SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A RÉGI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ

RENESZÁNSZ KOR

SZÖVEG-GYŰJTEMÉNY A RÉGI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ RENESZÁNSZ KOR

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1990

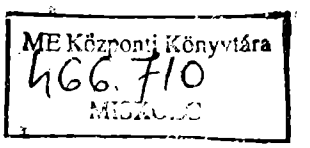
Egyetemi segédkönyv
Kiadását a művelődési miniszter rendelte el

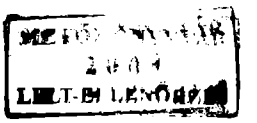
Szerkesztette:
BITSKEY ISTVÁN
A szerkesztésben közreműködött:
János István

Főszerkesztő:
TARNAI ANDOR

Bírálta:
TARNÓC MÁRTON

ISBN 963 18 1278 2

© Tarnai Andor, Bitskey István, János István, 1988

ELŐSZÓ

Első ízben 1951–52-ben jelent meg a *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból* című kétkötetes egyetemi segédkönyv, amely a magyar szakos egyetemi hallgatók tanulmányaihoz szükséges legfontosabb régi irodalmi alkotások vagy szemelvények közreadását tűzte ki célul. A kötetek második, javított és átdolgozott kiadása – Klaniczay Tibor munkájaként – 1963–64-ben látott napvilágot, s közel negyedszázadon át hasznosan szolgálta a magyar szakos tanárképzés ügyét. A második kiadás már támaszkodhatott a hatkötetes akadémiai kézikönyv eredményeire, hasznosíthatta annak periodizációs elveit, új megállapításait és szövegkritikai észrevételeit egyaránt.

A régi magyar irodalom örvendetesen fellendülő kutatása természetesen az elmúlt két és fél évtizedben ismét új eredményeket hozott. Megsokszorozódott a szövegkiadások száma, újonnan felfedezett vagy elfeledett művek váltak hozzáférhetővé, adataink, ismereteink is gyarapodtak, árnyaltabbá váltak. Mindez indokolttá tette a könyvárusi forgalomból amúgy is teljesen kifogyott szöveggyűjtemény harmadik kiadásának napirendre tűzését, átdolgozott, korszerűsített változatának elkészítését.

Jelen kötet a magyarországi reneszánsz korszak (1450–1640) irodalmát igyekszik átfogó igénnyel bemutatni. Célkitűzése változatlan maradt: az egyetemi hallgatók tanulmányaihoz kíván segítséget adni, mintegy törzsanyagot nyújt a korabeli literatúra megismeréséhez. Az irodalom fogalmát természetesen a kor felfogása szerint értelmeztük, így a történetírás, a művészi szándékot is megcsillantó egyházi irodalom, olykor a természettudomány (pl. Melius Juhász Péter Herbáriuma) is helyet kapott anyagunkban.

Válogatásunk az anyag csoportosításában a hatkötetes akadémiai irodalomtörténethez igazodott. Szemelvényeinket a reneszánsz alkorszakai szerint rendeztük egységekbe, ezeken belül pedig az időrendet érvényesítettük. A Hunyadi-kor alkotásainak mindegyike latinból készült fordítás, közülük a legsikerültebb átültetéseket igyekeztünk kiválasztani. Ennek során a szubjektív megítélés elkerülhetetlen volt, egy mű többféle fordításának összehasonlító értékelésére ugyanis nincs objektív mérce. Főként Janus Pannonius esetében számolhattunk többféle lehetőséggel, mivel a költő halálának 1972-es évfordulójára számos új műfordítás készült; életművét az ún. „Sevillai kódex" előkerülése is újabb szövegekkel gazdagította; kötetünk arra törekedett, hogy mindezt érzékeltesse.

A reformáció évtizedeinek irodalmában különösen nehéznek bizonyul egy szöveggyűjteményen belül a tematikai és kronológiai sorrend valamelyes összehangolása, hiszen a latin nyelvű humanista literatúra és az anyanyelvű protestáns írásbeliség egymással párhuzamosan, gyakran összefonódva fejlődött tovább. Innentől kezdve ezért kisebb tematikai csoportokba osztottuk a szemelvényeket. Ezeken belül az időrendtől csak ott tértünk el, ahol a kronológia bizonytalan volt vagy a szemelvények összetartozása nyilvánvalóan megkívánta az egymás melletti közlést (pl. a magyar „erazmista triász" esetében).

A magyar reneszánsz kiemelkedő költőjének, Balassi Bálintnak verseit számos kiadásban vehette kezébe az utóbbi évtizedekben a magyar olvasó. Úgy hisszük, a legmegbízhatóbb szöveget s a legautentikusabb sorrendet választottuk ki, amikor a Kőszeghy Péter és Szabó Géza által készített legújabb kiadás (Bp., 1986) követése mellett döntöttünk. E kiadás

jegyzetei, szómagyarázatai is elsőrendű segítséget adnak a Balassi-verseket olvasók számára, mi is ezekre támaszkodtunk. Sajnos kottaközlésekre a jelen kötet nem ad teret, így a Balassi-versek melódiáinak megismerésére a továbbiakban is csak a Kőszeghy–Szabó-féle kiadás nyújt lehetőséget.

Mind a 16. század végi, mind a 17. század eleji anyag kiválasztásában törekedtünk arra is, hogy a hitvitázó írások skáláját a korábbi szöveggyűjteményhez képest szélesítsük, számos újonnan felvett szemelvényünk tanúsítja ezt (Telegdi Miklós, Pécsváradi Péter, Skaricza Máté, szombatos énekek stb.). Latin nyelvű szakteológiai művek magyar fordításának közléséről viszont lemondtunk, az eszmetörténetileg ugyan fontos, de művészi szempontból nem (vagy kevésbé) jelentős munkák szétfeszítették volna a kötet arányait, az érdeklődők egyéb kiadásokban viszont megtalálhatják őket.

Kötetünk sem az egyes írók életrajzi adatait, sem a művekről szóló szakirodalmat nem közli. Az előbbiek megtalálhatók a hatkötetes akadémiai irodalomtörténetben, az utóbbi pedig *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig* (Bp., 1972) című kiadványban. Igyekeztünk a túljegyzetelést is elkerülni, az ismertebb ókori auktorok, mitológiai szereplők neveit ezért nem magyaráztuk meg, de értelmezési segítséget minden olyan helyen adni kívántunk, ahol ez szükségesnek mutatkozott. Az idegen, régi vagy tájszavak jelentését az egyes lapok alján közöljük, ezekre az illető szó végén megemelt apró jegyzetszám utal. A terjedelmesebb tárgyi, történelmi jegyzetek a kötet legvégén találhatók, ezekre a szöveg betűtípusával egyező nagyságú szögletes zárójelbe tett számok figyelmeztetnek. Egyetlen esetben (Vitéz János levelei) betűjelzéseket is alkalmaznunk kellett, ezek az eredeti, 15. századi jegyzetekre utalnak, s mint a mű korabeli tartozékai, közvetlenül a főszöveget követik. Az egyes művek keletkezési idejét (és esetleges fordítójának nevét) a szemelvények végén közöljük. Kötetünket forrásjegyzék zárja le, ez részint megjelöli szövegeink eredetét, részint az érdeklődő olvasó további tájékoztatását szolgálja.

Helyesírásunkban az egyetemi szöveggyűjtemények korábbi köteteinek, valamint a Magyar Remekírók sorozatának hagyományát követtük, azaz lehetőleg az eredeti hangalak megtartása mellett a modern írásképet alkalmaztuk. Ez utóbbi főként a különírás–egybeírás, valamint a kettős mássalhangzók és hosszú magánhangzók esetében jutott kifejezésre. Kivételt kellett tennünk az időmértékes versek esetében, ahol a hangok hosszúsága ritmusformáló tényező, ilyenkor (a modern műfordítások esetében is) az időmérték épségét tartottuk szem előtt. A tulajdonnevek írásában az eredeti (gyakran következetlen) írásmódot megtartottuk, hiszen ez korjellemző sajátosság volt. E megszorítások mellett is találhatók kötetünkben egyes helyesírási következetlenségek, ezekre a szövegek időbeli, térbeli és műfaji sokfélesége, rendkívüli változatossága ad magyarázatot, a nyelvi sajátosságok megőrzésére irányuló törekvés pedig mentséget. Egyes vallási kifejezéseket (Isten, Biblia, Szentháromság stb.) azonban a mai helyesírás szerint, egységes formában adunk meg.

Először szerepel egyetemi szöveggyűjteményben Garázda Péter, Megyericsei János, Hagymássy Bálint, Zay Ferenc, Battyány Orbán, Nagybáncsai Mátyás, Horváth Ilona, Valkai András, Görcsöni Ambrus, Budai Parmenius István, Kovacsóczy Farkas, Telegdi Miklós, Alvinci Énok, Péchi Simon, Rákóczi Zsigmond, Huszti Péter, Tardy György, Martonfalvay Imre, Bocatius János, Ecsedi Báthory István, Pataki Füsüs János, Filiczki János, Pécsváradi Péter, Alvinczi Péter, Kanizsai Pálfi János egy-egy műve vagy műrészlete. E szerzők felvételével egyrészt tükrözni kívántuk az új kutatási eredményeket, másrészt reméljük, az egyetemi oktatási anyag is gazdagodni, színesedni fog általuk.

I. A HUMANISTA IRODALOM KIALAKULÁSA

VITÉZ JÁNOS

Második levél Pál főesperesnek, mely a zűrzavarok lecsendesültével íratott és második prológusnak is nevezhetjük: értelmének kulcsát az első levél adja

(Epistola secunda sedato disturbio data, que secundus prologus appellari potest, et huius intellectus dependet a prima)

Üdvözlöm szeretett fiamat, Magyarország kormányzó urának főjegyzőjét! (1) Kéréseddel írói tevékenységem újrakezdésére ösztönzöl, hogy megfizessem adósságomat, melyre előző levelemben zálogot adtam, tagadhatatlanul elkötelezvén magamat. Szómat adtam – elismerem –, fegyverszünetet kötöttem és szorgalmat fogadtam; most igyekszem éjt nappá téve *(a)* mielőbb valóra váltani. Munkába állítottam immár másolóim sebes tollát, hogy méltán nyugtázhasd írnokaim jegyzettömbjének irántad való készségét. Magad ítéld meg azonban, melyikünk hágta át hatáskörét; hitemre *(b)*, nagyon szeretném, ha igaz mértékkel mérnél. De számomra maga a végrehajtás sokkal terhesebb, mint volt a szerződés, minthogy önkényesen megkurtítod a határidőt, szaporítod a mennyiséget, és – tisztesség ne essék – uzsorakamatot versz egyezségünkre; ilyenformán míg reám próbálsz határidőcsúszást bizonyítani, jogtalan uzsora követelésének vádját vonod tenmagadra. Ez a számadás azonban a későbbiekre tartozik. A türelem – hidd meg – ezúttal is rózsát terem, és ha nem akarod túl későn megbánni vereségedet, idejekorán tanulj meg visszakozni! Nekem is jobb lesz persze, ha kitérek, s elvonulok a vesztes elől, mivelhogy nem viaskodásra, de szeretetre vágyom. *Ez* leszen legfőbb bíránk, legfőbb vezérünk e patvarkodás elsimításában. Elcsitulta nem növeli sem a hitelező kárát, sem az adós terhét, csak légy türelemmel, ha már haladékot adtál, és ne fokozd erőszakosságodat, hiszen az a kényszerű robot bilincseit verné erre az úgy-ahogy üdítő munkámra!

Miután az életet és javakat pusztító vihar kiadta mérgét, és csendesebb időnk jött (2), amelyben a tegnap még durván hatalmaskodó testvéri fegyverek is elpihentek – örülök, hogy szabadságomnak megadatott az a rend, amelyben végre keresheti a maga kedvtelését is, nem mindig csak a másét. Ennek jóvoltából immár rendeznem *(c)* kellene életemet, melynek már rangomnál s koromnál fogva is az lenne legüdvösebb, ha a magamé lehetnék – nem csupán látszatra, hanem valójában is –, mégpedig annyira a magamé, hogy szerénytelenségnek tartsam ilyenfajta stúdiumokkal keresni nevem öregbítését, illetve a népszerűséget. Mert hát a magyarság eredendő rákfenéje most is pusztít *(d)*. Itt van a falánk irigység, mely válogatott tövisekből fon csokrot – ítélet címén, amitől bizony kialuszik a szellem s a lélek fénye, úgyhogy becsületes ember most csak abban lelheti dicsőségét, ha elrejti arcát mindennemű dicséret elől. Azután – ha nem tévedek – hazánkban, a latinság e gazos parlagán, aligha tesznek különbséget az irodalom lisztje meg korpája között, vagy hogy érthetőbb nyelven cáfoljalak: nálunk van olyan bölcs Davus, mint Oidipusz, tán még bölcsebb is *(e)*. Régi megszokásként rögződött ugyanis belénk, hogy beérjük alant járó beszéddel, és írunk ugyan a szó művészetéről, de igazi szóművészet nélkül. Vajha szólhatnék szelídebben! Holott még keveset is mondtam ahhoz a tespedséghez képest, melybe honfitársaink belesüllyedtek, kik a latinnak söpredékét *(f)* is alig-alig kapiskálják! Azt képzelik tán, hogy az ősi művelődés ösvényeit járják – ha ugyan művelődésnek nevezhető, ha az irodalmi nyelv nemtudását tanulják és tanítják! De haragszol is tán, fiam, hogy gyalázkodó szavakkal dobálózom; ám a közállapotok szidalmazásából ne következtess arra, mintha a maga tudományára dölyfös tudósocska volnék! A világért se gondold! Elég nekem a te tanúságod, a te ítéleted, a te bizonyságod, ki szívem, lelkem alapos ismeretében

nem hazudtolsz meg engem. De rajta, ha akarod, bővebben is alátámasztom az előbb mondottakat! Napjainkban persze *(g)* már egészen másként keresik tudásuk gyarapítását – követendő példa! Hiszen sokakat magad is ismertél, én pedig jóval többeket *(h)*, de most is szép számban ismerek olyan kiemelkedően tehetséges, művelt szellemű férfiakat, akik nemcsak szóval, de szinte állandó tevékenységükkel igazolják panaszos ítéletemet. Mert mihelyt elfogja lelküket a tudás vágya, a hamisítatlan tudományt keresik, nem annak hazai árnyékát, és szinte menekülnek itthonról, jobban mondva mohón erednek nyomába a hazánkból száműzött tudományoknak. Mily nemes is az a lélek, és istenadta tehetségét mennyire megbecsüli, mely méltóságán alulinak tartja, hogy parlagi műveltségünkhöz kötődjék! De ha felböfög is valaki némi irodalmi ízt abból, ami nagyon keveset e lapos iskolázottságban nyert, helyes és teljes ékességre mégsem juthat, mert a megemésztett kevés anyag és a még soványabb remény a tudománynak nemhogy halvány mását, de árnyékát is alig képviseli. Nem ok nélkül lelik hát több kedvüket abban a művészetben, amit a külföldi irodalom a hazainál bővebben táplál! Bárcsak te is e csapáson indulnál; bizonyára meglelné, s meg is kívánná *(i)* lelked az ízesebb falatokat, és – amint a régi bölcsről mondják *(j)* – állandó haladtában egyre tökéletesednék; addig-addig, hogy írásaimat, melyekre most még vágyol, úgy elhessegetnéd megcsalt elmédből, mint holmi éjjeli rémképeket.

Minthogy én is e parlag neveltjének tudom magamat – nem annyira a műves kezek hiányát panaszolom, mint gyümölcseiét –, éber szemmel vigyázd, mibe hajszol engem a te heves követelőzésed! Főként attól tartok, hogy határaimon kívülre hajtasz, holott ez helytelen, mert nékem belül a helyem; – és hogy ravaszkodva csábítasz cifraságot adnom olvasnivaló helyett. Be fogod látni, e csábítás sem óvatosságommal, sem szándékommal nem egyezik, soha nem is fog illeni ahhoz! Engem ugyan kevéssé érdekel, hogy mások miként vélekednek rólam: csak te fogadd éppolyan szerető lélekkel, mint amilyen hévvel kéred. Mert a régiek állítása szerint *(k)* csak a szeretet alkalmas arra, hogy megadja a dolgok értékét s a mű jellegét. Kívánom, őrizd meg az igaz szeretetet, mert hamisan mit sem ér. De – ha szép szavak helyett igaz vallomást akarsz hallani – még ilyen körülmények között sem szállítanám le az ígért árut, ha nem volnék elkötelezett adósod. Mert az emberi ékesszólás nagy mérnökének *(l)* élő tanítása szerint szinte senki olyan pontosan nem látja az igazságot, mint amilyen kíméletlen élességgel ítéli el a bűnt. Ennélfogva egy esetleges botlás a dicséreteset is könnyűszerrel elhomályosítja. De elég ebből ennyi; fölösleges jósolgatni mások kákán csomót keresése felől. Kérted, megígértem, hamarost megkapod a leveleket *(m)* – melyeket innét-onnét összeszedve másolóimnál megtaláltam, de csak amelyek épnek bizonyultak. Mert azoknak a leveleknek, melyeket azon idő előtt írattam, hogy országunk jó szerencséje a gyászos végű első tengermelléki ütközetben *(n)* elveszett, nem maradt fönn másolata. Pedig nem csekély haszonnal jártak volna, ha nem is a te tanulmányaid, inkább az eseményeknek és ama korszak szerencseforgásának megismerése szempontjából. Egyikük-másikuk visszakerült ugyan hozzám, de annyira rongáltan, hogy legszívesebben letagadnám őket, s el is határoztam, hogy ennek a kötetnek az anyagából kirekesztetnek; holott nem kétlem, hogyha ép állapotban vehetnők őket kezünkbe, akkor hozzásegíthetnének a korábbi, török elleni győztes háborúk *(o)* – eseményeinek, megannyi kivívott diadalnak, valamint hazánk későbbi hányatott sorsának helyes megértéséhez.

De talán át is hágom már a levél kereteit, miközben minden, ami az eszembe jut, mindjárt erővel rátolakszik a tollamra is – igaz, te sarkantyúztad vágtára. De végezetül azt az egy feltételt még a lelkedre kötöm, hogy kötetemet szigorúan magánolvasmányként kezeld és őrizd. Könnyelmű kézzel kaput ne nyiss neki, nehogy azoknak vizsla szemei előtt kellesse magát, kiktől magam is szívesebben tanulnék, mintsem őket tanítanám. Nem volt célom a levelekben szép stílusra törekedni, sem azoknak sorába betolakodni, akik az iskolás szabályokat követve, csipkelődő szócsépléssel bűvészkednek – haszon nélkül. Eljárásomban egy szabály vezérelt: hogy munkámból ne maradjon ki fontos dolog; ám a művészkedésnek alárendelni, vagy üres csillogásba vonni semmit nem akartam. Ég áldjon!

Kelt 1448. március 18-án

(a) Perdius annyi, mint állandóan, folytonosan.

(b) A medius fidus esküformula.

(c) A canon – szabályt is, vallásos előírást is jelent.

(d) Itt ismét érvekkel utasítja el azt a követelést, hogy írjon. Elsőként az irigyeire hivatkozik, majd a hazai műveletlenségre stb.

(e) Terentius Andriájában hangzanak el ezek a szavak: Davus vagyok nem Oidipusz (1, 2). Davuson itt tanulatlan ember, Oidipuszon bölcs vagy más tanult ember értődik.

(f) A peripsema mindenféle salakot jelent, amit eldobnak. Ezért nevezi az apostol is önmagát mindenek söpredékének: I. Kor. 4, (13).

(g) Az előbbi elutasítás második felének alátámasztása.

(h) Három esztendeje magam is megismerkedtem hét tudóssal, akik itáliai tanulmányaikról tértek haza, és tudomásom van több diákról is, akik oda mentek tanulni.

(i) Ti. igyekeznék megszerezni.

(j) Platónra utal, akit másutt isteni Platónnak neveznek, és a bölcsek közé sorol.

(k) Az itt következő mondás, ha nem szó szerint is, Szent Ambrus A kötelességek című munkájának I. könyvében található meg.

(l) Ékesszólás mérnökének itt Tullius Cicerót nevezi, mert a latin nyelvű szónokok között éppúgy tartják legkiválóbbnak, mint a történetírók között Titus Liviust és Sallustius Crispust. A hősköltészetben Vergilius, az elégikusban Ovidius Naso, a komédiában Terentius, a szatírában Iuvenalis a legjelesebb. Persius is kiváló szatirikus, de keveset írt. A tragédiaszerzők közül manapság általában Senecát olvassák, viszont változatos verselésével Horatius Flaccus, Martianus Capella és Boethius tűnt ki stb.

(m) Még több is van ebben a kötetben, minthogy azokat a leveleket is összegyűjtöttem és csatoltam, amelyek e levél után keletkeztek; korábbit ugyanis csak keveset találtam.

(n) A következő levél szól e közös bukásunkról. (3)

(o) Az alábbi szerencsés hadjáratokat és győzelmeket érti: először a nándorfehérvári diadalt Iszhak török vajda ellenében, aki akkor Szendrő várát tartotta kezében; másodszor az erdélyi győzelmet Mezid bég felett, aki tizenhétezer emberével tört be, de elesett fiával együtt; harmadszor azt a világraszóló moldvai diadalt, melyben a basa, sok vajda és török főtiszt hetvenezer (mások szerint kilencvenezer) lovasával és gyalog katonájával szenvedett vereséget, és sok vajda elesett. Negyedszer azt, amelyet hosszú hadjáratnak neveznek, mert a hadakozás csaknem hat hónapon át folyt, augusztus közepétől február derekáig vagy még tovább; ennek során visszafoglaltuk Rácországot, és visszaültettük despotáját. Közben hat jelentősebb és egy sor kisebb ütközetet vívtunk, és Isten akaratából mind győzelemmel végződött. Kettejük nagy ütközet volt, négy kisebb, illetve részleges jelentőségű stb. Minden említett győzelemről íródtak levelek, részben a pápához, részben más fejedelmekhez stb. A hosszú hadjárat 1443-ban fejeződött be.

1448. március 18. *Boronkai Iván fordítása*

János kormányzó úr nevében Frigyes római királynak, Ausztria, Stájerország stb. hercegének

(Ex parte dominis Johannis gubernatoris ad dominum Fridericum regem Romanorum et ducem Austrie et Stirie etc.)

Nagyméltóságú fejedelem! (4) Amidőn felolvasták felséged levelét e napokban az országgyűlésen *(a)*, közhatározat született, hogy az engem ért vádakra haladéktalanul válaszoljak, ott helyben élőszóval, felségednek pedig jelen soraimmal.

Azt írja méltóságod, hogy nemrégiben *(b)*, midőn haddal nyomultam a Cillei grófok birtokaira, a stájer hercegségnek igen sok kárt és veszteséget okoztam, mindennemű előzetes kihívás nélkül, sőt ama békés hangú levelem ellenére, amelyben szolgálataimat ajánlottam volt felségednek stb.

Meg kellett hallgatnom, nagyméltóságú fejedelem, mint mérlegeli felséged az eseményeket, hogy erőm és igazságom tudatában bővebb terem legyen e válaszomban az egész tényállás nyílt föltárására.

Amikor az ország báró urai úgy döntöttek, hogy válaszul arra a sok kegyetlen és embertelen erőszakra, melyet ég s föld szeme láttára elszenvedtünk *(c)*, keljünk hadra az említett Cillei grófok ellen, a feladat végrehajtására engem, a főkapitányt *(d)* jelöltek ki *(e)*. Ki kell azonban jelentenem: nem az volt a cél, hogy akár felséged, akár alattvalóid vagy tartományod ellen provokációt vagy támadást kövessek el, hanem – amiként békés hangú levelemben is kifejtettem volt –, hogy felséged irányában mindenkor a szolgálatkészség, nem pedig a békebontás szellemét tápláljam. Ilyenformán a méltóságod tartományát és alattvalóit ért mostani állítólagos károk is nyilván nem az én céltudatos törekvésem vagy előre megfontolt szándékom folyományaképp történtek, hanem az illető gonosztevők előre nem látott, erőszakos, kihívó magatartása következtében. Mert fegyveres támadás engem ért először, s én csak ezt követően támadtam.

Amikor ugyanis Borlin *(f)* vára közelében letáboroztattam seregemet, valóban félretettem minden ártó indulatot, és jeles bajtársaim révén tudattam a vár Frigk nevű parancsnokával, hogy kárt okozni sem felségednek, sem alattvalóidnak nem akarok: hadjáratommal más a célom. Éppen ezért arra kértem őt, ne zavarja meg ellenséges indulattal békés előnyomulásunkat. Ő azonban, mindjárt üzenetem vétele után, a legfölháborítóbb válasszal dühítette föl küldötteimet: azt mondta, hogy háromezer márkáért megvásárolhatom magamnak a szabad átvonulást. – Hogy pedig nem akadt vevőre, váratlanul, ellenséges dühvel rontott ránk katonái élén, kihívta maga ellen a békességes indulatú had fegyvereit, engem pedig – noha nem akartam – arra kényszerített, hogy erővel vágjak magamnak utat a várkörzeten keresztül.

Amikor azután Pettau és Marburg közelébe értem, közöltem mind a városokkal, mind pedig méltóságodnak Grazban *(g)* állomásozó kapitányával, hogy utam békés jellegű, és felséged tartományával vagy alattvalóival szemben nincs ellenséges szándékom. Ők azonban szintén fegyvert szegeztek a béke ellenében, és tömegestül kezdték öldösni, fogdosni, fosztogatni katonáimat, még olyat is, akit gyanútlanul egymagában találtak. Ezenfelül a grazi kapitány a Dráva gázlójánál lovasaival és gyalogjaival elébünk vágva igyekezett meggátolni átkelésünket, s miután ki nem kerülhettem, szándékom ellenére megütköztem *(h)* vele. Bizony, e sok akadályoztatás, ellenségeskedés és kihívó viselkedés közepette elkerülhetetlen volt, hogy méltóságod alattvalói is kárt ne szenvedjenek, főleg azokon a területeken, amelyek a Cillei grófok birtokai közé ékelődtek. De – mint föntebb mondtam – ez nem az én előzetes elhatározásomból történt, nem is a báró urak megbízásából, hanem a már kifejtett okok következtében, amelyekben – úgy hiszem – méltóságod sem tart engem bűnösnek. Ezután se utasítsa el tehát méltóságod szolgálataimat, hanem kegyeskedjék helyt adni felsorolt mentségeimnek.

Kelt Pesten, 1446. Szentháromság vigíliáján

(a) Ez volt az az országgyűlés, amelyen – épp pünkösd napján [június 5] – János vajdát megválasztották és kinevezték országos kormányzóvá, dicsőséges [V.] László úr őfelségének, választott királyunknak, néhai Albert királyunk fiának a nevében. Ekkor született meg az anarchia fölszámolásáról és a törvényes rend helyreállításáról szóló határozat.

(b) Az országgyűlést megelőző két hónap során, ugyanabban az esztendőben.

(c) Ezek a Cillei grófok ugyanis, több nekik tulajdonított eset közt, mindjárt Mathkó bán [Thallóczi Máté] halála után fegyvert ragadtak, elsőnek a zágrábi egyház várait vették ostrom alá, és foglalták el, majd megostromolták Szent György várát, azután a vranai perjelségnek Szlavóniában levő várait és más birtokait. Pökrec vár ostromakor ölték meg néhai János úr őnagyságát, kit Soványnak neveztek, Mathkó bán fivérét, aki akkor a perjel volt. Abban az országban sok más gazságot is műveltek.

(d) Mert akkor még nem volt kormányzó.

(e) Eredménnyel is járt az útja, mivel visszaszerezte váraival együtt a perjelséget, és a Cillei grófok elég tisztességes békefeltételeket fogadtak el.

(f) Vár Pettau közelében.

(g) Stájerországban levő vár és város.

(h) Ebben az ütközetben a római királynak igen sok alattvalója esett el, János Vajda pedig győzött.

1446. június 21. *Boronkai Iván fordítása*

A németújhelyi kongresszuson V. László király és a magyar rendek nevében elhangzott beszéde

(Oratio ambasiatorum regis Ladislai habita in conventu Frankfordensi) (részlet)

...Fenséges császár, tán már várod, hogy végtére Magyarország szándékait terjesszem elő, bár az lenne a kézenfekvőbb, ha a tervek helyett előbb panaszait tolmácsolnám. Ám a gyakori panaszkodásnak az a következménye, hogy már szégyelljük az állandó panaszkodást, s ezért el is hagyom. Noha csak a szándékainak és terveinek közlésére szorítkozom, de ebből is teljes komolyságában megtudhatja Fenséged – különben is nyilvánvaló, hisz ezzel az ellenséggel küszködünk már régóta –, hogy mit is szándékszunk mondani. A magyarok a nehézségekkel nem törődve, vérrel borítottan saját erejükből gondoskodnak saját szükségleteikről. Saját létükért és hitükért sohasem riadtak vissza semmiféle harctól, elsőnek vállalták a veszélyből a rájuk eső részt és helyt is álltak. És őket, kik e nehéz helyzetben kitartottak, még kitartóbbakká tette üdvös határozatod, s mihelyt azt meghallották, annyira fellelkesültek, hogy nem csupán követni készek minket, hanem halált megvetve tüstént rohannának az ellenség nyílzáporába. Erre az elszántságra tüzeli fenséges királyunkat (5) is szent ifjúsága, ő nagy eredménnyel és hittel elődei erényeinek követését tűzte ki célul, és ezt az ifjúkort, melyet nemcsak támogatni, hanem tisztelni is kell, fűti a becsvágy, hogy sem ellenség, sem erőszak, sem támadás és semmiféle nehézség elől soha ki ne térjen. Az összes főurak és mindkét rendbeli zászlósurak, valamint az ország egész nemessége ebben a szent ügyben egyetértenek, egyet akarnak. Nincs Magyarországnak egy lakója sem, legyen az bármilyen rendű, korú vagy állapotú, ki most, ha szabad ezt vélni, ne viselné szívén a kereszténység érdekét, mikor azt hallja, hogy a fejedelmek nagy sokasága és leghíresebbjei a hit előmozdításán és megőrzésén fáradoznak, és azok, kik e téren a legjártasabbak, példát adnak a buzgóknak, a járatlanokat tanítják, a lanyhákat serkentik, és valamennyi derék embert lelkesítik. Magyarországtól megkapsz, császár, mindent, amit csak kívánsz; a kért támogatást felajánlja, de ugyanakkor minden megígért támogatást is számon kér, mert nem osztozik ugyan még Görögország sorsában, de osztozik gondjaiban. Külföldről eddig még nem kapott támogatást, de már szüksége van rá, és szüksége annál égetőbb, minél nagyobb, minél hevesebb támadások döngetik kapuját. Mindeddig másokat védelmezett, saját testével fogta fel a másoknak szánt csapásokat, de most elérkezett a törlesztésnek az ideje! Ezt javallja szorult helyzete, de ezt javallja a ti nagylelkűségtek is. Ne hagyjátok elbukni azokat, kiket a porból már aligha tudnátok felemelni. Ezt követeli tőletek a jószomszédi viszony, de ezt követeli saját jól felfogott érdeketek is. Segítség nélkül ugyanis sem magunkat nem tudjuk fenntartani, sem másoknak nem tudunk hasznára lenni. Magyarországnak nincs annyi ereje, hogy az ellenséget megsemmisítse, de ugyanakkor kikerülni sem tudja, tehát nincs más kiút, mint a további harc. És hogy ezt sikerrel tudja-e folytatni – nagyon kétséges. Ha pedig valami katasztrófa következnék be, az egész kereszténységet ért gyalázat, szerencsétlenség most még csak a magyarokat sújtaná, de azokra, kik cserbenhagyták, joggal fog visszaütni, és rájuk a jelenleginél sokkal nagyobb katasztrófa fog gyalázattal tetézve várni. És végül méltatlanul hivatkoznak a magyarság nagy erejére azok, kik nehézségeit lekicsinyelve ki akarnak bújni kötelezettségeik alól. A napokban egészen friss értesülést kaptunk

arról, hogy ellenségünk ismét háborúra készül, támadni akar. Oly háborúra készül, hogy először a szomszédos országok határait zúzza szét. Ha tehát makacsul kitart szándéka és vakmerősége mellett, akkor mindenünket szétdúlja, elpusztítja. Nemhogy engedni nem szabad neki, hisz egy ember őrjöngéséről van inkább szó, mint komoly erőről, ellenkezőleg, meg kell támadni alkalmas időben, mikor a hadakozás előnyösebb lesz és nem kerül annyiba, így a betegek is meggyógyulnak, és az egészségesek sem kapnak fertőzést. Nehéz és kevés reménnyel kecsegtet, hogy majd ellenkezőleg visszaverjük, ha jön, ahelyett, hogy most vetnénk néki gátat, addig, míg ide nem érkezett. Mi bizonyosan valamennyien mind tanáccsal, mind pedig fegyverrel hasznosan fogunk segíteni, ha úgy tetszik, magyar vezetőket és kísérőket használjatok, mert ezek a szomszédság miatt jobban ismerik az ellenség szokásait és viszonyait. Váltsd be tehát a hozzád fűzött reményeket! Kövesd ama bölcs mondást: eddig a jelennek éltél, törődj végre a dicsőséggel is, iparkodjál halhatatlanságot biztosítani, hogy ha majdan utolsó órád üt, akkor csak a halandó ember, ne pedig a kiváló nagyság is befejezze életét. Az ügy császárhoz méltó, támogasd tehát császári módon, légy bátor és tevékeny, hogy az ünneplő társak veled együtt békében nyugodhassanak.

1455. március 25. *Gerézdi Rabán fordítása*

JANUS PANNONIUS

Itáliai epigrammák

Guarinóhoz

(Ad Guarinum)

Hellén földön Apollót, Faunt latinoknál,
  pháros iak Serapist, Lybiában Ammont[1]
kérdezték, Guarinóm, nagy kételyeikben.
  Most az egész föld népe gyül össze Tenálad,
mind idefut Hozzád: boldog tudományod
  forrásán azután tikkadt szive frissül.

1447–48 körül *Kardos Tibor fordítása*

Guarino dicsérete

(Laus Guarini)

Róma Camillusnak (I) – megujulván – sokkal adósa,
  Guarinójának többel a nyelv, a latin.
Rómát csak félig rombolta le, dúlta a barbár,
  bezzeg barbár volt eddig egészen a nyelv.

Zala Mária fordítása

[1] Az egyiptomi Ammon-papok jóslással foglalkoztak.

Gryllushoz

(Ad Gryllum)

Megrágalmaztál, hogy medvetejen növekedtem
otthon, Gryllus, mert annyira vad vagyok én.
Hát jó, nősténymedve a dajkám: néked azonban
Gryllus, nem medve volt az anyád, de szuka. (2)

Végh György fordítása

Gryllusra

(In Gryllum)

Gryllus, amíg te zönögsz, hallgatnak a tücskök a pusztán.
Némulnál te el, és zöngene künn a tücsök!

Hegedűs István fordítása

Hugóra

(In Ugonem)

Barbara volt az anyám. – „Barbár anya szült" – csufolódol.
Isteňek anyja ki volt? Nemde a Phrygiai?[2]

Kardos Tibor fordítása

Prosperhez

(Ad Prosperum)

Tátod a szád, Prosper, Toszkána szülötte, hogy engem
barbár föld szült, és ostoba mégse vagyok.
Bár buta is származhat e földön akármi vidékről,
és olyan is, kiben ég, s lángol a nagyszerü szív.
Démokritost Abdéra ökörlegelői nevelték,
s Mantua zsírján lett naggyá Vergilius.
Vagy ha az egykori példák nem győznek meg eléggé:
nézd, hol szült meg anyánk – nézd, ki vagy, és ki vagyok.

Tellér Gyula fordítása

[2] Kübelé, hat isten anyja

Szilviáról

(De Silvia)

Azt mondod, gyereked van tőlem s jársz a nyakamra.
Szilvia, furcsa e vád s jogtalan is, kicsikém.
Mert ha te dús tövisek közt jársz, mondd, így keseregsz-e:
Vérzik a lábam s jaj, épp ez a tüske hibás!

Berczeli Anzelm Károly fordítása

Leonello sírverse

(Epithaphium Leonelli, Ferrariae principis)

Nagy herceg Leonellót itten a föld befogadta. (3)
S a hazatért lélek fenn suhan a Tejuton.
Mert oda fel jó szíve, s a szűz Astrea emelte,
tiszta Minerva, e bölcs, és vele Múzsa-sereg.
Hogyha derékség és ragyogó szépség adománya
mennybe ragadhatná porhüvelyét is, amely
elhagyatottan s néma magányban nyugszik a földben:
kápráztatna az is, fennen, egek tetején.

1450 *Weöres Sándor fordítása*

Kikacagja a római búcsúsokat

(Deridet euntes Romam ad iubilaeum)

Egyezer és négyszáz esztendő telt el azóta
és tiz olimpiási év az arany nap alatt, (4)
hogy szűztől született szeplőtlen s emberi formát
vett fel az égi örök Gondviselő fia itt.
Most közelebb van az üdv, és fényes, nagy kapu nyílik
földi silány rögön át fényteli éterekig.
S lám, kelet és észak, nyugat és dél messze vidékén
a Tajo, meg a Don partjai közt lakozók
Róma felé tódulnak, a föld elözönli a várost,
és az ezerníyi utas már az utakra se fér...
Nem tudom én azt, vajon e vakhitből van-e hasznuk?
Ám, hogy a pápának haszna van, jól tudom azt.

1450 *Végh György fordítása*

Ugyanarról

(De eodem)

Szlávok, hiszpánok, gallok, hunnok, teutónok,
  mennyire ellepitek Péter arany küszöbét!
Mért töritek magatok gazdaggá tenni a taljánt?
  Hát a hazájában senki sem üdvözül-e?

1450 *Végh György fordítása*

Ugyanarról

(De eodem)

Már minden piacot, kocsmát megtölt ez a népség,
  úgy gyűl az idegen, sűrü tömegben ide.
Hogyha jövőre is így megy majd a csaposnak a boltja,
  oly dúsgazdag lesz, mint Cosimo Medici.

1450 *Végh György fordítása*

Kocsmáros a jubileum évében

(De caupone qui anno iubila ei ditatus est)

Pásztornak tavasz ád munkát, aratónak a hő nyár,
  vincellérnek az ősz; télen át mind nyugoszik.
Hosszan vár a halász s madarász, míg megjön a zsákmány,
  ámde a kocsmáros minden időbe' keres.

1450 *Végh György fordítása*

Kigúnyolja Galeotto zarándokútját

(Galeotti peregrinationem irridet)

Mért mész, kérdelek én, miért, te költő
– Parnassust odahagyva, mely tiéd volt –
málhával, Galeotto, s görbe bottal
most ím Róma felé, zarándok-úton?
Mert mindezt tegye csak: hiszékeny alj-nép,
züllött képmutatók csalárd csoportja,
vagy oly lény, aki fél a szellemektől.
Te valld azt: amit egykoron Euathlos (5)
oly bölcs és nagyeszű tanára vallott, –
vagy isten tagadója: bölcs Theódor, (6)
s az érzéki csoport tanító atyja:
minden rossz oka – őszerinte – kínunk.

Ámbár, hogyha szived kegyesre vállott,
s jó sétálni neked merev nyakaddal,
s mindazt hinni, amit naponta elmond
szószékén recsegő, kopott szavakkal
Róbert a locsogófi s páter Albert: (7)
nénék könnyeiért maguk hevítve, –
hát jó: mondj bucsuszót a Múzsa-körnek,
és törd össze a lantot, add kegyelmes
Phoebus szép dalait a tűz-kovácsnak.
Mert költő sohasem lehet, ki hívő.

1450 *Végh György fordítása*

Aeneas Sylviushoz

(Ad Aeneam Sylvium)

Martialist, ha epigrammáit őrzi a polcod,
kérlek, küldd meg olyan gyorsan, amint teheted.
Nem látod, Fortuna reánk mily szörnyű zavart hoz?
Nő a szorongásunk, s tőle alél a remény.
Nyugtalan órákban legjobb felhagyni a gonddal
s könnyü bohósággal, élccel elűzni a bút.

1451 *Áprily Lajos fordítása*

Martialishoz

(Ad poetam Martialem)

Költők csillaga-dísze, Martialis,
tréfák atyja, finom élceké is,
játszó rigmusoké, csufolkodóké,
ki mellett Plautus is aféle bunkó:
úgy, ahogy tehetem, követni foglak.
Phoebus, Múzsa-csapat – kit érdekelnek!
Nem kérem soha én a pártfogásuk,
téged hívlak az istenek közül csak,
költő én magam is, tehát vetélytárs,
kérlek, meg ne tagadd magas kegyelmed.
Sőt inkább, ha a Szűkszavú Öregnek (8)
képzelgése igaz; vagyis, hogy egy-egy
lélek átröpül új meg új személybe,
s szent Homérosz is Enniusba szállott
aztán, hogy – gyönyörű madár – megírott
hímű szárnyain égbe nem suhant már,
– mondom, hogyha igaz: te jöjj belém át,
s én, lelked ha ki bírom érdemelni,
hidd meg: a magamét elengedem majd.

Csorba Győző fordítása

Panaszkodik, hogy társai bordélyházba csalták

(Conqueritur, quod se socii ad lupanar seduxissent)

Mondjátok, hova visztek, cimboráim?
Rút bordélyba cipeltek, úgy gyanítom.
Más ház állhat-e itten, messze túl a
szent gyümölcsösök és tanyák határán,
telve ennyi silány szobával, ággyal?
Lám, itt felcicomázott lányok laknak;
gőgösen meredő magas hajéket
s vállukon lebegő lepelt viselnek,
érett mellüket el se rejtve abban.
Hát ez meg mit akarhat? Ej, de nyúlkál!
Más ölelkezik, ott meg csókolóznak,
ismét mások amott szobára mennek.
El innét a pokolba, el, paráznák!
Nem mondtátok-e, hogy csak sétaútra
visztek? Mert ide – jönni sem kivántam.
Ezt megtudja ma még Guarino tőlem.

Dybas Tihamér fordítása

Ágneshez

(De Agnete)

Életem, Ágneském ragyogó szemeidbe tekintek.
  S mintha a menny páros csillaga tűnne elém.
Csillag, azonban a széles mennybolt legragyogóbbja.
  Vénusz anyánk tüzel így égi helyén, lobogó
karjai közt Jupiternek. S így szikrázik az éjben
  Arcturusát ölelő távoli Sírius is.

Kardos Tibor fordítása

A nyárfák nem teremnek borostyánkövet

(Populos non producere electrum)

Költők, annyira átlátszón mire jó hazudozni?
  Phoebus gyűlöli ezt, és a valót szereti.
Ám ti, ahányan vagytok, kórusban kiabáltok:
  „Zöldel a Pó partján egy üde nyárfaliget,
olvadt érc-szerü mézgát izzadnak ki a fák ott,
  s gyöngyszemmé merevül sorra a sok kicsi csepp."
Íme, a Pó! Meg a Nap-nővérek berke, a híres!
  Hát a borostyánkő? Láttok-e, latrok, ilyet?

Csorba Győző fordítása

Önmagáról

(De se ipso)

Híres régi poéták, nem tagadom, hogy irígyen
szemléltem hajdan pályafutásotokat.
Nálatok egyformán tündöklik a tárgy, meg a stílus,
újkori költő még csak nyomotokba sem ért.
Ámde azóta dicsőségtek fele része miénk lett:
stílusban tietek, tárgyban enyém a babér.

Kálnoky László fordítása

Névváltoztatásáról

(De immutatione sui nominis)

János volt a nevem, s Janus, ki e verseket írta!
Megmondom, ha netán tudni kívánod okát.
Nem buta gőgből hagytam cserben a régi nevem, nem!
Tudna-e bárki különb, szebb nevet adni nekem?
Ezt hittem magam is s lásd, Janus lettem, amint a
Múzsa magához emelt, s megkoszorúzta fejem.

Berczeli Anzelm Károly fordítása

Hunyadi Jánosnak, Mátyás király atyjának sírfelirata

(Epitaphium Ioannis Hunyadi, Matthiae regis patris)

Pannonföld bástyája, török had mennyköve, János
álmodik itt, ha ugyan fedheti sír röge őt.
Mert ahogyan Belgrádnál győzött volt a pogányon:
lett a halálon is úr, s látta meg élve a mennyt.
Ős Capitóliumot koszorús didalmenet élén
sok hős járta meg – ám égbe csak ez maga szállt.

1456 *Csorba Győző fordítása*

Magyarországi epigrammák

Mátyás megválasztása Magyarország királyává

(De electione Matthiae regis Hungariae)

Hogy Magyarország trónján megpillantja a holló
  Mátyást, örvend, s így károg az ősi madár:
én, akit atyjának lobogóin vittek a harcba,
  átadnám örömest már a helyem, s ha talán
én lehetek Mátyás zászlója s címere éke,
  több lesz mindennél és becsesebb ez a kegy.

1458 *Kálnoky László fordítása*

Könyörgés az istenekhez a török ellen hadba induló Mátyás királyért

(Comprecatio deorum pro rege Matthia in Turcos bellum parante)

Bontja a szent lobogót, viszi Mátyás a török ellen;
  rajta, segítsétek mind, egek istenei:
add neki kardod, Mars; paripád, Castor; Phoebus, az ijjad;
  Pallas a vértedet; add, Hercules, a buzogányt!
Vulcanus, kalapálj páncélt, mit a dárda se tör be,
  Achilles aminőt hord vala és Aeneas;
a csatavész közepette, fölébe borítva a pajzsod,
  – meg ne sebezhessék – védd te magad, Jupiter!
Ámde ha jobban esik lustán heverésznetek ott fenn,
  szóljatok atyjának, küldje le őt körötök,
s nem kell más, maga is megvédi fiát a csatában,
  szórja az égből is ő gyors tüzü mennyköveit.

1458 *Illyés Gyula fordítása*

A Narni-i Galeottóhoz

(Ad Galeottum Narniensem)

Ezt a néhány epigrammát néked Pannoniából
  a Duna küldi, a Föld északi főfolyama.
Hogyha talán egy-egy közülük nem látszik enyémnek,
  jó Galeottóm, hát meg ne lepődj emiatt.
Mert ad a hely, de el is vesz a szellemtől – ki tagadná?
  S látszik a versen, hogy merre, hol is született.
Rég a latin környék latinabbá tette a versem,
  barbár táj barbár szóra kapatja a szám.

Hozd ide Vergiliust: hamisan fog szólni a lantja;
vagy Cicerót: itt elnémul a nagy Ciceró.
Ám te segíthetnél: ha göcsörtjeiket lecsiszolnád,
azt hinné az itész: mind Helikonra való.

1458–59 *Csorba Győző fordítása*

A királyi kocsit vonó szarvas

(De cervo regium trahente vehiculum)

Hogy pagonyára sem emlékezvén, most ez a szarvas
embert nem retteg, sem harapós ebeket,
sőt tanulékony nyakkal könnyen bírja a hámot:
mind a te érdemed ez – el ki vitatja – király.
Ilyen igába hajolt gímszarvas húzza Diana
gyors szekerét lombos Taygetos ormain át.
Ilyen volt, amig ép ésszel járt és az ebek nem
marcangolták szét, délceg Agenorides.[3]
Ember oly vad lehet-é, hogy nem szolgálna neked, hisz
még a vad is szivesen hordja erős zabolád!

Vajda Endre fordítása

Pannónia dicsérete

(Laus Pannoniae)

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
s most Pannónia is küldi a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

Berczeli Anzelm Károly fordítása

Marsilio Ficinóról (9)

(De Marsilio Ficino)

Elysiumban járva Platon lelkét tudakoltam,
„Marsilióvá lőn" mondta a samosi bölcs. (10)

1465 *Weöres Sándor fordítása*

[3] Agenor király unokája, Aktaion

Egy dunántúli mandulafáról

(De amygdalo in Pannonia nata)

Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe' se látott,
hősi Ulyxes sem Alcinous szigetén.
Még boldog szigetek bő rétjein is csoda lenne,
nemhogy a pannon-föld északi, hűs rögein.
S íme, virágzik a mandulafácska merészen a télben,
ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?

1466 *Weöres Sándor fordítása*

Mátyás királyhoz

(Ad Matthiam regem)

Azt tudakoltad előbb, kegyes királyom, ó,
uralkodók legjobbika,
abból, amit magadénak tudsz, mit adj nekem?
Akármit, csak ne titkaid!

1468 *Tellér Gyula fordítása*

Mars istenhez békességért

(Ad Martem, precatio pro pace)

Ötöd szférán hatalmas, súlyos léptü Úr, (11)
kinek sisaktaréja véres fényt sugárzik,
Saturnus sarja, nagy Junónak gyermeke,
te égi őr, te nagy titán-rettegtető,
te préda-éhes, úr hadak s a béke sorsán,
te férfit ékesítő, hérosz-szentelő,
te súlyos léptü, talpig vasba öltözött,
határt kipusztító, várost leromboló,
ki által árva lesz a föld és telt a Tartarus, (12)
te szörnyü vérivó, halottra éhező,
te férfiromlás, asszonyoktól átkozott,
szegénynek kincset adsz, kifosztasz gazdagot,
te békegyűlölő, vad éhhalál szülője,
szerzője rettenetnek, pánik indító,
atyánk, kíméld megfáradt pannon népemet!

1469–71 között *Kardos Tibor fordítása*

Békéért

(Pro pace)

Ó, fenséges Atyánk, ki a csillagos égben örökké
tartó szent hatalommal uralkodsz, vesd ma e gyászos
földre királyi szemed, hol Mars dühe féktelenül dúl,
és hosszú pusztító háboru irtja a népet.
Adj nekünk most már, ó, legkegyesebb Atya, békét,
mely a nehéz bajokat s a halál rémét tovaűzi.

Kálnoky László fordítása

A firenzeiek által Mátyás királynak küldött oroszlánokról

(De leonibus per Florentinos missis ad Matthiam regem)

Nem véletlenül adja tenéked Tuscia népe, (13)
  győzhetetlen Mátyás, Afrika állatait.
Van többféle dolog, miben ők s te bizony megegyeztek,
  s méltán küldték így tiszteletük jeleül.
Emberek elseje vagy, s vadállatoké az oroszlán;
  te hajadért vagy szép, ő a sörénye miatt;
megkönyörülsz a legyőzöttön, s ezt megteszi ő is;
  karddal vívsz te csatát, ő meg a karmaival.
Mit! hogy most cseh királyok címere dísze ez állat?
  Új birodalmat nyersz, annak a jósjele ez.

1470 *Végh György fordítása*

A haldokló Janus Pannonius

(Janus Pannonius moriens)

Hírnevemet testemmel a gyászos perc elorozta:
  így halmozz, nyomorult, kincseket, ócska vagyont!

1472 *Tellér Gyula fordítása*

Itáliai elégiák és dicsőítő énekek

Perinushoz

(Ad Perinum)

Adjon a Szent Szűz és a Teremtő, drága Perinus (14),
  íme, könyörgök, szép, s jó utazást teneked.
Kérem az isteneket, gond s baj ne kisérjen az úton,
  járj a szerencsével messze futó utadon.
Érj el sértetlen Cyprus békés szigetére,
  Vénusz-anyánk kedvenc illatozó helye vár.
Sok napon át siratom majd még, hogy messzire mentél,
  s hányszor lesz a dalom bánatosan szomorú!
Jöve hazámból, és odahagyva fivérem, anyámat,
  tartani tudtam még akkor a könnyeimet;
ó, de hogyan fojthatnám őket vissza, ha elhagysz!
  Nézd, szememet könnyek szép puha fátyla fedi.
Álnok-visszhangú bércek közt, Scythia földjén
  Alcides nem volt ennyire bús maga sem,
nem sujtotta le így Patroclus holta Achillest,
  bár a barátságuk hősi regébe való.
Ó, hol a régi erőm? Elakad szívemben a dallam,
  túl keserű bútól néma a lant idege.
Elsirató bús gyászdalokat sugal érted a Múzsánk,
  s érted Apollónk is sír s dala árja szakad.
Jobbom áldozatot fog majd bemutatni az égnek.
  Sábai tömjén ég szerte a szent helyeken.
Jámbor imák százát küldöm fel az égbe teérted,
  s jó utazást kérek, néked a tengeren át.
Bármi legyek még, s bárhova vessen a végzet e földön,
  mindig a szívemben őrzöm a képedet én.
Őrizd hát magad is szívedben Jánosod arcát:
  kölcsönös érzelmek kössenek össze veled.
Szóltam, s most lepecsételi számat a fájdalom ólma,
  Mondani én már mást nem tudok: áldjon az ég!

1451 körül *Végh György fordítása*

A hónapok vetélkedése

(De certamine mensium)

Mind a tizenkét hónap előáll, s Phoebus a bíró.
  Frissen az első mond, Március, íly szavakat:
„Év elején a helyem, hova még Romulus helyezett rég,
  sőt, ami ennél több, nékem is adta nevét."
Április így szól: „Én jöttömre a lég szelidebb lesz,
  földön a rét kivirul, sűrü, tömött a falomb."
„Eljön időm, amikor hajlott sarló vasa lendül,
  s messze terülve a fű." – Május ez, most aki szólt.

Június lép a nyomába: „Amint hevem izzani elkezd,
künn a mezőn a paraszt, s vágja az ért gabonát."
„Mit te kalászt a földre ütöttél – Július úgymond –
csépelem én, s a csürök hűvös ölébe kerül."
Augusztus hava most meg: „Én készítem a sajtárt,
puttonyt, öblös edényt, én a nagy kádakat is."
Legtöbbet noha Szeptember mondhatna magáról,
néki az új mustnak tisztes edénye elég.
Október mond: „Rám ha az égi jelek sora fordul,
Pallasi magvat vess, és mi beért, szüreteld!"
„Mit nyújtok, meg nem veti senki – mondja November –,
makkot a disznónak, rönköt a tűznek adok."
Bár röviden szól kurta beszéddel, víg a December:
„Isteni gyermektől lángol az én hidegem."
Janusnak kettős ajakán megrendül a szó most,
ő újítja korunk váltakozó menetét.
Végül amely tisztít (neve ez volt római nyelven),
jött ama hónap, s szólt (csak felidézze a vers):
„Ím, László, a király, szakaszomban jött a világra! (15)
dísznek nemde elég? Mást nem is emlegetek!"
Végzet akarta: Apolló csillagozó koszorúval
őt koronázza s lám! szép huga ráhelyesel! (16)

1452 *Kardos Tibor fordítása*

Marco Giorgiónak és Antoniolónak (17), mikor Scientában nyaraltak

(Marco Georgio et Antoniolo Scientae rusticantibus)

Az csak a boldog most igazán, az a boldog a földön,
kit kedves faluján ér el a könnyü idő.
Mert csudajó falun élni – a városi élet unalmas;
Géniusz él a falun – innen az is menekül.
Hej, ti ma fürge kopókkal nagyfülü nyúlra vadásztok,
én pedig itt egyedül grammatikát magolok.
Lassan lépkedtek most lankás zöldfüvü réten,
én pedig itt egyedül grammatikát magolok.
Tőrrel fogjátok meg a lomha, kövérke rigókat,
én pedig itt egyedül grammatikát magolok.
Hízelgő gyönyör és játékos tréfa kisérget,
csendesség, nyugalom, szívderitő szerelem.
Formás nimfákat láthattok a sürü ligetben,
s kaphattok tőlük isteni csókokat is.
Isztok jóizüen, tele vagytok jó falatokkal,
friss, puha ágy öleli elnehezült hasatok.
Érdemetekhez méltón éltek e menny közepében,
jótét lelkeitek díja e szép jutalom.
Hej, de szeretnék én is az enyhe Scienta vidékén
csendbe faluzgatni, kedveseim, veletek.
Bár Pegazusnak szárnya emelne a híg levegőbe!
ó, bár juthatnék házatokig valahogy!

S mért ne ragasszak tollból szárnyat tiszta viasszal:
majd vállamra veszem s könnyeden ellebegek.
Azt mondják, Ikarus, hogy apád tett így legelőször.
S mért ne lehetnék én éppoly ügyes repülő?
Atlas szépszavu sarja, szülötte a tünde Maiának, (18)
szárnyas lábon akit ringat az égi világ,
kérlek, tollas szárnyadat add kölcsön kis időre,
míg a scientai víg ház küszöbére jutok.
Úgy hírlik, Danaé fia is gyors tollaidon szállt (19)
Gorgó rettenetes iszonyú fészke felé.
S áldozatul gyönyörű aranyos bika-testet ajánlok,
tündöklőbbet, akár télen a hótakaró.

1450–53 *Tellér Gyula fordítása*

Dicsőítő ének a veronai Guarinóhoz

(Sylva Panegyrica ad Guarinum Veronensem)
(részlet)

40. Még alig ejtetted ki az első gyermeki szókat,
s már nem a játszópajtások csapatába futottál:
táblák és papirok szövegét böngészted akadva,
s rendre mutattad a szóelemek más-más figuráit
boldogságtól szinte sugárzó édesanyádnak.
Már akkor szivesen rajzoltál ujjal a porba
csöppnyi betűket, s hogyha kezedbe került valamely könyv,
bár nem is értetted, forgattad lelkesedéssel.
Egyszer Achilles női ruhát öltött, de Odysseus
kürt és fegyver révén rájött csellel a cselre.
Hogyha anyád, mondjuk, téged rejt lánykaruhába:
egyetlen könyv kell csak, s már kiderítik a titkod.
Majd hogy az évek nőttén nőtt értelmed is egyben,
nem tetszett a csak elméletben szép, de a kéznek
csúf Orvostudomány, sem a meddőn csűrni-csavarni
készséges Logika szövevényes pörlekedése,
s a cirkalmas Jog kancsal békéje se tetszett.
Szónokokat, költőket kedveltél igazán csak.
Ismeri őket az ember –: minden fontosat ismer.
Tőlük eredt a hibátlan szólni-tudás regulája,
tőlük a művelt nyelv mézédes csörgedezése,
tőlük kapta az elme az élt, ha vitára kerül sor,
tőlük tudni a dolgok rendjét és az alakját.
Ők adják a szabad lélek négy ismeretágát:
tárgya ezeknek a hang, szám, mérték, csillagos égbolt. (20)
Vedd még ehhez az életbölcsesség tudományát,
sok dogmájú szekták harcaiból született ez,
vedd az anyag folyton-mozgását és nyugovását,
s vedd a világ-kormányzó Végzet végzetes útját.
Megleled ott – hogy föl ne soroljam mind –, amiket csak
Egyiptomra hagyott Babylon s Egyiptom Athénre:

hogy kik az égiek és kik a szellemnek, és a halálban
lelkünk sorsa mi lesz, ki az Isten, honnan a dolgok
roppant rendje, – ezeknél külsőleg remekebbet
vagy hasznos-jobbat nem adott soha isten a földnek.
Főleg ezek vonzottak a szerzők nagy seregéből,
s éjjel-nappal bújtad a gazdag könyveket, el nem
fáradtál, csöppet sem lankadt lelkesedésed.
Majd recsegő székek közt mindenféle kamasszal
nemcsak hogy meghallgattad, s belevésted agyadba
mestereid szavait, hanem éles eszeddel azonnal
jobbítottad is őket. Rádnéz már a diákhad,
sőt a tanár is hall újat tőled, tanulótól.

160. Oly hamar a perzsát Themisztoklész se beszélte,
hogy beleült a király székébe, akit leigázott,
mint amilyen gyorsan te az öt külön ágra szakadt ős
nyelvet, sőt Crassusnál is jóval remekebbül.
Meg nem mondják, hogy Nyugaton jöttél a világra,
hallva, amint az athéni görög szó ömlik a szádból.
Ezt pedig állandó társalgással, szavalással
érted el, és nem voltál hajlandó buta módon
mint Pythagoras hívei szótlanul élni öt évig.
Ám a beszélni-tudást kevesellted, jobban akartad
érteni azt, amit írtak a történészek, a bölcsek,
s azt, amit elrejtett művében az égi Homérosz.
Át-átportyáztál sok egyéb tudomány-területre,
megkóstoltad a tant, amit a szigorú Stoa hirdet,
vagy pont ellentéte: a langy Akadémia állít,
hogy például a tébolyt gyógyíthatni hunyorral,
vagy mit a sétálók szektája tanít, okosabbat,
és amazok, kik részekből teszik össze a Mindent.
Mint ahogy az aranyos mézért röppen ki a művész
méhike-raj hajnalban a nedves kerti virágra,
s megdézsmálja az illatozó kikelet csemetéit,
sorra nyalakszik a mák, a kaukkfű és a boroszlán
kelyhén, majd meg a sáfrány porzóit szedi meg csöpp
lábával, s jó késő este kopogtat az ismert
nyíláson terhével, s látja meg újra a lépet:
így gyűjtöd Chrysolorastól te is, ekkora vággyal (21)
szellemi kincseit, és rejted buzgón a szivedbe,
s egyetlen percet sem hagysz elmúlni hiába:
szolgálod ki urad, s tanulod ki a mester igéit.
Hogyha pedig valamicske időd itt-ott akad olykor:
írsz, olvasgatsz, vagy kicsit elrágódsz a tanulton.
Rengeteget gyötrődöl: az izzadság s a didergés
állandó társad, – de a bor meg a lány sose társad,
és a szemed se hunyod le tovább, mint Argus, az éber
s Libya meg Colchis sárkánya vagy a fene Gorgo.
Mert amikor mécs lángjánál ülsz, s az irigy álom
roppant szárnyaival súrolva aludni siettet,
elbágyadt érzékeidet (magadat sebesítve)
úgy frissíted, hogy be-becsípsz húsodba erősen:
ily nagy a bölcsesség s az igazság szomja tebened.

219. Értékes dolgok nem támadnak soha könnyen,
nem születik nagyság csak kínzó áldozatokból.
Roppant fáradozás kellett a tudáshoz, amely majd
elhessenti a földünkről a homály birodalmát,
s díszt ad az új szerzőknek, a régieket beragyogja.
Tenger küzdelmed sose bánd, én drága Guarinóm!
Nem volt hasztalan izzadságod, e sok nyomorúság
megtermette gyümölcsét: semmi a kár a haszonhoz.

---

370. Elsőként a helyes-szólásnak adod meg alapját,
oktatod aztán a helyesírás tudnivalóit:
hogy ne hibázzon a nyelv, és félre ne csússzon a tollhegy.
Majd meg stílusukat csiszolod képzelt levelekkel.
Hogyha pihennek, történelmet bújsz velük, aztán
szónoklásra fogod rá őket s versfaragásra.
Míg a tehetség éretten s biztos haladással
nem jut a csúcsra. A régi irásokból sem az összes
kell, csak amit méltónak véltek már az elődök.
Mert ha vadon nőtt burjánt látsz sarjadni a szívben,
mint a derék gazdák, elsőbb a követ kiekézed,
majd azután szórod be a termőmagvat a földbe.
Jellemed éppoly tiszta. Ugyan ki riaszt el a bűntől,
Krantor-e vagy Zeno (22) nálad jobban? Ki segíti
kézenfogva a szűk ösvényen járni a botló
kölyket? Mert oly könnyűszerrel még a viaszt se
gyúrja a kéz, ahogyan te az ifjú emberi lelket
formálod. Nem a szörnyű botra, a durva verésre
építsz: mások az eszközeid, főként a tekintély,
ezzel harcolsz, és bár nyugszik az ostorod, éles
szóid a vétkest megzabolázzák, enged a pajkos.
Nem csoda hát, hogy gazdag ajándékok tömegével
annyifelé csaltak, hívtak versengve a népek.

---

451. Több joggal mond hát alapítójának e város,
mint őt, aki először köt nagyszarvu tinóval
egybe üszőt, és von falakat-kijelölni barázdát,
s hol majd a kapu lesz, az ekét ott átviszi kézzel.
Mert van-e akkora tett múló falakat fölemelni,
árkot sánccal övezni, szilárd bástyákkal erődöt,
mint a vadonból, borzas völgyekből kikelőket
szép életre, magasztos műveltségre kapatni?
Lám, alapítóként tisztelte a hír azokat, kik
egybekovácsolták szavaikkal a hajdani kóbor
népeket, addigi életmódjuk megnemesítve.
Amphion, azt hiszem, így rakhatta a thébai bástyát,
s Phoebus a trójait így: bűbájos lantmuzsikával
késztették a megindult sziklát állni falakká.
Hangod volt az a lant, a kövek meg a durva lakosság.
Ferrara így született, Guarino, most általad újjá.

---

584. Szép rendben folyik egy-egy nap, hisz a munka tagolja:
hajnali templom, utána meg iskola, s mindez olyan, hogy
nem marad el Szókrátész hajdani Lyceumától,
annyi sugárzó ifjú ember gyűlt ide össze.
Vergiliust olvasnak először, esetleg olyat, ki
őhozzá közel áll, majd azt, aki harcra togát vett,
s azt, ki a nagy Cicerónak legméltóbb követője.
Később fölmégy a szomszéd fejedelmi lakásba,
itt Leonello hallgat, Niccolo gyermeke téged,
s gyűjti magába az erkölcs és a tudás adományát:
így oktatta Arisztotelész ama pellai ifjút (23)
a dolgok törvényeire, s ez lelkesedéssel
széjjelhordta a földön a tant, de a mester ugyancsak
illő bért kap a munka fejében: ahogy Fülöp egykor
helyrehozatta, ma is még úgy áll ősi Stagira.
Majd hazatérsz, s megebédelsz; tán kevesecske az ínynek,
mégis: a természetnek elég. Az evésre megint csak
a latin és a görög kódexek jönnek, utánuk
sok vita zajlik irányításoddal, s megy, amíg csak
messzi Nyugat táján nem hajlik alá a Nap útja.
És ha egészen idáig nyitva bárkinek ajtód,
most, így este a szűkebb kör van csak körülötted.
Ők veled együtt laknak. Nincs egyetlen üres perc:
gyakran az álmot elűzve a zsír-mécs lángjai mellett
hosszú éjeken át virrasztunk, míg az egekből
csillagraj bámul le a földre, kicsiny tüzeinkre.
Ott állsz kis csapatod közepén, és új szöveget mondsz
tollba, vagy ismételsz, ha nem értjük. Akármi homályos,
kész vagy megmagyarázni, ha kell, még tízszer is újból.
Mégsem a szellemi gazdagodás a mi fő nyereségünk.
Főbb az erény ügye: nincs helye rossznyelvű bujaságnak,
durva viszálynak előtted. Időnk úgy töltjük el együtt,
mint ahogyan templomban az őrnek tölteni illik:
oly nagy a lelkinyugalmunk, s védjük a tiszta szemérmet!
Láttam jónéhányat, akit már elragadott a
bűnös vágy, s miután benyitott hozzád, a te áldott
ajtódon, lám, egyszeriben levetette hibáit.

- -

Néha marad néhány percecskéd arra, hogy olvass,
ünnepnap vagy a nagy szünidőben, míg a diákhad
messze kirajzik az árva határba, midőn aratáskor
nap süti, vagy ha szüretkor must ragacsozza a száját;
s írsz valamit, vagy fordítsz, hasznos dolgot a köznek,
melynek révén emlékszik majd rád az utókor;
vagy ha tavaszkor a vének sütkérezve csevegnek,
s téli szomorkában, mikor itt van a Bak hava, és más
bóbiskolgat, lám te, szobád mélyébe vonulva
körmöd rágod, esetleg ritmust versz ki, s a hószín
lapra sötét tintával lassacskán szöveget rósz.
Így aztán, noha gondok roppant súlyai zúztak,
több hagyatéka maradt elmédnek, mint azokénak,
kik békés árnyékban ráérősen időztek.
Egyik műved igét s névszót kapcsolni tanít meg,

másik a szók belső erejét értelmezi rendre,
ismét másik a nagy Platón életleirása,
s van, hol a hízelgőt különíted el és a barátot.
S leveleid sem irod tele éretlen fecsegéssel:
vagy tudományt vagy erényt, – valamit mindig kap a címzett.

911. Senkit a hosszú ókor nem szült mást, aki inkább
használt volna a népeknek. Tyrins daliája (24)
földeket és vizeket mentett meg szörnyetegektől,
sőt a sötét Orcus házőrző Cerberusát is
– három láncot kötve a három nyakra – kihozta,
föl, hozzánk, és tűrnie kellett annak a fényt itt.
Ám te a Barbárságot, melynél szörnyetegebb a
poklok mélyén sincs, azt űzted el innen a földről,
s ott jajgat, sír újra a mély Styx árnyai közt most.
Nincsen a Mindenségben a Napnál semmi csodásabb:
ő Jupiter szeme, ő a világ értelme, a fénynek
atyja, a hő forrása, az ég szive, lelke a légnek,
csillag-kormányzó, a szabályos idő tagolója,
élők élete, érzők érzéklése, szülőnők
magzata, gazdagság, tisztesség osztogatója,
termő-párja a földnek-víznek, sors-alakító:
legfőbb istenség, és egymaga mindenik isten:
hívja akár Attisnak a fríg, Adonisnak a szír nép,
Perzsia Mithrasként tisztelje, Pharos Serapisként,
Tegea Pánnak lássa, sirassa benne Ozírist
Memphisz városa. Mégis, bár gyógyítja a fájást,
s lángjával bár mindent fénybe borít a világon:
olykor vészes dárdákat hajigál fene balja,
s mély árnyékba meríti sugár-küllős ragyogását;
többször alant járván elbágyad a téli hidegben,
és míg – mert ez a rend –, meghátrál mindig az éjtől,
gyűlöli váltó nővérét, hogy az ott van az égen.
Más a te fényed: lelkek kapják, nem tunya testek,
s nincs fogyatéka e fénynek, nem lankad soha semmit,
éjszaka éppúgy ébren van, mint hogyha a nap süt,
s gyógyítgatja az ostobaság tenger nyavalyáját.

1450–1469 *Csorba Győző fordítása*

Búcsú a Múzsáktól

(Valedicit Musis)

Lágyszavu Múzsák, Bacchus atyám s Paean, te sugárzó,
jó szolgálatomért végre bocsássatok el.
Éveimet ha tekintitek, újonc áll a porondon;
tetteimen látszik, hogy veterán katona.
Tökmag voltam, s már zászlótok alá bevonultam,
orcámon most is tétova még a szakáll.

Végeztem; leteszem lantom, leteszem koszorúmat, (25)
szőke halántékom már ne borítsa babér.
Eddigi játszadozásomnál komolyabb feladat vár,
végtelenebb síkság várja szilaj paripám.
Tárva a nyílt tenger, semilyen part nem köti árját,
zordabb, mint a sötét (26)
Erre feszítsem a gyors szelek ellen vásznamat, erre,
hol feneketlen a mély, hol feketéllik a hab.
Nem rettent el a szörnyektől dagadó hasu hullám,
ossai csúcsoknál bár magasabb tarajú,
sem vad szirtfokok, és az sem, ha a víz sima tükrén
sikló bárkám csöpp tengeri sülre akad;
vasmacskám vagy a vágyott parti homokba haraphat,
vagy halak étke leszek kint a vizen magam is.
És te, ki néppel a népet, mennybeliekkel az embert
megbékíted, erőd tiszteli minden elem,
közbenjársz, hogy az argosi skorpió húzza be csápját,
szétkergetsz szeliden feldühödött vadakat,
s nem kisebb a tekintélyed, ha kevély jogaroddal
nagy Jupiter mellett isteni körbe belépsz:
jöjj ide, óvjad a Romulus-adta jogot meg a törvényt,
s pártold művem, arany köntösü, isteni szűz.
Megtelepedhetsz így az elárvult földeken újra,
ritkábban dúljon gyilkosok-adta halál;
élvezetekkel, rémversekkel időt csak a lusták
töltsenek, árnyék s lágy pamlag az ő örömük,
légyen övék a babérkoszorú is, s hajtsa csak őket
hegy-völgyön Bacchus thyrsusa mámoradón: (27)
az, ki megérti: az élete nemcsak övé, az övéit
illeti, nyilvános helyre kiáll a közért.
Nem röstelli tanulni, Lycurgus amit kijelentett, (28)
s szentesitett a tudós száju Solon, az igaz;
ők állnak híres birodalmak, városok élén,
s összekötik szeretet-szállal a nemzeteket.

1454 *Kerényi Grácia fordítása*

Andrea Mantegna padovai festő dicsérete (29)

(Laus Andreae Mantegnae, pictoris Patavini)

Mint ahogy Appelles csodaszép képén a királlyal, (30)
Nagy Sándorral együtt ott van a régi barát, (31)
úgy áll Janusszal most egy vásznon Galeotto,
szét nem tépheti már semmi erő frigyüket.
Mantegnám, kegyedet meghálálhatja-e Muzsánk,
érdemeid teljét éneke zengheti-e?
Képeden élni fog arcunk sok-sok századon által,
bár testünket a föld mély öle nyelte be rég.
Képeden, álljon bár a világ roppant tere köztünk,
mégis szomszédok, mégis együtt lehetünk.

Más-e vajon festmény-arcunk és más a valódi?
Egy a különbség csak: néma a kép ajaka.
Képmásunk a tükör hívebben vissza nem adja,
sem kristálypatakok hártyaszerű üvege.
Pontos a törzs és végtagok egymásközti aránya,
élethű a szinük, pontos az alkatuk is.
Tán maga Mercurius nemzett, ama isteni ágból
s szoptad, mint csecsemő, szűzi Minerva tejét?
Lánglelkű művek készültek az antik időkben,
lánglelkű műved mindezeket leveri.
Néked nem feladat sem a száj szélén lefolyó nyál,
sem Cos Vénusza, ím, máris a vásznadon él. (32)
Szüljön a természet bár száz meg száz csudadolgot,
száz meg száz remekét ujjaid újraszülik.
Első vagy te a festészetben, mint ahogyan más
történészek előtt Titusodé a babér. (33)
Műremekekkel gazdagitod te az emberiséget,
s vélük hírneved is terjed a földkerekén.
Holtod után fel fogsz szárnyalni az égi hazába,
melyet a büszke Tejút csillagos éke övez,
és telepingálod képekkel a menny palotáját,
bár ragyogó falain csillagok ezre tüzel.
Míg az eget fested, legyen égiek üdve a béred:
Juppiter adja, hogy ott piktorok istene légy.
Lásd, a költő-tesvéreik is híven bemutatják
nemcsak a Múzsáknak, néked is áldozatuk.
Majd ketten siettünk elsőnek elédbe, hisz arcunk
általad ismeretes lesz az utókor előtt.
Addig e vers dícsérjen, melynél gyűjtani nem tud
illatosabb tömjént néked Arábia sem.

1457 *Kálnoky László fordítása*

Az olasz nimfák legdicsőbbikének, Feronia istennőnek írta Janus Pannonius, visszatérőben Rómából 1458. június 9-én (34)

(Naiadum Italicarum principi divae Feroniae Janus Pannonius cecinit in reditu ex Urbe nonis Iuniis Anno 1458.)

Üdvözlégy, szent forrás anyja, Feronia, itt, hol
gyógyvizedért hálás Narnia városa áll.
Majdnem a Rák karjáig hajlott félre a Nap már,
s Nagykutya lángjától szinte parázslik a föld. (35)
Mint ahogy egykor a vad görögöknek Langia, oltsd el
bensőm-szikkasztó szomjamat, oltsd hamar el!
Úgy tápláljon anyád, a dicső, örökös vizerekkel,
s úgy ne fogyatkozzék áradatod soha meg!
Lám, ami egyre bugyog csak a fémcsőből, a kiszáradt
torkok mind benyelik föltoluló habodat.
Ó, mily friss kedv ömlik bennem szét, milyen izzó
testbeli máglyától ment meg ez isteni víz!

S gyomrom sem fordul, bár jócskán nyeltem a kortyot,
s izzadság se ragyog tőle a homlokomon.
Hát az a fáradság, hogy e csúcsra nehéz kerülőkkel
fölmásztam, nem volt mégse hiábavaló.
Megbámulhatom innen a tornyokkal teli várat,
itt nyúlnak föl a szent kút peremén falai,
s elhallgathatom azt a zenét, mit a völgyben a kénes
csermely tajtékzó hab-zuhogása okoz.
Végigpásztázhatja szemem sorjában az ékes
hegykoszorút, amelyet balzsamos ég simogat.
Addig nem töltött el e látvány semmi örömmel,
míg dühödt hőség marta tüzével a szám.
Rajta! a legszebbik hízott gödölyét ide gyorsan!
fesse a víz tükrét gyönge-vörösre a vér!
Hulljon zsenge virág, bőséggel ömöljön a jó bor,
zengje a szó folyton, zengje dicséreteid:
„Áldott légy, Latium nimfái között a legelső,
vedd kegyesen hálás tiszteletem jeleit.
Könnyű enyhületet bűvölsz a szegény kimerültbe,
s meggyógyítod a láz-törte nehéz beteget.
S nemcsak az ember adósod, – a lég birodalma is éppúgy:
fénylő csillagait föl-fölüdíti habod.
Ezt a nedűt teszi nektárjába az isteni gyermek,
Mars is e vízből mer, hogy borogassa sebét.
Évenkint megadom néked fogadalmam ezentúl,
míg csak csontjaimat fűti az életerő.
Nem becsülöm Kasztália habját többre tiédnél, (36)
múzsa helyett múzsám lesz ezután a vized."
Istennők, kik mindent tudtok, ugyan milyen ír az,
mondjátok, mely a tört emberi testbe hatol?
Evander Herilustól háromszor veszi lelkét, (37)
s kérleli anyja, szegény, a rideg isteneket.
Megsajnálja a síró nőt Jupiter, letekintve,
és e kicsiny viz alá rejteti a tetemet.
Ám nem akarja, hogy egy legyen annyi közül csak e csermely,
s égi nagyok rangját adja örökre neki.
Innen a könnyűsége, betegség elleni haszna,
s végig Olaszhon ezért ismeri, áldja nevét.

1458 *Csorba Győző fordítása*

Búcsú Váradtól

(Abiens valere iubet sanctos reges Waradini)

Még mély hó települ a téli földre,
erdőn, mely csak a zöld levélre büszke,
szürke súly a ködös fagy zúzmarája,
s el kell hagyni a szép Körös vidékét
és sietni Dunánk felé, urunkhoz. (38)
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Nem tart vissza folyó, s az ingovány sem,
mert fagy fogja hideg vizét keményen.
Hol nemrég evezett a föld lakója
s félt – most hetyke bizalmu, fürge lábbal,
megdermedt habokat fitymálva, lépked.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Nem siklik soha úgy a lenge csónak
jó sodrásban, erős lapát-csapástól,
még akkor se, ha fodrozó Zephyrus
bíborszinűre festi át a tengert,
mint ahogy lovaink a szánt repítik.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Hőforrás-vizeink, az Isten áldjon,
itt nem ront levegőt a kén-lehellet,
jó timsó vegyül itt a tiszta vízbe,
mely gyógyítja szemed, ha fáj s ha gyenge,
és nem sérti az orrodat szagával.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Könyvtár, ég veled, itt a búcsuóra, (39)
híres könyvei drága régieknek,
már Phoebus Patarát elhagyja s itt él;
költők isteni pártfogói: Muzsák
többé nem szeretik Castaliát már.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Isten áldjon, aranyba vont királyok, (40)
kiknek még a gonosz tűzvész sem ártott, (41)
sem roppanva dülő fal omladéka,
míg tűz-láng dühe pusztított a várban,
s szürke pernye repült a kormos égre.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

S rőt fegyvert viselő lovas királyunk,
hős, ki bárdot emelsz a jobbkezedben
– márvány oszlopokon pihenve egykor
bő nektárt veritékezett a tested – (42)
útunkban, te nemes lovag, segíts meg.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

1458–59 *Áprily Lajos fordítása*

A lázbeteg Janus a táborozó Balázsnak (43)

(Blasio militanti Janus febricitans)

Míg te, Balázs, cifrán lakozol most tábori traktán,
és oda sem fittyentsz, bőgjön a kürt szava bár,
én magam addig lázba heverve, vacogva tünődöm.
Tétlen félelem ül és a halál szivemen.
Érhet-e ily sors távol a harctól egy fagarast is,
hogyha a béke ölén tiltja a sors, ami szép?
Hogyha veled lennék most és a pogányt riogatnánk,
nem citerázna szivem úgy, ahogy itt remegek.
Itt a gyanakvó sejtés reszket minden izemben.
Ott a mezőn látnám, mint közelítget a baj.
Míg ti, ha kedvetek úgy jön, méritek össze a kardot,
engem a láz tüze tart s kényire, kedvire ráz.
S tűrnöm kell e csapást, jaj! Ám ti ügyelve a harcban,
csak mosolyogtok, amint száll tovazúgva a nyíl.
Jaj, a betegnek sorsa keserves, nyög elesetten.
Hej, biz a fürge legény csak letiporja a bajt.
Míg ti a harcok ölén is gyakran jókat alusztok,
nékem, egy óra kevés, annyira sem jut időm.
Csillagos íve alatt heverésztek a mélytüzü égnek,
játszva fecsegtek, mert sáncotok árka kerít.
Táncol a kocka, az érc-sisakokból habzik a nektár.
Vaskos víg dalokat zengtek a máglya körül.
És ha hanyatlik a csillag, s rablott, jó pecsenyékkel
dobra feszült hasatok, nyögve ledőltök a fűn.
Így telik olykor egész hónap körötökben, a zsákmány
gazdag ölén a csapat még fizetést se kiván.
Bíz a betegnek sorsa, ha mondom, szörnyü keserves,
lázteli ajkától elfut a must ize is.
Hozhatják a szakácsok, nyelvemen elsavanyodnak,
minden jó falatuk felpanaszolva nyelem.
Ablakomat zsalu védi, a napsugarat kirekesztve.
Fulladozom, s orvos tiltja a friss levegőt.
Tagjaimat nyöszörögve emelgetem ágyam ölén, már
poszka, sovánka vagyok, bőröm a csontra aszott.
Paplanomat lehajítom s fölhuzom újra sietve.
Hűs, üde szendergés nem simogatja szemem.
Mégis bármi keserves a sorsunk, óhajom ennyi:
küllőző kocsiján hozzon az égi sugár,
s én kancsóm felemelve köszöntselek újra, Balázsom;
fénylő márványkő hirdeti majd e napot.

1458 *Takáts Gyula fordítása*

Nyárdél egén ragyogó üstökös

(De stella aestivo meridie visa)

Déli verőfényben mért villog az üstökös ott fenn? (44)
Rendbontó csillag: nappal a földre ragyog.
Már az Oroszlánnak feketés-rőt fürtözetén át
fölfele hajtja a nap nyári, heves lovait,
És nem hagyva a sok kusza árnyat hosszura nőni,
függélyes nyilat ont Afrika népeire.
Minden lángol most: ilyenkor a szép szüzi égbolt
nem tűr egy szeplőt, foltot az arculatán.
Mélykék köntösü éjt telehintő mennyei fények
lángba-vakult seregét rejti a nappali ég,
ám egy nagy jövevény, bátrabban, mint valamennyi,
fenn-égő nappal mit se törődve, vakít.
Minden időszakban süt e bíbor-tűzü kométa,
csóva-uszálya nehéz háboruval fenyeget.
Ó, te, akár Jupiter légy, legfőbb úr a magasban,
vagy Vénusz kedvelt, bájteli csillaga tán,
vagy fiatal lobogás, kit az isten rendel az égre,
hogy te segéld Phoebus lankadozó erejét,
ó, te szerencsefi, fent versenghetsz nap sugarával
s nemcsak a zord éjnek mennyei ékszere vagy,
gyászt, szomorúságot sose hozz, kedvezzen a fényed,
űzd el a balvégzet gyilkait és cseleit.
Győzd le Saturnus vad hidegét; és Marsot, az ártót,
mérsékletre tanítsd, nagy heve kárt ne tegyen;
add, hogy az Arcturus viharától félni ne kelljen;
hosszas záporesőt már sose öntsön a Kos;
édes arany szőlőnk a Bököl jéggel le ne verje;
el ne aszalja a dús völgyet a Kánikula;
bősz Orion a hajóst tenger mélyére ne döntse
szablyát és buzogányt rázva a bárka felett,
s óvja a jó Castor tarajos-habu áradat ellen,
s révbe vezesse a hét-csillagu Medve kegye.
Föld a vetett gabonát majd százszor visszafizesse,
sok halat adjon a víz, jó levegő madarat.
Kínzott földünkön veled újra viruljon a béke,
zárja be végképpen Janus a fegyvereit.
Minden népnek hozz virulást és tiszta szerencsét,
mégis főképpen Pannoniára tekints:
űzd a nyilas törököt mind Hellespontuson által,
kit most hűtelenül hoz mifelénk a Duna.
Tiszteljék a királyt az urak, s a király velük együtt
kormányozza szivét, jóra vezesse honát.
Így léssz legnemesebb a rózsa-világu tüzek közt
s lángot-ölő habokat már sose érj nyugaton.

1462 *Weöres Sándor fordítása*

A vadkan és a szarvas

(De apro et cervo)

Tegea Junónak, Calydon Dianának az erdős
Arkadiában adott ekkora űzni-valót,
mint aminő vadkant ma megölt a vidéki legénység;
épp hogy bírja kocsink, nagy-nyikorogva viszi.
Csak Meleagernek vasa ejtett ekkora zsákmányt,
méltó volna akár Herkules ökleire.
Nézd hosszú agyarát, – két villám görbül elő ott!
Nézd a sürű sörték dárdaszerű hegyeit!
Hány csapdán kifogott! Ferdén álló agyarával
fölhasitott hányat, ráuszitott ebet is!
Nem volt néki elég, amivel táplálta az erdő:
a terebélyes tölgy makkja, a bőven eső.
Sírt letarolt földjén kárát panaszolva a jobbágy:
oly kárt, mint ez a kan, jég zuhogása se tett,
ám most gondtalanul zeng már a juhász furulyája;
föllélegzik a táj és a mezőkön a nyáj.
Jólesik ám borzongani most a veszély tovatűntén.
Így – fölidézésben – édes a szívnek a félsz!
Üdv neki, elsőként, ki vasát beleverte a vadba;
hála a bátornak, vers örökítse nevét!
El ne feledjétek soha, földmivesek, ti sem őt, a
győztest! Födje fejét nyírfalevél-koszorú!
De íme, más csapat ott mit hoz? – Lám, akkora szarvast,
mint Cyparissos vagy Silvia szarvasa volt.
Ível föl magasan szépen-tárt tízes agancsa,
díszül függene szent kegyhelyeden, Diana.
Százszor érte meg ő a tavaszt, amikor kicsirázik
földben a mag s új rügy zöldel a víg venyigén.
Hökken ilyenkor a nép, ha agancsos csorda robog ki
a berek-aljból ilyen csorda-vezér nyomain.
Néz a paraszt: hogy száll az a vad! Erejét, ha veszíti,
kígyó-étellel föl- s fölüdíti magát.
Üldözték, de hiába; a gyors kutyafalka se tudta
sem bekeríteni, sem földre teríteni őt:
szállt, mint Bellerophon szárnyas paripája, szökellve
könnyeden és gyorsan csapda, kelepce fölött,
mígnem az erdőből kizavarta a lárma, a hajtás,
és beszakadt a mocsár friss jege lába alatt!
Hasztalanul próbált most ugrani, újra leomlott,
elmetszette a jég éle futó inait.
Végre legyűrték hát... úszott nagy örömben a község,
másodszorta adott rá okot így ez a nap.
Évek hosszu során lesz szép emlék ez a nap még,
antik módra fehér kő tegye ünnepivé.
Lakjuk hát ki torát kedvünkre, barátaim! Erre
biztat az ifjukorunk, erre a szép kikelet.
Öntse le hát mielőbb Bacchus torkunkon a gondot!
Ó, ez az egy isten váltja örömre a bút.

1463 *Illyés Gyula fordítása*

Siratóének anyjának, Borbálának halálára

(Threnos de morte Barbarae matris)

Mért jajgassak? Friss gyászomra akadhat-e gyógyír?
Ó, de hisz édesanyám halt meg, a könnyem övé. (45)
Hát az a nap keserű nap lesz, míg élek a földön,
s bár keserű, mégis megmarad ünnepinek.
Virradjon rám messze, parázsló Líbia táján,
vagy Lycaonia zord égöve nyissa fölém.
Mert amikor csak pályáján megfordul a gyors év,
újjátépi sebem mindig a régi idő,
megríkatnak az emlékek, fölocsúdik a hálám,
sírjánál lerovom, jámbor, a tiszteletem.
Gyászom napja, decemberben tizedik te, figyeld csak:
mily tompák lesznek, mily szomorúk jegyeid.
Morcabbnak látlak majd, mint a ködülte, sötét éjt,
még ha sugárfényed folttalanul ragyog is.
Bár most sem csillog különös jókedvben az arcod:
végtisztességek gyász-feketéje szined.
Át-nem-látszó felhő rejti az égi tetőket,
lent meg a föld vastag ködbe takarva lapul.
Hogy temetésre való az efajta idő, ki tagadná?
Nem jó, hogyha derűs nap süti a ravatalt.
S ezt nem a déli esős széljárat hozta fölébünk,
együtt bánkódik bánataimmal a lég.
Ám te, ki legfőbb ellenségem vagy, te december,
mért zúdítsz rám, mondd, annyi goromba csapást?
Hát nem volt-e elég elvenned jó Guarinómat?
Lám sebet ütsz ismét, új sebet ütsz szivemen!
Ó, te az év kétszer hat kölykéből az utolsó,
mennyire gyűlöl a Föld, mennyire gyűlöl az Ég!
Hisz te a fény kárára kinyújtod az éji sötétet,
s kurtább ív-pályán hajtod a Nap lovait.
Renyhe fagyod szomorúan sinyli az összeaszott rög,
erdei lombsátrat, réti füvet letarolsz.
Nem lakomázik a nyáj sem ilyenkor a zöld legelőkön,
nem csicserész a madár vígan az ág hüvösén.
Annak sincs oka más, hogy a pusztító török ádáz
talpa alá jég-út nől a vizek tetején.
Védőszellemeként tisztelt hajdanta az ember,
jobb lett volna, ha a síri világ teszi ezt.
Haj! botorul vádaskodom én, az idő sose vétkes,
hisz csak a föld-tengely pörgeti ránk az időt.
Csillag-had, rátok nyilván helyesebb haragudnom:
sorsot szabni elénk vagytok az ég tetején.
Egyformán úrkodtok az életen és a halálon,
vagytok az alsóbb lét dolgainak gyökere.
Istenek, ártó csillagokat mért tűztetek égre,
mért fut a sok bolygó körben a boltozaton?
Nélkülük is fölfalja a biztos sír a halandót,
és a szegény testből úgyis elillan a lét.
Hogyha csupán vesztünkre ragyognak a csillagok: inkább
egyszinü, puszta maradt volna az éteri táj.

Hasztalanul próbáltok megnyugtatni, barátok,
hagyjatok! egyszer még sor kerül erre talán.
Friss fájást szókkal nemigen szelidíthet az ember,
új seb a gyógyító kéz elöl is menekül.
Én pedig úgy érzem, hogy kínom sokkal erősebb,
mintsem időmúlás tudna segíteni rajt.
És ha e gyötrődésem helyteleníti akárki,
s gyarló asszonyi szív dolgainak veszi csak,
nyilván nincs sejtelme a természet erejéről,
s arról, mennyi ilyent tettek a régiek is.
Marcius ott állt már hálátlan Róma határán,
s anyja siralmaitól büszke haragja csitult.
Messze Nyugatra futott Sertorius, űzve honából,
legfőbb gondja azért drága szülője maradt.
Szent súlyként hordozta az édest két fia vállon,
Etna gigásza mikor szórta-okádta tüzét.
Több lett, mint ama spártai ikrek, az argosi páros:
vinni kocsin szülejük hámba hajolt a nyakuk.
S nemcsak anyával bántak ilyenformán az elődök,
dajka is éppúgy megkapta a tiszteletet.
Ellenségtől vette Cajetát vissza a fríg hős,
egy Latium-beli part-rész a nevét viseli.
Romolus emlékünneppel tűntette ki Accát,
(farkasanyát bújtat, hitte a nép, ez a név).
Csillag lett Jupiter révén, mely etette, a kecske,
most is a kristály-ég boltjain ég nemesen.
Bacchus is így viszonozta a nimfák fáradozását:
a Bika szájában fénylenek ők tavaszon.
Azt meg senki se mondja: kevésbé fáj a halála
annak, akit később vesz ki az Úr közülünk.
Őszintén érző nem számolgatja az évet,
s azt hiszi, hogy sohasem lesz öreg a szeretett.
Én téged, mert hatvanon onnan esett a halálod,
lelkem-anyám, emiatt tán ne sirassalak el?
Addig hordoztál méhedben magzatot, engem,
míg tízszer nem járt körbe az egyhavi hold.
Tán a nehéz vajudás kárt is tesz gyönge hasadban,
hogyha Juno akkor nem siet ágyad elé.
Aztán csöpp fiadat lágyan melledhez emelted,
számba erőltetted kedvesen emleidet.
Folyton ölelgettél, s méghozzá, minthacsak egykét,
rejtegetett, dajkált édesen édes öled.
Ó nem irigykedtek! Noha másik két fiad is volt,
drágábbnak láttál engemet egymagamat.
Jel van a gyermekben? Jósképesség az anyákban?
Vagy késő sarjat több szeretet melegít?
Majd amikor már biztos lábbal jártam a földön,
s ejteni már tisztán tudta a nyelvem a szót,
tüstént rá fogtál, tanulékonyt, a tudományra,
hogy ne fecséreljem otthon a napjaimat.
És ami hasznot a gyapjú hoz neked és a szövése,
tandíjként viszi el mind a te kis tanulód.
Még csak alig kezdtem kóstolni a szép-tudományba,
s jól bizonyítottam, hogy mit igér a jövőm.

Bátyád akkor Olaszba utaztat: e távoli földön
gyűjtsem a tudnivalót, – annyi az óhaja csak.
Költségén meglaktam sorra Velence vidékét,
épp tizenegy évkört járt be eközben a Nap.
Mennyit vágyhattál e tömérdek időben utánam!
Mennyi öröm, féltés lepte be váltva szived!
Majd, hogy Itália végképp visszaadott a hazámnak,
s itt gyerekemberként főpapi szék fogadott,
házamban töltötted öregkorod, egyszerü módon,
s jobban tetszett, mint bármely egyéb menedék.
Egyszer azon fáradtál, hogy kedvemre mivel légy,
máskor reszketegen fontad a lenfonalat.
Míg nem kezdte a Párka utolját sorsfonaladnak,
s nem számolta eléd a maradék napokat.
Összeszaladt a keserves hírre az árva rokonság,
annyi fehérnép, hogy már a szobákba se fért.
Sírtak a kislányok, gondjuk nemrég te viselted,
s egy-lányod készült ríva lefogni szemed.
Én meg az asszonyos ajjajt higgadtan csititottam,
színlelt jókedvvel dugva a bánatomat.
Hogy gondommal fájdalmad jobban ne növeljem,
s látva szorongásom, hogy ne szorongj magad is.
Ám te anyám voltál még most is, e szörnyeteg órán,
édes a sír, mondtad, hisz fiad élve marad.
Már-már fátylasodó szemmel fürkészted az arcom,
s hűlő szád folyton súgta-motyogta nevem.
Ekkor: pillanat! és kisuhant jó lelked a légbe,
dermedt tagjaid otthagyta az ágy melegén.
Mért most mégy el, anyám, amikor jobb-sorba jutottál?
Ó hiszen éppen most kellene élned, anyám!
Boldognak láthatsz, mert látod fölvirulásom,
s minden kényelmet meg tudok adni neked.
Gyámhugaid, kik még nem mentek férjhez idáig,
mennyire kívánnák támogató kezedet.
Ifjú éveiket ki ragyogja be széppel ezentúl?
Zsenge szüzességük pásztora, őre ki lesz?
Drága anyám, halld meg, milyen emlékművet igérek:
nem tágas kriptát, nagyszerü műremeket,
s nem mauzóleumot, mely tömbjével kimagaslik,
sem csúcsos piramist, majdan alázuhanót,
ám zsoltár-karokat, tömjént, búgó siratókat,
mikben reszketnek meg-megakadva a szók.
Gyászmeneted díszöltözetű csapatok vezetik be,
templomaink tornyán tiszta harang szava szól.
Gyertya-sorok lángjától csillog rengeteg oltár,
s érted sírnak föl szerte a rekviemek.
Én magam ünneplő papi köntöst öltve, sirodnál
ott mutatok be, anyám, misztikus áldozatot.
Bár nincs kétségem, nyilván föl, a mennybe jutottál,
hogyha a jámborokat várja örök jutalom.
Bűntelen éltél, példásan végezted a dolgod:
szolgáltál embert, s félted az Égi Atyát.
Végig hű voltál urad emlékéhez, a sírig,
nem kellett új nász özvegyülésed után.

Férj nélkül kínlódtál, s húsz meg három esetben
hozta magányodban földre az őszt a Titán.
Így hát hajdan a római polgárok bizonyára
méltán tiszteltek volna erényeidért.
Meghaltál, s összhangban tetted az addigiakkal,
jó élet végén jó a halál maga is.
Mindent megcselekedve, amit rendeltek a dogmák,
földi bilincsektől menten a mennybe röpülsz.
És most, szent anya, égi lakó, áldjon meg az Isten,
s engemet, itt maradót élni segítsen imád.
Látjuk még, tudom én, egymást, ha a harsona fölzeng,
s mind a világegyetem sarkai visszaverik.
Addig aludjon tested békességgel a sírban,
és a nehéz kőlap könnyü legyen porodon.

1463 *Csorba Győző fordítása*

Szidalmazza a holdat, mivel anyját elragadta

(Invehitur in Lunam, quod interlunio matrem amiserit)

Isteni lángok, kik kormányozzátok a földet
s tarkálltok Jupiter fényes, arany mezején,
mind, ki szabott pályán önnön bolygása szerint fut
s mind, ki a boltozaton égre-szögezve ragyog,
szellemek által gyúlt, ti örök, lélekteli lángok,
kiknek járta nyomán fonja a sors fonalát: (46)
tévedtem – s ha a bűnt megvalljuk, jár a bocsánat,
úgy jusson majdan részetekül nyugalom;
egyre igaz csak a vád, s átkoztalak én titeket mind,
egynek vétke miatt mind elítéltelek én.
Úgy véltem, hogy a bűn, bár egy felel érte, közös bűn,
gyásztól elvakitott ész nem itél jogosan.
Ámde a számok most kimutatták rajtakapottan:
kínom kútfeje csak Cynthia volt egyedül. (47)
Merre szaladsz, te szemérmetlen, mit bújod a felhőt?
Épp hiu rejtekezés jelzi a vétkeseket.
Már tudom én: a sötét éjben te, diánai fáklya,
szórtad, vesztemre, újdonatúj sugarad.
Mert amikor bátyád nap-lángjaihoz közeledtél,
akkor sorvadt el lassu halálban anyám.
És, mint téged a fény, úgy hagyta el akkor az élet,
ám, jaj, sorsodnál sorsa bizony keserűbb.
Íme, te fényeskedsz, lángszarvaid újra kinőttek,
míg örök éjszaka ül, dermed az ő szemein.
Bárki szerencsehozó csillagnak mondana téged,
meggyőzném hogy e szó puszta üres fecsegés,
Mert hisz a nedvesség s a hideg teszi főleg erődet,
hát mi jogon lennél üdvöt-adó hatalom?
Nedvesség s a hideg kínozza a testet a kórral,
nedvesség s a hideg hoz születőre halált.

Nem kétes, hogy a legnyomorultabb vagy te az égen,
ezt bizonyítja a rang, mely neked ott kijutott.
Nem volnál hitvány, nem az aljba taszítna az éter,
ámde csak így méltó érdemeidhez a hely.
Tudjuk, a híg elemek rendjében a föld az utolsó,
épp igy a csillagrend fényei közt te vagy az.
Innen van, hogy a többi világ gyönyörű dalokat zeng,
míg te keservesen és fülhasitón nyöszörögsz:
és ha egyéb csillag küld bármi gonosz nyavalyát ránk,
nem jut a földre hatás, csak birodalmadon át.
Mások ajándékát fogadod – s van is ebben igazság –
hogy vele fényleni tudj; fénylik a többi maga.
Innen van, hogy nincs az a hő, amitől kihevülnél,
mint a tükörből is visszaverődik a láng.
Vedd hozzá, hogy a többi csak egy arccal ragyog ott fenn,
míg te útat s formát újra meg újra cserélsz.
Olykor későn kelsz, olykor telefényled az éjjelt,
majd meg a nap közepén fátylasan égre suhansz.
Csábit a Sarkcsillag, majd földi hegyekre ereszkedsz
és magas észak után délre le, délfele törsz.
Mára nagyobb vagy, s lám holnap, zsugorodva, korongod
hirtelen eltűnik, majd kereken kiragyog.
Izzol, akárcsak a hó, majd sápadoz arcod, a sárga,
s újra cseréled a szint: bíbor akárcsak a vér.
Képednek közepén ólomszinü kör feketéllik,
mocskos melled eképp hirdeti bélyegedet.
Nem hánytorgatom én, hogy szüntelen, újra csak elfogysz,
el kell tűrnöd, amit sorsod örökre kimért.
Ám amikor bátyád szekerének elébe tolakszol,
mondjam-e: hálás vagy, mondjam-e: jószivü vagy?
Mindent változtatsz s magad óránként kicserélődsz,
így bizonyítva be, hogy semmisem állhatatos.
Mozgásodra mozog könnyen lebegő levegőnk fenn,
hogyha szelek szántják, vagy ha esőkkel esős.
Mozgásodra figyelmez a föl-lefutó habu tenger,
hogyha dagad s ha vizét hörpöli visszafelé.
Bármi veszély, válság fenyeget s fordítja világunk,
mindez tőled függ, mind a te csalfa müved.
Éppen ötöd-holdnál született a gigász-sereg, éppen
ekkor a bús Orcus, ekkor a fúria-had. (48)
Minden bűn oka vagy, temiattad rothad a hulla
kint a szabadban, ahol nem födi semmi a húst.
Meddőn perzseli el rozsdád a vetést a mezőkön,
korhad, redvesedik – mert te kivánod – a fa.
Fényednél lepihen fáradtan a földre a vándor,
s fölkél harmatosan, zsibbadt teste merev.
Téged hív, ha vajúdik a nő: könnyítsed a terhét,
s hányszor pusztul el és magzata is vele hal.
Cinkosa hányszor vagy Marsnak, vele háborukat szítsz,
asszony létedre mennyi csatára tüzelsz.
S hogyha elundorodik levegőnk, te vagy abban a bűnös,
pusztul a nép szanaszét, pusztul a pestis alatt.
Elhiszem én: nagyon is jogosan mondták ama régi
tisztes atyák rólad, hogy nyilad öldökölő.

Elhulltak Niobé ártatlan lányai ettől
s fölséges Jupiter kedvese, Laodamia.
S jaj, a halálnál is szomorúbb sokkalta a téboly,
mely, ha te ösztönzöd, űzi az embereket.
Nincs az a bájital és a kehelyben nincs az a méreg,
mely nálad jobban gyötri, csigázza az észt.
Mert tesz-e rosszabbat Bellona vad ostora ennél?
S kígyófürtü, sötét arcu Megaera tesz-e?
Ártasz szüntelenül, de a legtöbbet, mikor elbújsz,
mert ami értékes, akkor a tolvajoké.
Akkor a tenger apálya vadul kavarogva habot hány,
örvénylő szeleken szállnak a bősz viharok,
akkor a fejbe az agy meg az érbe a vér beleszárad,
félig üres kagylók úsznak a víz tetején.
Tikkad a zsenge bokor, kiapadt velejében a lágy nedv,
sürgő munka után nem fut a hangya se már,
ámde az emberi fajnak az újhold végzetes, ekkor
metszheti el Lachesis élete vasfonalát.
Eltűnsz és a beteg betegebb lesz; s nem tud az orvos
mesterségében bízni, miként azelőtt.
Azt mondják, hogy az arcodat újra meg újra cseréled?
Három alakban jársz – tévedek-é, ha hiszem?
Most odalent élsz, Persephoné, s ahogy írja a törvény,
egyenlően időz véled urad meg anyád.
Nem rabló ragadott el (csak hazudoznak a költők),
hagyta rabolni magát az, ki maradni akar.
Majd meg a csöndes Olympost méri diánai lépted,
ám tisztességes még odafent se maradsz.
Mert ki is állítná, hogy szűz vagy, erényeid épek,
hisz temiattad alél, szunnyadoz Endymion.
S lámcsak, a harmatot is megszülted a nagy levegőből,
s pásztori istenhez hószinü gyapju csatolt.
Majd nimfákkal jársz puzdrásan a bérci bozótban,
s nem fut sértetlen szirtjeiden soha vad.
Öld a gonosz tigrist és öld a kegyetlen oroszlánt,
így lesz az embernek biztos a sűrü vadon.
Joggal tűzted a nyílra veszett Oriont, hisz erővel
becsteleníteni tört arra, ki ellene állt. (49)
Ám mit tett a szegény Actaeon, hogy vad alakban,
szarvasként tépték szét a saját ebei? (50)
Egy példát hoztam (bár mennyi, de mennyi akad még),
melyből jól kitünik: rosszakarat vezetett.
Felforgatni tanítod a szent természeti törvényt,
tőled a bűvös igék, tőled a bájitalok.
Circe varázslónő temiattad tette, amit tett,
s Médea elkövetett bűneiért te felelsz.
Ám örülök, ha saját csapdádba zuhansz te is olykor
s véres tetteidért, bűvös igékre, pirulsz.
Bár tudnám ama bűvös igét, mi ledobna a mennyről,
bármily bűnhődést szánsz is utána nekem.
Bár már rogyna a földre kifordult tengelyü gömböd,
sújtana ökröket és lökne hanyatt szekeret.
S nem használna neked, bár zengne a harsona ezre,
s dörgő ércdobokat verne szünetlen a nép.

Merre visz indulatom? Jaj, mit teszek? Adsz-e kegyelmet
nagyszerü istennő, sértegető szavamért?
Légy kegyes és ne borítsd soha árnyékoddal a földet,
gyötrő fájdalmam szólt az imént, de nem én.
Mert leigázza a bú és készteti még az erőst is,
hogy kegyelettelenül sértse az isteneket.
Tőle az elfeketült lélek nem látja, mi illik,
s édes bár a szülő, általa mostoha lesz.

1463–1464 *Nemes Nagy Ágnes fordítása*

Mátyás magyar király válasza Antonio Constanzi olasz költőnek (51)

(Matthias rex Hungarorum, Antonio Constantio, poetae Italo)

Jól tudom én, Constanzi, éppen a múzsai ihlet (51)
ösztönzött, hogy atyám s engem az égig emelj, (52)
s elhordd jóhírem verseddel Itália-szerte:
szentséges hitemért hogy hadakat viselek;
s hogy mellém tömörült az egész pannon fiatalság,
és az urak zöme is zászlaimat követi.
Színigazat mondott a beszéd: ismét cihelődünk,
s nem valamely könnyű tréfa agyalta ki ezt.
Bár én mind az egész évben táborban időztem,
s tettem lantodnak zengeni érdemeset.
Hisz még csak gyülekeztünk lassan a mély Duna mellett, (53)
s elmélkedtem csak még haditerveimen,
lám, Ali bég, roppant büszkén erejére, a Száván
átúsztat, s a Szerém-földre orozva lecsap. (54)
Úgy gondolta: vitézi dicsőségét gyarapítja,
hogyha szemem láttán égeti, dúlja hazám.
Már győztesként vitte a zsákmányt, már sietett a
nemrég-járt vizen át visszafelé szaporán,
ám ekkor, noha éji sötétség hullt a terepre,
megsejtette, hogy ott rejtekezik seregem.
Harcra vezette hadát tüstént, csatarendbe terelve,
kürtök, durva dobok hangja rivallt, dübögött.
Egymásnak zúdult a dühös két fél kopiákkal:
pusztul minden, a föld vériszaposra puhul.
Háromszor fordult a szerencse: előre a félhold
háromszor tört, és annyiszor is menekült.
Majd miután a kelő nap az érc-vértekre sugárzott,
végképp megbomlott, s visszavonult a pogány.
Sok vérzett el a parton, még több fúlt a folyóba,
egy részük szomorú láncot emelt a kezén.
Ő, Ali megsebesülten túloldalt kievickélt,
mindent elvettünk tőle, mit összerabolt.
Mégse maradt békén a bolond, noha jól kiporoltuk,
szégyene, hogy felsült, harcra tüzelte megint.
Átkel hát ismét újjá-tákolt seregével,
s ismét visszaszökik csúf vereségek után.

Ekkor – mert úgy tűnt, csak enyéim védeni: önzés,
és ki nem aknázni jobban a pillanatot –,
bátor kedvvel az ellenség mezejére nyomultam:
Gyász követett, Iszonyat vitte előttem a hírt.
Mysia kincsei már a miéink, Mulciber és Mars
tűzzel-vassal ront, rombol, amerre megyünk.
Bősz Ali nincs sehol, és a török had sincs: e süvöltő
nyíllal, dárdával győzni-szokott lovasok.
Majd, hogy – bár mi akartuk –, nem volt mód a csatára,
zablát rántva hazánk földje felé ügetünk.
Ám, mivel ekkor még zöldült a mezőkön a fű, és
nem gátolta a tél mérge a hadviselést,
úgy látszott: jó lesz megpróbálnunk a szerencsét,
mert aki nem habozik, hű marad ahhoz az Ég.
Rég Illyria, – Bosznia most, így hívja a népe,
meddő felszin alatt benne tömérdek ezüst.
Nincsenek itt viruló rétek téres kerülettel,
nincs magokat szorozó, bőerejű televény,
csak zord sziklák és egekig nyúló, köves ormok,
s fönt a gerinc magasán erre meg arra erőd.
Ezt a lebírhatlan tájat, mellyel csak a villám
küzdhet meg – hinnők –, ámde az is nehezen,
kímélet nélkül leigázta a zsarnok e nyáron,
karddal vétetvén volt fejedelme fejét.
Megrohanom: nos, a főváros tüstént az enyém lesz,
aztán szétküldöm többfele jó seregem.
Fellegvár trónolt az imént elesett falakon túl,
őrei s fészke miatt nem közelítheti láb.
Dörgő ágyúim bástyáira szegzem, azonban
meg nem félemlik tőle a benti pogány.
Mondjam-e el, mily gyakran zúdult hózivatarként
tornyai ormáról dárdaeső közibénk?
Vagy hogy az éji sötétben hányszor tört ki a várnép,
s őrhelyeinkben mily jókora kárt okozott.
Nem gátolta az északi szél rémes sziszegése,
és a zimankós tél kedvet-ölő fagya sem.
Végül a sok-sok kín s az ivóvíz fogyta legyűrte
mégis a sziklakemény marcona férfiakat.
És ama drága napon, melyen egykor a Szűz a világra
hozta az üdvöt, a vár népe megadta magát.
Kétszeres ünnepet ültünk fölzajgó örömünkben:
második üdvünk is megszületett ma nekünk.
Mindezeken túl aztán újra hazánkba siettünk,
ám nem szándékszunk tétlenül ülni soká.
Majd ha a lenge zefír széttörte a jégtakarókat,
s elhintette a lágy földön a friss füveket,
sátoraink ismét a virító réteken állnak,
s tán valahonnét majd támogatónk is akad.
Most még – hisz te tudod – nincs nemzet a földön olyan, kit
árva ügyünk mellé vonna a lelkesedés.
Gallia alszik. Ibéria? Nem fontos neki Krisztus.
Anglia pártharcban veszti sovány erejét.
Elvetemült Germánia meg csak ülésezik egyre,
ad-vesz Itália, és pénzügyeket bonyolít.

Senkit sem bánt gondunk, legföljebb ha Velencét,
őt szerződéses jog köti össze velünk.
Hallottuk, hogy igen komolyan gyűrközik a harcra,
karcsú gályáit rengeti máris a hab.
Mennyire más a mi sorsunk, mint azoké: mi közömbös
lenni nem óhajtunk, s persze nem is lehetünk.
Sokkal szomszédabb annál a gyalázatos oszmán,
semhogy hosszabban hagyna nyugalmi időt.
Úgy döntöttem ezért, hogy folyton zaklatom én is,
csak ne emeljen a Sors gátat e tervem elé.
Erre tanít fennkölt példája magasztos atyámnak,
erre, amely hitemért éget, a szent szerelem.
Így esküdt föl a rómaiak vezére a hős Pún,
s hogy Trójján bosszút áll, nagy Achilles is így.
És amit elkezdtem mindaddig nem hagyom abba,
mígnem a tengeren átűzöm a vad törököt.
Bár nemcsak népünk hullját kívánja, az összes
Krisztus-hívőkét szerte a föld kerekén.
Mindenképp próbálja betörni Nyugat derekát: ha
ez sikerül valahogy, már az övé a világ.
És a Kelet Rómája után, úgy véli, bizonnyal
talpa alá veti majd végre a másikat is.
Fegyverrel, tűzvésszel igyekszik ezért lerohanni,
úgy, ahogy egykor a gall, máskor a géta hadak.
Talpra tehát, daliás latinok, ne romoljon a régi
nagyság éppen most s épp ti miattatok el.
Egykor a nap keleten, nyugaton, mindenfele, mindig
ott járt őseitek tág birodalma felett.
S nyilván nem felelős jobban más nép a világért,
mint amelyik hajdan már a világ ura volt.
Hát nem szégyen-e az, hogy nyelvetek anyja, Göröghon
barbár ejtéssel tördösi szép szavait?
Hogy Rómátok tisztes nőtestvére vagy inkább
lánya, ki úrnő volt, annyi sok éve cseléd?
Ám ha a régi dicsőség nem hat rátok, az ádáz
ellenség közelét tán komolyan veszitek.
Gallia alszik? Ibéria is? Csöppet se csodáljuk:
közvetlen vész nem döngeti még kapujuk.
S hogy mernénk álmodni az angol támogatásról?
Messzire vannak, sőt tenger is áll közibénk.
Még soha nem pártolt Germánia minket, azonban
mindig készséggel szegte meg esküszavát.
Benneteket mellénk állít azonos veszedelmünk
és a szivünk mélyén gyúlt viszonos szeretet.
Nem kétséges: Itália több maga, mint azok együtt:
oly sok benne a nép, s annyi derék ura van.
Ott a civódó Génua hős ivadékai, ott a
toszkán föld szabad és nagyhirü városai,
ott a velenceiek – vetekednek a rómaiakkal –,
tőlük futnak szét mindenüvé a hajók,
ott él ősi Tarentum kormányzó fejedelme,
sarja nagy Alfonznak, büszke királyi utód. (55)
Ott van atyánk, Pius is, nincs nála nagyobb hatalom, nincs
jobb főpap: Róma és a világ eleje. (56)

Ott, aki békességben trónol, Ferrara, rajtad,
és aki kardot fog, Mantua, érdekedért. (57)
És még sok-sok más kitünőség, ámde az összes
közt legjobb nevüek mégis a Sforza-fiak. (58)
S pénz is akad Latiumban, másutt nincs sehol ennyi:
még együtt sem ilyen gazdag az emberi nem.
Rontsunk hát a szorongó ellenségre serényen:
meghálálja, tudom, bőven a Föld meg az Ég.
Túl örök élet vár ránk s boldogság, sose múló,
itt lent megbecsülés, dús evilági javak.
Persze, akárhogy lesz: kicsi vagy nagy támogatás, mi
nem hagyjuk cserben drága hazánk s a hitünk.

1464 *Csorba Győző fordítása*

Mikor a táborban megbetegedett

(De se aegrotante in castris)

Táborozom költő létemre s nem remegek, ha
gyors paripán száguld és nyilat ont a pogány;
más rémít: ártalmas láz fene lángja emészt el,
kardnál metszőbb tűz marja, fogyasztja tüdőm.
Hogyha talán élsz még, hosszan kínlódj, Prometheus,
sírban mázsás kő nyomja a csontjaidat,
mert te vagy emberi fajtánk legfőbb bajkeverője,
vétked lett valahány rút nyavalyánknak oka.
Nem sorvasztották azelőtt járványok a testet,
nem volt sápkór és fojtogató köhögés;
akkor még vadonok csendjében élt a halandó,
s meg nem támadták erdei dúvadak őt;
fákon lelt eledelt, italát kristálypatak adta,
otthona barlang volt és nyoszolyája a gyep.
Senkise sajtolt még gyógyírt a növény-gyökerekből,
senkise gyűjtött még gyógyerejű füveket;
sebre kenőcsöt nem kentek, nem vágta ki akkor
hozzáértő kéz még a lobos kelevényt;
nem járták az arab kikötőket még a hajók s nem
hoztak a tengeren át illatozó rakományt.
Vad, de egészséges volt akkor az élet, a kórok
nem kurtították úgyis arasznyi utunk,
és ha az aggastyán végső órája közelgett,
fáradt teste szelíd álom ölébe alélt.
Ám te ravasz csellel megloptad az ég kupoláján
tündöklő napnak mennyei fáklyatüzét;
Bosszúból a halált s a halált okozó nyavalyákat
küldte reánk a dühös, megcsalatott Jupiter.
Skythia szikláin méltán vagy fogva azóta,
láncra veretve örök jégsivatag közepén;
s mert az egek bosszúálló madarára nyilat lőtt,
csúnya hibát követett el maga Herkules is.
Régi közös bajokon siránkozom én, de miattuk
méltó megtorlás sújtja ma bűnömet is.

Ó, én háborodott, odahagytam az árnyat, a békét,
csábítottak a vad harcok, a trombitaszó!
Kórság, sápadt Félelem és Düh, rút Nyomor, ádáz
arcú Vérontás táborozik ma velem,
És e nehéz életmódhoz túl gyönge tüdőmnek
hőség, por, zivatar s éji hideg sokat árt.
Mily jó volt csacsogó csermely partján heverészni
hűs árnyékot adó tölgy terebélye alatt,
válogatott könyvek szépségein elgyönyörködni
s almát szedni a fák roskatag ágairól.
Többen mondták már: „Vess számot erőddel is, újonc!
Mily vészes hevület hajt ide esztelenül?
Éppúgy festhet Achilles, míg fon a scyrosi rokkán,
s Herkules izmos két marka között a guzsaly,
mint te a szablyáddal, fejeden fényes sisakoddal,
s mint jobbodban a nagy dárda kemény fanyele"
És én mégis vas lábvérttel öveztem a lábam,
bölcs intelmük elől eldugaszolva fülem,
s testem olasz földön vert páncéllal boritottam,
vértben vért ellen vívni vitéz viadalt.
Most élvezhetem azt, mire oly makacsul törekedtem,
hős haditetteimért itt a magas jutalom.
Írok s érzem a lázrohamot közeledni,
dermesztő fagya már terjed a tagjaimon.
Kékül már ajkam, híg nedv csöpög orrlyukaimból
és hallom vacogón összeverődni fogam.
Ujjhegyeim s lábujjaim is már eljegesedtek,
olykor szinte megáll, majd szaporáz üterem.
Födjétek, szolgák, remegő testem takarókkal,
bár azokat később sorra a földre dobom,
mert már szinte kigyúlok a hőtől, mint az a fáklya
mely kénhez közelít, s lángja magasra lobog.
És ez a lopva növekvő láng nem húny ki azonnal,
mint az a másik, amely falja a száraz avart;
Ez makacsul pusztít idebenn nyomorult kebelemben:
vidd a meleg takarót, vidd a pokolba, fiú!
Mely isten zúdítja reám, ó, Etna, a lávád?
Tán ereimben forr lánghabod, ó, Phlegeton?
Jaj nekem, égek! Látogatóm, adj hűs vizet innom,
tengert árassz rám, oltani lángjaimat!
Pactolus, Hermus, Tajo, ma aranyporotoknál
egy korty hűs folyadék százszor előbbrevaló.
Nessusnak vértől csepegő ingével a testén
Herkules égett így egykor az Oyta hegyén.
Mily bűn hozta, könyörtelen istenek, árva fejemre
bosszutokat? Mi lehet bennem a gyülöletes?
Büntessétek a bűnt, hadd vesszen a gyilkos, a rabló
s templomfosztogató, hisz van ilyen sok ezer.
Phoebus papja vagyok, s dalaim még szárnyra se keltek,
óvjátok legalább addig az életemet.
Sok versem van, amely végső csiszolásra szorul még,
sok versem töredék lesz, ha be nem fejezem.
Méltó lennék élni, tudom, csak hatna reátok
ész és ifjúság, kellemes orca s alak.

Elkövetett büneim soha nem tagadom, de ha még oly
bűnösen éltem is én, becstelenül sohasem.
Mentsetek engem fel, bármit cselekedtem, a bűnös
bánata egyszersmind bűne bocsánata is.
Hasztalan esedekelek, nem fog megszánni a zordon
Atropos, és szavaim messze sodorja a szél.
Érzem, mint közelít az a végső pont, hol e testből,
napjai fogytával lelkem is elmenekül.
Ó, kéklő égbolt, ó, dombok s zöldfüvü rétek!
Ó, kristálypatakok s zöldbe borult ligetek!
Együtt távozom innen az édes napsugarakkal
s mit hagyok emlékül? Jaj, csak a puszta nevem!
Ó, hogy a bátyám s jó nővérem messze van innen,
s nincs ki lefogja szemem, nincs, aki sírba tegyen!
Édesanyám, kegyesen bánt véled a sors, neked is jobb,
hogy temetésem előtt elragadott a halál.
Mit tennél, ha tusámat végig kellene nézned,
vagy ha a gyászos hír hirtelen érne utól?
Gyorsan az írótáblámat, mert úgy akarom, hogy
lelkem legvégső óhaja álljon azon.
Drága barátaim, ott ássátok nékem a sírt, hol
harmatgyöngyöktől csillog a zöld s buja fű,
dúslombú erdők s a kies rónák közepette,
hol nimfák járják ünnepi táncaikat,
Ott, hol a lágy szellőfuvalom csupa balzsamos illat
és a dalosmadarak bús dala zeng epedőn.
S hogy ne boruljon mély feledés rám néma siromban,
azt akarom, hogy e vers álljon a sírkövemen:
Itt nyugszik Janus, kivel ősi Dunánkhoz először
jöttek a szent Helikon zöldkoszorús szüzei.
Ezt a dicsőséget, ó, hagyd meg a holtnak, Irígység;
Rosszakarat, kíméld hűlt porait legalább.

1464 *Kálnoky László fordítása*

Betegeskedése miatt panaszkodik 1466 márciusában

(Conquestio de aegrotantibus suis, in mense Martio anno 1466.)

Hát én azt az időt, amit életemül szab a sorsom,
már így tengetem el testi baj átkai közt?
Már ezután így lesz: titkos tűz égeti bensőm,
csak betegeskedem, ép nem leszek én sohasem?
Mért hallgassam el, édesanyám is szokta mesélni:
már a gyerekkoromat leste ezernyi veszély;
majd meg Itália földjéről megtérve hazámba,
megbántam keserűn ezt a nehéz utamat.
Mert iszonyú hányinger kínzott engemet akkor
s éreztem: zavarom bajjal a ház örömét.
Majd, amidőn a királyt jó jelre a hadba kisértem,
már-már szólt a sötét, gyász-szavu trombitaszó.
Jaj, harmadnapi, visszajövő láz törte a testem
s gyulladt csontjaimat marta, gyötörte a láng.

S most ismét fenyeget s lesi testem a megdühödött sors,
mely rég éveken át óvta: ne érje veszély.
Mintha vad, éles nyíl verné át, oldalam úgy fáj,
számban sűrüsödik s véresen ömlik a nyál.
Méghozzá: lélegzet alig jön gyenge tüdőmből,
s közben a száraz láz rossz tüze perzsel, emészt.
Nincs pihenés; kerül éjjel-nappal a jószivü álom,
virrasztok, s iszonyú képsorokat hoz a láz.
Más beteg annyit elér sorsától bús jutalomként,
hogy kimerült testét álom erősiti meg.
Ám gyötrelmemben soha sincs egy órai csendem,
csak nyögök és epedek, s nem hagy aludni a kín.
Líbia földjén rég az a megvakitott Szavatartó
tán a koporsóban így feküdött a szegény.
És – ha megérem ugyan – mit hozhat rám az öregkor,
hogyha örök baj közt telnek az ifjú napok?
Még hatszor teszi meg holdunk fenn hónapos útját,
s harminckettedik év, jelzed az életidőm.
Inkább oltsatok el, de ne tartsatok itt csupa kínra,
hogyha a földi világ érdekel, isteneink!
Krőzus sem lennék, ha velem jön a sok nyomorúság,
isten sem, ha a kín ennyire mardos, emészt.
Ennyi nehéz baj közt nem tudna segíteni rajtam
nektár, drága ital ambroziás lakomán,
még akkor se, ha Herkules asszonya tölti pohárba,
vagy kit az égbe ragadt szárnyas, erős Jupiter.
Élet: egészség. És akiben nem szűnik a kórság,
csak sorvad, nem is él, végzete lassu halál.

1466 *Áprily Lajos fordítása*

Az álomhoz

(Ad Somnum)

Hogyha a kimmeri völgyben fekszel, vagy ha a hűs éj
párnáján nyugoszol, s napnyugat árja befed,
vagy Lemnos szigetén nektáros fűbe heversz le
Pasitheának lágy, isteni, langyos ölén,
vagy lakomán Jupiter vendégel a mennyei lakban
s társad a csillagos ég szent ragyogó serege,
– ily szelidet sose zárnak a Tartarus árnyai közzé,
ott, hol a szörnyü kaput őrzik a szörnyetegek –
Jöjj, te, segíts, ó istenek, emberek ős ura, Álom!
Jöjj ide, áldd lankadt izmaimat kegyesen!
Már hetedízbe' ragyog fel a hajnal előzve az éjet,
hogy mellbaj gyötör és forgok a rossz nyoszolyán.
Kínoz a kór, s még inkább, hogy nem nyugtat az álom;
félek, időnap előtt ifju erőm odavész.
Ládd, mi a testem volt, az most csontokra tapadt bőr,
és mi az arcom volt, fancsali lárva csupán.
Gyakran szempillám lehunyom, hivogatva az álmot,
fekszem húnyt szemmel, várva reménytelenül;

látok ijesztő rémsereget táncolni vadultan,
szörnyü nagy ormányuk leng, s fejük pokoli;
egykoron ílyeneket látott Alcmaeon, Oresztes,
Remus-ölő Romulus balhirü tette után.
Szívtelen égi sereg! Lám, könnyen elalszik a fóka,
szunnyad a kis pele, míg szerte nem oszlik a tél;
több gond néktek az oktalan állat, mintsem az ember,
mintha nem is volnánk vérrokonok veletek.
Endymion harminc évig bírhatta az álmot:
tudta, hogy akkor is őt Luna tovább szereti.
Jöjj, te, segíts, ó, istenek, emberek ős ura, Álom!
Jöjj ide, áldd lankadt izmaimat kegyesen!
Próbáltam mindent, mit az ember gyógyszere nyújthat,
minden hasztalan: íly bajra sosem terem ír.
Rózsát és violát nyeltem s kutyatejnek a magvát,
durva beléndeket és részegitő gyomokat:
egy se segít! Aloé s jóillatu tiszta kapor sem,
vagy sűrű kencék, síkos erős olajok.
Nékem a mák sem ad álmot, nincsen semmi hatalma.
Hasztalanul szedek én erdei nadragulyát.
Még az egyiptomi áspiskígyó mérge hiányzik,
mely siri nyugtott adott, szép Kleopátra, neked.
Nem nyugtatna, ha csalfa szirén hizelegne dalával,
sem fondor Circe földje virágaival,
sem ha a testem Merkur bűvös vesszeje érné,
melytől Árgusnak száz szeme éjbe fagyott.
Jöjj, te, segíts, ó, istenek, emberek ős ura, Álom!
Jöjj ide, áldd lankadt izmaimat kegyesen!
Téged a Léthe folyamnál szült meg anyád, a nagy Éjjel;
kék öle tarkálló csillagokat tereget.
Szárnyat adott talpadra, hegyes szarvdíszt a fejedre,
és maga szőtt teneked vasszinü, barna ruhát,
s bölcsen adott feddhetlen társakat őrül utadra:
köztük a Tétlenség és a hüvös Nyugalom.
és Feledés, ki a kínzó gondot messzire hatja,
és teknőctalpon bandukoló Henyeség;
melléd mégis először a Csendet küldte, a némát,
űzze a torz lármát, semmise sértse füled;
bármit tessz, ezek állhatatos szolgáid örökre,
s téged imád minden, mely fut a földkerekén.
Jöjj, te, segíts, ó, istenek, emberek ős ura, Álom!
Jöjj ide, áldd lankadt izmaimat kegyesen!
Árnyteli odvából kel az alkonyi csillag: a keltőd;
süllyed a fénylő nap, s elmenekül, lepihen.
Napközben te magadba merülsz, mézes bor a társad,
ébenből remekelt lágy nyoszolyán nyugoszol;
éjszaka repdesel, és elhinted mind e világra
lassan az enyhet adó mákszemeket szanaszét,
halkan a földre lehullnak: elalszik a puszta, a város,
erdők rejtekei s tengerek áramai.
Intésedre a szél, mely harcol a tág levegőben,
menten megdermed, s állnak a Nap lovai;
hogyha kivánod, azonnal eláll a heves, sürü zápor,
már kilövellt villám fennakad ég közepén.

Enged néked a hidra, s rosszul őrzi a kincset,
és a kigyófürtű ronda Medúza rabod;
és hogy a szép hajnal később váljék Tithonustól,
kétszeres éjt szerzett nékik a nagy Jupiter.
Jöjj, te, segíts, ó, istenek, emberek ős ura, Álom!
Jöjj ide, áldd lankadt izmaimat kegyesen!
Nem kérem, hogy az ellenség hada megmerevedjék,
s rájuk mérhessek széttaposó rohamot;
nem kérem, hogy a nagy Jupitert gyors csellel elaltasd,
mint cselekedted már asszonya kedve szerint:
trójai partról Cos fele rég a tirynsi hajókat
így hajtatta veled, félrevezetve urát,
s trójaiaktól elmenekült görögökre hajolva
Ida hegyén csábbal vonta az égi királyt.
Annyit kérek, amennyit még az irígy se sokallhat,
s mennyit a mennyei úr bárkinek ingyen is ád:
nincs károdra, nekem meg kell, amig élek a földön,
bár terhedre sosem nyújtom az életemet:
hogyha le nem zárnád égő szememet kis időre,
éjszinü nővéred zárja le már, a Halál.
Jöjj, te, segíts, ó, istenek, emberek ős ura, Álom!
Jöjj ide, áldd lankadt izmaimat kegyesen!
Majd zöld gyeptéglából épül előtted az oltár,
és tetején hozzád füstölög áldozatom:
néked adom fiatal, hószín gúnárnak a máját;
zsenge kakast, tarajost, második áldozatul;
erre teszek még jószagu mézet dupla csuporral
s tejbe kevert borral még ugyanannyi edényt.
Föld kegyes atyja, silány éltemnek fő java, kincse,
hogyha te újitod, pezsdül a lélek, a test.
Sorsunk megmutatója, te küldsz jós álmot a földre
két kapun át: hol ezen, hol meg a másodikon.
Légyen néked percnyi a nappal s évnyi az éjjel,
és ne hiányozzék hosszu, kövér pihenés;
így óhajtja a hálám; s adja neked szerelemre
legszebb nimfáját szép Acidalia-táj.
Jöjj, te, segíts, ó, istenek, emberek ős ura, Álom!
Jöjj ide, áldd lankadt izmaimat kegyesen!

1466 *Berczeli Anzelm Károly fordítása*

Saját lelkéhez

(Ad animam suam)

Én lelkem, ki az égi tejúton a földre suhantál
s bennem az életerő drága zsarátnoka vagy,
nincs panaszom rád, mert ragyogó és szép a tehetség,
mely fölemel s nemesen gyújtja ki szellememet.
Úgy léptél ki a Rák kapuján fönt, hogy nem is ittál
búsan a Léthe szelíd habjaiból feledést.

S ott, hol a fürge Oroszlánt éri a mennyei Serleg,
ott siklott le az út, életem útja megint.
Észt a Saturnus adott kegyesen, Jupiter meg erélyt, Mars
bátorságot, a Nap lángra csiholta szived,
Vénusz a jóra, az isteni Hermes a szépre tanított,
s életed őserejét Cynthia adta neked.
(Cynthia áll őrt ott, hol a Lét a Halálba fut árván,
ő ez a földi világ, s hódol az égnek a föld!)
Ámde megúnva a csillagokat, bús porhüvelyembe
költöztél, ne feledd, hogy nyomorult ez a test!
Mert ha az arca nem is rút, és az alakja se félszeg,
s termete is daliás: más, ami engem emészt!
Nézd csak e nyűtt tagokat, nincs bennük erő, csenevészek,
renyhe a sár, amiből mesteri kéz faragott.
Hol csupa jég a kezem, hol lüktet a láztól a bőröm,
nap nap után ez okoz gondot: olyan beteges!
Nátha gyötör folyvást, a fejem zúg, és belesajdul,
majd meg a két szemem ég, s könnyezik annyira fáj.
Sokszor a vér is elönt, gyulladt a vesém s ha a gyomrom
dermedten didereg, májamat őrli a láz.
Tán e törékeny test is azért volt kedves előtted,
hogy csak e gyöngefalú fogda lakója legyél.
Ó, de mit ér a csudás lángész is, hogyha a test roncs,
bölcs se leszek, ha ilyen vézna a szervezetem.
Atlas zord erejét s Miló testét se kivánom,
lennék törpe is én, csak ne gyötörjön a kór.
Így vagy időzz inkább oly testben, amely derekabb, vagy
költözz vissza megint, s járd be az égi mezőt.
S míg ezer esztendőt vezekelsz fönt, arra vigyázz csak,
hogy ne borulj a botor Léthe fölé epedőn.
El ne feledd, hogy nyűg volt rajtad e test, s ha az égből
újra leszállsz, ne akard régi bilincseidet!
Hogyha pedig vak végzeted az, hogy a földön is élj, légy
bármi, csak ily szomorú emberi pária ne!
Röpködj inkább, mint a szelíd méh, s gyűjtsd csak a mézet,
s légy ragyogó hattyú, mely a tavon dalol is.
S rejtsen bár el a tenger, az erdő: mindig az ember
sorsa elől menekülj, mely csupa fájdalom itt!

1466 *Berczeli Anzelm Károly fordítása*

Az árvíz

(De inundatione)

Ekkora zápor ugyan mit akarhat a terhes egekből?
Ó, mire készül e sok fergeteges zivatar?
Honnan e bő viz a felhőkben, felhők a magasban?
Volt-e a Dél szele már ennyire bősz erejű?
Máskor ivott-e ilyen habzsolva a tarka szivárvány?
Vagy tán rejtekuton szállt fel a tengeri hab?
Gyakran emelt a tüzes nap forró fénysugarával
párázó levegőt innen a csillagokig,

s nem bírván megemészteni mind, elszórta a terhét
szerte a földön, mint szálas, erőtlen esőt.
Ám nem semmi okok szülnek nagy dolgokat, és nem
szürkén-köznapiból kelnek a ritka csodák:
a Föld-sark dühe ez, bosszúja az égi lakóknak,
csillag, szélvihar és áradat összefogott.
Most a Hyadok, egész Orion mindkét Gödölyével
vízzé vált, s tengert köpköd a Delfin alá.
Most a fejünkre borítja iker-cseberét fenekestül
itt öreg Eridanus, gyermeke Troius amott.
Vagy nyilván a magas levegő öblös tetejéről
zúdul földre a fönt szétterülő vizes ár.
Így sokasítja az ón-felhőket a forgatag orkán,
s váza lazulván így roskad a mélybe az ég.
Ó, nem is egy évet gyászol csak a gazda! A termés
vesztével vele vész már a jövői vetés.
Szennyes a néhány rothadt fürt a csupasz venyigéken,
s szétcsorgatva borát pattan a gyönge bogyó.
Állat sincs sehol, és a zsufolt sok város ezernyi
népét éhínség várja, hab önti körül.
Míg itt jajgatok, új iszonyat támad: kidagadnak,
s bőgve elárasztják partjuk a nagy folyamok.
Megtöltik legelőször a völgyeket és a lapályos
tájakat aztán, túlnőnek a dombokon is.
Már a rengeteg erdőknek csak a csúcsai állnak
szárazon, és szilajul verdesi zöldjük az ár.
Fölmenekült a magas pontokra a vad s a madár, de
talpuk alá csap a hab, hajtja, riasztja tovább.
Hal megy az emlősök vackába, a szablya-fogú kan
barlangjába sötét tinhal uszik nehezen.
Körbe tekergő kígyó nyugszik a zugban, ahol még
nem régen bundás, nagyfülű nyúl remegett.
Rák ül a rókaverembe; hol eddig a szárnyasok éltek,
s költöttek, most ott tojnak a vízi lakók.
Ez mind semmi! De sorsa miatt vacogó sereg embert
nyájjal, akollal visz messze a nedves özön.
Kis falu volt? mocsaras táj most, a hegyekbe bolyongó
pórok a mélybe merült bérc tetejét keresik.
Legfőképpen a talmi remény kínozza meg őket:
végre megáll, s nem fog nőni tovább a veszély.
Közben emezt, aki megbízott az oromszerü partban,
éjszaka nyomta agyon rájalapulva a ház.
Az meg a holmijait meredek dombhátra cipelte,
s szólt: itt fent nyilván semmi bajom se lehet.
Kisvártatva köré-kanyarul mindenhol a hullám:
nincs pihenőhelye, és nincs, hova futnia sem.
Már a Száva, a Dráva, Maros, sőt még a Tiszánk is
és a Dunánk, mely a Föld északi főfolyama,
ámbár éppen elég köz van köztük, valamennyi
egybeszakadt, és most egy-közös ágyba folyik.
Azt sem látni, hol is volt egyszer domb, falu, fák, csak
tengert látni, a víz jeltelen arculatát.
Peneus is nyilván így tört rá Emathiára,
hogy csak az Ossa s Olymp orma maradt szabadon.

És ha lehet hinnünk Inachos[4] mondáinak, így járt
ősi Görögföld még Ogygius[5] idején.
És így járt Latium, hogy a páros tenger a cimber
partra tolult, s a latin tájakon összecsapott.
Megkúszálta csunyául a bal természet a törvényt,
és a tavasz dolgát végzi fonákul az ősz.
Hisz tavaszon hízik meg a víz, s zúdulva a hegyről
görget sziklákat, bőg iszonyú ereje.
S már a Halak hava[6] megmelegíti ilyenkor a szellőt,
és a zefírtől szétolvad a hó a mezőn.
Ám most még csak alig vágtuk le a sárga buzát, még
éppen hogy csak nől újra az éj, fogy a nap.
Most a sebes Nilus is megtér medrébe, s a jámbor
Memphisz a holdas ökör[7] tiszteletét keresi.
Skorpió[8] mégis, noha messze a Nap paripái,
most veri záporral Pannoniánk vizeit.
Így se hiszem, hogy esőhullás táplálja csak őket,
és ily erőssé tud válni a sok kicsi csöpp.
Az történt inkább, Szigonyos, hogy a földbe ütötted
villád, s föltépted duzzadozó ereit.
És ami forrás csak megbújt a kivájt üregekben,
szerteszökellt a vidék felszini tájaira.
Ezt, bizony ezt jósolta nekünk nemrég az ijesztő
üstökös, a hosszú, szem-sose-látta sörény.
Mint amikor Helicét s Burát[9] elnyelte a tenger,
hogy nincs messze a vész, kaptak előre jelet.
Tenger tükre alatt bámulta a tornyokat akkor
szűzi Thetis, s fókák nyúltak a főtereken.
Égiek, ó mért, mért csak ránk szakad ekkora átok?
Oly sok más népet hordoz a föld kivülünk!
Vagy tán mind a világ elvész most, és az utolsó
nappal fénye ragyog máris a nemzeteken?
Hogyha veszünk, vesszünk! Mi se vágyunk élni tovább, és
nyugton várjuk, amit ránkszab a Sors közösen.
Sőt, ha mi, hunnok az emberiség bűnét egyedül le-
moshatjuk, minekünk édes az áldozat is.
Ámde nem egy rész pusztul csak, hiszen oly nagy a romlás,
oly vad, hogy nyilván senki sem élheti túl.
Rajna vizébe bukott téres Germánia földje,
és az orosz Don sem fér meg a partjai közt.
Rhône a gallokat önti ki, Baetis ibéreket áztat,
és az olasz töltés sem regulázza a Pót.
Argos városait dühösen rombolja Inachus,
rossz Hebrus, magad is gyötröd a trákjaidat.
Indeket úsztat a Gangesz, a Tigris parthusokat hord,
Cydnus Ciliciát nyúzza, Orontes a szírt.

[4] Argoszi király
[5] Thébai király, új városok alapítója
[6] Február
[7] Memphis templomának szent bikája
[8] Október
[9] Akháiai városok, i. e. 73-ban pusztultak el

Nem gyűlölte Araxes sem még ennyire hídját.
Cappadocia sem nyögte Halys rohamát.
Nem nőtt ennyire meg Xanthus[10] sem Achilleus ellen,
Hermus sem pazarolt szét soha ennyi vagyont.
Afrika, mely nemrég szikkadtan szídta a túlsok
napfényt, most meg a víz árja miatt nyavalyog.
Szörnyes Bagrada és a büdös Cinyps vadul ott és
Triton, amely téged szült, szüzi Pallas anyánk.
És Gir, az isteneket fogadó, mikor unva a nektárt
étiopok nyomorú étkire fáj a foguk.
Ám a folyók tenger nélkül: hagyján! De a tenger
habja benyelt minden vízenülő szigetet.
Corcyrat, a gyümölcsöst, rossz Lemnost, vele Krétát,
mely maga tudta, hogy ott él a dugott Jupiter.
Nincs Sardinia, Korzika sincs, az Etna lefojtva
nem vet mélyéből ég fele tűz-tömeget.
Zord örvénybe merült ismét Delos, Rhodos együtt;
zúzó szirtjeiket nem lesi gyáva hajós.
Líbia habjaiban sem vizslat a sziklafejekre,
s már nem rettegi, két Syrtis, a zátonyaid.
Sőt maga Oceanus, minden dolog atyja, ki biztos
törvény rendje szerint védi a föld jogait,
átalhágta sok évszázad-kijelölte határát,
vélve: a négy partszél szűk, nem elég neki már;
és a szakadt gátaknak mindenhol nekiront, hogy
beljebb törjön a föld távoli tájaira.
S másként, mintha dagály rémíti s apály a szegény gallt
s cimbert, Hold, amikor váltakozik delejed:
úgy dúl, mint amikor hegyeket hajigált ama kígyó-
lábúakra, kiket ellene vitt a harag.
Vízbe merült Keleten lombos Ceylon hegye-völgye,
vízbe kemény agyarú, bősz elefántjaival;
s földrészünkkel szemben a brittek földje s az ír hon:
nem kíméli a dús nemzeteket sem az ár.
Roppant habjai már az Egethordóra verődnek,
s Atlasz két vállán terhe erősen inog.
Ó, tudom én, hogy az átok nem múlik, s hogy a földön
ami csak élőlény van, valamennyi kivész.
Itt nevelődött lent vagy a mozgó légben: a kóbor
vízbenuszók könnyű áldozatául esik.
Hisz Proteus sem bírt még ily tündökölő-nagy
nyájat hajtani a Tengeri Isten elé.
Hát igazat mondtak hajdanta a bölcsek: az embert
víz és tűz gyakran fogja kiirtani majd.
Mégis a romlásból újjákél minden esetben,
mint ahogyan Phoebus messzehires madara,
melynek a por: bölcső, a halál: életrehivó, és
végső napjából napjai kezdete lesz.
Nincs, aki tudja: e mosti világ hányadszor öregszik,
hány lesz, és hány volt ennek előtte maig.
Menj, csak, menj, kit a talmi dicsőség vágya von, és csak
kergess hírnevet, és hidd, hogy e hír örökös!

[10] Folyó Trója közelében

Polgár vagy harcos voltál: emléked aligha
őrzi tovább az idő távoli századokig.
Annyi marad rólad, mint mára maradt ama korról,
melyben a Nap még nem gyúlt ki az ég tetején.
Istenek Atyja, ki roppant tagjain általömöltél,
és e világot tűz-életerőd eteti,
aki saját képed mására faragtad a lelket,
s arcunk a rokon ég boltja felé emeled,
nem kordáztad-e egykor a földet a rend erejével,
már amikor formát vett föl a zagyva Kaosz,
hogy ne zavarja a hőt a hideg, sem a száraz a nedvest,
s boldog mérséklet védje a dolgaidat?
Annyira sincs most föld és tűz, hogy a félelem aggaszt:
elvész minden elem, és csak a víz maga lesz.
Hát nem igérted meg hajdan szigorú fogadással:
vízözön addig nem veszti tiéidet el,
míg csak a felhőket megfesti szines vonalával
Juno istenő útja, a félkörives?
Gondolj erre, ki nem játszottál még a szavaddal,
s mint ahogy emlékszünk, tartsd be igéreteid.
Mert ha tudod, hogy a Végzet vas törvénye köt, és a
három Párka rideg rendje fölött visz utad,
ó, hogy bírod a régen elöntött földeket ismét
s ennyire bántani, ó mért cselekedsz tilosat?
Hogyha meg itt van a vég; az egekből sújtsd le a hármas,
Vulkán-verte szigonyt, sújtsd le reánk temagad.
Vess a vizes vésznek gátat, zárd vissza Austert
barlangjába, s a trák szél lehe járja legünk.
S Neptun – szánva az embert – fújjon már a haboknak
hátrálót egyszer trítoni kürtjeivel.
Ámde mit ér a könyörgés? Elviszi ezt is a sodró
hullám, mint ahogyan más egyebet tovavisz.
Majdnem a csillagokig tör a víz, oly nagyra dagad már,
semmi sem áll ki, csupán föntt a hegyek teteje.
Egybefeszülnek a felhők és a folyók, hogy a zápor
esni se bír: köztük akkora hely se marad.
Nos hát, rajta hugocskám, fussunk gyorsan Olimposz
felhőn túl nyomuló isteni bérceire,
vagy, míg van szabad út, parnasszusi Cirrha hegyére,
ez magasabb annál, hogysem elöntse az ár.
Földanya csontjait, a köveket mögibém vetem ott én,
s feltámasztom majd ezzel a férfinemet.
Te kavicsot markolsz föl, s éppúgy hátradobálod,
ez meg a nők seregét hozza a földre megint.
Új Deukalion így leszek én, új Pyrrha te, és így
kél majd magvunkból újra e lenti világ.

1468 *Csorba Győző fordítása*

A roskadozó gyümölcsfa

(De arbore nimium foecunda)

Én, aki nyílegyenest törtem sudarammal az égnek,
seprem most leborult lombozatommal a port.
Nem külső, idegen terhek roskasztanak engem,
önnön termésem húzza le bús fejemet.
Társaimat viharos villámok döntik a földre,
rám ez a dús termés hozza a szörnyü halált.
Ép volnék ma is én, ha nem önt el százszoros áldás;
mind az enyém a gyümölcs, mely ime porba terít.
Nincs más hátra: balta setét vasa vágja le éltem,
s máglyák lángjai közt pusztulok el megadón.
Jobb a diófának: termése miatt verik őt le,
engem a termésem súlya tör össze maga.
Épp ily díjat nyert Agamemnon hitvese hajdan,
s az, ki a háboruba küldte gyanútlan urát.
Ó, de ha így fizet, ily gonoszul, anyjának a gyermek,
akkor a természet szent joga, jaj, hova lesz?
Azt diktálja az ész: ne akarjon szülni az asszony,
vesszen a magzat, mely duzzad az anyja ölén.
Bárcsak durva fagyok perzselték volna le szirmom,
amikor ifju tavasz csalta ki bimbaimat!
Vagy letarolták volna a vad szelek a be sem érett,
zsenge bogyót, sűrűn nőtt, buja kincseimet!
Meddő árnyam várna csak arra, ki lankad a hőtől,
s nem másért, csak ezért tisztelik úgy a platánt.
Karcsú, szép, sudaras törzsek, hallgassatok énrám,
széttárván ölelő, széles-erős karotok:
Díszes kerti gyümölcs ne legyen soha szívetek álma,
éppen elég, ha a lomb lep, noha magtalanul.
Rátör a büszke gyümölcs a sudárra, mely élteti-hordja,
egyszerűen, szeliden díszlik a fán a levél.
És te, ki erre kerülsz, ágast állitni ne restellj
csüggő gallynak, emeld helyre a dűlt terebélyt.
Gyakran gyógyította be már gyöngéd idegen kéz
a rokon által ütött mély, szomorú sebeket.
Rakj hát holmi karót e szegény ágaknak alája,
szednivaló is akad, újra ha erre kerülsz.
Tennen terhed is úgy könnyüljön, s véreid ádáz
tetteit úgy ne legyen felpanaszolni okod.

1468 *Kardos László fordítása*

Bajoni István követ vadászkalandjáról

(De venatione Stephani de Bajon oratoris)

Húnok szószólója, Bajon híres fia, István, (59)
egyszer a kék Tiberis partja felé lovagolt,
s meglátván egy szarvast, vágtában nekirontott,
gyorsabban, mint hű társai, mint a kutyák;

félelem ébred a lelkekben, már azt hiszik, István
végórája ütött, harcba hogy indul a vad;
szarva lovát szurkálja, de ő leugorva a lóról
karddal az ellenfél büszke fejére lecsap.
Ámde a kard az agancsról kettétörve lesiklik,
Turnusszal járt így egykor a trójai hős;
most, fegyvertelenül, jaj mit tegyen? És a vad annál
bőszebben támad: rettenetes viadal!
Ily forrófejüség majd hogy vesztét nem okozta!
Majd hogy nem meseként tért a merész haza csak!
Nagy Pallas könyörül meg, s felfegyverzi barátját:
mennyei szent kardot fog remegő keze már.
Oly nagy erő van benne, hogy egyet sújt, s az agancsos
két lábat veszt el, célbatalál a csapás.
Ekkor, a küzdelmet bár felveszi hasztalan újra,
végre lerogy, vaskos teste a földre zuhan.
Lassú társai is most, késve, segíteni jönnek,
sebzeni nem restek holta után a vadat.
Áruld el, ha lehet, Phoebus testvére, ilyen bősz
szarvasokat harcos Róma nevelt-e csupán?
„Én úgy... miért hitted, hogy szarvasaimnak
céltalanul nőtt ily díszes agancs a fején?
Hisz harcolnak a szarvasok is, ha halál veszedelme
készteti őket, vagy hő szerelem tüzeli.
És nem végzetesebb, megesik, mancsával a medve,
karmos oroszlán, sőt: isszonyu vadkan-agyar!
Nem lett volna, ha könnyü babér leteperni a szarvast,
egy a tizenkét nagy héroszi munka közül."
Ekképp szólt, s elment ligetébe – talán az egekbe –
egy biztos: szemeim színe elől tovatűnt.
Elszállítják közben a szent városba a zsákmányt:
társzekeres menetet bámul a római nép.
Nem volt ily látványosság a picenumi hal sem,
melyre cserépkorsó várt a csalárd iszapon;
nem keltett, csak prédával hazatérve Quirinus,
s Cacus, a lángba haló, ekkora csődületet.
Mondjátok hát, hétcsucsu római dombok, akiknek
háta olyan sok hős férfi nyomát viseli,
ment-e hasonló győzelem-ünneplő hegyetekre,
kézzel vagy lábbal vittek-e véghez ilyet?
Argos urához nem hurcolt ily nagyszerü prédát,
érclábú vadját nyíllal elejtve, a nagy
Herkules, és a dicsőséget nem fütyköse, sem jó
lába szerezte: a csöpp nyíl, nem a durva erő;
jobban tetszik a bátorság, ha a bőkezüséggel
párosul, és hősünk ebben is élre került.
Mert nem akarta csak ő élvezni, ha társtalan ínyét
csiklandozná csak bajjal elért gyönyöre;
kapta tehát, legelőbb, a fejét s az agancsot a pápa,
ága tizennyolc volt, sokhegyü, díszes agancs,
comb jut a bíborosoknak, a városatyáknak a zsíros
belső részek; a nép jussa a fennmaradó.

Libya partján fríg bárkáknak adott a hajója
roncsáról menekült trójai hős valaha
épp efféle vadászzsákmányt: soknak keveset; most
így nyert egy szarvast étkül a római nép.
Látod, atyánk, Tiberis, hogy az Ister mily fiakat küld
hozzád? Épen ereszd visza azért, de hamar.

1469–70 *Kerényi Grácia fordítása*

János Henrikhez, a germán költőhöz

(Johannes ad Henricum poetam Germanum)

Ha arra készülsz, Henrik, hogy magasztaló
verssel köszöntsd a főpapot, (60)
ne hívd Apollót és a Múzsák szent karát
segítségül, bár úgy szokás.
Skarlátvörössel írd csak tündöklő nevét
az első lapra cím gyanánt:
meglásd, hivatlan ott terem a Múzsahad,
s a versírásban megsegít.
Nemcsak Apolló támogatja tervedet,
de aki úr az égben is,
villám letéve nyúl a lantverő után,
pöngetni kezdi majd a húrt.
Ki mást óvnának – illendőképp – akkora
gonddal a halhatatlanok,
mint őt, ki mindig, minden ügyben gáncstalan,
tehetségében oly pazar,
Catót, Metellust, Fábiusokat megelőz,
Camillusoknál derekabb?
Azokra egy jobb kor vetette sugarát,
attól tanulták az erényt;
nagyobb, nagyobb őnáluk, mert e pusztuló
kor szennye sem mocskolta be,
de úgy tündöklik – a *gazok* között *igaz* –
mint tövisek közt liliom.
Ne azt csodáld hát, hogy milyen szép otthona,
amelyben főpapként lakik;
ily férfinak más, mint a csillagos nagy ég,
nem szolgál méltó udvarul.
Annak Tejútján örvend, ki a földi gond
béklyóit levetette már.
De őt marasztald, föld, okos légy, ritka, hogy
ilyennel büszkélkedhetel.
A csillagokkal lelkes ég ne hívja még
e legvakítóbb csillagot.

1470 *Jelenits István fordítása*

Óda ugyanahhoz

(Ad eundem ode)

Ó, kilenc nővér fiatal kegyence,
bátor ajkadat nem az ősi Rajna,
inkább a Múzsák csodakútja mosta
tiszta vizével.

Orpheus lantját s az enyémet össze-
mérned vétek volt; csipegő verébhang
hogy mérkőzhetnék egeket betöltő
hattyui dallal?

Vad bürökszárat nyesek én le sípnak,
énekem gyarló, csak a kréta vagy szén
jegyzené méltón, csomagolni lesz jó,
amire írom.

Ám a Múzsától dalos ünnepeknek
mesteréül szült rodopéi Orpheus
bűvölő verssel vadakat csitított
és vak erőket.

Még az alvilág ura is megindult,
minden kínok közt szünetet parancsolt,
és ki nem bomló fonalát a Párka
bontani kezdte.

Holt kezéből hogy kiesett az árva
líra, húrjait nem ütötte többé;
tengerek tükrén lebegett, s a bús hab
zengeni kezdett.

Így a Musaeus zeneoktatója
még Apollót is megelőzi, nála
nem dalolhatott a dalos csapatnak
anyja sé szebben.

Ám te már zsengén, fiatal korodban
oly tehetséggel kezeled a lantot,
hogy minden költőt megelőzöl, égig
ível a pályád.

Lépj tovább, a szent helikoni árnyak
közt a járatlan hegyi úton, amely
Phoebusz barlangját a magas fokok közt
bizton eléri.

Hív a pályabér: szabad a Cithaeron
visszazengi már, koszorút Camena
fon szelíd kézzel fiatal fejedre,
kész a jutalmad.

Engem a balsors viharos hazámnak
sűrű gondjaival rabul ejt, behálóz,
elszakít Phoebusz gyönyörű dalától,
verseitől is.

1470 *Jelenits István fordítása*

Prózai írások

Pszeudo-Démoszthenész epitáphiosza, azaz temetési beszéde (61)

(Demosthenis epitaphios id est funebris oratio)

Miután a város úgy rendelkezett, hogy a *jelen* sírban fekvőket állami temetésben kell részesíteni, s engem jelölt ki, hogy fölöttük a törvényben előírt szónoklatot megtartsam, mindjárt azon kezdtem gondolkodni, hogyan is kaphatnák meg a méltó temetési dicsőítést. Miközben azt kerestem és fontolgattam, hogyan kell beszélnem a halottak érdeméhez méltóan, meggyőződtem arról, hogy ez a teljes lehetetlenségek közé tartozik. Mert azok, akik az élet vágyát – ami mindnyájunkkal velünk született – megvetették, s inkább akartak tiszteletreméltóan meghalni, semmint életben maradva Görögországot szerencsétlennek látni, ezek valóban derekasságuknak oly bizonyságát hagyták maguk után, amely semmilyen szónoki képességgel el nem érhető. Ebben az esetben azoknak a fejtegetéseit kell követnem, akik előttem szólottak. Következőleg, hogy ez a Város mily gondos azok irányában, akik meghaltak a háborúban, egyfelől egyéb intézkedéseikből is látni lehet, leginkább azonban ama törvényes rendelkezésből, amely arról intézkedik, hogy ki kell jelölni olyan valakit, aki az államilag megrendezett temetéseken beszédet mond. Teszi ezt a város annak tudatában, hogy a vitéz férfiak a pénzjutalmat és azoknak a gyönyörűségeknek az élvezetét, amelyek az élettel együtt járnak, megvetik, viszont minden vágyakozásuk a vitézségre és dicsőségre irányul: ezért őket olyan temetési beszédekkel gondolta [a Város] megtisztelni, amelyekben leginkább ezek dicsősége jut kifejezésre, hogy azt a dicsőséget, amelyet életükben elnyertek, halálukban se vonják meg tőlük. Ám úgy láttam, ha ama tulajdonságok közül, amelyek a derekasságot jellemzik, őbennük csupán a vitézség volt meg: bátorságuk magasztalásával talán véget is vethetnék beszédemnek. Minthogy azonban osztályrészül jutott nekik a tisztes származás, a fegyelmezett nevelés és olyan tiszteletreméltó élet, amelynek következtében derékséggel lettek megáldva, valóban szégyen lenne számomra, ha ezek közül a körülmények közül valamit is elmellőznék.

Kezdem tehát nemzetségük származásánál. Nemde ezeknek a férfiaknak nemes származását ősrégi idők óta minden ember egyformán hirdette, mivelhogy a származásukat nemcsak atyáikra és előbbi őseikre lehet külön-külön visszavezetni, hanem, mint mondják, egész hazánkra, mely közös, s melynek ők őslakói. Az összes emberek közül ugyanis ugyanannak a földnek, amelyből születtek, egyedül ők maradtak meg lakóiként s ők adták át azt utódaiknak. Ezért joggal gondolhatja bárki, hogy azok, akik idegen városokba kivándoroltak és azoknak polgáraivá lettek, a fogadott fiakhoz hasonlíthatók: emezek azonban a hazának születésüknél fogva törvényes polgárai. Én még azt is gondolom, hogy az a körülmény, hogy a gyümölcsök, amelyekből élnek a halandók, először nálunk jelentek meg, egybehangzó bizonyítéka annak – amellett, hogy minden ember számára a legnagyobb jótétemény is –, hogy ez a föld a szülőanyja a mi őseinknek, mivel mindaz, ami a világra hoz valamit, a természettől egyúttal megkapja az élelmet is azok számára, akik megszületnek. Ez a vidék is ezt tette. Tehát, ami a származást illeti, ezen férfiak őseinek ilyen származás jutott mindörökre.

Ami pedig a vitézséget és a többi erényeket illeti, felmentve érzem magam attól, hogy mindent felsoroljak, attól tartva, hogy ez beszédemben nem időszerű terjengősséget idézne elő. Amiket azonban hasznos felidézni azok számára, akik már ismerik, a nem ismerők számára meg gyönyörűség hallani, és nagy vetélkedésre ösztönöznek és a beszéd hosszúságát sem teszik kellemetlenné, azokat megkísérlem röviden előadni. Mert a jelen nemzedék atyái és szülői, és akiknek még eme megnevezetteken túl olyan ősei vannak, akikről a tőlük származó nemzetségek nevezik magukat: ezek soha nem követtek el senki ellen, sem görög, sem idegen ellen, jogtalanságot, sőt osztályrészül jutott nekik az erények összes egyéb válfaján kívül éppen az, hogy a legigazságosabbak voltak; azáltal pedig hogy védelmet nyújtottak, számos nevezetes tettet vittek végbe. Mert az amazonok hadseregét is, amikor azok ide jöttek, legyőzték, úgy hogy a Phaszisz (62) folyón túlra vetették vissza őket, és Eumolposznak (63) és sok másoknak a hajóhadát nem csupán saját földjükről, hanem a többi görögök földjéről is messze űzték, holott azok, akik tőlünk nyugatra laknak, valamennyien nem tudták feltartóztatni, sem megfutamítani őket. Sőt, ama Hercules-fiak védelmezőinek neveztettek, aki másokat védelmezett; mert Hercules fiai Eurüsztheusz (64) elől menekülve erre a földre jöttek védelemért könyörögve. De mindezeken és még sok más nevezetes tetteiken felül nem kerülte el figyelmüket, hogy a halottak jogai sérelmet szenvedtek, amikor Kreón megtiltotta ama két hős eltemetését Théba mellett. Ama hőstettek közül tehát, amelyekről a mondák számolnak be, a legtöbb tettet elmellőzve, csak azokról tettem említést, amelyek közül mindegyik külön-külön tetszetős és változatos anyagot nyújt az előadásra, úgyhogy mind a versek és énekek szerzői, mind a történetírók közül sokan az ő tetteiket a művészi alkotásuk tárgyaivá tették. Én a következőkben azokat a tetteket fogom elbeszélni, amelyek a véghezvitt dolgok jelentőségét illetően egyáltalán nem alábbvalók amazoknál, de annak következtében, hogy a mi korunkhoz közelebb állnak, nincsenek mondákkal átszőve, vagy a héroszok tettei sorába beiktatva. Ők voltak azok, akik egymagukban az egész Ázsiából jövő hajóhadat szárazföldön és tengeren kétszer is visszaűzték, és önmaguk veszélyeztetésével az egész görög világ számára a közös megmenekülés okozói lettek. Mások már előbb elmondották, amit mondani szándékozom, de eme férfiak most sem foszthatók meg a megérdemelt és illő dicsőítéstől. Mert joggal kiválóbbaknak tarthatók ők azoknál, akik Trójánál hadakoztak, mivel azok, noha Görögország legjobbjai voltak, tíz évig ostromolták Ázsia egyetlen városát, míg nagy nehezen elfoglalták azt. Ámde ezek az egész kontinens földjéről felkerekedő hajóhadat, amely minden mást felforgatott, nemcsak hogy maguk elhárították, hanem még a mások ellen elkövetett jogtalanságokért is lakolni kényszerítették őket. Azoknak a bűnös törekvéseknek, amelyek maguk között a görögök között előfordultak, a megfékezésében is minden veszélyt elviseltek, ami történetesen előállott, és ahhoz csatlakoztak, ahol az igazság állott, mígnem az idő ahhoz a nemzedékhez vezetett bennünket, amelyik most éli életét.

Ámde senki ne gondolja, hogy én ezeket a tetteket olyan tettek hiányában vettem sorra, amelyeket ezekről a holtakról kellene egyenként elmondani. Mert még ha én volnék is a legkevésbé alkalmas arra, hogy megválasszam beszédem anyagát, az ő derekasságuk maga is oly sok mindent elénk tár, ami kéznél van, s amit könnyen lehet előszámlálni. Ámde én úgy határoztam, hogy miután nemes származásukról és a legnagyobb hőstettekről említést tettem, a lehető legsürgősebben azokra a dolgokra terelem beszédemet, amelyeket ők vittek végbe, hogy – miként a természet révén rokonoknak bizonyultak, ugyanúgy a dicsőítésemben is sorstársakká tegyem őket, mert azt gondolom, hogy az számukra is, meg mindkét nemzedék számára a legnagyobb mértékben kellemes lesz, ha a kölcsönös derékségben nemcsak a természet folytán válnak részesekké, hanem dicsőítésük által is.

Egyébként, közben félbe kell szakítanom beszédemet, és mielőtt ezen férfiaknak viselt dolgait megvilágítanám, azoknak a jóindulatát is kérnem kell, akik származásukra nézve nem hozzátartozóik ezeknek, a temetést mégis végig akarják kísérni.

Ha ugyanis a temetés rendezésében a pénzek kiadására vagy bármilyen más, lovas vagy testgyakorló verseny látványosságának a megrendezésére kaptam volna megbízást, minél nyilvánvalóbb és költségesebb pompát fejtettem volna ki, annál kedvezőbben ítélnék meg eljárásomat. Mivel azonban arra választottak ki, hogy e férfiakat beszédben dicsőítsem,

attól tartok, hogy éppen a szándékom ellenkezőjét, semmint amire szükség volna, idézem elő, hacsak előbb nem nyerem meg azok figyelmét, akik meghallgatnak. Ugyanis a gazdagság, a gyorsaság, a testi erő és más ehhez hasonló dolgok elég hasznot hajtanak azoknak, akik ezeknek birtokában vannak, és erősen érvényre jutnak azoknál az embereknél, akiknek ezek a tulajdonságok valahogy megvannak, jóllehet más senki nem kívánja ezt nekik.

Ámde a szónokok meggyőző ereje rászorul a hallgatók jóakaratára, amelynek segítségével dicsőséget arat és tetszést vív ki magának, még ha közepesen is beszélt; a hallgatók jóakarata nélkül viszont, még ha kitűnik is beszéde választékosságával, érzéketlenek maradnak a hallgatók. Mivel tehát sok olyan előadnivalóm van, amelynek véghezvitelével méltán dicsőíthetjük őket; miután éppen ezeknek az elmondásához érkeztem, bizonytalan vagyok abban, mit mondjak el először, mivel valamennyi egyidejűleg szemünk elé tárulva nehézzé teszi a kiválasztásukat. Megkísérlem mégis beszédemben ugyanazt a sorrendet megvalósítani, mint ami az ő életükben volt meg. Ők ugyanis kezdettől fogva minden tanulmányukban kiválóak voltak, minden egyes életkorukban az ahhoz illő dolgokat gyakorolták és mindenkinek: szülőknek, barátoknak és a családhoz tartozóknak megnyerték a tetszését. Ennek következtében hozzátartozóiknak és barátaiknak emlékezése minden órában feléjük száll most, mintegy visszafelé követve nyomaikat, vágyakozásukban fölszedegetve sok-sok emléket, amelyekben természetesen fölismeri az emlékezés, hogy ők a lehető legderekabbak voltak. Amikor pedig már férfiakká lettek, nemcsak a polgártársaink előtt, hanem minden ember előtt nemessé fejlesztették jellemüket. Minden erénynek ugyanis kezdete a bölcsesség, betetőzése pedig a bátorság. Ők pedig ebben a kettőben dicsőséget szereztek, ezekben az erényekben a legnagyobb mértékben kitűntek. És ha az összes görögök számára valami közös veszély támadt, ezt elsősorban ők vállalták magukra. Sőt, gyakran ők buzdították az összes görögöket érdekeik védelmére, ami a jól és jóindulatúan gondolkodó lélek sajátja! De amikor a görögök tudatlansága, a rosszindulattól megrontva, ezeket a veszélyeket akkor, amikor még távol lehetett volna tartani, részint nem látta előre, részint meg eltitkolta; ahányszor mégis engedelmeskedtek és kötelességüknek eleget akartak tenni: ők egyáltalán nem makacsul emlékeztek vissza az elmúlt jogtalanságokra, hanem másokat megelőzve magukat vetették oda, serényen mindenüket odaadva: testüket, pénzüket, társaikat és végül olyan válságos harci helyzetbe jutottak, amelyben még életüket sem kímélték. Ahányszor ugyanis csatát vívnak, szükségképpen bekövetkezik az, hogy ezek alulmaradnak, amazok meg győznek. De nem félek kimondani, hogy azok, akik a két arcvonal bármelyikében meghalnak, úgy látszik, nem a vereségben részesek, hanem ezek éppen úgy győztesek, mint amazok. Mert a győzelmet az élők között annak a félnek ítélik, akinek a szerencse juttatta azt. Amit azonban a győzelem elnyeréséhez egyénenként teljesíteni kell, azt mind teljesítette az, aki ottmaradt a csatasorban; ha ez, mivelhogy halandó, a végzetébe rohant: a szerencsétől szenvedte el azt, ami vele történt, nem lélekben maradt alul az ellenség előtt. Ezért gondolom, hogy annak, hogy az ellenség nem lépett a mi vidékünkre, ezeknek a derekasége volt az oka, az ellenség hozzá nem értésén kívül. Mert azok, akik ott megütköztek, fejenként tapasztalatot szerezve, nem akartak ismét harcba bocsátkozni ezeknek a nemzetségeivel, mivel gyanították, hogy hasonló jellemekkel kellene összecsapniok, nem volna viszont könnyű ugyanilyen szerencsére szert tenniük. Hogy ez így van, azt eléggé nyilvánvalóvá teszi a béke megkötésének ügye, mivel erre sem igazabb, sem tisztességesebb okot nem lehet előhozni, mint azt, hogy az ellenség vezérét csodálattal tölti el az elesettek vitézsége, és inkább akart ezek hozzátartozóinak barátja lenni, mint ismét a veszélyt felidézni a főhatalomért. Ha valaki azoktól, akik a szemben álló arcvonalban ott állottak, megtudakolná, vajon, azt gondolják-e, hogy vitézségükkel, vagy valami hihetetlen és kedvezőtlen szerencse ellenére, továbbá vezéreiknek hozzáértése és merészsége miatt harcoltak oly sikeresen, úgy azt hiszem, senki nem lenne annyira szerénytelen és szemtelen, hogy azt önmagának tulajdonítaná. Egyébként, amely dolgoknak a mindenható Szerencse a maga akarata szerint rendezi el kimenetelét, ezekben a dolgokban senki nem vádolhatja az életben maradottakat, mivelhogy ember. De ha van az emberek között valaki, akinek joggal felróhatók a történtek, akkor joggal neheztelhet valaki a thébaiak parancsnokaira, de sem az ő legénységükre, sem a mieinkre nem. Mert noha győzhetetlen és mindenre

elszánt lelkületű, a becsületért versengő vággyal megáldott csapatokat kaptak, ők ezekből semmit nem használtak fel helyesen. Egyebekről lehet úgy vélekedni, ahogy kinek-kinek a véleménye hozza magával. De az mindazon halandók előtt, akik bárhol is vannak, egyformán ismeretes, hogy bizony egész Görögország szabadságát ezen férfiak bátor lelkülete őrizte meg: miután őket elvitte a végzet, a visszamaradottak közül senki nem állott ellen. Szavamtól maradjon távol az igazságtalanság! Az én véleményem szerint, ha valaki azt mondaná, hogy az ő vitézségük volt Görögország lelke, akkor úgy látszik, igazat mondott, mert mihelyt ezeknek a lelke testükből kiszabadult, Görögország méltósága is oda lett. Talán úgy tűnik, szerfölött nagy dolgot mondok, ki kell mondanom mégis: ahogyan szomorú és kemény élet maradna számunkra, ha valaki e világ szerkezetéből elvinné a fényt, azon mód ezen férfiaknak a halálával Görögország régi boldogsága homályba borul és dicsőségének nagy megfogyatkozásával jár együtt.

De mivel ezek az elesettek sok okból kifolyólag voltak ilyenek, nem kevéssé járult hozzá derékségükhöz a köztársaság formája. Mert a kevesek uralma (oligarchia) félelmet olt a polgárokba, de semmiféle tisztességérzetet nem kelt bennük. Amikor aztán kitör a háborús viszály, akkor mindenki könnyelműen a saját jólétéről gondoskodik, tudva azt, hogy ha urait ajándékokkal vagy más valami hízelkedéssel kiengeszteli, még ha a legsúlyosabb bűnténnyel szennyezte is be magát, ebből kifolyólag nem hárul rá semmi gyalázat. Ámde a népi kormányzat részint sok egyéb olyan nevezetes és törvényes szokásokkal rendelkezik, amelyeket mindenkinek, akinek csak esze van, fel kell karolnia, másrészt meg ott az igazságon alapuló szólásszabadságot semmiképpen sem lehet elriasztani sem az igazság kimondásától, mivel lehetetlenség, hogy a gyalázattól mocskosak mindenkit kielégíthetnének; innét van az, hogy aki az igazat előhozza, az kellemetlen dolgot hoz elő. De azok is, akik maguk semmi gyalázót nem mondanak, mégis örülnek, amikor hallják, hogy más ilyesmit mond. Mivelhogy ez elesettek ilyesmiktől mindnyájan méltán visszaborzadtak, az elkövetkezendő mocskolódástól való szégyenérzetük következtében egyrészt az ellenség részéről fenyegető veszélyt férfiasan magukra vállalták, másrészt inkább kívánták a maguk számára a tisztességes halált, semmint a gyalázatos életet.

Azokat a körülményeket tehát, amelyek ezeket a férfiakat közösen a szép halál választására ösztönözték, már elmondtam; ezek: származás, nevelés, tanulmányok derekas felhasználása és államunknak egész rendje. Ami viszont mindegyiküket külön-külön néposztályuk szerint a vitéz cselekvésre lelkesítette, azt a továbbiakban fogom kifejteni.

Az összes Erektheusz-utódok (athéniek) tudták, hogy az ő nemzetségükhöz tartozó Erektheusz, a város megmentése érdekében leányait, akiket Hüakinthosz-utódoknak neveztek, a nyilvánvaló halálba küldte és elpusztította. (65) Ezért az elesettek úgy gondolták, gyalázatos dolog, hogy ő, az istenek szülötte, semmitől sem riadt vissza hazájának megszabadítása érdekében, ők viszont úgy tűnhetnek fel, hogy többre becsülik a halandó testet, mint a halhatatlan dicsőséget. Jól tudták az Aegeusz-utódok, (66) hogy Thészeusz, Aegeusz fia elsőként egyenlő szólásszabadságot vezetett be ebben az államban. Ezért úgy gondolták, hogy súlyos dolog elárulni az ő rendelkezését, és inkább választották a halált, semmint azt, hogy miután a szólásszabadság megszűnik, a görögök szeme előtt éljenek a (puszta) életvágytól vezérelve. A Pandion-utódok (67) hallottak Prokneről és Philomeláról, Pandion leányairól: hogy hogyan büntették meg Tereuszt az ellenük elkövetett gyalázatért. Tehát úgy gondolták, mivelhogy ama leányok rokonai voltak, hogy semmiképpen sem szabad élniük, hacsak nem hasonló lelkülettel megáldottaknak mutatkoznak, azokkal szemben, akikről úgy látták, hogy gyalázattal illetik Görögországot. A Leontis-utódok hallották (68), hogy a mondákban énekeltek Leon leányairól, hogy ezek hogyan adták át magukat a polgároknak, hogy megöljék őket ezért a városért engesztelő áldozatként. Minthogy ezek az asszonyok akkora bátorsággal rendelkeztek, úgy gondolták, hogy vétek lenne, ha ők férfi létükre náluk gyávábbaknak mutatkoznának. Az Akamasz-utódok visszaemlékeztek ama verssorokra, amelyekben Homérosz elbeszéli, hogy Akamasz (69) Aethráért, anyjáért hajózott Trójába. Ő tehát anyjának megszabadítása érdekében megpróbálta a veszélyt, ám ezeknek otthonuk összes drága szülői megvédelmezéséért miféle minden veszélyt nem volt kötelességük elvállani? Az Oeneusz-utódok előtt sem volt titok, hogy Szemele Kadmosznak

(70) volt a leánya, s hogy ettől született az, akit ezen a temetésen nem szabad néven nevezni, (71) akitől származott viszont az ő ősapjuk, Oeneusz király. Mivel pedig mindkét város számára közös volt a jelenlegi veszély, úgy vélték, hogy mindkettőre ki kell terjeszteni minden gondoskodásukat. A kekropidák (Kekropsz utódai) azt mondják, hogy királyuk részben kígyó volt, részben ember, (72) s hogy ezt nem más miatt beszélik, mint azért, mivel bölcsessége az emberhez hasonlított, ereje a kígyóéhoz. Ezért mondogatták ők, hogy hozzájuk az illő a legnagyobb mértékben, hogy azokhoz méltó dolgokat vigyenek végbe.

A Hippothoontidák visszaemlékeztek Alopénak a házasságkötésére, amelyből Hippothoon (73) született, és ezt királyuknak ismerték. Én azonban jelenleg az illendőség megtartása végett e nagyon is ismert esemény elbeszélésétől eltekintek. Tehát úgy vélem, a legkevésbé sem illenék hozzájuk, ha úgy tűnnek majd fel, hogy annak tetteihez nem illő dolgokat visznek végbe. Jól tudták az Aiasz-utódok, hogy a vitézsége jutalmától csalárdul megfosztott Aiasz (74) elhatározta, hogy semmiképpen nem éli tovább életét. Ezért, amikor a *Szerencse* a vitézség jutalmát a másik (küzdő) félnek adta, akkor ők ellenségeiken kitöltve bosszújukat, úgy ítélték, hogy meg kell halniuk, nehogy valamely hozzájuk méltatlan dolgot szenvedjenek el. Az Antiochidák nem törölték ki lelkükből azt, hogy Antiochus Herkules fia volt; ezért úgy ítélték, hogy helyzetük méltósága szerint kell élniük vagy éppen elpusztulniok.

Szerencsétlenek tehát ezeknek életben maradt rokonai, mivel ilyen férfiaktól fosztattak meg, s mivel sok és igen emberi kapcsolatuk megszakadt; a haza ügye elhagyatva, könnyekkel és gyásszal telve. De őket boldogoknak kell tartanunk, először, mivel rövid életükért hosszantartó és minden időkben romolhatatlan dicsőséget hagynak hátra: ebben nevelkednek majd ünnepelt gyermekeik, szüleik pedig jeles emberekként fogják élvezni az öregkor táplálékát: az értük érzett gyász vigaszául a dicsőség lesz osztályrészük. Ezenkívül testükben ők már nem szenvednek betegségektől, lelkükben mentesek az aggodalmaktól, amelyek az életben levőket a mindennapi események során érik. Ők mindazt megkapják nagy tisztelettel, és a legnagyobb megkívánható mértékben, ami a törvényekben elő van írva. Mert azokat, akiket az egész haza állami temetésben részesít, akik egyedül kapnak hivatalos temetési búcsúztatót, akiknek a hiányát nemcsak rokonaik és polgártársaik érzik, hanem egész Görögország és mindaz, ami ezen a néven van számon tartva, akiket a nagy földkerekség is megsirat, miért ne tarthatnám szerencséseknek, hiszen róluk joggal mondhatja bárki, hogy az istenné vált halottak lelkeivel együtt ülnek, elnyervén ama régi legderekabb férfiakkal együtt a boldogok szigetén a megtisztelő helyet. Bár ilyesmit amazokról sem jelentett senki úgy, hogy látta is, mégis mi azt gyanítjuk, hogy azoknak a férfiaknak, akikről azt hittük, hogy méltók idefent a megtiszteltetésre, ott is azonos megtiszteltetés jut majd osztályrészül. Ezért talán nehéz, hitemre! a jelenlegi szerencsétlenséget beszédemmel enyhítenem, mégis arra kell törekednünk, hogy figyelmünket ama dolgok felé irányítsuk, amelyek vigaszt adnak, mivelhogy azokhoz, akik ilyen férfiakat hoztak világra, és maguk is szintén ilyen férfiaktól származtak, a leginkább illendő, hogy a szerencsétlenségeket szebben viseljék el a többieknél, és hogy a szerencse bármely helyzetében ahhoz méltók legyenek, minthogy ezek a dolgok az ő számukra is, meg egész államunk számára a legnagyobb díszül és megtiszteltetésül szolgálnak, és az élők számára nagymértékben biztosítják a jó hírnevet. Az apának és anyának súlyos dolog, hogy nélkülözze gyermekeit s hogy magára maradt öregségének támasza nélkül. Ezzel szemben dicső dolog látni, hogy örökös megbecsülést nyertek és vitézségüknek államilag állítottak emlékművet s hogy áldozatok és versenyjátékok megtiszteltetésében részesülnek. Kínos dolog a gyermekek számára, hogy atyjukat elvesztették; ezzel szemben szép dolog az atyai dicsőséget örökségként birtokolni. És úgy találjuk, hogy ennek a kínos dolognak az okozója a vakszerencse, amely előtt a világra szült embereknek meg kell hátrálniok; ama tisztességnek és dicső tettnek pedig az okozója azoknak az eltökéltsége volt, akik tisztességesen akartak meghalni.

Én azonban arra törekedtem, hogy ne sokat, hanem hogy igaz dolgokat mondjak el. Ti pedig miután gyászotokat kielégítettétek és illő módon elvégeztétek azokat a szertartásokat, amelyek e dologhoz tartoznak és elő vannak írva, távozzatok.

Levél Galeotto Marzióhoz

János pécsi püspök üdvözletét küldi Galeottójának.

Írod nekem, *mi gonoszat művelt a szentélyben az ellenség.* (75) Ezúttal azonban viseld el, kérlek, ha természetem ellenére szókimondóbb vagyok. Nem tudja az a nyomorult, nem tudja, hogy micsoda terveket kovácsoltam én is őellene! Csak kísérelt volna meg valamit: tudom, megtapasztalta volna, hogy akár befolyással, akár nyelvvel, akár bármiféle eszközzel melyikünk képes többre, ha tetszik: a kúriánál, ha tetszik: másutt! Mindenesetre nem látom, miben árthatna ő nekünk. Hogy Magyarhonban püspökből érsekké legyünk? Már azok vagyunk! (76) Hogy Rómában bíborosnak nevezzenek ki? Hiszen azt magunk utasítottuk vissza! Hogy ellássuk kormányzati teendőinket? De hát nem egyetlen jöttmentnek, hanem még valamennyi honfitársunknak a gyűlölete sem képes letaszítani arról a polcról, amelyen megvetettük a lábunkat! – Ha viszont én veszem egyszer a számra az ő könnyelműségeit meg bolondságait: nem lészen-e könnyű legalább is késleltetnem az előléptetését, amit érdemtelenül remél elnyerhetni?! Amikor még a legderekabb sáfárok megrágalmazása is mindig célra vezet!...

Így cselekedjék istenek Atyja, s az égi Apollo
így vigye harcba hadát...

Annak meséivel törődjem-e, akinek szavait kinevetik, akinek irományai nem írások (mert nem is ír), és verseit nem olvassa senki?

Ámde ha egyszer epém mérgét én rája kiöntöm,
ott-tapad az, ráég s olvassák szerte e földön:
Cinnamus orvossága se képes e jelt kitörölni!

Azt mondja, beképzelt vagyok. Úgy hiszem, nincs az az alázat, amit ez a felfuvalkodott ember a másikban gőgnek ne minősítene. De nem vagyok én bolond, hogy tovább replikázzam bolondságaira! Megfelelt helyettem Pál apostol, aki találóan mondotta a költő Epimenidesszel:

krétai mind hazudik, gonosz állat, rest hasimádó. (77)

Igaz; ő nem Krétán született; de a krétaiak elöljárója – nem is annyira a hierarchiában, mint a hazugságban! – Te meg tudatod, hogy barátságra léptél vele. Kívánom, hogy őszinte és tartós legyen! Csakhogy a könnyelmű emberekben semmi állhatatosság sincs, ezen a téren pedig ez a legfontosabb. Rajtam azonban nem fog múlni a jóviszony tartóssága. Fátylat borítok eddigi sértéseire, és minden bántását elfeledem a békesség kedvéért. De mi lesz (pedig ugyancsak tartok tőle), ha megint elfogja a hányás?... De ebből elég ennyi – most pedig visszakanyarodok hozzád meg a te dolgodhoz, Atyámfia.

Írsz a király irántad való szívélyességéről, urunk bőkezűségéről, a váradi püspök (78) meg a kalocsai érsek (79) ígéretéről. Fogadd szerencsekívánataimat: már-már látom benned a jövendőbeli milliomost! Magamért pedig örülök, mert úgy látom, hogy amivel tartoztam, mások törlesztik le énhelyettem. Ha azonban e sok adomány után is hiányoznék valami a pénzecskédből, fordulj csak hozzám, és (ha szépen kéred!) talán meg is kapod. Micsoda szerencse, hogy múzsáid és tréfáid több jutalmat nyernek e barbár földön, mint odahaza! Pedig gonosz félelem gyötört, hogy falra borsót hányni hívtalak. De már csak kövessed a szerencsecsillagodat, s ússzál mentőöv nélkül!

Arra azonban mindig gondolj, hogy mivégre jöttél ide: hogy tanítsd a tudatlanokat, derűt támassz a szomorkodókban, magad pedig meggazdagodjál. Vigyázz tehát: semmi olyat ne szólj és ne tégy, ami ellenkeznék ezzel! Ezért nem helyeslem azt sem, hogy tréfát űzöl a császárból meg Rajnáldból. Nem gondoltál arra, hogy milyen veszélyes azokat kipellengérezni, akik téged pellengérre állíthatnak, és azok ellen szót emelni, akik ellened

vádat emelhetnek? Ám tégy ebben is a magad meg a bölcsebbek belátása szerint; én csak barátságunknak adóztam e figyelmeztetéssel.

Hogy a király tőled kérdezősködik követjárásom felől: örülök is, nem is. Tudom, nem annyira az eredmények meg az események, mint szellemességeid gyönyörködtetik, s abban sem kételkedem, hogy szívesebben hallgatja a Te elbeszéléseidet, mint az én viselt dolgaimat.

Unszolsz végül, hogy küldjek könyveket. Amit eddig elküldtem, nem volt elég? Csak a görögjeim maradtak meg, a latinokat már mind elhordtad. Isteneknek hála, hogy egyikőtök sem tud görögül! Azt hiszem, akkor a görögökből sem hagynátok meg nékem semmit. Ha pedig megtanuljátok, akkor én ráadom magam a zsidóra, és héber nyelvű kódexekből állítok össze egy könyvtárat. Mi ez a nagy és kielégíthetetlen könyvéhség, kérlek? Ezt nem vélitek tán bűnnek? Márpedig véleményem szerint mindegy, hogy erre vagy arra sóvárogsze mértéktelenül: egyformán bűn az! Mindig vétkezik a lélek, ha mértéken fölül gerjedezik. De hát sóvárogj csak könyvekre – csupán másokat, főleg szegényebbeket, ki ne fosszatok! Itália tömve van ilyesféle holmikkal; hozassatok, amennyit akartok! Küldjetek pénzt Firenzébe – Vespasiano (80) egymaga kielégít benneteket. Miért hurcoljátok el tőlem ellenszolgáltatás nélkül, ami a kezetek ügyébe esik? Csak Ti akartok tanulni? Pusztuljak el, ha összevéve annyit olvastok egész hónapban, mint én csak tegnap is! A múzsákra mondom, még többet is írnék meg olvasnék – de ha megfosztotok a hozzávaló segédeszközöktől, kénytelen leszek elhallgatni, s nyelvemet a rozsdának hagyni. Egyikőtök se várjon már tőlem verset; senki ne kívánjon prózát; senki ne kérje számon a fordításokat, melyeket tervbe vettem, sőt már dolgoztam is rajtuk; senki ezentúl irodalmi alkotásra ne unszoljon – minderre elég vagy Te meg Polycarpus! (81) Én pedig, ha Phoebust nem lehet, hát majd Marsot szolgálom ezentúl, vagy pedig birtokügyeimmel és mezőgazdasággal foglalkozom; a szellemi munkát úgyis ennek kell felváltania, Vergilius előírása és javallata szerint. (82) – De hát az én könyveim azok is, amelyek Tinálatok vannak! Én a könyveimnek nem birtokosa akarok lenni, hanem használója; – és inkább tudom a magaméinak, sajátjaim híján, a nálam lévő kölcsön kért vagy elkunyerált könyveket, mert őket legalább használhatom, amazokból viszont annyi a hasznom, mint a nemlétezőkből. De végül majd csak rámszáll valamennyi – örökségképp! Hány ember jószága mások kezére jutott, mint akiket a törvény kijelölt s az örökhagyó szerette volna! Az is bizonytalan különben, hogy melyikünk élete nyúlik hosszabbra. Semmi sem oly rendszertelen, mint éppen a halál: az illető éppúgy örökömbe léphet, mint én az övébe. Tegyük föl mégis, hogy én élem túl; akkor is bizonytalan, hogy meddig. A közbenső idő így is haszontalanul folyik el. Most kellene tanulnom, most alkotnom, míg koromnál fogva épek az érzékeim, töretlen a szellemem, és lelkem még nem csömörlött meg. S ha még az öregkorból is jut valami, törődjünk akkor az irodalom helyett inkább erkölcseinkkel, világi dicsőség helyett inkább a lelki üdvünkkel. Ifjúságunk mostani gondtalan játékaitól vagy el kell majd búcsúznunk, vagy fel kell őket cserélnünk, és a szép beszédről mindenestül át kell állnunk a szép életre.

De érzésem szerint Ti azt akarjátok, hogy én akkor olvassak, amikor szemeim gyöngülvén, segédeszköz nélkül már képtelen leszek rá.

Hát ez az én panaszom. Ha rosszul esik nektek, gondoljatok arra, hogy gonoszság lenne a kifosztott emberbe még a jajszót is beléfojtani!

1465–68 k. *Boronkai Iván fordítása*

GARÁZDA PÉTER

Saját sírfelirata
(Germanus Jani...)

Voltam az isteni Janus rokona, ki a Dunához
hozta a szép Helikon zöld koszorús szüzeit;
nyugszom e sírban most a Garázda család fia, Péter,
s Pieridák[1] másik éke valék, jogosan.

1507 előtt *Tóth István fordítása*

MEGYERICSEI JÁNOS

Saját sírfelirata
(De se ad lectorem)

Ha nem emészt az Irigység és más hírneve nem bánt,
nézd e nyugodt betüket s kőbe faragva e dalt:
hárman lettünk híres költők rokoni vérből,
merre a Dráva vize öntözi Pannóniát.
Első volt Janus, ki először hozta hazánkba
a gyönyörű Helikon zöld koszorús szüzeit.
Másik költő volt a Garázda család fia, Péter,
ki hazahozta utóbb a dalos Aoniát[2].
Végül is én, az utolsó költő rokoni nemből,
jöttem a Pieridák harmadik éke gyanánt.
Esztergom fala közt áll Péter sírköve; Jánost
főpapi székhelye: Pécs őrzi a sír fenekén.
Hogyha a sors úgy engedi, csontjaimat ide ássák;
hogyha nem, egyre megyen: bárhol is lesz a gödör.
Majd ha repül aranyos egekig, szabadulva a lelkem,
nem veszi semmibe sem már a kihült tagokat.
S könnyen visszarepül oda, honnan a földre leszállott.
S föld lesz újra a test; az ami volt legelőbb.
Csak a halálban nyer nyugodalmat bizton a szellem,
s romló testnek a sír ád csak örök nyugovást.
Meg ne ítélj, hogy a dalt elnyújtván, hosszura vétem,
idegen emberekért írtam ilyen sorokat.

1507 *Tóth István fordítása*

[1] A múzsák

[2] Az éneklést megszemélyesítő múzsa.

HUNYADI MÁTYÁS

II. Pius pápának

Krisztusban szentséges atyánknak és urunknak, Piusnak, Isten gondviseléséből a Szent Római és Egyetemes Anyaszentegyház főpásztorának, legkegyesebb urunknak.

Szentséges atyánk és urunk! Szent lábadat csókolván, alázattal ajánljuk magunkat. – Ama sok és kemény feladat közepette, mely különösen sürgetően áll előttünk, gondunk van azokra is, melyek az isteni felség dicsőségét és szent vallásunk gyarapodását szolgálják, sőt a vallást illető kérdések bizonyos fokig még erősebben is foglalkoztatnak jelenleg, mint békés és nyugalmas körülmények között. Ezért nem kell csodálkozni azon, ha épp most fordulunk szentségedhez olyan ügyekkel, amelyek látszólag jobban megférnek a béke csendjével, mint a tábori teendőkkel.

De hogy érthetőbbé váljék, mire célzunk, a lényeget röviden előadjuk, habár visszanyúlva kissé az előzményekig.

A Duna habjai körülfognak egy szigetet itt városunknak, Budának szomszédságában, melyet hajdan Nyulak szigetének, később pedig Szűz Mária szigetének hívtak. Létezett e szigeten egy Domonkos-rendi apácazárda, melyet hajdani elődünk, [IV.] Béla király alapított, és benne jegyezte el Istennel Margit nevű leányát. Ezt a Margitot példás élete és szent cselekedetei olyan nagyfokú égi malasztra érdemesítették, hogy mind életében, mind halála után nyilvánvaló nagy csodák tették ragyogóvá, amelyeket sokak hiteles tanúsága bizonyít; majd röviddel a halála után az egyes római pápák vizsgálóbírákat jelöltek, illetőleg küldtek ki, akik sok-sok alkalmas tanú kihallgatása és egész Magyarország bizonysága alapján hitelesítették és jegyzőkönyvbe foglalták ezeket. Ám a királyok és az események sűrű váltakozása szokás szerint késleltette, illetőleg háttérbe szorította a megkezdett vizsgálat lezárását.

Most tehát nagy alázattal és buzgalommal folyamodunk szentségedhez, hogy ezt a félbeszakadt ügyet – melyet oly sok és jeles feladattal együtt bizonyára már régóta isteni rendelés tartotta fönn számára – méltóztassék személyesen vagy megbízottai útján felülvizsgálni, és ha úgy találja, hogy a kellő és szükséges feltételek megvannak, és a Magasságbeli is hozzájárulását adja, akkor apostoli tekintélyével ünnepélyes nyilatkozat formájában tegyen tanúságot az isteni jóakarat e kiáradásáról. Dicső tettet hajt végre ezáltal szentséged, amit mi és a mieink valamennyien hőn óhajtunk, és ami a legfontosabb, talán egyedül fontos e kérdésben: olyan tettet, mely sokak buzgalmát és üdvösségét gyarapítani fogja, a mindenható Isten szemében pedig igen-igen kedves. Hiszen Ő nem akarja elrejteni a meggyújtott mécset, hanem emelt helyre téteti, hogy világosodjék, és azt parancsolja, hogy őt magát is szentjeiben magasztaljuk.

Őrizze meg szentségedet is hosszan tartó egészségben, egyháza kormányzására és gyarapítására!

1462 k. *Boronkai Iván fordítása*

Levél Viktorin herceghez (1)

Ideérkezésem másnapján vettem kézhez testvériséged levelét, mely – nekem úgy tetszik – a jóakarat és a kölcsönös szeretet jeleit mutatja. Írja testvériséged, hogy megkapta azt a levelünket, mely – hogy az ön szavaival éljünk – súlyos panaszokat tartalmazott Sternberg Máté és a cseh királyság más alattvalóival szemben, kik Magyarországnak károkat okoztak, – de mivel e levelünkben több éles és kíméletlen kifejezést talált, ahelyett hogy a cseh király úr őfenségének olvasásra továbbította volna, inkább magának visszatartotta – úgy

hisszük – azon megfontolásból, nehogy e kifejezések véletlenül is valamiféle viszály magvait vessék el, mi a kölcsönös baráti viszonyt veszélyeztethetné. Ebben az ügyben nem is tudjuk testvériséged irántunk tanúsított igaz és forró szeretetét eléggé nagyrabecsülni, amely, hogy a kölcsönös jóakarat most és továbbra is fennmaradjon, minket még oly kellemetlenségektől is félt, melyek pedig nem félelmetesek. De testvériségednek a velünk szemben tanúsított figyelemben mégsem kellett volna odáig mennie, hogy levelünket megfontolatlanul írottnak vagy kíméletlennek tartsa és tanácsosabbnak lássa titokban tartását, mintsem nyilvánosságra hozza. Olyat, ami a kölcsönös jó viszonyt és a béke megőrzését veszélyeztetné, nem írtunk, hacsak azt nem tartja veszélyesnek, hogy nem hízelkedve, hanem a valósághoz híven beszéltünk, márpedig a békét nem a szavak, hanem a tettek szokták felborítani. Velünk és a mieinkkel nemcsak kemény és kíméletlen, de ami ennél is több, kegyetlen és alávaló dolgokat míveltek, ti pedig nyájas és szépelgő szavakat óhajtanátok hallani. Valóban nem tudjuk, vajon a kemény és kíméletlen tetteket hogy lehetne másképp, mint kíméletlen szavakkal megnevezni, a szavaknak ugyanis fedniök kell a tényeket. Ha tehát azt óhajtja testvériséged, hogy ne beszéljünk keményen, akkor viszont akadályozza meg, hogy minket durván bántalmazzanak, és mivel a megkötött béke őrének kellett volna lennie, akkor most legyen a megszegett béke megtorlója. Még csak azt tehetjük hozzá, hogy testvériséged erre már azelőtt is gondolhatott volna, mint mi szavainkkal erre figyelmeztettük. Mi a levelünkben barátilag és testvéri szóval a baráthoz és a testvérhez oly kendőzetlenül és őszintén szóltunk, miként ezt lelkünkben egyrészt éreztük, másrészt pedig megítéltük. Nem gondoltuk, hogy többre becsülik manapság a színlelést, mint az igazságot. Mi elrejthettük volna véleményünket színlelt és finomabb szavak mögé, de ezt a hitványságot a baráti érzelmekkel összeegyeztethetetlennek tartjuk, sőt az adott esetben, mint szükség volt rá, ez volt a helyes beszéd.

Mindazonáltal mégis hálásak vagyunk jóakaratáért, és köszönjük, hogy ennyire aggódik miattunk; nehogy szavainkkal valakit is megsértsünk; mivel azonban tudjuk, hogy nem sértünk meg senkit, szabad felhatalmazást adunk testvériségednek, hogy amaz előbbi és eme mostani levelünket küldje el és mutassa meg atyjának, a fenséges király úrnak. Úgy véljük ugyanis, hogy ő bölcsességéhez híven mindezt okosan és helyesen fogja értelmezni, és abban is, amit kérünk, a mi kívánságainkat és az ő tartozását a megkötött szövetség értelmében fogja elintézni... Mint előbb is említettük, elvárjuk, hogy atyaságod a szövetség értelmében a békebontók ellen ne közvetítőként, hanem szövetségesünkként lépjen fel, mivel azt tapasztaltuk, hogy a közvetítők legtöbbször inkább szítják, mint csillapítják az ellenségeskedést.

Kelt Pozsonyban szent Márton ünnepének nyolcadik napján, az úr 1466., uralkodásunk nyolcadik, koronázásunknak pedig harmadik esztendejében.

1466 *Gerézdi Rabán fordítása*

Levél Pomponio Letónak

Mi, Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya, szeretettel üdvözöljük Giulio Pomponio Letót. (2)

Könyvfestőnk, Blandius (3) révén, ki e napokban kéziratokkal tért haza Rómából, megkaptuk leveledet, mely országos elfoglaltságaink s nem csekély aggodalmaink közepette annál is kedvesebb volt számunkra, mivel ismételten tapasztaltuk, hogy tudós társaságoddal egyetemben megemlékezel rólunk. Immáron közhelynek számít, hogy fegyverzaj közepette hallgatnak a múzsák – mi azonban, bár szinte állandó nyomorúságban élünk, csekélyke szabad időnket nagy gyönyörűséggel s vígasztalódással szenteljük az irodalom élvezésének. Ennek okáért a tőled küldött ajándékot nem csupán az arcunkra kényszerített, hanem lelkünk mélyéből fakadó nagy hálával és örömmel fogadtuk, és az utóbbi napok folyamán már többször is végigolvastuk azt a Silius Italicus-kiadást, melyet kezdeményezésedre

nemrégiben oly csinos külsővel nyomtattak ki Rómában. Már ifjúkorunkban szerettük Siliust; most pedig, mikor magunk is hadak közt forgolódunk, annál is inkább szeretjük, minthogy maga is hadakról énekel. Ennek ellenére nem tagadhatjuk, hogy szomorú a királyoknak sorsa, amiért háborút kénytelenek viselni; mert gyakorta diadalmaskodnak ugyan, de mindannyiszor emberi vérontás árán. Mi persze nem kívánjuk a háborút, de ha reánk kényszerítik, nem utasíthatjuk vissza; ezt nemzetünk becsülete, sértett jogaink és rosszakaróink szándéka egyaránt megköveteli! Ez már annyira mindennapos, kézenfekvő igazság, hogy nem is lehet szilárd az a béke, melynek nem előzetes háborúval vetjük meg biztos alapjait. Éppen ezért kell a te és a tieid sorsát magasztalnom, mivel tihozzátok az illik, hogy ne vérontásra és ne királyságokra áhítozzatok, hanem kizárólag az erény és az irodalom babéraira, s miközben ezt teszitek, a királyok háláját is elnyeritek, mert elfeledtetitek velünk a kegyetlen fegyvercsattogást. Minden jót! Szeretnők és kívánnók, ha bennünket megtartanál emlékezetedben, mostani küldeményünket pedig oly lélekkel fogadnád, amilyen kedves volt minekünk is a te ajándékod.

Budán, az Úr 1471. esztendejében, szeptember 13-án

1471 *Boronkai Iván fordítása*

PIETRO RANSANO

Minden idők évkönyvei

(Annales omnium temporum)
(részlet)

Corvinus János

Az emberi üdvösség negyvenharmadik évében ezernégyszáz felett, mint mondják, ez említésre méltó dolgok történtek.

A törökök hatalmas seregét királyukkal, Muráddal az élén (1) Ulászló lengyel király (2) és a közönségesen Jankónak nevezett Hunyadi János vezetésével a Dunához közel véres csatában futtatták meg a keresztények, akik átkelvén a Duna folyón, nagy bátorsággal megrohanták az ellenség határát, több mint 40 000 törököt megölve, és nagy zsákmánnyal együtt foglyul ejtve 23 000-et. A mieink közül a derekasan harcoló Ulászló esett el körülbelül nyolcezredmagával. Cesarini Juliánt (3), a Szent Angyal bíborosát, pápai legátust a törökök (mint sokan állítják) elfogták és halálra kínozták; mások azt hiszik, hogy miután Ulászló meghalt, és ő pár emberrel tekervényes utakon menekült – nem azért ám, hogy elkerülje a halált, hanem hogy a mieink lelkét bátorítsa, és a sereget rendbe szedje –, nyíllövéstől találva esett el; olyanok is vannak, akik azt erősítik, hogy az ellenség elfogta, és egy folyóba fojtotta őt; jóllehet tehát mind a mai napig számos vélekedés terjeng arról, hogy milyen halálnemmel távozott az életből, az mégsem kétséges, hogy halála a legdicsőségesebb volt, éspedig a keresztény vallás védelmében történt.

Cesarini Julián bíboros

Rómában született, fényes családban, kora ifjúságától az egyházi életre és fegyelemre szentelte magát ez a nagyon is nemes lelkű és kitűnő tehetségű, a tisztes tudományok számos ágában kiváló, az erény és érdem minden fajtájában kiemelkedő férfi, akinek

szorgalmát, tanácsát, hű szolgálatát a római egyházatyák és elsősorban maguk a pápák számos igen kényes ügyben gyakran vették igénybe. Egyéb testi és lelki jótulajdonságai között, melyekkel e jeles férfi ékeskedett, elsősorban arról szoktak beszélni, hogy emberségben megelőzött minden halandót, aki abban az időben bárhol is élt a világon.

Ulászló lengyel király és Jankó János dicsősége, és hogy miképp zajlott le a csata, melyben Julián és Ulászló életét vesztette

De itt a helye annak, hogy megemlékezzünk Ulászlóról és Jankó Jánosról is, mert olyan férfiak voltak, akik beragyogták ezt a korszakot, és úgy látszik, tárgyunk azt is követeli, hogy előadjuk, miképpen zajlott le a csata, melyben a törökök vereséget is szenvedtek a mieinktől, meg – aztán megöletvén a két jeles férfi – a végső győzelmet is megszerezték.

Ulászló apja halála után, aki sok éven át uralkodott Lengyelországban, még ifjúként következett a királyságban. Akkoriban kitűnő természetű volt, számos, királyhoz méltó erénnyel rendelkezett, főleg valami csodás lelki nagysággal, a keresztény vallásnak kiemelkedő művelője volt; gondot fordított (még apja életében) a latin irodalomra; oly bámulatos szellemi fogékonysággal és igyekezettel forgolódott a tisztes tudományok tanulmányozásában, hogy a tudós férfiak rendkívül műveltnek ítélték. Amikor pedig mindenki megnyugvására elfoglalta az atyai királyságot, Albert római császár, Cseh- és Magyarország királya, akiről fentebb mondtam, hogy Zsigmond császárt követte, meghalt, és mivel egy fia sem volt, aki a magyar királyságban kövesse, tudván, hogy felesége, Erzsébet teherben van tőle, halálán a születendő gyermeket (végrendeletileg gyámokat rendelve mellé) a királyság örökösének nyilvánította (4). Ámde mihelyt eltávozott az életből, az ország sok főembere, aki nagyon nehezményezte a gyámok uralkodását, Lengyelországból Magyarországba hívta és királlyá tette Ulászlót, miközben az ország más főemberei, kiváltképp azok, akiket Albert gyámul rendelt, ezt mégis ellenezték. Végül nem tudták megakadályozni, hogy Ulászló Magyarország nagy részén, elsősorban Budán, mely város az egész nemzet és ország feje, három évig uralkodjék.

Közben Erzsébet királyné, Zsigmond császár lánya, fiút szült Alberttól, és Lászlónak nevezte el, majd szokás szerint fejére tette a királyi koronát, és alig pár nappal később a gyermeket elküldte Frigyes császárhoz, hogy ő nevelje a magyar királyság igaz örökösét. Ez a hozzá küldött és hitére bízott kisfiút szíves-örömest fogadta, és mindenekelőtt arról gondoskodott, hogy az, akit nevelőjéül kijelölt, híven és tisztelettel, ahogy királyi fiúhoz illik, gondozza őt. Ezenközben Murád, a törökök zsarnoka, aki Magyarországot hatalmas hadsereggel támadta, különböző helyeken vívott számos csatában vereséget szenvedett Jankó Jánostól. Sokaknak az a véleményük, hogy ha a főembereknek a királyválasztás körüli huzavona nem gördített volna súlyos akadályt a dolgok elé, Jankó János ez időben könnyen akkora sereget toborozhatott volna a török áradat ellen, hogy Murádot kétség kívül kiszorította volna nemcsak Magyar-, de Görögország területéről és egész Macedóniából is. Ezért tehát Eugén pápa (5), hogy a széthúzás minden okát elhárítsa Cesarini Julián bíborost legátusként Magyarországra küldte, hogy az ország előkelőivel a békéről tárgyaljon, és ha ez helyreáll, először Ulászlót, aztán az előkelőket és az egész sokaságot a törökök elleni hadjárat felvállalására biztassa. Ő tehát a legnagyobb igyekezettel, megfontoltsággal, leleményességgel végbevíve, amit a pápa parancsolt, végül is elérte, hogy Ulászló és azok között, akiket a haldokló Albert császár (mint előbb mondtuk) születendő fia gyámjaiul állított, a béke mindenki legnagyobb örömére létrejött, és így valamennyi magyart rábírta arra, hogy a keresztény vallás ellenségeire hadat indítson.

Nem sokkal később elkészíttetvén mindaz, ami a hadviseléshez szükségesnek látszott, Ulászló a pápai legátussal, Jankó Jánossal, lengyel és magyar főemberekkel meg rengeteg más, a két országból válogatott bátor férfival együtt Murád ellen indul. Bizony, hatalmas volt a mieink serege és roppant félelmetes az ellenség számára, ezért rövidesen számos várost foglalt vissza, ami régebben Magyarország királyainak birtokában volt; ez év nyarán sok ezret pusztított el az ellenségből, és ha részint a szigorú tél közeledte, részint az élelem hiánya nem kényszeríti, hogy visszatérjen Magyarországba, hát vége lett volna Murád

birodalmának. Julián apostoli küldött azonban, mikor látta, hogy a mieink jól és eredményesen működtek, a törökök ereje pedig szinte megtört, sok rábeszéléssel meggyőzte Ulászlót, hogy Murád ellen másik hadjáratot vezessen. Ezt megtudva Murád tüstént Ázsiába kelt át, hogy amekkora csapatot csak tud, összegyűjtsön. De amikor a római pápa – kinek jóváhagyásával ezek történtek – a legátus és a király levelei, futárai révén tudomást szerzett Murád szándékáról, gondoskodott arról, hogy Velencében állítsanak és szereljenek föl egy 24 három evezősoros hajóból álló flottát, küldjék a Dardanellákhoz, ahol akadályozza meg Murád visszatérését Ázsiából Európába. Ez bizony igencsak bölcs elgondolás volt a vezérektől, és ha azok az emberek, akik a flotta fölszerelését és odaküldését feladatul kapták, valamennyien olyan gyorsan dolgoznak, hogy a török csapatok átkelését idejekorán megakadályozzák, a mieink kétségkívül szerencsével végzik be az egész háborút. Ugyanis annak a hanyagsága miatt (így hiszik), akit a velencei tanács a flotta élére állított, és aki napról napra halogatván a dolgot, az alkalmas időben egyáltalán nem érkezett meg a Dardanellákhoz, körülbelül harmincezer ellenség jött át Ázsiából Európába ott, ahol a legkönnyebb átkelés esett. Murád ezeket a csapatokat egyesítette a többivel, amit Európában – tudniillik a hatalmában levő tartományokban – az övei által toborozni rendelt, és így a két sereget összekapcsolva, táborában több mint százezer fegyverese volt.

Ulászló azt gondolta, hogy flottánk a törökök átkelését könnyűszerrel megakadályozza (azt hitte ugyanis, hogy a háromsorosok a megállapított időre a megállapított helyre hajóztak), és a következő év tavaszának kezdetén mindössze harmincezer fegyveressel behatolt Macedónia és Thrácia területére, és e tartományok legnagyobb részét hatalmába hajtotta. E nagy sikernek az volt az oka, hogy a Magyarországból érkező keresztény sereg jövetelének első hírére a törököket, akiket Murád a városok védelmére hagyott hátra, olyan rémület fogta el, hogy azonnal elhagyták Albániát, Macedóniát, Szerbiát, Acháját és az összes többi európai tartományt, amit előbb leigáztak. Egy rész Drinápolyba futott, mások Gallipoliba, sokan Murád táborába, melyet ő Ázsiába készülvén, Thráciában hagyott. Mikor azonban a keresztény hadsereg a különböző győzelmektől boldogan elhatározta, hogy már továbbindul, és a mieink hajnalban Drinápoly felé vették útjukat, Ulászlónak jelentették a kémek, hogy Murád roppant hadsereggel a közelben van, és már állásait rendezve nyomul előre, hogy a kereszténveket váratlanul megrohanja. E hírre a mieink annyira megrémültek, hogy idejük sem maradt megtanácskozni, mit kellene tenni, míg végre az idő rövidségéhez képest elrendezve a sorokat, az egri püspök, származására nézve kiváló, bátor lelkű férfi, legelsőként indított rohamot az ellenségre. Hevesen, mindkét oldalon sok halottal folyik a harc, a mieink közül azok, akik a jobbszárnyon álltak, oly derekasan viselték magukat, hogy felülkerekedve, nagy vérengzéssel futásra kényszerítették a törököket, és ezzel a győzelemmel eltelve Ulászlót magára hagyják, gazdag zsákmánnyal megrakodva eltávoznak, és többé nem törődnek azzal, hogy övéiknek (mint illett volna) segítségére legyenek. A balszárnyon pedig, melyben maga a király is hősiesen harcolt, és ahol Murád emberei zömével ellene szegült, bár itt a harcolók tömege zsúfolódott össze, mégis a mieink az egész ellenséges lovasságot részint megölték, részint szétszórták, a parancsnokokat is megsebesítették; csak a gyalogosok teljes csapata állt helyt (a lovasok ugyanis szétszaladtak). Midőn már valamennyien elfáradtak, és a nap nyugovóra hajolt, többen kérték Ulászlót, hogy ezzel a győzelemmel megelégedve, vonuljon vissza; ő, nehogy megfutni lássék, meg ifjonti hevességgel nagyobb győzelem dicsőségére vágyakozva, azokkal, akik megmaradtak, a törökök gyalogos hadoszlopára tör, ahol, miután körülbelül egy óra hosszáig hősiesen küzdött, az ellenség lovasai, akik (mint most mondtam) már szétszóródtak, csapatba verődnek, Ulászlót körülfogják, a mieink közül sokat elnyomnak, a többit megfutamítják. Maga a király férfiasan csatázva végül combján és karján sebet kap és lehanyatlik, bár vannak, akik szerint Ulászló halálának nem volt megbízható tanúja; egyesek azt állítják, hogy beszéltek többel, aki látta, hogy a csatában harc közben megsebesült, leesett a lóról, és végül a tömegtől összetapostatva halt meg; mások, hogy mikor napnyugta körül a közeli erdőbe menekült, sebét el nem tudva viselni, éjszaka egy tölgyfa alatt húnyt el (mert gyengesége miatt lováról leszállt); többen (amit leginkább elhisznek), hogy amikor a gyalogosok sorai közé keveredett, lovának térde elvágatván, a lóval együtt

a földre esett, a törökök fejét véve megölték életének huszonegyedik évében. Ebben a csatában az ellenségből több mint negyvenezren haltak meg, köztük egy kitűnő hadvezér, a mieinkből egyesek szerint három-, mások szerint körülbelül nyolcezer, fogságba esett amazok közül 23 000, a mieinkből 3400, a többiek úttalan utakon tértek haza. A bíboros (mint korábban szó volt erről) vagy sebet kapott, vagy folyóba fojtották, vagy a törököktől válogatott kínzásokat szenvedett, azt nem lehet kétségbe vonni, hogy ebben a csatában életét vesztette. Így tehát mind a vállalt hadjáratnak, mind a sok-sok győzelemnek egész fáradozása egyetlen nap alatt veszendőbe ment, és hacsak Jankó János bátorsága a keresztény sereg némely maradványával, lovasokkal is, gyalogosokkal is, elsősorban azokkal, akik alatta szolgáltak, dicsőségesen meg nem védelmezi Magyar- és Oláhország határát, a keresztény embereknek, kik ezeken a tájakon laknak, már végük volna.

Fehér János hazája, nemzetsége, virtusa (6)

Abból a tartományból származott, melyet Oláhországnak neveznek; ezt a két Pannóniától a Duna folyásának egy szakasza határolja el; a régiség Dáciának hívta, egyébként azt a darabot, mely a Duna medréhez esik közel, néhányan Partmenti Dáciának mondják, akiket tehát a legrégibb földrajzírók dákoknak neveztek, azokat ma oláhoknak hívjuk. Oláhországot [Valacchia] pedig a köznép által rosszul kiejtett szóval nevezik, mert először Flacciának mondták P. Flaccusról, arról a római emberről, aki ott kolóniát alapított, majd az idő előrehaladtával odaseregelvén a szomszédok, akik a rómaiak nyelvén nem tudtak beszélni, Flaccia helyett Valacchiát ejtettek, aztán annyira győzött a köznép makacs ostobasága, hogy még a rómaiak utódainál is a terület megromlott neve maradt fenn mindmáig. Az oláhok tehát azt állítják, hogy ők az itáliaiak utódai, és ezt főleg azzal az érvvel erősítik, hogy nyelvükben sok olyan elem található, ami az itáliai beszéddel rokon. Hogy pedig mely időben szerveződtek itáliai kolóniák Dáciában, azt bizonyos görögök írásaiban a következőképpen találom.

Nagy Flavius Constantinus Itáliából átmenvén Thráciába, hogy az általa alapított hatalmas várost, amit Romaneának, (7) azaz új Rómának szándékozott elnevezni, a lakosság fényével fényesebbé tegye, Rómából és Itália sok más jeles városából számtalan mindenféle rendű embert vitt magával, hogy azok ne csak az új várost, hanem ezt a Thráciát, Görögországot és a többi innen nem messze fekvő vidéket is lakják. Később túlságosan megnövekedvén az itáliaiak sokasága, a rómaiak közül kiválasztott néhány főrendű férfit, akiben megbízott, akit a gyanús hűségű provinciákra küldött, hogy ott kolóniákat szervezzen; így, mint másnak más, Flaccusnak Dácia jutott.

Erre a területre számos, a római nemzetségből származó férfival együtt megérkezve, alkalmas helyeken gyarmatokat alapított. Dácia akkor telve volt itáliai emberekkel, elsősorban római polgárokkal, és mivel ezeknek nagyon megtetszett a tájék, kezdték elfeledni Itáliát, és ezért mind a bennszülöttek, mind a szomszédok asszonyaival házasságra lépve, akik itáliaiak voltak, dákok, azaz oláhok lettek.

Erről a vidékről származott János, akinek az itáliaiak körében Jankó a vezetékneve, fényes ősöktől, vagyis a rómaiak utódaitól, hiszen nemzetsége a Corvinusok ősrégi családjára megy vissza. Mely dolgot részint más, részint azonban és főleg a következő bizonyságok alapján állítanak (mint néhány magyartól megtudtam). Oláhország mellett fekszik egy megművelt sziget, amit a Duna elágazása alkot, ezt Corvinának nevezik. (8) A lakosság urai a Corvinus nevet őrzik ma is, mert őseik a római Corvinusoktól származtak; úgy tartják ugyanis, hogy nagy Konstantin e sziget kormányzatát egy bátor férfira bízta, aki a régi Corvinusok nemzetségéből született, és azt hiszik, hogy innen ered a sziget neve. Ehhez járul, hogy őseinek jelvénye a holló képmása, az pedig eléggé valószínű, hogy ilyen volt a régi Corvinusoké is; tudniillik a római történetírók körében általánosan ismeretes az a jeles hőstett, aminek jóvoltából a Corvinus nemzetség magának nemes és örök melléknevet érdemelt ki, és amiről most nagyon röviden meg kell emlékeznem.

Amikor M. Valerius a hazáért párbajt vívott egy gall nemzetiségű emberrel, aki más gallok roppant seregével a római nemzet nevének, dicsőségének és birodalmának eltörlésére

jött, az istenség valami új, és azelőtt sosem látott, sosem hallott segítséget nyújtott neki, mellyel ragyogó győzelmet nyert, ugyanis sisakjára egy holló [*corvus*] telepedett, szárnyával, karmával csapkodta a gall szemét, hogy rosszul lásson. Valerius tehát őt megölvén fegyverzetét megszerezte, a fényes és bámulatra méltó hőstettel pedig azt a dicsőséget nyerte, hogy ő maga és utódai, kik között rengeteg fegyverben és nagy dolgok ismeretében jeleskedő férfi volt, Corvinusnak neveztettek. (9)

Az e nemzetségből származott János egy cseppet sem fajult el őseinek erényétől. Vannak, akik három vezetéknevet tulajdonítottak neki: Jankó, Vajda, Hunyadi – de egyenként kell okát adnunk ezeknek. Akik Jankót mondanak, tudatlanul beszélnek, hiszen ugyanazt a szót ismétlik, nem tudván, hogy az oláhok nyelvében a János Jankót is jelent, a kettő között mindössze annyi a különbség, hogy a Jankó a János kicsinyített formája; magyarok Vajdának hívják őt, ezt mi latin szóval gubernátornak mondjuk, tehát azért nevezik őt Vajdának, mert sok éven át nagy dicsőséggel kormányozta Magyarország egész királyságát; Hunyadinak a városkáról nevezik, ahol született, és melyet atyai örökség jogán birtokol, bár Magyarország városai közül sokkal több és nevezetesebb tartozik tulajdonába; én pedig, valahányszor a következőkben említést teszek róla, a Corvinus nevet használom.

Korának valamennyi halandója közül arra a dicsőségre jutott, hogy – mivel mi sem hiányzik belőle az erények közül, melyekkel a legkiválóbb hadvezéreknek kitűnniük illik, és ezért vagyonát roppant mód megnövelhette volna, ha lelkét uralomvágy önti el, mégis – egyedül a keresztény nép ellenségeivel szemben viselt harcot, holott nem ritkán, egyszer is, tudniillik, meg máskor is, az erényeire irigy és ezért végveszedelmére igyekvő keresztényekkel kellett megküzdenie azok súlyos kárára. Hát igen, férfi, aki germánok és dákok, pannonok, misiaiak és minden más, ezekhez közeli tartományokat lakó nemzetek között szinte egyedül termett hadra, a veszedelem fölvállalásában rettenthetetlen, lelkének nagysága úgyszólván mérhetetlen, megfontoltságban senkinél sem alábbvaló, leleményességben, ami a hadvezér legdicséretesebb erénye, nincs párja, bámulatosan tűri a fáradságot, hideggel, éhséggel, szomjúsággal, virrasztással szemben türelme hihetetlen, s jóllehet bátorsága és neve mindig félelmet keltett az ellenségben, mégis, ami Murád török zsarnok számára szörnyű és bámulatos, az a gyorsaság, amit a cselekvésben mindig tanúsít. Elsőként megy a csatába, és azt befejezve utolsóként távozik. Lelki nagyságának megfelel testi ereje, bár termete közepes, feje nagy, ami azonban egyáltalán nem torzítja el alkatát, hanem a legbátrabbak okosságának jegyét kölcsönzi neki, arcszíne pirosas, haja szőke, tekintete vidám, hacsak szomorúság nem felhőzi. Olykor megharagszik ugyan embereire, de gyorsan visszafogadja őket kegyébe; nincs beszédjénél hevesebb, nincs lelkesítőbb, ha a katonák bátorságát harcra vagy helytállásra kell feltüzelni; míg a csata folyik, mind a jó katona, mind a bátor vezér posztján helytáll.

Ilyen és számos efféle erénnyel felruházva a törökökkel gyakran csatázik, nevezetes diadalokban megfuttatta őket, Murád meg az uralomban őt követő fia, Mohamed parancsnoksága alatt hétszer szenvedtek tőle vereséget, őt kétszer győzték le, úgy tartják, hogy vezetésével a mieink az idők folyamán több mint száznyolcvanezer törököt vágtak le. Ha abban az ütközetben, amiről az imént tettem említést, Ulászló az ő tanácsa szerint cselekedett volna, bizonnyal nem veszti el életét, a keresztény társadalomnak pedig sokkal hasznosabb lett volna. De elő kell adnunk néhány szóval, milyen megfontolások késztették szüleit arra, hogy Oláhországból Magyarországra költözzenek át.

A sziget, melyről föntebb beszéltem, a törökök birodalmának határaihoz közel fekszik, tehát gyakran előfordult, hogy ez a nép a szigetet ellenséges csapatokkal megrohanta, onnan mindenféle zsákmányt szerzett. János apja, ha odahaza hatalmas is volt, belátta, hogy a törökök erejével mégsem mérkőzhetik, attól félt, hogy azok elfoglalván a szigetet őt magát és mind az övéit vagy egy szálig lekaszabolják, vagy szolgaságra vetik. Ezért aztán összeszedve rengeteg vagyonát, Zsigmond király idejében Magyarországra ment, remélve, hogy ebben az országban biztonságosabban és nyugalmasabban élhet. Itt néhány falut és kastélyt vásárolva életének hátralevő idejét méltóságához illően töltötte; a király, aki hihetetlenül kedvelte, Hunyad városka birtokát adta neki. Feleségétől itt született János,

akiről most szó van, századunk háborúinak rettegett villáma, aki lelkének nagyságával, viselt dolgainak hírével a régi Corvinusok dicsőségétől, akiknek véréből – mint fönt kimutattuk – származott, nemcsak, hogy el nem fajzott, hanem erényükkel áldásosan vetekedett is.

1450 k. *Kulcsár Péter fordítása*

GALEOTTO MARZIO

Könyve Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, fiához, a nemes János herceghez

(De egregie, sapienter, jocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Johannem ejus filium liber)
(részletek)

Ajánlás

Nemes János herceg!

Már rég szerettem volna valamit a te számodra is alkotni, hogy megérthesd belőle: Galeotto Mátyás királynak, a te szülődnek, és néked legodaadóbb híve. Mikor magamban meghánytam-vetettem, mi is volna megfelelő a te gyermeki korodhoz, olyan, hogy az téged az erényre serkentsen, eszembe ötlött királyi atyádnak némely pompás, bölcs és tréfás mondása meg tette. Úgy véltem, ez fog legjobban megfelelni korodnak. Ugyanis az apák és ősök családi példája fellelkesíti a fiakat is, és a virtusra ösztökéli. Mire felnőnek, és az otthon példái beléjük ivódtak, úgy fognak gondolkodni, hogy az ősök erkölcsétől tágítani nem lehet, és ilyenformán a merész és nehéz ügyeknek fürge lélekkel vetik magukat utána. Jól tudja ezt Vergilius is, a költő, midőn így szól:

> Ősi erényre, férfi erőre tüzelnek-e vajon
> Aeneas atya és nagy elődöd, néhai Hector? (1)

Mindazt, amit e könyvecskébe beillesztettünk, legnagyobbrészt fülünkkel hallottuk, vagy szemünkkel láttuk. Ugyanis állandó társa és vendége voltunk a felséges Mátyás királynak, amint azt te is igen jól tudod. Könnyen értékelheti, aki átnézi az antikok könyveit, főleg pedig Liviust, mennyire üdvös, ha azt írjuk meg, amit láttunk és hallottunk olyanokról, akik azt cselekedték. Mert mikor a történetírók olyasmit írnak meg, amit másoktól hallottak, és nem maguk láttak, néha annyira eltérnek egymástól, hogy az olvasó bizonytalanságban marad. Ezért vitatkozik Livius olyan gyakran, mintha csak ki szeretné csalni az igazságot.

De ebben a kicsiny könyvben csak igaz és kétségbevonhatatlan dolgok vannak, és hogy ez milyen fontos, tudja minden alaposan művelt ember. Nemde a mi lelkünket is jobban megragadná Livius ékesszólása Scipio szépségéről, ha azt a bizonyos lecsüngő, fürtös hajzatot, azt a méltóságteljes testtartást, amit annyira magasztal, nemcsak olvasta, hanem saját szemével látta volna? Ki olvasta valaha is kétkedő lélekkel a Zsidó háborút, ki vonta abban valaha is kétségbe a Vespasianus család erényeit, mikor a szerző Josephus azt állítja, hogy minden eseménynél jelen volt?

Fogadd tehát, nemes herceg, ezt a kis terjedelmű, de nagyon hiteles munkát. Annak a királynak némely mondásáról és tettéről van benne szó, aki a törököt oly gyakran tönkreverte, aki legyőzte Csehországot, leigázta az oláhokat, lesújtott a lengyelekre, aki az ellene

támadó Magyarországot a régi fegyelemben kezében megtartotta, aki meghódította Ausztriát, aki hadi erejével az Óceánt és az Adriai-tengert tette meg birodalma határává, és megszabadította Otrantót a török elnyomás alól. De ezekről majd máskor! Most térjünk vissza tárgyunkhoz, csak előbb felhívom a figyelmet arra, hogy a legnagyobb királyok, a leghatalmasabb uralkodók, a legelmésebb filozófusok, legfőképpen pedig Augustus császár gyakran tréfálkoztak. Aki erről tanúbizonyságot keres, olvassa el Macrobius könyvét és Plutarkhos Apophthegmáit, amelyekből rá fog jönni, hogy igazat mondtam.

1. Jeles mondás az ellenséggel szemben is kötelező becsületről (2)

Hogy atyád az ellenséggel szemben is mennyire szótartó volt, nyomban ki fog tűnni. Mátyás király éppen háborút viselt György, Csehország királya ellen, aki igen fortélyos ember volt, és Pál pápa eretneksége miatt ki is átkozta. Mátyás király ezen háború alkalmával sok dologban bátran és okosan járt el, és sok híres város ostrommal való bevételével Györgyöt már csaknem megadásra kényszerítette. Végül is, mint az királyok között szokás, megbeszélésre jöttek össze, melyhez mindkét részről csak pár embert vontak be. Galeottót azonban, aki Mátyás király kíséretében volt, magukkal vitték a királyok magánszobájukba, ahol egyedül ők beszélgettek. A beszélgetés befejeztével mindkettő a szállására ment. György király fiai, köztük az idősebbik is, a Victorinus nevű, apjuk parancsára elkísérte Mátyás királyt, és bementek Olmütz városába is. Mikor a pápai követ (3) ezt észrevette, könyörögve kérte Mátyás királyt, hogy fejezze be hát győzelemmel ezt a veszélyes és nehéz háborút, gondoljon a szentatyára, a kereszténységre, a súlyos veszteségekre. Ekkor a király megkérdezte a követet, mi módon volna ez lehetséges? Hiszen a cseh nép a hadviselésben képzett, hadserege nagy, városai jól védettek. „Hiszen láttad – mondta –, milyen nehezen vívtuk meg Olmützöt is meg Brünn városát is." Erre a követ így szólt a királyhoz: „Kezed között vannak György király fiai, különösen Victorinus. Ez igen ügyes ember, benne leledzik az apja minden reménysége. Fogassad el őt meg a testvérét is, és vége lesz ennek a háborúnak, mert az apát összetöri fiai rabsága, és azonnal megadja magát. Mindezt pedig a gyalázat árnyéka nélkül viheted végbe, hiszen téged követve úgy jöttek be Olmützbe, hogy nem adtad nekik sem szavadat, sem ígéretet a visszatérésre." Erre Mátyás király így felelt: „György király fiai azért léptek be velem a városba, mert hittek szavaimnak. Én ugyanis egész úton nyájasan beszélgettem velük különféle dolgokról. Ezért nem fogom őket elfogatni semmiképpen, sőt inkább teljes tiszteletadással küldöm el. Mivel nálam egyet jelent, akár tekintetemmel, akár valamely bólintással, mozdulatommal vagy más módon nyújtom a baráti indulat és jóakarat reményét. Mert aki csak írott vagy adott szava miatt engedi el épségben ellenfelét, az a szavát félti, nem a becsületét, mert ha valamit tett volna ellenségével szemben, noha fel tudja mutatni írott szavát, nyomban árulással vádolhatná. Aki azonban őszinte szívvel ápolja a hűséget, mindig ugyanaz marad, akár írás, akár adott szó, akár egy bólintás vagy nyájas társalgás kezeskedik is csupán felőle. Ezentúl óvakodj attól, hogy országomban ilyenféléket tanácsolj, mert az effajta példamutatástól mindig irtóztunk."

2. Tréfás mondás

Egyszer lakoma közben a királyi asztalnál tréfás beszéd járta éppen, és szót ejtettünk egy fejedelemről, akinek a felesége oly mértékben készen állott bárki kedvére tenni, hogy utcalánynak számított. Egy nem éppen bárdolatlan elméjű férfiú azonban védelmezni próbálta az asszony jó hírét azzal, hogy gyermekei a férjéhez hasonlítanak: „Ha ez az asszony házasságtörő lenne, ahogy ti gondoljátok, akkor a szeretőjéhez, nem pedig a férjéhez hasonló fiakat szülne." Azt hitte ugyanis, hogy a fiak törvényességének legfőbb bizonyítéka, ha hasonlítanak szülőjükre. Ekkor Mátyás király mosolyogva így szólt: „Te sem mondanád ezt még egyszer, ha átlapoztad volna a bölcsesség könyveit. Sőt azt állítanád, hogy a gyermeknek apjához való hasonlatossága inkább házasságtörő, mint becsületes asszonyra biztosíték. Az asszonyok ugyanis, mikor szeretőjüket ölelik, szüntelenül férjükre

gondolnak, mivel közben rettegnek, hogy férjük tetten éri őket. Innen van aztán, hogy ez a heves képzeleti játék a szülők képét vési a magzatokba. A legéleselméjűbb bölcsek, a legkiválóbb orvosok és tömérdek példa bizonyítja, hogy a képzelet műveli mindezt." Az asszony védelmezője elpirult, mi pedig kacagva és tele vidámsággal állítottuk, hogy ez így van, felismertük, hogy mint Avicenna tanúsítja, a lélekben megvan az erő megváltoztatni a dolgokat, a mágia tudománya pedig éppenséggel nem idegenkedik az efféléktől, sőt habozás nélkül igaznak vallja ezeket.

3. Tréfás mondás

Mátyás király Ferdinánd király leányát, Beatrixot vette feleségül. Ez a feddhetetlen erkölcsű, bájos fiatal leány irodalomban, tudományban jártas, kiválóan ékesszóló, válaszaiban méltóságteli és talpraesett volt. Ahogy valamit elbeszélt, ahogy a dolgokat intézte, volt abban valami kellem, amivel az emberek csodálatát felkeltette. Nemcsak királynéi méltóságának, de asszonyi elfoglaltságainak is úgy megfelelt, hogy az ókorból bárkivel felvehetné a versenyt. Feddhetetlen erkölcseit és tiszteletet parancsoló szűzi szemérmét még az is tetézte, hogy bizonyos ügyes könnyedséggel tudta alkalmazni az auktorokat. Mikor ugyanis valamelyik nemesasszony változékony kedve járásáról esett szó, nyomban idézte Vergilius versét, hogy:

Szüntelenül fordulgat meginogva kedve a nőnek... (4)

Ámde Beatrix, mikor Nápolyból férjéhez költözött, leánykíséretet is hozott magával, amint azt királynék szokták. Legtöbbjük hercegi, mások is tekintélyes családokból valók voltak, csakhogy, már akár mivel Beatrix volt rendkívül szép, akár valóban olyanok voltak, igen rútaknak látszottak, különösen Magyarországon, mivel a magyarok népe igen-igen szép. Mármost Magyarországon az a szokás, hogy a leányok, mikor úrnőjük kíséretében vannak, nem ülhetnek le, hacsak nem parancsolják nekik, és az úrnő már helyet foglalt. Ezek a leányok azonban, miközben Beatrix a helyét készült elfoglalni, a királyné intését be nem várva, letelepedtek. Ekkor egy nem éppen ostoba férfiú így szólt Mátyás királyhoz: „Ezek a leányok tisztára megbolondultak, hogy a hazai szokás ellenére leültek, mielőtt a királyné engedélyt adott volna rá." A király így felelt: „Tévedsz, éppen ebben rejlik a leányok legfőbb bölcsessége! Átlátják, hogy rútak és formátlanok, tehát minden erejükkel azon vannak, hogy a férfiak meg ne lássák őket. A lehető legkisebbre gubbaszkodnak össze, hogy észre ne vegyék őket, hiszen ha állnának, mindenki szeme elé lennének kirakva, ülve azonban csak kevesen látják őket, s azok is ismerősök, ilyenformán hát bizonyos értelemben fedve vannak. Hasznos dolog ugyanis, hogy ami formátlan és rút, szem elől kerüljön, nehogy az emberek gyülekezete fennakadjon rajta. Mert a szép gyönyörködtet, a rút pedig elszomorít."

4. Jeles mondás

A lengyel király követei Visegrádra érkeztek. Így hívják ugyanis a királyi várat, mely Budától egy schoenusnyira épült (5) a Duna mentén, egy ugyanilyen nevű városkával egyetemben. Még a régi királyok építették, de Mátyás király mindent rendbehozatott, és gyönyörű épületeket emeltetett, mert bárkinél inkább tud gyönyörködni a szép épületekben, és annyira ért is hozzá, hogy a leghíresebb építészekkel győztesként vetekedhetne, ami a paloták pompáját és kényelmes beosztását illeti. Eljöttek, mondom, a fent említett követek, csupa olyan ember, aki tisztában volt azzal, hogy Mátyás király igen éles eszű és válaszaiban gyorsan határozó. Olyan hosszú beszédet tartottak hazai nyelvükön, hogy két kerek órát eltöltöttek volna vele. Noha tudtak latinul, az ott álló sokaság miatt hazai nyelvükön beszéltek, mivel nem akarták, hogy mindenki megértse, amit királyuk üzent. Mátyás király viszont annyi ember között egyedül értett ott csehül. A cseh és a lengyel nyelv ugyanis lényegben alig, kiejtésben erősen különbözik. Mikor befejezték a beszédet, Mátyás király megkérdezte őket, milyen nyelven kérik a választ, latinul-e vagy lengyelül. A követek a király döntésére bízták. Akkor Mátyás király először elejétől fogva sorjában elmondta

mindazt, amit előadtak, sőt rendbeszedte, amit amazok szétszórtan és zavarosan mondtak el, majd a dolgok cáfolatába kezdett olyképpen, hogy maguk a követek is elámultak. Ők ugyanis olyan dolgokat hoztak szőnyegre, melyekre a király nemigen adhatott magyarázatot. Többek között például az elején azt mondták a követek, hogy Mátyás király nem cselekedett helyesen, amikor Lengyelország püspökeit királyuk ellen ingerelte, és pénzzel támogatta. Nem példás magatartás egy király részéről király ellen lázítani az alattvalókat, a főurakat és a népet.

Mátyás király minden egyebet megcáfolt, de a követek nagy csodálkozására ezt az ellenvetést utoljára hagyta. Már-már azt hitték, hogy elfeledkezett róla, vagy szándékosan kerülte ki, minthogy előre láthatóan nem tudta megcáfolni. De miután a király egy darabig hallgatott, elmosolyodott, és így szólt a követekhez: „Jelentsétek királyotoknak, hogy mi az, amiről azt gyanítjátok, hogy elfeledtük. Tiszteletre méltó azoknak a tévedése, akik a nagy fejedelmeket követik: így tanultam mestereimtől, és így olvastam valamikor. Mert senki sem a tanítványt teszi felelőssé, az csak utánozza mesterét. A fiataloknak engedelmeskedniük kell az idősebbeknek, őket fogadják mesterül. Én fiatalabb lévén, Lengyelország idősebb királyát mint mesteremet követtem e dologban oly módon, hogy tanítványként mesterem ellen fordítottam a fegyvert. Ugyanis Lengyelország királya országom leghatalmasabb főpapjait nemcsak ellenem ingerelte, de nagy sereggel is támogatta." Mikor ezt elmondta, a követek pironkodtak az igazat hallván.

Ebben a hosszú, mégpedig latin nyelven elmondott beszédben Mátyás király csupán egyszer vétett nyelvbotlással a grammatika ellen. Ugyanis így mondta: „...ordinem, quam...", vagyis nőnemben. De nyomban hozzáfűzte: „quem-et akartam mondani, hímnemben" Mert Mátyás király beszédében mindig talpraesett, fortélyos értelmű, csiszolt beszédű, tartós és gyakorlott emlékezettel bíró, de mindezeket inkább a tanult és ékesszóló férfiakkal való gyakori társalgás révén szerezte meg magának, mint tanulmányok útján. Hiszen csak tizennégy éves volt, mikor királlyá választották.

---

11. Elmés mondás

Mátyás király udvarában sok volt az udvari ember, sok hódoló járt oda, és ezek közül néhány eszesebb hangosan megtárgyalta sok egyházi férfiú bűnös életét. Ugyanis akkor éppen néhány gazdag főpap érkezett a királyhoz. Mert Magyarországnak tizenkét olyan gazdag püspöksége van, hogy nagyobbrészt hercegségekkel hasonlíthatók össze, akárha számos hadaikat, hatalmas jövedelmüket vagy földjeik termékenységét vesszük tekintetbe. Úgy is néznek fel rájuk, mint valami hercegekre: a királyi tanácsban nagyszámú, művelt kísérettel jelennek meg, és első helyet foglalnak el; fejedelmek módjára csak előre megízlelt ételt, italt fogyasztanak. Nagyon sok apátság is van, például az, amelyik a pannóniai születésű Szent Mártonnak van ajánlva, továbbá olyan prépostságok, mint valami királyság. Mikor tehát a rossz egyházi férfiakról folytatott beszéd már általánossá vált, belépett Mátyás király. Mikor megtudta, miről folyik a szóbeszéd, mint afféle tapasztalt és fortélyos férfiú, mosolyogva így szólt: „Nem tudom, helyes-e, ha gonosznak tartjuk azokat, akik menekülnek a pokolbeli dolgok elől. A pokolban van minden baj és bűn, aki tehát borzad mindattól, ami ott van, az megítélésünk szerint derék férfiú. Mármost, hogy a papok mit kerülnek el, hogy csak a főbűnökről szóljunk, azonnal kiviláglik: hát a dölyfösséget nem, hiszen a külsejük, járásuk-kelésük még halottaiból is feltámasztaná a dölyföt; nem kerülik a haragot sem: náluk a szolgákat ütni-verni, velük kegyetlenkedni, halálra ostorozni csak annyit jelent, mint „szigorú"-nak lenni. Szégyellek beszélni egyes püspökök véres vadságáról, bősz kegyetlenségéről, amiről talán ti is hallottatok-láttatok a minap. Pedig Pál apostol, mikor püspököket választott, a püspökökre vonatkozó szabályok közt meghagyta, hogy ne legyen verekedős (6). A kapzsiságot meg éppen nem távoztatják el maguktól, hanem – ha illik, ha nem – elhanyagolják isteni tisztüket, övéiket kifosztják, és meggyalázzák az imádság házát, a szent templomokat uzsorával és simóniával, hogy egyházi jellegű kifeje-

zéssel éljek. A torkosságot és Vénusz mesterségét, amit újabban fényűzésnek mondanak, minthogy a fényűzés mindig tobzódásra törekszik, ők az előkelő életmód bizonyos fajtájának tartják. Erre vall az a sok tapasztalt szakács, a finom ételek, a szeretők és olyan effajták tömege, akiket tisztességgel nem lehet a nevükön nevezni. De irigykedni, mást megrágalmazni: ezt tartják ők udvari mesterségnek, ezt világias jártasságnak, mert ezzel igyekeznek másokat elnyomni, magukat kiemelni. De óhajtjuk is, hogy ez a főbűn csak legyen is az övék, mert ahogy a költő mondja:

Gyötrőbb kínt soha még nem eszelt ki tyrannus,
Mint az irígység. (7)

A restség pedig, amit a görögök „acedia"-nak neveznek, úgy befonja őket, hogy örökké pihennek, örökké álmosak, elhanyagolják az istentiszteletet, s legtöbbször délig alszanak. Színlelni, tettetni, szavukkal, arcukkal, de nem szívükben jóságot mutatni, álnok hízelgéssel behálózni az embert: ez szerintük a mesteri, ügyes elmeél. De hogy az igazat bevalljuk, egyet nagyon utálnak, attól hévvel riadoznak, azt éjjel-nappal töprengve, szorgosan kerülik, annak a látványától borzadnak, attól félnek, és soha, sem kéréssel, sem fenyegetéssel, rábeszéléssel, sem példákkal rá nem vehetők, hogy megkedveljék. Olyasmiről beszélek, amit a pokolban leledző dolgok közé számítanak." Valamennyien mohón kérdeztük, mi az az egy? Mire Mátyás király azt felelte: „az ínség, attól menekülnek annyira a papok! Ennek a bajnak a székhelye pedig a pokolban van, mint Vergilius poéta az Aeneis VI. énekében bizonyítja: ott, ahol Orcus, azaz a pokol torkában levő sok szörnyet felsorolja, ezt fűzi hozzá:

Rosszra bújtogató Éhség honol és a rut Ínség..." (8)

Így leplezte le Mátyás király a rossz papokat a maga elmés beszédével.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

14. Jeles cselekedet

Egyszer Budára jött egy igen vitéz lovag, nemzetsége német, neve Holubár. Csoda, mekkora ereje, milyen hatalmas teste volt! Azt mondták róla, hogy abban a fajta párviadalban, mikor előreszegezett lándzsákkal rontanak össze lovakon, verhetetlen, és már igen sok ellenfelét a földre döntötte előremeresztett rúdjával. Az előreszegezett lándzsákkal vívott párviadal, mely manapság a tornajátékokon divatozik, a régieknél nem volt szokásban. Viszont az igazi csatákban kihegyezett lándzsákkal harcoltak a régiek, ezt Ovidius egy helyen is bizonyítja, és Livius is elénk tárja. Ovidius így szól:

Ellenségén vad sebet ejtett egykor Achilles,
Lándzsa mit ejtett, a seb lándzsavas-írra heged. (9)

És Livius megemlíti Arruns és Brutus előreszegezett lándzsáját kölcsönös elestükkor. (10) De úgy látszik, a párviadalnak (már akár valóságos, akár színlelt) erre a módjára látszik utalni valamiképpen Claudianusnál is a lándzsavéggel ellátott rúd hasonló felszerelése. De hogy tárgyunkhoz visszatérjünk, nem ugyanazon rendben csapnak össze lándzsákkal Magyarországon és Itáliában. Ott csakis heggyel ellátott rúddal, itt pedig gyakran tompa rúddal folyik a viadal. Csakhogy Itáliában hevesen rohan a ló, itt pedig gyakran ügetve, nem teljes vágtában harcolnak. De nem emlékszem, hogy olvastam volna régieknél arról, amit „ellenző"-nek hívunk: ennél a lándzsát a hónalj alatti vas-támasztékon tartják, nehogy hátralöködjék, hanem ellenkezőleg, fennakadjon.

Akárhogyan is van, Mátyás királyt feltüzelte Holubár hírneve, és ilyen tornára hívta ki. Az visszautasította, mivel félt, hogy megsebzi a királyt. Ugyanis mikor lovak és emberek

teljes erővel összecsapnak éles hegyű, erős rudakkal, aligha kerülhető el, hogy a bajnok a földre ne zuhanjon legnagyobb veszedelmére, vagy keresztül ne szúrják, avagy úgy össze ne zúzódjék, hogy az sebnek is beillik. De a király kényszerítette a vonakodót, hogy vele becsülettel megvívjon. Holubár nem mert újból nemet mondani a királynak, de elhatározta magában, hogy a király legcsekélyebb lökésére meg fog hátrálni, és inkább a földre esik, mintsem erejét és ügyességét a király vesztére fitogtassa. A király azonban észrevette ezt, mire azonnal minden szentekre a királyi becsületére megfogadta, hogy tüstént kivégezteti Holubárt, ha valamiképpen ilyesmire jönne rá. Holubárt pedig esküvel kényszerítette, hogy úgy fog vívni Mátyás királlyal, mint a legkeményebb ellenféllel. Holubár megtudta a király szándékát, az esküje is kényszerítette, meg félt is, ha másként cselekszik, főbenjáró büntetést von magára, tehát felkészült a bajvívásra, melyben mindig győzni szokott. Mindent elkészítettek. Sok ezer ember, köztük magam is néztük, mivel a Szent Zsigmond téren ment végbe. Összecsap a király és Holubár, lovaik, ki-ki a maga módján, vágtatnak. Mindkettőnek igen erős volt ugyanis a lova. Olyan bősz erővel találtak a rudak, hogy Holubár karjatörötten a ló fara felől ájultan zuhant a földre. Az ütés a homlokán találta. A királyt mellén érte a lökés, mire a heves csapástól nem sokkal utóbb a ló oldalán siklott a földre. A bal lába valamicskét megsérült, de ő rögtön talpra állt, és megragadta lova gyeplőit. Holubárt társai fölemelték, a király pedig meggyógyíttatta, és miután egészsége helyreállt, lovakat, drága ruhákat és sok pénzt kapott tőle ajándékba, majd visszatért hazájába, és fennen dicsérte a király bőkezűségét és vitézségét. Hogy az igazat megvalljam, én magam is – ki mindkettőjüket ismertem – csodáltam a bajvívás ilyetén való kimenetelét, mivel Holubár hatalmas testében megfelelő erő lakozott, Mátyás király pedig közepes alkatú és közepes erejű. De Mátyáson valamennyien csodálkoznak, még engem is megtévesztett néha, aki pedig régóta ismerem. Mert mikor lovagol a király, tenyérnyivel nagyobbnak látszik, mint mikor gyalog megy, ha valaki összevetné a magasságát jártában és lovaglás közben.

Egyszer is úton voltunk hatalmas sereggel. A király födött fővel és eltakart arccal lovagolt. Errefelé ez a szokás, akár hogy a fagy hidegét, akár hogy a nap hevét elkerüljék, akár pedig, hogy ne irtózzanak a sisak súlyától és forróságától, mikor szükség volna rá. Tehát ehhez a ruházathoz vannak szoktatva hőség idején is. Az arcukat vászoncsíkkal becsavarva úgy elrejtik, hogy alig látszik a szem pupillája. Szóval engem a király ilyen ruházatban rejtőzve hosszas beszélgetés után a kétségek között hagyott, mivel a hang a királyé volt, de a testének a szokottnál nagyobb magassága mást sejtetett. Mivel hosszabbnak látszott a királynál, én úgy is beszéltem vele, mint egyszerű katonával. Azt azonban mindenki állítja, hogy Mátyás király remekül megüli a lovat, úgy egybeforr vele, hogy ehhez foghatót keveset látni a mi időnkben. Ami engem illet, aki annyi ezer embert láttam, annyi országot bejártam, csak kettőre emlékszem, aki ugyanilyen pompásan lovagolt: Francesco Sforza, milánói hercegre és Roberto Sanseverinóra, aki a minap azt a sok kiváló tettet hajtotta végre a fiával együtt. Mint a velencei hadak vezére és egész Itália imperátora a velenceiek ellenségeit nem éppen nagy sereggel úgy visszaszorította, hogy valamennyiüket megtörve és leigázva Velence hatalmát óriási jövedelmekkel növelte. Nem vonta ki magát semmiféle fáradság, semmi veszély, semmi nyomorúság alól, és ezért őt Itália, csodálva bátorságát, a hadi tudományokban való jártasságát és nagyvonalúsággal párosult hadvezéri tudását, nemcsak hogy fővezérré választotta, de rendes fizetéssel sok évre megerősítette benne. Mivelhogy Roberto Itália javát akarja, békére törekszik. Ezért őt az olasz fejedelmek gyülekezete akkora jóindulattal kíséri, ami halhatatlanná teszi nevét, mégpedig joggal. Keze és esze gyorsan vált, feleletei jóindulatúak, az ügyek intézésében komoly, éber és fáradhatatlan. Noha már túl van hetvenedik évén, olyan fiatalosan, olyan mozgékonyan jár-kel, hogy harmincévesnek látszik. Ez a férfi nagyszámú és hozzá hasonló fiakat nemzett. Hallgatok a többiről, csak kettejükről akarok szólni, akikkel több ízben volt alkalmam beszélni. Mert olyanok, hogy nincs az a mégoly veszedelmes háború, ami megtörné a bátorságukat. Ezek akkor ujjonganak, mikor a hajítógépek dörögnek, a fegyverek csattognak, mikor a csata zűrzavarát látják, ahol mindent betölt a tűz és a vas. Mert Gáspárt nagy vitézsége, roppant vakmerősége, hihetetlen gyorsasága, az ellenfélen való rajtaütései, pusz-

tításai és a veszedelmek közepette megőrzött okossággal párosult merészsége miatt „Mennykő"-nek nevezték el. Bárhova vonul legyőzhetetlen csapatával, mint a villám a fát, úgy zúz össze mindeneket. Nemde abban a lándzsás tornaversenyben, amelyet nemrég Velencében és Mantovában tartottak, az ő tettei voltak a legkimagaslóbbak? Kit ledöntött, kit hanyatt buktatott, kit pedig úgy elsilányított és tönkretett, hogy fáradságának és erejének jutalmát közóhajra kapta meg. Azonkívül szép és nyájas, szelíd beszédű, készen áll hadat vezetni csakúgy, mint egyedül megvívni, és megfelel nagy melléknevének. Mert, akik a mennykővel próbálnak szembeszállni, vagy összeomlanak, vagy súlyosan megsebesülnek.

De mit mondjak kisebbik fiáról, Roberto Antonio Mariáról, aki jó erkölcsével, edzett testével, katonai képzettségével és bátran, valamint bölcsen véghezvitt dolgaival minden tekintetben nagyszerű apját utánozza? Mert ez a kettő, Gáspár és Antal lovaglásban és tornában, valamint a többi erényben apjukat igyekszik utolérni. Őket ugyanis pompás bajvívóknak és vezéreknek ismerte meg Ficarolo, annak tartják őket a lendinarai apátságban és Rovigóban, annak tapasztalta Assola, annak látta az Oglio, és rettegte Mantova, valamint Ferrara, egész Itália pedig mint Itália villámait és elővédeit dicsérte és dicséri. Az emberek úgy megtelnek beléjük vetett bizalommal, hogy már arra számítanak, éveik sokasodásának meg fognak felelni megsokasodott tetteik.

15. Dicső tett

Az a háború folyt Györggyel, a cseh királlyal, amelyről fentebb szóltunk, és mivel minden várakozás ellenére sokáig elhúzódott, Mátyás király és Pál pápa nem kis anyagi kárára: valaki Mátyás király elé járult, a nevét elhallgatom, mint könyvemben általában tettem (mert még sokan élnek közülük). Azt ígérte neki, hogy karddal öli meg György királyt, ha ötezer aranyat kap érte jutalmul. Mátyás király keze írásával és szavával fogadta, hogy még többet is fog adni, ha véghezviszi, amit ígért. Őkelme sokáig figyelte, hogyan vihetné ezt végre, de aztán rájött, hogy reménytelen az effajta gyilkosság, mert látta, hogy György megölésének nem adódik másként lehetősége, hacsak saját maga főbenjáró veszedelmével nem, mivel hű csatlósok veszik körül, akikkel könnyen visszaszoríthatta volna vakmerő támadását. Amint ezt átlátta, megváltoztatta a gyilkosságnak nem ugyan a szándékát, de a módját, és azt mondta Mátyás királynak, hogy méreggel fogja végrehajtani azt, amit kard útján ígért meg. De a király tüstént meghagyta, hogy semmiképpen se támadjon méreggel Györgyre. „Mi itt karddal harcolunk – így szólt –, nem méreggel. Talán hiába olvastam volna a történetet Fabriciusról, aki megírta Pyrrhus királynak, a rómaiak legdühödtebb ellenségének, hogy óvakodjék környezetének mérgétől?" (Valaki ugyanis beígérte a halálát.) És hozzátette: „a rómaiak karddal és nem méreggel szoktak harcolni. Miért olvasnánk, ha nem azért, hogy a legmagasztosabb példákat magunkba szíva kövessük az erényt, és kerüljük a bűnt?" (11) Ezen szavak után figyelmeztette Györgyöt, hogy csak előre megízlelt és csakis híveitől néki nyújtott ételt és italt vegyen magához, mivel méreg általi életveszedelem fenyegeti.

16. Bölcs mondás

Gyakran mondogatta Mátyás király, hogy többek között három olyan dolog van, ami nem kívánatos: a fölmelegített mártás, a kiengesztelődött barát és a szakállas feleség. A fölmelegített mártásban mindig van valami íztelen, a kibékült barátban marad valami a régi ellenséges indulatból, a szakállas asszonyban meg ki nem hiszi, hogy nincs valami férfias? Ez ugyanis természetellenes, mert a bűnre való férfiúi vakmerőség gyanúját kelti.

17. Kiváló tett

Szokásuk a magyaroknak, hogy négyszögletű asztalok mellé ülnek le enni – ez még a régi római időkből maradt fenn –, és minden ételt mártásban tálalnak. A mártások változnak, az ételek szerint. A fiatal liba, kacsa, a kappanok, fácánok, foglyok, seregélyek, melyek nagy számban vannak errefelé, aztán borjú-, bárány-, gödölye-, disznó- és vaddisznóhúsok meg halak, mindegyik a maga külön mártásában úszik és fűszereződik. Az is szokás, hogy nem mint nálunk mindenki külön tálból, hanem valamennyien egy tálból kapnak, és senki sem használ villát, mikor a falatot fölemeli, vagy a húsba harap, ahogy most a Pón túli Itáliában gyakran szokásos. Mindenki előtt van valami kenyérféle, a közös tálból kiveszi, ami tetszik, és falatokra vágva ujjaival emeli szájába. A magyaroknál nemigen vannak szokásban az étekosztók, úgy hogy csak a legnagyobb nehézséggel védheti meg az ember a magyarok bőséges és gazdag táplálkozása mellett kezét és ruháját a beszennyeződéstől, mert a lecsöpögő sáfrányos lé néha az egész embert bemocskolja. Ugyanis igen nagy mértékben használnak sáfrányt, szegfűszeget, fahéjat, borsot, gyömbért meg más fűszereket. A magyarok erőteljesebb és hevülékenyebb természetűek, nem látszik tehát indokolatlannak, ha fűszeresen élnek, mert Avicenna szerint a forró vérűeknek valók a forró dolgok, és a táperő mindig a hasonlókból származik. Nincs, aki át ne látná, hogy az olyanféle ízek, zamatok, amikben bőven van fűszer, melegebb természetűek. A mártástól azonban, és különösképpen a sáfránytól körmünk és ujjunk, amivel az ételt megfogjuk, sárga lesz, ez kétségtelen. De Mátyás király, noha mindenhez a kezével nyúlt, sohasem szennyezte be magát, bármennyire elmerült a beszélgetésben. Ugyanis lakomái alkalmával mindig vagy valamilyen komoly dologról volt szó, vagy tréfálkoztak, vagy dalokat énekeltek. Mert zenészek és lantosok is vannak ám ott, akik a vitézek tetteit hazai nyelven a lakomáknál lantkísérettel eléneklik. A rómaiaknál volt ez szokásban, és tőlünk szállt át a magyarokra. Mégpedig mindig valamilyen nagy hőstettet énekelnek meg, és sohasem hiányzik a hozzávaló esemény. Ugyanis Magyarország különféle nyelvű ellenségek közepette fekszik, tehát mindig parázslik a háború. Szerelmes dalokat ritkán énekelnek. Leginkább a török ellenében elkövetett hőstetteik kerülnek sorra és mindig ennek megfelelő szöveggel. A magyarok ugyanis, akár nemesek, akár parasztok, körülbelül ugyanazon a módon használják a szavakat, nincs különbség beszédjükben, ugyanazok a kifejezések, ugyanaz a kiejtés, ugyanaz a hangsúly mindenütt. Mert hogy Itáliáról szóljak, nálunk akkora a beszédbeli különbség, a polgár a parasztól, a kalábriai és a toszkánai annyira távol áll szavaiban, hogy csak a legnagyobb nehézséggel lehet megérteni. De a magyaroknál – mint mondottuk – ugyanaz a beszédforma van, vagy csak nagyon kicsi a különbség. Innen következik, hogy a magyar nyelven szerzett dalt paraszt és cívis, köz- és főrangú ugyanúgy érti. De hogy tárgyamhoz visszatérjek, saját szememmel láttam nem kis ámulattal, hogy a király társalgott, vagy a dalokat és az asztali beszédet hallgatta a legnagyobb figyelemmel, közben evett az ételből és a mártásból, de soha mocsok el nem rútította. Valóságos csoda ez, mert a többiek a legnagyobb vigyázattal és igyekezettel sem tudták megőrizni kezüket és ruházatukat a beszennyeződéstől. Tehát ennek a királynak természetes erénye a tisztaság, mivel igen nagy kedve telik benne, a hazájabeli szokásoktól eltérően.

---

32. Magyarország dicsérete

De már befejezzük könyvecskénket, nemes János herceg, nehogy a példák túlságosan nagy bőségével zsenge korod miatt unalmat váltson ki belőled. Mert ha mindazt összegyűjteném, amit Mátyás király, a te atyád, jelenlétemben tett és mondott, nyilván hatalmas kötetet töltenének meg, és ez talán téged az átolvasásától visszariasztana. Én a sokból keveset szakítottam ki, hogy az ifjúságodat az utánzásukra intse, az erényre lelkesítse. Mert nemcsak te, a fia, de az egész földkerekség utánzásra méltónak fogja ítélni azt, amit megírtunk. Még a barbár sem vonakodna az ő szigorú kedvességétől, illetve kedves szigorá-

tól, tréfákkal ízesített bölcsességétől, illetve bölcsességgel elegy tréfáitól. Legyenek ezek számodra az utánzás tüköre, hogy példáikon okulva nagy dolgok alkalmas kormányzójának tartsanak. A fejedelmeknek, amint élen járnak méltóságuk által, úgy kell a népet az erény tekintetében is felülmúlniuk, hogy senki se nehezményezze uralmukat. Mi már régen átláttuk, hogy Magyarország bővében van a tisztes főuraknak. És hogy el ne feledkezzem a püspökökről, Orbán győri püspök, Mátyás király kincstartója, a maga kiváló udvarával és pompás életmódjával, sok gyönyörű holmijával nem olyan bőségben él-e, hogy más országban a kiskirályok gazdagságát is elérné? Mit mondjak emberségéről, mikor láttam, mint várja az idegen vendégeket pompásan terített asztala, ahol csupa tudós és bátor férfi ül le melléje, ő maga ugyan a lakomán kívül néha kissé zordabb a sok és fontos ügy miatt, de nem az valójában: könnyen megtalálod szavaiban a jókedvet. Különösen azt tartom bámulatra méltónak, hogy mikor annyi és akkora ügyek szorongatják, a behajtásra és kifizetésre váró pénzeknél (ugyanis őt terheli egészen Magyarország gondja-baja), azért olvas is, és vitatkozik is, és különféle tudományos könyvekben is otthonos. Mert minthogy ott, az ő pompás és nap nap utáni vendégeskedésein tudós férfiak fordulnak meg, jelenlétemben fordult elő, hogy elég nehéz és kétes dolgokról esett szó. Ki-ki mást mondott, mire előhozatta a hálószobájából a könyveket, és egy pillanat alatt meglelte azokat a tekintélyeket, akiket a dologhoz idézni kellett. Márpedig ezt soha meg nem tudta volna tenni, ha nem volna jártassága a könyvekben. Ehhez járul még Mátyás király iránti bámulatra méltó hűsége: éjjel-nappal azon gondolkozik, hogy és hol védheti, vagy növelheti a király becsületét. Mindenki tudja, mit ér a kincstáros becsületessége a királyi tekintély megőrzésében. Hiszen Magyarországon minden pénzkifizetés, mint egy forrástól, tőle indul ki. Nem hátrál meg semmilyen fáradozás, virrasztás elől azokban a dolgokban, melyek a királyi becsületet és tekintélyt érintik, még akkor sem, ha tisztességes mentsége volna rá. A királyi adományozásokat, melyek gyakoriak és bőségesek, maga Orbán fizeti ki, és még jobban esik az a megjutalmazottaknak, hogy gyorsan és jókedvűen adja. Sőt, ha látja, hogy a király kiváló embert jutalmazott meg, még a magáéból is megtoldja, és így mutatja ki, hogy a főuraknak is követniük kell a király szokásait. De hogy tárgyunkhoz visszatérjünk, a könyvecskét, nemes herceg, neked ajánlottuk, de ellenőréül és bírájául Mátyás királyt választottuk. Még másokat is adunk majd, ha észrevesszük, hogy az elsővel kedvére tettünk a királynak (mert ő az elme legtalpraesettebb bírálója) és neked is, akinek utánoznod kell atyád szokásait és erényeit, és e könyvecske példáira éjjel-nappal emlékezni, hogy méltó légy kiváló atyádhoz és a magyar fejedelemségre. Ilyen kiváló ügyben meggyőzetni dicsőséges dolog! A magyarok – mint Jeromos írja (12) – velük született tehetségükből és – bölcsek tanúsága szerint – országuk fekvésénél fogva is, azáltal, hogy a pannonok szokásait vették fel, ravaszak és bátrak. Tibullus költő is azt mondja:

> még tanuzáskor is álnok
> Fajta a pannon... (13)

Ő a pannonok okosságát „álnok" szóval jelöli, mivel ellenségei voltak a rómaiaknak. Statius viszont így ír az Erdőkről szóló könyvében:

> És a szilaj pannon, meg a gyorsnyilu örmény
> Rettenetes... (14)

Ha pedig egy nép szilaj s amellett okos is, amilyennek a magyart is megismertük (most ők vannak a két Pannóniában), annak méltóságában és kiválóságában soha józan elme nem kételkedhetik.

1485 *Kardos Tibor fordítása*

ANTONIO BONFINI

Magyar történet

(Rerum Ungaricarum decades)
(részlet)

II. Ulászló

IV Tized

IX. könyv

Miután az isteni Mátyásnak szertartás szerint megadták a végtisztességet, és a temetés nagy pompával lezajlott, a helyzet égetővé vált, mert az interregnum már mindenféle kellemetlenségeket okozott a frakcióknak, törvénysértésre ingerelt, és növelte a bűnözők merészségét; ezért az országatyák elméjét nem oktalanul foglalkoztatta a királyválasztás. Orbán egri püspök, az országnagyok ez időbeli vezetője tudott a különböző pártok létéről, és nehogy az állam valami kárt szenvedjen, a szenátus határozatából meghirdette a királyválasztó országgyűlést, amit a pesti mezőn, a Duna partján szoktak tartani. Napját május idusára rendelték. A kiskirályoknak és a nemességnek annyi időt engedtek, amennyi alatt a magyar birodalom legtávolabbi tájairól is össze tudtak gyülekezni. Úgy látszott, hogy a dolgot siettetni kell, nehogy a pártok napról napra egyre jobban megerősödjenek; a vélemények most még ingadoztak, ígéretek és ajándékok még nem osztották meg ezeket, és ilyenkor még általában könnyebben megy a tanácskozás. Később, amikor az emberek hajlandósága megoszlik az egyes pártok között, már nagyon nehezen lehet egy akaratra kényszeríteni őket. Orbán jelentékeny páncélos és könnyű lovassággal a kitűzött napon elsőként érkezett a gyűlésre. Barátainak tekintélyes serege követte őt, elsősorban György csanádi püspök (1), továbbá Dóci Péter, fivére Imre és Haraszti Ferenc zászlóaljai; a lovagok összesen vagy kétezerötszázan voltak. Erdélyből a tartomány elöljáróját, Báthori Istvánt várták (2), aki nyolc nap múlva jött meg előkelők és nemesek díszes csapatával; a Báthori-jelvényt körülbelül háromezerötszáz lovag kísérte. Társa volt Drághffy Bertold, a két László, Mórocz és Losonci, meg a nemesség több vezetője, csapat- és seregkapitányok. Ugyanezen vezérlet és parancsnokság alatt jöttek a székelyek is, a magyarok legősibb nemzetsége, mely idegen vérrel nem keveredett, keménysége, szokásai és szabadsága a hajdani szkitáké, ők tudniillik lándzsa helyett gerelyt, valamint íjat, tegezt és kardot használnak. Testüket vászonmellénnyel védik, élelmüket legeltetéssel keresik. Továbbá e nemzet háborúban kemény, szolgaságot nem tűr, és semmi erőfeszítés árán sem hódítható meg. Valamennyien a Duna-parton vertek tábort. Utánuk jelentek meg valamivel kisebb hadi készülettel a Szentgyörgyi császári grófok, akikhez a legnemesebb törzsből született Kanizsaiak és Szécsiek csatlakoztak. Magyarország alsó részeiből nem érkezett még meg néhány előkelő és kiskirály, akit a hosszú út vagy más elfoglaltság késleltetett.

Amikor azonban a gyűlés már elég népesnek látszott, és a mindenhonnan fenyegető veszedelem követelte az új fedelmet, a legszélesebb nyilvánosság előtt tárgyalni kezdtek a királyválasztásról. Azt, hogy kit kívánnak a legjobban, még eltitkolták a nép előtt, még senkit sem kértek föl, hogy mondja ki az atyák határozatát, amikor egyesek összebeszélve, mint valami titkos frakció biztatására, a gyűlésen vaktában királlyá kiáltották Albertot, Kázmér lengyel király fiát. A kikiáltást azonban az atyák ellenkezése azonnal hatálytalanította, ami annál is könnyebben megtörténhetett, mert mások szavazata nem járult hozzá; nagyrészt ez okozta túlsó Magyarország pusztulását, ugyanis Albert e kikiáltás jogán kihirdetett királynak mondta magát. Sőt, amikor meghallotta, hogy az isteni Mátyás meghalt, nagy sereget gyűjtve Magyarország határait fenyegette, és a dolog kimenetelét várta; a közelben tanyázott, hogy gyorsan pártja mellett teremhessen, és vetélytársai

benyomását megakadályozza. Miksa római király, miután tanácskozott a csillagjósokkal, akik erre az évre csakugyan megjósolták Mátyás halálát, az uralomnak és az elveszett Ausztria visszaszerzésének reményében elrendezte dolgait Galliában, nyomban visszatért Noricumba, és a béke színe alatt a király kimúlását leste.

Így aztán ebben az időben úgy hozta a magyarok végzete, hogy öt küldöttség zaklatta a királyválasztó gyűlést, és ráncigálta ötfelé az emberek részrehajlását. Először is a császári, mely úgy látszott, hogy mennél nagyobb tekintéllyel rendelkezik, annál inkább tart igényt a királyság ama jogára, amit a császár szerzett, mikor Mátyás királynak visszaadta a szent koronát. Aztán a cseh, mely – ha a választás sora kedvez – a többinél sokkal inkább reménykedhetett, hiszen az örökösödés joga támogatta. Továbbá a lengyel, mely Albertnak követelte a királyságot: és az aragóniai, mely Beatrix királynénak azt a jogát iparkodott érvényesíteni, hogy házastársként következzék az uralomban. Ezekhez járult a Corvinus-féle, mely sokat fáradozott azért, hogy János herceg, Mátyás király fia kövesse atyját, ami kétségkívül ellenkezés nélkül meg is történt volna, ha törvénytelen származása gátat nem emel elébe. Őt támogatta minden előkelő, egyházi és világi egyaránt, akit a Corvinus bőkezűség megnyert és múlhatatlan jótéteményekkel lekötelezett. Hajlandóságukat Corvinus iránt a jelenlegi jótettek is öregbítették és erősítették. Az ifjú hatalma is növelte ezt a nagy részrehajlást, az apa ugyanis – jól sejtve a bekövetkező bajokat – a koronát, az örökséget, a kincstárat, az összes várat előre neki rendelte, sőt, föleskette fiára valamennyi várkapitányt és nagyrészt a főurakat is, és így bizony, ha az eskütevők becsülete és az ő tanácsosainak esze nem hiányzik, kis híján ma őt uralná az ország.

A gyűlés idején e sok küldöttség éjjel-nappal az atyák körül sürgölődött, ígéretekkel, vesztegetéssel, könyörgéssel úgy összezavarta az emberek ítélőképességét, hogy senki sem tudta, mit kívánjon leginkább. A különböző törekvések e sokféle mesterkedése közepette senki sem tudta megítélni, mi hasznos az államnak. De hát ki csodálhatja a frakciók e sokaságát a magyarok között? Bizony, ezek ősidőktől fogva újra meg újra kihajtanak, táplálójuk a szomszédság meg a félelem. Akik innenső Magyarországot és Dalmáciát lakják, minthogy a római császárral határosak, mindig a császári párthoz csatlakoztak, akik pedig a Dunán innen és a lengyelekhez közelebb esnek, ebből a dinasztiából kívánnak fejedelmet. Akik aztán a csehekkel szomszédosak, cseh királyt akarnak. Ki-ki saját érdeke szerint gondolkodik; az állam ritkán talál hűséges őrzőt, és akiket az isteni kegyelem mégis rendel, azok vajmi kevesen vannak. Közbejöttek aztán mind Magyarországon, mind külföldön más dolgok is, melyek a frakciók számát növelték.

Míg tehát Budán ennyiféle követség ügyködött, és korteskedett buzgón, Pesten a Szent Szűz egyházában végre megkezdődött a gyűlés, még mindig várván a többieket, akik nem érkeztek meg. Először Corvinus szószólóit bocsátották be, János váradi és Tamás győri püspököt, kik mindketten alacsony rendű családból származva Mátyás jóindulata és saját tehetségük révén jutottak igen magasra. János mindenekelőtt az isteni Mátyás tetteiről emlékezik meg hosszan és könnyezve; előadja, mennyire megerősítette és kiterjesztette ezt az országot, mennyi érdemet szerzett a keresztény társadalom előtt. Hozzáteszi ehhez nagy jótéteményeit minden egyházi és világi iránt, amiket – úgy ítéli meg – mindenképpen tekintetbe kell venni (már persze, ha szégyen a hálátlanság gyanújába esni). Emlékeztet arra, milyen buzgalommal ajánlotta annak idején fiát egyenként mindenkinek; hogy Corvinus hatalmában van a kincstár, a fegyverzet, a hadsereg, valamint a királyi vár és az összes erőd, az ország valahány megerősített városa, és bizony mindez, úgy látszik, nemcsak ajánlhatja, de követelheti is az ő megválasztását; nemes természetet is sejtet: atyjához nagyon hasonló, és születésének bélyegét sem kell túlbecsülni az itáliaiak, ha a közösség hasznát és üdvét keresik, az efféle fejedelmeket éppenséggel nem szokták megvetni; hogy a legkevésbé sem biztonságos dolog idegen fejedelmeket koldulni, mint erre az elmúlt idők mindenkit megtanítottak; pontosan ezt parancsolja a jog és a méltányosság; ezt a közérdek és ezt a szükség. Nem rövidebb szónoklattal ugyanezt erősítgette társa is. És a dolog kétségkívül elképzelésük szerint valósul meg, valamennyien egyhangúlag királlyá választják, ha alacsony rendű származásának híre makacsul ellen nem áll. Néhányan továbbra is szánták Corvinus sorsát, azok, akik erősen reménykedtek abban, hogy nem fajzik el

apjától. Ezek számát nem kis mértékben növelte a Corvinus jótékonyság emléke, az ifjú félelmes hatalma és uralomvágyó lelke, mellyel könnyen megszerezhette volna a királyságot, ha érettebb kor tapasztalata járul hozzá, barátai részéről pedig hűség és egyetértés.

Másnap, mikor a németek követei kaptak engedélyt a szólásra, egyikük a többiek nevében beszélve, Frigyes császár vagy fia, a már korábban római királlyá tett Miksa számára erőszakosan látszott követelni Magyarország királyságát, a szent korona visszaváltása alkalmával Mátyás királlyal kötött szövetség föltételeire apellálva; elsősorban azt idézte föl, amiről úgy gondolta, hogy nem egykönnyen lesz megtámadható, hogy tudniillik, ha Mátyás törvényes házasságából született fiak nélkül távoznék az élők sorából, az egyezmény szerint Magyarország királysága nyomban a császár hatalmába kerül; hogy a kettejük által kötött szerződést Magyarország főemberei ünnepélyes ígérettel és esküvéssel megerősítették; ha pedig valamit ennek ellenére tesznek, a hit és béke istenségét sértik meg, mely gazságot az összes isten egyformán büntetni szokta. Azt mondta, hogy a szörnyű háború veszélyének eltávoztatására és a gyűlölség mindkét oldalon való eltörlésére nincs alkalmasabb gyógyszer, mint ha az apát vagy Miksát önként meghívják, akiknek a védelemhez és a törökök betöréseinek visszaveréséhez bőven van erejük. Előhozta Miksa nemeslelkűségét, hadi tapasztalatát és kiválóságát minden erényben; senkiről sem lehet elmondani, hogy a magyarok inkább kívánhatnák a mindenfelől fenyegető veszedelem elhárítására; ő félelmetes a gallok számára, nagyon-nagyon kedves a germánok és a katonák szemében, mindig rendkívül türelmesnek, nagylelkűnek tartották; továbbá nemzetsége előkelőségét, lelkének kiválóságát tekintve mindenkinek elébe helyezendő; végül büntetéssel fenyegetőzött a szövetség megsértése esetére, amitől az istenek óvjanak.

A németek után a lengyeleket hallgatták meg, akik sokkal szerényebben viselkedtek. Mert, amikor Kázmér király fiáért, Albertért, apja nevében szót emeltek, a jóval és a méltányossal igyekeztek érvelni; beszéltek a kapcsolatról, mely az ő királyaik és a magyarok között ősidők óta megvolt, a sokféle szálú rokonságról, elmondva, hogy köztük mindig is oly nagy volt a jóindulat és szívélyesség, hogy a lengyelek, ha királyi magjuk megfogyatkozott, gyakran kerestek pannon királyt, viszont a kérelmező pannonoknak is sokszor adtak; hogy Lajos magyar király, akit a szarmaták elkértek, Lengyelországon is uralkodott, míg viszont Ulászló, Kázmér elsőszülött bátyja, Magyarországon trónolt dicsőségesen; hogy király hiányában nincs jobb, mint ha a szomszédokhoz, a régi és hű barátokhoz fordulunk, akikre az állam főségét biztonsággal bízhatjuk; a szomszédok hűsége rég kipróbált lévén, mindenki számára elég világos lehet, mi a legfontosabb szempont a döntésben; hozzátették, hogy Kázmért a bel- és külügyek intézésében egyaránt kiváló gyermekek ékes koszorúja veszi körül; hogy ezek a fiatalok uralomra és hadviselésre érettek; hogy őket is fölajánlja a magyaroknak, és – ha Albert a választás után nem felel meg nekik – a magyarok szenátusa tetszés szerint rendre megpróbálhatja a többit is egyenként; végül, hogy a régi kapcsolatok jogán fiait, fegyvereit, birodalmát és egész vagyonát Magyarország védelmére ajánlja.

A következő napon bebocsátott aragóniaiak fölolvasva Ferdinánd király levelét az ő nevében Beatrixot ajánlották bőbeszédűen a szenátusnak; ami fölszerelésre és segítségre szükség lehet, megígérték, mondván, hogy az apa már megparancsolta lányának, hà az atyai kegyet minden tekintetben meg akarja őrizni, tegye azt, amit a szenátus kíván, annak tudta nélkül özvegységéről vagy házasságáról semmit se határozzon; hogy sosem fog a tanács tekintélyétől és az államérdektől eltekinteni, magának és apjának minden erejét, ami csak szárazon és vízen van, önként az ország javára bocsátja.

Legutoljára a csehek két követét hallgatták meg, kiknek egyike, aki a legősibbnek tartott Castrum nemből származott, az ingadozó ítéletű emberek előtt így szónokolt: Jóllehet, hős pannonok, nincs annál súlyosabb probléma, mint mikor király választása forog szőnyegen, mégpedig olyan királyé, akire az állam főségét, magunk és gyermekeink üdvét minden vagyonunkkal együtt teljességgel rá fogjuk bízni, az isteni kegyelem jóvoltából mégis úgy történt, hogy mi sem látszik könnyebbnek, mint dönteni ebben az ügyben, ha régi józanságotok nem hagy cserben. Csakugyan, sokan vagyunk versenytársak, akik elméteket különböző fogásokkal ostromoljuk; némelyikük vesztegetéssel, más ígérgetéssel,

egyesek fenyegetéssel és szövetség címén, a tisztességesebb rész rábeszéléssel és mindegyikünk saját érdekében keveri, zavarja össze ítélőképességeteket; bárcsak a versengők e vetélkedésben kinek-kinek érdeme szerint jutna ítélet! Mi azért jöttünk, mert a felséges Ulászló küldött ide, és nem zsarnok, nem zord, nem ifjú királyt kínálunk, hanem emberségeset, kegyeset, békére, háborúra érettet. Nem azért jöttünk gyűlésetekbe, hogy olyat tanácsoljunk, ami árt nektek, hanem az ősi jóindulat jogán olyat, amivel a fenyegető veszélytől meg lehet szabadulni. Ezt parancsolja nekünk, hogy a két ország gyakran állt egy kormányzó vezérlete és irányítása alatt, ezt a ti hűségetek és a kölcsönös szeretet. Nem méltatlan dolgot kérünk tőletek, pannonok, nem jogtalant, nem előnytelent, hanem olyat, ami méltányos és jogos, ami nagyon is szolgálja mindkét nemzet közös javát. Ha keresztény férfiak között elsősorban a jogot és méltányosságot kell tekintetbe venni, bizony, királyunknál senki sem lehet számotokra alkalmasabb. Ha szokás öröklés jogán királyságunkat nyerni, és ha saját örökségéből senkit sem lehet nagy gazság nélkül kiforgatni, bizony, Ulászló saját jogán kéri magának ezt az országot. Ő ugyanis Ulászló királynak nővérétől való elsőszülött unokaöccse, Albertnak meg Zsigmondnak unokája és dédunokája, azoknak, akik mindig a legszerencsésebben uralkodtak Magyar- és Csehország területén, és akiket a szentek közé soroltak. Sőt, nagybátyja jogán is ugyanezt kéri. Nemde Ulászló lengyel király, Kázmér fivére igazságosan és jámborul uralkodott a magyarokon, és hogy őket megvédje a törökök kegyetlenségétől, mindhalálig harcolt? Hát nem helyezte-e javatokat élete elébe, amikor, mint a jó pásztor, az ellenséges áradatban lelkét földáldozta juhaiért? Ő pedig éppen ennek unokaöccse, mégpedig, mondom, elsőszülött, és benne lehet fölfedezni Zsigmond nagylelkűségét, Albert szentségét, László tisztaságát és nagybátyjának, Ulászlónak, egykor Lengyel- és Magyarország királyának bátorságát. Ráadásul, ha a királyok szent vérségét országotokban helyre kell állítani, vagy ha királyválasztó gyűlésen a származás nagyszerűségét semmiképpen sem illik megvetni, akkor ki lehet nála előkelőbb, nála, aki összehasonlíthatatlan nemességgel dicsekedhet, mindenek előtt maga is király, éspedig, mondom, a csehektől alig tizenhat éves korában megtett király, és Kázmér elsőszülött fia, a szarmaták között leghatalmasabb; Ulászlónak, Magyar- és Lengyelország királyának unokaöccse, Ulászlónak, Litvánia fejedelmének unokája, végezetül ükunokája Sarmatia leigázhatatlan fejedelmeinek, akik származásukat Gelonustól, Herkulesnek és egy kétalakú asszonynak Szkítában született fiától hozzák le. Ez az atyai nemzetsége. Ha az anyait szabályosan levezetjük, nagybátyja László volt, Ausztria hercege, Magyar- és Csehország messze földön hatalmas királya; dédnagybátyja Albert király és római császár, üke ama fényes Zsigmond fejedelem, aki halhatatlan érdemeket szerzett az apostoli szék előtt; ősapja Károly császár. Ha az ifjú László visszahozatván az alvilágból nemzetségével büszkélkedhetnék, bizony, anyai ősei között négy római császárt, az apai – tudniillik az osztrák – dinasztiában öt hatalmas fejedelmi ágat sorolhatna elő. Kit látunk tehát napjainkban, aki ilyen családfát, ilyen törzset mutathat föl, aki a mi fejedelmünkkel – a többiek sértése nélkül mondjam – összehasonlítható? Ezért, ha szeretnétek a szent királyok egykor megszakadt nemzetségét Magyarországon visszaállítani, ismét szövetségre lépni a rokon természetű és baráti néppel, velünk egyenlő kormányzat alatt élni, mint őseink azelőtt ezt gyakran tették, ha azt akarjátok, hogy uratok a ti királyaitok közül származzék, hogy visszaüljön ősi trónjára, Ulászlót válasszátok, őt hívjátok királyotoknak, őt kívánjátok, kérjétek, akarjátok kormányzótoknak, nehogy úgy lássék, mintha ti pásztorotokat nélkülöznétek ily sokáig, ő juhait. Ezenkívül, ha a halandók szemében számít valamit az ősök kedve, ha a jótéteményeket is figyelembe kell venni, és ezt bűn nélkül nem lehet elhanyagolni, vagy ellenkezőleg, ha az ősök kedvéért az ellenség legnagyobb bűnét is meg szokták bocsátani, ki lehet annyira oktalan és hálátlan, hogy ne adná versengve szavazatát Ulászlóra? Kérlek, atyák, gondoljátok most meg, mit követel annyi fejedelem boldog emlékezete, megszámlálhatatlan érdeme, mindenféle dicsőségesen végbevitt tette. Mit tenne Albert és László, Ulászló és Zsigmond, hogy a többiekről ne is szóljak, ha beszélni tudna? Bizony, mást sem kérne tőletek sürgetőbben, mint hogy önként emeljétek magatok fölé őt, aki uralkodásra született. Így követeli Albert derekassága, László tisztasága, akik, mivel saját idejükben zord végzetük nem hagyta őket uralkodni, most az uralkodói hatalmat szentséges

öccsük számára kérik. Így Ulászló lelke, aki a ti üdvötökért és a keresztény társadalomért esett el Várnánál hősiesen harcolva a törökkel. Így érdemli, így követeli Zsigmond egykori lankadatlan szorgalma. És ha elhatározzátok, amint illő és jogos is, hogy az ő szellemiségüknek tisztességgel eleget tesztek, akkor sem gondoltok többet az ő dicsőségükkel, mint a magatok hasznával. Vegyétek számításba, hogy az istenek emlékezetben tartják az igazságos és igazságtalan szándékot, és fontoljátok meg, erről milyen megvetéssel fognak ítélkezni. Nem fogják tűrni, hogy valaki jogos örökségéből kiforgattassék. Ha János vajda fényes érdemei és tetteinek nagy dicsősége annyit nyomtak előttetek a latban, hogy uralomra éretlen fiát önként királlyá tettétek, miért nem kiáltjátok egy akarattal királlyá azt, aki annyi sok királyotoktól és császárotoktól származik? Az ő visszautasítása, amitől isten mentsen, valamennyi istenséget ellenségetekké tenné. Aztán gondoljátok meg, kérlek, pannonok, mit is remélhettek a többi szomszéd királytól; hol a hűség, hol a szeretet, velünk együtt józan elmével forgassátok meg, hogy ti is megértsétek, milyen könnyű ez a tanácskozás, milyen szükséges mindenki egyetértése, mi is egy-kettőre megtudjuk, mit várhatunk ettől a gyűléstől. Háborútok a németekkel örökös, itt is, ott is számlálhatatlan a vereség, a pusztítás, szüntelen a gyűlölködés, és mindez – ha most is, mint azelőtt, ésszel éltek – lelketeket kétségkívül visszariasztja, és arra kényszerít, hogy érdeketekre gondoljatok. És a ti szempontotokból az sem jobb, ha a lengyeleket részesítitek előnyben, akik fölött egykor uralkodtatok, akikkel súlyos jogtalanságok miatt nagy csatákat vívtatok, és akik végre is erős hadat toborozva, szítva a pártoskodást, erőszakkal igyekeznek kezetekből kicsavarni a királyságot. Azonfölül ítélje meg ki-ki maga, milyen veszedelmes dolog ifjúra bízni az országot; mert hogy mennyire helyes erre az izgága, tudatlan, idegen vezetésre szoruló, türelmetlen és mindenféle bűnnek kiszolgáltatott életkorra rakni a kormány súlyos terheit, azt mindenki tudja. Mindent kénye-kedve szerint intéz; inkább a fiatalok tanácsával él, mint az öregekével, a komoly férfiakét megveti; az élvezeteket hajhássza, az erény gyakorlásával járó nehézségektől fél; folytonosan könnyelműsködik; sokra tartja a hízelkedőket, azoknak ad hitelt, és végül saját vágyainak rabjává válik. Ezzel szemben biztonságos és üdvös, ha komoly és érett királyokra bízzuk magunkat. A még gyenge kor nem lehet tapasztalattal teljes. Azonfelül nem oktalanul rendelkeztek őseink minden tisztséggel és elöljáróságga kapcsolatban úgy, hogy ifjak súlyos feladatokat nem vállalhatnak, nehogy magukkal együtt a közösségre is pusztulást hozzanak, vagy eltelve a roppant hatalommal, szabadosabban szolgáljanak vágyaiknak és élvezeteiknek. Magas tisztségekre komoly és érett korú, királyságra a legkomolyabb férfiakat szokták állítani. Itt csak az erénynek és bölcsességnek van helye; ha nincs uralomra alkalmas polgár a városban, nem szégyen szomszédok és idegenek közül választani. Sőt, ha a szabadokból senki sem lenne méltó e hatalomra, a szolgarendűekhez is lehet fordulni, nehogy a község valami kárt szenvedjen. Gondoljátok meg, mit tanácsol nekünk Ulászló komolysága és bölcsessége, mit mélyreható tapasztalata és jámborsága, mit vallásossága és becsületessége, mit kegyessége és nyájassága, igazságossága és hallgatagsága, mit mértékletessége és érett kora, mely országunkban már huszadik éve állja a próbát. A külső és belső háborúságtól oly soká gyötört Csehország sosem talált nyugalmat, míg e szent és derék király kormánya alá nem került. Sem Zsigmond, sem Albert, sem Ulászló nem tudta lecsillapítani e hányatott országot; a kiskirályok és főurak sosem jutottak kölcsönös megértésre, míg meg nem választották e békeszerzőt, e legbölcsebb kormányzót. Ki hitte volna? Száját sosem hagyja el egyetlen pajzán vagy illetlen, meggondolatlan szó, sohasem indulatos, sohasem haragos. Jó- és balszerencsében ugyanazzal a kiegyensúlyozottsággal viselkedik, ugyanazt a méltóságteljes komolyságot őrzi. Tudja, hogy királyi méltóságra született, ezért azt a könnyelműség és állhatatlanság bűnével sohasem fertőztette. Az előkelők pártoskodásai és civakodásai közepette türelmesen meghallgatja mindkét fél vádaskodásait, majd kifürkészve lelkük mélyét, őket atyai szeretettel szokta megfeddni, a vakmerő gazságot megfékezni, a megkárosítottakat vigasztalni, az őket ért sérelmet igazságosan megtorolni. Messzemenően készséges a jogosat kérők iránt, a jogtalant követelőkkel szemben hajthatatlan és hallgatag, hogy a kegyetlenség bűnét szótlansággal kerülje el. Senki sem tudja kiismerni lelkének mélységét és titkait, rejtett gondolatait. A minden erénnyel teljes életkor, a mindenki számára ismeretes életmód és a

minden tekintetben legnemesebb erkölcs mindnyájatokat feltétlenül arra ösztökél, hogy ezt a hatalmas királyt válasszátok. Ezért, pannonok, ha magatokról a legjobban akartok gondoskodni, ha szeretitek a köz javát és üdvét, sose higgyetek a vesztegetésnek és az üres ígéreteknek; utasítsátok vissza az uralomvágyó és erőszakos zsarnokokat; és őt tegyétek királlyá, aki nektek meg a keresztény társadalomnak hasznára válik, és akit megtenni nem szégyen.

A csehek szónoklata után nemcsak azok voltak kénytelenek titkos szavazatukat Ulászlóra adni, akik az államnak jót akartak, hanem – mintha lelkiismeretük föltámadt volna – azok is, akiket vesztegetés és ígéret terhelt, és akiknek elméje elferdült. Az igazság fényében magukhoz tértek, de egyetértésüket lelkük mélyén rejtve tartották. Attól féltek ugyanis, hogy ha az új király megválasztásának híre elterjed, a visszautasítástól felbőszült vetélytársak mindenhonnan sereget gyűjtve összefognak, s eltörlik Magyarország birodalmát és népét. Mert elég széles körben járt a hír, hogy a németek és a lengyelek összeszövetkeztek, a magyarokat, akik mindkettejüket sokáig zaklatták háborúval, leigázzák, az ország innenső részét Miksának, a túlsót Albertnek vetik alá, és az ország nevét is eltörlik a föld színéről. Ezért, hogy biztosabban óvják magukat, a főurak titokban tartottak maguk közt tanácsot és titokban választották meg Ulászlót. Aztán más-más időpontban minden követnek kedvező választ ígértek, hogy a mindenhonnan fenyegető háborút elhárítsák, és ha azok nyugtalankodnak is, reményüket mégse veszítsék el teljesen. Hozzátették, hogy a gyűlés még mindig nem teljes létszámú, sem a fegyverben és vagyonban hatalmas Zsigmond pécsi püspök nem érkezett meg Lőrinc herceggel, sem Alsó-Pannónia és Horvátország többi kiskirálya. Mindezek hamarosan itt lesznek, és akkor egyetértőleg választanak királyt.

A fiatal Corvinus – akit ugyan születésének szégyenbélyege arra kényszerített, hogy a reményt föladja, mégis bízva saját erejében és azok segítségében, akik napokon belül megérkeznek – elhamarkodottan a királyság megkaparintására határozta el magát. Az isteni atya emlékére való tekintettel neki nyíltan megmondták, hogy király sosem lesz, de annál csak kevéssel áll majd alacsonyabban, nehogy úgy lássék, mintha az előkelők elfeledték volna Mátyás múlhatatlan érdemeit. Egyezményt kötöttek vele, mely szerint, ha önként visszaadja a királyi koronát, a királyi várakat, és egyetértésre jut az előkelőkkel, elfoglalhatja Bosznia, Horvátország és Szlavónia királyságát, minden várost, falut, kincset és uradalmat, amit isteni apja hagyott rá, örökös jogon birtokolhat, és második királynak fogják tekinteni. Végre úgy látszott, hogy elfogadja e feltételeket, de övéitől ingerelve saját magához sem tudott hű maradni. A németeknek, akik a hajdan kötött szövetségre hivatkozva követelték az országot, azt a választ adták, hogy a királyválasztás joga nem a halottaké, hanem az élőké; ezen a gyűlésen szabad a szavazat; ha a szent korona visszaszerzése kedvéért valaki ígért nekik valaha valamit, ám most váltsa be az; sőt, bilincsbe vert ember módjára a fogságban lévő koronáért sem lehetett érvényes ígéretet tenni; az ígéretnek, már persze a jogszerűnek, szabadnak kell lennie; végül arra bíztatták őket, hogy várják meg a teljes gyűlés döntését. A lengyeleknek jóindulatúan válaszoltak, hálát adtak azért, hogy az interregnum idejére fiúkat, pénzt, csapatokat ajánlottak, és komoly reménnyel táplálták őket. Az aragóniaiaknak még több hálát adtak, és e nagy veszedelemben szívesen fogadtak mindent, amit kínáltak. Viszonzásképp jó reményt nyújtottak nekik Beatrix királynét illetően. Végül a cseheknek azt mondták, hogy legyenek a legjobb reménnyel, föltárták előttük a frissiben született titkos határozatot, és sürgették őket, hogy írjanak Ulászlónak, aki meghívatván a királyság elfoglalására, mihamar készüljön, nehogy a vetélytársak megakadályozhassák; amint megérkezik, királlyá kiáltják, és elfoglalja a trónt.

Beatrix királyné ezalatt a budai várban lakott, amit Corvinus herceg tartott erős őrséggel, és mert nagyon félt mostohafiától, akinek Blankával való házasságát mindeddig erősen ellenezte, az előkelők ösztökélésére elhagyta a királyi várat, és Orbán kincstartó házában szállt meg örömmel, nehogy a hercegtől bántódása essék. Az ifjút még gyanúsabbá tette természete, ugyanis fiatal kora ellenére bizonyos hajlandóságot mutatott az erőszakoskodásra. A királyné nápolyi udvarnokai közül pár nappal korábban többen kopogtattak a várkapun, de néhányat nem eresztettek be, egyeseket gyalázattal visszakergettek, ezért, hogy megóvja magát, kénytelen volt visszavonulni a magánéletbe. Sőt pár nappal előbb

Pétert, a tapasztalt és ravasz kalocsai érseket, akit Mátyás király – mint mondják– a királyné kedvéért tartott hat évig a várban, a fiatal Corvinus a pápai követ kérésére az atyák és Beatrix akarata ellenére szabadon bocsátotta, szabadulása után gazdagon megajándékozta, és a szabadsággal együtt méltóságába is visszaállította.

Mikor már a nemesek azon keseregtek, hogy a gyűlés túl hosszan húzódik, és naponta távozással fenyegetőztek, íme, megérkezett Zsigmond pécsi püspök, tekintélyes, nagy katonai erővel rendelkező férfi, meg Lőrinc herceg nem kis sereggel, társuk és kísérőjük volt a despota, Jajca bánja (4), a vránai perjel (5) és Alsó-Pannónia, Horvátország, Szlavónia többi kiskirálya, ezek szövetséges csapatokkal csatlakoztak hozzájuk. Zsigmond ezer lovassal jött, Lőrinc is ugyanannyival, a többiek saját tehetségük és vagyonuk szerint; volt vagy hétezer lovasuk. Amikor a többi főúr és főpap észrevette, hogy ezek roppant haddal jelentek meg, szándékukat még nem ismervén, nagyon megijedtek, és minden erejükkel arra igyekeztek, hogy megnyerjék őket. Ugyanezt akarta a többi trónigénylő követe is, mert úgy látszott, hogy ezek szavazatába biztos reményt vethetnek. Később, miután a főpapok, főurak és nemesek tekintélyes lovascsapatának üdvözlése közepette átkeltek a Dunán, és Pest városa alatt az első mérföldkőnél tábort vertek, legelsőnek Corvinus herceg ment a várból hozzájuk éjnek éjszakáján a kalocsai érsekkel együtt, és ő kereste fel elsőként Zsigmondot meg Lőrincet, akikről tudta, hogy apjának annak idején legjobb hívei voltak, és könyörögve kérte őket, ne hagyják el Corvinus pártját, elsősorban apjának kedvéért, aki mindkettőjükkel sok jót tett. Utána Zsigmond és Lőrinc tisztelgő látogatásra a királynéhoz ment, aki sok kéréssel meg rábeszéléssel addig zaklatta, míg végre is rávette őket, hogy ez éjszakán a budai várba menjenek vacsorázni, ahol Corvinus igen erős őrséggel székelt. Ebből azon nyomban szárnyra kelt a gyanú, hogy ezek mind a Corvinus-párthoz csatlakoznak.

Aztán másnap egyesek közbenjárására Orbán kincstartó gyűlést szervezett, de nem olyan népeset, mint korábban, és nem a rákosi mezőn, ahol – mint mondják – tartani szokták, nem is azoknak a táborában, akik legutoljára jöttek, hanem mindkettőtől egyforma távolságra, Pesten, a Szent Szűz egyházában. A nemesek tömege ugyanis meg a falusbírák és papok hatalmas serege, mely városonként, falvanként gyülekezett össze minden megyéből, nem tudta tovább viselni a rendkívül hosszú gyűlés költségeit, és az atyáktól engedélyt kérve hazament; hatvan nemesnek hagyta hátra a jogot, hogy ugyanazon tekintéllyel vegyen majd részt a határozathozatalban. Itt először is némely törvény beiktatásáról és megjavításáról kezdtek tárgyalni. Ismét meghallgatták a nápolyi követet, aki Ferdinánd király nevében mindent készséggel fölajánlott, ami az ország számára szükséges lehet, katonát, pénzt, fegyvert ígért; nagyon kérte, hogy Beatrixot tartsák meg korábbi méltóságában, és házasítsák össze a jövendő királlyal. Neki, akárcsak a többinek, biztató szavakat mondtak, és a megbeszélés föloszlott. Másnap, mikor ugyanabban a bazilikában gyűlést tartottak, és az általános széthúzásról folyt a tárgyalás, Orbán szkíta nyelven sokáig szónokolt, hosszan fejtegetve, milyen és mennyi baj fenyegeti a pannonokat az örökös torzsalkodás miatt; azzal a gondolattal is bőven foglalkozott, hogy mennyi vereség és kár les még a magyarokra, hiszen minden szomszéd ország gyűlöli őket a sok háború miatt, amivel azokat gyötörték, ezért a belső széthúzástól végpusztulásukon kívül mást nem várhatnak. Mivel a község atyjának hangján beszélt, szónoklata oly nagyon hatott mindenkire, hogy valamennyien esküvel ígérték, egy akarattal választanak királyt, és a határozatban nem fognak pártot szakítani.

Később, mikor ama előkelők kitartottak a titkos királyválasztás mellett, és másokat is igyekeztek megnyerni, erre a véleményre hangolni, Zsigmond és Lőrinc valamennyi szövetségesével együtt, bár komoly ajánlatot kapott, semmiképp sem akart csatlakozni ehhez a gondolathoz; sőt, újabb ellentétekre adott okot a méltatlankodás, hogy ezek – őket semmibe véve – távollétükben királyt jelöltek. A kegyelet és hála szelleme nem is engedte szívükből kiűzni a Corvinus fölötti szánakozást. Így aztán, mikor a szenátus föloszlott és a főemberek távoztak, Zsigmond és Lőrinc a vránai perjellel meg a többi szövetségessel külön vonult, és ismét föltámasztotta Corvinus hanyatlóban lévő pártját. A kalocsai érsekkel együtt titokban a budai vár alá mentek, és harmadnap átvezették a hadsereget a Duna innenső

partjára. Sőt, azon is gondolkoztak, hogy elfoglalják Buda városát, amelyet az országnagyok védelmeztek, akik – midőn a gyűlés miatt még Pest városában tartózkodtak, hallván az ellenfél merészségét, hogy a két Pannónia fővárosát a várból el akarják foglalni – átkeltek a Dunán, nagy hirtelen visszatértek Budára, és izzó haraggal tanácsot tartottak a vár megostromlásáról, nehogy úgy tűnjék, mintha meghátrálnának ellenségeik elől. Ezt a feladatot Báthori István, Kinizsi Pál és a vitéz Drághffy Bertold kapta, e három ragyogó hadvezér; itt ostromhoz való hatékony szerszámokat, ott védőfalakat készítettek egyenlő buzgalommal; Báthori helyettességét Drághffy Bertold viselte. És mikor a hadrend már felállván, összecsapásra került volna a sor, itt is, ott is bizonyos derék férfiak léptek közbe, és üdvös fegyverszünetet szereztek arra az időre, míg ismét tárgyalnak a békéről, az egyetértésről és a királyválasztásról; ezzel a fogással és tanáccsal elodázták a belháborút; újra elkezdték a béketárgyalásokat; a két fél vezetői Szent Zsigmond templomában találkoztak, mely a vár előtt áll. Innen Orbán és Báthori István, onnan Zsigmond és Lőrinc. Sosem sikerült olyan javaslatot tenni, ami mindkét párt óhajának és akaratának egyenlőképpen megfelelt volna. Háromszor vagy négyszer tartottak ott megbeszélést, de nem tudtak egyezségre jutni a békekötésről. Mégis, megújítva a fegyverszünetet, egymás között arra a megállapodásra jutottak, hogy két-két követet küldenek István szepesi grófhoz (6), akire a király halála után valamennyi főember és kiskirály nevében Ausztria kormányzóságát bízták nagy summa ezüsttel, hogy a háborgó tartományt könnyebben megvédhesse, és ezek puhatolják ki az ő szándékát és elképzeléseit, hogy azt, akit ő királynak javasol, az összes többi elfogadja. Az országnagyok János váradi püspököt küldték, Corvinus herceg is kettőt, hogy István óhaját megtudakolják.

Mikor Budáról kijőve az utasítást végrehajtották, úgy találták, hogy István inkább Csehország királyát kívánja, mint bárki mást; sőt, saját akaratából arra az elhatározásra jutott, hogy ha a főurak valaki mást választanának, ő saját álláspontja szerint akkor is azt kiáltja ki királynak, aki az állam számára a legmegfelelőbb. A többieket könnyedén érvelve hárította el, mondván, hogy sem a német, sem a lengyel, sem pedig Mátyás király fia nem alkalmas a megválasztásra; az elsőt az ősi ellenségeskedés és az eredendő gyűlölet meg gőgös zsarnoksága ellenzi; a másiknak erkölcse és vakmerősége nem tetszik, nem is illik, nem is méltányos, hogy a kisebb, kormányzásban gyakorlatlan testvér elragadja Magyarország királyságát és az elsőszülöttség jogát bátyjától, aki Csehország jogarát szinte gyermekségétől hordja; a harmadikat pedig, akit az apa dicsősége és feledhetetlen jótékonysága ajánl, nemcsak a születés méltatlansága és a pannon szokás utasítja vissza, hanem az államérdek is. Mert, ha a három külföldi közül az egyiket választják királlyá, a jövőbeli ellenség száma egyharmaddal csökken; ha viszont Corvinust, az ifjúság és tapasztalatlanság veszélyén kívül minden szomszédos terület felől háború következik; jobb tehát feddhetetlenebb, jámborabb, tapasztaltabb fejedelmet választani és az ellenség számát apasztani, mint akár háborút szítani, akár az államérdek ellen dönteni. István gondolatát megértvén a váradi a veteránok Morvaországban tanyázó seregét (7), melynek erejével Mátyás király legnagyobb tetteit vitte volt véghez, százezer aranypénzt adván föleskette az ország nevében. Mikor ezt a vetélytársaknak megjelentették, valamennyien igen rossz néven vették, főleg Miksa és Corvinus, akik valamivel korábban sok ígérgetéssel gyakran kerülgették ezt a sereget.

Amikor a követek visszatértek és beszámoltak Istvánnak, e bölcs elméjű férfinak az elhatározásáról, az atyák valamennyien nagyon helyeselték és dicsérettel halmozták el azt, Corvinus barátai viszont megriadtak, hiszen világosan tudták, hogy ha sikerült volna megnyerniük a fekete sereget, a királyságot az atyák akarata ellenére is magukhoz ragadják. Ezt a sereget azért nevezték feketének, mert Mátyás parancsára télen-nyáron állandóan a szabad ég alatt éltek, hőségtől, fagytól egyformán edződtek, a katonáskodás állandó fáradalmaitól erősödtek, hogy semmi sem lehetett olyan nehéz és fáradságos, amivel ne merészkedtek volna szembeszállni. A királyné, bár királynak Miksát kívánta, hogy császárné lehessen, e reményében csalatkozva, hallván az új király titkos megválasztását, kénytelen volt a házasság tervét módosítani, az előkelők és püspökök pedig, hogy az asszonyi állhatatlanságból származó veszedelemnek elejét vegyék, megígérték Beatrixnak, hogy az

új király feleségül veszi őt. A várból ismét tanácskozásra hívták az urakat, és megújították a fegyverszünetet, de Zsigmondot és Lőrincet nem tudták rábírni arra, hogy elálljon az ifjúval való együttérzéstől és a hála kötelezettségétől. És, bár a közérdek a többiekkel való egyetértésre biztatta, a kegyelem és az érdemek emléke ettől mégis eltérítette őket.

Mivel a közös egyetértés dolgában semmit sem tudtak határozni, Corvinus néhány barátjának biztatására elhatározta, hogy megpróbálja a szerencsét és a végsőket is. Minden főurat gazdagon megajándékozott, ezért azok királyként üdvözölték őt. Majd azon gondolkozik, hogy erős őrséget hátrahagyva eltávozik a várból és elviszi a kincstárt, nehogy végszükségre jusson, ha az előkelők itt megostromolják. Megtanácskozván a távozás ügyét, elhatározta, hogy poggyászával, seregével maga és barátai városaiba húzódik vissza, ahonnan könnyen meghiúsíthatja az urak minden erőfeszítését, és Alsó-Pannónia fölött máris uralkodni kezdhet. Mivel Zsigmond és Lőrinc társaival, mint mondtuk, a Duna innenső partjára tette át táborát, saját seregét az övékhez közel vive egészen táborukhoz csatlakozott, majd július elseje körül megrakott szekerekkel és hajókkal, fölfegyverzett csapatokkal szárazon és vízen Pécs felé vette útját. A kalocsai érsek, nehogy a viszály szerzőjének tartsák, Kalocsára vonult vissza. Városszerte nyomban szétfutott a hír, hogy Mátyás király fia kiürítve az államkincstárt és kifosztva a királyi várat, pártja minden vezetőjével együtt fegyveres sereggel Alsó-Pannónia felé indult; hogy Zsigmond és Lőrinc csapatai által körülvéve biztonságban teheti meg útját; hogy a királyságot nem a megyeiek szavazata, a szenátus határozata révén, hanem erőszakkal akarja megszerezni. Aztán a hírrel együtt lázongás keletkezik, fegyvert ragadnak, a szentséges atyákhoz és az előkelőkhöz futnak, nem kellene-e Corvinust üldözni. E faladatot Báthori István és Kinizsi Pál kapta; ezek a többi előkelőséggel és a főpapok csapataival meg páncélos lovasseregekkel július negyedikén szélsebesen útnak eredtek. A zászlósokon kívül három lovas csapat emelkedett a többiek fölé; egyik igen erős, a királynéé (Mátyás király összes lovasa közül válogatta), másik Hippolit (8) esztergomi érseké, harmadik Orbán egri püspöké. Mialatt mindnyájan sietve haladtak, hát Zsigmond és Lőrinc a vránai perjellel meg Kishorvátival együtt menlevelet kap, és az urak a közös egyetértésért, a belháború elkerülése végett visszahívják őket a városba. Ennek már csak azért is szívesen tettek eleget, hogy több idő maradjon a csapatok és a poggyász elszállítására, hiszen tudták, hogy míg a békéről tárgyalnak, egyik részről sem kezdeményeznek csatát. De a dolog másképp ütött ki, mint remélték; azok tudniillik Corvinusékat azzal az elhatározással üldözték, hogy vagy visszakapják az egész rakományt, vagy megütköznek.

Mikor az országnagyok és Zsigmond meg Lőrinc között a király fiát illetően semmiféle egyezményt sem tudtak nyélbe ütni, dolgukvégezetlen ismét eltávoztak és a hadsereghez siettek. Övéikhez közeledvén néhányszor megálltak, hogy az ellenfél csapatait kifürkésszék, hát egyszer csak fölbukkannak az ellenpárt kémei, akik seregük előtt jártak. A néhány ember között hirtelenjében tusa kerekedik. A vránai perjel megsebesülvén fogságba esik, Zsigmond és Lőrinc sebes vágtára biztatja lovát és övéihez tér vissza. István és Pál másnap az ellenséget egy folyócskánál fedezte föl, melyet iszaposságáról szkíta nyelven Sárvíznek neveznek (9). Corvinusék a Sárvíz túlsó partján emelkedő hegyen szálltak meg, amit a magyarok Csont-hegynek mondanak.

Az egyébként könnyen átgázolható vízen – az ellenség elszaggatván a hidakat – a sár mélysége miatt nem tudtak átjutni, de Pál, aki vakmerően elsőnek vállalkozott az átkelésre, talált egy biztonságos gázlót, és megmutatta az utat a többieknek, akik a nyomában jártak. A Corvinus-pártiak szerették volna megakadályozni az átkelést, de nem tudták, és a hegyen gyűltek össze, hogy biztonságosabban harcolhassanak. Miután a hadsereg átérkezett, mindkét részről elrendezték a sorokat, majd útnak indították a poggyászt, és kitört a harc. Itt Pál, ott Báthori áll helyt; mindkét oldal keserves csapásokat szenved. Az országnagyok közül elsőként a serény Mórocz László esett el, midőn az ellenség sűrűjében bátran harcolt; a Corvinus-pártból Kis Mátyás és Dombay Ferenc halt meg akkor, amikor még mindkét fél egyenlő reménnyel csatázott. De mikor azok Beatrix királyné nagyon erős lovassága és a vértesek csapatai révén túlerőbe kerültek, a Corvinus-pártiak, bár sok zászlóaljuk volt, engedni kényszerültek. Végül is a sorok meginogván, mikor még alig negyven katona

veszett oda és 70 került fogságba, hátat fordítottak és szanaszét futásnak eredtek. Corvinus és emberei Zsigmond közeli kastélyaiba és Pécs városába húzódtak biztonságba, a poggyász éppen nem csekély részétől megfosztva. A győztesek birtokba vették a tábort, és zsákmányra éhesen, odahagyva az ellenséget a szekerekre és a málhára vetették magukat; ezek a királyi ruhák, aranyos, drágaköves edények közt, azok másban, ki-ki, ahogy a véletlen hozta, fosztogattak a sokféle drágaságban. Széthordják az annyi sok esztendő alatt összegyűjtött kincstár nagy részét, és szétosztják a katonák kényére. Sok, értékes holmival megrakott szekér Zsigmond közeli városaiban mégis megmaradt. A szomszédságban lakó parasztok csapata hasonlóképpen a prédára vetette magát, a közeli tanyákra, erdőcskékbe jutott társzekerek hajtóit megölve mindet kifosztotta. Corvinus barátai is, alkalmat találván a meggazdagodásra, szanaszét raboltak, hogy inkább maguknak használjanak, mint az ellenségnek és a pogány sokaságnak. Így hát Corvinust e napon súlyos vereség érte, és több mint százezer aranyat veszített. Tragikus győzelem született ekkor, hiszen nem más, mint magyar vér ömlött, és az államkincstár egyéni kapzsiságából széthordatván a közösség számára többé nem hajthatott hasznot.

Miután Corvinus pártjának legtöbb híve Pécsre vonult vissza, Zsigmond pedig a menekülőket mind befogadta városába, itt a Corvinus-párti főurak között az elszenvedett vereség miatt civakodás támadván különböző irányba hajoltak, mert a hűség és becsület megfogyatkozásával a magánérdek iránt való hajlandóság jár együtt. Ki-ki arra törekedett, hogy Corvinus herceg mellett kedve szerint előbbre jusson és hatalmat szerezzen. És mindenki lopkodni akart, és többen igyekeztek erre, mint arra, hogy használjanak. Ha azokban, akikben kellett, hűség lett volna, Magyarország, bizony, királyként látta volna meg őt, de ellenségeinek sokasága miatt nem remélte, hogy sokáig helyt áll, és az övéinek hűségét és bátorságát megingatta, újabb tápot adott a széthúzásnak. Székely Jakab (10) összekülönbözvén Corvinusszal, zajos veszekedések közepette Felső-Pannóniában lévő székhelyére, Ormosra ment haza; Lőrinc Alsó-Pannóniában fekvő atyai birtokára húzódott; a többiek saját otthonukba mentek. A herceg átkelvén a Dráván a hatalma alatt álló Szlavónia tartományba vonult. Azt mindenki őszintén bevallotta, hogy a királyné roppant erős lovassága nélkül sosem győzték volna le őket a háborúban, és a vértesek ereje futtatta meg őket. Ezért Zsigmond és Lőrinc nyíltan mondogatta, hogy soha többé nem bízik a gyalogos zászlóaljakban és a könnyű csapatokban, mert a tapasztalat immár megtanította arra, hogy a vértesek erejével szemben a könnyű fegyverzetű lovasok semmire sem képesek. Július tizenegyedikén a két hadvezér, Báthori István és Kinizsi Pál a többi főúr és a csapatok élén a friss győzelem örömével tért vissza Budára; körülbelül hetven foglyot hoztak, akik között a fő személy a vránai perjel meg Kinizsi György volt. De mert a belháborúban aratott győzelem nem lehet örömteli, megmutatták ugyan őket a királynénak, de aztán honfitársi szeretettől vezérelve szavukat vévén mégis elbocsátották; nem akartak élni a hadi sikerrel, részint, mert még két ellenségük maradt, részint pedig, hogy azok elpártolt lelkét kissé megnyugtatva könnyebben megbékítsék, és a kijelölt királyt egy akarattal fogadhassák.

Orbán sem szunyókált ám ezalatt, hanem Zsigmondot és Lőrincet, főleg pedig a herceget bizalmas üzenetekkel naponta igyekezett az övéivel való egyetértésre bírni. Reményében nem is csalatkozott, hiszen az akarat és buzgóság, ha becsületesség kíséri, többnyire szerencsével szokott járni, meg a királyné tekintélyét és segítségét is fölhasználta. Ezért aztán, úgy vélekedvén, hogy a dolgot nem lehet tovább halogatni, nehogy az előkelők és a nép elhatározása bizonytalanabbá váljék, a vezérek visszatérte utáni negyedik napon a Szent György-templom előtt tartott egyetemes gyűlésen Ulászlót, Csehország nemes királyát az országatyák és előkelők akaratából Magyarország fejedelmének kiáltotta ki, és ezt minden jelenlevő nagy tetszéssel fogadta. Azt is megkívánta, hogy ez alkalommal ott legyen a vetélytársak összes követe, és elsősorban a pápai legátus, hogy a kihirdetést a pápa tekintélye és képviselőjének jelenléte a legjogszerűbbé tegye. Itt sokat beszélt szkíta nyelven az egységről és e választás hasznos voltáról, veleszületett és áradó ékesszólásról téve tanúságot. Aztán hosszasan magyarázta az országatyák és előkelők késedelmeskedését, hogy tudniillik a királyt előbb nem hirdették ki, ezt sok érvvel mentegette. Végül a hatalmas istenséget szólítva, hogy Magyarországnak és az egész keresztény társadalomnak javára,

szerencséjére, boldogságára legyen, mindenki egyetértésével királynak hirdette ki Ulászlót, Kázmér fiát. Erre a nép akkora üdvrivalgásban és éljenzésben tört ki, hogy Buda e napon mástól sem visszhangzott, mint Ulászló áldott nevétől; azonfelül Beatrix magánházai előtt naphosszat rivallt a szerencsekívánat, harsogott az üdvözlés, és az általános öröm jeleként pénzt szórtak. A fejedelmek követei, akik szándékukat nem tudták véghezvinni, a szégyenteli visszautasítástól fölháborodva nagy fenyegetőzéssel tüstént eltávoztak. A méltatlankodást az is fokozta, hogy megtudták, a feketék seregét – melyről valamivel följebb szóltunk – János váradi püspök eskette föl az ország nevére, és úgy gondolták, hogy leginkább az ő mesterkedése és eszessége kiáltotta Ulászlót királlyá.

Ezután az atyák és előkelők – mert az ország épsége és a mindenünnen fenyegető veszedelem úgy kívánta – minden tehetségükkel azon igyekeztek, hogy a Corvinus-pártot rávegyék a megbékélésre és a közös megegyezésre, amiben a királyné is erősen támogatta őket; mert arra törekedett, hogy az országatyák segítségével a kihirdetett királyhoz feleségül menjen. Orbán és Tamás győri püspök éjjel-nappal nagy buzgalommal tárgyalt Balázzsal, a budai udvar gondnokával, aki kezében tartotta a szent koronát és a többi királyi várat, valamint Zsigmonddal, és kérte, hogy Corvinus herceget biztassák a korona visszaszolgáltatására és az egyezség tisztes feltételeinek elfogadására. Sőt, Beatrix Balázs apósát is elküldte, hogy kérlelje mostohafiát, a pécsi püspököt meg a többi pártvezért, ez pedig Zsigmond pártfogásával, veje támogatásával könnyen rá is vette Mátyás fiát a beleegyezésre, mert az ifjú tisztán látta, hogy ha őt ezek ketten magára hagyják, minden törekvése meghiúsul, hiszen egyikük vagyona miatt jelentős, másikuk a koronát és a várakat tartja birtokában. E részről tehát ez a kettő volt az egyezség leghathatósabb szerzője, főleg pedig Zsigmond, ő ugyanis, mihelyt megértette, hogy az isteni Mátyás fiát nem célszerű királynak megtenni, figyelmét nyomban az állam hasznára és tekintélyére fordította; mert úgy láttuk, hogy a korona visszaszerzése és a békekötés elsősorban neki volt köszönhető. Továbbá a különböző békefeltételek között az a határozat is szerepelt, hogy azoknak, akik a Corvinus-pártiak falvait és javait a győzelem kivívása után a királynétól a minap kieszközölték, akik a polgárháborúban elestek, vagy akiket az állam ellenségeinek nyilvánítottak, azoknak valamennyi oklevele nyomban az egyezmény megkötésekor hatálytalaníttassék és érvénytelen legyen; aki az ez időben elfoglaltakat visszaadni makacsul vonakodnék, felségsértés bűnébe essék egészen. Ezért az elvettek mind visszaadattak, az adományok visszavonattak, a makacskodóknak kitűzték a felségsértés tárgyalásának napját, és a büntetést végrehajtották.

Miután az egyetemes gyűlésen kihirdették a királyt, a szenátus határozatából küldötteket választottak, elsősorban János váradi, Tamás győri, János csanádi és István szerémi püspököt, az előkelők és kiskirályok közül Báthori István, István szepesi grófot, Zsigmondot, Szent György grófját, Drághffy Bertoldot, Ország Lászlót, a régi nádor fiát, Rozgonyi Lászlót, Losonci Lászlót és sok más igen előkelő uraságot, akik azt a feladatot kapták, hogy a legnagyobb tisztelettel hozzák el a királyt, és hozzátették azt az utasítást, hogy mielőtt a királyt a határon belül fogadnák, eskessék föl a megszabott feltételekre. A megbízottak becsülettel végrehajtották a parancsot. Tekintélyes és megerősített lovassággal az országhatárhoz, a Sempte városkától tíz mérföldre fekvő Nagyszombatba mentek. (11) Nagyszombatot és Semptét a Vág folyó szeli át, mely Magyarországot a cseh birodalomtól elválasztja. Ulászló, akit az előkelők levele már előzőleg felszólított Magyarország jövendő királyságára, a csehek válogatott seregével megközelítette a határt, hogy bármely pillanatban gyorsan készen legyen. Körülbelül tízezer volt a mindenképp szemrevaló vértes lovasság száma, a gyalogosoké mintegy ötezer. Amikor a király a határ közelébe ért, Magyarország főpapjai és előkelői tüstént odasiettek, és a királyt azonnal mély alázattal üdvözölték; mindkét részről áldást kiáltoztak. Ulászló – mint a nyájasság, méltóság és jóság példája – derült tekintettel fogadott mindenkit, és a főembereket megölelte. Akkor János váradi főpap, a díszes küldöttség vezetője a középre kiállva e szónoklatba kezdett:

Üdvöz légy, nemes Ulászló király, üdvöz légy, egyetlen kormányzónk és vezetőnk. Ha elfogadod a föltételeket, ez az üdvözlet felségednek és a pannonoknak boldogságára és szerencséjére válik, mert úgy gondoljuk, hogy téged nem annyira az örökség joga, a mi

szabad választó hatalmunk és a megyék szavazata, mint inkább isteni határozat és parancs adott nekünk királyul. Tudd meg, hogy püspökök és előkelők hatalmas serege járult eléd követségben, hogy a küldöttség tekintélyes voltából is megértsd, bizalmát, reményét, hűségét, örök engedelmességét szinte az egész pannon birodalom egyetértőleg egyedül neked ajánlja. Nemcsak hallottuk, hanem láttuk és bámultuk is mindannyian, hogy a hányatott Csehország, mely azelőtt Zsigmond, Albert és nagybátyád, László alatt sosem talált nyugodalmat, vezetéseddel és kormányzatoddal, éretlen ifjúságodtól mutatott komolyságod és bölcsességed segítségével örök békére és hallatlan nyugalomra jutott. Amikor az isteni Mátyás halála után királyt kerestünk, akit rajtad kívül leginkább megválaszthatnánk, senkit sem találtunk, hogy elődbe helyezhettük volna. Visszautasítva most már a többi trónigénylőt téged e törvényekkel Magyarország királyának kiáltottunk, országod gyeplőjét erős jobbodba tettük és önként odaadtuk, elsősorban pedig azzal a föltétellel, hogy minden főnemesnek, kiskirálynak, főpapnak és nemesnek, továbbá másoknak, legyenek akár egyházi, akár világi, akár nemes, akár alacsony állású személyek, felséged csorbítatlanul őrizze meg az ország törvényeit, kiváltságait, köz- és magánjogát, mindazt, ami a hajdani szent királyoktól származott; újdonságot senki kárára be ne vezessen, mint azt Mátyás király gyakorta megtette; főleg a rendkívüli, egy aranypénzt tevő adót érvénytelenítse és törölje el, amit ő annak idején évente háromszor, négyszer is kivetett fejenként. Azután pedig vonja vissza és nyilvánítsa érvénytelennek minden rendeletét és adományát, amit a szokáson és az ország törvényein kívül jogtalanul hozott vagy rendelt; csakis a rendes adókat és törvényes jövedelmeket szedje; jogtalan taksát szokás ellenére el ne rendeljen; azokat a javakat, melyek Mátyás és Beatrix uralkodása következtében jogos tulajdonosuktól méltánytalanul eltulajdoníttattak, ítélje vissza a visszakövetelőknek; a szent korona őrzését nem szabad másra bíznia, mint Magyarország két főnemesére, egy püspökre, egy kiskirályra, kiket a teljes országgyűlés választ. Azonfelül Morvaország, Szilézia és Lausitz, amit Mátyás király rég tartománnyá tett, ki ne szakíttassék valamiképp ez ország testéből, hanem – mint az olmützi gyűlésen kötött egyezség rendeli (12) – maradjon magyar birtok, míg vissza nem váltják. És ha a felség – Isten ments – fiak nélkül hunyna el, végső napja előtt gondoskodjék arról, hogy azokat el ne tulajdonítsák. Gondoskodjék arról is, hogy ama hat város, mint az egyezség parancsolja, az ugyanazon találkozón közokiratban elrendeltek szerint, hasonlóképpen Magyarország hatalmába adja és kötelezze magát, a teljesítendő szolgálatokról ez ügyben kiállított okiratokat pedig az államkincstárban helyezzék el. Ha ezt a három tartományt a megállapított időben visszaváltják azok, akiknek joguk van hozzá, az egész összeget a szent koronával együtt őrizzék az állam hasznára és érdekében; az országatyák és előkelők hozzájárulása nélkül a király semmiképp sem használhatja és költheti azt, hanem végveszély esetére és az ország védelmére tartalékolja. Azonkívül Ausztria és Stájerország, Karintia, Karniola többi városa, amit Mátyás király tartománnyá tett és államköltségen szerzett, az országatyák és főemberek tudta nélkül nem válhat el Magyarország királyságától, inkább állhatatosan meg kell tartani és őrizni államunk érdekében, a szenátus megkérdezése és beleegyezése nélkül a császári felséggel semmiféle egyezség, szövetség nem köthető, sőt, ha kétoldalú megállapodás jön létre, és abból a királynak valami város, birtok vagy jövedelem jut, az mind a magyar birodalom jussa legyen, a pénz ugyancsak a szent korona mellett őriztessék az állam hasznára, és a tanács tudta nélkül a király el ne költhesse. Azonkívül felséged, hogy mindig könnyen és alkalmasan szolgálhassa az ország javát, legtöbbnyire Magyarországon székeljen, és ha olykor az ügyek megkívánnák, hogy Csehországban és más tartományokban látogatást tegyen, az országot olyan békében, erőben és rendezettségben hagyja hátra, hogy szerencsés visszatértekor nyugalomban találja. Míg Magyarországon tartózkodik, az ország minden tisztségét kizárólag magyaroknak, ne pedig külföldieknek ossza, mindig csak magyar udvarnokok szolgálatával éljen, az ország kormányzatában vagy az udvar és a királyi vár igazgatásában a külföldiek közül tanácsost, kincstárnokot, udvarmestert vagy titkárt, kamarást, minisztert, asztalnokot és étekfogómestert ne tűrjön. Ha magyar dolgokról van szó, ne engedje, hogy a magyarokon kívül bármiféle idegen jöjjön a tanácskozásba; sőt, szent hivatalok, tisztségek, egyházi elöljáróságok csak magyaroknak, vagy régóta a

magyar birodalomban élő s méltatlannak nem mutatkozó alattvalóknak jussanak; továbbá a tartományok, királyi városok kapitányságát, úgymint Dalmáciáét, Horvátországét és Szlavóniáét, azonfelül Temesét, Pozsonyét, Szörényét, Görögfejérvárét, Jajcáét és Szabácsét, főleg pedig Erdélyét és a székelyekét a királyi felség senki másnak se adhassa, csak az állam előtt érdemeket szerzett és erényekkel, okossággal, hűséggel fölruházott magyarnak, de idegennek még birtokot vagy birtokjogot sem szabad adni. Igazságszolgáltatáskor pedig, mikor az úgynevezett nyolcados törvényszéket tartják, (13) teljességgel minden kijelölt bíró jelen legyen, hacsak hivatalos elfoglaltság vagy valami súlyos és méltánylandó ok nem akadályozza, és szabad hatalma legyen neki meg társainak és helyetteseiknek helyesen és becsületesen igazságot tenni, és a szabad jogszolgáltatás mindenki számára egyformán meglegyen, semmiféle hivatalos vagy magánszemély tekintetbe ne jöjjön, egyedül csak az igazság, a szokás és a magyar törvény, és igazságában senki meg ne csalattassék. A pénzről pedig és a pénzverésről az országatyák tudta nélkül új határozat nem születhet. Azután, amit a főpapok, kiskirályok és előkelők a többi nemessel a koronázás előtti időben az ország szabadsága érdekében és javára a régiek szokása szerint törvénybe iktattak, azt felséged jogosnak és hathatósnak tartsa, saját tekintélyével megerősítse, megszilárdítsa, és a szent királyok törvényeiből el ne vegyen, meg ne csonkítson semmit. Továbbá, fizesse ki a szenátus adósságát, amit a főpapok és előkelők nemrégiben csináltak, amikor föleskették a feketék seregét, hogy az országot, nemes király, biztonsággal adhassuk hatalmadba; továbbá, azokat a városokat és királyi jövedelmeket, melyek ama napokban az ország üdvéért zálogba kerültek, mert a sok alkalmatlanság alól szabadulni kellett, méltóztassék felséged visszaváltani, az állam előtt érdemeket szerzett fekete lovagoknak egykor Mátyás király által megígért jogos zsoldját pedig kifizetni. Midőn tehát fényességes Ulászló, Magyarország királyságát e törvényekkel elhozzuk és fölajánljuk felségednek, újra és újra kérjük, hogy benned jogszerető és igazságos királyt, jóságos fejedelmet és kegyes atyát ismerjünk meg, ne pedig zsarnokot, ne kegyetlen uraságot, ne kemény és erőszakos kormányzót, hogy ezt a közös egyetértéssel neked adott, isteni akaratból, emberi megfontolással, örökség jogán, szabad szavazással és a mi hatalmunkból neked rendelt királyságot szívesen fogadd, és ez felségednek s a magyar államnak boldogságára, szerencséjére szolgáljon. Olyan országot kapsz, mely természetes aranyat, ezüstöt terem, gabona, érc, barom és minden más dolog csodás bőségével ékeskedik, mely katonai erőben és hadi tapasztalatban hatalmas. Azonfelül vallásos, állhatatos és gazdag, benne tekintélyes püspökök sokasága, nagyhatalmú papok, aztán dús főurak és nemesek díszes és folytonos háborúskodástól edzett tömege, hogy benne a hajdani római katonai hatalom támad fel. Itt több vezért találsz, több Curiót és Scipiót, mint ahány fejedelmet a trójai lóban és hadvezért Rómában. Így tehát országot kapsz, országot, mondom, sőt országokat, sőt lehetőséget az örök üdvösségre, alkalmat a dicséretre és a dicsőségre, a legszebb erények gyakorlására, kedved szerint híresítheted nevedet akár békében, akár háborúban, akár a köz-, akár a magánéletben a földkerekség legszélső határáig, és kifejtheted a jámbor lélek mélyébe rejtett királyi virtusok sorát. Nincs, ami hiányoznék, vagy hátráltatná a szent elhatározást, és gyönyörű alkalom nyílik itt az egyetemes keresztény társadalom előtt való érdemszerzésre, amivel megbosszulhatod nagybátyád, Ulászló lelkét, és megvédheted Krisztus népét a török vadságtól és a nyomorult szolgaságtól. Ha benned magadban nem lesz hiányosság, ha később sem veszíted el lelki nagyságodat, a veled született erényt, amivel elkezdted, akkor megismerjük benned a bölcset, az igazságosat, a szentet, a legbecsületesebbet és legkegyelmesebbet. Nagyon szeretnénk, hogy egyet el ne felejts, hiszen harcias és vad nép gyeplőjét ragadod meg: a magyart nem bocsánattal, hanem szigorúsággal kell megpuhítani, nem kegyelemmel és büntetlenséggel, hanem vaspálcával kell engedelmességre szorítani. Vedd tehát a szenátustól szerencsés órában neked rendelt magyar birodalmat, és jobbod hatalmával védd meg a királyságodat.

Ezek után Ulászló szívesen elfogadta a felajánlott királyságot, és hogy a magyarok páratlan szolgálatkészségéért, a nagy egyetértésért, amit a királyválasztó gyűlésen tanúsítottak, a királynak szabott nagyon méltányos feltételekért valami részben hálátlannak és a királyi méltóságra méltatlannak ne lássék, önként megengedett mindent, amit a küldöttek

kértek, valamennyi feltételt elfogadta, és nemcsak esküvel, hanem keresztény hittel, királyi szóval és becsülettel is megígérte, hogy ő és övéi mind, akik nevében majd tisztet viselnek, a törvényeket épségben és sértetlenül megtartják, sőt erről közokiratot is adatott ki. Majd egyenként ölelésre hívta a küldötteket, mindegyiket megnyugtatta megígérvén, hogy soha semmiféle zsarnoksággal nem él, hanem mindenben a jámbor, kegyelmes és igazságos király tisztét viseli, egyképpen lesz gondja a városokra, falvakra, mezővárosokra, valamint istenire és emberire, soha ki nem tér semmiféle súlyos és veszedelmes háború elől, hű pásztor módjára kedves juhaiért – ha a szükség úgy hozza – a halált bármikor elszenvedi, keresztények ellen, hacsak nem kényszerből, hadjáratot nem indít, csak a törökök ellen vállal önként; folytonosan imádkozik a legjóságosabb Krisztushoz, az isteni anyához és a többi hatalmas hazai istenhez, hogy olyan királyává legyen a magyaroknak, amilyet a birodalom szüksége, az emberek várakozása és saját méltósága megkövetel. Erre ujjongás és üdvrivalgás harsanván, a király a küldöttekkel, Csehország és Pannónia előkelőivel Sempte városkába ment, ahová ebédre hívta a helység ura, Rozgonyi László; itt tapasztalta meg először a magyaros vendégszeretetet, ugyanis nemcsak méltóságához illően fogadták, hanem minden várakozáson felül bőségesen meg is ajándékozták, és úgy lépett be Magyarországra. (14)

1496 *Kulcsár Péter fordítása*

VÁRADI PÉTER

II. Ulászló királynak

Felséges fejedelem, legkegyelmesebb uram! Előrebocsátom töretlen hűségem és szolgálatkészségem köteles ajánlását.

Felséged leveléből értesültem a győri püspöknek [Bakócz Tamás] ellenem emelt panaszáról – mint felséged írja – bizonyos malmok elrablása miatt, melyek prepostságának birtokaihoz tartoznak. Értesültem arról a vádjáról is, hogy [titeli] prépostságának bizonyos jobbágyait kifosztottam a Kinizsi Pál őnagyságának meg nem fizetett adó miatt – aki felségednek írja, hogy akarata ellenére hajtották azt be.

Erre azt válaszolhatom felségednek, hogy nem csodálkozom, ha a győri püspök ilyen hazugságokkal áll felséged elé annak érdekében, hogy ürügyet találjon – aminthogy mindig keres – az ellenem való vádaskodásra; de az azt megelőző, nagyon hasonló hízelgéseiből ellenem [a szöveg hiányos] légből kapott gyalázkodásokkal illetni. Én, aki nem feledkezem meg hivatásomról és rangomról, felséged iránt kötelező tiszteletemről, engedelmességemről és hűségemről, szégyenlenék felséged színe előtt, de még a hozzám hasonló vagy nálam alacsonyabb rangú személyek előtt is olyanokat mondani, amik híjával vannak az igazságnak; éppen ezért igaz hitemre kijelentem, hogy mihelyt megkaptam a felszólítást – részben felséged korábbi levele, részben Kinizsi Pál úrnak, a délvidéki főkapitánynak levele útján, akit az ügy kivizsgálásával épp a győri püspök kérésére bízott meg felséged – minden malmot azonnal visszaadtam, jóllehet megbízottaim nem holmi jelentéktelen jogsérelmek és károk fejében foglalták le azokat! és folyvást vártam azoknak a károknak megtérítését, melyeket lépten-nyomon mind a mai napig okoznak nekem az ő emberei – de mindmostanig semmiféle kártérítést nem kaptam. Továbbá: az ő éppen jelenlevő emberének füle hallatára adtam szigorú utasítást megbízottaimnak, hogy se a malmokat vissza ne tartsák, se jobbágyai ellen föl ne lépjenek – jóllehet éppen ő dicsekedett a minap az én embereim jelenlétében azzal, hogy amikor [Újlaki] Lőrinc herceg hét malmomat lefoglalta Poruszkában, sőt ugyanannyi jobbágyommal együtt Futakra szállíttatta, és amikor sok egyéb helyrehozhatatlan kárt okozott nekem és egyházamnak, és okoz most is napról napra – akkor azt az ő rábeszélésére és ösztönzésére teszi.

Ami pedig a Kinizsi Pál úr jobbágyainak kirablását illeti a meg nem fizetett adó miatt, azt az egyet kérem, adjon utasítást felséged az ügy hiteles kivizsgálására; s ha bebizonyosodnék, hogy igazat állít, akkor mindennemű kár fejében, amit akár az ő, akár mások alattvalóinak a Pál úr számára meg nem fizetett adó miatt okoztam, kész vagyok háromszoros vagy négyszeres kártérítésre. – Bárcsak minden olyan följelentés esetén, mellyel akár ő, akár az ő ösztönzésére mások áskálódnak ellenem, előbb biztos értesüléseket szerezne be felséged, mielőttt helyt ád nekik! Akkor – úgy hiszem – az eddigiek kézzelfoghatóvá tennék, mennyi hitelt érdemelnek a továbbiak. Legyen ugyanis felséged meggyőződve arról, hogy miközben feséged segítségét és védelmét várom, azalatt irigyeimtől (1), s egyházam ellenségeitől (2) nem csekély, sőt szinte végzetes károsodás éri egyházam javait. Holott ha nem akartam volna, vagy nem akarnék a méltán kötelező tisztelettel, engedelmességgel és hűséggel élni, és nem bíznám felséged oltalmában erősebben, mint a magam személyes megtorlásában – bizonnyal nem maradt volna büntetlen az a számtalan kártétel, sokfajta jogsértés és bántalom, amit üldözőim nekem okoztak! De amint kezdettől fogva minden téren tisztelettel és hűséggel viseltetem felséged irányában, úgy fogok a jövőben is viseltetni, abban az állandó reményben, hogy felséged nem feledkezik meg hivataláról és arról a kegyéről, mellyel engem, hű szolgálóját és káplánját megajándékozott, és hogy rólam, valamint egyházamról megfelelőképp gondoskodik, ha nem is énmiattam, ki bár csekély vagyok, de felséged iránt fölöttébb szolgálatkész, hanem legalább Isten kedvéért és lelkének üdvösségéért. Ennélfogva felséged kegyeibe ajánlom mind magamat, mind egyházamat, amely – ha felséged kegyesen meg nem támogatja – bizony alapjaiban rendül meg. Teljes szívemből kívánom, s kérem rá Istent is, hogy éljen felséged jó egészségben ez új esztendő folyamán, és diadalmaskodjék Isten és az emberek ellenségein.

Kelt Bácsban

1492 *Boronkai Iván fordítása*

Keszthölci Mihálynak (3)

Köszöntöm Krisztusban tiszteletre méltó atyámat, Keszthölci Mihály esztergomi olvasókanonokot, drága testvéremet – Péter kalocsai érsek.

Tiszteletre méltó testvérem! El nem mondhatom, milyen hálás lélekkel vettem annak hírét, hogy az ügyemben írott levél nem került bemutatásra, hanem ide visszaküldték. E figyelmes, baráti gesztusért köszönettel tartozom neked is, meg a prépost úrnak (4) is, és arra kérlek, tolmácsold neki illő emberséggel a köszönetemet; egyszersmind biztosítsd készségemről, hogy amiben tudom, teljesítem kívánságát.

A minap egyébként, amikor a váradi püspök úrral [Kálmáncsehi Domonkossal] folytatott beszélgetés közben szó esett János pécsi (5) kanonokról [azaz Janus Pannoniusról], megtudtam, hogy az ő epigrammái – melyeket egyszer már összegyűjtöttem Mátyás király utasítására – másolatban megvannak atyaságodnál. Bizony, nagyon szeretném ezeket látni, részben ama kiváló férfiú emléke miatt, részben azért, mert gazdag tárházai az ízes szavaknak és a változatos témáknak; úgyhogy soha még költőt nem láttam – magát az epigrammaíró Martialist sem –, ki jobban értett volna a téma kifejezéséhez. Az én pergamenre íratott példányom hányattatásaim során elveszett. Kérem atyaságodat, ha nélkülözheti kis időre e könyvecskét, juttassa el hozzám; én rövid idő alatt lemásoltatom. Ha viszont ezalatt is hiányoznék vigasztaló jelenléte, magad másoltasd le – de hibátlanul! –, így legalább kettős fáradságtól szabadítasz meg: a másoltatásétól meg a visszaküldésétől. Minden jót!

Kelt Budán, Keresztelő Szent János születésnapját követő szombaton, 1496-ban

1496. június 25. *Boronkai Iván fordítása*

HAGYMÁSSY BÁLINT

Magyarországhoz

(Ad Hungariam)
(részlet)

Magyarország, csak híred hallatára
juhászodik a gond s legott sisakját,
vésztjósló pajzsát és a görbe kardot
a harcnemzette nép ledobja menten
s vidám szivével vígan táncra perdül.
Te drága föld, akit a jószerencse
bő kézzel áldott és ragyogva állasz,
akad-e költő és akad-e ének,
mely hozzád méltón híred zengheti?
A kemény acélba foglalt drágakő
pompás szépségedet ragyogja széjjel,
kristálytiszta, zúgó folyókat táplálsz,
virágtól illatos mezőket fürdetsz,
forráshelyük lányoknak kedves berke.
Csiszolt márványod fényes, dús erével
akár a párosi, oly dísszel ékes.
A nyájaidnak se szeri, se száma
és mindegyik más fajta, így a gyapjuk
bő kézzel önti hasznod, gazdagságod.
Szerencsés, drága föld, te vagy hitünknek
örök disze és bárhonnan zudúljon,
csupán te vagy a Krisztus-hívő népnek
védelme és legyőzhetetlen pajzsa,
söpörd halálba már e számos csürhét,
amely a népek rablásán nőtt eddig,
már mind e nép joggal szomjazza vérét,
pusztítsd hát el nevét is a töröknek.

1509 *Takáts Gyula fordítása*

WERBŐCZY ISTVÁN

Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve

Opus Tripartitum, Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae
(részletek)

Ajánlás

Ulászló úrnak, a fenséges fejedelemnek és úrnak, Isten kegyelméből Magyarország és Csehország királyának stb., a legkegyelmesebb úrnak Werbőczy István, fenséged országbírájának ítélőmestere, a maga szolgálatait legalázatosabban ajánlja.

Ámbár e nemes Magyarországnak hazai és nemzeti jogait bizonyos sorban, határozott szabályokban és rendben összeállítani és írásba foglalt munkában megmagyarázni fáradságos és igen nehéz, sőt csaknem emberi erőt meghaladó dolognak látszik; mivel eddigelé nálunk e nemben tudniillik semmit sem találunk, ami akár eredeténél fogva hosszasan tartott, akár végzés által megállapodott, akár állandó szokás és veleélés útján megerősödött volna; hanem majd minden fejedelemnek és királynak kénye-kedve szerint, nemcsak egyes időszakokban, hanem igen kevés év lefolyása alatt is, új rendeletek és új parancsok keletkeztek, amelyek mivel egymástól többnyire különböznek és egymással mintegy homlokegyenest ellenkeznek, egykönnyen egybe nem olvadhatnak, úgyszólván egy testté össze nem forrhatnak. Ide járul, hogy az ember képességét és tehetségét fölülmúló dolognak látszik mindazt emlékezetbe tartani, ami akár a törvénykezési ügyekbe fölmerül, akár a bírói eljárásra nézve alkalmazást nyer.

Így állván a dolog, de mindamellett engedelmeskedni óhajtván Felséged parancsának, mely előtt bármire nézve meg nem hajolni mindig véteknek tartottam, nem irtóztam olyan terhet venni magamra, melyet vállaim korántsem bírnak el; aki jóllehet saját gyengeségemet ismerem – mert olyannyira nem tulajdonítok magamnak valamivel nagyobb szorgalmat vagy tanultságot, hogy magamat még a velem egyenlők s ugyanazon hivatásban buzgolkodók között is az utolsók sorába állítom oda –, mégis felségednek legszerencsésebb vezérlete és boldogító uralkodása alatt hozzáfogok az e tartományokban mai napig hallatlan és nagy szégyenünkre, de még nagyobb veszteségünkre, annyi század lefolyása alatt elhanyagolt munkához, tudniillik, hogy az országnak eddigelé szétszórt, csonka, zavart és nem egészen összeillő statutumait és végzeményeit, törvényeit és szokásait egybefoglaljam és összekapcsoljam és írásba téve felségednek közhasználatul való kihirdetés végett legmélyebb hódolatom hajlandóságával fölajánljam.

Nincs is semmi, amit akár Felséged nekem, saját nagyobb dicsőségére parancsolhatott, akár enmagam buzgóbb akarattal elvállalhattam volna. Mert a királyi fényhez méltóbban, alattvalói nyugalmára és békességére mi alkalmasabbat nyújthatott volna, mint azt, hogy az ellenségtől való félelmet messzeűző háborúk és fegyvercsörgetések után a békéről gondoskodik? amely állandó és szilárd nem lehet, hacsak a jog kormányzatán nem nyugszik, bizonyos pedig az, hogy sokkal többet ártanak a belső viszályok, mint a külső háborúk, és hogy több és hatalmasabb országot döntött romba hazai méreg, semmint ellenséges fegyver.

Érdemesnek tartottam pedig, Felséged kívánságához képest, az országnak összes szokásait, valamint törvényeit és végzeményeit tiszta, világos és mindenki számára könnyen érthető nyelven előadni és fejezetekre, címekre meg cikkekre osztani, hogy országunk törvényeinek első zsengéit ezentúl ne azokból a régi mesékből, melyekkel eddigelé más és más törvények kiadása által csaknem minden időt haszontalanul elvesztegettünk, hanem a tudás előcsarnokából és szentélyéből és magából a polgári tudománynak forrásából vegyék és hogy azok mindeniknek elméjében mélyebben megmaradjanak és szilárdabb gyökeret verjenek.

Mely dolog (véleményem szerint) a késő utókorra nézve, annál kedvesebb lesz, minél inkább látszik az, hogy őseink és eleink az efféle tanulmányoktól idegenkedtek; mert úgy látszik, hogy nemzetünk a keletkező ország legelső eredete óta, csakis hadi dolgokra adván magát, a többi tudományokkal nem törődött.

A szkíta népektől szakadt vagy származott magyarok ugyanis, elhagyván őshazájukat, a Dunán innen és túl elterülő felső Pannóniában telepedtek le és Attila vezérük alatt országuk határait messze mindenfelé kiterjesztvén, győzedelmes fegyvereikkel Német-, Olasz- és Spanyolországok határaiba nyomultak be.

Végre Szent István királynak, mint valamely mennyből leereszkedett világító fénynek intézkedésére, miután ez babonás és pogány hitüket kiküszöbölte, a katolikus hitvallást fogadták be.

És ezután (irigység nélkül legyen mondva) nem volt oly nép vagy nemzet, amely a keresztény köztársaság megvédése és továbbterjesztése mellett erősebben és állhatatosabban állott volna őrt, mint a magyar; amely (hogy a régiebbeket ne is említsem) mintegy

száznegyven éven át a rettenetes törökökkel szemben, hol támadva, hol védekezve, a mohamedán undokság egész vadsága ellen legnagyobb dicsőségére küszködvén, különféle kétes háborúkban soká és gyakran a legvérengzőbb csatákat vívta és a többi kereszténységet (nehogy mintegy széttört gátakon túl terjedjen az ellenség dühe) vére hullásával, élte odaadásával és sebeivel biztosította és mentette, akkora vitézséggel és oly természeti erőkifejtéssel, hogy élete jobbadán fegyver alatt tölt el.

Minthogy magukat semmiféle kereskedésre vagy közönséges mesterségre nem adták, egyedül a hadi szolgálatra alapították a nemességet, aminek következtében arra, hogy a törvényeket akár nagyobb gonddal megállapítsák, akár érettebb megvizsgálás után közzétegyék, sem nyugtok, sem elég alkalmas idejük fönn nem maradt.

De Felséged különös gondoskodása és előrelátása által immár közelállónak látom azt, hogy e dicsőségre nézve sem fogunk a többi nemzeteknél alábbvalóknak látszani.

Ugyanis te, legjobb és legkeresztényebb király, valamint a királyi szék magasságánál fogva minden más fölött állsz, úgy hihetetlen és csaknem mennyei erényben bővelkedel, mely a vallás tiszteletben tartása és az igaz isten imádása által a legdicsőbbé válik. Ugyanazért nemcsak semmi cselekvésed, hanem még gondolataid sem nélkülözik a mennyei ihletet. És valóban nagyon helyesen. Mert akkor vagyunk igazak, ha az ájtatosságot, mellyel az Istent vallásosan imádjuk, mindig meg- és szemünk előtt tartjuk; mert azt vélem, hogy az emberi igazság„ hacsak az istenitől (mely az ájtatosság) nem származik, a legnagyobb igazságtalanság.

Én ugyanis Cyprián dicsőült vértanúnak mondásában gyönyörködöm. „A király igazsága – úgymond – a népek békéje, a haza védelme, a köznép erőssége; a nemzet oltalma, a lankadók ápolója, az emberek öröme, a levegő mérséklése, a tenger csendessége, a föld termékenysége, a szegények vigasztalója, a fiak öröksége és önmaguknak a jövendő boldogság reménye."

Magára az igazságra pedig nem annyira természet, mint ismeret útján jutunk, mégpedig azon ismeret útján, melyet nekünk a törvény- és jogtudomány szolgáltat, amelyet Euripidész az esti és hajnali csillagnál csodálatosabbnak mond. Ez az egy erény, úgymond, ura és királya minden erénynek, alapja az állandó megbecsülésnek és jó hírnévnek.

Ugyanezért Agésilaosz, midőn tőle azt kérdezték, hogy melyik jobb, a vitézség-e avagy az igazság? „ha mindnyájan igazságosak volnánk – úgymond –, a vitézségre semmi szükségünk sem lenne" Mert minden emberi dolognak az a természete, hogy sokáig egyik sem állandó, hanem mindig hullámzik és ingadoz. Hogy csakugyan milyen hiú, milyen állhatatlan és csalékony a szerencse, azt az asszírok, médek, perzsák, makedónok és rómaiak birodalma tanúsítja. Egyedül az igazság az, mely önmagához következetes marad, mely nem változik, hanem mindig ugyanaz és hihetetlen szilárdságot hord magában.

Miért is Felségednek minden alattvalója között nevében igen nagy és örökös köszönettel adózom és tartozom, hogy nemes országának épületét a törvények és rendeletek akkora erejével kívánta állandóvá tenni, hogy azt sem a sors mostohasága, sem az emberek igazságtalansága megrendíteni sohasem fogja.

Mert ki nem tudja, hogy a törvényeket az emberek üdvének és nyugodt, boldog életének kedvéért gondolták ki? amelyek nélkül sem család, sem város, sem nemzet, sem az összes emberi nem, sem az egész természet s maga a világ sem állhat fönn.

Vajon ki volt legyen ezeknek első föltalálója, azt nemigen tudjuk. A héberek Mózest, az athéneiek Kekropszot és Szolónt, az argosziak Phoroneuszt, a krétaiak Minószt és Radamanthüszt, a lakedaimoniak Lükurgoszt, az egyiptomiak Triszmegisztuszt, a perzsák pedig Zoroasztert tartják valóban annak. De végre bárki volt legyen az, az emberi nemet olyan ajándékkal látta el, melynél nagyobbat és üdvösebbet alig szabad az istentől kívánni. Mert a törvények az egész emberi élet vezérei és kormányzói; egészen az igazságon, okosságon, végre a legmélyebb bölcsességen alapulnak; melyeket egészen az emberi nem igazgatására, kormányzására és megvédésére eszeltek ki; egészen azért találtak fel, hogy az életet jól és boldogan töltsük el.

Ezért törvények nélkül semmi birodalom, semmi köztársaság sem állhat fönn; mert a birodalmakat fegyverrel szerzik, de törvényekkel tartják meg. A törvények alkotják ugyanis

az állam bástyáit és alapját. Ezeken nyugszik a jóknak üdvössége, ezeken a béke föltételei. Hogy állunk, hogy járunk, hogy alszunk, hogy végre biztosságban élünk, mindezt a jog és törvények oltalmának kell tulajdonítanunk.

Ha ezeket eltörölnék, a derék férfiaknak az államban vagy nem lenne maradásuk, vagy szüntelen a legrútabb bántalmaknak volnának kitéve; mert Szent Ágoston tanúsága szerint: ha félre vetjük az igazságot, mik egyebek az országok, mint nagy haramiatanyák? A törvények azok, melyek bennünket a veszélyektől és gyalázattól megoltalmaznak, melyek az orgyilkosokat tőlünk távol tartják és az erőszakoskodókat meg a lesben állás veszélyeit tova és messze űzik, melyek végre a legnagyobb nyugalomban és csendességben megőriznek bennünket.

Ennélfogva ez idő szerint a kimondhatatlan magasztalásra méltóbb vagy az örökös dicsőség elérésére hathatósabb, de Felséged legvirágzóbb országainak az egyezség felbonthatatlan kapcsával való állandósítására is alkalmasabb dolog semmi sem történhetett, mint az, hogy az ország törvényei és határozatai, melyeket ezelőtt a legsűrűbb homály és sötétség borított, Felséged vezérlete és hatalma alatt az írás fényével megvilágítva Felségednek oly nagy méltóságával köztudomásra jussanak.

Mihelyt Felséged e megbízást reám ruházni méltóztatott, ámbár őszintén megvallva, minden igyekezetet, szorgalmat és serénységet arra használtam, hogy Felségednek, tehetségemhez képest, a lehető legteljesebben engedelmeskedjem; mégis tudtam, hogy nem fognak hiányzani olyanok, akik mivel őket az irigység szövétneke ingerli, ezt az oly nagy és annyira közhasznú munkát ócsárolni meg nem szűnnek, mert az ádáz irigységnek az a szokása, hogy kaján és legbőszültebb támadásait mindig az ellen intézi, ami jelesebb s ami nagyobb dicséretre méltó.

Ámde tökéletesen bízom abban, hogy Felséged engem annak a szörnyetegnek legiszonyúbb torkából könnyen kiragad, és magam is, Felséged pajzsának mintegy védelme alatt, mindazokat a nyilakat, melyeket a rágalmazók szórni fognak, rettenthetetlenül vagy visszalököm, vagy felfogom. E buzgó fáradozásomért pedig, azt vélem, eléggé, sőt túlságosan is meg vagyok jutalmazva, ha azt fogják látni, hogy mind hazámnak, melynek rendkívül nagy szeretetét minden hazafi szívében hordja, e részben hasznára voltam, mind pedig Felségednek, kinek magamat örök időre átengedném és odaadnám, tehetségemhez képest, engedelmeskedtem, ismételve kérvén és esdekelve könyörögvén, hogy Felséged eme szentséges nevének ajánlott fáradságos munkámat újra meg újra átolvasni, megvizsgálni és megrostálni kegyeskedjék.

És minthogy az emberi alkotásoknak az a sorsa, hogy semmi sem olyan bevégzett és annyira tökéletes, hogy azt jobbá tenni ne lehetne; mindazt, aminek akár elhagyását, akár megváltoztatását, akár hozzáadását Felséged éles ítélete szerint szükségesnek tartja, legszigorúbb bírálatával akképp igazítsa és javítsa ki, hogy abban semmi se maradjon, mit a vetélytársak és rosszakarók ócsárolhatnának.

Azt pedig senki se hitesse el magával, mintha én magamnak akkora hatalmat tulajdonítottam volna, hogy új törvényeket merjek hozni és betoldani, hanem én csak azt, amit elődeimtől kaptam és aminek követését a törvénykezésben és peres ügyek tárgyalásában láttam, hallottam és tanultam, mintegy egy könyvbe gyűjtöttem, és rendbe szedtem, mindazáltal nézeteimet előzetesen többi tiszttársaimmal és azokkal közölvén, kik a hazai jogban és szokásokban járatosak.

Mely munkámat most Felségednek mutatom be és ajánlom, alázatosan esdekelve kérem, méltóztassék e fejtegetéseimet kedvezően fogadni és szentséges tekintélyében, ha erre méltónak tartja, részeltetni és minden alattvalójának megtartás végett kihirdetni.

Inkább mérlegelje pedig Felséged szándékom minőségét, mint a felajánlott munka csekélységét. Mert ez ajánlat, bármilyen csekély is az, az engedelmesség és őszinteség műhelyéből került ki. Jövendőre pedig, amennyire erőmtől kitelik, minden igyekezettel, gonddal és szorgalommal azon lészek, hogy szolgálatom Felségedre nézve valóban hasznosnak bizonyuljon. Az akarat és a hűség bizonyára sohasem fog hiányzani. Éljen Felséged, kegyelmes király, sokáig és igen boldogul!

1514 *Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen fordítása*

TAURINUS ISTVÁN

Stauromachia, avagy a keresztesek paraszti háborúja

(Stauromachia, id est Cruciatorum servile bellum)
(részletek)

Első könyv

Lelkem készt a magyar földön dúlt, szolgacsatáknál
bőszebb harcot, a nagy bűnök vezetőit, a pórnép
rontó áradatát s mind annak okát, ami történt
zengeni. Most nem idéz versem, permessusi partok
nyájas szűzei, sem költőknek támasza, jósszók,
s téged sem, mely két nagy orommal nyúlsz fel az égbe,
Parnassus, s a szavam nem hívja hyanti Apollót,
ám titeket szólít, Erebus zord végzete: Párkák,
s benneteket, sose nyugvó kín, s ti avernusi, gyászos
Eumenisek, s iszonyú Acheront hívom segedelmül.
Benneteket kérlek, kik felfeditek, ha a tiszta
éj jön, a földi lakóknak az isteni, emberi álmok
titkait, ellengő árnyak, súly nélküli testek.
S míg fülemet másnak madarász hálója rabul nem
ejti, s amíg nem les, míg szóltok, más a sötétben
mondjátok meg okát: mért kezdett szolgai harcot
pannon földünknek rab nyája, a durva parasztnép,
szörnyü halált szánván főrendűek seregének?
S hogyha a válaszotok meghozza az éjjeli szellő,
majd ciprust helyezek jó illatu szép adománnyal
én ajtótok elé, meg a Styx küszöbére kalácsot
áldozatul, s gyászdal szava zendül zárt kaputoknál.
S gyász-házában a szörny most felfigyel erre, Magaera,
áll hegyezett füllel, s vállalja, segíti ügyünket.
(Tán csoda ez? Van, amit nem képes elérni ajándék?)
S jönnek utána, kiket hívott, nővérei sorban.
S kezdi eként, sorsunk magyarázva:
„Az égi jelekben
hogyha kicsit bíztok, s ha az emberi elme az aethert
ismeri már, mely fent szétterjed az égi magasban,
lássátok be, a szörnyü halált, kórok valamennyi
fajtáját, a bajok cinkos csapatát ama sarlós
ősatya küldte reánk, földünk fertőzve bajontó
csillaga fényével: Saturnus okozta a népi
lázongást, ő szőtte be századainkba a vaskort,
hosszú életü hogy ne lehessen az emberi nemzet.
Voltak az égen más szörnyű jelek is: hogy az Ikrek
összefonódtak a lant alakú Rákkal, nagy erővel
vetve reá lebegő, szívós karjuk kötelékét,
Mars s Jupiter, haragos fényükkel nyomva el egymást,
baljós harcba fogott, s győzött ez, vesztes a másik.
S íme, nem ok nélkül látszott hűs vérü Halaknak
jöttén az árny a Napon, késztetve a nemtelen embert,
példátlan dühvel hogy törjön rá a nemesre.
Ránk vagy a felbőszült, dühös ég, vagy a rosszakaró Sors

küldte e sok véres harcot, s a hazánkra a romlást,
vagy, mely rettenetes jelként félelmetes éjjel
fénylett fel nyomorult fajtánknak, az üstökös, izzó
tűzarcát aminek vérszínű fürtök övezték.
Gyászos előjelként hangzik baglyok huhogása,
s gyakran iljeszt rá sok városra a csúnya kuvikszó,
jósol a gyász színű varjú, károgva rekedten,
éji madár sivitoz házak tetején a sötétben,
s rettenetességét megjósolván a hadaknak
félve vonít az eb is, lármáz a bagoly meg a farkas.

– –

Baljós jel, hogy esőfelhők közepette a napfény
sáppadozik, s ki merész a napot vádolni csalással,
s vélni: a vándor hold ok nélkül tűnik az árnyba?
Színe sötét szénnel jelölendő ennek a napnak,
melyen a csizmás pór felvette jelét a keresztnek,
s jó ürügy ez volt rá neki, hogy gazdáira törjön,
küzdve kihúzni nyakát a szorító, súlyos igából.
Látva a Székely, hogy megjött, mire annyira vágyott,
végre a nap, nyájas képpel leplezve el aljas,
rossz szive szándékát, gyors szárnyon száll budavári
tájra, hogy ott mindent végső romlásba taszítson.
Nincs gazság, mire nem képes sárkánya a bűnnek,
gazságok tárháza, tanult tudománya a rontás,
s szegni adott szót és színlelvén rejteni ártó
terveit és született fondorságát mosolyával.
Szörnyű indulatú, dühödött, mindent mer a lelke
féktelenül, gőgtől dagadó, nagy tiszteket óhajt.
Őt rá tudja a vad hatalomvágy venni akármily
bűnre; szülői, kegyes szeretet, félelme az égi
istenségeknek, szerelem szívére sosem hat.
Semmi se kell, mi középszerü, néki, de telve a lelke
aljassággal, s vad nyereségvágy izzik a mélyén.
Mind nem lenne elég neki rőt Pactolus aranyló
medre, Tartessus sziklái közül kiszökellő
sárga Tagus, Crassus pénzesládái, se Croesus
kincse; aranybányák értékeit elpazarolná,
s folyton orozva is ínségben tengődne örökké.
Eurynomus se vadabb, Orcus se busabb; a gyiloknál
szörnyűbb; más bűnére halált ítélni sosem rest,
s képes a hű társsal meggyűlöltetni barátját.
Hogyha a régi idők hozzák a világra e szörnyet,
Pirithous Theseust, Pylades megutálja Orestest,
s megveti lelke felét, Polluxot Castor is, ámbár
ez vele épp abból a tojásból kelt a világra.
Féktelen és nem vár, megszállta a vak hatalomvágy,
s pórhadakat szit ilyen vad, szörnyűséges időben.
S rakja falukban már ifjúra, öregre, akikre
csak rálelt, a jelét a keresztnek, s mind hadakozni
hívja a földművest. Mint Pegasus, át a vidéken
száll lova, nincs, minek ő bátran nekivágni ne merne.

S gaz szive mint a gonoszt jobb kedveli mindig a jónál,
bűnhöz szokva aként csavarintja hazugra örökké
azt, mi igazság.

Második könyv

„Bár túl sok tudomány nem bánt és nem tanitottak
zsenge koromtól szent papolásra, ha nagy figyelemmel
s néma ajakkal hallgattok, hát szólhatok úgy is,
mint ahogy ellestem hajdan, még ifjan a kámzsás
szerzetesektől, kik szószékről szóltak a néphez.
Tudjátok ti nagyon jól, mily hitvány a nemesrend,
s mint dicsekednek mind hazugul nyert, ősi cimekkel.
Ám a nemességet nem az elnyert, ős cimer adja,
nem, de a tiszta erény, s nem fér meg a nyers hatalomvágy
és az erény együtt. Jól hangzik, s bölcs ez a mondás:
vágysz az erényre? Szaladj fényűző, nagy palotákból,
légyen társad, kit vad irígy nem bánt, a szegénység,
ez meri csak ma fejét a világ ily zűrzavarában
fennen fénylő csillagokig büszkén felemelni.
Egykor alaktalan és rút káosz volt a világunk,
nyers és kúsza tömeg, s nem volt szép fény se felette.
S isteni végzésből szétvált, s elnyerte alakját.
minden rész, s a saját képét is mind a teremtmény.
Végre Teremtőnk és a világnak Létrehozója
emberi ősként Ádámot formálta a porból,
majd bordájából, hogy légyen társa is, Évát.
Volt-e király, császár, hős akkor kincsei révén?
Volt-e nemes, lovag és főúr? Ha mi mind egy atyától
lettünk, hát ki lehet még kívüle úr mifölöttünk?
Róma a föld ura lett gazdag patríciusokkal
élén, ámde nevük szűkösebb, régi kor adta.
Hős diktátora szánt, Serranus, görbe ekével,
s nagyhirü Fabricius- s Fabius-törzs cséppel, ekével
törte kemény tenyerét, megvetve a nemtelenekhez
illő, tarkaszinű ágy vánkosait s a henyélést.
Sásfonadékból volt lágy álmot adó nyoszolyájuk,
s hogyha hasuk korgott, tölgymakkot szedtek az erdőn.
Forrás friss vize volt italuk. S im, e szörnyek, az átkos
főnemesek ma vagyont halmoznak a régi vagyonra,
úgy, hogy a más kárán kívánnak jutni haszonhoz,
vagy, pótolni saját káruk, más vesztire törnek.
Festve szemük, fürtjük bodor, és pirosítva az ajkuk,
s illatozó asszír kenetektől fénylik a keblük.
Lágy kéjekre vadász, kenetes fürtjét koszorúzza
és piperézi magát mindegyik, s cifra ruháját
össze aranycsattal kapcsolja, akárcsak a lányok.
Díjuk lesz a halál s rettentő gondokozó kín!
Egyszerü, ős hagyományt megvet lelkük, s az apákkal
szembeszegül. Nem örül soha tékozló a szerényebb

életnek, s az apák meg az ősök nagy vagyonának
roskadozó asztal lakomáin hág a nyakára.
Kérkedik éhségük, s földről, vízből ami étket
gondosan összeszedett, egy éjjel megsüti mindet.
Meg sosem ízlelnék ajkukkal a Clitori-forrást,
s köznapi ételeket, mivel eltelt, megvet a gyomruk,
s külhoni bort isznak kristály- meg aranypoharakból,
s asztalukon gyönyörű fácán – amit argoszi gálya
szállított legelőbb hozzánk – vacsorára, ebédre.
Így azután nagyon is számít, mily mozdulatokkal
vágják szét a tyukot náluk s milyenekkel a nyúlat.
Repdes a nagy tudományu szakács gyors kése, s a drága
asztalon úgy darabol mindent formás szeletekre.
Náluk erény a király palotája körül hazudozni
féktelenül, s ki fecseg, mindjárt nagy hírre kerülhet.
Hirdeti nagy hangon ki-ki, hogy mily bűnt követett el,
csak hadd tudja a nép, s arcátlan-nyíltan a vádat
vétkeiért folyvást áthárítják a tömegre.
Hisz számukra az isteni, emberi jog, meg a törvény
bármely itélete megvehető, s pénzért van igazság,
s ott van a jog – vélik – hol legmagasabb jutalom hull.
Úrnak szégyene nincs soha! Ő büntetlen akármit
megtehet. Így a szokás lesz számára a törvény,
és nem is egynél vált megrögzött bűn a szokásból.
Bámulják az erényt, s dícsérik, hogy milyen érték,
mint Juno madarát a gyerek; csak látszaterényre
törnek, s nem pirul egy se az özvegy nőkre vadászni,
megfertőzni leánygyerekeknek tiszta szobáját,
s asszonyt, lányt sőt násznyoszolyát szennyezni be rútul,
hogy ha beléjük esik szörnyű nagy erővel a vad vágy.
S míg Curiust játsszák, s míg züllött orgiahősök,
mint zordszívű Cato, úgy vonják össze szemöldjük.
Csak vádolhat a szó, ha valót kell mondani róluk!
Mint könnyelmü leánykérők, fűt-fát megigérnek,
nem tudják, mit akarnak, s elvetik azt, mire vágytak.
Csalja szavuk, tettük nyomorult jobbágyaik egyre,
s kapzsi mohóságtól égvén nem nézik az eszközt.
Nyári kalászt, a tavasz fűszálait, őszi gyümölcsöt,
tél zord fellegeit, Lybiában a port vagy az égi
csillagokat könnyebb mind megszámlálni egyenként,
semmint bűneiket fel tudnánk rendre sorolni.
S hozzá még rabszolga se tűr, mint itt mi, oly ádáz
sorsot; megrokkant a nyakunk, sziszegünk a tehertől.
Itt az idő, húzzuk ki nyakunkat a zsarnokigából!
Mondja a törvény is: szállj azzal szembe, ki zsarnok;
megvan rá jogotok: tegyetek, mint mondja a törvény!
Meg kell fékeznünk uraink mind, élve az elnyert
drága szabadsággal! S el kell vennünk a nemestől
régi kiváltságát s újabb jogait. Figyelemmel
hallgassátok, amit mondok javatokra: megosztom
én veletek, mit a jósors ád – s bő lesz adománya!
Nem leszek én a királyotok, ám bajtársatok inkább,
az lesz tennivalóm ezután, mit a népsokaság mond,
s ő dönt. S én letevén díszét a vezéri süvegnek,
meghallom szivesen, rólam mi a vélekedéstek.

Új uralom mindig szelidebben fogja a gyeplőt.
S majd mikor itt van a perc, ne remegjetek úgy se, ha szemben
tán testvéretek áll, s támad rátok s a szülőtök,
mert az önérdek előbbrevaló minden szeretetnél.
S minthogy oly édes a más kenyeréből élni, ma bátran
azt is mernünk kell, aminek vak börtön a díja;
így féltjük mimagunk, s diadalra eként tör a lelkünk.
S majd azután, valahány más nyelvű, távoli nép él
lanyha Hydaspes meg hűs Hebrusnak folyamárja
s szkíta Borysthenes meg a Baetis közt, leigázzuk!
Rest arab és kanyaros szélű Ganges meg Erythrae
tengere partjaival mind-mind szolgálja uralmunk,
s mostani kor s a jövő tisztelve beszél a nevünkről.
Azzal, amit tettünk, írók sok könyve telik meg,
s tiszteli századokig nagy hírünk majd az utókor.
Így, ha lehet hinnünk valamennyit a gyatra papírnak,
mennyire művetek él ezután is, szépszavú költők,
annyira biztosan él hire majd e paraszti hadamnak.
Bűnhődjék minden, ne kiméljen semmit a romlás;
bőszebbek legyetek, mint vad cleonaei oroszlán!
Ronts a nemesre, a líb medvénél légyen az arcod
szörnyűbb, és sose hátráljál meg senki előtt sem!"
Így szilajítja a már rohanókat, s bárha kegyetlen
bosszú vár mindenkire, mily korlátlan a végső,
drága remény! – S mindnyájuknak tetszett a beszéde.

– –

Ötödik könyv

– –

Látva a Székely most, hogy futván megfut a népe,
bús sorsát szomorú szívvel, csüggedve fogadja.
Hagyja a víg lakomát, Mars kardját fogja kezébe,
fúj rettegve, de mert félelmét rejteni vágyik,
arca reményt színlel, s kinját kebelébe lenyomja.
S minthogy meghiusult minden nagy terve, a szíve
szárd fűnél keserűbb, s puszpángnál arca fehérebb;
felveszi fegyvereit, hogy az ellenségre rohanjon.
Száll szárnyas paripára, s először harcra szerencsés:
két vértes katonát leterít egyetlen ütéssel.
Ám oly sorsra jut ő, mint az, ki galádul atyái
sírhalmára vizelt. – Beszorítva a fegyvereseknek
ékeitől, míg vad hulláma sodorja a harcnak,
azt, ki elébe kerül, zord arccal küldi halálba.
S kardja kicsorbul, vért többé már véle nem onthat,
sújt csak a kard, de sebet már éle hasítani nem tud.
S űzi kivont tőrrel hős Zápolya őt a csatában:
nagyszivü ifjú, hősi vezér, új, bátor Achilles.
S jelzi a gyászos Nap mint égzengés, vereségét:
szörnyű harcuk alatt elsápad a fénye, sötétül.

Ő, nyomorult, ádáz arccal küzd, gaz dühe tombol,
dárdát is ragad, és úgy harcol teljes erővel
csonkult kardjával, keze csapkod markolatával.
Ménjéről lelökik, s szomorúan látja a Székely,
nincs kétség, ez a vég. S gerelyerdő fogja körül már
őt, kin nem tett túl vad rémítésben a gyáva
perzsa, s a germán vadságban s a görög se cselekben.
Tombol, amíg a kötél fáradt testére fonódik;
árnyas berkek ölén így tépné széjjel a bőszült
medve a gyér hálót, s így szennyezi rengetegekben
meghajszolt vadkan mérges tajtékkal a cserjést.
Így őrjöng, fenyeget, ki akarja bogozni a szívós
görcsöt. S hogy már csak bűnhődni vigyék fel a fényre,
szűk börtönbe vetik, s roppant őrség körülötte.
Kásától dagadott testét sok tölgyfa gerenda
nyomja, a tagjai míg rádőlnek a vastag alomra.
Hajnalodik, s a tüzes Phoebus kel az égre ragyogva,
s lép át tündöklő köntösben a tábori sáncon,
s néz vad kínok elé oceánja bünöknek: a Székely.
Húzza a vérszomjas hóhér hitvány üregéből,
látványosságul bosszút lihegő sokaságnak.
S ő fel, a csillagokat fenntartó végtelen égre
nézve busan felnyög, sóhajtva sürűn, s kebelének
mélyéből így szól:
„A halállal vége a kínnak.
Most végső napom ez, s ez az órám benne utolsó,
hogy sosem érjem el én Thylének távoli partját.
Bármi halált küld is döntésetek, égiek, én azt
állhatatos szívvel, bátran viselem, hisz az égnek
vaj ki parancsolhat? Párkák fonalán sose győzhet
nyájasság, egyként elhullik a hős meg a gyáva
Tűrjük, amit hoz a sors. Van elég, amivel dicsekedjem:
Hős hadaik szétverve kiirtottam gyökerestül
itthoni zsarnokaink, s ki előzött észben, erőben?
Ennyi dicsőséggel ki csatázott póri had élén?
Százszor több nekem ez három diadalmi menetnél
szent Capitoliumon, kísérve királyi raboktól!
Vissza amíg csillag jön az égre, s a földre az új rügy,
tengereken míg csak hullám kél, és fa az erdőn,
őrizi fennmaradó nevemet minden kor örökre;
híremet emlegetik mindég, a paraszti királyról
zendül az ének a hun földön, mert felhat az égig
hírnevem, és soha már egy kor se borítja homályba.
Éltem, a természet kijelölte utat hadakozva
megjártam. Nem szid, kőszívű Végzet, a lelkem
veszte miatt, s kétes Sors és Fortuna, az égbe
érve e rút végért nem vádol. Bennetek inkább:
vétkes Fényűzés s tunya Bőség átka, ti vagytok
gyilkosaink! S rút Bűn, vétek sárkánya, kegyetlen
sorsunk, ránk iszonyú romlást zúdítva, te küldted!
Búcsúzom, diadalmak s föld, mit már sose látok!"
Így szólt. S tépi le már sok vér szennyezte ruháját
róla a hóhér, majd égő botot ád a kezébe,

és tüzesült koronát illeszt fejedelmi fejére,
s úgy ékíti királyi diszekkel, mint fejedelmet.
Pór had szítóját, szökevényét, gaz vezetőjét
csúfolják a királysággal, s hóhéra szavára
sárga halántékát izzó vaspántba szorítják.
Megroppan széles koponyája; szemén meg az orrán
s nagy fülein meg szájüregén agya nedve kibuggyan.
Így csöpög épp az aludttejnek sűrű folyadéka,
míg ritkásan szőtt szita nyomja, a tölgyfaedényből,
s így folyik el sűrű lyukakon kiszorítva a nedve,
mint agya itt a tüzes pánttól szétnyomva szivárgott,
s rettenetes folyadék szennyével lepte be arcát.
Nádvesszővel üzött szolgái csapatja körötte
táncot járt szilajon, s vad urát gúnyolta: királyát.
Majd, fenyegetve kivont tőrrel, hogy jelt ad a vajda,
rontva reá rágják, szaggatják puszta fogukkal;
tépik a szétroncsolt tagokat, nyeldesve, amit már
megrágtak, s azután kezdik szürcsölni kiomló
vérét is – nyomorult szolgák! – eltelve a hússal.
Íly hóhér-lakomát kínál, iszonyú teritéket,
rettenetes lével telehintve az ördögi asztal!
S ő hull vértelen és meggyötrött testtel a földre,
s fényt, létet megutálva hever félholtan, aléltan,
mígnem az életerő lassan megtér kebelébe.
S mint amidőn nyáron napfényben epednek a rétek,
fonnyad a zöld vetemény, és ekkor hirtelenül jött
záportól, s fentről jött, bőséges esőktől
mind felüdül, vídám a berek, s a vetés, a letiprott,
zöldell, s élednek kivirult szirmokkal a kertek,
így hozzák a szerencsétlen Székelyt, lelocsolva
bőven, vissza a Styx mellől, Orcus kapujából.
S véteti kóc kötelét lábáról s a kezéről
Zápolya, majd amidőn felüdült, rátéteti ismét.
Dulichium fejedelme, Ulixes vad kora tért meg;
laestrigonok sütögették meg bajtársait ennek
nyárson, mint ezt több hajdankori krónika mondja.
Hajlik a nap lefelé, már hosszabbodnak az árnyak,
s ekkor a vad hóhér leteríti a földre, hogy immár
négyfele vágja a Székely száz seb fedte, fogaktól
marcangolt tetemét; sűrű vértől belepett, nagy
ágyékába hasít, s feltárja szivét meg a gyomrát.
Zúzza a vad fickó szét csontját számos ütéssel,
s félig evett, görcsös lábát, karját, csigolyáját,
s szól: „Ki hazájában lázongást szít, az eképpen
bűnhődjék!" – s elszelte fejét nagy pallosa éle.
S hogy roppant bűnét bizonyitsák s lássa a nép is,
elvitték a fejét lándzsán, feltűzve, Szegedre.

– –

1519 *Muraközy Gyula fordítása*

NAGYSZOMBATI MÁRTON

Magyarország főuraihoz

(Ad regni Hungariae proceres)
(részletek)

Második könyv

Mátyás úr, a királyok közt tisztelt, kimagasló,
nagyszivü volt: népét óvta, s szerette a nép.
Országlásakor édes bőség évei értek:
Róma hatalma virult így Cicero idején.
Mindig igaz mértékkel kormányozta hazáját,
fönséges, tisztelt volt s a hon őre, mig élt.
Készséggel segitett nyomorultakon, árva hazánkra
tárt, tehetős kézzel szórta ajándokait.
Harcra, dicső diadalra serény volt szíve ugyancsak
s nagy viadalra vonult szent hite bajnokaként.
Súlyos jobbja gyakorta ragadta ki népe hazáját
s vallását a veszett ebnek agyarja közül.
Hitnek a harcosa volt, irtotta keményen az ellent:
ezt tanusítja a sok vércsatakos csatatér.
Tetteit el nem hallgathatja a messzi utókor,
íme, az itt daloló Múzsa is őneki zeng.
Sok birodalmon, váron, népen nyert diadalmat:
így a király soknak rettenetes vala már.
Fegyvereit valahányszor megszenvedte a német,
sírta derék erejét még minap is cudarul.
Stíria elhullot dúltan, diadalmi csapásán,
s véle erőd, tábor, városok, otthonok is,
Ausztria nyögte a bús hadakat, sorvadva a harcban:
nagy szerrel szép Bécs büszke falát bevevé!
Hős idők! Ha csatázni vonult, a török menekült mind
csúfosan üldözte vissza honába a gazt.
Izmos cseh s gyönyörű Latium mind félt a kezétől,
s mind, aki észak-olasz, s gót is, a lóhusevő;
félte a lengyel, az arctusi égtájon lakozású,
s mind, ki a napnyugoti part mezein telepes,
mert csuda nagy győzelmeket érlelt egyre a lelke.
Meg sose vert hada sok szép diadalt aratott.
Hannibal és Nagy Sándor sem volt nála erősebb;
sorra levert sok olasz harci vezéreket is.
Sem Marius, se Metellus nem volt harcra vitézebb,
s hitre, erényre nagyobb Achiles, Attilius.
Gyakran akarta leverni haraggal a büszke Velencét,
ám ehhez gonoszul módot a sors nem adott.
Igy, ha királyunk élne – de másként hozta a végzet! –
Ennyire nem lenne gyönge ma Pannonia.
Mindmáig ha ragyogna személyén fegyvere zajgón,
már a török csak alig tudna megállni helyén.

El nem hagyná büszke hatalma dicső Budavárát,
melynek sír ezidőtt, s nyög szomorú panasza;
vára kevéssé sem csorbulna ma romladozástól,
míg most rom meredez mesteri szép tetején.
Sziklaszilárd pillérként nyúlna a sok tömör oszlop,
s fő vár lenne talán szerte a föld kerekén.
Oly igen ösmert ez, nem üres hívság a beszédem:
vitte dicsérve a hír mind a viselt ügyeit.
Nagyra növelte a hont nagy messze körítve határát,
s gondviselőn szerzett nagy csuda kincseket is.
Hoztak aranymarhát önként sok távoli tájról,
gömbölyü gyöngyöket és drága selyem szövetet.
Tán nem is élvez ekkora pompát isteni körben
Jupiter úr sem, a nagy, fönn, magas égi honán.
Udvari szert nem tartott véle a földön egyenlőt
Caesar sem, noha nagy föld ura volt egyedül.
Élte magas kedvében díszek közt a világát,
ő maga és ragyogó udvari népe vigan.
Vára hatalmasan állt a jeles hegy büszke gerincén,
merre az Ister ereszt tiszta folyó vizeket.
Mesteri kézzel emelte derék művészet a várat,
szívesen ellakná Juppiter úr maga is.
Tornyai fölmagasodnak a fénylő, csillagos égre,
nincs is ezeknél szebb szerte a szép nap alatt.
Hogyha ragyognak a fényesen égő nap sugarában,
míg Phoebus-fénylőn önti a földre tüzét,
mint üvegen csihol izzó szikrát rajtuk ezerszínt,
tornyai oly ragyogók égi parázs sugarán.
S róluk látni a dombot, az erdőt, szénakaszálót,
perje-füvellőt és rét-legelőt s a folyót.
Csarnokait fríg oszlopok erdeje tartja sudáran,
s tölgyek erős törzsén állnak az épületek.
Nagyszerü fönségét Salamon palotája se verné.
Bárha királyi, csudás volt: gyönyörű palota!
Tárt udvarló pitvarain sugaraztak a bíbor
kárpitok és tölgy volt ajtaja, tág küszöbe;
ajtófélfa nemes márvány volt hó-erezéssel.
boltozat és kupola tündökölőn vakitott,
és villóztak a termek: föstve a fal figurákkal,
és a gerendaducok s bíbor-arany nyoszolyák;
szerte a fal sok furcsa alakkal volt csupa díszes,
kandallókat oda míves, ügyes kar emelt,
Bíborlébe fürösztött kelmék bársonya fénylett,
lengő függöny omolt és suhogott a selyem.
Állt csodaszép ragyogásban, tiszta fehérben az asztal,
roskadtig födték étkek izes javai.
Pompáztak nagyebédlők s házbeli fölszerelések:
dombormű alakos, vésetes érckehelyek.
Jól reteszelt, zsíros konyhák kulcsrésein át is
rengeteg étkeknek illata párologott;
és megteltek a pincék is sokféle itallal:
száz meg ezer kancsók édes, erős bora folyt.
Creta szülé e nedüt, s Chios öble s a lanka Vesenus,

s Rajna kanyarjainak szirtje, cseres ligete,
vagy Campania mustos dombjain adta Phalernus,
vagy a Szerémségünk víg tövein fakadott.
Nap mint nap magasodva merész fala büszke Budának,
szerte külországban nőtt is a híre, neve.
Gazdag volt az ezüstben, még inkább az aranyban.
Így a király a haza legnemesebb fia volt:
mind, ami jó volt múlt korokon, s ami jó a jelenben,
drága szerencsével mindaz a birtoka volt.
Kincseivel sok hajdani polgárt messze fölülmúlt,
Úgyszintén Croesust s kincs-boritotta Mydast.
Udvara díszelgett szolgák fejedelmi hadától,
sok volt itt a vitéz, s szablyaövezte vezér,
és gyülekeztek az ifjak, a hosszú, a lenge hajúak,
illőn, mentében szép csapat ifju legény.
Járt akkor mifelénk német, bodroshaju lengyel,
sok fürtösfejü úr, s had-gyakorolni sereg.
Versenyt víttak a kardra kapó katonák s deli ifjak;
más mulatott s vigadott, szólt a dal, és a koboz.
Pengett játszi tusákon a pallos, a penge, a páros;
döndült vasbuzogány s lándzsa recsegve törött.
Búgtak a hajlott kürtök; trombita, harsona harsant;
megperdült s döngött egyre rekedten a dob.
Majd a zsivajban a híg levegőég szinte kavargott,
hogyha porondra bukott s nyomta a port a vitéz.
Bámész emberek álmélkodták hosszu sorokban
népünk játékát és a vitéz mulatást.
Fenséges fejedelmünk mindezt nézte derűsen,
méltóságosan és vígan a bástya fokán.
És kiket érdemeseknek látott ő jutalomra,
drága ajándokait szívesen adta nekik.
Lenne az elmém mélyebb, lenne a szívem erősebb,
és több nyelvekkel nyílna szavakra a szám:
mégse dicsérhetik őt méltán szerető szavaim, mert
hősi, magasztos a tárgy s gyönge dicsérni erőm.
Ellene kelt nemesek seregébe először eszének
mételye hullt ravaszul: nagy csel a frigyhitetés;
végre vitéz viadalban verte le mind valahányat,
s fegyvere hűségre kényszeritett sokakat.
Volt, kit öles fabitóra kötött fel, volt, kit a béklyó
s durva bilincs nyüge zárt kínban a börtön ölén.
Soknak rendre huzatta ki fájó, véres inyéből
szörnyű fogószerrel síma, csupasz fogait.
Volt, kit a szíj, és volt, kit a bot tanitott meg a rendre,
esküszegő szigorú számkivetésre szorult.
Hámbafogott hűtlen hordákat a hős hadak élén,
vetve örökre konok, büszke nyakukba igát.
Igy vala végig vaskezü harci vezére hazánknak,
istápolva a jót, vesztve a rosszt, a gonoszt.
Rémületes lőn ellenségnek s vad nagyuraknak,
istápolva a jót, vesztve a rosszt, a gonoszt.

Rémületes lőn ellenségnek s vad nagyuraknak,
rettegték a papok s nagyszerü hadvezetők:
félték mint urukat szolgák, tanitót a deákok,
vagy mint réti csikaszt fél a tejes gödölye.
Ily tettektől nőtt a nevének nagyszerüsége,
jó emlékezete lett, és csuda híre dicső.
Mily szavak áldhatnák a királyi töretlen erőket?
Melyek idézhetnék annyi dicséreteit?
Úgy, mint Herkules egykor az összes szörnyön erőtvett:
ellenségeire éppen aként robogott.
Bár azidőtt ösmerték volna: Homeros, a költő,
dalba kapott volna nagyszerü tetteiről.
Hogyha a könnyek visszazudítnák élte folyását,
mindeneken méltán könnyözön ömlene most.
Mert pusztít a hazában, a rontott népben az ínség,
bajban, erőszakban súlyos az elnyomatás.
Ő bírná egyedül fennkölt hatalommal az ország
régi dicsőségét visszaszerezni megint.
Igy mondták nekem, és én nem költöttem alábbra,
sem magasabbra hirét, mint ahogy illeti őt.

Harmadik könyv

Bár, ki való igazat mond, ármány sújtja, csalárdság;
s bal végzés, iszonyú számkivetés fenyeget:
intelek én, magyar úr, az igazság szent, s ha gonosz nyelv
szólna, hamis panaszú, senki se hinne soká!
Nem becsmérlem állapotunkat; igazságot követelvén
rút gazságot, bűnt, s vétkeket vádolok én!
Mind feleik létét feketíteni fáradozók most:
mardosnak gonoszul s dúl csak a csel, a csalás.
Hű sziveket feszületre feszít a viszály, eszevesztett
visszavonás: uszitás, sanda gyanú ma az úr!
Krisztus urunk egyházait irtja akárki ma nyilván,
és szent papjait is nyelve hegyére veszi.
Gazt az igaztól el már nem különíti az élet,
és az erényeket is földretaszítja a bűn.
Érdemes élet már eszelősség, szégyen a jóság!
Leplezik is: lappang, s tombol a csel, a harag.
Álnok jellemek élnek: a fortélyos ravasz elmék...
Többit alig merem is mondani, ríni tovább:
jámborság, az utált, leterítve! Az úr: arany és bűn!
Pusztul a tisztesség, és vesznek az együgyüek,
táncol a tolvaj, hízelgő virul és a kerítő
bujt s ki elárul: győz, s nyer diadalt, ki besúg.
Fitymálják a hitet, s a királyi hatalmat utálják,
megvetik ezrek is, és ritka a szófogadó.
Dézsmáktól sanyarú a szegény nép: özvegyek, árvák,
és mi se kedveltebb, mint a tizedszerezés.
Senki se veszti a rosszakat: önnön kényük a törvény;
pusztul a város, a vár, senyved a templom, a föld.

Irtsd, fejedelmünk, irtsd büneinket erőddel, esengek:
intelmedre juház mind, aki szembeszegül.
Élj elméddel! s élj ne kevésbé fegyvereiddel,
mert ez a hon disze, de megbecsülése amaz!
Fölvállalt honodat szép mérséklettel igazgasd;
mondhassák: a haza gyámola, atyja te vagy.
Nagy hatalom-tehetés adatott meg néked az égtől.
Félje megint a pogány kürtszavadat, ha riog!
Védelmezzed az édes hont erejével fegyvereidnek!
Légy éjjel-nappal drága javára serény!
Élessé köszörüld a hazád csorbult becsületjét!
Visszaadassa karod elragadott vagyonát!
Mert bajos ottan a tisztesség, hol az elkövetett bűn
s szándékos gaztett senki előtt se titok!
Méltán sújtja örökre a mindenek atyja siralmas
ínséggel, jéggel, dögrohadással a hont,
méltán ront ellenséges végzet fejeinkre,
s ér közkár, gyilok és gyász, vereség, iszonyat!
Föld megvonja gyümölcsét, mívelt tő a gerezdjét;
irhás dúvadait régi bozót vadona;
s nyílt levegő madarát, sík rétség búzakalászát;
lomha vizek se viszik fürge, sikos halukat;
színmézet se ereszt méh lépbe; gyümölcsösök asznak:
nem sarjaszt meddő kert bevetett magokat
Legdühödőbb kórság jár egyre közöttünk:
zendül a nép iszonyú harcra a hon kebelén.
Sorra elárulták a magyar nép vítta csatákat:
még tanu, hírmondó sem maradott ki sem ott.
Tud felőle a vad Boreas, tud az enyhe Zephyrus,
tudja a gazdag arab s Tagus aranyfolyama;
tudja a messzi vidékek Auster-látta lakója;
ismeretes lőn ez távoli tájakon is,
mert a ti sarjatokat fullasztani vérbe akarták,
bennetek is rútul öltek a pórseregek,
akkor: a rózsasugáru Napunk ezer éve lepergett
s még öt százada is, hogy vajudott ama Szűz,
és hozzá még kétszer hét dérverte december:
lebbent már a csalit lombkoszorúin a fény,
s lengett lágy Zephyrus, simogatva mosollyal a földet,
termett szép fürtös fű ragyogó gyepükön:
akkor lázadozott súlyos fegyverben a jobbágy,
s vad viadalra vonult esztelenül azidőtt,
mert mívelni a földet nem járt akkor eszükben,
sem hogy az ösztök odább döfje a lomha tinót,
sem, hogy rejtsenek új venyigét, szöllőt idejében,
s hogy legelésszen a zöld réten a durva barom;
túlforrott nagy vágya: mohón akart uralogni,
és zsákmányt szerezőn, s durva csatát viselőn
ingyen váltott súlyos sarlót szablya vasával,
s éles acéllal ekék szarvait és boronát,
s vívni rabolt sisakot, páncélt, szörnyű csatabárdot,
hármas sodronyos ércvérteket, cséphadarót,
villámló pallost, kelevézt, mit a rozsda lepett be,
azt, ami embereket veszteni, irtani tud.

Földúlt házat, kerteket, aklokat, ólakat és mind
azt a vagyont, amiből gazdagodott a hazánk,
rontva kolostort, szentélyt, templomot és eszelősen
oltárt, tömjént és szent menedékeket is...

1523 *Majtényi Árpád fordítása*

BRODARICS ISTVÁN

Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről

(De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcorum imperatore ad Mohach historia verissima)
(részletek)

Előszó az olvasóhoz

Azt gondoltam, megéri a fáradságot, ha a háborút, melyet az isteni Lajos, Magyar- és Csehország királya, az igaz derekasság századunkban egyetlen példája, a leghatalmasabb török császár, Szulejmán ellen inkább bátorsággal és kényszerből, mint akár erővel, akár sikerrel vívott nemrégiben, és amelyben elesett, röviden leírom, már csak azért is, mert látom, hogy egyrészről néhányan az eseményeket másképp mesélik, mint megtörténtek, másrészről pedig egyesek meg nem szűnnek hol egy, hol más váddal illetni a mieinket, és a csata szerencsétlen kimenetelét nem az emberi dolgokban szokásos esetlegességnek, hanem álnokul a mieink bűnének tulajdonítják. Ó, emberi szerencsétlenség nyomorult sorsa, hogy tudniillik nemcsak önmagában elég súlyos és fájdalmas, hanem még mindazt, amiről akár úgy látszik, hogy megtörténhetett volna, akár úgy, hogy nem, a szerencsétlenség áldozatainak szokták felróni, s néha még gúnyolódva is! Látom, hogy mi is és nemes királyunk, aki Krisztus hitéért és más keresztényekért nem habozott életét kockára tenni, ez oly szép és szent cselekedetért nemhogy dicséretet nem kapunk, de még meg is követetünk, és e borzasztó nyomorúságunkért azoktól, akikért azt elviseltük, még legalább valami sajnálatot sem érdemlünk, azoktól, akik – nem tudom – vethetnek-e mást joggal a szemünkre, mint hogy az időtől fogva, amelyben a jóságos Krisztus Isten vezetésével Szkítiából kijöttünk és Krisztus hitét fölvettük, a többi kereszténynek mindig pajzsa és bástyája voltunk, és hogy ebben a kereszténységnek tett – véleményünk szerint kitűnő – szolgálatban elvesztettünk már két királyt, mindkettőt ugyanabból a Jagelló törzsből (1), rajtuk kívül annyi sok mindkét rendbeli főembert, annyi sok nemest és katonát, a köznép megszámlálhatatlan sokaságát, miközben isten akaratából magunk súlyosnál súlyosabb polgárháborút és testvérharcot vívtunk, és e harcok bűnét ki-ki a másikra kente. Lehetett volna – mondja majd valaki – e háborúban sok mindent jobban intézni, mi pedig azt mondjuk, hogy nem volt még eddig sem oly hatalmas, sem oly szerencsés király vagy népség, melyet ne sújtott volna olykor a balsors is. Mi azután is azt fogjuk gondolni, hogy a keresztény társadalommal szemben dicséretesen cselekedtünk, ha esetleg talál is olyan másik nemzetet, mely azt a külső ellenségtől több mint ötszáz éven keresztül saját vérével és tulajdon költségén védelmezi. De hogy elhagyva ezeket a – bármennyire is jogos – panaszokat, tárgyunkra térjünk, leírtuk e dolgokat valóság szerint úgy, ahogy történni láttuk. Ha a fogalmazás kidolgozatlannak látszik, ami igaz is, tudjuk, hogy akadnak sokan mind Magyarország,

mind Lengyelország fiai között, akik, ha akarják, szebben megfogalmazhatták volna mindezt, és ha megteszik, nincs más hátra, minthogy bosszankodva tűrjük ezt, hogy őket erre erősen biztassuk is, és ezért nekik hálát adjunk, míg a történt dolgok igazságától el nem térnek; nekünk az is elég volt, hogy nyersanyaggal szolgálhattunk számukra, amit fejszéjükkel, baltájukkal nyesegethetnek, csinosíthatnak.

Legelőször fölsoroljuk az akkori főtisztviselők nevét, mert nagyrészt minden általuk történt. Élj boldogul, jámbor olvasó, jószándék vezéreljen!

* * *

Abban az időben, amikor Szulejmán török császár roppant erős sereggel Magyarországra támadt – ez Krisztus születése után a huszonhatodik év volt ezer és ötszáz felett –, Lajos uralkodott, e néven második, Magyar- és Csehország királya, Ulászló Kázmérnak a francia Candale-i Annától származó fia, ki atyját gyermekkorában elveszítvén, abban az időben, amikor a török háborút indított ellene, huszonegyedik évében járt. Néhány hónappal atyja halála előtt eljegyezték számára Károly császár és Ferdinánd osztrák főherceg nővérét, Máriát, akit nyomban, mihelyt elérte a kamaszkort, feleségül vett (2), ugyanakkor idősebb nővérét, Annát, Ferdinándhoz adva feleségül. Csinos ifjú volt Lajos, a vele egyívásúaknál nemesebb testalkatú, természetének páratlan jóságával és erényre való kiváló hajlandóságával annyira jeles, hogy ha érettebb kort érhet meg, őbenne kétségtelenül messze a legjobb és legkiválóbb fejedelmet tudhattuk volna magunkénak; jámbor lélek és a legkevésbé sem vad, minden igazra, tisztesre csodamód fogékony és önmagától hajló, ezenfelül fegyverforgatásban, lovaglásban, vadászatban és más efféle ifjonti meg vitézi foglalatosságokban szorgalmas; őszinte, állhatatos és a rábízott titoknak biztos őrzője. Az időben az országnak – ahogy nevezik – nádorispánja, ami a király utáni első világi méltóság, Báthori István volt, az előző Báthori Istvánnak, aki Mátyás király alatt derekasan és nagy dicsőséggel igazgatta az erdélyi ügyeket, András fivérétől való unokaöccse. Erdély elöljárója Szapolyai János szepesi gróf volt, az, aki kevéssel utóbb elnyerte a királyságot; apja István, György (3) öccsével együtt káprázatos gazdagságban hagyta hátra, a nemesség előtt oly kedves és szeretett volt, hogy már gyermekkorától mindenki úgy tekintette, mint a királyság városmányosát, ha az jogos örökös nélkül üresednék meg, és mindenki egyedül őreá függesztette a szemét. Nagyobb Oláhországnak, melyet Moldovának neveznek, István, a' Kisebbnek, Havaselvének Radu vajda parancsolt, mindkettő Magyarország királyának alattvalója. Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánja – tudniillik e három tartományt egy tisztviselő kormányozta, akit tengeri kapitánynak is mondunk – Batthyány Ferenc volt, aki családi szolgálatok révén ifjúságában került közel az akkor még gyermek királyhoz. A temesi várat és az országnak azokat a részeit, melyeket alsónak nevezünk, Perényi Péter oltalmazta, és a fent nevezett Szapolyai János szepesi gróffal együtt ő őrizte a királyi koronát, mely apja, Perényi Imre halála után maradt nála. A Szerémségnek és az ország ama részének, mely a Száva és a Dráva között a Duna partján fekszik, Thomory Pál kalocsai érsek volt az elöljárója azoknak a rendjéből, akiket obszerváns minorita barátoknak hívunk, derék férfi, aki mielőtt e rendet fölvette volna, az ellenséggel gyakorta összecsapván bátorságának számos, nem csekély tanúbizonyságát adta. Midőn aztán a kalocsai érsekség megüresedvén, Belgrád valamivel (4) korábban elveszvén, úgy látszott, hogy ez a vidék nemcsak védelmezőnek, hanem a szentségek kiszolgáltatójának is híjával van, és midőn az egyetemes országgyűlésen mindenki kérte, hogy Pál a szerzetből, ha kilépni vonakodnék, akár erőszakkal és a római pápa tekintélyével is kiragadtatva, annak az egyháznak és annak az ellenséggel szemben oltalomra szoruló vidéknek az élére állíttassék, akkor sokáig és erősen, mégpedig őszintén és nem alakoskodásból tiltakozott, végül a király és ország akaratának engedni kényszerült. Ebben a hivatalban mindenkinek, még a róla kedvezőtlenül ítélkezőknek is (mert nincs kiválóság irigység nélkül) véleménye szerint úgy viselte magát, hogy semmit sem hanyagolt el abból, ami a derék katona és hadvezér dolga, de abból sem, ami a hívő férfira és a jó érsekre tartozik, mit sem hagyott el, mit sem változtatott életmódjának korábbi szigorúságán, sem testének gondozásában, sem másban. Frangepán Kristóf gróf,

akit pár hónappal korábban Ferdinánd főherceg szolgálatából komoly ígéretekkel hívtak vissza az ország szolgálatába, mivel aztán a várt jótétemény helyett nem csekély sérelmet szenvedett el, oda ment vissza, ahonnan jött, Ferdinándhoz. A kancellár tisztségében több jószándékkal, mint alkalmatossággal Brodarics István szolgált, aki Felső-Pannóniának abban a részében született, amit most hazai nyelven Szlavóniának nevezünk; erre a hivatalra Rómában viselt követsége után, néhány hónappal ezelőtt került. A kincstárnoki tisztség Thurzó Eleknél (5), e sokak véleménye szerint dúsgazdag embernél volt, aki ebben a tisztségben előzőleg már szorgalmasan forgolódott néhányszor. Bornemisza János a pozsonyi és a budai vár kapitányságát viselte, a király előtt, akit csecsemőkorától nevelt, nem kis tekintéllyel, ilyen vagy olyan irányba hangolván őt, csaknem mindenki más előtt nagy tiszteletben részint öregségének, részint bizonyos hajthatatlan szigorúságának, derekasságának és a király iránti csorbítatlan hűségének híre miatt (6). Körülbelül ezek, akiket megneveztünk, voltak akkor a köztisztviselők, a többi főpap és báró privát ügyeivel foglalkozott Szalkai László esztergomi érsek (7), az ország prímása és főkancellárja kivételével, aki ugyan néhány hónappal korábban vagy azért, mert másképp nem tehetett, vagy nyugalmasabb élet kedvéért a titkosnak nevezett királyi pecsétet visszaadta a királyi kézbe, és azt Brodarics István kapta, mindazonáltal tekintélyének nagy része továbbra is megmaradt, és a dolgokat jószerivel az ő akarata irányította, úgy látszott, hogy méltósága, kora, esze és a politikában – amit hosszú időn keresztül irányított – való jártassága miatt a király még mindig őt tartja mindenki között a legtöbbre, különösképp, ha nagy dolgok forogtak szóban.

Hát valahogy így álltak a dolgok Magyarországon, mikor Lajos királynak jelentették, hogy Szulejmán valamennyi szomszédjával több évre békét kötve, ellenséges sereggel szárazon és vízen ellene indul; erre kiváló lehetőséget kínált neki, hogy Belgrádot és Szabácsot pár évvel korábban hatalmába ejtette (8), egyúttal Zalánkeményt és az összes többi Száván inneni városkát egészen Péterváradjáig feldúlta – ezt az egész vidéket a mindmáig fennmaradt antik szóval Szerémségnek nevezzük –, és ez az ellenség számára oly kényelmes kaput nyitott Magyarországra, hogy valahányszor a Száván átkelni és ide betörni akart, alig lehetett ettől eltiltani. Pannónia eme alsó részének, mint föntebb mondottuk, akkor Thomory Pál volt a parancsnoka, aki mihelyt kifürkészte a török Magyarországra jövetelét, nem elégedvén meg azzal, hogy levelek és futárok útján ezt korábban is gyakran jelentette a királynak, tüstént könnyű szekérre pattant, amit mi a helységről „kocs"-inak nevezünk, és március huszadikán hirtelen az akkor Visegrádon tartózkodó királyhoz röpíti az ellenség jövetelét meg készülődését és a veszélyt, ami a birodalmat fenyegeti, tudtára adja, hogy saját erői az ellenség visszaszorítására elégtelenek, hogy az ellenségnek a Száván Belgrádnál való átkelését megakadályozandó gyorsaságra van szükség, és hogy a dolog, ha idejekorán hozzálátnak, jóllehet nehéz, mégsem teljességgel kivihetetlen, és ehhez, ha a szükségeseket rendelkezésére bocsátják, megígéri saját közreműködését. A király megrendült ezektől, és – mert a török jövetelét több más helyről is igencsak megerősítették – az akkor mellette levők tanácsa szerint országgyűlést hirdetett szent György mártír napjára (9), ami a legközelebbi ünnep volt. Mikor erre minden megye valamennyi rendje nagy számban összesereglett, határoztak azokról, amikről úgy látszott, hogy az ország védelmére tartoznak, elsősorban arról, hogy a Szűzanya Erzsébetnél tett látogatásának szentelt napra, mely július hó második napjára szokott esni, az ország valamennyi főembere, mind egyházi, mind világi, és fejenként az egész nemesség a parasztok bizonyos részével Tolnán fegyveresen összegyűljék, innen aztán a királlyal az ellenségre menendő. Közben a király készítse elő, ami a háborúhoz szükséges; a keresztény fejedelmeket, legfőként a szomszédokat, követek útján figyelmeztesse a közös veszedelemre; a cseheket, valamint a morvákat és sziléziaiakat mind küldöttek, mind levelek útján sürgesse a kötelező segítségnyújtásra és a többi, ilyen esetre tett ígéret beváltására; a római pápát se felejtse el zaklatni, amennyire ez lehetséges, hogy azt az összeget, ami Magyarországon katonatoborzásra a pápa rendelkezésére áll, emelje föl (10). Tudniillik úgy látszott, hogy Zsigmond lengyel királlyal (11), a király nagybátyjával, egészen másképp áll a helyzet, ő ugyanis nemrég kötött szövetséget a törökkel, saját országai fölül a végveszedelmet, ha már

a keresztény fejedelmek annyi viszálykodása közepette másképp nem lehetséges, akár e módon is elhárítani iparkodván, és úgy látszott, hogy a feddhetetlen és szavára sokat adó fejedelem a szövetséges uralkodó ellen semmiféle segítséget sem fog nyújtani; ugyanez volt a velenceiekkel. Ezenkívül e gyűlésen megengedik a királynak, hogy ha a vezető politikusok rossz kormányzata következtében teljesen kiürült államkincstár szegénysége szükségessé tenné, hogy az egyházi vagyon bizonyos részéhez nyúljon, ezt megtehesse, és már a római pápa is oklevélben engedte meg, hogy ez minden vétek nélkül essék. Végezetül e háborúra az itthon levőkön kívül két vezért jelölnek ki, Kristóf grófot, akinek Ferdinándhoz történt visszatértéről föntebb szóltunk, és Zólyomi Miklóst (12). Miután ezeket több mással együtt e közgyűlésen ily módon elrendelték, a király valamennyi ügyet szabály szerint megtárgyalva a gyűlést feloszlatja, ő maga a lehető legnagyobb gonddal végrehajtja azt, amit határoztak. Mindenekelőtt valamennyi keresztény fejedelemnek ír e veszedelmekről, mindegyiktől segítséget kér, legfőképpen Károly császártól és Ferenctől, a franciák fogságából imént szabadult királyától, mindkettőnek könyörögve könyörög, el ne hagyják a dolgok e válságos állapotában; a franciák királyának azt is emlékezetébe idézi, mit ígért akkor a magyar követ által, amikor még rab volt Pizzighettone városkában, Magyarország védelméről és a nyújtandó segítségről, ha isten valahára visszaállítja egykori szabadságába; most hát itt az idő, hogy az efféle ígéretek megvalósuljanak, most, amikor mindezek teljesítésére isten kegyelméből hatalmat kapott, őt viszont ezek igénybevételére a legvégső szükség kényszeríti. Azonfelül gyorsfutárt küld másik sógorához, Ferdinánd fejedelemhez, meg a birodalom többi fejedelméhez, akik akkor Speyerben birodalmi gyűlést tartottak; küld Cseh-, Morvaországba, Sziléziába; tárgyal János Antallal, Burgio bárójával, aki akkor a pápa nevében követséget viselt a királynál, hogy zaklassa a pápát, adjon több pénzt a háború súlyos terheinek viselésére. Az egyházi ezüst felének beszedésével Macedóniai Lászlót bízza meg, aki szerémi püspökből a kancellár kedvéért nemrég lett pécsi prépost (13), és még másokat, Gerendi Miklóst (14) pedig azzal, hogy ebből az ezüstből vagy pénzt veressen, vagy a pápai követ jóváhagyásával – kizárólag e háború céljára – a katonák közt szétossza; pénzt hajt be a kincstárnok az apátoktól, prépostoktól, káptalanoktól is, a városoktól, melyeket szabadoknak nevezünk, a szászoktól, erdélyiektől, a zsidóktól, és szerteszét olyannyira gyűjtik a háborús költségeket, hogy rövid néhány nap alatt e módon nem csekély összeg jön össze a nevezett háború céljára. Közben folyton-folyvást hol levél, hol küldönc érkezik a kalocsai érsektől, az erdélyi vajdától, másoktól, hogy a török már Belgrádhoz közelít, és seregének egynémely része, amit előreküldött, már átkelt a Száván, mely szörnyűség mind a királyt, mind a körülötte levőket a dolgok siettetésére ösztönözte, mindenekelőtt pedig arra, hogy ha már az ellenségnek a Száván való átkelését megakadályozni nem lehetett, legalább a Dráván tiltsák meg.

Ezek tehát így megtörténvén, a vezérek a Mohács városkához közeli táborhely elfoglalására indultak. Ez a városka a pécsi püspökségé volt, Báta és a Dráva folyó torkolata között a Duna partján. A Duna valamivel Báta fölött két ágra szakad, a nagyobbik a túlsó, sík Magyarországot öntözi, a kisebb Báta és Mohács mellett folyik, Mohács alatt a kettő egyesülvén, ott egy szigetet alkot. Mohács faluja vagy városkája eléggé ismert, mindenünnen hatalmas síkság veszi körül, amit sem domb, sem erdő nem szakít meg. Napnyugat felé Pécs, mint mondtuk, e vereség előtt eléggé jeles városa fekszik, északról a fent nevezett Báta, keletről a Duna kisebb ága, délről több mint négy mérföldnyi távolságban a Dráva folyó, melytől Mohácsig részint szőlődombok, részint bizonyos mocsaras helyek húzódnak. És éppen ezen a szakaszon volt nem messze Mohácstól egy víz, vagy inkább mocsár, amit ezért pocsolyának is, folyónak is nevezhetünk, a lakosság Krassónak hívja, amelyen túl Thomory öt-hatezer lovasa táborozott részben azok közül, akik kezdettől vele tartottak, részben, akik később Perényi Péterrel és másokkal érkeztek hozzá, ezeket a király parancsa szerint a Duna túlsó partjáról az innensőre vezette át, hogy a királyi sereggel egyesüljenek. Miután tehát vezértársával együtt elfoglalta a táborhelyet Mohács közelében, és Gnoynsky előírása

szerint gondosan fölállította a tábort is, kijelölvén mindenkinek a maga állását, Perényi Péterrel visszatért övéihez, akik azon a vízen túl álltak táborban, hogy azokat is, ha rá tudja beszélni őket, a királyi táborba vigye magával. Amikor ide megérkezett, és amikor az egybehívott katonák meg csapatkapitányok előtt kihirdette a király és egyben saját elhatározását a tábor visszavonásáról, a katonák és mindahányan nyomban méltatlankodva zúgolódni kezdtek, hogy eltávolítják őket az ellenségtől, akit megtámadni kellene, akivel, ha férfiak volnának, bátran összecsapnának, hogy a nyugalomhoz és tespedéshez szokott vezetők, akik a királynak ilyet sugalmaztak, nem a csatán, hanem a futáson gondolkoznak, jöjjön csak ide a király, és velük együtt ragadjon fegyvert az ellenségre, kezükben már a győzelem, tudják ők jól, hogy az ellenségnek rengeteg embere és hadiszerszáma van, serege mégis harcképtelen és ártalmatlan, tán ha minden tizediknek, huszadiknak van valami fegyvere, amivel ártani képes, azt is nagyon jól tudják – úgymond –, hogy ama egész egykori erős és győzhetetlen török sereg először Belgrád alatt, aztán Rhodos ostrománál elhullott, tegye csak a bátor vezér társával együtt, ami a bátor vezér dolga, minden szerencsésen üt ki, ragadja ki a királyt és az összes vitéz katonát a papoknak és harctól rettegő társaiknak abból a tunya gyülekezetéből, mely a testben, lélekben egyébként jóravaló királyt is gyáva viselkedésével és tanácsaival megrontja, elasszonyosítja és a legderekabb ifjúból magához hasonlóvá akarja tenni. Míg ebben a táborban ezek történtek, Mohácsnál már mindenki elfoglalta kijelölt táborhelyét és sátrak alatt tanyázott. A király mindaddig kevesedmagával a Báta és Mohács közt fekvő Macedónújfaluban tartózkodott nem kis veszélynek kitéve, ha az onnan nem messze levő ellenség tudomást szerezhetett volna a királyi kíséret csekélységéről, ám a sors a király végzetét arra az időre tartotta fenn, amikor nagyobb dicsőséggel esik el a hazáért. Azonközben éjnek éjszakáján sebesen vágtat a táborból az álomba merült királyhoz Podmaniczky Mihály, akit a főemberek küldtek, és biztos hírként jelenti, hogy a törökök császára a csapatok zömével már átkelt a Dráván, a többit nagy gyorsasággal szállítják, a csatát most már semmiképp sem lehet tovább halogatni, kérik az előkelők a királyi felséget, hogy minden késedelmeskedést odahagyva a táborba jöjjön hozzájuk az ellenséggel való ütközetről tanácskozandó. A király megértvén, amit Podmaniczky elmondott, összehívta azt a néhány tanácsost, aki mellette volt, töprengett, mi volna a teendő ebben az aggasztó és súlyos helyzetben. Eszébe jutott a királynak az erdélyi vajda és Kristóf gróf tanácsa, mindketten a tőlük nemrég visszatért követek útján kárhoztatták azok elgondolását, akik a királyt időnek előtte az ellenséghez oly közeli helyre vezették: a királynak vagy Budán kellett volna várakoznia, vagy valami más, az ellenségtől távolabb eső helyen tartózkodnia addig, míg az ország minden ereje és a segédcsapatok összejönnek, óva intették volt a királyt, hogy legalább az ő megérkezésük előtt össze ne csapjon az ellenséggel; Statilius Jánossal (15) azt is megüzente a vajda, hogy Erdélyből mind számra, mind katonai erőre nézve olyan kitűnő csapatok jönnek vele, hogy azokba a király a győzelemnek akár legbiztosabb reményét is vetheti. És hát azért arra is emlékezett a király, és azt is szeme előtt tartotta, amit a tanács üzent, és ha annak nem engedelmeskedik, ha valami baj történik, különösképp most, hogy az ellenség ennyire közel van, a katonák pedig égnek a harci vágytól, látta, hogy a szerencsétlenség vagy az elszalasztott alkalom minden felelőssége egyes-egyedül őrá száll. Ilyen gondokkal gyötrődve elhatározta, hogy kipuhatolja a főemberek szándékát, hátha valami módon rábírhatók volnának arra, hogy legalább a vajda és Kristóf gróf érkezését kivárják, és a tábort, ha az ellenség erősebben zaklatna, biztosabb helyre vonják. Az éjszakának majd ugyanazon órájában, melyben Podmaniczky megjött, a táborba indul tehát a kancellár, aki a király mellett volt, hogy a csata elhalasztására rábeszélje az előkelőket, elsősorban a hadvezéreket, az esztergomi érseket és a nádorispánt, mert jól tudta, hogy a főemberek, hasonlóképpen a köznép tömege ezek befolyása alatt áll. Meghagyták a kancellárnak, hogy mondjon el mindent rendben, amit a vajda és Kristóf üzent a királynak, idézze szemük elé, milyen nyilvánvaló vég fenyegeti az országot, ha a király annyi sok előkelővel, egész Magyarország nemességének és vitézségének színevirágával ilyen biztos veszélynek teszi ki magát. Mert ha megtörténik az, ami az ellenség tömegét és felszereltségét az övéik kis számával egybevetve igencsak félő, hogy a király elesik, mi marad aztán, ami képes lenne az ellenséget késleltetni vagy föltartóztatni abban,

hogy egész Magyarországot könnyűszerrel a hatalmába hajtsa? Azonfelül elmondta, hogy minden bizonnyal sokkal hasznosabb volna a sereget valami biztosabb helyre elvezetni, akár hátra is egy kissé, ha ezt az ellenség szükségessé teszi, mindaddig, míg a többiek megérkeznek, míg megjöhet a vajda az erdélyiekkel, a bán a szlávokkal, Kristóf Horvátországból (16), a csehek a morvákkal és a sziléziaiakkal és ami más segítség csak jövendő; kisebb veszedelmet szenved el Magyarország, ha az ellenség Mohácstól Pozsonyig az egészet beszáguldja és tűzzel-vassal pusztítja, mintha az a sereg, melyben ott a király és a főemberek, nemesek, katonák akkora tömege, egyetlen ütközetben elpusztul, ezek ugyanis elesvén, mibe vetheti aztán reményét az ország? Viszont, ha a király és ez a sok főember, ez a katonaság megőrzi épségét, könnyebben megy majd minden, különösen azzal a királlyal, aki rokoni kapcsolatai és összeköttetései révén szerte az egész keresztény világban szeretetnek örvend. Amikor a kancellár ugyanezen az éjszakán a főembereknek, először egyenként a legfőbbeknek, azután az egész tanácsnak ezeket parancs szerint előadta, annyit ért el, mintha a király semmit sem üzent volna nekik, mert egyrészt a győzelem hiú reménye miatt lelküket teljesen betöltötte a csata utáni vágy, másrészt féltek elhalasztásától, hiszen tudták, hogy a katonák égnek a harci tűztől. A király ezért kora hajnalban a táborba jön, és mert a hajók, melyek a sátrakat és a számára szükséges egyéb tábori holmit szállították, még nem érkeztek meg Budáról, a püspök házában száll meg a városka szélén, hogy ott is megpróbálja, amit kevéssel előbb a kancellár közvetítésével hiába próbált. A király elé idéztetik tehát minden rend és nemzet valamennyi képviselője, ehhez a tanácskozáshoz csatlakoznak sokan a vitézi rendből is, a csehek és morvák közül is azok, akik a többieket megelőzték. Élénk vita folyik a tanáccsal és a katonai renddel, mi legyen a teendő, hiszen még senki sincs itt azok közül, akiket Erdélyből, Szlavóniából, Horvát- és Csehországból, Germániából várnak, és akik közül a legtöbbnek közeli érkezésére biztos a remény, az ellenség viszont a közelben van, nem több, mint legföljebb két mérföldnyire a királyi tábortól, a csatát aligha engedi bármiképp is elodázni; mit javasolnak, mit cselekedjék a király, áthelyezzék-e máshová a tábort, hogy az ütközetet elhalasszák addig, míg megjönnek, akiket várnak, vagy kísértsék meg az ellenséggel a hadiszerencsét. E tanácskozásokon Thomory Pál is jelen volt, akit a másik táborból az elmúlt éjjel épp ez okból hívtak ide, és amikor úgy látszott, hogy nem idegenkedik az ellenséggel leendő összecsapástól, a király, csodálkozva azon, miféle reménység tölti el lelkét, meg aztán el is akarván tántorítani szándékától, az egész tanács színe előtt megkérdeztette először a mieink, aztán az ellenség számáról, mert tudta, hogy a hozzá folytonosan érkező számos kém és szökevény révén mindenkinél pontosabban ismeri ezt. Az elsőre azt válaszolta, hogy mind a királyi táborban, mind az övében (mert, mint fönt mondottuk, ezek külön voltak) véleménye szerint nincs több húszezer fegyveresnél, míg az ellenség táborában, mondta, biztosan tud vagy háromszázezer emberről; mikor azonban ez és a mieinknek az ellenséghez mért ekkora egyenlőtlensége mindenkit alaposan megrémített, gyorsan hozzátette, hogy azért az ellenség nem annyira félelmetes, mert ez a tömeg zömében fegyvertelen és gyáva. A királynak, aki ismét követelve tudakolta, mennyire becsüli az ellenség harcra alkalmasabb és válogatottabb részét, hatvanezret válaszolt. Ez a szám is messze fölülmúlni látszott a mi seregünket, annál is inkább, mert azt mondta, hogy több mint háromszáz nagy ágyújuk is van. Amikor aztán minderről hevesen és sokáig folyt a vita, és amikor már mind a szerzetes akarata, mind a többiek csaknem mindnyájának gondolata (leszámítva azt a keveset, aki, nem tudom, milyen alaptalan félelemtől vezettetve nem merte nyíltan kifejteni, amire gondolt) már egyébként is az ütközet elhatározására hajlott, e tanácskozás kellős közepén hirtelen megjelentek a másik tábor küldöttei, akik, mihelyt beléptek a tanácsba, kijelentették, hogy ők a másik táborban levők nevében üzenetet hoznak a királynak is, a tanácsnak is. Így először magával a királlyal beszéltek titkos tárgyaláson, aztán onnan a királlyal kilépve övéik nevében szigorúan intették a tanácsot, nehogy eltántorítsa a királyt az ellenséggel való ütközettől, jól ismerik az ellenség erejét, bár ez számra tekintélyes, kézben van már a győzelem, csak akarjanak élni a szerencsével, amit az Isten kínál nekik, jöjjenek tehát a királlyal együtt, és táborukat Isten segítségével egyesítsék az övékkel, mely közelebb fekszik az ellenséghez, és ezért támadásra alkalmasabb, ha pedig valaki a királyt másra akarná

rábeszélni, az halál fia, mert ők elhatározták, hogy ha mi saját táborunkat az övékéhez mielőbb oda nem költöztetjük, az ellenségről ránk fordulnak. A háborúról folyó tanácskozások közepette mindezt a király és a tanács előtt előadván, e szörnyű kijelentéssel azokat is elrettentik, akik józanabb megfontolásokat követtek, és elhatároztatik a csata anélkül, hogy akár a vajda, akár Kristóf, akár a csehek időben leendő megérkezésére remény maradna. Egyedül Horvátország bánja, Batthyány Ferenc, aki a szlavóniai csapatokkal már Pécs közelében volt, nyújtott reményt arra, hogy két-három napon belül megjelenik, ami aztán így is történt. Akadtak, akik a tanácsülés befejeztével is határozottan elítélték az ütközet ilyen hebehurgya elhatározását. Többek között Perényi Ferenc (17) váradi püspök, elmés ifjú, aki oly tiszta gyöngybetűkkel írt, hogy a mieink közül legföljebb Zalaházy Tamás (18) veszprémi püspököt merném ebben elébe helyezni, főleg akkor, ha legalább annyit áldozott volna szelleme művelésére, mint a lustálkodásra és azokra a dolgokra, melyekben a nemesifjak mind a maguk, mind a haza kárára többnyire forgolódni szoktak; ő tehát, mintha előre tudta volna, ami nem sokkal utóbb bekövetkezett, valamennyi jelenlevő meghökkenésére azt mondta a királynak, hogy a napot, melyen a csata lezajlik, ha már egyszer így tetszett, a Krisztus vallásáért Thomory Pál fráter vezetésével elesett húszezer magyar vértanúnak kell majd szentelni (ugyanis ezt a számot még nem lépte túl a sereg), és ezek úgynevezett kanonizációja érdekében a kancellárt kellene a Városba küldeni, már ha túléli ezt a háborút, hiszen Rómában viselt követségei óta a pápa és a főpapság igen jól ismeri őt. Ó, bárcsak hamis látnok lett volna ebben! De lesznek bizonnyal, akik ostorozzák a mieink merészségét, hogy annyira óhajtották ezt a csatát, és akik ezt ostobaságnak vagy óvatlanságnak ítélik, hiszen ilyenek – mint látom – most sem hiányoznak. Elfelejtik ám ezek, hogy számos olyan tényező játszott közre, ami a legbölcsebb és leghatalmasabb vezéreket is könnyen ugyanabba a helyzetbe sodorhatta volna, mégpedig mindenekelőtt a katonák csodálatos és hihetetlen és szinte már fatális lelkesedése és csaknem valamennyiük lelkében a győzelem biztos és megingathatatlan hite, ráadásul Thomory Pálnak is bizonyos titkos tanácskozásai az ellenséges hadsereg nagy részével, tudniillik azokkal, akik vagy maguk voltak keresztények, vagy keresztény szülőktől származtak, részben németek, részben olaszok, akik az ellenség hadigépeinek gondját viselték; és aztán hozzájárult az is, hogy nem látszott elég biztos mód az igen közeli ellenségtől való visszavonulásra, főleg egy olyan ellenségtől, mely lovainak gyorsasága folytán mire sem alkalmasabb és hajlandóbb, mint a menekülők üldözésére.

A csata tehát ily módon elhatároztatván, megindultak az előkészületek. Mindenekelőtt Thomory saját táborába ment, melyről mondtuk, hogy a közelben állt, és ott nagy nehezen elérte embereinél, hogy egy kissé hátrahúzódjanak, és hagyják magukat egyesíteni a királyi sereggel. Így másnap körülbelül fél mérföldnyire Mohács alatt táborunk találkozott az övékkel, úgy azonban, hogy mi velük nem keveredtünk, hanem a két tábor között kis távolság maradt. Ugyanebben az időben hajók érkeztek Budáról nagyobb és kisebb ágyúkkal, lőporral és mindenféle más, a hadakozáshoz szükséges dolgokkal telve, elhozva a bécsiek által küldött kilenc gépet is. Megjött Thurzó Elek körülbelül kétszáz gyalogja néhány ágyúval, mert ő maga a veszprémi püspökkel Budán maradt a királyné körül, ők ketten rendeltettek védelmére és szolgálatára, és lettek aztán társai menekülésében is; ők mind a mai napig megmaradtak a királyné szolgálatában. A csatát megelőző vasárnapon Horvátország bánja is megjelent szépen fölszerelt csapattal, volt vagy háromezer lovas és valamivel kevesebb gyalogos, vele érkezett Tahy János, Bánffy János és még néhányan Szlavónország előkelői közül. Másnap reggel, amikor a király a hadsorokat rendezte (mert e napon is azt hittük, hogy az ellenség csatába száll), megjött Erdődi Simon zágrábi püspök és testvére, Erdődi Péter (19) több mint hetven, lóval, fegyverrel jól ellátott lovas emberrel. Szinte ugyanazon pillanatban ért oda Aczél István mintegy háromszáz lovassal, akit néhány ezer arannyal együtt Bornemissza János küldött a király segítségére, utolsó ajándék a nevelőapától fiának. Alkonyattájt jött Szerecsen János kétezernél több gyalogot vezetve azok közül, akik a Dráva mentén laknak és kitűnő íjászoknak számítanak, ezeket részben a saját, részben a pécsi káptalan birtokán toborozta, mások is jöttek, sokan eme három nap alatt, elsősorban azok, akik a közelben tartózkodtak, köztük Móré Fülöp is (20), a pécsi

püspök, és fivére, Móré László. Mikor ezek valamennyien egybegyűltek, volt vagy huszonnégy-huszonötezer ember, ugyanis a hajós csapatnak, mely maga is ugyanott volt, semmi hasznát sem vettük e háborúban, lévén alig két mérföldnyire a császár a maga roppant népes és hatalmas, háromszázezer embert számláló seregével. Az a három nap, mely az ütközetet megelőzte, részben előcsatározásokkal telt – ezek szakadatlanul folytak, mindig nagyobb kárt okozva az ellenségnek, mint a mieinknek –, részben tanakodással, miképpen és hol legyen az összecsapás az ellenséggel, milyen legyen a hadrend, hol helyezkedjék el benne a király, hol a lovasság, hol a gyalogság, hova kell állítani a bombavetőket, melyekből körülbelül nyolcvan darabunk volt, az ellenségével távolról sem fölérő. Már ez idő előtt is heves vita folyt a király személyéről, akadtak, akik azt javallották, hogy néhány ezer válogatott emberrel a csatától távol kell állnia, úgy látszott azonban, hogy a sereg ezt semmiképp sem fogja eltűrni, mert azt akarta, hogy a király szokás szerint jelen legyen az ütközetben; az az ötlet is felmerült, hogy a király helyében más öltözzék királyi fegyverzetbe, de ez sem látszott keresztülvihetőnek a sereg heves méltatlankodása és riadalma nélkül. Végül is az a döntés született – mert úgy látszott, hogy eléggé kétes kimenetelű csata következik –, hogy legyenek, akik a király őrizetének gondját viselik, és ha valami baj történnék, és úgy látnák, hogy mind a királyt, mind a sereget olyan veszély fenyegeti, aminek jóvátételére már nincs remény, a had közepéből kiragadva magukkal vigyék. Három jeles és a királyhoz feltétlenül hű férfiú kapta ezt a feladatot, Ráskay Gáspár, Thörök Bálint és Kállay János (21), erre a célra gyors lovakat is rendeltek alájuk, melyeknek a király, ha a szükség úgy hozza, menekülésében hasznát veheti. De hogy a had felállításának mikéntjére visszatérjünk, voltak többen, köztük Gnoynsky, akik legtanácsosabbnak azt vélték, ha a szekerekkel, melyeknek a király nagy bőségében volt, minden oldalról körülveszik a tábort, hogy a csata szinte falak és erődítmények között folyjék, azt mondták ugyanis, így megnehezítjük, ami igen-igen félő, hogy az ellenség bekerítsen. Helyeselte ezt a hadállást Radicz, Bosicz és Bakicz Pál is, mely utóbbi azt mondta magáról, hogy három nyílt ütközetben vett részt, amit Szulejmán az ellenséggel vívott. Ez a terv tehát elfogadtatott, a feladatot másokkal együtt Gnoynsky kapta, később azonban, mint kellett volna, és csak azon az estén, melynek másnapján az ütközet megtörtént, így hát ez is, mint annyi más, elmaradt. A sorokat a csata napján – ez augusztus hó huszonkilencedik, Keresztelő szent János fejevételének szentelt napja volt – a fent nevezettek tanácsára úgy kellett elrendezni, hogy amennyire csak lehet, szélesen elnyúljanak, amiben az volt a fő szempont, hogy az ellenség ne zárjon körül bennünket. Aztán két oszlopra oszlott az egész hadsereg. Az elsőben a hadvezérek voltak, nem kijelölt helyen, hanem mindig ott, ahol szükség lesz rájuk, ennek jobbszárnyát a horvát bán vezényelte Tahy Jánossal, a balszárnyat, amit Erdély vajdájának jelöltek ki, ha jelen lehetett volna, Perényi Péter; ebben az első oszlopban álltak többen az előkelők közül, köztük Pálóczy Antal, Homonnay Ferenc, Perényi Gábor, Széchy Tamás, Báthori András, Czibak Imre és sokan mások; közvetlenül az első sorok mögött helyezkedtek el az ágyúk. A második oszlop, vagyis az, amit helytállónak nevezünk, melyben a király volt, inkább lovasokból állt, egy-két gyalogos az oldalakon foglalt helyet. Az első és második oszlop között nem volt nagyobb távolság egy kődobásnyinál. A második oszlopban a király sora előtt hármas sor húzódott nagyobb részt királyi kamarásokból és bárókból összeállítva, ezek parancsnoka Tharczay Miklós volt, serény és a király iránt páratlan hűségű férfi, ugyanott volt a két királyi udvarmester, Korlátkőy Péter és a lengyel Trepka András, a cseh Slyk István is más csehekkel meg morvákkal, és ezek a király előtt, hozzá legközelebb álltak. E három sort a királyi sor követte, s ennek közepén maga a király, bizony

> Szelleme, külseje, virtusa istenséget idéző,
> Népe reménye, a trónus dísze, ha sorsa akarja.

A király jobbján állt az esztergomi és a zágrábi főpap, mert az egrit még Bátáról visszaküldték Budára, a zágrábi és a váradi mögött a pécsi, a szerémi, mert a prelátusok közül kettő, a győri és a váci baloldalt helyezkedett el, a kancellár mögött a nyitrai, a boszniai püspök,

a fehérvári prépost, mögötte pedig a királyi titkárok és kamarások; baloldalon a király mellett üres hely maradt a nádorispán számára, aki ugyan fájós lábával alig tudta megülni a lovat, mégis hol az első, hol a második oszlopban tüsténkedett szorgalmasan. Balfelől tehát, minthogy a nádor nem volt a helyén, a király mellett néhány báró tartózkodott és a két főpap, akiről szóltunk a királyhoz hátulról csatlakozott Czetricz, Mayláth és Horváth királyi lovászmester. Az előkelők mögött hasonlóképpen álltak azok, akiket leghívebb és legderekabb testőrül ki-ki választott magának, ezekhez csatlakozott a király és a főemberek után a páncélos lovasok gyönyörű hadteste ezer vagy valamivel több páncélossal, mert a többi e fegyvernemhez tartozó lovas az első oszlopban szóródott szét. E hadtest közepén állt a király zászlaja, melyet Drághffy János országbíró – ez a király után a harmadik világi méltóság – tartott. Ezt a helytállónak nevezett oszlopot mindenfelől könnyűfegyverzetű lovasok vették körül és a széleken gyalogosok is, mint föntebb mondtuk. Jobbszélen a főpapok és titkárok mögött volt az a három, akiről elbeszéltük, hogy a király személyének védelmét kapta feladatul. A hely, ahol a had fölsorakozott, Mohácstól egy, az ott folyó Dunától fél mérföldre volt. Ezen a helyen – mint imént írtuk – nagy és széles mezőség húzódott, melyet erdő, cserjés, víz, domb sehol sem szakított meg, mindössze balra, az említett hely és a Duna között volt egy mocsaras és iszapos víz, sűrű náddal benőve, ahol később sokan odavesztek. Velünk szemben színházi nézőtér formájára hosszan elnyúló domb húzódott, melyen túl a törökök császára ütötte fel táborát, a dombról kis falucska ereszkedett alá egy templommal, ennek Földvár a neve, ott helyezkedtek el az ellenséges lövegek. Később, a csata vége felé, saját szemünkkel láttuk, hogy ez a hely hemzseg az ellenségtől, főként az úgynevezett janicsároktól, akik, ami csak volt a falu házikóin túl, hosszú sorban mindent elfoglaltak, később ismeretessé vált, hogy a császár köztük volt. Az ágyúk úgy helyezkedtek itt el, mint valami völgyben, ezért a mieinknek sokkal kevesebbet árthattak, mintha a síkon lettek volna, és inkább félelmet, mint kárt okoztak. A hadrend azon a helyen és napon, amit mondtunk, azon a módon, ahogy mondtuk, kevéssel napkelte után elrendezkedvén (ez a nap pedig derült és ugyancsak csendes volt), a nádor elővezette a királyt arról a helyről, melyről említettük, hogy számára kijelöltetett, és – mint három nappal korábban is tette – végigvezette a hadsereg előtt, ezzel mindenki meggyőződhetett jelenlétéről, amiben egyesek kételkedtek, majd kijelentette, hogy a hazáért, Krisztus Isten szent vallásáért, hitveseikért és gyermekeikért a végsőkre, a halálra is el van szánva. Viselkedjenek hát maguk is bátor férfiként, emlékezzenek arra, hogy magyarok, hogy mind maguk, mind hajdani őseik, ezek a nevezetes hősök, a keresztény közösség legbátrabb védelmezői, sok alkalommal mily fényes dicsőséget arattak ugyanazon ellenség fölött, mellyel most fognak megküzdeni; az ellenség sokaságától nem kell megrettenni, mert nem a sokaságban, hanem a katonai erőben áll a győzelem. Maga Isten is alászáll a magasból azok mellé, akik az ő szent vallásáért harcolnak, az ő kezükbe van letéve – úgymond – nemcsak a hazának, melynek elfoglalására jött az ellenség, hanem az egész keresztény társadalomnak is az üdve. Miután a nádor és hasonlóképpen a király is valamennyi sor előtt ellovagolva ilyeneket és efféléket mondott, a király ismét elfoglalta helyét és sorát.

Aztán a nap nagyobb részét az ellenségre való várakozásban töltöttük; ez most nem küldött ki annyi előőrsöt, ami a mieinkkel könnyű csetepatékat és előcsatározásokat szokott vívni, hanem mindaddig meghúzódott ama dombok mögött, kétségben hagyva afelől, vajon a mieinket akarja-e azokba a szűk járatokba becsalni, vagy az ütközetet másnapra halasztva, ezen az éjszakán váratlanul ránk ront a táborban és elsöpör, ami a katonák és ágyúk bősége következtében nem esett nehezére, vagy pedig, hogy a csatára való hosszú várakozással elcsigázzon minket. Hogy mit is akart hát ezzel az ellenség, arról bizony nincs tudomásom. Mindenesetre csaknem egész nap feszültségben hagyott bennünket. Így szorongva és várakozva, mikor a nap már nyugatra hajlott, a völgyben, mely tőlünk jobbra húzódott a dombok alatt, föltűnt egy ellenséges hadoszlop, csendben vonulva, csak a lándzsahegyek árulták el. A szerzetes ezért, úgy vélekedve, hogy ezek vagy táborunkat megtámadni, vagy minket bekeríteni jönnek, ami igaz is volt, az első sorból a királyhoz vágtatva megparancsolta Ráskay Gáspárnak és a másik kettőnek, aki – mint mondtuk – a király testőréül rendeltetett, hogy menjen kipuhatolni, ugyan mit tervelnek

azok, és, ha lehetséges, kényszerítse őket visszatérésre. Ő, nem feledkezvén meg arról, milyen parancsot kapott korábban a király őrizetével kapcsolatban, azt a megbízatást, amilyen tisztelettel csak lehetett, elhárította, végül azonban, mikor látta, hogy a szerzetes követelőzik, a király pedig nem tiltakozik ennek utasítása ellen, nehogy – mert nem nagy okkal tette – ezt restségének vagy gyávaságának tulajdonítsák, megsarkantyúzta a lovát, és társaival meg az alája rendelt egész lovascsapattal odavágtatott, ahová küldték, azzal a reménnyel, ami akkor még egyáltalán nem látszott kétségesnek, hogy könnyen visszaérhet arra az időre, melyben a királynak szüksége lehet az ő segítségére. Amikor ezek az említett helyre elindultak, még mindig kérdéses volt, vajon ad-e ma alkalmat az ellenség csatára, és majdnem délután három óra volt. Akadtak a főemberek között, akik a hosszadalmas várakozásba beleunva úgy vélekedtek, hogy visszavonulót kellene fúvatni és hazatérni a táborba. Amikor ezt a szerzetes megtudta, társával tüstént a királyhoz rohant, figyelmeztette, hogy a csatát semmiképp sem szabad elhalasztani, hogy kevésbé veszedelmes most az ellenséges csapatok egy részével megvívni, mint holnap az egész sereggel, hogy a győzelem nem kétséges. Erre a szóra a király rögtön megfúvatja a jelet, és a trombiták harsogásával, dobok pergésével együtt felmorajlik a szokás szerint az üdvözítő Jézus nevét idéző mieink kiáltása vagy inkább éneke, és ugyanabban a pillanatban megláttuk az ellenséges csapatok roppant tömegét, amint a velünk szemben magasló dombról lassan leereszkedik, és a törökök császára is ott volt. Akkor aztán a király fejére föltették a sisakot, és ebben a percben arcát sápadtság öntötte le, mintha megsejtette volna a közelgő tragédiát. Megadatván a csatajel, bátran az ellenségre rontottak azok, akik az első sorokban álltak, valamennyi ágyúnkat is kilőtték, ámde csekély kárára az ellenségnek. A csata sokkal hevesebben folyt, mint a mieink számából következett volna; többen estek el az ellenség, mint a mieink közül, míg végül ezek rettentő erővel küzdvén, az ellenség hátrálni kezdett, vagy a mieink rohamától elnyomatva, vagy azért, hogy minket az ágyúk elé csaljon. És már röpül is a királyhoz Báthori András, hogy az ellenség hátat fordít, a győzelem a miénk, az előnyomuláson a sor, és hogy támogassuk a mieinket, akik a megfuttatott ellenséget üldözik. Rohanunk tehát árkon-bokron, de amikor arra a helyre értünk, ahol kevéssel előbb a harc folyt, hát ott a mezőn szanaszét heverni láthattad a mieink közül soknak, az ellenségből még többnek a holttestét és egyeseket félholtan és már alig pihegve. Közben, míg a mieink szembeszegültek az ellenséggel, és bátran fölvették a harcot, a király hadoszlopa pedig ugyanakkor előrevágtatott, már amennyire páncélos vitézek vágtatni képesek, a jobbszárny inogni kezdett, és erről a szárnyról többen futásnak eredtek megijedve – azt hiszem – az ágyúktól, amelyekkel az ellenség akkor kezdett először lőni, és ez a futás, valamint az ágyúgolyók sűrű becsapódása – ezek immár a mi fejünk körül is röpködtek, akik a király mellett álltunk – nem kis félelemmel töltött el mindenkit. És ebben a percben a király nem látszott a mi sorunkban, vagy azért, mert előrement azokba a sorokba, amelyek, mint mondtuk, előtte voltak (mert annak előtte úgy határoztatott, hogy a király ne álljon ugyanazon a helyen), vagy mert elragadták a hadból azok, akikről mondtuk, hogy a háta mögött helyezkedtek el, hiszen mindkettő megtörténhetett. Akadnak, akik azt mondják, hogy saját oszlopának első soraiig előretörve egészen a legelsőkig nyomult, és ott hősiesen küzdött az ellenséggel, amit én sem megerősíteni, sem kereken cáfolni nem merészkedem. Azt az egyet biztosan tudom, hogy sorunkból és helyéről hiányzott akkor, amikor az ellenséges ágyúk dörögni kezdtek, és amikor a jobbszárnyon megkezdődött a futás. Másodjára észrevettük, hogy ugyanabból a sorból és csaknem ugyanazon percben, mint a király, hiányzott az esztergomi érsek és néhányan a király szomszédságából. A király elvesztésének bűnét nem merném azokra kenni, akik őrizetére voltak rendelve, és azokra sem, akik őt – bizonyára elhamarkodottan – a csatából kiragadták, inkább balsorsunkra, hogy királyunkat is elveszítvén ne csak azt kelljen elszenvednünk, amit a külső ellenség mért ránk, hanem a meghalt helyébe más király választása körüli belső viszálykodások és pártoskodások is gyötörjenek minket, akik vétkeink miatt ennél szigorúbb büntetést is érdemlünk. Tudjuk ugyanis, hogy az a kettő a végsőkig hű volt a királyhoz, és épségének védelmére mindenek fölött törekedett. Ami pedig ama hármat illeti, aki a királyi személy őrizetére rendeltetett, nyilvánvaló, hogy az ellenségtől, melynek visszaszorítására indult, nem térhe-

tett vissza korábban, mint ahogy megfutott egész hadunk, mert egyikük fogságba esett, és még azon helyt ki is szabadult. Úgy hiszem, annál mélyebb felháborodással vehetjük tudomásul, hogy egy bizonyos személy hazug módon merészkedik e tárgyról közzétett beszédében – ha ez egyáltalán beszédnek mondható – a mieinket királyuk árulóinak nevezni. Hát állíthatjuk-e, hogy elárulták a királyt azok, akik neki mindenben jó és hűséges alattvalóként szolgáltak, akik csaknem mindnyájan ugyanazon a mezőn hevernek, ahol a király hever, halálukkal is tanúsítván, mennyire hívek voltak királyukhoz, mennyire szerették a hazát? Ez pedig, ez a híres történetíró, aki ilyeneket ír és nemzetünk ellen annyi rágalmat összehord, e vereség történetét is úgy írta meg, hogy én szégyellem magam, amiért ő ennyire ostobán számára ismeretlen dolgot merészkedett a nyilvánosság elé tárni. De térjünk vissza tárgyunkhoz. A király serege a mondottak miatt erősen megzavarodván, és már-már menekülőfélben, mégis még sokáig küzdött, már nem azon a tágas síkságon, hanem éppen az ágyúk előtt, melyek annyira közel álltak hozzánk, hogy tíz lépésre sem voltak, végre is, amikor már nemcsak félelem töltött be mindent, hanem ágyúfüst is, és már látni sem lehetett, a sereg nagyobb része kénytelen volt lehúzódni a völgybe, mely ama mocsaras víz mellett feküdt, miközben a hátramaradottak még mindig vitézül csatáztak az ágyúk előtt. Egyébként, amikor azok is, akik a völgybe húzódtak alá, ismét visszatértek, hogy fölvegyék a harcot, az ágyúk ereje és füstje már tűrhetetlennek látszott, a sereg nagyobb része megfutamodván ők is menekülésre kényszerültek. Futott tehát egytől egyik mindenki, ki merre látott, és leginkább ama helyen keresztül, ahol kevéssel előbb ujjongva, a győzelem reményével eltelve jöttünk, és a táborhelyen át, melyet az ellenség előzőleg úgy szétrombolt és elpusztított, hogy szinte nyoma veszett, és mindenütt szanaszét hevertek azoknak a hullái, akik a táborban maradtak. Az ellenség, látva a mieink futását, vagy azért, mert cselt szimatolt, vagy mert kimerült a csatában, sokáig zárt sorokban maradt, és csak az éjszakai sötétség beállta előtt indult a mieink üldözésére. Ez a dolog, és hogy az éjszaka nemsokára sűrű záporral együtt megérkezett, sok embernek vált üdvére. A szabályos ütközet körülbelül másfél órán keresztül tartott. Abban a vizenyős mélységben is jó néhányan pusztultak el, mert később ott, Mohács fölött fél mérföldnyire egy falucska alatt, melyet Cselének nevezünk, és amely környék akkor a Duna áradása miatt a szokásosnál több víz alatt állt, egy meredélyes szakadékban találták meg a király testét, akiről némelyek (22) azt mondták, hogy maga is amott esett el, itt fulladt vízbe lovastul úgy, ahogy volt, fegyverben, amely helyen sokan mások is elvesztek, és a közelben megtalálták Trepka András és Aczél István testét. A szerzetes állítólag az első sorokban hősiesen harcolva hullt el, törzséről levágott fejét másnap hosszú lándzsára tűzve diadalmenetben hordozták körül az ellenség táborában, mondják, hogy később a császár sátra előtt állt. A csatát követő napon a foglyok közül ezerötszázat, közte a főnemesség nagy részét egybegyűjtötték, és a győztes sereg előtt lefejezték, a császár vérükkel áldozván isteneiknek; a foglyok közül néhányat meghagytak, hogy legyen, akit a császár és Ibrahim basa kifaggathat a szükséges tudnivalók felől. Köztük volt Miklós, vezetéknevén Herczegh, ami magyarul vezért jelent, akit csakugyan hercegnek és királyi kincstartónak hittek, aztán Prilesky János és Maczeyowsky János lengyelek, mindketten királyi kamarai tisztviselők, akiktől később, mikor a királynéhoz visszatértek, sok mindent megtudtunk, amit a történetírói tömörség most nem enged elbeszélni. Megmaradt Fekete Mihály és Majtényi Bertalan, akiket később nagy pénzen váltottak ki. Ebben az ütközetben és menekülés közben a királyon kívül elveszett a főpapok közül Szalkai László esztergomi, Thomory Pál kalocsai érsek, a hadvezér, Perényi Ferenc váradi, Móré Fülöp pécsi, Paksy Balázs győri, Csaholy Ferenc csanádi, Palinai György boszniai püspök, a bárók közül Szapolyai György szepesi gróf, a másik hadvezér, Drághffy János országbíró, Országh Ferenc a kamarások, Korlátkőy Péter és Trepka András az ajtónállók, Horváth Simon a királyi pohárnokok mestere, Széchy Tamás, Perényi Gábor, Sárkány Ambrus, Pálóczy Antal, Cseténi Mátyás, Frangepán gróf, Bánffy Zsigmond, Hampó Ferenc, Batthyány János, a cseh Slyk István és sok más cseh meg morva, az ország nemesebbjei és tehetősebbjei közül Balassa Ferenc, Tharczay Miklós, Paksy János, Istwánffy János, Várday Imre, Podmaniczky Mihály, Orlovcsics Gergely zenggi kapitány, Aczél István pozsonyi várnagy, Pogány Zsigmond, Tornallyai

János, Kállay János és István, Forgách Miklós, rajtuk kívül tekintélyes nemesek vagy ötszázan és még lovagok három- vagy négyezren. A gyalogosokból igen kevés menekült meg, volt pedig mintegy tizenkét-tizenháromezer gyalogos, akik vezetői közül alig maradt meg más a ciprusi Hannibálon kívül. Az összes ágyú, az is, ami ott volt a csatában, az is, ami részint a táborban, részint a hajókon maradt, az ellenség kezére került. Ezek gondját rábízták Hardegh János grófra, e bátor és buzgó férfira, aki kezdetektől szorgalmasan forgolódott a király körül, és szemében a legkedvesebbek közé tartozott, későn azonban, és már csak a csatát megelőző éjszakán.

A csatát követő éjjel és nappal az ellenség az egész közeli vidéket beszáguldozva, amire csak bukkant, feldúlta és felégette, senkinek sem irgalmazva, nemre, korra, vallásra való tekintet nélkül, mindenféleképp gyalázva és gyötörve a nyomorult népet. Nem az én erőmhöz illő feladat elsiratni az éjszaka és a következő napok tragédiáját, mely oly szörnyű volt innenső Magyarország e vidékén mindenütt, hogy nem tudom elhinni, dühöngött valaha is ellenség ilyen kegyetlenül. Megtörtént többek között, amiről azelőtt aligha hallottunk, hogy a szerencsétlen anyák élő kisgyermekeiket, nehogy a sírás árulójuk legyen, a földbe ásták, ahol aztán – anyjuk onnan elmenekülvén – levegő nélkül nyomorultul megfulladtak. Az ellenség egészen a Balatonig eljutott, felgyújtva közben Pécs jeles városát, melynek vára és a várbéli gyönyörűséges templom mégis érintetlen maradt. Míg ezek történtek, a vajda már Szeged körül állt az erdélyi csapatokkal, és mert ezek nem tudták őt kellő gyorsasággal követni, könnyű szekérre kapva néhányad magával a királyhoz sietett, hogy akár egyedül is jelen legyen a csatában, melyről tudta, hogy elodázhatatlan. Kristóf gróf Zágrábig jutott, a csehek egyik része, azoké, akik a király segítségére jöttek, részben Székesfehérvártól nem messze, részben Győr táján volt, és e vidéken járt Brandenburgi György őrgróf, meg Csehország kancellárja, Adam de Nova Domo. Amikor a királyné meghallotta ezt a vereséget, a veszprémi püspökkel, Thurzó Elekkel és a pápai követtel – akkor még nem tudva bizonyosat a király vesztéről – rémülten Pozsonyba futott, holmijának nagy részét a Dunán szállítva, melyben – és abban is, ami a budai polgároké volt – Orbonász András, az esztergomi várkapitány némi kárt okozott ugyan, mégis a történtek elbeszélésében messze rugaszkodott az igazságtól az, aki könnyűfegyverzetű katonáinkat, akiket huszár néven említ, azzal vádolja, hogy megbecstelenítették a királyné szolgálóit, és papucsaikban gúnyképpen táncot jártak. A császár néhány napot azon a tájon töltött, ahol a csata lezajlott, majd mindenkit visszahíva, akit prédára küldött, innen Buda felé indult, amit – miután hat vagy hét táborveréssel a Duna mentén haladva, minden útbaeső városkát és falvat felégetve, oda megérkezett (23) – őrizet nélkül talált és fölgyújtott, csupán a várat, a királyi istállót és vadaskertet kímélve meg. Kibocsátva aztán innenső Magyarország minden tájára zsákmányszerzőit, mindent, ami csak a Duna és a Balaton tava között feküdt, egészen Győrig, tűzzel-vassal pusztított. Mégis, a fentebb említett Orbonász András által üresen hagyott esztergomi várat megvédte egy alacsony rendű ember, Nagy Máté, aki azelőtt e káptalan gyalogságának kapitánya volt, és kevesekkel odamenekült, Visegrád várát pedig, a királyi korona őrzőhelyét, a parasztok és szerzetesek tartották meg. Rettenetes félelem lett úrrá a mieink lelkén, hallván a császár megérkezését Budára, ámbár a várakat és Tatát, Komáromot meg Székesfehérvárt azért mégsem foglalta el az ellenség, mert – nem tudom, miért – megelégedett az ország földúlásával, és a várak, erődített helyek ostroma eszébe sem jutott. A Magyarországon ekképp dühöngő ellenséggel sehol sem szálltak szembe úgy, mint egy helyen, melynek Marót a neve, nem messze Esztergomtól. Az esztergomi érsekségnek van itt egy kellemes üdülője abban az erdőségben, melyet Vértesnek nevezünk, mindenütt erdővel, berekkel övezve; a mieink közül pár ezren a hely eldugott voltában bizakodva itt húzódtak meg feleségükkel és gyermekeikkel, ezekkel nem egyszer vívott véres csatát az ellenség súlyos veszteségeket szenvedve, végül, mert semmiképp sem tudta bevenni a mieink szekerekkel körülvett táborát, kénytelen volt ágyúkat is vontatni oda, és így aztán a tábort szétrombolta, és csaknem mindenkit lemészárolt. A hatalmas hullahegyek, melyek ott ma is látszanak, kézzelfoghatóan bizonyítják az öldöklés nagyságát; a mieink – mint azok, akik egynéhányan elmenekültek, elmondják – körülbelül huszonötezren voltak. E vereség halottjainak és foglyainak számát – már akikről

egyáltalán tudni lehet – mindösszesen közel kétszázezerre merném tenni. A császár, miután innenső Magyarországot a Dráva torkolatától Győrig az elbeszélt módon feldúlta, nem kis rettegéssel töltve el azokat, akik a közelben laktak, a bécsieket is, Pestnél hidat veretett a Dunán, és Budára érkezésének tizennegyedik napján túlsó Magyarországra vonult át; itt is mindenfelé szétküldve, mindent, ami a Duna és a Tisza közén fekszik, hasonlóképpen elpusztított és fölégetett, mint innenső Magyarországon tette, az egész sokaságot, mely nem kelt át a Tiszán, részben kardélre hányatta, részben fogságba hurcoltatta. Aztán, mikor eléggé kitombolta magát a nyomorult Magyarországon, visszahívták az otthoni egyenetlenkedések, melyek időközben támadtak Kisázsiában (ezt Anatóliának hívják), így teljességgel őrizet nélkül hagyva valamennyi helyet, amit a Dráva és a Duna között elfoglalt, még magát Buda várát meg városát is, hazatért (24).

1527 *Kulcsár Péter fordítása*

II. A REFORMÁCIÓ ÉVTIZEDEINEK IRODALMA

1. Tudós humanista irodalom

OLÁH MIKLÓS

Rotterdami Erazmus sírfelirata

Merre az éteri nap tüze hullik a lenti vidékre,
híres Erazmusnál senki se volt jelesebb.
Kicsoda mérhetné fel méltón ritka tudását.
Isteni ihlet volt lelke, mely ékesité.
Ennyire bölcs ítélete még nem volt soha észnek,
ilyen igaz s jámbor férfiu még sosem élt.
Összes erényeivel büszkén ragyogott a világon,
míg csak a Párka keze élni hagyá kegyesen.
Bölcs könyvek tanusítják annyira ritka erényét,
melyeket a magas ég isteni hangja sugallt.
Mostan a sírba teszik testét, mely ennyire szépet
szült a világra, de a szellemet őrzi az ég.

1536 *Tóth István fordítása*

Hungaria

(részletek)

Ötödik fejezet

Ez[1] a magyar királyok székhelye. Meglehetősen magas sziklán épült teljes terjedelmében északról dél felé húzódva. A déli oldalon, a várostól nem messze van a vár, mely kiválóan fel van szerelve mindenféle erődítményekkel, ezenkívül gyönyörű épületei, művészi boltívei, aranyozott és színesre festett faburkolatai oly ragyogóak, hogy ámulatra késztetnek. Fekvésén és a királyi palotán kívül neves volt Alamizsnás Szent János ereklyéje révén, valamint nevezetesek és csodálatot keltőek voltak Corvin Mátyás király könyvtártermei. Ott, amerre a belső könyvtár oldalából a felé a hely felé vezet az út, ahol a király az istentiszteletet szokta hallgatni, és amelyet a Szent János kápolnánál törtek, két boltíves terem találkozik. Az egyik tele van görög irattekercsekkel, melyeket a király nagy gonddal és fáradsággal részint Görögország szívéből, részint más, keleti vidékekről gyűjtött ott össze. A másikban, a beljebb fekvőben voltak a latin nyelvű kódexek, az elemi dolgoktól kezdve a tudományok ormaiig valamennyien, tokok és polcok által rendben elkülönítve. Mindegyiket színes, aranyos selymek borították, és jelzetekkel voltak ellátva a szerint a fajta és tudományág szerint, amelybe a könyveket osztották. A tekercsek nagyrészt selyem-

[1] Buda

be kötött hártyák voltak aranyozott ezüst tekercsgombokkal és kapcsokkal. Az öregektől hallottam, hogy Mátyás király, míg csak élt, állandóan mintegy harminc írnokot tartott, akik a festészetben is ügyesek voltak. Már az ő halála után magam is ismertem legtöbbjüket. Majdnem valamennyi görög és latin kódexet ők írták le. A dalmát Raguziai Félix (1) volt a vezetőjük; már öregember volt, mikor megismertem, s nemcsak görögül és latinul tudott, de a szír és arab nyelveken is. Ezenkívül magában a festészetben is nagy gyakorlata volt, és így serényen ügyelt, nehogy valami hiba csússzék a leírt könyvekbe. Ezenkívül még két könyvtár volt a vár különböző helyein, de már nem értek fel az előbbiekkel. Egyébként a török, Lajos királynak a mohácsi mezőn 1526. augusztus 29-én történt eleste után, a rákövetkező szeptember hónapban Budát elfoglalta, a könyveket részint széttépte, részint az ezüstöt róluk más célra lefejtve, szétszórta őket (2).

Kelet felől Buda a Dunára tekint, mely a város tövét mossa, rajta túl pedig az odatelepült Pest városának szélesen elterülő lapályára, mely minden irányban három, sőt több magyar mérföldnyire terjeszkedik. Annak a síkságnak az elejét, mely majdnem a városig ér, Rákosnak hívják. Ez a mező van kiszemelve régi szokás szerint országgyűlések, király- és nádorválasztások céljára. Ugyanis mindkettejüket itt választják, és még sok más közös gyűlés is itt megy végbe. Dél felől magas, hirtelen lejtő szikla mered, melyet azért neveztek el Szent Gellértről, mivel innen lökték le szekérre kötve bizonyos magyarok a mélybe. Ennek a hegynek a tövénél, a Duna-parttól kb. húsz lépésnyire hévizek buzognak, melyek különösen gyógyító hatásúak a beteg testekre, főképpen a kiütéses és fertőző nyavalyákra. Más források is vannak, s ezeket „király-forrás"-nak nevezik, minthogy itt van a király fürdője, sőt még úszni is lehet ott. Nyugat felé látszanak a király és mások szép kertjei a falak tövében, a síkságon. Fölöttük fekszik a király vadaskertje, Nyéknek hívják. Nemcsak az erdős helyet fogja körül sánccal, de hozzá nagy kiterjedésű mezőket is. Három magyar mérföld a kerülete, és igen gazdag vadban. Ennek oldalához támaszkodik a királyi kastély gyönyörű épületekkel Ulászló király költségén. Fölötte látható Szent Pál erdő borította hegye, mely valaha híres volt a pálos barátok kolostoráról, és Remete Szent Pál testének ereklyéjéről. Pontosan északra pedig részint más szőlődombok emelkednek, ezeknek a lábánál újabb pálos kolostor van a Szent Szűz tiszteletére, melyet Fehér Máriának hívnak, részint pedig Sicambria városának romjai vannak, amelyek a mai napig láthatóak. De erről lejjebb fogunk szólni (3).

A Duna mentében dél felé[2] van Óbuda, mely káptalanjáról, valamint prépostságáról, sőt még más papi stallumairól is nevezetes. A város fölött ugyanabban az irányban van a Szentlélekről elnevezett zarándokszállás, ahol is gyógyító hévizek törnek elő. Kissé távolabb, Buda felé másik város fekszik a Szentháromságról elnevezve, magyarul Felhévíz. Egyenként híres káptalanjáról és szép házzal közrefogott hőforrásairól. Ugyanott három vagy négy helyen más hévizek is vannak a szabad ég alatt, valamennyien csudamód visszaadják az egészséget. Néhányuk a Duna-parttól alig tíz lépésnyire van a szabad ég alatt, ezekben szoktak a parasztok és a szőlőmunkások fürödni, úgyhogy csak a fejük és válluk áll ki belőlük. Olyan látványt nyújtanak, mintha a test feltámadásáról festett képet néznénk, amilyenek a templomok falára vannak festve.

Maga Buda városa jól ismeretes olasz, német, lengyel előtt, a mostani időkben pedig a török kereskedők előtt is, akik odaömlenek, mintegy Magyarország fő vásárterére. Bármelyik oldaláról szemléled kívülről a várat, nagy gyönyörűséget lelsz benne, mert először is olyan szép a fekvése, másodszor olyan pompásak és magasak benne az épületek és tornyok, hogy egyként megcsodálhatod fekvése szépségét, valamint azt is vélhetnéd, nem anyagból épült épületeket, hanem valamilyen nagyszerű festett képet látsz. Ha viszont a városból tekintesz alá az ott elterülő szépséges vidékre, teljességgel el fog ragadni: vagyis itt is, ott is felüdül és eltelik a szem. A hegy, melyen a város épült, borospincék céljára át meg át van fúrva. Ilyenformán nem csekélyebb az összes házak alatt, a szikla belsejében rejlő építkezés, mint ami épületet a szabad ég alatt látsz. Emiatt aztán nagyon tartanak itt a földrengéstől.

[2] Vagyis Aquincumtól (Sicambriától) délre

Hatodik fejezet

Visegrád városa, melyet a németek Plintenburgnak hívnak, Budától öt mérföldnyire nyugat irányában a Duna partján épült egy hatalmas, hiúzokat és más fenevadakat nevelő erdő lábánál (4). A város elején, a keleti oldalon emelkedik a királyi palota, melynek fekvése olyan festői, a ráfordított költség révén olyan pompázatos, palotái és valóban királyi egyéb épületei által olyan kimagasló, hogy ahogy mondani szokták, egymagában négy királynak is nyújt kényelmes szállást teljes kíséretükkel egyetemben. Azt mondják, háromszázötven, sőt még több szobája is van. A kapuja a Duna felé tárul, attól kb. kétszáz lépésnyire, és ezen a közbenső területen, mely a város és a kapu között terül el, füzek vannak ültetve. A keletre néző királyi udvar másik oldalán szőlőkkel és gyümölcsfákkal ékes kert van. Ha valaki belép a kapun, azonnal nagy sík terület tárul elé, melyet teljességgel beborít a pázsit, és réti virágok díszelegnek rajta. A kaputól száz, sőt még több lépésnyire befelé kezdődik a lépcső négyszögű faragott kövekből, hét-nyolc öl szélesen, és mintegy negyven lépésnyi magasságig. Itt négyszögű udvar van, amely függőkert módjára fekszik a királyi költséggel épült tágas és pompás borospincék boltívei fölött. Ez hasonlóképpen négyszögű kövekkel van kirakva, közben-közben egyenlő távolságra hársak ültetve rajta, melyek tavasz idején édesen illatoznak, és látványuk is kellemetes. A középen emelkedik a kút: csodás művészettel készült vörös márványból a múzsákat ábrázoló domborművekkel. A tetején Cupido szobra márványtömlőn ülve nyomja ki a vizet, mely a szomszédos hegy forrásából csöveken odavezetve éppoly ízes, amilyen friss, és kellemetes csobogással szökken a csövekből a tálba, majd onnan a kerek medencébe. Ez a kút annak a Corvin Mátyás királynak a parancsára, akinek a műve voltak mindezek az építkezések, többnyire diadalünnepek alkalmával majd fehér, majd vörös borral folyt – így mondották nekem az öregek – melyet följebb a hegy lábánál ügyesen a csövekbe töltöttek. Ezen a helyen szokott volt a király tavasszal és nyaranta a virágzó fák alatt sütkérezni, levegőzni, ebédelni, sőt nemegyszer követeket kihallgatni és megválaszolni. Mesélnek egy éppoly kacagtató, mint emlékezetes történetet, amely valaha itt megesett. Egyszer egy török követet, mint az szokás, a király udvari emberei a városból az udvarba kísértek át, hogy előadja követsége ügyét. A kapuban, ahonnét egyenesen föl lehet látni erre a függőkertre, kissé megállt és körültekintett, és nyomban annyira elálmélkodott a hely tündöklő szépségén, a tömérdek udvaroncon, kik az alsó és felső udvarban, ahol a király volt, arannyal-ezüsttel átszőtt ruhákban, nem egy kezében fokossal, mint az nálunk szokás, valamint ezüstkardokkal, aranyláncokkal díszelegtek, hogy elfelejtette követi mondanivalóját. Ahogy a lépcsőkön a király elébe lépdelt, előbbi félelme nőttön nőtt a király külseje miatt, kinek nagy véreres szeme rémülettel töltötte el azt, aki ránézett, hosszú szünet után semmi egyebet sem tudott kinyögni, csak azt, hogy: „A császár üdvözöl... a császár üdvözöl... a császár üdvözöl...!" A király megkérdezte, mi egyebet akar még mondani? De semmit sem felelt. A király látva ezt az embert megsemmisülve rémületében, így szólott a környezetében levő udvari emberekhez: „Látjátok, micsoda vadállatok törnek be a mi és más keresztény fejedelmek határaira, mivel nem törődünk a köz dolgával. De amennyiben rajtam áll, lesz rá gondom, hogy e vadakat megfékezzem, ne járjanak-keljenek olyan kényük-kedvük szerint. Ha a többi fejedelem is félretenné közönyét és belviszályait, és ugyanerre törekednének, jól folyna a keresztények dolga." Azután meghagyta, hogy vezessék vissza a követet szállására: „Menj – mondotta neki – térj magadhoz, eszmélj fel!" A követ sok idő múltán az udvaroncokat, mint az szokás, dús ajándékokkal megvesztegetve járt újra kihallgattatása után, de soha többé nem bocsátották elébe, a király pedig értésére adatta, hogy menjen haza, és jelentse urának, hogy küldjön mást helyette, aki el tudja látni a követi teendőket. Így hát, miután a király tisztesség okából mégis dúsan megajándékozta, kénytelen volt pironkodva visszatérni. Noha e történet kevéssé tartozik jelen tárgyunkhoz, mégsem akartam hallgatással mellőzni.

Az udvar belső oldalában, a hegy lábánál, már valamivel magasabban, igen szép kápolna áll, mozaikmunkával kipadlózva, mint általában a többi szobák is. Igen nagybecsű, sok ezüstsíppal ékes zeneszerszám van benne, a nép orgonának hívja, s ezenkívül még szentségház és három oltár a legtisztább aranyozott alabástromból faragott díszekkel és borítással.

Ettől keletre húzódnak két irányban a király aranyozott falburkolatú, remekbe készült palotái. Az egyik út a hosszú palotába vezet, mely a hegy oldalának támaszkodik, a másik levezet az alacsonyabban fekvő épületekhez. Itt is van egy kút alabástromból egy kis udvar közepén, melyet márvány oszlopokkal támasztott körív fog közre, és így védve van a nyári nap hevétől. Majd észak felé kanyarodnak vissza az épületek, azután pedig nyugatra, és valamennyinek a széles mederben elfolyó Dunára néznek az ablakai, ami igen kellemetes a kitekintő szemnek, különösen mivel a Dunán túlnani vidékről a német települések közül átlátszik Maros városa, fölötte pedig egy inkább hosszú, mint magas hegy, tele szőlőskertekkel. E királyi tartózkodáshely szép fekvésén kívül olyan becses épületekkel jeleskedik, hogy minden kétségen kívül felülmúlja a legtöbb ország épületeit, és semerre sem láttam, amerre csak jártam, a mai napig hasonló díszű termeket. Csak az egy Párizsban azon a helyen, amelyet a nép a Parlament Udvarának hív, ahol törvénykeznek és a királyra tartozó ügyeket intézik, ott láttam egyetlenegy szobát, melynek aranygerendázata és falburkolata hasonlatos volt ezekhez és a Budán levő termekhez. A királyi udvar fölött, a meredek, erdővel benőtt hegy legmagasabb csúcsán, mint valami fészek, igen erős vár van. Ősi szokás szerint ketten vezetik az ország főrendei közül, akiket nem a király választ ki, hanem az ország. Itt őrzik a Koronát, melyet mi „szent"-nek mondunk kiváltságleveleinkkel és országos törvényeinkkel egyetemben. Mindezt fal veszi körül mindenünnen. A két főurat a legerősebb eskü köti, nehogy a falakon áttörve más céllal vigyék ki a királyi koronát, mint az egész ország és a király egyhangú határozatából, ami csak a király és a királyné koronázásakor szokott megtörténni. A két főurat másik két várparancsnok helyettesíti, akik közül az egyik féléves időszakon keresztül a királyi korona őrizetét vállalja, és ez alatt az egész idő alatt főbenjáró, veszedelme nélkül a lábát sem teheti ki, mígnem a társa felváltja őrhelyén. Ebből a fellegvárból a hegy meredélyén fal húzódik le egy másik várig, a Duna árjával dacoló Vízivárig. Falaival ez védelmezi és köti össze a várossal a királyi palotához csatlakozó gyönyörű kertet és a palotát magát.

1537 *Kardos Tibor fordítása*

KOMJÁTHY BENEDEK

Az Szent Pál levelei magyar nyelven

Ajánlás

Az nagyságos gróf Katalin asszonynak, az néhai nagyságos Perényi Gábriel házastársának az Komjáthy Benedek hűséges szolgálatját és ő maga ajánlását mondja mint kegyelmes asszonyának

Emlékezhetik róla tenagyságod kegyelmes asszonyom, hogy mikoron hallott volna tenagyságod engemet, hogy ide ez földre búdostam volna (mint idegen és jövevíny ember) az fene törökök előtt (kiket alojtok[1] én hogy az ílő Isten ostora, és az mi gonosz bűneinkért reánk bocsátott haragja), Huszt várából hozzája hívata tenagyságod engemet, hogy én az tenagyságod egyetlen egy ides fiát, az nemes erkölcsű Perényi Jánost tanojtanám. Mely tenagyságod egyetlen egy magzatjának tanojtására én reá állék, jóllehet nagy gondolkodásval, és enmagamba való sok meghányásval-vetésvel. Egyért azért, hogy igen jól tudom vala, mely igen nagy gond volna ilyetén nemes úrfiat az deáki tudományra tanojtani, és minden

[1] Állítok

jó úrfiúhoz nemes erkölcsökre oktatni, és mindennemű testi és lelki nyavalyáktól megőrizni s oltalmazni. Másért azért, hogy még régentén azt én emmagamba eltökéllettem vala, hogy az ílő Úristen énnekem ami ajándékot adott volna, sok jámbor gyermekével, az én keresztyén atyámfiaival akarnám közleni, jóllehet az ajándék az Úristentül, kit őfelsége énnekem adott, igen kisded, de maga őfelségétől én úgy vöttem és tartom, mint igen nagyot. Harmadért azért, hogy én az Kúriát, kit mi udvarnak hívunk soha nem szerettem és az én lelkemnek nem kellett, miért hogy láttam némely együgyűknek, mint igaz ennenmagam vagyok, kik az udvarba forgolódtanak, csudaképpen való erkölcsököt és íleteket, kiknek szokások nem igen tetött[2] énnékem. Mikoron én ezt így ily módon hántam-vettem és forgattam volna, elmémbe tekénték, és látám, hogy az tenagyságod magzatjára nagy sok jámbornak szemei reá néznének, és nemcsak az egész Ugocsa vármegyébe lakozó nemeseknek és szegén jobbágyoknak és nyomorolt árváknak, özvegyeknek ajokot reá tátni, de mind ez egész környéknek az egyetlen egy úrfiúba, az ílő Úristen után igen bíznia és reménségeket vetnie, úgy annira, hogy sokaktól hallottam, hogy úgy kívánnák éltét és nevekedését az tenagyságod egyetlenegyének, mint tulajdon önmagoknak és az önön gyermekeknek. Sőt gyakorta láttam az szegén, megnyomorodott jobbágyoktól, hogy az köny az ő arcaikon alá görgödözött, úgy kérték az Úristent, hogy tartsa, s éltesse, s hamar felnevelje és önmagát bírhassa. Mindezeket mikor én eszembe vöttem volna, hátra vetém az én első gondolatomat. Egy okért, mert látám tenagyságod énhozzám való jó akaratját és kiváltképpen való kedvét és hogy tenagyságod (távol legyen ez beszídektől az hízelkedés) az ílő Úristent félné s tisztelné s mindeneket őfelségétől nagyobban tartana, hogynem mint halandó emberektől. Más okért, mert az tenagyságod udvarába és hátamegett tudós és istenfélő embereket, jószágába kegyig s tartományába jámbor egyházi népeket és szerzeteseket, mert gyakorta szokott lenni, hogy minemű az úr, avagy az fejedelem, olyaténok még az alattok valók es, kik között nem volna semmi egymásra való irégység, ki gyakorta szokott lenni az udvarba, de minden jámborság, tökélletesség, egyesség és egyenlőség. Harmadokért és jelesben, mert hogy látom vala ily sok rendbelieknek szemeket felemelni az tenagyságod egyetlenegyére, gondolom vala, hogy én sok jámbor gyermekének és sok jó keresztyén atyámfiainak használnék, ha az tenagyságod egy magzatját jó és isteni tudományra tanojtanám, és isteni félő erkölcsökre az Krisztus Jézusnak evangélioma szerint igazgatnám, és az keresztyén hitbe gyaporojtanám[3], az deáki tudományval egyetembe. Reménlem kegyig és jó szívből hiszem, hogy eféle ilyen gondolatom az Úristennek segétségéből, ha az ő szent felsége az tenagyságod magzatját élteti s neveli és napról napra mind az nemes erkölcsökbe s mind az deáki bölcsességbe felnevekedik, hiába és haszon nélkil nem leszen, hanem sok jámbor gyermekének használhat és segétségvel lehet, s aminemű reménségek az községnek felőle vagyon, azt volta szerént beteljesejti, és ami jó tanóságot ezképpen az tenagyságod egyetlenegyével teendek, sok jámbor gyermekével töttnek láttatom. Méglen kegyig én jószerrel az tenagyságod édes fiát tanojtani nem kezdettem vala, mikor legottan tenagyságod énnekem emlegetni kezdé, hogy a Szent Pál apostal leveleit (ki az új törvénnek magyarázója volna, mint az ótörvénnek az régi szent próféták) örömest akarná hallani, mikor valaki megmagyarázná. Jóllehet penig, hogy tenagyságodnál azon Szent Pál apastalnak leveli magyarázva valának, de maga tenagyságod engemet onszol színt vala, hogy meglátnám, ha mind megvolna s jó módon-é? s jó képpen-é? az deáki nyelvről magyaról fordojtatott volna-é? mely magyarázatot mikoron én láttam volna, énnekem nem tetövék, hogy jól magyarázták volna, kinek nemcsak az értelme, de még az olvasása is nehéznek tetszik vala. Azért tenagyságod engemet kérni kezde, hogy ennenmagam magyar nyelvre fordojtanám, de én ennenmagamot mentem vala, hogy nem volnék elég reá, és tudományom s tanóságom, s értelmem, s bölcsességem annyira az Szentírásba nem volna, hogy én az Szent Pál apastalnak leveleit megmagyarázhatnám és magyar nyelvre fordojthatnám, mely Szent Pál leveleinek értelme még az szent doktoroknak is mind Origenessel egyetembe igen nehéznek tetött,

[2] Tetszett

[3] Gyarapítanám

úgy hogy még Szent Péter apostal is az ő második levelének harmadik Kapitulomjába[4] leg az végére mondja, hogy vagynak némely helek az Szent Pál apostal leveleibe, értelemre igen nehezek, kiket az tudatlanok és az gyarló kór emberek forgatnak, mint az egyéb írásokat is az önnön veszedelmekre, s ha urunk Krisztus Jézusnak fő és első apostola ezt mondotta, mit mondjak tahát én kisded tudományó ember? ki a Szentírást jó módon tanólni el sem kezdettem? azért, mint akkoron mondom vala tenagyságodnak, hogy az Szent Pál levelei magyarázatjára és magyar nyelvre való fordojtására elég nem volnék, mostan is azt mondhatom: sőt egy ideiglen ennekokáért ezféle magyar nyelvre való fordojtásba módot és utat tarték, hogy tenagyságod jobbal, s tudósbbal s az Szentírásba nálamnál bölcsebbel íratná magyaról, ki sok időtől fogva az Szentírást olvasta s magyarázta, hasogatta volna, mert az tenagyságod jóságába s tartományába mind egyházi népek, s mind szerzetes jámborok, énnálamnál bölcsebbek volnának, kik közzül nem egy avagy kettő jobban magyarázhatnák és magyar nyelvre fordojthanák, hogynem mint én. Efféle én ily módon való beszédimnek s maga mentésimnek, tenagyságod előtt, jó íletó egyházi népek, szerzetesek és az tenagyságod udvarába, nagyságodnak tudós jámbor szolgái énnekem tanóbizonyságim, hogy ez terhet, ki az én vállaimon elviselhetetlen tereh és nehézség vala, elég nem volnék elhordozni, de mikor láttam volna, hogy tenagyságod egyszer s kétszer s többször is engemet reá onszolt s intett volna, s egyebet se tennék benne, hanem magyar nyelvre fordojtanám, reá engedék, ez az tenagyságod akaratyát be akarám teljesejteni. Egyért azért hogy nem tetövék énnekem, hogy ilyetén nagyságos fejedelem asszonynak idvességére való kívánt tanóságot, hátravetvén, ehallgatnám siketségvel. Másodszor azért, hogy értem vala tenagyságod, hogy régtől fogva egyebeket is onszolt s kért reá bőséges adományyval és fizetésekvel nemcsak az Szent Pál apastal leveleinek, de még több Szentírásnak magyar nyelvre való fordojtására is, mely ezféle Szentírásnak kívánságát s értelmét tenagyságod (távol legyen az hamis mondás éntőlem) alojtom s hiszem is, hogy az ílő Úristentől vagyon s az ő felségének malasztjától. Harmadszor annakokáért jelesbben, hogy nem akarom az én teremtőm s az én megváltóm, ami kisded ajándékot avagy girát[5] énnekem adott, mint Szent Máté és evangéliomának huszonötödik részébe írja avagy az minát azaz a kisded sáfárságot (kiről ír Szent Lukács az ő evangéliomának tizenkilencedik részébe), mely sáfárságot őfelsége énreám hívségesen bízott, az földbe el ne ásnám s el ne rejteném. Azért kegyelmes asszonyom, íme az tenagyságod akaratja szerént, amint az ílő Úristen malasztjával szeretett, az Szent Pál leveleit magyarról fordojtottam, melynek magyarságára sok szent magyarázó doktorokot olvastam s amelyeknek értelme s magyarázása énnekem jobnak, igazbnak s alkalmatosbnak az Szent Pál írásához tetött, azt írtam s követtem, némely-némely igéket kegyik kétszer is avagy háromszor s még többször is írtam, nagyobb és nyilvábban való értelemnek okáért, mikint az rómabelieknek írt levelének argumentomába megjelentettem, s megírtam, ím azért tenagyságod parancsolatja szerént tenagyságodnak küldöttem és bemutattam. Enyim az munka és az fáradság, tenagyságodé az elővött ajándok (ha ilyetén munka ajándoknak mondatik), az ílő Úristené kegyik az tisztesség és dicsőség mind örökköl örökké. Amen.

Ajánlom annakokáért és tulajdonojtom kegyelmes asszonyom ez én vigyázva írt ajándékomot tenagyságodnak, hogy tenagyságod vegye jó kedvel s kegyelmes akaratval és olvassa s tanólja. Mert enmagam is jól tudom azt, hogy tenagyságod inkább szokott Szentírást hallgatni és olvasni, mikor egyéb dolgaitól (kik az tenagyságod udvarába szoktanak lenni és történni) megöresedik, hogynem mint egyéb hívságos és használatlan beszédeket szólni, kérem kegyig tenagyságodat, mint kegyelmes asszonyomot, hogy ez én ilyképpen való munkámot és vigyázásomat, kit tenagyságodnak ajánlottam és ajándékképpen tulajdonojtottam, az én irégyimtől és reám szólóktól és rágalmazóimtól, kik ennek ellene mondanának, ha valahol találtatnának, hogy megtartsa s őrizze s oltalmazza. Mert tudom, hogyha szent Hieronimus doktor az új törvénnek az görög nyelvről deák nyelvre fordojtásába s még

[4] Fejezet

[5] Középkori és bibliai pénzegység

az ő egyéb írásába is, nemcsak az új törvénbe, de az Mojzesébe is, mint az prológusokba önnönmaga írja, irégyek nélkil és reája szólók nálkil nem lehetett, mennyivel inkább én kisded tudományó ember? ki Szent Hieronimusnak csak árnyékába való tanojtván sem lehetnék? Az kinek kegyik az Úristen nagyobb malasztot s tanóságot adott, ki jobban érti és bölcsebben ez Szent Pál leveleit magyar nyelvre fordojtja: én nem bánom, féllenem sincsen, s reá sem irégykedem, de még örömetesen tőle tanólnom akarok, és azhol én nem értettem (avagy az én tudatlanságomért, avagy sokképpen való foglalatosságomért és dolgaimért, kibe én gyakorta néha tenagyságodért való szolgálatomba, néha kedig az tenagyságod magzatjának tanojtásába köteles voltam, kit tenagyságod is igen jól tud), ha nem jól vagyon s nem jól írtam, mint szokott emberi ész és értelem néha eltántorodni és tévelyegni (jóllehet én akaratom a volt, hogy igazán s jól írjam), meg akarom vonni és igazgatni, hogy igazán legyen és jó igaz értelemre írattassék. Mégis ennekokáért kérem tenagyságodat, mint kegyelmes asszonyomot, hogy tenagyságod az én kevés első ajándékomot vegye jó néven és oltalmazza kegyelmessen, ha én ezt értendem jövendőben. Az felséges Úristen ha halálomot halasztja, és ez megnyomorodott országban békesség lejend, én is továbbá inkább akarok efféle dologba tenagyságodat szolgálnom, az Úristen őfelsége tenagyságodat, mind az tenagyságod egyetlenegy magzatjával az Nagyságos Perényi Jánosval az én uramval egyetembe es tanojtványomval sok időiglen malasztjával békességvel és egészségvel őrizze s tartsa. Ez levél költ Nyaláb várába, Kisasszony napján a mi megváltó Jézus Krisztusunk születésének utána. Ezerötszázharminckét esztendőben etc.

Szent Pál levelének olvasóinak és szeretőinek Istenben való köszönetet, kívánnám, hogy akik üdvössígeknek utat minden módon keresik, Szent Pál epistoláinak magyar nyelven való olvasására szorgalmatosságggval folyamjanak, kikből remínlem, hogy nem kevés hasznot vehetnek, ha olyan nagy szeretetvel olvassák és kezekben forgatják, mint egyéb használatlan és haszon nalkül való írásokat. Vagyon azírt immár mit kezedben viselj, akárhun járj és egyéb gondolatot hátravetvín, ezeknek esmerísibe gondolgodjál, de hogy rövideden még jelentsem, amit akarok, az Szent Pál epistoláiban gyakorta való parentézist[6] kit látsz, nehézsíget és bántást teneked ne tegyen, hogy kegyig megtudjad, mit az parentézis diákul jegyezzen, magyarul közbevetésnek mondatik, de itt nem azon módon vegyed, mint az diák írásban vagyon, hogy utól az vagy elől vetnéd az magyarázásban, mint az diák nyelvben, de nagyubb és teljesb és könnyebb értelemnek okáért egy diák szót két avagy három magyar szóval kijelentettünk és nihol-nihol mü magunktul es jobb értelemért egy verset az vagy felet néhol többet es hozzá adtunk, kiket hogy az Szent Pál írásától megesmernínek, két félholdval, kit parentézisnek hívonk, bérekesztettünk, jóllehet az Rómabelieknek írt levélnek argumentomában víkony lineárul emlékeztünk vala, hogy az hozzáadott igéket megjegyeznők, de az könyvnyomtatónak, könnyeb voltáirt, ez parentézissel íltünk, azért mikor olvasandod az epistolát, és ez két félholdval berekesztett igíket látandod, megemlékezzél, hogy nem Szent Pálé, de mi magunktul adtuk hozzá jobb értelemért, legyetek egísségben és az én munkáimot jó néven vegyétek.

1533

[6] Zárójelet

PESTI GÁBOR

Ezópus fabulái

Pannóniai Pesti Gábor kegyes olvasójának üdvözletét küldi

Amikor azt látom, hogy majdnem minden ember és a földkerekség majdnem minden nemzete a fordítások csodálatos bőségével rendelkezik, és szerte a világon azon fáradozik, hogy hazája dicsőségét valamicskével folyton öregbítse, és hogy övéinek mind nyelvét, mind szellemét ezzel finomítsa, és egyre szélesebb körben elterjessze, akkor, kérdezlek, miért ne volna szabad nekem is enyéim nyelvét és szellemét a régi bölcsek tudományával erőim szerint csinosítani, a hazáért fáradozni, amelynek úgyis mindnyájan mindig adósai vagyunk, s ha egyébként tökéletes boldogságban úszna is, akkor is törődni kell vele, hogy ne hiányozzék semmije, ami vagy az üdvösséghez, vagy a jó erkölcsök elnyeréséhez tartozik.

Úgy gondoltuk tehát, Kegyes Olvasónk, hogy nem végzünk majd haszontalan munkát, ha a legnagyobb szerzők igen gazdag anyagából válogatott és a tudósok által legújabban rendszerezett ezópusi meséket lefordítjuk, amelyek nemcsak hihetetlen gyönyörrel töltik el a halandó ember lelkét, hanem még a tisztességes és hasznos dolgok végrehajtására is jobban csábítják őt, mint a filozófusok szigorú tanításai; és vidám kedvességükkel annyira áthatják az emberi lelket, megmutatva, mit kell utánoznunk, és mit kell elkerülnünk, hogy még akaratunk ellenére is kényszerülünk velük egyetérteni.

Erre legfőképpen annak felismerése késztetett bennünket, hogy a beszédmódok bármelyikének nemcsak egész ékessége, hanem jóformán egész méltósága is a parabolákból és példákból ered, mert ezeknek alkalmazása (mint a bölcsek tanítják) megkétszerezi a gondolat hatását. Ezért Salamon, ez az isteni férfiú sem akarta jóslatait másként, mint parabolák címén ajánlani, s a többiről már nem is szólva, a magasságos és örök atya egyszülött fia is gyakorta használt parabolákat evangéliumában, égieket földiekkel kifejezve, hogy minél jobban alkalmazkodjék hallgatói felfogóképességéhez.

Ámbár Ezópus ezen parabolái a fabula címet kapják, mert beszélő állatokat szerepeltetnek, amelyekről pedig tudjuk, hogy beszélni nem tudnak, mégis – nevezhetjük őket bárhogyan – üdvös tanulságokkal ajándékoznak meg bennünket, amelyekkel az embereket a helyes és becsületes életvitelre bírhatjuk rá. Mert bizony nem nagyon lényeges (amint Erazmus írja szent Jeromos életrajzában), hogy milyen ösvényen futsz, csak Krisztushoz siess. Tovább megyek, ezeket a meséket nemcsak a közterek gyűlésein magasztalják, magasztalják őket a költők, históríkusok és más híres írók ékesen szóló könyvei is.

Mert bizony Quintilianus is állítja, hogy a mesék irányítani szokták az emberek lelkét, főleg a falusiakét meg a tanulatlanokét, akik egyrészt szívesebben hallgatják a költött dolgokat, másrészt megejtve a gyönyörködéstől, könnyebben egyetértenek azzal, ami gyönyörködteti őket. És ott van T. Liviusnál Menenius Agrippa, aki a gyomor ellen fellázadt végtagokról szóló nevezetes meséjével kibékítette a köznépet és az atyákat. És Horatius sem tartotta költeményeiben alacsonyrendűnek a mesék alkalmazását, amint azt több helyén is olvashatjuk, mint például a rókáról és a beteg oroszlánról, a menyétről és a sovány rókafiról, amikor az egy szűk nyíláson becsúszott az éléstárba, s aztán belakmározva, dagadt testével hasztalan próbálkozott újból kijönni, és még sok más helyen is, amelyekkel a szépirodalmat tanulmányozók állandóan találkoznak.

Aulus Gellius is megemlékezik Ezópus meséiről az ő Attikai éjszakái-ban, amelyeket sokkal találóbban nevezhetnénk fényes napoknak és mindenütt áldással ragyogó napsugaraknak. Nem minden érdem nélkül tartották Ezópust bölcsnek (mondja), mert a figyelmeztetés és rábeszélés céljából hasznos dolgokat nem szigorúan, nem parancsoló módon adta elő és ítélte meg, mint a filozófusok, hanem tréfás és gyönyörködtető meséket kitalálva, a

megfigyelt józan és tanulságos dolgokat a meghallgatás bizonyos gyönyörűségével lopta be az emberek tudatába és lelkébe.

Görög epigrammáinak könyvében Agathiasz is bizonyítja, hogy a komoly és szigorú dolgok szelídebbekké válnak, ha ezópusi szellemességgel ízesítjük őket.

Egyelőre ennyivel akartam felhívni olvasóim figyelmét Ezópus meséire. Emellett azonban azt sem tartom illőnek elhallgatni, hogy bizonyos mesékben, ritkán ugyan és kevésben (talán ha háromban) megfontoltan és szántszándékkal megváltoztattam néhány állatnak a nevét, hogy a jó ítéletű olvasónak bőséges meseválasztéka legyen a különböző állatfajokból.

Ha valamely védszellem támogatásával ez a szerény próbálkozásom meg a többi zsengéim is szerencsésen ütnek ki, akkor kissé merészebb dolgokba kezdek majd, s amint az méltányos is, komolyabban igyekszem szolgálni hazámat. Ég veled.

Bécs, 1536. augusztus 28.

Csonka Ferenc fordítása

XLII. A szarvasról és az ökrekről

A szarvast mikoron egyszer a vadászok kerketnék, csak alég szaladhata be egy ökrek istállójába. Kezdé ott kérni az ökreket, hogy hagynák őtet ott elrejtezni; amazok mondják vala neki, hogy az nem bátorságos hely volna, mert majdan mind az úr s mind az szolgája unos-untalan bejőnének. Amaz azt mondja vala, hogy ő semmit nem félne, csak ők el ne árulnák. Azonközbe bejeve a szolga; amaz elrejtezett vala a szénába, és nem vevé eszébe. Akkoron a szarvas kezde nagyon erilni, mintha immár minden veszedelemtől megmenekedett volna. Akkoron az ökrek kezzil egy, ki a többinél idésb vala, monda neki: Nem nagy dolog, ha ez vakondag szabású szolgától megmenekedél: de az úr őmaga bejövend, ki oly szemes mint egy Argus, akkoron válik meg dolgod. Azután bejeve az ura is, mindeneket elnéze, és az széna közett kezébe akada a szarvas szarva; szolgái után kezde ivölteni, és megfogák őtet.

Értelme

Sok veszedelem közett ha valaki leszen,
Ott menedéket nagy nehezen veszen,
És önmagával jót igen vélte[1] teszen.

LIX. Az rókáról és keselyről

Kis fiacskája a rókának kívil futos vala; a kesely meglátá és elragadá. Kezde amaz anyjának reménkedni[2], hogy ne hagyná őtet. Az anyja kifutamék, könyereg vala a keselynek, hogy fiát elbocsátná, de amaz a prédával el-felrepille az ő fiaihoz. A róka egy iszeget[3] vőn, és kezde avval menni utána, hogy immár azon volna, hogy az ő lakóhelyét megégetné. Mikoron azért leszállott volna a kesely a fára, melyen fészke vala, monda neki a róka: Immáran, ha teheted, őrizd meg te is magadat és fiaidat. Megijede a kesely az égetéstől és monda neki: Ne veszess engemet és kicsin gyermekimet, valami nálam vagyon, ki tied, mindent megadok neked.

[1] Ritkán
[2] Rimánkodni
[3] Üszköt

Értelme

Ha hatalmas ellen erőddel nem állhatsz,
Vedd elő eszedet, lássad mit használhatsz,
Talám mind azt teszi, mit tőle kévánhatsz.

CXVI. Az ökörről és tulokról

Az ökör mikoron immár igen idés volna, mégis mindennapon igát kell vala vonni; az tulok kegyig, munkának tudatlana, a fiven hántatja vala magát, és az ökret bosszontja vala, hogy mivel ő szabados volna, és semmit nem munkálódnék, de az ökörnek megkopott volna a nyaka a nagy vonásba. A vén ökör neki akkor semmit nem szóla, hanem látá egy keves idő múlva: hát tulkonkat szarvánál fogva vonsszák a vágóhídra, és monda neki: Ó nyavalyás, hol a te kennyű életed? amint látom, a bátran való élet bántásra változott. Azt hiszem, hogy avagy csak mastan is jobbnak véled az én munkával való életemet, hogynemmint a te szabadságodat, ki téged a halálra vonszon.

Értelme

Hogy életedet jól viseljed, szikség munkálódni,
És az jó időbe nem kell hivolkodni,
De hogy gonoszul ne járj, azon okoskodni.

CLXI. Az oroszlánról, ki az parasztember lejányát szereti vala

Szereti vala az oroszlán egy parasztember lejányát. És mikoron magának kévánná, kéri vala az leján apját, hogy neki adná feleségül. Az parasztember az választ tevé, hogy ő semmiképpen nem tenné azt, hogy az ő lejánya oktalan állat felesége lenne. Ezen az oroszlán megharagvék, kezde pokolszemmel rejá nézni és fogát csikorgatni. Megijede az ember, változtatá beszédét, és monda neki, hogy örömest adná az ő lejányát, csak az fogait és körmeit először el hagyná metélni, mert az leján gyenge volna, és mikoron hozzá nyúlna, megijedne tőle. Megengedé ezt az oroszlán az nagy szerelemnek miatta, és kezdé kérni az lejánt. Mikoron azért látta volna az parasztember, hogy az oroszlánnak sem foga, sem körme nem volna, kapá az ő nagy botát, és avval kezdé késérni a menyegzőbe.

Értelme

Minden ki őmagát ellenségére bízza,
Leszen neki dolga (mint alítaná) vissza.
És az tíz körméről ellensége lehúzza.

CLXXII. Az kígyóról és az parasztemberről

Egy parasztembernek háza előtt szokott vala egy kígyó lakni; melyet mikor a parasztember fia megbántott volna, oly igen megmará azt az kígyó, hogy meg kelle bele halni. Kin az gyermek szilei igen sírának és jajgatának. Az parasztember kegyig megbúsulván, fejszéjét ragadá, és mikor az kígyót meg akarná ölni, hozzávágván nem találá az fejét, hanem az farkát elvágá, és az kígyó elszalada. Végre az parasztember ismeg békességet akar vala a kígyóval szerezni, de az kígyó nem akara, hanem monda neki sivöltve egy kőszikla megil: Az mit kevánsz, nem lehet semmiképpen, mert ha megbékélnénk is, és barátosok lennénk mint azelőtt: ha én az farkamra és te az fiad koporsójára tekintenél, ismeg újonnan megbomolna az barátság.

Értelme

Kígyó ha elvágott farkát megtekinti,
Az a bosszúságot ismeg megemlíti,
És haragját vele el-felemelíti.

CLXXX. A vakondagról és az ő anyjáról

Természet szerint vak állat az vakondag; azért mondják őtet vakondagnak is, hogy semmit nem lát. Ez egyszer monda az anyjának: Anya, igen nagy szagot érzek. Egy keves vártatva ismeg monda neki: Egy nagy magas kemencét is látok. Harmadszor ismeg: Hallom, hogy az kovácsok igen zörgetik az pöröllyel a vasat. Monda neki az anyja: Jöszte, én jó lejányom; amint én látom, nemcsak szemed, de sem orrod, sem filed nincsen.

Értelme

Kik nagy kérkedésbe magokat foglalják,
Eszikbe veszik emberek őket megutálják,
És csak egy kicsinben is eleiket találják.

1536

SYLVESTER JÁNOS

Magyar–Latin grammatika

(részlet)

Áttekintettük a nyelvtannak azt a részét, amely a ragozható beszédrészeket foglalja magában, s amelyben annyira semmi nincsen, amit bárki is hiányolhatna a mi nyelvünkből, hogy már azáltal is, ami a névszó- és igeragozást illeti, minden nemzet minden nyelvét könnyen felülmúlhatja. A legszabályszerűbb ugyanis, ahogy mondják; nem kevésbé, mint bármelyik elsőrendű nyelv, a héber, a görög és a latin. Annál inkább haragszom azokra, akik mint olyat, mely méltatlan az emberek használatára, nem csupán megvetették, de mérges nyelvvel nem restellték be is piszkítani. Ezzel nemcsak velünk követtek el jogtalanságot, de a nyelvek teremtőjével, Istennel is. S ezt az ellene irányuló glottológiát[1] a legméltatlanabbul sokáig tűrte nyelvünk, pedig honfitársaink e mérges erőszaktól könnyen megvédelmezhették volna, ha vállalták volna védelmét. De mi gyalázatosabb a kereszténynek, mint ha a nyelv igazi használatáról elfeledkezve nyelvüket e semmivel rá nem szolgáló nyelvre kígyó módjára nyújtogatják, és szájukban rejtik azt a mérget, amit ráokádnak? Mert velünk sem esett másként, mint azokkal, akik házunk falán belül elrejtve hatalmas kincset birtokolnak, de szerény körülmények között élve mégsem tudják élvezni, mert nem tudják, hol van elásva. Megvolt nekünk anyanyelvünk eddig elásott kincse, melyet most megtaláltunk, előástunk és napfényre hoztunk; és ha nem mondunk le használatáról, rövidesen (ahogy remélem és óhajtom) szegényekből dúsgazdagokká leszünk. Nem tudom, mi az oka, hogy nekünk a mi gyönyörűséges kincseink sem tetszenek, míg más népeknek

[1] Nyelvek harcát

még szerény tulajdonuk is tetszik és kívánatos. Ez már önmagában méltatlan dolog volt; azt pedig ki ne ítélné el a legsúlyosabban, hogy közben nemcsak saját nyelvünket hanyagoljuk el és idegent tanulunk, hanem elhanyagoljuk azokat is, amelyeken minden irodalom és tudomány ránk maradt.

Újsziget, 1539 *Szörényi László fordítása*

Újtestamentum magyar nyelven
(részletek)

Az magyar nípnek

Próféták által szólt rígen néked az Isten,
Az kit igírt, ímé, vígre megadta fiát,
Buzgó lílekvel szól most es néked ez által,
Kit hagya, hogy hallgass, kit hagya hogy te kövess.
Néked azírt ez lűn prófétád, doktorod ez lűn,
Mestered ez most es, melyet az Isten ada.
Ez próféta szavát hallgasd, mert tíged az Isten
Elveszt, és nyomos[2] itt nem lehet az te neved.
Itt ez irásban szól mostann es néked ez által,
Hütre hiú mind, hogy senki ne mentse magát.
Az ki zsidóul és görögűl, és vígre diákul
Szól vala rígen, szól néked az itt magyarul:
Minden nípnek az ű nyelvin, hogy minden az Isten
Törvínyinn íljen, minden imádja nevit.
Itt vagyon az rejtek kincs, itt vagyon az kifolyó víz,
Itt vagyon az tudomány, mely örök íletet ád.
Lelki kenyír vagyon itt, melyben mikor ízel, örökkĕ
Ílsz, mely az mennyből szálla, halálra mene.
Az ki teremt tíged s megvált, örök íletet ess ád
Ez szent által: nincs több bizodalmad azírt.
Ennek azírt szolgálj mindenkor tiszta szüedvel,
Ennek mindenkor tígy áldozatot.
Tígedèt ez hozzá viszen és nem hágy, mikor így mond:
Bódogok, eljövetek, vesszetek el gonoszok.

Az olyan igíkről való tanúság, melyek nem tulajdon jegyzísben vítetnek

Minden ige, minden beszíd, akármi nyelven, avagy tulajdon jegyzísben vítetik, avagy nem. Tulajdon jegyzísben vítetik az ige, mikoron el nem távozik attul, azmit kiváltkíppen kell jegyezni. Nem tulajdon jegyzísben vítetik, mikoron eltávozik attul, azmit kiváltkíppen kell vala jegyezni. Azírt az ige, mikoron tulajdon jegyzísiben vítetik, könnyű megérteni azt, mikoron nem, nehéz. Az sok igíkből beszíd líszen, melyben ha az igík el nem távoznak az ű tulajdon jegyzísektül, könnyű az olyan beszídet megérteni, ha kediglen eltávoznak, nehéz. Hogy ezt könnyebben megérthessük, először az igíkrül vetek píldát, azután az beszídekrül.

Mit jegyeznek az mü nyelvünkben ez következendő igík: bűn, kenyír, test, vír és több ezféle igík? Mikoron az beszídekben külön magoknak vettetnek és tulajdon jegyzísben, minden ember érti, mikoron eltávoznak az ű tulajdon jegyzísektül, nem minden érti.

[2] Súlyos, értékes

Bűn. Az ige az Szentírásban níha áldozatírt vítetik. Az Isten Oseas prófétának általa így szól: Az papok az én nípemnek bűneit ískik, azaz avval ílnek, azmit az bűnírt áldoznak. Szent Pál es ezen igít ugyanezen jegyzísben víszi nemcsak egy helyen. Mikor az Krisztusrul szólna az korintusbelieknek írt másod levelinek ötödik rísziben, ez beszídvel íl: Azt, azki bűnt nem tudott, bűnné tivé. Mely beszídben ez ige: bűn, kétszer vettetik: először tulajdon jegyzísiben, másodszor nem. Bűnné tivé, azaz bűnírt való áldozattá. Ez jegyzísben víszi ez következendő helyen es ugyanazon Krisztusrul szólván az Gala. 3.: Bűnné lűn müírettünk, azaz bűnírt való áldozattá, és ennél több helyen es. Mely beszídeknek nemiben ha ez igít tulajdon jegyzísiben vennid mindenkoron, semmi az keresztyén hüttül idegenb szentencia nem volna.

Kenyír. Ez ige mikoron nem tulajdon jegyzísiben vítetik, minden íletet jegyez gyakorta az Szentirásban.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Test és vír. Ez igík gyakorta embert jegyeznek az Szentírásban, akar együtt vettessenek, s akar külön. Az test és az vír jelentíst nem tütt teneked, azaz az ember, ki testből és vírből vagyon. Így szól üdvözíténk Péternek az hütnek vallásának ajándikát űbenne dícsírvín. Matth. 16. Ugyanezen ige níha az olyan kínírt vítetik, melyet az vírontásírt kell szenvedni. Az ű víre mürajtunk lígyen, és az mü fiainkon, azaz mü szenvedjük az kínt, melyet ennek víre ontásaírt és halálaírt kell szenvedni, és az mü fiaink. Az zsidó nípek kiálták vala ezt Pilátusnak, mikoron üdvözíténket halálra kírnék. Matth. 27. – Ez felül való píldák az igíkrül vagynak, az következendők az beszídekrül lísznek, melyek az igíkből vagynak, mint megmondám.

Üdvözíténkrül írván Szent Máté az evangéliomnak 3. rísziben ez beszídvel íl: Kinek az ű szórólapátja keziben vagyon, és megtisztítja az ű szírűjit, az búzát begyűjti az ű búzásházába, az polyvát kedig megígeti megolthatatlan tűzvel. Az igík ez beszídben nem tulajdon jegyzísben vagynak, azírt nem minden hamar érti meg. Ez beszíd, ha tulajdon jegyzísben volna, így esnék: Kinek az ű angyali, kik az ű akaratját tíszik, kiválaszták ez világon az jókot az gonoszoknak közzöle, az jókot mennyországba viszik, az gonoszokot a pokolnak ígő tüzibe vetik. Ilyen beszídnek neme ez es ugyanazon Szent Máténál, ugyanazon ríszben: És immáran az físze es az fára títetett. Mely beszíd tulajdon jegyzísiben így esnék: Az Istennek kemíny ítílète az emberen vagyon. Ilyen ez es: Minden fa, mely gyümölcsöt nem teremt, kivágattatik, és az tűzre vettetik. Melynek értelmit könnyű venned ez felül való beszídekből.

Ez evangeliomrul menjünk az Szent Pál levelire, ki ilyen beszídeknek nemivel igen gyakorta íl. Ez oka egyebeknek közötte, hogy az Szent Pál írását igen nehéz megérteni. Ez szent apostol az rómabelieknek írván ilyen beszídvel íl: Te mikoron vad olajfa volnál, az igaz olajfába oltatál be. Mely beszídnek tulajdon értelme ez: Te mikoron pogány nemből támadtál volna, és ennek okaírt idegen níp volnál az Istentül, az zsidó níp közibe választatál, kik az Istennek tulajdon nípi. Ugyanezen szent apostol az korintusiaknak írván ilyen beszídvel íl: Téjvel tartálak tütököt, és nem kemíny ítekvel. Mely beszíd tulajdon jegyzísiben így esnék: Oly tanuságot adík tünektek, melyet könnyen megfoghatátok, és nem olyat, melyet meg nem foghattatok volna az benne való nehízsígírt.

Az ilyen beszídvel tele az Szentírás, melyhez hozzá kell szokni annak, azki azt olvassa. Könnyű kediglen hozzászokni az mü nípünknek, mert nem idegen ennek ez ilyen beszídnek neme. Íl ilyen beszídvel naponkid való szólásában. Íl ínekekben, kiváltkíppen az virágínekekben, melyekben csudálhatja minden níp az magyar nípnek elmíjinek éles voltát az lelísben, mely nem egyéb, hanem magyar poézis. Mikoron ilyen felsíges dologban ilyen alávaló píldával ílek, az ganéjban aranyt keresek, nem azon vagyok, hogy az hitságot dícsírjem. Nem dícsírem, azmirül ez ilyen ínekek vagynak, dícsírem az beszídnek nemesen való szerzísit. Azt hiszem, hogy érted immáran, hogy az felül megmondott beszídekben egyebet kell érteni, hogynem mint az igík láttatnak jegyezni; érted, hogy ezekben az lapát

nem lapát, az szírű nem szírű, az búza nem búza, az polyva nem polyva, az fa nem fa, az téj nem téj, hanem csak valami hasonlatosságírt vettetnek ez jegyzísbe. Egyéb szólni valamely beszídnek tulajdonságárul, egyéb valamely nyelvnek tulajdonságárul. Az ige, ha tulajdon jegyzísbe vettetik, tulajdon minden nípnek az ű nyelvin, mert ez ilyen igível minden nípek egykíppen ílnek. Az tűz tulajdon jegyzísiben minden nípeknél egyet jegyez, azonkíppen az víz, az kenyír, az bor és az többi. Nem tulajdon jegyzísiben nem mindenkoron egyet jegyez minden nyelven. Bűn: ez ige mikoron nem tulajdon jegyzísiben vitetik es, tulajdon az zsidó nyelvnek, nem tulajdon az magyar nyelvnek, mert ez szót nem szokta áldozatírt vetni. Test, vír: ez igík mikoron nem tulajdon jegyzísekben vettetnek es, tulajdon az zsidó nyelvnek, tulajdon az magyar nyelvnek es. Mert mikíppen az zsidók ez igíket szokták emberírt venni, azonkíppen az magyarok es. Gonosz test, gonosz vír, azaz gonosz ember. Ez ige es: kenyír, mikoron tulajdon jegyzísibe vítetik es, tulajdon az zsidó nyelvnek, tulajdon az magyar nyelvnek; értsed: nem az tulajdon jegyzísben, hanem a szólásnak módjában, mert véle szinte úgy íl, mint a zsidó níp. Egy kenyeren vagyok vele, azaz egy íleten. Kenyeret adtanak néki, azaz tisztet, honnan ílete legyen. Elvüttík kenyerit, azaz tisztit, melybül ílete volt.

Sok ezféle beszídnek nemivel egykíppen ílünk az zsidó nyelvvel es görögvel, sokval nem ílünk: azmelyvel velek egykíppen ílünk, annak kedve vagyon münálunk es, azonkíppen, mint űnáluk; azmelyvel nem ílünk, kedve nincs münálunk, de az szüksíg kíszerit az Szentírásban ezekvel es ílnünk, melyek üdővel kedvesek lísznek minálunk es. Mindezekrül píldát hozni igen hosszú volna. Azírt sok ezféle beszídnek neme vagyon az zsidó nyelvben, sok az görögben, sok az római nyelvben, melyvel az magyar nyelv azonkíppen íl, mint ez nyelven való nípek, sok, melyvel nem íl. Az szólásnak módját es minden nyelven jól meg kell érteni, es akkíppen kell szólni, mint minden nyelvnek szólása vagyon. Mindezekrül vedd ez píldákot: Az római nyelvnek szólása ez, hogy ígyen szóljon: köszöntelek tütököt. Az miénknek ez: Köszönök tünektek. Azonkíppen az római nyelvnek szólása ez, hogy ígyen szóljon: fíljítek az Istent, az mienknek ez: fíljetek az Istentül. Errül azki bűön akarna írni, egy könyv telnék benne, münekünk mostan sem üdönk, sem erőnk nincsen, hogy errül sok beszídvel írjunk.

Sárvár, 1541

Levél Nádasdy Tamáshoz

Végre-valahára az Újszövetség teljesen kész! Kérjük Nagyságodat, fogadja jó szívvel és – mint mondani szokás – örömest. Szerencsés hazatértekor megmutatják majd Nagyságodnak a felszántott földeket, az istállókat, a halastavakat s ezekhez hasonlókat, – mi azonban mindezeknél sokkal becsesebb alkotást mutatunk. Azok ugyanis Nagyságod és törvényes örökösei után más és más gazdát fognak cserélni, ez azonban, mivel egyszer megszerezte, mindig Nagyságodé marad. Ezért ugyanis dicsőség, dicséret és örökkévalóság jár ki, az ilyen munkának szerzője becsületben áll nemzeténél. Mi csak méltatlan szolgák vagyunk. Néhány évvel ezelőtt még csúfolódtak az idegen nemzetbeliek, hogy még az oroszoknak is van anyanyelvű evangéliumuk, egyedül csak a magyaroknak nincs. Pedig a keresztény nemzetek nemcsak hogy nem csúfolódhatnak rajtunk, sőt irigykedhetnek, tudniillik nyelvünk kiválósága miatt, s ezt utánozni nem képesek. Melyik idegen nemzet nem csodálkozik azon, hogy valaki magyar nyelven mindenfajta verssort tud írni görög és római mértékre? Ki hiszi el, hogy a szóalakzatokból, a súlyokból, mértékekből bárki bármit is le tud fordítani erre a nyelvre? Valóban senki!

Mellékeltük az evangéliumoknak versekben írt summáit. Ezek igazában akkor lesznek kedvesek, ha valaki lanttal énekli vagy dúdolja, valóban nagyon kedves dallamuk van. Szeretném, ha ezt mind a fiúk, mind a lányok az udvarban megtanulnák és énekelnék.

Jeromos azt óhajtja, hogy a földműves lefekvés előtt alleluját énekeljen, hasonlóképpen én is azt szeretném az én nemzetemnél. Elmondhatatlan, mily nagyfontosságúak ezek a versek az emlékezet megerősítésére.

Olvassa tehát Nagyságod ezeket az új énekeket, olvassa a szóalakzatokat, stb., mihelyt ideje engedi. Még ide csatoltam Mózes énekét is.

Szolgája Sylvester János

1541 *Gerézdi Rabán fordítása*

ZAY FERENC

Az Lándorfejírvár elveszésének oka e vót, és így esött

(részlet)

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Császár ezt megmívelvén és elvégezvén, Zemlyínt (1) meghagyja, hogy tőből kitörjék, jelesben az várát, Fejérvárat kedig szabadobban és erősben szállja meg, hogynem annakelőtte; és mindkétfelől erősen fogja töretni, és mind vízről-szárazrúl ostromlatni. És midőn látta vóna, hogy a töréssel nem annyat árthat neki (mert igön temérdök fala vót), ásatni kezdi két helyen, és midőn mind a két helyen a falt porral felvettette vóna, mind az egész hadat ostromnak bocsátja. De miérthogy még az várbeli népbe nem sok kár lött vót, a törést erősen állották, és jóllehet, hogy nem kevés vérük hullásával és halálokkal lőtt, de azért az ellenséget bé nem hagyják jünni. Mely ostrom reggöltűl fogva mindestig tartott a töröknek nem kicsiny veszedelmével. Mely ostromra császárt ő magát mondják, hogy nógatta vóna a népet; de az éj es elérközvén, azt es látván, hogy nem tehetnének semmit a várasnak, népét császár hátrahivatja, és megszámláltatja császár, menyi népe veszött vóna el aznap az ostromon. Úgy találták vót, hogy ötezör emböre veszött vót el az első ostromon. Kin császár megbúsulván, annál inkább kezdi mind töretni és mind vítatni mindönfelöl mind várasát, mind várát. És minduntalan ostromlatván az benne való népet (ki annál köl[1] es kevés vót), naponként mind fogyatton-fogyatta, porokat, golóbisokat azonképpen. És midőn a várasnak a mező felől való falát többire mind letörette vóna, és a benne valók nem gyűzték vóna sem tőteni, sem vót vóna mivel bétataraznik, fájok es arravaló elfogyott vóna, nyitva marad az törés, kire esmeg újonnan császár mindön hadát ostromnak bocsátja. Kire nemcsak közhadát bocsátta vót, hanem egynéhány beglerbégét és sok szancsákot, kik ellen az szegény kevés magyar, amég őtőlök lehetett, erősen oltalmazták a törést. De végre olyan nagy nyílást és törést a kevés nép a sokság ellen nem oltalmazhatott, végre a sokság őket elnyomja, a várast nekiek kelletik engednik mind a két félnek nem kevés vére hullásával. De a török a várasba mindönfelől a sok törésen bészaladván mind kalastromot, egyházat és várasbeli házakat elfoglaltanak, és az sok törökkel megrakodott vót. Kiből a kevés magyart lassan-lassan mind beljebb-beljebb szorítják vót mindannyira, hogy mind az egész várasbúl kikergetik, és a magyarokat mind a várba szoritják. A várast császár öéjé tevén, mind az egész várast néppel megtölti, és álgyúkat vonyat bé, hogy onnét es, a várasbúl a várat töresse. Mely várasbúl a vízvárat es nem nagy munkával megveszi, a benne valókba nem sok szaladhatott vót a fölső várba, ugyanottan mind levágták vót őket. A várat oztán mindönfelől erősen fogja vítatni és töretni és minduntalan ostromlatni, hogy csak inkább

[1] anélkül

a benne valók fáradjanak és fogyatkozzanak; de azért a várbeliek minden ostrom ellen nagy emberséggel magokat megtartván, az törést mindenkoron megállották és oltalmazták, jóllehet nem kevés emberhalállal. A két vicebán az egyik részét a népnek felével a várnak őrzette, a másik azonképpen a másik részét a népnek megint felével őrzötték a várat. Látván császár azt, hogy afféle aprólék ostromlásokkal nem tehetne semmit neki, végezi azt magában, hogy úgy es megkésértse, hogy valahol mi népe vagyon, egyszörsmind nekibocsássa, és úgy ostromlassa, hogy vagy úgy megvehesse. Kire mind urakat és minden rendbeli népét rejáőzi, és önnenmaga fogta vót a népet rejáverni és biztatni; melyen annyi számtalan nép vót, hogy úgy bamlották vót el az egész várat mindönfelől, hogy egyebet a várba semmit ki nem láthattál vóna a tetejénél, annyi számtalan nép ostromlotta. De azért az magyarok es, noha kevesen vótak, de látván az utolsó veszedelmet, mind éltöket-hótokat egybetevén, erősen oltalmazták mind a törést, mind a fokot, annyira, hogy jóllehet a nagy erő és a sokság egynéhányszor a törésen bément szintín a vár piacára, de mindenkor a szegény magyarok a törököket nagy szégyenökre, sok számtalant bennek levágván, belőle kivágták. Aznap és mind napestig az ostrom tartott vót, és midőn a várbúl a töröket mindönfelől kiverték vóna, az ostromrúl es tisztán elverték, és kergették vót őket számtalan sok török halálával, nemcsak köznépével, de sok török urakéval es. De azért ők es, a várbeliek nem kevés ember halálával, főemberökével es mívelték vót azt, mert őközőlök es, az egyéb főnép közől az udvarbiró és az egyik vicebán, Móré János (2) elveszett vót. Látván azt a császár, hogy azzal sem tehetött vóna semmit neki, és nemhogy ártott vóna az várbelieknek, de sőt inkább szívet adott vóna nekiek, rajta igön elbúsul, annyira, hogy búsultába sirnya fogott vót, és őhozzá képöst, akik látták és csak hallották es, hogy a császár sirt vóna, mind az egész hadban sirtanak, mert annak a népnek a törvénye és szokása, hogy midőn látják vagy hallják fejedelmöket sirnya, úgy kell, hogy ők es mindnyájan sirjanak, egymást rejáingörlvén: Sírj atyémfia te es, mert a császár es sírt. Ezönképpen császár látván, hogy ennyi vítatással és ostromlással és töretéssel semmit neki nem tehetött vóna, és annyi számtalan népe alatta elveszött vóna, kinek summája több vót sokkal negyvenezer embernél, azt es látja vót, hogy az ő népét immár az ostromra semmiképp rejá nem verhetni, és hogy annyi ideig, amég alatta vót, kinek immár harminchatod napja vót, hogy megszállotta vót, mindönnel megkésértötte vóna, amivel meg kellött késérteni, de mind hejába lött vóna, és mindazzal sem vehette vóna meg. Gondolta azt es, hogy a várast mennyi nagy mukával és népe halálával vette vóna meg, a várat, ki a várasnál tizször es erősb vóna, lehetetlen vóna megvenni. Eltekéli magában, hogy elmenjen alúla, és héjába ne veszesse népét alatta. Mondják, hogy azt mondta vóna, hogy nem héjába vallott vóna mind kárt s mind kisebbségöt, mert nem gondolt vóna az ő dédősi, szultán Mehmet átkjával, ki midőn negyven nap vítatta vóna, és nemcsak hogy meg nem vehette vóna, de még szégyünével, kárával, és magának megsebösölésével, kit az ő népe holtelevenöl vittek vót el alúla, és ott elvesztvén mind fővezírit, mind ágyúit, mind jancsárit és minden táborát, megátkozta vót, hogy valamely császár aztán rejámenne, és megszállaná, átokba lenne Istentől és az ő profétáiktúl, hogy nem egyéb verte vóna meg, hanem az átok, az Isten és a profétáknak haragja. Meghagyja, hogy azon éjjel mind elvonják alúla az álgyúkat, ő nem akarná héjába több népét alatta elveszteni; és mindjárást az álgyúkat az törökök alúla el fogják vonni, még ugyan estönnen. Kit az szegény kevés megmaradt magyar örömmel níznek vót, hogy elkészölnek vót alúla, mert alig várják vót, hogy megszabadulhassanak. Ki alúl császár bizonnyal és mindön kétségnél köl harmadnapra elment vóna, ha egy gonosz embörbe az ördög belíje nem bútt vóna, és nem ingerlette vóna az árultatásra mind annak a végháznak s mind az országnak és a körösztyénségnek veszedelmére, egy főlegényt, Morgay Jánost (3), kinek annyi böcsöleti vót a fejirváriaknál, hogy a két vicebán után és az udvarbiró után másodszemélynek tartották...

1530-as évek

MINDSZENTI GÁBOR

Diáriuma öreg János király haláláról

1540-ben megértette volt még Budán való létiben mü kegyelmes urunk, János király őfelsége, hogy Erdélyországban való vajdáji, Mayláth István és Balassa Imre uraim ökegyelmek ingadoznának hűségekben, és hogy Ferdinandus német király őfelsége, emberei által és főképpen szász uraimék által, őket mü kegyelmes urunktól elcsábítani igyekeznék. Hivatá is tüstént Verbőcz uramot ökegyelmét mü urunk őfelsége; mondaná: mi bizonyos hír lönne felőle. Cancellarius uram ökegyelme[1] tüstént megjöve urunkhoz, tanácskozának is együtt délestig; azután egybehíván a többi urakat, megjöve az bizonyos hír Erdélyből, hogy vajda uramék csúfosan elpártoltak volna urunktól, megadván hütöket Ferdinandus német királynak; volt is nagy zúgás az udvarban, mert bizony nagy dolog meghütt királyát, urát elhagyni.

Másnap, vasárnap, urunk őfelsége Izabella asszonnyal (1) szentmisét hallgatván az nagy templomban, áhétatosan imádkoztak vala; de asszonyunk királynénk Jaksith Ilona asszonyommal ökegyelmével elébb mene ki az templomból, nagyon lévén már akkor viselős, és tovább az térdeplést, imádkozást ki nem állván. Kísérte vala ki asszonyunkat királynénkat cancellarius Verbőcz uram és Eszek uram, kik midőn kimennének az templomból, és az sok nép látná királyné asszonyunkat jőni, nagy örömhang lőn és kiáltás, mondván: „Adja Isten, hogy legyen magyar hazánknak magyar királyfia; ne szoruljunk más nemzetre, és ne haljon ki magyar vér!" Így méne haza az Mátyás király palotájába vissza királyné asszonyunk őfelsége; jobban is lőn nemsokára. János király urunk őfelsége, ámbár nyavalyás lenne már, de kihallgatta végig az templomban az szentmisét; történt vala akkor illy dolog pedig, hogy midőn az pap, budai prépost uram elvégezné szent áldozatját, és király urunk őfelsége már ki akarna indulni maga is az templomból, a gyortyák csak egyszerre magoktól kialuvának anélkül, hogy valami szél fútt volna, vagy pedig valaki hozzá járult volna; ezt magam is láttam – nagy csuda dolgot, de mü kegyelmes urunk őfelsége nem láthatta, miért hogy már az ajtó felé fordult vala; nem is mondottuk neki soha ez dolgot, mert már erősen elbúsult vala az erdélyi hírek miatt, és nyavalyás is vala már, mert akkor is szinte szédülve mene ki; mü is nem kevéssé megháborodánk ez nagy csuda dolgon; hallám is vala hátam megett mondani: bizony vége nekünk. De a sok nép szemeit az királyra függesztvén, nem látja vala az oltáron történt csudát, mert szeretik vala nagyok, kicsinyek mind az királyt, urunk őfelségét, és sajnálják vala nyavalyás voltát.

Ezeknek utána hazamenyünk vala az királlyal őfelségével, és egybegyűlének az urak az királyi palotában; lőn is akkor hosszas tanácskozás az dolgok felől, legelébb beszélgetvén az Váradon tett kötésről (2); ez sok beszédnek is ada akkor okot, miért hogy bizony ez dolog az országnak eleibe még ekkedig[2] nem bocsátatott; Ferdinandus német király pedig ezen kötést megzavarta azzal, hogy vajda uramékat, kik Erdélyben valának sok szép erős várak és jószágok birtokában, elcsábította urunk őfelsége hütétől. Valának is sokan, kik királynak őfelségének szemire hányták, hogy olly semmi, sohuni[3] oláh embernek, mint Mayláth uramnak ökegyelmének annyi hütöt, jószágot, méltóságot adott; bizony más ember inkább megérdemlette volna ez tisztet. Látván penig az urak, mi veszedelemben lennének a dolgok, mivel ez hazának szép erős várai és végbástyái: Almás, Léta, Diód, Fogaras, Déva és mások az hiteszegett emberek markában valának, és miért hogy szász uramék ökegyelmek inkább húzódnának Ferdinandushoz eleitől fogva, az király urunk őfelsége, mü kegyelmes urunk egyezéséből elhatározák: hogy Török Bálint uram és Petrovics Péter uram tüstént jó válogatott hadakkal, népekkel induljanak meg az vajda uramék

[1] Werbőczy
[2] eddig
[3] sehonnai

ellen Erdélybe. Azonközben meghozák mind török császár, mind pedig francia király leveleit, mellyekben nagy ígéretek tétettek királyunknak őfelségének; segítséget is ígértenek vala néki, melly dolog nagy örömet is okoza az udvarban. Meghozák akkor azon hírt is, hogy Mayláth uram Fogaras várát megerősítette volna, és oda akarná magát húznia, sokat bízván ezen várnak falaiban és a szász uramék ígéretiben. Eljőve is szinte ez órában Andrási Menyhárd uram Gyulafejérvárról, és elbeszélé nekünk amaz agyafúrt Mayláth uramnak sokféle practicáit[4], és hogy már német népeket is várva bé Erdélybe. Jőve pedig ezközben parancsolat török császártól, hogy király őfelsége, mü kegyelmes urunk Péter vajdát, ki Csicsó várában tartózkodik vala, küldené vissza császárhoz.

Miért pedig ez dolgok mind ollyanok valának, mi miatt János királynak sietni kell vala Erdélybe, mü azért Isten segítségével nekikészülénk ez nagy útnak; volt is sok búsulás az udvarban, mert királyné asszonyunk betegsége és királyunk urunk őfelsége nyavalyás volta sok gondot okoza szegény fejünknek; nem is volt éppen beteg János király urunk, mert nagyon jár vala dolgában, de ereiből kezd vala már kifogyni; keveset is jár vala ki palotájából, gyakran panaszolkodván, hogy szédülne néha, és nehéz volna az mellye. Egyszer megkívánta vala szegény az asztalán ebéd közben az veres budai bort, mellyet addig soha sem ivott vala, és monda nékem: „Lám kegyelmed! isszuk már az veres bort is, mert majd kikopunk borból, ha Erdélynek indulunk, az hol Mayláth uram kipusztított várainkból, és bizonnyal pincéinkhez is nyúlt, mert szereti őkegyelme a jó bort; tudja meg tekegyelmed: hogy az oláh az míg szegény, addig csak az korcsmában iszik bort, ha van miből, de ha nagy úr lesz, akkor asztalán tartja drága pincéjét." Sok tréfát is űz vala az király urunk őfelsége az napon, és midőn kérdeztetnék, minő szablyáját parancsolná őfelsége útra elvinni, ezt felelé: „Bizony látja Isten lelkünket, hogy kívánnók, hogy mint keresztény király szablya nélkül mehetnék Erdélybe, de vajda uramék szablyával várnak reánk, azért mü is üres oldallal neki nem indulhatunk; de kössétek tekegyelmetek azon szablyámat fel, kivel paraszt Dózsa uram ellen hajdon hadakoztunk, mert nem érdemel ennél többet Mayláth uram hitván feje."

Itt lévén már az nagy böjt, és az utat sem halaszthatván tovább, minekutána az királyné asszonyunkkal őfelsége mindenekről bővségesen szólott volna, oktatta volna is, mit tégyen, ha netalán azalatt valami véletlen történnék, egy öreg csomó írást adott által őfelsége mü kegyelmes urunk asszonyunknak; mondják, testamentuma lett volna, de azt mü nem hisszük; hiszem csak Szászsebesen tette meg ezt későbbre, az mint tudjuk; de mondák az többiek, hogy ezen csomóban lett volna az váradi tractáról[5] szóló írások és levelek. Tudom azt is, hogy elindulásunk előtt való pénteken pecsételte meg cancellarius uram és György frater barát ez csomót, és midőn az palotába bémentem volna, mondá nékem őfelsége: „No, Gábor uram, gondoskodtunk mindenekről, tekegyelmedről is; kit, ha Isten után megérkeztünk Erdélybe, visszaküldünk asszonyunkhoz; ha meghalunk, lesz asszonyunknak gondja tekegyelmedre." Az mü kegyelmes királyunk ez beszédére midőn sírásra szinte fokadnánk, monda: „Ne féljen tekegyelmed, mert halálunk előtt még sok igazítanunk való vagyon, és Isten őkegyelme még napjainkat meg nem szakasztotta; érzünk még annyi erőt mü magunkban, hogy jámbor szolgáinkat megjutalmazhassuk, és gonosz szolgáinkat megbüntethessük; nem is kívánunk azon túl élni, légyen az ő szent akaratja." Ezt mondván, mintegy elfáradtan leül vala őfelsége az öreg székre, és hosszason nem szól vala; akkor láttuk legszembetűnőleg őfelsége gyengülését, és midőn karját a székről lebocsátaná, szinte elveszté öreg arany gyűrűjét, kit György barát felfogván és visszaadván, mondá néki őfelsége: „Drága ez az gyűrű münékünk és országunknak, de ennél még drágább kinccsel bízzuk meg majd tekegyelmedet"; és ezzel elbocsáta mübennünket őfelsége, de jobban lőn, mert délután lóhátán járá meg az várat, és igen nyájason beszél vala az sok néppel, ki körülvevé őfelségét, hogy jámbor királyát elutazása előtt még megláthassa.

Másnap elindulának Budáról az király társzekerei és hátaslovai sok néppel; akkor történék az, hogy Geszthi uramat elkapván az ló, szinte az Dunába ugra, és szinte odavesze;

[4] cselszövéseit

[5] tárgyalás, egyezség

az mit őfelsége megtudván, mondá az ifiú úr Losonczi uramnak: „Lám tekegyelmed! Geszthi uramnak igen sok az tüze, azért itatta meg Isten őfelsége vélle az vizet; vigyázzon tekegyelmed is, nehogy az nagy tűz miatt Dunára kellessék tekegyelmedet küldenünk". Jól is mondta őfelsége, mert Losonczi uram igen is házsártos, az mi miatt ezelőtt Egernél szinte odavesze feje.

Eközben sok beszédek lőnek az udvarban és az népek között, sokan erősítvén, hogy őfelsége bizony Budára többé vissza nem jőne, mert látható vala már gyengülése, de ez akkor onnan lehetett, hogy őfelsége ez napokon szörnyű keveset alutt, gondoskodván szorgalmatoson az ország minden dolgairól, és nyughatatlan lévén az jövendőről.

Másnap el nem indulhattunk vala még, ámbár őfelsége akarta volna, mert bizonyos hírek jőnek vala Lengyelországból, hogy francus király embere maholnap megjőne Budára; meg is jön vala aznap estve felé francus ember Lekró uram, kivel őfelsége későn estvig titkon tractál vala; ez beszéli vala Károly császár nagy betegségét, és a római szent pápa udvarának ez iránti nagy örömét, miért hogy az kárdináloknak nagyobb része nem szereti vala Károly császárt, Ferdinandusnak bátyját; azt is beszéli vala mint bizonyost, hogy Ferdinandus német király alkudozik már az törökkel az békesség iránt, hogy Ferdinandus ezen békességbe az velencéseket is belé akarná húzni, az mire az török kevés kedvet mutatna, és hogy Károly császár is azon törekednék, hogy az velencések ebből kimaradjanak, nékiek ígérvén alattomban Kremont és Geradát.

Másnap utoljára egybegyűlének az urak urunk őfelségénél, és határozának szükségesnek lenni az francus királyhoz egy különös követet elküldeni, és ezen tisztet cancellarius uramra akarák bízni; meg is lőn az egyezés, de soha sem tudom, miben múlt ez dolog, mert cancellarius uram el nem mene Franciaországba, hanem Statilius János uram küldeték ez küldöttségre, ki nagy tisztes, jámbor úr lévén, mondják, királyné asszonyunk kérésére nagy nehezen azután nemsokára felvállalá magára ez küldést; lőn is akkor nem is kicsin harag György frater barátra, miért hogy gondolták vala, hogy ő fordította volna el királyunk őfelsége elméjét cancellarius uramtól; nem is szeretik vala az király cselédi áz barátot, miért hogy már az előtt nem sokkal sok dolgokba mártotta vala az barát kalánját[6]. Ezen embert is porból emelé ki királyunk őfelsége; adja Isten, meg ne csalatkozzék benne őfelsége, mert bizony eddiglen sokan csalták vala meg jámbor istenfélő urunkat őfelségét.

Jövének penig ezalatt újabb hírek az vajdák felől; azért nemsokára megindula velünk az király őfelsége, harmadnap, búcsút vévén asszonyunktól, ki nehezen viselé vala ez megválást; a sok nép pedig kíséré vala őfelségét szinte Szeged feléig, de ott őfelsége elbúcsúzván sok magyar uraktól, kik őket kísérék vala, hazabocsátá őket, és útját megváltoztatá, Gyalu felé sietvén az ott lévő táborba, az hol cancellárius uram, Petrovics Péter uram, Vrantius uram (3), és az több fő urak is megérkezének vala. Lőn is vala király őfelségének nem kicsin bosszankodása, mert ott hallja vala, hogy Török Bálint uram és Petrovics uram Balassának két öreg várait: Diódot és Almást elfoglalták vala, és porrá ronták vala; az jámbor király nem akarja vala akkor még úgyannyira megbüntetni Balassa uramat, remélvén, hogy lejövetele után talám csak megtér, de ezképpen füstbe mene őfelségének jámbor keresztény szándéka. Ekkor megijedvén Mayláth és Balassa uramék, feleségeikkel, gyermekeikkel és cselédeivel nagy futton futának Fogarasba, ott keresvén magoknak menedéket, mert már nagyon kétes volt állapotjok; szász uramék is megszeppenének nagyon, mert az várt és kért német segítség csak nem jöve el, és keresék vala újra királyunk őfelsége kegyelmét. „Illyen volt ezelőtt is ez az pórnép; oda hajlik az, merre az szél fúv; ma jöjön az török, és megcsókolja kaftányát; holnap jöjön az magyar, annak hízelkedik; holnap után penig jöjön az német, azt áldja; örökké csak maga hasznát keresvén, hazáját ha kell, el is tagadja." Ezek valának őfelsége szavai akkor, midőn ez hírek az táborba jövének.

Ezeknek utána gyűlést hirdetvén őfelsége Tordára, maga is oda elmene, de akkoron már látszott erősen urunkon őfelségén nyavalyás volta; jár vala ugyan még, de lábait gyakran fájtatván, jókor fekszik vala le. Akkoron történék penig meg, hogy Balassa uram megbánván bolond tetteit, kereste vala őfelsége újoni kegyelmét; el is küldé előre Keresztúri uramat

[6] kanál

az udvarba, hogy engesztelné meg őfelségét; ír is vala György barát uramnak, hogy nyerné meg urunkat és jámbor szívét. Maga eleibe is bocsátá urunk őfelsége Keresztúri uramat, és az urak előtt így felel vala: „Értjük őkegyelme kérését; bár adta volna Isten, hogy őkegyelme ez kérésre soha se szorult volna. Okunk volna ugyan őkegyelmét keményen megbüntetni, mert háládatlan vala hozzánk, de megtekintvén némelly híveinek kérését, hajlandók vagyunk őkegyelmét kegyelmünkbe visszafogadni, ha megtér, és münékünk több búsulást nem okoz; tessék őkegyelmének münket ez ország színe előtt megkövetni, és tapasztalni fogja, hogy kegyelmünk nagyobb, mintsem az ő bűne. Isten tekegyelmeddel!" Ezzel bocsátá el az jámbor, istenfélő király Keresztúri uramat.

Ezeknek utána jövének Tordára némelly szász uraimék is, még az gyűlés előtt bémenetelt kérvén őfelségéhez; de cancellarius uram bé nem akarja vala őket ereszteni, mondván: „Nem érdemlik tekegyelmetek, hogy béjelentsem." Voltak is sokan az urak közül, az kik élesen mondják vala nagyon: „Miféle szél fúvalá tikegyelmeteket ide?" Voltak egyéb beszédek is, kin szász uramék igen is megbúsulának; elmenének ez okon György barát uramhoz, szép ajándékot is hozván néki kérik vala őtet: engesztelné meg urunkat. De urunk őfelsége fülébe menvén ez dolgok, mondja cancellarius uramnak: „Bocsássa bé tekegyelmed őket szegényeket; nem taszíthatjuk el őket mütőlünk; légyen rajtok is irgalom." Béjövének is szász uraim urunkhoz, és mentegetni kezdék magokat hosszason; az mit elunván őfelsége – mert éppen nyavalyás vala – mondá: „Többet hallottunk tekegyelmetekről, mintsem tekegyelmetek beszéleni tudnának; már most is igen is sokat hallgattunk, mert hajlandóbbak vagyunk az kegyelemhez, mintsem az hosszas beszédhez; tudja tekegyelmetek, mit szoktanak azokról mondani, kik sokat beszélnek? – Tegyenek is tekegyelmetek már valahára egy ollyat, kiből megláthassuk, hogy tekegyelmetek hív, jámbor és hüttartó szolgáim; így részünkről is megleszen az kegyelem."

Az gyűlés napjára pedig eljőve Balassa uram is egy sárga lovon nagy alázatosan Keresztúri urammal együtt; szolgáit az Keresztesmezején hagyván. Voltanak mintegy tízen. Eljővén pedig az palotára, az hol sok számos urak és népek valának, térdet hajtott, és engedelmet könyörgött könnyes szemmekkel urunktól őfelségétől. Őfelsége mondá penig néki: „Keljen fel tekegyelmed előttünk, mert istenek nem vagyunk; lám kardot nem öltünk magunkra, miből ítélheti tekegyelmed, hogy az irgalomtól és kegyelemtől nem vagyunk idegenek; az áruláshoz hozzászoktunk már ugyan, az mint tekegyelmed is tudhatja az múltakról, de azért ne higgye tekegyelmed, hogy szívünk-lelkünk az eziránti fájdalomtól elszokott volna. Isten tölt ez órában balzsamot szívünkbe; kenje tekegyelmed keze azzal ezután sebeinket, hogy az múltról elfelejtkezvén, ez óráról kegyelmesen megemlékezhessünk." Így bocsátá el az jámbor király megtért szolgáját.

Urunkat nyavalyája ezekközben mindinkább inkább terhesedvén; vége is lévén majd a tordai gyűlésnek: elküldöttek az urak münket Gyulafejérvárra előre, hogy urunknak őfelségének az számára készítenők ott el az szállást; el is indultunk tüstént, de az nagy zápor mia aznap csak Tövisig meheténk vala, és ott találkozunk vala Eszek urammal őkegyelmével, ki meghozá az hírt, hogy Mayláth uram Fogaras várát miképp erősíti vala, és az brassai uramékkal alattomban miképp practicál vala.

Másnap délre Gyulafejérvárra megérkezénk, és mindent gyarló értékünk szerént az legjobban elrendeltünk vala.

Vége lévén az gyűlésnek, eljőve urunk őfelsége is Fejérvárra nagy lassan; de jaj, hogy vala megváltoztatva szegény urunk képe! Nem is marada ott hosszason, mert javasollják vala az urak őfelségének, hogy jó volna az levegőt változtatni, rossz lévén Fejérváratt az sok sánc miá és víz miá az levegő. Azért elindulánk július első hetében Szászsebesre. De ott mind gyengébb-gyengébb lött jámbor urunk; meg is búsulának ezen erősen az urak; sokat is tanácsolkodtak vala magok között arról, hogy mit tegyenek, ha az véletlen halál meglátogatná jámbor urunkat. Valának penig az fő urak közül ezek ott: Verbőcz István uram, Török Bálint uram, Petrovics Péter uram, Eszek János uram, Vrantius uram és György frater barát uram.

Azonközben megjőve Budáról az bizonyos hír, hogy királyné asszonyunknak július 7-ikén fia született légyen. Ez hírre urunk őfelsége lóra ülvén, nem tekéntvén veszedelmes

nyavalyás voltát, kimene az városból az táborba, az hol is az hír már elterjedt vala. Vala is aznap nagy öröm városban, táborban, mert szeretik vala az népek az jámbor királyt, mü kegyelmes urunkat.

Estve felé visszajővén az városba, midőn urunk lováról le akarna szállani, szegény urunk igen nagy nehezen jöhetett le az lóról; ott állván penig az urak, mondá nékiek vidám arcával: „No atyámfiai, nagyon megnehezedtünk, de nem is csuda, mert már gyermekünk is nyomott gondot nyakunkra; de tekegyelmetek segítségével már csak ezt is elhordozzuk."

Jár vala penig az is akkor urunknak eszében, hogy Budára menne fiát meglátni, de másnap olly nyavalyás lött urunk, hogy fel nem kelhete. Aznap penig bennünket rendre magához parancsol vala, és beszél vala bőven mindenekről. Másnap penig rosszabbul lévén urunk, magához parancsolá György barát uramat, kivel igen hosszason tractál vala az országról, fiáról és az jövendő dolgokról. Ezeknek utána béparancsolá személyünket magához; mondá: „Tekegyelmed készüljön, mert ígéretünk szerént küldjük tekegyelmedet Budára; mondja kegyelmed ott: rosszul vagyunk ugyan, de ha Isten meggyógyít, megyünk majd mü is Budára." Ez szavak után megfordulván nagy nehezen urunk, mondja azután ezt: „Vagy halva Székesfejérvárra, az hol élve koronánkat kaptuk." Ez szavak után elhallgata urunk, és nemsokára ezután halljuk vala mondani: „Uram segíts! Uram segíts!" – Visszafordulván penig egy fertály múlva, int vala urunk, hogy adnék vizet, de nem ivott, ámbár nagy melege vala.

Harmadnap reggel hívatá magához urunk az urakat; inti vala őket az egyességre; ajánlja vala nekik hazáját, feleségét, gyermekét; fő bizodalmát penig György barát uramban vetvén, reá bízá gyermeke dolgát.

Másnap szentmise áldozatját kívánván urunk, felállíttaték szobájában a szent oltár, és midőn már György barát készen várná az gyortyáknak meggyújtását – mert ő mondja vala az szentmisét –, hosszason nem akartak azok meggyúlni. Ennekutána alunni kívánt az urunk, de nem adhatott; nem szólott szinte többet haláláig, és nyolc kínos napok után, július 21-ik napján meghala jámbor urunk szép csendesen.

Ez lőn vége jámbor magyar királyunknak, kit minden népek siratnak. Mü penig még aznap az urak rendeléséből – jámbor szegény urunk többszöri ígéreti szerént – az levelekkel Budára indultunk, ez szomorú gyászhír megvitelére.

1540-es évek

SZERÉMI GYÖRGY

Emlékirata

(részletek)

Lajos király halála

Itt már, kedves olvasó uraim, jól figyeljetek írásos nyilatkozatomra Lajos király haláláról. Mikor testét megnézegettük, háromnyílású szúrásokat találtunk, amelyeket cseh karddal ejtettek. Mi papok ezt csak titokban vizsgáltuk meg, s nem volt szabad másoknak elmondanunk János vajda miatt.

Így történt Lajos király halála. Ezt biztosan tudjuk, hogy igaz, mert János király[1] halála után nagy magyar vitéz hallván, hogy János király meghalt, ezt mondta (1):

[1] Szapolyai János

„Már föl kell tárnom Lajos király halálát." S így kezdte előadását: „Szeretett testvéreim, figyeljetek, miképpen történt a haláleset. Lajos királyt a mocsáron átvittük egészségben és épen, Szepösi György (2) és Tomori Pál, másképp Cseri basa. Velük volt Citrich is, mikor megérkeztek Báta mezőváros mellett egy kis faluba, s ekkor így szólt Szepösi György: „Uram király, ha akarod, tartsunk itt némi pihenőt, szálljunk le a lóról, vessük le a vasat, és készítsenek neked valami harapnivalót." A szegény királynak tetszett a tanács és Cseri basa is jóváhagyta. Mikor a király ily módon megtette, amint mondták neki, Tomori Pál a király engedelmével elment szállására, György pedig megmaradt a királlyal. S azt mondta Szepösi György: „Te király, bestye táncos király, elvesztetted Magyarországot, s a mi jogunkat s a helyes ítéletet Lőrinc herceg birtokáról, azért maghalsz." György kihúzta cseh kardját, és megszúrta a királyt több mint három helyen. A király leesett a földre, mert csak egy szál ruhában ült a szobában. Mikor Tomori Pál megtudta, hogy gyilkosság történt, rögtön nekirontott Györgynek: „Ó te gyilkos lator!" Pál páncélban volt, nem vetette le mert addig is őrizte a királyt, míg elszaladt szállására szolgáihoz. Pál mindjárt megölte Szepösi Györgyöt. Ennek volt alhadnagya nagy csapattal, ki meghallotta, hogy urát, Györgyöt megölték, azonnal Cseri basára rontott csapatával, s ott megölték Tomori Pált. „Íme már hárman feküsznek holtan."

„És – így mond a magyar vitéz – már éjszaka volt, péntekre virradóban s nagyon sötét az éjszaka. Györgyöt és Pált sietve eltemették egy koporsóban a falusiak egyházában, Lajos királyt pedig levetkőztették, s így vitték a tóhoz. De nem eresztették a tóba, hanem a tó partján ástak sírt a szegénynek s otthagyták."

Ily módon láttam én előbb említett káplánjaimmal a három szúrást az ő testén, és arany kereszt függött a nyakán s vékony ruhában és ingben (feküdt), ahogyan levetkőztették. Ujján jegygyűrű volt még ismertető jelül.

„Mikor a cseh Citrich látta a borzasztó páros viaskodást, szegény gyorsan lóra szállt csupán két udvari fegyveressel, s egész éjszaka bolyongva sorsa elvezette Székesfehérvárra. Ott hallotta, hogy Mária királyné Budáról Bécsbe távozott, s ő utána lovagolt. S mikor Citrich a királynéhoz érkezett, ez kikérdezte Citrichet Lajos királyról, s az a föntebbi módon mondott el mindent. A királyné elfogatta őt s a város házába záratta el, és rossz halállal ölték meg a németek. Azt vetették szemére a szegénynek: „Ha nem hagytad volna el őt, nem ölték volna meg kegyetlen halállal." – Pedig ha el nem szalad, őt is mindjárt megölték volna. Így végezték ki a világból a németek."

Miután Lajos királyt kiemelték, szombaton, Szent Márton hitvalló előünnepén[2] felöltöztették dalmatikába, lábára szandált húztak, fejére színarany diadémot tettek, és ünnepélyes gyászistentiszteletet végeztünk hitbuzgó lelkéért való megemlékezésül, a papok áldozatot mutattak be érette, s a vajda egy márkát adott, hogy ajánljuk föl érte a kereszt oltáránál. Aztán márvány koporsóba helyezték, mert gyermekkorától kezdve rosszra szoktatták, minden évben farsangutolján, húshagyókor a rossz szellemek fejedelmévé tették, és feslettségbe húzták bele a nők Bornemiszáné után, s udvarlásra tanították, nem ország védelmére. S bolonddá tették a magyar mágnások annyira, hogy még enni sem adtak neki eleget. Tudom, hogy hétszer nem volt vacsorája, s jövedelmét magok közt osztották szét a főemberek. Így végezte életét szegény Lajos király.

Szapolyai János királlyá választása és megkoronázása

Reggel korán a mágnások és nemesek a városon kívül, a hóstátban összegyűltek. S Verbőczi István nagy hangon így szólt: „Magyar urak! kit akartok királynak? mert Magyarország elhagyatva fekszik most kormányzás irányítása nélkül." Senkit sem tudtak kikiáltani, csak János vajdát. Eközben megérkezett Németországból egy követ, s leveleket hozott Ferdinándtól és Báthori Isván nádortól, meg Tamás váci püspök-, királyi kancellártól (3). A németek követe megtiltotta, hogy senkit meg ne koronázzanak, csak akit a felsőbb párt akar. Verbőczi mindjárt megadta a választ Ferdinánd követének ekképpen: „Nekünk

[2] Nov. 10-én

minden nap, minden órában megjöhet az ellenségünk, azért semmiképpen sem halaszthatjuk el ez óráról, mi királyt akarunk."

Részben nem akarták János vajdát királynak, akinek személyében Verbőczi István volt a szónok. Egy dárdán csakhamar fölemeltetett egy bullát nagy oklevélen függő pecsétekkel, és így szólt: „Íme magyarok, az ígéret hit alatt, hogy minden nemes megye s a mágnások Lajos király halála után senkit sem akarnak, csak János erdélyi vajdát." S nagy szóval mondta: „Hol vagy Báthori István, akit az oroszlán torkából szabadított meg (4)? hol Bálint, akit hűtelennek nyilvánítottak az országlakók Mohácson Nándorfehérvár ostroma miatt, s aki János vajda árnyéka alá menekült, mikor a fontos Nándorfehérvárt elvesztetted? s egy egész éven át egyikünk sem tudta, hogy hol bújtál el." Sok ilyet adott elő Verbőczi István, akihez hasonló nem volt akkor Magyarországon.

S volt egy vitéz, Bodó Ferenc, ki fölkelt, s nagy hangon kiáltotta, hogy az országlakók János vajdát akarják királynak. És egy szájjal kiáltották, hogy János legyen a király, s a követ igen gyakran elnevette magát. S föl akarták koncolni. „Akármit akarunk határozni, ez megint lerontja. Kapjuk körül a bestye németet és öljük meg!" Amint ezt hallotta a követ, s látta, hogy a magyarok semmit sem törődnek a németekkel, nem sokat várt, hanem elfutott Németország felé.

Aztán földíszítették a katedrát az egyházban, s fölékesítették az egész egyházat posztóval bőségesen, és gyertyákat tűztek föléje, ahogyan illett, fölszentelni a királyt. Először a díszes sekrestyébe ment be Szepesi János[3], ahol először ráadták Szent István király zöldes színű arany bársony palástját, ágyékára övezték Szent István kardját, jobb kezébe adták a jogart, baljába a keresztes arany almát. S a püspökök bevezették az egyház közepére, ahol föl volt állítva az avató szék, és beleültették. S a koronát – mert az esztergomi érseki szék akkor üres volt, ott maradt a mohácsi csatában a Varga László, helyébe pedig már kijelölték Váradi Pált – ez és Prini Péter ketten tartották a kezökben. Prini Péter nevetősen nagy hangon mondta: „Magyarok, itt a korona, amelyet én három évig nem láttam, ellopták. Meg akarjátok-e koronázni Zápolyai Szepesi Jánost?" Részben kiáltották: „Akarjuk!" Verbőczi István igen buzgólkodott ura, a vajda érdekében: „Tudjátok nemesek és nem nemesek – mivel a hét szabad városból mindegyiknek ott volt a bírája tanácsosaival – hogy a vajda úr mennyire szolgált nektek, magyarok, s hálátlanok akartok lenni iránta?" „Nem akarunk" mondták. Verbőczi István még hozzátette: „No mutassa föl mindenki a kezét feje fölé!" De csak részben, nem sok kezet látott felemelkedni.

Ez történt Szent Márton hitvalló ünnepén, vasárnapon, s föltették fejére az angyali koronát, s nagymisét ünnepeltek, és fejét szokásuk szerint fölkenték. Én pedig néztem őt[4], hogy mint ült a díszben. S hirtelen kezdett az angyali korona félrebillenni Zápolyai János fején. A püspökök gyakran kezökkel tartották a fején, s mikor eleresztették, mindjárt kezdett félrecsúszni. Azt mondták, nem érdemli, mert vérrel fertőzte meg kezét a kereszteseken, hittel megcsalta őket s a székelyeket Erdélyben. És igazat mondtak látszólag. Mások azt mondták, nem azért, hanem mert kicsi a feje. Míg fölavatták, a közönség ezeket mesélgette. Pedig, kedves testvéreim, a nép szava Isten szava.

Már elhatározták fölszentelését, s fölkenték királyi kenettel fejét és kezeit, hogy kelyheket vehessen a kezébe. Azután visszavezették a sekrestyébe és levetkőztették, s a sekrestyéből kiment. S mondták a püspökök: „Most már felséged menjen ki a városból, s a kijelölt helyen a régi szokás szerint Szent István kardjával csináljon keresztjelet." A király felült a lovára s akarta, hogy menjenek vele. Némelyek mentek, mások kinevették, különösen More László, Battyáni Ferenc, Török Bálint. A rác Bakit Pál csapatával velement, és a rácok tisztelettel bevitték, mert Iván cár (5) küldött katonákat, hogy jelen legyenek tiszteletére és védelmére. A király előtt királyi zászlót vittek a városon kívül lévő Szent Miklós képéhez, s ott a király lóháton kirántotta Szent István kardját, és keresztvágást tett keletre, nyugatra, északra és délre. A püspökök egyenkint üdvözölték megcsókolva, hogy Isten s

[3] Szapolyai János
[4] A királyt

a Boldog Szűz a szentekkel pártfogolja őt Isten fia előtt, „hogy fölséged védje, oltalmazza Magyarországot s az egész kereszténységet."

Aztán mindjárt elkezdték a „Te deum laudamus"-t és elvezették szállására a prépost házához. S mondá Prini Péter: „Én nem ülök addig az ebédhez, míg kezembe át nem nyújtjátok az angyali koronát." János király elszomorodott s nem tudott erőlködve sem felelni ellene.

1545–47 *Kardos Tibor fordítása*

ZSÁMBOKY JÁNOS

Sziget ostromának igen rövidre fogott és hű előadása, amint azt a király számára a napról napra történtek alapján följegyezték, 1558

Eger roppant súlyos és az utókor emlékezetére méltó ostroma után a király, az ország rendjei, sőt az egész kereszténység közös óhaja és határozata alapján Verancsics Antalt és Zay Ferencet békekövetekül választják a törökhöz, hogy tiszteletadással és ajándékokkal kiengesztelve a szultánt, a haza megromlott állapotára való tekintettel végre nyugalmat eszközöljenek ki. Mialatt ezek több mint két évig távol voltak, Thuigon basa (1), aki az idő tájt Buda parancsnoka volt, megfeledkezvén saját jogtalankodásairól és az általa okozott károkról, azokról kezdett panaszkodni, melyeket övéi szenvedtek el a szigetiektől, Babócsától és más, Péccsel szomszédos helységektől; ezek – szerinte – nem kínáltak és nem kértek békét, hanem megsértették a nemzetközi jogokat és a fegyverszünet köteles hitelét. Igaz ugyan, hogy egyáltalán nem légből kapott dolgokat hánytorgatott föl, tudniillik az úgynevezet hajdúk, akik nem kapták meg zsoldjukat, rablásból éltek, számos ellenséges hajót elfogtak, a király viszont alig-alig volt képes az ilyen kóbor latrokat és gonosztevőket az erőszakoskodástól eltiltani. Végül valami új sérelemtől indíttatva tízezres sereget toborzott, a segédcsapatok elpártolása folytán elfoglalja Kaposújvárt, Babócsa pedig árulás következtében hasonló könnyűséggel adja meg magát. Keserűen csalódik azonban, mikor azt reméli, hogy Szigettel is ez fog történni. Még Kerecsényi László (2) kapitánysága alatt készült azt megostromolni, ágyúlövésnyire tábort ütött, de miután sátra közepébe egy súlyos golyó csapódott, visszavonult; ennek következtében a mieink bátorságra kaptak, hiszen kiderült, hogy a török túlzott respektálása ostobaság. Ugyanis két könnyű összecsapásban háromszáz törököt vágtak le vitézül. Thuigon akkor elhatározta, hogy ostromgépekkel is megtámadja a szigetieket, de egyrészt övéi lebeszélték, másrészt félt a veszedelemtől és a mieink állhatatosságától, meg hogy kudarc esetén magára vonja a császár haragját, hát megváltoztatta szándékát. Ez történt ősszel. A következő tél – a béke még mindig bizonytalan volt – nem hozott hadieseményt mindaddig, míg vissza nem tért Perzsiából a császár, aki a gyakori jogtalankodások miatt maga is többször figyelmeztette már a királyt, a tavasz beálltával pedig Magyarországra küldte Ali basát, és rábízta Budát, de az oda sem mert menni addig, míg Szigetet el nem foglalta. A basa egy darabig a Szerémségben időzött, nagy gőgösen előre bejelentette a királynak az ostromot, [a király] követei épp most vannak a császárnál; mindazonáltal, ha nem áll el szándékától, ő is kénytelen védekezésre kivonulni. A basa gyorsan szövetségeseket hívott az ostromhoz, és május huszadikán – a vár és a város kapitányául Kerecsényi helyébe már Horváth Márkot tették (3) – a pécsi Dervis bég, a babócsai Amhat bég és a koppányi Nazuf bég parancsnoksága alatt a veteránok tekintélyes seregével egy mérföldnyire Szigettel szemben ütöttek tábort, és egymás közt izgatott tanácskozásba kezdtek az ostromlás módjáról és a legjobb megoldásról. Hiszen

nem volt titok előttük, hogy most is megvan a bátorság a védekezőkben, akiknek erejét és lélekjelenlétét oly sokszor megtapasztalták; Márk pedig – miután társait minden eshetőségre esküvel kötelezte magához – elhatározta, hogy töretlen hűséggel vagy itt lelik halálukat, vagy kiállják a támadást. Az ellenséget erősen aggasztotta a hely fekvése és erődítése is. Szigetet ugyanis egy Antemus nevű, származásra és vagyonra nézve kiváló [ember] sík s egyben mocsaras helyre építette, északról egy tó csatlakozott hozzá, melyből kiindulva háromszoros árok vette körül alkalmasan a vársáncot és a várost is. Nyugat felől a város eléggé széles és zsúfolt, úgy látszik, föld alatti aknák készítésére alkalmatlan; a várat mindenekelőtt két bástya biztosítja erősen; földdel tömött, inkább a látszat, mint a szükség kedvéért nagy hirtelen emelt sövénykerítés is erősíti. Az őrkatonasaság nem túl erős éppen, de tapasztalt és gyakorlott, kétezer főnyi: lovas 180, ezek parancsnoka Ujlaky Sebestyén, a többi gyalogos és kitűnő puskás, elöljárójuk Topordi Benedek és Radován Jakab vajda. Egyáltalán nem sietve tehát az ostrommal, először – ahogy az már lenni szokott – a parasztokat tiltották el attól, hogy élelmet szállítsanak a mieinknek, vagy odamenjenek. De e törekvéseik nem mindig sikerültek, hanem míg a mieink valamennyien épségben maradtak, őket visszaszorították, sokukat meg is ölték. Aztán erőt merítettek Ali basa jelenlétéből, aki június 10-én tekintélyes csapatok élén Sziget megszemlélésére érkezett; a mieink azonban – hogy kinyilvánítsák bátorságukat – széttépték a megadásra felszólító levelet, és mindenfelől csapatokat bocsátva ki, déltől éjszakáig csatároztak. A basát nagyon felingerelte ez a merészség: három nappal ezután kilenc nagy ágyúval megtámadta a várat a déli oldalon, ahol azt a város övezte; de sem ezen, sem pedig a következő napon nem esett el senki a mieink közül, és az ellenség megtapasztalta, mit ér e bátor hősök lelkesedése és jobbja. Az ostrom negyedik éjjelén az ellenség nagy gonddal és fáradsággal gyeptéglával és elegyengetett földdel erősítette meg táborát, a következő hajnalban pedig sugárágyúival hevesen megtámadta azt a korántsem jelentéktelen erődítményt, amit Késás-bástyának neveznek; és amikor nagy lelkesen kirohant a táborból, Radován, akinek legfőbb erénye a védekezés volt, 50 könnyű puskással igen sok életet kiolt. Ezzel a városiakban az őrség nagyságának [érzését], az ostromlottakban a reményt keltette föl. Ugyanaznap [a basa] kelet felől tüzes lövedékekkel sok házat és a sárral tapasztott kerítés nagy részét fölégette, a várkaput és a templom melletti külső falat szakadatlanul törette; de minden fáradozása meghiúsult és hiábavalóvá lett, aznap mindössze kettő, két nappal később négy gyalogost öltek meg. Elfoglalták és a földdel egyenlővé tették az előrenyúló bástyát és a város keleti kapuját; Biksith Gergelyt és Mihályt puskagolyó találta. Június huszonegyedikén éjszaka a holdvilág segítségével nyugaton, a gabonaőrlő malmok mellett [a török] sáros göröngyökből, földből, miegymásból ágyúállásokat épített. A mieink reggel minden géppel, nem szűnő golyózáporral igyekeztek megakadályozni őket ebben, de siker nélkül. [A török] ugyanezen napon minden erőt és eszközt összeszedett a város megszerzésére. És mert azt legnagyobb részt már korábban romhalmazzá tette, tűzzel már utat nyitott, az árkokat csaknem tízezer szekérnyi fával valamivel előbb már feltöltötte, négyszer is behatolt a városba, de mindannyiszor visszakergették, és a mieink azonnal fölégették az ostromműveket. Mikor végül ötödszörre a legádázabbul dühöngött, a mieink visszavonultak a várba. Mihelyt az ellenség hatalmába keríti a várost, a várral szemben nyomban mindenfelé fölállítja zászlóaljait, elsáncolja magát, és mindent árokkal vesz körül. Miután azonban a mieink súlyos veszedelem nélkül nem tartózkodhattak ott sokáig, az ostromlottak nyilvános gyónást és szabályszerű misét tartottak, majd egy titkos, az ellenség által nem ismert úton kirohantak, és nyolcszáz embert lemészárolva újra szerencsésen kiűzték őket a városból. Ekkor halt meg néhány más béggel együtt Nazuf, a rettegett koppányi szandzsákbég. Sőt, Amhat bég is puskagolyótól sebesülve elesett. Élve került fogságba az aga is, azonfelül huszonkilenc fejet levágtak és bevittek a várba. Mindez persze nem történik a mieink némi vesztesége és kára nélkül. Nevezetesen mindenki szomorúságára és közös fájdalmára odaveszett egynéhány származásra és bátorságra nézve igen-igen nemes lovas, köztük elsősorban Macedóniai György, Palágyi György, Hagymási János, Hosszúthóti János, Székely György a vajdákkal és jónéhány gyalogoskapitánnyal együtt elesett. Másokkal egyetemben Radován is megsebesült akkor, de a vártnál gyorsabban felépülve, derekasan viselte magát. Mellesleg a

koppányi szandzsákbégről meg kell jegyezni, hogy óriástermetű volt, valóságos herkulesi merészséggel, aki szívesen kockáztatta a halált is, ha valamelyes sikerre számíthatott, és tíz mástól sem ijedt meg; a hajdúk legkisebbike – mint Dávid Góliát ellen – váratlanul ráugrott, görbe kardjával a hasán keresztülszúrva az egész gyomrát szétvágta, úgyhogy kimúlt, és béle kiomlott. De térjünk vissza az előbbi dolgokhoz. Június huszonkettedikén az ellenség négy szokatlan nagyságú és más kisebb ágyúkkal erősen lőtte a belső vár nyugatra néző tornyát és a többi erődítményt, a mieink közül egyeseknek halálát okozva, késő este pedig a Henyei-bástya mellett, de a városon mégis kívül széthányta a sáncot, és ércmasinákat vontatva oda megpróbálta ezt a tornyot meg a kőkaput és a közbeeső falakat lerombolni és földre dönteni. Ennek némi sikere után, hogy hatékonyabban láthasson a dologhoz, a várral szemben, a városkapunál kezdte magát széltében-hosszában elsáncolni és roppant mód megerődíteni. Csupán két nyílást hagyott szabadon, melyen keresztül ki és be közlekedhetett: az egyiket nyugatról, a malom felé, a sánc alatt, ott, ahol a mocsár vizét mintegy csatornába szorították, hogy a város és a vár árkaiba vezethessék, a másikat a Henyei-bástyánál. E két hely között az árkokat fával akarta kitölteni és a parttal egy szintre emelni, ezért szorgalmasan hordta az anyagot. Ez alkalmatosságtól védve június 24-én egész nap puskaporral és golyókkal gyötörte a védőket, s néhány gyalogost meg is ölt. Másnap ugyanilyen módon – néhány gyalogost áldozatul ejtve – feldúlják a vizesárkot, melyhez a mieink nagy reményeket fűztek, és mindent elkövettek, hogy azt kiszárítsák. Három nappal később [az ellenség] más sáncot és falat emelt a vár tövében, és elhatározta, hogy az összes erődítményt tönkreteszi és fegyvereivel szétrombolja; másnap aztán a mieink közül öt puskást ragadott el. Demeter és Petrudi Péter meghalt – a két sarokra nagy fáradsággal mindenhonnan rengeteg anyagot hordott össze, hogy azzal a várárkot kitöltse, mert nem bízott abban, hogy máskülönben előbbre haladhat. Ámde amit emez virradattól kezdve összehordott – vagy húszezer szekérre valót –, azt az ostromlottak mindenféle szalmából, szurokból, puskaporból összegyúrt lövedékkel Isten kegyelméből, misét is mondva, mindenestül elégették. Ez a tüzet oltani iparkodván, hétszáz embert veszített, miközben a keresztények közül is sokan haltak meg. A mieinkből azok közül, akiknek dicsősége és vitézsége különösképpen kitűnt, meghalt Csernel Miklós lovas, Balogh István tizedes, hat jeles gyalogos, valamivel később Késás Ferenc is. Amikor tehát az ellenség megsejtette, hogy erről az oldalról minden [próbálkozása] meghiúsul, a következő éjjel még egyszer végrehajtotta ugyanezt a haditervet, de nyugat felől, azt mondják, húszezer szekérnyi fár hordott össze, és a sarokbástyával szemben az árokba öntötte, de a halhatatlan Isten akaratából az odavetett tűz ezt is felégette, az ágyútűz az ellenség soraiból 400-at megölt, a mieink közül elesett Nagy Lázár és két másik, az ifjú Radoványi Márton meg Thót Bálint. Másnap a mieink ismét visszautasították ígérgetéseiket és csábítgatásaikat, a [török] pedig látva, hogy a vár alacsony és sík terepen fekszik, újra állhatatosan hordta a földdel vegyes fát az árkokba, hogy könnyebben eljusson a falakhoz, és a két sarokkal szemben földdel teli kosarakat meg más fonott tartályokat rakott egymásra hármas rétegben, erre hasonlóképpen megtömött zsákokat helyezett, közben-közben a puskák számára lőréseket hagyva, a magasban mindenfelé janicsárok rejtőztek el, akik kegyetlenül lövöldöztek a mieinkre és fáklyákat hajigáltak a várra. Július tizedikén ugyanúgy, mint nyugaton, a másik sarkon is lövöldözésre alkalmas helyet készítettek, a janicsárok itt is kellemetlenné váltak az ostromlottak számára, és az ároknak azt a részét, ami a két sarok között húzódott, kiegyenlítették a felszínnel, ugyanott Báthaszékhi Gáspárt is súlyosan megsebezték. Hasonlóképpen ágyúgolyótól találva halt meg másnap két derék gyalogos. Július tizenkettedikén éjjel [a török] a várral szemben fából, földből dombot épített, ahová mindenféle fajtájú ostromgépet helyezett. Reggel aztán pusztítja a belső várat védműveivel, a külsőt bástyáival együtt, számos kitűnő erényű lovast, ragyogó bátorságú gyalogost ragad el. És ha eddig valaha, hát most aztán öt napon keresztül igazán ártalmasak voltak fegyvereik, bár maguk is szenvedtek kárt; és a [mieink] – ügyük rosszra fordulván – kénytelenek voltak néhányszor mind a királytól, mind Nádasdi Tamás nádorispántól segítséget kérni. No de aztán azt a hatalmas, földből és kitömött tömlőkből készült szerkezetet, amit a törökök emeltek a kapunál, ahonnan egyszer már visszaszorultak, a mieink faltörő ágyúkkal mindaddig

lőtték, míg az egész tömeg teljességgel össze nem tört – ezalatt közülünk is elesett hét gyalogos –, és az árokba hordott rengeteg fát, amit tízezer szekér sem bírt volna el, fölégették, a nagy küzdelemben két emberünk maradván ott. Huszadikán a szakadatlan ágyúzás és a golyók becsapódása mindkét oldalon folytatódott. És mert a mieink ilyen derekasan álltak ellent, huszonegyedikén éjszaka az ellenség ágyúi és ostromgépei elindultak Pécs felé, a basa pedig a másutt elbeszélendő babócsai ostrom miatt szintén visszavonult onnan. Egyébként ugyane hó huszonhatodik napján, amikor a mieink azt gondolták, hogy már megmenekültek, és gyorsan hozzáláttak a romok helyreállításához, hát az ellenség – miután Babócsánál emlékezetes vereséget szenvedett – ismét visszajön az ostromra, és északon, az úgynevezett Hárserdő mellett állapodik meg. A szigetiek – elleplezve félelmüket – ezt a tábort egy mindennél nagyobb ágyúval lövik, és gyakori kirohanásokkal szerencsésen apasztják az ellenség számát. Még ezen a napon Horváth Márton katonás merészséggel párbajban dicsőségesen diadalmaskodott egy török felett, akinek fejét levágva sértetlenül tért vissza övéihez. Míg ezek történnek, az ellenség rejtekhelyekből és lesből kelet felől is dühösen hadakozik, de a mieink véráldozat nélkül teljes győzelmet arattak. Végül is július huszonhetedikén Ali basa – mintegy a mieink bátorságának elűzésére – egész táborát és dühét a vár alá irányította, de ezek igen bátran védekezvén, közvetlenül a basa mellett kitörtek, és szerencsésen csatáztak. Az ellenség mégsem állt el szándékától, hanem mintha folytatni szándékoznék az ostromot, hevenyészett sáncokat emelt, az ágyúgolyók a vár nagy részét kilyuggatták, [a basa] hol a legvégsőkkel fenyegetőzött, hol meg aranyhegyeket, szabadságot ígért, a császár barátságát [kínálta]; de a mieink habozás nélkül harcba bocsátkozván és a menekülőket üldözvén, isten segítségével gyászos öldöklést rendeztek közöttük. Másnap a mieink úgy vélekedtek, hogy ismét közelharcba kell bocsátkozniuk, és nyolc óra hosszat csatáztak; [a török] egyszer sem tudta őket a felperzselt és már romba döntött városból a várba beszorítani; és valahányszor az ellenség zászlóival az elhagyott védőművekre támadt, azon nyomban nagy veszteséggel űzetett vissza táborába és rejtekhelyeire. Ezért aztán belátván, hogy Sziget nem elhagyott és nem védtelen – tudniillik ez öt nap folyamán csupán csak egyetlen keresztény halottról szerzett tudomást –, a rákövetkező éjszakán feloldja az ostromot, az ágyúkat és a mindenféle hadiszerszámot elviszi onnan, és az egész hadsereg menekülésszerűen távozik Pécs felé; a mieink pedig a rájuk kilőtt több mint tízezer golyót szorgalmasan összegyűjtik és elraktározzák. Hát ez volt a kimenetele és vége annak az ostromnak, mely kezdetben sokkal nagyobb jelentőséggel és veszedelemmel fenyegetett; a szigetiek pedig, felszabadulva az őket lenyűgöző nagy rettegéstől, Isten által kimentve a súlyos ostromból, legfőbb égi pártfogójuknak és védelmezőjüknek szertartásosan hálát adva, méltán szereztek maguknak nem csekély dicsőséget. Nem tartom szükségesnek, hogy felsoroljam mindenkinek a nevét, valahányan csak a mieink közül elestek; tény, hogy az ellenségből kétezernél több veszett oda, a mieink közül alig találtak száztizenhatot, aki távozott az élők sorából. Legyen elég röviden ennyit ismertetni abból, ami napról napra történt; azt hiszem, e győzelem és dicsőség oroszlánrészét isten és a jámbor Ferdinánd király után Horváth Márk ügybuzgalmának kell méltán tulajdonítani. Ő, jóllehet golyó érte – amit tanúbizonyságként ma is szántszándékkal hord a lábszárában –, ezért meglehetősen rossz állapotban volt, mégsem felejtett vagy hanyagolt el soha semmit, amiről úgy vélte, hogy a virtus vagy a szükség megkívánja. Méltán állíthatják őt példaképül azok, akikre veszedelmes helyek kormányzása és őrizete hárul, és királyi jutalommal párosult dicsőségre vágynak.

1558 *M. Tihanyi Gyöngyi fordítása*

Janus Pannoniushoz

Janus, mily édes lélek szállt szivedbe,
amely Muzsák nem látta tájra rebbent,
szittyák közé, Vergílius honából
s elérte azt, hogy élvezzék a lantot?
Hát végzetes Dunánk hol hömpölyög, hogy
a Tíberis vizét magába vette
s a Parnasszus forrását, s már a hátán
hajóz babéros fejjel ím a hét szűz?
Nagy fáradsággal írt Évkönyveid bár
csak meglennének, hogy romló hazánkat
virtusra intsék s ősi jó reményre!
Te Múzsádnál többet vajjon ki tudna?
S ki kívánhatna ékesebb beszédet?
Inkább akarna Násó véled élni
barbár vidéken, messze, számkivetve,
rideg Tomiban, durva fagyba veszve
és tűrni bármit, sőt meghalni véled
mint Sulmóban soká vigadva járni.
Talán elhagyná Máró is teérted
a Múzsák tűzhelyét, s eléd, a paphoz,
a hét istennőt boldogan vezérli!
Örök, dalos, élj, élj hát verseidben
és még a földön szerte-szerteszéjjel
sok férfilelket ihless gondolatra!

1569 *Geréb László fordítása*

Liszti Jánosnak, a Janus Pannonius-kiadás ajánlásaként

1569. március 15.

Liszti János választott veszprémi püspöknek, Magyarország alkancellárjának, a császári felség tanácsosának stb. Zsámboky János üdvözletét küldi.

Ha azok a dolgok, amelyek az államokat és birodalmakat leginkább fenntartják, Magyarországon is úgy virultak volna, mint más nemzeteknél, azt hiszem, mindenfajta jóban virágzónak és állandónak tekinthetnénk hazánkat a tudományra való igyekezet és az erkölcsös fegyelem következtében. Ezek közül az elsőt is, mely mindig el volt hanyagolva, a másodikat is, mely nélkülözte az elsőnek a segítségét, messze űzték a viszályok és a végzetes belháborúk. És noha nem lehet tagadni, hogy senki sincs, aki manapság vitézségben, katonai tudományban és tapasztalatban megelőzné a mieinket, mégis szükségszerű, hogy nagy veszélybe kerüljünk és elpusztuljunk, hacsak ügyeinket nem okosan kigondolt és minden lehetőséggel számoló tervekkel, a fejedelmek jóindulatú egyetértésében intézzük. Ezzel fenyegeti most a török jólétünket, és csellel és erőszakkal országunk nyomorúságos elpusztítására készül, ha nem erősödünk meg, nem tudunk életben maradni. Ez a tobzódó ugyanis sosem mulasztja el, hogy keresztény vérben dőzsöljön, hogy jóllakjék a mi húsunkkal, hogy égig érő tornyokat építsen csontjainkból, és mindenünket sajátjának nyilvánítson, hacsak az Isten el nem fordítja rólunk. Pedig a fennkölt tudományokat, és mindazt, ami emberségre oktat, könnyen Pannóniába lehetett volna szólítani, dicsőséggel lehetett volna művelni, és ezzel el lehetett volna nyerni a külhoniak csodálatát, mivel mindenkinek mindig nagy véleménye volt arról, és ez napról napra nő, hogy sem a tehetség, sem a vállalkozó

kedv, még kevésbé az akarat nem hiányzik a mieinkből. Ha pedig arra hivatkozna valaki, hogy a sok háború, amely állandóan sújt, és a belső és külső erőszak akadályozott és bénított meg, azt kérdem én, hogy miért nem voltak legalább azokon a helyeken tudós iskolák, és miért nem ott fogták be legalább derék íróinkat, akik tökéletessé tesznek bennünket, ahová a zsarnok dühe sohasem hatolt el. Pedig bizonyára elsajátították volna a tudást nagy bőségben lévő költői tehetségeink, amilyenek, nem tudom, hogy más nemzetnek vannak-e. Szűkítsük le ezt a dicséretet, mégpedig a régebbiekről szóljunk: mint a legfényesebb csillag, úgy ragyogott a pécsi püspök.

Mint tudod ugyanis, nem csak kortársait múlta felül a fennkölt művészetekben és elsősorban a költészetben megmutatkozó tehetségével, hanem felvette a versenyt az egész antikvitással, amint az a Pálhoz írt verséből kiviláglik:

Értem a gáncsot, Pál: nem tetszik néked a versem,
Mert nem a római nép ős idején született.
Hosszu idők folyamán becsületből öregbül az ember,
Értéket gyarapít hosszu kor és nagy idő.
Tégy hát úgy, ahogyan tetszik, hogy a versemet élvezd,
Hogyha neked jobb így – réginek is veheted.

(Geréb László fordítása)

És ebben nem maradt volna alul, ha a korai halál miatt nem költözött volna el a halhatatlanságba. És noha erre a kiválóságra a természet átlagon felüli tehetséggel látta el, munkájával és kitartásával elérte azt, hogy úgy tűnjék, hogy semmi vele született képességet és tudományos felkészültséget nem hozott magával, hanem mindent virrasztásokkal, gyakorlással sajátított el, és hogy mintaképei is világosan kimutathatók legyenek. Sokat írt, többségében versbe szedve, de prózában is. Művei közül a legjobbak elvesztek, vagy inkább a gyűlölet és irigység miatt valahol kallódnak, hogy ne jussanak napvilágra és ne maradjanak fenn. Sokan tudják, hogy hazája Évkönyvei-t hősi versekben egy kötetben összeállította. Hogy ezek elkészítésével mennyire fölülmúlta önmagát, azt ki-ki könnyen meggondolhatja a csodálatra méltó Marcellus panegyris-ből (amelyet másokkal együtt a tudós és jeles költő Hilarius Cantiuncula Velencében adatott ki). Ki ne keresné Tomyris dicséretét, Trotta állhatatosságát és hasonló dolgokat? Ha felbukkannának, ki ne ismerné fel az ízlést, fenséget és tehetséget? Fenséges szépségét és természettől adott nagyszerűségét ki ne bámulná, és ki ne törekedne utánzással hasonlóra, aminek a módját Horatius Poetica-járól írt kommentárjaimban egykor eleget taglaltam. Nem tudom, mint értékeljük mi, honfitársai műveit, de azt nem hallgathatom el, hogy az olaszok, gallok, germánok Janus tehetségét és szellemét nyíltan, egész félsorokat átvéve utánozták. Azt a dicséretet pedig, mellyel B[eatus] Rhenanus ötven évvel ezelőtt néhány rövidebb epigrammája láttán Pannoniust méltatta, idézem Jakob Sturmhoz írott leveléből (4):

„Annyira magával ragadott olvasása, mint máskor valami régié. Nincs neki ugyanis nyugtalanul készült verse, hanem mindegyik tökéletesen kidolgozott és nagyobb tehetséggel, mint műgonddal áradó. Mély műveltségét továbbá a Panegyris-ben mutatta meg sok mítoszt és történetet szőve bele. Akadnak olyanok, akiknek kevésbé tetszik az, amit korunk vagy földünk terem: velük messze nem értek egyet, hiszen természetesen Janust, Erazmust, bár germán és a maiakat ugyanolyan tisztelettel olvasom, mint Polizianót és Ermolaót, sőt mint Marót vagy Tulliust. Mivel, ami a műveltséget illeti, meg vagyok győződve arról, hogy az előző kor beszédmódja nem szolgálja kevésbé századunkat, mint Tulliusé vagy Quintilianusé, stb." – eddig ő.

Hát még ha látta volna, amit most teszek közzé. Brutusnak és Galbának a Plutarkhoszban szereplő latin életrajzait teljesen ennek a fordítónak kell tulajdonítani, amit szemtanúként meg is erősítek a Veronában látott és Guarino által kijavított könyv alapján; nálam van az ő Ktésziphónnal kapcsolatos fordítása is majdnem teljesen (5). És mivel nagyobb műveinek az előkerülését a mi hibánk és bűnös időnk miatt inkább kívánjuk mint remélhet-

jük, ezeket a kisebb és ifjúi hirtelen szenvedéllyel mellékesen ontott verseket nem kell elfelejteni. Amikor Itáliában és Magyarországon ezeket szorgosan felkutattam, Te is adtál néhány, mintegy a hajótörésből megmaradt verset. Ezért akartam, hogy neved említésével olvassák e kötetet. Mert bár némelyek szemében túlságosan is a régi idők megszállottjának látszom, és nem kevés jelét adtam ezen érzelmemnek, sőt most is állhatatosan ugyanazt készülök tenni: másrészt pedig ennek az elődünknek a gondolatait annyira tisztelem, hogy ha saját szülőföldje nem vállalná végre előteremtett költeményeit, azt mindenkinek fájlalnia kellene. Ezek most a már nagyon régen kiadottak mellett mindenkinek feltárulnak, és kétségkívül a Te oltalmadra támaszkodnak; és bár Janus még fiatal és nem megállapodott korában írta ezeket a papi szolgálattól kevéssé befolyásolt verseit, és ugyan Itália volt a tanítómestere, mégis kedvesek lesznek a jó és befogadni képes gyomroknak. Az eunochoknak pedig, akik nem bírják a céklát, hagyjuk meg saját kiherélt költőiket: mert már Tullius is megmondta, hogy eresszük el őket gyalázkodás nélkül, mivel jó férfiak és önmaguk előtt boldogok. Vajha napfényre jönnének az egykor Bécsben látott és olvasott Évkönyvei és széttörnék a börtönöket! Isten engem úgy segéljen, ugyanúgy kiadandónak tartanám, mint Cicero és Livius elveszett munkáit. Mindenki úgy vélné, hogy joggal kell ennyit megadni ennek a költőnek. Mert ha Vulcanusnak vagy a Dunának a martalékai, vagy amint némelyek valószínűnek tartják, eldugott helyen emberi ürülékben és gödrökben rothadtak el, az irigyek árnyékai lakoljanak, mivel „az irigység az istenek trónján kívül létezik", amint Phaidroszban van.

Költőnknek az életéről, aki Mátyás királynak kedves volt, azelőtt Pádovában ismertettem, amit tudtam, de most már részletesebben mindent meg lehet találni Bonfini Negyedik decas-ában, amit nemrég fáradságos munkával kiadásra állítottam össze, de a nyomdászok hanyagsága és haszonleső kapkodása következtében a frankfurti vásárra igen csúf kiállításban jutott el. Rövidesen lesz bővebb és megjobbított Bonfinink; előre figyelmeztetek arra, nehogy valaki hibámul vagy hanyagságomul rója fel azt, ha néhány betűben és a nyers nyomtatásban tisztátalanságok lesznek, amit különben nehezen fogadnak el az önhittek.

De Te, Liszti, aki sohasem riadtál vissza a Múzsáktól, és akinek a költségén elterjednek e versek, szeretni fogsz Janus iránti buzgólkodásomért, és egyszersmind a Te rendedben levő emberekkel együtt a hazát, mely nincs még végveszedelemben, tudós iskolákkal segítsd, a tudósoknak busás és méltó jutalmat adj, hogy több olyan honfitársunk legyen, akik közérdekű dolgainkat támogatják és fölékesítik. Egyébiránt ki az, aki csak színleg köszöni meg Nektek ezt az érdemet, ki vallaná azt, ha csak nem vak vagy hízelgő, hogy Ti nem a közért éltek, és nem szeretitek hazátokat és az egyetemes jólétet, hanem önzők és kapzsiak vagytok? Tartsátok meg kérlek annak dicsőségét, akit az előbb említettem, és hivatalotoknak azt a régi tekintélyét, amelyről tudjátok, hogy mindent szentül, gondosan eligazított; se más ügyek, se más elfoglaltságok ne uralkodjanak el inkább rajtatok, mint a vallás! Tisztán vigyétek bele azt híveitek szívébe, példaképekkel kössétek le lelküket, és a magasztosságtól megfogott híveket ragadjátok az égbe! Titeket figyelnek, Titeket szemlélnek a többiek, és ha őket megsértitek a Ti nagy méltatlanságotokkal, szétszélednek az egyház nagy veszélyével és ártalmával. De ha a papság igazságossággal, tudománnyal, erkölcsökkel, illendő bőkezűséggel tanúsított méltóságát helyesen megőrzitek, könnyen követnek és örökös magasztalással ékesítenek Benneteket. Amit pedig kérek és ez alkalommal kívánok, fáradság nélkül meglesznek, mivel sok és kedvező jel – ahogy a filozófusok mondják – van erre a célra, és mivel nem kevésbé akarják ezt: mégpedig különösen Bornemisza Pál királyi helytartó és Erdély püspöke (kiket és mily nagy embereket hívok tanúul!), Verancsics Antal etc. egri, Draskovics György zágrábi püspök, Horvátország Bánja, Radéczy István váradi püspökünk, aki régóta forgolódott ezekben az ügyekben, valamint sokan mások. Így teljesen igaz lesz, amit idegenektől gyakran hallottam: egyetlen országnak sem volt soha több derék és mindenki hasznára élő zászlóvivője. De ezt énekeljék mások, akiktől hallottam. Isten Veled!

Bécsben 1569. március idusán múzsai lakomból.

1569 *Vásárhelyi Judit fordítása*

2. A reformáció irodalma

DÉVAI BIRÓ MÁTYÁS

Magyar helyesírás

Az olvasónak isteni kedvet kér B. A.[1]

Am mi üdvözíténk az Szentírásra igazítá mindenütt az tévelygőket: az többi között Szent Jánosnál V. cap. úgy mond: Hányjátok jól meg az írásokat, azok bizonságot tésznek énrúlam. Erre kedig, hogy ak kesség es olvashassa az Szentírást, nagy segétséget tésznek am mi nyelvönkre fordított könyvek. De az írásra ab betűknek esmerete és az olvasásnak tudása utonk. Meg kell azért azt nekönk tanulnonk, hogy olvashassuk mindnyájan az Szentírást, tudakozhassonk az Isten akaratjájárul, és hogy ennyi sok tévelygésbe legyen mihez támaszkodnonk; lészen kedig, ha csak Isten beszédéhez ragaszkodonk, mert az semmi nem egyéb, hanem (mint Szent János mondja) igazság.

Továbbá ez tudomány, hogy olvasni és írni tudonk, annélkül, hogy utonk az Szentírásra, kiben üdvösségönket találjuk, ím erre is hasznos, hogy egymásnak mindenikönk írhasson, ne kelljen minden kecsiny dologért más ember után járni. Az tanulása kedig igen kevés munkával lészen, mi nem nagy dologgal esmerhetni meg egynéhány bötűt. Embernek keves munkát fel kell venni nagy haszonért, kivel mind testében-lelkében élhet. Tartson meg az Isten.

Krakkó, 1549

FARKAS ANDRÁS

Az zsidó és magyar nemzetről

1. Jersze, emlékezzönk az örök Istennek
Csudálatos nagy hatalmasságáról,
Melyvel Szkítiából régi magyarokat
Jó Magyarországba olyan módon kihozá,
Ment régen kihozá ah zsidó népeket
Fárahó királnak markából, ínségéből.

2. Azért ez éneket mi kétfelé osszuk,
Hogy ez dolgot nyilvábban megérthessök.
Először mi szóljonk ah zsidó népekről,
Ment őket az Isten Egyiptomból kihozá.
Azután mi szóljonk az magyar népekről,
Ment őket az Isten Szkítiából kihozá.

[1] Benedictus Abádi, a kiadó

V.

1. Itt esmét hagyjuk el ah zsidó népeket.
Emlékezzönk meg az magyar népekről,
Kiket ah nagy Isten nagy jóval szerete,
Ez országba hoza, igen megkazdagitta,
Nékiek is ada jó fejedelmeket.
Jámbor kerálokat és jó tanácsadókat.

2. Első kijövésben még pogányságokban
Adá ah hatalmas Attila kerált,
Ki az nagy Nemrótnak unokája vala,
Bendegúznak fia, ez világ félelme.
Másod kijövésben ah Szent Estván kerált,
Szent Imre herceget, dicső Szent László kerált (1).

3. Ezeknek utána jámbor Béla kerált[1],
Károly kerált, ő fiát Lajos kerált[2],
És ah Zsigmond császárt, ah Jankula vajdát[3]
És az ő jó fiát, hatalmas Mátyás kerált;
Lengyel László kerált, ifju Lajos kerált:
Isten győzi számát sok jámbor kerályoknak.

4. Ezeknek általa ah kegyelmes Isten
Oltalmazá ah jó Magyarországot,
Ez ország határit Isten kiterjeszté,
Sok vendég népekre, nagy sok tartományokra.
Ő melléjek ada hatalmas urakat,
Jeles országokat, sok kulcsos városokat.

5. Naptámadat felől az hideg Moldovát,
Havas elve[4] mind ah vad oláhokat,
Délről Rácországot, és az napnyugatról
Szegén Tótországot[5] ah bő Horvátországot,
Északról peniglen ah bő Csehországot,
Csehország határát ah Slézia tartománt.

6. Mindezeket Isten mellénk adta vala,
De jobb részét tőlönk meg elszakasztá,
Mert elfeledkezénk ő nagy jó voltáról,
Kegyelmességéről, sok jó téteményéről.
Meg sem emlékezénk régi dolgairól:
Hálátlanok lőnk sok jó ajándékiról.

[1] IV. Béla
[2] Károly Róbert és Nagy Lajos
[3] Hunyadi János
[4] Havasalföldön
[5] Szlavóniát

7. Haragra indítók hitetlenségönkkel,
Vakságinkkal és nagy hamisságinkkal.
Kezdők bosszontani kazdag aranyonkkal,
Drága ezüstinkkel, ezekben bízásinkkal,
Az Szerém borának nagy torkosságával (2),
Paráznaságokkal, rettenetes bűnökvel.

8. Azért ő haragja ellenönk gerjede,
Bosszúálló ostora reánk szálla,
Köztönk meghasonlánk, iregység, gyűlőlség
Mi köztönk támada, kezdők egymást üldözni,
Nagy sok környöl való szép tartományokat,
Jeles országokat Isten tőlönk elveszte.

9. Végezetre osztán miréánk kihozá
Basáival az hitetlen török császárt (3),
Mint ah zsidó népre és Jeruzsálemre
Régen vitte vala az Nabugodonozort:
Minket es megvere és mi országonkat
Mind elégetteté, dúlatá, raboltatá.

10. Sok kejáltásokkal az nagy Istent bántók,
De bűnönkből nem akaránk kitérni,
Mi kápolnáinkban voltak éneklések,
De ah szent írásnak nem volt predikálása,
Azért elveszteté sok monostorinkat,
Mint Jeruzsálemben ah Salamon templomát.

11. Ah zsidó népeket Isten foglyá adá
Régen babilóniai kerálnak[6]
Magyarokat adá törökök markába,
Kik a Sarlóközből, ah bő Mátyus földéből,
Szalából, Somogyból, ah Szerém földéről,
Ah széles alföldről sok népet elhajtának.

12. Kik megmaradának ilyen nagy romlástól,
János királt királlá koronázák.
Ah királ meglátá, hogy ő nem bírhatja
Pogán törököknek temérdek sokaságát,
Bölcsen cselekedék: frigyet vélek vete,
Hogy csak épölhetne megnyomorodott ország (4).

13. Másfelől esmétlen ah magyari urak
Elhajlának koronás királoktól:
Pártokat ütnének János királ ellen,
Királt emelének ím az Németországból.
Ah sok pártolással felföldet elveszték,
És annál is inkább ez ország megnyomorodék (5).

[6] Nabukodonozor

14. Mindezek szállának Istentől mireánk,
Bűnönk szerént és gonoszságonk miatt.
Egyfelől verete pogán törökökkel,
Másfelől némettel és ah sok pártolókkal.[7]
Ezzel megmutatá a hatalmas Isten,
Hogy ő az bűnöknek erős bosszúállója.

1538

BATIZI ANDRÁS

Az istenfélő Zsuzsánna asszonnak históriája

1. Dániel ezt írja, minden meghallgassa,
Egy zsidó leányról, kinek jámborsága,
Csudálatos vala, minden tisztasága,
És Istennél vala teljes bizodalma.

2. Kinek, a virágnak az ő szépségéről,
Nevet adtak vala ő ékességéről,
És az liliomnak szép fejérségéről.
Zsuzsannának mondják ő keresztnevéről,

3. Elkiás leánya az Zsuzsánna vala,
Kinek ő szépsége csudálatos vala,
Mózses törvényében taníttatott vala,
Atyjával, anyjával istenfélő vala.

4. Lakik vala akkor Babilóniában,
Az jámbor Joakhim oly nagy gazdagságban,
Dicsüretes vala az egy igazságban,
És nagy tökéletes az nagy jámborságban.

5. Joakhim Zsuzsánnát igen megkedvelé,
Igaz házasságra őtet megszereté,
Örök feleségül magának gyürezé,
Isten törvényében ő hozzája vivé.

6. Ám egy gyümölcs kerte Joakhimnak vala,
Mely az ő házához ragasztatott vala,
Minden zsidó népek hozzá gyűlnek vala,
Mert ez az többinél dicsüretesb vala.

7. Azon esztendőben akkor választának,
Két vén embereket ő fő bírájoknak,
Hosszú, vén szakálok, mint az kecskebaknak,
Álnak ő elméjek, mint az agg farkasnak.

[7] A Ferdinánd-párti urakkal

8. Szólott az Úristen az vén emberekről,
Mert el-kitámadott Babilóniából,
Álnakság, hamisság az vén, agg bíráktul,
Kik láttatnak vala községnek példájól.

9. Ezek Joakhimhoz gyakran gyűlnek vala,
És az ő házánál széket ülnek vala,
Mind az egész község hozzájok jő vala,
Akinek törvénye, igye, peri vala.

10. Mikoron ím az dél felmelegült volna,
Mind az egész község haza megyen vala,
Zsuzsánna akkoron el-bémegyen vala,
Urának kertében alá-s feljár vala.

11. És az vén emberek őtet látják vala
Naponként bémenni, megszemlélik vala,
Kertbéli járását titkon nézik vala,
Ő kévánságára felgerjednek vala.

12. Minden értelmeket ott ők hátra veték,
És az ő szemeket ők alá függeszték,
Hogy az mennyországot és Istent ne néznék,
Igaz ítíletről ne emlékeznének.

13. Szívekben mindketten megsebhettek vala,
És ő szerelmekben felgerjedtek vala,
De ők azt egymásnak nem jelentik vala,
Kiki csak szívében tüzet visel vala.

14. Mert szégyenlik vala egymásnak mondani,
Ő kévánságokat el-kijelenteni,
De akarnak vala Zsuzsánnával lenni,
Szorgalmatossággal naponként őt látni.

15. Jertek, menjünk haza, egymásnak mondának,
Mert eljött ideje az jó ebédkornak,
Ketten ők egymástul akkort elválának,
Titkon megtérének, egybetalálának.

16. Kezdék kérdeznie, hogy mi oka volna?
Nem régen mindketten haza mentek vala,
És esmétlen egybetalálkoztak volna,
Ott egyik másiknak szemérmét kivallaná.

17. Akkor ők egy napot mindketten szerzének,
Mikort csak egyedül Zsuzsannát lelhetnék,
Vele nagy kedvekre együtt lehetnének,
Ő szép tisztaságát megszeplősítenék.

18. Mikor vigyáznának az meghagyott napon,
Az kertbe bémene Zsuzsánna az napon,
Két szolgáló leány ám utána vagyon,
Akar megferedni, mert nagy hévség vagyon.

19. Akkor az üdőben senki ott nem vala,
De csak az két bíró elrejtezik vala,
Zsuzsánna szépségét titkon nézik vala,
De maga Zsuzsánna azt nem tudja vala.

20. Monda leányinak: „Sietve hozzatok
Oly szappant énnékem, kivel megmossatok,
És az kert ajtaját erősen zárjátok,
Hozzám hamarsággal kigyorsalkodjatok."

21. Mikor ők az ajtót bészegezték volna,
És ők az kertajtón el-kimentek volna,
Az két vén emberek feltámadtak vala,
Hozzá futamának, imezt mondják vala:

22. „Ajtó bezárulván, mi tehozzád jöttünk,
Senki minket nem lát, csak mi magunk vagyunk,
Tégedet kévántunk, tégedet szeretünk,
Engedj azért nékünk, és mulass mivélünk.

23. Hogyha nem akarod, ellened támadunk,
Hamis tanúságot ellened mi szólunk,
Hogy egy ifjat veled itt az kertben láttunk,
Azért leányidat tőled el-kiküldted."

24. Monda az Zsuzsánna nagy fohászkodással:
„Nékem nyavalyásnak mindenfelől halál,
Ha néktek engedek, az is örök halál,
Hogyha nem engedek, nem futhatok én el.

25. De sokkal jobb nékem cselekedet nélkül,
Emberek kezébe esnem vétek nélkül,
Hogynem mint vétkeznem Isten színe előtt,
Mert semmi titok nincs ő szemei előtt!"

26. Azért az Zsuzsánna felszóval kiálta,
Az két vén bíró is ellene kiálta,
Az egyik futamék, az ajtót megnyitá,
Szerzett álnakságát erősen kiáltá.

27. Mikoron az házban az szolgák meghallák,
Kiáltásra hamar kertbe rohanának,
Ezt ők úgy szégyellik, mit az bírák mondnak,
Mert azt asszonyokhoz többé nem hallottak.

28. Holdá kelve penig másodnap ez vala,
Joakhim házához az köznép gyűlt vala,
Az két vén bírók is oda juttak vala,
Minden álnaksággal szívek rakva vala

29. Zsuzsánnát megölni ezek igyekeznek,
Azért ők mondának az egész községnek:
„Hívassátok el-bé Elkiás leányát,
Joakhimnak társát, tudni az Zsuzsannát."

30. Utána küldének oly nagy hamarsággal,
Zsuzsánna béjöve atyjával, anyjával,
Édes magzatjával, atyjafiaival,
És rokonságival, sok jó barátival.

31. Az Zsuzsánna penig igen gyenge vala,
Piros szép orcája csudálatos vala,
Jó atyjafiai őt siratják vala,
Minden esmerői őt keserülik vala.

32. Akkort ő orcája befedezve vala,
De az hamis bírák úgy kévánják vala
Látni ő szépségét és megelégedni,
Azért parancsolák orcáját felnyitni.

33. Az két hamis bíró ottan el-felkele,
Két kezeket veték Zsuzsánna fejére,
Zsuzsánna nagy sírva mennybe feltekinte,
Mert Istenben vala minden bizodalma.

34. Az vén emberek ott ezt felelték vala:
„Mikor mi a kertben széllyel járunk vala,
Ez asszony a kertbe akkort béjött vala,
Két szolgáló leány csak utána vala.

35. Leányokval ajtót hamar bezárlatá,
És a leányokat tőle kibocsátá,
Egy ifjú rejtekből őhozzája juta,
Paráznaságképpen véle vigadoza.

36. Az kert szurdokából mi ez dolgot látók,
Hozzájok futamánk látván álnokságok,
Paráználkodniok őket együtt látók,
De az ifjú legént mi meg nem foghatók,

37. Mert néki nálunknál jobb ereje vala,
Az ajtót felüté, ajtón kiszalada,
Az asszont megfogók, nékünk meg nem mondá,
És meg nem jelenté az ifjú ki volna.

38. Ezekről mi vagyunk az tanóbizonság!"
Őnékik meghivé az egész sokaság,
Mint fejedelmeknek és fő bírájoknak,
Zsuzsánnát halálra ott mind kárhoztaták.

39. Zsuzsánna Istenhez kiáltván ezt mondá!
„Örök Isten! ki vagy titkoknak tudója,
És minden szíveknek vagy általlátója,
Mindeneket te tudsz elébb hogynem volna.

40. Te tudod Úristen, hogy ez hamis bírák,
Hamis tanúságot ellenem szólának,
Íme kell meghalnom, maga én nem töttem,
Mit ez hamis bírák ellenem szólanak."

41. Isten letekinte az nagy kiáltásra,
Zsuzsánnát kedvelé, őtet meghallgatá,
És mikoron immár vitetnék halálra,
Egy kis gyermek lelkét Isten felindítá.

42. Az gyermeknek neve Dániel próféta,
Gyermek nagy felszóval felkiáltá, monda:
„Én az igaz vértől vagyok oly nagy tiszta!"
Hátra őreája a sok nép fordula.

43. Minda az sokaság: „Mit szólsz te, gyermek?"
Felele őnékik állván őközöttök:
„Izrael fiai lám, bolondok vagytok,
Igazat ítílni mindnyájan sem tudtok.

44. Mi légyen az igaz? lám nem ismeritek,
Izrael leányát halni ítíltétek,
Az új ítíletre azért megtérjetek,
Mert hamis beszédet ez ellen szerzettek."

45. Azért hamarsággal ottan megtérének,
Mondának az vének ott az kis gyermeknek:
„Jövel, ülj közinkbe, jelents mindeneket,
Isten néked adta tisztit az vénségnek."

46. Mondá őnékiek az gyermek Dániel:
„Csak egymástól őket tü elválasszátok,
Megítílem őket igaz ítílettel,"
Ott egymástól őket azért elválaszták.

47. Egyiket hivatá, mondá őnékie:
„Vissza aggott ember, gonosz napon termett!
Az te nagy bűneid most eljöttenek,
Minden álnakságid mostan kitetszenek.

48. Hamis ítíletet ebből ítílsz vala,
Az ártatlanokat nyomorgatod vala,
És az gonoszokat elbocsátod vala,
Maga Isten mondá: ártatlant meg ne ölj!

49. Mondd meg azért, hogyha őket együtt látád,
Micsoda fa alatt beszélleni látád?"
Monda az vén bíró: „Megmondom, mert láttam:
Az enyves fa alatt bizony őket láttam!"

50. Hallván az Dániel, néki ezt felelé:
„Igazán hazudál az te vén fejedre,
Íme az Istennek angyala kivette,
Mely szentenciával téged vágjon ketté."

51. Dániel akkoron ezt el-kiviteté,
Másikat hivatá, monda őnékie:
„Kánaánnak magva, pogánoknak vére,
Minden álnakságnak kútfeje, örvénye!

52. Orcának szépsége lám megcsalt tégedet,
És elfordította kévánság szívedet.
Az szép leányokval ezt teszitek vala,
És ők félelmesen néktek szólnak vala.

53. Júdának leánya ezt nem szenvedheti,
Ti gonoszságtokat el nem viselheti,
Mondd meg azért, őket mely fa alatt láttad?"
Ottan azt felelé: „Tölgyfa alatt láttam."

54. Hallván az Dániel néki ezt felelé:
„Igazán hazudtál tes tennen fejedre,
Íme az Istennek angyala kezében
Egy éles tőr, kivel tüteket vág ketté."

55. Mind az egész község felkiálta, monda:
Az nagy Úristennek mennyben légyen hála!
Őbenne bízókat ki megszabadítja,
Haláltól, patvartól őket ótalmazza.

56. Az két vén emberre ott az nép támada,
Mert Dániel őket ám meggyőzte vala,
Önnön szavok által ám meggyőzte vala,
Hogy ők hamis tanót ketten szóltak vala,

57. Mint kívánják vala, hogy ők elvesztenék
Az szegény Zsuzsánnát: ők is elvesztenek,
Mojzes törvényében mindkettőt megölék,
Álnakságok szerént mert ők ezt érdemlék.

58. Elkiás akkoron ő feleségével,
És az Joakhimmal, Zsuzsánna férjével,
Atyjafiaival és ismerőivel,
Istent magasztalták nagy dicsűretekkel.

59. Akkoron Istenben ők mind örülének,
Zsuzsánnának vígan ők mind örvendének,
Hogy semmi szeplőben őtet nem érheték,
Ártatlannak lelék, haláltól menteték.

60. Ezt az nagy Úristen nékünk megíratá,
Hogy ő az igazat soha el nem hagyja,
Őbenne bízóknak megszabadítója,
Minden szükségekben őket oltalmazza.

61. Dániel próféta ezt régen megírta,
És az Bibliából magyarra fordítá
Az Batizi András ő betegségében,
Ezerötszáz negyven és egy esztendőben.

1541

Meglött és megleendő dolgoknak teremtéstül fogva mind az ítéletig való históriája

(részletek)

1. Az én beszédemet ti meghallgassátok,
Hogy kik nagy dolgokat hallani kévántok,
Jövendőt, mulandót érteni akartok:
Régi és uj dolgot ingyen majd hallatok.

2. Nekünk az próféták nyilván megmondották,
Ez világ idejét, írásokban hagyták,
Sok csudák lettenek, melyek már elmúltak,
Jövendőket várunk, mint megprófétálták.

3. De szükség az időt nekünk elosztanunk,
Utolsó időknek csudáit értenünk,
Pogán törököknek idejeket tudnunk,
És az Ántikrisztust illik megesmérnünk.

4. Régi nagy időben Szent Illyés próféta,
Ez világnak minden idejét meglátá,
Istenül megérté, három részre osztá,
Az ő háza népét ekképen tanyítá:

5. Egész ez világnak állapatja lészen,
Hatezer esztendő, osztán vége lészen,
Az két első ezer úgymint üres lészen,
Második kétezer, törvény alatt lészen.

6. Az harmad kétezer Krisztus után lészen,
De ha ez kétezer teljesen nem lészen
Ez világ bűnejért az bizonnyal lészen,
Kiért az ítélet hamarébb meglészen.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

61. Rómában Augustus mikor uralkodnék,
Az emberi testben urunk felöltözék,
Egy szép szűz leántól világra születék,
Harmadik kétezer esztendő kezdeték.

62. Krisztus Jézus urunk bűnünkért áldozék,
És halottaiból ő feltámasztaték;
Minden birodalom őnéki adaték,
Mennyben földen örök királlyá tételék.

63. De Szentlélek Isten nyilván megmondotta,
Az szent prófétákkal megprófétáltatta,
Az szent írásokban szépen béiratta,
És jövendőképpen nékünk tudnunk adta.

64. Hogy az legutolsó időben támadna,
Két hatalmas ország a Jézus Krisztusra,
Az török fegyvere, Mahumet országa,
Az hamis tudomány pápa csalárdsága.

65. Egyik neveztetik fene bestiának,
Másik neveztetik hamis prófétának,
Mindkettő egyszersmind az Ántikrisztusnak,
Mert ők az Krisztusnak ellene támadnak.

66. De hogy mi ez dolgot nyilvább megérthessük,
Az szent prófétákot szükség elöl vennünk,
Szent Ezekhielnek írását értenünk,
Az Szent Dánielnek látását megtudnunk.

67. Azért az Dániel ilyen látást láta,
Négy szél az tengeren tusakodik vala,
Négy fene bestiák felhágtattak vala,
És egyik másiktúl különbözik vala.

68. Az egyik fenevad egy oroszlán vala,
Az másik fenevad egy nagy medve vala,
Harmadik fenevad az leopárd vala,
Negyedik fenevad csudálatos vala.

69. Az első fenevad az oroszlán vala,
Kinek saskeselő két nagy szárnya vala,
És az földnél feljebb emelkedik vala.
Emberi szömélyben ő változik vala.

70. Nabugodonozor az oroszlán vala,
Kinek birodalma e földen nagy vala,
Emberi szömélybe ő változik vala,
Mert az egy Istent megesmeri vala.

71. Két szárnya az vadnak az ő hátán vala,
Mert az birodalom két népeknél vala,
Babiloniában és Assyriában,
Egyik másik után uralkodik vala.

72. Az másik fenevad egy nagy medve vala,
Ez az persiai birodalom vala,
Az medve szájában három rend fog vala.
Cyrus és Darius, az Artaxerxes vala.

73. Harmadik fenevad az leopárd vala,
Világbíró Sándor ez bizonnyal vala,
És az leopárdnak négy nagy szarva vala,
Mert Sándor országa négy királyra szálla.

74. Negyedik bestia csudálatos vala,
Kinek az homlokán tíz nagy szaru vala
Vas foga, vas körme ő nékie vala,
Mindent az lábával az földhöz ver vala.

75. Ez vad az római birodalom vala,
És az ő tíz szarva tíz nagy ország vala,
Mindent az lábával az földhöz ver vala,
Mert ő nagy sokakot megnyomorít vala.

76. Ez vadnak isméglen egy nagy szarva kele,
Három szarva ottan kitörék ellene,
Mert ő az többinél mind hatalmasb vala,
S mint egy embernek, szeme, szája vala.

77. Ennek ez szarunak szeme, szája vala,
Az nagy Isten ellen káromlást szól vala,
Az ő szenti ellen hadakozik vala,
És őket ideig mind meggyőzi vala.

78. Ez igen nagy szaru az Mahumet vala,
Hogy ki az római tisztből feltámada,
De az birodalom immár kisebb vala,
Hatszáz és negyvenben immár írnak vala.

79. Három szarva akkor Rómának kiromla,
Mikor három ország őtűle elhajla,
Syria, Egyiptom, Mahumethöz álla,
És Ciliciának jobb része határa.

80. Őtet az törökök azután követék,
Szent Methodiustúl hogy kik neveztetnek
Az véres zsidóknak, környülmetélteknek,
Avagy hegy közibe bérekesztetteknek.

81. Töröknek mondatnak, mert ők mindent törnek.
De véres zsidóknak azért neveztetnek,
Mert ők zsidó módra környülmetélkeznek,
És sok gyolkossággal megvéresültettek.

82. Hegybe bérekesztett zsidóknak mondatnak,
Mert ők az Kaukasus hegy megett lakának,
Egy róka ösvényen el-kirekednének,
Mikor Mahumetet az rókák követék.

83. Azért az nagy szaru az Mahumet vala,
És az pogán császár Mahumet szolgája,
Az ő szeme, szája, az ő tudománya,
Az szent prófétákot melyvel megtagadja.

84. Ezek Isten (ellen) káromlást mind szólnak,
Mert az Krisztus Jézust csak embernek mondják,
Az ő istenségét nyilván megtagadják,
Az ő megváltását semminek alítják.

85. És az szentek ellen ezek hadakoznak,
Mert ím így jól látjuk keresztyének vínak,
Nagy jó szerencsével mindenütt ők járnak,
Az kereszténységet mindenfelé rontják.

107. Testi Ántikrisztus ki légyen jól tudjuk,
Mert nyilván Mahumet és az pogán császár,
Lelki Ántikrisztus hogy az pápa légyen,
Szent Pál és Dániel szöréről[1] megírják.

108. Mikor az hamisság mind széllyel áradand,
Egy dísztelen ember akkoron feltámad,
Nagy bölcs beszédeknek ez értője lészen,
És az csalárdságban szerencséje lészen.

109. Ez az szent népeknek virágát megfojtja,
Az nagy kazdagsággal, bővséggel megrontja,
Idegen erővel ő megerősödik,
Emberi kéz nekül esmég elrontatik.

110. Ez minden szenteknek Istenére támad,
Az fejedelmeknek ő fejére árad,
Az régi atyáknak Istenét elhagyja,
Az Maosim Istent magának választja.

111. Arannyal, ezüsttel Istenét tiszteli.
És drága kövekkel áldozik ő neki,
Minden szentségeknek ő rontója lészen,
És asszonynépeknek kévánója lészen.

112. Ez írások nyilván az pápáról szólnak,
Ki bölcs beszédeknek akkor lőn értője,
Az ő decretomát[2] mikor felvéteté,
Azzal az szent írást mind hátra vetteté.

113. Idegen erővel ő megerősödék,
Mert az császárokat és az királyokat
Az ő szentségével lába alá hajtá,
Hogy kik őnékie országot adának.

114. Az keresztyén népnek virágát megfojtá,
Mert az bölcs népeket ő magához hajtá,
Kinek érsekséget, pispekséget ada,
Kinek kusztósságot, prépostságot oszta.

115. Az régi atyáknak Istenét elhagyá.
Mikor az szenteket kezdé imádnia,
Az bálvány képekhöz bolcsó-utat[3] nyita,
Maosim Istennek kezde áldoznia.

116. Maosim zsidóul, magyarul erősség,
Kővár, kőpalota, kazdagság és bővség,
Mert az ő istene torok, gyomor és has,
Az ő mennyországa sok pénz sok kazdagság.

---

[1] Szer, azaz sor szerint
[2] Határozat, rendelet, törvény
[3] Búcsú-utat

128. Itt az írás nem szól az pogán császárról,
Mert ő uralkodik éles fegyverével,
De az pápa regnál ceremóniákval,
És ő uralkodik Krisztus templomában.

129. Istennek székibe magát helyheztette
És földi Istennek magát neveztette,
Hamis embereket pénzért idvözíte,
Igaz jámborokat ő pokolra vete.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

133. De az istentelen embert kijelenti,
Úr Krisztusnak szája, szent lelke megöli,
Az ő dücsőséges eljövetelével,
Az kegyetlen embert éppen mind elrontja.

134. Jóllehet az Krisztus dicső eljöveti
Őtet teljességvel utolszor elrontja,
De annak előtte ő kijelentetik,
Az szent írásokval ő megölettetik.

135. Azért ő ideje immár mostan eljött,
Mert már hirdettetik az evangélium,
Pápa tudománya immár most kitetszik,
Az ő csalárdsága mostan megfeddetik.

136. Aki ő szívébe az írást bévötte,
Annak ő lelkében az pápa már megholt,
De azért az testben ítéletig lészen,
Akkoron úr Krisztus őtet mind elrontja.

137. Azért az ítílet immár elközelget,
Mert már jobb részére a jegyek meglöttek,
Melyeket az Krisztus nékünk megjelentet;
Az szent írásokba nékönk béíratott.

138. Az napban, az holdban nagy jegyek löttenek,
Éhség, szikségek, döghalálok löttek,
Nagy földindulások, nagy hadak voltanak,
Tengernek zúgási immár sokak voltak.

139. Mikoron az ágak szépen kibimbóznak,
Jelentik hogy az nyár immár közel vagyon:
Akképen az jegyek nyilván azt jelentik,
Hogy ítílet napja immár elközelget.

140. Azért minden ember lelkéhez tekéntsen,
És az ő bűnétől minden megrettenjen,
Isteni félelembe ő magát foglalja,
És várja nagy vígan az Úr Jézus Krisztust.

141. A mi urunk Jézus sziletése után
Az ezerötszázban és az negyvennégyben,
Az Batizi András ezt szerzé versekben,
Kiből dícsírtessék az Úr Krisztus Amen.

1544

SZKHÁROSI HORVÁTH ANDRÁS

Vigasztaló ének

Nótája: Segítségül híjjuk az etc.

1. Semmit ne bánkódjál Krisztus szent serege,
Mert nem árthat néked senki gyűlősége[1],
Noha ez világnak rajtad dihössége
De nem hágy szégyenbe Krisztus ő felsége.

2. Királyi nemzet vagy, noha te kicsin vagy,
Az Atyaistennek bizony te kedves vagy,
Ő szent fia által már te is fiú vagy,
Minden dicsőségben higyjed, hogy részes vagy.

3. Hogyha te igazán az Krisztusban bízol,
Higyjed, hogy lélekben Istennel meghízol,
Ha Krisztus vérében igaz hüttel iszol,
Higyjed, hogy örökké meg nem szomjúhozol.

4. Akármint halásszon az ördög utánad,
Az ő tagjaiban dihösködjék rajtad,
Mind tőrrel, fegyverrel siessen utánad,
Ha Krisztusban bízol, neked az sem árthat.

5. Rajtad semmit nem fog az pogány ellenség,
Noha nehéz neked az rettenetesség,
Bátor koncra hányjon az hitlen ellenség,
Feltámaszt az Krisztus, neked nagy reménység.

6. Ótalmazza Krisztus az ő szentegyházát,
Miként az jó pásztor az ő juhocskáját,
Valaki hallgatja az Krisztus mondását,
Viseli mindenkor szorgalmatos gondját.

7. Siess most mi hozzánk Krisztus, segélj minket,
Az te szent igéddel neveljed hitünket,
Az te szent lelkeddel bírjad életünket,
Hogy minden dolgunkban dicsérhessünk téged.

[1] Gyűlölködése

8. Igaz fogadásod és minden beszéded,
Nyilván vagyon immár minden dicsőséged,
Ne hadd elpusztulni a kicsin sereget,
Kiért a keresztfán vallál nagy kínokat.

9. Ne nézzed Uristen ez világ vakságát,
Te nagy jóvoltodról háládatlanságát,
Az te igéd ellen ily nagy káromlását,
Nézzed az Krisztusnak ártatlan halálát.

10. Vedd el már mirólunk az sok ellenséget,
Vedd ki miközülünk az sok gyűlölséget,
Esnek nagy szégyenbe minden ellenségönk,
Az kik megtagadják az te dicsőséged.

11. Senkiben nem bízik az anyaszentegyház,
Hanem csak tebenned ki minket ótalmazsz,
Te igazságoddal mindenkoron táplálsz,
Te szent sebeiddel minket megvigasztalsz.

12. Hálát adunk néked mennybéli nagy Isten,
Ki vagy egy állatban és három személyben,
Ne hagyj: mi rettegjünk az keserűségben,
Halálunk óráján ne essünk kétségbe.

1544 körül

Kétféle hitről, a Krisztus-béli és a pápai foltos hitről

(részletek)

Az Trója nótájára. Avagy: Nagy sok szent írásokról emlék:

1. Siess keresztyénség, gondolj jól igyedről,
Emlékezzél immár nagy veszedelmedről,
Mert elfeledkeztél az egy igaz hitről,
Igaz ítéletről, igaz esméretről.

2. Kár és nagy szemérem az keresztyéneknek,
Hogy a hamisságnak ily igen engednek,
Az jó igazságnak semmit nem örülnek,
Szégyent nem esmernek, Istenül nem félnek.

3. Honnét érdemletted ezt te keresztyénség,
Hogy tégedet csúfol a pogán ellenség,
Tudod, mert elveszte az sok hitetlenség,
Ezzel így ostoroz az mennybéli felség.

4. A nagy sok bolondság mind jóságnak tetszik,
Isteni igazság hamisságnak tetszik,
Ilyen nagy vaksággal e világ veretik,
Hol Isten beszéde hamisságnak tetszik.

5. Röttenetes dolog mely időbe jutánk,
Minden igazságban szertelen megromlánk,
Nagy szidalomságban, bolygóban maradánk,
Sok esztelenségben im mind megvakulánk.

6. Oktalanság lám volt az emberi vakság,
Hogy hol uralkodik emberi okosság,
Hatalmas hamisság, színvesztő jámborság,
Mert oda nem férhet isteni igazság.

7. Sokfelé eloszla ez világnak gondja,
Ki némettel tartja, ki törökkel tartja:
Ekképen hasonlék az hitnek ő dolga,
Ki pápával tartja, ki Krisztussal tartja.

8. Itt azért im szóljunk az kétféle hitről,
A Krisztus hitiről – az keresztyén hitről,
Az pápai hitről – az színvesztő hitről,
Ennek röttenetes nagy csalárd voltáról.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

27. Rövid beszéddel már ím ezekről szóljunk,
Kit pápai hitnek, foltos hitnek mondunk,
Hogy mi az kettő közt választani tudjunk,
Melyik jobbnak tetszik az mellett maradjunk.

28. Az pápai hit is noha Krisztust vallja,
Csak szájában hordozza, szívében nem tartja,
Mert sok bolondságból idvösségét várja,
Krisztus szent halálát elégnek nem vallja.

29. Cselekedését ím pápának megmondom,
Nem rágalmazásból hidjed nyilván mondom,
De hogy hiti foltos, színvesztő azt mondom,
Bátor megmondjátok ezt ím nyilván mondom.

30. Jézus urunk lám ezt nekünk írva hagyta,
Szent Ezsaiásnál nekünk nyilván mondja,
Hogy az Atyaisten ezt semminek tudja,
Emberi szerzéssel ki őt magasztalja.

31. Az pápának dolgát ha mi megtekintjük,
Emberi szerzéssel nyilván rakva látjuk,
Az Isten szerzését megfejtette, látjuk,
Azért ne bánjátok, ha hamisnak mondjuk.

32. Mit használ ő néki az Krisztus halála,
Ha misemondásba idvösségét várja,
Szentek érdeméből idvözül, azt mondja,
Bolcsóval embernek bűnét megbocsátja.

33. Semmire nem kell hát a Krisztus halála,
Csak legyen sok pénzed az lélekváltságra,
Az harminc misére, énekes zsoltárra,
Sok gyertyagyújtásra, az vigiliára.

34. Üdvözít tégedet sok pap-barát-morgás,
Halálod óráján nem kell predikállás,
Bátor tartsa dolgát minden vigasztalás,
Csak legyen ott sós víz, kenet, olajozás. (1)

35. Mit járna hát Krisztus ott a keresztfával,
Rosszas seregével, pökdösött orcával,
Likas oldalával, sebes lábaival,
Ha pápa megváltott büdös olajjával.

36. Megjelent ím ezből pápa hamissága,
Hogy Krisztusnak tisztit az olajnak adta,
Szemnek, szának vétkét ezzel eloltotta,
Embereknek bűnét ezzel megbocsátta.

37. Jól ha mi megnézzük szerzetesek dolgát,
Kik a pápa zsoldján élnek, pártját tartják,
Hogy csak álnoksággal magokat megcsalják,
Az tudatlan népet soha nem tanyítják.

38. Pusztaság ott nagy lőn minden igazságban,
Mikor bízni kezdénk tudatlan papokban,
Velek öszve esénk ennyi sok vakságban,
Vak vakot vezetvén esénk az nagy gátban.

39. Oltalma igen sok az pápa zsoldjának,
Sok oskolájának és sok klastromának,
Káptalanságának nagy sok bordéljának,
De nincsen oltalma Krisztus mondásának,

40. Nem lőn itt e földön Krisztusnak nyugalma,
Noha mennyen földön volna birodalma,
De nincs tisztessége ki őt magasztalja,
Eretnek pikhartnak mind ez világ mondja. (2)

41. Te ezt eszedben, óh vak világ, nem veszed,
Hogy az igazságot csak ingyen sem érted,
De az hamisságot fegyverrel te őrzed,
Kik jóra tanyítnak azokat üldözöd.

42. Immár mi itt szóljuk a sok gyermekségről,
Sok esztelenségről, emberi szerzésről,
Pápa szerzéséről, csúfságos életről,
Hogy az igazságot megesmerjük ezből.

43. Fegyverrel őrizi pápa ő szerzését,
Nagy karácson előtt agyaras miséjét, (3)
Tisztelni akarja az Krisztus szüléjét,
Mert szűz Máriától várja idvösségét.

44. Isten az embert nagy vesztében megszáná,
Egyetlenegy fiát ez világra adá,
Ezt karácson napján az angyal megmondá,
Idvözítő Jézus hogy született volna.

45. Csúfságával pápa ezt mind elmúlatja,
Csak szalmahintésre akkor vagyon gondja, (4)
Sok misemondással az Istent csúfolja,
Az Krisztusnak hasznát láb alá tapodja,

46. Istenünk azt mondja, hogy innepet szentelj,
De Szent István napján pápa zabot szentel,
Az Szent János napján jó borokat szentel,
Aprószentek napján nagy sok vesszőt szentel. (5)

47. Semmi nincsen erről lám az Szentírásban,
Időnket múlatjuk azért csak heában,
Az Vízkereszt estin voltunk nagy lakásban,
Idvösséget vártunk az sok zabálásban.

48. Ennek utánna a Bódogasszon napján
Nagy sok gyertyát szentelt, csudálunk hatalmán,
Ördögtül oltalmaz halálunk óráján,
Az gyermek kezében de eb adjon abban. (6)

49. Többet ezekről én mostan it nem szólok,
Csak a csúf innepről, az farsangról szólok,
Mennyi sok bolondság ott vagyon tudjátok,
Minden gonoszságra vagyon szabadságtok.

50. Senki ne féljen már akkor részegségtül,
Gonosz gyolkosságtul, fertelmes élettül,
Csak böjtben, megszűnjék az gonosz étkektül,
Túrótúl, tikmonytúl és az hús-ételtűl.

51. Ütközet nagy leszen mindenkor farsangban,
Mikor Cibere bán beszáll az Bánságban,
Konc vajda haragszik dúl-fúl haragjában,
Mert nincs tisztessége az negyven hat napban. (7)

52. Oh mely szemérem ez a sós szalonnának,
Az disznó soldornak, hogy füstön hallgatnak,
De csak lencse, borsó tisztességben vagynak,
Az szegény kapások halat nem kaphatnak.

53. Reggel a papok ha böjtökben felkelnek,
Kellemetlen az haltul igen birbitelnek,
Sok precest olvasnak, egyházat kerengnek, (8)
Honnét halat hoznak, mindenfelé néznek.

54. Vajki okosok akkoron a barátok,
Pénzt ők nem hordoznak, de kezekben szatyrok,
Hosszú olvasójok, ő nyelvek, hálójok, (9)
Nagy sokat akkor kong ő hangos harangjok.

55. Misemondással, nagy sok harangozással,
Szemeket bedugják minden ravaszsággal,
Mindent idvözítnek az álnok kápával,
Az gyermekszülőknek használnak kordákkal.

56. Semmit ezekről én szólni nem akartam,
Mert az foltos hitről csak szólni akartam,
De Virágvasárnap szentelt berkét láttam,
Kinek ez óráig hasznát nem tudhattam. (10)

57. Tekintsze meg immár az nagy heti dolgot,
Ingyen majdan ott látsz sok ördögi dolgot,
Papok közt vakságot, apró bolondságot,
Kivel elhitették ez széles világot.

58. Jézus urunkat ők ezekkel tisztelik,
Éjjel az gyertyákat egyenként elszedik,
Az földet erőssen pálcákkal veretik,
Csaté-paté zérzur, hol mit használ nekik? (11)

59. Pápa! te mit gondolsz e sok ravaszságról,
Így emlékezel meg Krisztus haláláról?
Ez tudománt hoztad bizony te pokolból,
Mert az Isten megtilt ez sok bolondságtul.

60. Eltemettetél te minden igazságot,
Nagy pénteken mívelsz nagy sok gyolkosságot,
Minden esztendőben Krisztust elárulod,
Bálvány-imádásra az föld népét hajtod.

61. Nem hagyá a Krisztus ezt testamentomba:
Szent testét rekesszük írott koporsókban,
Odoban, ketrecben, sem a szent oltárban,
De az bűnös népnek ételül ajánlá. (12)

62. De szólni miért nem hagysz az harangoknak,
Se „gloria patrit" mondani papoknak,
Lám nincsen tilalma soha az jószágnak,
Miért nem hagysz békét az igaz Credónak? (13)

63. Jaj, mely szemérem pápa az te szentséged,
Nagyszombaton látjuk az tüzet kerenged,
Sok viasz keresztvel súgdva az bűvöled,
Az vízre lehellesz, azzal szentté teszed. (14)

64. Az veternyére hogy húsvét napján juttunk,
Az koporsó környül kerengve hazudtunk,
Szú öttö tőkéhöz fejenként békélkedtünk,
Az igaz Istennek ott nagy bosszút tettük. (15)

65. Régen az Isten már Mojzsesnek kiadá,
Hogy ábrázatjára képet ne csinálna,
Soha se tisztelne, bálványt se imádna,
Mert az igaz Isten bosszúálló volna.

66. Ím a rosszas tőkét Krisztusnak kiáltják,
Meg sem tagadhatják, hátokon hordozzák,
Tisztességben tartják, térden csókolgatják,
Krisztus tisztességét az bálvánnak adják.

67. Oh mely szemérem ez az keresztyéneknek,
Hogy ily nagy vakságból fel nem ébrülhetnek,
Lám pogán törökök mind azzal mevetnek,
Hogy Istenek tőke az keresztyéneknek. (16)

68. Rothadt tőkéknek térdet fejeket hajtunk,
Az disznó soldornak innepet szentelünk,
Kit nagy zabálásban farsangban elhagytunk,
Sós vízzel meghintjük, szenteltnek alitjuk.

69. Vajjon s mit használ hús-ételtül megszűnni?
Lám hagyá az Isten az bűntűl megszűnni,
Pápa hús-ételre kész levelet adni,
De nem szabad bűnre szabadságot adni.

70. Mondám tinektek, pápa hiti hogy foltos,
Mert nem viszen minket Krisztus halálához,
Kötöz bolcsójához, büdös soldorához[2],
Arra hogy nem juthat ő szent írásához.

71. Honnét tanulnád te, hogy a Szent Márk napján,
Tétova kerengesz az jó gabonákban,
Keresztjáró héten mit kullagsz az rozsban,
Viseled az bálvánt Úrnapján árnyékban. (17)

72. Oltalmazz Úristen ez nagy foltos hittül,
Szabadits meg immár nagy veszedelemtül,
Hogy szakadhassunk el az hitetlenségtül,
Oltalmazz pápátul és az törököktül.

73. De hová lőnek el az jó fejedelmek,
Kik az Úristennek mindenben engednek?
Nám mind elveszének csak marhát keresnek,
Minden igazságnak ellenségei lőnek.

74. Jusson eszedbe a Szent Pálnak mondása,
A fejedelemség, hogy Istentül volna,
Minden igazságnak oltalmára volna,
De Szent Pál mondása im visszafordula.

75. Elveszt az Isten az nagy sok hamisságért,
Az mint Szent Pál mondja: telhetetlenségért,
Bálványimádásért, az hitetlenségért,
Az ő szent fiának nem esmeretiért.

76. Ezerötszázban és ím az negyvennégyben,
Váradon ezt szerzék, az káptalan szerben, (18)
Az váradi papok nagy szertelenségben,
Paráznaság miá oly nagy fizetésben.

77. Térits ki Úristen ilyen nagy vakságból,
Nagy bálványozásból, tisztátalanságból,
Adjad, esmérhessünk téged szent igédből,
Dicsérhessünk téged mi tiszta szívünkből.

1544

Emberi szerzésről (19)

1. Szükség keresztyénnek mindenkor vigyázni,
Minden ellenségtől magát ótalmazni,
Ki akar lelkében meg nem csalatkozni.

2. Krisztus urunk mindent int az vigyázásra,
Szent Péter apostol az jó józanságra,
Mert az ördög vigyáz az mi romlásonkra.

3. Sok csalárdság esék köztönk keresztyének,
Arra, hogy fejenként voltonk esztelenek,
Írást nem követtönk, hittönk mindeneknek.

4. Egy ellenség köztönk igen nagy romlást tött,
Kit az keresztyénség csak eszébe sem vött,
Mert nagy szépnek tetszett, azért elhitetött.

5. Ez nagy ellenséget nagy sokan szeretik,
Nem tom minek hívják, kötélvel övedzik,
Asszó fába oltott[3], de két kézvel eszik.

6. Hosszó,ráncos ruhát és cafrangot visel,
És mind télbe-nyárba szőr koszorút visel,
Alázatosan jár, de rakva míregvel.

7. Barlangban lakozik, bömböl éjjel-nappal,
Gyakran fejét hajtja, azval sokat megcsal,
Csodákra kik futnak, megjőnek nagy kárral.

8. Barlangból ha kijő, alánézve kullag,
Álnokságot gondol, de kétfelé hallgat,
Ahova béférhet, ott bizon nagy kárt hagy.

[3] Facipőben, fasaruban jár

9. Édes, szép beszédő, hogy angyalnak vélnéd,
De végre ment megcsal! ha eszedbe vennéd,
Bizon te vigyáznál, magad megőriznéd.

10. Távol ha tekénted olyan mint egy méhkas,
Ha hozzá közel mégy, olyan mint egy agg sas,
Vaj! puhán övedzett ragadozó farkas.

11. Nem veszed eszedbe kis gyermek erkölcsét?
Mely igen fél tűle látván ellenségét,
Ottan fut anyjához, hogy megmentse fejét.

12. Gyermekteket ezzel lám ijesztgettétek,
Mert ellenségtek volt, de nem értettétek,
Lelkünkben, marhánkban mert igen nagy kárt tett.

13. Ezt ha te nem hinnéd ím megbizonyítom;
Krisztust nem ismerik, ezt én nyilván mondom,
Rosz kápában[4] bízik, azba eb hazudjon.

14. Holt testre felvonszák rosszas büdös kápát,
Ezzel idvösséget az holtnak hazudnak,
Lássad álnokságát ez szent jámboroknak.

15. Tömlőben viselnek ezek idvösséget,
Ezzel elhitetik az keresztyénséget,
Hamis miséjével hogy kedvessé tehet.

16. Az keresztyénséget valljuk az Krisztustul,
Idvösségünk nincsen azért rossz kápátul,
Kérlek szűnjetek meg ez sok bolondságtul.

17. Ím tanács teneked megnyomorult község,
Hogy megcsalott téged ez sok szerzetesség,
Ki néked volt kedves, az volt nagy ellenség.

18. Ez világnak szenti ím most felindultak,
Az tudatlanságban mert mind megvakultak,
Szégyent nem esmernek, Krisztusra támadtak.

19. Visitátorokat[5] vizsgálni bocsátnak,
De kő-templomokat csak meglátogatnak,
Verébszart hol látnak, azban megbotolnak.

20. Tevéket elnyelnek, szúnyogot megszűrnek,
Keresztyén egyházról gondot nem viselnek,
Lelket nem építnek, csak pilésre[6] néznek.

[4] Csuklya
[5] Egyházlátogatókat
[6] Tonzúra (pilis): a papok fején kopaszra nyírt rész

21. Az tudatlanságról senkit meg nem feddnek,
Az sok részegségről meg sem emlékeznek,
Az paráznaságért senkit meg sem vernek.

22. Ítéljed Úristen, ha ez nem nagy vakság,
Tiltván ő közöttek az jó szent házasság
És kedves közöttek szertelen bujaság.

23. Igaz házasságot azért nem szeretnek,
Hogy keserűséget el nem szenvedhetnek,
Könnyebben élhetnek, új edént szeretnek.

24. Látod keresztyénség világ álnokságát,
Nagy tudatlanságát, bűnben nagy vakságát,
Ne kövessed azért az ő hamisságát.

25. Miként az konkolnak fejér az virága,
Belől, ha megrontod, fekete az magva:
Az szerzeteseknek ilyen jámborsága.

26. Kérlek keresztyének kövessük az Krisztust,
Kit az Atyaisten minekönk ajánlott
És kinek kedveért fiakká választott.

27. Ne higyjönk hazugnak, ki igazat nem mond,
Hallagssuk az Krisztust, mi mesterönk mit mond,
Ott meg sem csalatonk, mert mind igazat mond.

28. Ez éneket költé egy barátból lött pap,
Bánta bolondságát, elrúgta csuklyáját,
Hitire fogadta: soha többet nem csal.

1544 után

Az fejedelemségről

1. Sokan kévánnak fejedelemséget,
Kik csak ez világon várnak tisztességet,
De az hivatalban nincsen bölcsességek,
Azért csak szégyenség minden tisztességek.

2. Isten szerzése az fejedelemség,
Fejedelmet illet azért minden hívség,
Isteni bölcsesség, minden kegyelmesség
Nagy tökéletesség, igazság és szentség.

3. Salamon király mindeneknek példa,
Ki nem kazdagságért Istenhöz kiálta,
De csak bölcsességet Istenül kévánna,
Hogy jó és gonosz közt választani tudna.

4. Könyörgésében meghallgatá Isten,
Őtet megépíté minden bölcsességben,
Nagy sok kazdagságban, minden dicsőségben,
Kinek híre-neve lőn nagy tisztességben.

5. Szükség mindennek azért jól megtudni,
Az hatalmasságval miképpen kell élni,
Az fejedelmeket miképen kell félni,
De az szent írásból ezt meg kell tanulni.

6. Isten szolgája az fejedelemség,
Az hamisság ellen nagy röttenetesség,
És az igazságban mindennek segítség,
Hogy megmaradhasson köztünk jó egyesség.

7. Reájok Isten hagyá ez világot,
Hogy mindkét táblára viseljenek gondot, (20)
Minden szertartásra hogy tartsanak számot,
Mert ítélet napján tülek vesznek számot.

8. Nagy méltóságban fejedelmek vagytok,
Kik az hivatalban igazán eljártok,
Mert mind isteneknek Istentül mondattok,
Ha szívetek szerint Istennek szolgáltok.

9. Mit kéván Isten, Szent Dávid megmondja,
Hogy legyetek bölcsek Isten parancsolja,
Kiknek az Úristen az hatalmat adta,
Az földet ítélni és bírnia hagyta.

10. Nagy félelemben szolgáljátok – úgymond,
És nagy röttegésben vígadjatok – úgymond,
Az igaz tudománt forgassátok – úgymond,
Mert együld az Isten megharagszik – úgymond.

11. Igaz bírákot kéván az Úristen,
Az kik törvént tesznek igaz ítéletben,
Kik nem válogatnak szömélt az törvényben,
Es kik ajándékért nem ülnek az székben.

12. Jetro tanácsot ada Moizsesnek,
Hogy az birodalmat adja erősseknek,
Jó fejedelmeknek és istenfélőknek,
Az kik nem szolgálnak az nagy fösvénységnek.

13. Ezsiásnál ám megvagyon írván,
Az fejedelmektül az Isten mit kéván,
Igaz ítéletet, igaz törvént kéván,
Az szűkölködőkhöz segítséget kéván.

14. Ilyenek valának régen az királyok,
Régi jámbor bírák és jámbor tiszttartók,
Mint Salamon, Sámson, Dávid király vala,
Mint Moizses, Áron, Dániel és József.

15. Ezek az népet Isten szerint bírták,
Minden igazságban őket oltalmazták,
Törvéntelen őket meg sem nyomorgatták,
Isten törvényére őket tanyították.

16. Természet ellen ők nem parancsoltak,
És az Isten ellen törvént ki sem adtak,
Ország törvényében igazán eljártak,
Véghetetlenképen ők nem parancsoltak.

17. Méltán azokat hívták Isteneknek,
Isten fiainak, jó fejedelmeknek,
Ezek nem szolgáltak az Mammon ördögnek,
Az bálvány Istennek az nagy fösvénységnek.

18. Az kik eljárnak tisztekben hívségvel,
Tartozunk ezeknek minden tisztességvel,
Minden félelemmel és jövedelemmel,
Miképen Istennek engedelmességvel.

19. Hol vagynak mostan az jó fejedelmek,
Kik az igazságnak, Istennek engednek?
Látjátok fejenként kegyetlenné lőnek,
És hivataljokban egy lépést sem tesznek.

20. Isten szolgáinak vaj hogy mondattok,
Kik az Isten ellen éjjel nappal jártok?
Isten beszédének sohol helt nem adtok,
A kik prédikálják, azt is útáljátok.[7]

21. Nagy szégyenségben fejedelmek vagytok,
Ország pusztítóknak, csalárdnak mondattok,
Dúlók, kóborlóknak, lopóknak mondattok,
De elhallgatjátok, hogy már nem tudjátok.

22. Megbizonyítja ezt cselekedéstek,
Mert miképen az légy, máséra úgy estek,
Jövedelmetekkel meg nem elégedtek,
Arra az Istentül egy csöppet nem féltek.

23. Tudod mit monda Keresztelő János:
Tulajdon zsoldjával éljen minden zsoldos,
Patvarosnak mondja, ki téstova kapdos,
Nem illik, hogy ember legyen hamis vámos.

24. Törvény adótul Szent János meg nem tilt,
De méltatlanságtul mindentül itt megtilt,
Telhetetlenségtül ostor adót megtilt,
Hamis szolgálattul hamis ravást megtilt.

[7] Ti. a reformáció hirdetőit

25. Ez mostan való fejedelemségről,
Nagy szertelenségről és kegyetlenségről,
Az próféta írja nyilván mindenekről, –
Ha vakok nem volnánk tanulhatnánk erről.

26. Jerémiásnál ím az Isten hogy mond,
Mind az fejedelmek elhajlottak – úgymond,
És mind csalárdsággal ezek járnak – úgymond
Elkegyetlenedtek, eldöglettek – úgymond.

27. Az fejedelmek kegyetlenné lettek,
És minden lopóknak lopó társi lettek,
Ajándékot vesznek, igazat nem tesznek,
Ezsiás mondja az fejedelmeknek.

28. De még nyilvábban Ezékhiel mondja:
Prédáló farkasnak, vérontóknak mondja,
És lélek-vesztőknek az urakat mondja,
Sivó oroszlánnak Zsofóniás mondja.

29. Panaszolkodik az hatalmas Isten,
– Az próféta írja Micheás könyvében,
Hogy urak nem vagytok igaz ítéletben,
Hogy semmi jó nincsen nektek kedvetekben.

30. Szerettek – úgymond – minden gonoszságot,
És az embereket ugyan megnyúzzátok,
Az bőrt teteméről mind el-levonszátok,
És az tetemet is ugyan megrontjátok.

31. Röttenetesség itt az Isten mit mond:
Az én népem testét megeszitek – úgymond,
Mint egy serpönyében megráttjátok[8] – úgymond,
Az kegyetlenségről ím halljátok mit mond.

32. Megveri Isten – Moizses azt mondja,
Az Isten mondását az ki meg nem tartja,
Egyiptom csapását reája bocsátja,
Hogy ne legyen soha néki gyógyítója.

33. Hogyha hinnétek Salamon királynak,
Az kegyetlen urak, megmondja, mint járnak,
Kik tisztet kévánnak és hatalmaskodnak,
Hogy nagy keménséges ítéletre jutnak.

34. Öszvetörettek és semmié lésztek,
Mint az csepő szikra oly hamar elvesztek,
Kik az szegény népen most kegyetlenkedtek,
Ezsaiás mondja, de ti nem hiszitek.

[8] Kirántjátok, mint a rántott húst.

35. Az én népemnek nincsen bölcsességek,
Az fejedelmeknek nincs semmi értelmek,
Pokol torka tátva, hogy őket bényelje,
Ezsaiás írja, hogy minden meghigyje.

36. Hatalmasokká fejedelmek löttek,
De tikteket Isten nem esmer higyjétek.
Igen uralkodtok, nem Istentől jőtök,
Ezt Ozseás mondja, hogy ti meghigyjétek.

37. Miért nem esmer tikteket az Isten,
Arra hogy nem jártok az ő törvényében,
Az ő dicsesége nincsen tisztességben,
Az ő szent igéje nincsen becsületben.

38. Erről az Isten panaszol tinektek;
Atyátoknak hívtok, de lám nem tiszteltek.
Uratoknak hívtok, de tülem nem féltek,
Azért ti bizonnyal Istentül nem jőtek.

39. Krisztus urunknak ez bizony mondása:
Ki vagyon Istentül beszédét hallgatja,
Istent, ki szereti, mondását megtartja,
Aki meg nem tartja, annak ördög atyja.

40. Zakhariás ezt nagy felszóval mondja,
Az hatalmas Isten ő véle mondatja,
Minden meghallgassa és eszében tartsa,
Mert az hamisságot Isten igen bánja.

41. Tegyetek – úgymond – igazságos törvént,
Minden cselekedjék irgalmasság szerint,
Egymáshoz legyetek nagy szívetek szerint,
Ezt tőletek veszem én is igaz bőjtént.[9]

42. Özvegyet, árvát senki meg ne bántson,
Szegény nyomorultat meg se nyomorítson,
És útonjárókat meg se háborítson,
És atyjafiához gonoszt se gondoljon.

43. De ezt nem hallja – úgymond – az én népem,
Amit nékiek szól most az én törvényem,
Füleit bédugta és nem hallgat engem,
Semmit rajtok nem fog lám az én beszédem.

44. Én megharagszom már az én népemre,
Ingyen sem hallgatok ő könyörgésekre,
Eloszlatom őket idegen földekre,
Hogy ne jöhessenek soha ez jó földre.

[9] Bőjt szerint, böjt gyanánt

45. Én vagyok – úgymond – az hatalmas Isten,
Ki az igazságot oly igen szeretem,
És az ragadozást oly igen gyűlölem,
Soha semmiképen el nem szenvedhetem.

46. Nincs lám az ember ki Istentül félne,
Isten haragjától hogy ki megröttenne,
És az gonoszságról jámborságra térne,
Hazugságnak tetszik az Isten beszéde.

47. Példát vehetnénk Farahó királyról,
Az Holofernesről, Nabugodnozorról,
Az kegyetlenekről, Heródes királyról,
Kik mind elveszének Isten haragjától.

48. Minden népével Farahó elvesze,
Az tenger vizébe egyszersmind merüle,
Ott megszabadula az Istennek népe,
Kinek szent Moizses vala fejedelme.

49. Szolgáló népek itt megtanuljátok,
Kik kegyetlenséggel urakat szolgáltok[10],
Uratok kedvejért isten ellen jártok,
Mint Farahó népe mind azképen jártok.

50. Az Holofernes nagy hatalmas vala,
Százhúszezer népe mert csak gyalog vala,
Lovagos és ijjes szám szerint sok vala,
De egy özvegy asszony fejét vötte vala.

51. Nabugodnozor ám miképen jára,
Noha nagy hatalmas és kegyetlen vala,
De az barmok közé Isten vette vala,
Ott nagy sok ideig asszu szénát rága.

52. Heródes király nagy szégyenbe esék,
Az kegyetlenségért igen megvereték,
Mert az apró férgek az testét megevék,
Istennek haragja rajtok megjelenék.

53. Ekképen járnak az kegyetlen urak,
Kik hivataljokban igazán nem járnak,
Csak egymásra törnek és mindent pusztítnak,
Isten mondásával semmit nem gondolnak.

54. Urak ti bíztok az penészes pénzben,
Erős várotokban, gyűjtött kéncsetekben,
Kolcsos várostokban, aranyban, ezüstben,
De nagy hitetlenség, ki bízik ezekben.

[10] A tiszttartókra vonatkozik

55. Átkozott ki bízik önnön erejében,
Erős városában, temérdek kincsében,
Mert fogságban esik és nagy szégyenségben,
Jerémiás írja, nincsen kétség ebben.

56. Példátok volna néktek Móré László,
Ki nagy híres vala, mert vala kóborló,
Immár török kézben az kegyetlen dúló,
Hol mit használ néki az kóborlott sok jó. (21)

57. Halgassza, úgymond az Úristen neked,
Ím hozok tereád régi vastag népet,
Az kinek te nyelvét ingyen meg sem érted,
Erős városidat öszvetöri néked.

58. Ím jól látjátok, nem tagadhatjátok,
Az pogán töröknek ínségében vagytok,
Nagy sokat fizettek, de nyelvén nem tudtok;
Az kegyetlenséget azért nem hagyjátok.

59. Az nagy Úristen akar miként intsen,
Kegyetlen ostorral bátor fenyegessen;
De az igazságnak ahol helye nincsen,
Nincs az urak közül hogy ki jóra intsen.

60. Mind e világnak gonosz példa lőnek,
És az hamisságba elmerülének,
Kegyelmes uraknak hivatni örülnek,
De minden sárkánnál kegyetlenbbé lőnek.

61. Mind eltanulák az nagy hamisságot,
Urak, nemes népek, az szegény parasztok,
Minémük az urak, olyak az parasztok,
Az urakhoz képest mind keresik poklot.

62. Nem tudjuk immár, mely felé hajoljunk,
Urak, miattatok mind bolygóban vagyunk,
Kegyetlenségtektül mert oly igen félünk,
Semmi segítséget bennetek nem értünk.

63. Meghasonlatok mind testben, lélekben,
Csak kevesen vagytok igaz itéletben,
Sokan dicsökedtek az keresztyén névben,
De kevesen vagytok az egy igaz hitben.

64. Bálván-imádás nagy bűn tiköztetek,
Nyilván megmutatja telhetetlenségtek,
Igaz tudománynak nincs helye köztetek,
Luthernek mondjátok, a ki jót mond nektek.

65. Erre híva-e tikteket az Isten?
Hogy micsoda az jó és hasznos tinektek,
Mikheás próféta írva hagyta nektek,
Ha meghallgatnátok megmondanám nektek.

66. Igazat ítélj és tégy igazságot,
Mindenkor szeressed az irgalmasságot.
Féljed Istenedet, az Szentháromságot,
És mind hátra hagyjad az méltatlanságot.

67. Nem tudd-é hogy mond az Szent Pál apostol?
Hogy valakik élnek az méltatlanságban,
Minden álnokságban és nagy hamisságban,
Ezek bé nem mennek Isten országában.

68. De jaj tinektek, hogy ezt nem halljátok!
Az nagy gonoszt jónak ím mind alitjátok,
És az jót gonosznak nagy sokan mondjátok.
Az Isten haragja majd jő tireátok.

69. Ébröljetek fel azért fejedelmek,
Mert így nem mondottok ti keresztyéneknek,
Ha véget nem vettek sok gyűlölségteknek,
Sok bosszúállásnak, telhetetlenségnek.

70. Köztötek nincsen szeretet, egyesség,
Azért nincs veletek az mennybéli felség,
Ím reátok szálla vakság, szemtelenség,
Játszik tivéletek az pogán ellenség.

71. Hogy ha nem jártok tiszta igazsággal,
Mert csak uralkodtok hamis hatalommal,
Meg nem maradhattok az nagy pattantyúval,
Mert átkozott ember, ki jár álnoksággal.

72. Az várban ülvén, féltek ellenségtül,
De miért nem féltek az nagy Úristentül,
Miért nem röttegtek fenyegetésétől
Ha nagy számot vesznek cselekedéstekről.

73. Sommája, vége ti szolgálattoknak,
Legyetek oltalma minden igazságnak,
Legyetek rontója minden hamisságnak,
Mert ez szolgálatban sokan visszajárnak.

74. Békéljetek meg először Istenvel,
És épüljetek meg ő szent igéjével,
Az ő szent fiának megesmeretivel,
Ezt nyilván higyjétek, leszen segítségvel.

75. Az Szentírásból ezt szerzék énekbe,
Ím tanácsot adnak az uraknak ezben,
Hogy ha megmaradnak az kegyetlenségben,
Soha nem lesznek ők Istennek kedvében.

76. Ezerötszában és az negyvenötben,
Az urak valának nagy kegyetlenségben,
És az szegény község nagy szertelenségben,
Tállyán az polgárok nagy egyetlenségben.

Az fösvénységről

1. Röttenetes bűn lám volt az fösvénység,
Az Isten előtt lám örök gyűlölség.
Isten haragjában ejtő nagy ellenség,
Ahova béfírhet, ott nincsen tisztesség,
Békesség, egyesség, sem örök dicsőség.

2. Az fösvénységről azért mostan szóljunk,
De Szentírásból mind igazat mondjunk,
Lássuk, mely igen szép kit sokan keresünk,
Mely nagy ellenségnek térdet fejet hajtunk,
És ítélet napján mely nagy kárba esünk!

3. Szent Pál apostol levelében írja,
Az fösvénységet ő megmagyarázza,
Bálvány-imádásnak ezt ő nyilván mondja,
Minden gonoszságnak gyökerének mondja;
Ím tudománt teszek, mind ez világ hallja.

4. Bálványimádók hát mind az fösvények,
Az kik hamisan begyűjtik az kincset,
Nyilván megmutatja telhetetlenségek,
Hogy nem az egy Isten nekik reménségek;
Ím megtetszik ezből nagy hitetlenségek.

5. Nem röst az ördög mi veszedelmünkre,
Onszol mindenkor az hitetlenségre:
Urunk Krisztus Jézust egy nagy hegyre vivé,
Ez széles világot mind neki ígéré,
Csak hogy térdre esnék és őtet tisztelné.

6. Ekképpen mindent az ördög megkísírt,
Nagy sokat ígér az térdre esésért,
De pokolra viszen az kegyetlenségért.
Istenét elhagyja ez világ kincséért,
Az Mammont imádja ő dicsőségéjért.

7. Timotheusnak Szent Pál ím ezt írja,
Az kazdagságot valaki kévánja,
Kísírtetben esik, ő magát megfojtja,
Az ördög kezébe önnön magát adja,
Nagy nyomorúságba ő magát burítja.

8. Erről bizonnyal Krisztus urunk mondja,
Mint fiainak nagy szép szóval mondja,
Hogy nehezen mennek azok mennyországba,
Kik sok pénzzel bírnak, bíznak kazdagságba.
Tizenkét apostol ez mondást csudálja.

9. Jól meglássátok ezt Szent Lukács írja,
Az Krisztus mondja, minden meghallgassa,
Hogy az fösvénységtől minden magát ójja,
Mert az kazdagságban nincs élet, azt mondja,
Kár nyitja meg fülét, az ki ezt nem hallja.

10. Az fösvénységet az Isten megtiltá,
Mikor az törvént zsidóknak kiadá;
Az parancsolatban „ne orozz" azt mondá,
Más ember marháját senki ne kévánja,
Ki ezt meg nem tartja, Istent megutálja.

11. Mind ez világ most rakva fösvénységgel,
Nagy kóborlással, telhetetlenséggel,
Urasággal jargal[11] nagy szertelenséggel,
Lám senki nem gondol semmi szégyenségvel,
Isten beszédével és örök élettel.

12. Jeremiásnak bételék mondása,
Mind igyekeznek – úgymond, álnokságra,
Az nagy fösvénységre, nagy uzsoraságra,
Mind papok, próféták, hajlók gonoszságra,
Azért mind fejenként jutnak nagy romlásra.

13. Lásd meg ha úgy nincs, mint az írás mondja,
Hogy minden ember magát magasztalja,
Mind ez világ hajlott hamis kalmárságra,
Bölcs az hazugságra, minden álnokságra,
Arra, hogy nem hallgat Isten mondására.

14. Az Krisztus nekünk lám nyilván megmondja,
Kincset ne gyűjtsünk ez földen laktunkban,
Kit rozsda megeszen, az lopó ellopja,
De gyűjtsetek kincset – úgymond, mennyországban,
Kit rozsda meg nem fog, lopó el sem lopja.

15. Az fösvénységet az Krisztus megtiltja,
Szent Pál apostol nevezni sem hagyja,
Hiszem ez világ ezt nem örömest látja,
De végre meglátja, hogy magát megcsalta,
Isten eleiben hogy jut számadásra.

16. Hallgassa! hogy mond Sofóniás erről,
Nyilván higyjed szól az nagy fösvénységről,
Meg nem ment az arany – úgymond, ítélettől.
És ítélet napján az veszedelemtül,
Ám te lássad, mint jársz, ki nem félsz Istentül.

17. Mit használ neked ez világot nyerned,
Ha te lelkedet örökké elveszted,
Bizony az sok kincsvel magad meg nem mented;
Krisztus urunk mondja, de fösvény nem érted,
Ki nagy hamisággal az kincset bégyűjted.

18. Az nagy fösvénység csak örök szégyenség,
Nincs mennyben, földen fösvénynek tisztesség,
Bölcs Salamon írja, nincsen ezben kétség,
Fösvénnél nincs, úgymond, nagyobb fertelmesség,
Lelket elárulja az telhetetlenség.

[11] Jargaló vitéz: elszerződött, hivatásos lovas katona. A szókép jelentése: a fösvénység az urak zsoldjában áll.

19. Jaj ennek – úgymond Abakuk próféta,
Ki fösvénységet gyűjt az ő házába,
Hogy az magas égbe fészkét felrakhassa,
Ő magát megmenti, nyilván azt alítja,
De nagy sűrő sárba ő magát szorítja.

20. Jaj! úgymond – nektek, kik várost csináltok,
Nagy vérhullással azt elfelrakjátok,
És nagy álnoksággal azt megtakarjátok;
Az próféta mit mond, ím nyilván halljátok,
Soha ne mondjátok, hogy nem hallottátok.

21. Igaz mondása szent Ezsiásnak:
Jaj mind azoknak, úgymond, a kik dúlnak,
Házat házra raknak, mezőket pusztítnak,
Gyűjtnek, csak magoknak, mindent nyomorgatnak,
Ezt bizonnyal higyjék hogy megdúlattatnak.

22. Az kik hamisan sok marhát begyűjtnek,
Nem ő magoknak, de másnak keresnek,
Bölcs Salamon írja, másnak gyűjtekeznek,
Másra irigykednek, de keveset élnek,
Nem tudják, hogy végre nagy szükségben esnek.

23. Ki hazugsággal az kincset bégyűjti,
Hamis csalárdnak Salamon ítéli,
Halál kötelébe ő magát beejti,
Az ki bizodalmát kazdagságban veti;
Az Szentírás mondja, ő magát elveszti.

24. Sokat az Írás fösvénységről szólna,
De az én elmém mind meg nem mondhatja.
Bölcs Salamon király pokolhoz hasonlja,
Elég, hadd úgy, nem kell, hogy soha nem mondja,
Szent Ágoston doktor ezent bizonyítja.

25. Szent Pál doktornak ugyanaz tanácsa,
Kik igyekeznek, úgymond, kazdagságra,
Kísírtetben esnek nagy sok kévánságba,
Telhetetlenségben nagy sok bolondságba,
Hittül elszakadnak, esnek kárhozatba.

26. Megemlékezzünk az Szent Pál hogy mondá,
Az fösvénységet bolondságnak mondja,
Minden gonoszságnak gyökerének mondja,
Bálvány-imádásnak, hamisságnak mondja,
Ím tudomást teszek, mind ez világ hallja.

27. Hogy az fösvénység nagy bűn, ím halljátok,
De fületeket azért bédugtátok,
Mint az áspis kígyó mind elhallgatjátok,
Semmi jó tanácsot ti be nem fogadtok,
Az Szentírás mit mond, csak megcsúffoljátok.

28. Az Krisztus Jézus földen hogy jár vala,
Az fösvénységet ő is tiltja vala,
Hogy az kazdagságnak senki ne szolgálna,
Mert senki két úrnak nem udvarolhatna,
De az fösvény népek megcsúffolják vala.

29. Az kazdagoknak jaj! – úgymond, tinektek,
Az Krisztus mondja, kik igen örültek,
Bizony jaj tinektek kik eleget esztek,
Ezt nyilván higyjétek, hogy ti megéheztek,
Jaj az kik nevettek, mert megkeseredtek.

30. Jaj lőn bizonnyal az fösvény kazdagnak,
Hogy alamizsnát nem ada Lázárnak,
Mert örök kínjába viteték pokolnak,
Jobb lőn szerencséje az varas koldusnak,
Mert ezt kebelébe vivék Ábrahámnak.

31. Irgalmasságot ki mással nem teszen,
Kegyetlenségben ítéleti lészen,
És az örök tűzben lakodalma lészen,
Kinek soha vége örökké nem lészen,
Szent Jakab, Szent Máté ím tudománt tészen.

32. Fösvény Nábálnak nem jól lőn halála,
Hogy Szent Dávidnak eledelt nem ada,
Szükségnek idején marháját megtartá,
De Dávid királyért Isten bosszút álla,
Hirtelen halállal Nábál mert meghala.

33. Acháb királynak ez jaj fején telék,
Mert Jézabellel nőstől megöleték,
Arra, hogy Nábodnak szőlőjét elvevék,
Telhetetlenségbe ő magát megölék,
De Jezabel testét az ebek megevék.

34. Anániásnak ekképpen lőn dolga,
Fösvénységében mert nagyot hazuda,
Mezője árának felét megtagadá,
Az apostoloknak csak az felét adá,
Saphirával nőstel[12] egyszersmind meghala.

35. Fösvénység miatt Judás mint jára,
Ő telhetetlen, Krisztust elárulá,
Magát felakasztá, az béli kiomla,
Röttenetesképpen lőn az ő halála,
Az lelke pokolra, örök kínra szálla.

36. Nyilván megmondja Szent Pál írásában,
Hogy az fösvények mennek kárhozatban,
Nincsen örökségek Isten országában,
Dúlók, kobzók jutnak örök számadásban,
Hamis ragadozók keserű sírásba.

[12] Feleségestül

37. Távol járj tőlünk te gonosz fösvénység,
Mert lám te voltál örök keserűség,
Te miattad szálla reánk hitetlenség,
Te miattad elhágy minket az Istenség,
Te miattad elvész lám örök dicsőség.

38. Te hoztál közzénk minden gonoszságot,
Bálvány-imádást, minden álnokságot,
Nagy bölcs hazugságot, nagy sok gyokosságot,
Sok hamis mértéket, feneketlen zsákot,
Az kereskedőnek te megnyitád poklot.

39. Sok szent papokat fösvénység! megcsaltál,
Sok pispököket hozzád holdeltattál[13],
Nagy sok templomokat oltalmul rakattál,
Sok nyaka nyírt embert oda onszollottál[14],
Sok lelki dúlókat te ott eltartottál. (23)

40. Oh mely nagy sok kárt te lelkünkben töttél,
Az egy Krisztusban minket elhitettél,
Hamis fogadással csak minket éltettél,
Minden igazságot lám te eltemettél,
Mind ez világ szerte lám elgyökereztél.

41. Mit tészsz volt köztönk ennyi sok csalárddal,
Hamis urakkal, ennyi pap baráttal,
Az kik el nem járnak ő hivataljokban,
Kiknek nem bízhatunk semmi oltalmokban,
Inkább háborgatnak minden igazságban.

42. Te vagy fösvénység egy gonosz ellenség.
Kit megkerülhetsz, annak keserűség,
Igaznak nehézség, hamisnak segítség,
Mert kedves te nálad ez világi szépség,
Nehezen fér hozzád a tökéletesség.

43. Mind ez világot fösvénység elfutád,
Görögországot lám mind elpusztítád,
Jó Magyarországot nagy szégyenben hozád,
Az sok pártolókkal mindaddig dúlatád,
Mígnem Buda várát pogán kézbe adád. (24)

44. Fejetlen lábbá az urakat tötted,
Az sok dúlásból őket felemelted,
Kegyelmes uraknak őket mind nevezted,
Az kegyetlen embert visszakeresztelted,
Az kegyetlen farkast báránnak nevezted.

[13] Hódít, meghódoltat
[14] Unszoltál

45. Mind ez világot öszveháborítád,
Az nagy urakot te öszvesusárlád[15],
Az nagy hamisságra őket felindítád,
Isten igazságát láb alá tapodád,
Nagy nyomorúságba az föld népét hozád.

46. Sok hamis törvént fösvénység! költettél
Ki soha nem volt, olyat is szerzettél,
Hamis harmincadot te nagy sokat leltél,
Hamis ravást leltél, hamis dézmát leltél,
Borfoglalást leltél, borváltságot leltél.

47. Közinkbe hozál sok patvarosságot,
Méltatlan elviszsz nagy sok ajándékot,
De senkivel nem tészsz te irgalmasságot;
Te hozád közinkbe az sok hamis vámot,
Az sok ispánságot, sok hamis bírságot.

48. De jajt az írás mond az fösvényeknek,
Kik hamis törvént lelnek és szereznek,
Sok szegény árvákot kivel kesergetnek,
Szegény özvegyeket prédájokval tesznek,
Ezsaiás írja ezt az fösvényeknek.

49. Azért fösvénység! bizony jaj teneked,
Sok méltatlanság udvarol teneked,
Mind e világ látjuk, hogy takar teneked,
Mert nagyságos úr vagy, minden koboz neked,
De majd megcsalatol, – ím megmondom neked.

50. Utát megfogtad mindennek fösvénység,
Nem élhet tüled az nyomorult község,
Mert teneked szolgál lám minden mesterség,
Kalmárság, komplárság, minden szekeresség,
Vargaság, molnárság, hopp! mely szép tisztesség.

51. Néked fáradnak mind az szegény szántók,
Nagy éhen szomjan te reád kiáltók,
Neked verejteznek a szegény kapások,
Teneked fázódnak az szomjú halászok,
Neked sütköződnek az futó vadászok.

52. Sok bort fösvénység, hamisság! bégyűjtesz,
Nagy sok föld búzát az földbe rekkentesz,
Kivel nagy szükséget mindeneknek teszesz,
Vajjon s hova leszen mennyi kincset gyűjtesz?
Szent Dávid azt mondja: nem magadnak gyűjtesz.

53. Az szegény népnek erejét elveszed,
És munkájokkal az férgeket tölted,
Drágaságot mert vársz, azért el nem költed,
Átkozott vagy búzát hogy így vesztegeted,
Bölcs Salamon írja, noha nehéz neked.

[15] Susog, sugdos

54. Meg nem mondhatom neked minden dolgod,
Büdös boroddal az népet bosszontod,
Elvesző marháddal őket sanyargatod,
Férges szalonnádat mind reájok osztod,
Senvedét, halandót mind reájok hányod.

55. Te vagy fösvénység, mint az Krisztus mondja,
Az igazságnak mindenkor rontója.
Mikínt az gabonát az tövis elnyomja,
Az Isten beszédét kazdagság elfojtja,
Az kazdag fösvénnek hallgatni sem hadja.

56. Nem bízik semmit az fösvény Istenben,
Hamisnak véli Istent beszédében,
Mely Isten azt mondja: bízzatok énbennem,
Nem hagylak tikteket semmi szükségtekben,
De te fösvény bízol az Mammon ördögben,

57. Vadat, madarat lám az Isten eltart,
Ki soha nem fon, nagy asztagot sem rak,
Az holló fiaknak Isten eledelt ad,
Csak az fösvényeknek eleget nem adhat,
Jaj szegény fösvénység! hogy ily nagy hasú vagy.

58. Nagy csudaképpen régen ó törvényben,
Az puszta földen, az nagy kietlenben,
Hatszázezer embert eltarta bővségben,
Ruhájok sem nyőtt meg negyven esztendőben,
De lám az fösvények még sem bíznak ebben. (25)

59. Az Krisztus Jézus öt árpa kenyérrel,
Öt ezer embert betölte bővséggel, (26)
Mindezeken biztat tökélletességgel,
Hogy hivatalunkban eljárjunk hívséggel,
Minden szükségünkben lenne segítséggel.

60. Hogy mind kicsiny, nagy, keres fösvénységet,
Hitetlenségünkért vér az Isten minket,
Pogán kézbe adja mi feleségünket,
Édes gyermekinket, kövér mezőinket,
Jeremiás mondja, ne legyen kétséged!

61. Vajha tudnátok amit szent Jakab mond:
Nosza kazdagok! jajgassatok – úgymond,
Nagy nyavalyaságba még ti estek – úgymond,
Az ti kazdagságtok megrothadott – úgymond,
Minden ruhátokat moly megeszi – úgymond.

62. Semmi marhával ez világra jöttünk,
Semmit bizonnyal mi el nem vihetünk,
Minden sáfárságról nagy számot kell adnunk,
Élettel, ruhával hát megelégedjünk,
Ez Szent Pál mondása, de nem tetszik nekünk.

63. Aranyotokat lám rozsda megfogta,
Ezüsteteket mind megrútította,
Ennek az rozsdája leszen bizonyságra,
Az ti testeteket mind tőz elszárasztja,
Az ti kéncseteknek ez lészen jutalma.

64. Jaj, jaj tenéked, bizony jaj, fösvénység!
Hogy rajtad nem fog lám semmi szégyenség,
Utálatos nálad isteni bölcsesség,
Az ő szent igéje te nálad gyermekség,
De tégedet elveszt az nagy hitetlenség.

65. Nem fér te hozzád isteni bölcsesség,
Nincsen miattad senkinek békesség,
Munkás jámboroknak nincs nálad tisztesség,
Jóra tanyítókhoz semmi kegyelmesség,
Semmi nem kell néked csak telhetetlenség.

66. Megvér az Isten az nagy hamisságért,
Szegény gyászokért, özvegyek, árvákért,
Kik reád kiáltnak az kegyetlenségért,
Mindenkor átkoznak az méltatlanságért,
De innom nem adtok az igaz mondásért.

67. Ébrölj fösvénység! igen elaludtál,
Térj Istenedhöz, beszéllj Zacheussal,
Beszélj, az szentekkel, Szent Pál apostollal,
Ne dugd be füledet ezüsttel, arannyal,
Mert nem lehetsz részes higyjed az Krisztussal.

68. Mikor írnának ez új esztendőben,
Ezerötszázban immár negyvenötben,
Fösvénységről költék Tállyán ezt énekben,
Horvát András hagyá ezt egy jó kedvében,
Hogy tanácsot adna mindeneknek ezben.

1545

ISMERETLEN SZERZŐ

Jeremiás próféta könyörgéséből

1. Keserves szívvel Magyarországban mondhatjuk magunkról,
Az nagy siralmat, kit Jeremiás régen írt zsidókról:

2. Emlékezzél meg hatalmas Isten nyomorúságinkról,
Tekénts mireánk, állj bosszút immár mi nagy romlásinkról.

3. Mert örökségünk tűlünk fordula pogán nemzetségre,
Mi lakóhelyünk szálla mirólunk idegen népekre.

4. Édes atyánktól immár megváltunk, árvaságra juttunk,
Édes anyánkval mind egyetembe özveggyé maradtunk.

5. Megszomjúhozván, minnen vizünket drága pénzen isszuk,
Nagy fáradsággal bégyűjtött fánkat immár áron vesszük.

6. Mi ellenségink éles szablyákot fejünk felett forgatnak,
Erős munkában fáradt testünknek nyugodni sem hagynak.

7. Az pogánságnak oly nagy rabságra mimagunkat adtuk,
Hogy csak kenyérrel mi éhségünket megelégíthessük.

8. Sírván mondhatjuk felséges Isten! vétkeit atyánknak,
Kik miközőlönk régen elmúltak, mireánk szállának.

9. Kegyetlen szolgák dihösségvel rajtunk uralkodnak,
Nem találhatunk már reménséget szabadulásunknak.

10. Nagy félelemvel és rettegéssel pusztában búdosunk,
Eledelünket, mi életünket kezünkben hordozzuk.

11. Testünknek bőre, mint az kemence, elszáradt, elégett,
Az nagy éhségnek ő tüze miatt ugyan megsült, veszett.

12. Asszonyállatok tisztaságokban meggyaláztatának,
A gyenge szűzek sok várasokban szeplőket vallának.

13. Az fejedelmek akasztófára felfüggesztetének,
És vén népeknek ő tekéntetek nem böcsültetének.

14. Ifjú népekkel és gyermekekkel gonoszul élének,
Kegyetlenséget, éktelenséget köztünk mívelének.

15. Az mi szívünknek minden öröme már elfogyatkozék,
Gyülekezetünk nagy siralomra fordula változék.

16. Az mi fejünknek szép ékessége közőlönk kiesék,
Jaj, mind éltiglen immár minékünk, mert igen vétkeztünk.

17. Nagy bánat miatt mi szívünk, lelkünk igen keseredék,
És a mi szemünk siralom miatt mind megsetétödék.

18. Keresztyéneknek lakóhelyeket, kit elpusztítának,
Vadak és rókák, hamis tanítók most immáran lakják.

19. Te kedig kegyes, irgalmas isten örökké megmaradsz
Te országodban, birodalmodban örökké megállasz.

20. Miért örökké elfeledkezel mirólunk Úristen,
Mire elhagysz minket sok ideiglen ez veszedelemben.

21. Térits tehozzád és mi megtérünk kegyelmes Úristen,
Újíts meg immár az mi napinkat, mint régi üdőben.

22. Ekképpen síra Szent Jerémiás ő könyörgésében,
Mikor az Isten megnyomorgatá zsidókat ínségben.

1553

SZTÁRAI MIHÁLY

Az igaz papságnak tiköre

A személyek, akik eléjőnek és beszélnek, ím ezök:
ANTAL bíró, BORBÁS bíró, BÖRÖCZK pap, TAMÁS pap, FRÁTOR LUKÁCS, VIKÁRIUS, PÁPA, PISPÖK,

Prológus

Nagy hálákat adjunk az atya mindenható örök Istennek, tisztelendő uraim, jó nagypolgárok és jó polgárasszonyok, hogy minket e mai napon öszvegyőjtött az igaz papságnak értelmére és tanúságára, mely mondatik igaz isteni szolgálatnak és az Úristennek titok dolgainak sáfárságának, az ő szent igéjének igazán való prédikálásának és az ő szentséginek igazán való szolgáltatásának. Mert nagy sokan vannak ez mostani időben, kiknek utálatos az igazság és kellyemetes az hamisság; böcsületes a hamis tudatlan papság és útálatos az igaz és Isten igéje hirdető papság; szerelmetes az vakság, nem kellemetes az világosság, tanúság és az isteni igazság. Némelyek kedig vannak, kiknek valamennyire kellyemetes az igazság, de mégis bennek vagyon azért az vakság és tudatlanság, – és innen következik osztán, hogy nem igaznak tetszik őnékik az igaz papság, az pilisetlen és olajotlan papság, mintha az pilistől, olajtól és lókörömre nyírt hajtul volna az igaz papság (1). Efféle tudatlan emberek közül való az Antal bíró, ki majdan ti kegyelmetek eleibe jő borzadt szakállával, és nagyon csodálkozik és sápolódik[1] ő magában az papoknak igaz papságán. De amint látom, imhol jő egy igen nagy bottal, azért én mostanában ti kegyelmetekkel többet nem beszélhetek. Halljuk meg csak mindnyájan, mit beszél tökfejű Salamon bátyánk!

Actus primus

Antal bíró, Borbás bíró

ANTAL: Lám nagy dolog ez, mely dolgok kezdének immáran lennyi, bizony én azt hiszem, hogy hamar elfordul immár ez világ.

BORBÁS: Mi dolog az Antal bíró? ismég nem tetszik-é tenéked a papok házassága?

ANTAL: De immár azt igazlandám, mert az Isten szerént vagyon, de nagyobb dolgok kezdének annál lennyi.

BORBÁS: Micsoda dolgok azok?

ANTAL: Ám immár mind pappá lesznek a diákok.

[1] Csodálkozik

BORBÁS: Tehát mit akarnának, hiszen előbb is a diákokból lettenek a papok, míg nem támadtanak volt a csép-szaggató barátok.

ANTAL: Úgy vagyon, de felszentelték ám azokat Rómában, avagy a káptalanban, szépen megnyírták a fejeket, szentelt olajjal megkenték az ujjokat. Ezek kedig sem Rómába nem mennek, sem pilist nem nyíretnek, sem szent olajjal nem kenetnek s azért ugyan pappá lesznek.

BORBÁS: Minem csak Budán tesznek bírót, hogy minden embernek Rómába kellyene mennyi az igaz papságot felvennyi? Mindenött vagyon a papság, valahol az isteni igazság hirdettetik. Miképpen mindenött vagyon a bíróság, ahol lejénd a polgárság. Rómában kedig nincsen mostan az isteni igazság, ezért az igaz papság is nincsen ott. Tudod-é tegétlenn[2] is mely nagy hamisságban érénk a pápát az ő püspökivel, papjaival, barátaival és apácáival egyetemben?

ANTAL: Jól tudom, de azért mégis pilist kellyene nyíretnyi.

BORBÁS: Bolondnak szokták a fejét megnyírni, és kappannak szokták a taraját elmetszenyi. Úgy kelly a bolond papoknak járnyi, de nem kelly az igaz papokat azzal megcsúfolnyi. Bánod-é te, hogy hajad vagyon? Osztán kedig hogy nyilván megértsed, jó Antal bíró, nem e pilistől, olajtól vagyon az igaz papság, mert még mi is papok vagyunk azért, mert a fejünket meg nem nyírték.

ANTAL: Vesztegj Istennek szent halálájért, lám majd elsillyedsz. Hogyhogy volnánk mi papok, ha soha iskolában sem laktunk?

BORBÁS: Inkább te vesztegj egy kicsinnyé, s ím én azt fogadom, hogy tenéked az igaz papságot majd nagy szépen elődbe adom, hogy még te magad is azt mondod, hogy úgy vagyon, amint én mondom.

ANTAL: Mondjad tehát, s ím meghallgatom.

BORBÁS: Hogy nyilván megértsed, jó Antal bíró, amint én hallottam, a prédikácóban, kétféle papság vagyon a Szentírásban, egyik belső, másik kiüső, azaz egyik lelki, s másik testi. A belső lelki papság semmi nem egyéb, hanem az igaz keresztyénség, melybe minékünk főpapunk a mi urunk Jézus Krisztus. Mert minden papnak főképpen három tiszti vagyon. Első az áldozás. Második a prédikállás. Harmadik az imádkozás... Mi mindnyájan lelki papok vagyunk, kik igaz keresztyének vagyunk, és csak a Krisztusban bízunk.

Hogyha kedig azt kérdended, miképpen áldozunk, miképpen prédikállunk és miképpen imádkozunk, ím majd azt is megmondom.

Háromképpen áldozunk mi az Úristennek. Először áldozunk őneki igazságnak áldozatjával, mikoron megtekéntjük mimagunkat, és megismervén a mi bűnös természetünket, megalázzuk mimagunkat...

Másodszor áldozunk mi az Úristennek dicséretnek áldozatjával, mert mi az Úristennek semmit nem adhatunk, holott inkább mindent őtőle várunk, mert ő minden jónak adója, és a mi jovaink nélkül nem szűkölködik...

Harmadszor áldozunk az Úristennek jó cselekedetnek áldozatjával. Az jó cselekedet kedig csak az, amit az Úristen parancsolt, tudnyi illik mikoron a mi felebarátunkat segítjük, tartjuk, tápláljuk, tanítjuk, néki jó példát adunk, mindeneket a mi felebarátunknak jovára, használatjára és az Úristennek neve dicséretére cselekedünk... Ím meghallád immár, mivel áldozunk mi az Úristennek, és mi légyen a mi áldozatunk, halld meg azért immár azt is, miképpen prédikállunk és miképpen imádkozunk.

A mi házunk népének prédikállunk, kiki mind az ő népét tanítván és jóra oktatván, amiképpen az Úristen parancsolja: Megmondjad úgymond az én parancsolatimat a te fiaidnak. Szent Pál is azt mondja, hogy az asszoni állatok otthon megkérdjék és megtanulják az önnön uroktól, amit a prédikációban meg nem érthetnek. Ismeglen azt mondja, hogy az vén asszonyok is isteni bölcsességre tanítsák az ifjú menyeket, leányokat. Osztán kiki mind prédikálhat, azaz szólhat, beszélhet az Úristenről, akár úton, akár lakodalomban, valahol lejénd az ő felebaráti között, mikoron az ő hitét vallja és jó cselekedetével megbizonyítja. Amiképpen Szent Pál apostal mondja: Avagy észtek, avagy isztok, avagy valamit

[2] Minap

egyebet cselekesztek, mindeneket az Úr Jézus Krisztusnak neve dicséretire cselekedjetek. És amiképpen Krisztus urunk is mondja: Akképpen megtessék, úgymond, a ti jó cselekedetteknek világossága embereknek előtte, hogy meglássák a ti jó cselekedetteket, és dicsőítsék a ti mennyei atyátokat.

Imádkozunk kedig mindnyájan egymásért, kik ez világon élő testben vagyunk, amiképpen az Úristen nagy sok helyen parancsolja és az Úr imádságának rendi megmutatja. Mert lám nem mondjuk azt, hogy én atyám ki vagy mennyekben, és kenyeremet adjad énnékem, úgymint kiki mind ő magáért; hanem mindnyájunk képében könyörgünk, és azt mondjuk, hogy: Mi atyánk, úgymond, ki mennyekben vagy. Mi kenyerünket adjad nékünk. Ne vigy minket kísértetbe, de szabadíts minket gonosztól. Azért immár ezekből nyilván megértheted, hogy mindnyájan papok vagyunk, mert mindnyájan áldozunk, és prédikálunk és egymásért imádkozunk.

ANTAL: Csoda dolgok ezek, amelyeket te beszéllesz. Én nem tudom, ki mondhatna ezeknek ellene, mert lám ugyan az Isten szól ki tebelőled. De mit teszünk tehát a papokkal, hogyha mindnyájan papok vagyunk?

BORBÁS: Mit teszünk a bírákkal, hogyha mindnyájan polgárok vagyunk? Lám azt mondják, hogy minden ember bíró az ő házánál, de azért ugyan nem lehet az város főbíró nélkül és esküdtek nélkül, kik az úrnak akaratját és parancsolatját a községnek megmondják, kik az városnak törvényét és igazságát ótalmazzák, az úrnak adóját beszolgáltassák, és a népet az úrnak szolgálatjára igazgassák. Azonképpen noha minden hív keresztyén pap és prédikátor az ő házánál, de azért ugyan nem lehet az keresztyén anyaszentegyház papok nélkül és prédikátorok nélkül, kik az Úristennek parancsolatját és akaratját a keresztyén népnek meghirdessék, az anyaszentegyháznak törvényét és igazságát ótalmazzák, kik az Úristennek adóját, tudnyi illik, az igaz hitet és isteni félelmet bészolgáltassák, és a keresztyén népet az Úristennek utára és szolgálatjára tanítsák és igazgassák. Mert miképpen a község között nem minden polgár parancsol és nem mindenik szed adót, hanem csak a főbíró az esküdtekkel egyetemben: azonképpen a keresztyének között közönséggel nem minden ember prédikál, keresztel és nem osztogatja az úrnak testamentomát, hanem csak a prédikátorok a papokkal egyetembe, kik az Úristentől és a keresztyénektől akképpen választanak a prédikátorságra és papságra, miképpen a bírák és esküdtek a bíróságra és esküdtségre.

Ez a papság, kit mondék kiüső avagy testi papságnak, nem azért, hogy testi és ez világi dologban forgana, mert a királyságot és bíróságot hagyta Isten arra; de hogy kiváltképpen való személyeknek választása volna, kik a keresztyéneknek dolgokat a lelki dolgokban forgatnák és igazgatnák, és abból mondatnak osztán lelki bíráknak és lelki pásztoroknak.

Ezeknek főképpen való tisztek a predikállás és tanítás. Mert miképpen nem jó pásztor az, aki az ő keze alatt való juhokat nem legelteti és szép zsíros füvekre nem hajtja, hanem csak eszik, iszik, aloszik: akképpen amely lelkipásztor, plébános nem prédikál, hanem csak tornikál[3], a községet jóra nem tanítja, hanem inkább visszafordítja; nem lelkipásztor az, hanem inkább lélek-vesztő, lopó, lator, tolvaj és farkas, kikről szólott a Krisztus, és nagy szeretettel intött minket, hogy eltávoztassuk őket mint a ragadozó farkasokat.

Másod fő tisztek az igazi papoknak, a szentségeknek igazán való osztogatása és szolgáltatása, hogy az oltári szentségnek felét el ne lopják, hanem amiképpen a Krisztus hagyta, akképpen szolgáltassák.

Harmadik fő tisztek, az Istennek igéjéből a megoldozatnak hatalma, mellyel megoldozhatnak minket, valakik a gonoszságból megtérnek és a Krisztusban hisznek.

Negyedik fő tisztek, az átkozásnak hatalma, mellyel az istenkáromlókat és nyilvánvaló gonosz életű embereket a keresztyének közül kivetnek, hogy ez világ szerént megpirulván, megtérjenek és idvözüljenek amikképpen Szent Pál apostol mondja.

Annakutána több tisztek is vagyon, hogy jámbor életőek legyenek, mindeneknek jó példát adjanak, vigyázzanak, imádkozzanak, és az Úristennek igéje mellett minden háborúságnak elszenvedésére készek legyenek.

[3] Kornyikál, rikácsol

ANTAL: S nem áldoznak-é a papok?

BORBÁS: Áldoznak ők is akképpen, amiképpen mi áldozunk, de másképpen nem áldozhatnak, hanem csak az egy áldozatnak emlékezetére a Krisztusnak szent testét és szent vérét a keresztyéneknek osztogatják és adják.

ANTAL: S ki tészi pappá őket?

BORBÁS: Az Úristen a keresztyénekkel egyetembe. De miképpen minden városban főbírót tésznek, ki az esküdtekkel és polgárokkal bírjon és az városnak gondját viselje: azonképpen mindenütt a keresztyének magoknak egy püspököt és főpapot választanak, hogy az több papokkal bírjon, botránkozásokat közöttök megfeddjen és eltávoztasson, és főképpen imerre gondot viseljen, hogy mindenkoron papságra való iffjakat tanítson, és akinek tudománya, jó erkölcse és jámbor híre-neve vagyon, azt pappá tegye, akinek kedig nincsen, azt a csépre, kapára igazítsa.

ANTAL: S miképpen teszi pappá?

BORBÁS: Először meglátja, hogyha csak sajtárul[4] tud, avagy diákul. Azután a hitnek minden ágairól jól megkérdezi, prédikáltat véle, pappá tészi és elválasztja, ahova szükség a keresztyéneknek.

ANTAL: S nem kenyi-é meg szentelt olajjal az ujját és a feje tetejét?

BORBÁS: Nem kenyi.

ANTAL: Miért? Lám az ó törvénbe úgy tötték a papokat és királyokat?

BORBÁS: Az ó törvénbe tulykokkal s bárányokkal is áldoztanak, de az Úristen immár véget vetett annak.

ANTAL: S miért nyírták tehát ezelőtt meg a fejöket?

BORBÁS: Ő magok se tudják, hanem azt hazudják, hogy Szent Pétert Rómában megfogták volt, a templomban egy nagy magas székben ültették volt, és az fejét bolond módra nyírték volt, maga a Szent Péter annálkül is kopasz volt (2). Ha kedig mind úgy volt volna is, mégis nem voltanak ezek Istennek papjai, hanem Szent Péternek bolond csúfolói, mert a Szent Pétert az ő igaz hitében, papságában és prédikállásában nem követik, hanem az ő csúfolásában. Osztán kedig a papságot is pénzen adják és pénzen vészik, s azért ilyen tudatlanok és kazdagok.

ANTAL: Láss dolgot, lám szintén fából csinált barátokból jutott volt ügyünk, de énnékem mind papok, barátok mind azt mondják, hogy nem igaz papok azok, kiknek fejeket meg nem nyírik és az ujjokat szentelt olajjal meg nem kenyik. Azért jer vonjuk ismeg szembe őket a Vikárius eleibe, és ottogyan szóljanak osztán, ha mit tudnak szólanyi. Ne hitegessék a szegén községet.

BORBÁS: Bátor Isten hírével, azt én igen akarom, mert én azokat csak és magam is megborotválom, mint olyan kopaszokat.

Actus secundus

Antal bíró, Böröczk pap

ANTAL: No fel Böröczk uram a hájas breviárral, mert bizony elé kell jőnöd! Megválik ma hogyha igazat tudsz mondani, mert ám Borbás bíróval én igaz eleget beszélék, és azt mondá, hogy csak az Vikárius eleibe vonjunk titeket, ő az ő papjaival egyetembe megbizonyítja, hogy ti mind fa papok vagytok, csúfok vagytok, bolondok vagytok, és még annak felette lopók, latrok, tolvajok és farkasok vagytok.

BÖRÖCZK: Bizony én oda nem megyek.

ANTAL: Nem mégy? De bizony mégy, csak farkval sem csavarítasz s úgy is eljősz.

BÖRÖCZK: Bizony ha elmégyek is, én magam nem megyek, hogyha a barátok közzül vélem nem jőnek.

ANTAL: No nincs arra gondod, elhívom én Frátor Lukácsot is a klastromból. Vedd fel csak a hájas breviárt.

[4] Iskolázatlanul (sajtár: karénekes, alsópap)

BÖRÖCZK: Bizony én nem vészem, mert nem akarnám, hogy ismég fejemre bizonyítanának belőle.

ANTAL: Nem vészed? De bizony felvészed, és a szatyorba a palack mellé tészed, mert hiszem ez a te serbitélő[5] könyved. Jövel immár utánam.

BÖRÖCZK: Ím elmegyek. De bizony én oda ugyan nem mehetnék, mint az akasztófára.

Actus tertius

Borbás bíró, Tamás pap

BORBÁS: Ismég szembe kelly mennünk a hamis tar papokkal jó Tamás uram, mert nem igazolják a ti papságtokat. Ám Antal bíróval igaz eleget beszélék, és végre azt végezők, hogy ismég az Vikárius eleibe vonjuk őket mind az barátokkal egyetembe. Hogyha kedig törvént nem tejénd benne, tehát azonnal pápára menjünk érette. Váljék el immár ez is, hogyha az többinek vége vagyon.

TAMÁS: Bátor Isten hírével, én is azt akarom, hogy mindenek nyilván legyenek a keresztyénségben, és ne essék valaki mifelőlünk kétségbe.

BORBÁS: Jere tehát, mert amint látám, a klastrom felé mene Antal bíró Böröczk pappal.

TAMÁS: Jere bátor. Adja Isten, hogy az igazság legyen erősebb az hamisságnál.

BORBÁS: Hiszem, hogy az leszen.

Actus quarti. Scena prima

Frátor Lukács, Borbás bíró, Böröczk pap, Antal bíró, Tamás pap

FRÁTOR: Nagy dolog ez Borbás bíró, hogy te soha nem nyughatol, hanem mind mireánk törsz.

BORBÁS: Ti nem nyughattok ám, hanem mind a mi papjainkat káromoljátok.

BÖRÖCZK: De bizony én békét hadnék nékiek, csak ők hadnának békét minekünk.

ANTAL: E, nem kell ám miközöttünk csalárdkodnotok, hanem fora innen[6], hogyha hamisak vagytok.

FRÁTOR: No Antal bíró, bizony még sokkal másképpen lészen a dolog. Nem sokáig tart ez.

TAMÁS: Nem sokáig? azt tudod-é, hogy olyatán mint a te rossz kápád? Nem avul meg az Istennek igéje, sem el nem vesz, hanem mindörökkön örökké megmarad.

FRÁTOR: Ugyanis mind te dolgod ez.

TAMÁS: Nem enyim, hanem Istené.

FRÁTOR: No legyetek veszteg itt addig lám, míg én kihívom az Vikárius uramat.

BORBÁS: De bizony nem mégy oda kankó[7], mert ismég vissza köszörülnék őtet, mint e tegétlen. Menj el te Antal bíró.

ANTAL: Bátor!

FRÁTOR: Uram Isten! hogy immár semmi tisztességek és böcsületek nem kezd-é lennyi az egyházi népeknek.

TAMÁS: Vagyon tisztességek és böcsületek az igaz és jámbor egyházi népeknek; de ti nem egyházi népek vadtok, hanem egyházi farkasok.

FRÁTOR: Ezt halljad jó Böröczk uram! Bizony még ma ezt megtagadod.

TAMÁS: De inkább még másokkal nagyobbakat rakok annál a nyakadra!

[5] Mormoló könyv (a breviárium gúnyos neve)
[6] El innen
[7] Csúfnév

Actus quarti. Scena secunda

Vikárius, Frátor, Borbás, Antal, Tamás, Böröczk pap

VIKÁRIUS: No mit feddődtök ti ittegyön?

FRÁTOR: Tisztelendő Vikárius uram! ládd-é ez eretnek mindnyájunkat farkasoknak monda, ím jól hallotta Böröczk uram.

VIKÁRIUS: Farkasoknak? Ugyan az ageb atyja legyen az, vigyétek az tömlöcbe.

BORBÁS: Tömlöcbe? még ingyen meg sem mondottuk miért jöttünk, s immáran a tömlöcbe vitetnéd?

VIKÁRIUS: Mi ördögért jöttetek?

ANTAL: Azért jöttünk, hogy nyaka-nyírett papokat, heréltelen kappanokat, fa papokat, váz papokat, csúf papokat, bolond papokat, hivalkodó tudatlan papokat ezután nem akarunk tartanyi. Mert nem igazoljuk, hogy minden tudatlannak az fejét megnyíritek, és osztán pénzért pappá teszitek, hanem azt akarjuk, hogy aki érdemli a papságot, azt pénz nélkül pappá tegyétek. Aki kedig nem érdemli, azt a csépre, kapára, kaszára, kalapácsra, avagy kaptára igazítsátok.

VIKÁRIUS: Micsoda? Lám ti akartok nekünk parancsolnyi? Fogjátok meg mindnyájokat, és vigyétek a tömlöcbe.

BORBÁS: Jöszte csak hágsó-szökő kankó, bizony úgy ütöm az apácamaró fogadat, hogy kiesik onnan.

ANTAL: Oldalt Bereczk a hájas breviárral, mert bizony majd leütök melletted a pálcával.

BÖRÖCZK: Ezekkel mi nem bírunk, hogyha pápára nem vejendjük dolgunkat.

FRÁTOR: Istenemre mondom ezennel mind elhajolnak tőlünk, hogyha reá nem gondolunk.

TAMÁS: Én azt mondom, hogy forgassátok magatokat a sütő vassal, mert majd kiestek a székből, ha reá nem gondoltok.

VIKÁRIUS: No látom én, hogy igen kemény nyakú pórok vadtok ti, de bizony az pápára viszlek én titeket.

BORBÁS: Jere bátor! ugyan anélkül is elmegyünk.

Actus quintus

Pápa, Pispek, Vikárius, Frátor, Böröczk, Borbás, Antal, Tamás

PÁPA: No, mi dolog az, hogy ti minduntalan énreám futtok, és immár csak nyugodnom sem hagytok.

FRÁTOR: Szentséges pápa atyám! láss dolgunkhoz, mert bizony ezennel elveszünk.

VIKÁRIUS: Én leteszem atyaságod előtt az Vikáriusságot, mert énvelem semmit nem gondolnak.

PÜSPÖK: Én is leteszem a pispökséget, mert amint én értem, immáran papokat nem szentelhetek.

BÖRÖCZK: Én is behoztam a papságot mind a breviárral egyetemben, mert immár sem komparációt[8] nem adnak, sem a plébánosságban nem tartanak.

FRÁTOR: Bizony én is itthagyom mind a csuklyát, mind a kápát, ha te szentséges atyaságod reánk nem gondol.

PÁPA: Huj, mi ördög lölt mindnyájatokat, hogy meg nem mondhatjátok?

FRÁTOR: Szentséges pápa atyám! bizony nagyobb lelt az ördögnél. Azzal mi nem sokat gondolnánk, mert jó ismerő barátunk, csakhogy egyéb ne marná a hasunkat.

PÁPA: Hiszem immár megmondhatjátok micsoda?

VIKÁRIUS: Imez eretnek pap mindnyájunkat farkasoknak mondott.

[8] Megszerzés, ellátás, papi rész, plébánosi jövedelem

FRÁTOR: De nemcsak farkasoknak, hanem még annak felette lopóknak, latroknak is, tolvajoknak is mondott.

BÖRÖCZK: No semmi volna az, de engemet immár a plebánosságból is kiiramtatott, és a csépre, kapára igazított, maga sem pilisse, sem breviárja nincsen.

PÁPA: Te dolgod-e ez?

TAMÁS: Nem enyim, hanem Istené.

PÁPA: Mi ördög pap vagy te?

TAMÁS: Isten papja vagyok, és az igaz keresztyéneknek tanítója.

PÁPA: Micsoda Isten papja? Hiszen én vagyok az Isten papja.

TAMÁS: A volnál, ha Istened volna.

PÁPA: S nincsen-é tehát minékünk Istenünk?

TAMÁS: Ha Istentek volna, tehát lopók, latrok, tolvajok, farkasok és szentség-árulók nem volnátok.

PÁPA: Ugyan az atyáid azok.

TAMÁS: Hiszen ti vagytok azok.

PÁPA: Szenet hamar az eretneknek, lám szömtől szömbe megcsúfol?

ANTAL: Szenet? de bizony addig nem égeted, míg törvénnyel meg nem éred.

BORBÁS: Hadd bizonítsa meg amit mondott.

PÁPA: Ti es mireánk támadtatok-é? No nincs mit tennem, de ha meg nem bizonyíthatja, bizony ezennel megégettetem.

FRÁTOR: No ha bizonságra kelend, ott eb őröljön.

PÁPA: No miért mondál lopóknak, latroknak, tolvajoknak, farkasoknak és szentségárulóknak?

TAMÁS Azért, hogy azok vagytok.

PÁPA: Mivel bizoníttod?

TAMÁS: A Krisztus mondásával. Lá hogy mond a Szent Máté evangéliomának hetedik részében. Megótalmazzátok, úgymond, tinnenmagatokat a hamis prófétáktól, kik tihozzátok jőnek juhoknak öltözetiben, belől kedig ragadozó farkasok. Az ő gyümölcsökről és cselekedetekről megismeritek őket. Isméglen azt mondja a Szent János evangelistánál tizedik részében, hogy: Mindnyájan úgymond, kik énellenem jöttenek, lopók, latrok és tolvajok, de az én juhaim nem hallgatták azokat. Hallod-é ezeket?

PÁPA: Jól hallom, de nem jöttünk ám mi a Krisztus ellen.

TAMÁS: Sőt őellene jöttetek és őellene támadtatok. Mert ő az a drágalátos szent vérével mindnyájunkat egyaránt megváltott, ti kediglen a kazdagoknak lelkeket száz pénzzel váltjátok. Ő minket csak őbenne biztatott, ti kediglen az embereket az ő tulajdon érdemekbe biztatjátok. Ő minket az ő szent atyjának akaratjára tanított, ti kediglen a pokolbeli ördögnek akaratjára és a ti akarattokra tanítotok. Ő minékünk a mi hitünknek erősségére a szent evangéliumot és prófétáknak írásit mind egy könyvbe hagyta, ti kedig az ellen száz dekrétomot írtatok és azt tartjátok. Ő az igaz házasságot minden embereknek szerzötte és parancsolta, ti kedig az magatoktól megtiltottátok, és az helett az paráznaságot magatoknak választottátok. Ő az embereknek minden eledeleket megáldotta és szabadon hagyta, ti kediglen a túrótul, tikmontul, szalannától és mindenféle hústól őket megtiltottátok, és a részegségen, torkosságon tivéletek egyetembe szabadon hagytátok. Azért (amiképpen a Szent Pál mondja) ördögi tudománt tartotok, ördögnek tagjai és szolgái vagytok, a Krisztusnak ellenségi vagytok (mert az ördög ellensége a Krisztusnak). Innet következik osztán, hogy lopók, latrok és tolvajok vagytok, mert a Krisztus ellen támadtatok.

FRÁTOR: Jaj szegény Szent Domonkos atyánk, hogy veszenk, hogy sillyedénk (3)!

PÁPA: Noha latrok vagyunk is, de azért lopók és szentség-árulók nem vagyunk.

TAMÁS: Sőt azok vagytok, mert az Úristennek igéjét ellopjátok, és diákol mondjátok, avagy hamisan prédikáljátok. Az oltári szentségnek is felét ellopjátok és a szegén községnek csak a felét adjátok. Az Úristennek szent testét és szent vérét pénzen áruljátok, mikor pénzért nagy sok miséket mondotok. Nagy sok pénzes búcsúkat támasztottatok, és a papságot is pénzen adjátok, mert minden tudatlan papokat pénzért pappá tesztek. Krisztus urunk kedig Szent Máté evangeliomának tizedik részében azt parancsolja, hogy ingyen

vöttétek, úgymond éntőlem és ingyen adjátok. Szent Péter sem vévé el a pénzt ördöngös Simontól, ki őtőle pispekséget nagy sok pénzen kér vala, hanem azt mondá néki, hogy vessz el, úgymond, mind pénzeddel egyetembe, mert te azt alíttod, hogy pénzen adják az Istennek ajándékát, azért nincsen tenéked részed ebben, mert nem vagy igaz Isten előtt a te szívedben. Ti kedig azt mondjátok, hogy jüjj be, úgymond, mint a te pénzeddel egyetembe, mert mi az Isten ajándékát pénz nélkül nem adjuk. És úgy lészen részed ebben. Noha nem lész igaz Isten előtt a te szívedben.

PÁPA: Hol vagyon az megírván?

TAMÁS: Az apostoloknak cselekedetekről írt könyvnek nyolcadik részében. La hol vagyon!

PÁPA: Lássadsza pispek uram.

PISPÖK: Bizony ez itt vagyon, de akarnám, ha itt nem volna.

PÁPA: S nem kelly-é tehát senkit pénz nélkül (akarom mondani) pénzért pappá tennyi?

TAMÁS: Nem kelly, mert lám Szent Péter a pénzt el nem vötte; osztán Krisztus urunk is azt hagyta, hogy ingyen vöttétek, úgymond és ingyen adjátok.

PÁPA: Mi ingyen nem vettük, azért ingyen sem adjuk.

TAMÁS: De bizony érette mind pokolba mentek.

PÁPA: Mit tehetünk néki, ha a régi pápák szerzették.

TAMÁS: Pápa volt-é a Szent Gergel doktor?

PÁPA: Az volt.

TAMÁS: Én kedig az ő könyvével megbizonyítom, hogy nem volt, hanem csak római pispök volt. Sőt a pápa nevének ellene mondott és a szentségárulóknak is ellenek szólott.

PÁPA: Nagy dolog volna az.

TAMÁS: Hossza csak a könyvet Antal bíró. La hogy mond: Valaki, úgymond, a pápaságnak nevét kívánja ő magának az anyaszentegyházban, az minden papoknak és pispekeknek tisztességeket, ítéleteket és hatalmokat ő magának foglalja. De távol legyen, úgymond, a keresztyénektől ilyen káromló név, mellyel a jámbor papoknak és pispököknek tisztességek elvétetik, mikoron egy embertől kevélységből ő magának tulajdoníttatik. A szentség-árulónak kedig imezt mondja:

Tinéktek, úgymond, papoknak és pispekeknek én mastanában sírván szólok, mert értettem, hogy némelyek ti közületek a papságot pénzen adjátok, és az Úristennek ajándokát ez világi haszonért árulják. Hogy nem jut eszetekbe, úgymond, mit parancsolt az Úristen, hogy ingyen vöttétek és ingyen adjátok? Hogy nem jut eszetekbe, úgymond, hogy a mi megváltónk Jézus Krisztus Hierusalemnek templomában bémenvén, a galambárulóknak asztalokat feldöjté, és a pénzváltóknak pénzeket elhinté? Mert vajon kicsodák mastanában, úgymond, azok, kik az anyaszentegyházban galambokat árulnak, ha nem azok, kik papságot pénzen adnak? Mert a Szentlélek Istennek ajándékát pénzen adják, ki galamb képébe megjelentötte magát. De miképpen, úgymond, a mi megváltó urunk Jézus Krisztus a galambárulóknak asztalokat feldöjtötte, azonképpen efféle kompolároknak[9] is az ő papságokat eltörli és semmivé teszi. Hallod-é ezeket (4)?

PÁPA: Jól hallom, de egy szálné sem szeretem.

TAMÁS: Vagy szereted, vagy nem, de jól látod, hogy eljött immár annak az ideje, hogy a Szent Gergelnek jövendőmondása szerint a ti hamis papságtoknak vége legyen, mert Istennek ellene vagyon.

PÁPA: Medgyünk, pispök uram?

PISPÖK: Medgyünk, hanem csak pironkodjunk. Tudtam én ezt, hogy így lészen.

PÁPA: Tehát micsoda papság lenne, ha e mienk elveszne?

TAMÁS: Az igaz papság, tudnyi illik, az igazán való prédikálás, a szentségeknek igazán való szolgáltatása, az igaz oldozat, és az igaz egyházi birodalom. Továbbá az jámbor élet, jó példaadás, vigyázás, imádkozás, és Isten igéje mellett való szenvedés.

PÁPA: S nem papok-é tehát azok, akik prédikállanyi nem tudnak?

TAMÁS: Nem papok, hanem azt mondja az Isten, hogy néma ebek azok.

[9] Kereskedő

PÁPA: Hol mondja?

TAMÁS: Az Esaiás próféta könyvének ötvenhatodik részében. La hogy mond: Az én őrállóim, úgymond, tudnyi illik a papok, pispökök, mindnyájan néma ebekké lettenek, mert nem ugathatnak, azaz prédikállanyi nem tudnak.

PÁPA: Lásshatsza pispök uram!

PISPÖK: No akar lássam s akar ne, azt én jól tudom, hogy úgy vagyon.

FRÁTOR: Tehát nem néma ebek a barátok, mert lám azok prédikálnak?

TAMÁS: Prédikálnak, de tiszta mérget okádnak; azért nem néma ebek azok, hanem ordító farkasok és falu-kerülő ravaszok.

BORBÁS: Eredsze véle, csépszaggató kankó!

ANTAL: Szintén megtalálá keresztneveket.

PÁPA: No kevesen lennének úgy pappá, amiképpen te beszéllesz.

TAMÁS: Ha kevesen lennének is, de mégis jók lennének. Mert vajon mit tészünk a sok csorda tudatlan papokkal, kik prédikállanyi nem tudnak? kikről még a Szent Gergel doktor is panaszkolkodott az ő idejében ezt mondván: Ímé, úgymond, ez világ rakva papokkal, de azért igen ritkán találtatik közöttök, ki az Úristennek aratásában aratna, azaz prédikállanyi tudna. Mert a papságot mindnyájan örömest felveszik, de a papságnak dolgát egy szálné sem teszik, és nem járnak igazán az ő dolgokban.

PÁPA: Hol vagyon az megírván?

TAMÁS: Imhol az ő könyvében. Ha volt kedig az, mikoron ő római pispök volt a Krisztus születésének utána ötszázkilencven esztendőben. Ím mastanában kedig ezerötszázötvenkilenc esztendőben írnak. Ám ezer és negyvennyolc esztendeje vagyon, hogy ezt írta, és immáran akkoron is sok tudatlan papok kezdtenek volt lennyi, mert pénzen kezdették volt a papságot adnyi és vennyi. (5).

PÁPA: Hol ördögbe vötted te e könyvet?

TAMÁS: Miklós doktoré volt és Párizsból hozta volt ki (6).

PÁPA: Bátor Isten ki ne adta volna hoznyi, mert ő azért ezt senkinek nem mondotta volna, csak ti kezetekbe ne akadott volna.

TAMÁS: Nem akarta ám az Úristen, hogy eltitkoltassék az igazság.

PÁPA: No vagy igazság, vagy nem igazság, de azért ugyan miénk a papság. Bizony én titeket nem szenteltelek és pappá nem teszlek, hogy ha énhozzám nem hallgattok.

TAMÁS: Bátor ne szentelj, megszentelt minket az Úristen, és pappá tött minket a keresztyénekkel egyetembe.

PÁPA: Hogyhogy volnátok ti papok, ha pilistek sincsen.

TAMÁS: Nem a pilis a papság. Mert lám a szárcsának is pilisse vagyon, de azért ugyan nem pap.

PÁPA: Más dolog az, de titeket szentelt olajjal sem kentek meg.

TAMÁS: Tied legyen büdös olajod, mert minket a mi urunk Jézus Krisztus megkent az ő szent olajával, tudnyi illik, az ő áldott szent malasztjával.

PÁPA: De ugyan miképpen töttenek pappá titeket?

TAMÁS: Ím ekképpen. A mi pispökünk bégyűjtötte a körül való tudós papokat, prédikátorokat és a keresztyén népeket. Jól megkérdezett először az prédikátorok előtt a mi tudományunkról és a hitnek ágazatairól. Megtudakozott a mi életünkről is. Azután osztán prédikáltatott velünk egynehánszer a keresztyének előtt, úgy tött osztán pappá, és elbocsátott minket ahová a keresztyéneknek kellettünk.

PÁPA: Hol ördögbe vagyon az ti pispöktök?

TAMÁS: Nem ördögben, hanem Erdélyben (7). És mindenött vagyon, ahol az Istennek igéje vagyon. Ett is lehet kediglen hogyha a keresztyének akarják, és Isten szerént választják.

PÁPA: Minémőt akarnátok választanyi?

TAMÁS: Olyat, melyet a Szent Pál ír a Timótheus pispöknek írt első levelének harmadik részében: Valaki, úgymond, pispökséget kíván, jó dolgot kíván. De szükség, hogy a pispök az ő életében tökéletes legyen, jámbor legyen, egy felesége legyen, vigyázó legyen, józan

legyen, mértékletös legyen, nyájas legyen, tudós és tanító legyen, hogy mindeneket beszédével és jámbor életével jóra inthessen. Ne legyen részeges, ne legyen kardos és ne kívánjon éktelen nyereséget, hanem igaz legyen. Ne legyen verekedő, hadakozó, ne légyen fösvény és az házanépével jól bírjon, ki az ő fiait jóra tanítsa, engedelmességre és tisztességre. Mert ha valaki csak háza népével sem tud bírnya, vajon miképpen viseli gondját az Isten hív keresztyéninek?

PÁPA: No Istenemre mondom, soha nem tesznek itt olyan pispököt, míg az én fejem fenn áll. Mert soha nem volt olyatán pispök, sem nem tettenek akképpen papokat, amiképpen te beszéled.

TAMÁS: Krisztus urunk is akképpen tötte pappá az apostolokat. Szent Péter is akképpen tött papokat.

BÖRÖCZK: Eb higgye azt.

TAMÁS: Nem hiszed? hozzadsza csak a hájas breviárt, s ím majd megtalálom én benne.

BÖRÖCZK: Nincsen itt.

ANTAL: Lám a palack mellett vagyon a szatyorban, de bizony eléve adod.

BORBÁS: Hálóra Böröczkös!

FRÁTOR: Mi ördögöt tész itt azzal, hogy még abból is fejönkre bizonyítnak.

VIKÁRIUS: Nem tudtad ördögbe lugzóba vetnyi.

TAMÁS: Ládd-é miképpen vagyon megírván: A Claudius császárnak idejében, úgymond, Szent Péter apostol Antiókhiából Rómába jöve, és nagy sok keresztyének jövének véle egyetembe Rómába. Nagy sok idő elmúlván osztán mondá Szent Péter apostol az ő tanítványának Apolinárisnak: Mit ülsz itt, úgymond, csak heába mimellettünk, hanem kelj fel, és vegyed a Szentléleknek ajándékát pispökséggel egyetembe, és menj el Ravenna várasba, prédikáljad az ott való népnek az Úr Jézusnak nevét és egy szálat se félj. Azután Szent Péter úgymond, imádságot tévén, és az ő kezeit Appolinárisnak fejére vetvén imezt mondá: A mi urunk Jézus Krisztus úgymond, elbocsássa az ő szent angyalát, ki vezérelje a te utadat és megadja a te kéremésedet. És ez beszédek után őtet megapolván tőle elbocsátá. – Ládd-é sem olajjal nem kené az ujját, sem meg nem nyíré a fejét, hanem ugyan anélkül nemcsak pappá, hanem pispökké tövé, és elbocsátá. Úgy vagyon-é?

BÖRÖCZK: Úgy vagyon, de bizony én ezt többé nem tudtam.

TAMÁS: Igyál jobban csak az palackból, jobban megtudod.

BÖRÖCZK: Innám ha volna benne, de mind elfogya á fölöstökömbe.

PÁPA: Ha az úgy vagyon, hogy még a rossz breviár is reánk szól, tehát bizony én felakasztom magamat.

TAMÁS: Szabad, ha magadat nem kéméllel, még ím ma vacsorán érheted Lucipert, Júdás doktoroddal egyetembe. De én inkább azt mondanám, hogy ne akasztanád, hanem hadnál békét a pápaságnak és elégednél meg a római pispökséggel; ne foglalnál magadnak a papokon, pispökökön császárságot.

PÁPA: Nem tudok ám prédikállanyi, s lám te azt mondod, hogy néma ebek azok, akik prédikállanyi nem tudnak.

TAMÁS: Az más dolog immár. De ha nem tudsz prédikállanyi, hiszem tudsz kapálnyi, s azzal is elélhetsz.

PÁPA: Hév ám a kapa nyele.

TAMÁS: Megpökjed te s meghidegedik. Mégis jobb kapálnod, mintsem magadat felakasztanod.

VIKÁRIUS: Bizony én vargává leszek.

BÖRÖCZK: Én kedig tímárrá leszek, és óvcsón adom osztán a bőrt, csak te ritkán varrjad.

FRÁTOR: No pispök uram, légy kováccsá te, s ím én szénégetőd leszek.

PISPÖK: Bátor, de leesik ám az okulár az óromról, ha az nagy verőt kezembe vejendem.

ANTAL: Ez ám dolgotok, ha nem tanultatok.

BORBÁS: Lám mondám, szomszéd, hogy mind fapapok ezek.

ANTAL: Bizony azok, hála legyen az Istennek, hogy torkunkról elvethetők őket, többé ne tartsunk immár efféle néma ebeket.

BORBÁS: Bizony ne, hanem jámbor papokat és tudós prédikátorokat, kikkel egyetembe az Úristen az ő szent országába vigyen minket.

ANTAL: Ámen jó szomszéd, bátor úgy légyen.

1550-es évek

74. zsoltár

Nóta: Sok ínségünkben neked jelentjük

Sok ínségünkben hozzád kiáltunk
felséges Úristen!
Mert parancsoltad, hogy megkeressünk
az mi szükségünkben.

Tudjuk, hogy méltán mi bűneinkért
te megvertél minket,
Mert nem tiszteltük, sőt ingerlettük
te szent felségedet.

A mi atyáink, mivélünk öszve
ellened vétkeztek,
Azért hogy téged ők nem ismertek,
téged nem tiszteltek.

Reád maradtunk, mert mindenektől
mi elhagyattattunk,
Az ellenségtől ostromlattatunk,
naponként rontatunk.

Ígéretedből, te szent igédből
téged megismertünk,
Szent fiad által néked könyörgünk,
légy kegyelmes nekünk.

Ne hadd, tekints meg ígíretedet
és az te népedet,
Kik tiszta szűből mostan dícsírik
az te szent nevedet.

Végy ki immáran ez nagy ínségből,
ez idegen kézből,
Hogy te szent neved magasztaltassék
mi nemzetségünktől.

Sok hálát adunk mint Istenünknek
és mi teremtőnknek,
Te szent fiadnak és vigasztaló
Szentlélek Istennek.

1564 után

Szent Illyésnek és Ákháb királynak idejében lött dolgokról

(részlet)

— — — — — — — —

157. Sok Ákháb királyok mostan támadtanak,
Kik az Isten ellen nagyon viaskodnak,
Hamis tar papokban[10] az kik bizakodnak,
Nagy sok bálványokat véllek imádtatnak.

158. Egyik Ákháb király az Bécsben lakozik[11];
Ki az Isten ellen nagyon hadakozik,
Hitötlenségében úgy salamonkodik,
Nyilván meglátjátok, végre megveretik.

[10] Pilises, tonzúrás (vagyis katolikus) papok
[11] I. Ferdinánd

159. Másik Ákháb király barátból lött király[12]
Ki soha nem tanolt, de mostan prédikál;
Ő jobb keze felől nyilván az ördög áll,
Kivel egyetemben pokolba alászáll.

160. Ez két Ákháb után nagy sokan barátok,
Kik az Krisztus ellen most tanácsot tartnak,
Az hamis papoknak az kik zsoldot adnak,
Hiszem az Úristent, véllek szégyent vallnak.

161. Mert nagy sok Illyések mostan támadtanak,
Kik az Krisztus által Istenben bíztanak,
Hamis papok ellen prédikállottanak,
Nagy sokat őbennek immár megöltenek.

162. Ez Illyések lésznek ítílet napjáig,
Az Jézus Krisztusnak eljöveteléig,
Akkor mind testestől lelkestől vitetnek
Krisztus eleiben és örökké élnek.

163. Az gonoszok kedig ott megszégyenülnek,
Kik az Szent Illyésnek ottan nem hittenek,
Testestől-lelkestől mind pokolba szállnak,
Örökkön örökké ottogyan kénlódnak.

164. Ezer után ötszáz és negyvenkilencben,
Az Sztáray Mihály ezt szerzé versekben,
Tar papokkal való nagy itkezetiben,
És Istenben való jó reménségében.

1574 előtt

ISMERETLEN SZERZŐ

46. zsoltár

(Luther éneke)

Erős várunk nekünk az Isten,
És fegyverünk ellenség ellen,
Megszabadít veszedelemtől,
Kik ránk jőnek most mindenfelől.
Az mi régi ellenségünk
Háborgat minket
Erővel, fegyverrel,
És sok csalárdsággal,
És minden nagy hatalmasságval.

Nincsen nekünk semmi hatalmunk,
Kivel neki ellene álljunk.
Viaskodik az Úr érettünk,
Kit az Isten bocsátott nekünk.
Ha kérded, hogy ki legyen az?
Jézus Krisztus az,
Seregeknek ura,
Kinél nincs több Isten,
Annál vagyon az győzedelem.

[12] Fráter György

Ha ez világ mind ördög volna
És lenyelni minket akarna,
Azért tőle semmit ne féljünk,
Csak Krisztus oltalmában bízzunk:
No bátor dihösködjék,
No fenekedjék
Ez világnak ura,
Nincs rajtunk hatalma,
Urunk Krisztus őtet megbírta.

Megáll az Istennek igéje
És nem állhat senki ellene,
Az nagy Isten vagyon mivelünk,
És szent lelke lakozik bennünk.
Ha testünk nekünk elvész,
Ha marhánk elvész,
Hírünk nevünk,
Feleségünk, gyermekünk:
Az mennyország megmarad nekük.

1560 előtt

KECSKEMÉTI VÉG MIHÁLY

55. zsoltár

1. Mikoron Dávid nagy búsultában
Baráti miatt volna bánatban,
Panaszolkodván nagy haragjában,
Ilyen könyörgést kezde ő magában:

2. Istenem uram! kérlek tégedet,
Fordítsad reám szent szemeidet,
Nagy szükségemben ne hagyj engemet,
Mert megemészti nagy bánat szívemet.

3. Csak rívok-sívok nagy nyavalyámban,
Elfogyatkoztam gondolatimban,
Megkeseredtem nagy búsultomban,
Ellenségemre való haragomban.

4. Hogyha énnékem szárnyam lett volna,
Mint az galamb elröpültem volna,
Hogyha az Isten engedte volna,
Innét én régen elfutottam volna.

5. Akarok inkább pusztában laknom,
Vadon erdőben széllel bujdosnom:
Hogynemmint azok között lakoznom,
Kik igazságot nem hagynak szólanom.

6. Éjjel és nappal azon forgódnak,
Engem mi módon megfoghassanak,
Beszédem miatt vádolhassanak,
Hogy fogságomon ők vígadhassanak.

7. Látod, jó uram, álnok szíveket,
Csak szembe való szép beszédeket,
De zabolázd meg az ő nyelveket,
Ne tapodják le híremet, nevemet.

8. Ugyan szememmel jól látom őket,
Énreám való gyűlölségeket,
Fülemmel hallom káromlásokat,
Igazság ellen feltámadásokat.

9. Egész ez város rakva haraggal,
Egymásra való nagy bosszúsággal,
Elhíresedett az gazdagsággal,
Hozzá fogható nincsen álnoksággal.

10. Gyakorta köztök gyűlések vagynak,
Özvegyek, árvák nagy bosszút vallnak,
Isten szavával ők nem gondolnak,
Mert jószágokban felfuvalkodtanak.

11. Keserűségem ennyi nem volna,
Ha ellenségtül nyavalyám volna,
Bizony könnyebben szenvedtem volna,
Magamat attul megóhattam volna.

12. Én barátomnak az kit véltem volt,
Nagy nyájasságom kivel együtt volt,
Jó hírem-nevem, tisztességem volt,
Fő ellenségem, most látom, hogy az volt.

13. Csuda szerelmét énhozzám láttam,
Kivel sokáig mind együtt laktam,
Az Istent véle együtt szolgáltam,
Ily álnokságát soha nem gondoltam.

14. Keserű halál szálljon fejére,
Ellenségemnek ítéletére,
Álnokságának büntetésére,
Hitetlenségnek kijelentésére.

15. Én penig, Uram, hozzád kiáltok,
Reggel és délben, estve könyörgök,
Megszabadulást tetőled várok,
Az ellenségtől mert igen félek.

16. Megszegték ezek esküvéseket,
Régen elhagyták az ő hütöket,
Nem hiszem immár egy beszédeket,
Mert megpróbáltam hitetlenségeket.

17. Ezeknek szájok zsírosb az vajnál,
Síkosb ajakok az faolajnál,
Élesb az nyelvek az éles kardnál,
Szájokban nincsen egyéb álnokságnál.

18. Te azért lelkem, gondolatodat
Istenben vessed bizodalmadat,
Rólad elvészi minden terhedet,
És meghallgatja te könyörgésedet.

19. Igaz vagy, Uram, ítéletedben,
Az vérszopókat ő idejekben
Te meg nem áldod szerencséjekben,
Hosszú életek nem lészen ez földön.

20. Az igazakat te mind megtartod,
Az kegyeseket megoltalmazod,
Az szegényeket felmagasztalod,
Az kevélyeket aláhajigálod.

21. Ha egy kevéssé megkeserítöd,
Az égő tűzben el-bétaszítod,
Nagy hamarsággal onnét kivonszod,
Nagy tisztességre ismég felemeled.

22. Szent Dávid írta zsoltárkönyvében,
Őtvenötödik dicséretiben.
Melyből az hívek keserűségben
Vigasztalásért szörzék így énekben.

1561

SZEGEDI GERGELY

Micsodás az fesvény ember

Csuda dolgot beszéllenék,
ha meghallgatnátok,
Ha érteném bizonyára,
hogy nem hallgatjátok,
Beszédemet úgy énvelem
ti elhagyatjátok.

Ím elkezdem beszélleni,
kérlek, hallgassátok,
Ha gonoszra én tanítlak,
bátor ne higgyétek!
Azért szólok igazságot,
hogy ti elhiggyétek.

Nagy dolog ez, amit mondok,
éntőlem higgyétek!
Mert csuda vad, kit különben
meg nem esmérhettek,
Éz énekből, mi légyen az,
ha meg nem értitek.

Azon kérlek, magatokat
ez vadtul ójjátok,
Mert ha megmar, ű oly mérges,
mind el kell vesznetek,
Tulajdon természetirül
így megismeritek.

Lágy ő teste, de én szemét
nem tudom, ha vagyon,
Mint macskának, vagy bagolynak,
olyan szeme vagyon,
De ezeknél mind tüzesebb
szemefénye vagyon.

Az ő szája mindenkoron
csak eltátva vagyon,
Bele valót úgy kandácsol[1],
ha valaki viszen,
Meg sem rágja, mindjárt nyeli,
ki mit neki viszen.

[1] Kandikál, leselkedik

Ennek nyelve, mint egy kénkő:
olyan tüzes vagyon,
Mert őnéki mindörökké
szomjúsága vagyon,
A folyóvíz mossa nyelvét,
s mégis szomjún vagyon.

Szája, foga, mint éles tőr,
néki olyan vagyon,
Az farkasnak ő fogánál
élesb foga vagyon,
Amit kaphat, mindjárt falja,
mert nagy éhen várja.

Téstova ő csak búdosik,
szárnyas lába vagyon,
Ugyan repül, ő úgy siet,
ahol haszon vagyon,
Olyan helre, hol nem kaphat,
nem örömest megyen.

Gyakran szemlél embereket,
mind elnyeli őket,
Strucjó[2] hasa, ő mindjárást
megemészti őket,
Mint ez madár, vasat eszik,
úgy az embereket.

Reggel s estve, mindenkoron,
szövétnek kezében,
Világánál az setétben
igen gyorsan mégyen,
Egyiránt fut földen-vízen,
mind télben s mind nyárban,

Ellensége nagyobb nincsen,
ammint a szegénység,
A nevét is mihelt hallja,
elüti nehézség,
Halálra fél ez undok vad,
ebben hogy ne essék.

Gyűlöli ő, aholott jár,
az zörgést, csattagást,
Csak fának levelétől is
megijed mindjárást,
Az hamisan gyűlt prédában
félti az kárvallást.

Olyan távul ha tekinted:
mint szintén az szamár,
Amely hátán nagy teréhben
hordoz drága marhát,
Mindazáltal hitván fűvel
telti be az hasát.

Rendtartása olyan vagyon,
amint a békának,
Soha nem mert enni adni
az veszött torkának,
Mert majd elfogy – azt gondolja –
nincs több nyavalásnak.

Ingyén ütet vendégségben,
ha ki elhívandja,
Az ételből három ember
ott őt meg sem dúlja,
De azután az szegény hast
csak szagával tartja.

Ugyan szintén csak nem egy vagy
a szántó barommal,
Ki ingyen sok munkát teszén
együtt gazdájával,
De ő véres munkájának
más telik zsírjával.

Semmi hasznot ő éltében
csak egy szálat sem tött,
Ha mikoron meghalhatott,
jobbat annál sem tött,
Akkor mégis papnak, diáknak,
barátnak hasznot tött.

Az örökös őutána
telik marhájával,
Gazdagon él nagy fesvényen
győtött jószágával,
Síppal-dobbal kéméletlen
költi barátival.

Attul szegénb, amennyivel
több marhája vagyon,
Ennyi nagy sok nyavalája
a bévségtül vagyon,
Mennyországba hogy nem mehet,
csak egy héjja vagyon.

[2] Struccmadár

Szárnya vagyon jobbkezében,
egy kő balkezében,
Amint repül mennyországba
szárnyas jobbkezével,
Mindannyira vonyatik le
nehéz balkezével.

Immár ennyi sok beszédből
hiszem, érthettétek,
Ezt a vadat, kit megmondék,
megesmerhettétek,
Én nem kétlem, ilyen vadat
ti es hallhattatok.

Megmutatni ujjaimmal
itten nem akarom,
Nem sok napja, minapon is
eggyel szembe voltam,
Óvj meg Isten, hogy ezeknek
kezekben ne essem!

Ez oktalan undok vadat
fösvénységnek hívják,
Megesmeréd, mert magyarul
őt fösvénynek hívják,
Az Istennek jó fiai
ördög tőrnek hívják.

Óvd magadat, hogy ne kívánj
ilyen gazdagságot,
Nehéz lészen menyországban –
higgyed – bémenésed,
Mert két úrnak hogy szolgálnál,
soha nem teheted.

Ha holtodig elég neked,
amit Isten adott,
Vedd jó néven, mindennapi
kenyeret, ha adott,
El kell veszned, hogyha kévánsz
ilyen gazdagságot.

Tudod nyilván: mezítelen
jüttél ez világra,
Mind elmarad: semmit nem vissz
az örök világra,
De jobb volna, hogy ruháznád
az nyomorultakra.

História egy királról
bizonnyal beszélli,
Amit tapaszt, arany legyen,
Istentül azt kéri,
História ezt az királt
Midásnak nevezi.

Önni király az kenyeret
mikoron kévánja,
Hogy tapasztja, ám arannyá
Isten változtatja,
Rettenetesen kelleték
éhhel meghalnia.

Büntessen meg az Úristen
ilyen fösvényeket,
Ez világon kik eleget
soha nem gyűjthetnek,
Tantalusnak nagy kénjával
ezek büntessenek.

Írva vagyon büntetések
az sok fesvényeknek,
Tantalusnak nagy kénjában
ezek részesülnek,
Ajkok alatt folyóvíz fut,
de szomjúval halnak.

Elhagyjátok – én azt mondom –
az nagy sobrágságot[3],
Jól esmérlek, kik űzitek
az nagy fösvénységet,
Mast nem bántlak, de megmondlak
másszor, ha nem tértek!

Ez éneket Döbröcönben
valaki szörzötte,
Versfejekben az ő nevét
de ő felvetötte,
Fesvényekről ötvenötben
nagy örömmel írta.

1555

[3] Kapzsiság, fösvénység

7. zsoltár

Ad notam; Nagy bánatban Dávid mikoron vala

Szánkivetésre Dávid megyen vala,
Sémei mikor szidalmazza vala,
Kővel és földdel hajigálja vala,
Dávid, szolgáinak ezt mondja vala:

Ezt énreám az Úristen bocsátta,
Hogy szidalmazzon, néki parancsolta,
Hiszem, bűneimért reám bocsátta,
Azért közületek senki ne bántsa.

Gondolkodván Dávid király magában,
Bízik Istennek irgalmasságában,
Semmit nem fél, bátor igazságában,
Azért ilyen könyörgést tőn magában:

Én Istenem mindenkor benned bíztam,
Mint erős kőfalhoz úgy támaszkodtam,
Mindenkor sírván hozzád fohászkodtam,
Mikor ellenség miatt nyomorgottam.

Dúl-fúl ellenségem irégységében,
Mint éh oroszlán kegyetlenségében,
Látva előmenetőmet mindenben,
Azért gyűlöl ilyen igen szívében.

Isten, te tudod, hogy álnok nem voltam,
Az Saulnak vérét nem szomjúhoztam,
Ellenségi ellen én hadakoztam,
Mint fejedelmemet híven szolgáltam.

Légyen Isten bizonságom énnékem,
Hogyha én neki marháját elvöttem,
Vagy tisztességében őt megsértöttem,
Tőled Úristen bár megítéltessem.

Ellenségemet is ha megsértöttem,
Valakinek én egyszer megesküdtem,
Hogyha méltatlan jószágát elvöttem,
Bátor az Istentől megbüntettessem.

Rajtam essék ellenségem fegyvere,
Életemet bár üldözze, kergesse,
Minden tisztességemet elveszesse,
Orcámat bátor az sárban keverje.

Igazságomban támadj fel mellettem,
Igaz Isten te állj bosszút érettem,
Mert nem tudom mit ellene vétettem,
Azt tudom, hogy sokszor véle jól töttem.

Nám ajánlod igaz ítéletedet,
Hogy megrontasz minden kegyetleneket,
Ótalmazd megnyomorodott fejemet,
Hogy dicsérjem mindenkor felségedet.

Csak te ítélhetsz meg igazság szerint,
Te szívemet jól látod volta szerint,
Ítélj meg engem igazságod szerint,
Nem véttem nekik tudomásom szerint.

Jól látod, Uram, ő álnok szíveket,
Kiért mindennap fenyegeted őket,
Mikor hallod kívöl szép beszédeket,
Másfelől jól látod álnok szíveket.

Szűnjél meg immár ennyi gonoszságtól,
Én ellenségem az kegyetlenségtől,
Hogy nem rettensz meg az igaz bírótul,
Aki majdan számot veszen mindentől.

Ha meg nem térendesz nagy hamarsággal,
Istennek fenyegető ostorával,
Bizon meglő az ő mérges nyilával,
Fegyverrel, éhséggel és döghalállal.

Fiat fogadtál volt az te méhedben,
Hamisságot vöttél volt bé szívedben,
Majd szülsz bánatot nagy keserűségben,
Kit az utcán karon hordozsz öledben.

Énellenem tanácsot végeztetek,
Hogy uram haragját rám ingerljétek,
Hogy csak ti magatok uralkodjatok,
De gondolattokban megcsalatkoztok.

Hiszem azt én, hogyha Isten akarja,
Az előbbi tisztemet megadhatja,
Ha kediglen őfelsége azt mondja:
Nem kellesz! – ám legyen úgy mint akarja,

Az mely vermet ti énnékem ástatok,
Az árokban ti magatok béestek,
Mert aki más embernek ásand árkot,
Önnen maga esik bele, tudjátok.

Hálát adok, Úristen, jótétedért,
Hozzám való nagy kegyelmességedért,
Vélem jól tött igaz ítéletedért,
Ellenségtől való szabadulásért.

Szent Dávid írta ezt dicséretiben,
Az ő könyvének hetedik részében,
Ki méltatlan szenved bosszút éltében,
Azt vigasztalja Dávid ez énekben.

1564

10. zsoltár

Nótája: Bátran érted Uram Isten kárt vallanék

Tekénts reám Istenem nyavalyámban,
Légy gyámolom, segítségem gondomban,
Mert nem tudok mit tennem búsultomban.

Vajon s mikor veted reám szemeidet,
Siralmimra ha fordítod füleidet?
Nem tűrhetem sanyarú kezeidet.

Az ellenség fejemre törekedik,
Erejében, hatalmában bizakodik,
Sok tűréssel én lelkem fogyatkozik.

Dicsekedik, kérködik kevélységben,
Soha nem jut Isten is ő eszébe,
Mert nem vallott semmi kárt életében.

Ebből veszen bizodalmat, bátorságot,
Nagy sokáig hogy eltűrsz gonoszságot,
Mert nem büntetsz hamar kegyetlenséget.

Fején vagyon áldomásod, segítséged,
Én fejemre hogy üljön, te segélled,
Azért nem fél, mert soha nem bünteted.

Az ő szája teljes sok szidalomval.
Szíve, lelke gerjedez álnoksággal,
Nem gondol ő semmit nagy haragoddal.

Halálomra csikorgatja ő fogát,
Ál utakon titkon megvonta magát,
Hogy nyakamba kerítse ő hálóját.

Mint az farkas juh után ólálkodik,
Bárány után oroszlán sivalkodik:
Mindenkor csak utánam leselkedik.

Az gazdagság kevélységre készeríti,
Az ő lelkét kárhozattul nem félti,
Hogy Isten légy, azt soha ő nem hiszi.

Te erődet, hatalmodat nem tudja,
Hogy irgalmas, igaz vagy, nem gondolja,
Minden dolgát csak szerencsének tartja.

Indulj azért, Istenem, ótalmamra,
Ily későre tekénts reám árvádra,
Vigasztalj meg ennyi sok siralmamra.

Szent nevednek káromlását hogy tűrhedd,
Kevélységét miérthogy nem bünteted?
Tűréseddel bűnében keményíted.

Minden dolgom, jól hiszem, hogy felróttad,
Nyavalyámot, siralmamot felírtad,
Az büntetést utolra halasztottad.

Az bűn ellen mutasd meg haragodat,
Büntetéssel jelents igazságodat,
Hogy rettegjék mindenek hatalmadat.

Hogy az árvák, özvegyek Istene vagy,
Szükségemben szememvel hadd lássam meg,
Szabadulást azért most énnékem adj.

Ezt, Úristen, nem kérem bosszúságból,
Csak kívánom megtérését bűneiből,
Ne támadjon ellenem kevélységből.

Esmérje meg por, hamu, féreg voltát,
Soha többé el ne higyje ő magát,
De szolgálja alázatosan urát.

Az szent Dávid így tanít könyörögni,
Az szomorú szívet megvígasztalni,
Szokták tized zsoltárban énekleni.

1566 előtt

31. zsoltár

Bódog az olyan ember az Istenben nótájára

Bódog az ilyen ember ez világon,
Az kinek bűne bocsánatban vagyon,
Igazulása Isten előtt vagyon,
Annak rútsága béfödözve vagyon.

Mert az embernek semmi nagy ereje,
Az Isten előtt nincs semmi érdeme,
Leszen mindennek elég segedelme,
Kit csak egyedül segél őfelsége.

Azért vádoljuk ennek bűneinket,
Mert csak ő látja az mi sebeinket,
Ű boçsátja meg az mi bűneinket,
Ha benne vetjük mi reménségünket.

Ezért Istenhez minden szent könyörgött,
És senki tüle híjában el nem ment,
Lelkének talált csak ő csendességet,
Mert néki adta az örök életet.

Ne vess el azért tőled én Istenem,
Mert te előtted nincsen hová futnom,
Földön és mennyen hatalmadot vallom,
Te hozzád Uram azért én folyamom.

Mindez világnak én vagyok csúfsága,
Noha jól tudom, hogy bűnömnek zsoldja,
De emlékezzél régi fogadásra,
Hogy én ne jussak ördög fogságába.

Kegyességedből hallgass meg engemet,
Te szent lelkeddel vigasztald szívemet,
Hogy követhessem te szent felségedet,
Mutasd meg nékem az te ösvénidet.

Noha ostorod vagyon balkezedben,
Hiszem, kegyelem vagyon jobb kezedben,
Azért ostorozsz engemet testemben,
Hogy én ne jussak örök sötétségben.

Örvendezzetek mindnyájan az Úrban,
És örüljetek örök vígasságban,
Kész üdvösségtek az ő szent fiában,
Kit megígére az paradicsomban.

Szent Dávid írta ezt az zsoltárkönyvben,
Dicsíretinek harmincegy részében,
Kivel biztatá lelkét félelmében,
Mikor az Isten próbálta lelkében.

1560 előtt

38. zsoltár

Nagy bánatban Dávid mikoron vala,
Bűneitől hogy megijedett vala,
Isten haragját fején látja vala,
Azért hozzá ígyen könyörög vala:

Uram, ne feddj meg engem haragodban,
Ne ostorozz erős búsulásodban,
Ne ítélj meg kemény igazságodban,
Mert nem lehet életem országodban.

Kezeidet én el nem viselhetem,
Sok ostoridot már nem szenvedhetem,
Mérges nyilaiddal késérgettetem,
Ki miatt ingyen majd megemésztetem.

Célul vetél engem az ellenségnek,
Kik mindenkor csak reám lövöldöznek,
Sok nyilakkal annyira eltaglottak,
Semmi épséget testembenn nem hagytak.

Nincs szívemben senkihez reménségem,
Csontaimban sohul nincs békességem,
Sok bűneim megemésztenek engem,
Ha kegyelmed elől nem veszen engem.

Álnokságim fejem feljül haladták,
Minden tetemimet öszverontották,
És szívemet igen elbúsították,
Ez nyavalyát bűneim reám hozták.

Én Istenem, ím mely nyomorult vagyok,
Éjjel-nappal búban, bánatban vagyok,
Örvendetes napot immár nem várok,
Azért mindenkoron szomorún járok.

Nincs senki gyógyítója sebeimnek,
Semmi orvossággal nem kötöztenek,
Jó barátim engem meggyűlöltenek,
Minden atyámfiai megvettenek.

Ezek nékem jómot kévánják vala,
De már mostan fejemre törnek vala,
Szemben szépet énnékem szólnak vala,
De hát megöl hálót vettenek vala.

Én őnékik gonoszt ezért nem szóltam,
Fenyegetéseket mind elhallgattam,
Mint egy bárány senkinek nem ártottam,
Igazsághoz mindenkor támaszkodtam.

Sokan vélik, hogy én szólni nem tudok,
Mert nyelvemmel senkit nem rágalmazok,
Bosszúállást az Istenre halasztok,
Igaz bírót őellenek támasztok.

Segítséget nem várok én senkitől,
Hanem csak tetőled én Istenemtől,
Téged vetlek mindenkoron paizsul,
Azért nem félek én az ellenségtül.

Te felelsz meg, Úristen, énérettem,
Tudod, hogy igazságban törekedtem,
Noha mástul haragot érdemlettem,
Ótalmamot én tőled reménlettem.

Ha tántorodásom nékem történnék,
Az én ellenségnek én csúfja lennék,
Nagy sok káromlásra ok adattatnék,
Segélj meg engem, hogy ez ne történjék.

Az én ellenségim reám dihödtek,
Halálomra mert végezést végeztek,
Ha te elhagysz engemet, ők elvesztnek,
Az jóért énnékem gonoszt füzetnek.

Könyörgésemet, Uram, meghallgassad,
Bűneimet énnékem megbocsássad,
Hálaadó voltomot hogy hallgassad,
Ellenségtől lelkemet szabadítsad.

Siess hamar az én segítségemre,
Az ellenség mert siet életemre,
Nagy sok tőr vagyon én veszedelmemre,
Azért figyelmezzél segedelmedre.

Szent Dávid írta ezt az zsoltárkönyvbe,
Harmincnyolcadik szép dicséretében,
Mikoron bús vala az ő szívében,
Ezeket éneklé nagy szükségében.

1560 előtt

A magyaroknak siralmas éneke a tatár rablásáról

(részletek)

Szánja az Úristen híveinek romlását,
Az ő fiainak, leányainak rablását,
Noha most eltűri, de el nem szenvedi
Nagy szidalom vallását.

Ezeket szemünkkel látván, elkeseredtünk,
Ily éktelenségen magunkban elrémültünk,
Isten beszédében mi is választottak
Csaknem kétségben estünk.

Gyakran az Istennek noha szavát hallgatjuk,
Megmaradásunkat ingyen sem remélhetjük,
Mert mind veszten veszni szegény országunkat
Szemeinkkel jól látjuk.

Egyik veszedelem az másikat ott éri,
Hogy mind nagyot, kicsint ily kímélletlen üti,
Semmiképpen lelkünk szabadulásunkat
Még hinnie sem meri.

De vess véget immár, Uram, büntetésünkb
Fordíts szemeidet reánk kegyességedben,
Mert az te népeid majd kétségben esnek
Enni nagy sok ínségben.

Immáran, Úristen, esmérjük bűneinket,
Bánjuk és siratjuk régi hítlenségünket,
Minden szentségünket mostan úgy útáljuk
Mint fertelmességünket.

Fordíts haragodat már az pogán nemzetre,
Kik nem hisznek téged örök idvösségekre,
Hadd esmérjenek meg téged Jézus Krisztus
Örök veszedelmekre.

Ezek éjjel-nappal szolgálnak az bálványnak,
Tisztességet tesznek az csalárd Makhumetn
Jó szerencséjeket nem tulajdonítják
Néked, igaz Istennek.

Csak hallania is nevedet nem akarják,
Te szent halálodat nevetik és káromolják,
Az zsidókkal együtt az te szent igédet
Pökdösik és csúfolják.

Jámbor vén papokat ők tisztelni nem tudják,
Az csecsemőket is egy szálnyira sem szánják,
Rettenetességvel, nagy kegyetlenségvel
Őket szablyára hányják.

Tisztességet semmit ők a vénnek nem tesznek,
Az gyermekszülőkön semmit nem könyörülnek,
Sok gyermekágybeli asszonyi állatot
Az lóhátra felvonnak.

Éktelenségeket beszélleni nem merjük,
Mert soha hírrel is ezelőtt nem hallottuk.
Hogy mind az ég, az föld reájok nem szakad,
Azt mindnyájan csudáljuk.

Gyenge szép szűzeket rontanak és vesztenek,
Nagy sok ezer szűzet ők megszöplősítenek,
Ki miatt szegények nagy szégyenletekben
Nagy hirtelen meghalnak.

Ruhájokat rólok éktelenül levonják,
Az szegény rabokat mezítelenül hagyják,
Mint egy sereg csordát az tatár ostorral
Előttök hajdogálják.

Éhségnek miatta mind elszakadkozának,
A szomjúság miatt nagy sokan meghalának,
Az vad lovak hátán nagy sok gyenge szűzek
Halálra bágyadának.

Így sírván anyjoknak az gyermekek kiáltnak:
„Adnál vizet innom, édes anyám!" azt mondják.
Ő édes anyjoknak csaknem hasad szívek,
Hogy csak azt sem adhatják.

Nagy undok étellel szegény rabokat tartják,
Az lóhúst fövetlen ő eleikbe hányják,
Az csikók vérével, kacolák tejével[4]
Szegényeket itatják.

Meg nem keserednek az kisded gyermekeken,
Kettősével őket ültetik az nyeregben,
Az ártatlanoknak csak sírni sem hadnak
Fejek összeverésén.

Étekvel-itokkal ők semmit nem gondolnak,
Hideggel haláson egy szálat sem bánkódnak.
Mint az férget úton széllyel hajigálni
Szegényeket nem szánják.

Nehézkes asszonyok, kik köztök szülnek vala,
Gyermek lábát fogván Tiszába vetik vala,
Kőszívnek mondhatjuk, kinek szíve rajta
Nem keseredik vala.

Szégyenljük mondani menyeken, leányokon
És gyermekeken, szép asszonyi állatokon
Az minemő szeplők ő rajtok lettenek.
Kiért Isten, verd torkon!

— — — — — — — —

Ó nyomorult foglyok! Istenhez kiáltsatok,
Nagy bizodalomban, reménységben legyetek,
Az ki kézbe adott, majd az megszabadít,
Szemetekkel látjátok!

Az mi fiainkat siralomval elhattuk,
Ezentől azokat nagy örömvel meglátjuk,
Mi ellenségünknek nagy veszedelmeket
Nagy örömvel beszéljük.

A szentek példáját életünkben kövessük,
Istennek ostorát tőlünk el ne taszítsuk,
Mert Isten országát háborúság nélkül
Semmiképpen nem nyerjük.

Sírván így könyörge az Istennek egyháza,
Mikor tatár miatt felföldnek lőn rablása,
Ezerötszázhatvan és hat esztendőben
Mikoron írnak vala.

1566

[4] Csikó, kanca

MELIUS JUHÁSZ PÉTER

Herbárium

(részletek)

Előljáró beszéd
Az bódog emlékezetű Heltai Gáspár meghagyott felesége
kéván Istentől jó egészséget minden jámbor
istenfélő embernek.

A bölcs Isten megjelentette magát az ő teremtésében minden módon, hogy az emberek őtet megismerjék, őtet tiszteljék segítségre való hívással. Az okáért megékesítötte a Mennynek külső látható boltozását szép ékes csillagokkal, az Nappal és Holddal egyetemben, melyek világosságot adnak ezen a földön minden teremtött állatoknak, az egeket is megékesítötte szép különb-különbféle madarakkal. Az vizeket azonképpen csodálatos sokféle halak(kal) is. De főképpen a földet nemcsak szilígy és vad oktalan állatokkal, hanem fáknak, füeknek megmondhatatlan sokféle gyönyörűséges voltával, melyekkel az embereknek nemcsak testek tápláltatnék, hanem szemek is tekintettel gyönyörködnék, és ha betegségek történnék, orvossággal testeket gyógyítanák. Ezeket meggondolván, eleitől fogva sok bölcs férfiak írtak mind az csillagoknak forgássának természetiről, mind az égi madarakéról és az földi oktalan állatokról, halaknak tulajdonságokról, köveknek, fáknak és füeknek erejéről. Ezen dologban törte fejét az mi időnkben az bölcs férfiú, Melius Péter döbröceni keresztyén egyház pásztora. Közönséges betegségekről való orvosságoknak öszveszedegetésében és magyar nyelvre való fordításában munkálkodott. Azért az írása és különbkülömbféle bölcs orvosoknak könyvéből egybeszedése és fáradsága az jámboré volt. Az kinyomtatásnak munkája és költsége enyim. Ezt éntőlem, ilyen szegény özvegyasszonytól az magyar nemzet jónéven vegye.

Kérem ezen az hatalmas Istent, hogy az jámbornak igyekezete és az én kicsinded munkám is ez könyvnek kiadásában legyen hasznos és az magyar nemzetségnek épületire és méltóságára.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznakról, Galenusból, Pliniusból és Adamus Lonicerusból szedetteték ki (1). Kezdetik azért először a fákról, nevek kedig deákol, magyarol és németül, némely helyeken kedig görögül is megvadnak a nevek deák bötükkel.

De Amygdalo

Amygdalus	Mondolafa	Mandelbaum
	Természeti	

Az mondolának levében ha az tüzes acélt megoltod, az hasat megállatja.

Az keserű mondolák az mellyet tisztítják, vérpökést gyógyítnak.

Ha étekben észed, igen hasznos az tüdőnek, a májnak, az lépnek, veséknek; hurutást, fulladást meggyógyít.

Az édes mondolatej jó colicásnak[1], az succussa[2] az mondolafának jó az ischasoknak, azaz farsábásoknak. Részegség ellen jó, ha éjomra két mondolabélt észel.

Az rókák meghalnak az keserűmondolával, az macskákat is megöli a keserűmondola.

[1] Hasfájósnak
[2] Leve

Külső hasznai

Törd meg az édes mondolát rózsaolajjal, kösd az két vakszemedre, főfájást gyógyít.

Ha borban töröd az mondolát, leves koszt és fakadékokat gyógyít.

Ha mézben az mondolát habarod törve, az ebnek marását meggyógyítja.

Az mondolaennyü[3] az ecetben elolvasztván, a bőrhámlást és rihet, sömört meggyógyít.

Az keserűmondola gyökerét ha borban főzed, sömört, fekélt gyógyít.

Az mondolafának és a mondola héjának hamujából ha lúgot csinálsz, minden rút rihet lemos és igen tisztít.

Az mondolaolajról

Az édes mondolaolaj minden szárazságot és darabosságot a mellynek, toroknak, tüdőnek és minden keménségét, szárazságát az inaknak meglágyítja. Igen jó az aszú kórság és szomjúság ellen.

Az mely ember elszárad, azt egye, igya, kend véle, meggyógyul. Hurutot és igen meghevült vizeletet és az asszonyember dagadt szeméremtestét meggyógyítja, ha belöl kened véle.

A keserűmondola-olaj rásztot[4] gyógyít, és hasban szorult szeleket, korrogásokat kiűz, ha kened véle.

A fülnek süvöltéssét, zúgássát, fájássát nyilván meggyógyítja, ha belétöltöd, minden sömört, fakadást, rútságot letörül az orcájáról. Az inaknak keménységét meglágyítja bizonnyal.

De Rosa

Rosa — Rózsa — Rosen

Természeti

Igen hidegítő természetűek az rózsák. (2)

Belső hasznai

Az rózsavíz, rózsaecet, rózsaolaj igen jó minden hévbetegség ellen, az hideglelés ellen jó, az szívet, agyvelőt erősít.

Az rózsának amaz levele alatt valóját elvesd, a bimbóját, nem jó. Az új rózsák az kemény hasat meglágyítják.

Az rózsának az csipkéje, aki az virága után ottmarad, ha megtörik s borban isszák, az vesékben követ ront.

Az veres rózsának succussa, aki megérik, ha kifacsarod és megiszod az rózsa bugja succussát, próbált dolog, hogy az az asszonyember fejér- és vérfolyássa ellen jó. És aki lidérces, azaz foly a mag az testéből s nem tarthatja meg a magot, igen jó annak.

Ha penig borban iszod a veres rózsa gyümölcsét gyakorta, ezen haszna lészen.

Az rózsajulep[5] igen jó szomjúság ellen. Az hideglelőknek így csináld az julepet:

Nyolc óráig áztasd meg a rózsát jó vízben, ezután lassú szénnel forrald meg, ezután facsard ki, vess nádmézet belé, ha az nincs, vess fejér mézet belé annyit, hogy édes légyen. Ezzel is, e nádmézzel főzd öszve, add innya az hideglelőnek.

[3] Enyv
[4] Lépfene
[5] Szirup

Külső hasznai

Az száraz veres rózsát borban főzd meg, szűrd meg, főfájónak, hévségből ha támadt, igen jó, fogfájást, fülfájást és a szeméremtest dagadássát meggyógyítja.

Ha az borban főtt rózsát az hasra kötöd, az hévséget megállatja, sőt erisypelata, azaz Gangraenam, azaz Ignem sacrum, az Szent Antal tüzét[6] is megoltja. Ezen haszna a rózsaecetnek.

1578

KÁROLYI GÁSPÁR

Két könyv

(részlet)

Itt minden ember gondolja meg, hogy mostan az próféták élnének, mit mondanának ez nagy kegyetlenségről és telhetetlenségről, mely ez országban és nemzetségben vagyon az fejedelmekben, bizony nagy könnyhullatás nélkül és lelki fájdalom nélkül nem nézhetnék. Nincsen vége az nagy kegyetlenségnek, nincs az fosztásnak, kóborlásnak, ártatlan véreknek ontásának. Az szegény községnek bőrét lenyúzzák, húsát levonszák, tetemét megrontják, mint az mészárszékre való, oktalan baromnak, minden igazságot és szabadságot elfordítanak. Ha aranyat vagy ezüstöt kévánnak, az szegény községre tátják torkokat, álnokságot fognak és patvart hozzájok, hogy kivehessék az szegény embertől, az mi.nála vagyon. Ha mezőt vagy házat kévánnak, az szegény embert ottan kiűzik az ő örökségéből. Ha házat vagy várat rakatnak, szegény ember vérével rakják és kerétik az ő várokat, fáradságoknak, munkájoknak jutalmát meg nem adják. Annak felette usurasággal[1], álnoksággal complársággal[2], gazdagítják az ő tárházokat.

Ez egyik oka, miért adta Isten országunkat pogány kézbe, miért vötte el erős és szép várainkat és várasinkat. Mert az Szentírás mindenütt jajt mond az vérrel rakott várasra és az olyan házra, az mely álnoksággal gyűjtött gazdagsággal rakva.

Ez ilyen fejedelmeket nevezi az Írás oroszlánoknak és farkasoknak. Mert azt mondja az Sophóniás: Az ő fejedelmek őközöttök, mint az ordító oroszlánok és az ő bírájok, mint az farkasok. Az Salamon is azt mondja: Mint az ordító oroszlán és az éhező medve, olyan az kegyetlen fejedelem a község között. Az Ésaiás nevezi őket orvoknak[3]. Az Marcus Cato is, az pogány bölcs, ez féléjeket nevezte orvoknak, mikor azt mondta, hogy az fő orvok aranyban és bársonyban járnak.

Nem szidalmazom itten az fejedelemséget. Mert tudom Szent Pálnak és Szent Péternek tanításából, hogy fejedelemségnek tisztességgel és engedelmességgel tartozom, nemcsak az jóknak, hanem az gonoszoknak is. De ez vétket és bűnt szidalmazom bennek, és intem őket, hogy penitenciát tartsanak, hogy az Istennek haragja megcsendesedjék.

Annakokáért az fejedelmek hagyják el az kegyetlenséget, telhetetlenséget, fösvénységet, ne rontsák az szegénységet, ne prédálják el marháját, ne ontsanak ennyi sok ártatlan vért, ne keressenek gazdagságot hamisan, usurasággal, kegyetlenséggel, prédával, legyenek az

[6] Orbánc

[1] Uzsoraság

[2] Kufárság

[3] Tolvaj

községnek atyái, dajkái, azoknak életekre, táplálásokra viseljenek gondot, mint ő magokra. Mert Isten azokat ő kezekbe adta oltalomért és gondviselésért.

Mondják, hogy az Alfonsus királynak címere publican[4] madár volt, ki az ő orrával az ő mellyét szaggatta, és az ő fiainak vért bocsátott. Melyben példázta az jó fejedelmet, és annak felette ezt íratta melléje: Pro lege et pro grege. Az törvényért és az alattam való községért. Mert az jó fejedelemnek nem kell szánni vérét is az törvénynek, igazságnak megtartásáért és az községnek táplálásáért és oltalmáért.

Az Dániel prófétánál az jó fejedelem hasonlíttatik az magas fához, kinek árnyékában sok vadak nyugosznak és ágán sok madarak raknak fészket.

Az pogány Xenophon azt mondta, hogy az jó fejedelem semmit nem különböz az jó atyánál.

Az Titus Vespasianus is azt mondta, hogy az jó fejedelemnek tiszti ez, hogyha az juhot megnyíri, az bőrét ne vonja le.

Az Ezékiel próféta azt mondja, hogy bódogok azok, kik erővel, hatalommal semmit mástól el nem prédálnak.

Az Szent Ágoston is azt mondta, hogy az bűn meg nem bocsáttatik addig, míg az elvött meg nem adatik.

Az Keresztölő János az vitézlő népnek azt mondja, mikor kérdenék tőle, mit mieljenek: Senkit meg ne rontsatok, senki ellen ne patvarkodjatok és az ti zsoldotokkal megelégedjetek.

Emlékezik az Szentírás az zsidóknak bűnök között és az országnak romlásának okai között erről is, mert az fejedelmek igaz törvényt nem szolgáltatnak vala az szegényeknek, árváknak és özvegyeknek, kikre az Istennek nagy gondja vala és mostan is vagyon.

Azért mondja az Isten: Özvegyeknek és árváknak ne ártsatok, ha őket megbántjátok, kiáltnak énhozzám, én meghallgatom az ő kiáltásokat, és felgerjed az én haragom, és megverlek titeket fegyverrel, és lesznek az ti feleségtek özvegyek és az ti fiaitok árvák.

Az fejedelmek szeretik az ajándékot, az árvának és özvegynek nem tesznek igaz törvényt, annakokáért íme én megbüntetlek titeket.

Jaj azoknak, kik szereznek hamis törvényeket és hamisságot írtak, hogy megrontanák az törvényben az szegényeket, és az én népemnek alázatosin erőt mívelnének, hogy az árvákat és özvegyeket elprédálnák.

Az özvegyeknek causájokat[5] nem ítélték meg, az árvának törvényét nem igazgatták, és az szegénynek dolgát nem ítélték meg. Ezért nem verném-e meg őket?

Az jövevények ellen az fejedelmek patvart fogtanak, az árvát és özvegyet megnyomorgatták. Azért, íme én elosztlak titeket idegen nemzetségek közé.

Ezt mondja az Isten: Igaz ítéletet tegyetek, irgalmasságot cselekedjetek az ti atyátok fiával. Az özvegyek, árvák, szegények és jövevények ellen ne patvarkodjatok. És nem akarák hallani azt, hanem az ő füleket bedugák. Annakokáért fogságba vitettek, és országok elvétetött tőlök.

Íme, én (azt mondja az Isten) ítéletre megyek, és tanobizonyság leszek azok ellen, az kik árvákat, özvegyeket megaláznák és az idegent megrontják.

Az Magyarországra is szabhatjuk mindezeket, és mondhatjuk minden kétség nélkül, hogy országunknak veszedelmének ez is egyik oka, mert az szegényeknek, árváknak, özvegyeknek, úton járóknak nem szolgáltatnak igazságot sokan az fejedelmek közül – tisztesség adassék azoknak, kik jószágokban igaz törvényt szolgáltatnak –, az ajándékot felette igen szeretik, és azért az igazságot hamisságra és az hamisságot igazságra fordítják.

Kiknek az Isten azt mondja: Jaj tinektek, kik az jót gonosznak, és az gonoszt jónak mondjátok. Az személyválogatás felette igen vagyon nálok. Az szegénynek személye utálatos, az gazdag kedves, bátor hamis causája legyen is. Az úton járóknak, búdosóknak, szegényeknek törvényeket adományért elnyomják.

Erről azt mondja az apostal: Ne legyen személyválogatás köztetek. Mert ha bemegyen

[4] Pelikán

[5] Perüket

tiközétek egy ember, kinek aranygyűrője vagyon és szép ruhája, az szegény is ha bemegyen hitvány ruhában és arra tekintvén, az kinek szép ruhája vagyon, azt mondjátok: Te ülj ide az főhelyre és az szegénynek azt mondjátok: Ülj amoda az ajtó megé. – nemdenem személyválogatók vagytok és löttetek hamis bírákká? Hallgassátok atyámfiai, nemdenem választotta-e az Isten ez világnak szegényeit, hogy az hitben gazdagok lennének és az örök életnek örökösi, melyet ígért azoknak, kik őtet szeretik.

Az Mózes is azt mondja: Az ártatlant és az igazat meg ne öld. Ne végy ajándékokat, melyek megvakítják az bölcseket is és elfordítják; az idegennek ártalmára ne legyetek, mert ti es idegenek voltatok Égyiptomban.

Az mi igaz, azt ítéljétek mind az polgárnak, mind az jövevénynek. Semmi személyválogatás ne legyen, az kicsinyt ugyan meghallgassátok, mint az nagyot, mert Istené az ítélet.

Annakokáért az fejedelem igaz törvényt szolgáltasson mindennek, mind szegénynek, mind gazdagnak, idegeneknek, jövevényeknek, úton járóknak, árváknak, özvegyeknek. Az község között is oly bírákat rendeljen, kik személyválogatók ne legyenek, hanem mindennek igazságot szolgáltassanak.

Az Jósafát királyrul azt mondja az Írás, hogy minden városiban bírákat rendelt ő maga, és azt mondta nekiek: Meglássátok, mit cselekedtek, mert nem embernek ítéletit gyakoroljátok, hanem Istenét, és valamit ítéltek ti, reátok tér, legyen az Istennek félelme veletek, és szorgalmatossággal cselekedjetek mindeneket. Nincsen az mi Urunknál, Istenünknél álnokság és személyválogatás, sem penig ajándékkívánás. Ezt míveljék az mi fejedelmink is, meglássák, minémő személyek az bírák, mint és hogy ítélik az községet, minémő törvénnyel élnek és szorgalmatosan intsék, hogy igazságot szolgáltassanak. Az hamis bírákat megbüntessék erős büntetéssel (poena iniqui iudicis)[6]. Mint az Kambyses király, az Czirus fia, ki az hamis bírónak, az Sisamesnek bőrét levonatá, megnyúzatá, és az bőrét az törvénytevő házba az falra feszítetté, és az bírónak fiát tevé bíróvá, intvén őtet, hogy mindenkor az atyjának bőrére nézve és igaz törvényt szolgáltatna.

Az ítéletben az árváknak légy irgalmas, mint egy atya, és azoknak anyjának légy úgy, mint férje.

Az Isten megőrizi a jövevényeket, az árvát és özvegyet hozzá fogadja, az hitetlenekét utokat elveszti. Továbbá az próféták az zsidóknak veszedelmeknek okai között nevezik az kevélységet is. Azért mondja az Ésaiás: Az kevélyeknek szemek megaláztatnak, és az férfiaknak magasságok meggyaláztatik. Az Istennek bosszúálló napja vagyon minden kevélyeken és felfuvalkodott embereken és megrontatnak.

Így szól az próféta az jeruzsálembeli asszonyállatoknak kevélységekről. Mivelhogy az Sionnak leányi felfuvalkodtak, és felemelt nyakkal és szemmel járnak és nagy kevélyen lépnek, annakokáért az Isten megkopasztja az Sion leányinak fejeket, elveszi az Isten az ő ékességeket, szép szárnyokat, kapcsokat, aranyláncokat, kösöntyőket, arany pereceket, szép gyűrőket, főkötőket, fátyolokat, drágaköveket, inneplő ruhákat, pézsmájokat, és lészen az jó illat helyébe büdösség és az szép ragyagó hajért kopaszság és az szép ingért fekete cilicium[7], és az szép ifjak szablya miá vesznek.

Az Babilóniának kevélységét így meveti[8] az Ésaiás: Mimódon esél le, Lucifer, az égből, az földre esél, ki sok népet megrontasz vala szívedbe. Az égbe hágok, az egeknek felette helyeztetem az én székemet, az fölhőknek magasságira hágok, és hasonlatos leszek az Istenhez, de az pokolig megaláztatál.

Az moábitákrul is azt mondja: Hallottuk az Moábnak kevélységét, felette igen kevély az ő kevélysége, és felfualkodása nagyobb az ő erejénél, azért elpusztítja Isten az moábitákat.

Az Tirus városrul is azt mondja: Az seregeknek Ura, Istene gondolá ezt, hogy megalázná az ő kevélységeket, és gyalázatra hozná az földnek kevélyit.

Jaj tinektek, kik gazdagok vagytok Sionban, kik bíztok az Samariának hegyében, kik

[6] A hamis bírák büntetésével
[7] Vezeklőöv
[8] Neveti

fejedelmek vagytok az község között, kik az Izráel házában nagy kevély pompával mentek be, kik elefánttetem ágyban háltok, és bujálkodtok az ti ágyatokban.

Az mi országunkban is az mi nemzetségünk felette igen nagy kevélység volt, annakokáért az Isten meggyalázott minket, és az mi szépségünket az pogányoknak adta. De ugyan nem szűnik meg az kevélység. Azért az Isten haragja is nem lassodik, hanem naprul napra gerjed, mindaddig, mígnem a mi kevély szarvonkat letöri.

Az Olofernes felette igen kevély vala, az Isten egy asszonyi állat által alázá meg.

Az Sennacherib kevély vala és felfualkodott, az Isten megrontá Jeruzsálem alatt.

Az Nabukodonozor kevélykedik vala Babilóniában, az ő szép és erős palotáival. Az Isten az barmok közé számlálá, azokkal hét esztendeig rága szénát.

Szent Péter apostal azt mondja, hogy az Isten az kevélyeknek ellenek áll, az alázatosoknak adja kegyelmét.

Krisztus penig azt mondja, hogy minden valaki megalázza magát, felmagasztaltatik, és az ki felmagasztalja magát, megaláztatik.

Az tobzódás és részegség uralkodik vala az zsidó nemzetségben, melyért az Ésaiás ígyen fenyegeté őket: Jaj tinektek, kik reggel felkeltek, hogy részegeskedjetek és igyatok mind estvéig, hegedő, lant, síp és dob vagyon az ti lakodalmatokban. Annakokáért fogva vitetett az én népem, és az én népemnek nemesi éhel holtak meg és szomjúval.

Az bornak miatta nem tudtak, az részegségnek miatta tévelygettek. Az papok és próféták tévelygettek az bor miatt, elnyelettek az bortul, tévelygettek részegségekben, nem tudták az Istennek próféciáját, nem látták az igazságot.

Az részegség, az tobzódás mely igen uralkodjék az magyar nemzetségben, mindennél nyilván vagyon. Mert föld kerekségében nem lehet vitézb nemzetség az boritalra, részegségre, tobzódásra az magyar nemzetnél. Nincsen vége az sok lantolásnak, hegedőlésnek, sípolásnak, dobolásnak, lakodalomnak, kéváltképpen az fejedelmek között felettébb, de az község között is.

Annakokáért hagyják el az fejedelmek az duska italt, részegséget, az nagy testi bátorságot, kövessenek mértékletes és józan életet. Mert hogy az részegségnek több ártalmárul ne szóljak, gyakorta hirtelenséggel való halál következik belőle, testét embernek megrontja, tisztátalanságra viszi, mint gyilkosságra, nagy paráznaságra. Az Alexander nagy részegségében megölé az ő barátját, Clitust, kit másodnap józanságában nagy keservesen sirata.

Továbbá az mint Salamon mondja, az hol az részegség vagyon, ott nincsen semmi titok. Annak felette embernek szívét igen meghidegíti és megnehezíti. Azért mondja Krisztus: Oltalmazzátok meg magatokat, hogy az ti szívetek meg ne nehezedjék tobzódásnak és részegségnek miatta. Az próféta is azt mondja, hogy az bor és az részegség elvesztik az embernek szívét. Az pogány bölcs is azt mondja, hogy Trójának megvételének egyik oka ez volt, mert mind az egész város elmerült volt borban és álomban. Mi es magyarok eleitől fogva adók magunkat az részegségnek, tobzódásnak, álomnak, és ezenképpen alkalmatosságot adnánk az pogánynak, országunknak megvételére.

Az Szent Pál apostal mindezeknél nagyobbat mond, mert azt mondja, hogy az részegesek és tobzódók soha Istennek országát nem bírhatják.

Az irigység is mondhatatlan igen uralkodik ez világon minden rendben. De kéváltképpen az fejedelmeknek rendeken. Az penig az irigység, mikor bánjuk, hogy más ember nevekedik vagy gazdaságában vagy birodalmában, és azt kívánjuk elveszni, nem hogy minket megbántott volna, hanem csak azért, mert bánjuk, hogy nálunknál böcsületesb és mi azoknál alább valók vagyunk.

Miképpen penig az árnyék követi az testet, azonképpen az irigység követi az előmenetet és az jó szerencsét, minden gazdagnak azért, minden tudós embernek, minden jó vitéznek, minden jó szerencsének irigyi vagynak, de nincsen jobb orvosság az ellen, mint mikor az ember isteni félelemmel és könyörgéssel szorgalmatosan eljár tisztiben, és az irigyeknek irigységekkel semmit nem gondol.

Az Saul király irigykedik vala az Dávidra, és bánja vala, hogy Dávid dícséretes volna az község között. Sokszor meg is akarta ölni, de az Isten megoltalmazta őtet.

Az Chaim irigykedik vala az Ábelre, és megölé őtet. Áron pap és Mária irigykednek vala Mózesre. Eképpen Core, Dathan, Abyron, kiket Isten elnyelete az földdel.

Ezenképpen az magyari urak közől ha az Isten valamelyet méltóságra felemel, ha valamelyiknek szerencséjét előviszi, csoda, mely igen irigykedik az többi reája, és kívánnák azt elveszni. Innét vagyon ez, hogy ha ez ilyenek közől, kiket az Isten felemelt, valamely valami veszedelembe esik, mint ha pogányoktul megszoríttatik, az többi nem segéti meg, sőt inkább az többi ugyan hízik annak nyomoraságával. Ennekokáért az Isten semmi előmenetet nem ad nekik, és míg egymás szeretők nem lesznek, addig szerencsések nem lesznek.

Vagynak még ezeknél több vétkek és bűnök, melyekért az Isten az pogányoknak fegyvere alá adott; mint az usuraság, melyet az Isten felette igen megtilt, mikor azt mondja: Kölcsönt adj az te felebarátodnak és ne kívánj semmit reája. Annak felette vagyon az emberi társaság között való csalárdság, melyről az próféta is emléközik, mikor azt mondja: Kiki az ő felebarátjától oltalmazza magát és senki barátjához ne bízzék. Mert minden atyafiak és barátok csalárdok, és az ő barátjokat megcsalják, az ő nyelveket hazugságra megtanították, az ő felebarátjoknak szemébe szépet szólnak, és hátok megé vermet ásnak.

Ennek felette vagyon ország, tolvajság, paráznaság, hamis eskövés, hijábavaló eskövés, mely az magyarokban felette igen uralkodik, mindezekért országunk szerencsétlen, ezért szerencsétlenek az fejedelmek, ezért rabolja az országot az pogány török, ezért veretett el országunknak határa. De kéváltképpen az felső vétkekért, kiket annakelőtte előszámlálék, melyeket míg el nem hagyunk, addig országunk meg nem szabadul. Sőt inkább Istennek kegyelmességéből vagyon, hogy mindenestől fogva meg nem emésztettünk. Mert az mi bűneink bizony felőlhaladták Sodomának és Gomorának vétkeit, mint az Ezékiel mondja az Izráel nemzetségéről.

Annakokáért ha azt akarjuk, hogy országunkban békesség legyen, hogy országunkat az Isten megadja, hogy országunk szerencsés legyen, és királyunknak, fejedelmünknek előmenetek legyen, térjünk Istenhez teljes szívünk szerint, hagyja el az király az bálványimádást, hagyják el az utána való fejedelmek is, hallgassák az Istennek igéjét és böcsöljék azt, és az mellé szabják életeket, szolgáljanak Istennek és az ő szent fiának, az Krisztus Jézusnak, hagyják el az nagy sok istentelenséget, telhetetlenséget, fösvénységet, kegyetlenséget, prédálást, dúlást, fosztást. Hagyják el az kevélységet, szolgáltassanak igazságot mindeneknek, szegényeknek, árváknak, özvegyeknek, hagyják el az irigységet, kövessék a szeretetet, járjanak el az fejedelmek az ő tisztekben, irtsanak ki az országból minden tisztátalanságot, büntessék meg az bűnösöket.

Ha ezeket mívelik, kétség nélkül szerencsések lesznek: az Isten elveszi az pogányokat rólunk, az mi országunkat megadja. Nem félünk azután az pogány fegyverétől, nem félünk rabságtul, bátran nyughatunk ágyunkban az mi örökségeinket is bírhatjuk.

Hogyha penig meg nem térünk, ennél is nagyobb szerencsétlenséget hoz reánk, az mi kevés országunkban vagyon, azt is az pogánynak adja, mi magunkat feleségestől, gyermekestől, elvitet rabságba vagy levágat, és ekképpen az zsidóknál semmivel nem leszünk alábbvalók, kik mind ez világon utálatosok.

Azért mondja az Isten: Ha akarjátok és engemet hallgatandotok, az földnek javát eszitek, ha penig nem akartok engemet hallgatni, és engem haragra indítotok, az fegyver emészt meg titeket.

Térjetek énhozzám, és nem fordítom el az én orcámat tőletek, mert szent vagyok én, és nem mindörökké haragoszom.

Metéljétek környől magatokat Istennek, és az ti szíveteknek rútságát vegyétek el, hogy az én haragom fel ne gerjedjen, és ne legyen, ki eloltja.

Jobbítsátok meg az ti utaitokat és életeteket, és lakozom veletek. Hogyha megjobbítjátok utaitokat, ha igaz törvényt szolgáltattok, árvák és özvegyek ellen nem patvarkodtok, ártatlan vért nem ontotok, idegen Isten után nem jártok, lakozom tiveletek ez földön, melyet az ti atyáitoknak adtam.

Ha nem hallgatnak engemet, kigyomlálom és elvesztem a nemzetséget.

Ha megtér az én népem az ő bűnéből, elváltoztatom az gonoszt, melyet ő ellene gondol-

tam vala. Ha peniglen gonoszt cselekedik én előttem, elváltoztatom az jót, melyet gondoltam vala, hogy míveljek velek.

Szolgáltassatok ítéletet és igazságot, és szabadítsátok meg az szegényt az patvarkodónak kezéből. Idegeneket, árvákat és özvegyeket meg ne rontsatok és meg ne háborítsatok hamisan, és ártatlan vért ne ontsatok. Ha ezt mielitek, szerencsések lesznek az ti királyitok, kik ülnek az Dávidnak székiben. Hogyha penig ezt nem mielitek, eskeszem az én Istenségemre, hogy elpusztul ez város.

Térjünk az Istenhez, emeljük fel az mi szíveinket és kezeinket az Istenhez az égbe, mi vétkeztünk, mi voltunk engedetlenek, azért te nem engedtél minekünk, ellenünkbe vetéd az te haragodat, megöltél minket és nem engedtél.

Azt mondja az Isten: Térjetek énhozzám teljes szívetek szerint, bőtölésben és siralomban, és metéljétek az ti szíveteket és nem ruhátokat, és térjetek az ti Istenetekhez, mert kegyelmes és irgalmas és elváltoztatja az gonoszt.

Térjetek énhozzám, és én is tihozzátok térek.

Azt kiáltja Keresztelő János: Tartsatok penitenciát, mert immár az fejsze az fának gyökerére vettetött, és minden fa, valamely jó gyümölcsöt nem teremt, kivágatik.

Krisztus azt kiáltja: Tartsatok penitenciát, mert mind el kell vesznetek.

Ezekből megtetszik, hogy mi vagyunk okai, hogy az Isten ez ideig el nem vötte rólonk az pogányokat. Mert ha penitenciát tartottunk volna, elvötte volna Isten az ő haragját. Ne bízzunk azért az mi nagy és híres-neves nemzetségünkhez, mert ha az Isten az zsidó nemzetségnek nem engedett, minekünk inkább nem enged. Ne bízzanak az urak az ő nagy uraságokban és nemzetségekben, mert ha az Jekóniás királyrul azt mondá az Isten, hogy az király ha gyűrője volna is az ő ujjában, mindazáltal elveti, sokkal inkább bizony, ha az magyar fejedelmek az Isten ujjában gyűrők vonának is, elvettetnek.

Annakutána ez is szükség, hogy az Istennek éjjel és nappal könyöregjünk, hogy vegye el haragját rólunk, rontsa meg az pogányokat, adja az mi régi szabadságunkat, mint régente az próféták könyörgöttek.Kiket mi es követhetünk és élhetünk azon könyörgéssel.

1563

Szent Biblia

(részletek az előszóból)

Miképpen azért külsőképpen Isten az, aki minket eltart és az mi életönket táplálja, de úgy ha az mi hivatalunk szerint kenyeret keresünk: azonképpen az Isten lelke az, aki az mi szívönkben lelkünkben cselekszik, hitet formál, újonnan szül, de nem külömben, hanem az igének hallgatásából. Ha azért azt akarjuk, hogy az Isten mibennönk cselekedjék, ne légyen mielőttünk semmi becsölletesb az Istennek igéjénél, annak hallgatásánál, olvasásánál és tanolásánál.

De mivelhogy ez világ nem akarja, hogy az Istennek szent könyvei közönséges nyelven legyenek és azt mindenek olvassák: azért erről is szólnunk kell. Azt mondják pedig, hogy nemcsak akarja Isten, hogy az papok olvassák az Szentírást, és az község azoknak szájokból hallja, hanem azt is akarja, hogy az Ó- és Új-Testamentum könyvei minden nemzetségnek nyelvén legyenek és azokat olvassák, hányják-vessék mindenek, szegények, gazdagok, kicsinek, nagyok, férfiak és asszoni állatok, mert az Isten egyaránt minden rendbéli embereket akar idvözíteni. Hogyha penig nem akarja Isten, hogy az község olvassa az Isten igéjét az ő tulajdon nyelvén, miért íratta azt az ő népének Mózessel, az prófétákkal, Dáviddal az ő saját zsidó nyelveken és nem egyéb nyelven, melyet nemcsak az zsidók, hanem az szomszédságban sok egyéb nemzetségek is megértenének? Miért akarta, hogy az ő szent könyve nemcsak zsidó nyelven volna, hanem chaldeai és syriai nyelvre is fordíttatnék? Miért olvassa az Istennek törvényének könyveit Jósiás király az Salamon templomában az község előtt, ha nem illik az királyok kezébe az Biblia? Vagy akik azt mondják, hogy nem

szabad közönséges nyelvre fordítani az Bibliát, honnét bizonyítják meg, hogy Isten az Bibliának csak deák nyelvet szentelte?... Azért az kik a Bibliát csak a deák nyelvre szorítják és az község kezéből kivészik annak olvasását, és őket az bálványokhoz igazítják, hogy azok légyenek, amint ők szólnak, a parasztoknak Bibliájok és azoktól tanoljanak, amint Gergel pápa mondotta vólt: azok minden kétség nélkül az Jézus Krisztus vére hullásával megváltott népet nagy gyalázatos bosszúsággal illetik, azokat az setétségben vezérlő lámpástól, az ő lelkeknek kenyerétől, vizétől, az ellenség ellen való fegyvertől megfosztván, az setétségben hagyják, lelki éhséggel, szomjúsággal gyötrik, és veszedelemre taszítják. De mit mondjunk? Igen vaknak kell annak lenni, az ki ezt által nem látja, miért fosztják meg az rómaiak[9] az községet az Bibliának olvasásától. Mert hogy az ő tudományoknak hamissága meg ne esmertessék az községtől, és hogy mindent szabadon szerezhessenek, végezhessenek, és azt az községnek nyakába vethessék minden próbálás nélkül, ezt ez okosságot találták, hogy ne légyen szabad az Bibliát közönséges nyelvre fordítani és az községnek olvasni. Soha azért a fejedelmek nagyobb jót nem cselekedhetnek az községgel, mint ha őket az nagy lelki rabságból kiszabadítván, az Istennek igéjét a próféták, apastalok írásából predikáltatják, és nemcsak predikáltatják, hanem arra is gondjok lészen, hogy az Istennek könyve közönséges nyelven légyen, mindeneknek kezekben forogjon és mindenektől olvastassék.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nagy gondviseletlenség volt azért és Istenhöz és az ő szent igéjéhöz nagy idegenség, hogy holott minden nemzetségnek nyelvén vagyon az Istennek könyve, az magyar nemzetség arról enni ideig gondot nem viselt. Bizony az Heltai Gáspár munkája és az Melius Péteré biztonságot tészen arról, hogy találtattak volna olyak ezelőtt is, kik az munkát nem restellették volna, ha az fejedelmek arra gondot viseltek volna, az tanítókat felébresztették volna, és az ő tárházokat Isten tisztességére megnyitották volna. Azért kétség nélkül ha vagyon is ebben valami bűnök az tanítóknak, hogy enni ideig egészlen az Biblia nem volt magyar nyelven, de az fejedelmeknek nagyobb bűnök vagyon. Kik nemhogy az Bibliának magyar nyelvre való fordítására gondot viseltek volna, melyben vagyon az örök életnek beszéde, az kenyér és víz, melynek utána meg nem éhezünk és szomjuhozunk: de csak arra sem viseltek ez ideig gondot, hogy az magyar nemzetségnek sok szép és nagy dolgainak vagy cselekedetinek históriáját megíratták volna és azt az ő utánok valóknak örök emlékezetre hagyták volna, holott nincsen ez világon oly nemzetség, mely arra gondot nem viselne. Noha pedig volt darabonként az Bibliának valami része megfordítva, de mindenestől fogva egészlen ez ideig az mi országunkban, az mi nyelvönkön nem volt, hanem az kegyelmes Istennek jókedvéből most mégyen ki, egynéhány nevezetes, jámbor, istenfélő nagyságos uraknak intése, törekedések és költségek által, kik annira nem igyekeztek ez dologban ez világi hírre és tisztességre, hanem csak az Isten tisztességére, az ő házának épülésére, hogy az ő magok nevét is nem akarták ide beíratni, megelégedvén azzal, hogy az ő nevek az életnek könyvében be vagyon írva.

Meggondolván azért az anyaszentegyháznak az mi nemzetségünk között ez dologban való fogyatkozását és jövendő épülését, másfelől az mi tisztünket, az Istennek nevét segítségül híván, minekutána hozzákezdettem volna egynéhány jámbor tudós atyafiakkal, kik nékem az fordításban segítséggel voltak, meg nem szüntem addig, mígnem véghözvittem az Bibliának egészlen való megfordítását, melyben munkálódtam közel három esztendeig nagy fáradsággal, testi töredelemmel, de oly buzgóságos szeretettel, hogy én egy szempillantásig ez nagy munkát el nem untam, hanem nagy serénységgel és szeretettel munkálódtam, mígnem elvégezném azt. Hogy penig az olvasóknak nagyobb kedvét tennék: mind az egész bibliát versenként fordítottuk, mint az zsidók szokták, melynek felötte igen nagy haszna vagyon az betűnek megértésére, melyet mivelhogy ezelőtt meg nem tartották, gyakorta az mi együvé való volt, elszakasztották egymástól és az mi nem egyövé való volt, egybekapcsolták, mely dolog igen meghomályosítja az betűnek értelmét. Az caputoknak

[9] Római katolikusok

summát[10] csináltam szép értelemmel, hogy az mit keres az olvasó, az summát megtekintvén, hamarább megtalálja azt. Az holott valami nehézség volt az betűben, vagy egy igében vagy egy egész szentenciában[11], azt megmagyaráztam, hogy minden tartozás nélkül mehetne az olvasó az olvasásban. Az fordításban éltönk, az mennyére lehetett, tiszta igaz magyar szóval, idegen szólásnak módját nem követtük, sőt inkább az mi darabosnak tetszett vagy az zsidó, vagy az deák szólásnak módjában, annak is kimondásában az magyar nyelvnek szólásának módját követtük. Az Istennek állatja szerint való neve Jehova, de azt is nem tartottuk meg, hanem az holott egyéb nem lehetett benne, mint mikor azt mondja Isten Mózesnek, hogy Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak az ő Jehova nevében nem jelent meg. Az Ezekhiel is mindenött Adonai Jehovát mond, melyet különben nem magyarázhattunk, hanem úr Jehovának, noha néhon uralkodó úrnak is fordítottuk. Követtönk ez fordításban sok jámbor tudós embereket, kik az zsidóból, az mely nyelven íratott az Ótestamentom, igazán fordították az Bibliát, mint Vatablust, Pagninust, Munsterust, Thremelliust (1), ki természet szerint való zsidó volt, és újonnan nem sok ideje, hogy az Bibliát megfordította, követtük az vulgata editiot[12] is, és ez mellett sok magyarázó doktorokat. Az kik ezelőtt valami részt fordítottak az Bibliában, azokat is nem utáltuk meg, hanem megtekintettük.

1590

ISMERETLEN SZERZŐ

Comoedia
Balassi Menyhárt árultatásárul

Első rész

Közbeszólók: Kasza Mátyás, Szénássi István,
Balassa Menyhárt

KASZA MÁTYÁS: Gotthelf[1], gotthelf kegyelmes uram! Jó az német királ, az nagy Istenre mondom! Azt hiszem, hogy jóval jő Szénássi. Imhol vagyon, megjött Bécsből.

BALASSA[2] MENYHÁRT: Az nagy Istenre mondom, ne hozna csak jó választ, ismég ugyan olyan könnyen elárulnám az királt, mint az előbb nagy sokszer, és ím utolszor az erdéli vajdát.

KASZA M.: De ezt hiszem, hogy meglenne, és módot is találhatnánk benne, hogy meglehetne. Ha Magyarországban több Nagybánya és Szatmár volna, az lenne jutalmunk.

BALASSA M.: Pokolban is el kellene menni Bányáért és Szatmárért. De minden fejedelem oly, el hagyja magát hitetni tanácsának, egy latornak haszontalan, érdeme nélkül, sőt inkább árultatásaért annyit adna. De csak adná vissza az vajda az feleségemet, és ahoz Mohácsot, kész volnék ismég elárulnom és oda állanom. Sokkal inkább nagyobb haszonnal mehetnék oda, hogynem mint ide jöttem; oda hadnám fiamat, leányomat is, mert tudom,

[10] A fejezeteknek összefoglalót
[11] Mondásban
[12] Kiadást

[1] Német köszönés: Isten segítsen!
A Balassa–Balassi névingadozás a 16. században gyakori. E mű címlapján pl. Balassi, a szövegben Balassa alak szerepel.

hogy ha az portára küldenék őket, kit igen akarnék, hát ő általok megszerezhetném dolgomat török császárnál is; és jó értelmem lehetne az vezérektül is: jószágot jóllehet nem bíznának reám, de kémeknek és árulóknak sok aranyat szoktak adni. Török aranyam még kevés vagyon, mindent kellene mívelnem, hogy gyűjthetnék bennek.

KASZA M.: Én jól tudom, kit nagyságod nem ért, hogy semmibe hiteled immár ezeknél nincsen és böcsületed. Nem tudom, micsoda haszonnal mehetünk oda. Asszonyomért mindent kellene mívelnünk.

BALASSA M.: Próbáltam én azt immár háromszor is. Barátimat és ismerőimet nagy ígérettel és adománnyal bérlettem vala reá az vajda udvarában is, küldettem vele amaz embert, az kit tudsz, titkon ugyan ü magához; könyörgettem neki az hatalmas Istenért, hogy hozzája vegyen és megkegyelmezzen; én nagy hasznot teszek neki, mert az német királnak mind hadát, álgyúit neki árulom; de azt üzené, hogy eléggé árolám el immár, többször nem akarja, hogy eláruljam. Sem szolgálatom, sem enmagam nem kellek. Nem tudom, mit míveljek, mert valamit tőlem kívánna, mindent mívelnék. E minap Lincbe, Bódizsár fiamnak is megírtam vala ugyanezen akaratomat. De míg Szénással beszélek, eredj, lásd meg amaz özvegyasszony ökreit, és vágasd le az konyhára ma, mert nincs mit adnom szolgáimnak enniek. Lásd meg, ha az Melit György asztagát elcséplették: neked adom azt szolgálatodba (1).

KASZA M.: Megszolgálom, kegyelmes uram, de azt kívánnám, hogy az te magadéból adnád meg.

BALASSA M.: Az nem szokásom, nem is mívelhetem. Mostan is elköltetnek az aranforintok az ládából, kiket el nem akartam költeni: hanem másuvá is el akarok velem benne vinnem.

KASZA M.: Ottan adjon nagyságod ahoz az Bátoriak borában is, az Meggyes aljából.

BALASSA M.: Nem lehet, mert társommal Zayval az titkon köztünk köz. De imhol Szénássi. Te menj ki, járj el dolgodban. Jó szerencsével, Szénássi.

SZÉNÁSSI: Isten fogadja, megszolgálom nagyságodnak.

BALASSA M.: Mondd meg röviden: az urak oda fel kiki mind minemű barátink? Azután szóljunk az válaszról, kit hoztál.

SZÉNÁSSI: Megművelem. Érsek urammal, ha kegyelmed az hit dolgában egyes volna, hát igen jó barátja volna kegyelmednek. Bottyánit penig ingyen mondani sem merem.

BALASSI M.: Mondd meg; azt akarom, hogy tudjam.

SZÉNÁSSI: Úgy legyen, de ne vegyen kegyelmed nehéz néven. Császár az uraktul azt kérdi volt: mit adjon kegyelmednek? erre mondának azonnal: Ha felséged érdeme szerint fizetni akar, és valamit adni, hát egy szál istrángot adjon, kivel felakasszák, és legyen neki érdeme szerint való ajándék, úgymond. Ezt érsek uram házánál, az urak között az tanácsban mondja volt Bottyáni.

BALASSA M.: Minem ütet árultam el, hanem Ferdinándust, az császárt és az erdéli vajdát. Nem várnám az jó uramtul ezt, de elhiggye azt, az Istenre mondom, hogy ha szomszédja volnék, ü is megesmerméje, mint az többi: az németújvári tó halában én is enném annyit, amint ő maga; az rohanci asztagokban is jó módon lenne részem; de keszenje, hogy egymástul távul vagyunk (2). A többi urak mit mondnak?

SZÉNÁSSI: Amit kegyelmed cselekedett velek, ük is ugyan szólnak. Erdéli pispeknek minden jövedelmét elvötted, az barátod nem lehet. Váradi pispök haragszik Jánd tartományaért. Soholt senki barátod.

BALASSA M.: Az arany pogácsák, kiket Nagybányában győjtöttünk, jó barátim. Bestye áruló kurvafi gondoljon velek, sem urakkal, sem senkivel, még Istennel is avagy ördöggel is: de mondd meg immár az választ.

SZÉNÁSSI: Ha kegyelmed akarja, Diósgyőrt császár ő fölsége kegyelmednek adja örökbe fiúról fiúra, ha Szakmárt és Bányát kiadod kezedből, mert ugyanis azt idáig adta az fejedelem te kegyelmednek. Én tanácsom az volna, hogy kegyelmed elvennéje, nám Isten immár mindent eleget adott te kegyelmednek, ezüstöt, aranyat, vetnél véget az sok istentelenségnek, és laknál nyugalomban Diósgyőrben, békélnél meg Isteneddel is, és valaha immár lenne gondod Istenedre is.

BALASSA M.: Soha ez bestyát az nagy jámborságból és szentségből ki nem vehetem, most is immár prédikál. Mi nem prédikátornak tartlak, lassan szólj énnékem efelől: elegem még nincsen, mert ha az Szamos mind arannyal folna is, mégsem elég volna énnekem.

SZÉNÁSSI: Akinek az nem elég, az Isten sem elégítheti meg.

Második rész

Balassa Menyhárt, Kelemen ispán, Tamás deák és Józsa deák

BALASSA M.: Hallád-e, mit beszéle Szénássi István?

KELEMEN ISPÁN.: Hallám, kegyelmes uram.

BALASSA M.: Te, Tamás deák, hallád-e?

TAMÁS: Igen is, kegyelmes uram.

BALASSA M.: Józsa deák, jöjj ide te is. Mit mondotok ehez a dologhoz?

KELEMEN: Én nem tanácsbeli ember vagyok, soha arra való nem voltam, én hozzá nem szólok mostan is; hanem ezek, nám ugyanis nagyságod tanálcsi. Ingyen ha az baromhajtásra kell az dolog, az borok szedésére, faluk holdoltatására és foglalására, azt bár reám bízd, amint immár nagyságod esmerte, mert sok esztendeje, hogy ezzel szolgállak.

BALASSA M.: Úgy vagyon, nám én is hadnaggyá töttelek vala érette, kovászói tisztem is tied volt (3). Ti mit mondotok hozzá, Tamás deák és Józsa deák?

TAMÁS: Én mindenkor még lelkemmel is szolgáltam te kegyelmednek, mostan is ah mi jobb volna nagyságod hasznára, azt mondanám. De mindeneknek előtte nekem az tetszenéjék, hogy érsek urammal az többi kezett barátságot vetne te kegyelmességed.

BALASSA M.: Mondd meg, mi módon lehetne?

TAMÁS: Kétképpem: ajándékkal és hittel.

BALASSA M.: Micsoda? Hittel? Bizom nekem tetszik, igen jót szólasz. Az nagy Istenre mondom, hogy soha semmihez olyan kész nem vagyok, mint ehez, mert nagy jó és hasznos kereskedésnek esmertem az hittel való kereskedést mindenkor, kihez az több kereskedések mind semminek tetszenek, kit én meg is próbáltam: mert én tolvajlottam is, loptam is, bort is árultattam, szilvát, dinnyét, ugorkát és egyebeket sokat, posztót, gyolcsot és egyéb kalmárárut is bóttal tartottam, bőrgyűjtő is, tímár is voltam, az arany cémentet is megizelítettem vala: in summa mind semmi az többi az egy hittel való kereskedéshez képest, mert csak ezzel találtam mindenemet, Szakmárt, Bányát, Detreküt (4). Az ajándékot nehezen mívelem, mert ez minap is száz gira ezüstet ajándékozék Zaynak, az kassai kapitánynak.

JÓZSA DEÁK.: Lám azért szerze szegény Ferdinándustúl (5) Zay te nagyságodnak kegyelmet; amint akartuk, úgy bírtuk mindenre, úgy commendáltattuk[3] magunkat mind császárnál s mind az uraknál, mindent kedvük szerint hazudtattunk vele; azzal bizony semmit nem ártottál, sem uzsorával nem vötte rajtad.

BALASSA M.: Szóljunk mostan az felől, aminemű válasszal járt Szénássi oda: oztán készülj el érsek uramhoz te Józsa deák. Lásd meg, valamit mívelhetsz császárnál, mindent megpróbálj, de érsek uramnak ezt mondd én szómmal: hogy ha jó gondviselőm leszen, kész vagyok egy hitet vele tartanom. De az én prédikátoromnak meg ne mondd szándékom. Ezzel nem kellene késnünk, ígérj ajándékot is neki. Szakmárt, Bányát nem hogy én itt e földen elhadnám, avagy királnak kezébe adnám, de még holtom után is, Isten bár mennyországban maradna, ü ott laknék, én pedig azt kívánnám, hogy vagy oda vihetném velem Szakmárt, avagy e földön lelkem Szakmárban lakhatnék. Én azzal megelégedném: lenne azoké mennyország, akik kívánják, de én Szakmárt ki nem adom kezemből, sem Diósgyőrért, sem Munkácsért.

TAMÁS: Hiszem, ha megveszik Munkácsot, megkínálják nagyságodat vele. Reá feleltél, hogy megadod Bányát és Szakmárt, és megelégszel Munkáccsal: meg kell mívelned.

BALASSA M.: Arra ebet vegyenek. Készebb vagyok mind vajda szolgája és mind törökké lennem, hogynem mint én Szakmár nélkül lennem, mert én Szakmárt úgy tartom, ha egy

[3] Ajánltuk

alföldi király volnák benne. Noha hallgatok, és szegényítem magamat király előtt, de azért az Drágffy jószágát ide bírom, kiteszen tizenkétezer ház jobbágyot, kit ide bírok benne, Szinyirvárát is ide bírom, az erdéli pispekségnek jó részét, csak ez is Tasnáddal öszve teszen esztendeig legalább tízezer forintot. Nagybányát is bírom, minden esztendőben négy cémentem vagyon belőle, minden cément legalább teszen nyolcezer aranyat, háromszáz gira ezüstöt. Enélkül ám tudjátok, az urak és nemes emberek jószágában kinek-kinek számát nem tudom, mennyit bírok, csak azzal is költségem nélkül megelégítem szolgáimat: valamit ad király és fizet lovagimra, azt mind ellopom, in summa: pénzem is, ezüstem is és aranyam is vagyon, annye földet bírok, mint egy németországbeli herceg. Énnekem nem kell Diósgyőr; király ha el akarja venni tülem, vagyon értékem reá és értelmem, hogy megtarthatom.

JÓZSA: Elvégezett dolognak nem kell tanács. Elmegyek érsek uramhoz.

Harmadik rész

Józsa deák, Érsek

JÓZSA: Érsek uram! Nagyságodnak az én uram Balassa Menyhárt éltig való szolgálatját izené mint bízott kegyelmes urának.

ÉRSEK: Isten megfogadja kegyelmességének. Mint hagyád uradat?

JÓZSA: Jól hagytam, kegyelmes uram.

ÉRSEK: Mégis azon hitben vagyon-e, az kiben azelőtt élt és volt?

JÓZSA: Nem tudom, micsoda hitet mond nagyságod?

ÉRSEK: E volt először az ü hiti, hogy ha az üdvösségre választatott, mind ez világ gonoszságát mívelné is, erővel is idvezülhet; és ha az kárhozatra választatott, ha olyan volna mint Szent Dávid vagy Szent Péter is és Szent Pál, ugyan kárhozni kellene (6).

JÓZSA: De bizon ezt erősen hitte, kegyelmes uram, ezelőtt, mostan is az öregbik fia azt hiszi, de immár nagyságod ellen vétni nem akar, hanem szolgálni, mert immár misét hall és böjtel, auricularis confessiót[4] is hall.

ÉRSEK: Bezzeg tudjad ám, hogy ha azt míveli és szómot fogadja, mindenbe barátja akarok lennem.

JÓZSA: Kegyelmes uram mindenben azt kívánja nagyságodtól, valamit nagyságod mond, azt míveli, mert engem csak azért küldött fel.

ÉRSEK: Igen akarom, mentől hamarabb szembe leszek vele.

Negyedik rész

Érsek, Balassa Menyhárt

BALASSA M.: Adjon Isten jó napot, kegyelmes uram.

ÉRSEK: Isten megfogadja, jó Balassa uram, kegyelmednek. Az kegyelmed üzeneti és maga ajánlását megértettem Józsa deáktól. Kegyelmed nem ártott vele, jó neven is vöttem kegyelmedtől.

BALASSA M.: Mindenben az tevő vagyok, ah mit nagyságod akar és parancsol.

ÉRSEK: Ha tetszenéjék, mindeneknek előtte gyónjék meg kegyelmed hitiben és vallásában.

BALASSA M.: Amint mondám, mindenben nagyságod akarata legyen.

ÉRSEK: Ugyan mostan is meglehet ez kertecskében kegyelmedtül. Essék térdre kegyelmed és számláld elő minden bűneidet.

BALASSA M.: Bizon az énnekem eszembe nem jut mind, de az nagyját, ami eszemben jut és megemlékezem róla, megmondom. Ottan csak mennyiszer lettem árulóvá, egyéb bűneimet elhagyván, azokat számlálom elő. Ha pedig mind az többit is előszámlálnám, egy hétig innét fel sem kelhetnék.

[4] Fülbegyónást

ÉRSEK: Kezdd el csak, én is eszedbe juttatom jó részét, mert tudom minden dolgodat.

BALASSA M.: Gyónom teneked Uram Isten, Szűz Máriának, Szent Péternek, Szent Pálnak, és az főpapnak –

ÉRSEK: Úgy, úgy fiacskám, igen találád mind ezeket.

BALASSA M.: Ne verd ki fejemből, Szent Miklósnak, vízi királnak.

ÉRSEK: Pispeknek is, mert pispek volt Szent Miklós (7).

BALASSA M.: Mind az több szenteknek is, neked is kegyelmes uram.

ÉRSEK: Miért nem mondod Istent kegyelmesnek, hanem engem?

BALASSA M.: Hadd járjon most Isten, csak nagyságod használhatna énnekem, ah mint reménlem, hogy használ.

ÉRSEK: Tudom, hogy Munkácsot kívánnád uramtul, és látom, hogy tiszta szívvel tisztelsz engemet: meglátod, hogy barátod leszek, de gyónjál csak mostan.

BALASSA M.: Ím elkezdem. Még gyermek valék, hogy egy gazdám házának az padlását belől az szobából hosszú fúróval megfúrtam vala éjjel, és minden zabja alá futott vala rajta. A gazdámat úgy loptam vala meg.

ÉRSEK: Gyermekségedhez képest jól kezdtél volt életedhez.

BALASSA M.: Ugyanakkort az szentegyházat is feltörtem vala és az monstrantiából[5] az sakramentomot[6] kiráztam vala, és a monstrantiát elloptam vala.

ÉRSEK: Mihelyet születtél, ottan, mind lopni s mind tolvajlani tudtál; az monstrantiát ellopni és az sakramentomot kirázni nagy bűn volt és szentségtörés.

BALASSA M.: Még anyám méhében és azután is gyermekkoromban is szerettem én az ezüstet és aranyat, anyámat vén korában, özvegye voltában minden marhájából kitolvajlám és fosztám, ki miatt bánatjában megbolondula és megnyomorodván más ember házában hala meg.

ÉRSEK: Méltán verte vala meg anyádat az Isten, hogy ilyen monstromot szült volt ez világra mint te vagy, mert az egész magyar nemzetnek nagyobbat nem véthetett, minthogy tégedet szült volt e világra, mert csak az ti árultatástokért vagyunk idegen népnek szidalmába; még császárurunknál is, ugyannyira, hogy immár az jámboroknak sincs miattad hitele.

BALASSA M.: Hallj többet is. Mikor Gyarmatban[7] lakom vala, akkor Mátyusföldét mind elpusztítám, Lévából elrablám és elfosztám az népet; ismernek vala az szombati[8] áros népek is, főképpen az Bars és Nyitra vármegyei nemes népek, kiket rabbaimmá töttem vala.

ÉRSEK: Az én szegén jobbágyimat is, kiket dúltál, rablottál, ne felejts el.

BALASSA M.: Akkor más érsek volt, úgy kellett lenni, mert még akik atyjafiai voltanak is, mint szegén Forgács Ferenc, kinél húgom vala, nem maradhattak afféle ostorozás nélkül tülem. Hogy bátyám, Balassa Imre erdéli vajda vala, azt is reá vettem vala, hogy urát elárulja (8).

ÉRSEK: Azt, ha akarnád, sem tagadhatod meg, mert idegen nemzetek is rakván rútságtokkal, sőt Paulus Jovius (9) jeles historikus Erdély elárulását krónikájában is beírta, és az egész világon széllel minden országok olvassák. Balassi Boldizsár (10) is egyszer olyan áruló vala, kinél nagyobb soha nem lehet, mint az, ki tulajdon atyjafiát, akivel egy, ellenségnek kezébe adja, mint tégedet Fráter Györgynek, ki ellenséged vala, kezébe adá. Te is ismétlen az te atyádfiát Muránban ellenségednek kezébe adád, nagy erős hittel neki megesküdvén, ott is hitedet elhagyád. Hiszem tudod Balassa Zsigmond bátyád is Győrért[9] mind a két királt elárulá. De nagyobb dolog az, hogy mostan is az maradéktokat olyan árulókká akarjátok tenni, mint ti magatok vagytok.

BALASSA M.: Ő Úristen! Hogy az gonosz név embernek halála után is megmarad! Balassa Boldizsár jóllehet azt mívelé, úgy vagyon, Zsigmond is, de én is hogy Lévában

[5] Szentségtartóból, melyben a katolikus felfogás szerint a Krisztus testét jelképező ostyát őrzik.
[6] Oltáriszentséget
[7] Balassagyarmat
[8] Nagyszombati
[9] Diósgyőrért

akadék, akkor vigadék, senkitül semmit nem félék, mindent szabadon mívelék, sem lelkit, sem istenit nem nézék.

ÉRSEK: Azért vere meg Isten akkor, és budosóvá tőn, hitetlenné levél; mennyi sok jó legént hajtál el az te sok ökerhajtásod miatt!

BALASSA M.: Igazán megmondom, az vala az szándék, hogy én is úgy cselekedjem Lévai Istvánnal, mint bátyám szegén Zsigmond uram, hogy Diós-Győrből az árvát, Pinphinger Orsolyát, kiszinlé és elárulná. Immár most budosásomat számlálom elő. Hogy Ferdinandus császár kivere országából latorságomért, Fráter Gyergyhez búdosám, ki Diódot és Létát ottan ajándékon megadá, és nagy erős hitre megesküm neki, és hűtlevelet vőn tülem, de ott nem maradék sokáig, mert királné asszon szolgája lők.

ÉRSEK: Amint látom, az nem budosásod, hanem teljes bizonyos árultatóságod, azért bátor, ne szépíts Isten előtt magadat, mert tudja, hogy áruló vagy.

BALASSA M.: Én annak szoktam vala mondani, személyemnek kedvezvén.

ÉRSEK: Menj tovább, mert azt nem tagadhatod, hogy áruló nem voltál.

BALASSA M.: Hogy megbékélék királné asszon Fráter Gyerggyel, kinek annak is az asszonnak erős hittel megesküdtem vala, és levelet is adtam vala róla, ismég királné asszont elhagyám és Fráter Gyergyhez állék.

ÉRSEK: Tehát téged eskövés nélkül soholt nem hittenek meg, még azzal sem tarthattanak penig meg.

BALASSA M.: Én a hütet mindenkor annyira böcsültem, amennyire látom, hogy hasam és erszényem teljesedhessék belőle, annak kívüle énnekem sem hitem, se Istenem.

ÉRSEK: Elfelejtettem volt még a szegén Ország Lászlónak dolgát, kit igaz és szabad utában meglesél és megmordállál, marháját eltolvajolván és megfosztván bátyáddal egyetembe.

BALASSA M.: Ahoz ketten voltunk, nemcsak énmagam; szegén bátyámmal, Balassa Zsigmonddal, voltam ketten.

ÉRSEK.: Nem szeretek efféle gyónást, igen szépíted magadat, mondj többet.

BALASSA M: Ottan hamar Serédi Györggyel Fráter Gyergy külde Ferdinánd császárhoz Bécsben, az koronát hozta vala akkor Serédi fel. Akkor sok jámbor előtt nagy díszes valék, és szegén Nádasdi Tamás kezén megesküm az ü felsége hűségéhez, de ugyan nem állám meg.

ÉRSEK.: Hitleveledet is sok esztendeig tartottam ládámban, mostan hiszem, hogy urunknál vagyon, mert az szegén atyjának utánna vala.

BALASSA M.: Úgy vagyon, akkor is hitlevelet adtam vala, de az régi dolog immár.

ÉRSEK.: Amint én látom, teneked a te hited megavélt, mint az igen agg embernek kentese.

BALASSA M.: Ferdinánd császárt ismét elárulám, jóllehet sok arannyal ajándékozott vala meg akkor, és Petruvitot az János királ fiával Erdélben hozám, kit ha én akartam volna, akkor is soha az Kendiek azt nem mívelhették volna. Akkor is erőssen megesküdtetének az ország gyűlésében, de akkor gonoszul szólt vala egy szegén nem barátom, mert hogy eskeszem vala, hátam megül mondá: hetedik ez immár Isten hírivel, ha jól emlékezem róla; de azt elhallgatám, és semmit nem gondolék vele.

ÉRSEK.: Jámbornak annyét kellöt volna ezzel gondolni, hogy meg is kellett volna ezért halni; de te méltán hallgattad el, mert igazat mondott az szegén legén. Tudod ki volt az?

BALASSA M.: Tudom, de míg él, szájában leszen az ízi mind magának, s mind jobbágyának, úgy cselekedem vele. De csak el nem felejtettem volt egy fő dolgomat.

ÉRSEK.: Csoda ember vagy: niha dolgodnak, niha budosásodnak mondod maga mind árultatásod. Bár ne szépíts dolgodat, de gyónjál jó módon.

BALASSA M.: Beszédem járása ez énnekem, de ha igazat kell mondanom, ez volt feljebb való árultatóságom teljes életemben, mennyit míveltem azok közzül.

ÉRSEK: Elunám csak azon árultatóságodat. Amint látom, te egyedül azmi közönséges anyánknak, mint az földnek, nehezebb voltál, hogynem mint Európa mindenestül, mely az egész világnak alkalmas része. Mondj többet.

BALASSA M.: Kérem vala Gyalut az Király fiátul és az anyjátul, de nem adák. Én azon igen elbúsulék; Bebek Ferenccel és Kendi Antallal öszvetanálcskozánk, hogy méreggel

öljük üket, és Erdélt magunknak foglaljuk, török császárral együtt tartsuk. Ezen egymással erősen megeskünk, és hitlevelet adánk egymásnak erről, de én látám, hogy nem mehet véghez, gyorsan megfordítám az kaszát, elárulám társaimat; ugyan éjjel házokra menék és levágatám üket, én mostan is itt vagyok. Az hitlevelet bánom: úgy hallom, hogy Kendi Antalnál volt; ettül fogván osztán mind félek, hogy engemet is megnyakaznak árultatóságomért. Úgy árulám el ismég az erdéli vajdát, ki bizon nagy hasznomra vala, mert bányám vala, váraim és várasim valának, és alföldi király valék, de az lelkiismeret mind furdala, hogy soha nem nyughatám. Úgy tetszett, mintha éjjel-nappal ez feldből, mikor öttem, ittam, aludtam és egyebet is míveltem, reám tátván szájokat, kiáltottanak volna az én társaim. Félek, hogy az király fia megtudja, hogy én voltam fő az árultatásban, és én is úgy járok, mint ük szegények. Jóllehet megtudta volt, mert sokszer hívata be Erdélben hozzája Szakmárból, de eszembe vőm dolgomat, nem merék mennem, hanem balra hagyám bicskét és az szekercét is megfordítám, gyorsan az malomba állék. Háromszáz hordót is verettem vala Halmiban; Zay társom vala, hogy az Meggyes alját beszűrjük. Igazán mondom, hogy annyit szűrtünk, hogy az országnak jobb része elvesze miatta urunktul, nekem is feleségem, gyermekem oda vagyon. Az székelyeknek is megesküdtem vala, hogy ha feltámadnak urok ellen, megsegítem üket. De abban semmi nem lőn; mert sok ezert levagdaltaték bennek, de azoknak annak előtte is meg kellett volna halni. De hadd járjon!

Érsek: Mind bicskéd és molmoddal öszve elveszt az Isten, mert akármint búdossál és áruld el uradat, ha ugyan rajtad az hatalmas Isten keze.

Balassa M.: Ha gondja volna Istennek ez világra, régen megtértünk volna, de sokszor megpróbáltam és úgy leltem magamba, hogy semmi abban nincs.

Érsek.: Az ű szava, kit prófétája által mondott, bizon igaz, mert az Dávid az első psalmusba azt mondja, hogy mint az szél hányja széllel az apró port, akképpen hányja el Isten efféléket, mint te vagy. Magyarul is szépen szoktuk mondani, hogy az Isten sem siet, sem késik. De térj meg, lám eléggé hallgattad az Istennek igéjét, sőt csak szolgáid szavát fogadnád is, jó volna szegén neked: mert csak szolgáidnak is, kik inasid voltanak, jobb hírek-nèvek vagyon, hogynem mint temagadnak.

Balassa M.: Kik volnának azok?

Érsek: Szénássit méltán mondhatom, és ha az fejedelem őtet ültetnéje helyetted, és te lennél ő szolgája, nyilván meg tudna tanítani. Többen is volnának, de immár tizenegy óra vagyon, ideje ennünk, az sok dolgot másszorra hagyjuk.

Balassa M.: Sokszer lovamon ügettem, és nem öttem huszonnégy egész óráig!

Érsek: Hiszem bizon, de akkor, mikor az Lossonci és Nyári Ferenc jobbágy ökreit elhajtottad vala; de nem *hallottam soha külemben való igen nagy igetésedet; hanem ahol* ökret találtál, azt el tudtad hajtani, de ellenséget nem igen tudtál kergetni.

Balassa M.: Azt is kergettem azért.

Érsek.: Kennyü azt előszámlálni bizon; de mennyiszer szegén magyart és keresztyént tolvajlottál, dúltál, fosztottál és kóborlottál, annak számát senki nem tudja. És jobb volt volna, hogy huszonnégy óráig öttél, ittál volna, hogynem mint huszonnégy óráig kóborlottál volna.

Balassa M.: Öttem s ittam.

Érsek.: De az szegénség borát, kenyerét, és az érsekét.

Balassa M: Papnak nem kellett sok bor.

Érsek.: Olyan pap volt az, az ki akkor az jövedelemből sok jámbort tartott, jobbakat náladnál.

Balassa M.: Nem tudom, ha jobbakat tartott?

Érsek.: Én tudom. Jól lehet nem mind ökret hajtottál, hanem töröket is, nagy dolog, hogy elfelejtetted: Nyári Ferencnek egyszer bajt küldél, azt tudád, hogy nem mert veled megvíni, de ü jámborul, vitéz ember módjára készüle, és az hagyott helyre Vácra reá mene, de te elszökél előtte szégyenedre, nem meréd még csak orcádat is az vitézek előtt mutatni. Ilyen vitéz voltál te akkor. Hiszen ismerünk, kicsoda és honnét való vagy, ki tehene, borja fia vagy. Ím halljuk és tudjuk jóvoltodat, ahol emberre találsz.

Balassa M.: Nyári dolga úgy vala akkor. Azt tudtam bizon, hogy immár mindeneknél

elfelejtve legyen, mert nem most vala. Nagy dolog az, hogy az gonosz hírnév soha, amin látom, meg nem hal. De kegyelmes uram, én nagyságoddal nem vetekedem, hanem csal kenyergek, hogy nagyságod tegyen annyi munkát, menj az fejedelemhez, száz gira ezüste adok nagyságodnak.

ÉRSEK.: Keszenem, jó Menyhárt uram, és jó neven is veszem, szívem szerént terekedem rajta, és ennek felette meg is ódozlak, nem szükség minden bűneidet előszámlálnod és az nagy paphoz[10] menned érette.

BALASSA M.: Ó uram Isten, hogy nem ígértem volt előbb az száz gira ezüstet, tudom, hogy ha azt míveltem volna, nem kellett volna előszámlálnom ennyi sok árulásimat, kikkel immár mind az egész világ rakva leszen.

ÉRSEK.: Mit mond kegyelmed?

BALASSA M.: Im azt mondom vala, kegyelmes uram, hogy az oldozatot várnám nagyságodtul.

ÉRSEK.: Szűz Mária, Szt. Péter; Szt. Pál, Szt. Miklós pispek, Szt. Solenna, Szt. Brigida, Szt. Annos és Szt. Serpöld, Szt. Kalárával, és mind az több szentek bocsássák meg a te bűneidet, és Szent Korcog asszon is. Úgy tetszik, hogy Istent ingyen nem említém.

BALASSA M.: Úgy legyen, hiszem, hogy te nagyságodnak is kevés gondja vagyon Istenre, mint igaz énnekem.

ÉRSEK.: Ottan Isten is bocsássa meg bűneidet, ha egyéb nem lehet benne.

BALASSA M: Meglehet, ha gondja vagyon effélére.

ÉRSEK.: Bezzeg úgy, hogyha vagyon. Mi dolog, hogy többet mondál?

BALASSA M: Igen jóvá hagyom az nagyságod szavát.

ÉRSEK.: Jer együnk immár.

BALASSA M: Jösszte te, Józsa deák.

JÓZSA.: Megkönnyebbüle nagyságod az nagy bűnlerakással?

BALASSA M.: Igen is, mert elébb másfél százint voltam, mostan penig mása szekerint[11] vagyok, de szintén elrémülék, nékem bűneim mintha mostan lettenek volna; úgy tetszik mintha ugyan ropognék és egy csontom sincs helyén. Érsek uram, még vagy két szóm vagyon nagyságoddal.

ÉRSEK.: Siess hát, mondd el gyorsan, elunám, ha ez is valami árulás.

BALASSA M.: Egy jámbor szegén legént és jó vitéz embert árulék el Szalkában, Kerekes Györgyet valami színnel, mert akkor még más párt valék, de titkon Zayt reá indítám, kivonyatám Szalkából szegént, kit mostan is nagy szívem szerént bánok, és szívem fáj rajta, mert annak is megesküdtem vala.

ÉRSEK: Moldovába is egy Claustromra küldtél volt eltörni és megkóborlani.

BALASSA M.: Úgy volt az.

ÉRSEK: Az szegén megholt urunknak[12] ezért mi, kik tanálcsok vagyunk, akkor azt mondjuk vala, hogy tégedet és Zay Ferencet, társodat, felakasztasson, melyet ti, mint az szép leányok az rózsakoszorút, megérdemletek vala ez dologért. Mert urunknak hitlevele volt az török császárnál, hogy az frigy alatt sem titkon, sem nyilván, sem egyéb országban, sem Magyarországban az ű birodalmának ártani nem akar, melyet tü jól tudtatok, mert minden értette akkor az frigyet, tü penig ingyen sem Magyarországban akartatok lopni és tolvajlani menni.

BALASSA M.: Sok hadnagyi voltanak ott ő fölségének, nemcsak mi ketten. Bánfi Bálint is ott volt, többek is.

ÉRSEK: Azok azt mívelték, ahmit jámboroknak kellett mívelniek, mert ők főhadnagyjok parancsolatjára olyan veszedelmes helyre is elmentenek, de te és Zay akkor is az sátorban hevertetek csak.

BALASSA M.: Immár én is ehetném, kegyelmes uram. Menjünk tehát és együnk.

[10] A pápához
[11] Szekérként
[12] I. Ferdinánd

Etedik rész

Tamás deák, Balassa Boldizsár, Lakáj, Péter deák

TAMÁS DEÁK: Uram Balassa Boldizsár, ideje udvarhoz menni.

BALASSA B.: De bestye menjen: hanem nyergeltess hamar paripát, menjünk Gyötrekőbe.

TAMÁS DEÁK: Nagy dolog az, bestye kurvafiáé, hogy nem hagyod el Gyötrekőnek mondani. Apádtól vötted ezt, mert ő itt nem kóborhat, kiért őneki nagy gyötrelme vagyon; te is penig olyan akarsz lenni. Mostan is mennyi szégyent és kisebbséget viseltek, amaz jámbor Balassa János is (11), azonképpen az te apád, és mi es, kik szolgák vagyunk, miattatok, ugyan szégyenljük jámborok előtt még csak utánatok is járjunk, mert ugyan ujjal mutatnak mellettetek mindenött. Jó volna azért neked udvarlanod, és mentől gonoszabb volt apád, te annál jámborb lennél, hogy az nagy kisebbséget, kit viseltek, ha mindenestül fogván el nem vethetnéd is, mégis valamit enyésztenél el benne, mondhatnának valami jót felőled.

BALASSA B.: Szebben szólnál ennél azért és lassabban magamnak, hogy ne hallaná az német.

TAMÁS DEÁK: Ha szebben szólnék, semmit nem fogna, mert egy barbarus vagy mind természetedbe és erkülcsedbe; az könnyű szó terajtad nem fog, tudod mennyiszer szóltam reád. Mit használnék vele, ha könnyebb szóval szólnék, mi nem olyan vagy te, mint az jólnevelt úrfiak, kik azért az mi társaságinkban igen kevesen vagynak, egy avagy kettő. Te az apád természetit, kiben születtettél és felnevekedtél, nemcsak megtartod, hanem amint látom, ugyan öregbíted, mintha mostan jöttél volna ki Szkítiából, azért egy barbarus vagy te.

BALASSA B.: De bestye érti, én nem azt, mit teszen barbarus? Talán Borbálát, avagy kis Lőrinc Katát; az jó és magyarul vagyon, de azt az lator Szénássi kicsapta kezemből.

TAMÁS DEÁK: Mind barbarus, mind szkítiai vagy. Isten elveszessen ugyan ebben; ha erre születtél, élj ebben, halj meg is benne mind apástul, mind anyástul. Csak jámbornak való volt az szóval való tanítás és intés, az latron semmit nem fog, mint rajtad is, mert ím szép szóval sem tanolsz, mevetségre veszed, ördög megkeményítette szívedet. Az úr mondása szerint: Én úr meglátogatom atyáknak álnokságokat fiakon harmad- és negyedíziglen. Ostorával sem gondolsz Istenednek, sőt azt sem tudod, vagyon-e Istened vagy nincs. Anyád Hunyadon, húgod is, öcséd is, fogságba vadnak nyavalyások, te mégis azon latorságba jársz el. Isten elveszt érette.

BALASSA B.: Morogj, morogj, én vagyok azért az Balassa Boldizsár. Abban menjünk csak el, az kit te álmadozsz, micsoda fia volnék én Balassa Menyhártnak? Tudod-e, az szakmári arany pogácsák helyében valamint s valahogy mást kellene keresnünk Detrekőben is. Detrekő amely hegyen fekszik, ha mind arannyal és gyémánttal folyna is, még fél elegen sem volna.

TAMÁS DEÁK: Balassa Boldizsár ugyan neved, de ha azt megtagadhatnád, bátor nagyot adnál érette, és bár elcserélnéd csak egy koldus nevén is, sokkal tisztességesb volna. Ha arany és kazdagság kell, azt jámbor szokta találni: az lator ha talál is, szalmatűz, ma ha vagyon, holnap nincs, mint tü jártok. Az próféta mondása szerint: benedictio domini facit divites[13].

BALASSA B.: Vagy Benedek vagy Kelemen, de én azt mondom, hogy mind jámborságod s mind tudományod tied legyen, nekem csak aranyam legyen.

TAMÁS DEÁK: Nem jó disznónak az gyömbér, makk neme. Ugyanis nem ilyeténeknek való az tudomány, ki nagy drága dolog.

BALASSA B.: Mindez világ tudományán sem adnám ez gyémánt gyűrőcskét, ki ujjomban vagyon. Lá' mely szépecske, még fiamra is rámarad, nem úgy mint az tudomány.

TAMÁS DEÁK: Az természet egy formában öntett tégedet apáddal, csak ezzel külemb, hogy ű ideje szerint, mikor minden latorság szabad volt, többet mívelt benne, oztán apád

[13] Az úr áldása tesz gazdaggá

annyival jobb náladnál, hogy az ű szolgáinak nihaniha adott ajándékot, noha fösvén volt; te annyival meghaladod űtet, hogy fél tallér ára morhaint sem becsülled szolgáidat, sőt elveszteni sem szégyenletted űket. Úgy ítéltem magamban, hogy ahol két batka hasznot érzesz is, nem akarod másnak ereszteni, temérdekb az orcád bőre az bocskorbőrnél.

BALASSA B.: Ez hadd járjon, az mind semmi, ebben én eleget hallottam apámtul is, de én is azt mívelem, amit ű. Ezeket én semminek tartom. De te is egynehány uradat árultad el, ha erre kell szólni, sőt valamennyit ez ideig szolgáltál, annyit árultál el bennek. Bebek Ferencnek is te valál fő tanálcsa és oratora[14] terek császárnál, te hoztad vala ki az ételő mérget, és oztán elárulád és levágatád.

TAMÁS DEÁK: Úgy vagyon, de én azt tudtam, hogy apád is, te is titkon tartsátok, de ha ezt tudtam volna, hogy szememre vessétek, eskeszem az Istenre, hogy apádnak is jutott volna benne, és leginkább neki, mert ha igazat kell mondani immár, ű vala fő az árulásban, szegén uramat is ű veszté, kit sokszer, mint Júdás Krisztus halálát, meg is siratta, ugyan ű érdemli vala ezt: de én segítségemmel menekedék ki ebből apád.

BALASSA B.: No hadd járjon, legyen ottan fántomfánt[15] ez mostani szónk, ezután legyenek titkok ezek, de menjünk Detrekűben. Hozzák ki a paripát, mind megjárom a bokrokat, völgyeket és leshelyeket, erdőket, utakat, ahol áros embereket, kik morvaiak és bécsiek lesznek, megleshetjük űket. Szép házacskák is vadnak az út mellett, kiben ember beszaladhatna, és földet bírhatnánk belőle, ha az Isten a sok bestye békességet elvesztenéje, és amaz arany időt elhoznája, akit atyámtul sokszer hallottam, hogy kennyűhullatással óhajtott, arany időnek nevezvén, és híván az háborúságnak idejét, kiben ű sok aranyt gyűjthet vala. E minap Várdai Istvánnal kimentem vala, jó helyen találtunk vala áros embereket, és nagy zsákjok vala az nyeregfőhöz kötve. Istenemre, ha ott nem leszen vala, megölem vala az pénzért, mert szintén jó helyen vala, neki is említém, félrészént, de nem tetszék neki.

PÉTER DEÁK: Hamar az paripákat!

LAKÁJ: Hová megyen uram? Pribék, Kassára-je?

PÉTER DEÁK: Ott az ebet!

TAMÁS DEÁK: Ugyan is oda tart.

PÉTER DEÁK: Tréfálsz-e, vagy nem?

TAMÁS DEÁK: Minem tréfáltam én azelőtt is veled.

PÉTER DEÁK: Jaj szegények, hogy mehettek ti el, ha zálogok vagytok adattalván Balassa Menyhárttul, hogy ű felségét kövessétek mindenütt, külemben nem hinnének meg, és még így sem hisznek meg.

TAMÁS DEÁK: Hallgass, Istenemre! imhol uram!

PÉTER DEÁK: Szemben is mondottam, mostan is meg merem mondani.

TAMÁS DEÁK: De uram, hallja-e kegyelmed, mit mond Péter deák?

BALASSA B.: Hallám. Hadd járjon, igazat mond, jól tudom. De az bestye kurvafi, ha csak olyan tiszta orcám volna is, mint Pribék lovászomnak, nyilván el nem menne vele.

TAMÁS DEÁK: Az kamoraszéket[16] mentül inkább igazgatják, attul inkább büdösb, az ti dolgotok szintén olyan. Mindent elhallgass.

BALASSA B.: Jól tudom, ugyanis azt mívelem.

1567 körül

[14] Követe

[15] Ma: kölcsönkenyér (ami visszajár)

[16] Árnyékszéket

ISMERETLEN SZERZŐ

Debreceni disputa

(részletek)

Elsőben is a disputáló vagy disputáláshoz való személyek következnek név szerint (1).

1. PÉTER PÜSPÖK [akit a beszélgetés során Péter pápának neveznek, miután János király Váradon felpattanva így szólt] (2): a mü birodalmunkban ne pápálkodjék. [Ennek az esetnek a következtében és Melius vérengző despotizmusa folytán tapadt rá ez a gúnyos cím.]
2. VARGA vagy DÁVID FERENC.
3. DÉKÁNY.
4. KARIÁNUS JÁNOS. [A boroszlói egyház unitárius lelkésze.]
5. GYÖRGY kardinál.
6. OLASZ DOCTOR [vagy] GEORGIUS BLANDRATA [olasz].
7. VIKÁRIUS PÁL.
8. FILEP BÍRÓ [város bírája].
9. GÁL BÍRÓ.
10. MÁTHÉ BÍRÓ. [E két utóbbi lutheránus vallású, a király őket rendelte a disputáció vezetőivé.]

Első cselekedet

PÉTER PÁPA: Oh boldogságos Szentháromság! a te szent fiadért hála légyen neked, hogy engemet, szegény nyavalyás bűnöst, ilyen igen jó szerencsével szerettél, ez világon gazdagsággal látogattál; bővölködöm mindennel, és miképpen a szép halacska a vízben mily nagy gyönyörűségben él: itt e világon én is szintén azonképpen élek. Hírem, nevem olyan nagy van, hogy majd ama bölcs Alexandernek sem volt nagyobb. Bizonyára ha az állapotomat megtekintem, akármely királynál is boldogabb vagyok, mert neki az országra gondja vagyon, hadra gondja vagyon, énnékem semmi afféle gondom nincsen. Szólok, beszélek valamit vasárnap a vak parasztságnak, s hetedszaka osztán csak nyugszom. Feleségem szép gyenge vagyon, gyermekeim is szépek vagynak, élek mint az úr. De majd kimégyek a kertbe, onnét osztán a halastóhoz ballagok, míg az ebédet készíti a szakács... De micsoda csengéstpengést hallok? Azt gondolom, hogy Kardinál György uram jő; mert a paraszt nem jár olyan csengéssel-pengéssel. Hamar, te Dékány! láss ki.

DÉKÁNY: Énnekem úgy tetszik, uram! hogy Kardinál György uram jő; mert Várad felől nagy port látok; a por alatt egy széltében négy szép lovat a kocsi előtt. De úgy tetszik, hogy a papi süveg nem pápista módon áll a fejében!

PÉTER PÁPA: De jó Dékány! miképpen áll a pápista pap fejében a karimás süveg! hogy csak a süveg-állásból is meg tudod választani a pápista papokat a Luther-papoktól.

DÉKÁNY: Meghiggye te uraságod, hogy a Luther-papoknak oly dalin áll a süveg a fejekben, mint a hajlott nyestes kalpag a vitézlő embernek fejében; de a szegény pápista papoknak gyakorta még a szél is kifújja a fejekből. Osztán azt is vettük eszünkbe mü parasztok, hogy a mostani Luther-prédikátorok a szép gazda asszonyra s kocsira igen szaggatnak és a jó lóra, kit bizony dolog, hogy igen orrol a község.

PÉTER PÁPA: No hagyj békét most afféle beszédnek, mert a kapu megzördüle. Tekints ki.

DÉKÁNY: György uram volt, akit a por alatt láttam.

GYÖRGY KARDINÁL: Egészséggel nagyságos uram! Isten adjon jónapot nagyságodnak. Mint vagyon nagyságod háza népe?

PÉTER PÁPA: Te is légy egészségben, szerelmes uram s barátom! Mint vagy, hogy vagy?

Termett-é a szőlő? Én Isten akaratjából egészségben vagyok, melyet kegyelmednek is, egyházi uraméknak is kívánok.

GYÖRGY KARDINÁL: No hadd járjék a szőlő. Bizony a küsebb gondom is nagyobb annál. Oly esett most, mely bizony nem esett soha is Magyarországban.

PÉTER PÁPA: Mi dolog a Szentlélek Istenért! Nám ugyan elhűlék belé, mintha egy cseber jeges vízzel öntöttek volna agyon.

GYÖRGY KARDINÁL: No Istenemre mondom, amint hozzánk fogtak, elfelejtetik velünk a Szentlélek Istent.

PÉTER PÁPA: Azt is meglássuk osztán. De mi dolog vagyon, mondd meg az Istenért? Nám, ugyan nem lehetek jóvá belé.

GYÖRGY KARDINÁL: Ez, hogy nem tudom, Erdélyben micsoda eretnek doctor jött, azt Blandrata Györgynek hívják – Isten elvesztette volna bár! Azt mondta, hogy csak egy az Isten, és Dávid Ferencet is elhajtotta melléje. Jaj bizony elveszünk. Ím soha próféta nem voltam, de meglátja nagyságod, hogy igen nagy szégyent vallunk; mert immár az én megyémben is vagynak olyak, kik melléje állottak, és ugyanazt mondják, nincsen a háromság a Szentírásban.

PÉTER PÁPA: Bizony mondom, hogy ugyan megaluvék a vér bennem s az inam is alig bír. Mit kell cselekednem? Tudja-é azt vikárius uram?

GYÖRGY KARDINÁL: Tudja, s azóta nem is ett bánatjában; mert egy paraszt ember hozzája ment volt, s ez azt kérdette, van-e a Szentháromság a Bibliában megírva? Hogy meg nem mondhatta néki, megpirongatta a vak paraszt, és úgy ment el tőle. Mostan immár sem künn, sem benn. Sőt ugyan búcsút is adtak néki.

PÉTER PÁPA: Vajon a király fia[1] vette-é e tudományokat az eretnek bestiáknak? Mert immár majd megharagszom!

GYÖRGY KARDINÁL: Igenis, sőt még meg is hagyta, hogy háromságos Istent soha senki előtte ne prédikáljon.

PÉTER PÁPA: Bizony igen félek rajta, hogy szintén úgy járunk ezúttal mü, mint régen még egyszer a pápisták. De micsoda tanácsot adsz, jó György uram, hogy megmaradjunk a mü tisztességünkben és minden marhánkkal?

GYÖRGY KARDINÁL: Én te uraságodnak egyéb tanácsot nem tudok adni, hanem csak azt, hogy hívassa bé a papokat mind egyetlen egyig. Eskettesse meg erősen, hogy soha egyebet nem vallanak, hanem, amit uraságod vall, és mindenfelé írjanak a városoknak és faluknak, hogy efféle hütű embert mindjárt megfogjanak és megégessenek, ahol találnak; mert bizony elhiggye uraságod, hogy egy tartományt egy írás nélkül való paraszt elhajt azzal a tudománnyal, oly igen ragadó tudomány az. Ezt hagyjad osztán, arra intsünk mindeneket, hogy magokat megójják tőllök; mert ha rá nem vigyázunk, hitemre mondom, hogy elesik a gazdaasszony fejéről a gyöngyös fedél.

PÉTER PÁPA: Istennek jó eszköze és tanácsa ez, ezt bizony megfogadom. Bezzeg jól tette kegyelmed, hogy hírré tötte.

GYÖRGY KARDINÁL: Hogyne tennék hírt, mert ha az tanulóházban nem ülök, úgy fut a sok parasztság rám, hogy egymást éri, és azt kérdik, hol van a Szentháromság a Bibliában?

PÉTER PÁPA: Nem tudsz dialektikát? Nem tudod elhitetni a paraszt bestiákkal?

GYÖRGY KARDINÁL: Istenemre mondom, nem fog a parasztnak afféle hazugság; mert némely valami küs írást tud, azonnal reá sillabizálja, hogy nincs háromság a Bibliában: mert ugyanis csak magyar könyveket nyomtattata uraságod.

PÉTER PÁPA: Mit tudtam belé, hogy ez következzék belőle?

GYÖRGY KARDINÁL: Bizony igen félek rajta, hogy a prófécia a mü fejünkön bé ne teljesedjék.

PÉTER PÁPA: Melyik?

GYÖRGY KARDINÁL: Az, hogy a papokat a pórok bottal kergetik.

PÉTER PÁPA: Ne adj abban énnékem.

GYÖRGY KARDINÁL: No hamar írjon nagyságod levelet a papoknak, hogy gyűljenek be.

[1] János Zsigmond fejedelem, János király fia

PÉTER PÁPA: Immár együnk először.

GYÖRGY KARDINÁL: Csudálkozom rajta, hogy csak eszébe is jut uraságodnak az étel.

PÉTER PÁPA: Mi nem ölhetem meg magamat éhel az essekért[2], bizony, ha elesem is a papságtól, vagyon énnékem már annyi, hogy úri módon élhetek utána.

GYÖRGY KARDINÁL: De most csak hagyjon békét uraságod afféle beszédnek. Én elmegyek; mert azt értettem vala, hogy valami ifiak jőnek Erdélyből reám; de ha mind rajta vesztem is, megdisputálok az essekkel.

PÉTER PÁPA: Éntőlem az a tanács, hogy soha meg ne disputálj a Krisztustagadó bestiákkal; hanem mindjárást megfogasd, megkérd, kit keresnek rajtad.

GYÖRGY KARDINÁL: Azt hallám, hogy Szegedi Lőrinc (3) pap lészen; azért én is bizony megfogadom a nagyságod tanácsát.

PÉTER PÁPA: Isten viseljen utadban békével. A papokat is bíztasd, és te magad is tanulj. Én majd kibocsátom az convocatóriát.[3]

GYÖRGY KARDINÁL: No ülj fel, kocsis! Isten hozzád, uram!

Litterae convocatoriae.[4] Az egy Istentől, ki Atya, Fiú, Szentlélek, békességet kívánok kegyelmeteknek, az ő fia által, a Jézus Krisztusnak általa. Én, ki vagyok Péter pápa, a római Damascus papnak főrabja, Oremus barátnak társa, a Szentháromságnak alázatos szolgája, felföldi és alföldi papoknak kegyelmes ura és püspöke, itt Debrecenben a római széknek helytartója. Hagyom és parancsolom az felföldi és alföldi papoknak, kik velem egyetemben a Szentháromságnak szolgálnak, hogy ezen levelem látván, mindnyájan egybegyűljetek; mert mostan valami eretnekek támadtanak Erdélyben, kik az Háromság-Istent megtagadták, és immár nagy sok papokat és embereket is eláltattanak, és mostan útban vannak, s egyenesen mü reánk akarnak jőni, és ugyan meg akarnak velünk disputálni. Azért mindjárást minden késedelem nélkül, ha azt akarjátok, hogy valami büntetés ne essék rajtatok, eljöjjetek. Mostan pedig semmi disputációra való matériát nem adok ki, mert vélem, hogy elég csontot hoznak azok, csak győzzük rágni. Most félek, rajta, hogy ezúttal mindenikünk állapotja alább ne essék. Mindazáltal meg ne ijedjetek, erőssen tanuljatok és mindnyájan hozzám hallgassatok. A Szentháromság úgy viseljen, hogy megdisputáljatok vélek, és ha a Biblia nem fog, mindjárást papi átkommal megátkozom, és úgy is mienk lészen a nyereség; mert hallottam, hogy a régi papok mondották, hogy mikor a misével az ördögöt el nem űzhették, tehát temjénillattal fogtanak hozzá, és úgy kergették el. Azért tudjátok meg, hogy aminemű illatja s haszna volt a temjénnek a misében s ördögűzésben, éppen olyan ereje leszen az én papi átkomnak is azok előtt. No legyetek egészségben.

PÉTER PÁPA: Bezzeg véletlen dolog esett rajtunk, felséges Isten! Ki tudta volna meggondolni? Soha bizony nem gondoltam volna felőle, hogy a Szentháromság emberi találmány légyen. Én azt tudtam már, hogy szintén megtisztult az Istennek anyaszentegyháza. De hallod-e, te Dékány?

DÉKÁNY: Hallom uram.

PÉTER PÁPA: Ezt a küs levelet hordozd el mind a felföldi és alföldi papok között, az én birodalmam alatt valóknak, és mondd meg ugyan szóval is, hogy igen siessenek és ide gyűljenek, mentől hamarébb lehet, mert megbüntetem őket.

DÉKÁNY: Megmondom azonképpen.

PÉTER PÁPA: Megmondd tehát. Talám azt vélik, hogy csak azért hívatom, hogy megvonjam őket. De attól most bár ne féljenek, mert más dolog vagyon most előttünk. Menj el, ne mulass.

Második cselekedet

PÉTER PÁPA: Jaj, jaj! uram. Ím szintén most élhetek vala kedvem szerint, a királynál is ím mely kedves valék. Oh mely állhatatlan volt a szerencse! Bátor inkább soha ne tanulhattam volna, hogysem mint ilyen küssebbség essék rajtam. Egész Magyarországban tudósbat

[2] Gonoszokért

[3] Meghívót

[4] Meghívó levél

nálamnál nem tartnak vala; s azt szégyellem, hogy én azt eszembe nem vettem volt, mert bizony ezt a hitván Varga kezdi szememre hányni; mert igen éles elméje vagyon. Más az, hogy kivált ha a dialektika mellől elállatnak, soha bizony mü a Szentháromságot meg nem bizonyítjuk, mert a mü eleink Luther Márton ő maga is megvallotta, hogy emberi találmány, és hogy a Szentírásban nincsen. De az mint látom, a Vikárius Pál kocsija ez, aki nagy sebesen jő.

VIKÁRIUS PÁL: Egészséggel kegyelmednek, nagyságos uram!

PÉTER PÁPA: Fogadja az Isten kegyelmednek. Bezzeg igen eljöttetek. Lám mind elizzadtak a lovak.

VIKÁRIUS PÁL: Két oka vagyon, az miért ilyen igen jöttünk. Elsőben: mert te uraságod hagyta, hogy hamar jöjjünk és jelen legyünk. Azért mentől serényebben lehet, úgy jőnek a papok, s maga a király is jelen van. Második oka, mert a papok után két vagy három mélyfölddel jőnek az erdélyi eretnek bestiák is, és ma bizony szemben lésznek velünk; mert a királytól levelek vagyon róla, hogy meg kell disputálnunk vélek.

PÉTER PÁPA: Jaj!

VIKÁRIUS PÁL: Hamar, hamar, fogjátok uramat, mert majd-majd elüti az betegség.

DÉKÁNY: Nem kell vala kegyelmednek, Vikárius uram, a hírmondással hertelenkedni.

VIKÁRIUS PÁL: Hamar, hamar, hozzanak hideg vizet!

DÉKÁNY: Ihon a víz, mosdassa meg kegyelmed, és uraságát is egy kevéssé tegye le kegyelmed, majd elmulatja.

VIKÁRIUS PÁL: Engedek a beszédnek. De ihol jó Kardinál György úr a papokkal. Én elejekbe mégyek.

GYÖRGY KARDINÁL: Soha nem tudom, ha ördög hozza-é az erdélyi eretnek bestiákat, avagy hogy Isten; de olyan közel jőnek hozzánk vagy utánnunk, hogy szabadon összebeszélgethetünk.

VIKÁRIUS PÁL: Megmondám az fejedelemnek, hogy jőnek az erdélyi eretnekek. Ám bizony elüté a kórság.

GYÖRGY KARDINÁL: Hadd el az Istenért!

VIKÁRIUS PÁL: Így van, most veszteg fekszik.

GYÖRGY KARDINÁL: No Istenemre mondom, megkeményítse az ínát, mert elkölt most a tréfáról. Most egy inas csak egy kérdést kérde tőllem, arra sem tudék megfelelni néki; és holnap bizony szembeszállnak velünk.

VIKÁRIUS PÁL: Mind beérkeztenek-é az uramék is?

GYÖRGY KARDINÁL: Mind előttem bocsátám be őket, hogy amaz eretnekek vélek ne szólhassanak; mert ha vélek szólhattak volna, talán bizony mind elhitették volna őket mellőlünk, sőt még engemet is majd kétségbe ejt vala amaz inas.

VIKÁRIUS PÁL: Bölcsen cselekedték, hogy vélek nem hagytad beszélleni. Szállj le, jöjj bé, költsük fel püspök uramat őnagyságát, és lássunk dolgunkhoz ottan.

GYÖRGY KARDINÁL: Menjen el kegyelmed elől, Vikárus uram.

VIKÁRIUS PÁL: Kegyelmed menjen elől, mert én nem gyakorta jártam abban a házban. Amint eszembe veszem, az uram felkölt.

GYÖRGY KARDINÁL: Isten adjon jó napot nagyságodnak. Bizony gyakorta kezdem nagyságodat látogatni.

PÉTER PÁPA: Bizonyára nem bánnám, ha ennél gyakortább látogatnál is, csak így ne volnék. No eljöttek az uraimék?

VIKÁRIUS PÁL: Mind itt vannak, és szépen szállásra osztattanak. De az erdélyi eretnek bestiák szinte az főbíró házához szállottak.

PÉTER PÁPA: Megizenem, hogy onnat menten kiűzzék. Eredj Dékány! mondd meg a bírónak, küldje ki más szállásra az eretnekeket onnét, ne büszössenek ott az háznál.

DÉKÁNY: Tiszteletes bíró uram! azt izeni te kegyelmednek püspök uram őnagysága, hogy ezeket az eretnekeket házadtól más szállásra küldd, és csak vélek se beszélj.

BÍRÓ: Szerelmes atyámfia, Dékány! mondd meg püspök uramnak ő nagyságának, bizony

én nem küldöm, sőt még vélek eszem, iszom; mert én ez emberekben semmi oly dolgot nem ösmérek lenni, kiért őköt házamtól el kellene küldenem és eretnekeknek sem mondom, sőt a megfeszült Jézus Krisztusnak igaz, hű tanítványinak mondom és vallom. Ezeket rend szerént megmondjad őnagyságának püspök uramnak; és ugyan az egész város képében mondom ezt, hogy ha az holnapi napon őtet meggyőzhetik, soha a mü kenyerünket többé nem észi.

DÉKÁNY: Jól értem, bíró uram, ezeket.

BÍRÓ: Ugyan eszerént mondd meg a püspöknek.

DÉKÁNY: Nagyságos uram! Ahova nagyságod engem elküldött volt, abban eljártam.

PÉTER PÁPA: Talán mindjárt kikergeté az eretnekeket?

VIKÁRIUS PÁL: Bizony én is azt mondom.

DÉKÁNY: Sokkal különben vagyon a dolog, amint kegyelmetek véli.

PÉTER PÁPA: Talán ugyan megvereté őket? Beszéld meg, jó Dékány.

DÉKÁNY: Köszönetit izené nagyságodnak bíró uram ő kegyelme, és az egész város képében ezt izené: Értem – úgymond – s hallom az őnagysága izenetét és kívánságát, hogy az erdélyi tanítókot kiűzzem házamból, de azt bezzeg nem cselekedem, sőt minden tisztességgel lészek nékiek.

GYÖRGY KARDINÁL: Megrágta az eb a szíjat.

DÉKÁNY: És azt mondá, hogy azokat ne mondja eretnekeknek, sőt vallja igaz lelki tanítóknak, és végre beszédéből ugyan megértem, hogy azokat inkább szeretné, mint kegyelmeteket.

PÉTER PÁPA: Non est fides in paraszt, sicut piscis in haraszt[5]. Felséges háromság Isten! Mit kelljen ezen is gondolni!

VIKÁRIUS PÁL: Te uraságod akaratjából megyen-é a harangozó harangozni?

PÉTER PÁPA: Nincs híremmel.

GYÖRGY KARDINÁL: Bizony amint eszemben vészem, a bíró a gyűlésben harangoztat. No uram! rendeljük el, ki kivel disputáljon; mert az elől el nem ballaghatunk. Mert ihol a bíró Varga Ferenccel, Kariánus Jánossal és amaz Logicus Lajossal (4), a negyedik olyan, mint egy olasz doctor; amaz Fülöp bíró is köztök vagyon.

PÉTER PÁPA: Dücső Szentháromság! A te nevedben legyen minden dolgunk! mivelhogy én főbb ember vagyok, én csak hallgatok, mert nem is illik, hogy afféle eszelős purdiákkal[6] társul adjam magamot az vetélkedésben és disputációban. Tü disputáljatok.

GYÖRGY KARDINÁL: Ha, ha ha, nagyságos úr! Sőt inkább te nagyságodnak legelőször is ilyen szokása légyen, hogy soha oly igazat ne mondhasson, hogy elhiggyed és gyakorta felkiáltsunk.

PÉTER PÁPA: Bizony jó lészen. Hát én Varga Ferenccel disputálok meg, s ha lehet, ugyan ügyekezem rajta, hogy feljebb szóljak őnállánál. Először is megszidogatom, hogy szégyeletiben szólni se tudjon.

VIKÁRIUS PÁL: Nem fog ő rajta, nagyságos uram, afféle szitok, mert ő Varga.

PÉTER PÁPA: Nám te is immár ő melléje vonszasz!

VIKÁRIUS PÁL: Nem vonszok, nagyságos uram. Isten se adja azt, de jól tudom minden erkölcsét és elméjének éles voltát.

PÉTER PÁPA: Te, György uram! kivel disputálsz?

GYÖRGY KARDINÁL: Úgy aránzom, hogy kardon nem félnék Kariánus Jánostól, de Szentírásból, mi tagadás, bizony én igen félek. De mindazonáltal véle szembeszállok. Osztán bizony igen hamar meg is ütöm ám én őtet, ha látom, hogy nem hiszen énnékem; úgyis réám vészem a hírnevet.

VIKÁRIUS PÁL: No úgy legyen, és úgy cselekedjék nagyságod, hogy jó légyen, mert ha

[5] Nincsen hűség a parasztban, miként hal a harasztban.

[6] Hazugokkal

mü itt most nyerünk, tehát újonnan születünk; de ha most elvesztjük, akitől bizony igen félek, elesünk a jó bor mellől.

PÉTER PÁPA: No Vikárius uram! Te kivel disputálsz? Aránzod-é, ha amaz olosz süvegű bestiával szemben állhatsz?

VIKÁRIUS PÁL: Istenemre mondom, hogy zsidóul, görögül jól tudok, mint szintén egy ember. Németországban is minden disputációban tisztességem volt; de igen félek, hogy ezúttal megesik a lúd a jégen, mert én ez éjjel álmomban az egész Bibliát átalforgattam, de sohult semmi erős bizonyságot nem találtam, kivel az Szentháromságot oltalmazhatnám.

GYÖRGY KARDINÁL: Bizony én is nem aludtam, az éjjel álmomban úgy gondolkodtam felőle; de amint eszemben vészem, igen rossz, puszta, nyíl nélkül való idegből lövöldöznünk.

PÉTER PÁPA: No, hagyjatok békét afféle szónak, bár csak papirossal fojtsátok meg a puskát, s úgy lőjjetek véle, de mégis ugyancsak pukkan, s még meg is ijeszti az embert, azonképpen noha nincsen igen erős bizonyságunk nékünk a Bibliában, kivel a Szentháromságot erősítsük; de még is ne mondják azt, hogy nem tudunk semmit; ezért erősen kiáltsunk és üvöltsünk.

VIKÁRIUS PÁL: No uram! végezd a beszédet, menjünk a templomban, mert az uramék mind begyűltek, és immár úgy értem, hogy Varga Ferenc fel akar állani a prédikálószékben.

PÉTER PÁPA: Istenemre mondom, ha utánna vész is a fejem, de oda bizony nem áll. No menjünk el. Te apród! hozd el a Bibliát, ím ez Szent Ágoston doctor könyvét is, hogy mikor nem érjük a Bibliával, mégis toldhassuk ezzel. No Szentháromság Isten! légy mivelünk.

VIKÁRIUS PÁL: Amen.

Harmadik cselekedet

GYÖRGY KARDINÁL: Menj el, Vikárius uram, s állasd kétfelé a népet az úr előtt; mert ő beteges ember, nem taszigálhatja a népet; és a statust[7] szőnyegekkel vonják bé, és a disputáló személyeket úgy rendeljed, hogy szemben ülhessünk egymással, de a müféléinknek magasabb székeket rendeljetek, hogy inkább hallhassa a község a beszédet. A magas helyről, ha lehetne pedig, amaz eretnek bestiákot ugyan elrettentenéd.

VIKÁRIUS PÁL: Megszerzem. Majd kétfelé állatom és hányom a népet, ne késsék csak uraságtok utánam jőni. Hujj a bestiák! bezzeg sok nép gyűlt ilyen hamar ide! Felséges Isten! bezzeg nagy szégyent vallunk mü ezek előtt ma, ha valahogy megcsalatunk.

GYÖRGY KARDINÁL: Eredj Dékány! menj el, lásd meg, ha már elkészítette-e Vikárius uram a székeket.

DÉKÁNY: Azt kérdik a papi fejedelmek, Vikárius uram! ha bévonta-é kegyelmed szőnyegekkel a székeket.

VIKÁRIUS PÁL: De csak jőnének bé, régen készen vadnak. Az uraimék elunták várni őköt, az ellenkező fél penig azt véli, hogy elszöktek régen.

DÉKÁNY: Tü uraságtok jöjjön el, mert már mindenek készen vadnak.

PÉTER PÁPA: Úristen! áldd meg a gyülekezetet.

VIKÁRUS PÁL: Ámen.

GYÖRGY KARDINÁL: Minekelőtte, nagyságos uram, a vetélkedést elkezdenők, tégy könyörgést.

PÉTER PÁPA: Van szándékom reá, ha nem mondanád is.

Könyörgés: Örök atya, mindenható Úristen! ki Atya, Fiú, Szentlélek vagy, nagy buzgóságos és alázatos szívvel könyörgünk teneked, mü nyavalyás és megszomorodott szolgáid, hogy münköt, a kedves fiaidot, e mostani ügyünkben igazgass szent igéddel és Szentlelkeddel, a te neved dicsiretire és igazán való ismeretire, és a hamis tudományokat ronts meg a mü szűvünknek általa, hogy hírünkben, nevünkben házunkban megmaradhassunk. Amen.

[7] Itt: szószék

VIKÁRIUS PÁL: Brevis oratio penetrat coelum[8].

VARGA FERENC: Tisztelendő uraim! tünéktek, kik a megfeszült Jézus Krisztusnak igaz tagjai vagytok, szólok, hogy velem együtt könyörögjetek, és mondjátok ezt: (Efez.I.) Örök mindenható Isten! mennynek, földnek teremtője és mü urunk Jézus Krisztusnak szent atyja, egy Istene! Kérünk tégedet a te szerelmes szent fiadért, hogy ez mü mostani ügyünkben adjad nékünk a te szent lelkedet, melynek általa hordozzad és vezéreljed a mü beszédünket az igazságnak megnyilatkoztatására, melyet a pokolbéli ördög, a mü régi ellenségünk, az ő dögletes tudományjával befedezett volt és az igazságnak útjáról eltévesztett volt. Kérünk téged alázatos szívből, hogy a mü megvakult atyánkfiainak szüveket és szemeket világositsd meg kegyelmességedből, hogy ők is az igazságnak utána térvén, velünk egyetemben tiszteljenek és magasztaljanak, és tartsd meg a te anyaszentegyházodat a pokolbeli ördögnek ellene, hogy tégedet megismerhessenek egyedül való Istennek lenni. Amen.

GYÖRGY KARDINÁL: Istenemre mondom, szép könyörgést tőn a Varga Ferenc.

VIKÁRIUS PÁL: Tudom én, ki a Varga Ferenc. Félek rajta, hogy még ma a subafa alá ne vonjon, és püspök urunknak a sertésfonalat az orrában ne vonja. De azért meg ne mondd neki.

GYÖRGY KARDINÁL: Istenért! mi nem gyermek vagyok én.

PÉTER PÁPA: Minden ember itt hallgasson. Te hitván eretnek Varga Ferenc! amaz hitván ólosztól micsoda rühös tudománt merítettél, kivel a királyt őfelségét megrútítottad, sőt még Magyarországban is sokakot illettél, ez tudománnyal, nosza most fülünk hallotára tégy vallást előttünk hütödről; mert Istenre mondom, hogy még ma a tüzet a hátodra tétetem.

VIKÁRIUS PÁL: No bizonyára mondom, afféle szótól meg nem ijed Varga Ferenc.

VARGA FERENC: Bizonyára az egész anyaszentegyház emberihez és fejedelmihez efféle éktelen beszédek nem illenek; mert az Istennek lelke nem lakozik a felfuvalkodott szívű emberben. Szent Pál apostol penig (Ef. I.5.) megtiltja efféle éktelen beszédektől az embert. Továbbá, tisztelendő Péter uram! még markodban sem fogtad, addig mellyeszted vagy perzseled! Szeretettel szóljunk egymásnak, ne haraggal, hogy, amint Szent Pál apostol mondja, mindenek épülhessenek beszédinkből.

PÉTER PÁPA: Jól tudom, hogy mit mond Szent Pál apostol; de ugyan így szoktam én efféle eretnekeknek szólani. No csak erre felelj meg, amire kérdlek, ne csavarogj a horoggal.

VARGA FERENC: Hallgass réá, ím megmondom.

PÉTER PÁPA: Huj! mi az ördögöt kiáltasz olyan igen, mert mi nem egyedül vagy.

VARGA FERENC: Ugyan így szoktam én beszélni, hogy mindenek meghallják, mert nem jó zsákban macskát árulni.

GÁL BÍRÓ: Halld meg csak, Péter püspök uram! mert azt akarja a község, hogy nyilván szóljanak, mert ezért gyültünk ide, hogy megértsük a jámboroknak beszédeket; mert tü sokkal többet tesztek hozzá, vagy pedig elvésztek benne, nem is tehetnek felperesnek törvényt.

PÉTER PÁPA: Hallgass te, vak paraszt! mert nem tudsz te ehez.

GÁL BÍRÓ: No Istenemre mondom, meglátom még ma, te is mi ördög vagy.

VIKÁRIUS PÁL: Ülj veszteg, gonosz ember! Úgy szólasz a szent embernek?

GÁL BÍRÓ: Bezzeg így szólék, még ma többet is hall effélét.

VARGA FERENC: Szerelmes uram! Mü nem feddődni jöttünk most ide, hanem hogy egymástól értekezzünk, és az községet jó útra igazítsuk. Ne suttogjatok!

GÁL BÍRÓ: Mondd el csak, Ferenc uram, vallásodat. Meglátom én, ha meg nem hallgatják.

VARGA FERENC: Én hiszem és vallom a mennynek, földnek teremtőjét egyedül való Istennek lenni, aki soha senkitől semmit nem vött és senkitől nem függ; ő ad mindeneknek mindent, kit soha senki nem látott;...

GÁL BÍRÓ: Soha a mü plébánusunk többé nem eszi a mi kenyerünket, ha ennek ellene mond. Nám olyanok voltak a hitető csalárdok, mint a régi pápisták. Azt mondá vosárnap

[8] A rövid imádság jut fel az égbe

a mü prédikátorunk, hogy kiveti a gyülekezetből azt, aki erdélyi hütöt tartand. Oh hamis bestiák! Nám tiltnak volt, hogy meg ne üsmerjük az igazságot. No hadd el csak!

PÉTER PÁPA: E te vallásodot hamisnak mondom, mert nem elég vallani az Istent egynek, hanem szükség, hogy személyében háromnak vallják, és állatjában egynek,... E volt amaz igazi apostoli vallás, te hütötlen Varga Ferenc! ha valaha tanultad volna.

MÁTHÉ BÍRÓ: Vedd eszedben, Gál bíró!

GÁL BÍRÓ: Vőm, de nem igen tetszik.

MÁTHÉ BÍRÓ: Miért?

GÁL BÍRÓ: Azért, hogy csak egy eszes gyermek is eszében vehetné, hogy három Isteneket mond lenni, azt mondja, hogy Isten az atya, Isten a fiú, Isten a szentlélek. Bizony így három Isten lenne. De majd többet hallunk efelől, csak hallgassunk réá.

VARGA FERENC: Erről mind az egész anyaszentegyház előtt bizonyságot tészek, hogy Péter püspök vallása Szentírás kívül vagyon és emberi találmány lesz... Mondom azért tenéked, hogy csak egy bizonysággal bizonyítsátok meg a Szentháromságot a Szentírásból, és kegyelmetek törvénye alá adom magamot.

PÉTER PÁPA: Bizony én ezt sokszor olvastam, sőt Calvinus ugyan pirongat efféléket, akik onnan akarják a háromságot bizonyítani s erősíteni.

GYÖRGY KARDINÁL: Én is olvastam, úgy vagyon; csakhogy nem tudom most, mi hozá nyelvére püspök uramnak.

VARGA FERENC: Azt kérdem tőled, Péter uram! az istenségben a személyek megszakadhatatlanak-é?

PÉTER PÁPA: Igenis, megszakadhatatlanok és elbomolhatatlanok egymástól, mint a naptól a melegség és a világosság.

VARGA FERENC: Ábrahám hármot látott, egyet imádott; Sodomában az Istennek két követi ment, mikor Lótot kihozták Gen. 19. az egyik penig Ábrahámmal maradott volt. Úgy vagyon-é?

GÁL BÍRÓ: Úgy tetszik, Péter uram, hogy szinte a csávában esel. Soha Istenemre mondom, hogy az én kenyeremben nem eszel többé, de én magam is majd kérdek tőled. Valaki látta-é az Istent?

PÉTER PÁPA: Nem tudsz te ahoz.

GÁL BÍRÓ: Vagy tudok, vagy nem, de felelj meg csak erre, mert bizony csak hiában csavargasz ám, mert nem mehetsz el előtte?

PÉTER PÁPA: Nem látta, mert Joh. I. meg vagyon írva, hogy az Istent senki nem látta.

GÁL BÍRÓ: Hát miért hazudsz püspök lévén, hogy Ábrahám az Szentháromságot hítta bé hozzá, hiszen Ábrahám látta azokat, akiket béhívutt; tetőled hallottam ám én azokat a prédikációban, hogy az Isten semmi ábrázatban be nem bútt.

MÁTHÉ BÍRÓ: Isten tudja bíró uram, nám te is csak elszédíted a nagy bölcs embert.

PÉTER PÁPA: Az Újtestamentumból megbizonyítom I. Joh. 5. Hárman vadnak az égben, akik bizonságot tesznek: Atya, Fiú, Szentlélek és ez az három egy állatjában.

GÁL BÍRÓ: Tisztelendő erdélyi uraimék, hadd feleljek meg én magam az én prédikátoromnak.

VIKÁRIUS PÁL: Nám ugyan társul vől bennünköt, bíró uram.

GÁL BÍRÓ: De Istenemre mondom, csak szolgáim sem lésztek, nem hogy társaim lennétek, mert hamisak vagytok.

PÉTER PÁPA: Nem teveled disputálok én most, hanem mással.

VARGA FERENC: Én felelek meg először; mert ez a cikkely nem volt az Istennek könyvében, de Hieronimus orcátlanul tötte bé hozzája, és az igaz Bibliából most is kitudják (5). Tulajdon maga Calvinus megmondja ezt tünéktek. Nem tudom, ha olvastátok-é, vagy nem; de inkább hiszem, hogy nagyobb gondod volt a jó hámos lovakra, hogynem mint az írásolvasásra.

VIKÁRIUS PÁL: Én bizony sokszor olvastam, mikor hozzá érkeztem a restségtől, és ugyan meg is szidtam Hieronimust érette.

VARGA FERENC: Ha pedig megkérdenék kegyelmedet róla, kiről tésznek ezek tanúbizonyságot, nem tudom, mit felelnél rája. Annakutána vagy továbbá mi szükség az égben

tanúbizonyságot tenni? Utolszor pedig nem szól itt Szent János egyéb igéről, hanem aki ember volt és megfeszíttetett mü érettünk. Csel. 15.

VIKÁRIUS PÁL: Mondom, hiszem én tenéked, György uram, hogy e lassan-lassan münköt a subafa alá vonszon.

GYÖRGY KARDINÁL: Istenemre mondom, szép feleleteket tészen ez az ocsmány varga nemzet; de soha oly igazat ne mondhasson Vikárius uram, hogy helyt adjunk néki.

VIKÁRIUS PÁL: Nem hallod-e, mit mondnak és mit suttognak ide hátra a parasztok?

GYÖRGY KARDINÁL: Mit?

VIKÁRIUS PÁL: Bizony azt mondják, hogy ki kell űzni az országból minket.

GYÖRGY KARDINÁL: Ha, ha, ha! Nem az eben áll a kövér ló halála.

VARGA FERENC: De jó Péter uram! bizonyítsd meg a Szentháromságot teljességesen, tökéletes bizonsággal, mert hallván ezt a visszavonást, sokaknak reszket a lelkek, úgy várják végét a visszavonásnak és háborúságnak.

PÉTER PÁPA: Nám megbizonyítám; akinek vagy kettő nem elég, több sem elég; én beteges ember vagyok, sokat nem szólhatok.

GÁL BÍRÓ: Bár azt se szólhattad volna, mely hamar kiüték a markodból.

PÉTER PÁPA: No György uram! fogj hozzá te is, de jól magad meggondolva szólj, hogy valami aprólék szégyen ne essék rajtunk.

GYÖRGY KARDINÁL: Bátor uram, de mellettem légyetek; te is, Vikárius uram, mikor zsidóul szól, mellettem légy és felelj meg, mert én ahoz nem tudok. Felséges Isten! ha kardra kellene, netalám még rostának sem volna jó a bőre, úgy cselekedném véle.

VIKÁRIUS PÁL: Semmit ne félj.

GYÖRGY KARDINÁL: Én a Krisztus felől disputálok Kariánus Jánossal.

VIKÁRIUS PÁL: Bátor.

GYÖRGY KARDINÁL: Istennek akaratjából erősen megbizonyították a Szentháromságot szép válogatott bizonságokkal; amint meghallá kegyelmetek, Varga Ferencnek a száját bédugók, elannyéra, hogy megnémula. Hiszem Istent, hogy te is még ma, hitván baraszlai pap, szégyent vallasz miattam, ki tagadod a fiú Istennek istenségét.

GÁL BÍRÓ: Ez ám a hazug bestiáknak az ő nagy hazugságok. Ím az Istenre mondom, akit nyilván látok is és füleimmel hallok, visszahazudják, s mondják, hogy meggyőzte Ferenc uramot! Oh hamis bestiák, de mért ilyen hazugok, meg nem bizonyíthatják a háromságot. Ihol mégis azt mondják, ők győzték meg. Úr Isten! miért nem eresztesz egy nagy követ rájok!

MÁTHÉ BÍRÓ: Soha bizony ezután még az igaz beszédeket sem hiszem el. E mától fogva soha szentháromságos Istent nem említek. Meglátod, bíró uram, mit cselekedem én az én papomnak; hadd végezzék csak el a disputációt. No most nem szólok.

GYÖRGY KARDINÁL: No jó Kariánus János uram! mivelhogy te a régi szentatyáknak írásától elszakadtál és a teljes Szentháromságnak ellenire mondottál és támadtál, az egész gyülekezet előtt megdisputálok tevéled. És tőled ilyen kérdést kérdek: Kicsoda az élő Istennek egyetlen egy fia?

KARIÁNUS JÁNOS: Az élő Istennek egyetlen egy fia a megfeszült Jézus Krisztus, akit az Isten halottaiból feltámasztott Csel. 3. v. 13. Cor. 1. v. 23. Az Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak Istene megdücsőítette az ő fiát, kit tü elárultátok.

GYÖRGY KARDINÁL: A megfeszült Jézus Krisztust mondod Isten fiának lenni.

KARIÁNUS JÁNOS: Istennek és embernek vallom.

GYÖRGY KARDINÁL: Miért vallod Istennek?

KARIÁNUS JÁNOS: Legelőször azért mondom Istennek, mert Esaiás 7. 9. velünk való Istennek és erős Istennek mondja azt, aki szűztől született, ezt Szent Pál Rom. 9. áldott Istennek mondja. Másodszor: Istennek mondom a Szentléleknek megszentelésére nézve és attól való fogantatásáért és a Szentléleknek megszenteléséért megbizonyíttatik Istennek fiának lenni és a feltámadás szerént azt mondom, hogy Istentől való Isten.

GYÖRGY KARDINÁL: Talám csak üdő szerént való Istennek mondod?

KARIÁNUS JÁNOS: A testet üdő szerént valónak mondom, mert bizonyos üdőben született; de az istenséget, aki a testben volt, örökkévalónak mondom.

GYÖRGY KARDINÁL: A Szűz Máriától született fiút mondod te Istennek fiának lenni?

KARIÁNUS JÁNOS: Hát igenis azt.

GYÖRGY KARDINÁL: Eretnek vagy, mert az nem Istennek fia, aki Szűz Máriától született.

KARIÁNUS JÁNOS: Hát melyik az?

GYÖRGY KARDINÁL: Az mennynek, földnek, tengernek előtte, azaz mindeneknek előtte, vagy-minden üdőknek előtte az Atya Isten megtekénté önnön maga állapotját, és megtekéntvén önnönmagának állatját, az lőn az ő fia, ki az istenségben második személynek neveztetik. Mert olyan örökkévaló és magától való Isten, mint az atya. És ez a fiú leszálla az égből, és felöltözék az emberi testben, és ez az Istentől született fiú. Mát. 5. Joh. 1.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

GÁL BÍRÓ: Vagy te hitván cifra pap! Még sem akarsz te megelégedni ezzel a Krisztussal, aki Szentlélektől fogantatott, Szűz Máriától született és érettünk megfeszíttetett.

MÁTHÉ BÍRÓ: Soha nem hallottam, hogy még más is lakjék ebben a Máriában. Bizony ha szintén úgy volna is, mind lopók volnának a bestiák, hogy nékünk nem mondották, hanem csak magoknak titkolták, bár övék légyen, soha énreám nem tolják, ha elkerülhetem. Elég nékem a Szentlélektől fogantatott fiú, az asszonyállat magva.

KARIÁNUS JÁNOS: Bizonyítsd meg kardinál uram, betű szerént, hogy Mária fiában lakott az Isten fia.

GYÖRGY KARDINÁL: Athanasiustól fogva mennyi sok tudós jámborok voltak, mind úgy értették ezt, csak tüktököt vitt el az ördög az igaz tudomány mellől.

KARIÁNUS JÁNOS: Athanasiustól fogva mennyi tudós doktorok és emberek voltak, ha mind felakasztották volna magokat, felakasztanád-é te is magadat?

GYÖRGY KARDINÁL: Nem akasztanám, sőt még ha más felakasztana is, bánnám.

KARIÁNUS JÁNOS: Hát miért követed az ő bolondságokat, ha sohult nincs a Bibliában, sőt még csak mondani is éktelen dolog.

GYÖRGY KARDINÁL: Megbizonyítottam, hogy a teste előtte is látható formában volt és megjelent, és ő hozta ki Egyiptusból az Istennek népét; a tűz- és ködoszlop pedig volt a Jézus Krisztus. Exod. 3. 13. Num. 14. Ezeket Szent Pál I. Cor. 10. a Krisztusról magyarázza, és ő maga is azt mondja Krisztus urunk: Minekelőtte Ábrahám volna, én vagyok. Ezekkel azért megbizonyítom, hogy nem az az Istennek fia, aki Szűz Máriától született; mert ez akkor nem volt, mikor a zsidók általjöttek a Veres-tengeren.

KARIÁNUS JÁNOS: Csudálkozom, hogy olyan bölcs ember vagy és főképpen kardinál lévén, nem szégyelled ilyen gyermeki módra szólani. Olvastad-e Act. 7. 36. Hogy nem a fiú által hozta ki Isten a zsidókat Egyiptusból, hanem az ő angyala által, azok vezérlették őket. Azt mondja Szent Pál apostol, hogy még a törvényt is angyala által adta ki. Továbbá tudod-é, mit mond Szent Pál apostol Heb. 1. Hogy az Isten régentén sokképpen szólott az atyáknak a próféták által, végezetre az utolsó üdőben szólott nekünk az ő fia által. Látod-é, hogy itt nyilván mondja, hogy csak az utolsó üdőben szólott az ő fia által? Mit csavargotok hát?

GÁL BÍRÓ: Ám bizony majd megnémul amaz cifra pap.

KARIÁNUS JÁNOS: Hogy pedig Szent Pálra fogod I. Cor. 10. Szent Pál ugyanott azt mondja, a kőszikla, akiből ittanak, árnyékozta a jövendő Messiást. Hogy pedig az Szent János írásából jól megértsed a dolgot, holott Krisztus urunk így szól: Minekelőtte Ábrahám volna, én vagyok. Joh. 8. v. 58. A tünnen mesteretek, Calvinus, úgy magyarázza, hogy rendelésképpen volt.

GÁL-BÍRÓ: Istennek kegyelmességéből az utolsó üdőben nyilatkoztatik ki az Istennek igazsága, és a kettőnek szájokat immár bédugák szépen Ferenc uramék Kariánus Jánossal.

GYÖRGY KARDINÁL: Azt kérdem tőled, hogy a teremtésben ott volt-é a Jézus Krisztus?

KARIÁNUS JÁNOS: A test ott nem volt, de az istenség teremtette a mennyet és földöt, aki a Krisztusban volt, mert maga mondja: Az atya énbennem vagyon, és én az atyában, már pedig az, ha azt kérded, hogy ott volt-e a fiú a teremtésben, mintha kételkednél az Esaiás beszédében, ahol azt mondja, hogy csak egyedül teremtette Isten a mennyet és földet. Ésa. 44. v. 24.

GYÖRGY KARDINÁL: Hát a fiú nem teremtett semmit is?

KARIÁNUS JÁNOS: Teremtett; de inkább tudsz te a pengő kocsihoz és a paripatartáshoz, hogynem mint a Szentíráshoz. De hallgass reá, ím megmondom, mit teremtett a Krisztus. Az Ádámban való romlásinkat, kit a sátán megrontott, azt a Krisztus újonná teremtette, mint 2. Cor. 7. 17. Ha ki a Krisztusban vagyon új teremtett állat, az Esaiás pedig ugyan romlásnak újítójának mondja és híjja. Esa. Az Krisztus nem a látható világot teremtette, hanem a láthatatlant, melyet most csak hüttel várunk és nézünk.

GÁL BÍRÓ: Mint tetszik tenéked, Máthé uram, a János uram beszéde?

MÁTHÉ BÍRÓ: Annyéra tetszik, hogy mind étlen-itlan elhallgatnám a jámboroknak beszédét, és ha lehet, ha minden marhámot elköltöm is, de ilyen prédikátorom lesz, és amaz régi álnokokat mind elűzöm, elkergetem tőlem, mint hamissakat.

GÁL BÍRÓ: Ím én is beszéllek az uraimékkal az disputáció után, én is a csépre, kapára hajtom a miénket. De hallgassuk meg, mint jár amaz kevély Vikárius Pál is a doktor urammal; mert immár Kardinál György régen kifáradott belőle, mint szintén a rossz hegedűs, mind fájával s mind vonójával egyaránt vonja.

GYÖRGY KARDINÁL: Szintén elrekedek, nem szólhatok.

KARIÁNUS JÁNOS: Énnékem pedig még most nyílék meg a torkom legjobban.

GÁL BÍRÓ: Elrekedél, mert az igazság előtt nincs hová menned.

KARIÁNUS JÁNOS: Hogy atya Istent, fiú Istent vallasz, hol vagyon a Szentírásban a fiú Isten?

GYÖRGY KARDINÁL: A fiú Istent kérded-é?

KARIÁNUS JÁNOS: Azt kérdem tehát.

GYÖRGY KARDINÁL: Rakva az Írás vele.

KARIÁNUS JÁNOS: Mutasd meg hát, hol vagyon, mert nem olvastam.

GYÖRGY KARDINÁL: Nagy dolog az.

GÁL BÍRÓ: De mutasd meg csak néki, jó György uram!

GYÖRGY KARDINÁL: Szólj belé, néked kezdték!

GÁL BÍRÓ: Nékem úgy kezdették, mint másnak; osztán várd rá csak, majd jobban belészólok. De hadd végezze csak Kariánus János uram beszédét.

GYÖRGY KARDINÁL: Lám Istennek fiának mondja magát.

KARIÁNUS JÁNOS: De uram, azt mü is tudjuk, ha nem mondanád is; de a fiú Istent mutasd meg nékem!

GYÖRGY KARDINÁL: Azt akarnád te, hogy mindeneket kifejezne az Írás; azt várd csak.

KARIÁNUS JÁNOS: Valami a mü üdvességünkre való, meg vagyon írva a Szentírásban.

VIKÁRIUS PÁL: Igazat mondasz.

KARIÁNUS JÁNOS: Az egész anyaszentegyház előtt bizonságot tészek, hogy Kardinál György uram meg nem bizonyíthatja a fiúnak Istenségét a Szentírásból.

GÁL BÍRÓ: Hála légyen a hatalmas Istennek, hogy a hamis és orcátlan embereket megszégyeníté az Isten.

VIKÁRIUS PÁL: Felséges Isten, bezzeg szerencsétlen nap volt e münékünk. De majd én is hozzá kezdek, valamint járok véle. No szerelmes uraim! azt el ne higgyétek, és ne is csudálkozzék kegyelmetek rajta, hogy a Vargák meggyőztek volna münköt, hanem tulajdonítsátok betegségünknek, mert püspök uram mindenkor beteges. Kárdinál uramnak penig mindenkor meghűl ebben a holnapban a feje, s most is jutott rája.

MÁTHÉ BÍRÓ: Bizony még ma a tied is meghűl; várd rá csak!

VIKÁRIUS PÁL: No doktor úr, az uraimék az Atyáról és Fiúról eleget disputálának; a Szentlélekről mü is egymástól értekezzünk. Azt kérdem tőled, a Szentlelket az Írás szerént mondhatjuk-é olyan Istennek, mint az Atyát.

DOKTOR: Vikárius uram, hallgass rá, ím megfelelek. A Szentlelket olyan Istennek, mint az Atyát, mondani nem illik; mert a Szentlélek az Atyától van, de az Atya senkitől nincsen, és az egyebet semmit nem cselekedik, hanem amire az Atyától bocsáttatik. Állasz-é ennek?

VIKÁRIUS PÁL: Azt jól tudom, hogy az Atya senkitől nincsen, de hogy a Szentlélek is az Atyától vagyon.

DOKTOR: Én sokat nem szólok, mert látom, hogy az uraimék is lassan-lassan oszolnak.

De csak ím ez kérdésre kérdlek, kire ha megfelelsz és eleget tészesz nekem, ma tümellétek hajlok; de ellenben ha meg nem felelsz, te is mümellénk hajolj.

GÁL BÍRÓ: Bezzeg erős kötés ez, Istenemre mondom.

VIKÁRIUS PÁL: Ha néked meg nem felelek, esküszöm az Istenre, hogy ma mellétek állik.

MÁTHÉ BÍRÓ: Majd látunk valamit.

DOKTOR: Legelőször is bizonyítsd meg az Újtestamentumból, hogy a Szentlélek harmadik személy légyen.

VIKÁRIUS PÁL: Textus szerént kévánod-é? ilyen módon, hogy a Szentlélek az istenségben harmadik személy?

DOKTOR: Azt kévánom.

VIKÁRIUS PÁL: Kérdhetsze meg Kárdinál uram püspök uramot, ha olvasta-é valahol a Szentírásban, mert én soha nem olvastam.

PÉTER PÁPA: Nem emlékezem reá, ha olvastam-é vagy nem.

GYÖRGY KARDINÁL: A doktoroknál olvastam, de sohasem olvastam a prófétáknál, sem az apostoloknál, sem az evangyelistáknál.

VIKÁRIUS PÁL: Jó doktor uram! én igazán megvallom, hogy én a Bibliában nem olvastam, hanem a doktoroknál, ha azt bévennéd.

DOKTOR: Nem veszem bizony én, mert az anyaszentegyházat nem akarjuk mü erősíteni és ékesíteni emberi találmánnyal.

GÁL BÍRÓ: Úr Isten, ha a többit így fejtegetné meg doktor uram, mint ezt, majd megnyerhetnők Istennek.

DOKTOR: Másodszor azt kérdem tőled: hogy valamikor a szentatyák könyörgöttek-é a Szentlélek Istennek és a próféták vagy az apostolok?

VIKÁRIUS PÁL: Soha nem jut eszemben, hogy olvastam volna arról.

GYÖRGY KARDINÁL: Igen félek rajta, hogy Vikárius uram az erdélyi moslékot fel ne csapja ma.

DOKTOR: Erről bizonyságot teszek, keresztények.

GÁL BÍRÓ: Bizony, igen is uram. Úr Isten! áldd meg a Doktort, mely igen bölcsen megfogá a Vikáriust.

DOKTOR: Harmadszor azt kévánom tetőled, hogy betű szerént mutasd meg ezeket a Szentírásból.

VIKÁRIUS PÁL: Act. 5. 6. 2. Cor. 12. Vagyon valami bizonságunk, de tudom, hogy arról megfeleltek. Én igaz lelkiismeret szerént és Isten szerént szólok, hogy soha nem olvastam.

DOKTOR: No atyámfiai, keresztyének, adjunk hálát az Istennek, mint mü kegyes atyánknak, ki ez mái napon irgalmasságából az ő szent igíjét müközöttünk ilyen igen megvilágosította, az ő ellenségét meggyalázta, és kérjük őfelségét, hogy ennek utána is napról napra jobban megvilágosítsa az ő szent igéjét, és az ő szent igéjének káromlóit meggyalázza.

VARGA FERENC: No Vikárius uram! kelj fel onnét a szőnyeges székből, és jöjj ide a megfeszült Jézus Krisztus szolgái köziben!

VIKÁRIUS PÁL: Tisztelendő uraim, keresztyének, kicsinek és nagyok meghallgassátok. Vallom igaz lelkiismérettel, hogy a pokolbéli ördög a mü ellenségünk, az Istennek útát igen eltévesztette és előttünk bévágta volt, hogy mü az mü kegyelmes Istenünkhöz ne juthatnánk; és vallom hogy mindezideiglen nagy vakságban voltam és tudatlanságban, inkább ragaszkodtam az emberi találmányhoz, hogynemmint az Istennek tiszta szent igéjéhez; kitől ez mostani órában el akarok szakadni és minden gyalázatot inkább akarok kegyelmetek szemei előtt rám vállalni, hogynemmint az én Istenemet ilyen éktelen nevezetekkel tisztelni: és vallást tészek tü kegyelmetek előtt, hogy az Istent vallani háromnak személyében emberi találmány, kivel Istent inkább boszontjuk, hogynemmint tisztelnők. Továbbá más öröktől fogván való fiút keresni a Szűz Máriától született fiúnál, semmi nem egyéb, hanem az Istennek igíretit, az asszonyi állat magvát megvetni, és Istennek akaratja ellen keresni üdvösséget. A Szentlélek felől is különbet vallani, mint az Írásban vagyon, semmi nem egyéb, hanem Isten ellen való éktelen káromlás. Mert Krisztus urunk felmenetele után 328. esztendővel a nycenumbeli gyűlésben találták, hogy a fiú öröktől fogván való fiú, vagy Isten volna az atyával egyenlő, és hogy mindeneknek előtte született volna az Istennek

állatjából. Ugyanazon városban annakutána 13 esztendő múlva ismét, hogy a Szentlélek harmadik személy volna a háromságban (6). Olvasd meg Rufust Lib. I. c. 25. Euseb. Lib. 10. 25. Azért ma kegyelmetek előtt ellene akarok mondani, és innét közületek elkelek. Tütöket a nagy Istennek szeretetiért kérlek, hogy e mái napon tünektek a megtérésben légyek példátok, és velem együtt üsmerjétek meg a megfeszült Jézus Krisztust.

GÁL BÍRÓ: Úristen! a te neved dücsőíttessék örökkön örökké. Mü is Vikárius uramot egész városostól együtt követjük.

KARIÁNUS JÁNOS: Ülj ide, Vikárius uram, Ferenc uram mellé.

VARGA FERENC: Jöjj ide, Vikárius uram, mellém, és ugyan a vikáriusi név is övék légyen, nekünk nem kell; az apostolok sem voltak vikáriusok.

VIKÁRIUS PÁL: Bátor övék légyen, nékem soha nem kell többé. Amen.

1570

HELTAI GÁSPÁR

A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus

(részlet)

Antal: ...Illettük immár és megszenteltük e hétnek három napját: szenteljük meg immár a negyediket, azaz a szeredát. Nagy dologról szóljunk kedig e mai napon.

1. Hogy az emberek a részegség és tobzódás miatt marhájokat elvesztik és elszegényednek: kulduságra és egyéb nyavalyákra jutnak.

2. Hogy a duska itallal az emberek szomjúságokat meg nem oltják, hanem avval inkább gerjesztik.

3. Hogy a bor az itíletet meghamisítja, az okosságot megvakítja és a hamisságot igazságnak mondja.

4. Hogy a részegségből és tobzódásból jő mind háborúság s mind nyughatatlanság.

Demeter: Szólj Antal uram az elsőről.

Antal: Nagy panaszolkodás vagyon mindenütt a mostani időről, mivel hogy szükség vagyon és minden drága. És így vagyon, mert szükség és drágaság vagyon. De valjon honnan vagyon ez? Ki imerre, ki amarra vét. De igazán mondom, nem kellene senkire vétnünk, hanem csak a nagy torkosságra és a nagy tobzódásra. Mert a sok lakásnak nincsen vége. *Ahól kedig untalan sokat költnek: ott sokat kell keresni ismét helyébe.* Miért kedig, hogy minden ember sokat és szertelen költ, mind kicsin s mind nagy: mind firfiú s mind asszonyállat, nem lehet, hogy semmibe olcsóság legyen. *Mert a gyermecskéket még idején szoktatják a borra, még a bölcsőbe azt adják innya: mert félnek, ha felnevelkednek, nem tanulhatják meg azt innya:* ezokaért idején hozzá kezdnek.

Nem csoda, hogy a zsidók és a törekök oly igen gazdagok. Mert munkálkosznak azok és amellett mértékletesen élnek. De *minálunk minden ember* hivolkodni *akar:* és amellett ugyan *jóllakni és a borba ugyan feredni:* erre kedig költség kell. *Ezek mellett mindennap új ékesség támad* mindenféle ruházatba, mind firfiúnál s mind asszonyállatnál, főképpen az asszonyállatoknál és a sok fraktúrának és sokféle öltözetnek csinálásának nincsen vége. *Evvel kedig egyik ugyan űzi a másikat: a pór a városbélit, a városbéli a nemest,* a nemes a zászlósurat etc. *Soholt semmi szertartás nincsen. Ennyit sem kereshetnek minden munkájokkal is az emberek, mennyit ruházatjokra és ételekre s italokra elköltnek: mert a magamutogatásnak nincsen sem módja, sem vége. Akinek száz forint ára marhája vagyon, az úgy terengeti magát, mintha ezer forint ára volna. Ha valahova a mennyekezébe avagy egyéb lakodalomba mégy,*

nagy dolog, mint cifrázták meg magokat az asszonyállatok: *kiki mind a másiknál nagyobb, tekintetesb és szebb akar lenni.* Ez előtt való időkbe egy asszonyember-sarut 12 pénzen vesznek vala: most kedig hatvan pénzen. Immár nem jó az országbeli bőr hozzája, hanem idegen országból kell bőrt hozzája hozni. Ez előtt való időkbe egy jeles mennyeközébe alég láttál két selem ruhát: de most minden tölcsérgyártóné selem ruhába mórál. A sok gyűrőket, boglárokat, kapcsokat, kesentyűket etc. ki számlálhatja meg? Bezzeg efféle szertelenségre pénz kell.

Demeter: Jól látom Antal uram, hogy kiváltképen az asszonnépek eféle cifrálásra és hejábavaló költségre igyeköznek: de nyilván a férfiak is nagy szertelenségbe élnek, mind ruházatjokba, mind ételbe s mind italba.

Antal: Úgy vagyon. Mert ez előtt való időkbe polgár uram eljárhat vala a fekete báránbőrrel bélett hacokába nagy urak előtt is: de most szégyennek tartja, ha hát subába megyen oda is: ha távoly látod, hogy nest subájába előballag, király kancelláriusának véled: maga kezzel sincs hozzája. Ha a műves legényeket tekinted: tahát mindenik felvarrotta a róka farkát a nyakára: mert szégyenli ott viselni az engedelmes báránnak bőrét. Immár teljességgel elfelejtették a régi posztókat, melyekbe a mi atyáink nagy igyügyűséggel és tisztességgel ölteztenek: mind új posztók vadnak, ki gránát, ki fél skárlát, ki egész skárlát, ki zsája etc. tudja veszél. Egy egész holnapig csak a neveket sem tanulhatnám meg. Minden hitván nyílfoldozó most abba öltezik. Nem szólok most a nemes rendről, mely teljességgel a mértékletességnek célját meghágta mind öltözetbe s mind ételbe-italba. Mert a bokorból támadott látja a nagyságosnak fénességét: mindgyárást ő is arra igyeközik: mindent keres, mindent elád, mindent nyúz, csakhamar talál okot, hogy a szegénytől elhajthassa a csörc ökret: hazud aláfel, marta varju, csakhogy ő is Dorottyával estve skárlátba és hajtott nuszt süegébe mehessen a komaságra, avagy a menyeközére. Maga ha házához mégy, ott semmit nem találsz, hanem a hulóháznak nagy hitvánul tapasztott falát és egy macskát a hideg tűzhelyen.

Ha a lakodalomba az étkeket nézed, tahát a sok bors miatt feketék és a sok sáffrán miatt ugyan veresek: ott költik a bort, mint a vizet etc. Efféle szertelenséghöz bezzeg pénz kell és költség. Nem csoda ezokáért, jó atyámfia Demeter, hogy oly igen elszegényednek az emberek e mostani időbe. Mert *ezelőtt* a mi atyáink, mind nemes, mind közember, mértékletességben éltek, akkor pénzek elég volt, marhájok bőven. Akkor *raktak nagy várakat, nagy palotákat, jó házokat: most a fiak e nagy szertelenség miatt még a fedelét sem foldozhatják rajta.*

Demeter: Bizony nagy szemérem ez... De kérlek jó Antal uram, szólj immár a harmadik dologról is.

Antal: Melyik vala a harmadik?

Demeter: Hogy a bor az itíletet meghamisítja, az okosságot megvakítja és hogy a hamisságot igazságnak mondja.

Antal: Úgy vagyon. Nyilván való dolog ez, hogy a *részegségből és tobzódásból az okosságnak itíletinek minden élessége megtompul és az elménck minden ereje elvész. Onnét következik azután merészség, vakmerő bátorság, hamis itílet. Erről szól Salomon Eccl. 10. Jaj tenéked föld, melynek gyermek királya vagyon, melynek fejedelmi reggel észnek. Az Isten fenyegötvén az írásba gyakorta ezt mondja, hogy a népeket az ő bűnekért efféle észveszett fejedelmekkel akarja megbüntetni. Így szól Ezsajás. 3. Adok őnékik gyermekeket fejedelmül* és gyermecskék uralkodnak rajtok. Jaj az Istentől szakadtaknak, mert gonoszok: és megfizetnek nékik az ő érdemek szerént. Gyermekek az én népemnek nyúzói, *és asszonyállatok uralkodnak rajtok. Itt Ezsajásnál a gyermeköken értsed a gyermek eszű fejedelmeket,* kik testi gyönyörűség és tobzódás miatt elbolondultak, kik mint a gyermekek jeles gondviselésekre nem alkolmasok, hanem kábák etc. *Így vagyon megírva Job. 34: Az Isten a népnek bűneiért képmutatót ád fejedelmül.* Képmutatónak nevezi itt az Írás azt, aki viseli ugyan a fejedelemnek szömélyét: de ésszel gyermek: mert a bor kitolta fejéből mind az okosságot, s mind az észt. Olyan fejedelmet mond, hogy vét a népre, a népnek bűneiért.

Ez ilyen részeges és tobzódó fejedelmek és bírák, miért hogy ez ételbe és italba mind reggel s mind estve foglalatosok, elfelejtik *a szegény népnek* nyavalyáját, gondjokat sem viselik,

pereket elhalasztják, és vontatják esztendőről esztendőre. És miért hogy ők az tobzódásba foglalatosok, másnak engedik tiszteket, hogy itíljenek és törvényt tegyenek. Akinek vagyon osztán, a keni meg az itílő mestereknek markokat: és akinek értéke vagyon reá, hogy többet adhat: annak jobban foly pere. De aki nem adhat, annak nincsen helye a törvénybe: nincs annak bizonsága. Elveszti ezokaért a pert. Honnan következik kedig ez a szegény emberre? Innen, hogy az igaz pásztor, az igaz úr nem jámbor, nem vigyáz, nem gondol a szegény ember nyomorúságával, hanem észik, iszik, tobzódik, marta ördeg: és minden gondviselést a tiszttartókra hárít. A tiszttartók kedig nem gondolnak a szegény ember nyomorúságával, nem fáj önékik, mert a jobágy nem övé: hanem marasztják szegényeket, elejtik külemb-külemb fortéllal, bírságolják, ijesztik, vadásszák az ajándokokat: meg sem szűnnek addig, míg erszényeket meg nem töltik. Az úrnak ő magának is kell, az is ró, vonszon, nyúz, kóborl: ha tekinted, tahát a szegénynek csak mezítelen teste, gyermeke és felesége marad, egyéb semmi. Jaj e visszafordultságnak!

Mindezek ellen szól Salomon, Eccl. 10. Jaj tenéked föld, melynek gyermek királya vagyon, melynek fejedelmi reggel észnek. *Boldog vagy te föld, melynek nemes királya vagyon etc. Itt ahól Salomon a nemes királt emlegeti, érts azt a királt, aki nemcsak nemzetsége szerént nemes, hanem kijóságával és jámborságával nemes: mert ez az igaz nemesség. Ezért is ömaga Salomon imádkozik, 3. Reg. 3. és ezt mondja: Én uram Istenem, adj a te szolgádnak engedelmes szüvet, hogy itílhesse a te népedet. Ugyan ez okáért is bódognak mondja a földet, Eccl, 10., kinek királya nemes, jóságos, bölcs és eszes: és kinek fejedelmi, azaz tanácsi alkolmas időbe észnek: nem testi gyönyörűségre és tobzódásra, hanem testeknek szükségekre és táplálására. Így szól Salomon továb, Proverb. 31. Ó Lámuel: ne adj a királyoknak, mondom, ne adj a királyoknak bort: se a fejedelmeknek erős italt inyok, hogy iván el ne felejtkezzenek a törvényről és el ne fordítsák a nyomorultaknak igyét.*

Lássad ezokáért, ha illik a fejedelmeknek, nemeseknek, bíráknak etc. tobzódni és szüntelen lakásba forgani: nyilván nem. Mert ezek mindnyájan itt e földön az Úristennek heltartói. *Illik* ezokaért, *hogy józanok, tisztességbe élők és a jóságnak szeretői legyenek: hogy mindenkor készek legyenek,* mind éjjel s mind nappal, *az ő alattak valóknak igyeket tiszta esszel és jó tanáccsal forgatni és szegényeket kártól megmenteni.* Micsoda a nemes ember, ha e jóságok benne nem találtatnak? Goromba pór, nem nemes: noha e nevet viseli, hogy nemes. *Igaz, mint a pispek a Biblia nélkül,* nem pispek, hanem reves tőke, mint a Szent Miklós faképe. *Nem használ a név semmit a jóságos fírfiú nélkül. Sok pórt találhatni, kiknek vajda nevek vagyon,* de azért nem nemesek, sem vajdák. Titulus sine re.[1]

Demeter: Én édes Antal uram, amint én hallom, nemcsak ez a nemesség, hogy valaki nyest subájába öltezzék és a festett lóra felhágjan és úgy móráljon, hanem más dolog kell hozzá: de vaj ki kevesen vagynak, kik ezt értik.

Antal: Így vagyon: kevesen értik. De ki bűne, hogy nem értik? Érthetnejék, de nem akarják érteni. Mert a tudós emberek őköztek semmi böcsületbe nincsenek: ők semmit nem tanultak gyermekkorokba: most sem taníttatják fiakat: egy scolára sem viselnek semmi gondot. Mikor fiok ennyét tanulhat, hogy egy levélkét tud magyarázni, elég azután: maga ezt is nyavalyásul tudja, hogy egynyihánszor szövétneket magyaráz szőnyeg helyébe. Azután mindgyárást lóra űtetik hosszú sarkantyúval, lakásról lakásra megyen, észik, iszik, tobzódik: ezt sem említi, ha vagyon-é Isten, avagy nincsen: vagyon-é tisztesség, nincsen-é. Ezenközben meghal az atya: a fiú kiűzi az anyát a házból. Törvént kellene tenni a jobágyoknak: tehát ennyét tud hozzá, mint a bagoly a Pater nosterhöz: nem tudja, ha vagyon-é Decretum, avagy nincs. Azonközbe a nagy tobzódás miatt elvész a gyomra, megcsomószik a nyaka, meggörbed a háta, megtekenesül a hasa és megtántorodik a lába. Ha látod távoly, nem tudod megitílni, ha törzseg, avagy ember. E következik a tobzódásból: ez a gyönyörűséges boritalnak gyümölcse.

Demeter: Hadd el ezt, jó Antal uram, ne szólj: mert ha valaki a nemesek közül ezt hallaná, vaj mint haragodnejék érötte: talám a székbe idézne érötte.

[1] Cím lényeg nélkül

Antal: Hadd haragodjék csak, hadd idézzen: majd mind elidézik őket az Úristen elejbe: ott nagyob harag lészen és nem használ ott a patvaria.

Demeter: Kicsoda mondja ott a sententiát?

Antal: A Jézus Nazarénus, aki mindent tud és mindent lát.

Demeter: Kébzed-é, micsoda sententiát mond akkor?

Antal: Megjölentette a Szentlélek. Mert ezt mondja Szent Pál által, 1. Cor. 6. Tudjuk nyilván, hogy ezek (ide számlálja a részegeseket is) a menyországot nem vészik, avagy nem bírják.

Demeter: Bezzeg rettenetes sententia ez. De kérlek, szólj immár revideden a negyedik dologról is.

Antal: Melyik vala a negyedik dolog?

Demeter: Hogy a részegségből és *tobzódásból jő mind a háborúság s mind a nyughatatlanság.*

Antal: Úgy vagyon: mert mikor az emberek megrészegülnek, ottan bátorok: ottan mindent mernek művelni. Oly vagyon, ki józonkorába oly szelid, mint egy bárány: ha ihatik, tahát olyan, mintha mint az egész héten puskaport ött volna: forog, kap mindenfelé, itt is öszvevész, amottis, háborúságot támaszt: mert megvadult a boritaltól és a bor eldúlta fejét. *Így szól Salomon is, Proverb. 20. A bor gennyedté tészi az embert és az erős ital vaddá. Valaki ezekbe gyönyörkedik, soha bölcs nem lészen. Item, Proverb. 23.* Kinél vagyon a jaj? Kinél vagyon bánat? Kinél a versengések? Kinél az ok nélkül való sebek? Kinél a pecsenyés szömek? Nemde azoknál, kik duskát isznak. Ne nézd a bornak verességét és hogy a pohárba oly szépen fénlik: könnyen megyen ugyan be, de végre megmar, mint a kégyó és mérge meghat, mint a jáspiskégyóé. A te szömeid nézik az idegen asszonyállatot és a te szüved visszafordultakat beszél etc.

Demeter: A te beszéded, jó Antal uram, mindenbe igaz: mert én bizonságot vöttem róla. Ezokaért is mindéltig e pofámon kell viselnem a Bakhus címerét, mint ím látod. De nem gondolok immár véle. Ez elég énnékem, hogy az Úristen az ő szent lelkével a te jó tanításod által kisegített belőle: őnéki legyen hála. Az Úristen tartson meg, jó Antal uram.

Antal: Téged is, jó atyámfia Demeter.

1552

Száz fabula

(részletek)

Heltai Gáspár minden jámbor olvasóknak kéván Istentől mind testi s mind lelki jókat

Szerető uraim és szerelmes atyámfiai! Ím, gyűtöttem és egybeszedtem száz fabulát, régieket és újakat. Mi okból műveltem legyen ezt, minden jámbor olvasó megértheti az értelmekből, melyeket minden fabula mellé szerzöttem és utána vetöttem. Senkinek e munkámmal nem akartam ártani, senkit nem akartam bosszantani, senkit is megküssebbíteni: és vélem, hogy ha valaki e fabulákat jó szűvel meg akarja olvasni, hogy sok jó hasznot vehet belőle. Mert noha e fabulák embertől talált és meggondolt dolgok, de azért ugyan velejesek és külemb-külemb szép és hasznos tanóságok vadnak benne.

De noha ides és igen jó akaratból felvöttem ezt e munkát (mely bizony nemigen kicsin és alávaló), és noha nem kevés haszon jő a jámbor olvasónak belőle, de mindazáltal tudom, hogy sokan lesznek, kik az én jó szándékomat és nehéz munkámat mind vissza és gonoszra magyarázzák. Mert a szájaveszetteknek akármit adj eleikbe, azért ugyan nem kedvelik: mert a szájoknak íze elveszett. Olyan az irígységnek természete is. Ezeknek ez okaért semmit nem mondok, hanem ezt, hogyha az én munkám nékik nem tetszik, ottan üljenek le, és csináljanak jobbat. Én bizon nem irillem.

Ha ez okaért én is úgy járok, mint a szegény ember fiával és szamarával járt volt, nincs mit tennem. Mert mikoron a szegény vénember hozzá vötte volna az ő gyermek fiát, és eleibe vötte volna az ő egyetlen szamarát, hogyha a városba hajtaná eladnyi, megláták őket az út mellett cselekedő és munkálkodó emberek, és megneveték a szegény vénembert, mondván: Bezzek bolond ageb ez. Lá, mint hajtja előtte a szamárt! Nem tud az ageb reája ülni, avagy a gyermeket reáültötni, mely nehezen járhat; ő maga is csak elég ballaghatik.

Hallván ezt a szegény ember, felültöté a gyermeket a szamárra, és ő maga utána ballaga. Látván azt az út mellett való dolgozók, mondának: Bezzek bolond vénember ez, mert csak elég ballaghat, mégis nem ült fel a szamárra, hanem a gyermeket ültette fel reája, maga a gyermek könnyebb volna és könnyebben járhatna, hogyne ő maga.

Hallván ezt a szegény vénember, ismég megmásolá tanácsát és leszállítá a gyermeket, és ő maga üle fel a szamárra. Látván azt az út mellett munkáló emberek, mondának: Micsoda hitván kegyetlen vénember ez: ím, ő maga felült a szamárra, és utána kell gyalogalni a szegény gyermeknek. Lám, ugyan rabbá tötte az önnen fiát, és semmibe sem kímíli a szegény gyermeket.

A vénember hallván e beszédöket, megharagvék, és felvoná a gyermeket, és háta megé ültötte azt a szamárra, és elindula a város felé. Mikoron ezt látták volna az út mellett való dolgozó emberek, mondának: Micsoda bolond és kegyetlen vénember ez? Lám, a természet dolgát sem érti meg. Mert azért vagyon a szamárnak oly rövid háta, hogy csak egy ember üljen reá; ez kedig másodmagával hágott a szegény szamárra. Kár, hogy olyan vén ember és bolond.

Hallván azt a szegény vénember, mondá: E nagy dolog, hogy semmiképpen nem találhatom a módot, hogy úgy cseleködhessem, hogy az embereknek tessék. És megharagván, mind a négy lábát egybeköté a szamárnak, és egy rudat nyújta által, és mondá a fiának: Jer, vigyük el, netalán e mód tetszik nékik. És ketten vinni kezdék a rúdon a szamárt.

Látván ezt az út mellett való emberek, kacagni kezdének, és mondának: Ó, bolond vénember, mind fiastól, ím mint viszik a szamárt, ki látott soha olyan dolgot? Maga mindketten ülhetnének a szamár hátára, és szépen elhordozná őket a szamár, de látod-é, mint bolondultanak meg mindketten.

Hallván ezt a szegény vénember, igen megbúsula, és monda a fiának: Ördeg győzi ezeknek kedvekre cseleködni. Ha imezt műveljük, nem jó, ha amazt műveljük, az sem jó, imígy cseleköszünk, nem tetszik nékik; ha amúgy cseleköszünk, az sem jó; sem ekképpen, sem amaképpen jó. Jer, vessük a vizsla szamárt a vízbe, hogy megmeneködjünk tőle. És beveték oda a vízbe, és meghala a szegény szamár a vízbe. És ekképpen a szegény vénember az ő fiacskával pénz nélkül és szamár nélkül hazatére.

Ha ez okáért énfelőlem, az én munkám felől így kezdenek ítílni, nincs mit tönnem, el kell azt is tűrnem, miérthogy tudom és bizonságot vöttem róla, hogy az emberek olyanok, hogy senki kedvekre nem cseleködhetik semmit; de mindazáltal nem szinte olyan kába leszek, mint a szegény vénember, hogy munkámat efféle harapásokért és mérges ítíletekért a tűzbe vessem, avagy a vízbe hányjam: vaj nem! Hanem megérem avval, hogy jó szándékból és jó lelkiismeretből cseleköszem, és afféle irigy lángó irigyöknek mondom: Dicatis meliora.[2]

De mindazáltal hiszem, hogy vadnak jámborok, kiknek fog tetteni[3] a munkám, és kik jó hasznot vesznek belőle: miérthogy nemcsak a puszta fabulákat szörzettem egybe, hanem minden fabulának az értelmét is melléje töttem, melyet megsperköltem[4] és megékesítöttem szent írásokkal és egyéb szép bölcs mondásokkal és közbeszédökkel.

Ajánlom magamat a jámboroknak, minden munkáimmal egyetembe, kiknek mindnyájan kévánok Istentől mind lelki s mind testi jókat.

Kolosvárott. Heltai Gáspár etc.

[2] Mondjátok jobban

[3] Tetszeni

[4] Megfüszereztem, teletűzdeltem

A BÖLCS ESOPUSNAK FABULÁI ÉS BÖLCS OKTATÓ BESZÉDI

I. fabula

A kakasról és gyöngyről

Egy kakas a szeméten vakargatván, keres valamit ennyi. És találá egy szép gyöngyet. Látván kedig, azt monda: Bezzeg szép fénes állatot találtam. De metszek[5] vele? Nem adnék egy árpaszömet rajta etc.

Értelme:

A bölcs Esopus e fabulával megcsúfolja a tudatlan és goromba népeket, kik semmi írást vagy egyéb szép mester és bölcs dolgokat nem tanoltanak, és miérthogy ítélet nélkül valók, nem tudják azokat megböcsülleni. Avval kedig megelégösznek, hogy valami foldozással ételt, italt és mindennapi életre valót találhatnak. Mint a szebeni szőcs mondja volt, midőn a szép török lovat dicsérik volt előtte: Bizony szép és kellemes marha volna, ha ködment tudna csinálni. De nem tud! Mire való ez okaért?

II. fabula

A farkasról és a bárányról

Egy farkas, igen szomjú, elméne innya a patakra. Midőn ijutt volna, alátekénte a patakon nagy messze, és láta ott egy bárant, hogy innék a patakból. Alásiete ez okaért a bárányhoz, és mondá annak: Miért zavarod fel a vizet énnekem? Miért nem hatsz innom? Monda a nyavalyás bárány: Hogy zavaríthattam volna fel a vizet teneked, holott ide alá ittam legyen; te kedig tova fel, honnég alá folyt ide a víz. Monda a farkas: Micsoda? Lám, szömbe mersz szökni velem! Miért szidogatsz? Monda a bárány: Jaj, nem szidlak, jó uram. Monda a farkas: Mind te, mind szüleid és minden nemzeted ellenségim voltanak énnékem. Az apád is ugyanezen bosszúságot művelé rajtam hat hónappal ezelőtt. Monda a bárány: E világon sem voltam én akkor. Monda tovább a farkas: Mindenütt kárt tész. Vetésemet sem tarthatom meg miattad, mert mindenütt elrágod. Felele a bárány: Hogyhogy rághatom el vetésedet, holott nincsen fogam? Megbúsulván a farkas, monda: Pokol érne okadásoddal. Bezzek megfüzetsz. És megfojtá és megövé.

Értelme:

E fabulával írta meg Esopus e világi dúsoknak és kegyetleneknek hamisságát és kegyetlenségét, hogy nem gondolván sem az Istennel, sem annak igazságával, a szegény ártatlanokat minden ok nélkül megnyomorítják. Dühös nevet költnek az ebnek, csak hogy megölhessék. Vagy ötte meg a hájat, avagy nem, de pálcát keresnek neki. Ugyan bűnes a csörc[6], vagy vétközett a szegény ember, avagy nem. Pauper ubique iacet.[7] Jaj e nagy hamisságnak!

XII. fabula

A keseléről, varjúról és csigáról

Egyszer egy nagy csiga kérköszik vala az ő kevélységében, müvelhogy ő félelem nélkül volna, miérthogy jó és erős háza volna, melyet senki meg nem bonthatna. Azonközbe nekiröpüle egy keselő, és megkapá a csigát, és elkezdé vinni. Látván ezt egy varjú, hozzáröpüle, és monda a keselőnek: Bezzeg jó ragadománt kaptál. De nem használsz vele, hanem ha megtörhetnéd, úgy jó lakhatnál vele. Nehezen lehet kedig tetőled, mert igen kemény a csigának a háza. De tanácsot tudnék adni, hogy könnyen megtörhetnéd. Monda a keselő: Adj tanácsot, és megosztom a ragadománt veled. Monda a varjú: Ihol vagyon egy kőszál: egyenesen igen felmenj az égbe, és onnég bocsásd alá a csigát, és mikoron a kőszálra esik,

[5] Mit teszek vele?

[6] Csősz

[7] Mindenütt jaj a szegénynek!

ottan eltörik, és úgy ehetjük meg. Felröpüle ez okaért a keselő az égbe, és alábocsátá a csigát a kősziklára, és midőn a héja megromlott volna, hozzákapa a varjú és felcsapá, míglen a keselő az égből alászálla.

Értelme:

A csigán ezt tanoljad, hogy ha az Isten jó egészséggel, tisztességgel, marhával, jószággal etc. szeretett, tehát ne fuvalkodjál fel, és el ne hidd magadat. Mert e világi dücsőség nem állandó. Az Isten gyűlöli a kevélyeket, és ellenek áll, mint Szent Péter mondja. Ha valaki elhiszi magát és nagynak véli magát: ottan nagyobb és hatalmasb támad őnálánál. Ez is nem mehet szűzen el, mert noha dücsőséges és hatalmas, azért sok ravasz varjú vagyon, mely ottan megcsalhatja. Ekképpen jára a kankó kéncstartó barát[8] és sok dúsok Magyarországba. Ki-ki mind tartson Istentől, és jó lelkiismerettel hivatalába eljárjon, és magát ajánlja az ő szentséges gondviselésének: ottan nem árthat néki sem ravaszság, sem álnokság.

XVI. fabula

Az oroszlánról és az egérről

Egy oroszlán elnyútozván az erdőben, elaluvék. Melléje gyűlvén a mezői egerek, ott játszadoznak vala környüle. És a kergetésben az egyik reája szökellék az oroszlánra. Felserkenvén az oroszlán, megkapá az egeret. Az egér monda az oroszlánnak: Kérlek tégedet, nagy uram, ne haragudjál reám. Ellened nem akartunk vétni szántszándékkal, és semmivel nem akartunk megbántani. Kérlek, megbocsásd vétkeinket, mert nyavalyás férgecskék vagyunk etc. Az oroszlán gondolkozni kezde, mondván: Micsoda állat ez? Egy szegény és nyavalyás féreg. Ha ezen ugyan bosszút állani akarnál, micsoda volna? Csak szömérem[9] dolog volna. Mert ez nem arra való, hogy ezen bosszút kellene állanom. Megbocsátá ez okaért minden vétkét őnéki, és szabadon elbocsátá az egeret, és hálaadással elválék tőle. Egy kevés idő múlva az oroszlán mulatni méne az erdőbe. És tőrbe esvén, igen kezde ríni és síni, és igen jajgata, miérthogy látta, hogy foglyá esett volna. Hallván ezt az egér, hamar odasiete a sivalkodásra, hogy meglátnája, mi lelte volna az oroszlánt. És mikoron meglátta volna az oroszlánnak fogságát, monda: Ne félj! Légy jó reménységbe! Eszembe jut a te jótéted, hogy szabadon elbocsáttál. Én is ahhoz képest megszömlélem e kötéseket a köteleken, és megrágom éles fogaimmal azokat, és ottan megszabadulhatsz. És megrágá a köteleknek a csomóját, és ottan megódanak egymástól. És az oroszlán megszabadula, és nagy örömmel az erdőbe menni kezde.

Értelme:

Senki el ne higgye magát az ő uraságában, nagy tekintötiben és nagy méltóságában, hogy ahhoz képest megutálná a szegényt és a megnyomorultat. Ha valamiben vétközik és egyenesen nem találja a dolgot, nem kell az okaért mindjárást megnyúzni. Mert az Úristen csodálatos az ő cseleködetiben: ki gyönyörködik az alázatosoknak felmagasztalásában. Ez okaért tarts az Istennek ítiletitől, és meg ne utáljad a szegény nyavalyást; hanem légy engedelmes és kegyelmes hozzá. Úgy történhetik, hogy ő noha alávaló és szegény, ugyan nagy és igen szükséges dologban szolgálhat tenéked.

XVIII. fabula

A békáról, mint Jupitertől királyt kévántanak és kértenek

Először a békák minden szorgalmatosság nélkül és félelem nélkül laknak vala a tavokban, mert senki nem kergeté, sem üldözé őket. E jó állapotban elhívék magokat, és kevélységbe esvén ezen, egybeférének, hogy királyt kérnének magoknak a Jupiter istentől.

[8] Fráter György

[9] Szemtelen

Egybegyűlvén ez okaért a békák, erősen és egyenlőképpen kezdenék kiáltani Jupiterhöz, hogy királyt adna nekik, mert semmiképpen király nélkül nem lehetnének. A Jupiter látván bolondságokat, igen kezdé őtet nevetni. Ismeg kiáltani kezdenék egyenlő szóval: Jupiter, Jupiter! Ugyan királyt kévánunk. Ugyan királyt adj minékünk, mert nem akarunk annálkül lenni. Elméne Jupiter, és könyörüle rajtok, és királyt ada nékik. Mert egy nagy, reves tőkét vete le az égből a tóba, hogy lenne békáknak királya. Midőn a tőke az égből aláesnék a tóba, nagyon hoppana a vízbe. És a békák igen megijedének a vízbe, és a fenékre alászállának. Egy kis idő múlva egyik a békák közül kezdé a fejét a vízből feltolni, hogy látná, minémű királyt adott volna nékik Jupiter. Mikoron látta volna, hogy csak egy reves tőke volna, egybehívá mind a több békákat, hogy eljönnének szerencséltötni a királyt. Nagy félelemmel ez okaért eljövén, megszerencséltötik vala a királyt. És mikoron eszekbe vennék, hogy élet nélkül és egy reves tőke volna, meg kezdék utálni és csúfolni őtet. Végre ugyan reákaporcskálván, hátra ülének. Ismeg egyenlő tanácsból Jupiterhöz kiáltának, hogy más királyt adna nekik. Jupiter megengede kévánságoknak, és meghallgatá könyörgéseket, és királyt külde nékik, a nagy és veres orrú isztrágot[10]. Ez, hogy közikbe juta, alá-fel kezde morálni, és a békák közül a nagyát és kevérét kezdé az orrával vágni és megenni. Látván ezt a békák, bánkódni kezdének és hálaadatlanságokról és bolondságokról panaszolkodni. És midőn Jupiterhez kezdenének kiáltani a királynak kegyetlenségeért, és ismeg változást kévánnának, monda Jupiter: Mikoron királyért könyörgenétek ennékem, én nem akarék királyt adni tünektek. Midőn külemben nem akarnátok, adék egy jámbor, együgyű és engedelmes királyt tünektek. Tü kedig megútálátok azt és megcsúfoltátok. Annak utána szüntelen való kiáltástokra adtam a mostanit, ki eleven és elég gyors. Azt is immár elúntátok, és ismeg mást kévántok. Kicsoda győzne tünéktek kedvetek szerént királyt válogatni? Azért ugyan ez a tü királytok. Ha engödtek néki: jó, ha nem, bőretökkel füzettek etc.

Értelme:

E fabula inti az embereket, hogy ki-ki mind jónéven vegye Istentől azt a nyugodalmat, mellyel az Isten őtet megszerette. Nem mindenha jó, ami jónak tetszik minékünk. Jól mondják közbeszéddel: Aki veszni akar, elhiggye magát. Aki nem tud avval tűrni és megelégödni, amit az Isten adott néki, és feljebb akar hágni és gőgesködni: azt az Isten az ő igaz ítiletiből meg tudja büntötni, hogy ahol keszeg után nyúl, ugyan ottan kégyót kap. Sokoknak nem jó a jámbor együgyű és csendesz fejedelem, de az Isten meg tudja forbotlani[11]. Mert olyant ad helyébe, ki nemcsak a gyapjút elnyíri, hanem a bőreket is levonsza és a ciberét bor janánt méreti. Istennek igaz ítileti ez.

XXIII. fabula

A nyulakról és békákról

A nyulak egybegyűlvén, nagy panaszolkodást tőnek eköztek az ő nagy nyomorúságokról. Mivelhogy őket minden ember kergetné, megverné és megölné, holott ők senkit nem bántanának, senkinek kárt se tennének. Öszvetanácskozván, ez okaért azt végezék, hogy tovább nem élnének olyan nagy nyomorúságban, félelembe és rettegésbe, hanem mindnyájan egyszersmind megölnék magokat a vízbe. Elkezdének ez okaért mindnyájan egy nagy tóra futni. A békák a tógáton látván őket odajönni, megijedének tőlek, és egyszersmind a tóba beszekének. Látván azt az egyik az idősb nyulak közül, kiáltani kezde: Álljatok meg, álljatok meg! És midőn mind megállottanak volna, megszólítá őket, mondván: Jó atyámfiai társoság! Amint én eszembe vészem, nem egyedül vagyunk mi nyulak olyan nagy félelembe és rettegésbe. Lám, ez lelkes állatok oly igen megijedének tőlünk nyulaktól, hogy mindnyájan kétségbeesvén, megölék magukat a vízbe. De mi ne kövessük az ő példájokat, hanem

[10] Gólyát

[11] Megbosszulni

menjünk haza az erdőbe, és amire az Isten és a természet elrendelt, arra engedjünk. Ha megfognak, minem elvetnek bennünk, mint az ebet, avagy a lovat, hanem a királyok és nagyuraknak és nemeseknek asztalára visznek minket. A több állatokat petrezselyemmel, tormával és fokhagymával főzik meg; de minket ídes mézzel, borssal, szekfűvel és minden drága füvekkel. Ezt hallván, mindnyájan javallák a tanácsot, és ki-ki mind hazaméne az erdőbe.

Értelme:

E fabula erre int minket, hogy ki-ki mind az ő nyavalyáját és állapotjának nehézségét békösséggel elszenvedje, és az időtől várjon. Nehéz ugyan a békességgel való tűrés. De ezt gondoljuk, hogy nem egyedül vagyunk, hanem egyéb emberek is ugyanazon föredében ferednek mivelünk. Reménségben foglaljuk szűvünket, várván az Istennek gondja viselésének a végét. Mi nem leszen valami rajtunk az Istennek híre nélkül. Vaj ki jó és kegyelmes! Nem enged semmit reánk hasznunk nélkül.

XLII. fabula

A kezekről, lábakról és hasról

Egyszer az emberi testnek tagjai egybetanácskozának a has ellen, mondván: Ím, a gonosz has mit cseleköszik? Mindéltig veszteg vagyon és hivalkodik, soha nem teszen dolgot, hanem mindenkoron jól lakik. Mi több tagok nem győzik őtet mindenha megtölteni. Ennek okaért megszűnünk, és tovább nem dolgozunk és nem szolgálunk néki. E végezés után veszteg lőnek a tagok, s nem adának enni a hasnak. Mikoron a has böjtelni kezde, ottan nem kezde zsírt és erőt adni a tagoknak, és mindjárást meg kezdének lankadni és megerőtlenedni. Ottan mondának a tagok egymásnak: Gonosz tanácsra vitt minket a pokol irigység. Ím, ezt végezők, hogy ne adnánk enni a hasnak: és nem a hasnak töttünk kárt, hanem minnenmagunknak annyéra, hogy csak alég vagyunk belé; ha ez okaért el nem akarunk veszni, tehát jertek el, és szolgáljunk és enni adjunk a hasnak. (1)

Értelme:

E fabula erre int, hogy ki-ki mind az ő hivataljában megmaradjon, és abban az ő tiszti szerént cseleködjék, és minden rendbeli embernek szolgáljon, mint az Isten e világon az emberi társoságot az ő rendibe elosztotta. Ez okaért hivataljodban híven eljárj, és légy csendesz. Egy rendbeli emberekre se irigyködjél, mert az Isten az ő szent bölcsessége szerént ekképpen akarta az emberi társoságot rendökbe befoglalni. Ha tenéked munkálkodnod kell és munkáddal mást segítened: meg ne háborodjál érötte, és szűved ne legyen békételen miatta. Mert Istennek akaratja ez. Ha kilemben akarta volna, megtalált volna tégedet is, és más hivatalba és rendbe helyheztethetett volna tégedet, de nem akarta. Tehát vedd jó néven tőle, és légy békösséges! De ezt mondod te: Jó bizony más embernek uralkodni és hivolkodni; azonközbe ennékem az orromon foly alá a veréték, feltörik a tenerem a nagy munka miatt etc. Bezzeg ez így jár, és az Isten úgy akarta. Mert ezt hatta az apádnak. De ne gondoljad, hogy más ember az ő hivataljában munka nélkül legyen. Mindennek vagyon az ő bibije. Te munkálkoszol, és munkádból adod az adót a fejedelmednek, pásztorodot megsegíted etc. De ha azoknak nyughatatlansága és szorgalmatossága terajtad volna csak egy napig, bezzeg igen hamar elúnnád.

LI. fabula

Egy lóról, szarvasról és vadászról

Egy ló és egy szarvas egybeveszének, és igen kezdék egymást gyűlölni és egymásra törni. De müvelhogy a ló látta, hogy szép és igen gyors volna a szarvas, kébzé azt hogy ő nem érne véle, és hogy bosszút nem állhatna rajta. Minekokáért irigységből indíttatván, elméne egy vadászhoz, és monda annak: Vaj ki jó hírt mondanék tenéked, ha szómat fogadnád.

Im, egy igen nagy és kevér szarvas vagyon egy helyen, ha azt megfognád, jó hasznát vehetnéd. Jeles pecseneket vághatnál belőle, mind a bőrét, s mind a szép szarvakat drága pénzen eladhatnád. Monda a vadász a lónak: Én nem tudom, hol vagyon, és ha szinte megtalálom, nem áll meg, és nem lőhetem, sem meg nem foghatom. Monda a ló: Én megmondom, mit tégy. Én elmegyek, és megkémlelem, annak utána idejövek hozzád, és megjelentem tenéked, hol vagyon. Addig te szerezz nyerget és féket. Annak utána ülj a hátamra, és hamar odaviszlek, és jargalj utána, és üsd által: ekképpen tied leszen. Minekutána a ló megkémlötte volna a szarvast, visszajöve a vadászhoz. És a vadász megnyergelé, és féket vete fejébe, és reája üle. És midőn alámentenek volna a gödörhöz, ahol a szarvas vala, meglátta őket a szarvas, és felszekellvén, nagy gyorsan kezde a hegy oldalán felmenni és a csere felé tartani. Utána innég a ló, és igen igyeközik a szarvast elérni. Midőn messze el kezdene maradni, a vadász vágni kezdé a sarkantyúval a lovat, és monda: Nosza jobban, mert így el nem érjük. Azonközbe az erdőbe esék a szarvas. És monda a ló nagy fáradva: Jaj, hagyj békét, igen elfáradtam, el nem érhetem. Szálle rólam, és vedd le a nyerget hátamról és a féket fejemből. Monda a vadász: Elkéltél arról. Hátadon ülek; szájadban a zabola; bezzeg elkéltél a szabadságról, hanem odamégy, ahová én mondom. Ha kedig nem műveled, bezzeg megérzed a deffentő vasat az oldaladban etc.

Értelme:

E fabulával erre int a bölcs: Először, hogy jámbor és csendeszséges életűek legyünk, és senkit ne bántsunk, senkivel egybe ne vesszünk, mert abból irigység, gyűlölség és bosszúállásra való kévánság és igyeközet támad, melyekből leszen mindenféle nyavalya és veszedelem. Jobb az embernek, hogy baráti legyenek, mint ellenségi. Jobb hogy ezer baráti legyenek, mint csak egy ellensége.

Annak utána arra int, hogy bosszúállásra ne igyeközzünk, mert gyakorta történik, hogy az Istennek ítiletiből visszafordul a kasza, és ahol mi másnak akarunk ártani és mást igyeközünk elveszteni, ott mi magunknak teszünk kárt, és veszélyt keresünk fejünkre. Mert igaz az Isten, ki magának kévánja a bosszúállást. Vaj ha ezt meggondolnák a nagy urak, bizony jobb állapotban volna az ő dolguk. Budában nem volna török basa. De a nyereg hátunkon maradott, és a zabola a szájunkban. Úr Isten, a te igaz haragodba emléközzél meg a te nagy irgalmasságodról. Amen.

LIV. fabula

Egy oroszlánról és a rókákról

Egy idés oroszlán elúná magát, és bemenvén a barlangba, beteggé tévé magát, hogy ez okkal ne kelletnék vadászni menni, hanem ugyan helyében eleget ehetnék. Eljövének ez okaért a több vadak, hogy meglátogatnák az ő királyokat, mert meghallották vala, hogy beteg volna. És midőn egyenként bementenek volna hozzája a barlangba, mind megfogá őket, megfojtá és megövé. Végre eljövének a rókák is, és megállának a barlang előtt, és úgy néznek vala be. Monda az oroszlán: Mi dolog? Miért nem akartok bejönni? Felele az egyik róka: Örömest bemennénk, de félünk. Monda az oroszlán: Miért? Felele a róka: Azért, hogy nagy sok vadaknak a nyomát látjuk, hogy bementenek hozzád a barlangba, de egyiknek sem tetszik a nyoma, hogy kijött volna. Ez okaért légy csak ott benn, mi pedig itt kinn akarunk megmaradni.

Értelme:

E fabula erre tanít, hogy bölcsek és eszesek legyünk, és más ember kárán és veszedelmén eszünkbe vegyük magunkat, hogy a kárt és veszedelmet elkörülhessük. Ez kedig könnyen leszen, ha a mi hivataljunkban állhatatosok leszünk és nem minden rendbeli emberekkel egybecimborálkodunk. Mert minden ember ember, de nem minden ember jámbor. Az emberek igen bélelve vadnak, rakvák tettetességgel és képmutatással, és ugyan természetek szerént igen hazugok. Sokat hallj ez okáért és sokat láss, de keveset higgy és beszélj, ha azt akarod, hogy meg ne csaljanak.

LVII. fabula

A bolháról és tevéről

Egy balha eluná magát egy helyen, és monda: Rossz dolog csak egy helyen lakni. Bizony én is idegen földre megyek, és országokat akarok látni. Látta kedig, hogy az áros emberek a tevékről egy gazdánál leraknák marhájokat, hogy ott nyugodnának és reggel ismeg utokra mennének. Elméne ez okaért a balha, és a szőres farmentringbe[12] bújék, és ott hallgata. Mikoron kedig más országba jöttenek volna a letételnek helyére, kibújék a balha a farmentringből, és leszekellék és monda a tevének: Ím, leszekellem, hogy tovább ne nehezítselek meg, mert eddig is nagy terhédre voltam tenéked. Mosologni kezde a teve, és monda: Aminthogy annak előtte nem terhöltél engemet, azonképpen mostan is nem könnyebbítöttél. Egy énnékem, ha farkam alatt lész, akár nem, te marcana féreg.

Értelme:

A bölcs e fabulával csípi a perenteleket[13] és ama az apró nyálas embereket, kik hányják-vetik magokat és magokat az öreg és eszes emberek közübe elegyítik, mintha ők is valamit tehetnének, és gyakorta meg is bosszontják a bölcs embereket, mintha őnékik is a Salomon tökét a fejekhöz ütötték volna, maga csak az alfelekhöz (tisztességgel mondva) ütették azt. Ennek okaért noha az öreg emberek ellene gyakorta támadnak és versengnek vélek azért ugyan csak perentelek és nyálas gombák, és miképpen, noha igen veszeködnek, senkinek semmit nem használnak, azonképpen senkinek nem árthatnak. Így lőn a nagy embernek, Philippus Melanthonnak dolga: mihelyt az igazságot megismerné s elálla a kenyeres bálvány mellől, ottan nagy sok nyálas perentel támada ellene, kik ellene írának, mint Tódt Mátyás, Heshusius, az Éber Pál, a vitebergi pispek etc. (2) De mit használának véle? Mint a bolha, mely meg akará terhelni a tevét. Efféle perentelek ez okaért az ő nyálasságokkal mind a farmentringbe és a tevének farka alá valók.

LXII. fabula

Egy gyermekdid vadkanról, a disznókról és bárányokról

Egy gyermekdid vadkan lakék egy disznócsordában. És az eluná magát köztek. Mert azt gondolá, hogy ő nagyobb tisztességre volna méltó, hogynem mint a több disznók. De minekelőtte elmenne közülek, még egy dolgot akara késérteni. Igen megharagudtnak tetteti vala magát. És tajtékot túra, és alá-fel menvén a disznók közett, kétfelé vág vala fogaival erősen, gondolván: bizony ezek látják haragodat és tartnak tőled, és nagyobban becsülnek ennek utána, és végre úgy uralnak, mint fejedelmeket. De a disznók nem gondolának véle, és semmit nem tartnak vala tőle, hanem ugyan azonba marada az ő dolga. Ennek okaért megbúsula a vadkan, és elhagyá a disznókat, és méne egy falka bárányok közibe. Ott is szinte azt kezdé művelni, mint a disznók közett. Igen megharagudtnak tetteti vala magát. Tajtékot túr vala, és kétfelé vág vala fogaival. Látván azt a bárányok, igen kezdének félni és kétfelé futni. Monda ő magába a vadkan: Bezzeg jó helyre találtam ide, ezek félnek tőlem, és nagy tisztességbe kezdnek tartani: itt ugyan herceg gyanánt élsz. Midőn ez okaért egynihány napig ekképpen cseleködnék és alá-fel morálna, eljöve egy nagy farkas. Mihelyt azt a bárányok meglátták, mindnyájan elfutamának csoportonként, ki amoda, ki imide, és a gyermekdid vadkan marada csak egyedül. A farkas felkapá a vadkant, és a szájában igen kezdé vinni. Találá vele egy disznócsordára. Látván azt a vadkan, megismeré a disznókat, hogy azok volnának, kik közett azelőtt lakott volna, és kiáltani és könyörgeni kezde, hogy ne hadnák őtet, hanem megszabadítanák a farkastól. Egybefutának a disznók, és egyszer-smind a farkasra rohanának, és szorítani kezdék a farkast. Ottan megijede és elejté a vadkant szájából, de véresen és sebesen. És nehezen felálla a vadkan a disznók közett, és

[12] A lószerszámnak a ló farka alatti szíja

[13] Hitvány embereket

nagyon megköszene nékik a megszabadítást, mondván: Bezzeg az éh lator farkas igen megnyomorított. Bezzeg immár megészen vala, ha tü nem lésztek vala. Bolondság éntőlem, hogy elhattam volt kevélységemből a tü társaságtokat. Lám, tisztességet és dücsőséget akartam keresni idegeneknél, és kevés híjja, hogy oda nem vesztém nyakamat, mert senki nem támada közülek mellém, hanem előbb látván nálamnál a lator farkast, mindjárást elrándulának. Azért mostan jobbnak ismerem, hogy valaki nyugodalomban bátorsággal megmaradjon az övéinél kevés dücsőséggel, hogynem mint félelemmel nagy dücsőségben az idegeneknél.

Értelme:

A vadkan ő maga adja e fabulának az értelmét. Tudniillik, hogy az ember veszteg maradjon az ő hivataljában, s tűrjen az övéivel, és tisztességkévánásból ne adja magát az idegenekhöz, mert nyilván kárára leszen. Megelégedjék az Istentől adott és elrendelt tisztességgel, és ne kévánjon birodalmot barátin és atyjafiain, mert csakhamar történik, hogy kelletik a barátság. Istentől várd! Ő tudja, mire való lész jó. Ne hágj tönnen kévánságodból a felső garádicsra: egyült aláesel onnég, és megtörik az orrod. Mert mihelt kívánni kezded: ottan nem méltó vagy reá.

LXX. fabula

Egy rókáról, farkasról és oroszlánról

Egy farkas igen éh lévén, erővel vén egy ludat a rókától, melyet viszi vala az ő fiainak. A róka igen könyörge a farkasnak, hogy adná meg a ludat, mert az ő fiai meg fognának halni éhségnek miatta. Mondta a farkas: Cotova[14], te bakszar, ne zúgolódjál! Mert nyilván megszakad a subád! Elmene a róka bánkódván. Sok idő múlva egyszer a róka a víz mellett találá egy retket[15], tehát még eleven. Midőn a róka azt megötte volna és csak a farka volna hátra, reatalála a farkas. És midőn látta volna a farkadarabot, monda: Jó atyámfia róka! Adj ennékem azt a darab halat. Monda a róka: Bátor, ám vidd el! És a farkas megevé a darab halat. És monda a rókának: Bezzeg jó ízű lőn! Ó, kár, hogy nincsen több. Monda a róka: Ezekben ugyan eleget foghatunk, mert igen jó halász vagyok én. Ezt is én fogtam vala. Monda a farkas: Taníts engemet is! Felele a róka: Öremest. Menj be ez okaért e faluba. Ott kezel a végehöz egy csapó lakik. Annak a fala alatt áll egy nagy kosár, melybe a gyapjút szokta a patakba megmosni. Lopd el azt, és hozd ide. Ezennel ennye halat fogunk, hogy elcsodálkozol belé. Elméne a farkas, és ellopá a kosárt, és a patak mellé a rókához hozza. A róka vén egy fűzet, egy gúzst tekere belőle, és monda a farkasnak: Jere, álljatsza be a vízbe! És a farkas beálla a vízbe. És a róka a gúzzsal erősen megköté a kosárt a farkasnak a farkához, és monda a farkasnak: No immár indulj által a vízen, és hátra ne tekénts, mert megijednének a halak és elmennének. Én hátul megtartom a kosárt, és farkammal kétfelől nékikergötem a halakat. De erősen vonjad, és ne gondolj véle, ha nehéz, mert annyival több leszen a hal. Vonni kezdé a farkas a kosárt, és a róka turbokolni kezde a farkával, és egyik lábával tartja vala a kosárt, a másikkal köveket szedegöt vala a kosárba. Mikoron immár félig volna a kosár kövekkel, monda a farkas: Igen nehéz immár a kosár. Csak alég bírom. Talám megérjük véle. Monda a róka: Hallgass veszteg! Mind elűzed a halakat. Erősen vonná ez okaért a farkas a kosárt. Mikoron kedig mind megtöltötte volna kövekkel, monda a farkas: Elég, Istenért! Immár ingyen sem mozdíthatom. Majd kiszakad a farkam. Monda a róka: Hátra ne tekénts! Mert mind kifutnak a halak. Én bemegyek a faluba, és egy dézsát lopok, és kiszedek a halakban. Könnyebb leszen annak utána a kosár. Midőn kedig a faluba ment volna, megszólítá a pórokat, mondván: Mit állatok itt? Nem tudjátok-é, mit csinál mostan a lator farkas? Annak előtte való időkben mind elhordotta bárántokat, borjútokat, és mennye nagy kárt tött a disznócsordába. Avval meg

[14] Takarodj tova!
[15] Retek: halfajta

nem elégöszik. Hanem amoda ment a patakban, és ott halász, és még a halakat is el akarja vinni. Felrohanának mindnyájan, azt hallván, és pálcákat, dorongokat és karókat ragadván, a patakra kezdének futni. Íme tehát, ott áll a farkas a kosárhoz kötve. A pórok beszekellvén a vízbe, verni kezdék erősen a farkast. De nem mozdíthatja vala a kosárt. A nagy verésbe addig huzakodék, hogy odaszakada a farka, és kurtán szalada el. Mikoron elszaladott volna, a falu ellenébe egy halomra felmászkála betegen a nagy verés miatt. És keservesen nézni kezde a falura, és monda: Ó, ki jó pecsenyét hordottam el tekörnyüled. Mely igen jóllaktam bárányokkal, borjúkkal és disznókkal. Ki ördeg vitt erre, ó, bolond ageb, hogy halásszá légy? Lám, minden eseid és szüleid a rossz vizsla halászás nélkül tudtanak elélni; te kedig immár eszesbé tötted magadat azoknál, és immár encenbencét kévántál. Vé, ageb, halat! Vé, hol ördögben farkad? Úgy kell finnyás agebnek! No lator róka, megcsaltál ugyan, de el nem mégy véle! Bizonnyal kitöltem bosszúmat rajtad. Az időben megbetegült vala a vadaknak királya, az oroszlán, és hasfájás miatt igen gyötrődik vala. Hozzája mennek vala ez okaért mind a vadak, hogy királyokat meglátogatnák. Azok között méne hozzája a kurta farkas is. És megkérdé őtet a király: Jó farkas, nem tudsz-é valami jó orvosságot a hasfájás ellen? Monda a farkas: Tudok igen jót. Itt a mezőben nem messze egy kevér róka vagyon, igen járt róka, ravasz és igen kevély. Mikoron az idejő, hívasd be tanácsodba, és vond le a bőrt róla, és köttesd a hasadra. Ottan elmúlik minden fájdalmad. Csak erre kérlek kedig, jó király uram, hogy mikor levonszod a bőrt a rókáról, hogy úgy vonjad le, hogy meg ne haljon beléje, hanem elevenen megmaradhasson. A róka kedig lyukat vájott vala kezel az oroszlánnak barlangjához. Ez okaért mind meghallotta a farkasnak beszédit, mint tanítja vala az oroszlánt az orvosságra. Mikoron ez okaért a farkas elment volna az oroszlán elől, elméne a róka, és egy sárba heverék, és fokhagymát évék, és az oroszlánnak barlangja elejbe méne, és köszöne a királynak. Monda az oroszlán: Jöszte, jó rókám, hadd apoljalak meg, mert igen szeretlek. Felele a róka: Meg ne bánjad, felséges király, hogy oda nem mehetek. Mert emberséget értek, és jól tudom, mint kelljen a királyok elejbe menni. Én kedig most tisztátalan vagyok, és igen büdes a szájam. Mert fokhagymát öttem. És ím, látja felséged, mint estem a sárba. Embertelen dolog volna, ha mostan közel mennék felségödhöz. Monda az oroszlán: Hol jártál, hogy a sárba estél? Felele: Igen messze földről jöttem. Mert midőn meghallottam volna, hogy felséged megbetegült, ottan sok földeket eljártam, hogy felségödnek orvosságot kérdhötnék, és úgy jöttem igen fáradva; és hogy a pallón általmenék, szédelegni kezde a fejem, és úgy esém a sárba. Monda az oroszlán: Jámbor vagy. Micsoda az orvosság? Felele a róka: Nincsen ég alatt jobb, mint az új farkasbőrt melegen a hasra kötni. Vagyon kedig egy farkas itt nem messze. Azt kurta farkasnak hívják. Mert nem jó helyre ment volt, tehát ott kellett zálagba a farkát hadni. Azt elhívassa felséged, és hídd be azt valami titokra. Annak utána fogd meg, és vond le a bőrt róla szépen, hogy meg ne haljon, és a fején és lábain meghagyjad a bőrt. Úgy kössed a meleg bőrt a hasodra, és fejemre mondom, mindjárást megvigaszol. Monda az oroszlán: Menj el! Küldj valakit érötte, hogy mindjárást eljöjjen. Minekutána érötte mentenek volna, a róka ellenébe egy meredökre felméne, és onnég várja vala a végét. Midőn a farkas eljött volna, monda az oroszlán néki: Jöjj ide, valami titkot mondok. Mikoron a farkas oda tartotta volna a fülét, megkapá az oroszlán a farkast, és levoná a bőrét, de a fején és a négy lábán meghagyá, és monda: Eredj el! Mert azt mondják, hogy igen gonosz vagy, és latorságodért kellett tenéked farkadot zálogban hadni. Légy jámbor, mert még a többit is levonszom! Mihelyt a farkas kijöve a barlangból az oroszlán elől, ottan a sebes testére kezdének sietni a legyek és darázsok, és mardasni és csípni kezdék a testét. Futni kezde szegény, és a meredek alá jöve, ahol a róka áll vala. És a róka kiáltani kezde: Hallád-é? Hallád-é? Kicsoda vagy? Csoda dolgos vagy! Mely igen hev vagyon most, mégis bélett süeged és keresztyéd vagyon, nem kérdek tetőled tanácsot. Talám doktor vagy, hogy biretomot[16] töttél fel és kösztyűt viselsz? Eredj el immár, ageb! Úgy tetszik, hogy megfüzeted a lúd árát. És a szegény farkas elpironkodék onnég.

[16] Papi sapka

Értelme:

E fabula ismeg inti a hatalmasokat, hogy az ő erejekbe és hatalmasságokba ne bízzanak, és ahhoz képest senkit meg ne útáljanak, és senkinek kárt ne tegyenek. Mert ha az órácska eljő, melyet az igaz Isten a bosszúállásra és az hamisságnak és kegyetlenségnek megbüntötésére szörzett, avagy rendelt, nyilván akkoron keveset használ az emberi hatalom. Isten elveszi akkoron a kegyetlenöktől és a hamisoktól mind az értelmet, mind az eszet, mind tanácsot, és mind a szűvet. Minekokáért annak utána egyik bolondságból a másikba esnek, és egyik szégyenből a másikba bekeveredrnek, méglen végre ugyan teljességgel elvesznek. Azért mondja az Isten efféle hatalmas kövélyeknek: Nem viszed lator szándékodat végre! Karikát vetek orrodban, mint egy bialnak, és máshova hajszogatlak. Innég vagyon az, hogy a kevély kegyetlenek az ő felfúvásokban oly nagy szégyennel elvesznek. Alázd meg magadat ez okáért az Úristen előtt, és légy jámbor!

XCIX. fabula

Egy nemesemberről és az ördögről

Egy kegyetlen és szegényekre éhezett nemesember vala, ki igen kegyetlenül nyomorgatja vala a szegény jobbágyokat mind törvénytelen adóval, dolgoztatással és külemb-külemb színek alatt való saccoltatásokkal és bírságokkal annyéra, hogy teljességgel megnyomorodtanak vala a szegény jobbágyok az ő kegyetlensége miatt. Ez egyszer a mezőre lovon kimenvén, meglátta a szegény jobbágyokat, hogy magoknak egy keveset szántanának. Morogván ő magában, monda: Latrok az én szolgáim; egy sem jár el benne, amibe bocsátom őket. Kedveznek e pesti[17] póroknak. Maga meghadtam, hogy hetedszaka ennékem szántsanak, kapáljanak, arassanak, kaszáljanak. Szinte elég, ha a pestiek szombaton délután és vasárnapon magoknak szántnak, kapálnak, aratnak, kaszálnak. Ó, hogy nincsen egy jó hispánom, kire bízhatnám a dolgot, hogy ugyan valóba hajtaná a pestieket a mindennapi dologra! Ugyan jól megfüzetnék néki, ha olyant kaphatnék! Azonközbe elejbe kezde jőni lovon egy ember szabású, veres nagy agyarú, hasított süvegben és egy igen széles galléros mente vagyon rajta. Nagy a szöme, és azokra bartosan alávonta a süveget. Megkérdé azt a nemesember: Hová mégy? Felele az: Szolgálatot keresni megyek. Monda a nemesember: Honnég való vagy és kicsoda vagy? Mert ennékem kellene olyan szolga. Felele az: Én vagyok a pokolbeli ördeg. Ha ez okaért kell szolgálatom – meglátod, hogy híven szolgállak. Monda a nemesember: Légy hispánom, hogy gyöterhessem e pesti pórokat. Mert nem találok igaz szolgát; mindnyájan kímílik a pesti pórokat. Monda az ördeg: No hadd reám! Sok idétől fogva forgattam efféle tisztbe; meglátod, hogy esztendeig elég marhád leszen. Monda a nemesember: Mit adjak teneked esztendeig a te hívséges szolgálatodért? Felele az ördeg: Semmit ne adj, hanem esztendő múlva, amit a jobbágyok ingyen és jó szűvekből ajánlanak ennékem, a legyen jutalmam és bérem. Monda a nemesember ő magában: No jó szolga leszen ez; ez ingyen szolgál ennékem. Ám a pórok ha ajánlonak valamit neki, avagy nem, mit gondolok én véle; csak ő szolgáljon ennékem híven. És monda az ördögnek: Ámbátor úgy legyen! Az legyen béred. És midőn a nemes az új hispánt ajánlotta volna a jobbágyoknak, ottan hozzájok kezde a szegény jobbágyokhoz, és igen kegyetlenül bánik vala vélek. És naponként új-új fortélyokat találá ellenek. Megfogá a szegény jobbágyoktól a borárolást. Az önnen szőlővizeket elvevé tőlek négy-négy forintért, és rajtok árolá három-három pénzért pintét, és midőn vízzel elegyítvén, megvesztötte volna a bort, reájok vette, és házonként osztogatta azt nekik füzetésre. Hazajövén, ugyan tanisztrával[18] hozá vala a pénzt az urának. Annak utána elmene, és az özvegyasszonyokkal égetett bort égettete a borsöpréből, és azt is a szegény jobbágyoknak osztogatá drága pénzért. Mennye faggyú esik vala, mind ökerből, mind juhból, azt is mind az úrnak foglaltatá, és az özvegyasszonyokkal györtyát csináltata belőle, és azokat a jobbágyokra osztogatá.

[17] Beste, bestia

[18] Tarisznyával

Kerteket is kapáltata a jobbágyokkal, és annak utána mind a hagymát s mind a petrosolyomat a jobbágyokra vette. És midőn annak a pénzét felszedte volna, ugyan süveggel vivé be nemesasszonyának, mondván: Ihol, tisztelendő asszonyom, kegyelmed vegye jónéven! Kegyelmed más ruhákat vegyen. Mert kegyelmed nemesasszony! Nem illik kegyelmedhöz a braszlai köntes és szoknya, hanem tabit legyen és ugyan szép tafota inneplőruha legyen, szép virágos kamoka, ötszer való bársonyos perémmel. A fedél ne legyen fejér, hanem sárga, veres, alakos és slogos. Kezed legyen rakva villamó szép aranyos gyűrőkkel, inged cinadoff és legvékonb gallérgyolcsból. Lá, minemű sarud vagyon, fekete, széles, mint egy sulyok; szép karmazsin bőrből csináltat vegyenek, vereset, vékont, rakvát szép körek hegyes szegekkel. Ne hadd magadat, asszonyom! Mert eképpen nemcsak uram teként gyönyörűségesképpen kegyelmedre, hanem még a szomszédságbeli nemesuraim is. Hadd csak, hadd: még uramat is felruházom és felékösítem. És azonközbe megjuta a nemesember, mikoron a hispán elment volna. És mondá az asszony az urának: Bezzeg jámbor hispánra találtál, ím, ugyan süveggel hordja be a pénzt! Onnég is teremti a pénzt minekünk, honnég mi soha nem tudtunk volna várni. Bezzeg be kell menned a városba vásárlani. Mert én immár egyszer kiöltöztem a jászruhákból[19]. Én is ugyan megmutatom, hogy nemesasszony vagyok! Egynyíhány nap múlva ismeg eljöve a hispán, és hoza egy turba pénzt, és monda: Ihol a bor ára; majd elég pénz esik. Ezennel elérköznek szép gyermeklovakkal és kevér ökrökkel; ezeket patvarkodásból vöttem a jobbágyokon, mert megbírságoltam őket (3). A gyermeklovak közül válassz ki a joát, és oszd el a kazdagokra a jobbágyok közül, hogy neveljék és kiteleljék őket. Ha megmaradnak, vedd őket udvarodba. Ha kedig meghalnak, avagy a farkas megeszen bennek, mindenikért végy tizenhat forintot rajtok, és ezt mondjad, hogy nem jól bántanak vélek, és hogy éhhel ölték meg őket és meg nem őrezték. A kövér ökröket behajtasd a városba: azok kész pénzek. A hitványokat vágasd meg vélek, és a húst osztasd reájuk; a bőrekből bocskorokat metéltess, és nyolc-nyolc pénzen osztogasd nekik. Ím, eléttünk a böjt, hozass sós halat, vizát, pontyot, veszett herenget[20], azt is vesd reájok: azon is szép pénzt nyerhetünk. Mikoron a gabonát megaratják, megdézsmálom előszer; annak utána az ötödet kiveszem; annak utána a földvámot, a bejövő köveket is lehányatom velek; asztal-búzát is veszek rajtok. Emellett kántor-ludat, kappant és tyúkot veszek rajtok; Szent Balázs malacát meg kell adniok, méglen Szent György a bárányokkal elérközik (4). A nyomást is az erdővel egyetembe tilalomban; csak odatekintsen a csörc, bizony behajtom (5). Meglátod, ezennel meggazdagítlak, te kedig ugyan úr módra öltezzél, és szép ékösen felruházd magadat. Bár a szomszéd zászlósúr legyen, te semmiből ne engedj neki etc. A nemesember örüle neki, és monda szépen felruházott kopogó feleségének: Bizony, jó szerencse talált evvel a hispánnal! Immár elélhetünk, szép hölgyem. Bár az isten magának tartsa a mennyországot, csak én lehessek itt e földön olyan gyönyörűségben és uraságban. Ám sokat csacsognak a prédikátorok a mennyországnak boldogsága felől, de bár övék legyen: én nem kévánkozom oda! És midőn ezek renddel mind meglennének, történnék beteljesedni az esztendőnek. És midőn a nemesember lovon menne el és az hispán utána menne, és közelgöttenek volna egy falujához, monda az hispán a nemesembernek: Tisztelendő uram! Tudja kegyelmed, hogy az én időm betölt és esztendőm immár elmúlt, és mindeddig is semmi jutalmom nem volt. Jó volna ez okaért, ha ennékem is lenne valami füzetésem ennye munkámért, mert tudja k., hogy jámborul szolgáltam k., és sok dologra tanítottam tekegyelmedet, s mind asszonyommal egyetembe, kiket tük, annak előtte ingyen sem tudott, avagy értett, annyéra, hogy immár k. alkolmas kazdagságban vagyon. Felele a nemesember: Jó szolgám, jámbor vagy, és jámborul cseleködtél, de jusson eszedbe, mint szegédtünk egymással, mikoron hozzám állottál ennek előtte esztendővel. Azt mondád, hogy éntőlem semmit nem kérsz, hanem ha az jobbágyok ingyen és jó akarattal neked valamit ajánlonak, hogy azt tiednek mondod, és azt veszed és tartod magadnak. Mit vársz ez okaért éntőlem? Én semmivel nem tartozom teneked. Felele a hispán: Úgy vagyon, jó uram, ottan abban maradjon. És azonközbe előbb-előbb menvén, jutának a faluba. És

[19] Gyászruhákból

[20] Romlott heringet

mikoron a faluba bementek volna, kifutamék egy ökör egy udvarból és egy ember utána, ki szídja vala az ökret, miérthogy nem hagyja magát befogni a járomba, mondván: Hők, vizslának jószága, el hova mégy? Vigyen el az ördeg! Hátranéze a nemesember, és monda: Hispán, hallod-e, mit mond a pór? Neked ajánlá az ökrét: tied az! Felelé az: nem engemet illet, mert nem jókedvéből ajánlá nekem az ökrét, megbúsult szegény, búsultából műveli. Továbbmenvén, igen síra egy gyermek egy házban, és az anyja rengeti vala a bölcsében. És midőn nem akarna elalonni, szídja vala a gyermeket, mondván: Vaj síró gonoszné fia! Vigyen el az ördeg! Lám, semmit nem tehetek miattad! Hallván azt a nemesember, monda: Hispán! Hallád-e, mit monda az asszony? Neked ajánlá a gyermeket. Tied ez! Felel az hispán: Vaj nem, mert nem jóakaratból ajánlja ennékem, hanem búsultából műveli szegény. Mikoron a faluba továbbmentenek volna, vala egy ház előtt egy kis leánka. És az látván a nemesembert, megijede tőle, és befutamék az udvarba az anyjához, hol az ünőt fej vala, és kiáltván, mondá: Anyja, anyja, ihol jő a nemesember, a mi urunk! Felele az anyja: Ördög vigye el a vérszopó kegyetlen árolót! Talám valami dögöt érzett valahol, és arra jő a bírságra (6). Hallván azt az hispán, monda a nemesembernek: Hallod-e, mit mond a szegény asszony? Felelé a nemesember: Hallom, de nem szűve szerént mondja, hanem csak pokocsából[21]. Ki tudja, miért búsult meg ebagné. Felele a hispán: Bizony nem pokocsából mondja, hanem szűve szerént ajánla tégedet ennékem. Ez okaért ennyim vagy, és elviszlek. És megragadá az üstekét, és ki kezdé emelíteni a nyeregből. És monda: Mit csinálsz, áruló? Nem tudod-e, min maradsz a decretom[22] szerént, miérthogy nemesembert mersz fogni? Felele az hispán: Nem gondolok a te decretomoddal és ítílímestereddel; más decretoma vagyon annak, aki eleibe én viszlek, kinek én poroszlója vagyok. Monda a nemesember: Jaj, ha még csak egyszer láthatnám az szép veres karmazsin saruba kopogó nemes hölgyemet! Jaj, ha csak egyszer apolhatnám meg. Felele az hispán: Ne bánkódjál! Utána vagyon társom: majd melléd hozza! Együtt ültek a feredőbe, a kénköves tüzes tóba. Monda a nemesember: Megelégödném feleségemmel egy feredőkáddal; minek való egy egész tó? Felelé az hispán: Minek a tó? Még az is kicsin immár! Mert ennyi sok urakat, nemeseket, kegyetleneket, hamisakat, vérszopókat, dúlófosztókat hordottam társaimmal bele, bizony kik még hátra vadnak a földen nemesek, minekünk nagy munkát szöröznek, mert a tót nagyobban kell ásnunk, hogy azok is beleférjenek. Miérthogy a nagymester[23] erősen prédikáltatja nekik a szent evangéliomot, de mint látjuk, egyik fülén bemegyen, a másikon ki, és senki ki nem tér az utunkból penitentiára, noha jól tudják, hogy a hamis, kegyetlen nagyurakat és több nemeseket mind elhordottuk. Ez a jele, hogy mind a többit is a kénköves tüzes tóba kell hordanunk. Monda a nemesember: Vaj bolondságom, mit műveltél? Ám hallám, hogy mondják vala a prédikátorok, hogy pokol vagyon, és hogy az Isten megítíli a hamisságot és kegyetlenséget, de én nem hittem. Azt gondolám, hogy csak a szegény prédikátorok gondoltak volna afféle beszédöket. És mondá az hispánnak: Hadd tekéntsek hátra, mert valaki jő utánunk. Monda az hispán: Bezzeg jőnek, mert ez az út soha nem üres. Monda a nemesember: Malomtaligát látok és valami emberek vadnak rajta, és undok rettenetes lovat látok, aki vonsza, lám, fekete, tüzes szájú és szömű sárkány, bezzeg rettenetes taligás ül rajta. Ám két férfiú is és egy asszoni ember vagyon a taligába. Monda az hispán: Ez a társom, kiről emléközém ennek előtte. Nem ismered-é ezeket a taligában? Monda a nemesember: Ez mindenik szomszédom vala a világba; bezzeg sokáig pörlöttünk egymással. És megszólítván őket, mondá: Hojsz ide, hojsz! Lám, egyszer vége lehetett a sok perpatvarnak. Felelnek azok: Jal, vége vagyon, szánja az Isten. Nem látod-é, ki ül itt köztünk? Monda: Kicsoda? Nem ismerhetem, mert elrejtőzik előttem. Ah, te vagy-e, ides Kata asszony, és ides hölgyem? Monda az hispán: Nemcsak te hölgyed volt, hanem mind ezek ketten éltek ez világban. Azért ültötték őtet közikbe a taligában. Monda a nemesember: Bezzeg ördegi dolog ez! Felele az hispán: Ugyan is nem angyali! Monda az nemesember: Jaj, ki nagy temérdek, fekete, sűrő lángos füstöt látok amott messze: lám, az égig ér

[21] Tréfa
[22] A Werbőczyé
[23] Isten

fel! Micsoda az? Felele az hispán: Ott vagyon a kegyetlen nemeseknek föredéjek. Monda a nemesember: Jaj, vesztünk, oda vissz-e? Mondja az hispán: Bezzeg oda, mert a nagymester kezdetben készítötte azt a feredőt minekünk és tünektek hamisaknak és kegyetleneknek. És mondá az hispán a taligásnak: Elfáradott a karom, eluntam hordozni e kegyetlen latort. Vedd fel a taligában. És a taligában ültöté. És a taligás elrándula vélek. Mikoron még távoly volnának a rettenetes tüzes füsttől meg kezdék hallani a nagy kiáltást, ordítást, panaszolkodást, sírást, jajgatást mindazoknak, kiket feresztenek vala a kénköves tüzes tóban. És monda amaz hispános ember: Uraim! Bizony nem trufa! Bizony erről e rettenetes feredőről szólt az Isten fia, mikoron az evangéliomban azt mondotta: Vessétek ki a külső setétségbe: ottan leszen sírás, jajgatás és fogaknak csikorgatása. Jaj minékünk bolondoknak, hogy szót nem fogadtunk a jámbor prédikátoroknak! Ó, esztelen emberek: jobb volna, ha soha nem születtünk volna! És monda az Kató asszony: Lám, oly álnokok és patvarosok valátok az világban; lám, mindjárást a sok perlődésben exceptiót[24] találtatok vala és haladást a pörbe. Ezt a rettenetes ügyünket vegyétek apellációra[25], és addig, még kérdére megyen a dolog, talám valami módot találhattok a megszabadulásunknak (7). És szóla a nemesember az hispánnak: Nagyságos urunk, kegyelmes urunk, légy kegyelmes hozzánk! Találj módot hozzá, hogy visszavihess: mindörökké te szolgáid leszünk. Minden jószágunkat és marhánkat neked adjuk. Bár ugyan örökké szánts rajtunk, csak ments meg e rettenetes föredőtől! Felelé az hispán: Tarde fabulare![26] Oda vagyon ez: elköltötek arról! Ahol jó urunk! Monda a nemesember: Ah, ah! Lám, emberi szöm rettenetesb állatot nem látott soha! Lám, nincsen ennyi légy a széles világban, mennyi rút és ondok szolgái vadnak ennek! Kicsoda ez? Felele az hispán: Ez a sátán, kit Lucipernek nevezik. Ez a mi királyunk. És elejbe méne az hispán, és térdet-főt hajtván, monda: Felséges uram! Ihol vadnak te szolgáid; ennél többet nem hozhatnál most, de majd többet hoznak a tefelséged szolgái. A nagymester váltig prédikáltatja az evangéliomot nékik, de semmit nem gondolnak vele, hanem eljárnak az ő dolgokban, és erősen készülnek ide a feredében. Monda Luciper a kegyetlen nemeseknek: Bene veneritis, Domini! Jó szerencsével, jámbor, hív szolgáim! Igen szennyesek vattok, de kész a feredő. És monda: Bolondul cseleködtél, te hispán! Miért hoztad el az asszonembert? Szép kurva volt ez; még sok hasznot tött volna ez minekünk, és sokat csalt volna cifrázásával a feredőbe. Felele az hispán: Felséges uram, megéri vele, mert sok latrai vadnak még hátra. És ugyan sok társai vadnak hátra az világban, szebbek és cifrásobbak ennél. Azok eleget ingerlenek felségödnek szolgálatjára. Sőt nemcsak a nemesek közett, hanem minden városokban: holott efféle cifrázással és felségödnek szolgálatjába majd meggyőzik még a nemeseket is. Felele a Luciper: Doborsa! (8) Jól vagyon. No, vigyétek a latrokat a föredőbe; tü kedig kisiessetek ismeg az világba! Mert kétséges vagyok a nagymesternek fiához. Mert mivelhogy igen sieti a széles világban megprédikáltatni az ő evangéliomát, félek, hogy véget teszen az világi dologban, és eljő ítílni az elevenek és holtokat. Siessetek ez okaért vele, mert mikor hámlik a hárs, akkor kell őtet hántani. Hordjatok ide bőven bennek, ugyan ama kevérökben is hozzatok! Felele az hispán: Felséges uram! Annyéra hordottuk immár őket, hogy a kevérekben és nagyságosokban nemigen sok vagyon hátra. Hiszem, felséged jónéven veszi az egregiusokat[27] is elegy csepkékkel. Monda Luciper: Nem gondolok véle, csak hogy bőven hordjatok, és hogy a tó megtöljék!

Értelme:

Ennek a fabulának nem szükséges igen hosszú értelmét megjegyzenünk. Mert minden ember jól veheti eszébe, hogy inti e fabula az urakat, nemes népöket és kazdagokat, hogy kegyetlenek ne legyenek a szegényekhöz, és semmi törvéntelenséget ne műveljenek rajtok. Mert a szegények megkeserödnek és megbúsulnak a nyomorúságokban, és fohászkodnak

[24] Kivételt
[25] Fellebbezés
[26] Késő fecsegni
[27] Nemes urakat

az Úr Istenhöz. És az Úr Isten meghallgatja fohászkodásokat, és megbüntöti a kegyetleneket az ő törvéntelenségökért és nyomorgatásokért. Mert ő maga azt mondja Mózes által: Még ne bántsátok és ne szomorítsátok az özvegyeket és árvákat! Mert ha megbántandjátok őket, ottan kiáltnak énhozzám, és én kegyelmes Isten vagyok, és hamar meghallgatom a szegényeknek kiáltását. Megverlek tüteket. A tü feleségtök özveggyé és gyermöktek árvákká lesznek. De mindez kevés volna, ha a dolog csak ebben megmaradna. De Szent Pál azt mondja, hogy egy kegyetlen ragadozónak sincsen az Istennek országában része.

1566

Háló

(részletek)

Első rész

Ezt az ördegnek hálóját deákul nevezik inquisitiónak, azaz mesterséges kikeresésnek, miképpen csoda álnakságos fogásokkal és ravaszságos módokkal szokták Hispániába és Olaszországba megkörnéközni, kikeresni, kifogni, megkényozni és röttenetes halálokkal megölni a szegény keresztyéneket, kik valamiképpen megismerték igazán az Istent és az ő áldott szent fiát, a mü urunk Jézus Krisztust, és eszekbe vették, hogy a római pápa, az ő piléses seregével a nyilván való Antikrisztus és a dühös ördögnek ő országa: és meg kezdik azt utálni és megvetni...

Nemde bűvelés és gyalázatos bolondság volt-é az, hogy a királyok és fő fejedelmek az ő méltóságokról, mellyel az Isten őket, mint az ő helytartóit, kegyelmesen megajándékozta, elfeletköztenek, és azt hátrahagyván, az avas piléses dög[28] előtt, mint Isten előtt, térdre estenek és lábait megcsókolgatták? Bezzeg erősen kacagta ezt az ördeg, hogy a királyokat, fejedelmeket erre vihette, hogy egy büdös gömbecet annyira tiszteljék.

Nem küssebb bolondság volt annakutána, hogy a királyok és fejedelmek az ő esztekélésekből országoknak majd nagyobb részét nékik engedték. Ott annakutána minden kívánságok szerént rendeltenek mindent, egy részét az országoknak kardinálságokra, egy részét érsekségökre, egy részét pispekségökre, prépostságokra, kanonokságokra, egy részét oltármesterekre és misemondó papokra, egy részét apáturakra és szántalan sokféle barátokra. Ekképpen az országoknak nem a küssebbik részeit elfoglalván és azokban meggyökerezvén, annyira praktikáltanak gyóntatássokkal, misemondásokkal és mindenféle képmutatásokkal, hogy senkitől semmit nem tartottanak, sem királyoktól, sem fejedelmektől, sem senkitől. Mert a nagy ördegnek, a pápának oltalma alatt voltanak, és akármit cseleködtenek, mindenkoron megmeneködtenek. Ha gyűlésbe az ország dolgaiért kellett menni, érsek, pispek, apát és kanonok uraim elől ültenek, ott diktáltanak az országnak dolgairól: bezzeg hátrább kellett a több rendeknek ülni és a szent atyákat igen hallgatni. Addig forgatták az piléses ledérek az ő szallai kaszájokat, hogy még a fejedelmek és királlyok [is] féltenek tőlek.

Ím egy históriát kell mondanom ennek bizonyságára. Mikoron írnának Krisztus urunk születése után 1538, bírja vala az két országot, Magyarországot s Erdélt az bódog emléközetű nagy János király, urunknak, őfelségének az ides atyja. Akkoron kedik a kegyelmes Isten mind lecsendesítötte vala a mü felséges királyunknak, János királynak, minden ellenségeit: annyira, hogy Segesvárott az urak előtt az asztalhoz támaszkodván, mondá: Istennek hála, az én ellenségim annyira lecsépelve vadnak, hogy senkitől immár semmit sem tartok: hanem a két nagy bakot bocsátom immár öszve: aki nyerheti: megválik. (9) Akkoron kedik tíltúl villamni kezde, mind Magyarországba, mind Erdélben az Úristennek igéje.[29] De miérthogy a többi közett nyilvábban kezde prédikállani a Szántai István mester, arra inkább dühödtek vala az piléses pápa darabanti. Fráter György ezokáért, az váradi pispek

[28] A pápa

[29] Vagyis terjedni kezdett a reformáció

és kéncstartó etc. (mert egy pokolbeli akasztófára eleget rakott vala fel az titalokba) és ama herélt Statilius, Julafejérvári pispek, a szent szüzességnek nagy patronusa és a nagy kápáú egri érsek, a Frangapán (10), a többi piléses társokkal egyetembe addig kalapálának a felséges János királyon, hogy végre nem tehete egyebet benne, hanem be kelle hozatni a szegény jámbor István mestert. Segesvárott reája a királyra túdulának a sok piléses hárpiák és mind könyörgésekkel, mind fenyegetésekkel arra akarják vala vinni a királyt, hogy mindjárást megégetnéje, minden törvénytétel nélkül, miért hogy Luther volna. De a király, miérthogy istenfélő és eszes vala, nem akará kedveket tönni, hanem disputációra[30] engedé a dolgot. Elbolondulának ebbe a piléses hárpiák. De mikoron soha el nem vonhatnák a királyt az ő kimondott sententiáról, úgy küldenék Váraddá ama fünces[31] csacsogó fráter Gergelyért (11), és több barátokkal, papokkal behozaták azt Segesvárra. A király kedig két arbitert szörze, a bódog emlékezetű Adrián doktort, a fejérvári vikáriust, és Kálmáncsei Mártont, ki akkor fejérvári oskolamester vala (12). Mert tudja vala a király, hogy mindenik tudós ember volna. És titkon vélek tractálván, megértötte vala még az előtt, hogy a pápaság ördögei lelemén volna (13). Segesvárott lőn a disputatio, és sok varjuk, barátok, papok egy ártatlan galamb ellen, az jámbor István mester ellen harkálának. És minden ügyeközetek és fő álnokságos mesterségek ez vala, hogy a sok szünetlen való csácsogásokkal bedugnák szegénynek a száját, hogy semmit nem szólhatna. És így lőtt volna: de az Úristen támaszta melléje egy tudós embert, orvosdoktort, Rezenei Jánost, az fogá pártját a szegény István mesternek, és nemcsak argumentamokkal, hanem végre Das dich Gottsszal (14) is kezde barátok és papokhoz.

Egynihány nap múlva az arbiterek bevivék a disputációt a királynak, mondván néki: „Felségem urunk, te felséged legyen münékünk segítségül, hogy e tiszttől megszabadulhassunk: mert külemben el kell vesznünk. Test szerént elveszünk, ha igaz ítéletet teszünk ez jámbor István mesternek tudománya felől. Mert egyebet nem mondhatunk, hanem, amit szól, amit disputál és tanít, merő igazság. Mert tiszta szentírást szól és forgat. A barátok, papok dolga semmi nem egyéb, hanem csak fabula, emberi véleködés és hejába való csácsogás. De ha mü ezeket tisztán megmondjuk, etc. elveszünk pispekünk miatt és a több érsekök és pispekek és urak miatt. Ha kedig István mester ellene pronunciálunk[32] és elkárhoztatjuk: Istennek haragja leszen rajtunk és az örök kárhozatnak leszünk fiai. Ezokáért könyörgünk te felségednek, hogy felséged ne hagyjon, felséged találjon valami módot a dolognak, hogy megmeneködhessünk etc." A felséges király biztatni kezdé őket, mondván: „Ne féljetek. Én is eszembe vöttem a dolgot, hogy igaz az István mesternek tudománya és hogy a pápaság semmi. De nincs mit tönnem az urak ellen. Mindazonáltal módot találok hozzá. Legyetek csak veszteg."

Este három órakort, a sok pispekek és papurak mind udvarhoz menének. És előállván, Fráter György kéncstartó, a többinek orátora lévén, rövid beszéddel szóla a királynak: „Felséges urunk, mü vagyunk a lelki pásztorok. Münékünk kell vigyáznunk az anyaszentegyházra. Ezokáért kívántuk te felségedtől, hogy ide hozattatnád az heretneket és megöletnéd, hogy a többi megröttenne és ne kezdenének a római szentegyház ellen tanítani. De te felséged nem a mü akaratunk és kévánságunk szerént cseleköszik: mert itt disputáltatja felséged az heretnek latrot és egyebek is beszíjják ezt a mérget tőle. Bizon mü ezt te felségödnek nem tudjuk szolgálni: a szentséges pápa atyánk is nem jó néven veszi tőled. Nem kellene itt semmi disputálás, mert az anyaszentegyház régen elkárhoztatta eféle heretnek latrokat: fejeken hordozzák készen a sententiát: nem kellene ezekkel még mulatni etc."

Mikoron Fráter György orátióját elvégezte volna, mondá a király: „Törvéntelen nem akarok senkit megölni. Adjatok bűnt hozzá; ím törvént láttatok reá, és amit a törvény hoz, úgy bűnhedjék meg." Mondá Statilius a julafejérvári pispek: „Nem elég bűn-é ez, hogy a summár[33] ezt mondja, hogy az áldott szentmise semmi, hanem ördögnek találmánya? Ezt

[30] Hitvitára
[31] Élénk, jókedvű
[32] Nyilatkoznunk
[33] Vitázó

is mondja az heretnek summár, hogy két szömély alatt kell communikálni[34] [áldozni] a paraszt népnek. Maga csak a szentséges papoknak rendelte ezt e szentséges áldozatot a Krisztus." Felelé a király: „Pispek uram. Egy kérdést kérek tőled. A görögeknek gyüleközete igaz keresztyéni szentegyház volt-é?" Mondá Statilius: „Igaz." Mondá a király: „A görögöknél nem volt a mise, most sincsen, mire nem lehetnénk mü is annálkül? És a görögek mindnyájan communikálnak két szömély alatt és úgy tanyították őket a szent pispekek, Chrisostomus, Cyrillus és a többi: ha a görögek azért bűnt nem vallnak, miért nem communikálhatnánk mü is két szömély alatt?" És a pispekek mindnyájan elnémulának. Mondá a király: „Én ennek az István mesternek azért pártját nem fogom." Felelé Fráter György: „Ha felséged nem teszen róla, mü is nyilván más írrel kötjük." És nagy haraggal mind elmenének a király elől.

Éjjel kilenc órakort elhívatá a király az István mestert és Bádsi Ferenc s Kassai János (15) jelen létébe mondá néki: István mester, micsoda új tudománt találtál? Felelé István mester: „Felséges uram, kegyelmes fejedelmem, nem új tudománt találtam, hanem találva és készen leltem az Istennek nagy kegyelmességéből. Mert a prófétáknak, Krisztus urunknak és az apastoloknak tudománya. Akinek szükség volna az üdvösség, nyilván ezt kellene követni." Mondá a király: „Jó atyámfia István mester, ha mü azt akarjuk követni, nem tudom, mint jársz, mint te s mind önmagam. De hagyjuk az Istenre: ő tudja, mint kell lönni. Jó atyámfia, ne maradj az én országomba, mert az urak megfognak és megölnek: mert én meg nem oltalmazhatlak ellenek. Talám magamnak is valami búm támadna belőle. Ezokáért menj el, add el minden marhádat és menj más fejedelem alá." És bőv költséget néki adván, erősen parancsolá Ötves Kristófnak és a több kassai polgároknak, kik elhozták vala is, hogy éjjel az István mestert elvinnék és békével hordoznák. És ekképpen meneködék meg az ördög hárpiáknak közekből, az jámbor és eszes királynak jóakaratjából.

Ezeket mind előszámláltam, hogy ezekből eszedbe vönnéd, hova hágtanak volt az piléses gonosz emberek, tudniillik, olyan méltóságos tekéntetökre, hogy még a felséges királyok is féltenek tőlek és az igazat, melyet láttanak és megesmertenek, azt sem merték követni és cseleködni. Bonfiniusnál olvasd meg a históriát János pispekről,[35] ki először váradi, annakutána esztergomi érsek lőn. Az elárulá Mátyás királyt. De mégis annyira forgatá az ördegnek kaszáját, hogy utána kelle járni és erősen kelle az áruló latrot követni. Mert pártot üte az jámbor király ellen. Melyet könnyen megművelhete a bolond urak közett, miérthogy fő cancellarius és primas Hungariae vala etc. Eféle példákat sokat hozhatnánk elő: de hadd járjanak...

Végező beszéd

Ím atyámfiai, keresztyének, ez könyvből meglátjátok, münémű hatalmat vött a pápa az ő piléses darabantival az Istennek gyülekezetin Hispániában és Olaszországban. És szinte olyan kegyetlenképpen cseleködett ezelőtt való esztendőkben Angliában, midőn Philep király házasságra vötte vala az királyi nemből való nagy üdeű apácát feleségül magának. (16) Sok esztendőtől fogván úgy cselekösznek Flandriában, Burgundiában és az egész alsó Németországban. Sokezer martiromot öltek meg ott negyven esztendőtől fogva, és számlálhatatlan kéncset gyűjtöttenek ott, melyet elfondorlottak az piléses latrok a sok jámbortól és a kobzóba ragadták. Kimondhatatlan tirannis és kegyetlenség regnál ott. Nem szabad ott a polgárember magával: undok rabságban tartják: nem engedik az ördegnek vadászi, hogy az polgár embereknél egy könyv is legyen, sem Újtestamentomat, sem Bibliát, sem semmit. Házonként járnak minden esztendőben és mind elkeresik a házokat: valahol valami könyvet találnak, azt mind elveszik és a gazdát mindjárást az halálos temlecbe viszik: ha könyvet nem találnak, a gazdát megeskettetik, hogy igazán akarja megmondani mindent, amit tud mind a két szomszédja felől. Azt kérdik meg tőle, ha Lutheré valamelyik a szomszédok közül? Ha húst eszik-é bőjt napon? Ha megyen-é mindennap a misére

[34] Áldozni

[35] Vitéz Jánosról van szó, Magyarország primásáról

minden háza népeivel? Ha gyónik-é és urat vészen minden bőjtben? Ha imádja-é a szenteket? Ha ad-é comparatiot[36] papoknak avagy barátoknak az áldott miséért? Ha térdre esik-é, mikoron az urat viszik valami beteghöz, ezt és effélieket nagy sokakat megkérdnek a gazdától. A végében annakutána megkérdik hit szerént tőle az családját, hányan legyenek? És az gazdának meg kell mondani és azoknak neveket mind levélben teszik és mindeniknek adnak egy-egy ónpénzt. Azt az ónpénzt bőtben meg kell a gazdának behozatni vélek az egyházban az legestrom[37] szerént és midőn mindenik meggyónt, odaadja az ónpénzt és mellette egy ezüstpénzt: úgy meneködhetik meg mindenik annakutána. Nagy sommát tészen csak a gyónópénz is esztendeig. Ekképpen kereskednek a szent atyák és megfosztják a szegény népeket, mind az lelkiektől s mind testiektől.

Ezt kévánják, ezt szomjúhozzák az ördegnek hóhéri és ezt keresnék minden voltaképpen türajtatok is művelni, atyámfia magyarok mind Erdélben s mind Magyarországban. Ezért gyűltenek volt ennyi papok, barátok, mindenfelől Maximilianus császár táborában mikoron az vén török császár vítatja és vészi vala Szigetet és Gyulát (17). Mert akkoron egyníhány ezeren voltanak barátok és papok a táborban és minden napon kereszttel jártanak az ora pro nobissal (18) és sokezer misét mondottanak, mind a földben, mind az hajókban a Dunában: evvel az ájítatossággal az ő rétes Istenektől azt kévánván, hogy immár kezekbe adná Magyarországot: hogy a jó földben vadászhatnának, mint azelőtt vadásztanak Hispániában, Olaszországban, Angliában és egész Niderlandban[38]. Sőt immár mindeniknek az papok, barátok közül a levél köbelébe volt, ki hol legyen pispek, apátúr, prépost, esperest, kanonok, oltármester, vikárius, plébános, prior, gárdián etc.: mert készen immár számot vetetnek volt, de a gazda nélkül. Azt ne véljed pedig keresztyén, hogyha Magyarországba beférkeszhetnének, hogy külemben vadásznának, avagy lágyobban cseleködnének, mint ott cselekösznek, ahol mostan a megvakult fejedelmek után bírnak: ingyen se véljed azt: hanem mindnyájan olyan nagy, sőt sokkal nagyobb inségben lönnénk, hogynemmint azok, kik Hispániában avagy Olaszországban vadnak.

Élő Isten, minden állatoknak teremtője, mü nem evégre teremtetted az emberi nemzetet: sem mikoron megromlott volna, nem avégre megváltottad a te szent fiadnak általa. Miért engeded tehát, kegyelmes Úristen, hogy ez vadkanok, medvék, farkasok etc. oly igen elvesztik a te juhaidat? Tied, én Istenem, a szőlő, miért hagyod az Antikrisztus latornak annyira elpusztítani? Pásztoroknak mondják ez kegyetlen monstromok[39] magokat: úgy vagyon, hogy pásztorok, de olyanok, mint kikről panaszolkodik szent Ezekhiel próféta: Nem a te szegény nyomorult nyájodat legeltetik, hanem magokat, nem nyírik a szegény juhokat, hogy gyaptyokat elvennék: hanem ugyan megmetszik torkokat a te juhaidnak és megnyúzák őket kegyetlenül. Nem feik meg őket, hogy elvennék csak a tejet, hanem véreket is szíják és megisszák. Nemcsak a kevéreket észik meg, hanem az erőtleneket, betegöket, nyavalyásokat is sem kimílik. Keresik mostan is a te juhaidot, kegyelmes Úristen, de nem mind a jó pásztor keresi azokat, melyek eltévelyedtenek: hanem hogy megöljék és megmészárolják őket minden kegyetlenséggel. Ne engedjed, Úristen, hogy a te örekséged tovább annyira elnyomorodjék és elpusztuljon ez gonosz ördegi vadok és vadászok miatt: hanem légy oltalmunk ez e fene vadak ellen.

Atyámfiai magyarok, ebből e könyvből lássátok meg immár, kicsodát imádtatok az római pápában és az ő piléses seregében. Gondoljátok meg, atyámfiai, hova búdostatok Rómába, kihöz mentetek és ki után költettétek a tü szép magyar arany forintokat? Gondoljátok meg, micsoda búcsút hoztatok onnét haza a tü drága pénzetekért: és micsoda ínségben voltatok az pápának piléses serege alatt.

Emellett ezt is meggondoljátok, mely igen nagy az Istennek jóvolta, melyet megmutatta ebben, hogy a mü kegyelmes fejedelmünket[40] adta münékünk, kinek istenességének általa,

[36] Fizetséget
[37] Jegyzék
[38] Németalföldön
[39] Szörnyek
[40] János Zsigmond

ő szent felsége megszabadított minket ez undokságos népöktől, mind a pápától, mind az ő förtelmes és undokságos és kegyetlen seregétől. Esmerjük, atyámfiai magyarok, az Istennek ezt a nagy jótétét és legyünk hálaadók az Istennek és a mü kegyelmes fejedelmünknek. Mutassuk meg a mü hálaadásunkat őhozzája igaz szeretettel, becsülettel és igaz keresztyéni engedelemmel: ezek mellett szolgáljunk tiszta hívséggel néki, és mutassuk azt a hívséget mindenféle szolgálatunkkal.

Hogy kedig megmeneködjünk ez undok népektől, hogy soha közettünk helyek és lakások ne legyen, szinetlen könyöregjünk a kegyelmes Istennek, hogy legyen kegyelmes hozzánk és minden bűneinket megbocsássa. És tartsa meg az ő jóvoltából a mü kegyelmes fejedelmünket, adjon jó egészséget és békességet néki, mególtalmazza őtet az ördegtől és minden ő álnakságitól. Adjon szent lelket néki, ki legyen ő vezérje, hogy az Istennek utaiban mindenkoron járjon, hogy az Istennek áldomása mindéltig rajta legyen, hogy békességben megmaradhassunk és az Úristennek igéjében megjakorlhassuk magunkat és örökké a mü kegyelmes fejedelmünkkel üdvezülhessünk a mü urunk Krisztus Jézusban az élő Istennek áldott szent fiában: Amen, amen. Adjad Úristen: Amen.

1570

Ponciánus császár históriája

(részletek)

XIII. A szeretők

Tizenkettedik novella
A mesterek hatodik története

Vala egy üdőben egy császár. Annak valának három jeles vitézi, kiket igen szeret vala. Vala pedig az üdőben Rómában egy nemes vitéz, ki immár koros vala. Ez megházasulván, vőn egy igen iffiú szép leányt feleségül magának, kit igen kedvel vala, szinte mint felséged kedveli az császárnét. Ez az szép menyecske valami hímvarrást tud vala, és igen jeles énekes vala: mert igen szép, éles szavacskája vala. És lőn, mikoron ez egyszer az nyári házban ülne és varrana, igen szépen mondá az énekeket. És midőn az császárnak az egyik vitéze azon előmene, megálla az útban és hallgatni kezdé az éneklést; és feltekintvén, meglátá az menyecskét, hogy igen szép szömély volna. És ottan meggerjede az ő szüve, és felméne az házba hozzája, és trécselni kezde véle az Ádámnak dolgai felől. Végre mondá néki:

– Szép asszony, mit adjak, hogy egy éjjel veled háljak?

Felelé az:

– Adj száz forintot.

Mondá az vitéz:

– Megadom. Mely üdőben jőjjek hozzád?

Felelé az menyecske:

– Szinte kilenc órakort estve. De hozd el véled az száz forintot! És az elméne. Annakutána eljöve az másik császári vitéz, és szinte így jára az menyecskével, mint az első. És annak tíz órára ada célt, hogy az száz forinttal hozzá jőne. Annakutána eljöve az harmadik vitéz is, és az is szinte úgy jára az menyecskével, mint az első és az második. Ennek pedig tizenegy órára ada célt, hogy az száz forinttal hozzá jőne. És mindenik vitéz titkon tartá az dolgot. Hogy egyik sem érti vala a másiknak az ő dolgát.

Minekutána az álnokságos lator menyecske eképpen megszegődött volna mind az három vitézzel, elméne az ő urához, az nemes vén vitézhez, és mondá néki:

– Uram, ha szómat fogadot, tehát egy dolgot jelentek tenéked, és ezennel egy jó summa pénzt nyerhetünk. Mert szükségünk volna rája, miért hogy szegények vagyunk.

Felelé az ura.

– Szódat megfogadom.

Mondá az menyecske:

– Megszegődtem három vitézzel, hogy éjjel velük háljak, és mindenik ígért száz forintot. Órát is hagytam mindennek, mikoron hozzám jöjjen, és hogy mindenik elhozza az ő száz forintját. Ezokáért ezt akarnám, hogy az háromszáz forint mienk lehetne, ők pedig nem hálnának vélem, mert az vitézek erős legények és nyakasok, és én nem győzném őket farral.

Mondá az ura:

– Hogy-hogy lehetne ez?

Mondá az álnok menyecske:

– Így lehet: ím, mindenik vitéz hozzám jön az ő pénzével az hagyott órára. Te pedig az én házamba légy az hegyes tőreddel az ajtó megett, és mikoron az első eljő, mindjárt üsd által az hegyes tőrrel. És bevonszuk azt a kamorába, elvevén az pénzt tőle. Annakutána az másodikat; azután az harmadikat is. És így lészen mind az háromszáz forint miénk.

Felelé az ura:

– Félelmes dolog ez. Mert megtudják ezt, és meg kelletik érette halnunk.

Mondá az álnok menyecske:

– Ne félj, én módját találom, hogy eltemessük az dolgot, hogy senki meg ne tudja.

És az ura engede az ő tanácsának.

Mikoron kilencet ütne az óra, ottan eljöve az első vitéz az száz forinttal. És mikoron az menyecske házába be kezdene menni, ottan az vén vitéz, az menyecskének az ura az ajtó megett állván, általüté őtet az hegyes tőrrel. És bevonák az holttestet az kamorába, elvévén az száz forintot. Annakutána tíz órakort az másik vitézzel is úgy cselekedtek. Tizenegy órakort az harmadikkal is. És mondá az vén vitéz, az álnok menyecskének az ura:

– Meggyünk, szerelmesem? Mert ezeket megkezdik holnap keresni; ha itt találják őket, halálnak lészünk fiai.

Mondá az menyecske:

– Ne légy szorgalmatos.

És kiméne az utcára, és elhívatá az bátyját, ki egyik vala az elrendelt őrizők között, és mondá néki:

– Szerelmes bátyám, egy titok dolog vagyon előttem, melyet senkinek nem merek említeni. Kérlek, adj jó tanácsot. Ez éjjel tíz órakor jöve hozzám a császárnak vitézi közül egyik, és erősen firtatá, hogy akaratját művelném; és mikoron ott kereskednék kebelemben, és én véle tusakodnám, eljöve az uram, és mindjárást általüté őtet az hegyes tőrrel. Ott fekszik halva nálunk és ez világba nem tudom, hová elrejtsük őtet.

– Bizony nem kis dolog ez, jó húgom. De mindezenáltal megmentlek. Adj egy zsákot énnékem. És a menyecske hoza egy zsákot néki, és az egyik holttestet, melyet elővontatnak vala, az zsákba bújtatá, és hátára vévén azt kivivé és az Tiberis folyóvízbe rázá azt. És visszajöve az húgához, és mondá:

– Ez oda vagyon. Az Tiberis folyóvíz elvitte.

De addig, még a bátyja megjöve, más testet vonata elő az urával.

És mondá az bátyja.

– Igen szomjúhozom.

Mondá az húga:

– Ím egy palack bort hozok.

És mikoron elment volna, hirtelen visszafutamék, és mondá:

– Bátya, visszajött az holt vitéz, kit elvittél vala.

És a bátyja elméne és látá, hogy olyan holttest ott volna. És azt is a zsákba bújtatá, és a Tiberis mellett egy követ köté az nyakára, és behányá azt a vízbe, és mondá:

– Bizony, ha lehet, nem mászkálsz ki onnét oly hamar!

Visszajövet esmét borért mené az menyecske, és esmét befutamék, és mondá:

– Szerelmes bátyám: bizony esmét visszajött a megölt vitéz!

És odaméne, és az harmadik testet is bebújtatá az zsákba, és mondá:

– Látom, vitéz uram, hogy versenyes vagy. Bizony oly helyre viszlek, hogy ez héten vissza nem jössz ide!

És vállára vévén, kivivé az hegyoldalba az erdőre, és egy fához kötvén a zsákban a testet, sok fát horda, és nagy tüzet csinála környüle. És mikoron ott forgolódnék a tűz környül, a hasa kezde fájni. És egy nagy fa megé méne, hogy ott a természetnek szükségét tönné. És mikoron ott ülne, addig jöve egy katona az úton egy lovon. És mikoron a nagy tüzet látná, mondá:

– Bizony jeles tűz ez, odamegyek és megfűtezöm nála, méglen teljességgel megvirrad.

És leszálla az lóról, és megköté az lovat az út mellett, és a tűz mellé méne, s fűtezék ott a tűznél.

Azonközbe felkele amaz a nagyfa megől, és felkötvén a gatyát, a tűz mellé méne. Tehát ott látja az katonát! És mondá néki:

– Kicsoda vagy?

Felelé az:

– Vitézlő ember vagyok, és virradóra bemegyek az várasba.

Mondá ez:

– Ördeg vigyen el! Én elfáradtam tégedet annyiszor kihordanom.

És agyonveré az katonát egy szekercével, tudván, hogy az volna az húga házától. És a tűzbe hányá az katonának is a testét.

Nem igen sok üdő múlva egybevesze az vén nemes vitéz a menyecskével. És megfenyegeté az menyecskét az ő gonoszságáért. Az menyecske kiáltani kezde valami embereknek hallatára, és mondá:

– Vaj vén vigyor, haszontalan kos! Tetszik, hogy gyilkos ageb vagy! Talám engemet is úgy akarsz megölni, mint minap megöléd a három vitézt?

Hallván ezt az emberek, bemondák az császár udvarába. És az császár mindjárt elkülde és megfogatá az szép menyecskét mind urastól. És az menyecske mindjárást megvallá az vitézeknek halálát, müvelhogy az ura megölte volna őket. És a császár törvényt tétete reájok. És az urát lófarkon hordozák, és az akasztófa alá vivén, felakaszták őtet. Az asszonynak pedig fejét vevék. Ez vala az nagy álnokságnak és csalárdságnak jutalma.

*

És mondá Cleophas mester a császárnak:

– Megértötte-é felséged a példabeszédet?

Felelé az császár:

– Jól.

Mondá az mester:

– Bizony, ha felséged megöleti az ő fiát a tefelséged feleségének beszédére és vádlására, bizony gonoszban lészen dolgod, hogynem ez vén nemes vitéznek!

Felelé az császár:

– No, bizonyos légy ebben, hogy meg nem hal ez mai napon.

És a Cleophas mester megköszené ezt a császárnak, és elbúcsúzék tőle.

Mikoron meghalotta volna ezt az császárné, hogy esmét megmeneködett volna az császár fia az haláltól, esmét az császárra futamék, sírással és jajgatással, és mondá:

– Ugyan megölem magamat, látván, hogy felséged nem akar bosszút éröttem, nyavalyáért, állani.

Mondá az császár:

– Isten megoltalmazzon attól. Ne gondolj efféle hitványságokat, mert magadat elvesztenéd mind testestől-lelkestől, münket pedig örök szégyenbe kevernél.

Felelé az császárné:

– No, nem fogadsz szót, felséges uram; de nyilván úgy kezdesz fiaddal járni, mint egyszer egy király járt az ő hopmesterével.

Mondá az császár:

– Mint járt volt véle? Öremest hallanám az históriát.

Felelé az császárné:

– Ím megbeszélem felségednek.

XIV. A fogvatartott királyné

Tizenharmadik novella
A császárné hetedik és utolsó története

Vala egyszer egy gazdag király, ki igen szép feleséget vőn magának. És azt oly igen félté, hogy udvarában a kapu mellett egy szép tágas tornyot csináltata, és abba rekeszté szép feleségét, és az toronynak kolcsait mindenkoron az zsebbe viseli vala. Az asszony pedig ezen igen bánkódik vala. Nappal pedig az ablakon kinéz vala az utcára az városban, és az ablakban ülvén, ott varrogat vala. Jöve pedig az király udvarába egy széptermetű jeles vitéz, szolgálatot keresvén. És mikoron az torony mellett elmenne szolgáival, meglátá őtet a királynéasszony, és meggerjede az ő szűve szeretettel az vitézhöz; és kehénteni kezde az ablakban. Az vitéz hallván az kehentést, felteként az ablakra, és látá ott a királynéasszonyt. És felette igen csudálkozék az ő szépségén, és az ő szűve gerjedni kezde szeretettel őhozzája. És süvegét vetvén, és térdet hajtván néki, elméne onnét.

Bemenvén ezokáért az vitéz az királyhoz, kínálá az királyt szolgálatjával. Mondá az király őmagában:

– Jeles termetű ember ez; bizony üdővel hasznát vehetem ennek.

És szörzé az vitézt huszonöt lóra.

És nagy frissen viselé magát, és szorgalmatos lőn a királynak kedve keresésében. De mindenkoron az toronynak ablaka alá megyen vala mórálni. Az királynéasszony pedig csak nem hal vala meg érette. De semmiképpen szömbe nem férének egymással. Egyszer tehát, hogy ott jár vala az ablak alatt, az királynéasszony az bal csöcsét megmutatá néki, és egy cédulácskát vete néki az ablakról. Abban pedig megtanítá az vitézt, mit cselekedjék, hogy szembe juthatnának egymással.

Egyszer a király hértelen kiméne vadászni. És nem lőn senki, ki kiment volna véle, hanem csak az udvarbéli inasak. Mondá az király az úton:

– Nem tudom, hol járnak az uraim, hogy nem megyen senki velünk. Az én vitézem is nincsen itt.

Azonközbe elérközék az vitéz.

Mondá az király:

– Későre jöttek utánam.

Mondá az vitéz:

– Felséges uram! Nem mi bűnünk, hanem a hopmesteré, ki nem tette hírré minékünk, hogy felséged ki akar jőni vadászni. Bizony, ő dolga volna, hogy ugyan az udvarban laknék, és szünetlen vigyázna felségedre, és üdején jelentené az vitézeknek a tefelségednek akaratját. Úgy tudnának hozzákészülni, hogy mindenkoron alkomas üdőben jelen volnának.

Mondá az király:

– Semmirekellő az hopmester. Ezokáért innét tova te légy hopmesterem. Ám csináltass magadnak házat az udvarban, valahol szereted.

Mikoron ezokáért hazamentek volna, az vitéz, az új hopmester, mindjárást elhívatá az kőműveseket és az ácsokat és meghagyja nékik, hogy az kapu mellett való torony mellett építenének házat őnéki; mint a királynéasszony az cédulában azelőtt megtanította vala őtet. És mikoron építeni kezdenének, eljöve az király, és mondá:

– Igen hitvány helyre építed a házat.

Felelé az vitéz, az új hopmester:

– Felséges uram, igen jó helyen leszen itt: mert szinte az kapuba, és az egész udvarba vigyázhatok innét és mindenkoron eszembe vehetem, ki be- és kimegyen.

Mondá az király:

– Ez is jó.

Megépítteté ezokáért a házat a torony mellett, hogy a toronynak az egyik fala az ő házának az egyik hosszú fala lőn. És mikoron megkészült volna az ház, elbocsátá mind az kőműveseket, egytől megválva, kit behíva az végső boltba, és mondá néki:

– Szerelmes barátom. Egy dolgom volna, melyet reád kellene bíznom, ha hited volna és veszteg akarnál hallgatni. Én pedig nagy ajándékot adnék tenéked.

Felelé az kőműves:

– Vagyon hitem.

És megesküvék az hopmesternek, hogy veszteg akarna hallgatni. És mondá:

– Látod-é: ezen lyukaszd által a falt, hogy egy ember be- és kibúhassék rajta.

És a kőműves mindjárást általlyukasztá. Az hopmester ada egy gira aranyat a kőművesnek, és avval elbocsátá.

És az hopmester bebúvék a toronyba az királynéasszonyhoz. És ott erősen ölelgeték egymást és játszadozának egymással. És mikoron megelégedtenek volna, az királynéaszszony ada egy aranygyűrőt az hopmesternek ajándékba, hogy az lönne az ő szeretetinek az jele. És az hopmester esmét kibúvék a toronyból az ő házába. És a királynéasszony egy nagy szőnyeget függeszte az lyuk elejbe.

És ezt a gyönyörűséges játékot űzik vala gyakorta egymással, az hopmester a királynéaszonnyal.

Történék egyszer, hogy az király kiméne vadászni. És mikoron sokáig vadásztanak volna az hévségben, leszállának a lovakról egy erdő mellett. És mikoron ott az árnyékban nyugodnának, elaluvék a hopmester az fűben a király mellett. És mikoron a karját kinyújtotta volna, meglátta az király az hopmester ujján a gyűrőt, és megesmeré az gyűrőt, hogy az volna, melyet ő az királynéasszonynak adott volna az első elháláskor. És mondá az hopmesternek:

– Hol vetted ezt e gyűrőt? Énnékem is egyszer szinte olyan gyűrőm vala.

Felelé az hopmester:

– Egy húgom adta ajándékba énnékem örök emléközetre.

Mikoron tovább vadásztanak volna, mondá az hopmester az ő szolgáinak:

– Ha az király megkérd, hová mentem: mondjátok néki, hohy az álom után a hideg kezdett borzongatni, azért mentem haza.

És mindjárást beméne házába és bebúvék a toronyba az királynéasszonyhoz, és mondá:

– Szerelmes szűvem, az király meglátta az gyűrőt az ujjamban, és megkérdé, hol vettem. És mondá, hogy őnéki is szinte olyan gyűrője volt egyszer. Félek, hogy hazajővén, még kezdi tőled a gyűrőt előkérni. Nesze ezokáért, és tödd el.

És a királynéasszony eltévé az gyűrőt egy ládába.

Mikoron a király hazajött volna és a sarkantyút levetette volna, mindjárást felméne a toronyba és megnyitván az ajtókat, mondá az királynéasszonynak:

– Szerető feleségem, hozd elő az gyűrőt, melyet az első elháláskor néked adtam vala, hogy az én tehozzád való jóakaratomnak örökké jele lönne.

Mondá az királynéasszony:

– Metszen felséged véle?

Felelé az király:

– Örömest meglátnám.

És a királynéasszony elméne az ládához, és megnyitván azt, kivéve az gyűrőt, és adá ezt a királynak. Látvány a király az gyűrőt, mondá:

– Bezzeg szinte olyan gyűrőt láték ma az hopmester ujjában; és azt tudtam, hogy ez gyűrő volna, és kétségbe estem vala hozzád. Igenis haragudtam vala reád, de kérlek, bocsásd meg.

És kiméne az toronyból.

Annakutána jövének valami jeles népek a hopmesternek hazájából hozzá, és azoknak jeles ebédet készíte. És kéré az királynéasszonyt, hogy ő is ott lönne az vendégekkel, és vígadna vélek. És mikoron az vendégek eljöttenek volna, eljöve az királynéasszony is, szép ruhákban felöltezvén, és együtt kezde vígadni az vendégekkel.

Mikoron hallotta volna az király az sípszókat, megkérdé szolgáitól: mi dolog volna? Mondának az királynak: „Jeles emberek jöttenek a hopmesterhöz az ő hazájából, azokkal vígadik mostan."

Mondá az király:

– No én is odamegyek, és vígadok vélek.

És mindjárást odaindula. És mikoron bejött volna az házba, felszekellék az hopmester, és leülteté az királyt az vendégek mellé. És az királynéasszony vén egy kappant az tálból, és tevé azt a király elejbe, és mondá:

– Felséges urunk, felséged egyék, és vígadjon velünk. Reátekénte, és elcsudálkozik vala az ő szépségén, és gondolá, bizony ez szép asszony, szinte olyan mint az én feleségem.

– Kicsoda ez az asszony?

Felelé az hopmester:

– Felséges uram: én szeretőm és galambom.

És nem győze eleget reánézni.

Mikoron elkölt volna az ebéd, mindjárást felkele az király. És könyörge az hopmester a királynak, hogy tovább akarna mulatni; de az király mondá:

– Nem lehet, mert jeles dolgom vagyon.

Mikoron a grádicson lassan alá kezdene menni: az királynéasszony beméne a boltba, és a toronyba búvék a lyukon által. És ruháit leveté, és az heti ruhákba öltezék mindjárást. És az ablakba üle, és varrani kezde. Azonközbe felérkezék a király az toronyba, és igen megnézegeté az závárokat: és mind épen találá őket. És bemenvén az toronyba, megtalálá ott az királynéasszonyt, hogy az ablakban varrana. És ölelgetni kezdé őtet, és mondá:

– Szerelmes feleségem, megbocsáss, mert kétséges löttem vala hozzád. Mert ma az hopmesternél voltam ebéden, ez az ő szeretőjét is hozta vala oda. Életembe soha nem láttam, hogy egy asszonyállat oly hasonló volt volna az másikhoz, mint az vala tehozzád. Úgy kelék fel, hogy feljöjjek, és meglássam, ha mégis itt vagy. Kérlek, hogy megbocsáss.

És mondá az királyasszony:

– Nem nagy csuda ez, mert egy ember a másikhoz hasonló.

Mikoron ezt az játékot egynéhány esztendeig űzte volna az hopmester az királynéasszonnyal, egybetanácskozának, hogy egymással el akarnának menni az hopmesternek hazájába.

És a hopmester beméne az királyhoz, és mondá néki:

– Felséges uram! Immár egynéhány esztendeje vagyon, hogy híven szolgáltam tefelségedet: könyörgek tefelségednek, hogy immár felséged elbocsásson haza, mert örökségemhöz és nemzetségemhöz kell látnom.

Mondá az király:

– Maradj itt, ím jószágot adok, és jargalásod lészen.

Felelé az hopmester:

– Felséged eleget adott énnékem. Csak egy dolgot kérek felségedtől.

Mondá az király:

– Megadom, valamit kérsz.

Mondá az hopmester:

– Felséged adjon levelet, hogy az én szeretőmet, kit felséged látott házamban, szabadon elvihessem velem haza.

Mondá az király:

– Vidd el szabadon.

És a hopmester eltakarítá az királynéasszony kincsét, mind az ő maga gyűjtött kincsét a hajóra. Annakutána elbúcsúzván a királytól, elvivé véle az királynéasszonyt a hajóba, és elindítván a hajót menten menének.

Reggelre kelvén, a király felméne az toronyba, hogy ott mulatna az ő szép királynéasszonyával. És mikoron megnyitotta volna az tornyot: tehát csak az helye vagyon. És mikoron az toronyban széllyel kereskődnék, és a szőnyeget felemelte volna, látá az nagy lyukot, melyben be- és kijártanak vala. És mindjárást sírni és jajgatni kezde és az hopmestert átkozni: de hejába.

*

És mondá az császárné az Poncius császárnak:

– Hallá-é felséged az példabeszédet? Igen hiszen felséged a hét mesternek, szinte mint a király hűn az hopmesternek: de félek, hogy ők csak ezen járnak, hogy mind engemet, mind felségedet szégyenbe ejtsenek.

Felelé az császár:

– Légy békességes: holnap az nap, hogy meg kell halni az én fiamnak.

Reggelre kelve esmét parancsolá az császár, hogy kivigyék az ő fiát felakasztani. És mikoron látta volna az városbeli nép, hogy kivinnék, erősen keserülik vala őtet.

És elől találá őket az hetedik mester, Joachim, ki igen vén vala. Látván azt az császár fia, térdet-főt hajta néki. És az mester szóla nékik, és mondá:

– Barátim, ne siessetek véle. Reménységem vagyon, hogy megszabadítom őtet.

És az nép könyörgeni kezde neki, hogy igen sietne az császárhoz, és mentené meg az nemes iffiat. Az Joachim mester siete az császár elejbe, és leesvén előtte, köszene néki. Felelé az császár:

– Isten elveszesse dolgaidat.

Mondá az mester:

– Mit vétettem valaha felségednek?

Felelé az császár:

– Nem vétettél? Néked ajánlottam vala az én fiamat, és az te társaidnak, hogy oktatnátok és bölcsességre tanítanátok őtet; de tü néma bolondot töttetek benne. Annak felette latorságra tanítottátok, mert erőszakot akart művelni feleségemen. Ezokáért ám felakasztják. De bizony ti is meghaltok övéle egyetembe!

Felelé az mester:

– Felséges uram! Nem néma az tefelségednek fia. Ihol fejembe fogadom, hogy holnap reggel szól felségeddel, ha addig élhet. És csudálkozol az ő bölcs beszédin. És akkoron megmondja felségednek, mely igen hamisan vádolta őtet a te feleséged előtted. Meg is bizonyítja. Annakutána vége lészen ez vesződésnek.

Felelé az császár:

– Ha ez így lönne, megelégedném véle.

Mondá az mester:

– Felséged higgye az én beszédemet. De ha el nem akarod hinni, és megöleted fiadat, úgy lészen dolgod, mint egyszer egy vitéznek dolga lőn, mikoron az ő feleségének vérét látta volna.

Mondá az császár:

– Mint lőn annak dolga? Örömest hallanám az históriát.

Felelé az mester:

– Megbeszéleném az históriát, ha felséged visszahozatná az ő fiát az fogházba.

És az császár elkülde, és visszahozatá az fiát. És az Joachim mester elkezdé és megbeszélé az császárnak az példabeszédet.

1572

Chronica az magyaroknak dolgairól

(részletek)

Az Bonfinius Antalról, és annak bölcs írásiról

Mikoron írnának Krisztus urunknak születésének utána 1486., és immár Mátyás király az ő királyságában nagy sok hadakat viselt volna, és egyébképpen is sok jeles dolgokat cselekedett és véghöz vitt volna, beküldte Franciaországba, és Németországba, és mindenütt megkeresteté az jeles tudós népeket, és behozatá azokat nagy költséggel, és bőv füzetésre

Magyarországba; mert látja vala, hogy a magyarok barbarusok, és csak bárdolatlan parasztok volnának, és semmi egyébre igen jelesek nem volnának, hanem csak az egy nagy vitézségre. Ennekokáért hozá be a sok tudós embereket Magyarországba. Ezek mellett egyébféle sok jeles műves mestereket külemb-külembféle tudományokban és mesterségekben, hogy az magyarok meglátnák azoknak szép tudományokat, nagy emberséges voltokat, és az ő bölcs mesterségeket: ők is megszelídnének, és a régi ostobaságból kitérnének, és tanulnának naponként szép emberséges és bölcs tudományokat és mesterségeket; hogy az ő országa is megépülne, és megékesülne. Miért kedig Mátyás király igen nagy tisztességkívánó is vala, nem akará, hogy az ő jeles cselekedeti, jeles hadai, nagy győzedelmi, és az ő sok jeles löttdolgai, avagy az ő nagy vitéz atyjának dolgai, jeles cselekedeti és ennyi sok diadalmi vele egyetembe meghalnának, és felejtségbe jutnának; hanem hogy renddel megírattatnának, és az írásnak vagy krónikának olvasása által esmeretbe lönnének, és megmaradnának az jövendő embereknèl: hogy ekképpen emléközetbe maradna mindenkoron az ő nevek mind az egész világban. Ezért hívatá Olaszországból ezt a Bonfinius Antalt is.

Olasz volt ezokáért ez Bonfinius Antal, Asculán várasbeli polgár, mely a Picenti tartományba vagyon, és ékesen szóló és író a deák nyelvben volt; a görög nyelvet is igen nagy mesterségesen tudta. Volt kedig özvegy ember akkoron, mikoron Mátyás király őtet kihozatá hozzája. Vala kedig szegény ember, és maradtanak vala néki feleségétől két hajadon leányi, házasságra alkalmatosok. Mikoron ezokáért Mátyás királyhoz jött volna, szép írásokat hoza néki; hoza kedig az ő írási és szép versei közett egyníhány kenyvet is, melyeket görög nyelvből deák nyelvre tolmácsolt vala. Mikoron látta volna ezokáért Mátyás király a Bonfiniusnak nagy bölcs voltát, igen örűle néki. És miérthogy hallotta vala szegény voltát, és hogy öreg kiházasító leányai volnának, őmagát ezer arany forinttal megajándékozá, mindenik leányt is ezer-ezer forinttal, hogy az lönne jegyruhájok. Mert Olaszországban olyan törvény vagyon, hogy az atya először kihirdeti az ő leányának törvényét, mert annélkül senki nem kéri, és senki sem veszi el. Úgy marada annakutánna Bonfinius Mátyás királynál.

Meghagyá kedig Mátyás király mind a püspekeknek, mind az apáturaknak, és mindenféle deákoknak, hogy elkeresnék mind az egész országot, minden káptolonbeli libráriákat[41], és minden kalastromokat, és egybegyűjtenének minden jegyzéseket, írásokat, és minden históriákat, és azokat behoznák, hogy megláthatná azokat az Bonfinius rhetor, és egymásután szép rendre hozhatná, és szép ékes deák szókkal megírhatná azokat.

És mikoron ekképpen lett volna, Bonfinius a sok jegyzésekből, és külemb-külembféle írásokból mind egy könyvbe szörzé mind az egész históriát, kezdettől fogva mind végig. Annakutána Mátyás király mind az egész országból gyűjte az urak és főrendek közül huszonnégy véneket, és Visegrádon azok előtt és a király előtt mind kezdettől fogva végig elolvasá Bonfinius a könyvet, és úgy szóltanak renddel minden cikkelyekhöz, és megmondották mint hallották ők azon dolgokat az ő ősöktől. Úgy készült meg az Bonfinius krónikája Mátyás királyig. Mátyás király üdejébe Bonfinius mind véle volt, és együtt járt véle a táborokban, és füleivel meghallotta és szemeivel meglátta mind az dolgokat, és úgy írta meg azokat szép renddel. (19)

Mátyás király után is élt Bonfinius, és László király[42] udvarában volt. László király is nagy fizetést tött néki, és arra fogadta, hogy az ő üdejebéli dolgokat Mátyás király üdejétől fogva megírja. Meg is írta, és annakutána az egész krónikát dedicálta és ajánlotta László királynak. De a könyv nem volt nyomtatva, hanem csak írva; és a püspekek annak utána kiki mind magának megíratta. De miérthogy a könyv nagy és hosszú, restelték megírnyi, mind a könyvet. Ezért egyik egy részét írta, másik a másikat, harmadik az harmadikat: e sok darabokból annakutánna mü üdőnkbe egybeszedegettük, és rendre hoztuk mind az egész könyvet nagy munkával, és nagy nehezen: mert az egész könyv elveszett Bonfiniusnál és László királynál. (20) Mátyás királynak köszenjük ezokáért ezt, hogy nálunk vagyon az magyar krónika, és hogy Bonfinius azt bölcs és ékes deák szóval megírta. Mert ha Mátyás

[41] Könyvtárakat
[42] II. Ulászló

király oly bőv füzetést nem tött volna, és viasz fazékban és somfánál főzett volna, mint a mostani fejedelmek és urak, bizony egy csöpp krónikánk sem volna, és nem tudná senki, mint jöttenek az magyarok be, és honnét jöttenek be az országba; kik voltanak fejedelmek és királyok kezdettől fogva az országban etc. Köszenet volna ebbe az jámboroknál: méltók is volnának ezek böcsületre, kik ebben munkálkodtanak, és munkálkosznak, hogy az magyarok az ő nyelvekben megláthassák az ő elejeknek jeles históriáit: de kevesen találtanak, kik valami hálaadóssággal lönnének az szegény jámborokhoz. Mit tehetünk? Olyan volt mind kezdettől fogva az világ. Ám légyen minden az ő kívánsága szerént.

Az Mátyás királynak nagy dicsíreti

Az Mátyás király szép termetű férfiú vala, sem igen kicsin, sem igen nagy. A közép termetséget valamennyére meghaladta vala; szép és nemes tekéntetű, mutatván akaratos bátor szüvet. Veres orcájú vala, szép sárga hajú. Szépen ékesítik vala orcáját mind szöméldeki, melyek szélesek valának és gyors feketére hajlandó szömei és az ő mindenképpen illendő orra; szabad és egyenes tekintetű vala, és oroszláni módra az eltekintésbe semmit nem pillant vala a szömével. Az eltekintésben kegyességet mutat vala, akire kedig fél szömmel néz vala, az nyilván nagy haragnak jele lőn. Majd hosszú vala a nyaka és az álla, és majd széles vala a szája. Szép illendő feje vala, sem felette igen nagy, sem igen kicsin. Az homloka majd széles vala. Szépen illenek vala egybe tagjai. Szép gömbelég karjai valának, és hosszú kezei. Széles vala mind háta, mind mellye. Szép lábai valának, az lovon való járásra alkalmatosok. És mindenképpen szép teste vala, fejér veres színű, mint a nagy Sándor felől írnak. Gyermekségétől fogva igen gyors vala és erős mellyű, nagy és bátor szűvű, nagy dícsíret és tisztességkívánó. Igen munkatehetű vala, és nem hamar fárad vala meg. Igen szenvedhet vala az ő teste mind hideget, mind hevet, mind ehséget, és mindenféle munkát. Az hadakozás könnyű dolog vala nála. Semmi nehezebb dolga nem lőn, mint otthon hivolkodni. Gyönyörűséges lakásokat igen szereti vala. Kedveli vala a szép asszonyiállati szömélyeket, de más embernek feleségét soha nem bántott. Gyakorta mulatott barátival, és ijutt[43] az lakásban vélek. Kész vala mindjárt az igéretekre. És hertelen haragú vala. Szabad elméje vala; mindenkor nagy dolgokra ügyeközik vala. Nem vala kegyetlen, sem embertelen, mint a fene pogánok, hanem a rómaiaknak természetek után minden cselekedetiben vágyódik vala. Hogy egyníhányat baráti közül megnyomorított, nagy okokért kellett azt megművelni, noha nem dicséretes vala ez őbenne. Első vétekre senkit nem büntötett az ő baráti közzül, de ha másoduttal vétközett, keményen megbüntötte annakutána. Nem igen jeles szerencséje is vala barátihoz, mert sokkal alávaló rendből felemelt, kik annakutánna ellene ügyekeztek praktikálni. De némelyeket is pórságból vötte ki és a porból vette fel, kik igen jeles emberek löttenek annakutána.

Egyébképpen minden dolgaiban igen jó szerencsés vala. Az csehek ellen való hadban egyszer minden költsége elfogyott vala, és az hadakozók minden nap kérik vala az ő zsoldokat. Akkoron egy napról a másikra halasztja vala őket: ma s holnap etc. Mikoron szinte az utolsó napot tötte volna nékik, azon éjjel kockát kezde hánni az urakkal, és azonegy éjjel tízezer arany forintot nyere tőlek, és azokat osztá annakutána az hadakozók közükbe. Nem gyakorta vétség esett az ő dolgaiba, amihez kezdett. Ez is igen felmagasztalá az ő felséges mivoltát, hogy nem vala embertelen, hanem igen nyájas és emberséges, és örömest hallgatja vala az embereket, és minden embert jó válasszal elbocsátja vala tőle. Igen kegyelmes és szelíd erkölcsű vala mind addig, méglen Beátrix királyné-asszon hozzá jöve. Mert annakutána az megmáslá az ő kegyes természetit. (21)

Az írási tudományokhoz felette igen nagy kedve vala. Megkeresteté minden országokban az jeles és tudós férfiakat, és drága költségekkel elhozatá azokat Magyarországba. Külembkülembféle mesterembereket is behozata az országba. Ezt hallottam Brodoric István püspektől (22), kinél vala az egész épületnek jedzésének a képe is (23) a Duna mellett Budán alól nagy mély, széles, hosszú, és igen temérdek fondamentomokat vettete fel és megrakatá

[43] Ivott

azokat valamennyére a föld felött, és nem mondá senkinek, mit akarna oda csináltatni. De készen immár mind meggondolta, és megjedzette vala nagy papirosra az fondálókkal, minémű lönne az az épület. Úgy jedzették vala, hogy az épületnek két piaca[44] lönne. Az egyik, a felső, Bécs felől, igen hosszú, a másik fél annyi. A felső piacon úgy rendelte vala, hogy háromfelől mindenik oldalon boltos kamorák lönnének egymás felött hét renddel, napnyugatra Buda felé és a Duna felé volnának mind a kamoráknak az ablaki. Úgy jedzette vala kedig, hogy ott kerengő volna köröskörnyül, és ez kerengőkbe mennének a széles grádicsok fel a földről egyikről a másikra, és hogy a kerengők a kamorák előtt olyan szélesek volnának, hogy a deákok mind belé férnének, és ott hallgathatnának leckét. Ahoz kedig a piacot egybe akará szorítani. És hét részre akarta azt egyegy által kőfallal; és mindenik szakasztásnak az ő piacára közepben egyegy faragott oszlopot akarta állatni, és az oszlopnak az oldalában akarta az lektornak székit helyheztetni, holott a doktorokat el akarta rendelni mind végig minden oszlop mellett a leckéknek olvasására, hogy az egyik oszlop mellett az egyik grammát olvasott, a másik oszlopnál a másik dialetikát, a harmadik mellett az harmadik lektor a rhetorikát, a negyedik oszlop mellett a negyedik doktor arithmetikát, az ötedik mellett az ötedik lektor a muzsikát, az hatodik mellett az hatodik doktor geometriát, az hetedik lektor az astronomiát. (24) És mindenik oszlopra fejül egy kristályos lámpást akara csináltatni, és minden estve az lámpásokat akarta meggyújtani, hogy éjjel is olvashatnának a lektorok leckéket, és a deákok tanolhatnának szinte mint nappal a hét lámpásoknak világosságától. És úgy akarta az épületet rendelni, hogy mindenik piacról bolt alatt általmehetnének a kamorák közett a kamoraszékekbe az Dunára. A hol által akarta rekeszteni az hosszú piacat a küssebbik piactól, abban az oldalban akarta a doktoroknak és a lektoroknak házait csináltatni minden szükséges szobákkal és kamorákkal, hogy az ablakok azzoknak házainak lönnének napkeletre a küssebbik piacára, napnyugatra az hosszú piacra az oszlopok felé, éjszakra a Dunára, délre kedig Budára. Annakutána úgy akará a küssebbik piacát épűteni, hogy az éjszaki oldalban szép boltok, szép szobák, és szép kamorák lönnének, hogy az elsőkben az orvas doktorok laknának, az másikban az patikárosok és az borbélyok, az harmadikban volnának az betegek külembkülembféle szobákban, boltokban és kamorákban. A másik oldalon lönnének szép pincék, szobák, boltak és kamorák, kikben laknék az oekonomus, a családos ember, és minden ő családjai, hogy az mindenféle bort és sereket, kenyeret szinetlen árolna nagy bővséggel. Az naptámadati oldalában jedzette vala az egyik nagy kaput kezépben; az felső részre délre Buda felé jedzette vala a műveseknek házait, holott mindenféle művesek árolnának, de nem hogy ott laknának. De az alsó részére a Duna felé jedzette vala a kapu felött szép szobákat, boltokat, és kamorákat, hol az egész akadémiának, avagy fő országnak oskolájának prépostja laknék, ki mind a több deákoknak, lektoroknak, mestereknek és doktoroknak rektorok és vezérlője volna. És úgy rendelte vala, hogy éjszakra a kapu alól a Duna felől mind az egész szeren alól egymás mellett mind konyhák volnának, és a felett mindenféle szükségekre való házok: mert azt tekéllette vala őmagába, hogy úgy rendelne minden szükségeket, a schola mellé mind ételből, mind italból, mind az egyéb embereknek szükségrevalókból, hogy az negyvenezer tanoló deákokból egy sem jőne be egész esztendeig az városba semmi szükségeért, hanem mindenek ott bőven volnának a schola mellett: ennek alkolmatosságra kedig jedzette vala, hogy az első küssebbik udvarba két oszlop állana, és az oszlopból csatornás kút folyna ki, és mindenik oszlopon feljül egy-egy nagy kristályos lámpás volna, mely éjtenéjtszaka világosodnék. Úgy is jedzett vala , hogy az hosszú piacon is azon csatornás kút felforrana, és kiötlenédnék három helyen a Duna vízzel. Úgy is intézte vala a dolgot, hogy negyvenezer deák laknék szinetlen e scholában, és arra ügyeközik vala, hogy oly disciplinát[45] szörzene a scholában, hogy ne volna az egész scholában mind ennyi deák közett is vagy egy dákos is és hogy ennyi deáknak mind elég ételek és italok volna az schola konyháiból, és az oekonomusnak[46] pinceiből. Erre kedig a Duna mellé mészáros

[44] Udvara

[45] Fegyelmet

[46] A gazdaság vezetőjének

céhet akar vala szörzeni egy kenyérsütő itcájával egyetembe, és abban egy nagy vásárt, melyet meg akar ajándékozni nagy szabadságokkal, hogy minden nap elég volna a negyvenezer deáknak. És a prépost avagy rektorsághoz, és az oekonomussághoz jeles és nagy jószágot akar vala szakkasztani, és sok ezer forintára jövedelmet, hogy mind e széles világon nem lönne jobb, szebb, és bővebb schola annál. Ezt is megjedzette vala, hogy az jeles épületet, melyre szándékozott vala régenten Zsigmond király és császár, hogy azt is véghöz akarná vinni. Tudniaillik, hogy Buda várából hidat akarna hozni faragott kövekből, és azt által akarná vinni a schola felett nagy szélesen a Dunán, és az híd végén a Dunaparton Pesten felött igen erős várat akarna rakni temérdek kőfalokkal, nagy töltéssel, hogy boltakon általmehetnének a nagy töltésen mind a párkányba, mind a nagy szegeletes bástyákban, melyek mind ki a széles és mély árokra szolgálnának. Mind olyan jeles és nagy dolgokat meggondolt és elvégzett vala az ő fejébe, melyeket meg is jedzetett, és megíratott vala nagy szépen az fondálókkal. Nagy elméje vala az embernek, és véghetetlen tanácsa. Ha száz esztendeig kellett volna élni, csak az egy jedzett épületre nem volt volna elég: még is a fondamentomát megásatá, és megrakatá, és meglátszanak ott a mai napon is, noha nem tudja minden ember, micsoda, és mit akart avval indítani.

Ez mellett az isteni szolgálatra igen hajol vala szinetlen, nagy szorgalmatossággal. És erre nem tud vala semmit kíméleni. Mikoron egyszer Szegeden az gyűlésben vala, és szent Demeter napján[47] bement volna a nagy misére, és látta volna, hogy nem igen jeles kazula avagy misemondó ruha volna a plébánoson, a nagymisén mindjárást offerendára[48] méne, és mikoron megkörűlte volna szent Demeternek oltárát, mindjárt levoná az ő felső ruháját, és az oltárra offerálá azt, hogy szent Demeternek kazulát csinálnának belőle. Becsülik vala kedig azt a ruhát hatvanezer forintra. Ebből tetszik, mely ájítatos szűve volt. Esmet, mennyi költséggel megépűtette Budán a király kápolnáját? mennyi költséggel szörzette a sok nagy szavú papokat belő? Mennyi nagy költséggel épűtötte a librariát? Mennyi sok pénzzel szörzette a nagy sok íratott hártyás könyvet belő, mind göröget, mind deákot? (25) Mennyi sok és szántalan nagy pénzzel megépűtötte a sok egyházakot, oltárokat, apátúrságokat és kalastromokat etc.

Ennek felette igen bátor szűve is vala. Mert nagy dolgokat mer vala kísérteni, mint odaelő Szabács várának mevítatásáról megmondottuk. (26) Mert egyedöl ült egy inassal egy csónokba, és csak révésszel, és úgy járta éjjel Szabácsnak az oldalát, és őmaga meglátta és megkémlötte, hol és miképpen kellene Szabácsot vítatni és ostromlani. Bécset hogy vítatta, őmaga vött vajat és kosár tiknyomat a hátára, és úgy árolta ezeket a bécsi vásáron üdegen rossz ruházatokban, és úgy hallotta ottbenn Bécsben, mit szólnak az emberek, és mire ügyeköznek, és mindenképpen meglátta az hadakozóknak az ő tartásokat, és minémű renddel őrüznének.

Egyszer midőn török császárral szömbe szállott volna táborban, török ruhában öltözék másod magával, és megelgyedék azokkal, kik élést visznek vala a török táborba. És midőn bement volna a török táborba, napestig ott árpát árol vala, nem igen messze a császár sátorához. És mikoron a császárnak felviszik vala az ebédet, mind megszámlálá a tál étkeket. És mikoron visszajött volna az ő táborába, másod napon levelet íra a török császárnak, mondván: „Ag ebűl őrzesz táborodban, mert tegnap mind ott ültem sátorod előtt és árpát ároltam, és mind megkémlettem táborodat. Hogy kedig ne kételködjél ebben, ennyi számú étkeket vittenek tenéked fel ebédre." Hogy ezt török császár levélből megértötte volna, igen megijede, és másod napon virradóra kioroszkodék táborából, és elméne Mátyás király előtt.

Igen okossággal vigyázó ember is vala Mátyás király. És mikoron valakit vádolnak vala előtte, avagy hogy a kémek valami hírt hoznak vala néki, nem mindenkor hiszi vala beszédeket. Hanem paraszt slejt ruhába öltözvén, őmaga másod magával kioroszkodik vala udvarából, és mindeneket őmaga akara szömével meglátni. Budán a kapások közé állott,

[47] Okt. 26.
[48] Adakozásra

és úgy akarta meghallani, mit szól a község felőle, és minémű ítéltet teszen az ő királyi birodalma felől.

Erdélbe bemenvén, Hunyadon[49] eloroszkodék a seregtől, és Kolozsvárra bemenvén, mind alá-fel kerengett a városban. Azután a mészárszékbe ment, és ott ülvén, úgy lógotta a mészárszéken lábait. Egy bíró lakott ott ellenébe a mészárszéknek, ki a jobbágyokkal nagy sok tűzre való fát hozatott volt, és a kolozsvári szegény néppel azt felvágatta volt. Annakutána a poroszlókkal mind a fa mellé kergeté a szegény népeket a piacról, hogy a fát behordanák a bírónak az udvarba, és asztokba raknák. Úgy találá az egyik poroszló Mátyás királyra is, és monda néki: „Jere te sima orró, hordj fát." Mondja Mátyás király: „hány pénzt adsz?" És monda a poroszló: „ebet adok" – és jót rándíta egyet a válla között a bottal, és úgy hajtá őtet a ház elejbe az vágott fa mellé. Hogy oda juta a király, tehát a bíró fekszik a könyeklén. Monda Mátyás király: mit adsz, hogy besegítsem a fát vinni? Monda a bíró: „Co el kurvafi! Hordjad, mert ezennel úgy kékül meg a hátod." És szegény Mátyásnak váltig kelle hordani. A behordásba kedig három hasábfára megírta volt Mátyás király az ő nevét veres krétával. Azonban eloroszkodék onnét, és Gyaluba ment fel a sereg közübe.

Harmad napra alá jő Kolozsvárra. Mikoron egyníhány nap múlatott volna, szömbe hívatá e kolozsvári bírót és a tanácsat. Hogy szömbe volnának, megkérdé a bírót, mint volna az város? épülne-é vagy nem? volna-é a szegénységnek valaki nyomorítására, avagy nem? Felele a bíró: „Felséges urunk, a te felséged oltalma alatt jó békességben vagyunk: nincsen a szegénységnek semmi nyomorúsága." Mond a király, szolgáinak: „menjenek a drabantok el, és hányják meg a bíró udvarában az új asztag fát, a fa között ott megtaláltok három hasáb fát, melyeken az én nevem vagyon megírván veres krétával, hozzátok azokat ide. És fogjátok meg a bíró poroszláit, és hozzátok azokat is ide." És a drabantok mind oda futának, és meg kezdék hányni az új asztog fát, és nem sok üdő múlva kettőt megtalálának az fákban. És a király monda a bírónak: „hol vetted ezt a fát?" mond meg. És a bíró megrémülvén, döderegve monda: „az jobbágyakkal hozattam" Monda a király: „kicsoda vágta fel?" Mikoron a bíró hallgatna, megreasztá a király: „mond meg". És monda a bíró: „az városbeli szegény nép vágta fel" Monda a király: „kicsoda vitte az udvarodban?" – és fordulván az egyik poroszlóra, és monda néki: – „lator! nézzed az orromat, ha sima? lator! most is tüzel a hátam a te ütésed miatt" És monda az uraknak: „lássátok nagy kegyetlenségét" És megbeszélé nékik az egész históriát.

Annakutána monda a bírónak: „te hamis bíró: agg ebnek és kurvafiának mondál, és meg akarád kéküteni hátamat, hogy füzetést kívánok vala a fahordásért. Ezeket a fákat hátamon kellett behordanom. Ihol kezem írása rajta vagyon: meg nem tagadhatod. Mi nem jobbágyúl adtanak a szent királyok a szegény népet, és a falukat az városokhoz, hogy bírák és tanácsok rabúl bírják azokat: nem tü jobbágyitok, hanem mindnyájan én jobbágyim vagytok, mint szinte amazok szegények. De miérthogy ők együgyűek szegények, az ő gondjaviseléseknek terhejét raktuk türeátok, és hogy az városoknak építésére segítségül legyenek. Még a nemeseknek is nem adtuk a szegény népet jobbágyul avagy rabúl, hanem csak a földet adtuk nékik az ő vitézségekért, hogy majorkodjanak rajta, és a szegénység is majorkodjék rajta. És miérthogy a szegények élik az ő földeket, hogy azért adót adjanak nékik a király adája mellett, és bizonyos napokon is szolgáljanak nékik: és ezért viszontag tartoznak a nemesek véle, hogy gondjokat viseljék, és megoltalmazzák őket". Annakutána úgy fordítá Mátyás király a beszédet a kolozsvári bíróra, és mondá néki: „Te hamis és kegyetlen bíró, miérthogy ezt a törvénytelenséget művelted, és ekképpen szömemnek láttára hamisan megraboltattad, ezért akasztófa volna helyed: de hazámon nem művelem ezt a szömérmet, hanem harmad napra fejedet elüssék. Te kedig lator poroszló, törvéntelenségnek hóhére, miérthogy a szegénységet így kínzottad, és énnékem megütötted minden ok nélkül a hátamat, és ebbel kínáltál engemet, harmad napra elvágják a te jobb kezedet, mellyel megütöttél engemet és a szegényeket, és annakutána egy nagy gyevedert kössenek nyakadra, és avval egyetembe az akasztófára felakasszanak." És a másik poroszlónak

[49] Bánffihunyad

monda: „Te szegénykergető lator, tégedet harmad napra a prengér[50] alá vigyenek, és három pálcával jól megcsöpeljék a hátodat, annakutána a várasból kiverjenek, és országomból kimenj: mert ha megtaláltatol országomba, akasztófa lészen helyed." És ezek mind így lőnek.

Annakutánna Szebenbe is úgy oroszkodott be, és a fekete apácák mellett ment be egy szegény özvegy asszonnak házába. És a képet ott hagyván, mind bejárta az egész várast, és mindeneket meglátott és megértött. Mert sok nyelveket tud vala Mátyás király. Csak törökül és görögül nem tudott: a több európabéli nyelveket majd mind megtudta. És mikoron harmad napig ott lakott volna a szegény özvegynél, egy péntek napon borért küldötte a szegény asszont. Addig még az asszon borért méne, feladá egy kis csuporból az olajos káposztát a tűznél, és mind megövé azt. És egy arany forintot tőn a csupornak a fenekére, és elszekék onnét, méglen a szegény asszony megjöve a borral. Azt mondotta, hogy soha életében jobb ízű ételt nem ött az olajos káposztánál az özvegy aszonnál, és az szalonnás káposztánál, melyet ött vala az Domine Valentinénél estve, mikoron Moldovából kiszaladott az havason által. (27) De Szebenbe is annakutána fejét vétette az polgármesternek. (28)

Annak felette igen eszes és bölcs ember vala Mátyás király. Mikoron beszél vala, nem egymás hátára hányá vala a beszédeket, hanem halkkal beszéle, szép renddel egymás után, és minden beszéde nyomós vala. Egyébképpen baráti között igen szép vígasságos beszédű és csúfondáros vala. (29) Barátival oly nyájas vala, hogy őket vacsorára híván, gyakorta őmaga beméne a konyhába, és megsegít nékik készíteni az vacsorát. Nem csak kedig az öveivel teszen jót, hanem az üdegenekkel is. Az jó szerencsébe nem hivé el magát, hanem térden állván, úgy adá hálát az Istennek. Bőkezű vala az isteni szolgálatra. Mikoron valami súlyos dologban vala, nem bánkódik vala, hanem vígasságot mutat vala. Mikoron előmente vala az ő dolgainak, mindennel jót teszen vala. Nem haragszik vala azokra, kik reá feddnek vala. Igen megneveti vala a kérkedőket. Barátihoz igen kegyes vala, az ő ellenségihöz kedig igen röttenetes.

Mikoron az hadba volt Mátyás király, erősen vigyázott. Nem hagyta az vigyázást csak őrüzőkre és az istrázsokra, hanem őmaga forgolódott, ment és jött. Őmaga akart mindent látni és tudni. És mikoron várat vagy várast kell vala vítatni, őmaga megnézte először, annakutána elejbe adta az hadnagyoknak mind az vításnak minden módját. Ha meg kellett ütközni valami ellenséggel, nagy pénzzel szörzett ő jeles kémeket, és mind megtudta először, mint vagyon az ellenségnek tábora, serege, és minden készület, mire ügyeközik, mit végez tanácsába, mint akarja az viadalt kezdeni. Ahoz képest, és ugyan az ellen nagy bölcsességgel rendelte minden népét, és mind az hadnagyoknak megparancsolta, ki hol álljon, mit műveljen.

Egyníhányszor rút és pokol üdőben, mikoron az ellenség ingyen sem tudna félni, úgy ütötte meg az ellenségnek táborát. És olyan csoda módon tudta ő megkörülni az ellenséget, hogy minden ember csodálkozott rajta. Felette igen bátor szűve vala az hadakozásra, a mellett igen bölcs, de álnak is. Egy fordulásban olyan fortélyt talált az ellenség ellen, hogy az hősek mindnyájan elámélkodtak rajta. Ahova megyen vala, úgy megyen vala, mintha röpülne. Kocsis postán egyníhány száz mélföldig elment, csak kevés napig. Igen vigyázhat vala, és igen nagy munkát tehet vala. Az hadban szépen tud cselöködni az hősekkel. Noha beszédes vala, és csúfságot indít vala az hősek között, azért úgy viseli magát ez mellett, hogy úgy félnek vala tőle, mint egy kegyetlen oroszlántól. Az viadalban bátor szűvel megyen vala néki, és vitézül vív vala. Az diadalom után kedig kegyes is vala, és tud vala könyörülni a könyörgőken. Őmaga kedig teszen vala választ minden könyörgőnek, és nem halasztja vala senkinek dolgát vagy a cancelláriosokra, vagy imerre, vagy amarra. Nem vala hertelen haragó, de az hitetlenek ellen, és kik arcól ellene támadnak vala, és kik árulást szöreznek vala ellene, igen kegyetlen vala.

Mely igen bölcs lött legyen kedig Mátyás király az hadaknak viselésében és a seregeknek elrendelésében, azt megmutatá egy nap előttünk, mikoron megvötte volna Német-Újhelyt.

[50] Pellengér

(30) Mert ott Újhelyből kihozá egynyíhány nap múlva a feleségét, az Beátrix királyné-asszonyt, és a széles mezőre hozá a váras elejbe. Annakutána oda hozá minden népét, és ott megmutatá az ő seregrendelésnek minden nagy mesterségét a királyné-asszony és az ő egyéb baráti előtt, és a sok fejedelmeknek jeles követi előtt, kik akkoron nála valának: és mindnyájan elámélkodának rajta. Valamit olvastam a régi tudós mestereknél, kik írtanak az hadakozásról és a seregeknek elrendeléséről mindenféle viadalra, látván Mátyás királynak jeles rendelésit (mert az Beátrix királyné-asszony mellett állott vala),[51] mind eszembe juta, és úgy tetszik vala, mintha mind ott jelen látnám. Megmutatá ott Mátyás király nem csak ezt, hogy jeles bölcs király volna, és hatalmas, hanem ezt is jelentené, hogy jeles és legfeljebb való hadnagy is volna.

Ekképpen rendelte vala kedig minden hadakozóit. Négy részbe szörzette vala mind az egész sereget. Az huszárokat és az könnyű fegyvereseket kétfelé rendelé a szárnyokban. A két szárnya között rendelé a seregeknak a derekát. Ebben valának először rendekben a lovagok, kik húszezeren valának. Az lovagok mellett valának rendekben az gyalogok, kik tíz ezren valának. A dereka mellett oldolól mindkétfelől és hától valának a szekerek, melyek majd kilencezeren valának. Ezeknek ez seregeknek őmaga osztá ki renddel a zászlókat. Az elsőnek adá a római keresztyénségnek címerét az zászlóba, a másiknak adá az Hunyadi nemzetnek címerit, az harmadiknak adá Magyarországnak címerit, a negyediknek adá a Tótországnak, Csehországnak, és Bécsországnak címereit. Annakutána úgy osztogatá ki az hadnagyoknak címereit renddel. És minden kopjás hadakozónak új lobogója vala a kopja végén, melyekkel felette igen szép ékes vala a sereg. Az egész sereg kedig nagy veszteg hallgatásban vala.

Hogy az első zászlót elhozák, adá azt a király egy régi hősnek, és szép szóval megtanyítaná azt az ő tisztire. És annakutána mindjárást leódatá a sarkantyúit róla, hogy ne űzhetné a lovat, hanem az ő helyébe veszteg állana. És mindjárást állatá az a zászlótartó környül tizenkét képeseket, esmet tizenkét alabárdosokat, és ennyi botosokat. Úgy rendelé annakutána az ízeket renddel a zászlótartó elejbe, és mindenik ízbe helyheszte huszonötöt lovagot. Nyolcvan olyan ízeket rendele az zászlótartó elejbe, utána is annyit. A több részeket is a seregnek szinte ekképpen szörzé. Őmaga a királyok környül forga mind a seregen, és hogy előindítja vala a sereget, kiki mind szépen megtartá az ő rendét, mert mindenik fél vala a királytól, és vigyáz vala az ő rendőre. Egy emberszavat ott senki nem hallott, hanem csak tisztán a királyét.

Mikoron előbb mozdultak volna egy kevéssé, inte a király az egyik zászlóaljának. És ottan tettetik vala, mintha az ellenség szömbe volna, és néki mozdulának szép renddel, hol körek formájába, hol három hegyűbe, hol négy hegyibe, hol ollóformába, és ekképpen szép renddel megmutatják vala az ő kész voltokat. És mikoron minden részek ekképpen megmutották volna magokat, úgy rendelé annak utánna az egész sereget ütközetre, hogy megmutatnája az Beátrix királyné-asszonynak az ütközetnek az ő módját. A két szárnyára rendelé az fegyveres lovagokat az ő rendekbe. Két részét esmet a lovagok fegyveresek közül a közepire rendelé, elöl, a seregnek a derekába. Középaránt ezek közükbe gyalog fegyvereseket rendele. Ezeknek utának rendelé az gyalogokat, a képeseket, a kézíjeseket, és a több gyalogokat. Ezek után állatá a könnyű fegyvereseket szépen rendekben. Az harmadik rendbe áltatá a darabontokat, ki jelesbek valának és azok közett vala a fő zászló, és az utolsó. Mindenik szárnya elejbe egy-egy sereg huszárt rendele, kik az hamar lovakon valának. És ennek az egész roppont seregnek az ő formája és képe szinte olyan vala, mint egy skorpiónak a képe. És ezeket úgy indítá, mint hogy szinte az ütközetnek mennének. És Beátrix királyné-asszony és mü mindnyájan véle egyetemben elcsodálkozunk vala rajta, hogy egy fő, ennyi nagy számú népet, olyan nagy engedelmességben tudna igazítani, és olyan szép tartással bírnyi.

Olyan szép szörtartásban nevelte vala fel Mátyás király az magyarokat az hadakozásra, jeles fenyűték alatt. Véle voltam mindenütt a táborban, és szömemmel megláttam, mint tanyította és oktatta őket. Soha népet nem láttam, mely inkább tudna hevet, mind hideget

[51] Ti. Bonfini

szenvedni, mint az ő népe: soha nem láttam népet, mely inkább szerette és böcsülte volna az ő fejedelmét, mint az ő népe őtet szereti és böcsüli vala. Mihelyt dobot ütének, mindnyájan készek valának az viadalra, és készek valának mellette halálra menni. Soha támadás[52] nem lőn az ő táborában. Tiszta vala kedig az ő tábora minden fertelmes élet nélkül és paráznaság nélkül. Nem igen sok dézselést és tobzódást látnak vala az ő táborában; sem hallnak ott vala isteni káromlásokat, sem átkozódásokat, sem rút és undok szitkozódásokat. Házasok valának főképpen mind az ő hadakozói, kiváltképpen a lovagok. Egynyíhányszor csak harmad üvre szállattanak egyszer haza, még sem hallott senki valami paráznaságot hozzájok. Ha valakit találnak vala valami parázna szöméllyel, azt úgy tartják vala, mint egy tisztessége-vesztettet. Mind télben nyárban egyaránt valának a táborban, és nagy békességgel szenvedék el mind az hevet , mind az hideget. Jeles hadnagyi valának kedig Mátyás királynak külemb-külemb nemzetek közül, és ugyan sokan. Ezek között vala kedig Mátyás király mint egy nagy Sándor.

Éltében mind az egész ország reá kiált vala Mátyás királyra, hogy igen kövély, nagyravágyó, hertelen haragó, és felette igen telhetetlen volna: megnyúzná és megönné az országot a sok vámokkal és a nagy rovásokkal, mert négyszer rója vala minden esztendőben az országot etc. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsírni kezdé őtet. Mert mindjárt meg kezde bomlani a békesség az országba. Ottan megelevenülének a törökek is, és az ország egyik nyavalyából a másikba esék. Akkoron kezdé minden ember megismerni, micsoda jeles fejedelem volt volna az Mátyás király. És akkoron kezdének mind az emberek mondani: De csak élne Mátyás király, bátor minden esztendőben hétszer róná meg az országot etc.

1575

BORNEMISZA PÉTER

Siralmas énnéköm

Siralmas énnéköm tetűled megváltom,
Áldott Magyarország tőled eltávoznom.
Valjon s mikor leszön jó Budában lakásom?!

Az Fölföldet bírják az kevély nímötök,
Szerémséget bírják az fene törökök.
Valjon s mikor leszön jó Budában lakásom?!

Éngömet kergetnek az kevély némötök,
Éngöm környülvettek az pogán törökök.
Valjon s mikor leszön jó Budában lakásom?!

Engöm elúntattak az magyari urak,
Kiízték közőlök az egy igaz Istent.
Valjon s mikor leszön jó Budában lakásom?!

Legyön Isten hozzád, áldott Magyarország,
Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság.
Valjon s mikor leszön jó Budában lakásom?!

Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában,
Bornemisza Pétör az ő víg kedvében.
Valjon s mikor leszön jó Budában lakásom?!

1557

[52] Lázadás

Énekecske gyermekek rengetésére

Szenteltessék, Uram, az te szent neved!
Dicsérjenek az csecsszopók tégedet!
Adjad, Uram, őnékik szent lelkedet,
Szent fiaddal esmerjenek tégedet.

Úr vagy, szent, bölcs, jó, irgalmas atyjok vagy,
Az kicsinnek gondja viselője vagy,
Sőt mindennek éltetője csak te vagy,
Kérlek azért ez kicsinkét el ne hadd.

Lám ez világ még ingyen soha nem volt,
Mikor néked erről szép tanácsod volt:
Embert, az te tisztességedre valót,
Teremtettél dicsőségedre valót.

Oh mely szépen ékesítéd Ádámot,
Az te színed, képed ám kitetszék ott.
Az emberben gyönyörködél akkor ott,
Néki adád édes paradicsomot.

Keveset lőn Ádám az édes kertben,
Mert az kígyó megcsalá elméjében,
Azért esék, szegény, ördög kezébe,
Éva szülé fiát keserűségbe.

Áldott legyen, Uram, az te szent neved,
Hogy akkoron nem hagyád szegényeket,
Szent fiadat mert nékiek ígéréd,
Kivel őket megelevenítetted.

Nagy csudálatosságom vagyon arra,
Hogy a kígyó felmászа almafára.
Az Úr Krisztust feszíték keresztfára,
Ezekképpen Ádám helyére állna.

No azért ti mindnyájan kis gyermecskék,
Ne féljetek, de Istent dicsérjétek,
Szent fiáért mert irgalmas tinéktek,
Az keresztség erről bizonyság néktek.

Alusson el ő szent lelke tégedet,
Világosítsa meg az te elmédet,
Vigasztalja mindenkoron szívedet,
És neveljen tisztességre tégedet.

1562 körül

Tragoedia magyar nyelven (Elektra)

Nemes és vitézlő Perneszich Györgynek,

az nagyságos Nádasdy Tamás uramnak, Magyarországnak nádorispánja és az római király ő felsége helytartója fő szolgájának és tanácsosának: nekem bízott uramnak és Istenben szerelmes atyámnak minden isteni kegyelmet és békességet az Krisztusnak általa kévánok.

Mikor az bécsi tanuló nemes uraim kértek volna, hogy valami játékot magyarul szerzenék, kivel az urakat vigasztalnák, jóllehet elégnek magam nem tartottam, mert ez féle írásban nem forgottam, mindazonáltal kévánságokat meg nem szeghettem, de egyet kelle nekik választanom. Annakokáért, miérthogy nekünk keresztyéneknek minden dolgunk Isten nevének dicsíretire kell tenni, akarám, hogy játékunk is az ő dicsíretire és keresztyéneknek épületire lenne. Választám azért az bölcs Sophocles tragédiáját, melyet Electrának hínak. Mely Sophoclest, értem tudós emberek könyvéből, hogy az régi bölcs görögök között jelesbb ritkán volt volna, kinek minden írása csudálatos és minden tudósok között nagy kedves. Mert noha pogány nemzet volt, de mindazonáltal oly eszesen minden dolgába cselekedett, hogy az községnek előmenetelire lenne. Azért ez játék is (kit az bölcs jámbor gondolt és szerzett, én penig csak magyarul fordítottam jobb részébe, jóllehet az játéknak szebb voltáért sokat hozzáadtam és más módon rendeltem, kit mindazonáltal neki tulajdonítok, mert az ő akaratját követtem) oly bölcsességgel vagyon őtűle, kiből nemcsak pogány, de minden jámbor keresztyén is örökkévaló példát vehet, hogy az Úristen noha halogatja az büntetést az bűnért, de azért el nem feledkezik róla, hanem hova inkább késik, annyival inkább röttenetesbben bosszúját állja, minden személyválogatás nélkül. Kit miérthogy nemes uraim és tanuló barátim kértire jó szándékba, tudniillik az keresztyéneknek idvösséges mulatságokra, írtam (kiből mennyi hasznot és tanúságot vegyenek, egyéb jámborok

ítíletire hagyom). Azért akarám kigyelmednek ajánlanom, mert tudom, kigyelmed is minden személyválogatás nélkül mind kicsinynek, nagynak jó oktatója. Legyen ezért ez kigyelmed által az jóknak mulatság, az gonoszoknak penig tanúság; hogy minden rend az Úristent igen félje és asszonyállat urát tisztelje és szeresse, az ki úgy nem akar járni, mint ez játékbeli királyné asszony. Ki nélkül, tudom, kigyelmed nem szűkös, mindazonáltal kérem kigyelmedet, az keresztyéneknek hasznokért vegye kigyelmed tűlem jó néven, ha az Úristen ő felsége éltet, eznél nagyobba akarok kigyelmednek szolgálni, mint nemes uramnak és Istenbe tisztelendő atyámnak. Tartsa meg az Úristen kigyelmedet sok esztendeig békességben, egészségben, örökkévaló idvösségedre.

Az játékba Elöljáró beszéd

Nem ok nélkül, tisztelendő uraim, ez ily mulatságot az régi bölcs jámborok gondolták, kit az pogányok is igen gyakorlottak, mert ők is esmerték Istennek bűn ellen való haragját és az gonoszokon való átkát. Mikor azért az pogány bölcsek látnák embereknek jóra való tunya voltokat és szófogadatlanságokat, ez játék szín alatt őket oktaták és Istennek haragjából kivonták. Azért most is az keresztyének is jó okkal megtartják. Mert az mostani keresztyének, nemkülönben mint az pogányok, minden gonoszságban telhetetlenek, senkivel semmit sem gondolnak, prédikáción szunnyadnak, az olvasáson eltunyulnak, hogy azért jóra gerjesszék és Istennek röttenetes ostorát az bűn ellen megismerjék, nemcsak szóval, de ugyan szemlátással vonszák, mert mikor ember ez ily játékot nézi, szívében felbuzdul és Isten haragjától megrötten. Azért ez játékot kigyelmetek oly mulatságnak vélje, kiben emberi életnek módja jó erkölcsre igazíttatik, kibe meglátjátok az Görögországnak hatalmas királya és királyné asszonya mely röttenetesen undokságokért fizetnek, kiből mind királyok, urak, mind nagyok, kicsinyek tanúságot és nagy példát vehetnek, hogy az Istennek hatalmassága vagyon az bosszúállásra és végezetnapja, mely napnál tovább az gonoszságba förtözőt nem akarja bocsátani. Noha azért ez pogány írásból magyar nyelvre fordíttatott, de szent Pál mondásaként: minden írások az mi hasznunkra írattak; azért eznek is rövideden idvösséges summáját vegye kigyelmetek eszébe, hogy mennél inkább késik az Úristen az büntetéssel, annyival inkább nehezebben és keservesbben ostoroz, kiről ez játékbeli király és királyné asszony példa leszen.

Az játékba szóló személyek

Aegistus	király
Parasitus	király szolgája
Clytemnestra	királyné asszony
Electra	Agamemnon király lánya
Chrysothemis	Electrának öccse
Chorus	vén asszony
Orestes	király fia, Electrának ara
Mester	Orestesnek oktatója

Egész játéknak derék summája

Mikoron Clytemnestra az ő jámbor férjét, Agamemnon királyt, ketten Aegistussal álnoksággal megölték volna, nagy sok ideig vígan laktak az királyságba, de az király fia, Orestes, kit az nénje, Electra, jámbor oktatómesterül bőcsőbeli korába más országba küldött volt, emberkort érvén, titkon haza jöve és atyja halálát mind az kettőn megtorolja.

Első felvonás. Első jelenet

Aegistus, Parasitus

AEGISTUS: Kicsoda hitte volna, hogy Agamemnonnak gazdag királysága ily hirtelen reám maradna. Oh, boldog szerencse, mely áldott vagy te, hogy ez mai nap ily nagy gyönyörűséget és örömet énnekem hoztál, mert ím egész Görögországot Agamemnonnak mind feleségével egyetembe bírom, gazdag urak, nagy fejedelmek, hatalmas királyok hozzám hallgatnak. Erős várakkal, kéncses várasokkal nagy bőséges vagyok. Rövideden: valami testemnek kell, minden elég vagyon. Jeles vadászóhelyeim vagynak, kéncsem torkig vagyon, kiket sem fegyverrel, sem véremmel, sem verítékemmel, sem nagy fáradsággal nem kerestem, de csak könnyen találtam, könnyen ismég elköltöm.

PARASITUS: Úgy, felséges uram, úgy,lakjunk, meddig lakhatunk.

AEGISTUS: Ezentúl új udvart tetetek, mindeneket behirdettetek; első gondom is az, hogy lantos, hegedűs, sípos, dobos, trombitás számtalan legyen, mindenek vigadjanak, ifjak örvendjenek, úgy szép személyek előttem táncoljanak. Mindeneket megvitatok, királyságom ezzel megmutatom, urakat ajándékozok, frissen mindent szereztetek, az palotákat vont arannyal, drága kárpitokkal, aranyas bársonyokkal mind bevonatom; azt akarom, minden úgy féljen, úgy tiszteljen, mint királyt. Ha Agamemnon nem tudott belőle élni, tudok én.

PARASITUS: Az nagy Istenre mondom, felséges uram, eszes ember vagy: egész tanács sem tudta volna ezt meggondolni. Az mint látom, nem Agamemnon ez, fel tudja süvölteni az másét.

Első felvonás. Második jelenet

Clytemnestra

CLYTEMNESTRA: Legyen Istennek hála penig, megmenekedhettem az Agamemnontúl, az én ageb férjemtűl, ki zabolán akar vala tartani. Annyira regnált vala rajtam, ingyen embernek sem tudom vala magam. Egy pohár bort kedvemre meg nem ihattam, híre nélkül csak ki sem léphettem házamból; maga engem az én anyám gyermekségemtűl fogva nagy kedvemre tartott, ő penig mind természetemből, mind erkölcsömből teljességgel ki akar vala venni, kiért ha száz lelke volt volna is, meg kellett volna halni. Nem tudta ő, hogy régtül fogva másba volt az én gyönyörűségem, sem testemnek, sem lelkemnek mint oly dög nem kellett. Ha lefeküdt, dörgölődött ágyába, ha felkőlt, csak morgolódott, sem ölelésem, sem csókolgatásom nem vala kedves; de én hiszem, ugyan érzette, hogy kedvetlen mielem. Vagyon immár kibe vígadjak, ha megölelem Aegistust, ő is megölel, ha megcsókolom, ő is megcsókol. Nincs ennek szívébe bánat, nincs az országra nagy gondja, mint annak, ki az nagy pénztakarásba megagga, sok kéncs miatt engem is megutála, egy napon nem tuda belőle élni. De ha Isten segít, az én szeretőmmel, Aegistussal vígan elköltöm lelkiért. Nem félek immár senkitül, parancsoljon immár, zabolázzon bátor, csak ez orvossága az gonosz férjeknek, öld meg, fojtsd meg, veszesd el, mindjárt megmenel tűle. Élj úgy osztán, mint szintén neked tetszik. Jobb, te parancsolj másnak, hogynem mint neked parancsoljanak. Ne gondolj vele, bár Simon bírónak mondjanak, csak legyen neked kedvedre. De ahon látom Aegistust, hozzá megyek.

Első felvonás. Harmadik jelenet

Clytemnestra, Aegistus

CLYTEMNESTRA: Kévánom felségednek jó szerencséjét és egészségét látnom.

AEGISTUS: Isten fogadja, jó Cytemnestra.

CLYTEMNESTRA: Éltesse az Úristen felségedet nagy sok esztendeig békességben.

AEGISTUS: Mind veled egyetembe.

CLYTEMNESTRA: Ém eltétetém Agamemnonnak testét az koporsóba, kitül Istennek hála

mindketten megmenekedtünk. Immár te felségednél több gyönyörűségem énnékem nincsen. Én mindent te felségednek kezébe ajánlok, úgy bírj mindent, mint tulajdonodat, úgy élj, mint király, én csak felségedet szerettem, tudom felséged is semmibe kedvem nem szegi.

AEGISTUS: Köszönöm jó Clytemnestra, ily nagy hozzám való szerelmed, kiért viszontag szeretettel leszek hozzád. Te is úgy lakjál, mint királyné asszony, bírjad országodat, mint szereted, parancsolj mindennek szabad akaratod szerint; ott járj, az hol tetszik, azt míeld, az mi kedves. Senki semmitűl meg nem tilt, én tied vagyok, te enyim vagy, minden, az mi enyim, az tied, örülj, vígadj, asszonykodjál.

CLYTEMNESTRA: Felségedbe nincs semmi kétségem, mert régen megesmertem felségednek hozzám való szerelmét. De ha felségednek tetszenék, fogatnánk étket, mert az urak mind fejenként begyűltek felséged parancsolatjára. Ott benn várják felségedet.

AEGISTUS: Valamint neked tetszik, jó Clytemnestra. Menjél elöl.

CLYTEMNESTRA: Oh, áldott nap!

Első felvonás. Negyedik jelenet

Parasitus

PARASITUS: Haja, haja, jól lakom ma, víg uram, víg az szolgája is. Most tizenkét király, hatvan zászlós úr udvarol előtte, pohárszékét gazdagon megrakatta, kéncsét hordatja, erősen ajándékoz urakat. Nagy örömébe, vígasságába nincs kit el nem kérhetnénk tűle, de addig sürgölődöm még ma mellette, én is elcsalok valamit tűle. Bárcsak amaz nagy sing aranyláncot adná, mely frissen hágnék benne. De elfutok, elhívom az lantosokat, trombitásokat, dobosokat, mindent, valakit találok.

Első felvonás. Ötödik jelenet

Chorus, Electra

CHORUS: Ím, hatalmas Isten, az királyné asszony, Clytemnestra mint dőzsöl ott benn latrával, Aegistussal. Tombol, vígad, örül erősen. Az ő szülötte penig, szegíny Electra, csaknem meghal mérgébe és nagy keserűségébe. De ihon jű nagy könyves szemmel.

ELECTRA: Oh, nagy Isten, Úristen, ne hagyj, tekints reám menyország, hova hagysz ily méltatlanságot, Úristen. Az én anyám elveszte engemet, elveszté nemzetségemet, óh, veszett asszonyállat, megölé atyámat; óh, gonosz nemzet, megszeplősíté az én édesatyámnak tiszta ágyát; jaj mint veszek, minden hírünket, nevünket elveszté. Óh, szívem atyám, óh atyám, Agamemnon király, mely híres-neves, mely gazdag, mely hatalmas király valál te! Óh, atyám, atyám, én édes atyám, mint veszél te két förtelmes, hitvány lator miatt. Jaj, jaj, én is mint veszek.

CHORUS: Elkeseríte az szegíny leány.

ELECTRA: Óh, én egyem atyám! Senki nem kesereg terajtad, hanem csak az te elveszett leányod jajgat tégedet. Jaj, jaj énnékem, éjjel-nappal könyvez az én szemem.

CHORUS: Szerelmes asszonyom, Electra, édes asszonyom, mit gyötröd magad, mit keseregsz ily igen?

ELECTRA: Jaj, atyám, szívem atyám!

CHORUS: Szűnjél meg, édes asszonyom.

ELECTRA: Jaj, hagyjatok békét, nem kell nekem semmi vigasztalás.

CHORUS: Ne hadd el magad, jó leányom, Electra.

ELECTRA: Óh, ki keserű az én atyám halála.

CHORUS: Vajh, nagy Isten, szakasztanád nyakát ez gonosz embernek, ki miatt elvesze. Ne sírj, jó Electra, ezzel meg nem hozod szegínyt.

ELECTRA: Óh, ki keserves életem vagyon nekem.

CHORUS: Vedd jó neven, édes asszonyom, az Úristentűl, adj hálát ő felsége akaratjárúl.

ELECTRA: Óh, ki nagy méreg ez énnekem, hogy az szegíny atyám kerestyét[1] az lator

[1] Keresetét

emészti meg, ki őtet elveszté, óh, ki nehéz ez énnekem, hogy az hitvány ember atyám királyi ruhájába öltözik, királyi pálcáját bírja, királyi székibe méltatlan ül. Óh, megfojt, megfojt ez engemet, hogy az én atyámnak tiszta ágyát undok ember megförtőzi. Ez gyötör engem, ez fojt, ez keserít. Csak mosolyogja ezt az gonosz asszony, táncol örömébe, vígad, tombol, dőzsöl. Énnekem nagy keserűség szakasztja szívemet; mint egy fattyat, úgy tartanak, senki nem könyörül rajtam. Sőt nagy árvaságomba fenyegetnek, gyötörnek, kesergetnek; ily nyavalyámba átkoz az én anyám, hogy mindéltig ez sírásba szakassza Isten nyakamat, ezbe vesszessen Isten. Vajh, vesztené Isten azt, az ki engem ily keserűségembe nem szán.

CHORUS: Hadd járjanak ezek, jó Electra, hadd az Istenre az bosszúállást; megládd meg tudja büntetni, őfölsége sem siet, sem késik, de mihent akarja, mindjárt meglöli.

ELECTRA: Vajh, lölné meg hamarébb, vesztené el őket, mert énnékem hajadon fűel kell megaggnom.

CHORUS: Veszteg, az Istenért, ha meghallják: ennél is inkább el kell veszned.

ELECTRA: Nem szánom halálom az én édesatyámért.

CHORUS: Jobb neked, ha szót fogadsz.

ELECTRA: Nemde igazat kérek-e, hogy az Isten azokat megtörje, megrontsa, kik árvákat nyomorgatnak?

CHORUS: Igen félek rajta, hogy még valami veszedelembe ne essél, ha meglát hát amaz haragos Aegistus; de kérlek az Istenért, jerünk be, jó asszonyom, az házba.

Második felvonás. Első jelenet

Mester, Orestes

MESTER: Az Úristennek édes fiam, Orestes, te nagy hálaadással tartozol, hogy árvaságodba csudaképpen az ő jóvoltából tereád gondot viselt és immár emberkorba nevelt, szép ajándékival szeretett. Híred, neved ez világon kiterjedt, szép termeted, jó vitézséged, tökéletes emberséged, urak közt és királyok közt kedves életed. Ezekről és egyéb ajándékiről illik, jó fiam, gyakorta megemlékezned.

ORESTES: Ő felségének, mint uramnak, teremtemnek, nagy hálát adok minden velem való jótéteményéről. De, édes mesterem, miért tűn most kigyelmed ezről emlékezetet?

MESTER: Ezért, hogy megértenéd, minémű kegyelmessége volt őneki tehozzád.

ORESTES: Minemű volt, édes mesterem?

MESTER: Majd megérted, jó fiam. Az te atyád Agamemnon király volt, nagy hatalommal bírt, igen jámbor ember, nagy eszes ember, nagy tökéletes és nagy kegyelmes volt. Immár jó korbeli ember vala, hogy Trója alá hadat hirdetének; oda nagy tisztességgel, mint királynak illik, elkészüle. Azkor te bőcsőbeli gyermek voltál. Meddig atyád hadakozott, addig az te anyád Aegistussal, az te rokonoddal, összeadja magát. Ez két lator (hogy így szóljak) szegíny uramra, atyádra, tanácskoznak, hogy mihent megjűne Trója alól, mindjárt elvesztenék.

ORESTES: Ezt, édes mesterem, hallottam ezelőtt is, de soha nem értöttem ily nyilván. No oztán?

MESTER: Halld meg csak, jó fiam, arra kezdem elől, hogy jól megértsed. Atyád mihent megjüve, nagy lakodalmat szereznek, estve vacsorán jól megrészegítik. Önnön maga anyád egy bárddal fejét vötte. Immár húsz esztendeje, hogy Aegistushoz adta magát, az atyádét mind eltékozlották, az községet eldúlták; elnyomorodtak, elkeseredtek szegények, csak tebenned egyedül Isten által vagyon minden bizodalmok.

ORESTES: Bezzeg kegyetlen asszony az én anyám, hogy ezt merte mielni. Engem kiküldött volt ide Strophiusnak (1), hogy feltartson?

MESTER: Ím megbeszélem azt is. Az te kegyetlen anyád, hogy szegíny atyádat elveszté, téged is el akart rökkenteni, mert mind félt ezen, hogyha te felnőnél, atyád haláláért bosszút állanál. De az te nénéd, az Electra, kiről gyakorta emlékeztem teneked, mikor eszébe vötte volna anyád incselkedetit, az bőcsőből elorza és titkon, nagy sírva énhozzám hoza; kére ezen az nagy Istenért, úgy viselném az te gondod, mint régi szolgált uramnak gyermekének.

Én azért nagy röttegve általsietek Strophiushoz. Itt őnála mely szorgalmatossággal, mely nagy szeretettel viseltem az te gondod, te magad, jó fiam, bizonyságom lehetsz.

ORESTES: Úgy vagyon, édes mesterem, kiről, ha az hatalmas Isten éltet, mindörökké meg akarok emlékezni.

MESTER: De hogy rövideden megértsed ezt, azért mondám, hogy megemlékeznél az te szegíny nyomorult népeidről; immár igaz ideje volna az te atyád halálát megtorlanod: igaz eléggé sípolának az máséból.

ORESTES: Ezről, édes mesterem, én magam is nagy sokat gondolkodtam, de egyebet rajta nem találtam, hanem hogy te magad először kémlenéd meg atyám házát. Tudom, hogy ennyi időtől fogva nem láttak, meg sem esmernek. Azért, ha neked tetszik, menj el.

MESTER: Csak mit használjak, jó fiam, kész vagyok mindenre.

ORESTES: Ha jóváhagynád, ezt adnám tanácsul, hogy magad meg ne jelentenéd, de tettednéd, hogy már Phoceusbeli tartományból Phanoteus küldött volna követségül; most velek nagy barátságot tartnak, könnyen meghiszik követséged. Az mint szebben, jobban tudod, édes mesterem, úgy szerezd minden dolgunkat. Egy cseppet sem gondolok vele, bár halálomat költsed, hogy már az kocsiról nyakam szakadt volna és az úton volnának az holttestemmel, hogy atyám koporsójába vinnék temetnie és téged elől elbocsáttak volna örömet mondania. Ezt ha hallják, örömökbe semmit sem vigyáznak, avagy igen keveset, inkább őket osztán megtapasztalhatjuk.

MESTER: Bizony jól gondoltad, édes fiam, ez énnekem is igen tetszik; hiszem ugyan, az Isten vezérlett téged erre, hogy te általad az förtelmeseket megbüntesse. De én elmegyek, az mint én tudom, szorgalmatosan gondot viselek reá, te járj az te dolgodba.

ORESTES: Menj el, édes mesterem, Isten viseljen nagy békességgel, járj jó szerencsével. Én addig az társasággal edényeket szerzek, kibe hogy már az tagokat visszük utánad.

Második felvonás. Második jelenet.

Orestes

ORESTES: Ugyan érzem szívembe, hogy az Úristen jól adja az mi igyekezetünket, de, minthogy ennekelőtte őbenne volt bizodalmam, most is csak őhozzá folyamok. Örök, mindenható Úristen, kinek irgalmas szeme vagyon minden nyomorultakon és röttenetes ostora minden vakmarő, fertelmes emberen, könyörgök teneked, én édes Istenem, ha teneked kedves, vígy be békességgel országomba és mutasd meg az én kezemnek általa, hogy te az bűnért bosszúálló Isten volnál; jelentsd meg hatalmasságodat, hogy te ily kicsiny szolgádnak általa megronthadd, megverhedd az felfuvalkodott, hatalmas királyt, kiért én téged mindörökké tisztellek és szolgállak, mint uramat, Istenemet. – Hallátok-e ti? Jertek utánam, majd megmondom, mit kell mielnetek.

Második felvonás. Harmadik jelenet

Clytemnestra, Chrysothemis

CLYTEMNESTRA: Immár húsz esztendeje, hogy bánat az én szívembe nem esett volt. Nagy kedvemre, nagy gyönyörűségemre éltem. Ím az éjjel annyira elröttenék álmomba, nem tudok hova lenni, ugyan reszketek ijedtembe; csak valami veszedelmet ne jelentene, kitűl Isten oltalmazzon. Elküldöm Chrysothemist az atyja koporsójához, az mi szokásunk szerint áldozzon nekie. Netalán megkönnyebbülök. Chrysothemis!

CHRYSOTHEMIS: Hallom, asszonyom.

CLYTEMNESTRA: Jüszte, édes leányom, vidd el ezeket atyád koporsójához, áldozzál vele, mert én az felé sem kívánom mentem. Hallad-e, mit sietsz? Electrát is lásd meg mentedbe, mit csinál.

CHRYSOTHEMIS: Bizony, megijed most anyám, mely igen elsárgult, egyébkor nem volt neki szokása, hogy szegíny atyámnak áldoztatna, de vélem fúrják most neki az fejét. De kicsoda jű ihon?

Második felvonás. Negyedik jelenet.

Chorus, Chrysothemis, Electra

CHORUS: Úristen, könyörülj az szegíny nyomorult leányon, hallgasd meg kiáltását, mert az ű szeme éjjel-nappal meg nem szűn nagy könnyhullatástúl.

CHRYSOTHEMIS: Mit beszélsz, Chorus, magadba?

CHORUS: Lám, itt voltál, nem vöttem kigyelmedet eszembe. Ím búsulgok Electrárúl, elveszti nagy sírásba magát.

CHRYSOTHEMIS: Jere, jó Chorus, lássuk meg, mit csinál.

CHORUS: Ihon jű nagy keseregve.

ELECTRA: Jaj, hova legyek, hova legyek?

CHRYSOTHEMIS: Mit sírsz, édes néném, mindörökké, mit jajgatsz, mit keseregsz íly igen?

ELECTRA: Vajh, te bolond leány, bizony jobb volna, ha te is kesergenél.

CHRYSOTHEMIS: Csak mit használnék vele? Látja az Úristen szívem állását, mely keserűségbe vagyok. Hiszed-e hogy én is nem sírhatnék, nem kiálthatnék, de többet vesztenék vele, hogynem mint nyernék. Nem kékételen[2] annak kell engednem, az ki kezébe vagyok? Isten ne adta volna lehetnem bátor!

ELECTRA: Oh, ki nagy bűn édes atyádrúl elfeledkezned és az te dögös anyádnak szolgálnod. Nem ezt fogadtad vala énnekem, hanem mindenbe együtt kesergenél velem; de nemhogy kesergenél, de engem is meg akarnál tiltani, nemhogy atyám mellett támadnál, lám te is reá voltál. Hopp, mely kellemes bánat ez, kellemes sírás. Együtt tobzódol az latrokkal, élsz úgy, mint asszony, különb, különb étkekbe gyönyörködöl, énnekem meg csak az kinyérben sincs, az ki vagyon, az is keserű méreg.

CHORUS: Veszteg, az Istenért, mit tött ez teneked?

CHRYSOTHEMIS: Édes néném, ezből nem illik pirongatnod, mert én kicsinységemtűl fogva anyámhoz szoktam, azt kell míelnem, az mit parancsol.

ELECTRA: Meglölte zsák foltját, elmehetsz anyáddal, költs te is nevet reád, hogy atyádnak árultatója voltál.

CHORUS: Csudálkozom, jó asszonyom, rajtad, hogy nem hagyhatsz békét ez féle szónak. Nem láttad-e, jódot akarja ez neked?

CHRYSOTHEMIS: Ha tudtam volna, hogy megharagudjék, feléje sem jüttem volna. Látja Isten, szánom, jó szándékba jüvék hozzá, hogy jól gondolna magára, mert bizony gonoszul jár.

ELECTRA: Gonoszul? Ne gondolj te énreám.

CHRYSOTHEMIS: Én nem gondolok, de Aegistus gondol együld[3], jobb volna, ha felserkennél, mert gonosz szándékba hozzád.

ELECTRA: Isten vesztené ez hitvány latrot! Kigondolá szegény atyámat ez világból, tudom, hogy engem sem szeret.

CHRYSOTHEMIS: No, jó tanácsot adnék, ha eszedbe vennéd magad.

ELECTRA: Micsoda az nagy jó tanács?

CHRYSOTHEMIS: Csak Isten mentett ma téged, hogy az király mind el nem vagdalt.

ELECTRA: Miért?

CHRYSOTHEMIS: Mert anyád igen reád haragította, de eleibe esett, hogy itthon ne bántson, hanem vigyen el ki szeme elől, oly helyre, hol soha napfényt ne láthass. Azért Istenére esküvék, mihent az ebéd felkél, mindjárt vadászat örvével kimegyen, hogy teneked keressen helyet. Azért meddig ő megjű, csak addig leszen az te életed, ha magadra nem gondolsz.

ELECTRA: Hová hagyál el, Úristen? Hova tűd az én reménységemet, az Orestest? Addig írá, addig izené, ím ma, ím holnap megyek, lám, Isten soha nem hozhatá. Énnekem immár el kell vesznem; ha erre költ, immár nem gondolnék halálommal, csak jű vala ez el, ki mind értem, mind atyámért, hiszem, bosszút állana. De jaj, elvesze, elvesze, nem tudom, hova

[2] Kénytelen

[3] Talán

lűn el, nincs immár semmi bizodalmam. Vajh, Orestes, Orestes, hogy nem tudál megjűni? Mit töttem én az latornak, hogy az én véremet is ki akarja színi.

CHRYSOTHEMIS: Ő nem bántana, de az nagy kiáltásodat nem tűrheti.

ELECTRA: Nehéz az békának az dér. Ha én nem kiáltanám az nagy méltatlanságot, még az föld is kiáltaná; de nem szánom az én atyámért halálomat. Jaj, nem feledkezhetem Orestesről, bizony elfeledkezett ű énfelőlem. Oh, arám, édes arám, elkésel.

CHORUS: Hadd el azt, édes asszonyom, meghozza az Úristen.

ELECTRA: Késő dolog, nem bízom immár benne.

CHORUS: Nem siet, sem késik az Isten.

ELECTRA: Meghalok én addig.

CHORUS: Megtart az Isten.

CHRYSOTHEMIS: Csuda nagy bizodalma vagyon neki az Orestesbe. Nem tudja meggondolni, hogy nehéz neki, szegínynek, ily hatalmas királlyal szembeállani, hanem ha az Úristen csudaképpen cselekszik vele. Az ajtót zördíté valaki. Álljatok el innét, mert ihon jű a király.

Második felvonás. Ötödik jelenet

Aegistus, Parasitus

AEGISTUS: Nyergeljenek lovat, hallod-e, Parasite.

PARASITUS: Ezentúl, felséges uram.

AEGISTUS: Elveszek az gonosz leány miatt, az anyja untalan reám fut, hogy nem tud neki mit tenni. Azt értem, éjjel-nappal átkoz atyja haláláért. Nem tudja ez bolond leány, nemhogy bátyámat, de még atyámat is megölném ily uraságért. Megmeném[4] az atyjától, de ha meg nem szűnik, még ma tűle is megmenem.

PARASITUS: Megnyergelték, felséges uram, az lovat. Fúdd, pecér, az kürtöt, gyűljenek össze az ebek.

Második felvonás. Hatodik jelenet

Chorus, Chrysothemis, Electra

CHORUS: Ez átkozott ember bizony az szegíny leány veszedelmére mene. Hallád-e, asszonyom mint feddik vala magában?

CHRYSOTHEMIS: Nám, mondám ezelőtt is, hogy ennek veszedelmét eltökélte magában?

CHORUS: Mit sírsz, édes asszonyom, jobban adja az Isten.

ELECTRA: Ezen én nem sírok, de siratom Orestest.

CHRYSOTHEMIS: Bizony, jobb volna, ha erre gondolnál. Kérlek, az Istenért, jó néném, vakmerőségre ne vesd magad, de fogadjad szavatokat; jobb lesz neked. Ez te nagy sírásoddal magadnak ártasz, nem nekik.

ELECTRA: Mégis az én szegíny megholt atyámat tisztelem ezzel és az ő kegyetlen ellenségit bosszontom, meddig bosszonthatom.

CHRYSOTHEMIS: No, azmint látom, Isten tehet tebenned jót, csak bánom, hogy megkéslelél, elmegyek, megszerzem anyám parancsolatját.

ELECTRA: Hová mégy? Mit vissz ebbe?

CHRYSOTHEMIS: Anyám küldö áldozatot szegíny atyám koporsójához.

ELECTRA: Anyád? Áldozatot? Vajh, gyűlölséges áldozat. Ki adta ezt ez jó asszonynak tanácsul?

CHRYSOTHEMIS: Senki nem, de álmába megröttent, azt vélem ijedtébe míeli.

ELECTRA: Oh, nagy Isten, hozd jóra ezt. Micsoda álmába, jó Chrysothemis?

CHRYSOTHEMIS: Mindenestül nem tudom, csak valami részét értöttem.

ELECTRA: Jó öcsém, beszéld meg, az mit tudsz.

[4] Megszabadultam

CHRYSOTHEMIS: Hallám fülheggyel, hogy ily álmot látott volna, mintha az mit édesatyánk az másvilágról megjütt volna és az ő királyi pálcáját, kit most Aegistus hordoz, az földbe függesztette volna és az pálca oly szélesen ágait kiterjesztette volna, hogy egész Micéna (2) tartományt belepte volna. Ezt olytúl hallottam, ki közel állott hozzá, mikor ő magába dörgölődve beszéllette. Hiszem, ettűl való féltébe küldi ezt atyám koporsójához áldozni.

ELECTRA: Édes öcsém, Chrysothemis, kérlek az Istenért, fogadd szómat. Kérlek, jó öcsém, ez utálatos áldozatot ne vidd az én édesatyám koporsójához, mert ez neki nem könnyebbségére, de bosszúságára vagyon. Utálatos ez mind Istennek, mind embernek. Megölte ez gonosz asszony először, azután siratja; megvagdalta, azután kötözi, késén költ ez jó asszony, előbb kellett volna hozzálátni. Kérlek azért, édes öcsém, ne keserítsd ezzel az te édesatyádat. Röjtsd el, vagy vesd el valahova ez undok áldozatot tűled. Menj el inkább, vidd fel ím ez én áldozatomat és a földre hanyatt burulván, könyörögj, hogy kegyelemes szemmel tekintsen reánk az Úristen, hozza el immár az mi reménységünket, az Orestest, álljon immár bosszút szegíny atyánk halálán, mint téged, mint engem mentsen meg ez kegyetlennek kezéből. Ez leszen hasznos mint teneked, mint énnekem. Ezzel szegíny atyánkat is megkönnyebbíted, minket is nagy nyavalyából megmentesz.

CHORUS: Édes asszonyom, Chrysothemis asszony, bizony méltó dolgot kéván néned tűled.

CHRYSOTHEMIS: Megszerzem, mert látja Isten szívemet, elkeseredtem szegíny nyomorulton. De kérlek az Istenért bennetek, anyám valahogy meg ne tudja, mert örökké el kell miatta vesznem. Én elmegyek.

ELECTRA: Menj el, legyen Isten veled.

Második felvonás. Hetedik jelenet

Chorus

CHORUS: Lám nem feledékeny volt az Isten. Látom immár, elközelget az óra, kibe az Istennek bűn ellen való ostora megjelenik. Jele ennek az királyné asszony álma, ki őneki örök veszedelmére lészen. Lehetetlen dolog, hogy az Úristen az ő árváiról elfeledkezzék; megmenti az nyomorultakat, elveszti az kevélyeket, felemeli az szegényeket. Vajh, gonosz asszonyállat, Clytemnestra, mely sok jámbor intett tégedet, mely sokszor én is kértelek tégedet, ne kisebbítenéd nevedet, ne boszontanád az Úristent. De te megszidtál érte, jó tanácsomat gonosz néven vötted. Immár lásd meg, mit nyersz vele. Az önnön lelkiismereti gyötri most, érzi az órát, azért kesereg. De elbemegyek Electrához, mert ha itt meglát, el kell miatta vesznem.

Harmadik felvonás. Első jelenet

Electra, Clytemnestra

ELECTRA: Legyen hála az Úristennek, ugyan megkönnyebülék szívembe, hogy ez fertelmes asszonyállatnak félelmét hallám, kit nem méltó, hogy anyámnak mondjak, mert lám, ez volt minden undokságnak, förtelmességnek kútfeje, kinek, bizonnyal hiszem, el kell immár vesznie.

CLYTEMNESTRA: Az mint eszembe veszem, olyha szádra eredtél esmeg asszonyom. Tudom, mi marja beledet, nincsen most honn Aegistus, szabadon morálsz[5] alá s fel, ha honn volna, bizony veszteg ülnél, mint egyébkor. Látom, nem gondolsz semmit énvelem, de ha megjű, meg kötöm koszoródat. Bizony kicsossz[6] innet oly helyre, hol nem keserítesz engemet. Veszteg csak, nagynyelvű kabola, minden rútságot reánk kiáltasz, urammal egyetemben midenek előtt rágalmazsz, de elcsípek az nyelved végébe. Ez illik-e leányhoz? Így tisztelsz-e te engem? Ezt kell-e anyádon méltatlan mielni? Nem tagadom, az kit én mieltem,

[5] Járkálsz

[6] Hordd el magad!

mert méltán míeltem, mert jól tudod, az én édes leányomat, kit leginkább szerettem, ilyen százon nem adtam volna, mint te vagy, elveszté tűlem ez gonosz ember. (3) Ez szegíny ártatlan vérnek halálával másnak kelleté magát. Illet ez agg latornak oly szép virágért meghalni. Mert nagyobb keserűségem volt énnekem vele, hogynem mint neki. Én szültem véres verítékemmel, én tartottam nagy keserűséggel, nagy nyugtalansággal. Azért én töttem, én töttem, nem tagadom senki előtt, mert megérdemelte, noha te tagadod, de ő, szegíny leányka, ha szólhatna is, azt mondaná. Azért nem kellene hátam mege rágalmaznod, ha ember volnál; de ihon szembe vagyok, szólj szembe, ha mit akarsz.

ELECTRA: Csak meg ne haragudjál, szólok én szembe is, mint atyám képébe, mint az leányka képébe.

CLYTEMNESTRA: Mondd el, meghallgatlak.

ELECTRA: Ím értem, nem tagadod, hogy nem te voltál volna atyámnak hóhéra, de mented magad, hogy méltán míelted, mert elvesztette gyermekedet. De eredjsze, jó asszony, kérjedsze meg Dianát, miért áldozék az én atyám az kis leánykával. Vajh, mey igen jól tudod, oly nagy ok készeríté erre, ki semmiképpen el nem múlhatott; mert tudod, mikor szegíny, mulatságba vadászni ment volna, ott egy öreg szarvast általlöve és valahogy, szegíny, kérkedékeny beszédet is ejte, ki az latoniai szűznek ellene vala, azért reá megharagvék, minden népével megtartóztatta úgyannyira, ha leányát meg nem áldozná, minden népével egyetembe el kellene veszni. Eleget óhajta szegíny, eleggé vonogatta magát, tudod, mint kesergett rajta, mert igaz, úgy ő testéből szakadt, mint teneked, de nem kétélen, meg kell míelni. Azért ha szinte az leányka szólhatna is, ő maga is azt mondaná, jobb őneki meghalni, hogynem mint az ő édesatyjának annyi fű emberekkel elveszni. De, jó asszony, még egy kicsiny hazugság; ha szinte igaz volna is mentésed, nem illett azért asszonyállat lévén, az te jámbor házastársadat elvesztened. Ki adott teneked arra hatalmat? Mi nem voltál te neki, bírája. Ha penig azt mondod, hogy halált halállal kell megfizetni, az tennen tőröddel magadat megölöd, mert te az én atyámat megöléd méltatlan, kiért tehát te is méltó vagy halálra. De ha kévánod hallani, ím megmondom ám, miért vesztéd el, áruló, (mert az vagy), az én atyámat. Mert mindörökké telhetetlen valál, az nagy bujaságban! Miért hogy szegíny ő, nem bocsátott szádra, mert féltette tisztességét. Te azért, hogy latroddal kedven lakhassál, elvesztéd, elvesztéd szegényt, kit nem adtam volna ilyen tömény ezeren, mint te vagy. De no ha igaz ember vagy, mondsza meg, micsoda oka, hogy ennyi ideig meg nem jobbítád éltedet. Ha szinte méltán ölted volna is meg az én atyámat, nem kellett volna ezért magad megkissebbíteni; nem kell vala nemzetségednek hírét, neved elvesztened, nem kell vala az hitvány latorral Aegistussal, együtt lakoznod, kivel az én jámbor atyámnak öldöklői és tisztességének árulói voltatok. Ezek bizonysági, ezek, az te hamis beszédednek. Vajh, gonosz, átkozott asszonyállat, miért metszéd az te gyermekidnek torkát. Ha te jámbor volnál, nagyobb gondot viselnél az te tisztességbeli jámbor uradtúl származott magzatokra, hogy nem ez hitvány latortúl való fattyakra. Tekintse meg ím ezeknek fattyait, mely frissen, mely örömmel, mely vígan laknak, kit csak azért míelsz, hogy latrodnak kedvét lelhesd, kik méltán hívattatnak fattyaknak. Azok penig, szegínyek, csaknem halnak éhel, kik tiszta házasságbeli jámbor férjedtűl valók. Ezt dicsérném-e én? Ezért tiszteljelek-e téged? Ha jámbor volnál, tisztelnélek, mint anyámat, de mint ilyen fertelmest, embernek sem tartok, mert lám, ördögnél is gonoszabb voltál. Te vagy, ki elvesztél engemet, temagadat is, minden nemzetségeddel egyetembe. Nincs mit tennem, mert leány vagyok, bosszút nem állhatok, de vagyon egybe remínységem. Oh, édes Orestesem, hozzon meg az Úristen; vajha megjűne, bosszút állana az rajtad; ha én tűlem lehetne, kész volnék még ma ezen kezemmel az nyakadat kitekerni. Ha immár szívém titkait érteni kévánod.

CLYTEMNESTRA: Oh, Isten-vesztett ördög leány, lám nagyobb a nyelved a fejednél, vesztegj csak kurvanő leánya, szent asszony úgy segítsen, fizetsz ezért, mihent Aegistus megjű. Oh szegíny fejem, mely nyomorult vagyok, hogy ily leányt szültem ez világra, ha emberségem nem nézném, tudnám, mit kellene míelni.

ELECTRA: Ne nézd bár emberséged, mert régen elvesztetted.

CLYTEMNESTRA: Vesztegj, nagy kabola, eredj, co, be innet, Isten-vesztett.

ELECTRA: Ez ám, ha igazat mondok is, bánja. Lám, temagad mondád, hogy szemedbe szóljak, ha nehéz, ne jűjj másszor hozzám igazságot kérdeni.

CLYTEMNESTRA: Mégis szólsz-e? jobb, ha dolgod tartod. Lám, átkozott nap volt ez, Isten bár ne adta volna, hogy szememmel láthattam volna ez mai nap ez gonosz leányt, mert az mit tuda, ím, mindent reám kiálta: hiszem ha az többit tudta volna, azt is kicsácsogta volna; de, hála Istennek, penig azról nem szóla. Csak hozná Isten uramat hamarébb meg, rágondolnék, nem kiáltana többet, mert elnyomorodom miatta. Anélkül is penig igaz, elég keserűségem vagyon; sem éjjel, sem nappal nincs nyugodalmam, valamire nézek, minden röttent, még az levélág is ijeszt. Ha lefekszem, álmomba elrémülök, ha felkelek, emettem[7], ím, még az ennen gyermekem is keserít. Oh, nagy Isten, mely átkozott ember vagyok én; minden ételem keserű méreg, minden italom epe. Lám, sohol senki nincs, ki egy cseppnyire meg tudna könnyebbíteni. Ez éjjel is rettenetes álmot láttam; elrémültem, nem tudok mely felé fordulni, de könyörgök az Istennek, talám meghallgat. Hatalmas Isten, ki uralkodol mindeneken, hallgasd meg az én imádságomat, hogy az én álmom, ha jót jegyez, teljék énreám, ha penig gonoszt, kérlek tégedet, szakaszd az én gonosz akaróim nyakát bele, kiknek igyekezetek törd meg és énnékem adj segítséget, hogy minden jószágomat bírjam békességbe és az én urammal, Aegistussal, mégis lakhassam sok esztendeig nagy gyönyörűségemre. Ezt ha nekem megadod, téged hatalmas Istennek tartlak.

Harmadik felvonás. Második jelenet

Mester, Clytemnestra, Chorus

MESTER: Hallátok-e, szép leányok, az Agamemnon király házát tudjátok-e melyik?

CHORUS: Ím, ez az, jó uram.

MESTER: Honn-e az királyné asszony?

CHORUS: Ihon jű, eleibe mehet kigyelmed.

MESTER: Adjon Isten jó napot felségednek.

CLYTEMNESTRA: Fogadj Isten, jó atyámfia, mi járatba vagy?

MESTER: Felségednek hívséges barátja, Phoceusbeli Phanoteus minden atyafiúságát és szomszédbarátságát ajánlja.

CLYTEMNESTRA: Fogadj Isten ő kigyelmének, mit parancsol ő kigyelme.

MESTER: Semmit nem parancsol, de felségednek ím levelet külde, nagy örömet is izene felségednek.

CLYTEMNESTRA: Miérthogy az Phanoteus énnékem régi bízott barátom, hiszem, hogy valami jeles dolgot izent.

MESTER: Azt értem uramtul is, hogy felségednek ennél nagyobb öröm nem lehet.

CLYTEMNESTRA: De no, beszéld el, jó atyámfia!

MESTER: Egy szóval megmondhatom felségednek: Orestes megholt.

CLYTEMNESTRA: Kicsoda?

MESTER: Orestes.

CLYTEMNESTRA: Megholt?

MESTER: Meg.

CLYTEMNESTRA: Az Orestes?

MESTER: Így vagyon felséges asszonyom, az mint mondom.

CLYTEMNESTRA: Az én fiam?

MESTER: Azt értem, felséged fia volt.

CLYTEMNESTRA: Igazat mondasz-e?

MESTER: Mint engem látsz, úgy higgye felséged.

CLYTEMNESTRA: Isten embere voltál te, de édes atyámfia, ha tudod, beszéld meg, mint lött halála.

MESTER: Jól tudom, mert szememmel láttam, engem azért is külde uram felségedhez, hogy megbeszélleném felségednek.

[7] Ébrenlétemben

CLYTEMNESTRA: Most látom, jó barátom volt urad nekem, kit én neki soha meg nem szolgálhatok, de no, ne hallgass.

MESTER: Mikor felséges asszonyom, az görög vitézek Delphusba játékot hirdettek volna, Orestes is nagy frissen, mint vitéznek szokott lenni, felkészüle, kinek minden vitézlő szerszáma csudálatos ékes volt. Őmaga is termetével, öltözetivel, vitézségével minden vitézek közt megmondhatatlan díszes volt. Hogy igazán megmondjam, jóllehet, sok vitézeket immár vénségemre láttam, de nem emlékezem, hogy annál az ifjúnál jelesbet esmértem volna. Én az ő termetén, magahordozásán és vitézségén nem győztem eléggé csudálkozni, még az vitézek is elálmélkodtak rajta. Az ki nézhette, ugyan gyönyörködött benne. Mihent az vitézek közibe üté magát, csak mulatságba első nyereséget is elvevé. Annyira kiterjedt vala híre, még az gyermek is kiáltotta, hogy az Agamemnon király fia, az vitéz görög Orestes, első pályát elvötte volna. Hogy látták az vitézek ily seríny voltát, senki reá nem irigykedett, mint egyebekre ottan irigykedtek, de ölelgették, csókolgatták erősen az görög vitézek. Mindez meglévén és különb-különb vitézségeket és mulatságokat megszerezvén, az görög vitézeket mind szállására vivé vígan, őket nagy tisztességgel mint királyfiú vendéglé. De hogy másodnapra jutánk (ah, felséges asszonyom, majd hallasz szerencsének nagy állhatatlan voltát, erre mondják, hogy senki el ne higgye magát), trombitát fúának, ki-ki kocsijára ragada, hogy azon is versenyt futtatnának és vitézséget megmutatnák. Vitéz Orestes is tíz kocsi vitézekkel egy rendbe álla, ő maga legközebben volt. Mihent trombita zendüle, egyszersmind megsújták az lovakat, mint az szél, úgy mentek, az por, csaknem az eget ütötte, kiáltás, sikoltás volt nagy. Az kocsik peregtek, csikorgottak, törtek erősen. Serínykedtek az vitézek elől egymást haladni, ő is bizony választig gyorsolkodott, az kocsin is ugyan igen emberkedett, de az gonosz szerencsének mit tehet ember? Mikor azért az hátulsó kocsisnak délceg lovai volnának, elragadják és nagy sebbel kezdik hordozni; az sok kocsinak mindjárt esze kezde veszni, egymásba kezdének akadozni. Az Orestes lovai is megrémülének, rop, úgy ütközék az első kocsiba. Mindjárt szegíny hanyatt esék az lovak lába közibe, az gyeplő az kezére kötelőzött volt, hordozni kezdik az széles mezőn a lovak; törték, szaggatták annyire szegínyt, hogy egy barátja is az ő személyét meg nem esmérte. Az játékot félbehagyák mindjárt, hozzá gyűlének, sírtak, oly igen erősen jajgattak a vitézek. Szánták ily nemes vitéz ifjúnak veszedelmét. Kinek testét nagy tisztességgel, mint király fiának, megégették, nagy szépen oztán edényekbe helyheztették hamuját, tetemét, és miért-hogy az én uram, Phoceusbeli Phanotheus, jól tudta, felségednek ezzel nagy kedvet szerezne, engem elől elküldött, hogy megmondanám felségednek, hogy az úton volnának fiaid, Orestes, testével. Uramnak fű-fű szolgái nagy tisztességgel hozzák, hogy az atyja koporsójába temettesse felséged, azt hiszem, immár nem messze vagynak vele, még ma itt lesznek.

CHORUS: Jaj, nagy Isten, mint szakada magva ez nagy királyságnak!

CLYTEMNESTRA: Örülök is, keserülöm is az szegíny ifjat.

MESTER: Mit kesergesz felséges asszonyom.

CLYTEMNESTRA: Ah, szerelmes atyámfia, noha gyűlöltem, de testemből szakadt azért. Ezt ládd, az anyának keserű az gyermek, akármely lator legyen is.

MESTER: Tehát hiába járunk mi, mert mint az eszembe veszem, nincs ezen felségednek semmi öröme.

CLYTEMNESTRA: Hohó, atyámfia, noha szánom, de nagykedves azért, mert ez gonosz faj, miúta kikölt házamból, soha meg nem tuda látni, de még onnat is szidalmazott és szörnyű halállal fenyegetett, ki miatt sem nappal, sem éjjel nem nyughattam, egy édes álmam miatta nem eshetett, de úgy féltem, úgy röttegtem, mint egy tűztül. Ez mai nap penig legyen Istennek hála, tűle megmenekedtem, immár nem röttegek többet tűle. De jer be, jó atyámfia velem, illik, hogy ily örömmondásodért nagy ajándékot végy tűlem.

Harmadik felvonás. Harmadik jelenet

Chorus, Electra

CHORUS: Vajh, álnok asszonyállat, ím mint tetteti vala az idegen ember előtt keserűségét fia halálán, maga örömébe nem tud mit tenni. Ezentúl eznél is gonoszbb és fajtalanabb fog ez lenni. Elámélkodom az Istennek nagy tűrhetőségén, csudálkozom, hogy szenvedheti az nagy undokságot. Ím, az, ki bosszúálló vala, az is szörnyűképpen elvesze, sohol lám senki nincs, ki ezt megcsendesíthetné. Sem Istennel, sem emberrel nem fog immár gondolni. De az szívem mégis gerjedez, nem hihetem soha, hogy ezről elfeledkezzem az Úristen. Noha nincs immár kitől félni, de hiszem bizonnyal mennyütő kővel is agyonverheti, mikor az óra eljű. De ahon látom Electrát; ezt neki meg nem kell mondani, mert, ha hallja, hogy Orestes megholt, megöli magát keserűségébe. El-bemegyek innet előle, hogy meg ne lásson.

ELECTRA: Chorus, Chorus, hova mégy, Chorus?

CHORUS: Kicsoda kiált? Kigyelmed volt-e, asszonyom?

ELECTRA: Hova sietsz vala?

CHORUS: Oda be indulék.

ELECTRA: Mit csinálsz vala itt kinn?

CHORUS: Semmit nem.

ELECTRA: Hallám én, hogy beszélsz vala valamit.

CHORUS: Székfüvet keresék vala az leányasszonyoknak, azról beszélgeték vala magamban.

ELECTRA: De más vala bezzeg. Orestest is említéd itt. Kérlek, az istenért jó Chorus, ha mit hallottál, beszéld meg.

CHORUS: Nem hallottam, asszonyom, semmit.

ELECTRA: Oh, vagyon valami, mert igen változik az színed. Édes Chorusom, ne tagadd meg.

CHORUS: Mit?

ELECTRA: Ha engem szeretsz, Chorus, szólj, Chorus szívem, talán megjű Orestes?

CHORUS: Vajha.

ELECTRA: Mi dolog? Ne iegess, mond meg

CHORUS: Jerjünk be innét, mert ahon jű anyád, ott benn megbeszéllem, az mit értöttem.

Harmadik felvonás. Negyedik jelenet

Clytemnestra, Mester

CLYTEMNESTRA: Leány, nasza ez levél, vidd az porkolábnak, igen hamar küldje uram után, szóval is mondják meg, mentül hamarébb lehet, siessen haza. Legyen hála Istennek penig, meghala ellenségem, nincs immár, kitől röttegjek. Vagy éltem ezelőtt kedvemre, vagy nem, de ezután vígan lakom. Lám, kegyelmes az Isten, essél egyszer vagy kétszer térdre előtte, mindjárt megbocsátja bűnödet, mint most énnékem. Húsz esztendeje, hogy uramat megöltem, azóta mind Aegistussal laktam, még annak előtte is. Isten győzné számát, mennyi gonoszságom volt; ím, csak egyszer könyörgek neki, mindjárt oly nagy örömet ada, kinél jobbat soha nem kévánnék. Ha tudtam volna, hogy ily kegyelmes legyen, bizony ennél is vígabban laktam volna, de hadd járjon, az kit elmulattam, betöltöm immár. De ihon jű az követ, elbocsátom haza urához.

MESTER: Vajjon hova lűn el az királyné asszony?

CLYTEMNESTRA: Hallad-e? Jüszte.

MESTER: Én elmennék immár felséged hírével.

CLYTEMNESTRA: Hova? Haza mégy-e uradhoz?

MESTER: Nem megyek még, felséges asszonyom, hanem az uram fő emberi eleibe megyek, kik az Orestes tetemit hozzák, megmondom nekik, hogy felséged jó szemmel látja.

CLYTEMNESTRA: Jó atyámfia, menj el, bátor megmondhadd, vígan, jó kedvvel fogadom őket. Na, ez arany lánc és ím ez erszénybe való aranyak és ím ez ruhák legyen örömmondá-

sodért. Jó atyámfia, ezután is bízzál hozzám, megládd, mindenkor kegyelmes asszonyod leszek.

MESTER: Megszolgálom felségednek, mint kegyelmes asszonyomnak. Isten maradjon felségedhez.

CLYTEMNESTRA: Jó atyámfia, Isten viseljen nagy békével.

Harmadik felvonás. Ötödik jelenet

Mester, Chorus, Electra

MESTER: Az Úristen jól adja itt az mi járásunkat. Ez gonosz asszonyállat nem látja az vermet, mint az vak, kibe beesik. Igen keserves öröm ez neked, mert ez leszen az te örök veszedelmedre. Elmegyek Oresteshez, ideje, immár dolgunkhoz látnunk.

CHORUS: Ahon, asszonyom, az követ, az beszélé az hírt.

ELECTRA: Hallad-e uram?

MESTER: Mi dolog?

ELECTRA: Várssza meg.

MESTER: Siető dolgom vagyon.

ELECTRA: Csak két szóra, jó uram.

MESTER: Mondd el.

ELECTRA: Hol az Orestes?

MESTER: Nyakaszakadt a kocsirúl. Majd idehozzuk az porát, megláthadd.

ELECTRA: Jaj, nagy Isten, mint veszek, lám igaz volt Chorus az te beszéded. Jaj, arám, arám, Orestes, mint csalál engem. Oh, szívem, lelkem Orestes, hova lűl el? Jaj, csak tebenned vala reménységem, ím, te is elveszel előlem. Meghalok, elveszek immár én is, elhagyál szerelmem, Orestes. Jaj, jaj, én édes egyetlenem, hová hagyád az te szegíny nénédet ily nagy árvaságba?

CHORUS: Hadd el azt, édes asszonyom, ne sírj, jerünk be.

ELECTRA: Jaj, meghalok az én arámért.

Negyedik felvonás. Első jelenet

Chorus, Electra, Chrysothemis

CHORUS: Nem tarthatom az szegíny leányt, elgyötri magát, hol asztalra borul, hol székre, hol földre esik, úgy siratja erősen szegény arát. Ihon jű, itt is úgy kesereg, látja Isten, nem tudok neki mit tenni.

ELECTRA: Jaj, jaj, jaj!

CHORUS: Ne sírj, kérlek az Istenért.

ELECTRA: Jaj, megölsz, hagyj békét!

CHORUS: Miért?

ELECTRA: Azt kérded miért? Látod nincs immár kibe reménlenem, elvesze az én egyetlenegy remínségem.

CHORUS: Hallod-e, jó asszonyom, jól adhatja még az Isten, ha Orestes megholt, más eszköze is vagyon neki, kivel bosszút állhat. Nem tudd-é, amaz hatalmas Amphiraon király mint jára? Csak egy asszonyállat miatt hala meg, kit aranylánccal megfojta.

ELECTRA: Jaj, jaj, hova legyek?

CHORUS: Ne jajgass édes fiam.

ELECTRA: Megholt az én segítőm.

CHORUS: Mit mondhatok? Elég veszett ember vagy. Ne sírj!

ELECTRA: Oh, nagy Isten!

CHORUS: Meg kell halnunk mindnyájan.

ELECTRA: Ha meghalunk is, nem oly szörnyűképpen, mint Orestest beszéled, hogy megholt.

CHORUS: Ki tudja, jó asszonyom, kinek mire jut még igye.

ELECTRA: Oh, egyetlenem, Orestes, elveszek.

CHORUS: Én nem tudok neki mit tenni; engem is elkeseríte. Vajjon mi dolog? Igen, fut Chrysothemis nagy örömmel.

Negyedik felvonás. Második jelenet

Chrysothemis, Electra, Chorus

CHRYSOTHEMIS: Ha, ha, ha örömemben mint futottam. Semmit édes néném ne bánkódjál, jól adja az Úristen az mi kévánságunkat.

ELECTRA: Hagyj békét az Istenért, vessz el előlem, ne gyötörj.

CHRYSOTHEMIS: Mi lölé ezt, hogy csak szómat sem akarja meghallgatni?

CHORUS: Gonosz hírt hallott.

CHRYSOTHEMIS: Édes néném, senkinek semmit ne higgy, mert megtekinti immár az Isten az mi nyomorúságunkat. Oly bizonnyal higgyed, mint engem látsz: megjű az Orestes.

ELECTRA: Jaj, veszteg, megbolondultál-e? Tartsd dolgod, ne kesergess, jó Chrysothemis.

CHRYSOTHEMIS: Bizony, igazat mondok, édes néném.

ELECTRA: Ki mondá, hogy ily igen elhitted.

CHRYSOTHEMIS: Szememmel láttam az atyám koporsójánál nagy bizony jelet.

ELECTRA: Csak álmodozol te most.

CHRYSOTHEMIS: Halld meg csak, te magad is igaznak mondod.

ELECTRA: Mondd el, ha egyebet nem akarsz benne.

CHRYSOTHEMIS: Mihent szegíny atyánk koporsójához juték, az áldozatot megszerzém, amint parancsolád. És minekutánna hanyatt borulván könyörgöttem volna, az koporsót megkerülém; tahát egy ifjú ember áldozatja vagyon rajta. Szép gyenge férfiúi hajait felöl reárakta és az áldozattal mind széjjel meghintette. Kit jól tudom, hogy miközülünk senki nem míelt, de vélem, hogy Orestes dolga és hiszem ezből, hogy nem messze vagyon. Azért, édes néném, semmit ne keseregj, mert nem mindéltig egy állapatban az szerencse, egy szempillantásba mind örömre fordulhat minden szomorúságunk.

ELECTRA: Jaj, ki bolond vagy, jó öcsém, hamar elhissz te mindent.

CHRYSOTHEMIS: Jaj, édes néném, semminek véled-e te ezt?

ELECTRA: Még azt sem tudod, hol vagy most, mit beszélsz, te magad sem érted.

CHRYSOTHEMIS: Oh, nagy Isten, az, kit szememmel láttam, azt nem tudom-e?

ELECTRA: Ne bolondoskodjál, csak hiába vagyon látásod, mert megholt (jaj, szívem) az én édes arám, az Orestes.

CHRYSOTHEMIS: Jaj, veszek, jó néném, ki mondá?

ELECTRA: Az, ki szemével látta halálát; ím, Chorus, jól hallotta, hogy azt mondá, még ma az hamvát is elhozzák.

CHRYSOTHEMIS: Ugyan, igaz-e?

ELECTRA: Jaj, jaj, megholt.

CHRYSOTHEMIS: Oh, szerelmes bátyám, hogy soha nem láthattalak jaj, egyetlenem, bátyám, hogy soha nem tudál az te véreidhez jűni.

ELECTRA: Jaj, jaj, szegíny fejünk, hova legyünk, nagy árvaságra jutánk immár, jó öcsém, Chrysothemis, nincs kibe bíznunk, mert megholt az Orestes. El kell vesznünk, ha más módon reá nem gondolunk.

CHRYSOTHEMIS: Ha megholt, jó néném, nehéz arra gondolni.

ELECTRA: Nem azról szólok.

CHRYSOTHEMIS: Mit akarsz tehát?

ELECTRA: Vajha azt míelnéd, az mit én akarnék.

CHRYSOTHEMIS: Az mi éntűlem lehet, kész vagyok mindenre.

ELECTRA: Jól esmérlek én téged.

CHRYSOTHEMIS: Mondd el csak, édes néném, mit akarsz?

ELECTRA: Ha szómat fogadod, megmondom.

CHRYSOTHEMIS: Megfogadom.

ELECTRA: Tudod, jó öcsém, miúta szegíny atyánkat elveszték az árulók, azóta csak egy barátunk sem volt, sem segítőnk, sem oltalmazónk. Egyetlenegy remínységünk vala, az Orestes; mert éltébe, szegíny, gyakorta izent (jól tudod), hogy megszabadítana az farkasok kezéből, de ím, érted, hogy szegíny elveszett. Immár csak te egyedül vagy az én atyámfia; ha te engem elhagysz, sohol egy csepp bizodalmam sem leszen. Kérlek azért, édes öcsém, kérlek jó Chrysothemis, az Istenért, az te édes nénéd kedvét ne szegjed, nem kévánok tűled lehetetlen dolgot.

CHRYSOTHEMIS: Mi dolog, jó néném? Mondd el már!

ELECTRA: Jó öcsém, lám együtt lakol velek, ezt könnyen megszörözhedd, kérlek az tolvaj latort, az Aegistust, veszesd el valamiképpen, vagy öld meg, vagy fojtsd meg. Mert ha te azt el nem veszted, az mia kell nekünk elvesznünk. Bizony, addig férhez sem egyink, sem másink nem mehet, meddig az él, mert nem oly bolond az Aegistus, hogy magot támasztana az ő maga veszedelmére. De ha őtet megölnéd, az volna jobb a görög vitézek közt, ki bennünk kaphatna, mert hírünk-nevünk ez világon kiterjedne, hogy leányok lévén, jószágunkot ez lator kezeiből és ennenmagunkat megmentettük. Noha immár nagy búba megfonnyadtunk, de csak az jószágért is elvennének bennünk. No, azért, édes öcsém, könyerülj rajtunk, ments meg mind engem, mind téged ez átkozott ember hatalmából, kiből semmi gyalázatot nem vész, mert mindez világ előtt, tudod, utálatos, minden átkozza és szidalmazza ez förtelmes latrot. Ha ezt míeled, mind az mi szegíny megholt atyánkat, mind szegény atyánkfiát, Orestest, megkönnyebbíted. Szánjad azért, jó Chrysothemis, akárcsak ezeket, ha engem nem szánsz.

CHORUS: Tisztes beszéd ez tetűled? Ez illik-e hozzád?

ELECTRA: Állj elő, ugyanis neked szólnak. Nem kértenek téged erre.

CHORUS: Ugyan se kérj, mert ha kérnél is, nem telnék kedved benne. Azt fogadjad csak, asszonyom, az mit ő beszél, látod, keserűségébe, nem tudja, mit mond.

CHRYSOTHEMIS: Édes néném, nem szégyenled-e mondani, nem ládd-e, tiszta bolondság az, kit beszélsz. Mihez való biztodban míeltetnéd ezt, leányok vagyunk mi, nincs nekünk arra erőnk, csak hozzákezdenénk, hamarébb megölnének bennünk, hogynem mint mi ölnük őket. Ki mentene meg bennünk? Hol mit nyernénk nyavalyánkkal? Bizony higgyed nagyobb szidalmunkra, hogynem mint tisztességünkre volna. Azért én is kérlek az Istenét, édes néném, hadd el az dagályt. Ha így esett dolgunk, békéljél meg velek, engedj nekiek, mert ám jól tudod, mi szándékba ment Aegistus ki. Még most kedvét találhadd jelesben örömében. Talán az Isten idő múlva más módon fordítja.

CHORUS: Igazat mond, jobb, ha azt míeled. Embernek nagy bölcseség időhöz magát szabni.

ELECTRA: Oh, nagy Isten, lám, sohol senki egy mákszemnyit nem könyörül rajtam, ím mindnyájan elhagytak, de én magamnak kell rá gondolnom.

CHRYSOTHEMIS: Nem hagylak, édes néném, csak bolondságot ne beszélj.

ELECTRA: Nem bolondság az mi megmaradásunkra való tanács.

CHRYSOTHEMIS: Sőt ez volna veszedelmünkre.

ELECTRA: Tartsd dolgod, ne prosmálj,[8] ugyan tudtam, hogy semmi hasznod nem vehetem, ezért nem akarok vala szólni.

CHRYSOTHEMIS: Hasznom vennéd, ha szómat fogadnád.

ELECTRA: Nem akarok az én atyámnak vérszopóival együtt tobzódnom.

CHRYSOTHEMIS: Nem akarnád te, de kénszeríttetel.

ELECTRA: Oh, nagy Isten, lám, még boszontasz.

CHRYSOTHEMIS: Elmegyek, el be anyámhoz, mert én teveled meg nem alkodhatom.

ELECTRA: Nem alkodhatol, mert az szúnyogból tevét akarsz csinálni. Az hitvány huszárt királynak akarod tartani, atyámnak árulóit akarod tisztelni. De jobb nekem meghalnom, hogynem mint azt míeljem. Azért elmehetsz nagy békével anyádhoz, szolgálj nekie.

CHRYSOTHEMIS: Énnekem nem kékételen szolgálnom kell. Bizony te is, ha lehetne, szolgálnád még, de félek, rajta együld késen fogsz eszeskedni.

ELECTRA: Eredj, eredj, tartsd dolgod.

[8] Prézsmitálj

Negyedik felvonás. Harmadik jelenet

Electra

ELECTRA: Oh, nyomorult ember, kicsoda boldogtalanabb énnálamnál, kinek sohol semmi gyámola nincs. Nagy keserűségre, árvaságra szült volt az én anyám. Sem atyám, sem anyám, sem atyámfia, sem barátom, sohol senki nincs, ki velem jól tenne. Szegíny atyámat elveszték az árulók, anyám elidegeníté magát tűlem förtelmességeiért. Nyavalyás arám, Orestes, is ím szörnyűképpen elvesze. Immár csak ez egy leányba vala minden remínységem, ím ez is nagy keserűségembe elhagya. Nincs kire néznem, nincs kinek esedeznem. Ha fírfiú voltam volna, avagy csak erővel szeretett volna az Isten is, mind apróra koncolnám őket. De mind ennyi erővel is nem szánom az én halálomat az én szívem atyámért. Elmegyek el be, gondolkodom rajta, mit kell mielnem.

Ötödik felvonás. Első jelenet

Chorus

CHORUS: Nagy dolog, hatalmas Isten, még az oktalan állat is sokba felőlhaladja nímely embert. Ím, az égi madarak oly nagy szorgalmatossággal viselnek az ő fiokra gondot, hogy semmibe nem hagyják megfogyatkozni. Azonképpen az vadak is. De nímely ember (mint a Clytemnestra) azt akarná, soha szemével se látná. Jóllehet bizony nagy az oka, mert az Electra az mi igaz, megmondja, azt ő penig igen bánja (arra mondják, hogy igazmondónak gyakorta feje törik), de mégis anyai kegyelmességnek kellene benne lenni; de nemhogy volna, hanem ha egy kalán vízbe elveszthetné is, elvesztené. Minden rútságot megmíel szegínyen, átkozza, szidja erősen, bosszúsággal kesergeti szegínyt és hogy szegíny remínységébe semmi nem költ Orestes felől, trombitáltatja erősen magát, tombol, táncol, örül felette igen Orestes halálán. Ez szegíny leányról csak meg sem emlékezik penig. De kicsodák jűnek ihon terhekkel? Asszonyom, Electra, jüsszte ki, vajjon kicsodák ezek?

Ötödik felvonás. Második jelenet

Orestes, Chorus, Electra

ORESTES: Vajjon, jó helyre találkoztunk-e mi, asszonyok?

CHORUS: Mit keres kigyelmetek?

ORESTES: Az Agamemnon király házát.

CHORUS: Igaz, megtalálta kigyelmetek, mert ez az.

ORESTES: Menjetek be tahát, jó asszonyok, mondjátok meg, hogy szembe lennék az királyné asszonnyal és Aegistussal.

CHORUS: Honnan jött kigyelmetek?

ORESTES: Phoceusbeli tartományból, Phanotheus házától.

ELECTRA: Jaj, mennybéli Isten, bizony ezek az szegíny Orestes hamvát hozzák. Mit hoztok, jó uraim?

ORESTES: Az Agamemnon király fiának megégetett testét hozzuk ím ez edényekbe, kit be kellene mutatnunk királynak és királyné asszonynak.

ELECTRA: Jaj, nyavalyás fejem, mint veszek! Ez edényekbe vagynak-e, jó uram?

ORESTES: Mind az vagyon ezekbe, jó leány.

ELECTRA: Kérlek, jó uram, az Istenért, ha ezekbe vagynak, add ide kezembe, hadd csókolgassam, apolgassam ezen egyetlenemnek hamvát.

ORESTES: Adjátok oda neki, mert nagy szeretetit mutatja hozzá, én hiszem, jó esmerője volt.

ELECTRA: Orestes, Orestes, miért hagyál el engem? Oh, szívem, lelkem, Orestes, mint család az te édes nénédet? Mely sokszor biztattál leveledbe engemet, hogy megmentenéd az én árva fejemet, de lámcsak, hiába bíztam tebenned, mert soha nem sietél hozzám; ím, mint vesztéd magadat. Jaj, arám, édes arám. Orestes, ki hitte volna, hogy erre jusson az

te igyed, ki vélte volna ily szörnyű veszedelmed! Micsoda vagy te én ölembe? Csak por, hamu, semmit nem használhatsz énnekem. Nem így küldélek én ki tégedet; mikor az te gonosz anyád előtt nagy titkon elhozálak az bőcsőből, ugyan röpdössz vala kezembe. Azkor is nagy keserűséggel csókolgattalak tégedet, mert nehezen váltam meg tetűled; de féltettelek az te gonosz anyádtúl, azért nagy reménységgel küldöttelek ki tégedet, hogy te lennél atyádért bosszúálló. Örültem, mikor hallottam egészségedet, nagy szorgalmatossággal éjjel-nappal esedeztem teérted. Nagy óhajtva vártalak tégedet. Mikor eszembe jutottál, minden keserűségem elmúlt énnékem. Azt hittem, hogy örömmel ölelgesselek tégedet, reménylettem, hogy minden kínom megkönnyebbül tebenned. De elnehezedem nagy keserűségembe. Méznél édesebbnek tartom vala az te jöveteledet, de minden méregnél keservesebb az te jelenvaló voltod, mert kiáltok tehozzád, de nem hallgatod meg az én beszédemet, panaszolkodom előtted, de nem felelsz énnekem. Meghalál, szívem Orestes, oh, egyetlenem, hova legyen immár az te Electrád, kinek óhajtson, kitűl várjon segítséget! Orestes, lelkem, ki torolja meg az te édesatyád halálát! Hova hagyád az te szegíny népedet, hova hagyád nyomorult nemzetségedet? Vajha tudnád az te anyádnak gonoszságát, még ezből is felkiáltanál ellene. Ha te tudnád az te szerelmes nénédnek keserűségét, mely nyomorult, mely árva az te anyád miatt, még itt is keresgenél énrajtam, de lám, nem szólsz énnekem, nem vigasztalsz engem, elhagyál teljességgel. Jaj, elveszek immár, jaj, jaj, lelkem, Orestes.

CHORUS: Veszteg, szerelmes asszonyom, mind meghallják odabe nagy kiáltásodat. Ennek meg kellett lenni, mert ő is ember volt, mi is tartozunk egyszer vele. Ott benn valék az királyné asszonynál, egyik kigyelmeteknek bemehet hozzája.

ORESTES: Menj el, mester uram, mondd meg, hogy itt vagyunk.

ELECTRA: Szólj, édes uram, Orestes, az te szerelmes nénédnek. Jaj, ne hagyj el, ne hagyj el, édes arám. Oh, szívem, ki hiába esedezem én teneked!

ORESTES: Elkeserít e szegíny, nyomorodott leány.

ELECTRA: Jaj, mint veszek, Orestes, jaj mely keserű énneken, hogy csak holttetemid feküsznek előttem.

ORESTES: Ne jajgass, jó leány.

ELECTRA: Méltó, uram, az én jajgatásom, meddig élek, ez lesz az én kínom.

ORESTES: Nem tudom, mit tegyek, nem tartóztathatom magam.

ELECTRA: Mit könyvez, jó uram? Talám te is Orestest siratod?

ORESTES: Szánom őtet is, szegínyt.

ELECTRA: Kit egyebet? Engem keserülsz-e?

ORESTES: Téged is, jó leány.

ELECTRA: Az Úristen jót adjon teneked, mert vagyon húsz esztendeje, hogy senki nem könyörült énrajtam.

ORESTES: Micsoda nyavalyád vagyon?

ELECTRA: Csak az Isten tudná az és sok nyavalyámat megmondani. Itt ez háznál még az eb is kedvesb énnálamnál.

ORESTES: Jaj, szegíny nyavalyás.

ELECTRA: Jaj, veszett ember vagyok én.

ORESTES: Mi dolgod?

ELECTRA: Az én atyám öldöklői és árulói örülnek az én egyetlenem, Orestesem, halálán, engem is immár örökkévaló fogsággal fenyegetnek. Nincs édes uram, ki megszabadítana kezekből. Jaj, jaj, jaj, el kell vesznem immáran.

ORESTES: Nem hagy az Isten.

ELECTRA: Ideje volt volna immár, de az, kibe bíztam, azt is nem hozá meg.

ORESTES: Meghozza őfelsége, ne bánkódjál azon.

ELECTRA: Ha megholt, ihon kezembe vagyon az pora, hogy hozhatja meg?

ORESTES: Nincs semmi gondja.

ELECTRA: Tudom, mert elveszett.

ORESTES: Isten oltalmazza attúl.

ELECTRA: Mitűl édes uram?

ORESTES: Hogy Orestes elveszett volna.

ELECTRA: Tahát?

ORESTES: Jó egészsége vagyon, legyen hála Istennek.

ELECTRA: Ki vagy te, jó uram?

ORESTES: Megtudod még ma.

ELECTRA: De mondd meg, szerelmes uram, ezek előtt megmondhadd, mert mind híveim énnekem.

ORESTES: Tedd le tehát az edényt kezedből.

ELECTRA: Hadd járjon ez, édes uram, meghallgatom azért.

ORESTES: De add oda nekiek.

ELECTRA: Jaj, nem adom.

ORESTES: Bocsásd!

ELECTRA: Az Istenért, kérlek, ne vödd el édes uram.

ORESTES: Mettszesz vele?

ELECTRA: Jaj, nem szakadhatok el az én egyetlenemtűl.

ORESTES: Ereszd, mert semmi ez.

ELECTRA: Jaj, nagy Isten, lám, átkozott voltam én, ím, még csak hamujával is nem bírhatok az én édes arámnak. Jaj, nagy Isten, mit tegyek?

ORESTES: Ne jajgass, jó leány, csak hiába sírsz.

ELECTRA: Oh, nyavalyás fejem, könnyű nektek, de nemhiába sírok én az én édes segítőm halálán.

ORESTES: Lám, mondám, nincs semmi nyavalyája.

ELECTRA: Kinek?

ORESTES: Az te arádnak. Orestesnek.

ELECTRA: Hogy tudod, édes uram?

ORESTES: Mert láttam.

ELECTRA: Jaj, elveszett szegíny!

ORESTES: Megládd még ma te is.

ELECTRA: Ne csalogass, jó uram.

ORESTES: Ihon, ha nem hiszed, nézz a gyűrőre, ezt te küldted jelül neki, ezről megesmered.

ELECTRA: Mit kesergetsz, édes lelkem, hogy nem szólsz. Oh, én édes vérem, te vagy az én gyönyörűségem. Te vagy az Orestes, jól esmerlek, ez bélyegről is megesmérem. Oh, nagy örömömbe hova legyek, most születtem ez világra. Kész vagyok immár meghalni, penig Isten elhozott, édes arám.

ORESTES: Veszteg, immár, jó néném, ím megjüttem immár.

ELECTRA: Látlak, nagy szerelmem, örül az én lelkem tebenned. Téged egyedül óhajtottalak. Legyen hála az Istennek, hogy megkönnyebbítél engemet. Oh, nagy gyönyörűségembe hova legyek, örömömbe lecsordul az könnyű szememről. Chorus, látod-e, ez az én egyetlenem, az Orestes. Leányasszonyok, nézzetek erre, ez az, ki megholt vala, ím feltámasztotta az Isten.

CHORUS: Látom, édes asszonyom, penig meghozta az Úristen őfelsége, örülöm és kévánom ő kigyelmének minden jó szerencséjét.

ELECTRA: Oh, szívem, édes arám, Orestes, jókor hozott az Úristen, mert ez mai nap kellett volna nekem elvesznem. Aegistus ma ment ki, hogy az én veszedelmemre helyet keressen.

ORESTES: Megértöttem mindent. Gondot visel az Úristen reánk. Azt értem ezentúl megjű, de ha Isten segít, két óráig minden sáfárságoktúl mind az kettőt megmentem.

ELECTRA: Oh, Isten, Isten, áldd meg ennek kezét. Jaj, egyetlenem, meghalok érted örömembe.

ORESTES: Veszteg, jó néném, senkinek semmit ne szólj.

ELECTRA: Kitűl félsz, édes arám?

ORESTES: Jobb csendességbe lenni.

ELECTRA: Anyámmal egy csepet se kófitálj,[9] mert senki nincs vele, csak egyníhány asszonyember.

[9] Törődj

ORESTES: Hallod-e, noha nincs az asszonyemberbe erősség, de nagy okosság benne, jobb azért addig félni, meddig nem esik rajtunk.

ELECTRA: Jaj, nem feledkezhetem el rólad nagy gyönyörűségembe.

ORESTES: Igen félek, hogy az te nagy gyönyörűségeddel nekem veszedelmet csinálsz.

ELECTRA: Kérlek az Istenért, ha már ennyi időtül fogva nem láthattalak, hadd nézzelek kedvemre.

ORESTES: Mind meglehet még az, most más dolgunkhoz kell látnunk, kérlek azért, jó néném, hadd másszorra azt. Viselj te is erre gondot, ha anyád eleibe akadsz, kérlek megőrizd magad, hogy eszébe ne vegye örömödet, avagy inkább bé se menj hozzá, de maradj itt kinn. Mikor az Úristen jó végre adja igyekezetünket, oztán mi is bátran és örömmel szólhatunk mindenről.

ELECTRA: Valamint kigyelmednek tetszik, édes arám, úgy legyen. Én csak kigyelmedtül vártam segítséget, azért most is mindent reád hagyok.

ORESTES: Elég immár, vesztegj, mert ám az kapun vagyon valaki.

Ötödik felvonás. Harmadik jelenet

Mester, Orestes, Electra

MESTER: Vajh, bolond emberek, csak Isten oltalmazott, hogy el nem vesztettétek magatokat. Az ti nagy örömmel való zenebonátokat mind meghallják az várba. Ha bennetek nem mentettelek volna, szinte gonoszul jártatok volna, azért hagyjatok békét az sok beszédnek. Az miel sietni kell, nem kell azt halogatni.

ORESTES: Mint esmered ott benn az dolgot?

MESTER: Legyen Istennek hála, az mi részünkre jól vagyon.

ORESTES: Azt állítják-e, hogy megholtam?

MESTER: Úgy hiszik, mint egy angyal szavát.

ORESTES: Örülnek-e igen? Hogy mondnak?

MESTER: Hagyj békét ennek, ezután is meglehet ez. Jobb volna más dolgodhoz látnál.

ELECTRA: Kicsoda ez, édes arám?

ORESTES: Nem ismered-e?

ELECTRA: Nem jut eszembe.

ORESTES: Ez az, ki kezébe bíztál volt, ez tartott fel engem.

ELECTRA: Ez-e az, édes arám? Egészséggel kigyelmednek, édesatyám, áldjon meg az Úristen. Nem különben látlak, mint egy édesatyámat, mert lám csak, te voltál ennyi ezer ember közül az én atyámnak hívséges szolgája. Oh, istenes ember, oh nagy hívséges szolga, az Úristen fizesse meg az te nagy kegyelmességedet, mert én soha meg nem fizethetem. Háládatlan azért, megládd, soha nem akarok lenni.

MESTER: Az én hívséges szolgálatom, jó asszonyom, megjelenik ezután, most azról nem illik szólnunk, mert az sok szólásba sok idő múlik; de jobb, ha dolgunkhoz látunk. Az Clytemnestrát jókor találjuk, mert csak ő maga az kisebbik palotába.

ORESTES: Maradjatok ti itt kinn! No, mi Isten hírével menjünk be.

Ötödik felvonás. Negyedik jelenet

Electra, Chorus, Clytemnestra

ELECTRA: Hatalmas Isten, könyörgök teneked, ez mai nap mutasd meg az én arám keze által, hogy te volnál röttenetes bosszúállója az bűnnek és csak te volnál az tebenned bízóknak kegyelmes szabadítója. Majd csuda dolgot hallasz, Chorus.

CHORUS: Hova menének, édes asszonyom?

ELECTRA: Megöli arám az gonosz asszonyt.

CHORUS: Kit? Anyádat-e?

ELECTRA: Ne mondd az förtelmest anyámnak! Az Clytemnestrát.

CHORUS: Megöli?

ELECTRA: Meg.

CHORUS: Orestes?

ELECTRA: Bezzeg ő.

CHORUS: Oh, nagy Isten, hanem nagy csuda, ím az önnön szülőjét nem szánja. De ezt én jól tudtam, hogy nem szenvedheti az sokat az Úristen, hanem valamely későre kijelenti magát.

CLYTEMNESTRA: Tolvaj, tolvaj, hol vagytok? Lám, senki nincs az én szolgáimba. Jaj, jaj, jaj.

ELECTRA: Hallod-e, Chorus, hogy kiált valaki?

CHORUS: Hallom, édes szívem, asszonyom, talám szinte most üték, mint dobbana.

ELECTRA: Hallgadsza!

CLYTEMNESTRA: Jaj, mint veszek. Hol vagy, uram, Aegistus?

ELECTRA: Ismeg erősen kiálta.

CHORUS: Jaj, szegíny! Ez ám, hogy soha szót nem fogada, mint intettem, mint kértem az Istenért, térne meg immár gonoszságából, soha semmit nem fogada. Ám lássa immár, mit nyert vele.

CLYTEMNESTRA: Oh, fiam, fiam, Orestes, könyörülj rajtam.

ELECTRA: Nem könyörülsz vala te sem énrajtam, sem szegíny atyámon, mikor szegínyt ártatlanul elvesztéd.

CLYTEMNESTRA: Orestes, az édes szülédet?

ELECTRA: Jó neked most az halál, ily nehéz volt az én atyámnak is.

CLYTEMNESTRA: Jaj, jaj.

ELECTRA: Édes keserűvel jó! Emészd meg immár az gyenge lakást.

CLYTEMNESTRA: Jaj, meghalok.

ELECTRA: De csak halnál hamarébb.

CLYTEMNESTRA: Jaj!

ELECTRA: No, az mint eszembe veszem, lakék ez, eztől többet nem félek. Ihon jűnek immár. Mely véres az arám szablyája. No, mint jártatok?

ORESTES: Így jól, az mint szinte kívánád. Nem parancsol immár többet.

ELECTRA: Hála Istennek.

CHORUS: Jaj, veszek, ahon jű az király is nagy örömmel, még ő semmit nem értett az királynéasszony halálába.

ELECTRA: Orestes, Orestes, bújjatok el Aegistus elől, mert ihon jű. Ingyen eszébe se vegyen bennetek, de mihent az ajtón belépik, sarkaljátok meg. Ilyenkor nem szokása, hogy sok nép menjen utána. Szaladjatok hamar be, én addig itt kinn leszek. Szép szót mutatok hozzá. Most örömébe könnyen elhiszi.

Ötödik felvonás. Ötödik jelenet

Aegistus, Electra, Orestes, Parasitus

AEGISTUS: Hol vannak a Phoceusbeli követek, kik az Orestes testét hozták. Neked szólok, barom; bűn, hogy nem szólsz, mert tudom ezre neked nagy gondod vagyon.

ELECTRA: Igen kicsiny haszna vagyon immár, felséges uram, az én nagy gondomnak. Ám ott benn vagynak, kik felségednek nagy gyönyörűség, de énnekem örökké való keserűség.

AEGISTUS: Ugyan igaz-e, hogy megholt Orestes?

ELECTRA: Oh, felséges uram, bár ne adta volna Isten, hogy igaz lött volna. Ám ott benn fekszik az teste, megláthatja felséged.

AEGISTUS: Legyen hála Istennek, ettől tartok vala, ettől is megmenem. Egyéb ellenségimmel semmit nem gondolok. Én is immár mindent bátrabban szerezhetek. Országot építtetek, várakat rakattatok, sok kéncset takartatok, immár úgy gyűjtök, mint enmagamnak, senki ezt markomból ki nem veheti, mert az, kit illet vala, most annak az holtteste nálam vagyon. Ez kedig nagy sok pártosim is valának, kik Orestes mellett fogtak, de majd új udvart tetetek, az urakat mind behirdettetem. Az Orestes testét eleikbe hozatom, hogy

lássák, az örökség immár reám szállott. Az ki velem tartja, azokat mind megajándékozom, az, ki penig mégis pártoskodik, azt ugyan itt mind levágattatom. Azt akarom, ez országba több úr nálamnál ne legyen. Ha penig élhetek, még az más pártos országokra is jó módon gondot viselek, hogy az királyok is csak engem hallgassanak. Olyha te is visszát vonsz vala, de ha eszedbe nem veszed magad, gonoszul jársz.

ELECTRA: Nem kékételen, felséges uram, hozzád kell immár hallgatnom.

AEGISTUS: Jobb lesz néked.

ELECTRA: Felséged ne késsék itt kinn, de lássa felséged az holttestet, oztán, az Úristenért, temettesse el felséged szegíny arámat.

AEGISTUS: Bemegyek, meglátom szegíny atyámfiát. Ti jüttetek-e Stropheustúl?

ORESTES: Mi jöttünk.

AEGISTUS: Ez-e az Orestes?

ORESTES: Lásd meg.

AEGISTUS: Meg sem esmérem szegínyt.

ORESTES: Nyúlj hozzá, csak talán megesmered.

AEGISTUS: Parasite, híadsza a királyné asszonyt, nézzen ő is fiára.

ORESTES: Közel állász hozzá.

AEGISTUS: Jaj, jaj, mi dolog ez.

ORESTES: Mit röttegsz? Kitűl félsz?

AEGISTUS: Árulók a házba.

ORESTES: Ne siess, király, mert lerántom majd az koronát.

AEGISTUS: Te vagy-e az, Orestes?

ORESTES: Jó próféta voltál, de nem tudtál magadra gondolni.

AEGISTUS: Jaj, elveszek.

ORESTES: Nasza, te fogjad az koronát, nem latrot illet ez. Nasza az pálca, óh, édesatyám pálcája. Vond le az köntöst róla. Jüszte te hív szolga, fogjad az urad üstökét.

PARASITUS: Felséges uram, én magam fejét veszem ez árulónak, mondtam én, hogy megsiratja még az királyságot. Jüszte!

AEGISTUS: Ne ölj meg, édes uram, Orestes, meddig élek mindörökké szolgállak.

ORESTES: Nem szűkös vagyok szolga nélkül.

AEGISTUS: Az Istenért, könyörülj rajtam, lám atyád is kegyelmes ember volt teneked.

ORESTES: De te nem voltál neki kegyelmes. Nem szánád, áruló, ártatlanul elvesztened, azért fizess te is azon mértékkel.

AEGISTUS: Büntess tahát törvénnyel. Miért rökkentesz ide be?

PARASITUS: Az mint látom, elköltél a parancsolásról.

AEGISTUS: Szolga, te is rám vagy-e?

PARASITUS: Felséges uram, ha hagyod, mind elprosmitál ő, de járj el dolgodba.

ORESTES: Co be, co be.

AEGISTUS: Csak egy szót szólok kigyelmednek.

PARASITUS: De jere, hadd el azt; mit használsz vele, ha meg kell halnod? Menjél meg tüle.

AEGISTUS: Oh, nyomorult ember, oh, mint veszek. Bár Isten nem adta volna, hogy csak hírrel hallhattam volna is ez királyságot. Lám mind méreggé fordult minden gyönyörűségem. Átkozott az nap, átkozott az óra, melybe ezt találtam. Sem testemnek, sem lelkemnek nem lesz immár nyugodalma. Örökkön örökké jaj, jaj leszen az én dolgom, mert még ez világon megemészette minden vígasságomat. Oh, ki iszonyú, ki röttenetes halálom.

PARASITUS: Hallod-e, az, ki ebül keresi, ebül veszi hasznát. Tarsd a nyakad, hossza az üstököd. Vágjad uram.

ORESTES: Fizess, lator, atyám haláláért, fizess gyönyörűségedért, legyen ez jutalma királyságodnak.

Ötödik felvonás. Hatodik jelenet

Mester

MESTER: Az szegény árvát ím behozám jószágába, igaz elég munkával, elég fáradsággal. Ő is minden igyekezetit elvégezte. Országába immár szabadon uralkodhatik, csak hogy tudja magát forgatni, de igen félek rajta, hogy ez is, mind az több atyafiai, el ne veszesse magát. Mert ez ház mindörökké rakva volt veszedelemmel. Ha meggondolom először Tantalus királyt, ő is mely röttenetes dolgot cselekedék; az önnön fiú magzatját felkoncolá (ez ha nem nagy, halhatatlan dolog) és szegínyt ételekbe megfőzé, kiért ő is, méltán, szörnyűképpen elvesze, azoktúl, kiknek megfőzte vala. Azután Pelops Myrtillusnak fejét vevé. Thyestes az önön atyafiának, Atreusnak feleségét megszeplősíté. Atreus erre való haragjában nagy szép két kicsinyfiát neki megfőzé. Ím, ezeknek utána ennek édesatyját, Agamemnon királyt, az önnön tulajdon felesége, Clytemnestra, ketten Aegistussal megölék, kiért ők is mindketten ám meglakolának. Ez is bizony nagy csudálatos dolog, hogy tulajdon fia édesanyját megölje. (4) De hiszem ugyan, az nagy Isten vakította meg ezeknek szíveket, hogy az ő nagy sok gonoszságokról, kevélységekről, fösvénységekről, bujaságokról, tobzódásokról megfizetnének, mert soha nem akarnának végetvetni nagy undokságoknak. Ez az, ez, ki az én belemet furdalja, ettűl féltem ezt is, hogy ő is bolondságába elveszti magát. De elmegyek, el be hozzája, jó tanácsot adok nekie, hogy erősen megőrizze magát ez veszedelmektűl. Jámbor és tiszta életű legyen, igazán és kegyelmesen éljen, ha úgy nem akar járni, mint az ő eleji. Ideje már elmennem, egyéb dolgaimhoz is látnom. Tihozzátok maradjon az Úristen!

Az játék után való hálaadás és intés

Ti kegyelmeteknek mind fejenként nagy hálákat adunk, hogy ez mi mulatságunkat meg nem utáltátok, de nagy csendességgel meghallgattátok. Azért hiszem, hogy meg is tanulta kigyelmetek ez históriának játékából, hogy az Úristen még az pogányok közt is szerencsésebbé teszi azokat, kik tökéletes jámborságba élnek. És viszontag, kik az gonoszságba telhetetlenek, azokat harmad és negyedíziglen megveri. Nekünk azért, kik keresztyéneknek valljuk magunkat, naggyal inkább illik tisztaságban, igazságban és szentségbe élnünk. Mert nemcsak ez világi jóba akarunk részesek lenni, de ez örökkévaló boldogságban is kévánjuk ő felségével együtt lakoznunk. De jóllehet az idvösségnek fondamentomát nem innet, hanem másból kell megtanulnunk, mindazonáltal ez mulatságot is engedje ő felsége, hogy legyen az ő neve dicséretire és kigyelmeteknek idvösségökre. Az Úristen vigye kigyelmeteket haza nagy békességgel és tartsa meg kigyelmeteket nagy sok esztendeig jó életben, örökkévaló idvösségtekre.

Az játéknak vége.

A tisztelt olvasónak

Hogy Sophokles – ki az igen híres athéni köztársaságnak Periklesszel együtt első kormányzója volt (5) – mily nagy politikai műveltséggel rendelkezett, azt valamennyi bölcs írása, legfényesebben Elektra című műve bizonyítja.

Ezt a darabját – amint a régi históriák említik – az athéni színházban oly tomboló sikerrel játszották, hogy megnézésére nem csupán Athén városa, hanem szinte az egész Görögország összesereglett (6). Mivel Sophokles tragédiájának elolvasása nagyon hasznos indításokat ád mind a magán, mind a közélet megjobbítására, ezért minden tudósnak mohón kell csüggnie rajta.

Ugyanezt a témát Sophokles előtt Homerosból merítve már Aischylos is feldolgozta Choëphoros-ában. De nem oly magvasan és nagyszerűen. Euripidesnek máig ismeretes egy Elektrája. Senecának pedig egy Agamemnonja. Az Elektra-mese feldolgozásában azonban – a tudós régiség ítélete szerint – Sophokles valamennyit túlszárnyalta a politikai kérdések gazdag ismeretével, előadásának elevenségével és sokszínűségével.

Bizonyos továbbá, hogy Sophokles nem más szándékkal szerezte ezt a tragédiát, mint hogy világos tanúságot adjon az isteni gondviselésről és az oly nyilvánvaló bűnök megtorlásáról, mint atyagyilkosság, házasságtörés, és az atheisták és epikureusok nyilván láthassák, hogy az atyagyilkosokat és paráznákat ugyanaz a büntetés várja mindenkoron. Midőn ugyanis az athéni előkelők Aegisthus és Clytemnestra példájával azonos bűnöknek büntetlenséget jövendöltek, és eltörölték az isteni gondviselést, ekképpen okoskodván: Isten nem törődik az emberi nemzetség gondjával, mert ha lenne valamilyen gondviselés, nem kétséges, hogy Aegisthusnak és Clytemnestrának mintegy húsz évvel előbb elkövetett bujálkodásain és gyilkosságain gyorsabban bosszút állott volna, ezért büntetés nélkül rohanhatunk oda, ahova szenvedélyeink ragadnak bennünket, ezekkel az esztelenségekkel állította szembe Sophokles az utókor előtt Aegisthus és Clytemnestra hírneves példáját, amellyel az epikureusokat akaratuk ellenére kényszerítette annak bevallására, hogy a következő törvények érvényesek a mindennapi életben is:

A rettenetes bűnök útitársai mindig az erinnysek és az iszonyú bajok.

Aki kardot ragad (ha nincs reá Istennek és a törvénynek parancsa), kard által vész el.

Isten a fennhéjázóknak ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ád.

Értsétek meg az intelem igazságát, és ne vessétek meg az égieket.

Késve, nesztelen léptekkel, mindazonáltal közeleg a büntetés.

Vigyázzatok, házasságtörők, paráznák stb. (nem öröklik az Istennek országát).

Hasonlatosképpen: a házasságtörőket és paráznákat megítéli az Isten.

Ezek szerint mondja el Elektra a házasságtörés büntetésének igen szörnyű, szomorú példáját. Agamemnonnak, a görögök felséges királyának mind egész háza rettenetesen megfertőztetett három rokongyilkosság által. Agamemnont kegyetlenül megölte felesége, Clytemnestra és unokatestvére, Aegisthus. Ezután következtek az eszeveszett szörnyűségek: a fiúnak, Orestesnek száműzetése és az atyai birtok szétdúlása. Imígyen a gyilkos ördög, mely örökösen az emberi nemzetség háborgatásában leli örömét, egyetlen vétekből szőtt végtelen gonoszt és nyomorúságot.

És noha a hasonló lelkűeket mindenkoron veszettül késztette az ördög arra, hogy gőggel nevessék ki az isteni gondviselést, és ne rettegjenek a gonosztettektől, midőn látják, hogy az Isten és a világ előtt gyűlöletes gyilkosok, házasságtörők, hitszegők, uzsorások, valamint hasonló szörnyetegek és döhösök jólétben és tekintélyben virulnak – ezek mindazonáltal, ily bűnöktől fertezetten, szüntelenül érzik a bűnösöket örökösen üldöző lelkifurdalások szörnyű gyötrelmeit, amelyek a bűnösöket nyomon követik, és szinte sohase hagynak békét nekik.

És hogy Sophokles szavaival éljünk, Isten, minden emberi cselekedetek vizsgálója és bírája, mintegy homállyal fedezetten közeleg végezetül, a büntetés súlyával pótolva késedelmét. Az ostoba vágyakozásoktól megidézett, az emberi elbizakodástól és vakmerőségtől megvadult embereket vissza kényszeríti, és büntetéssel sújtja őket, olyannyira, hogy a nyomorúság közepette kiáltani kényszerülnek, Sophokles szerint. Isten ekkora nyomorúság közepette, az iszonyú latorság miatt rettenetesen, nyilatkoztatja meg haragját, és büntetéseivel bosszút áll minden istentelenségen, gyilkosságon, paráznaságon, bujálkodáson, hitszegésen, áruláson, álnokságon, úgyszintén a nagyhatalmasságú királyok és fejedelmek mérhetetlen gaztettein, és egyetlen vétek utoljára ráháramlik egy egész családra, és az egész királyság és birodalom gyászos romlását hozza magával. Végtére is erős és rendíthetetlen marad a közönséges rendtartás: nem az istentelenek, hanem az istenfélők maradékai a szerencsések.

A hajdankorban rendesen azért prédikáltak a tragédiában efféle nyomorúságokról, hogy az ilyen, idegen személyeken ábrázolt, tragikus esetek emlékeztessék az olvasókat és a hallgatókat, hogy józanabbak és szeplőtelenebbek legyenek. Gondolják meg, hogy mely gyenge és törékeny az emberi erő Isten Fiának állandó segítségül hívása nélkül, és mekkora az ördögök dühössége és kegyetlensége, akik szüntelenül ólálkodnak az emberi gyengeségek körül. Legyenek éberek, és kérjék Istent, úgy irányítsa őket, hogy üdvös eszközökké legyenek önmaguk és mások számára, és ne engedjék át magukat kósza indulatoknak, tétlenségnek, részegeskedésnek, bujálkodásnak, és ne engedjék, hogy az élvezeteknek más,

tiltott lángjai felgerjesszék őket – amelyek magános és köz-nyavalyákat, háborúkat, betegségeket, éhséget és döghalált gyűjtenek a fejükre –, ne legyenek magukra és másokra nézve vészhozók, valamint nagy körültekintéssel kerüljék a bűnre vivő alkalmakat – és akkor magukat a bűnöket is el fogják kerülni –, a gyeplőket tunyasággal meg ne eresszék, és ne rohanjanak tragikus romlásba Aegisthusszal és a hozzá hasonlókkal, emlékezvén a mennyei hangra: Éljetek lelkiismeretesen, és ne úgy, mint az esztelenek.

Ovidius, a Szerelem Orvosságáról szóló első könyvében, bölcsen elmondva Aegisthus tragikus romlásának indító okát, így szól:

„Kérdezik, Aegisthus mért lett oly szörnyű parázna.

Egyszerű erre az ok: szüntelen, egyre henyélt." (7)

Mert henye dolog a szerelem, menekül a fáradalmak elől. Ezért szüntesd meg a tétlenséget, és eltörted a vágynak nyílvető íját.

A világ egész történelme nyilván bizonyítja, hogy valamint a bálványok, akképpen a paráznaság rút zűrzavara miatt is virágzó tájak pusztultak el, és birodalmak egy nemzetről másikra szálltak át. És minél nemesebb természetűek voltak az emberek, annál nagyobb buzgósággal törekedtek a szeplőtlenség díszére. És viszont, mentől alávalóbb és hitványabb volt a természetük, annál inkább átadták magukat az állhatatlan paráznaság lángjának és tüzének.

Mi, keresztyének pedig, akiket nem csupán a pogányok tragikus, szörnyű esetei ejtenek félelembe, mint afféle villámcsapások, hanem sokkal inkább buzdít bennünket az Isten parancsa, őrizzük meg a szeplőtlenség dicséretét a házasságban és azon kívül is. Így tapasztaljuk meg magát az Istent, mint az élet őrzőjét és kormányzóját. A megőrzendő szeplőtlenségről szóló parancsot ím, Szent Pál is elmondja a Thessalonika-beliekhez írott I. levél 4. fejezetében:

„Mert az Isten akarata a ti szentté lételetek, hogy magatokat a paráznaságtól megtartóztassátok, hogy mindenitek szentségben és tisztaságban tudja bírni a maga edényét, nem kívánság gerjedelmével."

Akik ilyeneket cselekszenek, az ördögtől vannak, nem öröklik az Istennek országát.

És legyenek örökké a tanulni vágyók szeme előtt Bacchylidesnek, ennek az igen választékos lírai költőnek azok a sorai, melyeket Julianus Apostata császár – a történetíró Marcellus írása szerint – istentelen létére is gyakran mondogatott, és amelyek efféleképpen hangzanak:

„Éppen úgy, mint a szobor, melynek a fejét levesszük, – S arc híján dísztelen, puszta a törzs, – Tisztesség híjával marad a több erkölcs, – Ha nem ékesíti fel szeplőtlenség híre."

Ugyanis, amiképpen a lefestett formás testen a szépen visszaadott arc a legfőbb ékesség, az emberi erkölcsök legszebbje a szemérmesség. És nyilvánvaló, hogy bármilyen szép is legyen a szobor, mégiscsak formátlan törzs marad az arcnak hozzá illő vonalai nélkül. Hasonlóképpen, ha van is egy szemérem nélküli emberben jó tulajdonság és szellemi képesség, idomtalanok és elnyomottak maradnak, mert a tökéletes teremtmények gyűlölik és utálják a szemérmetlenséget.

Az Elektra több, más mondanivalóját most nem széndékozom ízekre szedni, mellesleg még csak arra hívom fel a figyelmet, hogy Elektra és Chrysothemis alakjaiban minden időkre, erkölcsökre és emberekre érvényes kitűnő típusok állnak előttünk. Elektra hősi lélekkel rágódik véres tervein, és azt tartja, mindent el kell tűrnie azért, hogy az annyi éve oly sok csapással sújtott hazája felszabaduljon. Ehhez járul még párját ritkító gyengéd szeretete atyja és a haza iránt. Véle ellentétben Chrysothemis szelídebb és gyengébb lelkületűnek van ábrázolva. Ő nővérének, Elektrának hevességét emberi érvekkel próbálja valamelyest mérsékelni és alkalmazkodásra bírni. Az a felfogása, hogy inkább bele kell törődni a jelenlegi helyzetbe, semhogy ostoba kíváncsisággal felingerelve a sorsot, még gyászosabb végű küzdelmekbe bonyolódni.

Ebből a megfontolásból adódik az a politikai probléma, amelyre, mint végső célra, Sophokles – bár minden szereplőjének jellemére ügyel – az egész mű cselekményét ügyesen irányítja.

A kérdés az: vajon akkor, midőn a haza durva rabságban senyved, szabad-e erőszakkal

szembeszállni a zsarnokkal, vagy pedig arra kell-e várni, hogy az idő hozza meg az orvosságot és az enyhülést?

E filozófiai kérdés megvitatása egyrészt a legnagyobb dolgok tudományát táplálja, másrészt kitűnő anyagot szolgáltat a beszédre és az írásra.

Ami engem illet, tiszteletre méltó mesterem, a nagytudományú Tanner György (8) biztatására, ki a Németország-szerte híres és első bécsi főiskola görög tanára, és más barátaim unszolására, azért vállalkoztam oly szívesen e mű magyar nyelvre való fordítására, hogy a görög nyelvben járatlan földieim lelkét e fontos dolgokról való elmélkedésre lobbantsam, s hogy a tragédiának igen komoly és hasznos tanításából ízelítőt kapjanak, én meg e gyakorlattal nemcsak a görög, hanem az anyanyelvünkben is átlagosnál nagyobb készségre tegyek szert.

A tudós világ egyöntetű véleménye ugyanis az, hogy nincs még két oly író, akiknek tanulmányozása a szép stílus elsajátítását annyira elősegítené, mint Sophokles és Euripides.

Bár nyíltan elismerem gyarlóságomat e fordításban, mégis remélem, hogy a kegyes olvasó, ha számbaveszi a vállalt feladat nagyságát, és felfedezi e téren saját gyengeségét is, méltányosabb lesz törekvéseimmel szemben. De ki van – kérdem én – a mi századunkban, aki annyira biztos, hogy Sophokles súlyos mondanivalójának mélységét, ékesszólásának ragyogását, mondatainak ötletes fordulatait és finomságait méltóképpen vissza tudja adni, hisz még legnagyobb athéni kortársai, sőt maga Cicero, a római ékesszólás és bölcseség fejedelme sem voltak képesek ezeket a kiváló erényeket elérni. Megvallom, hogy Tanner uram, mint jó tanító, az egész darabot az erkölcsi és a politikai részek szempontjából filozófiai módszerrel oly alaposan és tüzetesen megtárgyalta, hogy közülünk bárki tisztán láthatta e tanítás használhatóságát a mindennapi életben. Ami pedig a lelemény és a kidolgozás módszereit illeti, Aristoteles, Cicero és Hermogenes felfogásához (9) ragaszkodott, és az egyes részeken az ókori ékesszólás egy-egy tökéletes példáját mutatta be. Úgy vélem, hogy az athéni írók magyarázatának ez a biztos és tökéletes módja.

Én azonban azzal is megelégedtem, hogy a költő mondanivalóját a lehető legegyszerűbben és érthetőbben adjam vissza.

Minden józan ítéletű ember előtt tudott dolog, hogy már néhány éve elkezdtek írni magyar nyelven, és ezt nekünk Cicero és minden műveltebb nép példájára napról-napra fontosodó okokból teljes erőnkből művelnünk és gazdagítanunk kell. Mivel a nagy dolgokban már a jóakarat is elegendő, iparkodásomat és akarásomat a helyes cselekedetre, még ha hiányzott is elégséges erő, bizonyára méltányolni fogja a megértő olvasó. Azaz emlékezetébe idézi ama régi közmondást: „könnyebb valakit megróni, mint követni." Élj boldogul!

1558

Az ördögi kísírtetekről

(részletek)

A hallásról

A hallás is megbecsülhetetlen drága csengő teremtett állatja őfelségének, hogy azzal minden épületünkre való szókat, tanulásunkra, vigasztalásunkra, bátorításunkra, Isten ismeretire és tiszteletire valókat hallgassunk, ő magától istentűl, angyalitúl és jó emberektől. Mely hallás az emberi testben mennyi sokfélére használjon, senki azt előszámlálni sem tudná, sem győzné: kiből az felséges Úristennek is az ő nagy, mindenható, bölcs és jó volta kitetszik.

Ki szemünk nézésére is temény ezer teremtett állatit, temény ezer külömb-külömb szép színnel ékesítötte meg, eget, napot, holdat, csillagokat, égi madarakat, földi virágokat, vadakat, embereket, halakat, aranyat, ezüstet, drágaköveket, öltözeteket, építéseket, mester csinálásokat, akiknek csináltatására az embereknek nagy bölcseséget adott. Sehol

teremtett állatja nincs kedig, kibe valami különbséget nem vetett volna. Elég nagy az emberekre, hogy noha számlálhatatlan, mind ez egész világ szerte, de mindennek külömböz egymástul: és kinek imez, kinek amaz ékességet osztott, szép termetet, és vastag derekat, gyenge orcát, erős természetet, vitézséget, bölcseséget, hogy mindezek szemünk láttára segítenének az ő felséges voltának ismeretire és mi magunk is vigasztaltatnánk és édesítetnénk általok.

Azonképpen hallásunkra is sok szép értelmes szókat, ékesen szóló embereket, oratorokat, poétákat, prédikátorokat, énekeseket, lant, cimbalom, orgona, hegedő, trombita, dob, ily szókat, külömb-külömb csengő filemile, publikán, rigó, fürj, szajkó, szarka, csóka, ezeknek csacsogásokat adott, hogy ezből is megbecsülnők az mi teremtő Istenünknek mind bölcsességét, mind jóvoltát: és magunkat is örvendeztetnünk, nem annyira ezekben való gyönyörűségekben, mint őbenne, úgy mint kiből származtanak mindazok.

De jaj, miúta hazugságot súga ama ravasz kígyó és sárkány, az mi első szüleink füleibe, és annak helt adának, azúta immár csak mind hazugságnak hallgatására és hívságos mulatságra vágyódnak mindennek fülei. Tisztátalan és fajtalan beszédnek hallgatására, hazug és álnok tanácsra, hamis és eretnek tanyításra, rágalmazók, gyalázók, fondorlók sugárlásira, trágár és peniszes csúfságra, bába beszédre, álnokul költött fabulákra, Királyfia kis Miklósról, Poéták Óriásiról, Apolloniusról (10) és egyéb hítságról, virág és szerelemnekek hallgatására, lant, síp, dob, trombitaszóbeli hajahujára és temény ezer csacsogásokra.

Mindezek ellen sokképpen intetünk, hogy sövénnyel és tövissel kerteljük füleinket és álnok nyelveknek szólásira ne figyelmezzünk, mert az jó erkölcsöket elvesztik az gonosz beszédek és az ki Istentűl vagyon, Isten igéjét hallgatja, az ki ördögtűl, ördögét...

Mindezekből ezt tanuljuk, hogy mi az mi füleinkkel jól éljünk, arra a mi fejébe adta Isten, hogy ő is az ő füleit minden könyörgésünkre oly készen tartsa, amint mi is az mi füleinket mindenkor készen tartottuk az ő szavának hallgatására és megőrzésére. És így okot se adjunk az ördög kísírtetinek, kit sok hamis és hitság hallgatása által is szokott szerzeni, azból felindítván, hol egy, és hol más bűnre. De jaj ki erőtlenek vagyunk ezben is, hogy csak egy kicsin sugárlására is az sátánnak és az ő szolgáinak, ottan elhajlanánk, ha az Úr nem őrzene. Akármely trágár és sib szóra kész megfutamodni az, aki megszokta az bujaságot, az torkosságot. Akármely kicsin uzsora említésére is kész a telhetetlen. De kérjük az Urat, bírja füleinket is az ő szent lelke által mindenkoron csak jóra.

Ötödik Rendbe

Ím szólok én időmbeli dolgokról is. Mert láttam hagyigálásokat az ördögöknek, forgószélbe való csavargásokat, szóltam azokkal is, kik szörnyűképpen látták sokszor. Azokkal is, kiknek angyal képébe kristályból vagy kelhből szólt. Azokkal is, kiknek sok dolgokban szolgáltak, amit nekik parancsoltak. Hallottam, hogy némelyek megértötték azt is, mit szólnak a madarak és barmok, az ördög segítségéből. Megmondom azért, mindezekről mit értöttem. Ez mellett az én magam kísírtetimről. Emlékezem az ördögűzésről is, kiről csuda látott dolgokat mondok, kik én időmbe löttek.

Ezek után megént térek többféle kísírteteknek értelmire, melyek a híveket sokképpen építik. Mondok históriákat: először arról, aki igen bánta mikor kísírtete nem volt. Egyéb féle históriákat is beszélek: mint egy megholtról, ki a koporsóból felkelvén, mosolyodott háromszor és megmagyarázta az okait. Némely bosszúját mint tűrte. Némely bűnén mint bánkódott. Mondok históriát arról is, az gonosz gondolatnak mint kell eleit venni. Arról is, mint vigasztaltatott egy vak, hogy ne bánja vakságát. Szólok a kevélységről is históriákat. Arról is, az egyedül való lakásról mit mondtak némelyek. Szép históriákat mondok az alázatosságról is: mint bánta egy, mikor dicsérték. Más mint futott a több futókkal, ahol nem félt is. Mondok históriát az erős hitűekről is. És példát veszünk, hogy semmibe el ne hagyjük magunkat. Hallunk szép dolgokat azokról is, kik magokat szép móddal bírták. Sylvanus barát álmáról is. Egyníhány bolond ájtatosokról is. Szólok arról is, az atyafiúi szolgálat mely drága. Hallunk hasznos históriákat az imádkozásról is. Az magunk bírásá-

ról. Az bűnben való felkelésről is. Arról is, hogy az bűnben el ne hagyjuk egymást. Mondok csuda históriákat a paráznaságra való gerjedezésekről is. A sokáig való kísírtetről is. Szólok egy szót szelencés ördögről is. Az én rajtam lött dolgokról is. És arról való tanácsomról: Mindezekről azért szólok, mert mindenben practikái vadnak az ördögnek. Kiknek históriáiból sokféle épületeket vehetnek az értelmesek.

Ördöngös asszonyról

1577. esztendőbe vala egy oskolamesterem, Lethenyei Pál, kit azután Isten lelkipásztorságra híva és bocsátán Mácsédra és több igen megvakult falukra. Azok közt valának egyníhány ördöngösek, kik elein sokképpen káromlották az ő tanítását. Végre esztendő múlva találkozik egy asszonyra, kit híjtak Tardoskeddi Szerencse Benedeknének: ezt amikor egyszer is, másszor is feddené bálványozásáról és bűbájosságáról és magába gondolkodnék a hallott Isten igéjéről: egy éjjel kezd imádkozni térden állva az ő szokott imádsága szerint és látván az ördögök, hogy elvágyódik tűlök, rajta termének és kezdik röttenteni és kínozni, ki miatt nagyokat sikolt és kezd erősen könyörgeni, vinnék a prédikátorhoz. Sok dolog volna megírni, egyníhány hétig mint kínlódott és az ördög mint fogta meg fülét, nyelvét, hogy ő maga se hallhasson, se szólhasson, hanem az ördög szólt ki belőle, ki sokképpen csúfolta és felelt a prédikátornak. Ki csuda álnokul imezt is kérte: melyik az Isten könyve. Amaz mutatá az Ó- és Újtestamentomot és mondotta arra: Nosza hát, ha jó prédikátor vagy, és bízol tudományodba, tödd fejemre és olvasd, ládsza, ha kiűzhetsz-é. De az azt felelte: Nem veszesz arra. Tudom én, mint tört meg téged a mi Urunk Jézus Krisztus és az ő nevébe szólok tenéked és összegyűlvén a szomszédságval és háza népével imádkozott érötte és övele is mondotta erővel is.

Végre az asszony hol szólni kezdett, hol megént az szólt ki belőle. És megismerték, mikor az ördög szólt. El is ragadták volna níha az asszonyt és kezét kérték, de felkiáltott az asszony és ismét imádkoztak érötte. Egyníhán napra mond az asszony: Látom az Atyaisten és az ő megfeszült szerelmes fiát és a szenteket és az ördögöket és íme a fiú kezét nyújtja és abba megkönnyebbeszik az asszony. És sokképpen hálát ad az Istennek jólétéről. És mond: most bizonnyal értem, hogy nem a szentek érdeme, hanem csak a Jézus Krisztusé segíti a bűnös embert, mert csak ő nyújtja nekem az ő kezét. És megbeszéli régi gonosz életét, bujaságát, bálványozását és bájolását. És nem akart eltávozni a prédikátor házától, hanem éjjel-nappal tanult és imádkozott. És midőn egy péntek napon a prédikátor sódort ennék, kérés nélkül hozzányúlt, és mond neki a prédikátor: Ne ödd, ha ismered, hogy szívednek nehézségére vagyon. Ő kedig mond: ezelőtt sok sódort kévántam megszenteltetni a kokonya között, kiket nem szenteltettem, hanem ördöggel csúfoltattam meg, és azt nagy bolond ájtatossággal öttem. Immár most értem, hogy az Úr mindent megszentelt és minden tiszta azoknál, kit vérével megtisztított és abban bízik; a tisztátalannak kedig és az ördög tagjának minden tisztátalan.

Ebből mikor űznék az ördögöt, sok régi hívségét számlálta elő az ördög, akikbe neki szolgált és fenyegette, hogy nem ereszti senki kezébe, mert egyszer neki adta magát. Níha hízelkedő szóval szólt, hogy ne hinne más Krisztusban, mert ő volna a Krisztus. Mikor hazudtatták és azt mondták, hogy őtet megtörte az úr Krisztus, azt felelte: megtörte volt, de ismég erőt veszek. És nosza kisírtssze, ha gondolok veled. De hova inkább álnokoskodott és csacsogott, annyival nagyobb merészséget vettek a hívek ellene és ájtatosban imádkoztak a nyomorult emberért, kit Isten megszabadítván, sokan inkább épültek az Úrnak igéjéből.

Midőn meggyógyult az asszony, kérdezték, ha ő szólt-e, azt felelte, hogy níha mind fülét, nyelvét megtartotta és nem hagyta szólni. És sokat nem hallott abba, amit belőle mondott.

Azután én meghagyám, hogy énnekem írná meg a prédikátor: az ördög nevébe minémű imádsággal míelte a bájolást, kit ő vélt, hogy Isten nevébe míelt, kiket nagyanyjától, és egy misemondó paptúl tanult volt.

Ím nyolcat előszámlálok bennek. (11)

Bájoló imádságok.

Csúzról való báj:

Uram, mindenható Isten, múlék regös nagy út, rajta megyen vala áldott Urunk Isten, elő találá hetvenhét féle veres csúzt. Monda áldott Urunk Úristen: hova indultatok ez regös régi nagy úton? megszólala hetvenhét féle veres csúz: Ha minket azon kérdesz, Urunk Úristen, hova megyünk, úgymond, mink is elmegyünk, úgymond, ez fekete föld színére. Áldott ez testbe, teremtett ez lélekbe: szálas húsát szaggatjuk, piros vérét megisszuk, száz tetemét tördeljük, száz ízit, száz forcikáját. Hogy azt hallá áldott Urunk Isten: Tük se mehessetek, úgymond, ez fekete föld színére, ez énadottam testbe, teremtettem lélekbe, tük is siessetek el az tenger szigetibe, kegyetlen óriásoknak szálas húsát szaggassátok, piros vérét megigyátok. Azt meghallák, elsietének, menének tenger szigetiben. Ez embernek szeméből, szájából, fejéből, orcájából, piros véréből, szálas húsából, száz tetemiből kisiessen és eloszoljon hetvenhétféle csúz, veres csúz, kék csúz, fejér csúz, szöderjes csúz, köszvény, fájdalom, kelevény kioszoljon, kiromoljon hetvenhét féle nyavalya az emberből. Nevét meg kell nevezni.

Rajtam történt dolgok

Ezféle sok históriákból, midőn igyekezném bátorkodnom az ördög ellen, hogy én is, mint egyebek, meggyőzném: az Úr, hogy megismertetné velem erőtlen voltomat, és noha méltó volna erőlkednem, de hogy azba semmit ne bizakodnám, és az én erőmnek semmit ne tulajdonyítanék, csak egy nap is megszámlálhatatlan kísírtetek rohantak níha reám. Kikbe ím előszámlálok, hogy te ehhöz képest eszedbe vödd az te mindennapi kísírtetedet is.

Tudok oly napot, hogy a sátán elkezdette az haragra, az szorgalmatosságra, az bujaságra való indítást és azokban ugyan oktalanul megbolondított volna, ha az Úr hozzám nem tért volna. Mert aznap jobbágyim ellenem felrohantak és morgottak velem és bocsóztak és kötözédtek ok nélkül. Feleségem is azonba megháborított igen apró dolog miatt, és hol egyik, hol másik gyermekim szófogadatlanságokkal, kikre felindultam, hogy verekedjem köztök, és azonba az Úr más gondolatot hozott és nem eresztett reá. Ezekután mindjárt kocsisom, szolgáim és más gyermekim, azután szakácsom: Az apró gyermecskék rívtak, sívtak reám, és ki betegségbe esett bennek. Azon napon könyvnyomtatóim reám részegédtek és velem ketődtek, könyvkötőim bócsoztak. Még az ebek is az tyúkokat kergették és megölték, azokat egyfelől meghagytam, hogy az vízbe vessék, másfelől más dolgom érközett. Az lovak elszaladoztak és egymást annyira marták, hogy senki el nem vehetné, hanem ömagok ledűlnének, és az véres veríték lecsorgana rólok. Oskolamesterem és udvarló deákim étel felött szomorítottak. Étel után, hol fel házamba mentem imádkozni, hol kertben, és azokat velem félbehagyatták. Tanulni akartam és barátim panaszolkodni hozzám jüttek, az város népe, az gróf, az tiszttartók reám izentek, hol egyről, hol másról. Mindezek egyníhányképpen egy nap háborgattak. Kikből eszembe vöttem nyilván, hogy egy ördög nem győzte volna ezeket, hanem ugyan seregével futostak ellenem. De mindazáltal az Úr ennyi kegyelmességvel volt hozzám, hogy néha elbúsultam, néha panaszolkodtam és csaknem szitkozódtam is, de ismét magam megtartóztattam. És ha ájtatosan nem könyöröghettem is, de mégis untalan Istenhöz fohászkodtam.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Sőt csak egy sincs miköztünk is, ki egy nap százszor nem izgattatnék az ördögtűl, vagy bálványozásra, bájolásra, vagy bujaságra, vagy telhetetlenségre, szorgalmatosságra, vagy szitokra, haragra, vagy álnokságra és hazugságra, és tettetés képmutatósságra, vagy egyebekre.

Az fejedelmek közt, az ő tanácsosi közt, óh ki sok árultatások vadnak. Minden rönd közt, urak, nemesek, kalmárok, polgárok, szolgák, szolgálók közt ki sok irigységek, fon-

dorkodások, gyűlölségek, garázdálkodások, sokezer hamisságok és csalárdságok vadnak. Sokan feleségekkel szörnyűképpen veszekednek és az önnön tulajdon gyermekekkel is.

Az régi császároknak, uraknak, kapitányoknak, históriáiból számtalan zűrzavart tanulhatsz: egymásra mint törtek, pörrel, tőrrel, étetővel, mordálsággal, árultatosságval és szörnyű hadakkal: rövid frigyek mely hamar megváltozott, egymás ellen mint irigykedtek, egymást mint rágalmazták, ingerlették, bosszontották. Ezeket sok históriákból eszedben veheted. Kiből is azt tanuld meg: Minden rönd közt mely nyughatatlan az sátán, kit méltán nevez szent Péter sívó és kerengő éh oroszlánnak.

Minden nemzetekről jó sokféle históriákat tanulnod, törökről, szerecsenről, tatárról, moscovitáról, cigánról és minden egyéb nemzetről: hogy lásd meg, minémű setétségvel bírja azokat is az sátán, ki némely nemzetet annyi sötétségbe tart, hogy bűnnek se ismerje az paráznaságot, némely az lopást, mint a cigány, némely a gyolkosságot, sőt ezekkel ugyan dicsökedjenek is, amint azok is, kiket vagy tolvajjá tött, vagy részegessé, vagy paráznává, ha ezekhöz hozzászokhatik, végre ugyan megfűl bennek az gonoszság, kikbe mind ördög nyüheskedik. De nemcsak az megvakult gonoszságokban, hanem csak játékban is és mulatságodban ezer álnok mesterségi izgatnak az ördögnek: mi mulatságnak tartjuk az históriákat, kiket Markolff sibságáról írtak, avagy amaz Trágár Balázsról (12), ki az barátokhoz ment király parancsolatjával, hogy segítsék meg, mert ezert kell hazudni az király előtt, és azt felelték: Fiam, mi nem tudunk hazudni, mond az: Bár a legyen egyik. Azután az apácák között némává tötte magát, és meghasasította őket, és királyné asszony előtt azból szerzett csúfságot. Azonképpen akiket írnak némely csúfokról, kik ugyan mesterségvel tanulják az csélcsapást, mint Németországba Eulenspigel, Orlando, és többek. (13) Mondok, te azt gondolod, hogy ezek nem ördögi kísírtetek. Maga ez éktelen tréfáló mulatságval elszakasztja az idvösségre való vigyázástúl azt is, az ki míeli, azokat is, kik azfélékbe gyönyörködnek és az pokolnak örök rívásával fizeti meg az éktelen kacagásokat. De miért hogy ezek testi bolod édességvel elegy, nem veszik az kába emberek eszekbe mérgét az ördögnek. Azonképpen egyebekben is, röstségben, bujaságban, irigységben...

Röttenetes gyolkosság

1556. esztendőbe lött ily dolog Németországba.

Egy nemes ember nevelt volt egy szerecsent, gyermekségétűl fogva, kit fölöttébb rongált. Egy olykor az ura megyen ki házától és az szerecsen éjjel felkelvén, az asszonyát megöli nyolcadmagával, csak az szoptató gyermecskét hagyá meg. És az kaput bezárván, felmegyen az felső palota ablakára, ott várván az urát. Az ura látja, hogy az kapu betéve. Tekinte hol alá, hol fel. És az ablakon látja vala az szerecsent, rút kidöllyedt szemmel. És mond az urának: Te gonosz kegyetlen ember, mind ez mai napig szívemben volt az te rajtam tött nyomorgatásod. De ma kitöltöttem bosszúmat, mert feleségedet mind gyermekivel egyetembe halva találod. És csak imez szoptatód maradt meg. Ha tudnám, hogy megkegyelmeznél, ezt megtartanám. De tudom kegyetlenségedet. Az ura midőn erősen szabódnék, hogy nem bántja, mond: Nem hiszek többet neked. Azért ná gyermeked. És mindjárt nyakra-főre eleibe hagyítá az szoptatóst. És ő maga utánna ugordván, nyakát szakasztja, magának is. Nemde nyilvánvaló ördögi cselekedet volt-é és nagy gyühössége?

Tanuljanak innét az kegyetlen gazdák is és urak. És emlékezzenek meg, hogy nékik is urok vagyon mennyégben. És a kegyetlenek megint kegyetlenek kezébe adatnak. Mint régen Móric császár Phokas kezébe (14), most sok kemény kapitányok török kezébe.

Magyarországból midőn egy érsek Rómába menne és egyníhány klastromokban megszállana, kiki mutogatja neki az szentek hulladékit: Némely hogy már az Krisztus tövises koronáját, némely keresztfájának hulladékját, ki bódogasszony övét, palástját, ki az szentek tetemét, ki az Krisztus szegeit. Mikor sok klastromban az ő szegeit mutogatnák, mond az érseknek egy fő szolgája (kivel az Isten szóltatott mind annyi vakságban is): Hiszem csak három szeg volt, kivel felszegezték a Krisztust, immár kedig kilenc klastromban mutogatták. Mond az érsek: Nem értesz te ahhoz. Jól mondta, mert az ördögnek álnok practikáit nem értötte.

Egy régi agg világtalan koldos, ki elein Turzo lantosa és több uraké volt, beszéli vala, hogy hallotta az papoktúl, hogy az Krisztus keresztfája az almafa volt, kin az kígyó Adámot megcsalta volt, de azt paradicsomból kivetötték volt és egy előbe gyaloghíd volt egy sáros patakon. Azután egy király gerendának viteté házába, de hogy hosszú volt, egy ungnyit elférészel benne, és ottan megnő ismét. Ezt látván a király, elteteti, és osztán arra feszítették az urat. (15)

Ezfélékről azért emlékezem, hogy értsed álnokságát az ördögnek, ki hol többet teszen az Krisztus dolgához, hol elveszen aztul, hogy eszed vesszen és igaz értelmed ne lehessen az ő dolgaiba. Te azért, olvasd, azmit róla írtak az próféták és apostolok, elégedjél azzal. És hábavalót ne tanulj, hanem csak idvösséges épületedre valót.

Török Bálintot igen megvakult embernek mondták az sok bűn miatt, igen torkosnak, részegesnek, kegyetlennek, parázna lator életűnek, nyúzó fosztó kóborlónak, de mégis igen tisztelte az barátokat és oda járt az misehallásra és meg is gyónt húsvétra, hogy az kokonyát megehesse. Ez penig minémű gyónás és oldozás volt, megtetszik imezből. Az ő régi szolgái mondták énnekem, hogy egy húsvét fele titkon a klastromba megyen gyónni és nagyobb szentségnek okáért és bűne bocsánatjának bizonyságáért felöltözik barátruhába, és hazamesztik, hogy azban tartson penitenciát. Noha rajta volt az kápa, de az latorság benne maradt szívébe, és az kitört belőle. Azért mikor jünne az piacon, latorságába megfutamodik egy asszonra és ledűjti az piacon. Az község és szolgáló nép véli, hogy barát és rajta, de hogy látják urokat, csak nevetik. Ennyi hasznát vötte az kápa szentségének Török Bálint.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ez tájba, 1578. másod napján az új esztendőnek, valék főfő népekkel egy menyegzőbe. Mondának ott egyníhányan, hogy Telegdi Miklós büdös bort kezdett reám. Mondék: Inkább elkél az én jó borom. Hova büdösb, nyúlóbb, ecetesb, annyival kedvesb lész az, aki a jó bort kaphatja utána. Ennek imez az értelme: Mikor Telegdi semmi álnokságval, haragval, fenyegetéssel eleit nem vehette volna annak, hogy én könyveket kezdettem nyomtatni, azután ő is kezdett Postillát nyomtatni. Én bizony azt véltem, míg nem láttam, hogy jeles dolgok lennének benne, de mondák az írástudók, hogy egy előbe mint egy méz, utol csupa méreg és szemlátomást való képtelen hazugságok. Mert nagy álnokul először az mifélénknek magyarázatiból szép értelmeket szedegetett ki az Evangéliom magyarázatjára, de végre az ő szokott mestersége szerint elvondogálja az ő pápa eretnek, tévelgő, hamis, csalárd tudományára, ki egy punktig eszét vesztötte az egész szentírásnak, a tízparancsolatnak, az hit ágazatinak, az miatyánknak, az keresztségnek, és az Úr vacsorájának. Az tízparancsolatból kihagyta az csalárd: Ne csinálj magadnak faragott képet, ect. És az több parancsolatoknak érdeméből hirdet üdvösséget. Ha azzal nem éred, ad ő bolcsó levelet, mutat sok szentek érdemére és százezer ördögi csalárdságra, kiket oltalmaz az bölcs doctor Telegdi, hogy mindezek jó végre szereztettek. De megprófétálta Dániel, hogy az Antikrisztus új törvént szerez az Krisztus ellen. Isten is sok helyen parancsolja, hogy ahhoz ne tégy semmit, el se végy abból. Így pápa csak az száddal mondatja az hitnek ágazatit, de az Jézus Krisztustúl elszakasztja szívedet. És ezt is merik hazudni, hogy ne hidd bizonnyal, az kit vallasz az hit ágazatjában, bűnöd bocsánatját és az örök életet. Mert vakmerőség az: az miatyánkot bódog asszonnak mondjad és mind az szenteknek. Igen illik az bot az tegezbe: Más a bódog atya, más az bódog anya. Az keresztséghöz hol szerzette az Úr az nyálat, az olajt, az gyertyát, az sót és az többit, az úrvacsorából hol szerzett százféle bálványozást, kikről másutt szólunk többet. Most ezekről csak azért emlékezem, hogy az ő könyvét büdös, nyúló, ecetes bornak nevezték, és azt az én boromra kezdette. Én magam is kérlek, bár megolvasd atyámfia, de ne rösten, hanem jól reá vigyázz és próbáld meg, ha az Úr lelke szól-e ki belőle, vagy az sátáné. Hánd reá az szentírást, értekezzél felőle, ha úgy vagyon-é Krisztusnál és az apostoloknál. Ha ismered, hogy zavaros kutat ásott és büdöst ád innod, meg ne idd, mert meghalsz bele, amint az Isten panaszolkodik az hamis pásztorokra, hogy a lábokkal felzavarták vizét és azt itatják...

Egy deákot, tizennyolc esztendőst, Bornemisza Pétert (16), Feledi Lestár kassai kapitány

(17) igen megvert buzogánnyal, hogy az deák feddette, ne imádkoznék az fakép előtt. Őtet is úgy verte egy szolgája Calnai, hogy meghala bele. Ennek históriája nagy és igen csuda volna. Mint ment az deák éjjel hozzá, mit szólt, mint ijedt amaz, mit látott az deák álmába és mint töltek be mindenek rajta, mint fogatott meg, mint veretett, mint tartatott, mint szalad el és mint veszett el az kapitány végre.

[Érdekesen egészíti ki ezt a történetet ellenfele Telegdi Miklós, Postillái II. kötetében: Bornemiszával polemizálva ezt írja: „Szegény megholt Feledi Lestárrúl is, kassai kapitánrúl panaszkodol, hogy tizennyolc esztendős korodban igen megvert volt buzogánnyal, mivel hogy intetted volna útet, hogy a faképek előtt való imádkozást elhadnája... (következik a fenti történet)... De miért nem mondod meg, mint voltanak mindezek? Én hiszem, nekem tartottad, hogy én mondjam. Annakokáért ím megmondok egy darabot benne: Angyallá tötted volt magadat és nem tudom, a kemence megé-e, vagy valami egyéb sötét suttomba elrejtezvén, mintha angyal volnál, úgy kezdtél neki nagy szép vékony szóval valamit olyat prédikálani, melynek általa el akartad hitetni az keresztyéni híttűl. Amaz egy először, úgy mint éjjel sötétbe, megrémült, annak utána eszébe vövén, hogy aki szólana, nem mennyei nyelven és nem isteni dolgokat szólana, kezdé gondolni, hogy nem angyal, hanem valami csalárd lehetne. Megkerese azért, kivona a suttomból, érdemed szerént keményen megdörgöle és az tömlöcbe vettete téged. Honnét mint szaladtál ki, te magad tudod."]

A fösvénségről és tékozlásokról

A fösvénységre is és viszont a tékozlásra, a kevélységre és bosszúállásra és egyéb bűnökre is sok temény ezer indítási és kísírteti vadnak az ördögnak, mely vétkek miért hogy igen nyilvánvalók sok fejedelmekben, polgárokban és községbe, azért sok szót ezekről most nem szaporítok, hanem ezen könyvbe a fösvénységről olvass többet az Úr lelke nap után tizenhatodik úrnapi evangéliomba: a kevélységről kedig és sok többféle bűnökről olvass tizenkilencedik napi evangéliomba csuda históriákat. (18) Most csak egy níhányat tíltúl tapogatok.

Telhetetlen csalárdokról

Mind ez világ, az urak, nemesek, parasztok elmerültek ez bűnben is, oly szemptelenül, hogy csak bűnnek se ismerik lenni a ragadozást, a csalárdságot, kikben sok halálost találtak a sátánnak álnok tanácsából az ő magok veszedelmekre. Nem győzöm előszámlálni, minemű sok külömb külömb fortélyok legyenek császárokba, urakba, nemesbe, kereskedőben.

Vespasianus császár, noha egyébképpen jeles fejedelem volt, meghagyta, hogy minden jobbágy az árnyékszéktűl is és a vizelettűl is fizessen. Midőn fia, Titus mondaná: uram, éktelen ezféle pénzt szedni, ő egy aranyat a fiának az orra alá teszen, és kérdi, ha az büdös-é? Így szólhatsz most is a telhetetlennek. De ő mást beszél. Ezen császár nagyra emelte a ragadozó tiszttartókat, akik akárhonnét is tudtak pénzt teremteni, tyúkmony hajából, korpa keszölcéből, hamuból, gyertyaárultatásból, borseprűégetésből, és egyéb effélékből.

Bátori György ily mesterséget is talált, hogy meghirdette, minden falu hány rókát és farkast verjen. Miért hogy szerét nem tehették annyinak, őneki arraváló embere volt, aki az ő róka és farkasbűreit elárulta a falukon és így az árát is, a bűröket is néki hozták. Őmaga penig még húsvét napjára is csak délig vötte fel a skarlát dolmánt, délyest karasiába járt. Az olajt kémélték a salátára csinálni, hanem szalonnával zsíroztak.

Mondják, hogy egy ördög, ember képébe, tiszttartója lesz egy úrnak: (19) az igen inventiozus[10] volt, azaz sok módot talált a gyűjtésbe. Hitván búzát kiosztott a drágaságban és kétannyi tisztát kellett adni. A rozst a jobbágyira vetötte és elcserélte búzán és azt vetette be az urának. A szőlőket untalan megmérték, a földeket elosztották a szegénységre sok mesterséggel, borral, bűrrel, fával és egyébbel sokképpen tanyította az urat kereskedtetni. Mikor az úr borát árulták, a polgár pincéjére pecsétet vetöttek, ha szomszéd faluból hordották, azért megbírságolták. Ha büdös borát nem akarták meginnya, annyi hordót mértek vízzel, mennyit a bor tenne; és az árát kikérték. Efféle sok találmányból meggazdagul az úr és örül a nyereségnek, végre mond szolgájának, miért nem kérsz semmit tűlem. Mond amaz, megtalálom mindenkor, ami nekem kell. Én csak téged akarlak megkazdagítani és tűled semmit nem kérek, hanem csak azt, amit a te jobbágyid ördögnek adnak és akiről

[10] Ötletes

azt mondják örömest, ördög vigye el. Az ura mond neki: bár tied legyen az. A szolga örül ezen és mond az urának: jere hát velem, öltözzél más ruhába és házanként hallgassuk, ki mit mond. Elmenvén, valamikor az urat említik volt, a megkeseredett szegénység a sok fizetés miatt ottan így szól volt: Ördög vigye el, mert most is imez amaz törvénytelenséget mívele rajtunk. Ezt midőn sok helyen mondanák, együtt megragadja az urat és elviszi vele. Ez noha talán csak költött beszéd, de sok írások bizonyítják, hogy effélék Isten országába nem mennek.

Csikós András Seredi Gáspárnál régen igen kedves szolga volt, sínársága számlálhatatlan, ki sok nyúló bort, ciberét, penészes túrót, férges szalonnát elosztott a jobbágyokra. Most is sok faluba elosztják az úr borát és ottan kiöntik az utcára, de megadják az árát.

Isten előtt mind egyféle latrok a titkon való lopók, a nyilvánvaló ragadozók, az álnok uzsorások és ravasz kereskedések, a hamis fizetések és igaz szolgálat megtartás és az álnok koldulók. Ezzel kedig rakva ez az egész világ. Ezeknek társai azok is, kik Isten igéjére, hazájokra, szüleikre, barátjokra, szegényekre semmit nem akarnak költeni, avagy igen keveset, azonba ami illeti a gőgösséget, arra tékozolnak is.

Móric császárnak Caganus magyar király csak egy-egy aranyon hagyta volt egyníhány ezer vitézit. De fösvénységbe azon sem váltotta ki jámbor szolgáit, Caganus mind levágatja őket. Emiatt nagy romlása lött a császárnak, kinek minden kincsét egy lator szolga, Phokas elfoglalta országával, magát, feleségét, gyermekét levágatta. (20)

Itt mondok alázatosságra való históriát is: a Caganus magyarországi király volt, Móric, ettűl midőn frigyet kérne, a követ ezzel engeszteli meg, mond: volt Egyiptomba egy király Selostris, ennek négy király rabja volt, kikkel magát vonatta aranyas szekerébe. Az egyik midőn gyakran nézne hátra a kerékre, megkérdi, mit tekintélne. Mond az: azt nézem, amely kerékszeg a te szekeredben níha fenn forog, azután ismét aláfordul. Ezen Selostris felindulván elereszti őket. Ezt hallván Caganus is, megengedi a frigyet. Ebből mi is alázatosságot tanuljunk. De mégis a fösvénységre térek.

A pogán bölcsek ezt írják: Tantalus úgy kínlódik pokolba, hogy keze hátrakötvén, egy alma függ cérnán a szája előtt. De soha meg nem haraphatja, mert elcsúsz. És vízbe álla övig, de mikor innya akarna, a víz mind alászáll. Jelentik azt, hogy a fösvény sem ihatik, sem ehetik, ha torkig elég vagyon is.

Mída királyról ezt írják: kérte vala az Istent, hogy valamit megfog kezével, mind aranyá válnék, végre a kenyér is azzá vált és éhhel holt meg. A fösvény azért sem Istennek, sem másnak, sem magának nem jó.

Sok hadakozók, vérontók, nyúzók, fosztók, ki sok szörnyű dolgot mieltek ez előtt húsz esztendő felé is, csak Magyarországban is: Török Bálint, Móré László, Bazsó, Bebekek, Balassiak, Homonnaiak és többek, egyik másikra törvén kevélységekben, irigységekben, bosszúállásokban és fösvénységekben. Kik minémű hősöket tartottak meg, írták egy énekben, holott imily versus vagyon:

Mostan kik jó hősek, tisztességet várnak,
Uzmi Páter, Kobzi Pál és Vezmi Jankó,
Bajusz Miklós, Gattyás Ferenc, Sohonnai Antal,
Maszlag Geccő, a nagy Lőrinc, a csikós Ádorjás. (21)

Írják ezt is:

Példátok volna nektek Móré László
Ki vala nagy híres, mert vala kóborló,
Immár török közbe a kegyetlen dúló,
Hol mit használ néki a kóborlott sok jó. (22)

Sokat mondhatnék, kik nem mérnek immár most nyilván kóborlani, de titkon nagy gonddal, éjjel-nappal való szorgalmatossággal takarton takarnak: ki az fejébe, hogy szép házakat csináltasson, ki hogy falut, kővárat, várost vegyen, mikor vélné, hogy immár majd elég lenne, akit takart, azonba vagy minden marhája elvész, vagy ő magát megfogják, vagy

hirtelen meghal. Ha jószágot veszen is, hamar ő maga kidűl és minden gyermeki meghalnak. Császárokat is tudok, kik sokat költöttek a reménségért, hogy más országnak is királya lehetne és azonba csudaképpen megcsalatott.

Dobó Istvánnak (23) mikor ötszáz hordó bora lött volna, kérdezte a kolcsárt, töltelékre valót hol vegyenek, mert annak a számát nem örömmel kezdené meg.

Sok urakat mondhatnék, kik noha jeles deákok és magokat jó keresztyéneknek vallják, azonközbe ha valamely árvára sok pénz maradott, jobbágyinak feleségit tömlöcezi, hogy kiadja és tetteti, hogy ő gyermeknek megtartja és álnokul levelet is ad reá.

Sokan kölcsön elkérik jobbágyoktúl nagy fenyéték alatt és tömlöccel pénzt. Csorom András felhozatta kazdag jobbágyát, az imegkötőt bekötötte neki és a fejét tapogatta: aztán megszítta magát, hogy addig ki nem megyen a tömlöcből, míg száz forinttal ki nem fizeti munkáját.

Perki Lajos a plébánost jól tartotta és meghatta azután, hogy egy egész hétig aludni ne hadjanak. Setzel székbe ültetvén és éjjel-nappal drabantok felrázták, mihent elaludt volna: könyörgett, hogy csak egy kicsint hadnának aludni. De míg ezer forintot elő nem hozatott, addig nem engedték.

Némelyek fúróval fúrták a szárát a pénzért az embernek, kinek fogát vonják érötte, kit csigáznak. Bár pogány legyen is, nem illik Istenben bízó emberhöz: ha büntetni kell, ne pénzért, másért büntesse.

Efféle nyilvánvaló lopók arany láncot viselnek és bársonyba járnak, a titkon való lopók kedig vas láncot, békót hordoznak.

Ki győzné előszámlálni minden rend, urak, hadakozók, kalmárok, pogán és keresztény fejébe minémű álnok kereskedő gondolatok vadnak. Kik erő hatalommal, kik hamis törvénnyel, prókátorsággal, ki hamis singgel, iccével mint keresi kenyerét. Mindezek az ördögnek kerengési miatt vadnak, kinek az ki adja magát, nőttön nő az álnokság benne, de végre kínnal fizet.

Öszve elegyedett bűnökről

Nem arra adom ezeket előtökben, hogy egymást megnevessük. Mert láttam nagy fő embereket, hogy egybe egyik bűn, másba másik bűn felötte erős volt, és nem tudott semmiképpen ellene állani.

Husztba egy vén Balázs prédikátor jó, jámbor, igaz tanyító vala, de igen hirtelen haragú és oly kemény mérges, hogy ugyan fogát csikorgatta belé és kopogott az szájával miatta, mint az megszelesedett hal, avagy egyéb állat. Kit erősen bánt ő maga is. De nem bírhatta meg magát, ki miatt sok kárt is vallott, cseléde közt is, prédikációban is miatta magát nem tudta megmértékelni. Sok fő vitézeket is, tiszttartókat is, urakat is láttam haragosokat, kibe az ki megbírhatta magát, nagy hasznát vötte.

Sztárai Mihály is, noha értelmes és tudós ember, és sokat épített Magyarországban, de őtet is megbírja níha az harag, níha az bor is. Kiről Gábriel deák ezt beszélte, hogy midőn egy menyegzőbe szépen tanyított volna és az uraimat intette volna józan életre, hogy leülnék, egy főlegény, udvari, ravasz és csúf, veszi eszébe, hogy az jámbort könnyű eláltatni, veszen azért egy ezüst iccés kannát kezébe és szépen kezd könyörgeni, hogy nagy fejébe, az egy kannácskát engedné meg, hogy az kire akarná, arra köszönne. Az prédikátor mond: ám bátor az egyet. Mond az: Tehát jó Mihály uram, reád köszönem. És el kelletik venni. Azután szabad lesz az többinek is egy-egy kannácskával elkezdeni, de az vége hányadik volt, meg nem írhatom. Ezből azt is tanuld, az eszes is mely hamar megcsalatik: azt is, az ördög minemű mulatságval viddegélje az embert az bűnre és egy után száz bűnt sóz öszve.

Egy Józsa deák (24) jó tudományos vala, mind deák, mind görög írásba, mind polgári, mind egyházi dologba: de ha tízezer forintja volna is, egy forintot el nem költene nagy zsugorgás nélkül. Eznek sok kínja és nagy kára is voltak az fösvénység miatt.

1578

3. Deák-irodalom

TAR BENEDEK

Házasságrúl való dicséret

1. Bölcsnek ő mondási nekünk azt jelentik,
Hogy minden kazdagság atyától hagyaték,
De az jó házastárs Istentől adaték
És minden íletök neki megáldaték.

2. Ez világnak semmi ő nagy kazdagsága,
Kinek házánál nincs jámbor házastársa;
Nincsen nyugodalma és nagy nyájassága,
Nincs baráti között semmi vígassága.

3. Nagy dicsíretet vall ki azt megnyerheti,
Jelesben Istentől hitből ha kérendi,
Jámborok tanácsát hogyha követendi,
Idvösséges leszen nyilván ő íleti.

4. Ember, házastársot ha keressz magadnak,
Kérlek, reá gondolj, alítson urának;
Ne örülj házának se kazdagságának,
Mert ő végre téged állyét szamarának.

5. Dicsíretes leszen, ki hasonlót vészen,
Csak jámbor nemzetből, bátor szegén légyen,
És véle jámborul egyességben íljen,
Kazdagsága néki nagy bűséggel lészen.

6. Ím jól látjuk mostan kedves az kazdagság.
Jelesben tenálad oh bolond ifjúság,
Mert semminek tetszék fogyatkozott aggság,
Az aggot elveszed, hogy lehess uraság.

7. Csuda szép íletek egyes madaraknak
És vadon erdőben járó szép vadaknak,
Kiki mind hasonlót keres ő magának,
Publikán[1] nem vészi baglyot ő társának.

8. Tudjátok úgy illik ifjú aggal öszve
Mint az íkes sólyom az bagoly fiszkébe,
És íletek akkor leszen egyességben,
Mikor íl bárannyal farkas békességben.

[1] Pelikán

9. Vigyétek esztökbe ifjak magatokat,
És úgy tanítsátok házas társotokat,
Gyakran üsse nékik sompálca hátokat,
Hogy ők ne jargalják csak az piacokat.

10. Sietnek öltözni, piacra ha mennek,
Alá-fel ólálnak, ifjakat szemlélnek,
Szöm-hunyorgatással tűlök jegyet vesznek,
Kiből örök szégyent magoknak ők lelnek.

11. Ti reátok ifjak én semmit nem szólok
Mert regulátokban tudjátok én vagyok,
Minden álnokságnak kútfeje ti vagytok,
Azon okoskodtok ahol mit kaphattok.

12. Ha reggel felkeltök íkesen öltöztök,
Szép öltözetekben igen dicsekedtek
Gyakran ti egymásközt lakodalmat tesztek,
Nagy bűvön költötök, de semmit nem leltek.

13. Abbúl igen fíltlek, hogy ti megcsalattok,
Mert nyájasságtokban tü hátra sem hagytok,
Ihagtok-vihagtok piacra ha mentek,
Az gonosz ifjaknak bűnre okot adtok.

14. Az kövér lúd ha felkél ő sugár szárnyára,
Ím az éh keselyő mely igen forogja,
És ha hamarsággal földre lerúghatja,
Fényes tollaitúl ott űtet megfosztja.

15. Regulátok menyek, ti meghallgassátok,
Uratoknak nevét úgy oltalmazzátok,
Hogy az éh keselyő ne szálljon reátok,
Gyakran kezetekben forogjon rokkátok.

16. Azt jól látjuk mostan, nincsen tisztességek
Az jámbor fírjeknek, nincsen böcsűletek,
Mert az új menyeknek nincsen fejedelmek;
Ingyen majdan Simon bíró leszen bennek.

17. Rövid példa nekünk értelemre legyen,
Az ének-szerzőnek bocsánatja legyen,
Mert jámbor személynek tisztességet teszen,
Kinek nehéz leszen, hiszen róla teszen.

18. Ez éneket szerzék az Mező Szegedön
Szent Mihály havának legelső hetiben,
Ezerötszáznegyven és egy esztendőben,
Az ki ezt szerzette, versben nevét tötte.

1541

ISMERETLEN SZERZŐ

Házasok éneki

1. Sokszor kértem én az Istent nagy szívem szerint,
Hogy mutasson társot nékem ez világ szerint,
Kivel holtig együtt éljek az Isten szerint.

2. Társul ada az Úristen téged énnékem,
Hogy te lennél nyavalyámban nagy segítségem.
Mindenekben ékességem, nagy tisztességem.

3. Egyetemben az Úristen soká éltessen,
Gonosz hírtűl-névtűl minket ő megőrizzen
És egymással mind holtunkig megelégítsen.

4. Piros gyenge szép orcádra tekintetemben,
Vedd eszedbe, mire intlek, nagy örömemben,
Hogy mind holtig maradhassunk tisztességünkben.

5. Az te nyájas víg szömélyed nálam így kedves,
Beszédemnek ha leéndesz te engedelmes,
Lész érötte mindeneknél nagy dicséretes.

6. Nevekedik hírünk-nevünk és tisztességünk,
Isten szerint szeretettel ha együtt élünk,
Az Istennek áldomása lészen mirajtunk.

7. Vígan látjuk házasságnak drága gyümölcsét,
Mindennemű jószágunknak nevekedését,
Ha hallgatjuk szeretettel egymás beszédét.

8. Segít minket az Úristen ez világ szerint,
Nyugolmat ád holtunk után más világ szerint,
Ha most élünk az Istennek törvénye szerint.

9. Nálad hagyom az én hitem, drága zálogom,
Szerelmemet egyetembe véle ajánlom,
Ez mai nap én magamat néked ajánlom.

10. Írjad el-bé víg szívedbe, azmit most mondok,
Mert nagy drága kincset most én tenálad hagyok,
Kiről néked jövendőre nagy sokat szólok.

11. Légyen nálad én zálogom, mint egy röjtett kéncs,
Az te két szép szemeiddel gyakran rám tekints,
Intésemről engem mindenkoron megemlíts.

12. Akár én hol járjak-keljek ez világ szerint,
Néha bátor távol legyek szömélyem szerint,
Víg szívemben nálad vagyok szerelmem szerint.

13. Summa szerint – víg szerelmem, beszédem értsed,
Mindenekben az nagy Istent féljed, tiszteljed,
És az én tisztességemet te megőrizzed.

Responsio[1]

14. Az virág így szól viszontag szeretőjének,
Kikről mostan szereztetett ez kisded ének,
Mert ők ketten Isten szerint így beszéllettek:.

15. Nálam kedves és szerelmes az te beszéded,
Drágalátos, tisztességes minden intésed;
Víg szívemben helyheztetem, mint drága kéncset.

16. Nem akarom megbátanom te víg kedvedet,
Azmiben megesmérhetem te erkölcsedet,
Ahhoz szabom én elmémet és életemet.

17. Az Úristen minket együtt soká éltessen,
Mindennemű sok gonosztúl megoltalmazzon,
Házasságnak gyümölcsével meglátogasson:

18. Szentlélekkel az Úristen megkörnyékezzen,
Egymás között szerelmünkben megerősítsen,
Az ő erős jobb kezével minket őrizzen.

19. Az Úristen adjon nékem olyan malasztot,
Hogy tehessek kegyelmednek oly szolgálatot,
Kivel kivess víg szívedből minden bánatot.

20. Mennyből légyen az Istentűl nagy segedelmem,
Hogy lehessen kedves nálad az én erkölcsem,
Mindenekben engedelmes az én beszédem.

21. Bátorítsa én elmémet Isten malasztja,
Hogy lehessek bánatodnak vígasztalója,
Szükségednek segítője, jó társ gyámola.

22. Oh mely szívem szerint kérem az nagy Úristent,
Hogy éltesse együtt vélem te kegyelmedet,
És érthessem mindenekben te erkölcsedet.

23. Kegyelmednek ajánlottam ez nap magamat,
Szüleimnek holtig való szolgálatomat,
Tanítottak és viselték minden gondomat.

24. Jézus Urunk esztendei kik elmúltanak,
Ezerötszáznegyvennyolcat kik megírtanak,
Az két félről kik egymásnak így szóltanak.

1548

[1] Válasz

ISMERETLEN SZERZŐ

Adhortatio mulierum

(Asszonyok intése)

1. Mastan egy ifjú megházasodott,
Újonnan hozta szép házastársát,
Kit úgyan szeret, mint önnönmagát;
Nagy szép beszéddel őtet így oktatja:.

2. Asszony! szép társam és szép virágom,
Ha Isten minket ketten öszvebír;
Tanítlak tégöd, kérlek, hogy ne bánjad.

3. Ha mikor asszony! tégöd szólítlak,
Mondj akkor engem édös uradnak;
Mert ha nem mondasz édös uradnak:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak szólhatatlan társnak.

4. Mikor vendégök házunkhoz jönnek,
Vígasságot mutass jámbor vendégnek;
Mert ha bánatját látják szívednek;
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak az ebből készültnek.

5. Ha mikor ketten vendéggé hínak,
Nyelved és az szád kérdve szóljanak;
Mert ha ők ketten sokat csácsognak:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak csácsogó szajkónak.

6. Mikor egy úton csak ketten megyünk,
Eléttem ne járj akkor, hogy megyünk;
Mert ha eléttem járandasz – félök:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak kabola-vezérnek.[1]

7. Ha mikor ketten egy úton megyünk,
Te palástodat hátamra ne add;
Mert ha palástod hátamra adod;
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Engömet mondnak asszony szamarának.

8. Ha mikor követök házunkhoz jönnek,
Te meg ne felelj az követöknek;
Mert ha megfelelsz az követöknek:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak az Simon bírónak.[2]

[1] Kanca-vezér; csúfnév

[2] Csúfnév: Ma talán: kardos asszony

9. Ha mikor ruhát néköd vehetök,
Ruha tetűled megtisztöltessék;
Mert ha az ruhák rólad lesírnak:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak puhán kötött rokkának.

10. Ha az piacra el-kilépendesz,
Sokat ne késsél és ne terécselj;
Mert ha mulatsz és sokat terécselsz:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak ítélőmesternek.

11. Keves búzánkat, keves lisztünket,
El ne tékozoljad az mi marhánkat;
Ha eltékozlod az mi marhánkat:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak feneketlen kasnak.

12. Az bort házunknál ámbátor igyad,
De az korcsomát te ne gyakoroljad;
Ha gyakorlándod te az korcsomát:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak jelös borcsiszárnak.

13. Asszony szép társam! ím mast megmondom,
Te bűneidet el nem szenvedöm;
Ha bűneidet én elszenvedem:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Engömet mondnak két ageb egyiknek.

14. Az mi házunkat te tisztán tartsad,
Kicsin cellánkat gyakran megsöpörd;
Mert ha házunkat rusnyául tartod:
Ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak rusnya cundorának.[3]

15. Ha megfogadod, magam ígérem,
Marhám és pénzem mind tiéd lészen,
Te lész énnéköm nagy tisztességöm;
Ifjak, kik látják, meg nem csúfolnak,
Engömet mondnak nagy boldog embörnek.

16. Ha nem fogadod Isten ne mentsön;
Bottúl, pálcától az te hátadat,
Piros orcádat szégyönvallástúl,
Hátadnak hosszát szép sudár pálcától.

17. Ez tanóságot taval kilelék.
Szamos vizének magas az partja.
Akkor fejszével vágták az vizet,
Az énekszörzőt mondják jó embörnek.

1548

[3] Condra, rongy

ISMERETLEN SZERZŐ

Szendrői hegedős ének

1. Szent Jób írta könyvében,
Jámbor vala éltében,
Vala nagy késértetben,
Ördögtűl büntetésben.

2. Ha jót Istentűl vettünk,
Gonoszt mire ne vegyünk,
Isten mivel szerete,
Idegön földön fektete.

3. Vagyok én kór ágyamban,
Oly gyakor jajgatásban,
Egy lovam betegödék,
Velem együtt nehezödék.

4. Ű sokat nem mulata,
Mert másnap lén megholta,
Előlem féloldalt[1] kicsúsza,
Tó mellett ebeket halásza.

5. Négy patkója kezemben,
Vagyok oly reménségben,
Bizodalmam Krisztusban,
Azután krónikámban.

6. És mind az sok urakban
És bízott barátimban:
Engöm gyalog nem hadnak,
Patkómhoz lovat adnak.

7. Maga mast is egy lóra,
Fölszörzöttem mankómra,
De az sincs nagy hasznomra,
Mert nem elég járásomra.

8. Én lábamat tisztölöm,
Mert mankómhoz kötözöm,
Másfelől állatok egy embört,
Vonszom el ki, mint egy dögöt.

9. Úgy én el ki ballagok,
Farkas módra vigyargok,
Az kik látják nem bánják,
Csak csudámat vígadják.

10. Nekik én azt igéröm,
Székik papiros legyön,
Tetekön[2] köröm mérög[3] keljön,
Hajok hegyesül legyön.

11. Talpok siketüljenek,
Könyökben vakok legyenek,
Kenyerök haslével[4] legyön,
Italjok piros bozza legyön.

12. Papiros székön üljenek,
Engöm úgy nevessenek,
Vagyon oly bizodalmam,
Hogy megvigaszik[5] én lában.

13. Mert gamóját[6] mankómnak,
Ígértem Szent Farkasnak,
Meglátja, ha találom,
Bizon hozzá hagyítom.

14. Én ágyamban vadászok,
Sok vadakat én fogok,
Hat lábukat tördelök,
Azon én nem örvendök.

15. Egészségöm tudjátok,
Ha krónikámat halljátok,
Szendrői gallyában,[7]
Bebek Ferenc házában.

16. Az ínöket zengettem,
Az nótáját pengettem,
Issza Bebek jó borát,
Törölgeti tarkóját.

17. Isten lássa jovával,
Az két szép magzatjával,
És ű asszon társával,
Vitézlő jámborokkal.

18. Bódogasszon-nap táján,
Szendöröi gallyában,
Az ki szerzé ínekben,
Vala nagy kór ágyában.

1545 után

[1] Oldalra, félre
[2] Fejük tetején
[3] Paronychia, azaz körömgyulladás
[4] Hárslevél
[5] Meggyógyul
[6] Bot, bunkó
[7] Kopasz hegy (vö. Galyatető)

ISMERETLEN SZERZŐ

Pajkos ének

1. Dudo[1], fejír Dudo, majd megírik az zab,
Ha az zab megírik, kétszer adok enned.

2. Oh aj nekem nevem bujdosó katona,
Mert hol kit találtam, bizonnyal megfogtam.

3. Noha tolvaj[2] vótam, ugyan jámbor vótam,
Kitől mit elvöttem, soha meg nem adtam.

4. Kit regvel megvertem, estve eltemettem,
Kit estve megvertem, az regvelt nem érte.

5. Estvíre ha juttam, csak szállást kerestem,
Lovamnak abrakot pínz fejiben kírtem.

6. Maga erszínyemben csak egy pínzem sem volt,
Mégis gazda kíri tőlem abrak árát.

7. Gazdának megmondom, hogy egy pínzem sincsen,
Mégis gazda kíri tőlem abrak árát.

8. Nem engedi vala gazda abrak árát,
Őtet elő fogám, s ugyan jól megverím.

9. Lovamra fordullik mind abrak árával,
Sajószentpéterig gyorsan ellíptetik.

10. Ott régi gazdámhoz hamar elbeszállék,
Asztalához ölék, egy éneket kezdík.

11. Az szegín anyádot Sajószentpíterníl
Úgy vetik az vízben, ugyan megloccsana.

12. Ugyan jól esmírem, hogy hamar meghalok,
Mert valahul járok mindenőtt tántorgok.

13. De hol elindula hét kalauz legín.
Az előttek járó az jó Méhes András,

14. Az másiknak neve, állj meg itt az utat,
Harmadiknak neve, szedd el, vedd el tőle,

15. Negyediknek neve, takaríts mind hozzád,
Ötödiknek neve tedd le, mert nem tied,

[1] Vagy a szerző lovának neve, vagy lovat szólítgató szócska
[2] Rabló

16. Hatodiknak neve, jertek tovább innyet,
Hetediknek neve, az húsom fintorgó.

17. Nem kell neki túró, csak kell neki fúró,
Mert az örög leány gunárnyakat kíván.

18. Adj el apa, adj el kevíl katonának,
Mert ha te el nem adsz, bizonnyal megbánod,

19. Felrúgom pártámot, az hadnaggyal hálok,
Éjjel vele hálok, regvel hópínzt várok.

20. Társaim jók vótak, fára fel hágtattak,
Alattam levágták, s csaknem nyakam szakadt.

21. Bánod bíró, bánod, hogy leányoddal hálok,
Regvel inkább bánod, ha fazekat török.[3]

22. Teperedett[4] gazda, nyomorodott gazda,
Kikeletre kelvín, téged es szolgáljon.

23. Én el haza megyek az én asszonyomhoz,
Az én asszonyomhoz Drágfi Gáspárnéhez.

24. Ő engemet jártat kék karasiában,
Kék karasiában gallos gyócs[5] gatyában.

25. Az legjobbik koncot[6] tánérára teszi,
Vigyík az kocsisnak, nem ehetem az kövír húst.

26. Az legjobbik pohárt azt is megtőti,
Vigyík az kocsisnak, nem ihatom az édes bort.

27. Ez éneket szerzík egy omlott pincében,
Egy omlott pincének szintén az lukában.

1545 után

[3] Durva célzás az erőszakos nemi kapcsolatra
[4] Ráncos, csúf, undok
[5] Finom vászonanyag
[6] Értékes, jó darab hús

TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN

A Cronica előszava

(részletek)

Tinódi Sebestyén minden rendbéli tudós olvasó jámboroknak köszönetöt és Istenben való imádságot!
Ez jelönvaló könyvecskét szörzeni nem egyébért gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvívó, várak-várasok rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanúság üdvességes, tisztösségös megmaradásokra, az pogán ellenségnek mi módon ellene állhassanak és hadakozjanak: mert, mint illik lélök szerént az ördöggel, testtel és ez világgal korosként az jó körösztyénnek hadakozni: ugyanez világ szerént es az pogán ellenséggel illik tusakodni, ellene állani, örök életöt nyerni. Lám, az hadakozás, emberöldöklés régön kezdetött, még Ádám atyánk idejében: mikor az első két fia egyik az másikat, Kaim Ábelt megölte. Azulta fogva menni szántalan sok csudák, hadak, öldöklésök löttenek, az krónikában bölcsek azt mind beírták. Én azt meggondolván, és látván, ez szegín Magyarországban mely csuda veszödelmes hadak kezdének lennie: ezöknek megírására, hogy ki lenne végemléközet, senkit nem hallhaték. Mindezök meggondolván, és uraimnak, barátaimnak erre való intésöket gyakorta hallván: készöríttetém enmagamat az szegín esszömmel ezöknek gondviselésére foglalnom, és ez egynéhány istóriát megírnom, öszveszednöm, és az kösségnek kiadnom, ki lenne az több krónikák között végemléközet, kinek munkájába sokat fárattam, futostam, tudakoztam, sokat es költöttem. Igazmondó jámbor vitézöktűl, kik ez dolgokba jelön voltanak, érteköztem. Sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat bé nem írtam, az mi keveset írtam, igazat írtam. Ha valahol penig vétök volna benne, azt ne én vétkömnek, hanem az kiktől érteköztem, tulajdonítsátok és kérlek titöket, énnéköm megbocsássatok. Ha penig azt értöm, hogy az én munkám jónak és kellemetösnek teccik tinéktök, ezután es ajánlom enmagamat míg az Úristen éltet ez világba, az jövendő szerencsákat és hadakat, vitézségöket jóakarattal, gondviseléssel, igazán jámborul öszveszednöm, írnom és kiadnom igyeközöm: kiből az vitézök minden igyökbe körösztyén módra tudjanak üdvességökre bölcsen járni, hadakozni, továbbá üdvösségös egésségtöket kívánom. Erdélben Kolozsvárból, böjtmás hónak[1] XIII. napján, Krisztus születése után 1554. esztendőben.

Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról

1. Siralom adaték sok rendbéli népnek,
Ki hírével lészön föld kerekségének,
Mert vége lőn immár mi víg életünknek;
Ezt tevén fogsága kegyös vezérünknek.

2. Esztökben vegyétök az úrnak fogságát,
Jó Terek Bálintnak tőlünk így elváltát,
Lám, minden értötte jámborul szolgáltát,
Mindenik urának mindönben hív-voltát.

[1] Március

3. Benn, Erdélyben lőn János-király halála,
Ottan ő udvara igen megpusztula,
Urakban egynéhány mert ott meghasonla,
Kik miatt ez ország ím mind elpusztula.

4. Ágyúkkal némötök ottan készülének,
Kincses Buda alá hamar sietének,
Törést és nagy rontást ők nagyot tevének,
Azért az Budában nem férkőzhetének.

5. Serénsége vala jó Terek Bálintnak,
Mert igen hív vala az király fiának,
És ővéle öszve az szegín országnak,
Rettenetös vala mind az németöt pártnak.

6. Terek császár hallá némötnek erejét,
Hamar készítetté az ő nagy erejét,
Basáit, szancsákit, sok rendbéli népét,
Memhet basát hagyá, mint császári képét.

7. Igen parancsolá császár az basának,
Hitöt, szép szót írna az magyar uraknak,
Jelösben mindennél jó Terek Bálintnak,
Szóval, ajándékval magad ajánld annak.

8. Az basa indula, Eszékre ha juta,
Jó Terek Bálintnak hamar elírata,
Nagy szép szókkal őtet hozzá hívattatá,
Minden jóval lenne, császár azt fogatta.

9. Nagy gondja lőn erre jó Terek Bálintnak,
Ezt ő megjelönté fő-fő szolgáinak,
Oly tanács adaték az nemes úrfinak,
Hitlevelét kérje az terek császárnak.

10. Úrfi így felele bánatos beszédben:
„Ha én hitöt kérök az én levelemben,
Kezd kétségök lenni az én hívségömben,
De csak bízom magam én jó Istenömben.

11. Sokak szidnak engöm az hajas tereknek,
Szerető uraim nyilván vagyon néktök,
Terek barátsága úgy nem kell kedvemnek,
Mint olyan hitetlen ragadozó ebnek.

12. Lám, mi nem láthatánk oly jó fejedelmet,
Ki megrontja vala gonosz terek népet,
Szabadítja vala az keresztyén népet.
Értök szerencsére vetöm én fejemet."

13. Indula, Tárdánál[2] az táborban juta,
Egy sátort az basa hamar vonyattata,
Ott nagy tisztösséggel abban szállattatá,
Fő-fő terekekkel néki udvartata.

[2] Dárda: község Baranya megyében

14. Jó Verbőczi Imre nála kedves vala,
Mint egy atyjafiát úgy szereti vala,
Mert nagy szíve szerént néki szolgál vala,
Basa sátorában akkort véle vala.

15. Terekek csudálják szépön termött voltát,
Mert régön hallották ő jó vitéz voltát,
Azomban elhozák császár ajándokát,
Azután elhozák basa ajándokát.

16. Öltözött lovakat, aranyas ruhákat,
Avval az császárnak nagy kegyelmes voltát,
És Memhet basának minden barátságát,
Úrfi ott ajánlá nagy hív szolgálatját.

17. Rajta az basa lőn oly nagy vigasságban,
Hamar behívatá az ő sátorában,
Szép, édös beszéddel lőn véle tanácsban,
Hogy császárnak lenne hív szolgálatjában.

18. Termetét, szömélyét basa megszömlélé,
Udvara népit es széllel megszömlélé,
Szebben termött embört soholt ő nem lele,
Az úrfival basa ott arról beszélle:

19. Udvara népével Budára sietne,
Szolgálna császárnak, és ott véle lenne,
Mit császár akarna, mindaz-tévő lenne,
Úrfi elbúcsúzék, basától elméne.

20. Sok múlatság nem lőn akkort ő dolgába,
Házától siete az romlott Budába.
Immár basa vala Kányánál táborba,
Szent Gellérnél vannak némötök barlangba.

21. Dunát béállották nagy vízi erővel,
Magokat béásták környül nagy vermökvel,
Megrakták álgyúkval, vannak bátor szível,
Memhet basát várják fejenként víg kedvel.

22. El-bé Terek Bálint, ha juta Budába,
Az budai sok jó lőn nagy vigasságba,
Az magyar urakval lőn ő oly tanácsba:
Népöket szállíták kinn az hegy aljába.

23. Tőnek ostromokat az német táborra,
Elvegy terekekvel együtt mennek harcra,
Köztök Török Bálint szíve bátorságra,
Csudaképpen siet némötök sáncára.

24. Jó Príni Pétörrel ő szömbe lött vala,
Ki nagy szép szavával igen kéri vala,
Hogy az terek mellől hamar elállana,
Mert az császár hiti végre őt megcsalná.

25. Nagy hitleveleket néki jelent vala,
Császár, basa, szancsák, kiket adtak vala,
Mely hitlevelekre császárhoz ment vala,
Hittel őt megcsalván, megfogatta vala.

26. Ott jó Terek Bálint ezzel sem gondola,
Urához, herceghöz igaz szível vala,
Kiért ő halálát ott nem szánja vala,
Atyja szerelméért ím, mely nagy kárt valla.

27. Dráván terek császár immár elkült vala,
Az némöt táborba hamar hír jött vala,
Császár hatalmától úgy rettentek vala,
Titkon Duna vizén ők költöznek vala.

28. Jó Pest várasában sokan elkelének,
Bennök, az táborba kik ott rekedének,
Terek, magyar miatt mind megöletének,
Terekek úsztatnak, sokan elkelének.

29. Nagy hamar terekek Pestben bémenének,
Nagy gazdagságokat, álgyúkat nyerének,
Némötország felé némötök sietnek,
Vízerővel öszve el-felsietének.

30. Császár Scambriához azomba eljuta,
Nagy szép sátorokat ott ő felvonyata,
Nagy hálákat ada, Allát kiáltata,
Az ő basáihoz víg kedvet mutata.

31. János királnénak Budában izene,
Hogy az királ fiát őnéki küldené,
Menni főúr vagyon, őt alákésérné,
Mindenik hívségét azzal jelöntené.

32. Vala nagy bánatja királné asszonnak,
Véle egyötömbe az magyar uraknak,
Nem hihetnek vala nyilván az császárnak,
Azért királfival aláindulának.

33. János herceg vala aranyas szekérben,
Az urak körüle vannak késérésben,
Mikoron jutának császár eleiben,
Császár látá őket, vala víg kedvében.

34. Tanácsában császár mondá az basáknak:
Hercegöt megadnák királné asszonnak,
Az urakban ötöt megtartóztatnának,
Hercegöt felvivék, urak meg maradának.

35. Az basák beszéllik hatalmas császárnak,
Nagy jó vitézségét jó Terek Bálintnak,
Mindönöknél feljebb dicséretöt adnak,
Hogy mind az két párton jobb vitézt nem mondnak.

36. „Te felségöd hogyha mast ezt elbocsátja,
Vannak sok vitézi, hogyha feltámasztja[3],
Az Drávát felségöd míg általhaladja,
Hátul való néped ő mind levágatja."

37. Ezt császár hogy hallá, hagyá őt megfogni,
És az több urakat Budába bocsátni,
Budának várasát hagyá elfoglalni,
Az szolgáló népet mind el-kibocsátni.

38. Szép szóval úrfiat vivék egy sátorban,
Ott az több urakat bocsáták Budában,
Terekek menének sokan az várasban,
Császárnak foglalák, vannak nagy vígságban.

39. Igen kiáltatá császár nagy felszóval;
„Az ki szolgáló nép, menne hamarságval,
Mert félóra múlva büntetik szablyával."
Minden, ki ezt hallja, siet gyorsasággval.

40. Igen fosztogatták őket, úgy bocsáták,
Az királné asszont mind felrakodtaták,
Minden ő kincsével el-kiindíttaták,
Császár hagyásából békével bocsáták.

41. Gyorsan az urakkal asszony kisiete,
Lippa felé császár őket késérteté,
Budának szép várát sírva megtekinté,
Azzal önnönmagát igen keserité.

42. Az jó Terek Bálint marada fogságban,
Rusztán basa tartja az ő sátorában,
Szolgáinak izent ő nagy bánatjában,
Hívséggel lennének ő szolgálatjokban.

43. Terek Jánost, Ferencöt, néki két szép fiát
Hallgatnák egyemben ő asszony szép társát,
Fogadnák mindenben ő parancsolását,
Gondolnák az Pökri Lajosnak példáját. (1)

44. Hitlen terek császár hitinek nem álla,
Ez nemes úrfiat véle vivé alá,
Az Szulimán basát Budán hagyta vala,
Így nagy nyereséggel ő el-alászálla.

45. Fohászkodik vala és igen sír vala
Jó Terek Bálintné, hogy hírt nem hall vala,
Mert ő vitéz urát igen félti vala,
Hogy az terek hiti végre meg ne csalná.

[3] Fegyverbe szólítja

46. Egy levelet néki ha megmutatának,
Hogy fogsága volna ő vitéz urának,
Erő szakaszkodék kezének, lábának,
Földhöz üté magát, ott sokan sírának.

47. Csudaképpen töri, fárasztja ő magát,
Sírva apolgatja[4] futosó két fiát,
Oly igen kesergi urának fogságát,
És az két fiával az nagy árvaságát.

48. Így éjjel-nappal hallják kesergését,
Immár nem alítja világban élését,
Hallja meg az Isten az ő könyörgését,
Hogy hamar láthassa ura megjövését.

49. Ti jó keresztyénök, tegyünk áldozatot,
Hogy Isten hallgasson tőlünk imádságot,
És megszabadítsa jó Terek Bálintot,
Híven szolgálhassa ez szegín országot.

50. Ezerötszáznegyven és egy esztendőben,
Budáról császárnak el-alámentében,
Szigetben ki szörzé, vala nagy fektében,
Vitéz urán való nagy kesergésében.

1541

Sokféle részögösről

1. Sok részögös, hallgassátok erkölcsötöket,
Isten ellen részögségben ti vétketöket,
Mert gyakorta felejtitök ti Istentöket.

2. Én beszédöm az Nóéról kell elkezdenöm,
Az jó bornak meglelését megbeszéllenöm,
Sok rendbéli részögségöt megjelöntenöm.

3. Bárkájából Nóé atyánk mikort kiszálla,
Mindenféle népét, barmát el-kibocsátá,
Ez szép szárazföldön Isten elszaparítá.

4. Ez időben az szőlőhegy soholt nem vala,
Paradicsomban Isten terömtötte vala,
Paradicsomból az vízezön kihozta vala.

5. Sőt egy magas hegyben szőlő megmaradott volt,
Az Nóéhoz közel szőlő gyükerezött volt,
Meleg nyárban szőlő tővel szépön termött volt.

[4] Csókolgatja

6. Találá meg egy bakkecske, szép voltát látá,
Gyümölcsét megharapálá és megvidula,
Szép szakálát igen rázá, magát hajgálá.

7. Igen hamar kihozatá Nóé hogy hallá,
Kis kertébe béhozatá, elplántáltatá,
Oroszlánvért és majomvért hamar hozata;

8. És disznóvért és kecskevért ő kerestete,
Szőlő tövét mindezökkel megőtözteté,
Ő az vizét megszereté, soká terjeszté.

9. Nagy vígan vesszőjét Nóé elültetteté,
Kapásokkal mívelteté, hordót töltete,
Egy kedvében az jó borban Nóé köppente[5].

10. De lám, Nóé az jó bortúl megrészögödék,
Szertelenül ruhájával ő elaluvék,
Az kisebbik fiátul, Kámtul megmevetteték.

11. El-kiméne, atyját Nóét bé sem fedözé,
Két bátyjának: Semnek, Jáfetnek azt megbeszéllé,
Egy palásttal az két bátyja hamar fedözé.

12. Az Nóénak szemérmére ők sem nézének,
Visszanézvén, tisztösségöt atyjoknak tevének,
Némikor Nóé felserkene, hogy kimenének.

13. Kárát vallá ennek az Kám ő magzatiban,
Mert ezt Nóé mind megérté, lőn nagy haragban,
Megátkozá Kámnak fiát ő nagy búában.

14. Nám, az Kámnak öregb fia Kanaán vala,
Sem, Jáfetöt az vén Nóé áldotta vala,
Hogy őnékik az Kánaán éltig szolgálna.

15. Ifjak erről tanulhattok, mint atyátokat
Tisztöljétök, hallgassátok ti anyátokat,
Hogy rejátok ne vegyétök az ő átkokat.

16. Isten Nóét vénségében kivötte vala,
Ötven héján ezör esztendég éltette vala,
Világszerte az ő magvát elsokasítá.

17. Részögösök megértsétök ti rendötöket,
Az bor miá különb-különb természettöket,
Oroszlánvérben kik részesök, mondják ezöket.

18. Bátor szivök, mint Sámsonnak, igen erősek,
Bajviadalt vitézökkel semminek vélnek,
Józanulván, ha rákelnek, bokrot keresnek.

[5] Hörpente, azaz ivott

19. Az majomnak természeti igen játékos,
Mit mástul lát, azt műveli, oly igen okos.
Ő vérében aki részes, olyan játékos.

20. Tehetségöt részögségben sokat késértnek,
De nagy sokak erejökben csak szégyönködnek,
Kik amazt es elszalasztják, táncban elesnek.

21. Oly rút férög disznóférög ő állatjában,
Ő bársonyát nem kíméli, hever az sárban,
Ő vérében az ki részes, hever az sárban.

22. Részögösök kecskevérben az kik részesök,
Mert kecskéknek természetök, tombolnak, szöknek,
Magasságra felugordnak, kosul öklelnek.

23. Bémerülnek az bormarók sok tombolásban,
Kecske módra felszökésben és nagy sok táncban,
Részögségben sok gonoszság lészön az táncban.

24. Alázatos, békességös egyik részögös,
Az második csak garázdás és oly versönyös,
Imádkozik és bűnén sír harmad részögös.

25. Negyedfélék apróságot igen kívánnak,
Ötödfélék dúlnak, fosztanak, oly igen lopnak,
Hatodfélék csak hallgatnak, mert magnémulnak.

26. Hetedfélék igen bölcsek, mint Damján lova, (2)
Részögségbe veteködnek az hit dolgába,
Szentírásból semmi-tudók ők józanságba. (3)

27. Nyolcadféle részögösök vannak udvarba,
Vitézségök, bölcsességök nincsen magokba,
Nyalánk hálót ők tanultak az ő dolgokba.

28. Nyelvesködnek, ők csácsognak úrasszony előtt,
Mit kívől hallnak, azt beszéllik úrasszony előtt,
Soknak ejtnek nagy bánatot baráti előtt.

29. Nám, az urak asztalokhoz azért ültetik,
Eszös népek az asztalnál csúfnak ítélik,
Mert csúfságát az asztalnál sokan mevetik.

30. Nem kell akkor hegedülni, lantot pöngetni,
Szép dolgokat krónikákból nem kell zöngeni,
Csalfa bíró mert ott csácsog, azt kell hallgatni.

31. Az csélcsapás többet használ az vitézségnél,
Hízölködés, csúfolkodás lantnál, énöknél;
Társim, ezzel se gondoljunk, igyunk jó kedvvel!

32. Gondba esik, elaluszik az kilencedik,
Az bor szagát ő megérzi, ha elkerülik,
Ott feltekint, az pohárért igen morgódik.

33. Igen eszik az tizedik, virradtig iszik,
Nagy gazdagnak véli magát tizenegyedik,
Az hásárton[6] mindent elveszt tizenkettődik.

34. Száguldásval lovát veszti tizenharmadik,
Megsiratja kárát másnap, megjózanodik,
Mind virradtig elbúdosik tizennegyedik.

35. Olyak vadnak, gyaloghidat meg sem találnak,
Az híd mellett hipp! az sáron általgázolnak,
Lábok nékik négy is vagyon, vélnéd baromnak.

36. Meg sem mosdik borzas fővel tizenhatodik,
Az konyára, az pincébe ottan béesik,
Ha meglátod, mint Markalfot, bolondoskodik. (4)

37. Ez es nem jó részögségbe ki vereködik,
Jámbor házasát, szolgáját kik szidják, verik,
Meg is ölik, részögségbe néha történik.

38. Hogy megértsed ily részegös tizenhetedik,
Tíz-nyolcadik az jó borban mindaddég iszik,
Rókát szaggat, száját törli, ű esmég iszik.

39. Sokak vannak részögségben, sokat ígyérnek,
Tűlök kérik, józanokban tetszik mérögnek,
Nevet vesznek, mert űt mondják hazug agebnek.

40. Az huszadik szolgálatját igen ajánlja,
Szükségkorán ha meglelöd, azt elhallgatja,
Ily barátot, atyafiat minden útálja.

41. Gondolkodnak bornemiszják, igen hallgatnak,
Részögösök mit csácsognak, azt mosolyogják,
Hogy bölcsebbek ők volnának, mind azt alítják.

42. Az bor szaga ő fejöket ott általhatja,
Csácsogását, felszökését minden meglátja,
Asszonyoknak az szebbikét táncban kívánja.

43. Bormegiszják nékik vannak mikor akarják,
De az álnok fösvénségért ők bort sem isznak,
Mikor isznak, erkölcsöket jóvá sem hagyják.

44. Az kik urak, asztaloknál sokan ravaszak,
Súg, hogy félön az vendégöt hogy bolondítsák,
Ű magának lágy italját félig iktassák.

[6] Szerencsejáték (fr. hasard)

45. Az asszonyok, szép lejányok nagy gyengén élnek,
Az asztalnál ők sem esznek, nagy fittyel élnek,
Maga még reggel szép sölt kappant ők elnyeltenek.

46. Ezöst kannácskát az pincébe eligazítnak,
Regtől fogva kit éfélig meg sem száraztnak,
Két rossz tálat ők zörgetnek, szöknek, tombolnak.

47. Sőt ők gyakran ablakokban hogy hímöt varrnak,
Rejtökhelről borosedént ők előrántnak,
Egyet-kettőt akasztalnak[7], ők esmég isznak.

48. Vénasszonyok, jaj szegényök, ők is kullagnak,
Setét herre, bort ha kapnak, eltoszogatnak;
Az leányok ha ellopják, igen kotyognak.

49. Útálják az jó bort az nagy tömlőjű dajkák,
Tejök jüjjön, bort ha kapnak, gyakran kortyantnak,
Az gyermökön elalusznak, néha megfojtják.

50. Vén szakállú hopmestörök mikor köppentnek,
Ott csácsognak és mint lehet, tombolnak, szöknek,
Az asszonyok, szép leányok azon mevetnek.

51. Jó bort kérnek, ha nem adnak, igen zúgóldnak,
De ha jó bor palaszkjokban, ők danógatnak,
Szakállokat borzógatják, ők esmég isznak.

52. Ímé elrejtőztenek volt az vígságtévők,
Lantosok és hegedősök, kiknek bor lelkök,
Csak borért is elzörgetnek néha szegényök.

53. Gyorsan köppent, még idején békeni magát,
Szunnyad, véti ő nótáját, vonszja az fáját,
Meg is ütik, néha történik, bottal az hátát.

54. Székön ülő sok tolvajok, lesnek piacon,
Nagy morgással átkozódnak szenes fazekon,
Alól gyújtják, följül ontják az bort akkoron.

55. Árujokat olcsón veszik, nagy drágán mérik,
Néha ifjak aludt szénbe puskaport rejtik,
Az fellobban, Valkó vidékét[7a] elpörzsölik.

56. Az kannácska meg sem szárad, rejtökbe tartják,
Nagy gyakorta jól köppentnek, fart igazgatnak,
Onnat hazól férjök éhöznek, szoméhoznak.

57. Gondoljátok részögösök ti vétketöket,
Melyekbe megbántottátok ti Istentöket,
Ily erkölcsnek, részögségnek vessetök véget.

[7] Öltögetnek, varrnak

[7a] Az emberi test alfelének népies neve

58. Az bort Isten nagy jó végre nékünk terömté,
Mértékletösségvel véle élnenk engedé,
Józanságval minden őtet szépön dicsérné.

59. Bátor igyunk az jó borban, jó kedvet vegyünk,
Istenünknek, nemzetünknek csak mi ne vétsünk,
Ha különben cseleködünk, lelkünkben veszünk.

60. Az ki szörzé, neve Sebestyén, szoméhságába,
Nyírbátorba ezerötszáz és negyvennyolcba,
Udvarbírák bort nem adnak, vannak átkjában.

1548

Hadnagyoknak tanúság, mikor terekkel szömbe akarnak öklelni

1. Seregök közt kik vattok hadnagyok,
Kerösztyén hitöt az kik vallotok,
Igyetökben nyerni ha akartok,
Hallgassátok, ezt megtanuljátok.

2. Ez nagy szükség, jó vitéz hadnagyok,
Megtanulni, mint hadakozjatok,
Példa néktök prófétáknak hadok,
Ha úgy jártok, Istenben áldattok.

3. Bátorsággal Istenben bízjatok,
Seregökkel rendöt állassatok,
Pogánokval vívni ha akartok,
Nagy felszóval nékik így szóljatok:

4. Álljatok meg, és mind hallgassatok,
Atyafiak Istenben mind vattok,
Csak Istenben, vitézök, bízjatok,
Mert ű lészön fegyvertök, paizstok.

5. Sőt Istennek mind meggyovónjatok,
Bűnötöket szánjátok, bánjátok,
Ellenségtöknek megbocsássatok,
Feletöket ti bátorítsátok.

6. Tudjátok azt sok jámbor vitézök,
Régtől fogván ez pogán terekök
Elhordották, levágták nemzettök,
Pusztították, rablották földetök.

7. Itt valaki közzülünk elesik,
Az angyalok mennyországban viszik,
Ez világon neve elhírhöszik,
És mindönök nagy jóval üdvezlik.

8. Az kik köztünk itt megmaradandnak,
Mind örülnek nagy gazdag prédának,
És romlásán, veszésén pogánnak,
Az Istennek nagy hálákat adnak.

9. Ne futamjék senki közületök,
Mert sok jámbort ti itt elveszthettök,
Magatok es itt, vagy hon elvesztök,
Mely pokolban ti eltemöttettek.

10. Vélem öszve no mind induljatok,
Krisztus Jézust mind felkiáltsátok,
Az Szentlelköt kérjétök, hívjátok,
Induljatok vélem, már mondjátok:

11. Sokan várunk, Szentlélök Úristen!
Jöjj el immár, légy velönk ez igyben,
Ne hagyj minket elesni hitünkben,
Mindhalálig vívjunk te nevedben.

12. Lám, régönte az te fiaidat
Meghallgattad tebenned bízókat,
Vigasztaltad szegín juhaidat,
Elrontottad kegyötlen farkasokat.

13. Jöjj el immár te szent Fiúisten,
Véled lészön az Atyaúristen,
Ne adj minket ez pogán kezében
Kegyötlenül elvesznünk ez igyben.

14. Te magadat igyérted minékünk,
Hogy megrontod ellenségünk nékünk,
Szabadítod országunkat nékünk,
Nagy ínségből kimentöd mi népönk.

15. Elrontád te régön ó törvénben
Az fárahó királt mély tengörben,
Szabadítád népedet az vízben,
Mert csak bíztak te istenségödben.

16. Rettentéd meg Olofernes népét,
Judit asszonnyal vétetéd fejét,
Ott elvesztéd szántalan sok népét,
Meghallgatád Juditnak kérését. (5)

17. Az hatalmas Nabugodonozornak
Nagy sok népét elvesztéd királnak,
Fejét adád kezében Cyrusnak,
Hatalmadat jelentéd sokaknak. (6)

18. Támasztád fel az gyermök Dávidot
Pásztorságból szerelmes prófétádot,
Megöletéd az nagy Góliátot,
És megrontád kegyötlen jászokot[8].

[8] Filiszteusokat

19. Vedd el rólunk azért haragodat,
Mutassad meg irgalmasságodat,
Ma es ronts meg gonosz pogánokat,
Jó Isten vagy, mutasd meg magadat.

20. Semmi kétség nem tartja tagunkat,
Meghallgattad fohászkodásunkat,
Mast vélönk vagy, vessük fel mi fánkat,
Jézust, Jézust üvöltsünk, ropp, csatt, patt!

21. Ezt ki szörzé, gondolá Kassába,
Pártos urak vannak jó szándékba,
Mind fejenként pogánra vívásba,
Szolnok alatt mast várcsinálásba. (7)

1550

Kapitán György bajviadalja

(részletek)

1. Sok rendbéli nép vagyon ez világba,
Kik vannak Istennek hivataljába,
Külömb-külömbképpen ő malasztjában,
Ki-ki hívön eljárjon ő dolgába.

2. Én mast szólok csak vitézlő dolgokról,
Jelösben végvárakban lakozókról,
Az Istentől adatott malasztjokról,
Pogánokval gyakor harcolásokról.

3. Bátor szível az vitézséghöz vannak,
Ha ellenségöt hallnak, megvidulnak,
Gyorsan ő jó lovokra felfordulnak,
Az ellenségnek hamar arcul állnak.

4. Erősen vívnak, szerencsát késértnek,
Kik közzülök meghalnak, sebesülnek,
Kik közzülök örök rabságban esnek,
Ki nem változhatnak[9], ők gyötrettetnek.

5. Soknak marad hazól szegín árvájok,
Nemzetségök jajgatnak, atyjok, anyjok,
Mivel kiválthatnák, nincsen morhájok,
Csak ohítva koldulnak nyavalyások.

6. Terekeken ha diadalmat vesznek,
Nagy hálákat adnak ők az Istennek,
Örülnek, vígadnak az nyereségnek,
Mentől inkább annak tisztösségének.

[9] Ti. nincs váltságdíjuk

7. Jó legínyök, vitézök végházakba,
Vannak gyakran terekkel bajvívásba,
Az körösztyén hitért gyakor harcokban,
És jó hírért, névért sok országokba.

8. Ez esztendőben mely dolog történék,
Kit ha hallanátok, megbeszéllenék.
Hollókőben egy jámbor vitéz lakék,
Hogy kit hívnak az jó Kapitán Györgynek.

9. Nám, Szondába egy hírös terök vala,
Hubiár aga, ki jó vitéz vala,
Egy rabért ketten öszvevesztek vala,
Kit Hubiár hitire kikért vala.

10. De Kapitán őt hitetlennek írá,
Kit ha akarna, övéle megvívna.
Az Hubiár ehhöz kész lőn, hogy hallá,
Véle megvívna valahol akarná.

11. Ennek helyét Buják alatt választák,
Szent Lőrincnek napját ők erre hagyák,[10]
Vitézök ezön sokan vigadának,
Hálát adának, Istenben bízának.

---

28. György az vízön szépen általnyomtata,
Hubiár es eleibe nyomtata,
Az két kopja ott szépön öszvehajla,
György kopjája ló nyakába elromla.

29. Elvégezve vala, ló ne sértetnék,
De ez csak az szerencsétől történék,
Hubiár kopjája el nem törheték,
Kapitánnak fején végre eltörék.

30. Viadalt ők hegyös tőrrel kezdének,
Nagy erős viadalt ők ott tevének,
György köszönheti az vakszerencsének,
Egy seb esék ott jobb keze fejének.

31. Rajta vitéznek nem vala öröme,
Mert az markát elfolyá piros vére,
Ő kezéből kiesék hegyös tőre,
Meg az másik hegyös tőrt el-kivevé.

32. Gyorsan azt es ű kezéből elejté,
Meg az buzgánt ragadá, elővevé,
Azzal sokáig veré, megszédíté
Végre azt es kezéből elejté.

[10] 1550. aug. 10.

33. Nagy hamar szép hangyárát kiragadá,
Azzal es terekkel igen víva,
Vitézi orcáján es nagy seb vala,
Orcáját, kezét vér béfolta vala.

34. Ezt az igazlátók láták, szóllának,
Viadaljokban ők megállanának,
Rácz Jánost es hamar oda bocsáták,
Az szörzésnek állának, lassódának.

35. Ketten egymástúl ők búcsút vevének,
Seregökhöz ők nagy vígan menének,
Fegyverökből szépön levetkőzének,
Az Istennek nagy hálaadást tőnek.

36. Bajviadaljok lőn nagy dícséretbe.
Az Hubiár evölt bé az seregbe:
„Mire sebösöle lovam igyönkbe,
Lám, nem vala köztönk ez az szörzésbe?"

37. Az vitézek felelének, szóllának:
„Ne alitsja azt ő akaratjának,
De az szerencsének ű járásának,
Ha lovad meghal, helyébe mást adnak!"

38. Jámbor vitéz ez beszédnek megálla,
Terek sereg Szondába vígan szálla,
Jó Báthory György Bujákba bészálla,
Urakval, vitézekvel ott vigada.

39. Vitézek erről mind példát vehetnek,
Bajviadalba mikoron ti mentök,
Sok fegyver ne légyön ti reménségtök,
Csak az egy Istenhöz reménködjetök.

40. Jól meghallhattátok az ó törvénbe,
Dávid Góliáttal mint járt igyébe,
Felöltözék Saul király fegyverébe,
Abban nem bízék, lőn levetkőzésbe.

41. Az Úristennek bízék hatalmába,
Csak öt követ bévete ő taslyába,
Csavarító parittyát vőn ujjába,
Az Góliát vala mind talpig vasba.

42. Dávid szömbe juta az nagy embörvel,
Parittyából hagyíta egy kis kűvel,
Homlokon találá, elesék evvel,
Fejét vevé ott önnön fegyverével.

43. Azért vitézök, Dávid ti példátok,
Ha nagy szeretetvel Istenben bíztok,
Mindön igyetökben bizon jól jártok,
Halál után véle együtt vigadtok.

44. Látom, urak, vattok már egyességbe,
Magyarok vattok ti nagy szeretetbe,
Kik volnának hozzátok győlőségbe,
Az Szentlélök térítse közitökbe.

45. Így segéll meg az Isten igyetökbe,
Szeretettel ha vívtok igaz hitbe,
Ne bízjatok sok idegön istenbe,
Csak az Szentháromságba, egy Istenben.

46. Az vitézlő népet ti szeressétök,
Isten adományát vélök közljétök,
Körületök csácsogóknak ne higgyetök,
Űket érőttök hátra se vessétök.

47. Régön hallottam köztetök olyakat,
Asztaltoknál étetitök csúftokat,
Vélök tartjátok az ti tanácstokat,
Ott kinn koplaltatjátok jó szolgákat.

48. Óh, mikoron veszödelmét halljátok,
Pogán miatt nagy fogságba tudjátok,
Bolondul elveszött, ti azt valljátok,
Kevés somma pínzzel meg sem váltjátok.

49. Lám, ha terek fejet, foglyot mutatnak,
Csak egyször borotokba innya adnak,
És az mellett mondjátok nagy jámbornak,
Hiú erszínnyel eltérnek, fohászkodnak.

50. Szeressétök sok jóval vitézöket,
Úgy győzhettök minden ellenségöket,
És vallhattok vélök tisztösségöket,
Földetökben békével éltötöket.

51. Ezt ki szörze, most vajúszik Kassába,
Nevét megtalálják vers folyásába,
Ő béírá ezörhatodfélszázba,
Bánkódik, hogy kevés pínz ű taslyába.

1550

Az udvarbírákról és kulcsárokról

1. Szeretetből ajánlom szolgálatomat,
Kiért én is várom az én hasznomat,
Könyörögvén kéröm uraságodat,
Énnéköm megbocsásd megbántásomat.

2. Oly igen nagy gondban magam foglaltam,
Kiből minden jómat én es takartam,
Isten malsztjának ezt ajánlottam,
Kiért mindenkoron én hálát adtam.

3. Lefüggesztött fővel leszegik nyakam,
Két szömöm világa vagyon homályban,
Az én író kezem reszket az pennán,
Fejem szédülögve nagy gondolkodván.

4. Gondot adok én az oly embereknek,
Kik szegín fejemön nem keserülnek,
Mert versszörzésömbe átkomba lésznek,
Jelösben udvarbírák, kulcsárok lésznek.

5. Az mely úrhoz megyök, sokszor meghagyják:
Magam, lovam abrakát bévön megadják,
De bal fölök felől gyakran bocsátják,
Gyakorta az urat vélem bántatják.

6. Légyön Isten nékik, hogy elhallgatják,
Azért regyistromba ők mind béírják,
Mert azt az úréból magoknak lopják,
Sok szegínlegínyök azt meg ohítják.

7. Óh, mely nagy kárt tesznek az udvarbírák,
Mert titkon magoknak sokat takarnak,
Igön hízölködnek, sokat csélcsapnak,
Ki miatt az urak sok kárt vallanak.

8. Kárát néha az úr eszébe veszi,
Hamar csal bírádat csiklében[11] ejti,
Az mint ő akarja, nem úgy vendégli,
Mert szöme szőrében szoktak szaggatni.

9. Bolondok ezféle csal udvarbírák,
Tisztösség adassék az jámborának,
Kik szolgát szöröznek az ő uroknak,
Úr híre nélkül es sok jóval vannak.

10. Óh, mely dícsérötös oly udvarbíró,
Ki mindönből úrnak hívön takaró,
Az jámbor szolgáknak nem búcsúadó,
Sőt minden javával őket tápláló.

11. Rest udvarbírákon átok nem használ,
Az ki őt átkozja, kopaszt borotvál,
Ők atyafiasok a cigánokval,
Orcájok temérdök nagy álnokságval.

12. Noha volna néköm csak mast jó borom,
Fejem bátorodnék, hangos lenne szóm,
Köz bortúl megszorul, rozsdás én torkom,
Kiből utálatos én horutásom.

[11] Tőr, kelepce

13. Az úr és az asszon bír ő házával,
Kinek ő akarja, lehet jó borval,
Az kit lát, hogy engödelmes dolgával,
Az ürest nem marad ű poharával.

14. Kik nem adnak Bohnyán itt jó borokat,
Magas part üssön meg udvarbírákat,
Vélök egyetömben az kulcsárokat,
Kik akasztófára méltók, azokat.

15. Az boros víz nádat terömt orromba,
Egészségöt nem ád néköm dolgomba,
Kössebbödik gégém az krónikába, (8)
Kiért udvarbírák esnek átkomba.

16. Szómat jobban rikkantatom jó bortúl,
Ha jó hírt hallhatok uraságodtúl,
Kevés betegségöm feledöm attúl,
Nagy sok jó adassék mennyei Úrtúl.

17. Talám gonoszt monnak az udvarbírák,
Azzal sem gondolok, csak jó bort adjanak,
Ha büdös bort adnak Sebők deáknak,
Azzal ő uroktúl elbúcsúztatnak.

18. Esznek szegín ifjak fagyos étkeket,
Rejá innyok adnak büdös lőréket,
Szolgáló lejányoknak sován étkeket,
Rejá innyok adnak boros vizeket.

19. Ugyan bosszonkodnak lejányok, ifjak,
Az udvarbíráknak és kulcsároknak
Lelkökért ők sápi zsoltárt olvasnak,
Dolhai dekrétomot fejökre monnak. (9)

20. Le is vonszják néha kulcsárt körméről,
Ifjak megbüntetik ez ily bűnéről,
Az ő abrakjokat elvesztéséről,
Mert azt palást alatt hordják pincéből.

21. Csuda mint csélcsapnak az ő uroknak,
Hogy az ő hasznára sáfárkodnának,
Azt elő sem mondják, mennyet kóbornak,
Palást alatt jó bort mennyet hurcolnak.

22. Kis Kököllő mellett Bethlen Farkasnak
Bohnyai házánál megíratának,
Mert versszörzésében Sebők deáknak
Nem úr hírével büdös bort adának.

23. Nagyidai kulcsár az bohnyaival
Lám atyafias volt álnokságával,
Nem barátkozik vélem az jó borokval,
Ha fiamat küldöm, illet szitkokval.

24. Adjon Isten nékik oly jó malasztot,
Táplálják jó borral Sebők deákot,
Véle egyetömben jó szolgálókat,
Fejökre ne várják az rút átkokat.

1553

Szegedi veszedelem

(részletek)

1. Szertelen veszödelm lám gyakran érközik,
Istennek ostora fejönkön jelönik,
Az kegyötlen pogán rajtunk dühösködik,
Mert az mi életönk lám soha nem jobbodik.

2. Én beszédöm lészön mast történt dolgokról,
Nagy Szegedön esött szertelen csudákról,
Sok terek és magyar ott elhullásokról,
Méltó hogy én írjak szerencse forgásáról.

3. Buda vára hogy lőn Szulimán császáré,
Sok szép kővárakat vétete az mellé,
Gondolá, hogy egy várat az Tisza mellé
Szépen rakattatna Buda oltalma mellé.

4. Azt felrakattatá Szeged várasában,
Csuda bölcsen rakták minden állatjába,
Kinek mássa nincsen, mondák, ez országban,
Élést, álgyút sokat szörzete bé az várban.

5. Sok gazdag áros nép győle az várasban,
Gazdag harmincadot szörzenek várasban,
Császárnak sok kincse győle tárházában,
Onnat fizettetött hópínzt Magyarországban.

6. Tisztől mikort adá Héder bék szancsáknak,
Ezerötszázötvenkettőben írának,
Várasban terekek csendeszben lakának,
Semmi félelmek nincs, nagy kedvökre múlatnak.

7. Jó Tót Mihál régen magabíró vala,
Szeged várasának főbírája vala,
Az terekek közül ő kiszökött vala,
Mező Döbröcömben szegényül lakik vala.

8. Az nagy kárvallásán korosként bánkódik,
Mint megtorolhatná, azon gondolkodik,
Nemzete sok főnép nagy Szegedben lakik,
Kikkel jó hit alatt gyakorta tanácskodik.

9. Nagy sok számú magyar benne lakik vala,
Csak jó főhalász és hétszáz benne vala,
Kik egy-egy terekkel víni mernek vala,
Mihál mindezekkel magát jól érti vala.

10. Vala sok jó legén már öszvegyűlésbe,
Kit hajdúknak mondnak széllel vármegyékbe,
Igen igyeköznek menni nagy Szegedbe,
Tót Mihált kívánják hadnagyul őközikbe.

11. Sok vitéz hajdúval Nagy Amburus vala,
Királnak Tót Mihál felfogadta vala,
Szegednek várasát hogy kezében adná,
Az várát megvenné, arra elíg nem volna.

12. Derék szerént királ ezt hamar megírá,
Aldanai Bernáldnak, hogy gondolna arra.
Magister de Kampó gyűle bé Aradra, (10)
Tót Mihált hívatá urak közzé Aradra.

13. Ez Kampónak öcse Kis Kampó ott vala,
Véle Bakics Pétör huszárhadnagy vala,
Dóczi Miklós és jó Dőrfi István vala,
Az nagy Horvát Ferenc akkort köztök ott vala.

14. Tanácsba gyűlének, Mihállyal szóllának,
Róla végezének, mi módon járnának,
Tót Mihál szavában minnyájan bízának,
Szeged vételére gyorsan rágondolának.

15. Jó vitéz Tót Mihál hamar felkészüle
Ötezör hajdúval, mind jókkal, erede,
Becskereke felé el-aláerede,
Szent Mátyás estin és napján mind aláméne[12].

16. Nagy hertelen éjjel meg vissza-feltére,
Az nádason, rétön mind el-felcsellege,
Nagy Szegedön alól Tisza mellé ére,
Becskerekét megszállanák, az terek vélé.

17. Ott éjjel szombaton hamar hírt adának,
Pártosok Szegedben mind készen valának,
Hétszáz halász Tiszán mind alászállának,
Négyszáz vitéz hajdút az parton meghagyának.

18. Derék seregöt ők ott mind általhányának,
Az négyszáz hajdúval Tiszán felszállának,
Kerítésen belől várasba szállának,
Várasbéliekkel kapura rohanának.

[12] 1552-ben Mátyás napja febr. 25-re esett, mivel szökőév volt

19. Derék nagy kapuját várasnak felnyiták,
Az ötezör hajdúk mind bérohanának,
Nagy sivalkodással várast mind elbamlák,
Szántalan tereket hajnalban levágának.

20. Éjjel az terekek mind nyugosznak vala,
Senkitől félelmök önékik nem vala,
Ugyan egy imegbe nyakaztatnak vala,
Héder bék az várban ingében szaladt vala.

21. Ím egy vitéz fia ott fogságban esék,
Egy beslia-aga ám ott levágaték,
Sok áros főtörök akkort megöleték,
Oly nagy veszedelem tereken ott esék.

22. Rajta mind az hajdúk nagy vígak valának,
Az vár kapujára kik választatának,
Várba rohanának, meg kivágatának,
Hete őközülük ott megnyakasztatának.

23. Rémölés nagy sírás mind utcánként vala,
Az sok holttest széllel ott feköszik vala,
Két halmot az testben nagyot raktak vala,
Az sok drága kincsöt széllel takarják vala.

24. Vitézi lovakat, gazdag szerszámokat,
Aran forintokat, ezüst oszporákat[13],
Drága szkófiákat és patyolatokat,
Aranyas szablyákat, szép drága bársonyokat,

25. Posztókat, drágákat, gazdag fosztányokat,
Szántalan sokféle nagy gazdag árukat,
Császárnak nagy summa ezüstét, aranyát,
Az hajdúk nyerének szép terek asszonyokat.

26. Campó hamar juta némöttel, magyarval,
Látá az hajdúkat oly nagy gazdagságval,
Tót Mihál forgódik az nagy Amborusval,
Az sok nyereségöt gyűjtik nagy hamarságval.

27. Jól értitük immár Isten ajándékát,
Mely jó szerencsével szereté hajdúkat,
De ők szertelenül elbízák magokat,
Mert nem adának erről Istennek hálákat.

28. Oly nagy gonoszságba ők elmerölének,
Mert nagy kevélységben fejönként esének,
Az rút bujaságban nagy sokan élének,
Az nagy részegségben rútalmason élének.

[13] Török ezüst pénz

29. Nagy Isten igéjét ők bizon nem vevék,
Jámbor prédikátort várasból kiküldék,
Istennek jóltöttét ők ezzel fizeték,
Ily éktelen dolgon Isten megbosszankodék.

30. Elvevé hajdúkról irgalmas szömeit,
Reájok szállítá haragos fegyverit,
Tőlük mind elvevé adta nyereségit,
Magokat elveszté, mint olyan ellenségit.

31. Rendszerént halljátok nagy veszedelmöket,
S ő főhadnagyoknak megvakult szűvöket,
Semminek alíták ők az terekeket,
Senkitől nem félnek, hajtnak sok szép ökröket.

32. Vígan köteztetnek ökröket, juhokat,
Naponként ők várják az királnak hadát,
Hogy ők megvehetnék nagy Szegednek várát,
Nagy vígan ők iszják Baronya, Somogy borát.

33. Sőt az vitéz Horvát Ferenc mondja vala:
„Jobb volna, hogy ez had innét kiszállana,
Ez szép nyereséggel félfelé állana,
Mert ez nyert tisztesség mast igaz elég volna.

34. Terek dolgát értem, hogy ők sem alusznak,
Enne nagy kárvallást ők el sem hallgatnak,
Ha mind elvesznek es, ütetlen nem hadnak,
Császár nagy kárájért ők nagy bosszút állanak."

35. Ím egy jeles fogoly terek es ezt mondja:
„Az hatalmas császár, mely nagy kárt itt valla,
Zsebből, ládájából várat rakattatta,
Ez nagy veszödelmet eddég ő meghallotta.

36. Császár ez szép várát bizon megsegélli,
Hanem ha soholt egy szolgáját sem leli,
Jobb néktek magyarok, ezzel elébb lépni,
Mert félök én azon, kezdtök mind itt elveszni."

37. Ott ez beszédöket mind semminek vélék,
Az császár erejét egy csöppné sem félék,
Őket megvernie lehetetlennek vélék,
„Nándorfejérvárig menjönk", ők azt beszéllék.

38. Renddel seregekkel mezőre szállának,
Tizenkettőd napon ők megmonstrálának,
Csak strázsájok sincsen még el-bészállának,
Mind levetkőzének, ők övének, ivának.

39. Vigaságok hamar tőlök távozának,
Mert egy óra múlván pásztorok béfutának,
Szántalan tereket az mezőn mondának.
Ezt hallván magyarok, igen megbódulának.

40. Mikor jó Budában hírt hallottak volna,
Hogy Szegedben ily nagy veszedelem volna,
Kiből az császárnak nagy sok kára volna,
Budai beglerbék jó Ali basa vala.

41. Azon megbúsula, hamar elírata,
Békőknek, vajdáknak, az sok tiszttartóknak,
Szondában az várba és az Esztergamba,
Simontornyába, Pécsbe, Székősfejérvárba.

42. Derék szép táborral nagy hamar indula,
Az föld népében es ő mellé vött vala,
Még az rácokban es véle sok vala,
Az szegedi mezőre mikor jutott vala.

43. Kászon basának es elíratott vala,
Becsét, Becskerekét akkort bírja vala,
Ki nyolcszáz lovaggal, széppel, készült vala,
De az viadalra ő el sem jutott vala.

44. Ímé, Ali basa táborát járatá,
Az álló seregbe köznépet állata,
Hátul szekereket két renddel járata,
Puskás jancsárokat azok közzé állata.

45. Vitézöket szárnyul kétfelől állata,
Császárnak három zászlóját lobogtatá,
Tizenkét taraszkját elejbe vonyatá,
Mindent megtaníta és igen bátoríta.

46. Immár az magyarok Szegedben hogy hallák,
Hogy az terekek ott őket készen várnák,
Ők az várasvégre hamar kiszállának,
Semmi szertartás nincs hadnagyok búsultanak.

47. Terekek az várban hát ezt megértötték,
Hogy az segétségre terekek érköztek,
Sok taraszkot magyarokra kisütének,
Ugyan kedvök ellen messze el-kimenének.

48. Az terekek immár nem messze valának,
Hadnagyok forgódnak, rendet állatának,
Királ zászlója alá sokan állának,
Háromszáz fegyverös ott melléköl állának.

49. Taraszkot csak kettőt elővonyatának,
Huszárok, vitézök két szárnyul állának,
Ott az könnyű hajdúk zászló után vannak,
Mindkétfelől Jézust és Allát kiáltának.

50. Ez ő víg voltokat terekek hogy láták,
Kétfelől szekeret előjártatának,
Az álló seregöt mind környülfogaták,
Puskás jancsárokat szekerek közt állaták.

51. Magyarok es álló seregöt meghagyák,
Az szárnya mindkét fél öszveroppanának,
Nagy erős viadalt akkoron tartának,
Ott jelös terekek nagy sokan elhullának.

52. Nagy sok dob, trombiták oly igen harsagnak,
Nagy rettönetösen üvöltnek, kiáltnak,
Nagy szép festett lovak az mezőn jargalnak,
Kikről főterekek elestek, megholtanak.

53. Az viadal köztök ám ott meglassódék,
Álló seregekhöz két fél takarodék,
Jézust, Allát meg másodszor üvöltének,
Mindkétfelől hamar taraszkokból lüvének.

54. Gyorsan nagy vakmerőn öszveroppanának,
Nagy erős viadalt akkor es tartának,
Szekereket magyarok meg nem bonthaták,
Mert taraszk, puskákból, sok golyóbist szórának.

55. Igen hullnak, vesznek szegín körösztyénök,
Királ zászlójára tizenhat terekek
Választattak vala, levágnák, vesztenék,
Az zászlót levágák, zászlótartót megölék.

56. Zászló elesését magyarok megláták,
Utoljáró huszárok megfutamának,
Vélik vala elől, hogy mind elhullottak,
Elől kik valának, azok es futamának.

57. El-fel Tisza mellett igen sietének,
Terekektől messze ők sem űzetének,
Négyezer hajdút ott megkörnyiközének,
Kit nagy viadallal terekek megölének.

58. Gyűjték az testöket, halmokat rakának,
Magyarok főnépek mind elszaladának,
Kéve nádon Tiszán sokan általúszának,
De sok szántalan nép az vízbe burulának.

59. Öték meg az várast terekek hertelen,
Ott az bennvalókat levágák szertelen,
Az ifját elrablák, küldék alá vízen,
Ötezör orrot[14], sok zászlót császárnak jelen.

60. De lám, nagy ohítás, sírás köztök vala,
Noha az sok kincsöt visszanyerték vala,
De szántalan főterek ott veszött vala,
Kiket az terekek igen siratnak vala.

[14] Az orrszedés gyakori jelenség a 16. századi harcok során

75. Óh, ti balgatagok, hajdúk kik ti vattok,
Esztökbe vegyétök, mit mast néktök mondok:
Szívvel, könnyőségvel jó vitézök vattok,
De hadakozásban igen bolondok vattok.

76. Rendtartás jó nincsen hadakozástokba,
Hitötök semmi nincs az Krisztus Jézusba,
Vagyon reménségtök csak fajtalanságba,
Az rút részögségben, az kevél bujaságba.

77. Vannak nyelvetökben nagy rútalmas szitkok,
Mind testét, mind lelkét pestinek[15] mondjátok,
Lovag vitézöket gyakran csúfoljátok,
Köztetök egymást kurta szelletnek híjjátok.

78. Nagy Isten igéjét, kérlek, hallgassátok,
Próféta módjára ti hadakozjatok,
Fejedelmetökhöz hívön hallgassatok,
Hadnagytokat pesti lélöknek ne mondjátok.

79. Dúlást, sok kóborlást ti hátrahagyjatok,
Tisztaságban, józanságban maradjatok,
Csak az egy Istenben jámborul bízjatok,
Minden igyetekben nyereséggel járhattok.

80. Ezt ha eszötökben, hajdúk, nem tartjátok,
Szidalmasságtokat hátra sem hagyjátok,
Ti az pesti lelkektől mind elhordattok,
Mint szegedi mezőn, ti gyakran levágattok.

81. Magát jelentötte versnek kezdésében
Az ki szerzé, vagyon oly mint fél kedvében,
Kassában Seböstyén nagybőjt közepiben,
Írá ezerötszázötvenkét esztendőben.

1552

Budai Ali basa históriája

(részletek)

15. Vitéz Ali basa dolgába bölcs vala,
Drégel vára alatt táborával szálla,
Az vár törésére álgyúkat állata,
Négy álgyúja, hat taraszkja neki csak vala.

16. Jó vitéz Szondi György benn porkoláb vala,
Bekefalusi Gergely ő társa vala,
De akkort házához kikéredzett vala,
Az megszálláskoron el-kirekedött vala.

[15] Beste

17. Töretni az basa kezdé Drégel várát,
Ott ám lerontatá egyszép magas tornyát,
Szondi ott elveszté egy vitéz szolgáját,
Jó Zoltai Jánost, meghala torony alatt.

18. Első ostromot basa nagyot tétete,
Ott sok török vesze, ő nem sokat nyere,
Ezt tevé Szondi Györgynek jó vitézsége,
Ott meg akar halni, azt ő már elvégezte.

19. Sőt az várnak falát, tornyát igen törte,
Basa oroszfalui pappal kérette:
Az várat megadná, magát ne vesztené,
„Már késén költ ahhoz!" – Szondi csak ezt izené.

20. Sok foglya őnéki, kettőt ő hívata,
Két énökös apródját előállatá,
Azok előtt ily testamentomot szóla:
Az Ali basának két apródját ajánlá.

21. Ezen igen kéri basát, őnagyságát,
Vitézségre tanítsa ő két apródját,
És eltemettesse Szondi Györgynek tagját,
Mert majd itt meglátják az ő szörnyű halálát.

22. Gyorsan mind az négyet skárláttal ruházá,
Pínzzel kápájokat megtölté, megraká,
Az Ali basának szépen kibocsátá,
Ő minden morháját az közöbre hordatá,

23. Égeté, elveszté. Istállóba méne,
Jó lovait hegyes tőrrel általveré.
Lelkét az Istennek ajánlá, igyéré,
Nagy derék ostromát Ali basa kezdeté.

24. Nagy szép dárda Szondinak kezébe vala,
Sebesölve, térdön állván ő vív vala,
Romlott toron alatt általlőtték vala,
Az fejét az hegyről alávettötték vala..

25. Jó Drégelnek vára lőn basa kezébe,
Szondinak az testét vivék eleibe,
Fejét keresteté, az testhöz viteté,
Mint oly vitéz embört nagy szépen temetteté.

---

97. Ottan elindula az nagy Amhát basa,
Szolnokot megszállá elől Ali basa,
Húszezör népével álgyúkkal megszállá,
Egy hétig lőtteté, de ő azzal sem árta.

98. Lám, benn főporkoláb Nyári Lőrinc vala,
Vele sok jó legín hetedfélszáz vala,
De sokféle nyelvőn való népe vala,
Kik között pártolás, meghasonlás lött vala.

99. Jó álgyú és taraszk, huszonnégy benn vala,
Szolnokban szakállos másfélezör vala,
Spanyol puska es másfélezör vala,
Ezökhöz való por nyolcszáz mázsa ott vala.

100. Mázsával vas, ón, tözesszerszám sok vala,
Golyóbis és kötél szántalan sok vala,
Sok ezör forintba királnak áll vala,
Kiket az Szolnokban mind ott vesztöttek vala.

101. Oly igen szép, erős Szolnok vára vala,
Egyfelől az Tisza alatta foly vala,
Másfelől az Zagyva alatta foly vala,
Vár alatt az két víz öszveszakadva vala.

102. Sőt az felszél felől nagy árokja vala,
Három szegén három erős bástya vala,
Csak nagy magas töltés néki fala vala,
Házak az töltésből ki nem látszanak vala.

103. Szolnok alá Amhát basa hogy eljuta,
Mezőt egy mélyföldig népével szállatá,
Az császár táborát rajta megjáratá,
Sátorit vonyatá, zászlóit felállatá.

104. Oly nagy zöngés-bongás az táborban vala,
Harangok, csengetők ott konognak vala,
Sípok, dobok, trombiták harsagnak vala,
Szélét-hosszját az nagy hadnak nem látják vala.

105. Látják várbéliek, borzadoznak vala,
Losonczi veszése mind eszökben vala,
Ők ott alattomba súgnak-bógnak vala,
Hogy bölcs vezérjök nincs, azt ők orrolják vala.

106. Nem adának helt világi tisztösségnek,
Az császár hadától ők megrettenének,
Azon éjjel várból ők mind kiszökének,
Szent Mihál hónak negyed napján ellépének[16].

107. Ott eszébe vévé Nyári Lőrinc magát,
Hogy mind pusztán hagyták jó Szolnoknak várát,
Azon megijede, ő sem bízá magát,
Ő es pusztán hagyá az Szolnoknak kapuját.

108. Keserög magába, megálla utába,
Gondolkodni kezde az ő nagy búvába,
Jobb néki meghalni Szolnoknak várába,
Hogynem szégyönére élni itt ez világba.

[16] Szept. 4-én (1552)

109. Eltére, béméne Szolnok kapujába,
Halálát végezé nagy bátorságába,
Azonba az terek indula hajnalba,
Még nem tudják vala, hogy senki nincs Szolnokba.

110. Legottan ostromnak ők megindulának,
Az várban nagy füstöt ám ők meglátának,
Megérték, az várból hogy kiugrottanak,
Az vár kapujára ők hamar rohanának.

111. Vár kapuját Nyári Lőrinc megállotta,
Vitéz módra vélök ott viadalt tarta,
Sok török elbamlá, ő fogllyá akada, (11)
Az futó gyalognép nagy sok vesze, meghala.

112. Ezen lőn öröme ott az főbasának,
Hogy Szolnok vára lőn kezébe császárnak,
Örömökben Allát, Allát kiáltának,
Sok szerszámot várvíváshoz ott találának.

113. Szorgost készölének Egör vára alá,
Szégyen-vallania ők sietnek vala,
Abból es kiszöknek, mind azt vélik vala,
Sőt ő szerencsájok ott visszafordult vala.

114. Ezön kérönk Atyaúristen tégödet,
Kegyösön hallgasd meg hív körösztyénidet,
Térítsed meg pogán ellen szerencsénket,
Ronsd meg és elveszesd az fene tereket.

115. Sok dicséretöt hogy tenéköd mondhassunk,
Az te szent igédben hallgassunk, tanuljunk,
Jámbor életönkkel benne mi megtartsunk,
Te szent országodba véled öszve vigadjunk.

116. Ennek lőn írása az jó Kolozsvárba,
Tinódi Sebestyén könyvnyomtatásba, (12)
Szerzé nagy búvába egy hideg szobába,
Gyakran fú körmébe, mert nincs pínz tassolyába.

1553

Egri históriának summája

1. Summáját írom Egör várának, (13)
Megszállásának, viadaljának,
Szégyönvallását császár hadának,
Nagy vigasságát Ferdinánd királnak.

2. Urak halljatok szép csuda dolgot,
Mint az Úristen ada vígságot,
Mutat hozzátok irgalmasságot,
Az pogánokon álla bosszúságot.

3. Megírtam bévön históriáját,
Egör várának ő nagy romlását,
Mast revidedön annak summáját,
Megérthetitök ő nagy sok csudáját.

4. Mikor írának ezörötszázban
Az negyvennyolcban Magyarországban,
Egör vára lőn király számában,
Király megérté, volna pusztaságban.

5. Az ruszkai vitéz Dobó Istvánt
Egré bocsátá, főtiszttartóját,
Zay Ferencöt más porkolábját,
Ezökre bízá jó végháza kulcsát.

6. Jó király adá Oláh Miklósnak
Az pispökségöt, főtanácsának,
Negyvenkilencben akkort írának,
Az vár tartásán megigazodának.

7. Az ezörötszáz íránk ötvenbe,
Egri sereggel felkészületbe
Puszta Szolnokot nagy hertelembe
Vevék, épejték minden szükségébe.

8. Takarva hagyák szolnoki tisztbe
Zay Ferencöt nagy hívségébe,
Mecskei Istvánt Egré helyébe
Dobó mellé hozák ötvenegy esztendőbe.

9. Jó szertartással, gondviseléssel
Ez két tiszttartó nagy szeretetvel,
Az tisztöt bírák egymást értésvel,
Királt szolgálák oly nagy vitézségvel.

10. Régen hallották tisztösség dolgát,
Hogy az végvárnak ő tiszttartását,
Mikoron értik rájok szállását,
Mint kell állani annak minden sarát.

11. Jól értik vala az Amhát basát,
Az beglerbékkel az császár hadát,
Miként megvötték vég Temesvárát,
Mint ott megölték jó Losonczi Istvánt.

12. Az Temesvárral sok végházakat
Ők elbírtanak tartományokat, (14)
Elfutamtatták Tiszántúl valókat,
Megrettentötték erdéli hadakat.

13. És az Felföldön az Ali basát,
Mint gyorsan megvött sok végházakat,
És ő megverte az király hadát,
Vég Egör alá készíti nagy hadát.

14. Gondjok nagy vala ez vitézöknek,
Az jó királnak és az pispöknek,
Itt az uraknak és vármegyéknek
Segétség felől levelet küldének.

15. Ezt őfelsége el sem hallgatá,
Jó vitézöket Egré bocsátá,
Kiknek az király szép szókat ada,
Kegyelmességét mindönben ajánlá.

16. Vitézök ezök: egy Pető Gáspár,
Zoltai István szép lovagokval,
Az Bornemissza Gergely deákval
Bémentek vala nagy szép drabantokval.

17. Rágondolának felföldi urak,
Hat vármegyéből sok nemes urak,
Az öt városból az polgár urak
Jó drabantokat Egré bocsátának.

18. Vala káptalannak száz drabantja,
Kit Egör várba bé sem bocsáta,
Csak az jó Figedi Jánost adá,
Huszonhetedmagával bébocsátá.

19. Az vitéz Dobó azt meggondolá,
Mi szükség volna megszállott házba.
Az városokból hamar hívata
Sokféle mestört ő ott béhozata.

20. Rendönként nékik mind munkát ada.
Az sok pap közzül csak Bálint vala,
Véle elfutott egy vén pap vala,
Kik Egör várban bészorultak vala.

21. Az egri népnek derék summája:
Tizenkilencszázharmincöt vala,
De még ebben sok elszökött vala,
Az jámbora bátor szível benn vala.

22. Nám, ez idő közt az Ali basa,
Budai beglerbék herélt basa,
Amhátot, beglerbéköt hívatá:
Szolnokot, Egröt, hogy ő megszállaná.

23. Az Ali basa Szolnok alá szálla,
Az Amhát basa hadával juta,
Basa bészálla, mint egy párkámba[17],
Szent Mihály hónak negyed napján vala.

[17] Párkány: kerített hely, bástya

24. Kárt nagyot valla párkán Szolnokba,
Felségös király álgyúszerszámba.
Kik benn valának az tiszttartásba,
Kissebödének az ő mivoltokba.

25. Mely hamar basa lövelet íra,
Két porkolábnak Egré iktatá,
Vitézök előtt magyaráztatá,
Az két porkoláb mind tudtokra adá.

26. Egerről írt vala az Amhát basa:
Hogy Egör lenne császár végháza,
Az két porkoláb es hív szolgája,
Semmi nem kele ő kévánságába.

27. Gyorsan ily szerzést ők végezének:
Többé ha levelet béküldenének,
Bébocsáttatnék, de el ne vétetnék,
Az község előtt véle megégettetnék.

28. Szörzés más ez lőn köztök végezve:
Senki szálláskor ki ne ivöltene,
Se jót, se gonosz szót ne ejtene,
És ketten–hárman ne súgna-settegne.

29. Az szörzést köztök ha ki megszegné,
Csak egy fejével érte fizetne,
Két főkapitán arra felele:
Több hadnagyok nélköl semmit értene.

30. Lenne szertartás[18], egymást értenék,
Egy akarattal jót végeznének,
Vármegadásról ki csak emléköznék,
Vagy fő, vagy község, érte megöletnék.

31. Lőn ráfelelés, mind jóváhagyák,
Vígan az császár hadát ők várják,
Segétségét csak Istennek várják,
Őbenne bíznak, életöket jobbítják.

32. Az Egör vára rossz kőfal vala,
Nagy helyön vala, szakasztva vala, (15)
Szép lakóhelye pispöknek vala,
Drága monostor közepötte vala.

33. Sőt mindkét várnak tornya, bástyája,
Gyakor helyökön tapasztott palánkja,
Egynéhány helyen töltése, dombja,
Azokon feláll álgyúja, taraszkja.

[18] Rendtartás

34. Ásott sok vermök, árkok valának,
Vártát nyolc részre ők elosztának,
Sok vitézöket béállatának,
Álló seregöt négyet meghagyának.

35. Nagy bévön ezt mind nagy krónikába[19]
Néktök megírtam ő állatjába;
Itt rövid szóval csak summájába,
Hogy ne légyetök restök hallásába.

36. Az vitéz Dobó István főhadnagy,
Mecskei István társa más hadnagy,
Jó Pető Gáspár harmad főhadnagy,
Zoltai István az negyedik hadnagy.

37. Köztök Bornemissza jó Gergöly deák
Ötedik hadnagya jó királnak,
Figedi János az káptalannak,
Hadnagya vala egri pap uraknak.

38. Vala ezöknek nagy vitézségök,
Minden igyekben nagy bölcseségök,
Kikhöz hallgatnak sok jó legényök,
Az krónikában megvagyon ő nevök.

39. Jó hívséggel ők embörködének,
Munkát, fáratságot szönvedének,
Kik erős hitben mindvégig lűnek,
Sok jámbortúl ők jó nevet nyerének.

40. Immár Szolnokból az császár hada,
Jó Ali basa elöl indula,
Sok végbeli bék ővéle vala,
Huszonötezörön Egör alá szálla.

41. Ali basával vala Arszlán bék,
Nándorfejérvári, szendörői bék,
Memhethán vala és az Halom bék,
Veli bék, Kamber bék, nagy Musztafa bék,

42. Dervis bék vala. Jó szerrel jönnek.
Rájok Egörből el-kiötének,
Az terekökben ők megölének,
Drága morhákat őtőlök nyerének.

43. Az Ali basa Királyszéki alá
Az felszél felől hegy-völgyön szálla,
Három nagy álgyút hegyre vonyata,
Kilenc golyóbist az várba bocsáta.

[19] Az Eger vár viadaljáról való ének

44. Láták az hősek, gyorsalkodának,
Aznap leverék héát palotáknak,
Az több házaknak, nagy monostornak,
Épen gyújtástúl maradhassanak.

45. Ím az várasi mólnákat, házakat,
Az káptalant és szentegyházakat,
Azon nap felégeték azokat,
Hogy jobban lőhessék az pogánokat.

46. Az Kisasszon nap után ez vala,
Vasárnap vala ezerötszázba,
Ötvenkettőbe ez szállás vala.
Harmadnap nagy sáncokat vettek vala.

47. No, Királyszékiről lőnni kezdének, (16)
Töltésre, nagy monostorra lőnnek,
Onnat szép álgyúk mert igen zöngnek,
Jó Dobó miatt sok terekök vesznek.

48. Az Királyszékin álgyúk hullának,
Álgyúkerekek, agyak romlának,
Főpattantyúsok ott meghalának,
Öt nap egymásra golyóbist szórának.

49. Kapun mindennap kiötnek vala,
Lovat, juhot, barmot itatnak vala,
Vizet hordókkal béhordnak vala.
Arszlán bék juta, klastromnál leszálla,

50. Szép négy taraszkot előhozata,
Lövőhelyökre igazíttatá,
Az földbástyákra sokat szórata,
Sok golyóbissal hőseket bolygatá.

51. Esmeg másodszor ők kiötének,
Az törökökvel igyeközének,
Sebösödének, semmit nyerének,
Másszor lovakat, öszvérököt nyerének.

52. Gyorsan ötödnap az Amhát basa,
Sok szancsákokval beglerbék basa,
Tihemér felől beglerbék szálla,
Az vadkert felől Amhát basa szálla.

53. Juta sok jancsár, vár alatt szálla.
Másfélszázezör az császár hada,
Tizenhat vala öreg álgyúja,
Sok taraszkjának ott száma nem vala.

54. Ez basák együtt tanácskozának,
Hetednap sok sáncokat ásának,
Nagy sok kasokat ők fonatának,
Földdel megtölték, tárgyokat alkotának.[20]

[20] Tárgy: deszkázott faállvány a vár ostromlására

55. Várra álgyúkat ők szegezének,
Egynéhány felől kőfalt törének,
Kik miá belől sokan veszének,
Tözeslaptákat, nilakat bélövének.

56. No, benn az hősek igen forgódván,
Jó Dobó István, Mecskei István,
Az vitézöknek ők parancsolván,
Törés aránt töltésöket alkotván.

57. Vermöket sokat ott benn ásatnak,
Töltött kasakat ők felrakatnak,
Ó gerendákat ők felásatnak,
Tüzeslaptákat vizes bőrrel oltnak.

58. Az kilső várban meg-meg forgódnak,
Gergely deák, Pető, Zoltai vannak,
Csak vitéz módra ők es forgódnak,
Mert az terekek ott es igen rontnak.

59. Lövik erőssen az szép házakat,
Ott lerontanak sok kőfalokat,
Az kölső várban mind az bástyákat,
Ó kapu környül mind az kőfalokat.

60. Látják az hősek, nappal kit rontnak,
Az főhadnagyok igen forgódnak,
Éjjel erőssen azt bécsinálják,
Mind az vártákot több néppel újítják.

61. Az ostromokat minden meghallja,
Mikoron vala Szent Mihály napja,
Az megszállásnak egy héán húsz napja,
Éjjel terekek bégyűltek sáncokba.

62. Sivalkodással reggel hajnalba
Felszóval vannak Allá kiáltásba,
Az palotákra nagy ostromlásba,
Huszonhét zászlóval másznak kőfalra.

63. Az szeglettorony Bolyki bástyája,
Bolyki Tamásnak hol lőn halála,
Zászlóval terek ott es rohana,
Bebek tornyára sok terek rohana.

64. Törésére az régi ó kapunak
Huszonhét zászlóval bévön jutának,
Vitézségöket ők mutatának,
Várbélieknek nagy gondot adának.

65. Csuda bátorok ott benn valának,
Bölcsen hadnagyok ott forgódának,
Jóllehet bennök sokan hullának;
Rajtok terekek semmit kaphatának.

66. Isten megadá szerencséjeket,
Mert ő meghallá könyörgésöket,
Ám ott elveszte sok terekeket,
Szégyenbe hozá ő eltérésöket.

67. Az ostrom után csuda történék:
Egy gyaloghadnagy az vég Egörnek
Árulója lőn az vitézöknek,
Sok társaságval hogy onnat kilépnék.

68. Szorgost hadnagyok ez dolgot érték,
Hegedős István ám megfogaték,
Tőle megérték, mert megkínzaték,
Az vár piacán ám felakasztaték.

69. Az Egör veszte nagy kár lész vala,
Ha egy hegedős miá vész vala,
Az egész Felföld elpusztul vala,
Az palaszk orrunkról elesik vala.[21]

70. Rettenetösség meg más történék:
Nagy sok mázsa por ott felgyújtaték,
Ki segröstyében ott benn tartaték,
Monostor jobb része hamar felvetteték.

71. Hertelenségvel nagy kárt vallának,
Az törés miatt vitézök halának,
Mólnák barmostúl mind elromlának,
Kin az terekek igen vígadának.

72. Az vitézök benn háborodának,
Vélik, töröktől megcsalattanak,
De az hadnagyok jól forgódának,
Az köznépeknek sok szép szót mondának.

73. De hogy megérték, bátorodának,
Csak vitéz módra helyökre állának,
Hamar kõlyőket, mólnát raggatának,
Port töretének, nagy hálát adának.

74. Azon pogánok bizakodának,
Sok golyóbist az várra szórának,
Az közép kapun vitézök hullának,
Ez alatt likat árokra nyitának.

75. Nagyprépost házánál sáncot vetének,
Onnat is nagy sokat bélövének,
Az földbástyán gyújtásokat tőnek,
Kiket vitézök semmié tevének.

[21] Azaz: pórul járunk

76. Árkot Királyszékiről felásának,
Deszkából tárgyot fenn alkotának,
Belől oly hamar rájok ásának,
Azt elronták, mert ők kiostromlának.

77. Kárt az terekök nagyot vallának,
Meg más árokból tárgyot állatának,
Nagy viadallal kit elrontának,
Végre terekök onnat elfutának.

78. Nagy palánk mellől tárgyok romlának,
Gyúlások, égésök megalvának,
Palánk karói el-kihajlának,
Lánccal, kötéllel kiket bécsatlának.

79. Az nagy kapunál kőfalt törének,
Szeglettoronnál bástyája békőknek,
Földdel zsákokat sokat töltének,
Csuda fortéllyal nagy tárgyot szerzének.

80. Gyorsan toromra tárgyot vonyának,
Kit nyers bőrökkel béburítának,
Belől vitézök igön forgódnak,
Horgok, vasmacskák tárgyot szaggatának.

81. Ímé más fortél: sok fát hordának,
Vár fölött nagy halmokat rakának,
Árokba hasábfákat hányának,
Hogy nagy ostrommal arról béhágnának.

82. Vitézök arra es gondolának,
Tonnákba, hordókba ők rakának
Aprópuskákat, szakállasokat,
Kik az árokba széllel ropogának.

83. Ím az rakás fák mind felgyúlának,
Kőnkő, szurk, faggyú kihányatának,
Az terekök ott sokan hullának,
Ez sok fortéllyal semmit használának.

84. Gyorsan ó kapura indulának,
Árkokat ásának, kőfalt vágának,
Bélövöldözének, bégyagdosának,
Kaput felgyújták, sokan meghalának.

85. Az likak tőlök elnyeretének,
Belől vitézök embörködének,
Nyás-gerelt igen meghevítének,
Kit az terekek igen pögdösének.

86. Sokan az gerelt mert megragadák,
Tenerök bőre szakadozának,
Nagy rút szitkokkal átkozódának,
Benn az vitézök igen kacagának.

87. Az tereköknek sok ányúságok[22]
Semmit használa bölcs tudományok,
Marada nékik csak hiú bosszújok,
Mert Isten vala magyarok paizsok.

88. Gyakran császárnak az várat kérik,
Sokféle nyelvön kívül üvöltik,
Nagy szép jutalmát annak igyérik,
Békével őket gazdagon eresztik.

89. Az bölcs hadnagyok nagy lövést tésznek,
Trombiták, dobok, sípok szönögnek,
Köznép szózatot hogy ne értsenek,
Kiből hasonlás, gonosz ne következnék.

90. Tizenkettődnapján Mindszent hónak
Innepe Szent Maximiliánnak,
Szerdán másod nagy derék ostromnak
Egynéhánfelől indulnak kőfalnak.

91. Felhágnák, másznak pogán terekek,
Nagy sok zászlókat törésre visznek,
Allát kiáltnak, dobok zöngenek,
Lőnek, hagyítnak, igön embörködnek.

92. Először ó kapu bástyájára
Nagy sok zászlóval rohanának rá,
Mecskei István gondola arra,
Az vitézökkel ott ellenök álla.

93. Rettenetös nagy öldöklés vala,
Mind az két félben sok megholt vala,
Szegín Mecskei megsérvött vala,
Szégyönt terekek ott vallottak vala.

94. De meg másfelől az földbástyára,
Nagy sok zászlóval tömlöcbástyára,
Hertelenséggel rohanának rá,
Belől vitézök sokan futnak arra.

95. Itt vitéz Dobó István forgódék,
Pető Gáspár es oda érközék,
Sok jámbor vitéz ott embörködék,
Zászlók hullának, vitézök halának.

96. Nám, az Bolyki tornyánál es vala,
Nagy ostrom vala, viadal vala,
Jó Gergöl deák, Zoltai vala,
Köztök Figedi jól forgódik vala.

[22] Eszközük, szerszámuk

97. Az ostrom közel estvélig tarta,
Az császár hada kárt nagyot valla,
Ostromról az nap terek elálla,
Az nap húsz mázsa por mind elkölt vala.

98. Nagy bánatjok lőn az főbasáknak,
Együtt dolgokról tanácskozának,
Egy végostromot szolgáltatnának,
Hogyha nem nyernék, ők elszállanának.

99. Derék ostromhoz ők készölének,
Senkit az igyben nem kíméllének,
Basák, szancsákok mind készön lűnek,
Másnap ostromra várnak eredének.

100. Közel tíz óra gyűlésbe telék,
Az vígságtévők igen szöngének,
Allát, mindenök ott övöltének,
Belől Istennek igen könyörgének.

101. Jézust háromszor ők kiáltának,
Dobok, trombiták igen harsagnak,
Kétfelől puskák igen ropognak,
Fénös fegyverök villagnak, csattagnak.

102. Rettenetösön minden bástyánál
Vínak, harcolnak sok vérontásval,
Sebösök vannak nagy oításval,
Sokan elhullnak sebbel és halálval.

103. Az temlöcbástyánál Dobó vala,
Ott ő apródját ellőtték vala,
Ő keze-lába sebösült vala,
Ott asszonnépek vitézködnek vala.

104. Lám, sok köveket vártákra hordnak,
Nagy bátor szível ők hagyigálnak,
Aranyas zászlóját Ali basának
Hősek bényerék, igen vígadának.

105. Nagy viadal kinn Bolyki tornyánál,
Vala öldöklés sivalkodásval,
Belől az hősek nagy bátorságval,
Ők nem gondolnak sebbel és halálval.

106. Az Gergel deák kezén seb esék,
Zoltai István es sebbe esék,
Az Figedinek foga kiesék,
Sok jámbor vitéz hulla, sebben esék.

107. Kárt az terekek nagyot vallának,
Az ó kapura es ostromlának,
Mecskeivel ott mind készön vannak,
Kik miatt kívöl sokan elhullának.

108. Ám szégyenökre eltágulának,
Dobjok fakadva elbúsulának,
Sok főnépet ők siratának,
Magyar vitézök nagy hálát adának.

109. Az Amhát vala bosszonkodásba,
Ali basára átkozódásba,
Hogy őtet hívta oly biztatásba:
Őt senki meg nem várja végházakba.

110. Az egrieket barmoknak mondta,
Vég Egör várát rossz akolnak mondta,
Kik miatt szégyönt ott vallott volna,
Jobb vitézöket házba sem látott volna.

111. Amhát táborát hamar indítá,
Minden hadával onnat kiszálla,
Nagy dicséretöt egriekről szólla,
Ferdinánd király nagy örömet halla.

112. Az vitézök mert zászlót köldének,
Az jó királnak kedvesök lőnek,
Követök tőle ajándékot vőnek,
Magát ajánlá minden vitézinek.

113. Már meghallátok revid summáját,
Egri szállásnak históriáját,
Azon imádjuk mennyei atyát,
Tőlönk se vonja nagy irgalmasságát.

114. Egröt minékönk éltig megtartsa,
Több végházakkal megszabadítsa,
Az pogán kéztől megoltalmazja,
Körösztyén népet igaz hitben tartsa.

115. Nagy históriát az ki szörzötte,
Ez summáját es azon jegyzötte,
Nevét versfőben megjelöntette,
Ezerhatodfélszázháromba szörzötte.

1553

Az János király fiáról való szép krónika

három részben
(részletek)

I.

1. Szerencsének forgásáról néktök emléközöm,
Az jó János király fiát, hercegöt beszéllöm,[23]
Szerencséjét ha gondolom, szívemben kesergöm.

[23] Szapolyai János fiáról, János Zsigmondról van szó

2. Ő éltében édös atyját soha nem láthatta,
Ezerötszáznegyven esztendőnek forgásában,
János király hogy születék az kéncsös Budában.

3. Benn Erdélyben hallá király, lőn nagy örömében,
Nem sok idő múlva esék oly nagy betegségben,
Ez velágból el-kimúlék azon esztendőben.

4. Ő éltében fiát hagyá testamentomában
Fráter Györgynek, Petruitnak nömös oltalmában,[24]
Fölnevelnék, oltalmaznák hívön ez országban.

5. Sok szép szóval kéré, inté az két hű szolgáját,
Hogy nagy szépön oltalmaznák hívön ez országban
Lengyel Zsigmond király leányát, szép Izabellát.

6. Temetteték János király Székösfejérvárban,
Izabella megmarada sírván jó Budában
Kis fiával, az herceggel, az nagy árvaságban.

7. Íme első szerencséje hercegnek lett vala,
Esztendőre német király nagy hadat indíta,
Kéncsös Budát király fiára hamar reászállja.

8. Ezen hír lén gyorsasággal Szulimán császárnak,
Parancsolá ű képének az Mehmet pasának,
Hogy sietne oltalmára az király fiának.

9. Nagy erővel Mehmet pasa Budára siete,
Nem tőrheté ezt az császár, utána siete,
Az némötök rettenének, sok bennök elvesze.

10. De az császár Scambriában hogy megszállott vala,
Jó Budába királné asszonynak izent vala,
Mintegy fiát, kis hercögöt látnia kévánja.

11. Ezt hogy hallá tisztös asszony könnyet hullat vala,
Ölelgeti, nagy sírtában igön apolgatja,
Véli vala, szép kis fiát többé nem láthatja.

12. Az gyermöknek fogadást tőn császár ő székiben,
Hogy halálig oltalmazza őtet ő igyében,
Ha lehetne, őt ültetné királi székiben. (17)

- -

13. Sőt az császár az urakkal őtet megmarasztá,
Az asszonnak az gyermököt fölküldé Budára,
Az asszonnak szép választot az császár írata.

14. Siralmas asszon ragadá, hogy fiát meglátá,
Tanácsból nagy urakat császár fölbocsátá,
És az jó Török Bálintot fogva ő tartatá.

[24] Petrovics Péter temesi ispán a csecsemő II. János gyámjainak egyike volt.

15. Az királné asszont császár mind el-fölrakatá,
Lippa felé késérteté, békével bocsátá,
Az Tiszántúl mindönöket bírni parancsolá.

16. Budavárát sírva nézi az keserves asszony,
Mert az császár elfoglalta erejével, azon,
Az Istennek csak hálát ád az keserves asszony.

17. Az urakkal ő beszálla az nömös Lippába,
Onnét méne bé Erdélybe, Gyulafejérvárba,
Kis fiával ott lakozék gyakor siralmába.

18. Lőn lakása őnékie szép jelös tisztiben
Fráter Györgynek az Tiszántúl az két püspökségben,
Kincstartásban, vajdaságban az kincsös Erdélyben.

19. Az Petruit Pétör méne bé az Tömösvárba,
Az alföldet szépön bírja ő az ispánságban,
Az király fiának hívön szolgál ő igyében.

20. Török császárt az két tutor annyira enyhíték,
Sok szép szóval, ajándékkal őtet engesztelék,
Király fia hogy Erdélyben békével lakhaték.

1554 körül

BATHYÁNY ORBÁN

Az háborúságnak szenvedéséről való ének

1. Bátran érted, Uram Isten, kárt vallnék,
Te hütödért ennél inkább nyomorgnék,
Csak teneked kedvedben én lehetnék.

2. Az Szent Jóbot keservesen megveréd,
Tőrrel, döggel örökségét elvevéd,
És őmagát fekélyekkel sebhetéd.

3. Támasztál te ellenséget őrája,
Tüzet vetél őneki ő házára,
A sátánt is bocsátád romlására.

4. Határt adál magad veszedelmében,
Kísértéd, mint állna keserűségben,
De úrrá lőn Szent Jób tökélletiben.

5. Ím a Szent Jób ennyi veszedelemben,
Nem szúgódék Isten ellen szívében,
Elszenvedé kárait ő lelkében.

6. Azt úgy mondja nagy szóval és kiáltja,
Testtel, bűnnel anyám szült ez világra,
Ki kell múlnom hamarnap másvilágra.

7. Nem tűrheté, az Isten könyörülé,
Sok jószággal – írván vadnak – szereté,
Marhájáért néki kétannyit ada.

8. Irgalmas vagy te azért, Uram Isten,
Csak tehozzád folyamjunk tiszta szívben,
És mi bízzunk tebenned igaz hütben.

9. Uram, légy te kegyes veszedelmemben,
Nám, jól tudod, mint valánk mi földünkben,
Atyáinktól maradott örökségben.

10. Ránk szállott ez világon az búdosás,
Egyik helyről más helyre nagy futosás,
Barátinktól éktelen hurrogatás.

11. Bátran mondják, az Isten hogy ostoroz,
Jószáginkat töröknek elosztotta,
Mi magunkot tétova búdostata.

12. Azt jó tudjuk, örök Isten, mi bűnünk,
Mindeneket kell tűrnünk, mert érdemjük,
Azért mi es békével elszenvedjük.

13. Ne nézzed te bűnünk számtalan voltát,
Érdemönknek előtted semmi voltát,
Csak tekintsed az Krisztust, mert fogadtad.

14. Mondjunk neked dicséretet szent Jóbbal,
Te vagy Isten szent fiaddal Jézussal,
Szent lélekkel, hárman egy hatalomval.

15. Ezt szerzették az Gyulafejérvárban,
Battyány Urbán feküvén kór ágyában,
Mikor írnak ezörötszáz negyvenhétben.

1547

RÁSKAY GÁSPÁR

Egy szép história az vitéz Franciskórúl és az ő feleségéről

1. Egy régi dologról szép krónikát mondok,
Kinek talám mássát tü nem hallottátok;
Egy ifjú vitézről, kin csudálkozhattok,
Szerelmes társárúl, kin gondolkozhattok.

2. Lőn vitéz Franciskó Zebernik várában,
Király után kit bír hív szolgálatjában,
Ki lakozik vala nagy kazdagságában,
Sok jámbor vitézi vannak vígasságban.

3. Igen örvendeznek mint vitéz uroknak,
Király után való kegyelmes uroknak,
Kit neveznek vala vitéz Franciskónak,
Fejenként szolgálnak, mint vitéz uroknak.

4. Ilyen csudálatos ember állapatja,
Miként majd meghalljuk, az gonosz szerencse
Vitéz Franciskónak mi módon szolgála:
Minden saját javától hamar elszakada.

5. Erről példát vegyen kiki ű magáról,
El ne higgye magát jó szerencséjiben,
És senki ne bízzék ő okosságában,
Miként majd meghallod vitéz Franciskóról.

6. Nem volt soha senki oly bölcs ő magától,
Hogy ki nem csalatott valahon dolgában,
Jelesben ki elhitte magát dolgaiban,
Hanem ki követte magát dolgaiban.

7. Bízzék csak korosként Isten kegyelmében,
És nem ejti magát semmi kevélségben,
Ki korosként vagyon oly nagy reménségben,
Hogy Isten nem hagyja semmi szükségében.

8. Azért ha történik néha oly eseti,
Valami dolgából néki megcsalatni,
Minem kell embernek ottan kételkedni,
Hogy ő teremtője gondját nem viseli.

9. Nem hiszek ég alatt oly nyomorult embert,
Kinek az Úristen segedelme nem lött,
Csak ki megesmerte magához térését,
Mert minden igyében ő ad segítséget.

10. Franciskórúl azért ki mind példát vehet,
Szerelmes társárúl, kinek illik, érthet,
Senki el ne higgye magát, mert elveszhet,
Ki feljebb Istentől, mit bírhat, követhet.

11. Immár ő életét hozzuk bé például.
Asszony házasának sanyarúságárúl,
Ki vala urának nagy bátorságárúl,
És ő szerelmének nagy titkolásárúl.

12. Igen szép vár vala az Zebernik vára,
Kit vitéz Franciskó jó szolgálatjában
Bírja az királynak ő ajándékában,
Hol lakozik vala nagy vígasságában.

13. Sok ideig ezzel nem mulatott vala,
Magát házasságra hogy gondolta vala,
Istennek könyörge, nagy szép jót lelt vala,
Kik nagy szeretetben ketten élnek vala.

14. Természetek szerint jámborak valának,
Egymás-hallgatásban egyenlők valának,
Egyakaratúak mindketten valának,
Istennek mindenben nagy hálát adának.

15. Izenet ezenben lőn néki Budáról,
Béla király akkor nagy vígasságából,
Lakik vala vígan az Buda várából,
Írata mindennek parancsolatjából.

16. Az főfő vitézek, hogy mind bégyűlének
Király udvarában nagy vígan élnének,
Kemény ütközetek nagy sokak lennének,
Minden vígasságok elővétnének.

17. Nem feletkezék el több vitézek között,
Vitéz Franciscónak írata levelet,
Udvarban siete, ne tenne egyebet,
Ha venni akarná királynak kegyelmét.

18. Ez levél hogy juta vitéz Franciskóhoz,
Téríté ő dolgát szerelmes társához,
Szeretetben vala asszony ő urához,
Nám, nem szólhat vala eltávoztatáshoz.

19. Szerelmes társának: „ura" mondja vala,
Kegyes beszédekkel engeszteli vala,
Hogy ne bánkódnéjek, könyörgeti vala,
Tőle édes szókkal így búlcsúzik vala.

20. Azt is mondja vala: „én szerelmes uram,
Tőled eltávoznom, higgyed, hogy nagy gondom,
De királi fölség amit hagyott nékem,
Hogyha elhallgatom, lészen kárvallásom.

21. Légyen Isten hozzád oly igen kegyelmes,
Az kik őtet félik, azokhoz nagy kegyes,
Testedben hogy légy te nagy jó egészséges
És annak utána légy jó békességes.

22. Sok nagy kárvallástól minket ótalmazzon,
Szerencsétlenséget tőlünk távoztasson,
Minden nyavalyáinktúl minket ótalmazzon,
Az gonosz szerencse tőlünk távol járjon.

23. Onnan nagy bódogan engem hozzád hozzon
Találjalak téged nagy jó szerencsésen,
Azokkal egyemben, kikkel most elválom
Drágább marhám kinél nincs több ez világon!"

24. Lám az asszon hallá ez szókat urától,
Igen keserves lőn tőle távozástúl,
Azért édes szókkal felele magától,
Hogy ki illik vala asszonyi állattúl:

25. „Így jól értem uram, hozzám szerelmedet,
Tőlem távozásért oly keservességet,
De mit tőled kíván az te emberséged,
Hátra nem hagyhatod, mert az tisztességed.

26. Nám, ezt is jól értem leveledben mi légyen,
Az felséges király mit parancsolt légyen,
Abban soha semmi haladék ne légyen,
Elhallgatás abban tőled hogy ne légyen.

27. De immáron ebben nem tehet egyebet,
Tudom vitézeknek oly természeteket,
Udvarban hogy tésznek nagy kérkedéseket,
De én szűvem szerént kérem kegyelmedet.

28. Az hatalmas Istent én azon is kérem,
Hogy az te utadban légyen segedelem,
Hogy esmét lássalak én édes szerelmem,
Ezen egészségben mint elmégy éntőlem.

29. Bízom én Istenben, meg nem fogyatkozom,
Hogy mi életinkben sokáig megtartson,
Éltednek utána engemet ne tartson,
Semmi nyavalyádat ne engedje látnom!"

30. Az vitéz Franciskó ő társától válék,
Kazdag öltözettel, mint szoktak vitézek,
Budára indula mint nékie illék,
Véle egyetemben sok vitézek mennek.

31. Udvarban ha juta, mindennek híre lőn,
Hamar az királynak ez hírével lőn,
Az vitéz Franciskó beérkezett legyen,
Nagy vígan vendéglé az király ebéden.

32. Ha megemlékezék jó szolgálatjáról,
Eleitől fogva nagy jámborságáról,
Ű nagy hűségéről, nagy harcolásáról,
Pogán ellen való viaskodásáról.

33. Az felséges király nagy vígasságába,
Kazdag ajándékot vitéznek ad vala,
Mert szolgálatjáról emlékezett vala,
Ím minden hívsége előtte áll vala.

34. Szántalan vitézek, kik öklelnek vala;
Immár egy vitéznek udvar állott vala,
Hogy vitéz Franciskó el-béjutott vala,
Kasszánder vitéznek neveztetik vala.

35. Az vitézhöz immár fogható nem vala,
Franciskónak király parancsolta vala,
Kasszánder vitéznek hogy társa nem vala,
Véle megöklelnek, azt akarja vala.

36. Trombitát fúvának, ők egybe hajtának,
Mert az kevély ember mennyből nem láttaték,
Kasszándernek párti megcsalatkozának,
Kik Kasszánder felől sokan mást mondának.

37. Az vitéznek hamar eseti történék,
Maga mind lovastúl az földre leesék;
Az felséges király ezen nevetkezék,
Hogy az kevély vitéz, lásd, melyet szököllék!

38. Rettenetességel lőn vitéz mindennek,
Jó vitéz Franciskó kivel nem merének,
Az vitézek közül hogy szembe mennének,
Avagy kik övéle ott megöklelnének.

39. Sokan az vitézek szólának királynak,
Hogy végét vetnéje ő új udvarának[1],
Minden vígasságban fottiglan valának,
És őfelségének korosként szolgálnának.

40. Az felséges királyhoz vígan bégyűlének,
Őnála vitézek nagy vígan lakának,
Királynak hívei mind előtte állnak,
Az bor miatt végre nagy sokat szólának.

41. Vitézek kezdének sokkal kérkednie,
Ki eggyel, ki mással magát dicsirnie,
Egymásnál feljebben magokat emelni,
Vitéz Franciskó is kezde kérkednie:

[1] Lovagi torna, bajvívás

42. „Az ki azt mondhatja, hogy vagyon szép háza,
Én is azt mondhatom, hogy Zebernik vára:
Az ki magát penig jó vitéznek tudja,
Nálamnál jobb vitézt senkit nem alítok.

43. Legnagyobb pediglen ki drágább világon,
Az ki azt mondhatja ez széles világon,
Hogy néki szép jámbor felesége vagyon,
Szép szerelmes társom nékem jámbor vagyon!"

44. Oh mely nagy bosszúban, irigységben vala
Kasszánder vitéz, hogy ezt hallotta vala,
Mert hogy elejtette, igen bánja vala.
Halálát szégyenben ő nem szánja vala.

45. Rettenetes dolgot búsultában szóla,
Vitéz Franciskónak ezt mondotta vala,
Maga gondolatlan akkoron szólt vala:
„Az kikkel kérkedel nem mind igaz volna.

46. Szemérem embernek, azt merem mondani,
Az ki úgy nem volna, avval úgy kérkedni,
Jelesben oly szókat az helyen ejteni,
És azzal ő magát megszégyeníteni.

47. Ahol te azt mondod, hogy házad szép volna,
Azt mindnyájan tudjuk, hogy az igaz volna,
De nem őstől maradt, hanem adomány volna,
És őfelségének adott adománya.

48. Gyönyörködöl abban hogy vitéz jó volnál,
Az vitézek között avval hányod magad,
Arról én nem szólok, hogy vitéz nem volnál,
Mert most ez udvarban mindennél példa vagy.

49. Mindezt feljülmúlja egyik kérkedséged,
Kit nem illik vala itt most említened,
Te házasságodról itt most emlékezned,
Az vitézek között jámborságát vetned.

50. Az ő szépségéről különbet nem szólok,
Ő ékességéről én semmit nem szólok;
De az jámborságát, kit mondasz, tagadok,
Mikor illik, róla akkor többet szólok!"

51. Gonoszság nem vala vitéznek szüvében,
Szerelmes társához hogy ezt hihetnéje;
Hanem csak alítja, hogy szólna mérgében,
És hogy ő elesett, keserűségében.

52. De azért érette kész vala meghalni,
Ha nem illik vala királyt tekinteni,
Király méltóságát és udvarát nézni,
Udvara sokságát néki meggondolni.

53. Azért az vitéznek ilyen módon szóla:
„Az te szódnak vitéz, hogy ha nem lész ura,
Az én kezem miatt lész halálnak fia!"
Kasszánder ez szókon megijedett vala.

54. „Legyen tőled mostan nekem békességem
Adj csak oly jeleket, kivel meghísz engem;
Az házastársodtúl kik meghozzák vélem,
Az kiből elhiggyed, hogy miképpen legyen.

55. Ne légyen valami tőled parancsolva,
Avagy leveledben házadnál meghagyva,
Az vitézek előtt felelj nekem arra,
Meglátod, elmegyek Zebernik várába.

56. Az jeleket immár kiket te most kévánsz,
Mondd meg csak azokat az kiket te akarsz,
Meglátod rövid nap mind elődbe hozom,
Bátor az többi is légyen az én gondom!"

57. Az vitéz Franciskó napot néki hagyva,
Mindenestől fogva és arra ajánlá
Hogy semmi értelmet házához ne adna,
Mert nem kételkednék semmit ő társába.

58. Az jelt es megmondá mit tőle kívánna,
Kire az Kasszánder reá felelt vala,
És ő hogy azt hozná, napot hagyott vala,
Jeles kezeseket vetni kellett vala.

59. „Lészen – az szót mondá – errül nékem jelem;
Én nekie adtam egy szép arany gyűrőm,
Egy aranyas hancsárom nála vagyon nékem,
Kit magamnak tartott ez ideig híven.

60. Mihelt Kasszánder érté, ottan elindula,
Minden mulatságát hátra hagyta vala,
Méne nagy kazdagon Zebernik várában,
Közel az vár mellett ő megszállott vala.

61. Az vitéz az asszont csak szemlöli vala,
Kit azelőtt soha ű nem látott vala,
Hogy csak ő láthatna valami jelt nála,
Kiből oszton asszont megszólíthatnája.

62. Ebben hogy harmadnap immár elmúlt vala,
Asszonnak csak színét sem láthatja vala,
Jóllehet mindennap kazdagon jár vala,
„Azt értem az asszony kijőne", gondolja,

63. Gyakorta az asszony ki nem jőne, érté,
Mikor hon nem volna ura, kit szeretne,
Csak az leányokkal volna mulatsága,
Kikkel mulatságban ő mind elmulatna.

64. Ilyen álnakságot vitéz gondol vala,
Vénasszonnak neve ki volna, megtudá,
Magát rokonságnak nékie mondaná,
Az asszont gondolá, kiszólítanája.

65. Semmi mulatságot ebben nem tött vala,
Egy követet titkon hozzá küldött vala,
Izené: kijőne, mert rokona volna,
Minemű dolga volna, néki megmondaná.

66. Titkon az vénasszony hamar kijött vala,
Kit az vitéz néven megnevezett vala,
Az asszont először vigasztalta vala,
Néki közel való rokonsága volna.

67. Ez álnak őnéki titkon megjelenté,
De először asszont titkon megesketé,
Mint járt Franciskóval néki megjelenté,
Ha ezt végre vinné, hogy hütöse lenne.

68. Vitéz Franciskót hogy ő mindjárt megölné,
És ő életének ottan végét érné,
Jó Zebernik várát királytúl megnyerné,
Az asszont az várból hamar el-kiűzné.

69. Asszony lenne, hogyha ez jelt kiszerzené,
De oly titkon lenne, senki ne értené,
Mint hamarébb ennek ő végét érhetné,
Így jó Zebernikbe, hogy ő asszony lenne.

70. Kérlek azért téged, viseld oly nagy gondját,
Miképen magadnak akarsz jó szerencsét,
Vén asszony azt mondja: „amiket megmondál,
Majd hozzád iktatom én is mind azokat."

71. Az vén asszony ebben nem resten jár vala,
Ebéd után asszony, hogy elnyugutt[2] vala,
Feje alól kolcsát ő ellopta vala,
Csak gyorsan ládáját megnyitotta vala.

72. Róla sokat akkor ő nem gondolt vala,
Kasszándernek hamar kiiktatta[3] vala,
Hancsár, az jegygyűrő, az ki az jel vala,
Kikkel az Kasszánder Budára ment vala.

73. Jut az Franciskó, király előtt vala,
Kasszánder hogy látá, szólította vala,
Kérdé az Kasszánder, igazán mondaná,
Ha azok volnának az jelek, kit hozna.

[2] Elnyugodott
[3] Kijuttatta

74. Az Franciskó erről ezt felelte vala,
Az jeleket soha ő meg nem tagadja,
Mint annak előtte fejére kötte vala,
Mert házastársában igen bízik vala.

75. Az jeleket ottan előhozta vala,
Kiket az Franciskó megnevezett vala,
Mikoron közöttök szó támadott vala,
Kiket láta vitéz álmélkodott vala.

76. Szóla nagy felszóval, azt mondotta vala:
„Én édes Istenem! ezt ki hitte volna,
Hogy társom éltemben eltemetett volna",
Keserűségében csak meg nem holt vala.

77. Vitéz ez szót mondá: „illik ez énnekem,
Az halál éltemnél jobb immár énnekem.
Azt inkább akarom, hogy elessék fejem,
Hogynemmint meglássam az én feleségem!"

78. Kasszánder lőn ezen, fejét vétetnéje,
Még csak alig várja, hogy az órát érné,
Jó Zebernik várát királytúl megnyerné,
Miképpen elszánta, kedve szerént lenne.

79. Íme hamarsággal királynak vitézi,
Ezt értvén kezdének néki könyörögni,
Hogy ily jó vitéznek nem illik meghalni,
Hitetlen társáért ily halált szenvedni.

80. Semmit sem halaszta, király ez szót mondá:
„Az vitéz Franciskó nekem jól szolgála,
Az tü könyörgéstek őnéki használa,
Azért parancsolom feje megmaradna.

81. Franciskóval azért megigyenesedjék[4],
Kasszánder övéle megigyenesedjék,
Mert én nem akarom, hogy feje vétessék,
Mert az vitéz nékem korosként kelletik."

82. Igen megbúsula Kasszánder hogy hallá,
Mert ha Franciskónak halála haladna,
Mindennek tudtára lenne álnaksága,
És nagy szörnyű halál lenne ő jutalma.

83. Azért Franciskónak így ő megengede,
Hogy soha házához éltig ő ne menne,
Király udvarában ő soha ne lenne,
Az országból ottan búdosva kimenne.

[4] Megbékéljék

84. Vitéz Franciskónak nem lőn mit tennie,
Hanem Kasszándernek engednie kelle,
Mit kévánna tőle, kelle engednie,
Mert érté, különben nem lehetne élte.

85. Az vitéz Franciskó királynak azt mondá:
Nagy bátor beszéddel ő követi vala,
Megbocsásson neki, úgy könyörög vala,
Azért szolgálatját ő ajánlja vala.

86. Lám, vitézektől is úgy búcsúzék vala,
Könnyes szemmel nékik alég mondja vala,
Jó beszéddel őket úgy üdvezli vala:
„Isten legyen veletek szerelmes vitézim!"

87. Ily sírván vitézek egymástúl válának,
Jó vitéz Franciskó révén az Dunának,
Ketten apródjával el-általmúlának,
Az mezőben ketten akkor így szólának:

88. „Óh én édes fiam, kicsinded apródom,
Éleitől fogván ki voltál titkosom,
Ki hitte volna ezt, hogy így csalatkozzam,
És asszonyod miatt légyen búdosásom.

89. Bémenj azon kérlek Zebernik várában,
Mondd meg asszonyodnak mit mondok tenéked;
Az mennybéli Isten néki megfogadja,
Hogy ő immár engem búdosni bocsáta!"

90. Nagy keserűséggel urától megválék,
Apród mikor juta Zebernik várában,
Láták az asszonyok, mondák:„ihol jőnek!"
Asszonnak lőn rajta igen nagy öröme.

91. Futának tornácban apród eleiben,
Nagy édes beszéddel kezdé kérdeznie:
Ha szerelmes ura volna egészségben,
És hogy ha megjutna az ő ebédére?

92. Igyenes beszéddel apród mondja vala,
Hogy szerelmes ura egészségben volna,
De őnéki tőle azt izente volna,
Csak önnön magának titkon megmondaná,

93. Mely keserűséggel urától vált vala.
Az mit izent vala, mind megmondta vala,
Kit apródtúl asszony, hogy megértett vala,
Keserűségében csak meg nem holt vala.

94. Istenhez óhajtván imezt mondja vala:
„Óh hatalmas Isten titkoknak tudója,
Ki szemei előtt vagyon minden nyilván
Hogy ártatlan vagyok, te vagy az tudója!"

95. Keserűségében apróddal így szóla:
„Hatalmas Istenem, titkoknak tudója,
Én nem tudom honnat az gonosz szerencse
Véletlen veszéllel így megnyomoríta?

96. Légyen hála annak, ki engem teremtett,
És az gonosz embert ne veszesse értem,
Ki miatt nyomorult immár az én fejem,
Mert Istennek hála, bűntelen szenvedem!"

97. Óh mely igen kéri kicsinded apródját,
Megmaradna nála, tartaná mint fiát,
Csak az lenne nála nagy titkon hit alatt,
Ugyan tartanája, mint jámbor szolgáját.

98. Sőt ő azt megérté, hogy Zebernik várát
Kasszánder foglalná magának mindjárást,
Ő csak úgy maradna, mint egy kihagyigált,
Azért az lőn akkor asszontúl gondolat:

99. Az vártól nem messze egy faluja vala,
Abban egy vén jámbor akkor lakik vala,
Ki nemességében akkoron él vala,
Ő titkait azzal ott közlötte vala.

100. Legottan az asszony hívatá az jámbort,
Apróddal nagy titkon mint egy atyja fiát,
Véle kihordatá minden sok marháját,
Azonközben asszony kiiktatá magát.

101. Ebben haladékot semmit nem halaszta,
És minden marháját, kéncsét ott meghagyá,
Két barát ruhában útra elindula,
Csak szerelmes urát ő megtalálhatná.

102. Ebben egy esztendő immár eltölt vala,
Hogy ők barátmódra ketten járnak vala,
Csak valahol néki ő szerelmes ura
Jártában-költében jelentetett volna.

103. Sanyarúságában asszony tére vissza,
Esmég az emberhez viszontag ment vala,
Hogy szerelmes urát ő meg nem találá,
Asszony ezen esmég hamar mást gondola.

104. Bölcsen felöltözék férfiú ruhába,
Más országba menni szépen készült vala,
Urának kéncséből csak száz lóval vala,
Budára udvarban ő el-fölment vala.

105. Asszony önnön magát hívattatja vala,
Az ifjú Lórántnak neveztetik vala,
Indiából jöttnek magát mondja vala,
Sem atyja, sem anyja nem volna, azt vallja.

106. Nagy szép vitéz hogy jött, megmondották vala,
Minden öltözettel igen ékes volna,
És az mely szép szerrel jelentik, hogy volna,
Azért ő magához király vötte vala.

107. Fejedelemnek mint illik udvarolni,
Felséges urának jámborul szolgálni,
Ugyanazonképpen kezde cselekedni,
Ifjú Lóránt vitéz nagy híven szolgálni.

108. Igen megkedvelé király nagy hű voltát,
Még annál is inkább nagy hű szolgálatját,
Az királyné asszony látván jámborságát,
Akará, hogy legyen király komornikja.

109. Azért mert az Isten nem szerette vala,
Királyt és az asszont hogy magzatjok volna,
Kin házas embernek nagy öröme volna,
Asszony azért királyt szólította vala.

110. Nám, kegyelmes uram, ezt mi nyilván látjuk,
Érdemünk szerént is nyilván azt vallhatjuk,
Hogy mi magzatinknak örömét nem látjuk,
Azért az ifjúnak hűségét jól látjuk.

111. Nemcsak szolgálatját, de jó cselekedetét is,
Azzal egyetemben nagy jámborságát is,
Néki így jól látjuk mi nagy szépségét is,
Illendő mi hozzank, legyen mi fiunk is.

112. Az ifjú szolgáljon nagy jámborul nékünk,
És holtig gondunkat viselje minékünk,
Kit mi holtunk után mint örökösünket,
Hagyjuk ez országban mint mi gyermekünket.

113. Vitéz az udvarban már királyfiúnak
Hívattatik vala az ifjú Lórántnak,
Azonban híre lőn az harmad országban
Új udvart tétetett király udvarában.

114. Az vitézek hallák, szólnia fogának,
Hogy reája menne, az ifjú királynak;
Ottan szólni kezde királynak, atyjának,
Indula szép módon, mint illik királynak.

115. Lám hogy az udvarban Lóránt hogy béjuta,
Mint illik királynak, főszállása vala,
Csak közel az várhoz nagy szép háznál vala,
Minden sok ütközet mind ott lészen vala.

116. Ifjú Lóránt vitéz, hogy szemléli vala,
Ő szerelmes urát, kit elvesztett vala,
Apródjának is ő azt meghagyta vala,
És ez végre akkor ő oda ment vala.

117. Véli vala urát, ha ez világon volna,
Mert ő természetit néki tudja vala,
Az ő vitéz ura arra eljött volna,
Azért szíve szerént ő nézleli vala.

118. Ezemben ütközet nagy keményen vala,
Két erős vitéznek csak udvar áll vala,
Ablakon az Lóránt kinézdegél vala,
Egy szegény katona nyalábot hoz vala.

119. Nám, mikor meglátá az szegény katona,
Az két erős vitéz öszvemegyen vala,
Azomban nyalábra támaszkodott vala,
„Nem úgy kell ütközni!" – ő azt mondja vala.

120. De mihelt az Lóránt ablakról meglátá,
Alá tekintésből megesmerte vala,
Hogy ura az volna, ő meglátta volna
Az lovászmesternek parancsolta vala.

121. Az szegény nyalábost beszólítanája,
És az széna árát néki megadnája,
Ő magát peniglen hozzája hoznája
Ifjú király neki ezt mondotta vala:

122. „Történék, én mostan el-kinézek vala,
Az két erős vitéz összemennek vala,
Ablak alatt állván, te azt mondod vala
Hogy az ütközetnek nem úgy volna módja;

123. Kérlek azért téged igazán megmondjad,
Mi légyen az oka miért te azt szólád?
Igazán megmondjad, te meg se tagadjad,
Ezért lészek néked nagy kegyelmes urad!"

124. Igen nagy igazán ő azt mondja vala,
Hogy mi renden való ember ő volt volna,
Szerelmes társától megcsalatott volna,
Ő miatta most is búdosásban volna.

125. Tőn ilyen választ ott ifjú király néki:
Hogy csak az mint mondja, azt megjelentené,
Akarja ezt mostan megbizonyítani,
Azért akar véle király sok jót tenni.

126. És peniglen néki fölovat ígíre,
Sok jó szerszámat is nékie ígíre,
Csak hogy az jó vitézt ő elejtenéje,
Kihez ott immáron fogható nem vala.

127. Az jó ajánlásért hamar készült vala,
Az szegény nyalábos lovára ült vala,
Az fővitézt akkor elejtette vala,
Kin az ifjú király úgy vígadott vala.

128. Rajta ifjú király megörvendett vala,
Esmét az nyalábost szólította vala,
Parancsolván, néki ezt meghagyta vala,
Mit néki mondana, mind az tévő lenne.

129. Ne tudnája senki, hogy szolgája volna,
Véle megütköznék és mi renden volna,
De ő az kopjával hozzá ha hajtana,
Ottan elhajlana, mint elesett volna.

130. Az szegény nyalábos ugyan úgy tött vala,
Miképpen királytúl parancsolva vala;
Rajta igen király megörvendett vala,
Hogy az ifjú király ügyét nyerte vala.

131. Legottan az király édes szép leányát,
Jó kedvében adá az ifjú királynak,
Kinek ottan szerze oly nagy lakodalmat,
Az ifjú Lóránttal hogy kezet fognának.

132. Az lakadalom lőn oly nagy vígassággal,
Fejedelem módon oly nagy kazdagsággal,
Leány az Lóránttal vannak vígasságban,
És egymáshoz vannak nagy jó szeretetben.

133. Szándéka Lórántnak lőn jó holdá kelve,
Felséges királytúl következni kezde,
És ő jegyesétűl búcsúznia kezde,
Mondja, hogy ily szóval lött következése:

134. „Nám, felséges király! nyilván vagyon nálad,
Felséged leányát kell elvennem tudod,
Isten után nekem az mely atyám vagyon,
Mátkámért mint jőjek? kell tőle tanulnom!"

135. Az királytúl Lóránt akkor elbúcsúzék,
Kin király leányának siralom adaték,
És ő mátkájától édes szóval válék,
Sok hálaadással tőle elbúcsúzék.

136. Gyakran tekintéli az király leánya,
Ura mely órában indulni akarna;
Urát nagy szép szóval megáldotta vala,
Ablakrúl hogy látá haza indulnia.

137. Igen hamarsággal az Lóránt ment vala,
Atyjához Budára, hogy béjutott vala,
Atyjának, anyjának öröme lött vala
Mint szerelmes fiokat úgyan tartják vala.

138. Immár az üdő közt ha szó történt vala,
Kasszánder hogy immár nádrispán ott vala,
És mindennek immár ő parancsol vala,
Király után néki böcsülleti vala.

139. Sok jó ajándékot az ifjú Lórántnak,
Nádrispán mutata mint király fiának,
Ő magát ajánlá mint illik urának,
Fejenként szolgálnak mint király fiának.

140. Tőn oly nagy könyörgést akkor az nádrispán,
Hogy az ifjú király ő házához menne,
Mulatást magának vadászáson vegyen,
Zebernik várában ki szép helyen vagyon.

141. Ezt az ifjú király, hogy hallotta vala,
Atyjától kéredzék, reá készül vala,
Nádrispánnak magát úgy ajánlja vala,
Szíve titkát azért ő nem tudja vala.

142. Nem sokat mulata, az urakkal szóla,
Csak mulatságában Zebernik várában,
Vad- madarászással el-alámént vala;
Nádrispán akkoron ott vendégli vala.

143. Az ifjú Lóránt ott vígan lakik vala,
Az nyalábos immár fegyvert hordoz vala,
Korosként királynak előtte áll vala,
De az nagy félelem őt megnyomta vala.

144. Gyakorta királyra csak ő ott néz vala,
Az ő árulóját mind jól látja vala,
Jelenteni magát ő nem meri vala.
Sőt hogy megesmernék azon ő fél vala.

145. Ott nagy vígasságban mikor laknak vala,
Egy ebéden király szólította vala,
Nádrispánnak király szépen szólott vala,
Néki megmondaná őtet kéri vala:

146. Az Zebernik vára ősről maradt volna,
Pénzért avagy régi szolgálatért volna?
Mert soha szebb várat ő nem látott volna,
Nagy szép beszédekkel úgy kérdezi vala.

147. Szóla, megbeszéllé renddel mint járt volna,
Vitéz Franciskóval dolga mint lött volna,
Ő házastársától mint kivötte volna,
Felesége által ebben jutott volna.

148. Vénasszony által hogy ő azt nyerte volna,
Vitéz Franciskónak mint kegyelmezett volna,
Az várat királytúl mint megnyerte volna,
Kiért az királynak nagy hálákat ada.

149. Ifjú király ez szókat hogy hallotta volna,
Asztaltúl uraknak ő azt mondja vala:
„Vagyon-e köztetek oly ember, – így szóla,
Ilyen nagy árulást hogy ki hallott volna?

150. Óh, mely igen jámbor király őfelsége,
Ki engemet úgy tart mint önnön gyermekét,
Volnék asszonyomtúl királyé őfelségejé,
Holta után lennék mint ő örököse.

151. Vélhetjük, hogy ha ő így értette volna,
Ily hamis dologhoz ő nem állott volna,
Vesztét ártatlannak nem akarta volna,
Istennek haragját inkább félte volna.

152. Azért azt akarom, ily nagy hamisságért,
Hogy feje vétessék ily nagy álnokságért,
Véle egyetembe feleség ravaszságaért,
Hogy ily hamisságot többé ne tehessen!"

153. Legottan haraggal király parancsola,
Érte nyalábossal fejét elvágatná;
Nem késék nyalábos, abban eljárt vala,
Nagy szörnyű halált ott asszony is szenvedt vala.

154. Tárházban az király el-bélépett vala,
Nagy szomorúságban magát vette vala,
Ajtaját utána béhajtotta vala,
Mind fejenként tőle megrettentek vala.

155. Az tárházban szépen levetkezett vala,
Csak egy bő haczokát ő reá vött vala,
Egy vetett ágy szélén akkor leült vala
Az nyalábost esmét szólította vala.

156. Béjöve nyalábos, előtte áll vala,
Ugyan sok ideig előtte állott vala,
De mikoron király ágyról felkölt vala,
Hogy helyére ülne, néki mondja vala.

157. Óh, mely nagy félelem nyalábosón vala,
Hogy méltó nem volna úgy könyörög vala,
Kemény szóval király szólította vala,
Hogy helyére ülne, néki hagyja vala.

158. Legottan az király térdre esett vala,
Előtte nagy sírván imezt mondja vala:
Kiért ez világon ő búdosott volna,
Nagy keserűséget kiért vallott volna:

159. „Jó vitéz Franciskó, én szerelmes társom,
Te hütösöd vagyok én szerelmes uram!
Ez mai nap nékem légy kegyelmes uram,
Az Isten is tudja, hogy én tiéd vagyok.

160. Az nyomorúságot, kiket én szenvedtem,
Reám ne neheztelj, én édes szerelmem!
Mert én mindezeket azért cselekedtem,
Kétséges ne legyek nálad, én szerelmem!"

161. Szerelmes társának, hogy hallotta vala,
Jó vitéz Franciskó nyakán csüngött vala,
Ő nagy örömében csak meg nem holt vala,
Kiről az Istennek hálát adott vala.

162. Ifjú király akkor asszony ruhájában,
Tárházból kiméne az urak láttára,
Az vitéz Franciskót kezén fogta vala,
Az uraknak asszony imezt mondja vala:

163. „Urak, kik véltetek az király fiának,
Felesége voltam vitéz Franciskónak:
Kit pedig véltetek urak nyalábosnak,
Az volt az Franciskó, én szerelmes társom.

164. Menjetek fel azért atyámhoz Budára,
Holtig szolgálatomat urammal ajánlom!"
Renddel mint járt volna, mind tudtára adá,
Királynak kegyelmét úgy könyörgi vala.

165. Az felséges király hogy hallotta vala,
Mondják hogy oly igen csudálkozott volna,
Asszonyban hogy olyan okosság lött volna,
Hogy ő házastársát ő meglelte volna.

166. Ilyen nagy hűségen álmélkodik vala,
Kit még férfiban is nem sok ember látna,
Azért örökössé király hagyta vala,
Halálának utána őtet hatta vala.

167. Azért minden ember ki-ki mind meglássa,
Hogy ő kebelében kígyóját ne tartsa,
Hű embert ha talál, ő azt ugyan tartsa,
Mint annyi aranyat, azt ugyan böcsülje.

168. Gyakorta mondani szokták közpéldában,
Az Szentírásban is vagyon említetben,
Az jámbor emberrel élhet jól éltében,
Gonosz ember lészen sok éktelenségben.

169. Krisztus urunk után kit vallunk hütünkben,
Ezerötszázötven és két esztendőben,
Immár hogy írnának az első üdőben,
Az Ráskay Gáspár szerzé ezt énekben.

1552

NAGYBÁNCSAI MÁTYÁS

História az vitéz Hunyadi János vajdáról
(részlet)

1. Néktök emléközöm – ha meghallgatjátok –
jó Hunyadi Jánosról,
Nagy jámborságárúl, hív szolgálatjáról,
erős viadaljáról,
Az ő idejében két László királyról,
Amurátes császárrúl,
Nándorfeirvárrúl, Jankula vajdának[1]
utólszor haláláról.

---

79. Akkor írnak vala ezernégyszázötven
ötödik esztendőben, (1)
Az Mahumet császár mind földön, mind vizen
vala nagy készületben,
Négyszázezer néppel császár elindula
ű nagy kevélségében,
Nándorfejérvárat mind földön és vizen
megszállá merészségben.

80. Kezdé lőtetnie tornyait, kőfalát
jó Nándorfejirvárnak.
Ez dolgokat mikor megmondották volna
ifjú László királnak,
Egy német úr adá tanácsól királnak,
hogy ők elindulának;
Ugyanazon éjjel jó Buda várából
szökve mind kifutának.

81. Tizenötöd napig Budának kapuja
őrizet nélkül álla,
Semmit ez országnak akkor ótalmára
a király nem gondola.
Mikor János vajda az kéncses Erdélben
ezt meghallotta vala,
Hogy a nagy Mahumet Nándorfejirvárat
nagy erősen vitatná:

82. Jóllehet immár a gubernátorságot
vajda letötte vala,
De mindazonáltal holtiglan akara
hazájának szolgálni,

[1] Hunyadi János népies neve

Nagy hamar siete, mint tőle lehete,
sok szép hadat támaszta;
Capistranus János a keresztesekkel
vajda mellé indula.

83. Éjjel-nappal siet jó Hunyadi János,
az alföldre ha juta,
Nagy sok naszádokban, sajkákban, hajókban
vajda népet állata,
Eveztet erősen, siet vitézekkel
Feirvár ótalmára:
Mahumet császárnak vizi ereivel
vajda ha szembenszálla.

84. Csuda bátor szive Hunyadi Jánosnak,
népét igen biztatja,
Naszádit, hajóit erős viadalhoz
rendeli és állatja,
Az Úr Jézus Krisztust segítséggel hívja,
népével kiáltatja,
Mint sebes mennydörgő, nagy hertelenséggel
az törökre rohana.

85. Vala nagy kiáltás, rettenetes lövés,
ropogás ű közöttek,
A vitéz magyarok igen serénkednek,
török hajókba szöknek,
Nagy erős vérontást, csuda nagy viadalt
az pogánok közt tesznek:
Mennybéli Istentől ott az diadalom
Hunyadinak adaték.

86. A császár hajóit és vízi erejét
magyarok megégeték,
Nándorfeirvárba Hunyadi Jánossal
mindnyájan bémenének,
Jó Hunyadi Jánost Nándorfeirvárban
láták, megörölének,
Mennybéli Istennek hálaadásokkal
dicsiretet tövének.

87. Az megrettent népet kezdé János vajda
ily szóval biztatnia:
„Szereté fiaim, miért ijedtetek? –
nékiek mondja vala,
Tudjátok, ezeknek nyakokon jártatok
az én hadnagyságomban,
És az tü fegyvertek nem volt erőtelen
őellenek az hadban.

88. Ezokáért mostan, szerelmes fiaim:
bízzatok az Krisztusban!
Ki az ő szent vérét az magas keresztfán
miérettünk kiontá,

És ígéretiben nékünk azt fogadta,
hogy minket meghallgatna,
Ha hozzá folyamunk, minden nyavalyánkból
ő kiszabadítana.

89. Azért ne féljetek, bízzatok fejenként
Krisztus igéretiben,
Bizon vélünk lészen igéreti szerint
mostani nagy igyünkben,
Erőt és fegyvert ád az pogán nép ellen
az Úristen kezönkben,
És őket megrontja az mi kezönk által
ő nagy kevélségekben.

90. Mert ezek Krisztusnak olyan ellenségi,
miként szinte minékünk,
Azért ne féljetek, mert az Krisztus lészen
az hadban mi közöttünk,
És ő viaskodik a fertelmes néppel,
meghiggyétek, érettönk,
Azért nem kell félnünk, mert Krisztus hadnagyunk,
ki állhat mi ellenünk?"

91. Mikoron ezeket az megrettent népnek
vajda megmondta volna,
Ottan minden népet erős viadalhoz
Feirvárban állata,
Jeles hadnagyokat kezöttük támaszta,
az vártákat elosztá,
Hunyadi forgódik, az népet biztatja,
viadalhoz oktatá.

92. Érté meg az császár, hogy vízierejét
a magyarok megverték,
És minden hajóit, eszközit az Dunán
magyarok megégették,
Hunyadi Jánossal Nándorfeirvárba
segítségre bémentek:
Császár megbúsula, szakálát megfogá,
erősen megeskövék.

93. Szóla az basáknak: „Az kárt, kisebbséget
bizon el nem szenvedem,
Tizenötöd napig vagy én itt meghalok,
vagy az várat megveszem.
Ha minden népemet alatta elvesztem,
mégis enyimmé teszem,
Mert jobb itt meghalnom, hogynem szégyenemre
annákul hazamennem.

94. Kemén kőfalait Nándorfeirvárnak
császár igen rontatá,
Az tizenötöd nap mikoron eljöve,
az basákat hívatá,

Piros hajnalkorban ottan minden népét
az ostromhoz indítá,
Az nap mind estvélig nagy erős viadalt
az ostromon ott tarta.

95. Olyan nagy erős harcok mind egész napestig
ő közöttök tartának,
Sokszor az törésről szegén magyarokat
az pogánok megtolják,
Az várasban őket mind az piaciglan
verék és visszavágák,
Fejérvár kőfalán az császár zászlóit
törökök lobogtatják.

96. Az vitéz magyarok Hunyadi Jánossal
esmét „Jézus"-t kiáltnak,
Esmét az városból az Mahumet császár
hadát ők visszavágák,
Az császár zászlóit mind zászlótartóstúl
kőfalról visszahányák.
Szintén estvefelé, mikor az törökök
az ostromon volnának.

97. Forgódik Hunyadi, az népet biztatja,
elindula előttek.
Törésről az pogánt az vitéz magyarok
ott csakhamar elverék,
Mind az táboriglan hátokon menének,
nagy vérontást tevének,
Mahumet császárnak mellében egy nyilat
az magyarok lövének.

98. Császár megszédüle, az basák megfogák,
igen hamar ragadák,
Sietvén az basák császárral Zsarnóba
azon éjjel jutának.
Ottan minden hada táborból kifuta
az Mahumet császárnak,
Egy éjfelikoron esze hogy megjöve[2]
Zsarnóban az császárnak.

99. Császár – mint szólhata –, monda az basáknak:
„Vajon hol vagyok mostan?"
Az basák mondának: „Te felséged vagyon
most vég Zsarnó várában."
Császár esmét kérdé: „Vajon az én népem
mint vadnak az táborban,
És az én álgyóim, kik Feirvár alatt
valának az sáncokban?"

[2] Öntudata visszatért

100. Szólának az basák: „Az magyarok velönk
ez estve megvívának,
Igen megverének, és mind az táborig
kegyetlenöl vágának;
Azért felségeddel ez éjjel mindnyájan
az táborból kifutánk,
Azért az szép álgyúk, mind, Feirvár alatt
a sáncokban maradtak!"

101. Hallván ezt az császár, akará ű magát
hertelen megölnie,
Az basák nem hagyák, hogy szörnyű halállal
ű magát megölnéje,
Akkor császár hagyá minden népe között
ez dolgot hirdetnie:
Hogy soha előtte Nándorfeirvárat
senki meg ne említse.

102. Vala nagy örömök Hunyadi Jánossal
az sok jámbor vitéznek,
Szép dicséreteket hálaadásokkal
tésznek az Úristennek,
Ki nagy kevélségét, hatalmas ereit
megrontá Mahumetnek,
És nagy győzedelmet ada Feirvárban
szegén keresztyéneknek.

103. Egy üstökös csillag láttaték az égen
akkor Magyarországban,
Mikor írnak vala ezernégyszázban és
az ötvenhatodikban;
Jó Hunyadi János betegedék akkor
halálra Fejérvárban,
Szemlénben az vizen hozák János vajdát
magyarok egy sajkában.

104. Meghala Szemlinben, testét az magyarok
nagy sírással felvivék
Az kéncses Erdölbe, Gyulafejérvárban
tisztességgel temeték,
Kinek ő halálát Erdöl, Magyarország
sok ideig kesergék,
Mert a két országnak és az végházaknak
főoltalmasa elesék.

105. Nagy szép közép ember, és temérdek nyakó
Hunyadi János vala,
Haja nagy, szép fodor és gesztenye színő,
vitézi feje vala,
Nagy öreg szemei, kegyes tekinteti,
kegyelmességgel vala,
Fejedelemséghez illendő erkölcse
néki mindenben vala.

106. Két szép vitéz fia: László és az Mátyás,
vajdának maradának,
Kik nagy siralommal és keserves gyásszal
az atyjokat gyászolják,
Kinek az kisebbik nagyokat szolgála
végre Magyarországnak.
Támasszon az Isten ilyen hadnagyokat
az nyomorult országnak!

107. Mikoron írnának ezerben ötszázban
és az felett hatvanban,
Hunyadi Jánosnak sok viadaljáról
gyakran gondolatjában,
Nagybáncsai Mátyás rendelé versekben
Nagyszombat várasában,
Az vitézlő népnek ajánlá, kik vadnak
környül az végházakban.

1560

ISMERETLEN SZERZŐ

Szép ének a gyulai vitézekről

1. Emlékezzünk az király végházárúl,
Körös mellett az Vég-Gyula várárúl,
Vég-Gyulában gyulai vitézekrűl.

2. Eszvegyűltek az gyulai vitézek.
Megszámlálok egynéhány vitézeket:
Egyik vitéz az jó legény Beke Pál,

3. Az második vitéz Hedegűs János,
Az harmadik az Balázsdeák Márton,
Pribék Mihály, Imre Márton, Nagy Mihály,

4. Tegzes Lőrinc, Varkucs Mihály, Nagy Fábján,
Cigány Mátyás, Eördög Mátyás, Nagy Gáspár,
Sokan vadnak, többen sok jó vitézek.

5. Ez szót mondá vitéz Hedegűs János:
„Hallgassatok, édes társim vitézek,
Egy szép dolgot ím én is mondok néktek.

6. Hat holnapja hópénzünket nem láttuk,
Szolgáinkat csak hazugsággal tartjuk,
Lovainkat zabszalmával hízlaljuk.

7. Ha akarjátok, édes társim vitézek,
Mind fejenként kapitánra mi menjünk,
Hópénzünket tűle szépen megkérjük.

8. Ha nem adja hópénzünket minekünk,
Mind fejenként kapitánra ökleljünk,
Mert lovastúl az fát meg nem ehetjük."

9. Javá hagyák az Hedegűs tanácsát.
Mind fejenként kapitánra menének,
Nagy sereggel előtte megállának.

10. Hedegűs János kapitánnak mondá:
„Meghallgassad, te gyulai kapitány,
Most minékünk hópénzünket megadjad!"

11. Hogy ezt hallá az gyulai kapitány,
Kinek neve az Kerecsényi László,
Nagy haraggal vitézeknek ezt mondá:

12. „Mire mostan hogy reám támadtatok?
Uratok volnék, mindnyájan tudjátok,
Mégis mostan reám panaszolkodtok.

13. Azt is bizony, jó bizonnyal tudjátok,
Sok idei, hogy hejában eszitek
Vég-Gyulában az királnak cipóját.

14. Azt is bizony, jó bizonnyal tudjátok,
Vég-Gyulában törököt nem hoztatok,
Az karóban egy fejet sem töttetek."

15. Hogy ezt hallák, vitézek haragvának,
Kapitántúl gyorsan elfordulának,
Szörteszerint ők mind haza oszlának.

16. Beke Pál azt mondá az vitézeknek:
„Hallgassatok, édes társim vitézek,
Egy szép dolgot ím én is mondok néktek:

17. Ez miatt mi éhhel is meghalhatnánk,
Ha csak az ő hópénzére mi bízunk,
Egyébkor is mi csak arra nem bíztunk.

18. Most azért egynéhányan felkészüljünk,
Széles mezőségre el-alámenjünk,
Törökökkel egy szerencsét próbáljunk.

19. Hiszem Istent, jó szerencsét ád nekünk,
Az rossz ebnek semmit benne ne adjunk,
Csak mi magunk szépen mind felosztozzunk."

20. Javá hagyák az Beke Pál tanácsát,
Gyorsan nyergelének sok fő lovakat,
Dobot üttek, trombitát fúatának.

21. Másfél százan szép sereggel telének,
Lobogókat szépen megeresztének,
Vezeték lovat mellettek vivének.

22. Vég-Gyulából szépen kiindulának,
Kapitántúl gyorsan kifordulának,
Szerencsére sohul nem találának.

23. Gondolák, hogy Tiszán általmennének,
Az Tiszának révére hogy érének,
Tömörkénnél Tiszán általmenének.

24. Kecskemétnek pusztájára menének,
Naplóhelyre, homokvölgyben érének,
Az homokát híjják Bogac homoknak.

25. Homoktetén őrállót hattak vala,
Az őrálló Buda felé néz vala.
Mikoron az nap immár feljött volna,

26. Az őrálló vitézeknek ezt mondá:
„Imhol látok egy szép zászlót vereset,
Zászló alatt egy fekete sereget.

27. Vég-Gyulából az miért kijöttetek,
Ingyen majdan azokat meglelitek,
Ezek, nyilván tudom, bizony törökök!"

28. Beke Pál azt mondá az vitézeknek:
„Ezek sokan vadnak, az mint mi látjuk,
Homokvölgyben mi magunkat bévonjuk.

29. Ezek vadnak ötszázan vagy hatszázan,
Mi peniglen vagyunk csak másfélszázan.
Sok törökkel szemben menni: hiában!"

30. Hegedűs János mihelyen ezt hallá,
Beke Pálnak legottan ez szót mondá,
Az vitézek előtt így pirongatá:

31. „Mire mostan, Beke Pál, megijedtél,
Vég-Gyulából minem azért kijöttél,
Hogy te mostan török előtt elbújnál?

32. Nám, te is jó vitéznek tartod magad,
Vég-Gyulában mikor iszod borodat,
Az vitézek előtt hányod magadat.

33. Itt megválik majd, az ki vitéz leszen!
Bátor szíve, az kinek helyén leszen,
Ha törökkel szemben menése leszen!"

34. Beke Pál azt mondja az vitézeknek:
„Nékem sem több benne, mint egyiteknek!
Énfelőlem bár nekiek menjetek!

35. Hiszem Istent, innet is kiszabadít!
Sok helyekről már fejemet elvittem,
Sokszor immár törökkel szemben mentem.

36. Hol nem nyertem, onnét elébb állottam.
Soha én az futást nem szégyenlettem:
Szemérem volt, de hasznos volt az nekem.

37. Vakmerűek, sokan az kik voltanak,
Kevesen is sokkal szemben mentenek,
Nagy bolondul magokat ott vesztették!"

38. Az két vitéz mindaddig versengének,
Török sereg ottan elközelgete.
Egymást láták, ottan meglassódának.

39. Két fél öszve erősen roppanának.
Az törökök mind „Allát" kiáltának,
Az magyarok mind „Jézust" kiáltának.

40. Két fél öszve erősen roppanának,
Regtűl fogva mind estvéig vívának.
Szegény magyarok sokan meghalának.

41. Török előtt magyarok futamának!
Magyarokat messze nem űzték vala.
Nap immáron, hogy alámegyen vala,

42. Falka barmot távoly földen látának,
Magyar seregnek azt alítják vala,
Az törökök rajta rémültek vala.

43. Kevés magyar ismét nékiek tére,
Nagy erős viadalt vélek tartának.
Szegény magyarok sokan meghalának.

44. Magyar előtt törökök futamának!
Törököket messze nem űzték vala.
Az Istennek hálákat adtak vala.

45. Hogy viadalhelyre űzhették vala,
Törököket messze nem űzték vala,
Nap immáran, hogy alámegyen vala.

46. Hedegűs János immár elkölt vala.
Beke Pál viadalhelyre ságódék.
Nagy felszóval ottan őtet kiáltá:

47. „Hol vagy mostan, vitéz Hedegűs János?
Hol vagy mostan, én édes atyámfia?
Élsz-e még ez világon vagy meghaltál?!"

48. Testek közül ottan megszólalt vala:
„Imhol vagyok, én édes atyámfia!
Ím még élek, de már csak alig vagyok."

49. „Hála légyen az mennybéli Istennek,
Sok török közt, hogy bennünket megtartott,
Noha minket csak kevesen marasztott."

50. „Én azt tudtam, hogy egy sem maradt bennünk!"
„Hetvenöten ím mégis megmaradtunk,
Mind elfuttanak az mi ellenségünk!"

51. Első szerencsével akkor az új bék,
Nem igen jó szerencsével járt vala,
Mert csak egy rabot sem vihettek vala.

52. Szancsos békek[1], kik elszaladtak vala,
Háromszázan mégis elmentek vala,
De az többi mind oda veszett vala.

53. Szekereket falukrúl vittek vala,
Magyarok testét arra rakták vala.
Török fejet sokat vittenek vala.

54. Sebben egy vajdát is vittenek vala.
Kapitánnak az vajdát adták vala,
Azt őnékik igen köszöni vala.

55. Hedegűs János kapitánnak mondá:
„Igen örülsz te az gazdag prédának,
De nem szánod sok jó vitéz halálát!

56. Mert te azzal egy szálat sem gondolnál,
Ha mindnyájan mi oda vesztünk volna,
Csak tenéked kazdag prédát hozhatnánk!"

57. Magyar vitézeknek ő holt testeket,
Magyar módon szépen temették vala,
Kopiákat fejekhez ástak vala.

58. Sok török főt, kiket elvittek vala,
Az karókat vélek megrakták vala,
Akkor az vitézek így jártak vala.

1561

[1] Szandzsák bég, török kerületi parancsnok

HORVÁT ILONA

Panaszének

Cantio jucunda de Helena Horvát

1. Én Istenem, hogy elvivéd az én szerencsémet,
Ifjúságban kell viselnem én özvegysígemet,
Nagy bánattal kell megennem az én kenyeremet.

2. Ha sok földet, havasokat örökké bejárnék,
Hasonlatosbat tehozzád soha nem találnék,
Hogy én szívem olyan szípen esmég megnyugonnék.

3. Senki nincsen, ki engemet már megvigasztaljon,
Hogy énnékem én szívemben vidámságot adjon,
Nincsen oly nap, kin engemet szomorún ne lásson.

4. Immár ismét előviszem én árvaságomat,
Nagy rabságra, szolgálatra adom én magamat,
Így kell immár megkeresnem én ruházatomat.

5. Kell immáron bűneimért szegínsígben ílnem,
Más embernek háta megett kell már nyomorganom,
Kivel én jót rígen töttem, már azt kell szolgálnom.

6. Én Istenem bűvelködtem szép eledelekkel,
Mert Úristen, te szerettél volt engem ezekkel,
Immár együtt kell szenvednem mindent szegínyekkel.

7. Már nem líszen, én Istenem, ki énírtem szóljon,
Testembéli ruházatról ki gondot viseljen,
Nincsen immár hidegségtűl már ki oltalmazzon.

8. Ó te gonosz, vak szerencse, énvelem mit tevél?
Házasságtúl én magamat ily hamar megfosztál,
Vak szerencse! kegyetlenül velem cselekedtél!

9. Én Istenem, ím, mely igen bűnös ember voltam,
Házasságnak ű gyümölcsit én ingyen sem láttam,
Immár nyilván így jól látom, hogy attúl megváltam.

10. Búcsút vöttem ez világnak ű vigasságától,
Keserűsíg elfordítá szívemet azoktúl,
Mert ez föld is sír alattam, hul járok ezentúl.

11. Ha testemben, én Istenem, ezeket szenvedem,
Én lelkemben bizony hiszem, hogy megkönnyebbedem,
Mert Istennek igíretit bizonnyal elhiszem.

12. Nu, ez világ csak egyedül énreám kiáltson,
Csak te szeress, Uram Isten, bár minden utáljon,
Mind ez világ énellenem az mit akar, szóljon.

13. Ha az sátánt az Úristen énreám bocsátja,
Hiszem azért, hogy bűnömet örökké utálja,
De lelkemet az sátánnak markában nem adja.

14. Veszedelmes az ördögnek tisztessíget tenni,
Ez világnak hízelkedő szavának engedni,
Tőrben esik az ki akar ezeknek engedni.

15. Minden ember errűl magát eszében veheti,
Hírit-nevit, jó íletit megoltalmazhatja,
Szent törvínit az Istennek ha hátra nem veti.

16. Az Úristen szent lelkivel vezérje azokat,
Igazgassa házasságban az ű íleteket,
Mind halálig őrizhessik ű tisztessígeket.

17. Ez íneket az ki szerzé szomorú kedviben,
Ezerötszáz és hatvanhat az jó esztendőben,
Kentelkiben[1] ezt így szerzé siralmas szívében.

1566

VALKAI ANDRÁS

Bánk bán históriája

1. Sok szép dolgok vannak nekünk megírván,
Históriákban szépen befoglalván
Vannak nekünk például megíratván,
Szép dolgokval krónikák vadnak rakván.

2. Egy régi dologrúl most nektek szólok,
Kérlek, hogy fejenkent ráhallgassatok,
Tiszta életrűl szép példát hallatok,
Kit netalám soha sem hallottatok.

3. Másod András, harmad Béla fiárúl
És feleségérűl, német Gertrúdrúl
Szólok mostan az jó vitéz Bánk bánrúl,
Királné asszonnyal történt dolgárúl.

[1] Kentelke: kisközség a volt Szolnok-Doboka vármegyében

4. Mikor András volna az királságban,
Zendülés lőn az keresztyén országban,
Sok királyok lőnek oly jó szándékban,
Pogán ellen hogy indulnának hadban.

5. Mind egyenlő akarattal választák,
András királt az szent had előtt hagyák,
Az had dolgát András királyra bízák,
Hallgatnia mindennek őtet hagyák.

6. Ennyi esztendőben megváltás után,
Ezerkétszázegy esztendők elmúlván,
Az hidegtől jó üdőre fordulván,
Minden felől az hadak elindulván.

7. András király ez dolgon megerüle,
Kazdagon szép magyar haddal készüle,
Akar lenni pogánok üldözője,
Krisztus neve káromlók kergetője.

8. Ország gondját bízá egy szolgájára,
Feleségét, gyermekét egy főúrra,
Nemzetségből az jó vitéz Bánk bánra,
Bánk bánt hagyá országa oltalmára.

9. Igazságot hagya szolgáltatnia,
Meg ne hagyja országát romlania,
Gonoszságot megbüntetnie hagyá,
Kípében hagyá országát bírnia.

10. Bánk bán jámbor, vitéz úrfiú vala,
Ezen ő szűében örvendöz vala,
Bátorsággal tisztit fölvette vala,
Magát arra elégnek tudja vala.

11. Szándékozik tisztiben jámborságát
Megmutassa királynak szolgálatját,
Ország népével szerettesse magát,
Király után feljebb vigye ő dolgát.

12. Bátorsága nagy vala az Bánk bánnak,
Tökélletös jámborsága az úrnak,
Vitézsége, jó erkölcse úrfinak,
Örül vala azért ű ez dolognak.

13. De a szerencsének ő állapatját
Nem tudhatja meg senki annak dolgát,
Mely gyorsan más felé fordítja magát,
Csuda képpen forgatja ű hajóját.

14. Kopasz, neki csak egy fürt haja vagyon,
Mint tükörnek oly tündöklése vagyon,
Az ű járása forgó szélen vagyon,
Természeti, hogy mindenkor forogjon.

15. Nem köll hinni azért ű forgásának,
Mint az forgó szélnek ű zúgásának,
Mert hamar változása leszen annak,
Mint megmutatja példája Bánk bánnak.

16. Mert mikoron az király elment volna,
Asszonyhoz egy atyjafia jütt volna,
Ki egy ember gyermeke vele volna,
Nénjét vigasztalná, hozzá jütt volna.

17. Nénjét kéri, hogy semmit ne bánkódjék
És ű keserűségétűl megszűnjék,
Szomorúságárúl hogy eltávozzík,
Sírás óhajtástúl elfeledközzék.

18. Mint szerelmes atyjafiát úgy kéri,
Ezekrűl feledközzék azon inti,
Kesergését vigasságra téríti,
Szerelmes nénjét mert szűből szereti.

19. Bánk bán feleségét akkor ott tartja,
Hogy királné asszont ő is szolgálja,
Király távollétében vigasztalja,
Szolgálatját azzal is ő mutatja.

20. Ékes termete szép vala asszonnak,
Sokan csudálkoznak szépségén annak,
Tökélletes vala jámborsága annak,
Jó hírek, nevek asszonyhoz valának.

21. Atyjafia az királné asszonnak
Szerelmére gerjede Bánk bánnénak
És megjelenék királné asszonnak,
Szerelmében lőn vakulása annak.

22. Semmiképpen mert azt nem titkolhatja,
Sántaságot mint el nem titkolhatja,
Az szerelmet ugyan nem titkolhatja,
Mert az üdő azt kinyilatkoztatja.

23. Megbolondul ember szerelem miatt,
Az ki annak fekszik vak tüze alatt,
Búkat, bánatokat sokakat vallat,
Végre poklot is miatta találhat.

24. De térek már az elkezdett dologra.
Királné asszonnak nagy vakságára,
Miképpen gondola atyjafiára,
Ki őneki hamar lőn halálára.

25. Látják Bánk bánné tekéletességét,
Nem elégítheti meg azzal öccsét,
Nem ronthatják meg szemérmetességét,
Nem teheti azbúl öccsének kedvét.

26. Jóllehet forgódik királyné asszony,
Öccsének ha teheti kedvét asszony,
De tökélletes az Bánk bánné asszony,
Tőle meg nem csalattatik az asszony.

27. Királné asszony szóla az öccsével,
Rejtek házban lenne ő csendességgel,
Mind addég forgódnék mesterségével,
Hozzá viszi Bánk bánnét beszédével.

28. Bánk bánnét hordozza ű házaiban,
Beszélget övéle nagy nyájasságban,
De az Bánk bánné semmit nem ért abban:
Királné asszony volna mi szándékban.

29. Öccse rejtezve vala meghagyott házban,
Asszony az Bánk bánnét vivé az házban,
Jámborsága megromla virágában,
Megtöreték az ő tisztaságában.

30. Szégyenségét az asszony nem titkolá,
Nem sok üdőre urának megmondá,
Mikor ura megölelé csókolá,
Sírva vitéz urának ez szót mondá:

31. „Vitéz uram nem vagyok míltó arra,
Te csókolásod megölelésedre,
Sőt én méltóbb vagyok megölésedre,
Hogy nem élni ily nagy szégyenségedre.

32. Mert megromlottam én tisztaságomban
És megszégyenültem én jámborságomban,
Szolgálatunkért estem gyalázatban,
Nem akarok élni én ez világban.

33. Az te ágyad immáron megszeplősült,
Tisztaságtúl mert társod megürült,
Jámborságának hajója elmerült,
Én miattam orcádra szégyen terült.

34. Nem volt nekem soha ez akaratom,
Mindenkor volt ebben ártatlanságom,
De ezt mívelte rajtam az asszonyom,
Öccse miatt romla meg tisztaságom.

35. Nem kívánom immár én életemet,
Ím kezedben hoztam az én fejemet,
Fegyvereddel, uram, ölj meg engemet,
Ez szégyennel ne egyöm kenyeremet.

36. Ölj meg vitéz uram, kérlek tégedet,
Mert elvesztettem híredet, nevedet,
Kisebbítettem te tisztességedet,
Rútítottam te királi kípedet.

37. Ölj meg azért engemet vitéz uram,
Az szégyent magamon hogy ne láthassam,
Tisztességedet ne fogyatkoztassam,
Életemmel nevedet ne gyalázzam"

38. Igen megharagvék ezen az Bánk bán,
Szomorúságát nem jelenti az bán,
Kéri feleségét, hogy sírásában
Megszűnjék, ne legyen nagy bánatjában;

39. „Hozzám való nagy szerelmedért kérlek,
Bánatodtúl megszűnjél arra intlek,
Ártatlannak téged ebben ismerlek,
Meghal az királné asszony te érted."

40. Semmiként nem vehet jó kedvet asszony,
Noha tűle vigasztaltatik asszony,
Mert erősen bánkódik vala asszony,
Rajta esett küsebbség undokságon.

41. Másod nap felesége szava után
Tőrit oldalra kötte az Bánk bán,
Erősen fű mérgében az vitéz bán,
Nem tarthatja meg mírgét ő magában.

42. Mikoron udvarhoz ő beindula,
Királné asszonnyal szemben hogy juta,
Tőrit asszonyához mindjárást rántá,
Királné asszont legottan levágá.

43. Azután házából Bánk bán kiindula,
Az víres tőrt kezében tartja vala,
Az udvar népének az tőrt mutatja,
Csendes beszéddel nékiek ezt mondja:

44. „Kírlek tütöket, hogy veszteg legyetek,
Semmi háborúságot ne szerezzetek,
Vétek nélkül töttnek ezt ne véljétek,
Asszonyom jutalmának ítéljétek,

45. Mert semmit nem cselekedtem ok nélkül,
Asszonyomon nem lött ez vítek nélkül,
Nem akarék lenni halála nélkül,
Mert ez előtt íltem én vítek nélkül.

46. Ez mi asszonyunk én házastársomat,
Megferteztette öccsével ágyamat,
Hírem, nevem veszté tisztaságomat,
Életemben rontotta virágomat.

47. Ez világon azt merem mondania,
Minden halált kész vagyok szenvednie,
Az halálra merem fejemet vetni,
Társomért akartam bosszút állani.

48. Ím jó regvel király után indulok,
Törvént fejemre uramtúl kévánok,
Irdemem szerént büntetést kévánok,
Igaz az én uram, ő hozzá futok.

49. Nem félek, mert bízom igazságomban,
Tudom, hogy írem uramat utában,
Törvént várok én tőle ez dologban,
Megmondom ezt, bízván igazságomban."

50. Ezt hallván udvar népe csendeszedék,
Ez dologért háború nem kezdeték,
De Bánk bánnak ott békesség adaték,
Bánk bán dolga, mert helyen találtaték.

51. Hogy juta Bánk bán Konstantinápolyban,
Királt ott éré Bánk bán az városban
Görög császárnak lakó városában,
Bánk bán megmondá dolgát bátorságban:

52. „Iljen felséged sokat ez világban,
Jó szerencsés légy minden dolgaidban,
Ki bíztál engem gubernátorságban,
Feleséged megöltem országodban.

53. Mert feleséged, én asszonyom, Gertrúd,
Kit én véltem olyannak, mint az szent Rút,
Oly dolgot mívelt, ki megmondásra rút,
Ki ő halálára volt választott út.

54. Németországból öccsét behívatta,
Társomat véle egy házban zárlotta,
Erő szerént öccsével megrontotta,
Azért ez lőn ő halálának oka.

55. Nem akartam én előled elfutni,
Sohova felséged előtt búdosni,
Kegyelmességedhez szoktam folyamni,
Mert tudtalak téged igaznak lenni."

56. Írják, hogy király ű szűvében,
Meg nem háborodott ő elméjében,
Semmi változás nem lött szünében,
Bánk bánnak szólt tökélletességben:

57. „Ím jól látom az te emberségedet,
Bízván való tökélletességedet,
Cikkölönként megértem beszédidet,
Látom bíztodban hozzám jövésödet.

58. Ne félj semmit azért az te szívedben,
Ha így vagyon, mint szólál kérésödben,
Meglásd, hogy különbség ne legyön ebben,
Igaz törvént tészök neked ezökben.

59. Térj haza azért mostan országomban,
Ismét gubernátor légy uraságban,
Járj híven és igazán dolgaidban,
Fogyatkozás semmi ne essék ebben.

60. Isten szent felsége hogy haza viszen,
Telepedésem, nyugodalmam leszen,
Igaz törvényöd neked abból leszen,
Ha nincs vétked, dolgod mind helén leszen.

61. Egyéb választ én teneked nem adok,
Siess haza, látod utamban vagyok,
Ugyan előbbi András király vagyok,
Igazat látni mindenkor akarok."

62. Dicséretes hadat király visele,
Idő múlván hogy országába jöve,
Bánk bán nem feledközék, vigyáz erre,
Hogy királytúl törvént kérjön fejére.

63. Ím hozzád jöttem nagy bizodalmamban,
Ítélj meg engemet igazságodban,
Mert törvényem vagyon akaratodban,
Életem halálom vagyon markodban.

64. Bízom magam én te igazságodra,
Igaz törvény szerént meglátásodra,
Az én fejemet hoztam ide arra,
Ha vítkeztem, bátor vitess halálra.

65. Náladnál más bírót én nem kévánok,
Jóllehet én neked peresed vagyok,
Ez dologban neked ellened vagyok,
Noha szegény szolgád én neked vagyok.

66. Ha bűnesnek lelsz engem törvényödben,
Rám bátor ne tekénts kegyelmességgel,
Ha mentsége lehetsz fejemnek ezzel,
Végy elöl engem kegyelmességeddel.

67. Azért igaz-tételt tetűled várok,
Ha nincs vétköm szabadulást kívánok,
Ha vétköztem én az halálnak állok,
Fejem ide hoztam, előtted állok.

68. Ha azt lelöd, hogy asszonyom vétkéjért,
Tűlem megöletött az ű bűnéjért,
Míveld, uram, jó híredért, nevedért,
Tűled meg ne ölettessem ez dologért.

69. Mert mindenkor bíztam te jóvoltodban,
Mert mindent cseleködtem igazságban,
Minden dolog volt ez egy állapotban,
Törvént várok tűled az te utadban.

70. Egykor király feleségét emléte,
Ottan Bánk bán ő magát elő veté,
Monda: „Uram király országodban vagy,
Tudom ezt, hogy igaz fejedelem vagy.

71. Én öltem meg az te feleségedet,
Ím kezedben adom az én tőrömet,
Az kivel megöltem feleségedet,
Ölj bátor ezen tőrrel meg engemet.

72. Bíztam magam te törvény-tételedre,
Törvényedet vártam az én fejemre,
Tégy törvényt azért mostan én fejemre,
Hagytam én azt király te személyedre."

73. Az Bánk bánnak király igaz törvént tőn,
Ki szabadulására Bánk bánnak lőn,
Híre, neve érte királnak jó lőn,
Mert igaz András király ű neve lőn.

74. Szoltán király ellen ő hadakozott,
Vitézekkel sok nyereséget hozott,
Sok szent tetemeket onnét el hozott,
Magyaroknak jó hírt és nevet hozott.

75. Magyarok ez dolgot vegyük eszünkben,
Tisztességet kövessünk életünkben,
Mi eleink dolgát vegyük eszünkben,
Őket kövessük jámbor életükben.

76. Tisztán tartsuk magunkat Istenünknek,
Hívek legyünk az mi fejedelmünknek,
És mi igazak legyünk mindeneknek,
Úgy lehetünk kedvében Istenünknek.

77. Könyöregjönk az mi fejedelmünkért,
Mi előnkben adatott királyunkért,
Tartsa meg az Isten ű szent fiáért,
Az megváltó Úr Jézus Krisztusért.

78. Éljen ű nagy sokáig ez világban,
Minden jókat az Isten neki adjon,
És minden magyar errül ámen mondjon.
Birodalmot végig kezében adjon,

79. Ki büebben ezt érteni akarja,
Bonfinius könyvében megtalálja,
Másik írásában megolvashatja,
Mert hetedik részében el-beírta.

80. Az ki szerzette ezt magyar versekben,
Nem jelenté meg nevét ő ezekben,
Sem penig nem szerzette versfejekben,
Valkón megtalálják Kalotaszegben.

81. Születet után ennyi esztendőben,
Ezerötszázban és hatvanhétben,
Az hév hónak szent Jakab ünnepében,
Tisztességre intessünk mi ezekben.

1567

GÖRCSÖNI AMBRUS

Mátyás király históriája Bécs megvételéig
(részlet)

Quarta pars[1]

220. Új-Bécs alá király hadát szalajta,
Ezernégyszáz hetvenkilencben vala. (1)
Pünkesd havának huszad napján vala,
Erős harcos sok két félben meghala.

221. Erősen kezdé ő Bécset lőttetni,
Sem porát, golyóbisát nem kémélli.
A belsők is sok álgyúkat kiszórni,
Embereknek tetszik föld, menny rengeni.

222. Nagy sőrőn gyalog nép mind körül fekszi,
Puskával szerszámmal kőfalt lövi.
Belső fél is lövést ugyan kitölti,
Mind az két fél szembe egymást úgy lövi.

223. Előtte két kaput nem zártak vala,
Álgyúk torka onnan füstölög vala,
Közel ember reá sem nézhet vala,
Váras körül gyakran harcolnak vala.

224. Csattogás, kiáltás köztök nagy vala,
Király hada nagy gyakran felül vala.
Váras harcolóit levágják vala,
Nyughatatlan éjjel-nappal két fél vala.

225. Immár két esztendőben fordult vala,
Királynak Szerémből megírták vala,
Török császár az frigyet elbontotta,
Nestert, Killyét egyszersmind megszállotta.

[1] Negyedik rész

226. Az követ királyhoz míg odajuta,
Két végházat császár addig elronta.
Ezen erősen király megbúsula,
Mahumetnek ő hitire írata:

227. „Megküldtem teneked hamis hitedet,
Én nem tudtam embertelenségedet.
Küldd meg nekem írásom, pecsétemet,
Oka te vagy, hogy megvonszom beszédemet."

228. Vivék király levelét az császárnak,
Az Mahumet láta, íra Mátyásnak.
Köszönetit szomszéd atyafiának,
Ilyen szóval írata az királynak.

229. „Én nem értem okát indulatodnak,
Leveledben írsz állhatatlannak.
Okát nem értem te nagy haragodnak,
Mert nem vétettem, mint jó barátomnak.

230. Renddel házaid mind beíratának,
Lásd meg őket, békével maradtanak.
De ez négy házakat bele nem írták,
Deák bűne, hogy ők meg nem találták."

231. Galmbuc és Nester Fehérvár vala, (2)
Killye, Orsva ez négy szép végház vala,
Kiket Mahumet megvétetett vala,
Frigytörést királynak megküldte vala.

232. Előhozatá az császár levelét,
Kiből mind megérté maga mentését.
Felszakaszta király ő frigylevelét,
Nem lelé benne írva háznak nevét.

233. Nagy haragja lőn az Péter érsekre[2],
Hívatá gyorsan papot eleiben.
Az levelet adá érsek kezében,
„Az kié az írás, tégy vallást ebben!"

234. Sőt az érsek látá, nem tagadhatá,
Király előtt csak vállát megvonitá.
Király az érseket megfogattatá,
Éjjel titkon gyertyával fogdostatá.

235. Az kínban az érsek ottan kisüté,
Egy tömlő oszporát, hogy császár külde.
Szörzött dolog volt az, azért mívelte,
Hogy az házakat ő be nem jegyzette.

[2] Váradi Péter, akit Mátyás 1484-ben börtönbe záratott

236. Ravasz pogánynak ő álnokságát,
Szín alatt látá csak ő barátságát.
Tartóztatta csak két ok még az királyt,
Hogy ottan meg nem ölé az szent latrot.

237. Gyóntató confessora mert néki vala,
Másik: papölés nagy tilalmas vala.
Árva várában ő vitette vala,
Örök tömlöcre őt vettette vala.

238. Új-Bécs dolgában azért eljár vala,
Öt esztendőre immár fordul vala,
Az várast éhséggel meg nem bánthatta,
Királynak csudája ezen nagy vala.

239. Ímé király magában megesmeré,
Bécset csak földi erő meg nem venné.
Vízi erejét igen megbővíté,
Dunán utát Bécsnek foga, elvevé.

240. Tőn fogyatkozást ezzel az várasnak,
Bécsben valók igen megszorulának.
Sokan éhség miatt halni fogának,
Vékonyodék nyakok, nem harcolhatnak.

241. Ímé Varga várban új nép érkezék,
Királynak abból is nagy gondja esék.
Azok király népét kapdosni kezdék,
Hol éjjel, hol nappal sok harcok esék.

242. Azon király oly igen megbúsula,
Harc alatt Bécsbe is bemennek vala.
Könnyő terehhel élést béejtnek vala,
Erős harccal várasban mennek vala.

243. Majd fél esztendeig is mind így tarta,
Király népének nagy kárára vala.
Szent Iván éjjelre jutottak vala,
Király Varga várára készül vala.

244. Nagy készülettel az Varga váriak,
Az Bécsbe valókkal az éjjet hatták.
Király hadára az éjjel rohannak,
Ha vesznek is, ők Bécsben beállanak.

245. Ostromhoz király estve készül vala,
Varga várát éjjel hogy megostromolja.
Az várbeliekkel egyben találа,
Várbelieket levágatta vala.

246. Rémülnek hogy hallák várbeliek,
Illő-fillő szaladának megvövék,
Nagy sok lámpást az várasból kivínek,
Mert magyarok környöl megzöndülének.

247. Igen kevesen az várban valának,
Király zászlóját adá Lökös Pálnak.
Népe előtt fokra vigye ostromnak,
Azért nagyot ígére király Pálnak.

248. Csuda szörnyű zengéssel, kiáltással,
Menének ostromnak sok lajtorjákkal.
Fokra hága Pál király zászlójával,
Térdét Pálnak megsérték egy dárdával.

249. Ímé az magyarok berohanának,
Erős várhoz csak nagy könnyen jutának.
Az bennvalók mind levágattatának,
Vár épülési mind elrontatának.

250. Ada nagy hálát az mennyei Úrnak,
Jámbor király vitéz Kállai Pálnak,
Túrt és Varsánt adá jó szolgájának,
Király szerencséjén igen csudálnak.

251. Már hat esztendő ebben forgott vala,
Bécsben község annyira megszorula,
Éhségtül az nép leomol, hull vala,
Az profont mester is éhezik vala.

252. Rínak-sírnak minden népi várasnak,
Nagy óhajtva szólnak az porkolábnak.
Várast adjuk az hatalmas királynak,
Ily nagy szörnyő éhséggel ne haljanak.

253. Ezen szíve porkolábnak megesék,
Láta Friderikhez is nem bízhatnék.
Király táborához sok cseh érkezék,
Kik újonnan Bécset megkörnyékezék.

254. Fokát Bécsnek sűrűn úgy lövik vala,
Senki belöl ki nem tekinthet vala.
Porkoláb az várast megcirkáltatta,
Hogyha élést benne még találhatna.

255. Renddel az váras esködnie kezdék,
Kazdagának háza héját meghányák,
Semmi élést sehol nem találhatnak,
Láták, hogy éhhel immár meghalnak.

256. Erről tanácsokon sokat szólának,
Kegyelemért királyhoz bocsátának.
Kegyelem lőn királytul az várasnak,
Sem fejek, marhájok meg nem bántatnak.

257. Nagy vígan követek Bécsben térének,
Község előtt dolgokról beszélének.
Király kegyelmének mind örvendének,
Kapukat mind körül leeresztének.

258. Az váras zászlóit hamar levevék,
Király zászlóit törésre felvivék.
Parancsolatját királynak megérték,
Minden ember házában takarodjék.

259. Tilták, fegyver házoknál az hol volna,
Semmi fegyvert sehol senki ne hadna.
Mert az kinél megérthetik, meghalna,
Vár piacán minden ember lerakja.

260. És fizetett nép közöttök ki volna,
Városból kimenne, rendben állana.
Az gróf jöjjön ki király táborában,
Feje esik, az ki nem jár el abban.

261. Tőn zöndülést váras népe hogy hallák,
Szántalan fegyvert piacra hordának.
Váras népe házokban zárkózának,
Hópénzesek városból kiállának.

262. Vivé az gróf Bécs kulcsát az királynak,
Térdre esék, kulcsot adá királynak.
Dob, trombita harsognia fogának,
Király szép hadai megindulának.

263. Indula Magyar Balázs drabant haddal,
Az várast elbontá szép gyalogokkal
Renddel állnak utcákon hallgatással,
Fegyveres beméne az huszárokkal.

264. Elől Szapolyai István urakkal,
Befoga utcákat lovag gyaloggal.
Derék álló sereg Somi Józsával,
Tábor körül állnak sőrő zászlóval.

265. Nagy urakkal és az udvar népével,
Király úgy mene be szép seregekkel,
Hópénzesek térden állnak kinn renddel,
Királyt várják ilyen nagy tisztességgel.

266. Nagyon csudálkozék király Bécs dolgán,
Felhalmozván sok fegyvere sokaságán.
Bécsnek erős voltán és sok szerszámán,
Király az várban szálla egy házban.

267. Ada hálát ezen az nagy Istennek,
Mert segítségével ura Bécsnek.
Szép seregi táborban kimenének,
Urak Bécsben mind letelepedének.

268. Megadá szabadságát az városnak,
Fizetett nép gróffal elindulának,
Mind marhástul nagy békével járának,
Királlyal az urak nagy vígan laknak.

1567 körül

III. A RENESZÁNSZ IRODALOM FÉNYKORA

1. Udvari irodalom

FORGÁCH FERENC

Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt

II. könyv (részlet)

Szulejmán pedig mindettől haragra gerjedve a bosszú vágyától égett: csekély sérelmeit is nagy csapással szokta volt kiegyenlíteni, nem hogy az ő kegyéből királlyá tett Jánosnak Erdélyből és Magyarországról való kiűzését eltűrte volna. Amhat basát, az alvezírt bízta meg hát hadi vállalkozással, a két Oláhország fejedelmeinek pedig megparancsolta, hogy tartsák szemmel az erdélyi mozgolódásokat; Ali budai basa azt a feladatot kapta, hogy a közeli várakat és erődöket ostromolja meg vagy rombolja le: így az ellenséget, aki eggyel sem tudott volna megküzdeni, egyszerre több háborúba bonyolítván, erőinek megosztására akarta kényszeríteni. Amhat kegyelmet eszközölt ki Mehemet beglerbégnek, akit Szulejmán megfosztott méltóságától, mert Temesvárt elvesztette és Lippán Uluman bégnek sem sietett segítségére: mint az itteni helyek és katonaság ismerőjét, maga mellé is vette. Amhat táborában százhatvanezer fegyveres gyűlt össze, (1) volt neki tizenhat faltörő ágyúja, mindenféle, szekérre szerelhető ágyúja pedig száz. Ekkora sereggel és ilyen felszereléssel vonult Magyarország ellen, és felderítői június huszonnegyedikén már meg is jelentek Temesvár előtt.

Ugyanezen a napon érkezett a városba Losonczi is, mindössze négy lovassal (mert segélycsapatok és készletek szerzése végett távol volt). Megszemlélte a csapatokat, majd a katonák és vezérük – általános helyeslés és szerencsekívánatok közben – új esküvel kötelezték egymást, miután (Losonczi) a katonai gyűlésen mindenkit a keresztyén vitéz kötelességére buzdított és megfogadta: érettük és a kereszténység javáért még életéről, vagyonáról és kincseiről is lemond. Másnap megérkeztek az első ellenséges lovasok. A heves küzdelemben sok török elesett; a mieink közül Sulyok István nemesifjú és néhány közember maradt a csatatéren. Negyednapra az egész sereg látóközelbe jutott. A védőseregben ott volt maga Losonczi ötszáz lovassal, Alonso Perez (2) kétszáz magyar lovassal, Don Gaspar háromszáz spanyol gyaloggal; cseh gyalogosok Morvaország határvidékéről háromszázan; ugyanannyi magyar; németek százan; a városbeliek közül kétszázötvenen; segítségül pedig Perényi Gábor száz lovasa Újszászy Sándor vezetése alatt; Serédi György ugyanannyival; Forgách Simon hatvan válogatott öreg katonájával: vagyis a várbeli katonák teljes létszáma kétezer-kétszáztíz volt. A várost pedig a polgárság és a nép védelmezte; ezt csakúgy, mint a várat, a Temes folyó vette körül. (3) A kelet felé elterülő külvárosokat szintén falak és árkok védték. A vár és a város között helyezkedett el a másik, úgynevezett Vízivár: ezt a kettőt egyszerre kezdték ostromolni és ágyútűzzel döngetni; majd nem sokkal később, mikor a külvárosi házakat a várból felgyújtották, az ellenség oda vontatta ágyúit, amelyek aztán ledöntötték a spanyolok védelmezte bástyát. Ekkor a felfelé nyomuló barbárokat a spanyolok kemény küzdelem árán, sokat megsebesítvén, visszavonulásra kényszerítették. Ebben a tusában a nikápolyi szandzsákbég, miközben katonáit erélyesen betörésre hajszol-

ta, elesett; halálát nem sokkal később Don Gasparéval viszonozták: mikor a várfalak előtt forgolódott, a tátongó falréseken át puskagolyóval átlőtték.

Már elfogyott Amhat lőpora, midőn az ázsiai lovasság parancsnoka töméntelen mennyiségű puskaporral és élelemmel megérkezett. Eközben Losonczit sok minden aggasztotta: a megszámlálhatatlan ellenséges sereg, amely mindennap fokozódó rohammal, erejének megfeszítésével ostromolta a várat; az, hogy nem volt pénze a zsoldra, hiszen már a magáét is kiosztotta a katonáknak; puskaporból és élelemből sem rendelkezett olyan készlettel, amennyi az ostromhoz és az ellenség visszaűzéséhez kellett volna; legfőképpen azonban a segítség elmaradása miatt esett kétségbe: maradt az, hogy minden reményét csak magába vetheti. Losonczinak mind Felső-, mind Alsó-Magyarországon több városa és vára volt, vagyona és kincse is, mint dúsgazdag család tagjának, tömérdek. Úgy határozott tehát, hogy Földváry István nevű íródeákját kiküldi: átadja neki lepecsételt végrendeletét, egyben feleségének és kapitányainak szóló utasításait, hogy minél több pénzt teremtsenek elő; kincseit, városait és minden egyéb vagyonát is készpénz ellenében írassák rá hitelezőire; így minél hamarabb küldjenek katonaságot, pénzt és puskaport. István az ellenség öltözetében szerencsés vakmerőséggel kijutván, csakhamar hasonló vakmerőséggel és szerencsével már küldte is vissza a követeket és katonaságot toborzott. Varkoch Tamás váradi kapitány is csupa elszánt vitézből álló csapatot küldött. Mikor a tekintélyes számú sereg a Maros folyóhoz érkezett, Tót Mihály csakúgy, mint Szegeden (4), a nevezetesnek induló vállalkozást szerencsétlen vakeset folytán meghiúsította: tudniillik ötszáz emberével ellenséges portyára indult, majd amikor szétverték és megszalasztották, maga pedig sebesülten néhányadmagával elmenekült, rémületet keltett a katonaságban. Ebből katonai zendülés támadt, minek folytán a vállalkozást, amely örök dicsőségre lett volna érdemes, ha sikerül, szétszóródva odahagyták, miközben a végső veszedelembe sodródott ostromlottak helyzete egyre kilátástalanabb lett. Mert (a védősereg) az állandó és folyton hevesebb ostromokon kívül – bár ez sok emberébe került az ellenségnek, de a bentieknek is – élelem- és lőporhiányban szenvedett. Losonczi mégis ott volt minden sorakozón és szózataival tartotta embereiben az erőt, nem azért, hogy reménnyel vagy segítséggel kecsegtesse őket, hanem hogy rámutasson a hitért és hazáért küzdők szép halálának dicsőségére és az Istennél várható örök jutalomra.

Végül július huszonnegyedikén, az ostrom harminckettedik napján, eljött az általános roham: rettenetes kiáltozás, trombitaharsogás közepette mindkét részről egyforma állhatatossággal küzdöttek, miközben az ellenség sokkal nagyobb veszteségeket szenvedett. De végül is győzött a túlerő, és betörtek a Vízivárba. Ennek elestével a legderekabbak vagy elpusztultak, vagy megsebesülvén, használhatatlanná váltak a csatára.

Mint fentebb már mondottuk, a két vár között az érintkezés és egymás segítése lehetetlen volt. Losonczi mégis rendíthetetlen és megingathatatlan maradt volna minden csapással szemben, ha a törökök kiáltozására, amivel bántatlanságot és minden jószáguk szabad kivitelét ígérték, a városlakók követséget nem küldenek, és kérve-könyörögve a megadást nem követelik: miért pályázik annyi ezer ember és saját halála árán – hiszen az ő helyzetükben már csak a biztos pusztulás következhetik – az állhatatosság hiú dicsőségére? Nevének és hírének bőségesen eleget tett a hosszas ostrommal és megszámlálhatatlan ellenség pusztulásával; mit lehetne már tőle is várni, ha elfogy a pénz, élelem, de főleg a puskapor, melyről ő maga gondoskodott, nem az uralkodó, akinek az ígéreteit most már mindenki lemérheti, és ha már nem marad más, csak hősi elszántsága és a teste, ami azonban mit sem használ ekkora sokasággal szemben? A kérést sóhajtozással és sírással, asszonyaik és gyermekeik szánásával tetézik.

A katonákhoz is ugyanezzel fordultak. Azok eleve hajlottak a kérésre, hiszen látták, hogy igazat mondanak: már csak a kapuboltozat állott, a vár egyébként megnyílt, és halálukтól minden bajuk végét remélték. Ezért ők is nógatták és kérlelték vezéreiket. Végül a végsőkre elszánt Losonczihoz a gyűlésben így szólnak: „Halálos szükségben a legbátrabbak is életben maradásukra gondolnak; mert mi más vár rájuk, ha nem a halál? Tisztesen vesznének, de oktalanul; mert hiába vannak annyian, derék katonák és vezérek, immár elközelgő halálukkal hazájuknak semmit sem használnának, míg ha életben maradnak,

bajlódó és szükséget szenvedő hazájuknak szolgálhatnának." Mivel valamennyien egyet gondoltak, mondottak, majd végül követeltek, (Losonczi) sem járhatott el másképp.

Mikor úgy döntöttek, hogy megadják magukat, a városbeliek kérték, hogy másnap vonulhassanak ki, mert sem nekik, sem a népnek nincs annyi erejük annyi sok teherrel – a sebesültekkel, betegekkel, szeretteikkel – ily hirtelen és előre nem látott útra; a katonák viszont egy napot sem akartak maradni, mert a késlekedés csak cselvetésre és a törökök vészes kegyetlenségére adhat alkalmat. Losonczi, hogy ne lássék szökevénynek, továbbá mert valamennyiüknek megesküdött: velük együtt fog élni vagy meghalni, másnapra tűzte ki az indulás idejét.

Napkeltekor, az ostrom kezdésétől számított harminckettedik napon, Losonczi és katonái kibontott zászlókkal, teljes fegyverzetben vonultak le a várból a városba. Készen állott már az ellenséges sereg is, a kapuknál felsorakozva várta őket, és a kivonulóknak csak szűk helyet hagyott. Elsőnek a Pétervárадinak nevezett kapun a városi nép ment ki, majd a szekerek, úgy, hogy a sokaság egyik oldalát takarják, azután Losonczi, lovasaival és gyalogosaival: őt a beglerbég, az európai lovasság parancsnoka (5) és Kászon fogta közre. Amint az utolsó gyalogosok is kivonultak, kétfelől a sor eleinte csak előbbre nyomult és egyre sűrűbb lett, majd még szűkebbre szorították össze őket, végül pedig a serdületleneket vagy tetszetősebb formájúakat egyre-másra kezdték ragadozni. Miután (Losonczi) nemes fegyverhordozó apródját, Tomori Andrást is elhurcolták, és így nyilvánvalóvá vált az ellenséges cselvetés, a török hitet és csalárdságot káromolván fennhangon így kiált fel:

„Bajtársaim! Végső lehelletünket vitézül és nevünkhöz méltó bátorsággal adjuk ki!" Nem is haboztak: felharsantak a kürtök, megszólaltak a dobok, és elsőnek Losonczi szúr le a tőrével egy főrangú szandzsákbéget, Forgách Simont és Alonso Perezt néven szólítva, aki tüstént le is vágta a legközelebbi ellenséget, de lova véletlenül folyóba zuhanván, ott sok sebében elvérzett. A többiek a harc során szinte valahányan dicső halált haltak; Forgách Simon súlyosan megsebesült; élve csak kevesen estek fogságba.

1573 körül *Borzsák István fordítása*

BUDAI PARMENIUS ISTVÁN

Epibatikón, azaz hajóra szállást ünneplő költemény

a híres és nagylelkű Humphrey Gilbert aranysarkantyús lovag tengeri utazásról, melyre egy új földrész gyarmatosítása céljából vállalkozott (részlet)

A költő előszava ugyanahhoz a nagyhírű lovaghoz

Szükségesnek vélem elmondani ebben a bevezetőben, amilyen röviden csak lehetséges, hogy miért írtam ezt a költeményt, s kinyilvánítani, miért szántam rá magam ismeretlen külföldi létemre, hogy itt Angliában, ahol annyi a tudós férfiú, ebbe a munkába belefogjak. Te voltál az, legvitézebb uram, Gilbert, aki magzatom világra jöttét óhajtottad.

Török hódoltságban és barbárságban, de az örökkévaló Úristen roppant kegyelméből mégis keresztény szülőktől születvén, s egy ideig mellettük is nevelkedvén, miután nagyszerű műveltségű férfiak jóvoltából, akiknek akkortájt a két Pannonia s főleg még szabad részei bőviben voltak, tudományok közepette fölcseperedtem: útnak indultam, hogy – honi szokásaink szerint – a keresztény világ akadémiáit meglátogassam.

Vándorlásaim során csaknem három esztendőn át nemcsak a tudomány jó néhány hajlékát, hanem sok bölcsen berendezett államot, több kitűnő szervezetű egyházat is módomban volt megismerni. S utazásom úgy intéztem, hogy a különféle nemzetek szokásainak és városainak tanulmányozásán túl lehetőségem nyíljék kiváló emberek barátságába jutnom, vagy legalább ismeretséget kötnöm velük.

Egyébiránt – semmiképpen sem szeretnék ezzel gyűlöletet szítani, de rosszindulat nélkül el sem hallgathatom –: egyetlen más hely, más nép, más állam sem nyerte meg úgy tetszésemet, mint a te brit honod, bármilyen vonatkozásban hányom-vetem is meg a dolgot. Hozzájárult ehhez, hogy összes polgártársaid, akikkel bármely módon találkoztam, várakozásomon túl oly nagy emberséggel fogadtak, hogy az angolok roppant barátságossága (ne tűnjék kegyeletsértésnek!) már-már kioltotta bennem a vágyakozást a két Pannonia és Buda iránt, noha ott a hazám.

Mindezek miatt az okok miatt, miközben gyakorta gondoltam arra, hogy jelét adom érzéseimnek és vélekedésemnek, történt egyszer (mindenképpen szándékaim szerint), hogy – miközben London kiválóságai előtt tisztelegvén, megismerésükön fáradoztam – kitűnő és fényes tudású barátom, Richard Hakluyt (1) elvitt hozzád, tájékoztatván, hogy nagyszerű személyedben gyarmatosító hajót készülsz vezetni, egy új földrészre. Mindezek során volt módom megismerni az utókor örökkévaló emlékezetére méltó lelked és testi lényed. És tökéletesen közelükbe férkőzvén oly nagy figyelemmel kezdtem tanulmányozni őket, hogy mikor valamivel később mindenfelé a te erényeidről és cselekedeteidről hallottam, úgy véltem: ez a legalkalmasabb idő köteles szándékom megvalósítására irántad és nemzeted iránt.

Ímé, a mag, melyből „epibatikón"-om kicsírázott.

Hátra van még, hogy útra kelj és visszatérj a lehető legszerencsésebben, igen nemes férfiú, s majd aztán jóindulatoddal, tekintélyeddel és neveddel oltalmazd munkámat.

Isten áldjon!

A Temzéhez

Ó, te folyó, aki oly tisztán s boldog nyugalomban
törsz a világ más-más távoli tájaira,
elkezdem jókor, már most, dicséreted, ámbár
még bátortalanul zengi a kürt dalomat.
Majd ha az útrabocsájtott Argót meghozod ismét,
ünnepi, új-ékű éneket énekelek.

Tengeri utazás

Mért lett hirtelen oly más, annyira kedves az égbolt?
Mért olvadtak széjjel a kristály-légbe a felhők,
szálltak szét a ködök, kél és fénylik ragyogóbban
szerte a szárazföldre, szelíd tengerre Napisten?
Elnyugodott ama délről fújó szél, de keletről
jobb szél támadt, s rendre kibomlott mind a vitorla,
melyek alatt nagy Gilbert, Anglia dísze-virága,
még alig ismert tengereken készül sosem ismert
új földrészre hajózni.
Hanem hát lenne-e módom
majdan a hősi dicséreteket s az utókorig élő,
nagyszerű tetteket elzengnem, ha a kezdeteket meg
nem mondhatnám el, noha épp ez volna alap, hogy
összehasonlítsunk, s a jelen versengjen a múlttal?
Örvend rajtuk Fortuna, míg ott libben a földön,

örvendeznek a Nereidák a habok tetején, hol
Nereus isten az úr háromcsúcsú szigonyával,
hol felszínre szökellnek a tenger mélyeiből a
delfinek, és hátuk tartják mintegy a hajóknak,
hogy fölemelve serényen szelhessék a hab ormát.
S közben – szinte vihar lesz s árvíz tőle –, a bálna
fújja a gyűlölt vásznakat imhol teljes erővel.
Ám Aegaeon a pártját fogja s ugyancsak a Neptun
falkáit meg a csúf fókákat lent a habokban
tápláló Proteus, aki egyszer a hajdani Skótföld
ősi erényű trónját tiszteli, majd a jövendőt
mondja: a messzi utódoknak mit hoznak az évek.
Hát hogy a béke vagy éppen a háboru dolgairól már
legfőképpen jól ismert sziget az Oceánon:
Anglia (ékessége a széles föld kerekének)
gazdagon immár, népességben megszaporodva
mint nőtt túl a világon híres tettei révén?
Óvatosan, hogy a ritka-erős hatalom le ne rogyjék
önnön súlyától, keres új falakat, telepíti
gyermekeit közibük, s viszi messzebb egyre uralmát.
Mint, amikor fészkükben lassacskán repülésre
alkalmassá válnak a csöpp darvak, s mezeinkről
indul a langy Nílushoz a páratlan telepes-had.
Ujjongj, nagy lélek, csak téged vár egyedül e
föld, melynek soha még nem volt fejedelme idáig.
És a világ, mely három földrész volt eleinte,
s azt negyedikkel megtoldotta Kolumbus, a bátor,
téged vár, hogy még eggyel bővitsd, ötödikkel,
s légy azon úr. Európát s Ázsia, Líbia földjét
hagyd (áldott föld ez, ha nem égeti féktelenül nap).
Herkules oszlopa légyen most a határ ügyeikben.
Más föld felfedezése a dolgok, ahol makedon had
s perzsa sereg sem járt még, és Babilónia sem volt
úr, s ahol eddig nem csapkodtak római bárdok.
Nem zengett soha erre müezzin hangos imája,
s Istent és az Eget tagadó, fondor spanyolok sem
áldoztak, jaj! embervérrel a pápa nevének.
Sejtelmünk sincs róla, kiféle, miféle a nép ott;
származhattunk egy törzsből, de lehetnek a faunok
sarjai is, kik ez ős-törzsből ős-földön eredtek,
s polgár-törvények nélkül lakják e vidéket,
városokat s erdőket, zsíros földeket: ősi
módi szerint élnek, mint régen Itália népe,
s azt az időt folytatják, azt az egyszerü, szép kort,
melyben – elűzve fiától – megtelepült Latiumban
égi Saturnus, a vad szántókról elcsalogatta
kedves, kis falvakba, hogy ott gondozza övéit.
Azt mondják, hogy náluk kezdődött az aranykor,
s boldogan éltek az emberek akkor; majd az idő át-
száguldott az ezüstkoron, és lám, egyszeriben már
ott volt, ott a rideg vaskor mélyén, oda züllött;
ámde megint készül (jósolják rendre a költők)
visszakerülni, ahonnan jött: ama régi aranyba.

Tévedek-é, hogy e kor beköszöntött, s visszaforogván
földünk, újra aranykort élnek máris a népek?
Tévedek, úgy van, hogyha a sok-sok baj-nyomorított
várost nézem, az országnyúzó zsarnokokat, s ha
azt, hogy a kontyos hordák véres háboruikkal
mint hajtják rabigába nagy Ázsia, Líbia földjét,
s már Európa vidékein is hódolnak e barbár
úrnak: a dákok például vagy épp a görög nép
és Makedónia s mind, kik a Hebrus tájain élnek
És a magyar nép is, mely szűk földjét, kicsi táját
őrzi, s a hajdan időkben nem győzték soha még le,
ám most folyton veszt, – meg a régi nemzet, az illir.
Lám Ausonia papjai vég nélkül hadakoznak
minden felsőbbség ellen; harc, emberölés a
származtok szándéka, a hispánok meg a gallok
szent vértől lesznek pirosak, gyilkolva megújra.
Mindez aligha bizonyság arra, hogy itt az aranykor,
inkább a vaskorra utalnak, sőt ha szabad még
lejjebb szállnom: a formálhatlan kőkor ez itten.
Ám ha terád pillantok, brit nemzet s gyönyörű föld
akkor meg, vég nélkül sorjázván a bizonyság,
úgy tünik: hozzád ismét eljött az aranykor.
Az, hogy a legfőbb Istent, mint rég, tisztelik itt, hogy
mind az egész fertőzetlen lelkű fiatalság
égi parancsot tölt – hát ez nyilván, hogy aranykor.
Az, hogy az Isten előtt oly kedves hölgy ül a trónon,
mint Astraea, midőn még nem szállt vissza az égbe,
s földi királynő volt – hát ez nyilván, hogy aranykor.
Az, hogy a drága szabadság nem kedvel falövezte
városokat, s nem szülvén zsarnokot él nyugalomban
országtok – hát ez szintén nyilván, hogy aranykor.
Az, hogy más népek jogait nem sértitek, és hogy a fegyvert
(rozsdás, mert használatlan) szomszéd-ijegetni
hordjátok, nem egyébért – ez nyilván, hogy aranykor.
Az, hogy a kardok, török, dárdák és hogy a kopják
rendre kapákká váltak, a harcon-nőtt fiatalság
béke, barátság híve ma már – nyilván, hogy aranykor.
Végül, hogyha arany s más érc dicsérete együtt
történhet, s békében szólni szabad katonákról:
mennyi vitéz daliát adtok, s érc-keblü leventét!
Sok-sok ezer főúr bizonyítja, ezernyi vezér is,
köztük Gilbertünk jóhíre a legragyogóbb, ezt
tűrik a Múzsák is, Pallas meg kedves örömmel
hallja e jóhírt. Támogatását s értük a harcot
bámulták a belga barátok, s bár a spanyol, mely
jogtipró – jogvédő háboruit veszi észre,
s harcias Írföld retteg a hódolt tájakon álló,
győztes hadseregétől. Róla beszélnek a rongált
tornyú, ostromlott várak, mind róla beszélnek
a meghódolt városok összezuzott falaikkal
és a folyók, meg az elfoglalt kikötők, meg a vérrel
foltos, vízbe merült ellenséges hadibárkák.
Ott, hol a kelta vidéket végigszelve a Szajna
habját és a nevét végképp elveszteni készül.

Vagy ha egyéb sem volna: az is mily sok, hogy a népnek
békéjéért és a javáért oly nagyokat tett:
vállalt vészt, bajt rengeteget, tenger riadalmát.
S az, hogy most elhagyja kicsiny gyerekét, el a szentelt
házasság édességét, kedves feleségét,
aki előszámlálja törékeny ujjain a víz
számos borzalmát, fölidézi családja, az Aucher (2)
nemzet még néhány tagját: apját s a fivérét,
kik hősként harcoltak a jóhírért s a hazáért,
s hogy beszorultak volt a calaisi falakba, kapukba,
életük adták inkább, semhogy elmenekülve
csúful túléljék a britek megszégyenülését.
Hogyha ezek kis dolgok, s gyöngék, hogy bizonyítsák:
országtokban aranykori nemzetség lakik ismét,
mért nem támadhatna nem ismert földeken ez föl?
Jósolok (adjon az Ég igazat!): jön még oly idő, hogy
kormányzása alatt városba tömörlik a nép, mint
rég, amikor nevet adtak az új kőépületeknek:
Thébának maga Amphión, Trójának Apolló.
Aztán, hogy megnő a kicsiny város, neki törvényt
is hoz majd, s mindig gonddal megtartja a törvényt.
Ezzel a polgárok – nem tudván, hogy mi az álság –
megszokják az erényt, hogy az adja boldogulásuk,
nem hagyják, hogy testük – a romlott élet, a romlott
szellem rabja –, pazarlás, kéj mocskába merüljön,
s nem lesz céljuk a pénz, a haszon, nem gyötri a rangkór,
lesve az alja-tömeg hullámzó vélekedését.
Áldozatul nem esik a tehetség és a szabadság
a hatalomnak. Nem ví harcot a semmire képes
nincstelen a gazdaggal – hisz polgár, ha szegény is:
boldog a megjáró joggal mindenki fölöttébb.
Földanya akkor alig-munkától sokszorozódva
adja a termést, nem véníti a gond meg az ifjut,
nem rövidíti kiméletlen robot a nyugodalmat,
nem próbál az erényből hasznot senki se húzni.
Ó, ha szerencsés lennék, s szállhatnék a hajóra
én is, hogyha veled hagyhatnám el (ne legyen bűn!)
én is e földet, s juthatnék el a múzsai tájra,
s volna lehetségem rá majd elmondani egy új
nemzet megszületését, hadd tudják az utódok!
Ó, de a sors meggátolt, nem zenghet ki a kürtöm
híres tetteket, el kell mennem, bár nem akarva
vissza az Ister balsorsába, csak ebbe, csak ebbe.
Ám lesz költő más, aki majd elmondja, milyen nép
él ott, és hogy a természet – számunkra nem ismert –
mint terem ott, lesz költő, míg csak a Helikonról
áttelepült múzsáknak szent hajlékot ad Oxford.

1582 *Csorba Győző fordítása*

KOVACSÓCZY FARKAS

Dialógus Erdély igazgatásáról

(részlet)

PHILODACUS. Úgy látom, szavaink különböznek, nem véleményünk. Könnyen összeegyeztethetjük beszédünket, hiszen a fejedelem és a kormányzó között nem nagy a különbség. (1)

EUBULUS. Tehát valami különbséget elismersz. Könnyen megtudjuk, hogy ez mennyi, ha összevetjük a fejedelmet a kormányzóval.

PHILODACUS. Tehát próbáljuk meg.

EUBULUS. A fejedelem a maga jogán mindenkinek atyja a szeretet tekintetében, mindenkinek ura a tiszteletre és szolgálatra nézve; a fejedelem a maga dolgait végzi és intézi, és a saját törvényeinek engedelmeskedik, amelyeknek ő az értelmezője. Mert minden a fejedelem sajátja, úgy, hogy az egész tartomány üdvét és hasznát, akárcsak viszont veszedelmét és kárát sohasem lehet tőle elszakítani és elválasztani. Végül a fejedelem hatalma örökös, és csak életével együtt válik meg tőle. A kormányzónak azonban az a dolga, hogy ne a saját ügyét, hanem másét gondozza; fejedelmének, akinek hatóságában jár el, személyét és méltóságát tekintse; ne a maga hasznát, hanem uráét és a polgárok közhasznát keresse, vesse alá magát a hazai törvényeknek, ne bízza el magát, tartsa meg a hűséget, tekintse az országot a más birtokának, ne a sajátjának. Úgy, hogy amikor az ügy, az idő és a fejedelem kora megkívánja, rögtön tegye le tisztségét, hogy a tartományt épen, jó állapotban adhassa át a fejedelemnek.

PHILODACUS. Értem, hogy hová vezetsz. De oda, azt hiszem, sohasem fogsz eljutni, hogy a kormányzónak e megbecsülése közel kerüljön a fejedelem méltóságához, és hogy neki a legfőbb, a fejedelemhez méltó erényekkel kell rendelkeznie.

EUBULUS. Ezt mindenki tudja. Kitűnően mondja a költő:

> De a játszó gyermek mondja: király lész,
> Csak helyesen cselekedj.
>
> (Horatius, Sat. I. I, 59–60)

Én pedig a te kormányzódtól az erénynek még nagyobb fényét kívánom meg, mint magától a fejedelemtől. Mert semmit sem tartok súlyosabbnak vagy nehezebbnek, mint azt, hogy a fejedelem nevelését úgy fejezze be, hogy mindenki felmentse tisztéből, vagy úgy igazgassa az országot, hogy ne vonja magára az infámia és a gyalázat bélyegét, se az életveszélyt.

PHILODACUS. Sok mindent óhajtunk, amit nem tudunk elérni. Tudod, hogy a legjobb íjász nem az, aki mindig talál, hanem aki legközelebb irányoz a célra. Az a tökéletesség, amit kívánsz, nem juthat egy embernek. Mi, akárcsak az ismert többi ember, semmilyen emberi vonást nem tartunk idegennek. Forduljunk tehát ahhoz az emberi társasághoz, amelyben élünk, és nézzük meg, találunk-e benne valakit, akire ezt a tisztséget bizton ráruházhatjuk.

EUBULUS. Ami szükséges, nem mindig használ is. Nem nélkülözhetjük a kormányzót; legyen ez igaz, amint mondod. De látni kell, hogy milyen kormányzót, hogy ne bízzuk farkasra a bárányt.

PHILODACUS. Csodálkozom, hogy annyira irtózol ettől a véleménytől, mikor látod, hogy mi olyan kormányzót kívánunk, ki nem gyűlöli az embereket, nem utasítja el a jó tanácsot,

nem vezetik érzelmek, szemérem és tisztesség a mércéi cselekedetinek. S ez mit fog tenni, Eubulus? Derék és eszes férfiakat vesz maga mellé, s az ő tanácsuktól és előírásuktól egy jottányira sem fog eltérni. Így hivatala méltóságát a legnagyobb dicséretre méltóan fogja megvédeni. És kinek lehet olyan gyors és éles elméje, s akkora buzgósága, hogy valamilyen köztisztség elvállalása után meg ne erősítené magát hű emberek segítségével, meg ne tárgyalná velük minden dolgát? Ha ugyan nem gondolod, hogy valaha a Scipiók vagy a nagy Pompeius (Róma alapítása után könnyen mindenki között a legelsők), akik ifjan jutottak uralomra, nem ezzel a módszerrel viselték el a legfőbb méltóság terhét. Hacsak nem gondolod, hogy a mi Mátyásunk, akit tetteinek sokaságára és nagyságára nézve senki sem múlt felül, s aki maga is még ifjúkorában kezdte a kormány gyeplőjét kezelni, nem ugyanezen az úton szerezte meg nevének oly nagy dicsőségét. Mert mindezeknek és más nagy uralkodóknak, akik valaha voltak, minden munkájukban, tettükben és tanácsukban számos társuk és segítőjük volt. Mi pedig attól félünk, hogy a mi kormányzónk, akit jó természetűnek és nemes, dicsőségre született lelkűnek óhajtunk, akit az emberek közönséges társaságából keresünk ki, nem – mint valamilyen Timont – házának műhelyéből, vagy mint vad és nem szelídített állatot barlangból hívunk elő, csak a saját szokásait fogja követni, és másokat elutasítva csak a maga feje után fog menni, amint Juvenalis énekli:

> Rendelem, így akarom, s a parancsom máris elég ok.
>
> (Juvenalis, 6, 223.)

Az istenek tartsák tőlünk távol az ilyen bajt, ezt a kegyetlen szörnyeteget. De mi tárgyaljuk a dolgot jó előjelekkel; úgy gondolkozzunk honfitársainkról, hogy nem lesznek őseiktől elfajzottak.

EUBULUS. Nagyon jól boldogulnánk az emberekkel, ha a helyesen kigondolt dolgoknak mindig méltó eredményük volna. De inkább az ellenkező történik; ritkán felel meg ugyanis az eredmény a jó elképzeléseknek, tehát ez csak feltett szándék marad. Könnyebben óhajthatunk, mint remélhetünk olyan kormányzót államunknak, amilyet egyébként élénk színekkel és nagyon jól leírtál. De mit mondjak azokról a nagy emberekről, akiket nekünk idézel? Mint imperátorok, hadseregek élén állottak, s eleinte, míg azok győztesek voltak és a hadakozásban való jártasságukkal könnyen megverték az ellenséget, győzelemmel és diadallal tértek haza, de nem a kormányzás valamilyen sajátos módszerével legyőzött tartományokon vagy országokon uralkodtak. Ezt könnyen belátjuk, meggondolván, hogy fegyvereiket letévén, a magánéletben nem voltak ugyanolyan kiemelkedők, sőt a polgári viszályokban kisebb polgároktól, mint a Petiliusoktól, a Catóktól és hasonlóktól súlyos vereséget szenvedtek. Mi pedig olyan kormányzót keresünk, kinek mindkettőben egyforma a tudása és tekintélye, aki megtanult hadat viselni, de a béke mesterségeiben is annyira kiemelkedik, hogy ezeknek az erényeknek a dicsőségében senki meg nem előzheti. Bár a mi korunk nagyon távol áll a régi időktől, amelyekben amazok a nagyok ékeskedtek. A többi szempontok harcban állnak egymással; hogy a többi körülmények egyenlőek legyenek, amazoknak nem voltak (ami a dolog sarkpontja) gyermekkorban lévő fejedelmeik, akiket az uralom reményében minden tisztes és királyi tudományban kellett felnevelniük. Azt pedig – úgy hiszem – eléggé megérted (ha emlékszel arra a különbségre, amit a király és a kormányzó között tettem), hogy mit felelhetek Mátyás királyról. Nem menekülhetsz tehát, mint látod, véleményed gyönge támaszaihoz. Állíts elénk egy kormányzót, aki tekintéllyel támogathatja a fejedelem zsenge korát és az országot, hogy az ő példájára helyesen rendezhessük a magunk és az ország dolgait.

PHILODACUS. Nem tudom, miért nem fogadod el azt az analógiát, mely a király és a kormányzó között fönnáll, minthogy mindkettő az országlást érinti.

EUBULUS. Mert látom a nyilvánvaló különbséget, s egyébként is szívesen kerülök minden aggályt.

1584 *Bónis György fordítása*

BARANYAI DECSI JÁNOS

Ötezer görög–latin–magyar adagium

(Adagiorum Graeco-Latino-Ungaricorum chiliades quinque)

A kegyes olvasónak az adagiumok ajánlásaként
(részlet)

A közmondások – kétségkívül – hathatós segítséget nyújthatnak a filozófiának, amely az emberi dolgok nagy pusztulásaiban és viszontagságaiban nem csekély mértékben elhomályosult, sőt jóformán el is pusztult, s nagyrészt csak a példabeszédekben maradt fenn és élt tovább; ezeket a példabeszédeket aztán részint szűkszavúságuk és rövidségük, részint ünnepélyességük és bájuk miatt az emberek mindenütt szívesen megőrizték a természet alaptörvényeivel együtt. Másként ugyanis hogyan történhetett volna meg, hogy egy és ugyanaz a közmondás-gondolat egyszerre terjedt el száz meg száz népben és nyelvben, mégpedig úgy, hogy a sok-sok század alatt sem el nem tűntek, sem el nem évültek, pedig ezeknek a századoknak még a pompás városok, a hatalmas országok, sőt még a bámulatraméltó piramisok sem tudtak ellenállni. Tagadhatatlanul van a közmondásokban valami velük született igazság-erő, s amit Cicero szokott mondani Euripidészről: ahány közmondás, ugyanannyi bölcs gondolat s valamiképpen isteni jóslat is.

S nincs semmiféle ok arra sem, hogy bárki is megvesse a közmondások szűkre szabott rövidségét, mert a közmondásokat nem a terjedelmük, hanem a bennük rejlő gondolat értéke és emelkedettsége alapján kell értékelni. Mert ahogyan az aprócska gyöngyszem vagy karbunkulus mindig értékesebb, mint akármekkora szikladarab, és ahogyan a közelebbről megvizsgált parányi élőlényben is nagyobb természeti csoda van, mint a kifejlett példányban: ugyanúgy egy rövidke irodalmi műben is sokszor igen nagy szellemi erőt fedezhetünk fel.

Mert ugyan mi más rejlik ezekben az olyannyira rövid mondásokban és szólásokban, jóllehet csak burkoltan, mint magának a filozófiának tömör foglalata, amelyet annyi jeles filozófus oly sok és hatalmas kötetben ránk hagyott.

Helyesen állapította meg tehát Plutarkhosz, ez a nagy tekintélyű író: a régiek közmondásai hasonlítanak a szent misztériumokhoz vagy (ahogy ez egyházatyák mondják) egyes szentségekhez, amelyekben a legnagyobb, a tökéletesen isteni dolgok szoktak megnyilatkozni szerény és látszatra majdnem megvetendő külsőségekben.

Egyébként amikor azt mondom, hogy a közmondásnak hasznát vesszük a filozófiában, akkor én ezen a kifejezésen mindenféle tudományt értek. Mert jóformán egyetlen szakterület sincs, amelyről ne derülne ki, hogy a közmondásokból valami hasznot ne merített volna, vagy legalább előadásának valamicske bájt és üdeséget belőlük ne kölcsönzött volna. Mert mi a helyzet? Nemde a teológus is szíves örömest ékesíti fel időről időre beszédeit ezekkel a válogatott mondásokkal, mint valami csillogó kis gyöngyszemekkel? Vajon a jogász, az orvos, legfőképpen pedig a költő nem világítja-e meg nagy előszeretettel írásait vagy mindennapi beszédét ilyen erkölcsi mondásokkal, mint valami csillagokkal? A fejedelmeket és a közéleti embereket már nem is említem, akikről alig tudom elképzelni, hogy valami mással jobban tudták volna díszíteni közt érdeklő szózataikat vagy köznapi beszédeiket, mint ezekkel a válogatott közmondásokkal. Mert nem illő dolog, hogy a fejedelmek minden önbírálat nélkül elmondják azt, ami éppen eszükbe jut, de többnyire – ahogy azt méltóságuk megköveteli – inkább csak röviden és lakonikusan, nem pedig hatásosan fejezik ki gondolataikat, ha valamilyen közmondást nem alkalmaznak.

1588 *Csonka Ferenc fordítása*

Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája

(részlet)

Jól tudom én azt, hogy az magyar nemzetnek szokása szerént sokan lesznek az olvasók közül, kik ezt az én munkámat avagy megútálják, avagy ugyan meg is csúfolják és rágalmazzák. De minthogy én jó végre, tisztességes okokból cselekedem: afféle hitván ítíletekkel semmit nem gondolok. Mert mivelhogy egyéb foglalatosságim között ezt az bölcs históriaíró Sallustiust magyar nyelvre fordítottam vala: hasznosnak ítílem lenni, hogy ez az írás ne csak azoknak használna, kiknek főképpen és kiváltképpen hasznokra és tanulságokra magyaráztam[1] vala meg: hanem minden egyéb renden való embereknek is, az kiknek az könyü[2] kezekben jutna. Mert minthogy az embernek élete igen rövid; illik bizony, az mint ugyanezen Sallustius mondja, hogy az kiknek Isten valami ajándékát nyújtotta, ne vigyék életeket olyan hallgatással által, mint az oktalan állatok, hanem tisztességes dolgokban foglalván magokat, ne csak éltekben, hanem még holtok után is tanítsák írásokkal az embereket minden jóra.

Másodszor ezért is akarám ez bölcs írásának magyarázatját egyebekkel közlenem, hogy minden rendbelieket, de főképpen az fejedelmeket, urakat és nemeseket, és egyéb fő renden valókat édesíteném az históriának olvasására, melyekből mind egyéb jó és tisztességes dolgokat, s mind penig hadviselésben való eszességet és jó módot tanulhatnának. Tudom én azt, hogy azt szokták az paraszt katonák[3] mondani, hogy nem könyvekből tanulják az hadviselést. De sokkal különb ítíletben voltanak amaz régi nevezetes bölcs hadakozó fejedelmek. Amaz nagy világbíró Alexander[4] nem szégyenlette azt mondani, hogy ő minden hadi dolgokban való bölcsességet az Homerus könyveiből tanult volna. Ez az oka, hogy még éjjel is feje alatt tartja vala, és mikor az Darius kincse között egy megböcsülhetetlen ládát találtak volna, melynél drágább marhája Dariusnak nem volt, és kérdenék baráti, mit akarna abban tartani; azt felelé, hogy az Homerus írását akarná. Az Scipio is, ki Afrikában az Hannibált meggyőzé, és amaz hatalmas Carthago városát tövéből kiégeté, az Xenophannak Cyrus királyrul írt históriáját éjjel-nappal mondják, hogy olvasta, és minden hadviselését az szerént rendelte volna. Az L. Lucullus felől azt írják, hogy mikoron az nagy Mithridates király ellen elküldetnék, semmit az hadviseléshez nem tudott. De azmíg Ázsiában ére, éjjel-nappal az gályákon históriákat olvasván, oly bölcs hadakozóvá lőn, hogy egynehány százezer embert kevesed magával megvere, és sok tartományokat meghajta.[5] Mely dolgoknak igazsága bizony csak ebből az históriából is megtetszik, melyben az Sallustius, úgy, mint egy tükörben nagy szép dolgokat ád az embereknek eleiben. Mint kelljen az bölcs és eszes tanácsoknak szólani, igen szépen megmutatja az Julius Caesar, Marcus Cato, és egyéb fő tanácsurak példáiban. Mint kelljen az nemes rendnek és egyéb főfő embereknek vétkeket megdorgálni, az C. Marius és C. Memmius példájában eléggé megjelenti. Mint kelljen hadra készülni, sereget gyűjteni, tábort járni, sereget állatni,[6] népet biztatni és minden dolgokban az jó hadnagyoknak[7] magokat bölcsen és jól viselniek, nagy eszesen és világosan mint egy tükörben megjelenti az Metellus, Marius, Petreius, Sylla, és Jugurtha képökben, kik fejenként bölcs, országos hadviselő fejedelmek voltak. De viszontag az Calphurnius, Albinus, Aulus, Turpiliusnak és egyebeknek nevében, szépen kiábrázza[8], kik legyenek az tudatlan és tunya hadviselők. Mint kelljen az nemes rendnek az községhez és viszontag az községnek az felső rendhez magát tartani, honnan induljon az pártolás, és miképpen kelljen

[1] Fordítottam
[2] Könyv
[3] Műveletlen katonák
[4] Nagy Sándor
[5] Uralma alá vet
[6] Csatarendbe állítani az ütközet előtt
[7] Hadvezéreknek
[8] Kiábrázolja, lefesti

annak elejit venni, az Róma városának állapatjából igen szépen megmutatja. Az országárulásnak eredetiről is, okairól, kinyilatkoztatásáról[9] és büntetéséről az Catilina, Lentulus, Cethegus és az többinek példájában igen világosan mindeneknek szemei elejiben terjeszti. Summa: valamennyi vers[10] ebben az históriában vagyon, annyi bölcs értelem és tanúság adatik ezekből minden renden való embereknek. (1).

Harmadszor akarék ez dologgal minden rendbeli tudós embereknek, de főképpen az felső renden valóknak példát adni, és úgymint utat mutatni, mint kellene tisztességes mulatságokkal magokat gyönyörködtetni, és úgymint egyéb gondjoktól megújítani. Sok bölcs és tudós emberek vadnak az mi nemzetünkben még az fő rendeken is. De azok szégyenlik és restellik efféle tisztességes mulatságban foglalni magokat, hanem mikor egyéb dolgokat elúnják, tobzódással, vadászással és egyéb affélével múlatják idejeket, melyek, amint az bölcs mondja, szolgákhoz illendő dolgok. Nem azt cselekedte Cicero, Sulpitius és egyéb fő tanácsurak, hanem bölcs könyveknek olvasásával avagy írásával gyönyörködtették magokat egyéb gondviselések között. Ki lehetett nagyobb úr és fejedelem Julius Caesarnál? De nem szégyenlett ő nemhogy históriát, hanem még grammatikát is írni. Tudja vala ám az, hogy nem árt az penna az kopjának, sem az könyü az paizsnak. Most is az olaszok, németek és egyéb nemzetségek között mind Aristotelest, Cicerót, Virgiliust és mindenféle bölcs embereknek írásokat az ű nyelvekre megfordítják, és azoknak nagy hasznát is veszik. Azokáért az mi nemzetünkben lévő fő tudós embereknek is igen jó volna tisztességes mulatságban, avagy idejekben való dolgoknak históriáját megírniok, avagy Julius Caesar, Livius, Tacius, Curtius és egyéb efféle bölcs historikusoknak írásokat magyar nyelvre fordítaniok. Úgy tanulnának eszességet és úgy tudnák megböcsülleni efféle munkákat. De most szintén úgyan vagyon dolgunk, kik effélékben munkálkodnának, mint amaz bölcs Theodorus Gazának, ki mikor az Aristotelesnek az állatokról írt históriáját görögből deák nyelvre fordította volna, és nagy szépen összeköttetvén és kívül megaranyaztatván egy fejedelemnek bemutatta volna, azt remélvén, hogy ennyi megböcsülhetetlen munkájáért valami nagy segítséggel ajándékoztatnék meg: az fejedelem megkérdvén miben állana az könyünek aranyazása, csak annyi segítséggel lőn neki, az mennyit az könyükötés ér vala, annyi munkáját olyan bölcs embernek semmire böcsülvén.

Végezetre akarnám ezzel az munkával az én örvendetességemet is megmutatnom ahhoz az kereszténségnek győzedelméhez, melyet most az kegyelmes Isten hozzánk megmutatott és naponként hatalmával örögbít. Mert micsoda ember volna az, aki az Istennek ilyen csudálatos jótéteményin nem örülne, és örömét külsőképpen is, az mint lehetne, meg nem mutatná? Ím nem sok időtől fogva az Úristen Bokcsát, Vasócot, Facsádot, Lippát, Jenőt, egész Havasalföldével és Moldovával az keresztyéneknek kezekben adta, hogy az magyarországi győzedelemről semmit ne szóljunk (2). Ki nem csudálkoznék és örülne azon, hogy ilyen világbíró fejedelemnek[11] országos hadát az kegyelmes Isten az mi fejedelmünk[12] által megvereté, és megszégyeníté, nem különben mint amaz nagy Góliátot megveré régen az kis Dávid által (3). Melyekből mit ítílhetünk egyebet, hanem hogy az hatalmas Isten cselekedik az mi fejedelmünk által az pogánságnak megverésében, és az keresztyénségnek szabadításában. Melyet hiszem, hogy az Úristen bizony az egész keresztyénségben nevezetessé teszi és még ennél is nagyobb méltóságokra emeli, hogy ha az Istennek jótéteményével hálaadással akar élni.

Mindezekért az okokért akartam ezt az históriát nyelvünkön kibocsátanom, melyben noha sok igéket nem teljességgel magyarázhattunk ki, minémük az consul, proconsul, praetor, tribunus-plebis és egyéb affélék, mindazáltal, azmint ennyi foglalatosságim mia[13]

[9] Nyilvánosságra kerüléséről
[10] Szakasz
[11] A török szultánnak
[12] Báthori Zsigmond
[13] Miatt

lehetett, azon igyekeztem, hogy igaz magyarázat lenne. De ha mi fogyatkozás volna benne, illik, hogy arról bocsánat adassék. Melyet ha ki nem akar cselekedni, magyarázza ű jobban, avagy más írásnak fordításában mutassa nagyobb serénségét. Legyetek egészségben. Datum die Divi Michaelis Archangeli[14].

1595

Magyar história

(részlet)

II. könyv, III. fejezet

Győr elfoglalása

A had ekképp elrendeztetvén, Schwarzenburg gróf (4) a legszigorúbban megparancsolta az egész seregnek, hogy úgy, ahogy a tatai mezőn a csapatok összeálltak, előírt sorát ki-ki megtartsa, és a győzelem előtt azonnali fejvesztés terhe mellett zsákmány után ne vesse magát. Ezeket kihirdetve szerencsekívánatok között rögtön útnak indulnak, és eljutnak a Szakolca folyóig. Ezen a csapatokat híd gyanánt összeszerelt hajókon viszik át, és már késő éjszaka, a kilencedik óra felé hasonló módon kelnek át egy másik folyón, majd ott töltik az éjszakát. Másnap, mégpedig március hó 28-án, jókor reggel hat óra körül egy mérföldet előrehaladva jobbra fordultak Németi felé, és leereszkedve a völgybe, a lehető legnagyobb csendben ott töltik az egész napot délután négy óráig. Akkor végre Schwarzenburg gróf az egyes nemzetek kapitányait magához rendeli, feltárja előttük haditervét, tüzetesen bemutatja a térképet, mely Győr fekvését a legapróbb részletekig ábrázolja, és kinek-kinek szigorúan a lelkére köti, milyen helyet kell elfoglalnia és megvédenie. Ezek megtörténvén útnak indulnak, és éjjeli két órára arra a helyre érnek, ahol az elmúlt évben a tábor állott. Itt az egész sereg a fent írt rendben felállítván, Schwarzenburg gróf néhány gyalogosával bátran előrement valami mocsáron keresztül, aztán a Raczenberg hegyig haladtak előre. Itt az összes sor megint gondosan elrendeztetett, és mind a lovasokat, mind a gyalogosokat barátságosan figyelmeztették, hogy helyüket megvédjék, aztán amilyen csöndben csak tudtak, megálltak, mert a hidat már körülbelül száz lépésre közelítették meg. És íme, a hold, miután az egész éjszaka sötét felhőktől takarva rejtezkedett, hirtelen oly fényesen kivilágosodott, hogy mindenkit egy szálig rémület lepett meg, hogy a török őrszemek megorrontják a cselt, és a magaslatról az őrök fölfedezik a vakmerő vállalkozást. Ezért Schwarzenburg és Pálfi gyorsan arra biztatott mindenkit, hogy az út szerencsés kimeneteléért imádkozzék. Midőn ez megtörtént, hirtelen sűrű köd borította el a holdat és az egész mennyboltot, sötétség támadt olyannyira, hogy a vár védői elől eltakart mindent, ami alul történt. Ezt látván, mindenki csendes hálát ad Istennek, és sötétséggel takarva összerakják az árkon való átkelés céljából már korábban elkészített hidat, átkelnek az árkon, a petárdát a kapu rácsaihoz helyezik és meggyújtják. Így a kapu rácsozata szétomolván, a kapuhoz viszik a nagyobb petárdát, és hatalmas dörejjel felrobbantják. Ez megtörténvén, a kapu azon szempillantásban izzé-porrá törik, Vabacurtius beront, a többi csapat minden huzakodás és késedelem nélkül rendben követi. A barbárok, akik az őrségen álltak, meghallották a mieink halk sugdolózását és a rengeteg ember morajlását, egy-két törökül tudót ugyan előreküldtek, akiknek azt kellett mondaniuk, hogy élelmet hoztak, és magukkal fogják vinni Áron budai aga fiának menyasszonyát. De a mieink gyorsasága megakadályozta őket abban, hogy a dolgot jelentsék a többieknek. E napokat ők ünnepként tartották, és mindenféle lakomázásokkal, mulatságokkal, vidámságokkal töltötték. Így esett, hogy a legtöbb barbár álomba és részegségbe merülten alig tudott a mámorból kikecmeregni.

[14] Mihály arkangyal napján, azaz szept. 29-én

Sokan mégis csapatokba verődtek, és Polyphemus módjára nagy jajgatással meg kiátozással kezdték a többi küklopszot retteneteskép fegyverbe szólítani (5). Arszlán basa tehetetlen álomba zuhanva aludt akkor, úgy kimerülve a bortól és szerelemtől, hogy nemes magyar törzsből származó felesége alig tudott bele lelket verni. Mikor aztán az asszony felköltötte, észrevette, hogy a többiek őt kiáltják, azt hitte, hogy a janicsárok napi zavargása újult ki, hát megparancsolta, hogy csitítsák le a lázongókat. De mikor ismételten hallotta a jajgatást, megértve – ami csakugyan történt –, hogy a várost csellel elfoglalták, kiszédelegve a mámorból kibújt a takaró alól, és megölelve fiacskáját, akit ez a magyar asszony szült neki, bakancsot rántott, és egy szál köpenyben, karddal övéi csoportjához rohant. Aztán csapatba gyűjtve embereit, rettentő haraggal a mieinkre ront, és fennhangon kiabál: Most aztán bátorság, muzulmánok, anyámasszony katonái, akik annyi szégyent tűrve aljasul elvesztettétek először Füleket, aztán Esztergomot is. Hát nem vesztettetek-e el, gyalázat, éppen most is minden bástyát, megszegtétek a hűséget, és hanyagul végeztétek az őrséget, pedig azelőtt gyakran óvtalak ettől, így a hitetlenek kezére játszottátok ezt a bevehetetlen várost is. Rajta legyetek hát, és vagy a keresztényeket zavarjátok ki innét, vagy bátran a halál elé menve tisztes emlékezetet hagyjatok rólunk az utókorra. Ilyen és efféle buzdítástól tüzelve őrült dühvel rohannak a magyarokra, akik már megszerezték a sáncot, és olyan hévvel csapnak össze velük, hogy egymás után taszigálják le őket a bástyáról. Hasonló dühvel tombolnak a franciák, vallonok, németek ellen, akik már elfoglaltak néhány fontos helyet a városi piacon, és körülbelül három óra hosszat vitézül csatáznak velük úgy, hogy az egyik helyen kétszáznál is többet öltek meg a mieink közül. Mert akkora volt haragjuk, hogy ötvenünk háromszor-négyszer is kénytelen volt az elől egészen a kapuig menekülni. Nemkülönben a város más részein is egyes barbárok oly bátorsággal harcoltak, hogy azokat, akik őket halálra döfték, hasonlóképpen meggyilkolták. Így azután győztes és legyőzött egyenlőképpen pusztult. Míg ezek történtek, néhány barbár a sáncra rohant, erődítményeket emelt, mégpedig olyan vakmerőséggel, hogy a mieinket három ízben is a kapuig kergette, s kétségtelenül az egész városból kiűzte volna, ha lándzsásaink ellen nem állnak tombolásuknak, és helyre nem hozzák a vesztésre álló csatát; ezért aztán ágyúkat kellett odavinni, és azokkal kényszerítették megadásra az ellenálló barbárokat. Miután azonban a basát – aki egyik kezében kardot, másokban zászlót tartott – a kapu bal oldalához közel harminc válogatott emberével együtt a magyar gyalogság két ágyúgolyóval a sáncról letaszította, a többiek rémülten szertefutottak. Néhányan azonban azt mondják, hogy élve fogták el, megölték, fejét aztán a magyar bástyára tűzték. A barbárok előkelőit, köztük a lovassági és zsoldos bégeket, ezredparancsnokokat és janicsáragákat csapataikkal együtt a sáncon lekaszabolták. Egy rész fölhúzódott a sáncra, és mikor végül látta, a menekülés reményét bosszúra szomjasan a sáncon meggyújtotta a puskaport, és annak erejétől úgy röpült a levegőbe, hogy mind ő maga, mind közülünk igen sok szénné égett. Közben a várban sokan egybeverődve akkora vakmerőséggel álltak ellent, hogy végül az ágyúkat kellett rájuk sütni. Isten áradó jóságából így szerezték meg a mieink Győrt. Az elesettek testét, körülbelül négyezer-hatszázhatvanötöt a hömpölygő Dunába vetették. Mások azt mondják, hogy ötszáz barbár esett el. Fogságba került hétszáz, mind bátor férfi, öreg harcos; azok számát, akik a föld alatti cellákba és csatornákba temetve haltak meg, nehezen lehet megállapítani. Találtak kilencszáz nemes lovat, azonkívül fölbecsülhetetlen tömeget mindenféle fölszerelésből és fegyverből. Nagyobb és kisebb hadiágyút, szekerest, mezeit és másfélét vagy ötszázat, puskaporból (...), ötven hordó ólmot, mindenféle nagyságú ágyúgolyóból egy toronyban huszonötezret, három hordónál több aranyat, ezüstöt, néhány font cobolyprémet, hét bolthajtásos termet vagyis csűrt liszttel, mézzel, rizzsel, hússal tele.

1592–98 *Kulcsár Péter fordítása*

ISTVÁNFFY MIKLÓS

Egy csodálatosan szép hársfára, amely Radéczy kertjében áll Pozsonyban, s amelyet ő Apollónak szentelt

(In tiliam mire pulchram, quae est Posonii in horto Radetii ac per eum Apollini consecrata)

Phoebus, e szép hársat, laza lombozatút, sürü árnyút,
  pieri ihlet-ivók dísze, Radéczy, neked (1)
szenteli hű költőseregecske segédlete mellett,
  s rendeli szenteltnek minden időre e fát.
Ő maga gyakran szokta alóla a csillagos égig
  zengni dicsőséged, nagyszerü tetteidet:
mint okitottál gyógytudományra, a fel te találtad
  lant mint pendült meg hajdan az ujjad alatt,
ádáz Pythónt mint teritéd le arany nyilaiddal,
  mint lett sziklaszobor sértegetőd, Niobé.
Nézz le-le, fennjártodban az égnek domboru boltján:
  látsz-e ilyen szép fát bárhol a föld kerekén?
Hesperidák sárkánya nem óv, Phaeácia földje
  sem termett soha még Alcinousnak ilyet,
régibb sorsa tudója, nem állja a mirtusz a versenyt,
  hogy szebb légy, tüskös lombu fenyő, ne reméld!
és ami méltó volt Alcides szőke sörényét,
  kétszinü lombjával megkoszorúzni, se szebb,
sőt, ha ilyet mondhatni előtted, még a babérrá
  vált Daphné sem olyan szép, hogy elébe tegyük.
Éke az égboltnak, Phoebus, Látóna szülötte,
  Taigetosz ormainak járjad a fenyveseit,
vagy sürü lombú Maenaloson kószálj arany ívvel,
  erdők vadjai közt hogy riadalmat okozz,
vagy letevén könnyű nyílvesszeidet meg az ívet,
  szent körtáncra vezesd Aonidák csapatát,
vagy heveredj le a legfőbb Juppiter asztala mellé,
  s nektárt s ambrosziát mindörökülni igyál –
bárhol légy, fajtánk szent megtartója, Apolló,
  jöjj ide, s add meg, amit kérek alázatosan:
add, hogy amint ez az ünnepien néked kijelölt hárs,
  dúsan hajtva, tovább lombosodik virulón:
légyen aképpen örökre virágzó s egyre virágzóbb,
  Isteni Támogató, hire Radéczynek is!
S add, hogy a dögvész, bűnös belharc, háboru, inség
  sújtsa helyettünk már végre a vad törököt!
Mindezekért: örökifju erőd ama régi maradjon,
  és sose lengje be bú fellege homlokodat!

1570 *Hegyi György fordítása*

Felirat a Caselli Nicasius Ellebodius sírjára, aki 1577. június 4-én hunyt el Pozsonyban a királyi helytartó házában

(Epitaphium Nicasii Ellebodii Casletani, qui obiit Posonii 4. Iunii 1577. apud locumtenentem)

Föld s tenger valahány zege-zúga, a csillagok útja,
és ami titkot csak rejt kegyes édesanyánk,
s végül a nyelvek mind: nagyhírü Sztageira fiánál
nem kevesebbet tudsz, nagytudományu Nikáz!
Ámul a Természet, s hogy még mélyebbre hatolhass
benne, magához emelt és az ölébe takart.
Íme, ezért ragadott el, ezért siratozzuk a veszted
belgák, germánok, pannonok, ausoniak. (2)

1577 *Hegyi György fordítása*

Historia

(részletek)

Szigetvár ostroma

Ez előzmények után tört ki az a nagy és nevezetes háború, melyet az öreg és beteges Szolimán az eddigieknél sokkal nagyobb erővel indított a császár[1] ellen, mely Magyarországnak a Duna és Tisza, Kőrös és Maros, Duna és Dráva közti vidékének, majdnem az egész keresztény országnak elpusztulásával végződött. A fennebb említett okok azonban nem tüzelhették őt a féktelen harag és bosszúvágy oly fokára, hogy határtalan kegyetlenséggel és vadsággal harcoljon, hanem igenis a már természeténél fogva vérengző embert elfogta a korlátot nem ismerő gőg és elbizakodottság. Ő tehát kevélységében eltelve, hadjáratainak legnagyobbikához fogott és az ázsiai hadakat előre Drinápolyba küldi, az európai beglerbéget az akangokat, a macedoni, thraciai és peloponnesusi lovasságot, szóval az összes szomszédos népeket Szófia alá, a krími tatárokat pedig, kik Maeotis ingoványai körül laknak, a Szilisztriához tartozó dobrudzsai mezőre rendeli. Ő pedig fehér félvér lován testőr lovasságával és a janicsárok csapatjával június elején indult el Konstantinápolyból s a császári követségi palota előtt a legnagyobb pompával vonult el, csak azért, hogy a követek, bár az ablakok félig be voltak rostélyozva, őt megláthassák. Innen lassú meneteléssel Drinápolyba érkezett és Petraf basát, nővérének fiát, a görögországi beglerbéggel 2000 janicsárral és 25 000 különféle harcossal Magyarországba küldötte előre, hogy egyesülve a temesvári és belgrádi basákkal Gyulát zárják körül és fegyverrel uralma alá hajtsák; a hadjáratot olyképpen tervezte, hogy három oldalról kell a támadást intézni az ország ellen, úgymint a fentebbiek Gyulát ostromolják, maga számára a közeli Egert vagy Szigetet tartotta fenn, az erdélyi ezred pedig a tatárokkal Szatmárt vagy Tokajt vegye ostrom alá.

Az előreküldött hadtest tehát július 12-én ágyúival Gyula alá érkezett, melyet Kerecsényi László 2000 magyar gyalog és lovassal és 600 némettel védett. Kerecsényi hadának nagyobb felével az ellenség lőtávolába ment s azzal hevesen összecsapott, azonban mindkét részről kevesen estek el s ő napszürkületkor a várba visszavonult; az ellenség pedig az éj sötétjében sáncokat hányt s a magával hozott sánckosarakat és nagy ágyúit fölállíttatta. Azonban,

[1] Miksa

mivel a város mellett folyó Kőrös a gyakori esőzések és mellékfolyói megdagadása következtében kiöntött s az egész környéket vízzel öntötte el, az ellenség a vártól csak meglehetős távolságban vethette sáncait és állíthatta föl ágyúit. Ennek következtében az ostromlók sokkal lanyhábban láthattak munkájukhoz, mint ahogyan szerették volna, az ostromlottak pedig kezdetben hősiesen védekeztek. Míg tehát az ostrom lassan haladt előre, Szolimán seregének nagyobb felével Nándorfehérvár alá érkezett s itt egy pár napra tábort ütött, hogy azalatt a tanácsban elhatározza, vajjon jobb volna-e Egert vagy Szigetet megtámadni.

Szolimán végre hosszantartó tanácskozás után elhatározta, hogy Egert veszi ostrom alá részint azért, mert az Szigetnél gyengébb, másrészt pedig mert azt gondolta, hogy onnan a Gyulát ostromló Petrafnak, mivel közel fekszik, könnyebben küldhet segédcsapatokat. Miután ezt így megállapították, tüstént sok ácsot küldött a Dunához, hogy azt Péterváradnál erős hajóhíddal hidalják át. A Belgrádból előreküldött sereget követé Szolimán és az egyesült hadsereggel Péterváradnál tábort ütött, hogy mihelyt a híd készen lesz, Eger felé nyomuljon. E táborba Bosznia basája Musztafa érkezett meg, kit Krupának minapi elfoglalása tett híressé, sereggel és ajándékokkal; erre bízták a budai főparancsnokságot vérrokona, Mehmet ajánlására, meghagyva neki, hogy amint Budára érkezik, fojtassa meg azonnal Arszlán basát, kire azért haragudott meg a szultán, mert Palota ostroma következtében a háború megindítására okot szolgáltatott s felbőszítve a németet, Veszprém, Tata és más helységek elvesztését idézte elő, azután mert hamis jelentést tett akkor, midőn azt mondta, hogy a császári had nincs készenlétben s a török csapatokról nem tud semmi bizonyosat. Musztafának, a boszniai parancsnoknak utódául pedig udvarmesterét, Kilergi basát nevezte ki, meghagyva neki, hogy rendeltetésük helyére azonnal utazzanak... Arszlán azonban nem merte bevárni Musztafát, mivel értesült, hogy az a ránézve végzetes parancsot hozza, hanem helyettesét hagyta hátra, hogy a várat az új parancsnoknak adja át, ő pedig azon ürügy alatt, hogy Szolimán táborába siet, más úton távozott.

Az udvarmester pedig mind a maga, mind a szigeti őrség vesztére arrafelé utazott, ily módon alkalmat adott meggyilkoltatására, amelyet Szolimán megbosszulandó, félbeszakította a tervbe vett Eger ostromát és Szigetet támadta meg. Mert midőn Bosznia felé utazott, 300 lovassal és sok poggyásszal Siklósra érkezett s sátort verve a mezőn, táborba szállott, ámbár a hely parancsnoka, Skander, figyelmeztette őt, hogy ne tegye ki magát könnyelműen a veszélynek, mert a szigetiek, kik igen gyorsan visznek véres portyázásokat végbe, közel vannak. De mivel esős idő volt, s csak egy éjet akart itt tölteni, elhatározásánál megmaradt. Véletlenül történt, hogy Zrínyi, ki Szigetnek volt a parancsnoka, 1000 jó gyalogost és 500 lovast (a babocsaiak is itt voltak Verebélyi Mihály vezérlete alatt) küldött ki Alapi Gáspár és Paprátovics Farkas vezérekkel azzal a meghagyással, hogy Pécs külvárosát pusztítsák el tűzzel, vassal s igyekezzenek kikémlelni Szolimán mozdulatait és terveit. Ezek tehát sötét éjjel haladva, mikor Bissa falu mellé, mely Siklós, Sziget és Pécstől egyenlő távolra fekszik, a három út találkozó pontjához érkeztek, az eső erős szélroham, gyakori villámlás és mennydörgés közepette zuhogni kezdett. Ily viharban a katonák egy ismerős paraszttal találkoztak, aki megmondta nekik, hogy Kilergi basa éppen jókor kevesedmagával Siklós alá szállt. Erre ők megbeszélve a dolgot elhatározták, hogy őt hirtelen megtámadják s foglyul ejtik. Tehát megparancsolják a gyalogságnak, hogy gyors menetelésben tegyék meg az esőzés következtében nagyon sáros utat s így még virradat előtt nagy lármával az ellenségre rontottak. Midőn ezek félálmosan s a nem várt támadástól megrettenve fegyver után kapkodtak, a mieink, kik számra és erőre nézve ezeket jóval fölülmúlták, őket könnyen szétverték és megölték. Mehmet fölocsúdva álmából, fegyvert ragadott, midőn vitézül védelmezte magát, jobb karját levágták, haldokolva lebukott s bukása közben a feltüzelt gyalogosok fejét vették, jeles fiát pedig, ki tájékozódni nem tudott, a puskások erős lövöldözés közepette a városnak vízzel telt árkába kergették s ott megölték. A többiek pedig sokáig harcoltak s hiába kértek segítséget a városban lévő társaiktól, mert Skender veszélyesnek tarotta kapuit ily sötét és borzasztó éjben kitárni – végre legyőzték őket s futásnak

eredtek, egy részüket azonban üldözés közben leölték, a másik rész pedig sebeitől és a harctól kimerülve a közeli erdőbe menekült. A mieink diadalmasan felszedték a sátrakat és a poggyászt, amikor is nem megvetendő mennyiségű faragott ezüstneműn kívül bizonyos összegű vert pénzt és 17 000 aranyat, úgyszintén arannyal kihímzett öltözeteket, fegyvereket, remek kivitelű pengéket, méneket s nagyszámú hadiszereket zsákmányoltak, úgyannyira, hogy a győzők az ellenség fényes ruháiban büszkélkedve tértek haza. Foglyul alig esett valaki, mert a vezérek kiadták a parancsot, hogy mindazokat öljék meg, kik fegyvert ragadnak, s azonkívül az ellenség nagyobb része nem törődve bajtársával inkább futással akarta megmenteni életét.

Szolimán a Dunát már áthidalta és a görög és az ázsiai lovascsapat, mely mindig az előhadat képezte, át is kelt és a szomszéd parton lévő Bácsba vonult, hogy onnan Eger ellen intézze a támadást, midőn Szolimán a menekültektől megtudta övéinek pusztulását és az udvarmester gyászos kimúltát. Fájdalomtól és dühtől reszketve, visszarendelteté a már átvonult előhadat, a hidat azonnal lebontatá, a bárkákat és deszkákat a Belgrádról és vidékéről a legnagyobb gyorsasággal berendelt társzekerekre rakatja és Eszékhez viteti, hogy Szigetnél az útba eső Dráván hidat verjenek. Hamzsának, a pécsi parancsnoknak fejvesztés terhe alatt megparancsolja, hogy munkáját a lehető legrövidebb idő alatt fejezze be, ő pedig jelt adva az indulásra, az egész hadsereggel Eszék alá, a Drávához vonult.

Miután tehát a janicsárok a külerődöt elfoglalták, a sáncokra számtalan zászlót tűztek ki, két napig, azaz szeptember hó 6-án és 7-én ott maradtak, a mieink pedig a belső várba zárva várták a végzetes napot erős lélekkel, a tűz oltásával mitsem törődve. Szeptember hó 8-án, Boldogasszony születése napján a janicsárok, noha a tűz még teljes erővel dühöngött, röppentyűket dobálva a várba, a tüzet még jobban kiterjesztették s Zrínyi lakását felgyújtották. Mehmet (3) pedig, ki a seregben a leghatalmasabb volt, mihelyt észrevette, hogy a belvár is ég, virradatkor dob- és trombitaszóval a rohamra jelt adott. S késedelem nélkül az ellenség oly tömege rontott elő, hogy az egész mezőséget a lovas és gyalog hadak betöltötték. Miután ezt meglátta Zrínyi, szolgájának, Cseronkoni Ferencnek megparancsolja, hogy rövid selyemdolmányát hozza, s azt felveszi, fejére csillogó arany boglárba foglalt forgós kalpagot tesz, amellyel ünnepeken és lakodalmakon szokott megjelenni, s dolmánya mindkét zsebébe 100–100 aranyat tesz jutalmul annak, ki őt megöli (ezek közt nem volt török arany) s mellé teszi a várkulcsot s számos kardja közül kiválasztja azt, mely atyjáé volt, mondva, hogy ez őt számos vészből s veszélyből kimentette s ezzel már sok dicsőséget szerzett, most pedig bátran lép az elé a vég elé, melyet a gondviselés rendel, s míg csak lélekzeni tud, nem engedi, hogy bilincsbe verve hurcoltassék az ellenség táborán keresztül. S a szobából a pitvarba menve, midőn látta, hogy a vár tüzét semmi hatalom sem tudja elfojtani, s abban a hőség s füst miatt tartózkodni nem lehet, a harcra készen s parancsát váró katonákhoz körülbelül ezeket mondá:

„Bajtársak! Világosan láthatjátok, hogy áll a mi ügyünk s hogy a sors mily balul s kegyetlenül gondoskodott rólunk. Oda jutottunk, hogy nem az ellenség erejének vagy vitézségének, hanem tűrhetetlen tűzvésznek esünk áldozatul. Én tehát hozzátok nem mint tanácsadó, hanem mint a végóra hirdetője jöttem, s az sem az én tervem, hogy itt maradjunk s a dühöngő lángok martalékául essünk, de még azt sem mondom, hogy önbizalmunkat jobban elveszítve, mint amennyire a kereszténnyhez illik, a hirtelen kétségbeeséstől indíttatva a megadásnak gyáva feltételeivel foglalkozzunk. Valamint tehát én nektek a minap esküt tettem s viszont ti nekem, hogy összetartva vitézül, bátran élünk vagy halunk, úgy most arra buzdítlak s amennyire lehet, rábeszéllek titeket, hogy félretéve a gyáva gondolatot, hírünkhöz s dicsőségünkhöz méltó halállal haljunk meg. Oly mostoha volt hozzánk a sors, hogy semmit sem hagyott nekünk fegyvereinken és fegyvereinkre emlékező lelkünkön kívül hátra, s örök és gyalázatos szolgaság vár ránk, ha fegyvereinket férfiakhoz éppen nem illően, túlságosan féltjük. Haladjunk tehát a nemesebb és dicsőteljesebb úton, megvetve az életösztönt s rohanjunk a fegyverek közé úgy, hogy bebizonyítsuk: nemcsak dicsően éltünk,

hanem bátran s állhatatosan mentünk a halálba, s ily módon vitézségünk örök emlékét hagytuk hátra utódainknak s az egész világnak. Kövessetek engem, katonák, mint eddig követtetek, s merítsetek belőlem, mint jó forrásból, példát, hogy a csalfa, gaz ellenség ne dicsekedjék azzal, hogy minket bilincsekbe vert s ami a legkeservesebb volna, börtönbe is vetett, s hogy vitéz tettünket minden század csak a megillető dicsérettel említse!"

E szavakat az őrség lelkesült tetszés-zaja követte, mindnyájan azt kiabálták, hogy ugyanaz az ő akaratuk, ugyanaz a szándékuk, s ők is a várkapu szegletébe hányták a pajzsokat, páncélokat, sisakot, vértjöket, sőt hogy könnyebben mozoghassanak, még a kardok hüvelyét is (mert elhatározták, hogy dicsőn halnak s nem élnek ocsmány életet) s könnyű ruhában a meztelen kardot tartva a kezükben, készültek az utolsó útra... Zrínyi Horváth Györgynek megparancsolja, hogy az égő kanóccal süsse el az ágyút, mely lövés következtében az ellenség közül körülbelül 600-an részint megölettek, részint megsebesültek. Ezután kirohant a kis csapat s oly elszántsággal harcolt, milyet a végső kétségbeesés szokott előidézni; elöl ment Zrínyi, kezében a kerek pajzzsal és karddal, mellette a császári zászlóval a kezében a vitéz Juranits Lőrinc.

Zrínyit egy golyó mellén találta, s noha sok vért veszített, mégsem szűnt övéit kitartásra s vitézségre serkenteni, míg végre egy újabb golyótól, szeme s füle közt eltalálva, összerogyott; ugyanitt estek el oldala mellett kevés kivétellel a janicsárok öldöklő fegyvereitől találva valamennyien.

1590–1606 *Endrei Ákos fordítása*

PATAKI NÉVTELEN

Eurialusnak és Lucretiának szép históriája

Első rész

1. Sok erős férfiak, bölcsek és királyok szerelem miatt vesztek,
Ifjak, szép lányok sok mérges nyilai miatt megemésztettek;
Országok pusztultak, városok és várak mind földre letörettek.

2. Párisnak szerelme Priamus királynak birodalmát elveszté,
Tróját eltöreté, Hektort levágatá, királyt is megöleté:
Ilyen szép országnak minden tartományát ellenség-kézben ejté.

3. Egy pogán asszonnak szerelme Sámsonnak elméjét megvakítá,
Az ő mondhatatlan erejét elveszté, szemeit kifolyatá,
Ő magát is végre pogányokkal együtt az föld alá borítá.

4. Szent Dávidnak fia, bölcs Salamon király, Istennél kedves vala,
De Faraó király leányi[1] szerelme miatt bálványt imáda:
Mindenféle renden az vak szerelemnek vagyon ily nagy hatalma.

[1] Sulamyth

5. Sokakról szólhatnék, kiknek példájokról lehetne több beszédem,
De most kiváltképpen két ifjú személynek szerencséjét éneklem,
Kikben mérges voltát igen megmutatja az kegyetlen szerelem.

6. Egyik Eurialus, másik Lucretia, – mind az kettő szép vala;
Tűrhetetlenképpen egymás szerelmére felgerjedtenek vala,
Kinek sebes tüze miatt végezetre az egyik meghólt vala.

7. Azért most öt részre beszédemet rólok én ez énekben osztom:
Az első részében az ő szerelmeknek indulatját megírom,
Azután egymásnak küldött leveleket más részében megmondom.

8. Sok szerencséjekről és nagy örömekről két részében éneklek,
Utolsó részében szörnyű haláláról az asszonnak beszélek.
Ha reá hallgattok, szerelem hatalmát ebből megérthetitek.

9. Mikoron először Senas városában Zsigmond császár ment vala,
Drága készülettel, csuda nagy örömmel őtet fogadták vala;
Szent Márta temploma mellett egy palotát néki szerzettek vala.

10. Ceremóniáknak végezése után az templomból kilépék,
Mentében négy asszon, egymáshoz hasonlók, előtte megállapék;
Azoknak szépségét császár hogy meglátá, lováról leugordék.

11. Ő ideje szerént jóllehet az császár immár ifjú nem vala,
De az bujaságra természeti szerént gyors és hajlandó vala;
A szép asszonyokkal való nyájasságban ő gyönyörködik vala (1).

12. Asszonyok köziben magát elegyítvén fordula szolgáihoz;
Kérdi, hogy ha láttak volna életekben hasonlót asszonyokhoz?
Meghaladták – úgymond – az emberi személyt, hasonlók angyalokhoz.

13. Asszonyok ezt látván, szemeket az földre legottan lefiggeszték,
Szemérmetességgel az ő szépségeket inkább megékesíték,
Ő tekintetekkel Zsigmond császár szűvét igen megsebesíték.

14. Termettel, orcával, ruhával ezek közt Lucretia szebb vala.
Ki még húsz esztendőt ő ideje szerént meg nem haladott vala.
Camillák nemzete, néki Menelaus méltatlan ura vala.

15. Ennek állapatja magasb az többinél, haja bővséges vala,
Aranyban, kövekben annak kötözése és aranyszínű vala!
Szép magas homloka semmi semergéssel[2] nem rútíttatott vala.

16. Szemöldöke néki kézíj módra hajlott, szeme fekete vala;
Orra szép igyenes, teljes rózsaszínű piros orcája vala;
Klárisszínű ajka, fejér apró foga, szép kicsin szája vala.

17. Örvendetes szava, ékesen szólása, tistességes tréfája,
Mindeneknél kedves, ifjaknál szerelmes, sokaknál nyájassága;
Sem félénk, sem merész, de nagy mértékletes minden dolgában vala.

18. Arany, gyöngy és ezüst, nagy szép drága kövek ruháját ékesítik,
Császár udvaránál nagy sok fő emberek csak őtet emlegetik,
Valahová térül, mindennek szemei őreá fordíttatik.

19. Udvar népe közte egy szép ifjú legény Franciából jött vala,
Eurialus neve, kazdag nemzetsége, de közép ember vala,
Harminckét esztendős, szép ékesen járó, teljes orcájú vala.

20. Magaviselése egyenlő erkölcsű, császárnál igen kedves,
Szolgákkal, szerszámmal, lovakkal, ruhákkal az ő szállása teljes:
De szerelem ellen ezekkel nem lehet azért ő győzedelmes.

21. Nem sok üdő múlván láták ezek egymást, felette megkedvelék,
Jóllehet szerelmét sem egyik, sem másik egymásnak nem jelenték,
De az felgerjedett tüzet sokáiglan ők el nem fedezheték.

22. Egymással sokáig beszéddel, szólással öszve nem férhetének,
Mert mind nemzetséggel, nyelvvel és szólással egymástól külömbeznek:
Csak tekintésekkel és az ő szemekkel egymással beszélhetnek.

23. Megsebesült szűvel, felgerjedt elmével Lucretia búskodik,
Urát nem szereti, házas voltát látja, szüntelen gondolkodik;
Sem éjjel, sem nappal az szerelem miatt elméje nem nyughatik.

24. „Semmi gyönyörűség nincsen én uramban – ő magában azt mondja –,
Gyűlőséges szava, sok ölelgetése, kedvetlen csókolása;
Jövevén ifjúnak csak tekinteti is nálam feljebb haladja.

25. Az felgerjedt lángot olts meg most magadban, ha lehet, Lucretia!
Vajha ez lehetne, bizony az én szűvem nem lenne búskodásba,
De szokatlan erő akaratom nélkül elmémet háborgatja.

26. Tudom, mi vólna jobb, de most az gonoszbat kell énnékem követnem,
Jövevén ifjúval (óh én búsult szűvem!) mi közem vagyon nékem?
Miért hogy idegen országbéli ágra gerjedez az én szűvem?

27. Vajon s nem adhat-e ugyanezen föld is, ki kedvemben lehessen?
Hogyha az én szerelmem mostani uramtól illyen igen idegen:
De képe, termete szép Eurialusnak szüntelenül szűvemben.

28. Kit nem indíthatna ifjú szép orcája, vitézi állapatja?
Ki az én szűvemet kelleténél feljebb immár általhatotta,
Majd kétségben esem, ha ő is szerelmét énhozzám nem mutatja.

29. Nem tudok mit tennem, elárulhatom-e az én tisztaságomat?
Valamely idegen férfira bízzam-e titkomat és magamat?
Ki ha megcsal engem, más leánt szeret meg, elhagyja én ágyamat.

30. De nem azt mutatja ékes ábrázatja, víg és nemes erkölcse;
Valami csalárdság, kit kellene félnem, hogy ő benne lehetne,
Ottan megeskütöm, hogy én szerelmemet soha el ne felejtse.

31. Nem félek bizonnyal, minden késedelmet majd kivetek szűvemből,
Az én szépségemet, mert ő is szereti, látom tekintetiből;
Vagy itt marad velem, vagy véle elviszen, esmerem erkölcséből.

32. Vajjon elhagyjam-e férjemet, anyámat, az én kedves házamat?
Ne engedje Isten, hogy én cselekedjem illyen nagy gonoszságot,
De kegyetlen anyám gyakorta megbántja az én vígasságomat.

33. Férfi nélkül pedig örömesben lennék, hogynem urammal élnék,
Házam ott lehetne, hol Eurialussal kedvem szerént élhetnék;
De viszontag hütem és én nemzetségem nagy kisebbségben esnék.

34. Mit árthat énnékem, kit ingyen sem hallok, ez községnek beszéde?
Azki hírét-nevét felettébb őrüzi, nincs semmi merészsége;
Nem újonnan történt, és nemcsak énrajtam ily dolognak kezdete.

35. Szép Ilonát Páris akaratja nélkül el nem vihette volna,
Medeát az Jason Kolkhus szigetiből el nem hozhatta volna:
Az sokaság között ha én is vétkezem, senki nem csudálhatja..."

36. Igyen Lucretia az ő elméjében sokáig tusakodék,
De az szerelemtől minden okossága végre meggyőzetteték;
Eurialusnak is hasonlatos lánggal elméje gyötrődteték.

37. Császár udvarának mellette szép háza Lucretiának vala;
Másfelől mellette csak közel hozzája Eurialius szállása.
Udvarban mentében asszont az ablakról mindenkoron jól látja.

38. Naponként szép könnyű pej lován ház előtt önnönmagát hántatja,
Császár előtt állván, gyakorta szemeit az ablakra fordítja,
Kiből szerelmeket már önnönmaga is Zsigmond császár jól látja.

39. Azkik azt mondani szokták, bizonyára nincsen abban hamisság,
Hogy az szegények közt alacson házakban lakhatik az tisztaság,
Drága palotákban szemérmetességet nem tarthat az kazdagság.

40. Valaki szüntelen kedve szerént lakik, szüntelen szomjúhozik;
Jelen valót megún, megtiltott dologra gyakorta igyeközik,
Mert az jólakástól az gonosz kévánság inkább felgerjesztetik.

41. Igyeközik vala szerelmét kivetni szűvéből Lucretia,
Kiért ő házában, hogy azt megolthatná, bérekeszkedik vala;
De mihent meglátá, az megaludt szikra újonnat fellobbana.

42. Gyakran gondolkodik, kinek nagy szerelmét bátran megjelenthetné,
Mert az titkon való láng az ő elméjét sokkal inkább égetné;
Ura szolgái közt vala egy vén ember, kinek Sosias neve.

43. Német nemzetségből igen jámbor és hív szolga Sosias vala;
Ennek az ő titkát ilyenképpen asszon megjelentötte vala,
Mikor nagy sereggel az ő háza mellől császár bémegyen vala.

44. „Tekintsed Sosias, mely igen szép ifjak az császár környül vannak,
Mindez világ szerént ezekhöz hasonlók bizony nem találtatnak,
Ruhákkal, szerszámmal, termettel, szépséggel mindent feljülhaladnak.

45. Vajha az Úristen urat ezek közül nékem engedett vólna!
Kinek szépségeket ha mostan nem látnám, soha nem hittem volna,
De mond meg énnékem, ha mely ezek között ismeretedben volna?"

46. „Sokat ezek közül ismerek, asszonyom" a szolga így felele;
De az Franciából való Eurialust kérdi hogyha ismerné.
Sosias azt mondá az ő asszonyának, hogy azt is jól ismerné.

47. Szóla Lucretia: „Tudom jámborságod, hogy nem mondod senkinek;
Megvallom tenéked felgerjedett tüzét ehhez nagy szerelmemnek;
Jelentsed meg néki, kérlek, hozzá való akaratját szűvemnek."

48. Felele a szolga: „Mit hallok tetőled? gonoszság ez, asszonyom!
Nemhogy megművelném, de csak szűvemben is bizony bé nem bocsátom,
Az én vénségemre, higgyed, én uramat soha el nem árulom.

49. Inkább ezen kérlek, tekintsd meg nemzeted, győzd meg te szerelmedet!
Most még igen könnyen az újonnan indult tüzet megenyhítheted,
Ki hogyha felgerjed, semmi orvossággal eleit nem veheted.

50. A szeretet soká titkon nem maradhat, mert ő maga kiterjed;
Ha urad megtudja, gondold meg erkölcsét, mint cselekedik veled?"
Monda Lucretia: „Hallgass, én urammal szűvemet ne rettentsed.

51. Ki haláltól nem fél, meghiggyed, Sosias – nem retteg más dologtól.
Valamit én reám hozand a szerencse, el kell szenvednem attól;
De meg nem szűnhetem, igazán megvallom, az én kévánságomtól."

52. „Mit veszted magadat! – felele Sosias – szégyeníted nemzeted!
Csak tenéked lészen te nemzetid között *parázna asszon* neved,
Gondolatod kedig sok őrző szemektől talám véghez sem vihedd.

53. Melletted vén anyád, férjed és leányid szüntelen veled vannak;
Uram háza népe és jámbor szolgái tőled el nem távoznak;
Ha ezek hallgatnak, az kövek is reád és az ajtók kiáltnak.

54. Ha senki tenéked őrződ nem volna is, tudja Isten dolgodat,
El nem szenvedi ő, hogyha el nem hagyod gonosz gondolatodat;
Gondold meg uradat, ne rútitsd magadat, tartsd meg tisztaságodat!"

55. Felel az asszony: „Azt igazán mondod, szerelmes atyámfia,
De az uralkodó megdühödt szerelem szűvemet háborgatja,
Tudván az gonoszra akaratom ellen hanyatt-homlok indítja.

56. Nagy sokat magamban róla gondolkodtam, ellene tusakodtam,
De nem volt mit tennem, fejemet immáron alája holdoltattam,
Kérlek, ne hagyj engem, légy segítség ebben, azmit most reád bíztam."

57. Nagyot fohászkodék Sosias azt hallván, monda Lucretiának:
„Az én gondban-fáradt vén fejemért szólok néked mint asszonyomnak,
Ne veszesd híredet, enyhítsd meg elmédet, tarts meg nevét uradnak!"

58. „Megfogadom szódat, nem hagyom még most el én szemérmetességem;
Meggyőzöm halállal az szerelmemet, hogyha el nem rejthetem:
Vassal vagy méreggel én tisztaságomat talán megőrüzhetem."

59. Igen megrettene Sosias ezt hallván, mondá, hogy: „Nem szenvedem!"
Szóla Lucretia: „Ha én elvégeztem, te meg nem tarthatsz engem,
Erre sok fő asszonyemberek példája vitt és vezérel engem."

60. Látván ezt a szolga, hogy az ő beszéde nála semmit nem fogna,
Mondá, életére, hogynemmint hitére, már nagyobb gondja volna;
Fogadá, hogy mennél hamarább találná, Eurialusnak szólna.

61. Ezzel felgerjedett elméjét asszonnak jó reménségre vivé,
Az ő fogadását csak szóval ígíré, de bé nem teljesíté,
Hogy halogatással asszonnak szerelmét ő megkisebbíthetné.

62. Nagy sok ideiglen asszonnak ő szűvét reménséggel táplálá,
De hogy hazugságban immár ne maradna, az ifjúhoz indula:
„Óh mely igen szeret egy asszon tégedet!" – ő neki csak ezt mondá.

63. Kérdezkedésére annál többet néki Sosias nem felele,
Eurialus őtet, honnat jő s ki volna? ingyen meg sem ismeré:
Hogy szép Lucretia küldte volna hozzá, soha azt ő nem vélé.

64. De a szerelemnek kemény nyila szűvét általhatotta vala,
Semmi nyugodalma sem éjjel, sem nappal őnékie nem vala,
Titkon való lángtól belől az ő szűve megemésztetik vala.

65. Régi erősségét jól tudván magában, igen csudálja magát,
Szidalmazza szűvét, hogy elhagyta volna előbbi okosságát,
Mert a szerelemnek érzi ő magában győzhetetlen hatalmát.

66. Ezt mondja magában: „Most tudom, mi légyen a szerelemnek tüze,
Kibe nagy rettegés, nagy sok gondolkodás: rövid annak élete;
Nem tusakodhatom, mint eszembe vészem, semmiképpen ellene.

67. Illik énhozzám is az, mitől magokat királyok sem óhatták;
Sem bölcs Alexander[3], sem az erős Sámson el nem távoztathatták,
Sőt amaz igen bölcs Aristotelest is szentnek itt nem találták.

68. Herculesről mondják, hogy kardját levetvén, guzsalyat vött kezében,
Hogy szeretőjének illy engedelmével lehessen jobb kedvében;
Noha őnálánál erősb vitéz nem volt ez föld kerekségében.

69. Természettől vagyon hintetvén szívünkben az szerelemnek magva,
Vadak és madarak, fene oroszlánok vannak ő hatalmában;
Tengerbeli halak vízben sem lehetnek miatta bátorságban.

[3] Nagy Sándor

70. Ifjakat ő bírja, véneknek megaludt szűveket felemeli,
Mindeneket meggyőz és szokatlan tűzzel a szűzeket égeti:
Hát mit erőlködem természetem ellen most én is igyekezni?..."

71. Ezeknek utána módot keres vala, ki által elvégezné;
Nisus, egy barátja, efféle dolognak csuda okos mestere,
Gyorsan egy vén asszont fogada, ki ilyen levelet néki vinne:

Második rész

Eurialus Lucretiának

1. „Köszönetem után írásomban néked egészséget kévánok,
Hogyha vígasztalást és jó reménséget én tenálad találok,
Mert mind egészséget és mind reménséget én csak tetőled várok.

2. Enmagamnál immár Lucretia téged sokkal inkább szeretlek,
Vélem, te magad is eszedben vehetted, mely igen kedveltelek;
Megsebhedt szűvemnek sok fohászkodási bizonsági lehetnek.

3. Tudom, temagad is gyakorta jól látod az én ábrázatomat,
Netalám szántad is, hogy láttad szememből sok könnyhullatásimat,
Kérlek, vedd jó néven, ha megnyitom néked most az én titkaimat.

4. Az te nagy szépséged, kedves ékességed most megfogott engemet,
Most vészem eszemben, szerelem mi légyen, hogy én látlak tégedet,
Te az Cupidónak birodalma alá holdoltatál engémet.

5. Sokat erőlködtem, megvallom tenéked, hogy ezt elkörülhetném,
De nagy szépségedtől, ékes termetedtől igen meggyőzettetém,
Már te rabod vagyok, fényes szemeidtől mert én megkötöztetém.

6. Nem lehetek immár soha enmagamnak többé birodalmában,
Életem, halálom és gondolkodásom vagyon te hatalmadban,
Mind éjjel s mind nappal tégedet kévánlak, várlak az én ágyamban.

7. Te magad tarthatsz meg, csak te veszthetsz el is, válaszd el most egyiket:
Tégy választ énnékem, hogy te írásodból érthessem meg elmédet:
Beszéddel is ne légy mostan külömb hozzám, mint látom szemeidet.

8. Nem nagy dolog, higgyed, óh szép Lucretia, tőled azmit kévánok,
Elég lészen nékem, ha egynéhány ígét én tevéled szólhatok,
Az én levelemben tőled ennél többet bizon én sem kévánok.

9. Ezt ha megengeded, bódog ember lészek, ha megtartod, elveszek.
Immár hűségedre bíztam én magamat, kit felette szeretek;
Légy jó egészségben, óh én édes lelkem, talán véled lehetek!"

10. – Pecsét alatt gyorsan az levelet ottan Lucretiának küldé,
Az önnön házában – szerencse úgy adá – csak egyedül találá;
Kitől hozta volna, annak kévánságát hűséggel megjelenté.

11. Gonosz híre-neve, ez asszonyembernek egész várasban vala,
Hogy ezt küldte hozzá, oly nagy kisebbségnek szép Lucretia tartá.
„Micsoda tégedet hozott én házamhoz, gonosz asszon? – azt mondá. –

12. Tisztességes személyt álnak beszédeddel hogy mérsz megkésérteni?
Nemes asszonyoknak hogy mered ágyokat te mègszégyeníteni?
Ifjaktól levelet, undok asszonyember, hogy mérsz nékem mutatni?

13. Ha tisztességemet és ifjúságomat most meg nem tekinteném,
Levelet senkinek soha nem hordoznál, véled azt cselekedném;
Menj el azért tőlem mindjárt leveleddel, gonosz asszon, éntőlem.

14. Azvagy add kezemben, hadd égessem mind el álnak íratásodat;
Temagad siess el, míg uram meg nem lát, ne üsse meg hátadat;
Többé soha ne lásd, gonosz asszonyember, az én ábrázatomat!"

15. Az levelet kapá, szaggatá, tapodá, az hamuba béveté,
Kire az vénasszon, tudván asszonyoknak illy erkölcsét, felelé:
„Megbocsáss asszonyom, mert nálad kedvesnek ezt az én szűvem vélte.

16. Ha azt nem engeded, kitől hozzád jöttem, hogy ismét ahhoz térjek,
Szódat megfogadom, de meglásd, hogy kitől engem most hozzád küldtek!"
Gyorsan visszatére, és jó reménységet vűn az ifjú legénnek:

17. „Légy nagy vígasságban, vitéz Euriale! igen szeret tégedet,
Hogynemmint te őtet, látom, sokkal inkább kedveli szépségedet,
Szépen megolvasá, igen csókolgatá mind az te leveledet.

18. Nem lőn üressége, hogy választ tehetne most az te írásodra,
De el nem múlatja, hamar ír tenéked ismét kévánságodra!"
Vénasszon kijöve, ifjú soha többszer reája nem találá.

19. Az elszakadozott papirost viszontag Lucretia felszedé,
Mindenik darabját levélnek viszontag helyére helyhezteté,
Ezerszer olvasá, igen csókolgatá, ládájában bétevé.

20. Levélnek hol egyik, hol másik darabja szűvét igen fúrdalja,
Végezé magában, hogy ő akaratját az ifjúnak megírja;
Ezen ígékkel írt levelet vitéznek követ által bocsáta;

Lucretia Eurialusnak

21. „Hadd el, ne reménljed, azmit meg nem nyerhetsz, Euriale, szűvedben!
Levéllel, követtel ne sérts meg engemet jó híremben-nevemben,
Higgyed, hogy nem találsz azok között engem, azkit gondolsz elmédben.

22. Nem vagyok bizonnyal, ifjú Euriale, kinek mostan alítasz,
Hogy kerítő asszont, tisztességem ellen én házamhoz bocsátasz;
Én életem tiszta, keress más szeretőt, mert engem meg nem csalhatsz.

23. Egyebekkel élj úgy, azmint néked tetszik, de éntőlem elszűnjél,
Semmit ne kérj tőlem leveleid által illyen vakmerőséggel,
Tudod, hogy nem méltó ember vagy énhozzám, azért légy egészséggel..."

24. Jóllehet keménnek tetszék ez a levél ifjú Eurialusnak,
Mert különbez vala előbbi szavától az elküldött asszonnak:
Mindazáltal arra útat nyita néki, írhatnának egymásnak.

25. Hün az követnek is, kit szép Lucretia hozzája küldött vala;
De igen búskodik, hogy az olasz nyelven ő szólni nem tud vala,
A szeretet ezben igen gyorssá tevé, mert hamar megtanula.

Eurialus Lucretiának

26. Néki megfelele, inté arra őtet, reá ne haragonnék;
„...Mert jövevény lévén, nem tudtam ki légyen, kivel levelet küldék
Tisztességkereső szerelem lőn oka, hogy én tenéked írnék.

27. Bizonyára tudom, óh szép Lucretia, szemérmetességedet,
Nem mostan hallottam, kit inkább szeretek, az te tisztaságodat;
Higgyed, hogy gyűlölek én is, Lucretia, szemtelen asszonyokat.

28. Feljebbvaló jószág szemérmetességnél nincs az asszonyállatban,
Mert a szép ábrázat változandó jószág, és vagyon elmúlásban,
Kihez ha nem járol az szemérmetesség, nincsen dícsíret abban.

29. Azért szerettelek, azért tiszteltelek mindeneknek felette,
Oly dolgot nem kérek, ki miatt kissebbülj te híredben-nevedben,
De mit írásomból elméd meg nem érthet, beszédem megjelentse."

30. Az levéllel együtt drága ajándékot Lucretiának külde;
Kéré, ne múlatna, hanem levelére mindjárást választ tenne;
Nem sok üdő múlván az szép Lucretia néki ígyen felele:

Lucretia Eurialusnak

31. „Elvőm leveledet, nem panaszolkodom már az te követedről,
Nem nagyra becsülem, amit nekem írtál hozzám nagy szerelmedről.
Mert sokan szerettek heában engemet, példát vehetsz azokról.

32. Hogy beszélhess vélem, éntőlem nem lehet, sőt úgyan sem akarom,
Ha fecske nem lehetsz, egyedől én tőled bizony nem találtatom;
Hogyha akarnám is, őrzőktől és magas házaktól megtiltatom.

33. Ajándékid vöttem, mert az ő szép mívek engem gyönyörködtetnek.
Ím egy gyűrőt küldtem, hogy éretted nálam heában ne legyenek;
Te ajándékidnál nem kevesebbet ér, Isten legyen már véled..."

Eurialus Lucretiának

34. Bővebb szóval választ Eurialus íra a szép Lucretiának:
„Nagy örömem vagyon, hogy véget vetettél panaszolkodásidnak,
De hogy szerelmemet kevésre becsülöd, az oka bánatimnak.

35. Tudom, hogy nagy-sokan tégedet szerettek, de így mint én nem égtek,
Talán te nem hiszed, mert semmi helye nincs tenálad beszédemnek,
Ha véled szólhatnék, bizonyára nálad útálatos nem lennék.

36. Vajha ideiglen fecskévé lehetnék, azmint temagad írod,
Jóllehet balhává örömesben lennék, nem tennéd be ablakod;
Azt én nem úgy bánom, hogy nem szólasz vélem, mint azt, hogy nem akarod.

37. Semmit én egyebet, hanem te elmédnek jó akaratját várom,
Ha lehetne tőled, miért, Lucretia, hogy nem szólanál vélem,
Kinél jobb akaród ez világon nincsen, miért útálsz meg engem?

38. Ha azt parancsolod, hogy a tűzre menjek, abban is én engedek;
Légyen akaratod, ha módod nem lehet, hogy én tevéled legyek;
Az alkalmatlanság hogyha áll ellened, abban én is engedek.

39. Változtasd meg ebben, kérlek, Lucretia, az te akaratodat,
Heában valónak azhól mondod lenni az én fáradságomat,
Nem illik tehozzád ily nagy kegyetlenség, meghiggyed az én szómat.

40. Légy szilídgyebb hozzám, ha éltem akarod, immár te szeretődhöz,
Mert ha úgy beszéllesz, akaratom nélkül emberöldöklő lészesz,
Hogynem más fegyverrel, kemény beszédiddel te könnyebben elveszthetsz.

41. Semmit én tetőled többet nem kévánok, hanem hogy engem szeress;
Ebben nem találhatsz semminémű okot, kit én ellenem vethess,
Ettől nem tilthatnak, kik őröznek téged, hogy engemet ne szeress.

42. Bódognak alítom magam, ha azt mondod, hogy te szeretsz engemet,
Akkoron, hogy vetted el ajándékimat és nem szegted kedvemet;
Netalám azok is eszedben juttatnak valamikor engemet.

43. Jóllehet nem nagyok vóltanak, de talám ezek sokkal kisebbek,
Kiket ez levéllel együtt én tenéked mostan újjonat küldök;
Csak te szeretődért ezeket ne útáld, rövid nap többet küldök.

44. Azmely aranygyűrőt énnékem küldettél, ujjomból ki nem esik,
Gyakor csókolással te helyetted tőlem az megnedvesíttetik,
Légy egészségben már, így az én szűvem is tőled vígasztaltatik..."

45. Gyakorta egymásnak illyen levelet írogattanak vala.
Végre Lucretia az ő nagy szerelmét megjelentötte vala.
Kiről egy levelet ezen értelemre Eurialusnak íra:

Lucretia Eurialusnak

46. „Örömest akarnék, vitéz Euriale, én tenéked engedni,
Az én szerelmemben, azmint tőlem kéred, abban részessé tenni,
Mert te nemzetséged és ékes termeted tőlem azt megérdemli.

47. Igen tetszik nékem az te nagy szépséged és kegyes tekinteted,
De nem lészen jómra, ha én is követem az te nagy szerelmedet.
Esmerem magamat, nem tarthat szerelmem nagy mértékletességet.

48. Tudom, hogy sokáig, azmint hallom, ide az várasban nem jöhetsz;
Ha játékba esünk, hová legyek osztán, mikoron elmenendesz?
El nem maradhatnék, ezt alítom penig, hogy véled el nem vihetsz.

49. Sokaknak példái rettentnek engemet az te nagy szerelmedtől,
Kik elhagyattattak szerelem idején idegen emberektől,
De az többi között kiváltképpen azmit hallottam ezek felől:

50. Mikoron az Jason Kolkhus szigetében az nagy sárkánt megölé,
És az aranygyapjat az ő vén atyjához Görögországba vivé,
Medeát megcsalá, kinek segítségét akkor dolgában kéré.

51. Megöletett vólna Kretában Theseus az nagy Minotaurustól,
Hogyha Ariadne tanácsából meg nem szabadult volna attól,
Egy puszta szigetben hagyá őt ágyában, kit elhoza atyjától.

52. Igen megcsalaték Dido Aeneastól, az önnön vendégétől,
Mikor befogadá úgymint futott embert Trója veszedelméből,
Mind okot s mind fegyvert halálra talála az idegen embertől.

53. Külső szerelemben nagy sok veszedelmet sokszor hallottam lenni,
Azért nem merem most álnak szerencsére az én fejemet vetni,
Szárnyas a szerelem, félek, véled együtt hogy elkezd repülleni.

54. Néktek férfiaknak a szerelem ellen erősb elmétek vagyon,
Az asszonyállatok szerelme, meghiggyed, halálban vetve vagyon;
Nemcsak szeretnek ők, hanem dühösködnek, mindennél nyilván vagyon.

55. Ha társot nem talál, nincsen rettenetesb az mi szeretetönknél,
Mert ha felgerjedünk, hírünk hátravetvén, nem gondolunk semmivel;
Nincs más orvosságunk, hanem csak hogy legyünk mi az mi szeretőnkkel.

56. Azmi távol tőlünk, azt mi sokkal nagyobb buzgósággal kévánjuk,
Csakhogy bujaságunk lehessen minékünk, halálunkat sem szánjuk;
Azmi életünket és azmi hírünket csak semminek alítjuk.

57. Nemes személy, házas, kazdag asszon vagyok, jobb azért most énnékem,
Az te szerelmedet, ki nem állhatatos, szűvemből el-kivetem,
Ne legyek Sapphónak, se Philisnek társa, mostan elkerülhetem.

58. Kérlek azért téged, ne kévánjad hozzád mostan én szerelmemet,
Olts meg magadban is, hogy ha lehet tőled, az fölgerjedett tüzet;
Asszonyállatoknál erősb az férfiú, ezért tőled meglehet.

59. Ha szeretsz engemet, miért igyeközel az én veszedelmemre?
Az jó akarattal az te kévánságod nyilván nem férhet egybe,
Te ajándékidért egy drága keresztet, küldtem, légy egészségben..."

60. Veszteg nem lehete vitéz Eurialus, hogy az levelet látá,
Mert újonnan írott beszéd az ő szűvét felette felgerjeszté,
Azért ilyen szóval szép Lucretiának írt levelét ereszté:

Eurialus Lucretiának

61. „Óh én édes lelkem, te szép Lucretia, légy nagy jó egészségben,
Ki kevés méreggel vígasztalást küldtél énnékem leveledben,
Mely mérget mindjárást elvehetsz éntőlem, ha lészesz vélem szemben.

62. Az tennen gyűrőddel megpecsétlett levél mikor kezembe juta,
Sokszor megolvasám és megcsókolgatám, de másra intesz abban,
Hogynemmint énhozzám való szerelmednek kévánsága mutatja.

63. Azon kérsz engemet, hogy ne szeresselek, mert ártok azzal néked,
Idegen férfinak hajlandó szerelmét te mert nem követheted,
Megcsalt asszonyoknak példáitól, írod, hogy te fejedet félted.

64. Olly igen szép móddal és drága igékkel írásod ékesíted,
Hogy azokkal inkább az én szerelmemet tereád felgerjeszted,
Elmédnek nagy vóltát csudáltatod inkább, hogynem elfelejtetnéd.

65. Vajjon ki gyűlölné szeretőjét azért, hogy bölcsességét látná,
Ki ha hagyítani szerelmem akartad, ne mutogattad volna,
Te tudományodat és bölcsességedet titkolnod kellett volna.

66. Illyen írásoddal nyilván meg nem óltod az én szűvemnek tüzét,
Mert mikor olvasom, az te levelednek csudálom ékességét,
Inkább felgerjeszted, hogy te szépségednek, látom nagy bölcsességét.

67. Szépség és bölcsesség, jó erkölcs, ékesség szerettetnek tégedet,
Mondjad az köveknek, hogy változtassák meg az ő természeteket;
Fordíts meg vizeknek folyásit, úgy én is elfelejtlek tégedet.

68. Mikor az fényes nap ő keleti felé az égen visszafordul
Mikoron az hegyek hótól üresednek és az erdők vadaktól:
Az én szerelmem is elidegenedik akkor Lucretiától!

69. Azmint te alítod, higgyed, nem olly könnyű dolog az férfiaknál,
Az felgerjedt lángot hogy ők mególthatnák hamarább asszonyoknál,
Sőt némelyek mondják, hogy ebben erősbek leányok férfiaknál.

70. De nem tusakodom mostan sokat erről, térek én beszédemre,
Szükség, hogy feleljek a te levelednek mindenik cikkelyire.
Kiváltképpen ahol sok példákat hozván szólasz jövevényekre.

71. Egyenlő vétek az mind az férfiakban s mind az asszonnépekben,
Azmint előhányád nagy friss beszédekkel te ékes leveledben,
Sokan asszonyoktól férfiak közül is megcsalattak éltekben.

72. Priamusnak fiát Troillus herceget az Briseis megcsalá,
Ifjú Deiphobust Paris után a szép Ilona elárulá;
Az ördöngős Circe az ő szeretőjét barommá változtatá.

73. Méltatlan dolog ez, ha kevésnek vétkét mindenekben alítják,
Ezek példáiból az jövevényeket ha mind csalárdnak mondják,
Mennyi aszonyállat vagyon ez világon, gyűlölségben hozhatják.

74. Illik, hogy azoktól példát vegyünk, azkik meg nem csalatkoztatnak,
Mint Antoniussal a szép Cleopatra végig megmaradtanak, –
Nem szükség, hogy mostan többen ezek közül előszámláltassanak.

75. Értem, hogy olvastad a bölcs Ovidius könyvében írt verseket,
Kiből megérthetted az görög ifjaknak idegen szerelmeket;
Elhagyták érette széles országokat, házokat, nemzeteket,

76. Ezen kérlek téged, lelkem Lucretia, hogy meggondold azokat,
Azkiknek éktelen dolgok ellenzené az mi gondolatunkat.
Kik igen kevesen találtatnak, ha megszámlálod is azokat.

77. Nem azért kévánlak, hogy tőled elváljam, hanem hogy szeresselek,
Éltemben náladnál ez világon többet bátor ne ismerhessek;
Jövevénnek ne mondj, mert az akaratom, hogy ittvaló lehessek.

78. Ott lehet én házam, valahol te lészesz, szerelmem, Lucretia!
Hogyha ideiglen eltávozandom is, sietvén jövök haza,
Dolgaimat szépen hogy elvégezhessem, megyek Németországba.

79. Tudom, hogy találok alkolmatosságot itt megmaradásomban,
Sok dolgai vannak elmúlhatatlanok császárnak ez országban,
Azoknak gondjokat magamra felvészem, maradok ez várasban.

80. Ha penig így sem fog, követségen jövek ide Hetruriában, (2)
Avagy az császárnak helytartója lészek ebben az tartományban,
Hiszem, hogy megnyerem, mert én kedves vagyok császárnak udvarában.

81. Semmit ne félj azért, én gyönyörűségem, szűvem és reménségem!
Mint én lelkem nélkül, bizony nálad nélkül nem lehet én életem;
Könyörülj'én rajtam, mert miképpen az hó, naptól megemésztetem.

82. Tekints meg munkámat és gyakorta való nagy sanyarúságomat,
Vess véget immáron te sok kénzásidban, halaszd el halálomat;
Mind éjjel s mind nappal sok éhezésimet, tudod vigyázásimat.

83. Látod, ábrázatom nagy szerelmem miatt mely igen meghirvadott,
Alig tarthatja már lelkemet én testem, annyira megfáradott,
Szüleid, gyermekid megöltem volna is, így állhatnád bosszúdat!

84. Ha te igyen büntetsz engem, szeretődet, vajjon mit mívelsz azzal,
Ki rajtad bosszút tött, vagy az, ki tenéked volt valamiben kárral?
Bizon ehhez képest elszenvedhetetlen haragod lészen azzal.

85. Óh én ékességem, óh én vígasságom, szerelmem, Lucretia!
Végy bé te kedvedben, hogy az én szűvemet az kín ne sanyargassa.
Ha szeretsz engemet, gyorsan írd meg nékem: e' szűvem kévánsága.

86. Szabad legyen immár nékem azt mondanom, hogy én te szolgád vagyok!
Nám az jámbor és hív szolgákat szeretik császárok és királyok,
Noha mindenféle rendet feljülmúlnak ezeknek méltóságok.

87. Légy jó egészségben és jó szerencsében, óh én gyönyörűségem!
Te vagy reménségem, félelmem, szerelmem, ez világban életem,
Légy jó kedvvel hozzám és jó akarattal, és úgy tarthatsz meg engem..."

88. Mint az erős tornyot mikor kűvül nézed, győzhetetlennek tetszik,
De ha nagy kosokkal érdeknie kezdik, igen hamar megtörik:
Azonképpen asszon, ifjú beszédétől naponként győzettetik.

89. Szorgalmatosságát ő szeretőjének hogy jól eszébe vövé,
Negyed levelében eltitkolt szerelmét nyilvábban megjelenté.
Illyen levelével Eurialus szűvét szertelen felgerjeszté:

Lucretia Eurialusnak

90. „Immár bizonyára többé te ellened én nem tusakodhatom,
Te nagy szépségedet az én szerelmemben részetlenné nem hagyom,
Meggyőzted immáron én erős elmémet, néked megholdoltatom.

91. Óh én szegény fejem! hogy elvőm előszer az te leveleidet, –
Ez lőn oka nyilván, hogy veszedelemre vetettem életemet,
Hogyha az te híred és okos tanácsod meg nem segíl engemet.

92. Tarts meg, Euriale, az te fogadásod, kit levelidben írtál,
Ha szerelmed alá tudatlanság miatt már engemet hajtottál,
Ha elhagynál, bizony mindeneknél fenébb gonosz áruló volnál.

93. Könnyű megcsalnotok a szegény együgyű asszonyi állatokat,
Szégyenb annál néktek meg nem tartanatok az ti fogadástokat,
Azért ha nem lészesz állandó, jelents meg az te akaratodat.

94. Helyén még az dolog, megváltoztathatjuk az mi kévánságunkat;
Azmit meg kell bánnunk, igen ótalmazzuk mostan attól magunkat;
Végét meg kell látnunk, hogy félbe ne hagyjuk mi elkezdett dolgunkat.

95. Asszonyember vagyok, én keveset tudok, tennenmagad jól tudod,
Reám és magadra, hogyha férfi vagy te, legyen néked nagy gondod;
Immár tied leszek, hogyha fogadásod és hited megtartandod.

96. Ezt én nem művelném, az te hűségedben ha mostan kétes vólnék:
De bízom tebenned, hogy örökké bátran neved által élhetek;
Isten légyen véled én gyönyörűségem, vezére életemnek!...”

Harmadik rész

1. Ennekutána is nagy sok leveleket egymásnak küldezének,
Mind egyik s mind másik olly nagy buzgósággal egymásnak felelének,
Mert mind az kettőnek csak az kévánsága, hogy együtt lehessenek.

2. Felette nehéznek és lehetetlennek ez dolog tetszik vala,
Mert soha egyedül sem kűvül, sem belől Lucretia nem vala,
Ura Menelaus sok őrző szemekre mert őtet bízta vala.

3. Az olaszok között igen elterjedett vétek ez mindeneknél,
Hogy feleségöket sokkal inkább őrzik mind aranynál, ezüstnél;
Eszekben nem vészik, hogy nagyobb bolondság semmi nem lehet ennél.

4. Az megtiltott dolgot az asszonyemberek sokkal inkább kévánják,
Azmit akarsz, bánják, azmit te nem akarsz, viszontag azt kévánják,
Kevesben vétkeznek, ha valamennyire szájokra bocsátandják.

5. Mint az verőfényen mely könnyű egy sereg balhát megőrüzni –
Szintén olyan könnyű akaratja nélkül asszont megoltalmazni.
Csak heában őrzik, azki önnönmaga nem akar tiszta lenni.

6. Szelídíthetetlen (mindenek meghiggyék) vad az asszonyi állat,
Kit semmi őrizet, sem penig megtiltás soha nem zabolázhat,
Mert ő az őrzőket sokkal inkább őrzi, olly igen okos állat.

7. Ott egy ifjú legény atyafia vala a szép Lucretiának,
Kitől leveleket gyakorta küld vala bátran Eurialusnak,
Mert szerelmét ennek megmondotta vala, mint hív atyafiának.

8. Ennek lakóhelye Lucretia anyja házához közel vala,
Oda Lucretia anyját látogatni gyakorta megyen vala,
Azért ily végezést ők egyenlőképpen azzal töttenek vala:

9. Mikoron az anyja szép Lucretiának a szentegyházba menne,
Ő kamorájában akkor Eurialust ifjú bérekesztené;
Anyját mintha látni Lucretia menne, Eurialussal lenne.

10. Két napot hagyának, kik esztendőnél is hosszabbaknak tetszének,
De itt az szerencse semmit nem szolgála az ő végezéseknek;
Megértvén vénasszon, ifjat kirekeszté napján az végezésnek.

11. Nagy szomorúságos követséget ifjú monda Eurialusnak;
Látá Lucretia, hogy kinyilatkozott álnoksága dolgának,
Monda, hogy „oly útat keresek, nem állhat ellene anyám annak"

12. Egy Pandalus nevő sógora férjének ott az várasban vala,
Ennek is titkait a szép Lucretia megjelentötte vala,
Mert az felgerjedett láng ő elméjében meg nem aluszik vala.

13. Azt izené titkon ő szeretőjének, hogy azzal barátkoznék,
Mert az jó erkölcsű és az ő dolgában hív embernek láttatnék;
Ez által őnékik szemben-lételökben mód és út találtatnék.

14. De nem tetszik vala ez Eurialusnak, hogy titkát arra bízná,
Menelaus környül szüntelen forgódni kit szemeivel látna,
Mert igen fél vala, netalám valami csalárdság abban volna.

15. Tanácskozás közben Eurialus arra császártól választaték,
Koronázatjáról végezne pápával, Rómába béküldeték,
Mely követség nékik szép Lucretiával igen nehéznek tetszék.

16. De nem lőn mit tenni, mert rajta császárnak kemény parancsolatja,
Két egész holnapig az császár dolgáért ő Rómában múlata,
Addig Lucretia siralmas ruhában, sötét házban ült vala.

17. Mindenek csudálják, de nem tudják okát ő szomorúságának,
Soha vígasságát nem látták őnéki, mint egy özvegyasszonnak;
Úgy tetszik őnéki, ha fogyatkozása volna az fényes napnak.

18. Az ő háza népe láták, hogy feküszik szüntelen ő ágyában,
Betegnek alítják, mert soha azelőtt nem volt ily nagy bánatban;
Nagy sok orvosságot keresnek őnéki, vannak nagy búskodásban.

19. Senki nevetségét nem látta őnéki, sem ágyából felköltét,
Míglen Euralius eleiben hallá Zsigmond császárnak mentét,
Mint egy mély álomból, ottan felserkene, hogy hallá jövetelét.

20. Leveté magáról asszon gyászruháját, ékesen felöltözék,
Házának ablakit ő mind felnyittatá, szűvében megváltozék;
Kit hogy láta császár, „Euriale – mondá – ne tagadd, amit láték!

21. Senki Lucretiát te távullétedben itt künn soha nem látta;
De hogy te megjöttél, látjuk: immár felkölt piros hajnal csillaga,
Minthogy az hurutnak, a szerelemnek is, nincs semmi rejtekháza!"

22. „Tréfálsz te énvelem, császár, azmit szólasz! – Eurialus azt mondja –
Nem tudom mi légyen, azmiről nékem szólsz, – császár előtt azt mondja –
Az te lovaidnak nyerítése inkább őtet felserkentötte."

23. Ezeket megmondván, titkon Lucretiát azért ő tekinteli,
És elfeletközvén, az ő szép szemeit néha reá figgeszti;
Megjőtele után csak intésekkel lőn ő első köszöneti.

24. Egynéhány nap múlva Nisusnak nagy gondja Eurialusra vala,
Piacon megnézé, mely Menelausnak csak háza mellett vala,
Honnat ablakára szép Lucretiának tekintet lehet vala.

25. Kufárt ajándékkal ott megengesztelé, monda Eurialusnak:
„Ez ablakról színét mindennap láthatod te szerető mátkádnak!"
Vala egy szükséghely csak három ölnire ellenébe ablaknak.

26. Innen Eurialus sok ideig néze, sokáig várakozék,
Ha történet szerént asszon arra jőne, kiben meg nem csalaték.
Nem sok üdő múlván jelen az ablakon Lucretia láttaték.

27. Kétfelé tekinte, monda: „Mit csinálsz itt, szerelmem, Lucretia?
Hova mégy? maradj még, óh én két szememnek ékes világossága!
Tekints ide reám, óh én segítségem, lelkemnek vígassága!

28. Vagyok Eurialus, nézz meg szemeiddel az te szerető mátkád."
„Te vagy-e szerelmem? vajha szemeiddel az én szűvemet látnád,
Most szólhatok véled, de megölelnélek, hogyha fejed hajthatnád."

29. Eurialus monda: „Nem nehéz dolog ez, majdan megcselekszem,
Ajtódat zárold bé, míglen az lajtorját az ablakra feltészem;
Szerelmünk örömét soká halogatjuk, azmint eszemben vészem."

30. „Ha éltem akarod – monda –, ne műveld azt, mert az nem jónkra vagyon;
Innét jobb kéz felől, tudod, hogy énnékem gonosz szomszédom vagyon;
Sőt az kufárnak is bizonyára nálam kevés hitele vagyon.

31. Innét beszélhetünk, de más utat nékünk arra kell választanunk."
Eurialus monda: „Halálom az látás és az mi beszéllésünk,
Hogy két kezeinkkel, szűvem, Lucretia, össze nem ölölkezünk."

32. Sok beszéllés után ablakon egymásnak ajándékot adának,
Nem több ajándéka lőn Eurialusnak, mint az ő mátkájának;
El nem titkolhaták, de híre lőn abban hamar vén Sosiasnak.

33. Monda vén Sosias: „Csak heában állok szeretőknek ellenek,
Elvész én asszonyom, háza megszégyenül, ha gondot nem viselek,
Az két gonosz között jobb az kisebbiket ha választom nékiek.

34. Asszonyom szerelme, hogyha titkon leend, semmit nem árt őnéki,
Látom, hogy megvakult, sem hírét, sem nevét már meg nem tekintheti.
Jó hírét megtartom, szemérmetességét ha meg nem őrüzheti.

35. Nem akarom, háza hogy megszégyenüljen, sem hogy megölje magát;
Munkámat nem szánom, elmegyek, megtudom tőle az ő szándékát.
Míg lehete tőlem, ellene állottam, hogy elhagyassom dolgát.

36. Látom, semmiképpen hogy az gonoszságot el nem távoztathatom;
Hogy az titkon legyen, immáron énnékem csak arra kell gondolnom:
Az titkon lött dolgot meg nem lött dologtól... külemben alítom.

37. Közönséges vétek minden emberekben az fajtalan bujaság,
Senki nincs oly ember e széles világon, kit nem bánt az kévánság.
Azki okossággal cselekedik mostan, annál vagyon tisztaság!"

38. Ezeket megmondá, látá Lucretiát, hogy ágyasházból jőne,
Semmit nem múlata, asszonyának ottan eleibe ő méne;
Ő tőle megkérdé: miérthogy szerelmét már véle nem közlené?

39. „Eurialust nyilván te igen szereted, – asszonyának azt mondá –
Tőlem eltitkolod, de meglásd kinek hissz, dolgokat ne bízd másra,
Mert első bölcsesség, ne keress mást erre, hogy az ne légyen tudva.

40. Magad követ nélkül el nem végezheted az te akaratodat,
Tudom, sok üdőtől fogva megtanultad hozzád nagy hűségemet;
Parancsolj, asszonyom, érted szerencsére vetem az én fejemet.

41. Nagy gondom volt nékem, hogy az te szerelmed ki ne nyilatkoztassék,
Te meg ne büntessél, az te férjed penig kisebbségben ne essék;
Minden nemzetséged és az te vén anyád meg ne szégyenültessék."

42. Monda Lucretia: „Bizon igaz, azmit mondasz nekem, Sosia!
Mindenkor nagy hitem, bizodalmam vagyon az te jámborságodban,
De rest és ellenző valál előbb nékem az én kévánságomban.

43. Mostan te hogy magad ajánlod magadot, nem félek csalárdságtól,
Hogy együtt lehessünk az én szeretőmmel, várom jámborságodtól,
Jól látod, meggyúladt szerelemnek lángja, nem válhatom meg attól.

44. Érted, Eurialus, nékem meg kell halnom, mert nem tudok mit tenni!
Bizon nagy bolondság, hogyha tusakodol ebben mégis ellenem;
Együtt ha lehetnék, ezután netalám mértékletesb lehetnék.

45. Menj el azért gyorsan szép Eurialushoz, atyámfia Sosia!
Mutass útat néki, miképpen lehessen könnyen hozzám jutása,
Negyed napot várjon és akkoron lészen jobb alkolmatossága.

46. Az paraszt nép közül búzát hoznak akkor uramnak udvarában,
Akkoron béjöhet, hogyha öltözendik szegényember-ruhában,
Grádicsokon akkor hordjon ő is búzát uramnak tárházába.

47. Tudod, első ajtó grádics mellett nyílik az én ágyasházamba,
Az napon ott lészek, mondd meg őnékie az belső kamorában, –
Többitől elváljék, csak ő maga légyen, úgy jőjjön bé házamban."

48. Jóllehet ez dolog az vén Sosiasnak igen nehéznek tetszék,
De nagyobb dologtól félvén, ő ellene semmit nem tusakodék;
Ő magát találá, asszonya tanácsa tőle megjelenteték.

49. Hallván Eurialus, úgymint könnyű dolgot, azt ő semminek véle,
Szép Lucretiának parancsolatjához önnenmagát készíté,
De az negyednapi várás késedelmét hosszú üdőnek vélé.

50. Óh te balgatag szű, megsötétült elme, és vakmerő okosság!
Óh rettenthetetlen elme, szeretőkben miért vagy ily nagy vakság?
Hogy csak igen kicsin dolognak tenálad tetszik ez nagy gonoszság?

51. Mi lehet olly igen magas, alacsonnak kit te nem alítanál?
Mi lehet oly igen erősen bezárlott, kit nyitva nem találnál?
Mi lehet oly igen veszedelmes, amit könnyűnek nem tartanál?

52. Csak heában tőled az házas férfiak feleségöket őrzik,
Törvény és félelem és szemérmetesség rajtad nem uralkodik,
Ellened nem állhat senki, az munka is néked játéknak tetszik!

53. Minden állatoknak megszelídítője, szerelem mely éktelen!
Fő, kazdag és kedves, ifjú, bölcs és okos férfiat mire viszen?
Hogy bárson ruháját levetvén, magára darócot, zsákot vészen.

54. Ki ennekelőtte nagy gyönyörűségben felnevelkedött vala,
Hogy terhet hordozzon vállán, most szerelem kényszeríti őt arra,
Az piacon állván, mint egy terhet-hordót önnönmagát árulja.

55. Óh mely hihetetlen, csuda dolog volt ez, hogy illyen nagy férfiat
Az parasztság között kell keresni most is, ki tanácsával tarthat?
E széles világon már nagyobb változást, én nem tudom, ki hallhat?

56. Ez volt az, miről szólt az bölcs Ovidius Változásról írt könyvben, (3)
Hogy az embereket barmoknak, köveknek változtatta képében.
Circe szeretőit fene bestiává tévé természetiben.

57. Mert oly oktalanul a szerelem tüze emberekben gerjedez,
Hogy eszét elhagyván, oktalan állattul csak keveset különbez,
Megvakult elméje, megrémült ő szíve, hasonló az kövekhez.

58. Eurialus látá, feltetszék az hajnal, kit csak alig vár vala,
Az parasztnép közé magát elegyítvén, magát bódognak mondja,
Mátkája házánál zsákokban az búzát nagy szűve szerént hordja.

59. De alájöttében ő az garádicson többitől elmarada,
Ágyasház ajtaját megnyitá, miképpen Sosias hagyta vala:
Bémenvén, egyedül az szép Lucretiát házban találta vala.

60. Közelebb járula hozzája, szép szóval őnékie köszöne.
„Légy jó egészségben, lelkem, Lucretia, életem reménsége!
Most, hogy te magadot találtalak, vagyon szűvemnek nagy öröme!

61. Azmit régtől fogva kévántam tetőled, immár mostan megnyertem!
Semmi közbenvetés, sem penig fal nincsen közted és én közöttem,
Most bizony szabadon az én szerelmemet csókolom és ölelem."

62. Eurialust látván az szép Lucretia, igen elálmélkodék,
Jóllehet az tanács, ifjúnak ő tőle szolga által adaték;
Nem hiheti vala, léleknek alítja, oly igen csudálkozék.

63. Az ölelgetésén és csókolgatásán de végre megismeré,
Monda: „Te vagy-e itt, óh én szűvem, lelkem, ifjú szép Euriale?"
Hozzája szorítá, szép fehér orcáját az pirosság bételé.

64. „Most látom bizonnyal – monda – vagyon hozzám tenéked nagy szerelmed,
Hogy illy veszedelmes dologra érettem most fejedet vetetted,
Meghiggyed, hogy én is soha nem keresek más szeretőt helyetted.

65. Vigye az Úristen nagy jó szerencsével véghez mi szerelmünket!
Te birodalmodban lészek, míg az tagok tartják bennem lelkemet!
Erővel adtanak férjemnek, elhagyom teéretted én őtet!

66. Szükség azért mostan, óh én víg szerelmem és én gyönyörűségem,
Hogy vesd le ez undok ruhákat, kit vöttél most tereád énértem;
Az te szépségedet engedd, hogy láthassam, mutasd meg magad nékem."

67. Levetvén az undok ruhákat magáról, fénylik szép ruhájában;
Az beszéllés közben futamék Sosias megálla az ajtóban,
Monda: „Magatokat ójjátok, ihol jő Menelaus az házban."

68. Monda Lucretia: „Vagyon egy rejtekhely itt az én ágyam alatt,
Azkiben tartani az én uram szokta minden drága marháját,
Kiről írtam néked, abban mostan menj bé; uram ott meg nem láthat.

69. Jól eszedben vegyed, igen megőrüzzed magadot mozdulástól."
Nem tuda mit tenni, azt kelle mívelni, azmit halla asszontól,
Megnyitá az ajtót Lucretia, hogy szót halla az ő urától.

70. Menelaus ketten beméne Bertassal, leveleket keresnek,
Kire mondják vala, hogy szükségük volna várasbeli népeknek;
Sohul nem találák, Menelaus monda ottan feleségének:

71. „Jól eszemben nem jut, netalán bétöttem az rejtekben azokat,
Ott is megkeresem, menj el, Lucretia, hozz először gyortyákat."
Igen megrettene, mihent ott meghallá Eurialus a szókat.

72. Már gyűlöli vala az szép Lucretiát, így búskodik magában:
„Óh, gonosz szerencse! mire hozál engem illy nagy veszedelemben?
Bujaságom miatt ihol kell akadnom most nékem az hálóban.

73. Elvesztem híremet-nevemet, császárnál való kedvességemet;
Abban is kétségem vagyon, hogy megtartsam itt az én életemet;
Óh, minden bolondok között én bolondabb, mint vesztém el magamat!

74. Akaratom szerént ejtém én magamat ez nagy veszedelemben,
Ha ily drágán adják, bizony kevés öröm vagyon az szerelemben.
Rövid gyönyörűség, nagy hosszú bánatot rekeszte én szűvemben!

75. Vajha mennyországért kellene szenvednem ez nagy nyomorúságot,
Az örökkévaló örömért venném fel ez nagy sanyarúságot,
Kire kicsin füsthöz hasonló örömért, most vetettem magamot.

76. Ihol immár példa vagyok és szidalom mindeneknek előtte,
Szégyenvallás nélkül nem lehet fejemnek innét menekedése,
Mert ha kimehetnék, senkinek szerelme többé nem rekesztene.

77. Vígy ki, én Istenem! én ifjúságomnak ne nézd tudatlanságát!
Tarts meg, uram, engem, hogy te felségednek engeszteljem haragját,
Mert eszembe vöttem, hogy nem kellett volna szeretnem Lucretiát.

78. Nem szeretött bizon, hanem mintegy szarvast hálóra hajtott engem,
Tudtam csalárdságát, asszonyi állatnak, mégis el nem kerültem,
Eljött az én napom, nincs több segítségem, náladnál, én Istenem!"

79. Szép Lucretia is oly igen szertelen ezen megrettent vala,
Hogynemmint ő magát, szeretőjét sokkal feljebben félti vala,
De nagy gyorsasággal orvosságot asszon az ellen talált vala.

80. Monda: „Ihol vagyon, uram, az ablakban egy kicsin iskátula[4],
Ha jól emlékezem, úgy tetszik énnékem, hogy oda tötted vala..."
Érette futamék, – akaratja szerént aláejtötte vala.

81. Monda: „Hamar, uram, nem akaratommal ablakról aláejtém,
Fussatok érette, kárt addig ne valljunk, én innen feljül nézem!"
Gyorsan mind a ketten érte futamának, hogy semmi el ne vesszen.

[4] Skatulya, doboz

82. Ebből minden ember eszébe veheti asszonyembernek dolgát;
Mely igen nagy könnyen, ő mikor akarja, megjátszodtatja urát,
Ki asszonyembertől soha nem csalatott, szentnek mondhatja magát.

83. Hetruriabéli-módra magas vala háza Menelausnak,
Nagy sok grádicsok, kin alá s fel járnak, rajta csinálva vannak;
Míg oda járának, mást helyt ada addég ő az Eurialusnak.

84. Mihelyt el-felszedék, viszontag az házban mindketten feljutának,
De csak egyiket is az iskátulában ők nem találhatának,
Rejtekben keresék, ott gyorsan meglelék, ottan kiindulának.

85. Szép Lucretia is az ajtót megnyitá, mondá Eurialusnak:
„Jer ki immár, lelkem, szerelmem, summája ki vagy vígasságomnak!
Jövel ki, kútfeje gyönyörűségemnek, minden nyájasságomnak!

86. Semmit ne félj immár, mert szabad mezeje vagyon nyájasságinknak!
Mostan helye vagyon ölelgetésinknek és csókolgatásunknak,
Az hű szeretőket nem hagyja az Isten, kedvez nyájasságoknak!

87. Jövel, szép rózsaszál, jövel, szép liliom most az én kebelemben!
Mit állasz, én vagyok az te Lucretiád, miért vagy rettegésben?
Miért kételkedel? nám vagyok tehozzád bizony én nagy hűségben."

88. Alig vetheti ki megrettent szűvéből Eurialus félelmét,
Szépen megölelé és megcsókolgatá mindjárást szeretőjét,
Monda, hogy „méltó vagy, kiért én felvegyem az félelemnek terhét.

89. Kár volna, ha ingyen adnának illy édes és szép gyönyörűséget;
Kár volna vennie nagy fáradság nélkül illy ölelgetéseket;
Ezerszer meghalnék, ha feltámadhatnék, érted adnám lelkemet.

90. Óh én jó szerencsém és én boldogságom, vajjon téged tartlak-e?
Avagy talám álom múlandó játékja szemeimet fogta be?
Vajjon kezeimben, óh én édes lelkem! kezeidet tartom-e?"

91. Akkor Lucretia szép, ránc nélkül való, vékony ruhában vala,
Kiből tagainak szép ékes termeti igen megtetsznek vala;
Teste fehérsége, szemeinek fénye ugyan villagnak vala.

92. Örvendetes színe és szép tekinteti, piros-fehér orcája,
Ékes nevetése és nagy mértékletes az ő mosolyodása,
Szép keskeny dereka, teljes az ő mellye és ékes állapatja.

93. Ifjú Eurialus semmiképpen magát meg nem tartóztathatá,
Félelmét felejtvén, mértékletességét akkoron hátrahagyá:
„Az mi szerelmünknek most vegyük gyümölcsét!" Lucretiának mondá.

94. Ifjúnak először, mintha tusakodnék ellene Lucretia,
Mondá, hogy hitire és tisztességére néki nagy gondja vólna,
Beszédnél, csókoknál, ölelgetéseknél többet ő nem kévánna.

95. Eurialus monda: „Nem tudod, mit mondasz, szerelmem, Lucretia!
Ha nem tudja senki, hogy mi ketten vagyunk, azt is meg nem tudhatja;
Ha valaki tudja, bolond ember lészen, *azt* is ha nem alítja[5].

96. Enélkül hírünket ha megkisebbítjük, tudatlanság mi tőlünk;
Ez a szerelemnek gyümölcse, ki nélkül soha mi nem lehetünk.
Jobb volna meghalnom, hogynemmint anélkül az házból el-kimennünk!"

97. Monda Lucretia: „Gonoszság ez tőled!" Eurialus felel:
„Gonoszság, az jókkal hogy ha mi nem élünk, mikor tőlünk lehetne:
Nagy sok kévánságom, minden fáradságom hogy csak heában lenne."

98. Ezeknek utána a szép Lucretiát az ágyra felemelé;
Képmutatásképpen mégis tusakodék ellene egy kevéssé;
De fáradság nélkül csak kevés munkával végre őtet meggyőzé.

99. Nem úgy lőn azoknak dolgok, mint Thámárnak Hamonnal történt vala,
Hogy az első dolog az ő szerelmekben véget vethetett vala,
Hanem sokkal nagyobb lángot előbbinél bennek indított vala.

100. De eszében juta, nem volna javára, hogyha soká ott lenne,
Egy keveset evék, ivék mátkájával, azután el-kiméne:
Gonoszt ő felőle az parasztruhában akkor senki nem véle.

101. Olly igen csudálja vala akkor magát Eurialus utában:
Vajjon mire vélné császár, ha így látná? – mondja vala magában.
„Bizony csak nevetség, csúfság és szidalom lennék én az udvarban!

102. Tudom mindaddig is, hogy soha énnékem békességet nem hagyna,
Miért vöttem vólna parasztruhát reám, míg tőlem meg nem tudná;
De másra mondanám, mert tudom kedvében néki is Lucretia."

103. Ruháját levetvén, akik őnékie hív baráti valának,
Megbeszéllé nékik hozzája szerelmét a szép Lucretiának,
Mely nagy félelemben először, azután nagy örömben voltanak.

104. Ezt is mondja vala: „Bezzeg nagy bolondság volt, barátim, éntőlem,
Hogy illy szerencsére egy asszon kezébe biztam vólt az én fejem:
Maga az én atyám, kisgyermek-koromban nem így tanított engem.

105. Az asszonnépeket hajlandó kegyetlen vadaknak mondja vala,
De akkoron nyilván atyám tanítását elfelejtöttem vala,
Mikor vállaimat az nagy zsák búzákkal én megterheltem vala.

106. Mely rút éktelenség és mely nagy kisebbség énrajtam esett volna,
Ha valaki engem az búzahordásban megismerhetett volna,
Avagy Menelaus az kereskedésben ha reám talált vólna.

107. Nagy kemény törvénye vagyon itt azoknak, akik paráználkodnak,
De feleségekért még nagyobb haragjok vagyon az férfiaknak,
Egyik vereséggel, másik fegyverrel is ellene áll azoknak.

Gondolja

108. De ha Menelaus szinte megengedte volna is életemet:
Nemde megkötözvén nem küldött volna-e az császárhoz engemet?
Mely nagy kiáltással és csattogással vittek volna engemet!

109. Bezzeg nagy bolondság volt akkor énbennem, ha mostan meggondolom,
Mely sok veszedelem állott fejem felett, hogyha előszámlálom,
Kikből Lucretia által lőn énnekem bizony szabadúlásom.

110. Óh te bölcs és nemes, hív asszonyi állat, mit nem bízhatnék reád,
Hogyha ezer fejem vólna is énnékem, miért nem bíznám reád?
Látom hűségedet, nem olly állhatatlan, miképpen az ingó nád.

111. Tudod szeretnie az te szeretődet, meg is tudod őrizni,
Mert ki tudott volna illyen hamarsággal illyen útat gondolni,
Mellyel keresőket az rejtekhelyekről el tudod igazítni.

112. Tenéked ajánlom az én életemet, azkit te megtartottál,
Nem tulajdonítom bizon enmagamnak, hogy élek ez világnál,
Nem kímíllem tőled, higgyed, Lucretia, azkit énnékem adtál.

113. Óh drága elméjő, kegyes tekintető, gyönyörűséges nyelvő!
Óh szép fejér színű, teljes ábrázatú, drága okos beszédő!
Vajjon mikor lehet véled múlatásom, igaz és hű szerető?

114. Szép ajakaidat, víg szerelmem, vajjon mikor csókolgathatom?
Szép ékesen szóló, repeső nyelvedet mikoron hallgathatom?
Két szép fehér mellyed, óh én szűvem, lelkem, mikor tapogathatom?

115. Bizon kicsin dolog, barátom Achates! amit te távul láttál,
Mennél közelb lennél, annál szebbnek tetszik ez asszon ábrázattal;
Én az líbiai királynéasszont is nem mondom szebbnek annál.

116. Nem csudálom én azt, ha Kandaulis király az ő szép feleségét
Az ő hű társának akarta mutatni, látná teljes örömét:
Én is nagy örömest megmutatnám néked Lucretiának testét.

117. Meg nem beszélhetem én különben néked az ő csodaszépségét,
Te sem értheted meg az én szerelmemnek mondhatatlan örömét,
Tudom, hogy nem bánod, meg nem beszélhetem ennek gyönyörűségét!"

118. Így beszélgetének Eurialus, ketten, társával Achatessel,
Lucretia dolgát nem meré közleni igaz ő feleivel,
Senkinek ő nem hűn, Sosiast nem meré bántani beszédével.

Negyedik rész

1. Egy Pacorus nevű tisztes ifjú legény Pannóniából vala;
Oly igen felette a szép Lucretiát ez is szereti vala,
De Eurialussal a szerencse néki nem egyaránt szolgála.

2. Miérthogy szép vala, gondolá, hogy őtet Lucretia szeretné,
Mert víg tekinteti és nyájas beszéde néki azt jelentené;
Azért azt gondolá magában az ifjú, hogy azt megkésértené.

3. Bölcsen cselekedék, levelet felette vékony hártyára íra,
Igen békötözé, hogy meg ne tetszenék, egy bokor ivolyába[6],
Szép Lucretiának nyújtá, mikor menne leányokkal templomba.

4. Ifjútól virágot asszon el nem vivé, kit ő igen szégyenle;
Az vénasszon inté, hogy tőle elvenné, az nem nagy dolgot tenne;
Elvövé, de egyik leányának adá, többé hozzá sem vövé.

5. Azonközben ismét valami tanúló deákok érkezének,
Virágot elkérék leányoktól, könnyen kit tőlek megnyerének:
Levelet megláták, kit az virág között békötözve lelének.

6. Igen nagy kedvekben deákok azelőtt valának asszonyoknak,
De hogy udvara lőn Senasban császárnak, ők meggyűlöltetének;
Az fegyverzörgésben több gyönyörűséget azután találának.

7. Igen sok gyűlölség, harag és irígység közöttek támadt vala,
Az vitézlő népnek miként árthatnának, okot keresnek vala,
Violában talált álnokságot azért megjelentötték vala.

8. Hogy azt megolvasák, semmit nem késének, vivék Menelausnak,
Ő házához méne, feddéssel, szitokkal szóla Lucretiának,
Végre megengede, hogy megérté szavát jámbor vénasszonyának.

9. Soha nem tűrheté, hamar az ifjúra panaszla az császárnak,
Ifjú megesküvék, hogy sohasem szólna többszer Lucretiának;
De hitét megszegé, mert ő más levelet íra ismét asszonnak.

10. Fársángnak elein, télnek közepiben ez dolog történt vala:
Mikoron az váras szüntelen játékban és vígasságban volna,
Asszonyok ablakán ifjak az utcáról hogy hagyigálnak vala.

11. Gondolá Pacorus, alkalmatossága hogy akkoron jó volna,
Csodamesterséggel az megírt levelet viaszban bétakará,
Hogy megkésértené, ha Lucretiának szerelme hozzá vólna.

12. Azt is okossággal hóba bétakará, ablakon béhagyítá;
Tűzhöz közel esék, az hó az viaszról, levélről elolvada:
Menelaus látá, feleségét ottan erősen megdorgálá.

13. Ebből megértheti nyilván minden ember szerelemnek erejét,
Ki mikor akarja, sokáig mutatja némelynek kedvességgét,
Némelynek viszontag semmi okossággal nem hagyja előmentét.

14. Azt mondják nagy sokan, hogy az bölcs embernek nem árthat a szerelem,
Kit meg kell engednem azoknak, kiknek már olyan nagy bölcsességek,
Hogy csak igaz, okos és bölcs erősségben vagyon gyönyörűségek.

15. Ezeknek, kazdagnak, szegénnek, bódognak nincs semmi külömbségek,
Ezek az Phalaris réz bikájában is bódogságban élhetnek,
Kik közül, alítom, e széles világon hogy nem sokat lelhetnek.

[6] Ibolyába

16. Igaz dolog azért minden embernek közönséges életek,
Kedvesség szűvökben igen uralkodik nyilván a szeretőknek,
Kiket akar, levon, kiket akar, ismét tőle felemeltetik.

17. Pacorusnak dolgát igen bölcs tanácsnak vajjon ki nem mondaná?
Ki szép virágokban, levelet azután hóba hagyított vala;
De az jó szerencse bölcs okosságának ellene állott vala.

18. Ezt hallván Pacorus, hogy ő álnoksága kinyilatkozott vala,
Elszökék, nem mere többé megmaradni császárnak udvarában.
Nem esék kárára szép Eurialusnak ifjúnak elfutása.

19. Nem heában szokták gyakran közbeszédben magyarok azt mondani,
Hogy: valamely várat senki sem ostromol, könnyű azt megtartani, –
Kinek szeretője nincsen, könnyű annak mindenkor tiszta lenni.

20. Vala egy kis szoros utca Lucretia ágyas háza mellett,
Honnat az kőfalon szintén az ablakra akárki is felmehet,
De nappal nem méré azt megkésérteni, mert ez csak éjjel lehet.

21. Történék azonban, kelle falujában menni Menelausnak,
Alkolmatosságot kivel ismét ada ifjú Eurialusnak;
Éjjel istállóban méne tanácsából amaz vén Sosiasnak.

22. Szénában rejtezvén, igen várja vala, hogy Sosias jelt adna,
Dromo nevő szolga jöve istállóban, lovaknak enni adna,
Csak egy kis héa lőn, ifjú Eurialust villával el nem éré.

23. Hirtelen futamék Sosias, hogy látá, monda szolgatársának:
„Hadd nékem az munkát, menj el, viseld gondját te az mi vacsoránknak;
Mostan kell jól laknunk, mert tudod erkölcsét az mi fesvény urunknak.

24. Mikor itthon vagyon, jól tudod, mint kímíl tőlünk ő mindeneket,
Asszonyom jó kedvű, mostan főzet nékünk ő szép drága étkeket;
Menj el azért gyorsan, majd én is bémegyek, készíts el mindeneket."

25. Monda Dromo: „Mindjárt elmegyek, mert arra vagyon nékem nagy gondom,
Uram asztalával, hogynemmint lovával én örömesben bánom;
Bátor soha többé onnét meg ne jőjen, Istentől azt kévánom."

26. Felele Sosias: „Hogy ezt hallom tőled, dícsírem te dolgodat,
Én is már régen elváltoztattam volna az én fösvény uramat,
De asszonyom engem reggeli étkekkel gyakorta tartóztatott.

27. Mostan itthon nincsen, együnk-igyunk, semmit ez éjjel ne alodjunk,
Míg ő haza nem jő, addig örülhetünk, nagy vígan lakozhatunk,
Egy egész holnapig nem kereshet annyit, azmennyit most megeszünk."

28. Dromo házba méne, Eurialus látván, szénából el-felkele,
Sosiast dícsíré, szorgalmatosságát őnéki megköszöné,
Gyorsan az kőfalon szép Lucretiának ágyas házába méne.

29. Látván Lucretia, szépen megölelé, ottan megcsókolgatá,
Venus dolga után borral, szép étkekkel Eurialust jól tartá,
Keveset múlata, mert az Menelaus azonban haza juta.

30. Hírt tőn vén Sosias, asszon az étkeket asztalról mind elraká,
Rettene az ifjú, nem tud mit tennie, elfutni akar vala,
De módját találá, ura eleiben kiméne Lucretia.

31. Mondá:„Azt már vélem vala, édes uram, hogy te paraszttá lettél,
Hogy ennyi ideig akaratom nélkül te az faluban késtél,
Kételkedem hozzád, netalám valami leánt ott megkedveltél.

32. Tudom, férfiaknak ő feleségekhez való hitetlenségeket,
Másutt ne hálj, hogyha az kétségtől akarsz megmenteni engemet;
Én mind étlen-itlan várlak, egyél velem, im hozatok étkeket."

33. De az Menelaus kívül az faluban immár vacsorált vala,
Azért ágyas házban így, mint fáradt ember, ő igen siet vala,
Hogy megkéslethetné, viszont őnékie monda szép Lucretia:

34. „Rosalia nevű faluból jobbágyok ma borokat hozának,
Erősen dícsírék, de azok éntőlem meg nem kóstoltatának, –
Menjünk az pincében, kóstoljuk meg őket, ha jóknak találtatnak."

35. Jobb kezével gyertyát, bal kezével penig urának kezét fogá,
Az alsó pincében ketten egymás mellett így menének ők alá;
Gondolá, hogy elment immár Eurialus, urát ismét felhozá.

36. Másnapra kelének, az ura, azt hiszem, kétséges vala hozzá,
Mert az utca felől kőfallal ablakot bécsináltatta vala;
Az kufár házát is onnat elvonatá, honnat beszélnek vala.

37. Látván az szeretők, ezen mind az ketten igen elbúsulának,
Nem felejthetik el az ő szerelmeket, sokat gondolkodának;
Eszében Pandalus felől való tanács juta Eurialusnak:

38. Előbb Eurialus semmiképpen hinni Pandalusnak nem mére,
De hogy ő látnája, szép Lucretiával különben nem lehetne:
Akkor az kétséges orvosságot, úgy mint bölcs orvos, elővevé.

39. Gyorsan szállására Pandalust hívatá, mellette leülteté,
Ketten maradának, mert szolgáit ottan mind fejenként kiküldé;
Kéré, hogy azmiért hívatta, senkinek azt meg ne jelentené.

40. „Hogy tenéked erről szóljak – monda néki – gyakorta elvégeztem,
De meg nem lehetett, mert te hűségedet annyira nem ismertem,
Most immár megmondom, mert sok barátimtól jámborságod értettem.

41. Jól tudod, mi légyen az emberek között az szerelem hatalma,
Nem tudom vétektől, vagy penig erőtől vagyon ő birodalma?
Nincs oly erős ember, kinek szűve vagyon, hogy nem vólt véle gondja.

42. Mindeneknél szentebb az ő idejében az Dávid király vala,
Ő fia Salamon bölcs, és mindeneknél Sámson is erősb vala:
De azért egyik is szerelemtől magát meg nem vonhatta vala.

43. Felgyulladt elménck, gonosz szerelemnek ez penig természeti,
Hogy mikor tilalma vagyon, akkor nagyobb sokkal gerjedezése;
Semmi orvossága nincs több, hanem mikor véle ő szeretője.

44. Vóltanak régenten az mi időnkben is férfiak és asszonyok,
Kiknek szerelmeknek megtiltása miatt történt szörnyű halálok;
Viszontag az együtt való létel után elmúlt nagy buzgóságok.

45. Nincs jobb az embernek, mint idejekorán engedni szerelemnek,
Elveszti életét, valaki ellene evezend az vizeknek;
Sokkal bátorságosb, mindjárást mentében bocsátja a szeleknek.

46. Én azért beszéllem, hogy nagy szerelmemet tenéked megjelentsem,
Kiben ha akarod, lehet tőled nékem igen nagy segítségem,
Azmint haszon innét következik, azt is tenéked megbeszéllem.

47. Nem tudom, mi dolog, igen megszerettem én a szép Lucretiát,
Kiben nincsen vétkem, mert szerencse bírja emberek akaratját,
Kiknek birodalma vagyon mindeneken, kik vannak az ég alatt.

48. Azt alítom vala én az itt lakozó asszonyállatok felől,
Hogy elméjekben is azt viselik, azmit láttam az ő szemekből;
De mintha étető volna ő szemekben, úgy meggyőzettem ettől.

49. Elhittem vala én bizonnyal, hogy szeret engem Lucretia,
Mikoron ő kegyes szemeivel gyakran reám tekintel vala;
Viszontag, hogy őtet szeretném, szépsége arra kénszerít vala.

50. De eszembe vőn én, hogy csak nagy heában hálóban rekesztetem,
Azután, hogy ő is engemet szeressen, mindazon igyekeztem,
Nagy sok írásommal és könyörgésemmel immár azt is megnyertem.

51. Felgyúladt az asszon, én penig gerjedek, mind az ketten elveszünk,
Ha mi életünknek hosszabbítására orvosságot nem lelünk,
Hogyha minékünk te az mi szerelmünkben nem lészesz segedelmünk.

52. Ura az öccsével nemkülönben őrzik mindenkor Lucretiát,
Mint az erős sárkány Kolkhus szigetiben őrzé az aranygyapjat,
És az háromfejű Cerberus szüntelen őrzi pokol kapuját.

53. Sok üdőtől fogva ismerem én immár az ti házatok népét,
Nemesek, kazdagok vagytok, jól hallottam én az ti híreteket,
De bár Lucretiát ne láthattam volna, az ti atyátok fiát.

54. De vajjon ki lehet ellene állható az gonosz szeretetnek,
Ki nem választásból, hanem történetből adá az szerelemnek?
Mindketten gyötrődünk és alatta vagyunk minden veszedelemnek.

55. Jóllehet még eddig igen elrejtettük az mi nagy szerelmünket,
De ha ezután is el nem fedezhetjük, elvesztjük mi fejünket;
Ha te meg nem tartod okos tanácsoddal most az mi életünket.

56. Talám meglehetne tőlem, hogy magamban azt én megenyhíteném,
Te nemzetségödnek híréért, nevéért bizon meg is művelném,
Hogyha hasznotokra és tisztességtekre valónak én ezt vélném:

57. De Lucretiának megdühödt szerelmét immáron jól ismerem,
Vagy magát megölné, ha innét elmennék, vagy megkeresne engem;
Az te házatokat és nemzetségteket így megkisebbíteném.

58. Ez volt az én dolgom, kit te hűségednek akartam megmondani,
Most keressünk útot, kivel az gonoszat tudjuk eltávoztatni;
Erre segítséget tenáladná többet nem tudok kit keresni.

59. Magamat én néked ajánlom, ígírem, atyámfia, Pandale,
Engedd szerelmünket, ne légyen ennél is inkább gerjedezése;
Ha együtt lehetnénk, netalám megszűnnék szívünk gerjedezése.

60. Tudod minden részét és minden járását Menelaus házának,
Tudod azt is, mikor valahova lészen úta önnenmagának,
Tudod, mikor vihetsz bé kamorájában engem Lucretiának.

61. Menelaus öccse csoda szorgalmatos őrüzője asszonnak,
Minden beszédére és tekintetire vigyáz Lucretiának,
Minden nevetését és fohászkodását megnézi, kire vannak?

62. Ha lehetne tőled, nyilván meg kellene ez embert játszódtatnunk,
Mikor Menelaus távoly lészen, akkor egymással tanácskozzunk:
Azt is eliktassad mindaz több örzőkkel, hogy ne légyen bántásunk.

63. Tudom, hogy tenéked hiszen Menelaus, és szódat megfogadja,
Talám Isten adja, hogy Lucretiát is a te kezedben bízza,
Kit hogyha megművel, te általad lészen útunk szabadulása.

64. Sok jó következik, kit ebből megérthet az te bölcs okosságod,
Mert az ti házatok tisztességét ezzel te jobban megtarthatod;
Az mi szerelmünket te elfedezheted, Lucretiát megtarthadd.

65. Egy éjjel ha nékem titkon engedtetik, nem árt Menelausnak,
De ha ez nem lészen, utánnom jövése ha lészen asszonnak,
Mindenek megtudják, és nagy kisebsége lészen ti házatoknak.

66. Gondoljad meg, mely nagy nevetsége lészen őrajta az községnek,
Az egész várasnak szégyenére esik, nemcsak az egy nemzetnek;
Látod, nem esik jól dolgunk, ha ellene tusakodol te ennek.

67. Netalám mondanád, hogy meghaljon inkább fegyverrel vagy méreggel,
De jaj bizony annak, ki megfertézteti magát az embervérrel
És az kicsin vétket, higgyed megbünteti Isten örök halállal!

68. Nem jó az gonoszat megöregbíteni, de jó megkisebbítni;
Az két gonosz közül szükség az kisebbet mindenkor választani,
Minthogy az jók közül az nagyobb jót szokták mindenkor választani.

69. Nékünk minden útunk, valahová nézünk, mindenütt veszedelmes,
Ez, azkit most mondok, talám te általad nem lészen veszedelmes.
Kivel mind őnéki, mind penig énnékem nem kevés hasznot tehetsz.

70. Igen megbúsultam, hogy látom gyötrődni az asszont én miattam,
Hogynemmint tégedet untatnálak, inkább gyűlölséget kévánnám.
De tőle nem lehet, én sem hagyhatom el, azt enmagam jól látom.

71. Semmi reménségünk bizonyára nincsen minékünk életünkben,
Hogyha az mi hitünk fogyatkozást talál az te mesterségedben,
Ha nem viseltetik az te bölcs gondoddal elmédben csendességben.

72. Most azért segíts meg minket jó hírünkben, tarts meg nemzetségedet,
Jótéteményeidért hogy háládatlannak te ne alíts engemet:
Azon igyekezem, hogy nagy főemberré tehesselek tégedet.

73. Tudom, hogy én kedves vagyok az császárnál, néked mindent nyerhetek,
Most penig eskeszem, és az én hitemre néked fogadást tészek,
Hogy tennenmagadnak és maradékidnak főispánságot szerzek.

74. Az mi szerelmünket, magunkat, hírünket én tenéked ajánlom,
Te nemzetségödnek hírét, tisztességét az te hitedre bízom,
Te tarthatsz meg münket, csak te veszthetsz el is, magunkat reád hagyom."

75. Mosolyodék ezen, hogy hallá Pandalus, egy keveset hallgata,
Monda, hogy: „Ím értem, de bizony akarnám, ha az nem történt volna,
Néktek engednem kell, hogyha már köztetek az dolog ebben vagyon.

76. Tudom, nemzetségem, hogyha nem engedek, esik nagy szidalomban,
Fejenként miatta lészünk nagy szégyenben és nagy botránkozásban,
Látom, felgerjedett és őmagának is nincsen birodalmában.

77. Hogyha nem találom eleit, megöli nagy búsultában magát,
Azvagy az ablakon a szerelem miatt aláhagyítja magát;
Látom, hogy nem nézi sem hírét, sem nevét, sem penig az ő urát.

78. Sokat ő ellene szóltam, szidalmaztam, lágyítani akartam,
Mindeneket útál éretted, őnéki semmit nem használhattam:
Te vagy elméjében, téged kéván, gondol, kin igen csudálkoztam.

79. Gyakorta engemet hozzája szólított, Eurialusnak mondott,
Mintha nem ő volna, a szerelem miatt annyira megváltozott,
Kinél tisztább, okosb asszonyi állatot egész váras nem tartott.

80. Ó mely csoda dolog, hogy a szerelemnek vagyon ily nagy ereje
És az embereknek ő természetekben illyen erős hatalma,
Kinek orvossággal szükség volna mostan ha állhatnék ellene.

81. Mondom én magam is, hogy más úton ebben bizony nem találhatok,
Hanem azkit tennenmagad most mutatál, abban kell maradnotok,
Én érette lészek, néktek hírré teszem, ha módot találhatok.

82. Nem illik énhozzám tőled ez dologért hogy valamit kévánnák,
Csakhogy ezféle hírt és reánk jövendő nevet távoztathatnék."
Eurialus monda: „Bűn volna, ha azért néked jóval nem lennék,

83. Azmit megígírtem, az főispánságot, higgyed, néked megszerzem,
Csakhogy el ne veszesd azt a méltóságot tőled, ha én megszerzem!"
Felele Pandalus: „Csak ebből ne légyen eredeti, nem vesztem.

84. Ha reám nézendő, szabadon akarom, hogy énnékem adassék,
De ilyen ok alatt nem akarom senki nékem köteleztessék,
Hogyha hírem nélkül az meglehet vala, örömest azon valék.

85. Elmegyek már tőled – azt mondja Pandalus – légy nagy jó egészségben."
És Eurialus is azonképpen mondja: „Légy nagy jó egészségben,
De nagy gondod légyen, hogy együtt lehessünk, légy érte mindenképpen!"

86. Elválék Pandalus ifjútól, és ezen felette örvendezék;
Először, hogy illyen jeles fő emberrel ő megismerkedheték,
Másodszor örűle, hogy az tartományban főispánná tétetnék.

87. Csoda kévánsága az megígírt tisztre az Pandalusnak vala,
Jóllehet beszéddel, mintha nem kellene, azt jelengeti vala:
Asszonyi állathoz hasonló erkölcse őnéki ebben vala.

88. Ó, mely csudálatos és megmérhetetlen az Istennek tanácsa,
Hogy ő ez világot jónak s gonosznak egyaránt osztogatta;
Méltatlanoknak is az méltóságokra útokat megnyitotta.

89. Sok rend és garádics, tudja minden ember, vagyon az nemességben,
De igen keveset találsz, ki igazán jutott volna ezekben,
Hogyha jól meghányod-veted eredetit ezeknek mindenekben.

90. Minden országokban azokat alítják most igaz nemeseknek,
Azkik szabadsággal és nagy kazdagsággal felette bővelködnek:
Noha az kazdagság ritkán jár mellette az jámbor vitézségnek.

91. Kóborlás, uzsora és az árultatás sokat nemesített meg,
Sokat hízelkedés, hazugság vitt elő, sokat undok fesvénség;
Némelyet öldöklés és feleségöknek vétkek kazdagított meg.

92. Igen ritkán vagyon, aki igazsággal gyűjthessen kazdagságot,
Azt tartják: ki mindenféle füvet kaszál, az rakhat nagy asztagot, –
Akárhonnat légyen – nem kérdik, hol vötted? – csak légyen sok jószágod.

93. Az gonosszal gyűjtött kazdagság jutalma (higgyed) az hamisságnak,
Ki az más világon igen nehéz terhe lészen az gonoszoknak:
Azért csak azt tartom igaz nemesnek, kik vitézséggel találják.

94. Nem becsüllöm bizony az drága ruhákat és az nagy palotákat,
Falukat, lovakat, drága szerszámokkal készített vacsorákat,
Mert ezekben látom sokszor uralkodni valami bolondokat.

95. Tudatlanság azért, azki mindezekben véli az kazdagságot,
Mert imezt jól hallod, mindenféle vétek lelhet most nemeseket,
Azmint az Pandalus csak kerítésével nyeré az nemességet.

96. Nem sok üdő múlván esék háborúság kívül ott az faluban,
Mert Menelausnak jobbágyát megölék az önnen falujában;
Szükség lőn kimenni, hogy ő törvény szerént véget tenne azokban.

97. Monda Lucretia: „Tudom, édes uram, hogy te nehéz ember vagy,
Te nehéz igető lovaidon ne menj, mert most is beteges vagy,
Keress egy poroszkát kölcsen, talám könnyebb, hogy te vén erőtlen vagy."

98. Hallván Menelaus, tudakozni kezde: holott találhatnának?
Felel Pandalus: „Hallom, hogy jó vagyon ifjú Eurialusnak,
Hogyha parancsolod, én magam elkérem, mintha kérném magamnak."

99. Monda Menelaus: „Akarom, ha elmégy." Pandalus menten mene;
Eurialus könnyen lovát néki adá, magában ezt felelé:
„Te az én lovamon, én feleségeden igetek, Menelae!"

100. Azt végezék köztök: estve nyolc órakor Eurialus ott lenne,
És reá hallgatna, mikoron az házban Pandalus énekelne;
Menelaus lovon ott hamar elméne, Pandalus elkészíté.

101. Asszon ágyas házban, Eurialus kívül az jelt csak alig várja,
De nem hallá az jelt, az óra peniglen immáron elmúlt vala.
Achates azt mondja, hogy megcsúfoltatott, – kivel ott ketten vala.

102. De nehéznek tetszik az sok várás után, hogy heában elmenne,
Hol egy, hol más okát az késedelemnek forgatja elméjében;
De hogy Menelaus öccse jelen vala, Pandalus nem énekle.

103. Semmit nem aluszik Menelaus öccse, csalárdságtól igen fél,
„Ne alodjunk-e már – Pandalus azt mondja – semmit az egész éjjel?
Bizony én alhatnám, mert amint aránzom[7], vagyon immáron éjfél.

104. Csodálkozom rajtad: ifjú legény lévén, vén természeted vagyon,
Kik virradta felé alhatnak, azokon száraz nyavalya vagyon,
Nem tudom, mit vigyázsz, jerjünk el immáron, szintén ideje vagyon."

105. Mondá, hogy: „Menjünk el bátor, de először lássuk meg az ajtókat."
Járulván ajtókhoz, reteszekben vete ő ott nagy lakatokat;
Vala egy nagy vas is, kivel bézárlani szokták vala az kaput.

106. Kéré, hogy Pandalus vasat felemelni őnéki segítene,
Mert oly súlyos vala, hogy azt két ember is nehezen felemelné;
Hallván Eurialus: már hogy bémehetne, lehetetlennek vélé.

[7] Mérem; itt: vélem

107. Felele Pandalus az ifjú legénnek: „Kitől félsz most olly igen?
Minem megostromolják az házat, hogy zárold az ajtókat olly igen?
Hiszem azért lakunk belől az városban, hogy békével lehetnénk.

108. Messze vannak tőlünk, kikkel hadakozunk az florenciaiak[8];
Ha ellenségtől félsz, ez nagy házban téged könnyen megtalálhatnak:
Hogyha lopótól félsz, azok ellen ajtók jól bézárolva vannak.

109. Fájnak én vállaim, bizony én az terhet most nem emelgethetem,
Törődött is vagyok, teherviselésre erőmet nem ismerem,
Emeld fel, vagy hadd el, mert bizony nem lehet ezbéli segítségem."

110. „No ám járjon, – monda Menelaus öccse – bátor immár elmenjünk."
Achatesnek szóla Eurialus, hogy: „Még egy óráig itt legyünk.
Talám azonközben valaki megnyitja, bátor osztán elmenjünk."

111. Felette megúnta vala már Achates Eurialus várását,
Átkozza magában, hogy őérte kellett megszakasztani álmát;
Ottan nem késének, egy kis hasadékon megláták Lucretiát.

112. Ifjú odaméne, mondá: „Egészséggel, lelkem, szép Lucretia!"
Hallván ezt az asszon, igen megijede, akara elfutnia,
De bátorságot vén, azfelé indula, kérdé: kicsoda volna?

113. Felele az ifjú: „Én vagyok szerelmem, az te Eurialusod,
Nyisd meg én örömem, régen várlak téged, vagyon éjfél, jól látod!"
Szavát megismeré, de míg nem láthatá, nem nyitá meg az ajtót.

114. Nagy munkával osztán ott az reteszekből, lakatokat kiszedé,
De hogy az nagy támvasakat ajtókról ő el nem emelheté,
Csak két láb nyomnira nehezen az ajtót ő kétfelé feszíté.

115. Igen megszorítván magát Eurialus, az ajtón bészorula,
Barátját Achatest kéré, hogy istrását onnan kívül állana,
Lucretiát kapá, szépen megölelé, igen megcsókolgatá.

116. Akkor Lucretia ő kezei között nagy hirtelen meghala,
Nem tudom, örömtől, avagy félelemtől, de színe meghirvada;
Rettene az ifjú, nem tud mit tennie, okát nem találhatja.

117. Mondá ő magában: „Ha őtet így hagyom, halálra méltó leszek,
Ha véle maradok, én is bizonyára ő miatta elveszek;
Nem tudok mit tenni, bizony mindenfelől veszedelemben leszek.

118. Ó, te boldogtalan szerencse! mennyi méz, két annyi méreg benned!
Mely sok veszedelmes halálban forgottam gyakorta én éretted,
Csak ez vala héa, hogy úgyan kezemben szeretőmet megöljed!

119. Miérthogy engemet inkább ő előtte régen te meg nem öltél?
Miérthogy az fene sívó oroszlánnak torkába nem vetettel?
Miért, te kegyetlen, hogy énnékem inkább hogynem neki kedveztél?"

[8] Firenzeiek

120. Szerelem meggyőzé, halálát nem száná, az asszonnyal marada,
Az elájult testet ágyáról felvivé, szépen megcsókolgatá,
Sok könyhullatással és fohászkodással őnékie ezt mondá:

121. „Ó, én víg szerelmem, lelkem, Lucretia, hol mostan az te eszed?
Hol vannak füleid és víg-tekintető szép fekete szemeid?
Miért nem nézsz reám, nem hallasz, nem felelsz, mikoron szólok néked?

122. Mosolodjál reám, mint azelőtt szoktad, én vagyok te előtted,
Te Eurialusod vagyok, kezeimmel ki ölelgetlek téged;
Ó, én szűvem, lelkem, élsz-e avagy halva forgatlak mostan téged?

123. Miért nem mondottad, hogy megöljem magam, halni ha megakartál?
Ha szólni nem akarsz, majdan általütöm oldalamat az karddal,
Hogy együtt vegye ki lelkünket az testből most az kegyetlen halál!

124. Ó, én víg életem, én gyönyörűségem és kedves reménségem!
Teljes nyugodalmam, így vesze el immár tevéled az én fejem,
Meleg az te tested, lelket érzek benned, nem hóltál meg, azt vélem.

125. Emeld fel szemeid és ékes fejedet, életemnek virága!
Miért nem szólsz nékem, így fogadsz volt-é bé engem ágyas házadba?
Ez volt-e az öröm és a nyugalom, kire engem hísz vala?

126. Kelj fel, téged kérlek, ó én nyúgodalmom, tekints Eurialusra!
Eurialus vagyok, miért nem nézsz reám, az te vígasságodra?"
Azonközben nagy sok könyhullatásokat hullata homlokára.

127. Mintha rózsavízzel megöntözték volna, az asszony felserkene,
Mint nehéz álomból felocsúdott ember, szemeit felemelé;
Látá szeretőjét, monda: „Holott valék, szerelmem, Euriale?

128. Miért nem engedéd, hogy én ez világból most kimúlhatok vala?
Az te kezeidben nagyobb bódogsággal, most meghalhatok vala.
Így légyen, kévánom, míg tőlem elválol, lelkemnek kimúlása!"

129. Ezeket megmondván, az ágyra mindketten ők együtt indulának,
Holott egész éjjel, úgy mint két szeretők egymással múlatának,
Mint trójabéli hajókban Parissal Ilona, vígadának.

130. Marsnak és Venusnak nem vólt illyen kedves ágyok! – egymásnak mondják,
Szép ékes beszéddel mondja Lucretia ismét Eurialusnak:
„Te vagy Ganymedes, te vagy Hyppolitus nékem Lucretiának!"

131. Eurialus mondja: „Nem volt Polixena bizonnyal szebb náladnál,
Előttem vólna is, inkább szeretnélek bizony téged Venusnál,
Noha szépségéről nagy sok dícsíreti vannak az poétáknál!"

132. Néha szép orcáját, néha szép szemeit igen dícsíri vala,
Néha fejér testét, hol nem látta volna, ő tekinteli vala:
„Bizony szebbnek látom, hogynem én magamban régen alítom vala.

133. Ilyennek látja volt Acteon Dianát kútfőn az feredésben,
Semmi tagja nincsen, kit nem dícsérhetnék ez asszonnak testében,
Ki lehet szebb, fehérb ennél az asszonnál földnek kerekségében?

134. Megmeneködtünk már az veszedelemtől, ó, én szívem, szerelmem,
Mi lehet oly dolog, kit érted én lelkem bátran el nem szenvedne?
Ó, te szép ékes melly! és én szeretőmnek ti két fejér csecsei!

135. Titeket tartlak-e vajjon, ti vagytok-e most az én kezeimben?
Ti szép síma karok, jó illatú tagok, ti vagytok-é ölemben?
Kész volnék meghalni, hogynem kedvem szegnék illyen nagy örömömben.

136. Te vagy-e mellettem, vagy csak álom mostan jádszodtat meg engemet?
Igaz gyönyörűség vagyon-e énbennem, ki vígasztal engemet?
Bizony úgy alítom, hogy nemcsak az álom fogta meg én elmémet.

137. Ó, gyönyörűséges csókok, mézzel folyó édes ölelgetések!
Ó, mely igen bódog és mely nyájasságos szerencsében most élek!
Senkit szerencsésbnek nálamnál nem mondok, ha gyakorta így élek!

138. Ó, rövid éjszaka, gyorsaságos órák, miért hogy így siettek?
Miért örömünket valami kevéssé hogy meg nem késlitek?
Adjatok oly hosszú éjet, mint Alkmenának régentén engedtetek.

139. Soha rövidebb éj nem tetszett énnékem ennél az éjszakánál,
Jóllehet én sokszor voltam Dáciában és az britanusoknál[9];
Mondják, hogy az éj ott sokkal is rövidebb, hogynemmint itt házunknál."

140. Így beszélgetének ifjú Eurialus a szép Lucretiával,
És így múlatának ölelgetésekkel és gyakor csókolással,
Öszveölelkedvén, ők így múlatának egész éjjel egymással.

141. Meg nem aludt vala a szerelem bennek utána az dolognak,
El nem fáradt vala régi nagy ereje az ő kévánságuknak,
De mint az Anteus földből feltámadván, inkább megújulának,

142. Az éjjel elmúlván, hajnalban kelének, egymástúl elválának,
De naponként őrzők Lucretia mellett inkább sokasulának,
Kik miatt egymással sokáig azután ők nem vígadhatának. –

143. Erős az szerelem, mindeneket meggyőz, ellene semmi nem áll,
Nem lehet oly erős, ki által magának bölcsen útat nem talál;
Azért azután is sokszor együtt lőnek ennek ereje által!

Ötödik rész

1. Eugenius pápa[10] római császárral akkor megbékélt vala,
Eurialusnak is császárral Rómában készülnie kell vala.
Jóllehet titkolja, mindazonáltal asszony ezt meghallotta vala.

[9] Dániában és Angliában
[10] IV. Jenő pápa

2. Mert vajjon mi lehet olly igen nagy titok, kit az szerelem nem tud?
Ki lehet oly okos, hogy ki megcsalassa az önnen szeretőjét?
Azért Lucretia hallván, megrettene, íra illyen levelet:

Lucretia Eurialusnak

3. „Haragunnám reád, hogyha az én szűvem tereád haraghatnék,
Hogy te akaratod, útra készülésed tőlem eltitkoltaték:
De hogy téged inkább szeretlek magamnál, fel nem indultattaték.

4. Miérthogy énnékem, vitéz Euriale, ezt meg nem jelentetted?
Császár hogy elkészül, kivel tenéked is, tudom, hogy el kell menned,
Hová legyek én el, kinek hagysz engemet, hogy nem visz el teveled?

5. Mit tegyek nyavalyás, ha az én szerelmem tetőled elhagyatik?
Kiben nyugoszik meg én elbúsult szűvem ha tőled eltávozik?
Két napot nem érek, teéretted lelkem testemből el-kimúlik!

6. Könyörülj én rajtam, könnyhullatásimban megázott levelemért,
Az te jobb kezedért és énnékem adott teljes igaz hitedért,
Ha tőled valamit érdemlettem, szánj meg engemet mindezekért!

7. Nem kérlek én arra, hogy itt maradj velem, de hogy elvígy engemet;
El nem maradhatok semmiképpen tőled, jól tudod szerelmemet,
Nem nehéz dolog ez, érts meg tanácsomat, ebben jó módod lehet.

8. Tétetem magamban, mintha szentegyházban mennék el estve felé,
Csak másodmagammal, vénasszonnal lészek, úgy indulok afelé;
Küldd el két vagy három szolgáidat akkor te is szentegyház felé.

9. Nem nagy munka lészen, nem állok ellenek, ragadtass el engemet,
Ne alíts magadban, hogy illy éktelenség nem illetne tégedet;
Nám az Priamusnak fia is így talált magának feleséget!

10. Ezzel bosszúságot, higgyed, én uramnak igen nagyot nem tészesz,
Bizony az halál is elválaszt ő tőle, hogyha te el nem viszesz,
Kivel te magadnak bánatot, énnékem nagy gyalázatot szerzesz.

11. De ne légy kegyetlen hozzám, Euriale, hogyha szeretsz engemet,
Ne hagyj az halálban, ki magamnál inkább szeretlek én tégedet." –
Kire Eurialus szép Lucretiának íra illyen levelet:

Eurialus Lucretiának

12. „Ez volt oka, hogy én útomat titkoltam, Lucretia, tetőled,
Üdőnek előtte hogy tennenmagadat felette ne gyötörjed;
Tudom erkölcsedet, hogy te az bánatot soha meg nem tűrheted.

13. Ne véld azt magadban, hogy elmenvén császár, többé már ide nem tér,
Ha szintén hazánkban megyünk is, erre kell jönni, más útra nem tér,
Ha másra menne is, higgyed, hogy szeretőd hozzád viszontag megtér.

14. Ne engedje Isten nékem, hogy mehessek soha az én hazámban,
Hanem mint Ulisses tévelygő, búdosó legyek mindez világban,
Hogyha nem jövendök viszontag tehozzád Senasnak városában.

15. Semmit ne félj azért, ne hadd el magadat, újulj meg te erődben,
Ne gyötörd testedet, vígasztald szívedet, élj addig nagy örömben;
Az ragadás felől nem hasznos tenéked azmit írsz leveledben.

16. Gondolod-e hogy ha lehetne énnékem nagyobb gyönyörűségem,
Mint hogyha tégedet szüntelen útomban viselhetnélek vélem;
De tisztességünkre, nem kévánságomra kell énnékem gondolnom.

17. Nem érdemli tőlem hitem s tisztességem, hogy ezt míveljem véled,
Ki miatt szégyenülj és megkisebbüljön az te híred és neved:
Tartozom azzal én, hogy jó tanács légyek mindenekben tenéked.

18. Tudod, nagy nemzet vagy, mindenek böcsüllik az te nemességedet,
Szépnek, szemérmesnek, minden nemzet között mondják az te nevedet,
Nemcsak Olaszország, de mind Magyar s Német hallotta te híredet.

19. Érted hátravetném, higgyed, Lucretia, az én tisztességemet,
De ha elragadlak, mely nagy szidalommal illetem nemzetedet,
Minden ismerőid és barátid között megrútítlak tégedet.

20. Anyád te miattad esik tűrhetetlen, keserű nagy bánatban;
Az te gonosz híred elterjed hirtelen mind az egész országban,
Kik téged ismernek, gondold meg, mit mondnak felőled az várasban:

21. Ihol Lucretia, kit Brutus társánál tisztábbnak alítottunk,
Az görög Ulisses feleségénél is szemérmetesbnek mondtunk! –
Kár volna tenéked ilyen undok névvel magad meggyaláztatnod.

22. Nem illik, hogy légyen Lucretia neve, hanem inkább Medea, (4)
Ki házát elhagyván, atyját elárulván Jason után indula.
Ó, mely keserűség, hogyha azt hallanám, az én szűvemben volna!

23. Még az mi szerelmünk titkon vagyon nálunk, most mindenek dícsírnek,
Az elragadásnak utána hirtelen felindulnának ezek:
Mennyi dícsíretben vagyunk, tízannyira szidalmaznának ezek.

24. No hadd járjon hírünk, gondold meg, ha véled kedvem szerént élhetnék,
Én császár szolgája lévén, károm nélkül tőle el nem mehetnék,
Mert ő tött kazdaggá, ő tött hatalmassá, ellene nem véthetnék.

25. Hogyha elhagynám is, nem tarthatnálak úgy tégedet kedved szerént,
Udvart ha követnél, semmi nyugodalmunk nem lenne kedvünk szerént,
Mert együtt az császár nem múlat sokáig, helyről helyre ő megyen.

26. Ha mint egy közasszont táborról táborra tégedet hordoználak,
Mely nagy szidalomban véled egyetemben engemet csúfolnának;
Kérlek azért téged, hagyj békét ezféle tudatlan gondolatnak.

27. Gondold meg híredet, tarts meg tisztességét jámbor nemzetségednek,
Temagadnak kedvezz inkább, hogynemmint az megdühödt szerelemnek;
Több gyönyörűsége, hogyha ezt követed, lészen nagy örömednek.

28. Más szeretőd talám, hogy őtet követnéd, téged arra intene,
Jövendőt nem nézvén, csak bujaságára hogy tevéled élhetne,
De igaz szeretőd nem volna, hitedre ki gondot nem viselne.

29. Azmit én tenéked hasznodra alítok, azt igazán megmondom:
Maradj meg itt mostan, várj örömmel engem, – csak ez az én tanácsom;
Mennél hamarb lehet, hogy én megtérhessek, csak azon igyekezem.

30. Vannak az császárnak itt Hetruriában nagy sokféle dolgai,
Én azoknak gondját enmagamra veszem, császár is megengedi,
Veled bánat nélkül hogy soká élhessek, elmém igyekezeti.

31. Élj jó egészségben és szeress engemet, én lelkem, Lucretia!
Szűved a szerelmet benne való lánggal kisebbnek ne alítsa,
Akaratom ellen megyek el innét most, minden ember jól látja..."

32. Megnyugovék ezen megbúsult elméje a szép Lucretiának;
Szavát megfogadá, csak ne csalattatnék, – írá Eurialusnak.
Nem sok idő múlván császárral az ifjú Rómában indulának.

33. Azonközben ifjú Rómában hogy juta, hideglelésben esék,
Betegség, szerelem tüze miatt szegény egyaránt gyötörteték,
Az megerőtlenült testet két nyavalyák haszontalanná tevék.

34. Már kétséges vala minden embereknél Eurialus élete,
Csak az orvosságtól késleltetik vala benne már az ő lelke;
Császár mintegy fiát naponként meglátni, megyen megvígasztalni.

35. Sok orvosságokkal szüntelen az császár őtet orvosoltatja,
De Lucretiának levelénél semmi több néki nem használa,
Kiből szeretőjét egészségben akkor lenni értötte vala.

36. Ez megkönnyebbíté valami részéből ifjúnak nyavalyáját,
Ágyáról felkele, mert valamennyire megerősíté lábát
És megékesíté vitéz kezeivel császár koronázatját.

37. Koronázat után Rómából a császár jöve Perusiában[11],
De hogy még ereje jól meg nem jött vala, ő marada Rómában,
Onnat elindulván, csak vékony erővel jöve Senas városban.

38. Látá egynéhánszor a szép Lucretiát, de véle nem szólhata,
Levelet azért ők gyakorta egymásnak írogattanak vala;
Az elragadásról nagy sokat egymással ők tanácskoztak vala.

39. De harmadnap múlván látá Eurialus: nem lehet vég dolgában.
Izene asszonnak, hogy nem maradhatna immáron az városban,
Előbbi örömnél lőnek mind az ketten sokkal nagyobb bánatban.

[11] Perugiában

40. Az ő lova hátán ifjú Eurialus forgolódik vala,
Igen nagy szomorú szűvel Lucretia ablakról nézi vala.
Keserű sírással, könnyhullatásokkal egymásra néznek vala.

41. Egyenlő fájdalom mind az kettő lelkét felette gyötri vala,
Kik az ő szűvöknek szakadását immár magokban érzik vala;
Mint lélek az testtől, nehezen egymástól ők elváltanak vala.

42. Mely igen iszonyú fájdalom az halál, azki meg nem kóstolta,
Kik egymás szeretők, elválasztja, hogyha szűvében meggondolja:
Eszébe veheti, jóllehet az testnek nagyobb kínját láthatni.

43. Gyötrődik az lélek, elhagyván az testet, úgymint ő szeretőjét,
Lélek eltávozván, az test is elhagyja kínnak érzékenységét;
Csak egyik szenvedi, az másik nem érzi osztán az kínnak terhét.

44. Bölcs Aristophanes az két barátságos férfiakról azt írja,
Hogy noha két testek vagyon, de két testben már csak egy lélek vagyon:
Azért ezekről is bátor minden ember ugyanezent alítsa.

45. Ebből következik, hogy nem az *két* lélek távozik el egymástól,
Hanem az *egy* lélek, ki kettőben vala, metszetik el egymástól,
Egy elme és *egy* szű, ki kettőben vala, szakada el egymástól.

46. Minden érzékenség tőlek eltávozék, erősen sírnak vala;
Az ő orcájokban az nagy bánat miatt vér nem maradott vala,
Ha könnyhullatások nem láttatott volna, holtnak mondhattad volna.

47. Vajjon ki mondhatná és ki is írhatná meg az ő nagy bánatjokat?
Ki gondolhatná meg az ő tűrhetetlen nagy szomorúságokat?
Hanemha hozzájok hasonlóknak mondom az régi szeretőket.

48. Az Protesilaus mikor görögökkel ment vala Trója alá,
Felesége látván, szép Laodamia, ottan földre borula;
Vér hirtelen-való bánatnak miatta orcájában nem vala.

49. Mikoron megérté, hadban először is hogy ura meghólt volna,
Igen megbúsúla és megkeseredék, Parist átkozza vala;
Nem sok üdő múlva keserűségében halála történt vala.

50. Phenicibéli Dido Aeneastól mikoron elhagyaték,
Az ő nagy szerelme felgerjedt lelkében soká meg nem nyughaték;
Az önnen kezével, Aeneas tőrivel szűve által vereték.

51. Ifjú Eurialus hogy szemei elől őnéki eltávozék,
Földre leborúla a szép Lucretia, ismét felemelteték,
Ő ágyas házában, hogy lelket vehetne, leányoktól viteték.

52. Nagy sok idő múlva felserkenvén ismét, ágyról felemelteték,
Minden ékességét leveté magáról, szűve bánatban esék:
Mind haláláiglan csak polgári módra egy rossz ködment visele.

53. Senki nevetését, sem tréfabeszédét azután nem hallhatá,
Semmi énekléssel, sem penig örömmel magát nem vígasztalá,
Míglen a szüntelen való bánat miatt esék nagy nyavalyába.

54. De miérthogy tőle esze és elméje immáron távul vala,
Vígasztalást néki szomszédi, baráti már nem adhatnak vala,
Az ő keseredett, anyja keze között lelkét el-kibocsátá.

55. Az Eurialus is, hogy szeretőjének elmene szeme elől,
Senki nem hallotta őnéki mentében beszédét semmi felől,
De csak gondolkodék szép Lucretiához való térése felől.

56. Hogy onnan eljöve, ifjú az császárhoz jöve Perusiában,
És onnét császárral az Ferrariában és jöve Mantuában,
Több fő városokban és Basileában[12], végre Magyarországban.

57. De míg élhete is, soha nyugodalma nem lőn Lucretiának,
Hanem minden éjjel álmában követé útát Eurialusnak,
Miképpen az ifjú mindenütt követé útát Zsigmond császárnak.

58. Hallván Eurialus asszonnak halálát, igen megháborodék:
Felette keserves bánattal mindjárást gyászruhába öltözék;
Soká semmi dolog vígasztalására néki nem találtaték.

59. Nem sok üdő múlván egy szép leánt császár őnéki szerzett vala
Herceg nemzetségből, ki tiszta életű, bölcs, jó erkölcsű vala,
Kivel hóltáig ifjú Eurialus kedve szerént élt vala... –

60. Senki hazugságnak – valaki olvassa – ez dolgot ne alítsa;
Ezek példájából azki jól megérti, nyilván megtanulhatja,
Hogy az szerelemnek méreggel megtöltött poharát meg ne igya.

61. Az rágalmazó szű távul légyen innét, és az gonosz irígység;
Nem azoknak írtam, kiben uralkodik az balgatag kevélység,
És akiket ebből régen kifárasztott az rest és tunya vénség.

62. Ifjak, én feleim, ifjaknak hasznokért ezeket öszveszedtem.
Kik után ballagni mindenkoron szokott az kegyetlen szerelem:
Hogy attól megtudják magokat őrüzni, csak azon igyekeztem.

63. Képét, ábrázatját, magaviselését, termetét is megírom,
Miről ismerik meg, hogy elkerülhessük, ifjaknak megmutatom:
Mert csak ő reájok vagyon ez énekben szorgalmatos nagy gondom.

64. Gyermek a szerelem, mezítelen, írják, nincs őnéki szakála;
Szeme vak őnéki, hajlandó kézíjja, vállán vagyon két szárnya;
Oldalán tegzében sok mérges nyilai, kezében égő fáklya.

65. Írják gyermek-képben, mert azki bölcs, okos, az eltávoztathatja,
Csak az gyermekekhez hasonló emberek vanak birodalmában,
Kiknek semmi eszek, semmi okosságok, csak azokat ostromlja.

[12] Bázelben

66. Mezítelen írják, mert a szeretőkben nincsen szemérmetesség;
Vaknak azért írják, mert meg nem láthatja micsoda az tisztesség:
Jó cselekedet közt és az tévelygés közt nincs ő nála különbség.

67. Avagy hogy azt véli, hogy cselekedeti mindentől titkon vannak,
Eszébe nem vészi, mindennek szemei hogy őreá vigyáznak,
Sem Istent, sem törvént nem néz, adja magát csak az nagy bujaságnak.

68. Vannak sok nyilai, mert sok embereknek általlövi szűveket,
Szárnyai azt jegyzik, mert csak idestova visel ő mindeneket;
Igen állhatatlan, gyakorta elveszti az igaz ösvényeket.

69. Jobb kezében fáklya, mert birodalmában azkiknek holdolása,
Sebes láng azoknak szűveket szüntelen szokta sanyargatnia;
Testeket rútítja, végre lelkeket is pokolba bétaszítja.

70. Sem éjjel, sem nappal soha meg nem nyugszik, mindenkor ólálkodik;
Mindeneket késért, nagy sokakot meggyőz, azokon uralkodik,
Azkinek szűvekben, késedelmet vehet és meggyökereztetik.

71. Első indulatját ha eszedben vészed, te könnyen megolthatod,
De erőt ha vészen, miként az álló fát, hogy ki sem szakaszthatod,
Kit vessző korában kivonhattál volna, végre ki sem áshatod.

72. Gyűlöli az munkát, felette szereti ő az hivalkodókat:
Hogyha eszed vagyon, egyik fegyvered ez: hadd el a tunyaságot;
Mindenkoron munkát találj ő ellene, kiben foglald magadat. –

73. Vége már ez légyen az én írásomnak a szerelem dolgáról,
Azki többet akar róla tudakozni, értse több írásokból,
Utolsó tanácsom, hogy azkitől lehet, megója magát attól!

74. Mikoron írnának másfélezer után hetvenhét esztendőben,
Aeneas Sylvius írásából szerzék ez éneket versekben,
Bodrog vize mellett, Patak városában, az úr gombos kertében. (5)

1577

BALASSI BÁLINT

Következnek
Balassi Bálint-
nak kölem-kölemféle szerelmes éneki, kik között egynéhány isteni dicsíret és vitézsígről való ének is vagyon.

Ezeket penig az maga kezével írt könyvébül írtak ki szórul szóra. Vétek kevés helyen esett benne. Az sem egyébtül lött penig, hanem az Balassi írásának nehéz olvasása miatt, de afelől meglehet. Külem-külem mindenik éneket mikor, miről és kiről szerzette: megírta, az nótáját is mindenikinek följedzette. Az ki azért gyönyörkedik benne, innent igazán megtanulhatja, mint köly szeretőit szeretni és miképpen köly neki könyörgeni, ha kedvetlen és vad hozzá. De nem mindent hövít úgy a szerelem tüze talám, mint őtet.[1]

Első

Egy horvát virágének nótájára

Aenigma (1)

1. Jelentem versben mesémet,
   De elrejtem értelmemet;
   Kérem édes szeretőmet,
   Fejtse meg nékem ezeket:

2. Minap én úton jártomban
   Láték két hattyút egy tóban, (2)
   Hogy volna csendes úszásban
   Együtt lassú ballagásban.

3. Gyakran egymásra tekintnek,
   Kiről kitetszik szerelmek,
   Egymáshoz való jó kedvek;
   Hasonlók, mindketten szépek.

4. Hogy így együtt szerelmessen
   Ők úsznának szép csendessen,
   Azonközben nagy sebessen
   Egy keselő csalárdképpen

5. Rájok menvén, az egyikét,
   Körme között az szebbikét
   Elkapá, foggatá[2] szegént,
   Mint szeretőt, kedve szerént.

[1] A Balassi-kódex bejegyzése, valószínűleg a versgyűjtemény első, ismeretlen másolójától ered.
[2] Szaggatja, tépi

6. Látván társa, bánatjában
Rív keserves kiáltásban,
Széllyel ballagván az tóban,
Nem tud, medgyen[3] nagy bújában,

7. Mert látja társától váltát,
Látja maga özvegy voltát,
Bújában elszánta magát,
Óhajtja már csak halálát.

Második

Az Lucretia éneke nótájára

Kristina nevére (3)

1. Cupido szívemben sok tüzes szikrákkal
szerelmét most újítja,
Elmémben, mint várban vigyázván virrasztó,
herdóját[4] ő úgy mondja,
Tüntetvén előttem szép csillagom képét,
vélem csak kívántatja.

2. Róla feledéken nem lehet víg szívem,
mert csak őtet óhajtja,
Mint esőt aszályban meghasadozott föld,
őtet ugyan kívánja,
Tüzem enyhítője, bánatom vivője
hogy csak ő már, azt vallja.

3. Immár őérette egyebek szerelme
nálam mind semmié lött,
Mert szeme nyilával, nagy igazságával
mint célt, engem már meglőtt,
Bévett szerelmében, kivel mintha engem
ő ugyan idvözítött.

4. Siralmas nagy bánat különben nem bánthat,
csak mikor őt nem látom,
Szép kertek tömlecnek akkoron tetszenek,
víg ének is siralom,
Viszont mikor látom, vagy szavát hallhatom,
nincsen semmi bánatom.

5. Törödelmes szívem édes leveliben
szinte igaz úgy indul,
Régi betegségből mint támadott ember
újul rózsa szagátul,
Vagy mint az régi rab szabadságnak örül,
elszaladván fogságbul.

[3] Mit tegyen?
[4] „Halt, wer da?" (Állj, ki vagy?) A várőrség kiáltásának eltorzított, magyaros formája

6. Ínségéből immár mert engem ő kivett
előbbi szerelmemnek,
Bús voltát szívemnek lengedező szele
elverte jó kedvének,
Búszerző szerelem már nem árthat nékem,
mert oltalma fejemnek.

7. Nemrégen szép gyűrőt szerelmesen küldött,
ki rubinttal mind rakva,
Egy szép drága gyémánt kellő kezéparánt
vagyon közte foglalva,
Hozzám szerelemben tökéletes szíve
is így vagyon kapcsolva.

8. Ajándékon viszont kiért hív szívemet
én is néki mutattam,
Szorítva kit néki szerelemnek tüzes
fogójában nyújtottam,
Fejemet, lelkemet, teljes életèmet
ajánlottam s vallottam,

9. Melyet szerelmessen és igen jó néven
tőlem, rabjától elvett,
Édes hívségében, mint erős szekrénben
bézárolván rekesztett,
Nagy igazságában, mint szép lágy ruhában
tűrve kebelében tett.

10. Távol vagyon immár nagy keserűségem,
gyönyörű én életem,
Mely szépek tavasszal sík mezők virággal,
boldogsággal jókedvem
Azon módon rakva, nem győz örvendezni
eleget szeretőmen.

Harmadik

Az Palkó nótájára

1. Eredj, édes gyűrőm, majd jutsz asszonyodhoz,
Ki viszen tégedet csókolni szájához,
Ó, hogy nekem ahoz
Nem szabad most mennem, én vigasztalómhoz!

2. Mondd szolgálatomot őneki én szómmal,
Kérjed, emlékezzék valaha felőlem,
Ne felejtsen engem;
Lám, csak benne vagyon én gyönyörűségem!

3. Mint te burítva vagy fekete zománcban,
Így szívem is érte öltezett most gyászban,
Búskodik magában,
Hogy nem részesülhet ő nyájasságában.

4. Mint hogy te ékes vagy szép drága gyémánttal,
Igy ő is mentől szebb kedves szép szavával,
Maga tartásával
Engemet felgerjeszt rózsa orcájával.

5. Mint hogy gyémánt drágább és szebb minden kőnél,
Így ő is mentől szebb minden szép szüzeknél,
Szerelmes mindennél[5],
Egyéb szép személy is ő példájával él.

6. Járásban, ruhában csak őtet szemlélik,
Módjában asszonyok, lányok őtet nézik,
Formáját követik,
Beszédét, erkölcsét mindenek kedvelik.

7. Ez gyémánt mint fénlik, élete oly tiszta,
Alázatos lévén, vagyon bátorsága,
Mert bűn nem furdalja,
Fejér ruhájában, mint szép fejér páva.

8. Természetében is gyémánthoz hasonló,
Mint acéllal gyémánt hogy meg nem rontható,
Így ő sem hajlandó,
Tökéletes szívő, igen igazmondó.

9. Tudja ez világnak minden álnokságát,
Nem hiheti senki hízelkedő szavát,
Igen ójja magát,
Vagyon okossága, jól rendeli dolgát.

10. Ezt megmondván néki, utolszor kérd erre,
Hogy miként az gyűrőt foglalták jól eszve,
Nincsen sohul vége,
Légyen így vég nélkül énhozzám szerelme;

11. Foglaljon engemet szinte úgy magához,
Miképpen ez gyűrőt foglalták gyémánthoz,
Ne hajoljon máshoz,
Légyen igaz hozzám, mint hív szolgájához!

[5] Mindenki őt szereti

Negyedik

Ugyanazon nótára

1. **B**izony esmérem rajtam most erejét,
Szívemben felgyúladt szerelemnek tüzét,
Sebessen égését,
Kit tűrök naponkint egy szép víg kegyesért.

2. **A**nnak személyének drága ékessége
Szabadságomot már magamtól elvette,
Rabságra vetette,
Kínlódom érette, vette is eszébe.

3. **L**átja szerelmemet, hozzá hívségemet,
Azt jelenti, hogy ő sem gyűlöl engemet,
De azért éltemet
Szüntelen kínozza bűntelen fejemet.

4. **A**karatomban ő semmit megmívelni
Nem akar énnékem semmiben engedni,
Sőt lelkem rontani
Igyekezik jó voltomért megutálni.

5. **S**emmi azért nékem világban már éltem,
Két szememnél több sincs, ki sirasson engem,
Ó, én szegény fejem,
Magamot mint vesztém, mire juta ügyem!

6. **S**zívem nyughatatlan titkon ő magában,
Bú miatt gyötrődik, fárad bánatjában,
Nagy kínvallásában
Emésztetik, mint fa tűztül sebes lángban.

7. **Í**m, sok példát hallván mint vesztém enmagam,
Tudván, hogy így járok, mégis elhajlottam,
Nézd, mire jutottam,
Hogy tudva magamot kínra bocsátottam.

8. **B**izony nem vethetek senkire egyébre,
Csak magam eszére; de medgyek, ha erre
Vett az ő szépsége,
Hogy magamot érte ejteném az tőrbe.

9. **A**nnak szép személye és víg tekintete
Kit nem gerjesztene gyönyörű beszéde,
Örvendetessége?
Penig érte, és nem másért vagyok ebbe.

10. **L**egyen az én kínom ő egészségéért,
Legyen halálom is bátor személyéért,
Ám szenvedjek azért,
Csak ne utáljon meg én hív szerelmemért.

11. Jót várnék őtőle, de ő csak gonosszal
Fizet különb-különbféle sok kínokkal,
Kegyetlen válasszal,
Kivel engem megöl gyakorlatossággal[6].

12. Nem panaszolkodom semmit már felőle,
Azt sem érdemlettem volna bizony tőle,
Hogy nagy szerelmébe
Engemet már bévett, vagyok szeretője.

13. Tulajdona vagyok, szabad ő énvelem,
Rabja vagyok; medgyek, ha megöl is engem,
Vagy csak gyötri lelkem:
Szabad, ihon vagyok, övé szegény fejem.

14. Hiszem, ha esméri idővel énbennem,
Hogy nem csalárd szívvel személyét szeretem,
Talám megszán engem,
S nem lészen kegyetlen öröké ellenem.

15. Éngem noha mostan előle elűze,
Búcsúmot úgy adá, mint számkivetésre,
De talám meg végre
Jutok őnékie valaha eszébe.

16. Azért immár nékem el kell most indulnom,
De elmémet ugyan itt kell nálad hadnom,
Rólad gondolkodom;
Légyen Isten hozzád, édes vigasztalóm!

17. Nem úgy megyek el, hogy lennék nálad nélkül,
Mert miként hogy test nem élhet lélek nélkül,
Így te szerelmedtül
Soha nem válhatom meg halálom nélkül.

18. Ne felejts el azért te is, kérlek, engem,
Ha immár elűzél, csak ne gyűlölj, lelkem,
Enyhíts meg szerelmem,
Mondd: Ez bizony igen szeret vala engem.

19. Az versszerző neve fel vagyon jegyezve,
Könnyhullatásiban rendelte ezt egybe.
Keserves énekbe;
Ha Istent szereted, ne tréfálj meg érte.

[6] Gyakorta (azaz: gyakran megaláz, megkínoz)

Ötödik

Az Gianeta Padovana nótájára (4)

1. Nő az én örömem most az én szép
szerelmem erre való néztében,
Bús kedvem sincsen semmi énnekem,
mert ismét bévett nagy szerelmében,
Megengedett, fogott kezet,
megbékéllett nagy kegyessen,
Halálomtól megtérített,
engem csókolván édessen.

2. Szép Venust azért már kis fiával
jótéteért, míg élek, mind áldom,
Hogy jóra hozta szerelmesemmel
vétkemért gonoszul fordult dolgom,
Kegyelmet nyert, meg bészerzett,
tudta, mert hív szolgálatom;
Hogy vétettem, nem szánszándék
oka, de tudatlanságom.

3. Mint az idvösség semmi nem egyéb
az Isten színének látásánál,
Én boldogságom is csak abban áll,
ha szerelmét látom igazsággal,
Örömre fordít, ha szólít
magához édes szavával,
Boldogít, ha hozzá szorít,
ölelve gyönge karjával.

4. Ezelőtt néki csak rabja voltam,
őtet jutalom nélkül szolgáltam,
Rabságból kivett, szolgájává tett,
szolgálatom nem esik heában,
Mert ajakát mint jó zsoldját
adja, hogy én megcsókoljam,
Szerelmével ajándékoz,
csak hogy tovább is szolgáljam. (5)

5. Sem Jason az szép aranygyapjúnak,
sem vitéz Aeneas Laviniának
Nem örült ennyit, mostan amennyit
én örültem jó akaratjának;
Mert mi lehet ennél kedvesb,
édesb én kívánságomnak,
Mint csókolni dicsőséges
színét mennyei orcának?

6. Vallyon s ki élheti én nálamnál
nagyobb kedve szerint már világát?
Vagyon-é inkább, ki hasonlítsa
én boldogságomhoz állapotját?

Szerető, ékes, kegyes, kedves,
mutatja hozzám hív voltát:
Nincs bánatom, gyanóságom,
mert esmérem igazságát.

7. Gond nélkül azért vígan éneklek,
örvendek csak igaz szerelemnek;
Míg élek, arra figyelmes lészek,
hogy ne legyek ellene kedvének:
Dicsértessék jótéteért,
megbocsátott én fejemnek,
Megcsókolván és ezt mondván:
Miért mondasz kegyetlennek?

Hatodik

Bebek Judit nevére

Az Magam gondolván nótájára

1. **B**eteges lelkem ismét énnékem
most új szerelemtől,
Mely betegségem támadott nekem
az tekintetéből,
Kinek személye, maga tartása
engemet majd megöl.

2. **E**nnek termete igyenes, magas,
mint szép liliomszál,
Két szép társa közt, mint Venus asszony
tetszik, hogy veszteg áll,
Tettetes[7] köztök, mint világos nap,
ha sűrő köd leszáll.

3. **B**átran két szemét mikor kegyessen
énreám fordítja,
Ottan szívemnek ő nagy szerelmét
magához felgyújtja,
Mert csak két szeme az én szívemnek
felgyújtó fáklyája.

4. **E**rkölcse szelíd és szemérmetes,
emberséggel elegy,
Édes ajaka piros, szinte oly,
mint jól meg nem ért meggy,
Ékes beszédű, jeles tréfájú
szavában ő mind egy.

[7] Tetszetős

5. Ki-ki övéle táncát eljárni
oly igen kívánja,
Mert, mint für[8] után ha magasságból
magát sólyom rúgja,
Oly nagy sebessen táncát ő járja,
nem mozdul dereka.

6. Ily szép s jó lévén, ez kegyest hát én
miért ne szeressem?
Szeretem bizony, csak viszont ő is
engemet szeressen,
Szolgálatomért szemei elől
engem el ne vessen.

7. Víg lészen kedvem, ha ő magához
engemet kötelez,
Ha néha-néha gyötreni fog is,
tudom, megkegyelmez,
Mert hív szerelmem nála énnékem
nagy jó kedvet szerez.

8. De az én dolgom mint lenne vallyon
hogyha nem kelletnék?
Megójjon engem attól az Isten,
mert én úgy nem élnék!
Most ha így volnék, s az is történnék,
osztán hová lennék?

9. Judit nevére méltán nevezték
őtet keresztségben,
Mert hasonlónak Judit asszonyhoz
látom mindenekben,
Gerjedek ehez, mint Holofernes,
én is szerelemben.

10. Távozván attól, aki szerelme
gerjesztett engemet,
Utána való nagy bánatimba
éneklém ezeket,
Ajánlván neki szolgálatommal
együtt szerelmemet.

Hetedik

Morgai Kata nevére (7)

Az Fejemet nincsen már nótájára

1. Mondják jövendölők bizonnyal énnékem,
Hogy születésemben Venus megkért éngem
Arra, hogy csak magának szolgáltasson vélem.

[8] Fürj

2. Olyha, mintha hinném enmagam is ez szót,
Mert látom, hogy Venus kíván nékem sok jót,
Szerelmimben mert gyakran hoz énnekem hasznot.

3. Reám eleitől fogva gondot viselt,
Mint fogadott fiát, erkölcsemben kedvelt,
Látván természetemet, jól magához nevelt.

4. Gyakran szerelmimben most is szerencsésít,
Én jó szerencsémre utat nyitván nódít
Arra, mert szolgálatom esik kedve szerint.

5. Azminthogy mostan is megajándékoza,
Rabul egy szép szüzet én kezemben ada,
Mondván: Szolgálatodnak ez is egy jutalma.

6. Ily szép mint ez, akkor sem volt ő maga is,
Hogy neki ítélte aranyalmát Paris;
De ilyen kívánt lenni, ha istenasszony is.

7. Kívánván szépségét irigykedik rea,
Hogy nálánál szebbnek ítéljem, azt bánja;
Ha meg nem őrzöm, tőlem elveszti, azt mondja.

8. Adta szép rabomnak, mert olyan szép színe,
Mint rubint gyémánttal miként illik egybe,
Vagy fejér liliommal ha rózsát fogsz eszve.

9. Több szép szüzek között lévén oly tettetes,
Mint csillagok között telihold mely fényes;
Mint mennyei seregnek, éneklése édes.

10. Az csak vétek benne, hogy ilyen tudatlan;
De medgyek, ha látom, mely igen ártatlan?
Mód nélkül tekint reám, tréfál minduntalan.

11. Mit mondjak felőle többet, én nem tudom,
Mert minden szépségnek jelit rajta látom:
Légyen fottig jó hozzám, én csak azt kívánom.

Nyolcadik

Egy német villanella nótájára
Ich hab vermeint etc. (8)

1. Reménségem nincs már nékem
ez földen éltemben senki szerelméhez,
Mert szerelmem, ki volt nékem,
az elfut előlem, semmiben sem kedvez,
Medgyek én immár, ha keserves kár
engemet ez világból kivégez?

2. Menvén hozzá, vigad vala
siettető szívem buzgó szerelmében,
Fáradtságát, minden gondját
reménlvén letenni szerelme ölében,
Nem félvén attól, hogy élnék távol
szeretőmtől keserves helyemben;

3. De elútált, mert mást talált,
éntőlem már elvált, hagyván szernyő halált,
Ád sok mérget az jó helyett,
lelkem csak heában ő utána kiált,
Mert nem hallgatja, de sőt útálja,
magához mert új szerelmet foglalt.

4. Siralmával mint hogy megcsal
az krokodilusgyík (9) úton járó embert,
Így engemet elhitetett,
hitetvén már vesztett, mint ártatlan lelket;
Prédája vagyok, mert már megfogott,
valamint akarja, úgy gyötörhet.

5. Ki nem hinné vagy gyűlölné
az ő mézzel folyó szerelmes beszédét,
Esküvését, látván könyvét
és alázatossan formált szép személyét?
Bizony megcsalná, akárki volna,
aki nem tudná ravasz elméjét.

6. De ha szinte nem beszélne
vallyon s ki keresne egyebet helyében?
Ha olyan ő, mint sík mező
az jó kikeletnek áldott idejében;
Ifjú, szép, ékes, mindennél kedves,
nincs vétek személye termésében.

7. Ó, egyetlen egy szerelmem,
miért vetettél el szemed elől engem?
Hogy verhetett benned fészket
szinte ilyen igen az harag ellenem?
Ámbár mást szeress, csak el ne veszess
engem, ki neked adtam már lelkem.

8. Te jó Isten, ki e tőrben
engem csudaképpen már régen ejtettél,
Ezt engedjed, hogy szánjon meg,
vélem kit ily igen te megszerettettél,
Vagy vígy ki hozzád, ha jó szót sem ád,
ugyanis már lelkem sem hal, sem él.

Kilencedik

Az Palkó nótájára

Kit az szeretőjével való haragjában szerzett

1. Ó, te csalárd világ, nyughatatlan elme,
Forgandó szerelem, változó szerencse,
Mire most szívembe
Új gyötrelmet hozál eszem vesztésére?

2. Engem most kétfelől hiteget két dolog,
Szerelem, bosszúság most bennem fegyvert fog,
Egymás ellen forog,
Kitöl szívem, mint nád, ide-s-tova inog.

3. Miképpen hogy Bessus az két fiataltól, (10)
Kétfelé vonódom én ez két dologtól,
Gyötretem azoktól,
Hajtatom, mint felhő égiháborútól.

4. Mint eltévedt ember két járt útra jutván
Nem tud melyikének indulni csapásán,
Megáll, gondolkodván,
Így én is nem tudok indulnom mely után.

5. Mert miképpen laptát mikor ketten jáddzák,
Tudod, hogy egymásra ütik és hajítják,
Így szívemet húzzák
Szerelem s bosszúság ide-s-tova vonsszák.

6. Indít mind az kettő bizonyos okokkal,
Hol ide, hol tova hajtnak szép szavakkal,
Csalogatásokkal,
Jól előmben hánnak mindent okossággal.

7. De még egyfelé is nem adtam magamot,
Noha az bosszúság igen megindított,
De még el nem hajtott,
Régi szerelmemtől el sem szakaszhatott.

8. Elmém csak téveleg széllyel kétségében,
Mint vasmacska nélkül gálya az tengerben,
Kormányeltörésben,
Nincsen reménsége senki szerelmében.

9. Ó, én idvözítő kegyelmes Istenem!
Légy ez dolgaimban én kegyes vezérem,
Vezess ki már engem,
Szégyentől, Pokoltól hogy megmenekedjem!

10. Az mi neked tetszik, bár azt cselekedjed,
Csak hogy kárhozattól lelkemet őrizzed,
Testemet ám verjed,
Bár az mint akarod, csak ne szégyenítsed!

11. Minap vőm eszemben szeretőmnek dolgát,
Hozzám szerelmében állhatatlan voltát,
Ravasz álnokságát,
Azért így jelentém szívem titkos kínját.

Tizedik

Kiben az szeretője háladatlansága és keménysége felől panaszolkodik

Egy Siciliana nótára

1. Valaki azt hiszi, hogy nyerjen
menyeken és szüzeken
Szerelmével avagy hívséggel,
az házat rak sík jegen,
Vagy penig heában hord vizet
rostás edénében,
Avagy hogy verőfént akar
fogni bolondul kezében.

2. Nem használ minékünk szerelmünk
nálok, sem könyörgésünk,
Nem esnek rajtunk, bár kínt valljunk,
sőt nevetkeznek vélünk;
Mely kedves sáskának az harmat,
úgy nékik is könyvünk,
Sok búnkkal, fáradságunkkal
tőlök mi csak kínt érdemlünk.

3. Az felgyúladt tűz sem gerjedhet
fűlt kemencében inkább,
Mint én elfáradott, bús szívem,
ki már nem élhet tovább
Szerelem miatt, mert oly bágyadt,
nem lehet nyavalyásb,
Mert már, ni, annyira jutott,
hogy ugyan nem szállhat alább.

4. Mint hogy tiszta vízzel buzog fel
forrás tiszta kútfőben,
Olyan tisztasággal forrdogál
szívem nagy szerelmében,
Szolgálja örömest, jóllehet
csak gyötri szüntelen,
Jó kedvvel tűr, szenved, enged,
csak juthatna jó kedvében.

5. Szerelmemnek de míg mindeddig
csak az sem volt jutalma,
Hogy valaha nékem kegyessen
vagy egy szót is szólt volna,
De sőt még ingyen szép személyét
csak látnom sem hadta,
Csak azért, hogy szerelméért
szívemet több kínnal bántsa.

6. Mint párduc prédának, kínomnak
is kegyetlen örvendez,
Háladatlanképpen bűnemben
gonoszt fizet s bút szerez,
Mosolyog kínomon, mint nagy jón,
hogy lelkem epedez,
Szerelmében, mint szélvészben,
látván, hogy szinte úgy evez.

7. Medgyek? már nem tudom, ha látom,
hogy én el nem hagyhatom,
Noha kínját vallom, de válnom
tőle nem kívánhatom,
Szeretnem penig azt, ki fáraszt
sok búval, mi hasznom?
Hát medgyek? ellene vétsek?
Ó, azt sem lehet, mert szánom.

8. Éljen, inkább éljen, víg légyen,
valamit mível vélem,
Hogy lelkem érte jár, lássa már,
légyen kegyelmes nekem,
Esmérje valaha, hogy soha
egyebet szerelmem
Nálánál, kin életem áll,
nem követhet, mert ő lelkem.

9. Szerelmére, mint egy szent helyre,
elmémet, ím, fordítom,
Mint egy áldozatot, magamot
abban esmét felgyújtom,
Csak hogy keservemben, már kiben
régen fekszem, szánjon;
Megszánván, térjen meg hozzám,
s engemet megboldogítson!

Tizenegyedik

Borivóknak való

Az Fejemet nincsen már nótájára

In laudem verni temporis[9]

1. Áldott szép Pünkösdnek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókot könnyebbítő szele!

2. Te nyitod rózsákot meg illatozásra,
Néma fülemile torkát kiáltásra,
Fákot is te öltöztetsz sokszínű ruhákba.

3. Néked virágoznak bokrok, szép violák,
Folyó vizek, kutak csak néked tisztulnak,
Az jó hamar lovak is csak benned vigadnak.

4. Mert fáradság után füremedt tagokat
Szép harmatos fűvel hizlalod azokat,
Új erővel építvén űzéshez inokat.

5. Sőt még az végbeli jó vitéz katonák,
Az szép szagú mezőt kik széllyel béjárják,
Most azok is vigadnak, s az időt múlatják.

6. Ki szép füvön lévén bánik jó lovával,
Ki vígan lakozik vitéz barátjával,
Ki penig véres fegyvert tisztíttat csiszárral.

7. Újul még az föld is mindenütt tetőled,
Tisztul homályából az ég is tevéled,
Minden teremtett állat megindul tebenned.

8. Ily jó időt érvén Isten kegyelméből,
Dicsérjük szent nevét fejenkint jó szívből,
Igyunk, lakjunk egymással vígan, szeretetből!

[9] A tavaszelő dicsérete

[Tizenkettődik]
Decima secunda

Ejusdem generis[10]

Az nótája Lucretia énekének

1. Széllyel tündökleni nem ládd-é ez földet
gyönyörű virágokkal?
Mezők illatoznak jószagú rózsákkal,
sokszínű violákkal,
Berkek, hegyek, völgyek mindenütt zöngenek
sokféle madárszókkal.

2. Új rózsakoszorúkban kegyesek, szüzek
ifiakkal táncolnak,
Jószavú gyermekek vígan énekelnek,
mindenek vígan laknak,
Mind menny, föld és vizek, ládd-é, úgy tetszenek,
mintha megújulnának.

3. Sőt még Cupido is mostan feltörlötte
homlokán szőke haját,[11]
Gyönge szárnyacskáján té-tova, mint angyal
röpül, víg kedvet mutat,
Szerelmes táncokban kinek-kinek adván
kezére szép mátkáját.

4. Azért ne bánkódjál, én jó vitéz társom,
ürülj minden gondoktól,
Eléggé hordoztuk heában az sok bút,
légyen már tőlünk távol,
Mostan igyunk, lakjunk, vigadjunk, táncoljunk,
távozzunk bánatunktól!

5. Nemde valakiért aggasztaljuk volt mi
inkább ifjú éltünket,
Kiből azt sem tudjuk, hol és mely órában
kiszólítnak bennünket?
Kivel mit gondoljunk? Ha Isten jó urunk,
ő mindennel jól tehet.

6. Aggasztaló bánat, búszerző szerelem
távol légyen mitőlünk,
Jó borokkal töltött aranyas poharok
járjanak miközöttünk,
Mert ez napot Isten örvendetességre
serkengeti fel nékünk!

[10] Azonos témájú
[11] Kisimította homlokából haját

7. Marullus poéta azt deákul írta,
ím, én penig magyarul,
Jó lovam mellett való füven létemben
fordítám meg deákbul,
Mikor vígan laknám vitéz szolgáimmal,
távozván bánatimtul.

Tizenharmadik

Kit egy szép leány nevével szerzett (11)

A nótája az Régi siralmas

1. Siralmas nékem idegen földen
már megnyomorodnom,
Szívem meghervadt nagy bánat miatt,
nincs már hova fognom.

2. Laktam földemről, szép szerelmemről
mikor gondolkodom,
Jutván eszemben, ott én mint éltem,
könyveimet hullatom.

3. Mint az szarvasfi anyja után rí,
ha tőle eltévedt,
Szívem úgy hal, vész, halálra már kész,
hogy oda nem mehet.

4. Már ha nem látom, bár csak hallanom
adná Isten őtet,
Ki vélem együtt sok szerelmet tűrt,
vennék mégis kedvet;

5. De igen ritkán és bizontalan
hírt felőle hallok,
Akkor sem mérem őtet kérdeznem,
mint rab, csak hallgatok:

6. Ki miatt kedvem szinte oly nékem,
mint nap az esőben,
Vagy mint az zöld ág, ki hamar elagg
téli rút időben.

7. Vagyok már szinte özvegy gerlice, (12)
szomorú én éltem,
Nem kell aranylánc, sem penig víg tánc,
nincs semmihez kedvem.

8. Felejtett árva itt, mint pusztába,
csak remete módra
Tengek, nem élek, lenni sem lélek[12],
mert jutottam búra.

[12] Nem létezem

9. Ti mezők, hegyek, berkek, szép völgyek,
kiben gyakran jártam,
Szép szelíd vadat, hangos madarat
ott hallottam, láttam,

10. Isten hozzátok, s adja, rajtatok
az avagy örvendjen,
Az ki engemet akkor szeretett,
mostan se feledjen!

[Tizennegyedik]

Decimus quartus

A nótája a Lucretia nótája

Borbála nevére (13)

1. Csak búbánat immár hagyatott énnekem,
kiben elfogy életem,
Mert jó reménségem kiben vala nekem,
az most elhagyott engem,
Kiért mindenkoron nyughatatlanságban,
fohászkodásban lelkem.

2. Ha néha hogy értek egyéb embereket
szeretőjökről szólni,
Akkor én bús lelkem rólad emlékezvén
nem tud szegén mit tenni,
Mert az gondolkodó, búskodó szerelem
szívemet csak emészti.

3. Azért én szerelmem és gyönyörűségem,
mért hagytál el engemet?
Ó, te fényes napom, mire nem terjeszted
énfelém is fényedet,
Hogy vigasztaltatnám én nagy bánatimban,
látván szép személyedet?

4. Kívánságim nékem látni személyedet
naponként öregbülnek,
Kik hogy ez ideig bé nem telhettenek,
szemeim könyveztenek,
Mert ki oka voltál előbb örömemnek,
most vagy csak keservemnek.

5. Bánat miatt lészek én nagy gyötrelemben,
ha rajtam nem könyörölsz,
Betegségemben is, kinek vagy orvosság,
ha nem gyógyítasz, megölsz,
Hű szerelmemet is ha te megtekinted,
bűn, ha hozzám nem térölsz!

6. Oly igen nagy csudám nékem ezen vagyon,
hogy mely kemény te szíved,
Te gyenge színedhez nem hasonló, higgyed,
te acél természeted,
Mert lám, nem érdemlém az te ittlétedben,
hogy szemedet rám vessed.

7. Rajtam szabad vagy te, én édes szerelmem,
valamit mívelendesz,
Mert azt így jól látod, hogy vagyok te rabod,
ha szinte megölendesz,
Azért ámbár gyötörj, szívem, mégis engem,
hogyha abban örvendesz.

8. Bírsz ugyanis engem szinte úgy mindenben,
amiképpen akarod,
Az én víg szívemet te megszomorítod,
ismét megvígasztalod,
Szomorú lelkemet, mint egy fiatal fát
mint bölcs kertész, úgy hajtod.

9. Az fiatal fához vagyok már hasonló,
ki még nyers és zöldellik,
Ki az tűzben lévén egyfelől nedvesül,
s másfelől égettetik,
Így egyfelől szívem tőled kínoztatik,
s ismét vigasztaltatik.

10. Lám, az Aetna-hegyet mondják tengeren túl,
hogy korosként égten ég,
Kit soha nem olthat meg sem eső, sem hó,
sem másféle nedvesség,
Kinek égésében sem volt, sem lészen is
ez világon soha vég.

11. Az én szívemnek is, ki nagy szerelmében
hozzád régen felgyúladt,
Tüzét meg nem oltja sem bú, sem nyavalya,
sem egyébféle bánat,
Szerelmemért szinte ha megölsz is engem,
de ugyan el nem hadhat.

12. Én szerelmemnek mert akkor lészen vége,
mikor a folyóvizek
Visszafolyók lésznek, s mindenfelé hegyek
árkokká lönni kezdnek,
Kik, hogy meglégyenek, magad is jól tudod
azt, hogy lehetetlenek.

13. Rólam azért vedd el szomorú néztedet
és mutasd víg kedvedet,
Te két szép szemeddel, mellyel gyakran megölsz,
élessz viszont engemet,
Tudod, úgy szeretlek, tégedet kedvellek,
mint tulajdon lelkemet.

14. Tovább beszédimet immár én nem nyújtom,
mert netalám megbántlak
Hosszú beszédimmel, mint szinte magamat,
nem örömest untatlak,
Csak ezen könyörgök, hogy engem mindenkor
tarts tulajdon rabodnak.

15. Gyönyörűségem mert minden reménségem
nekem csak benned vagyon;
Mi oka, nem tudom, hogy mind éjjel-nappal
szívem téged gondoljon,
Tégedet óhajtson, tefelőled szóljon,
és csak tégedet várjon.

16. Tégedet ajánllak kegyes Istenemnek
kezében, kegyelmében,
Én magamat penig az te jó kedvedben
és édes szerelmedben;
Ki írta, tudhatod, hiszem mert látszanak
könyveim ez levélben.

Tizenötödik

Az lengyel ének: Byś ty wiedziała nótájára

Ad apes[13]

1. Hallám egy ifjúnak minap éneklését,
Egyedül lévén egy kertben törődését,
Hol hallgatja vala méheknek zengését.

2. Gyötrődik magában, mert forog eszébe
Szép szerelmesének gyönyörű beszéde,
Azért énekének így lészen kezdete:

3. Nagy méltán bizony sokszor panaszolkodom,
Szerelem hamis voltán ha gondolkodom,
Hogy azt szeretteti velem, ki gyilkosom.

4. Nincs semmi hálája jó szolgálatomnak,
Szerelmemért csak jó szót is ritkán adnak,
Így sem élnem s halnom énnekem nem hadnak.

5. Ó, kegyetlen, miért vagy gonosszal annak,
Ki téged mindenkor tart boldogságának?
Csak engem tartasz-é gonosz akaródnak?

6. Ezt mondván azonban fordula méhekhez,
Hallván zengéseket monda: Ez mit jegyez?
Azért nékik szólván lőn beszéde emez:

[13] A méhekhez. A lengyel nótajelzés: Ha te tudnád.

7. Ő szól: De ti, mézet győtő bolond méhek,
Rózsán, violákon itt mit szedegettek?
Ha mézet kerestek, azt nem itt lölitek,

8. Hanem az én szerelmesem édes száján
S megért cseresnéhez hasonló ajakán,
Ott mézet találtok eleget mindnyájan.

9. De meglássátok, hogy az méz-elszedésben
Fuláktok ne ejtse őtet szerelemben,
Mert higgyétek, viszont lésztek büntetésben.

10. Mert mint szájatoknak hogy vagyon fulákja,
Így ő szemének is vagyon nagy hatalma,
Megsért szerelmével, mihelyen akarja.

11. Ő tekintetében villámlik szerelem,
Kivel néha megöl, néha éleszt engem,
Örömre, bánatra csak ő én vezérem.

12. Mondok: Ha ki őtet köztetek megsérti,
Szerelem nagy kínját viszont az megérzi,
Mert bosszúját azzal szokta megállani;

13. Szinte így gyötrődtek, mint szinte enmagam,
Ha nem fogadjátok nekem igaz szovam,
Azért ám lássátok, én igazat mondtam.

Tizenhatodik

Az Vir Monachus in mense Maïo nótájára[14]

Insomnium extra[hit][15]

1. Kikeletkor, jó Pünkösd havában
Mikor volnék nyughatatlanságban,
Szerelem kínjában,

2. Sokszor vigyázva én megvirradtam,
Magamban nagy sokat gondolkodtam:
Hogy ne bánkódhassam?

3. Azért mikor egy éjjel mind addig,
Veszekedtem volna virradtaig,
Szép piros hajnalig,

4. Akarván szívemet enyhíteni,
Igen reggel menék ki mulatni,
Tetszém megújulni.

[14] A szerzetes május havában
[15] Álmát meséli el

5. Kimentemben egy csergő patakra
Találék oly hívesre, tisztára,
Mint fényes kristálra;

6. Partja bűves sok gyöngyvirágokkal,
Ékes sok jószagú violákkal,
Két rózsabokorral,

7. Mellette egy kiterjedt ciprusfa,
Kinek szép zöld bojtos ágaiba
Fülemile szóla.

8. Ott az fa árnékába leülék,
Fülemile hogy ott hangoskodnék,
Szívem gyönyörködék.

9. Sok vigyázás és fáradság után
Történék, hogy én ott elalunnám,
Álmomban azt látám:

10. Hát az ki ez világon szerelmesb
Nékem annál senki sincsen kedvesb,
Életemnél édesb,

11. Előttem mintha megállapodott,
Nagy kegyesen reám mosolyodott,
Ily igéket szólott:

12. Tudod, úgymond, nem vett szívem erre,
Véled együtt éljek szerelembe,
Mert voltam kétségbe;

13. De hogy látom hozzám szerelmedet,
És érettem untatod az Istent,
Ez gerjeszt engemet.

14. Azért néked adott már engemet,
Jövendőben gonosztól fejemet
Ódd, kérlek, híremet.

15. Látod, hogy én sem sok csácsogással
Nem gondoltam rágalmazó szókkal,
Vagyok hozzád jóval.

16. Azért kérlek, a te szerelmedért
És énnekem béadott kezedért,[16]
Mi együtt éltünkért,

17. Hogy amiket nékem te fogadtál,
Beteljesíts és meg ne változzál,
Szerelmedben megállj!

[16] Tett fogadalmadért

18. Irgalmasságnak ura, Istene,
Ki így is szoktál jelentenie
Mi könyörgésünkre,

19. Teljesíts bé ígéreted rajtam,
Adjad bizonyában, hogy hallhassam,
Mit álmomban láttam!

Tizenhetedik

Az Bánja az Úristen nótájára

Kiben annak adja okát, hogy él, noha a lélek a szerelmeséhez elszökött tőle

1. Csókolván ez minap az én szép szeretőmet,
Szerelmes szájában felejtém én lelkemet,
Lelkem nélkül lévén, keresni elküldém,
lelkem után szívemet.

2. Ki sok járás után lelkemet megtalálá,
Mert szerelmesemnek ajaki között látá;
Látván lakóhelyét, hogy kíváná éltét,
lelkemnél ott marada.

3. Vagyok immár azért mind lelkem, szívem nélkül,
Ki mindkettő nékem szép szeretőm száján ül,
Holt-eleven vagyok, mint kór, csak tántorgok,
majd elválom éltemtül.

4. De ha kérded, hogy hogy élhetek lélek nélkül,
Ha lélekkel együtt mégyen élet emberbül?
Ne csudáljad szómot, érts meg csak dolgomat,
okát adom ezentül:

5. Ugyanakkor, mikor lelkem tőlem elszökék,
Szeretőm lelkében magamnál megmaraszték,
Ki nagy szerelmemben mégis éltet engem,
hogy szinte ki ne múlnék.

6. De ez is, ez engem éltető, édes lélek,
Látván, szerelmemben hogy mely igen gerjedek,
Mint meggyúladt helyből, kifutna testemből,
hogy ilyen igen égek.

7. El is mégyen penig, ha az én szerelmesem
Édes szerelmével meg nem enyhíti tüzem;
Nosza táplálója, életem tartója,
hosszabbítsad életem!

8. Lelkem nyugszik rajtad, meghidd, nagy szerelmében,
Bízik jóvoltodban, nincsen hozzád kétségben,
Csendes elméjében, gerjed örömében,
rólad elmélkedtében.

9. Árnéknak tetszik már ez világnak szépsége,
Nálam tekívöled álom gyönyörűsége,
Lelkem könnyebbsége te vagy reménsége,
választott édessége.

Tizennyolcadik

Azon nótára

Kiben örül, hogy megszabadult az szerelemtől

1. Szabadsága vagyon már én szegény fejemnek,
Szerelemtől nincsen bántása én lelkemnek,
Vagyok békességes, én elmém már csendes,
nincs gyötrelme lelkemnek.

2. Megszabadult rabhoz hasonló állapotom,
Mint szinte annak, nékem sem volt szabadságom;
És nagy szerelmemben, mint gonosz tömlecben,
éjjel-nappal volt gondom.

3. Szabadon örülök minden múlatságoknak,
Búsultát sem gyakran látják vidám orcámnak,
Azért, mert köteles nem vagyok szerelmes
senki ékes voltának.

4. Örülök, röpülök, nemkülönben, mint karul,
Kinek sárga lába lábszíjakbul szabadul,
Nem kesereg lelkem, mert megmenekedtem
szerelem békójábul.

5. Kell immár énnékem csak jó ló, hamar agár,
Ifjak társasága, éles szablya, jó madár,
Vitézek közt ülvén kedvem ellen sincsen
jó borral teli pohár.

6. Kegyesek, szép szüzek, reám bár úgy nézzenek,
Valamint akarják, azzal mind egyet érnek;
Mert sem szerelmekkel, sem gonosz kedvekkel
többé vízre nem visznek.

7. Vehetnek ifiak, vének példát énrólam,
Én nagy szerelmemben mennyi nyavalyát láttam;
Néha mint örültem, néha kesergettem,
mint nyughatatlankodtam.

8. Ójja, en a tanács, szerelemtől meg magát
Minden, ki kívánja életének nyugalmát,
Mert ki azt követi, higgyed, kínját érzi,
veszi gonosz jutalmát.

9. Szerzém ez nyolc verset víg és szabad elmével,
Gyűlésben indulván jó ruhás legényekkel,[17]
Hozzám hasonlókkal, vitéz ifiakkal,
nem kehegő vénekkel.

Tizenkilencedik

Azon nótára

Titkos szerelméről szerzette

1. Vajha én tüzemnek nagy tűrhetetlen volta,
Ki titkon énbennem életemet fogyatja,
Olyan természető volna, mint egyéb tűz,
dolgom mind helyin volna.

2. Mert egyéb tűz nemcsak önnen magát emészti,
Hanem mindent, amit szene gyújt, elégeti,
Amit lángja elér, szinte úgy, mint magát,
úgyan hamuvá teszi.

3. De nagy szerelemtől én meggyúladott tüzem
Csak egyedül nékem megemészti életem,
Szeretőmet penig, kihez égek fottig,
csak fel sem gyújtja nékem.

4. Régtől fogva égvén, lassan-lassan elfogyok,
Szinte, mint magától gyúladott fa, oly vagyok,
Titkos szerelemtől, mint tűz hévségétől
fa, én is úgy száradok.

5. Miképpen hogy az oly tűznek nincs semmi langja,
Ki magától gyúlt fát az erdőben fogyatja,
Én szerelmemnek is, noha nincsen híre,
de életemet rontja.

6. De ámbár romlanék, csak egyedöl ne élnék,
Ki úgy lehetne meg, ha én attól szót vennék,
Az ki én szívemnek királné asszonya,
ha annál kedvesb volnék.

[17] Táncos összejövetelre, vigalomba indul

7. Mint én, hogy így égjen, énmagam sem kívánom,
Kínját nem akarom, mert őtet igen szánom;
És csak úgy szeressen, hogy el ne felejtsen,
meg is enyheszik kínom.

8. Hiszem, hogy nem lenne hozzám oly háladatlan,
Szerelmem jutalma tőle nem lenne tiltván,
Csak megismerhetne, sok kínom helyébe
jóval lenne énhozzám.

Huszadik

Az Toldi Miklós éneke nótájára (14)

Somnium proponit[18]

1. Már csak éjjel hadna énnékem nyugodnom,
Ha nappal miatta nyughatatlankodom,
De lám, éjjel-nappal érte csak kínlódom,
Gyakran költ álmomból róla való nagy gondom.

2. Ez éjtszakai sok vigyázásim után,
Virradta felé szenderedve aluván,
Szeretőm személyét én álmomban látám,
Megrettenék látván, hogy haragudnék reám.

3. Tetszék, mintha volna kézija kezében,
Kinek mérges nyila vetve idegében,
Arányoz azzal engem ölni éltemben,
Ezt látván, mintha így szólanék ijedtemben:

4. Ne siess engemet megölni, Asszonyom!
Ezt érdemlette-é tőled szolgálatom,
Hogy miattad essék most szernyő halálom?
Kegyetlen, mit mívelsz? Te léssz-é az gyilkosom?

5. Hát az ilyen szómra ő mind ezt feleli:
Elköltél, mond, arról, könyörgésed semmi.
Meghalsz, meghalsz, úgymond, meg nem menthet senki,
Világból, akarom, hogy kezem miatt múlj ki.

6. Ez szavára viszont mintha ezt mondanám:
No, ámbár legyen úgy, ez ám én jutalmam,
Kiért néked fottig én híven szolgáltam,
Vedd el bár éltemet, ugyanis csak kínlódtam!

[18] Álmát beszéli el

Huszonegyedik

Az Lucretia éneke nótájára

1. Nő az én gyötrelmem az én szerelmemről
való gondolkodtomban,
Reméntelen vagyok, immár csak kívánok
jutni hamar halálban,
Hogy halálom által vég szakadhasson már
ennyi sok nyavalyámban.

2. Engem már szép Venus ő édes fiával,
Cupidóval sirasson,
Nyavalyás voltomban, mint régi szolgáját,
keservessen megszánjon,
Ha eszében jutok, fohászkodásokkal
engemet ő ohajtson.

3. Mert az én tulajdon szívem fejedelme
hozzám mostan kegyetlen,
Engemet elvetett ő szemei elől,
forog életem ellen.
Szándéka néki az, mennél tovább lehet,
engemet kesergessen.

4. De te, elmémnek azelőtt szerelmes
s kegyes tömlöctartója,
Mit engedhetnél meg, ha ellened való
vétkem nékem nem volna?
Vedd el haragodat immáron énrólam,
légy életem oltalma!

5. Procrisnak elfuttán, nagy szernyő halálán
miként ura kesergett, (15)
Vagy ismeni ifjú mely bánatban akkor
mátkájáért lehetett, (16)
Hogy az hajósoktól tengerbe mátkája
kegyetlenül vettetett:

6. Ezeknek szívéhez az én szívem is már
keservében hasonló,
Örök siralomban foglalta ő magát,
mindenkor csak búskodó,
Mert az én szerelmem, látom, teljességgel
hogy engemet utáló.

7. Ó, megrepedezett kősziklák közt legelt,
kietlenben született,
Tigris nemen termett, párductejjel nevelt,
mire nem szánsz engemet?
Elveszthedd-é azt, ki tégedet mindholtig
híven, igazán szeret?

8. Elszántam magamban: mint nyomorodott rab,
hajamot megeresztem,[19]
Gyászruhában járván mindennek előtte
megalázom életem,
Titkos helyemen is mind lelkem fottáig
szerelmed keseregjem.

9. No, megohajtasz[20] még nagy fohászkodással,
ezt bizonnyal elhittem,
Hallván gyászruhámot, keserves voltamot,
így szólasz még felőlem:
Elűzém, mond, tőlem, vallyon hol keressem
őtet már, én Istenem?

10. Bocsánatot várok tőled mindezekért,
ó, én reménlett kincsem,
Ha jóval már nem vagy, csak azon könyörgök,
gonosszal se légy nékem,
Míveld ezt magadért s az jó szerencsédért,
mint raboddal, énvélem.

Huszonkettődik

Az Byś ty wiedziała nótájára

Kit egy násfa felett[21] küldött
volt a szeretőjének,
kire pellikán madár volt
feljegyezve

1. Íme, az pellikán az ő fiaiért,
Mint szaggatja szívét azoknak éltekért,
Csak hogy élhessenek, szívéből ont ő vért. (17)

2. Tekinthetsze mellyét, nézd, mely igen veres,
Fiaihoz szíve mégis mely szerelmes,
Hogy meghalni értek kész és nem félelmes.

3. Ez oktalan állat ha ezt cselekeszi,
Én hát szeretőmért szánjak-é szenvedni,
Ki szerelmemet szerelmével fizeti?

4. Megvagyon jutalma én szolgálatomnak,
Nem mint az pellikán szörnyű halálának,
Ki életét kárban adja fiainak.

[19] A gyász jele (Ezekiel könyve 24, 17 és 22)
[20] Megszánsz
[21] Egy ékszerrel együtt

5. Azért, életemnek kinyílt szép virága,
Legyen már csak néked egyedül ajánlva
Az hív szolgálatomnak teljes mivolta.

6. Viseld egészséggel ez kis ajándékot,
Ne nézd ez kis dolgot, de nézd te szolgádot,
Ki te szerelmedért mindent hátrahagyott.

Huszonharmadik

Ének olasz nótára

1. Keserítette sok bú és bánat az én szívemet,
Kiben régoltától fogva viselem életemet,
Nem tudok már mit tenni, hová fogjam fejemet,
Mert sok nyavalya után új kín gyötör most engemet,

2. Reám mert hertelenséggel most az szerelem jüve,
Egy igen szép virág magának engem köteleze;
Egyetlenegy szépségem, mindéltig így kínzasz-e?
Az te hív szolgádot/.../ megölni nem szánod-e?

3. Vége bár keserves éltemnek légyen, ha akarod,
Ha szerelmemet kínnal fizetni jobbnak gondolod,
Ám teljék néked kedved, csak hogy te jobb karod
Hozza el életemért nékem kedves halálomot!

4. Semmi mert nem gondolok immár szernyő halálommal,
Csak hogy ölessem meg te liliom színő karoddal,
Én szerelmem, gyilkosom, boldog leszek azzal,
Ha az én kínaimnak végét éred halálommal!

5. Jóllehet, ha meg kell halnom, okát tudni akarnám,
Mert ha szerelmemért míveled ezt mostan énrajtam,
Az jóért hogy gonosszal akarsz lenni hozzám,
Nem illik, hogy szolgálatomért tőled így kínzassam.

6. Térj hozzám azért most, egyetlenegy gyönyörűségem,
Tégy te szolgáddá engem, én édes drága szépségem,
Mert csak tebenned vagyon nekem reménségem,
Hiszem, hogy még valaha megszánván, te jól téssz vélem.

7. Íme, lám naggyal meghaladtad az te szépségeddel,
Az kinek nevét viseled te vezetékneveddel, (18)
Az napnál hatalmasb vagy te két szép szemeddel,
Szép Diana is semmi hozzád magaviseléssel.

8. Látván minapi napon hajad arany színő voltát,
Kaláris szabású ajakid édes mosolygását,
Gyönyörű beszédednek hallám zengő szavát,
Álmélkodván csodálám az te rózsa színő orcád.

9. Oly igen nagy ereje vagyon te két szép szemednek,
Akiket akarnak, megölnek, s ismét megélesztnek;
Az hónál fejérb kezed, kit Istentűl kérek,
Hogy rövidnap szorosan ölelvén rám keröljenek.

10. Nem illik azért néked lenni hozzám most félkedvvel,
Ha meggondolod, hogy kiket hadtam én éretted el,
Szántalan fáradságot vettem én érted fel,
Kiket is csak egyedül érted viseltem békével.

11. Az szükség viszen tőled ily igen messze most engem,
Nem lehet az különben, el kell immáron sietnem,
Nagy víg kedvő szerelmem, ne felejts el engem,
Vegyed öröké való hív szolgálatomot nekem.

[Huszonnegyedik]
Poema vigesimum quartum

Kit egy bokrétáról szerzett

Már csak éjjel hadna nótá[jára]

1. Most adá virágom nékem bokrétáját,
Magához hasonló szerelmes virágát,
Kiben violáját kötötte rózsáját:
Úgy tetszik, hogy értem ebből ő akaratját.

2. Viola szép színe mutatja hívségét,
Rózsa piros volta hozzám nagy szerelmét,
Fejér rózsa penig mondja tiszta éltét;
Nézsze, mint mutatja bölcs és eszes elméjét!

3. De látom, hogy evel nemcsak azt jelenti,
Hanem viszont hogy én is oly legyek, kéri,
Hív, tiszta, szerelmes légyen szívem, inti,
Azminthogy ő magát is mondja hozzám lenni.

4. Azért e bokrétát, én édes szerelmem,
Megszolgálom s egészségedért viselem,
Mit parancsolsz véle nékem, így jól értem,
Higgyed, tehelyetted nem kell senki más nekem!

5. De te ne kövessed ez bokréta dolgát,
Ki noha most ily szép, de estve elhervad,
Virágja mind elhull, csak a töve marad,
Légy állandó hozzám végig, mint én tehozzád.

6. Gondolj miközöttünk való kötelezést,
Ne szerezzen senki miközöttünk eszvészt[22],
Mert bánja az Isten fogadás szegését,
Bünteti, heában aki veszi szent nevét.

[22] Összeveszés

7. Ezerötszáz és hetvennyolc esztendőben,
Egy szerelmes helyen hogy volnék rejtökben,
Az adá virágát akkor én kezemben,
Kit Istentül kérek gyakran könyörgésemben.

[Huszonötödik]
Vigesimum quintum

Losonczy Anna nevére

A Palkó nótájára

1. Lelkemet szállotta meg nagy keserűség,
Csak nagy bánat lészen életemben már vég,
Ó, én szívem mint ég,
Hogy szerelem miatt örök kínban esék!

2. Oly nehéz lelkemnek attól elválása,
Ki szerelmét hozzám igazán mutatta,
Mint testnek halálba
Vagyon az lélektől nehez távozása.

3. Szinte mint hogy a test mikor az lélektől
Fáj, hogy eltávozik mint szeretőjétől,
Így árva fejemtől
Az vált el, ki engem szeretett hű szívből.

4. Ó, én két szememnek szerelmes világa,
Keserves fejemnek te valál gyámola,
Mire hát bánatra
Hagyál el engemet ilyen árvaságra?

5. Nemdenem kedvedért hagyék el egyebet?
Vallyon s kinek ajánloţtam szerelmemet?
Szerettem-é többet?
Tudod, kedveltelek egyedül tégedet.

6. Csak te valál nékem minden ékességem,
Szerelemre te gyújtád szívemet nékem,
Mire hadsz el engem,
Ha nálad nélkül, ím, elfogy én életem?

7. Szegény fejemet már mivel vigasztaljam?
Szívemnek keservét kinek panaszoljam?
Magam hová fogjam,
Ha siralmim miatt én ugyan elasztam?

8. Igazán történt ez is méltán énrajtam,
Mert ok nélkül magam búcsút neki adtam,
Szegént háborgattam,
Hozzám nagy szerelmét semminek tartottam.

9. Azért én kegyetlenségemnek jutalmát
Most veszem háladatlanságomnak hasznát,
Fejem árvaságát
Méltán vallom immár gyámoltalanságát.

10. Nem volt kettős szíve[23], ki miatt énnekem
Kellett volna félnem vagy idegenednem;
Tudom, mit írt nekem,
Erős esküvéssel mint bizlalt meg engem.

11. Ne kövessen azért senki engem ebben,
Hanem ha ki akar gyötrődni szívében,
Mert egész éltében
Hív szerelem mássát nem löli mindenben.

12. Az ki most ezeket öszveszedegette,
Szeretője után kesereg szívébe,
Kit más szűz kezére,
Mint tudatlan ember, ok nélkül ereszte.

[Huszonhatodik]
Vigesimum sextum

Magis docte quam amatorie, magisque Musis quam Veneri canitur (19)

Azon nótára

Kit egy gyémántkereszt mellett küldött volt a szeretőjének

1. Szentírás szerint is kereszt csak bút jegyez,
Én kínaimat is jelenti bizony ez,
Mert nékem oly nehez,
Hogy szerelmem neked sok bánatot szerez.

2. De ha így végezte Isten, el kell tűrnünk,
Minden szükségünkben néki könyörögjünk,
Mert nincs hová lennünk,
Ha segítségével nem lészen mellettünk.

3. De nézd ez kereszten három gyöngy függését,
Nézhetsze azoknak tiszta és szép színét,
Mondd nékem értelmét,
Ha eszedben vetted ennek megfejtését!

4. Gyöngynek a kettei jedzi személyünket,
Az öregbik penig mi nagy szerelmünket,
Ki mellé bennünket
Keresztre függesztett Isten, mint két gyöngyet.

[23] Kétszínű természete

5. De mint hogy a két gyöngy szinte egyaránt áll
Az öregbik mellett, egyik sem másiknál
Alább vagy feljebb áll,
Minket is egymástól válasszon csak halál.

6. Legyünk egyarányúk mi nagy szerelmünkben,
Ne fogyatkozzunk meg egymásnak hívségben,
Keresztviselésben
Legyen együnk másért kész mindent tűrésben.

7. Vedd ezt is eszedben, hogy gyöngynek örege
Vagyon felfüggesztve keresztnek végébe,
Nincs elesésbe,
Amaz két gyöngy között függ szinte középbe;

8. Így mi szerelmünket mi se hagyjuk tőlünk
Rágalmazók miatt elesni közülünk,
Ám szóljon felőlünk
Ki szinte mit akar, hiszen tiszta lelkünk.

9. Adék szeretőmnek egy gyémántkeresztet,
Kire függesztettek három drága gyöngyet.
Jelentvén ezeket
Kérem, ne búskodjék, mutasson víg kedvet.

Huszonhetedik

Anna nevére

Ugyanazon nótára

Kiben a szeretője ok nélkül való haragja és gyanúsága felől ír

1. Az én szerelmesem haragszik most reám,
Hogy ingyen bánkódom, azt véli énhozzám,
Hogy őtet meguntam,
Fogadásomat gondolja, hogy megbántam.

2. Nem tudok mit tenni, mint kedvét keresni,
Mert ha bánkódom is, ládd-é, mire érti,
Ő magát mint gyötri?
Ha penig örülök, azt is másra véli.

3. Nem hiszi, hogy néki, s nem másnak örvendek,
Ha víg vagyok, azt hiszi, hogy mást szeretek,
Egyebet kedvellek,
S annak megnyerésén örvendek, nevetek.

4. Az ő szerelmének hozzám nagy hív voltát,
Jól látom szívének minden jó szándékát,
Hogy énnékem magát
Adta, hogy érezzem nagy jó akaratját.

5. Maga én szívemnek az ő állapatját
Ha látná, tudom, bizony megszánná kínját,
Érte nagy fájdalmát,
Ki csak tőle várja megvigasztalását.

6. Én keserves szívem hozzá oly állandó,
Mint fenőfa télben-nyárban maradandó,
Nem té-tova hajló,
Nincsen dolgaimban semmi álnok háló.

7. Reá mindezért is de én nem haragszom,
Mert nagy szerelmétől vagyon ez, jól látom;
Félt engemet, tudom,
Másnak nem engedne, bizonnyal gondolom.

8. Te böcsülhetetlen drága szerelmesem,
Kinek jóvoltában nyugszik fáradt lelkem,
Nincs kívüled nekem,
Ki sok bánatimban vigasztaljon engem.

9. Hitemet én el nem felejthetem, higgyed,
Jután eszembe mézzel folyó beszéded;
Hogy hadnálak téged,
Ha elmémben forog szüntelen szerelmed?

10. Ezerötszáz és hetvennyolcnak végében,
Hogy volna szeretőm énhozzám kétségben,
Úgy szedém ezt egyben;
Nevét megtalálod versek elejében.

Huszonnyolcadik

Egy török ének:
Ben seyrane gider iken (20)

A nótája is az

1. Minap múlatni mentemben
Jöve két kegyes előmben,
Egyik monda: Halljad legény,
Melyikünk szebb, ez-é vagy én?

2. Felelém: Ez szót nem fejtem,
Vétekben én nem leledzem,
Nem akarok megfelelnem,
Mind szépnek tetszetek nekem.

3. Néktek szemetek fekete,
Két-két narancs kebletekbe,
Vadtok szépek személytekbe,
Édesek beszédtekbe.

4. Monda ismét: Kérlek téged,
Melyinket vennéd inkább meg?
Melyinkért adnád több pénzed?
Mondd igazán feleleted!

5. De ímhol néktek az igaz,
Szépségtekről rövid válasz,
Szömölcsöt visel mellyén az;
Az ki legszebb, kisebbik az.

[Huszonkilencedik]
Vigesimum nonum

Carmen tenui nec pingui
Minerva compositum

Az Sau mă lasă-n casă fata oláh ének nótája (21)

1. Mint sík mezőn csak egy szál fa, egyedül úgy élek,
Szerelem tüzes langjától szívemben én égek.

2. Mikor hallom az fecskéknek reggel éneklését,
Felindítom ottan azzal szívemnek szerelmét.

3. Személye mert jut eszembe édes szerelmemnek,
Kivel újul csak gyötrelme keserves lelkemnek;

4. Mert kívánom őtet látnom, véle beszélgetnem,
De nem lölem semmi módját, mint kell szemben lennem.

5. Irigyektől mert oly nehez én vigasztalómhoz
Nekem jutnom, mint tevistől az szép violához.

6. De hogynemmint távol lévén az ő személyétől,
Szerelmemben őutána vertengek[24] egyedöl,

7. Jobb, hogy együtt véle lévén, az ő szemeitül,
Reá nézvén, úgy vesszek el, mégis szívem örül.

8. No, hozzá hát, én elmémnek ti gyors gondolati,
Löljetek módot, mint kell szerelmesemhez jutni!

9. Engem bár ne kéméljetek nagy veszedelemtől,
Csak hogy őtet őrizzétek gonosz hírtől-névtől!

10. Megérdemli, ha érte lesz is fejem halála,
Mert életét, hírét, nevét csak énreám bízta.

[24] Vergődöm

Harmincadik

A Toldi Miklós nótájára

1. Mire most, barátom, azon kérdezkedel,
Hogy engem szerelem ennyire hajtott el?
Vallyon csak te vagy-é, kit nem gyújthatott fel?
Csudálom, ha neked nem volt még közöd evel!

2. Mert indul szerelem mi természetünkbül,
Minden állatokban adatott Istentül,
Ládd-é, minden állat társának mint örül?
Vehetsz egyebrül is példát, nemcsak emberrül.

3. Vedd eszedbe csak, hogy az oktalan állat
Mint őrzi, szereti, neveli ő nyáját,
Ki-ki az övéért nem szánja halálát,
Csak hogy azt szeresse, akinek adta magát.

4. Hol vagyon oly állat, ki szeretőjéért
Halált nem szenvedne annak oltalmáért?
Hát mit csudálsz rajtam, ha szerelmesemért
Okos állat lévén gyötrődem nyeréséért?

5. Fulgosius egy sasról ír ily csudát,
Ki úgy szerette, együtt nevelte lányát,
Hogy csak annak vitt minden fogott madarát,
Sőt leány haláláért meg.is ölte magát. (22)

6. De hagyjuk bár el ezt! Nézd, a vetemények
Tavasznak örülnek fák és minden füvek,
Vigadnak béjüttén, mint szeretőjeknek,
Gyászokat elvetvén mind fejenként zöldülnek.

7. Gondolj régi időt eleitől fogva,
Megesmered, hogy volt mindenütt hatalma,
Bölcsnek, vitézeknek jovát ő megbírta,
Szerelem erejét senki meg nem állhatta.

8. Ádámot, atyánkot vallyon nemde Éva (23)
Alma ételére hiszem ő izgatta?
Az első vétek is lőn szerelem mia,
Mert Éva szerelme vitte Ádámot rea.

9. Mi veszté el Sámson erejét, két szemét?
Herculesnek is mi vette volt el eszét,
Hogy viselné szeretője öltözetét,
Asszony népe között sodorgatná ő szöszét?

10. Aristotelesnek mit használt bölcs esze,
Hogy szép felesége őtet megnyergelte?
Salamonnak hol volt nagy tudós elméje,
Mikor szeretője pogánságra hitette?

11. Ariadne miért adta volt fonalát
Theseusnak, ki megölte osztán bátyját?
Mért mutatta azzal Labyrinthus útát?
Azért, hogy inkább szerette Theseust, mint bátyját.

12. Parisnál ki volt szebb, akar Absolonnál?
Ki volt vallyon jámborb Szent Dávid királnál?
De szereté asszont, ki volt Uriásnál,
Isten ellen véte, mert vigada ő azzal.

13. Medeát, Ilonát mi vitte volt erre,
Hogy egyik Parist, másik Jasont szeresse,
Ki-ki szeretőjét nagy messze kövesse?
Ládd-é, szerelemnek vagyon mely nagy ereje?

14. Acontius ifjat vallyon mi taníta,
Cydippe szavával hogy almán azt írta,
Mintha már Cydippe volna ő mátkája,
Erős esküvéssel vele azt fogadtatná.

15. Trójának mi rontá el erős kőfalát?
Priamusnak mi veszté el királságát?
Pyramust és Thisbét, az igen szép leánt
Szerelem ölé meg, látod-é nagy hatalmát?

16. Achilles Trójában csak Polyxenáért
Ellenség keziben ment csak ő kedvéért;
Aeneas Turnussal megvítt Laviniáért,
Gismunda megölte ő magát Gisquardusért.

17. Szénás[25] városbeli hol szép Lucretia?
Hol vitéz Deiphobus szeretője, Lyda?
Hol vagyon Carthagóba lakó Elissa?[26]
Ezeknek mind csak az szerelem volt gyilkosa.

18. Hol Diomedessel az ferdős leánya?
Leander szerelme, az is egy nagy példa;
Jusson Procrisnak is eszedbe halála,
Spaniába nemrég mint járt Donya Liciza? (24)

19. Penelope özvegységének mi oka?
Ispitályban miért lakott Magelona? (25)
Phyllis Demophoont is addig miért várta?
Azért, mert szívükben gerjedt szerelem lángja.

20. Igaz szerelmő Leucippét nyavalyára,
Ifjú Theagenest annyi bujdosásra, (26)
Nagyot kicsin renden való házasságra,
Mindent csak szerelem vitt képtelen dolgokra.

[25] Siena
[26] Elissa: Didó, Karthágó királynője

21. Akarék csak régi példát előhoznom,
Mert mostaniakról nem jó nekem szólnom,
Szerelem most sem szűn meg, igazán mondom,
Titkon-nyilván lenni nagy sokakon jól látom.

22. Nincs senki oly eszes, kit az nem téveszthet,
Viszont tudatlant is ez megeszesíthet,
Vallyon s ki oly erős, kit ez meg nem győzhet?
Rútat szerelembe, mint szépet, ő úgy ejthet.

23. Mint hatalmasnál nincs személyválogatás,
Így szerelemnél is nincs semmi választás,
Kinek-kinek az övé helyett nem kell más,
Béka-lévén, fogolynak tetszik a kedves társ.[27]

24. De ez mind hadd járjon, nézsze csak személyét
Annak, aki engem szeret, mint két szemét,
Vajha te hallhatnád gyönyörű beszédét,
Inkább csak csodálnád, hogy gyötrődöm én azért.

25. Mert aki szerelme alá magam adtam,
Annak személyénél szebbet én nem láttam,
Engem hogy igazán szeret, azt megtudtam,
Kiért magam én is csak neki ajánlottam.

26. Kész azért már szívem szenvedni érette,
És mást nem szeretni soha őhelyette,
Kész szolgálni, míg e földen tart élete,
Mert megérdemlette tőlem igaz szerelme.

27. Fészket vert szívemben már az ő szerelme,
Előttem szüntelen képe, jó termete,
Ha szinte aluszom is, álmodom vele,
Mert csak övé vagyok, senkié sem egyebé.

28. Nincs azért e földen oly teremtett állat,
Ki nem fáradt volna a szerelem alatt,
Csudálom, hogy eddig még sem jutott reád.

[Harmincegyedik] (27)

---

[27] Fogolymadárnak, csemegének tetszhet (azaz: a szerelem megtévesztő)

[Harminckettődik]

Egy lengyel ének igéről igére
és ugyanazon nótára:
Blogoslaw nas nasz Panie (28)

1. Áldj meg minket, Úristen, az te jóvoltodból,
Világosíts meg minket irgalmasságodból
Orcád világosságával, lelked ajándékával,
Hogy éltünkben ez földön járjunk igazsággal!

2. Engedd meg ezt minékünk, kegyelmes Istenünk,
Hogy mindnyájan tégedet igazán esmérjünk,
Hadd az kicsiny hitűkkel együtt örvendezzünk,
Mikor megítélsz, Uram, kegyelmezz meg nekünk!

3. Ne tántorodjunk mi el soha, Uram, tőled,
Ne kételkedhessünk is többé már felőled,
Nyughassék meg mi lelkünk igaz hittel benned,
Vallhassunk mindenekben urunknak csak téged.

4. No, azért dicsérjük most felszóval az Urot,
Mert lám, csak ő viseli mindenütt gondunkot,
Uram, az te nevedben áldd meg szolgáidot,
Kiért viszontag mi is dicsérjük fiadot.

Harmincharmadik

Az nótája: Bánja az Úristen

Kiben bűne bocsánatáért könyörgett akkor, hogy házasodni szándékozott

Balassi Bálint nevére

1. Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét,
Sok hitetlenségét, undok fertelmességét,
Töröld el rútságát, minden álnokságát,
könnyebbíts lelkem terhét!

2. Az én búsult lelkem én nyavalyás testemben
Té-tova bujdosik, mint madár a szélvészben,
Tőled elijedett, tudván, hogy vétkezett,
akar esni kétségben.

3. Látja magán való szántalan nagy sok jódat,
Kiért, tudja, téged nem tisztelt, jól tött urat,
Háládatlanságát látván hamis voltát,
ugyan szégyenli magát.

4. Akarna gyakorta hozzád ismét megtérni,
De bűnei miatt nem mér elődben menni,
Tőled oly igen fél, reád nézni sem mér,
színed igen rettegi.

5. Semmije sincs penig, mivel elődben menjen,
Kivel jóvoltodért viszont téged tiszteljen,
Vagy alázatosan, méltó haragodban
tégedet engeszteljen.

6. Sok kísértet éri, mindenképpen rettenti,
Véled ijeszgeti, kétségre sietteti,
Ki miatt majd elvész, ha véle jól nem téssz,
magát Pokolra ejti.

7. Jajgatván nagy sokszor említi szent nevedet,
Mondván: Vajha az Úr hozzá venne engemet,
Bizony kedvét lelném, mert őtet követném,
mint édes Istenemet!

8. Bátorítsad, Uram, azért biztató szóddal,
Mit használsz szegénynek örök kárhozatjával?
Hadd inkább dicsérjen ez földön éltében
szép magasztalásokkal.

9. Az te szódat, tudom, mihelyen meghallhatja,
Ottan szent nevedet, mint atyját, úgy kiáltja,
Kiterjesztett kézzel, sűrű könyves szemmel
magát reád bocsátja.

10. Legörögvén könyve orcáján, úgy megkövet,
Magad is megszánnád, látván, mely keseredett,
Mert zokogásokkal, siralmas szép szókkal
kér fejének kegyelmet.

11. Irgalmasságod is annál inkább kitetszik,
Az mennél több vétkem nékem megengedtetik,
Inkább kegyelmedben, mint büntetésedben
te irgalmad tündöklik.

12. No, nem tartod, tudom, tovább haragod rajta,
Mert az békességre te jobb kezed kinyújtva,
De csak olyanoknak, kik utánad járnak,
mert vagy mindennek ura.

13. Térj azért, én lelkem, kegyelmes Istenedhez,
Szép könyörgésekkel békéljél szent kezéhez,
Mert lám, hozzáfogad, csak reá hadd magad,
igen irgalmas úr ez.

14. Higgyünk mindöröké igazán csak őbenne,
Bűntül őrizkedjünk, ne távozzunk el tőle,
Áldott az ő neve öröké mennyekbe,
ki már megkegyelmeze.

15. Éneklém ezeket megkeseredett szívvel,
Várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével,
Té-tova bujdosván, bűnömön bánkódván,
tusakodván ördöggel.

Ezek az énekek, kiket Balassi Bálint gyermeksígétül fogva házasságáig szerzett. Jóllehet kettő hía: az egyik egy virágének az Irgalmazz, Úristen nótájára, kinek az kezdeti így volt: *Valyon meddig akarsz engem kesergetni...* Az elveszett. Másik egy könyörgés a Palatics nótájára, ki az Nyíri Báthory Istvánnál és Ugnotnénál is volt. Így kezdetik el: *Láss hozzám, ödvessígemnek Istene.*

Ezek után immár akik következnek, azokat mind kiket házasságába, kiket a felesígítül való elválása után szerzett. Jobb részre a virágénekeket inkább mind Júliárul, mely nevére azért keresztelte az szerelmesét, hogy a rígi poétákat ebben is kövesse. Kik közül Ovidius Corinnának, Joannes Secundus Júliának, Marullus Neérának nevezte szeretűjét.[28]

Harmincnegyedik

Ezt akkor szerzette, hogy az felesége idegenségét és a hamisságát eszébe kezdte venni, kin elkeseredvén, s jutván annak az szerelmesének igazsága eszébe, akit ok nélkül bolondul elhagyott volt feleségéért, úgy szerzette ezt

Az Már szinte az idő vala ki[nyílásban] nótá[já]ra

1. Méznél édesb szép szók, örvendetes csókok
Most emlékeztetnek elmúlt régi sok jók,
Melyekbe ezután már soha nem jutok.

2. Titkos keservemben hull orcámrul könyvem,
Rólam mit prófétált, tölt mert mind fejemen,[29]
Aki keservessen válék el éntőlem.

3. Fájdalmam öregbül naponkint bűnemtül,
Mert mint gyümölcsiért diófát ág közül,
Tőlem úgy elverém jováért ok nélkül.

4. Kiért reám szállott Istentül nagy átok,[30]
Betegség, kár, sok gond, szégyen, rút hír, szitok,
S ha kiért vétkeztem, hozzám az is álnok.

5. De méltó vétkemért már holtig szenvednem,
Mint gonosz oltvánnak, bűnem hasznát vennem,
S más megette mérget nékem is megennem.

6. Mint halálra vált kór nem tűr orvosságot,
Mert halál sürgeti, nem kedvel semmi jót,
Én sem hallgathatok vigasztaló szép szót.

[28] Bejegyzés a Balassi-kódexben, feltehetően a költőtől
[29] Beteljesedett rajtam
[30] Nyilván Dobó Krisztináról van szó

7. Vigasztalás, jó társ nem adhat víg kedvet,
Bús fejem egyedül csak bújdosni szeret,
Mert pokolnak tetszik ez világi élet.

8. Könyörgök Istennek csak ez két dologért:
Szánjon meg immáron elsőben csak ezért,
Kit soká szolgáltam híven szerelmeért.

9. Nézzen vétkem mellett nagy szerelmemre is,
Mégis mint szolgáltam, tudja ő maga is,
Vétkemnek sok búját mint viseljem most is.

10. Ezt ha megnyerhetem, bár meghaljak ottan,
Búmnak, mint hattyúnak, légyen vége vígan;
Más kívánságom ez: idvözüljek osztán.

Harmincötödik

Ezt akkor szerzette, hogy az ő felesége idegensége miatt az régi szeretőjén kezdett szívében megindulni

Arra az oláh nótára, az mint az eltévedt juhokat siratja volt az oláh leány

1. Régi szerelmem nagy tüze,
Hamuvá vált vala szinte,
De ím, nem tudom, mi löle,
Hogy bennem meg felgerjede.

2. Elvált hív szeretőm miatt,
Új bánat nagy kínnal fogyat,
De nem látom semmi módját,
Mint oltsam szerelmem lángját.

3. Mert mint mérges nyíllal lőtt vad,
Kiből nyílvas ki nem szakad,
Fetreng, sem élhet, sem halhat,
Úgy tűr én szívem fájdalmat.

4. Hogy véletlen most Cupido
Meglőtt az mordály[31] áruló,
Maga hittel lőn köztünk szó,
Higy frigyünk lenne állandó.

5. De hitét ugyan nem állja,
Frigyét ez fattyú felbontja,
Elmémet olyra gyúlasztja,
Ki csak kár, maga is látja.

[31] Gaz

6. Mert annak édes szerelmét,
Kinek ígéri személyét,
Magánál vesztette kedvét,
Nézsze tökéletlenségét.

7. Avval régen gyűlöltetett,
Az ki szerelmével éget,
Veszedelmemre de siet,
Hogy bennem gyújt régi szenet.

8. Átkozott, ha nem más móddal,
Végezd búmot halálommal,
Ne gyújts olthatatlan lánggal;
Metszesz keserves kínommal?

9. Vagy hogyha égetni akarsz,
Mint bolondot, mit játszódtatsz?
Arra gerjessz, kit megadhatsz,
Nyerhetetlenre ne gyúlassz!

[Harminchatodik]

Kívánsága szerint cselekszik (tudniillik egy igen-igen szép kegyest [ígér]), okát jelenti Venus annak is, miért árolta el az felesége

De ez Pető Gáspárnénál vagyon. (29)
Az nótája Csak búbánat etc.

1. Egy nagy követséggel küldte sietséggel
Venus hozzám Cupidót,

– –

– –

Harminchetedik

Ezt akkor szerzette, mikor az feleségétől elvált; kiben emlékezteti Cupidót arra, amit Venus őáltala fogadott neki, ha feleségétől békével elválik, kire megfelel Cupido, Júliát mutatván s dicsérvén neki

[Azon nótára]

1. Ez világgal bíró, felséges Cupido,
emlékezzél meg szódra!
Mit fogada anyád énnekem általad,
ha az megszabadulna,
Ki már megszabadult, tőlem el is vadult,[32]
jut eszembe gyakorta.

[32] Dobó Krisztina ekkor már Pethő Gáspár felesége

2. Felele Cupido, úgymond: Nagy búskodó,
keserves, régi hívem,
Kit sok jókkal láttam, sokat is kínzottam,
de igaznak esmértem.
Ne bánkódjál semmit, mert hamar megvidít
tégedet ígéretem.

3. Ámhol szép Júlia, anyám helytartója
ez föld kerekségében,
Szemében nyilamot, horgas kézíjamot
adtam szemüldekében,
Szenem ajakában, fáklyám orcájában,
mézem foly beszédében.

4. Illendő kedvesség, gyönyörű ékesség
valami volt énbennem,
Azt mind ő módjában, szavában, dolgában
csak reá helyheztettem,
Anyám fényes haját, gyöngyszín apró fogát
néki tőle megnyertem.

5. Erkölcsét Diana, elméjét Minerva,
Mercurios beszédét
Őnékie adta, mert kedves barátja
mindenik, szép személyét
Szereti, kedveli, böcsüli, tiszteli,
kívánja szerencséjét.

6. Cupido így szólván, szememet fordítám,
tekinték Júliára.
Mondék: De mit tréfálsz? Júliával mit csalsz?
Hiszem tudod, kicsoda!
Ez az, ki kevésért engem öröké sért,
lelkem szernyő kínjára.

7. Felele: Nem csallak, sőt ismét megáldlak
ő édes szerelmével,
Hozzád felgerjesztem, csak véled égetem,
hogy örülj személyével,
De meglásd, hogy jobban becsüljed ezután,
ne bánts keserűséggel!

8. Minden keménségét, nagy idegenségét
anyám meglágyította,
Hozzád gyűlölségét, nagy kegyetlenségét
jó kedvre fordította,
S te nagy szerelmedre ismét gerjesztette,
kezedbe ismét adta.

9. Ez amaz Julia, kinek ábrázatja,
mint címer egy pecsétbe,
Szívedben felmetszve, kiben magát nézze,
ha képét tükerébe
Ő látni akarja, mert ott szebben látja,
minemő színe, képe.

Harmincnyolcadik

Immár hogy az Cupido mutatására megsaldítja Juliát, az felé megyen, kit szinte egy kapuközben talál elő, s közöl így szól:

Ugyanazon nótára

1. Egy kegyes képében az gyászöltözetben
vallyon angyal tűnék-é?
Vagy ember magzatja angyalábrázatba
szemeimnek tetszék-é?
Angyal-é vagy ember, aki ezen ment el,
lelkem de immár övé.

2. Lelkem drága kincsét, dicsőséges színét
jobb részre mind befedte,
Csak vidám szemeit, lelkem éltetőit
énreám függesztette,
De azt sem kegyessen, sőt nagy idegenen,
csak mintha nem esmérne.

3. Vajha ez az volna, kit Venus fogada
fia által énnékem,
Hogy kezemben adna, ha ő szolgálója
szabadulna igyében,
Szívem nagy bánatja örömre fordulna,
vég lenne könyveimben.

4. De ne adja Isten, hogy ez ilyen légyen,
ez bizony inkább tündér,
Vagy vadász Diana, vagy istenasszonya
szívemnek, amit felvér,
Mert noha szereti, de azért rettegi,
csak szólni neki sem mér.

5. Kegyesség, kedvesség, ékesség, édesség
épen mind benne látszik,
Tekintet, nyájasság, okosság, vidámság
rajta nyilván meglátszik,
Ő szépség formája, illik minden módja,
mert mennybélinek tetszik.

6. Bár magát ne lássam, de csak szavát halljam,
szívem őhozzá készül,
Belőlem kiindul, úgy dobog azontúl,
nem élhet nála nélkül,
Csak őérte hal s vész, mindent szenvedni kész,
semmit se fél egyébtül,

7. Hanem csak őtőle, az kinek kívöle
vigasztalója több sincs:
Semmi szép mulatság, semmi jó nyájasság,
semmi világi nagy kincs!
Nosza, én nagy búmban így szólok magamban
mondván: Lelkem, rám tekints!

8. Egy kapu közében juték eleében
vidám szép Juliának,
Hertelen hogy látám, először alítám,
őtet lenni angyalnak,
Azért ő utába így szólék utána,
mint istenasszonyomnak.

Harminckilencedik,

Hogy Júliára talála, így köszöne néki:

Az török Gerekmez bu dünya sensüz nótájára (30)

1. Ez világ sem kell már nékem
Nálad nélkül, szép szerelmem,
Ki állasz most énmellettem;
Egészséggel, édes lelkem!

2. Én bús szívem vidámsága,
Lelkem édes kívánsága,
Te vagy minden boldogsága,
Véled Isten áldomása.

3. Én drágalátos palotám,
Jó illatú, piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig, szép Juliám!

4. Feltámada napom fénye,
Szemüldek fekete szénje,
Két szemem világos fénye,
Élj, élj, életem reménye!

5. Szerelmedben meggyúlt szívem
Csak tégedet óhajt lelkem,
Én szívem, lelkem, szerelmem,
Idvöz légy, én fejedelmem!

6. Juliámra hogy találék,
Örömemben így köszenék,
Térdet-fejet neki hajték,
Kin ő csak elmosolyodék.

Negyvenedik

Cupidónak való könyörgés, okul előlhozván az salamandra (31) példáját, azt, hogy vagy leszen őhozzá jó valaha, vagy sem, de mint az salamandra tűz kívül, ő sem élhet soha az Julia szerelme nélkül

Az Csak búbánat nótájára

1. Engemet régolta sokféle kínokba
   tartó én édes szívem,
   Hozzád kiált lelkem sírván keservessen,
   mert gyötrődik sokképpen:
   Könyörülj már rajtam, légy kegyelmes hozzám,
   ne légy ilyen kegyetlen!

2. Távozás keserve, emlékezet mérge
   veszt és sillyeszt engemet,
   Támasztván előmben esztelenségemben[33]
   esett szörnyű vétkemet,
   Kinek nagy terhétől, mint halálos bűntől,
   oldozd meg már lelkemet!

3. Az sötét étszakák minden állatoknak
   kedves nyugalmat hoznak,
   Emberek dologtól, állatok munkától
   meg akkoron tágulnak,
   Csak nékem, veszettnek, hogy mind napok, éjek
   szörnyű kínommal múlnak.

4. Most is örömemet magadddal elvitted
   kedvemmel egyetemben,
   Reád gyúlt szerelmem titkon éget engem
   keseredett elmémben,
   Áldott szemeidet, gyenge szép színedet
   juttatván én eszemben.

5. Cupido, ne mesd fel ilyen szörnyű sebbel
   szívemben annak képét,
   Ki halálra gyűlöl és sok halállal öl,
   úgy tart, mint ellenségét,
   Hozzám vagy enyhíts meg, vagy ha az nem lehet,
   olts meg bennem szerelmét!

6. De mit mondok? Búmba, ha mint salamandra,
   tűz kívül nem élhetek,
   Azonnal elveszek, ha az kívül leszek;
   többet, tudom, nem élek,
   Édest keserűvel, sok mérget kis mézzel,
   halálnál jobb, hogy nyeljek.

[33] Dobó Krisztinával kötött házasságára céloz

7. Lelkem szemed előtt, mint viasz tűz fölött
könyvein, lásd, úgy olvad,
Szemed verőfénye, mert lelkem gyötrelme,
haraggal ha rám támad,
De viszont megújít, sok búmban vidámít,
ha szerelmessen fogad.

8. Mint szép virágok, fák meg nem újulhatnak
tavaszi harmat nélkül,
Akképpen örömem nem lehet víg kedvem
nekem is nálad nélkül,
Vigasztald meg tehát, te, kit lelkem imád,
hadd éljek már bú nélkül!

9. Ó, te bölcs természet, minden nagy szépséget
együvé így mint forralsz?
Világ csudájára, szívek gyújtására
egy kegyesre mit csinálsz?
Angyali áldott szént, dicsőíttető fént
halandóra hogyhogy adsz?

10. Fénlik sok kövektől, mint a verőféntől
erős vér tiszta gyégen,
Lebeknek[34] szemei, mint a menny csillagi
télben éjjel szép égen;
Kivel rabjává tett, szabadságból kivett
engemet immár régen.

11. Ó, kis ábrázatban tündöklő, mennyei
dicsőséges nagy szépség!
Ékességgel együtt tebeléd hogyhogy jütt
keménység, kegyetlenség?
Szánd meg jó szolgádot, kínvallott rabodot,
ki te szerelmedben ég!

12. Forr gerjedt elmémre, mint hangyafészekre,
sok új vers, mint sok hangya,
Arra, mert szívemben szerelem tüzének
csak te vagy édes langja,
Szózatod búm verő vigaságtételnek
zengő s gyönyörű hangja.

13. Öszvekulcsolt kézzel, hajlott térddel-fővel
Juliámnak könyörgék,
Midőn jóvoltától, mint istenasszonytól,
kegyelmet reménlenék,
Hogy megkegyelmezne, tovább ne gyötrene,
Ámen reá kiálték.

[34] Csillognak

Negyvenegyedik

De Julia venante: a Julia vadászatjáról, kit írva küldött volt Juliának

Azon nótára
De voce ad vocem ex Angeriano[35]

1. Széllyel hogy vadásza én lelkem, Julia
egy igen szép cserében,[36]
Tündérek egyike vevé őt eszébe,
s monda lassú beszédben:
Itt e földön angyal mit jár vadászattal,
ha vagyon helye Mennyben?

2. Hevült vala penig Julia sokáig
vadak után jártában,
Kikapcsolta azért hónál fejérb mellyét,
hűl szép szellőn árnékban,
Kit hogy tündér láta, csak reá ámula,
így szóla ő magában:

3. Két Diana vagyon talám ez világon?
Mely hasonló ez hozzá!
Diana módjára megeresztve haja,
kezében szép dárdája,
Könnyű, zöld ruhája, oldalán kézíja,
szép aranyas puzdrája.

4. Képe, keze, szeme, teteme, termete
olyan, mint Dianának,
Beszéddel, énekkel, magaviseléssel
ők mely hasonlatosak!
Mulatságnak örül, s néha lóra is ül
mindkettő, úgy vadásznak.

5. De csak szarvasokat és egyéb vadakat
ver és vadász Diana,
De vitézek között szerelmére kötött
s fogott sokot Julia,
Senki el nem szakad, valakire akad,
mert erős ő hálója.

6. Kiben engemet is, mint egyebeket is,
régen fogott s fogva tart,
S így ő el sem bocsát, fel sem mészárlotat,
kétség között tartóztat,
Hogy tüzében égjek, valameddig élek,
mint egy gyújtó áldozat.

[35] Szóról szóra Angerianusból
[36] Tölgyesben

Negyvenkettődik

Inventio poetica: (32)
Azt írja meg, mint veszett öszve Julia Cupidóval

Azon nótára

1. Fáradtsága után nyugodni akarván,
   Cupido fejét hajtá
   Julia ölében, kit hogy vőn eszében
   kegyes, haragvék rajta,
   S nagy haraggal ottan kis Cupidót onnan
   öléből kitaszítá,

2. S monda: Bujasággal, gerjedő langoddal
   ne rútíts meg ölemet!
   Cupido meg így szól: De te mit haragszol?
   Mire űzsz el engemet?
   Felelé Julia: Te hitván marcona[37],
   nem tudod-é nevemet?

3. Én vagyok Julia, én szemem hatalma
   mindennek szívével bír,
   Én megbódogítok, kit jó szemmel látok;
   kit gonosszal; hal, vész, sír;
   Én szerelmem ellen ez világon sincsen
   orvosság és hasznos ír!

4. Cupido tekinté, s mihent megesméré,
   azonnal megfélemlék,
   Mintha egy kígyóra szegény hágott volna,
   riada, elfutamék,
   Futtában csak monda: Megbocsáss, Julia,
   nem akaratommal véték!

5. Szép Venus anyámnak téged alítálak,
   bíztomban csak úgy menék
   Te áldott öledben, mint anyám ölében,
   hogy fejem ott nyugodnék;
   Tetszél szemeimnek lenni szép szülémnek,
   vétkem csak abból esék.

[37] Goromba

Negyvenharmadik

A fülemilének szól

Azon nótára
Altera inventio

1. Te, szép fülemile, zöld ágak közibe
   mondod el énekedet,
   De viszont az ellen az én veszett fejem
   mond keserves verseket,
   Kiket bánatjában, szerelem langjában
   szép Juliáról szerzett.

2. Mennybéli szép harmat tégedet mosogat,
   engem penig könnyhullás
   Szüntelen nedvesít s bánattal keserít,
   hogy oly kemény, mint a vas,
   Az én szép Juliám, kitől jómot várnám,
   hogy lenne már irgalmas.

3. Az hév verőfénnek mivoltát nem érzed,
   mert ülsz híves árnékban,
   Engemet peniglen gyújt buzgó szerelem,
   sülök, fűlök langjában;
   Te szabad vagy, repülsz, hol akarod, szállsz, ülsz,
   nem úgy, mint én e vasban.

4. Örömmel és szépen csak tavaszidőben
   szép énekeket mondasz,
   Énnékem peniglen mind nyárban, mind télben
   versem oka csak panasz,
   Kínomat számlálom, Juliát imádom,
   dolgom nékem mind csak az.

5. Lengedező szellő s híves tiszta idő
   tégedet gyakorta hűt,
   Engemet viszontag öröké való lang
   olthatatlanképpen fűt,
   Kegyetlenségével, Julia szemével
   nagy szerelem üttön-üt.

6. Vagy te egészséges, én peniglen sebes
   szerelem nyila miát,
   Énekelsz víg szóval, nem mint én, bánattal,
   mert nem is érzed kínját
   Az szép Juliának, kinek szép voltának
   adta lelkem meg magát.

7. Jobb, és mindenekben különböz éntőlem
te boldog állapotod,
Egyenlők csak ebben vagyunk mi mindketten,
hogy énekedet mondod
Te is, szinte mint én, s fogyhatatlanképpen
csak arra veszed gondod.

8. Juliát gondolván és szavát hallgatván
egy kis fülemilének,
Juta bús elmémben ez ennehány versben
rendeltetett kis ének,
Kiben állapótja megtetszik mivolta
igazán életemnek.

Negyvennegyedik

Inventio poetica:
Grues alloquitur:
A darvaknak szól

Ugyanazon nótára

1. Mindennap jó reggel ezen repültök el
szóldogálván, darvaim!
Reátok néztemben hullnak keservemben
szemeimből könyveim,
Hogy szép szerelmesem jut eszembe nekem,
megújulnak kínjaim.

2. Látom, utatokot igazítottátok
arra az ország felé,
Az holott az lakik, víg szívemet aki
ő magánál rekeszté.
Valaha énrólam, ki híven szolgáltam,
vallyon emlékezik-é?

3. Bujdosom, mint árva, idegen országba
veszettül, mint szarándok,
Ruhámban sötét színt, szívemben szörnyű kínt
viselek én, úgy gyászlok,
Szárnyam nincs, mint néked, kin mehetnék véled
ahoz, akit óhajtok.

4. Szárnyad vagyon, repülsz, szinte ott szálsz le, ülsz
földében, hol akarod,
Te szomjúságodot szép forrásból csorgott
tiszta vizével oltod,
Örömem környékét, az ő lakóhelyét:
Paradicsomot látod.

5. De ne siess, kérlek, tőled hadd izenjek
neki rövid beszéddel,
Vagy ha az nem lehet, csak írjam nevemet
mellyedre fel véremmel,
Kin megesmérhesse, hogy csak őérette
tűrök mindent jó kedvvel.

6. Adjon az jó Isten néki egészséget,
víg és hosszú életet,
Mint mezők virággal, tündökljék sok jókkal,
áldja mindennel őtet;
Nyomán is tavasszal teremjen rózsaszál,
s keserüljön engemet!

7. Sok háborúimban, bujdosó voltomban,
midőn darvakat látnék
Szép renden repülni s az felé halanni,
hol szép Júlia laknék,
El-felfohászkodván s utánok kiáltván,
tőlük én így izenék.

Negyvenötödik

Dialogus, kiben azt beszéli egy barátjával a maga szerelméről

Az Már szintén az idő nótájára

1. Kérde egy barátom: Így miért gerjedek?
Mondám: Köszönhetem régi szerelmemnek,
Venus, kis Cupido kiben ejtettenek.

2. Kicsodák szüleid? nékem meg így szóla.
Szerelem, siralom hozott ez világra,
Dajkámat is mondám, hogy óhajtás volna.

3. Lakóhelyemet is tőlem ő megkérde,
Gonddal tele cellámat mutatám, nézze;
Eledelemet is kérdé, ha kenyér-e?

4. Mondám, hogy az csak haszontalan reménség,
Hitető sok szép szó, nyerhetetlen szépség;
Mondám, hogy beszélni tanít esztelenség.

5. Ruhámat is kérdé, hogy miben öltözém?
Vajúdt tagaimat hogy mivel fedezém?
Az szenvedést, tűrést, mondám, hogy viselém.

6. Monda: Itt mit keressz? Mondék: Szörnyű halált.
Monda ismét: Mit sírsz? Julia haragját.
Mint élsz? úgymond. Mondék: Mint Julia-utált.

7. Öröké így élsz-é? Mondék, hogy öröké.
Okát fájdalmidnak mondani tudnád-é?
Mondám, hogy szerelem, s búmat keserülé.

8. Julia szerelmén való búsultomban
Egy jó barátomnak így felelék szómban,
Várván Júliától jómat bánatomban.

Negyvenhatodik

Az Dobó Jakab éneke (33), Az már szintén az idő vala kinyílásban ellen szerzett ének

Azon nótára

1. Bezzeg nagy bolondság volt az balgatagban,
Cupidót ki írta gyermekábrázatban,
Mert nem gyermek, aki bír mindent világban.

2. Császárok, királok vadnak hatalmában,
Bölcsök, jó vitézek járnak udvarában,
S vallyon s ki nem égett soha nagy langjában?

3. Vaknak sem mondhatja őt senki igazán,
Aki megkóstolta mérges nyilát magán,
Sok szüvet nem lűne vétetlen, vak valván[38].

4. Látjuk minden szívet mely igazán talál,
Kit célul arányoz lűni mérges nyíllal,
Hát nem vak, sőt jól lát szeme világával.

5. Szárnyát sem hihetem, kin ő repülhetne,
Azon is megtetszik, mert fekszik heverve
Régen én szüvemben, csak tüzet rak benne.

6. Nem is mezítelen, ki mindeneket foszt,
Nem szűkölködik az, ki ennyi sok jót oszt,
Jókkal vagyon közi, nem kedveli a rosszt.

7. Ezt írván, Julia kérde, hogy mit írnék?
Szerelem szép képét írom, néki mondék.
Monda: Hát engem írj! S reám mosolyodék.

8. Ez ennehány versben feleltem meg annak,
Az ki alította nem kis okosságnak,
Cupidóra gyermekszemélt hogy írtanak.

[38] Lévén

Negyvenhetedik

Item inventio poetica: Az ő szerelmének örök és maradandó voltáról

Csak búbánat nótájára

1. Idővel paloták, házak, erős várak,
városok elromolnak,
Nagy erő, vasztagság, sok kincs, nagy gazdagság
idővel mind elmúlnak,
Tavaszi szép rózsák, liliom, violák
idővel mind elhullnak,

2. Királi méltóság, tisztesség, nagy jószág
idővel mind elvésznek,
Nagy kövek hamuvá s hamu kősziklává
nagy idővel lehetnek,
Jó hírnév, dicsőség, angyali nagy szépség
idővel porrá lésznek,

3. Még az föld is elagg, hegyek fogyatkoznak,
idővel tenger apad,
Az ég is béborul, fényes nap setétül,
mindennek vége szakad,
Márványkőben metszett írás kopik, veszhet,
egy heliben más támad,

4. Meglágyul keménség, megszűnik irigység,
jóra fordul gyűlölség,
Istentül mindenben adatott idővel
változás s bizonyos vég,
Csak én szerelmemnek, mint Pokol tüzének
nincs vége, mert égten ég.

5. Véghetetlen voltát, semmi változását
szerelmemnek hogy látnám,
Kiben Juliátul, mint Lázár ujjától, (34)
könnyebbségemet várnám,
Ezeket úgy írám, és az többi után
Juliának ajánlám.

Negyvennyolcadik

Hogy Juliának, s nem az szerelemnek adta meg magát

[Azon nótára]

1. Szerelem s Julia egymás mellett állva
reám szikráznak vala,
Gerjeszt mind a kettő, mert mindenike lő,
nagy mindenik hatalma:
Egyik szép szemével, másik nagy szenével[39]
erejét rám támaszta.

2. Ily veszedelmemben a csalárd Szerelem
szép szóval szóla nekem:
Add meg, mond, magadot, hatalmomot látod,
csak kár, hogy vísz ellenem,
Mert kezemben akadsz, vagy ugyan itt meghalsz;
lám, régen esmérsz engem!

3. Nem adom magamot néked, meghidd, mondok,
noha mindenekkel bírsz,
De ím, ez kegyesnek holtig rabja leszek,
mert te csak méreggel írsz
Azoknak fejére, kik vadnak kezedbe,
kit csalárdul hozzád hísz.

4. Ez kegyesnek légyen mind fejem s mind lelkem
maga kottyavetyéje[40],
Szép szeme láttára csörögjek vasába,
légyek kínszenvedője;
Csak öröm mondani, hogy magamot kötni
látám nagy szerelmére.

5. Vidám Juliának, kinek víg voltának
ó, hogy én akkoron hűk!
De kegyesnek tetszék, hogy kezében juték,
s nem is tudtam, hogy oly szűk
Az kegyes szerelmes, ki miatt vagyon már
rajtam bonthatatlan nyűg.

6. Julia kezében, szörnyű tömlecében
fejem miképpen esett,
És hogy nem könyörül rajtam, ki-ki ebbül
könnyen értelmet vehet:
Az oly kegyetlentől, ki szemeivel öl,
az Isten ójjon mindent.

[39] Parazsával, izzásával
[40] Kiárusítás, elárverezés

Negyvenkilencedik

Sokféle dolgokhoz hasonlítja magát és a szerelmet; ezt jobb részint németből fordította meg

Az Már szintén az idő nótájára

1. Ha ki akar látni két eleven kutat,
Kik ő forrásokból szüntelen kifolynak,
Nézze két szememet, kik mindenkor sírnak

2. Az én szerelmesem háladatlanságán,
Szívem gyúladásán, szörnyű kínján, búján
Sok könyvet hullatnak, csaknem kiapadván.

3. Ha ki akar látni olthatatlan szenet,
Nézze az én véghetetlen szerelmemet,
Ki mint Pokol tüze, öröké csak éget.

4. Noha langját ennek senki nem láthatja,
De azért lelkemet fogyatton fogyatja,
Soha semmi bennem már meg nem olthatja.

5. Ha ki akar látni szörnyű mély sebeket,
Nézze szerelemtül sebesült szívemet,
S ottan megesméri, mint gyötör engemet.

6. Ha ki akar látni egy nyomorult lelket,
Nézze az én árva keserves fejemet,
Kit szerelem tüze csaknem hamuvá tett.

7. Ég olthatatlanul buzgó szerelemben,
Bízik csak egyedül egy vidám kegyesben,
Kinek ajánlotta életét kezében.

8. Ha ki ez kínokat akarja megtudni,
Ily kegyetlenképpen hogy bennem ki szerzi,
Életemnél lelkem azt inkább szereti.

9. Igaz szerelmemért de lá, mennyi kínt ád,
Ha szolgálatomért egyszer jó szemmel lát,
Ahelyett viszontag érzem ezer kínját.

10. Híves forrás felett serkenvén álmomból,
Fordítám magyarul vidám Juliáról,
Mikor lelkem fűlne szerelme langjától.

Ötvenedik

Juliát hasonlítja a szerelemhez, mely hasonlatosságot a Julia dicséretén kezd el

Az Csak búbánat nótájára

1. Julia két szemem, olthatatlan szenem,
véghetetlen szerelmem,
Julia víg kedvem s néha nagy keservem,
örömem és gyötrelmem,
Julia életem, egyetlenegy lelkem,
ki egyedül bír velem.

2. Julia az lelkem, mikoron szól nekem,
szerelem beszél velem,
Julia ha rám néz, azonnal eszem vész,
mert szerelem néz engem,
Julia hol alszik, még az is úgy tetszik,
hogy ott nyugszik szerelem.

3. Ő tüzes lelkemnek, fájdalmas szívemnek
kívánt jó orvossága,
Ő szemem világa, árnéktartó ága,
jó szerencsés csillaga,
Ő, kinek kívüle ez világ szépsége
nem kell, sem vigassága.

4. Vagy áll, ül, nevet, sír, örül, levelet ír,
szerelem is azt teszi,
Vagy múlat, énekel, vagy sétál alá s fel,
szerelem azt míveli,
Mert mint jó barátját, Venus asszony fiát
kézen fogva viseli.

5. A Paradicsomba termett szép új rózsa
dicsőséges orcája,
Testszín ruhájába aki őtet látja,
szép Venusnak alítja,
Új formában illik, mint nap, úgy tündöklik
gyöngy között fényes haja,

6. Duna lefoltába rugaszkodott sajka
mely sebességgel mégyen,
Táncát ő úgy járja, merőn áll dereka,
mintha csúszna sík jégen,
Valahova lépik, sok szemek kísérik
csudálván, jár mely szépen.

7. Midőn néha terül vagy mellettem kerül,
szoknyája elterjedvén,
Szerelmével belül veszen akkor körül
engemet felgerjesztvén;
Udvari jó módját látván, érzem kínját,
keservessen rá nézvén.

8. Akkor az én dolgom azonképpen vagyon,
amint a bölcsök írják,
Hogy egy kárhozottnak Pokolban nagy kányák
szívét rágják, szaggatják,
De nem fogyathatják, noha rágton rágják,
mert nőttön nőni látják. (35)

9. Én szívemet is így, mikor énhozzám víg,
ő nevelten neveli
De viszont, mint kánya, ő kegyetlen kínja
rágja, szaggatja, eszi
Én állapotomat, mint egy kárhozatot,
oly keservessé teszi.

10. Dolga mind egyenlő, szerelemmel egy ő,
csak erkölcse különböz:
Kegyes a szerelem, s Julia kegyetlen,
engem halálra üldöz,
Szerelem mely édes, Julia oly mérges,
mert engem csak ver földhöz.

Ötvenegyedik

Hogy nyerte el Julia a Cupido nyilát, íját s hol viseli, azt írja meg, könyörögvén az végében itt is az Juliának

Az Magam gondolván nótájára

1. Áldott Julia kiballagtába
Cupidót találá,
Ki mérges nyíllal, szörnyű halállal
veszteni akarta,
Látván szép színét, elveté íjét
s ugyan elámula.

2. Kivel csak szívet és mesterséget
Juliának ada,
Mert szép szemétől hogy ő igen fél,
rajta nyilván látta,
Nagy szerelemmel villamó szemét
azért ráfordíta.

3. Rettene ottan Cupido, s onnan
mindjárt elfutamék,
Futtában íja, nyila, puzdrája
őróla leesék,
Kiért féltébe csak meg sem tére,
minden ott hagyaték.

4. Kit hogy megláta kegyes Julia,
a földről felvevé,
Nyilat puzdrába, zsinórt íjába
egyengeté, veté,
S ottan felköté, kivel erősbbé
szép személyét tevé.

5. Azért már nála mind íja, nyila
Cupidónak vagyon,
Szemében nyila, afelett íja
vonva haragosson,
Kivel szívemet, mint célül tett jelt
lövi, hogy kínt valljon.

6. Sokakat sebhet, de csak engemet
gyakran inkább talál,
Mert énnálamnál, mint egy nagy célnál,
közölb senki nem áll,
S ez oka, hogy én több sebet tűrvén,
több kínt vallok másnál.

7. Venus módjára, mikor akarja,
nékiket vigasztal,
Nékiknek penig ád csak szörnyű kínt
nyughatatlansággal,
Mint hogy engem is veszt, noha mégis
tűrök igazsággal.

8. Nagy bánatomat, sok fájdalmamat
már mint orvosoljam,
Nagy szerelmemnek, szenvedésemnek
én mi hasznát várjam,
Ha az keserget, kit lelkem szeret,
s kell, hogy kínját valljam?

9. Akik szeretnek, gyakran szíveket
éjjel vigasztalják,
Mert titkon akkor kedvekre sokszor
ők azokat látják,
Kiktől javokot, boldogságokot
reménlik és várják.

10. Nékem peniglen éjjel is lelkem
keservessen óhít,
Szüvembéli tűz ágyamból felűz,
házad felé indít,
Utcádon járok, reád vigyázok,
de szemem nem saldít.

11. Azonban az nap ismét feltámad
újobb gyötrelmemre,
Hogy nem szólhatok, mégis csak írok,
de leveleimre
Csak választ sem téssz, sőt reám sem nézsz,
mint egy elvetettre.

12. Mind ennyi sok bút, szegény nyomorult,
én honnan érdemlek,
Te hálátadatlan, a te langodban,
ha tudod, mint égek?
Szerelmes lelkem, tégy már jól velem,
szolgállak, míg élek!

Ötvenkettődik

Kiben morog Cupidóra, hogy csak ígérte, s nem adja meg Juliát

1. Édest keserűvel elegyítő gyermek,
Régi ellensége nyugalmas éltemnek,
Méz közt mérget miért adsz nékem, veszettnek?

2. Vélem ha egyéb jót te immár nem mívelsz,
Csak gyorsan világból engemet kivégezz;
Ne szíts nagy tüzemet, hadd lehessen csendes!

3. Ez-é a fogadás, kit anyád szavával
Hitedre fogadván énnékem te mondál?
Ó, szégyen, eborca[41], mely igen megcsalál!

4. Az ígért áldott jót te csak megmutattad,
Kivel szerelmemet te csak felgyújtottad,
De mint csalárd hamis, nékem mégsem adtad!

5. Sőt kínomra tőlem csak idegeníted,
Hozzám, keményítvén, semmit sem gerjeszted,
Vélem kívántatván szívemet égeted.

6. Hol tüzes laptáid, kikkel távul gyújtasz,
Akiknek fáklyáddal közöl te nem árthatsz?
Add meg, ha ígérted, heában mit kínzasz?

7. Így feddvén, törődvén Cupido felele:
Hitván ember, úgymond, úgy veszem eszembe,
Hogy ok nélkül így szidsz jótétem helyébe!

8. Hertelen akarnál ily nagy jóhoz jutni,
Kiért sok kínt kell még vallani, fáradni:
Nagy jót könnyen anyám nem szokott osztani.

[41] Arcátlanság

9. De kérlek, gyümölcsöt vallyon mely fa hozott,
Minekelőtte még meg nem virágozott?
Bolond, nem tudod-é, hogy tűrés ad hasznot?

10. De ne kételkedjél, bizony tiéd lészen,
Noha most így próbál, de ismét bévészen;
Julia tégedet meg bódoggá tészen.

11. Vajha az úgy lenne, ámbár mindent tűrnék,
Égnék, fűlnék, sülnék, tömlöcében ülnék,
Csak hogy szerelmébe valaha kerülnék.

Ötvenharmadik

Az hét planétákhoz hasonlítja Juliát

Az Csak búbánat nótájára

Sibi canit et musis[42]

1. Hét fő csillag vagyon az égi forgáson,
kik által embereknek
Istentül szerencse adatik fejekre,
ezek mind megtetszenek
Vidám Juliában, mert ő szép voltában
mind heten tündöklenek.

2. Fejér ábrázatot mutat a teljes Hold,
fénlik, mint tiszta ezüst,
Julia is fejér, kivel szép tej sem ér,
sem gyolcs, kit nem fogott füst,
Édes szóval tudós, mint az Mercurios,
kitül szüvem fűl, mint üst.

3. Mint a szép fényes Nap ez földnek világát
hogy csak egyedül adja,
Úgy csak szép Julia fényes ábrázatja
bánatomat tisztítja,
Hogy megvigasztalja, fejemet megáldja,
ő csak azon imádja.

4. Miképpen Mars csillag jó vitéz, jó hadnagy,
fegyverével mindent győz,
Úgy két szép szemével, mint két éles tőrrel,
Julia győz, megkötöz;
Nincs oly jeles vitéz, valaki reá néz,
kit meg nem bír s tömlöcöz.

[42] Magának és a Múzsáknak énekel

5. Mind reggel s mind estve mely szépen az égben
hajnalban Venus feljő,
Több szép közt létében mindenkor ékessen
mindent jól s helyén ejt ő,
Mint tavaszi idő, mely jó, mely gyönyörő,
ékes, kedves, illendő.

6. Azminthogy Jupiter, kit sok bölcs jól esmer,
embereknek jókat ád,
Akképpen Julia, ahova fordítja
szemét, mindent jóval áld,
Csak az igaz bódog, ki kedvébe forog,
mennyei jót csak az lát.

7. Mint a vén Saturnos, kedvetlen s haragos
természetnek csillaga,
Az én szép Juliám oly kedvetlen hozzám,
kin szívem vidámsága
Azonnal úgy múlik, amint elenyészik
felhőben nap világa.

8. Jó és nagy szép voltát áldott Juliának
ha kitudni akarod,
Égi planétáknak gondold ő mivoltát,
s azonnal megtudhatod,
Mert rajta látszanak ereji azoknak,
kiről arányozhatod.

Ötvennegyedik

Dialógus, kiben úton járván az versszerző beszél Echóval. De ezt nem értheti jól meg az, aki nem tudja, micsoda az Echo (36)

[Azon nótára]

1. Ó, magas kősziklák, kietlenben nőtt fák,
kik nagy szerelmem tüzén
Igaz bizonságim vadtok, mert kínjaim
tudjátok, szinte mint én,
Ki látta éltében, hogy így haljon, vesszen,
más, mint én, szerelmesén?
ECHO: ÉN.

2. Ki felele nékem? Távul az erdőben
lőn ugyan valami szó,
Talám egyik tündér jár itt valamiért
vagy valami nyúlászó;
ha ló nem nyerített, ki itt csörögetett,
ha lábain volt békó?
ECHO: ECHO.

3. Echo, nagy kínomba, kibe szép Julia
engem vertengeni hágy,
Mi könnyebbíthet meg, s mitül lészen esmeg
kemény szíve hozzám lágy?
Régi gyötrelmimet mi enyhítheti meg,
s mi az, mire lelkem vágy?
ECHO: ÁGY.

4. Ágy, igazán mondád, de mondd meg azt is hát,
ott ki vigasztalhatna?
Búm helyett örömet, gyönyörű életet
nékem ott ki adhatna?
Igazán ki neve, kit jómnak felette
lelkem oda kívanna?
ECHO: ANNA.

5. Azt bizony megvallom, de jó szolgálatom
kedves-é neki vagy nem?
Szép Julia-Annám lészen-é jó hozzám,
s megkegyelmez-é nékem?
Hogy régen szolgálom, lészen-é jutalmom,
s kell-é jót reménlenem?
ECHO: NEM.

6. Kegyetlenségeért, tűrtem sok kínjaért,
hát még Istentül sem fél?
Ő fejér mellyében, mint szép lágy fészekben,
kegyetlenség hogyhogy él?
Mert mint nyelved beszél, búmmal én hiszem, él,
ó, mely igen nem kémél!
ECHO: ÉL.

7. Ó, hová legyek hát, tűrvén ennyi kínját,
kivel vett körös-köről?
Nincs út szerelméhez, mert már elvetett ez
kegyes szemei elől,
Vetett gyötrelemre, s még meg is öl végre,
amint látom, hogy gyűlöl.
ECHO: ÖL.

8. Már csak mutasd módját, mint olthassam langját
szerelmemnek, ki csak nő,
Mert hogy így szeretem, s jutalmát nem érzem,
oka talám nem is ő,
Hanem más gonosz nő, ördöngös bűvölő,
mert kegyes ő, semmint kő.
ECHO: Ő.

9. Hát medgyek, én veszett, kit szerelem éget,
s kit már ő bé nem fogad?
Szívem régi búmban, mint szép virág nyárban,
szinte igaz úgy hervad;
Azért adj tanácsot, szánd meg nyavalyámot,
ha sebemet gyógyíthadd!
ECHO: HADD!

10. Vajha elhagyhatnám, volna mi nyavalyám?
De lá, szívem mint gerjed,
Ha gyenge orcáján, mint Pünkösd rózsáján,
látom, hogy színe terjed,
Magad se mondanád elhadni, ha látnád;
nézd meg csak, és esmerjed!
ECHO: MERJED!

11. Nem merheti lelkem, hanem ha két kezem
végez ki életembül.
No, tőrrel, méreggel nagy búmot verem el,
mert kiesém kedvébül,
Látom, hogy csak gyűlöl, énnékem nem örül,
rajtam nem is könyörül.
ECHO: ÖRÜL.

12. Hogy hihessem én azt, ha ládd-é, mint fáraszt
szántalan sok veszéllel?
Szemeim láttára nagy kegyessen másra
nézdegel vidám szemmel,
Énnekem peniglen még szerelmem sem kell,
veszt, sillyeszt gyötrelmekkel:
ECHO: KELL!

13. Ó, vajha kellene, szerelmébe venne,
veszne szívem bánatja,
De nem azt jelenti kemény tekinteti,
s amint magát mutatja,
Hogy esmét szeressen, nem adja azt Isten,
noha lelkem imádja:
ECHO: ÁDJA!

14. Ha Isten azt ádja, lelkem viszont áldja
nevét minden időben,
S talám meg is adja, és szívét fordítja
hozzám meg szerelemben
Vidám Juliának, ki egyike annak,
kiknek hazájok a Men:
ECHO: AMEN.

15. Megdicsőült színben hogy gerjedt szívemben
vidám Julia tűnék,
Egy sűrő erdőben én úton mentemben
felszóval így éneklék,
Kérdezkedésemre verseim végébe
Echótól ily választ vék.

Ötvenötödik

Mindezekre is a versszerző találmányokra, kiket a könyörgése után ide írt, midőn Juliától sem izenetbe, sem levélbe semmi választ nem vehetne, búsul magában, és sápolódván azon, hogy menekedhessék meg Julia haszontalan szerelmétől, Cupido tanácsot ad neki (37)

Ez is ugyanazon nótára vagyon

1. Mi dolog, Úristen, hogy ez egy kegyesen
kívül senki nem tetszik:
S de mi oka vallyon, hogy csak ez asszonyon
lelkem így hal, vész, esik?
Ezenkívül senkit a lelkem nem óhít,
noha érte kínlódik.

2. Nemdenem az-é ez, ki meg nem kegyelmez
semmi könyörgésemre?
Régoltától fogva ártatlan voltomra
veszt, s vetett gyötrelemre,
Kiben hogy lát, örül, kínoz kegyetlenül,
mert búm esik kedvére.

3. Ó, nyavalyás lelkem, elbolondult fejem,
haszon nélkül mit szolgálsz?
Aki téged utál, s hozzád haraggal áll,
mért hogy attól meg nem válsz?
Ilyen kegyetlennek könyvedet ejtened
mi haszon, ha bút találsz?

4. Mondhatatlan szépség, kiben hamar lesz vég,
s ki idővel elmúlik,
Másnak is adatott (gondold meg magadot),
kik közül találkozik,
Ki téged szeressen, nem mint ez kegyetlen,
ki véled kínnal játszik.

5. Így feddvén, törődvén nagy kegyetlenségén
áldott szép Juliámnak,
Csak egy véletlenül hát már előttem ül
személye Cupidónak,
Ki rám mosolyodván így szólal vígan
nékem, régi rabjának:

6. Tusakodnod azon, hogy ez kegyes asszony
nálad felejtve légyen,
Csak kár, szómat higgyed, hanem ha te lelked
is belőled kimégyen,
Mert ennen kezemmel benned metszettem fel
őt kophatatlanképpen.

7. Azért ábrázatja lelkedből már soha,
míg élsz, ki nem kophatik,
Földön szerteszerint csak érte vallasz kínt,
míg rajtad meg nem esik.
Azért en a tanács, hogy dolgodhoz jól láss,
mert így kedved nem telik.

8. Szerelem-gyúlasztó szentséges Cupido,
mondd hát, mint leljem kedvét?
Monda: Mind holtodig maradj meg ebben, így
amint imádod képét,
Rá felelek, s megládd, hogy meg hozzáfogad,
noha tőle most elvét.

9. Juliának dolgán nyughatatlankodván,
elkeseredett szívem
Vőn ily bátorságot Cupidótól jó szót
veszett nyavalyás fejem,
Kiben ő úgy fogad, hogy meg hozzáfogad
az én fene szerelmem.

Ötvenhatodik

Kiben csak azon könyörög, látván, hogy semmi választ nem vehet tőle, hogy ottan csak ne feledkezzék el róla

Ez is azon nótára, mint az előbbi

1. Kegyes vidám szemű, piros rózsa színű,
én édes fejér hölgyem, (38)
Kin hű szerelemmel s teljes reménséggel
nyugszik tüzesült lelkem,
Nemdenem siralmas kár-é énnekem az,
hogy elfeledtél engem?

2. Jó vitézek harca hol volt, gondolhatsza,
piros vér ontás nélkül?
Szerelemben esett vígan ki élhetett
külön szerelmesétül?
Ne felejts engemet, ne veszesd lelkedet,
hitetlen, félj Istentül!

3. Az szelíd daruhoz szinte hasonlatos
te kegyes tekinteted,
Rózsát jegyez orcád, kalárist kis szép szád,
mézet ereszt beszéded,
Jöjj immár előmben, mondjam örömömben:
Az Isten hozott téged!

4. Kerített várasok, kertek, mezők, szép tók
nálad nélkül mind tömlöc,
Mint sólyom kis fúat[43], bús lelkem magadat
szerelmébe úgy üldöz,
Jussak már eszedbe, láss meg keservembe,
magad jőjj, mást ne küldözz!

5. Hangos fülemile gyönyörű szép kertbe
zöld ágak között csattog,
Én is, szegény rabod, új verssel kiáltok
hozzád, hogy lelkem buzog;
Mit vétettem, kérlek, hogy nem szánsz engemet,
kinek szíve háborog?

6. Érted, hogy elmentél, és elfelejtettél
engem, szegény árvádat,
Ily reménlenül, szép személyed nélkül
ne hagyj veszni, szolgádat,
Emlékezzél rólam, fényes fejér rózsám,
add már látni magadat!

7. Szívem nagy szerelmét s titkon felgyúlt tüzét
jelenteni nem merem,
Mert ha megjelentem, nagy tüzemmel, féltem,
hogy sokak eszét vesztem,
Ha penig titkolom, csak magam fogyatom,
mert belső tűz veszt engem.

8. Török szép versekből szerelmese felől
csak nemrégen fordítá,
Igéről igére nem szinte teheté,
de hertelen jobbítá,
Régi szörnyű kárán, ily veszett, bánkódván,
Juliának ajánlá.

Ötvenhetedik

Frustra omnibus rationibus incendendae Juliae tentatis ardentissima precatione eam in sui amorem alicere conatur variis ad persuadendum exemplis allatis (39)

Ugyan az előbbi nótára

1. Én édes szerelmem, egyetlenegy lelkem,
mi haszon nekem élnem,
Ha semmit nem segít, jómra fel sem indít
az én esedezésem,
Sok könyörgésemre, szép leveleimre
csak választ sem tész nékem?

[43] Vadkacsát

2. Lelkemnek fájdalmát, érted való kínját
maga te így jól látod,
De ingyen sem[44] érzed, sőt inkább neveted,
magadban csak csúfolod,
Mondván: Hadd, hadd, úgymond, hiszem veszti nagy gond,
kínomot úgy mosolgod.

3. De mi hasznod vagyon sok könnyhullásomon?
kétségbe mire tartasz?
Mint mérget sok mézben, édes beszédedben
gonoszt elegyítve adsz,
Egyfelől édesgetsz, másfelől kesergetsz,
csak bánatra taszítasz.

4. Szép sólymok, vad rárók, kiket madarászók
tanítanak, viselnek,
Bánással, tartással, szóval, kiáltással,
szelídek, kézre jűnek,
Az erős kősziklák hevétül az Napnak
romolnak, repedeznek;

5. Nincsen oly erős vas, kit tűzzel jó kovács
ide-s-tova nem hajthat.
Vérrel erős gyémánt, kit az acél sem bánt,
végre mind elhasadhat, (40)
A piros márványkő, kit ver gyakor eső,
csepegéstől lyugadhat;

6. Téged penig, sólymom, én édes vad ráróm,
az én sok kiáltó szóm
Kezemre nem híhat, s csak úgy selágyíthat,
mint vasat tűz, nagy langom,
Sem mint márványkövet, kit eső csepeget,
nem hathat könnyhullásom.

7. Vérem hullásával, ha hozzám hajlanál,
tündöklő szép gyémántom,
Arra is kész volnék, csak tőled érthetnék,
végeznéd el már kínom,
De mind sok írásom, szóm, siralmom, langom,
szolgálatom csak károm.

8. Az én gyötrelmemre s Istenre tekintve
indulj fel szerelmemre,
Nagy háladatlanság miatt nyomorúság
hogy ne szálljon fejedre,
Vagy segélj meg immár, vagy végezz ki hamar,
ne tarts tovább kétségbe!

[44] Egyáltalán nem

9. Az mennyei orcát, életem birtokát
ha Isten néked adta,
Angyali ábrázat ha vagyon terajtad,
mire vetsz engem kínra?
Mennybéliek szerint ennyi sok szörnyű kínt
enyhíts meg jó szolgádban!

10. Úristen, hogy lehet az kegyetlenségnek
ilyen nagy szépség fészke?
Ha az mennybéliek olyan kegyelmesek,
térj te is kegyelemre!
Angyali orcádot mert te megalázod,
ha űzsz számkivetésre.

11. Színed dicsősége most ez új versekre
elmémet serkentette,
Képtelen nagy szépség, ki miatt szívem ég,
mert már elrekentette
Buzgó szerelmébe, kiben, mint tömlecbe,
sírva ezt éneklette.

Ötvennyolcadik

Videns Juliam nec oratione nec ratione in sui amorem inflammari posse, questubus miser coelum, terras et maria implet, pollicens indignabundus se nullum carmen Juliae gratia deinceps cantaturum (41)

[Azon nótára]

1. Ó, nagy kerek kék ég, dicsőség, fényesség,
csillagok palotája,
Szép zölddel béborult, virágokkal újult
jó illatú föld tája,
Csudákat nevelő, gállyákat viselő
nagy tenger morotvája![45]

2. Mi haszon énnékem hegyeken-völgyeken
bujdosva nyavalyognom,
Szörnyű havasokon fene párduc módon
kietlenben bolyognom,
Tövis közt bokorban, sok esőben, hóban
holtig csak nyomorognom?

3. Medvéknek barlangit, vadak lakóhelyit
mi haszon, hogy béjárom?
Emberek nem lakta földön ily régolta
mi jutalmamat várom?
Ha mindenütt éget szerelem engemet,
mind búm, kínom csak károm.

[45] Zárt tengeröböl, „tengerszakadék"

4. Sokszor vadászással, szép madarászással
én mind csak azon voltam,
Hogy nagy szerelmemet, ki forral engemet,
szívemben mint megoltsam,
De semmit nem nyertem vele, sőt vesztettem,
mert inkább égtem, gyúltam.

5. Mert valahol járok s valamit csinálok,
elmémbe mind ott forog
Julia szép képe, gyönyörű beszéde,
lelkem érte forr, buzog,
Valahova nézek, úgy tetszik szememnek,
hogy mind előttem mozog.

6. Noha felmetszette szívem közepette
Cupido néki képét
Gyémánt szép bötűkkel maga két kezével,
de mégis szép személyét
Nézni elűz engem, noha nyilván érzem,
hogy csak vallom gyötrelmét.

7. Más kegyes is engem szeret, de én őt nem,
noha követ nagy híven,
Azért, mert az Isten, csodául nagy bölcsen,
csak Juliára éppen
Minden nagy szépséget e földön úgy szerzett,
hogy senki szebb ne légyen.

8. Ó, énreám dihüdt, elvesztemre esküdt
igen hamis szerelem!
Miért nem holdultatsz meg annak, kit jártatsz
utánam szerelmessen?
S mire kedvem ellen gyútasz ahoz engem,
aki megnyerhetetlen?

9. De te törvényiďnek, noha csak vesztenek,
kételen kell engednem,
Zsámolyul vetettél, rabjává ejtettél
mert Juliának engem,
Kínját, hiszem csoda, hogy mintha jó volna,
oly örömest viselem.

10. Mint az leppentőcske gyertyalang közibe
magát akartva üti,
Nem gondolván vele, hogy gyertyalang heve
meg is égeti, süti,
Szívem is ekképpen Julia szenében
magát örömmel fűti.

11. Hatalmas szemei, haragos beszédi
engem noha vesztenek,
De minden szépségnél, minden szerelemnél
mégis inkább tetszenek,
Rajta esik, hal, vész lelkem, s csak az nehéz,
hogy tart számkivetettnek.

12. De ám akar medgyen vélem bár szerelem,
szabad légyen már véle,
Csak hogy ezt engedje kínom érdemébe,
hogy amint felmetszette
Juliát szívemben, szinte úgy versemben
is tessék meg szép képe.

13. Hideg lévén kivől, égvén penig belől
Julia szerelmétül,
Jó hamar lovakért járván Erdély földét
nem nagy fáradság nélkül,
Ezt öszverendelém, többé nem említvén
Juliát immár versül.

Ez az Juliáról énekeknek a vége

Ötvenkilencedik

Következik más, Zsófi nevére (42)

[Azon nótára]

1. Szerelem istene, Venusnak ereje
most meg megkörnyékezett,
Elmém nagy bánatban, szívem is új langban
egy szép szűz miatt veszett,
Kit elébb is láttam, de reá nem gyúltam,
mert így, mint most, nem tetszett.

2. Ó, véghetetlen kín, kit angyali szép szín
víg szívemre bocsátott!
Immár orvosságot hol leljek gyógyítót
búm ellen, ki rám jutott,
Ha súlyos szerelem kínnal sújtol engem,
s búra esmét fordított?

3. Fekete gyászába, mint sűrű árnékba
liliom, úgy fejérlik,
Szép piros orcája, fekete zománcba
mint rubin, úgy tündöklik,
Slejt[46] öltözetében, mint a sovány bőjtben
Mária képe, úgy fénlik.

4. Igazán görögöl nevet keresztségből
adtak szép személyére,
Méltán Zsófi neve azért, mert bölcs esze
vagyon néki mindenre,
Tud fedni szerelmet, noha igen szeret,
nincsen gonosz hírére.

[46] Szegényes

5. Áldott Venus asszony, kinél nyilván vagyon
lelkem súlyos gyötrelme,
Jó szolgálatomért, nagy kínvallásomért
gyújts fel ezt szerelmemre,
Régi sok búm után hadd élhessek vígan
evel immár kedvemre!

6. Mikor fényes bogár Szent Iván hóban jár[47]
a nyárnak közepében,
Ajánlván lelkemet akkor egy szép szűznek
áldozatul kezében,
Szerzém ezt versekben az másfélezerben
és az nyolcvankilencben.

Hatvanodik

Az Doklei sem še divičicom bila nótájára, vagy amaz lengyel nótára: A pod liesem (43)

Bécsi Zsuzsánnáról s Anna-Máriáról szerzette

1. Az Zsuzsánna egy szép német leán,
Bécsben lakik Tifengráb utcáján,[48]
Piros rózsa tündöklik orcáján,
Szép kaláris tetszik az ajakán,
Kit sok vitéz kíván
Szép voltát csudálván,
De csak heában szeretik sokan.

2. Vagyon ennek egy szép atyjafia,
Kinek neve víg Anna-Mária,
Sok jó úrfi csak azt síja-ríja,
Mert, mint nénje, szép, s nincs semmi hija:
Arany színű haja,
Mint egy gyöngy az foga,
Tiszta mézzel foly ő édes szava.

3. Egy társommal midőn én ballagnék,
Szerencsére reájok találék,
Rájok nézve ottan felgerjedék,
Jó társom is szerelemben esék.
Ők ottan élesztek,
Kedveket jelenték,
Velek azért mi megesmérkedénk.

[47] Szentjánosbogár júniusban

[48] A Tiefer Graben magyaros ejtésű alakja. Ez ma is az örömlányok utcája Bécsben.

4. Kezet fogván egymással azontul,
Házban lépénk mindnyájan utcárul,
S mint az méhek szegfű szép virágrul,
Mézet szedénk egymás ajakárul;
Minden bánatunktul
Ott mi esénk távul,
Hogy szerelmet nyerheténk egymástul.

5. Többet szólnom dolgunkról nem szükség,
Elég, hogy megvolt minden édesség,
Ölelgetés, csók, tánc, gyönyörűség,
Ékes beszéd, tréfálás, nevetség,
Ki ugyan nem elég
Bús szívemnek, mert ég,
De versemben itt légyen immár vég.

6. Kurta oktáván[49] a sovány bőjtben,
Pozsony városából kimentemben
Szerzém ezeket ilyen versekben
Táncnótára egy kisded énekben,
Az másfélezerben
És nyolcvankilencben,
Hogy bécsi virág juta eszemben.

Hatvanegyedik

Egy katonaének, in laudem confiniorum[50]

Az Csak búbánat nótájára

1. Vitézek, mi lehet ez széles föld felett
szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor az sok szép madár szól,
kivel ember ugyan él;
Mező jó illatot, az ég szép harmatot
ád, ki kedves mindennél.

2. Ellenség hírére vitézeknek szíve
gyakorta ott felbuzdul,
Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is
vitéz próbálni indul,
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik,
homlokán vér lecsordul.

[49] Rövid törvénykezési időszakban
[50] A végek dicsérete

3. Veres zászlók alatt lobogós kópiát
vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt távol az sík mezőt
széllyel nyargalják, nézik;
Az párduckápákkal, fényes sisakokkal,
forgókkal szép mindenik.

4. Jó szerecsen lovak alattok ugrálnak,
hogyha trombita riadt,
Köztök ki strázsát áll, ki lováról leszáll,
nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten éjjel csataviseléssel
mindenik lankadt s fáradt.

5. Az jó hírért, névért s az szép tisztességért
ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát
mindeneknek ők adnak,
Midőn, mint jó sólymok, mezőn széllyel járók,
vagdalkoznak, futtatnak.

6. Ellenséget látván örömmel kiáltván
ők kópiákot törnek,
S ha súlyosan vagyon az dolog harcokon,
szólítatlan megtérnek,
Sok vérben fertezvén arcul reá térvén
űzőt sokszor megvernek.

7. Az nagy széles mező, az szép liget, erdő
sétáló palotájok,[51]
Az utaknak lese, kemény harcok helye
tanuló oskolájok,
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség
s fáradtság múlatságok.

8. Az éles szablyákban örvendeznek méltán,
mert ők fejeket szednek,
Viadalhelyeken véressen, sebessen,
halva sokan feküsznek,
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója
vitézül holt testeknek.

9. Ó, végbelieknek, ifjú vitézeknek
dicséretes serege!
Kiknek ez világon szerteszerént vagyon
mindeneknél jó neve,
Mint sok fát gyümölccsel, sok jó szerencsékkel
áldjon Isten mezőkbe!

[51] Kerengő, sétafolyosó

[Hatvankettődik]

Amatorum carmen

[Azon nótára]

De virgine Margareta[52]

1. Vitézek karjokkal, kígyók fulákjokkal,
bikák szarvokkal sértnek,
Körmökkel szép sólymok, foggal oroszlányok
szaggatnak, az mit érnek,
Csak az szép leányok s az basiliscusok,[53]
hogy a szemekkel ölnek.

2. Azminthogy újobban engemet is mostan
egy nevendéken szép szűz
Két fekete szemmel, mint fényes fegyverrel,
már szörnyű halálra űz,
Kit hogyha reám vét, gerjeszti szerelmét
bennem, ki úgy ég, mint tűz.

3. Mely tűz hogy engemet még hamuvá nem tett,
senki nem csudálhatja,
Fulgosius amint a nagy csudákról írt,
valaki azt meglátja,
Holott nagy csudául ír szarvasbogárrul,
s bizonságát is adja,

4. Hogy vadnak bogarak, kik lang között járnak,
szárnyon szépen repülnek,
S nemcsak meg nem égnek, de ottan elvesznek,
mihent langból kikelnek;
Így tűz engemet is éltet, ha emészt is,
s nem hagy veszni éltemnek.

5. Mely szerelmes tüzem, hogyha eddig engem
nem szárazgatott volna,
Könnyhullásom miatt, mint egy folyó patak,
mind elcsorgottam volna,
De viszont könyvemnek köszönöm, hogy élek,
mert tüzemet az oltja,

6. Hogy mind el ne fogynék, de csendessen égnék
kevesebb gyötrelemmel,
Csak képes örömmel, jó gyönyörűséggel,
szeretőm szerelmével,
Ki nékem elég kincs, mert világon jobb sincs,
mint édes keserűvel.

[52] Szerelmesek éneke. A Margit nevű szűzről
[53] Igéző szemű, csodás állat

7. Igyenessen felnőtt, szép nyers ciprusvesszőt
jegyez mert ő termete,
S kalárist kis szája, rózsát szép orcája,
mézet ereszt beszéde.
Kivel mit gondolok? Hát ha szegény vagyok
is, hadd éljek kedvemre!

8. Sok kincs, nagy gazdagság, pénz, marha, uraság
bár mind azoké legyen,
Akiket fösvénység, nagy telhetetlenség
gyötör szüntelenképpen,
Én az kis értékkel ha tűrök jó kedvvel,
hiszem, nincs senki ellen.

9. Hónál fejérb lábát zöld pázsiton harmat
ha néha nedvesíti,
Hogy mezítláb járván csak múlatságában
szép virágit csipkedi,
Akkor bokrok megül nézvén, szerelmétül
égek, örülvén neki;

10. Mert hogy bölcs versekre gyengén énekelve
ereszti ki szózatját,
S hol gömbölő nyakán, s hol jól termett vállán
terengeti szél haját,
Midőn gondolkodván, kertében ballagván
köti szép koszoróját,

11. Már ezután azért ez egészségeért
sok jó kópia romol,
Vitézek homlokán szablya miatt gyakran
szerelmeért vér omol,
Mert ez az a virág, ki miatt barátság
társok között felbomol.

12. Szent Lőrinc nap[54] után az ezerötszázban
és az nyolcvankilencben,
Remete módjára havasok aljába
élvén, szerzék versekben
Arról, ki oly, mint hölgy, s kinek neve szép gyöngy
a bölcs deáki nyelvben.

[54] Aug. 10.

[Hatvanharmadik]

Colloquium octo viatorum et deae Echo vocatae (44)

Ugyanazon nótára

1. Nyolc ifiú legén minap úton menvén
egy erdőben jutának,
Estve felé lévén tréfálván, beszélvén,
ők egymásnak mondának:
Vegyünk szót Echótól, mond, mi mátkáinkról,
mondja nevét azoknak!

2. Credulus az első, lőn azért elkezdő,
s monda nagyon kiáltva:
Echo, de kicsoda, aki sok kínomba
most megvigasztalhatna?
Kérlek, mondd meg nevét, kit mint idvösségét,
bús lelkem úgy kív[ANNA!

3. Mosolyog magában Credulus ezt hallván,
s rajta csak csudálkozik;
Őutána azért tőn az ilyen kérdést,
ki társaság közt másik:
Ki fagyott elmémhez, mond, mint víz nagy dérhez,
télben jég amik[OR SIK?

4. Harmadik is monda nagy hangosan szólva
mindenek hallotára:
Echó, jó asszonyom, kinek régi kínom
vagyon nyilván tudtára,
Kérlek, hogy nevezd meg, kicsoda lelkemnek
javával tölt ko[SÁRA?

5. Szavát elereszté, negyedik is kezdé
el Echóhoz kérdésit
Szép szerelmeséről, kihez gerjed belől,
s kit szíve szerint óhít:
Szörnyű kára után nevezd meg, mond, nyilván
szeret lelkem im[MÁR KIT?

6. Ezután ötödik, ki mentül kisebbik,
Credulus atyjafia,
mindjárt előszóla, felszóval kiáltva
Echót nevezi, híjja:
Ki az, kire engem gyújtott, mond, ily igen
Venus futo[SÓ FIA?

7. Hatodik Aminta, előálla, monda,
mert veszett, alég várja,
Hogy szent nevét hallja annak, ki ő langja,
s kinek javát akarja:
Hát annak ki neve, mond, aki szerelme
szívemet kínnal [MARJA?

8. Szóla hetedik is, kinek neve Tyrsis,
s ki hazáját elhadta
Azért, hogy egy kegyes, akihez szerelmes,
szerelmét megtagadta:
Régoltától fogva szerelem kínjába
engem, mond, ki sí[KATA?

9. Utolsó a Montán, kinek édes társán
való nagy bánat árta,
Nagy fohászkodással így szóla Echóval,
jutván eszébe kára:
S annak tudd-é nevét, mond, kiért szívem ég,
s ki ez sok kínban [MÁRTA?

10. Egy szegény szarándok, régi barátotok
éneklette ezt nektek,
Kik a magyar nyelven való versszerzésen
egymással vetekedtek,
Kit a nagy hamisság és háladatlanság
föld szélére kergettek,

11. Az másfélezerben és nyolcvankilencben
Szent Bertalom nap után,[55]
Világ határira való bujdosásra
keservessen indulván
Édes hazájából, jó akaróitól
siralmassan búcsúzván.

[Hatvannegyedik]

Animum ingratitudine amatae moerentem ipsemet solatur (45)

Ad notam: Minden állat dicsér, Úristen, tégedet etc.

1. De mit gyötresz engem most, keserves lelkem?
Nincsen annélkül is elég sok veszélyem,
Hogy te is oly búval keserítesz engem,
Kin csak örül, tudod, édes ellenségem?

2. Ha hozzád hajlana, mégsem volna csuda,
De az lehetetlen, bár maga kívánna,
De magad jól tudod, hogy nem is kívánja,
Azért felejts el, mert nincs több orvossága.

3. Ily háladatlanság nemcsak rajtad esett,
Sámson is csak szép Dalila miatt veszett,
Ellenség kezében Fulviust mi ejtett,
Ha nem felesége, kivel ő sok jót tett? (46)

[55] Aug. 24.

4. Egyéb bűn jutalmát az fejedelmekre
Bízta Isten, e földi törvéntevőkre,
De az háladatlanság szörnyű vétkére
Maga visel gondot megbüntetésére.

5. Azért bízd őreá bosszúd megtorlását,
Higgyed, megmutatja rajta is ostorát,
Feledékenséggel viseld szíved kárát,
Mert az nyerhetetlen, másnak adta magát.

6. Lám, mind szívet, elmét, Isten nem rosszt adott,
Hát miért kesergesz? Ne hadd el magadot!
Szemérem ez tőled, ki másnak tanácsot
Szoktál gyakran adni, hogy bú így meghajtott!

7. Ébredj fel azért már keserves sok búdból,
S ne gondolkodjál ez rút bosszúállásról,
Bizoníts evel is meg, hogy szereted jól,
Mert nem illik hozzád, hogy róla gonoszt szólj.

8. Háladatlanságán sírván szeretőmnek
Mostan szerzetteték tőlem ez kis ének,
Kiben az a tanács legyen mindeneknek,
Hogy senki ne higgyen soha szerelmének;

9. Indulnak oly könnyen mert ők ide-s-tova,
Mint szinte aszú[56] ág szél fuallására,
Böcsülik maguk közt s tartják legnagyobbra
Azt, aki közülünk többet ejtett búra.

[Hatvanötödik]

Szarándoknak vagy bujdosónak való ének

[Azon nótára]

1. Pusztában zsidókat vezérlő jó Isten,
Ki előttök mentél tüzes oszlopképben,
Ígéret földére vezérelvén szépen,
Kalauzok voltál minden szerencséken;

2. Te adtál csillagot három szent királnak,
Vezérül is angyalt ifjú Tóbiásnak,
És Heródes előtt futó Máriának,
Te voltál vezére minden szarándoknak;

3. Könyörgök, nékem is hogy légy már vezérem,
Mert ím, bujdosni űz nagy bú és szemérem;
Én Istenem, ebben ne vesszen el vérem,
Őrizz meg gonosztól, felségedet kérem!

[56] Aszott, száraz

4. Építs fel elmémet az jó bölcseséggel,
Szívemet peniglen hittel, merészséggel,
Bujdosó fejemet törödelmességgel
S te adtad lelkemet buzgó könyörgéssel!

5. Jártomban-költömben hogy csak reád nézzek,
Búmban, örömemben reád figyelmezzek,
S jó, gonosz szerencsét csendessen viseljek,
Soha semmi helyen el ne felejtselek;

6. Hogy bujdosásom ideje tölte után
Én édes hazámban térjek esmét vígan,
Mindazokat jó egészségben találván,
Akik szomorkodnak éntőlem búcsúzván.

7. Felejts el annak is háladatlanságát,
Aki most erre vett engem, régi rabját,
Ámbár élje vígan felőlem világát,
Csak énbennem olts meg nagy szerelmem langját!

8. Én édes hazámból való kimentemben,
Szent Mihály nap előtt való harmad hétben,
Az másfélezerben és nyolcvankilencben
Az ó szerint, szerzém ezt ilyen énekben. (47)

[Hatvanhatodik]

Valedicit patriae, amicis iisque omnibus quae habuit carissima (48)

[Ugyanazon nótára]

1. Ó, én édes hazán, te jó Magyarország,
Ki keresztyénségnek viseled paizsát,
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!

2. Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokot veti,
Istennek ajánlva legyetek immár ti!

3. Ti is, rárószárnyon járó hamar lovak,
Az kiknek hátokon az jó vitéz ifjak
Gyakorta kergetnek, s hol penig szaladnak,
Adassék egészség már mindnyájatoknak!

4. Fényes sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség,
Katonatalálmány, új forma ékesség,
Seregben tündöklő és fénlő frisesség,
Éntűlem s Istentül légyen már békesség!

5. Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem,
S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem,
Maradjon nálatok jó emlékezetem,
Jusson eszetekbe jótétemről nevem!

6. Vitéz próba helye, kiterjedt sík mező,
S fákkal, kősziklákkal bővös hegy, völgy, erdő,
Kit az sok csata jár, s jószerencse leső,
Légyen Isten hozzád, sok vitézt legellő![56a]

7. Igaz atyámfia s meghitt jó barátim,
Kiknél nyilván vadnak keserves bánatim,
Ti jutván eszembe hullnak sok könyveim,
Már Isten hozzátok, jó vitéz rokonim!

8. Ti is, angyalképet mutató szép szüzek
És szemmel öldöklő örvendetes menyek,
Kik hol vesztettetek, s hol élesztettetek,
Isten s jó szerelem maradjon véletek!

9. Sőt te is, ó, én szerelmes ellenségem,
Hozzám háladatlan, kegyetlen szerelmem,
Ki érdemem

(10) Ti penig, szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nekem nem nyertetek,
Tűzben mind fejenként égjetek, vesszetek,
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.

Valahány török bejt (49) kit magyar nyelvre fordítottak

1. Âlem çiçeği derer isen bir güle değmez,
Sohbette gözel olmaz iken bir pula değmez.

Interpretatio quam in Iuliam retorsit:

Ez széles világon mennyi virág vagyon,
mindaz sem ér egy rózsát,
Az oly vendégség is, kiben egy kegyes sincs,
mindaz sem ér egy bapkát,
Én is minden szűznél, ki ez világon él,
feljebb tartom Juliát.

*

[56a] Tápláló

2. Bana geda deyenler, devletli hanom yok mıdur?
Yoksa ben âdem değil miyöm, ya canom yok mıdur?

Interpretatio cum ornatu:

Ti, kik szegénséget én szememre vettek,
én hiszem, azt tudjátok,
Hogy a vidám szemű s vékony szemöldökű
kegyes rabja nem vagyok;
S hogy ember sem vagyok, s lelkem is egy szál sincs,
talám azt alítjátok?

*

3. Yine ebruların kurmış kemanı,
Atar gamzın okı, canım nişanı,
Yoluna komışım ben cism i canı,
Sever dilber beni, ben dahi anı.

Ismét felvetette szemöldök íjébe
szép szemének idegét,
Kiből tüzes nyilat szívemre ő bocsát,
lővén, mint feltett jegyét;
De bár vesszen fejem, tudom, szeret engem,
szinte mint én személyét.

*

4. Nigâra sende hatmolmış gözellük, tazelük, terlük,
Beni bu gam bucağonda koyasın, bu mıdur erlük?

Tebenned, Julia, mind világ csudája
épen megtetszik: szépség,
Ékesség, édesség, eszesség, szelédség,
udvari gyönyörűség;
De hogy búmban így hádsz, s csak még ingyen sem szánsz,
az-é a jó emberség?

*

5. Beni cevrile üldürse demem ol yâre kanlıdur,
Halâl olsun ona kanom gözel [yaş]lıdur.

Ha nagy haragjában megöl is Julia,
mégsem mondom gyilkosnak,
Azért mert csak őtet, senki nem egyebet
vallok én asszonyomnak,
Mint örökös úr bír lelkemmel, ha rá sír,
hogy véget nem vet búmnak.

*

6. Dedöm ol şahı gözele: var m'ola bir mah bedeli?
Gül gibi güldi, dedi kim: ya ne sandın be deli?

Egykor szép Juliát látván, hogy ő magát
szép tükörébe nézné,
Kérdém: E világra ily szépséget másra
Isten vallyon adott-é?
Mosolyga s felele: Ily szép ki lehetne,
mond, megbolondultál-é?

*

7. Kimseler görmiş değildür tenden canın gittiğin,
Illâ ben gözümle gördöm, işte canomdur giden.

Mikoron kirepül lélek beteg testből,
soha senki nem látta;
De az én szerelmem, ki olyan, mint lelkem,
hogy fejemet elhadta,
Most szemem jól látta, de vélni sem tudta,
hogy magát másnak adta.

*

8. Dilber demiş ki: mail olanlar belâmüze
Lâyık midür ki kail olalar cefamüze?

Egykor szép Júlia magába így szóla,
mond: Kik engem szeretnek,
Egyaránt való jót méltó-é, hogy azok
mind fejenként vegyenek?
Nem, mert nem igazság, hanem a boldogság
adassék már csak ennek.

*

9. I benöm gül yüzli yârom, dünyemi zindan eyleme,
Âşığını tepeleyüp kan üstüne kan eyleme.
Vakit olur rakup gelür, düzersönöz sohbetini,
Sakun ki sen sün ol vakti, kolları divan eyleme.

Rózsa színű lelkem, én édes szerelmem,
ne kösd meg világomat,
Szánj engem, rabodat, ki tűröm kínodat,
nézd, kérlek, nyavalyámat,
Más ölében ne dőlj, hanem inkább, megölj,
hogysem úgy többíts búmat!

Celia-versek

[Első]

[Az Csak búbánat nótájára]

(1)

Kit csak azért mível, hogy ismét nagy tűzzel
veszesse el életem,
Hozzám azért most láss, Mars, Diana, Pallas, (50)
most legyetek mellettem!

(2) Cupido, nyiladnak magam vagyok-é csak
célül támasztott jele?
Csak az én szívem-é, senki nem egyebé
nagy szenednek tűzhelye?
Csak az, ő így szóla, s ha bánod, tégy róla,
úgymond, ha jóm nem kelle.

(3) Megadtam magamot, kösd meg bár karomot
rabszíjaddal, Cupido,
Csak fejemet ne vedd, életemet szenvedd,
ne járjak úgy, mint Dido,
Ki hogy csalatkozék, tőrben bocsátkozék:
segélj, szerelmet szító!

[Második]

Ugyanakkor, hogy megkedveli Celiát, ekképpen könyörög mindjárt neki, hogy kegyes szemeit reá vetvén, vegye be szerelmében s vidám jó kedvében

[Azon nótára]

1. Két szemem világa, életem csillaga,
szívem, szerelmem, lelkem,
Kinek módján, nevén, szaván, szép termetén
jut eszembe énnekem
Régi nagy szerelmem, ki lőn nagy keservem,
végy szerelmedben engem!

2. Reménlett jóm, kincsem, mi örömmel hintsem
én ez árva éltemet,
Ki csak terajtad áll, s nálad nélkül halál,
csak tőled vár kegyelmet,
Hogyha utálod azt, ki téged néz s virraszt,
s magánál inkább szeret?

3. Hajnalban szépülnek fák, virágok, füvek,
harmaton hogy nap felkél,
Cseng szép madárszózat, vígan sétál sok vad
reggel, hogy elmúlt éjfél,
Újul zöld bokor is, de nekem akkor is
gondom csak merő veszél.

Harmadik

Kiben köszöni Cupidónak hozzá való kegyelmét, tudniillik hogy Celiát szerelmére felgerjesztette, s kezében adta

Azon nótára

1. Kegyelmes szerelem, ki ily jól tél velem,
áldott légyen te neved!
Veszendő voltomban hogy segéllél mostan,
hála légyen teneked!
Kérlek, panaszimért, ki téged gyakran ért,
jódot rólam el ne vedd!

2. Keserves fájdalmim, gyötrő gondolatim,
távozzatok el tülem,
Kik mind éjjel-nappal csak búval-bánattal
forgottatok körülem,
Mert megkegyelmezett, s minden jót végezett
Celia énfelülem.

3. Ez föld szép virágja, éltető illatja
hogyha szívemre hatott,
Miért szomorkodjam, s vígan mért ne lakjam,
mért viseljek bánatot?
Hiszem elég eddig, az míg nem voltam víg,
hadd éljek már jó napot!

4. Az ország csillaga, szerencsés világa
hogyha fejemre terjedt,
Nekem szolgál, fénlik, más elől eltűnik,
csak egyedül rám gerjedt,
Ha mi bút rettegek? Miért nem örvendek?
Lám, nem érzek kínt s terhet!

5. Ez világ minékünk, kiben mi most élünk,
vendégfogadó házunk,
Kiben ha ma lakunk, vagy jót vagy bút látunk,
de holnap meg kimúlunk,
Azért azon legyünk, az míg tart életünk,
legyen víg telünk-nyarunk!

Negyedik

Kiben az Celia feredésének módját írja meg, annak felette penig termetéről, magaviseléséről és szépségéről is szól

1. Csudálván egy ferdőt, ki felette nagy gőzt
magában eresztene,
Ferdős okát mondja: Ez, úgymond, nem csuda,
mert Celia ül benne,
Kinek mezítelen testére szerelem
gerjedvén, füsti menne.[57]

2. Mint az kevély páva verőfényen hogyha
kiterjeszti sátorát,
Mint égen szivárván sok színben horgadván
jelent esőre órát,
Celia oly frísen,[57a] új forma sok színben
mégyen táncban szaporát.

3. Mint nap szép homállyal fejér felhő által
verőfényét terjeszti,
Oly gyenge világgal vékony fátyol által
haja színét ereszti
Celia befedvén, s mellyén tündökölvén
drága gyémántkereszti.

4. Támadtakor napnak, mint holdnak, csillagnak
hogy enyészik világa,
Úgy menyek-szüzeknek, mint az szép füveknek,
vész szépsége virága,
Mihent közikben kél Celia, az kinél
égnek nincs szebb csillaga.

Ötödik

Kiben az Celia szerelméért való gyötrelméről szól, hasonlítván az szerelmet hol malomhoz s hol haranghoz

1. Mely csuda gyötrelem ez, hogy a szerelem
búmra most malommá lett,
Hol, mint gabonáját, engemet, szolgáját
szép Celiával őrlet,
Siralmam patakja az kereket hajtja,
kin lisztté létig töret.

[57] Gőzölögne
[57a] Ékesen, díszesen

2. Ím, az nagy szerelem miatt búsult lelkem
már szinte haranggá lett,
Kit szerelem bennem félen vér ellenem,
rám támadván amellett,
Azért kong jajszóval, zúg fohászkodással
szegény, nyugalma helyett.

3. Mint egy kristálykövet soha el nem törhet,
noha éget, verőfén,
Úgy az én szívemet, noha vall gyötrelmet,
el nem rontja tüzes kén,
Csak gyúl szegény s hevül, mert szertelenül fűl,
mint kristál, kit süt hév szén.

In eandem fere sententiam[58]

1. Kiáltok, csak bolygok, mint megszélhüdt ember,
Mert belől égek, mint tűzben száraz kender,
Gondom, búm, veszélyem véghetetlen tenger.

2. Paradicsombéli szépség ábrázatja,
Virágzó szép tavasz képe állapatja;
Szépségnek, s nemcsak szépnek magát mondhatja.

Hatodik

Kiben az szeretőjétől való elváltán kesereg, féltvén, és itt az lelkéhez is hasonlítja

1. Az mely keresztyén hű, s kiben nincs hamis szű,
lelkét ördögtől félti,
Nem csuda, én is hát hogy féltem Celiát,
midőn gonosz késérti,
Mert csak ő az lelkem, csak ő jóm énnekem,
éltemet ő segéti.

2. Ó, siralmas szállás, kit keserves válás
szegény fejemnek rendelt!
Immár hová légyek, s ölemben kit vegyek,
ha szántalan bú terhelt?
Ó, szerencsétlen nap, ki elragad és kap
attól, ki híven kedvelt!

3. Szerelmesétől vált nem csuda, az halált
hogyha fejére kéri,
Mert bújában halál orvosságot talál,
fájdalma végét éri,
De az szörnyű válás végtelen kínvallás,
szívét öröké sérti.

[58] Csaknem ugyanazon értelemben (lezáró, nyomatékosító strófák; vö. tornata, congedo)

Hetedik

Kiben az kesergő Celiáról ír

1. Mely keservesen kiált fülemile, fiát
hogyha elszedi pásztor,
Röpes ide-s-tova, kesereg csattogva
bánattal szegény akkor,
Oly keservesképpen Celia, s oly szépen
sírt öccse halálakor.

2. Mint tavasz harmatja reggel ha áztatja
szépen jól nem nyílt rózsát,
Mert gyenge harmattul tisztul s ugyan újul,
kiterjeszti pirosát,
Celia szinte oly, hogyha szeméből foly
könyve, mossa orcáját.

3. Mint szép liliomszál, ha félbe metszve áll,
fejét földhöz bocsátja,
Úgy Celia feje vagyon lefigesztve,
mert vagyon nagy bánatja,
Drágalátos könyve hull, mint gyöngy, görögve,
vagy mint tavasz harmatja.

Nyolcadik

Kiben a maga ok nélkül való gyanúságában bánkódik

1. Ó, én bolond eszem, ki ezt cselekeszem
hamis gyanúságommal,
Kiért méltó volnék, hogy halált kóstolnék,
ezt mívelvén nagy jómmal.
Már mint leljem kedvét, ha éltig csak rám vét[59]
keserves siralommal?

2. Átkozott gyanúság, kétséges bosszúság,
gyógyíthatatlan méreg,
Ahova te befársz, onnan nehezen térsz,
odaragadsz, mint kéreg,
Dühőtöd mérgeddel, kit szerelem legel,
a pokolbeli féreg!

3. Nemz téged álnokság, szó, hír és hazugság,
tart esztelen bolondság;
Segít értetlenség, nevel hertelenség,
nem nyughatol, gonoszság;
Temiattad elvész, ki hinni gyorsan kész,
s kiben nincs jó okosság.

[59] Engem hibáztat

4. De az ki okossan s elébb bizonyossan
szónak végére mégyen,
Vagy maga gondolja, vagy mástul megtudja,
minek mi oka légyen,
Ezt bezzeg nem bántod, mert magad is látod,
hogy erőd kicsint tégyen.

5. Szép Procrist te régen vesztvén szörnyűképpen
halálra eresztetted,
Szép Deianirával nem akaratjával
Herculest elvesztetted, (51)
Most is hol szerelem, lesz ott szűgyötrelem,
hol fészkedet verheted.

6. Távozzál el tőlem, mert elhidd felőlem,
hogy csak heába furdalsz,
Az igaz szerelem lakik együtt vélem,
csak kár, hogy így ostromlasz;
Távozzál hát tőlem, vessz el már előlem
gonoszság, mert megrontasz!

In eandem fere sententiam

1. Vétettem ellened, kételkedvén benned,
lelkem, ó, szép Celia,
Könyörgök, vétkemnek miatta kedvednek
rajtam ne légyen hía,
Medgyek, ha elvészek, ha hamuvá lészek
kemény haragod mia?

Kilencedik

Kiben Júliához hasonlítja Celiát minden állapatjában, Cupidóval is feddik, hogy (holott hazájából is ő kergette ki) ott sincs nyugalma miatta

1. Júlia szózatját, kerek ábrázatját
Cupido úgy mutatja
Celia beszédén, örvendetes képén,
hogy mikor szemem látja,
Júliának véli, mikor tekintéli,
mert szívemet áltatja.

2. Egyenlő két rózsa, kinek mind pirosa,
állapatja, színe egy,
Sem egy ágon termett, kit zöld levél fedett,
nem hasonlóbb két ért meggy,
Mint ez Júliához, kinek szép voltához
gerjedek, mint Aetna-hegy.

3. Átkozott Cupido, szerencsémet rontó,
régi nagy ellenségem,
Hazámból kiűzél, ide is rám jüvél,
érd bátor immár végem,
Csak tüzedet ne szíts, szívemben se többíts
régi szerelmes mérgem!

4. Dühös, elégedjél, amint kikergettél
engemet szép hazámból,
Elégedjél, kérlek, itt is, az mint félek,
ne űzz ki nyugalmamból!
Mi jutalmod bennem, ha esem tüzedben?
Mi hasznod nyavalyámból?

5. Virága éltemnek, akinek örüljek,
teljeséggel elszáradt,
Vidám kedvem helyett, kiből vészek mellett
kétszer üszög rám áradt,
Siralmas káromon való nagy panaszom
miatt nyelvem elfáradt.

6. Immár zászlód alól kiköltem, sőt távol
járok nagy seregedtől,
Mert kis haszon mellett tűrnöm sokot kellett,
míg vártam te kezedtől,
Immár uram is más, Pallas és vitéz Mars,
kik mentenek tüzedtől.

7. Gondolkodván rajta csak té-tova hajta
fejet Cupido szómon.
Monda: Szegény bolond, Mars-é te gyámolod?
Hát hol az én hatalmom?
Ketten csak ti vadtok, kik semmit nem adtok
én bosszúállásomon?

8. Azelőtt is maga Mars, meggondolhadsza,
mint járt egyszer miattam,
Mikor kedve ellen merő mezítelen
mindennek látni hadtam, (52)
De az mint esmérem, nem gondoltok vélem,
de megmutatom magam!

9. Medgyek? Hová legyek? Jobb-é, hogy engedjek?
Mert se Mars Cupidónak
Nem árt vitézséggel, sem Pallas elmével
úgy mint világbírónak,
No tehát engedek, mert vele sem érek
én is hát ez rontónak.

Tizedik

Kit egy citerás lengyel leányról szerzett

1. Szít Zsuzsánna tüzet
   szívemből magára,
Cupidóval űzet
   szerelme dolgára,
Mert kis szája,
   szép orcája,
   mint pünkösdi új rózsa,
Fényes haja
   nap csillaga
   vagy sárarany sárgája,
Vékony derekacskája.

2. Mutat angyali fént
   szerelmes szemével,
Piros angyali szént
   szerelmes szenével.
Ha hozzá int,
   vígan tekint,
   szívemben örömet hint,
De ha megint
   úgy néz, amint
   kit gyűlöl szíve szerint,
Ottan érzek súlyos kínt.

3. Kegyes ábrázatja
   én aránzó célom,
Citeraszózatja
   búm rontó acélom,
Venus fattya[60]
   lelkem hatja,
   ha szózatját hallhatja,
S ha láthatja,
   nincs bánatja,
   búmot mind elmúlatja,
Hogy jó kedvét mutatja.

4. Kártyát játszván vélem,
   vet szívet tromfomra,
Kit az bölcs szerelem
   így magyaráz jómra,
Mondván: Ne féll,
   sőt vígan éll,
   mert tiéd az szép személ,
Veres levél
   tromfodra kél,[61]
   csak azért, hogy jót reménll,
Semmi gonoszt te ne véll!

[60] Cupido
[61] Piros szíves (kőr) kártyalap, az érzelem viszonzásának jele

5. Mert már néked adta
nagy szerelmű szívét,
Viszont nála hadta
szívedet, ő színét;
Így tőled vett
szíven szívet,
kit tart mint drágakövet;
Örül s nevet,
s vígan követ
téged, mert lát víg kedvet,
Kit régen eszében vett.

6. Így volt akaratja,
hogy megnyilatkozzék,
Vagy immár barátja,
ne féll, hogy változzék.
Megemlítsen
és segítsen,
gyakran örömmel hintsen,
S rád tekintsen
s ne felejtsen,
kinél több jód már nincsen
S kit nem adnál sok kincsen.

7. Lengyel szép Zsuzsánna
vervén citeráját
És mondván utána
gyönyörű nótáját
Eszem vesztve,
eltévesztve,
szerelmében sillyesztve,
Felgerjesztve
és ébresztve,
szívemet elrekesztve,
Belső tűzzel emésztve.

Az Cortigianáról, Hannuska Budowskionkáról szerzett latrikánus vers (53)

Fris szép fejér póka,
édes szűrő móka,
Porcogós Annóka,
szerelemnek oka,
Mit haragszol?
Hogy nem játszol
velem, kivel egy fraj[62] szól?
Ládd-é, víg, ki-ki táncol!

[62] Frau (úri hölgy)

[Cím nélküli versfüzér] (54)

Az erdéli asszony kezéről

Ha szinte érdemem nincs is arra nekem,
  hogy ő engem szeressen,
Csak áldott kezével, mint szép ereklyével,
  engem, mint kórt illessen,
Legyek ferge rabja, bátor ne szolgája,
  csak szinte el ne vessen!

Az maga elméjének gyors voltáról az szerelem miatt

Forr gerjedt elmémre, mint hangyafészekre,
  sok új vers, mint sok hangya,
Arra, mert szüvemben gerjedez szüntelen
  szerelmed tüzes langja,
Szózatod búm verő vigaságtételnek
  gyönyörű édes hangja.

Az Celia bánatjáról

Mint szép liliomszál, ha félbe metszve áll,
  fejét földhöz bocsátja,
Celia szép feje úgy áll lefigesztve,
  mert vagyon nagy bánatja,
Drágalátos könyve hull, mint gyöngy, görögve,
  vagy mint tavasz harmatja.

Bánja, hogy hajnalban kell az szerelmesétől elmenni

Hajnalban szépülnek fák, virágok, füvek,
  harmaton ha nap felkél,
Cseng szép madárszózat, vígan sétál sok vad,
  reggel, hogy elmúlt éfél,
Újul zöld bokor is, de nekem akor is
  dolgom csak gond, bú, veszél.

Fulviáról

Lettovább Júliát, s letinkább Celiát
ez ideig szerettem,
Attól keservessen, s ettől szerelmessen
vígan már búcsút vettem,
Most Fulvia éget, ki ér bennem véget,
mert tüzén meggerjedtem.

Enneháany Istenhez való énekek, kiket a psalmusokból is, magátul is szerzett[63]

Hymni tres ad sacrosanctam trinitatem primus

Ad Deum Patrem, pro levamine malorum

1. Az Szentháromságnak első személye, (55)
Atyaisten dicsőséges felsége,
Mind ez széles világnak teremtője,
Tekints reám, ilyen veszett szegénre!

2. Ments és vezess ki, Uram, az sok vészből,
Viselj gondot rólam, te árvád felől,
Ne szakadjak el tőled, Istenemtől,
Segélj, kiáltok csak hozzád egyedől.

3. Veszett fejemnek mert oly állapatja,
Mint hajónak, kit elvert tenger habja,
Nincs senki vezére, kormántartója,
Az sok vész közt csak az te kezed ója.

4. Reméntelen mindeneknél életem,
Látván vesztem, örül sok ellenségem,
Csóválván fejeket, csúfolnak engem,
Barátim is mind idegenek tőlem.

5. Gondod nincs rám, mert mindenik azt tudja;
Hogy eddig is éltem, ki-ki csudálja,
Ennek, úgymond, mely veszett állapatja,
Lehetetlen, hogy senki szabadítsa.

6. De mind ennyi sok háborúimban is
Érzi lelkem, hogy reménség kívül is,
Csudaképpen még kimentesz végre is,
Noha nem látom most egy csepp módját is.

[63] Bejegyzés a Balassi-kódexben, feltehetően a másolótól

7. Azért ez lelkem érzette sok jódot
Ne halogasd megszabadításodot,
Mert ha elveszek is, Uram, mi hasznod?
Azzal ugyan nem öregbül hatalmod.

8. De ha megmentesz, ez jók következnek:
Egyik ez, hogy mind holtomig dicsérlek,
Másik meg ez, hogy azok is megtérnek,
Kik segedelmedről kétségben estek.

9. Terjeszd ki hát fényes orcád világát,
Szárazd azzal szemeim nedves voltát,
Mert csak te fényed siralmat szárasztthat,
Búból menthet, jóra mindent fordíthat.

10. Nabugodonozort hét esztendőre
Vivéd ismét királyi felségére,
Megszánván, szemedet vetéd szegénre,
Azért tekints reám is, ily veszettre!

11. Kiért vélem együtt földi kerekség
Dicsér téged, ó, mennyei nagy felség,
Veszendőnek ki vagy igaz segítség,
Dicsőségeddel rakva mind föld s mind ég.

Hymnus secundus

Ad Deum filium, pro impetranda militari virtute (56)

1. Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak,
Kristus, másod személye!
Régi vitézeknek, roppant seregeknek
győzhetetlen Istene!
Tehozzád kiáltok, ki katonád vagyok,
vígy, kérlek, vitézségre!

2. Régenten Dávidot, juh mellől az pásztort
víd királyi felségre,
Midőn Góliáttal, az nagy óriással
megvíva szemtől szembe,
Kit reménség ellen csudálatosképpen
adál néki kezébe.

3. Jó Makkabéusnak, Jeftének, Sámsonnak,
Gedeonnak, Juditnak[64]
Eszet, bátorságot adál diadalmot,
hogy vitézül járnának,
Midőn benned bízván, hadnagyságod után
szerencsét próbálának.

[64] Bátorságukkal kitűnő bibliai személyek

4. Most is vitézeknek te vagy bátor szívek,
kik véled dicsekednek,
De az kevélyeknek, kik mással kérkednek,
csak szégyenvallás helyek,
Mert kit te nem segélsz, szíve, esze elvész,
hátat ad ellenségnek.

5. Az te nagy nevedben én is most, Istenem,
kötöttem fel szablyámot,
Sok jó szerencséket várok csak tetőled,
s vitézlő sok szép jókot,
Mert nem fizetésért, sem gazdag prédáért
járom, tudod, utamot,

6. Hanem szent nevedért s az szép tisztességért,
melyben megkisebbítél,
Noha nem méltatlan, mert rút és szántalan
bűnömért rám gerjedtél,
De felejts el, kérlek, undok vétkeimet,
lám, már eléggé vertél.

7. Te vagy szál kópiám, te vagy éles szablyám,
jó lovam hamarsága,
Elmémnek vezére, karjaim ereje,
én szívem bátorsága,
Bízván szent nevedbe, megyek örvendezve,
bátran káromlóidra.

8. Csak tereád hadtam életemet, Uram,
valamely helyen járok,
Bátorságot, eszet, sok jó szerencséket
csak jóvoltodból várok,
Orcámról töröld el szép vitézségekkel
szégyent, kit mégis vallok,

9. Hogy vidám orcával, szép hálaadással
én felmagasztaljalak,
Ez széles világnak téged hadnagyomnak
örömmel kiáltsalak,
Vérrel festett szablyát ki adsz olyanoknak,
kik zászlód alatt járnak.

Hymnus tertius

Ad Spiritum Sanctum, pro felici conjugio (57)

1. Az Szentháromságnak harmadik személye,
Szerelemnek Isten szerint gerjesztője,
Az jó házasságnak ki vagy bölcs szerzője,
Szívek szentelője,

2. Szentlélek Úristen, te, ki jókot osztasz,
Megkeseredteket örömmel látogatsz,
Félelmes szíveket bátorsággal áldasz,
Siralmast vigasztalsz,

3. Régi szentek házasságát te szerzetted,
Az én szívemet is csak te ébresztetted,
Egy árva szép szűzhöz mostan gerjesztetted,
Érnem ezt engedted,

4. Könyörgök tenéked, hogy szentelj meg engem,
Tulajdon templomod hogy lehessen lelkem,
Szeplő nélkül tiszta legyen én életem,
Lakozzál te bennem!

5. Add meg azt is társul énnékem boldogul,
Az kit mostan kérek tőled, én Uramtúl,
Hadd vehessek búcsút immár bánatimtúl,
Legyek víg ezentúl!

6. Áldj meg mindkettőnket igaz szerelemmel,
Jó ép egészséggel és szent félelemmel,
Kétség és versengés közülünk vesszen el,
Éljünk csendességgel!

7. Te regulád szerint hogy igazán élvén,
Hozzánk tartozókkal imádjunk, dicsérvén
Téged, vigasztaló Szentlélek Úristen,
Mindöröké, Ámen.

Egy könyörgés. Új

Az Oh kleines Kind etc. nótájára

1. Nincs már hová lennem,
kegyelmes Istenem,
Mert körülvett engem
szörnyű veszedelem.
Segedelmem,
légy mellettem,
ne hagyj megszégyenednem!

2. Vagy ha azt akarod,
hogy tűrjem ostorod,
Csak rút szégyentől ódd
fejemet, ha bántod,
Halálomot
inkább elhozd,
hogynem rútíts orcámot!

3. Áldj meg vitézséggel,
az jó hírrel, névvel,
Hogy szép tisztességgel
mindent végezzek el,
Öltöztess fel
fegyvereddel,
jó ésszel, bátor szívvel!

4. Ne gyalázzon engem
kevély ellenségem,
Te légy, Uram, velem
jótévő Istenem,
Nagy szégyenem
ne viseljem
tovább, s ne hagyj elesnem!

5. Kiért dicsérhessen
lelkem mindenképpen,
Hogy mindenek ellen
megtartottál épen,
Áldott Isten,
hála légyen
néked örökké, Ámen.

Psalmi 27. Translatio ungarico carmine juxta Buchanani paraphrasin (58)

Egy olasz ének nótájára

1. Az én jó Istenem, ha gyertyám nekem
minden sötétségembe,
S ha éltemet őrzi s fejemet menti,
hát ki mint ijeszthetne?
Hahogy sok ellenség reám fegyverkezék,
tőlök jóvoltából megmente,
Rám dühődt szájakból kivőn ő markokból,
rajtam mert ingyen könyörüle.

2. Kiért áldom nevét és nagy kegyelmét,
míg ez testben élhetek,
Tőle ezelőtt is ez egyet, s most is
kértem, hogy ránézhessek,
Az imádság lelkét adja reménségét,
hogy egyedül csak benne higgyek;
Eszemet az Sátán ne hajtsa más után,
szent cselekedetin örvendjek!

3. Őt áldja énekszóm, versemre okom
légyen csak ő énnekem,
Mert ő árnyékában és sátorában
megtart, nem hagy elvesznem,

Mint erős kőszálra, viszen hatalmára,
hol nem árthat sok ellenségem,
Sőt noha úgy tetszik, hogy most is aluszik
az Úr, de tőlök megment engem.

4. Kiért én megállom nagy fogadásom,
s őtet holtig dicsérem,
Könyörülj énrajtam azért, jó Uram,
s végy ki ez búból engem,
Emelj fel, Istenem, segélj, reménségem,
mert csak benned bízik bús lelkem.
Szemem csak reád néz, félvén, hogy majd elvész,
ne hagyj, reménlett idvösségem!

5. Ne hagyj ez sötétben, s ne rejts előlem
szerelmes orcád fényét,
Vesznem szinte ne hagyj kísértet miatt,
s tarts meg adtad éltemet
Sok ellenségimtül, kik vötték már körül
egyedül ártatlan fejemet;
Engem már barátim, szüleim, rokonim
elhadtanak, mint veszett embert.

6. De az jó Úristen, ki az híveken
esik veszedelmekben,
Engemet nem hagya, bűnből kihoza
nagy csudálatosképpen.
Irgalmas szent Atyám, engedjed, hogy tudjam
az te útaidot követnem,
Arról se félelem, se más dolog engem,
hogy soha el ne téveszthessen!

7. Rágalmazó nyelvtől, ál ellenségtől
ments meg, Uram, engemet,
Mert hazug tanúkkal, keserves szókkal
káromlják életemet,
Nyelvek ő fegyverek, kivel dühösködnek,
keresik csak veszedelmemet;
Ha velem nem volnál, s nem bátorítanál,
éltemben értek volna véget.

8. De az te jóvoltod és ígérted jód,
kit búm után vígan adsz,
És az boldog élet s kegyelmességed,
kit velem hittel váratsz,
Biztat nyavalyámban, vigasztal sok búmban,
s tudom is, hogy sok jókkal áldasz,
Senki ne féljen hát, mert az Úr sok jót ád
néked, ki csak ő benne bízhatsz.

Ex 54. Psa[lmo]
Deus per nomen tuum serva me etc. (59)

1. Az te nagy nevedért tarts meg, én Istenem,
Győzhetetlen erőddel állj bosszút értem,
Hallgasd meg már sok imádságimot, Uram, énnékem,
Ne feledkezzél teljességgel így el énfelőlem,
Bizonyos reménségem,
Segélj, most ideje, légy jelen nékem!

2. Énreám mert nagy sokan most feltámadtak,
Olyanok, kik veled semmit nem gondolnak,
Sürgetik lelkemet, mert szörnyű halálomra járnak,
Én penig segítségül csak téged egyedül várlak,
Ím, majdan elfogyatnak,
Ha elhaladsz és torkokba vetsz azoknak.

3. Én életemet, Uram, te támogatod,
Búval borult lelkemet megvigasztalod,
Ellenségimnek az kölcsönt te bővön még megadod;
Igazságoddal az álnok szíveket is megrontod,
S nyilván megbizonyítod,
Hogy segélli az hív embert jobb karod.

4. Tenéked akkor hálát adok örömmel,
Áldozom szívem szerint szép dicsérettel,
Az te felséges nagy nevedet áldván tisztelettel,
Mint teremtetted ember ha járhatok bátor szívvel,
Dicsérlek énekekkel,
Hogy veszteket láthattam két szememmel.

Ex psalmo 42.

1. Mint az szomjú szarvas, kit vadász rettentett, (60)
Hegyeken-völgyeken széllyel mind kergetett,
Rí, léh, s alig vehet szegény lélegzetet,
Keres kútfejeket,

2. Úgy keres, Úristen, lelkem most tégedet,
Szerte mind kiáltván az te szent nevedet,
Szabadulására, hogy onts kegyelmedet,
Mint forrásfejedet.

3. Ételem mert nincsen fohászkodás nélkül,
Italom csak méreg keserű könyvemtül,
Midőn ily szót hallok én ellenségimtül,
Kiben lelkem elhűl,

4. Mond: Te számkivetett, nyavalyás megomlott,
Amaz reménletted Istened most holott?
Tőled immár régen talám elhasomlott,
Hogy vagy ilyen romlott.

5. Mely szó csak meg nem öl nagy szégyenletembe,
Hogy kevély ellenség azt veti szemembe,
Kin elkeseredem, s ottan jut eszembe,
Mint éltem helyembe,

6. Midőn nagy sereggel, zengéssel-bongással,
Templomodba mentem szentelő áldással,
Szinte az ajtódig, sok szép hangossággal,
Oly nagy méltósággal.

7. De te mindazáltal, szomjú lelkem, ne félj,
Sőt régi Uradban minden ellen remélj,
Bízván kegyelmében, higgy, és csendessen élj,
Gonoszt hozzá ne vélj,

8. Mert még megtéríti régi szerencsédet,
Kiben virágoztat jókkal úgy tégedet,
Tél után tavasszal mint az szép kerteket,
Megáldja fejedet.

9. Kiért mondasz te is néki dicséretet,
Mint egy fülemile sok szép énekeket,
Ámbár szenvedjek hát érte mindeneket,
Nyeljek sok bút s mérget,

10. Csak légyen korosként lelkével mellettem,
Hogy fájdalmam miatt ne vesszen életem,
Mint Jordán és Hermon, fogyhatatlan hitem,
Légyen erős lelkem!

11. Mert ha tenger búsul parancsolatjára,
Hát rám is ő ereszt bút, bűnös fiára,
Támaszkodom azért jóakaratjára,
Mint atyám karjára,

12. Főképpen, hogy tudom már, hogy nemsokára
Megkönyörül rajtam az bosszúságára,
Az ki járt életem vesztére s kárára,
Szégyenvallására.

13. Kiért áldom őtet, erős kősziklámot,
Csak ne hagyja fogyni el bizodalmomot,
Mikor bosszontással gyújtják nyavalyámot,
Mint olajjal lángot,

14. Mondok: Csak ne kérdjék, hogy hol én Istenem,
Mert mérgemben akkor nem tudok mit tennem,
Hogy azzal terjesztik keservemet bennem,
Kész volnék holt lennem.

15. No azért elbágyadt lelkem, te ne búsulj,
Buzgó imádsággal sőt Uradra burulj,
Erős reménséggel csak őhozzá szorulj,
Tőle el ne fordulj!

Psalmus 148.

1. Mennyei seregek, boldog, tiszta lelkek,
Emberi nemzetre kik az Égből néztek, (61)
Az Urat öröké ti mind dicsérjétek!

2. Angyalok, az Úrnak követi kik vadtok,
Szentek, kik ő székét mind körülálljátok,
Öröké az Urat felmagasztaljátok!

3. Fényes Nap világa, ez világ fáklyája,
Szép Hold, éj lámpása, Égnek sok csillaga,
Az Úrnak szent nevét mindöröké áldja!

4. Tüzes hatalommal forgó ti nagy Egek,
Avagy tengerekkel együtt minden vizek,
Örök dicsérettel őtet tiszteljétek!

5. Mert csak ő egyedül minden teremtője,
S mindent bír, valamint magában rendelte,
Megmarad mindenek ellen ő szerzése.

6. Földnek kereksége minden állatokkal,
Vízben úszó halak tengeri csudákkal,
Az Urat öröké áldjátok szátokkal!

7. Tenger mély örvénye, mennydörgés, villamás,
Kőeső, hó, szélvész, háború, csattagás,
Télben is, nyárban is mind felhős sok havas,

8. Szép halmok, zöld ággal ékesült kis dombok,
Fák, kik különb-különb szép gyümölcsöt hoztok,
S füvek, kik gyönyörű szaggal illatoztok,

9. Sok színben öltöző, tündöklő virágok,
Berkekben, cserékben vadak, kik lakoztok,
Öröké az Úrnak nevét kiáltsátok!

10. Gyíkok, kígyók, földön lakó sok állattal,
Sőt az madarak is különb-különb szókkal,
Öröké az Urat áldjátok hangossággal!

11. Világ fejedelmi, urak és fő népek,
Kik községgel bírtok, s néki törvént tésztek,
Öröké dicsérvén az Urat féljétek!

12. Égyügyű gyermekek, kegyesek, szép szüzek,
Felserdült ifjakkal böcsülletes vének,
Dicséret tőletek légyen ő nevének!

13. Mert ő az, akinek hatalmában az Ég,
Neki enged tenger, Menny s földi kerekség,
Segélli övéit, mint mennyei felség;

14. Ezt azért, ti hívek, Úrnak szent serege,
Kik leginkább vadtok az ő szerelmébe,
Öröké szent nevét dicsérjétek mennybe!

Ebben a Noé bárkájából elrepült galamb állapatjához hasonlítván állapatját, kéri Istent, hogy életének sűrű nagy veszélyiben ontsa reá kedvét, s áldásának bárkájában való befogadásával mentse meg az sok kísértettől fejét

1. Segélj meg engemet, én édes Istenem!
Reménlenségben ne hagyj elsillyednem,
Ím, minden elhagyott, nincsen hová lennem,
Nem tudok mit tennem.

2. Sok nyavalya miatt apadott hitemet
Most többíts meg bennem, segélvén engemet,
Kit ez világ útál, csúfolván engemet,
Veszett életemet.

3. Mint galamb, ki Noé bárkájából repült,
Nagy vízözön miatt meg bárkára kerűlt,
Szájában ágat hozván, tetejére ült,
Ki zöld ággal újult,

4. Szinte úgy most lelkem ő nagy ínségében
Meg tereád került kételenségében.
Noha elhagyott volt; most reménlettében
Rád szállott hitében.

5. Új könyörgést hozott néked új ág helyett,
Ki jó reménséggel virágzott, zöldellett,
S adja ő magát is kezedben ez mellett,
Így vár bárkád felett.

6. Mint egy nagy bárkádban, vedd bé azért szegént
Jó áldomásodban fogadásod szerént,
Hogy az kétség miatt el ne hagyjon megént
Téged, szentséges fént!

7. Kiből, Uram, néked de mi hasznod lenne,
Ha az kétség miatt ő Pokolra menne?
Lám, már megváltottad, hogy ne égne benne,
Sőt jót érdemlene.

8. Régen egy galambot ha Noé megtartott,
Hát hogy hadnál engem, kit fiad megváltott,
Ki tégedet régen keserven kiáltott,
Szíve szerint áldott?

9. Segélj azért engem, kegyelmes Istenem,
Örvény fenekére ne hagyj alámennem;
Kiért az míg élek, kész vagyok hű lennem,
Nagy háladást tennem,
Szent neved dicsérnem.

Gyűjteményen kívül fennmaradt istenes énekek

Balassi Bálint nevére, melyben könyörög bűne bocsánatjáért, és hálákat is ad, hogy Istenhez való megtérése által kedvet lelt Istennél; s azáltal az örök kárhozattól megszabadult

1. **B**izonnyal esmérem rajtam nagy haragod,
Felséges Úristen, és kemény ostorod,
Kivel tagaimot
Bűneimért nekem igen ostorozod.

2. **A**lázatos szívvel, Uram, téged kérlek,
Ellenem felemelt kezeidet tarts meg,
Szent Isten, könnyíts meg,
Irgalmasságod is énhozzám mutasd meg!

3. **L**áttam bűneimet, kikkel életemben
Vétkeztem ellened, vitt ördög az bűnben
És az test az tőrben,
De mégsem gondoltam, hogy így járjak ebben.

4. **A**nyámnak méhében bűnben fogantattam,
Kiből noha tőled kimosogattattam,
De gyarlón maradtam
És annak utána visszatántorodtam.

5. **S**oksága bűnömnek rettegtet engemet,
Csak irgalmasságod biztatja szívemet,
Siratván bűnömet,
És szívből óhajtom kegyelmességedet.

6. **S**enki nincsen Uram, ki bűn nélkül éljen,
Mert még az igaz is hétszer ő napjában
Béesik az bűnben,
De szent lelked az, ki ismét felemeljen.

7. **I**llik, hogy elfordulj, Uram, bűneimtül,
Kivel rakva vagyok talpig mind tetétül,
De kegyességedtül
Nem illik, hogy megfossz irgalmasságodtul.

8. **B**ocsásd meg kötelét inkább ajakimnak,
Kik szüntelen téged felmagasztaljanak,
Hálákat adjanak,
Jóvoltodért néked híven szolgáljanak.

9. Az én lelkem is kész mindenkor dicsérni,
Irgalmasságodért nagy hálákat adni,
Rólad emlékezni,
Gondolatim rajtad mindenkor tartani.

10. Légyen ez énekem az én bűneimért,
Nagyobbal is néked mert tartozom ezért,
Nagy sok vétkeimért
Engem el nem vetél sok álnokságimért.

11. Ím, ha bűneimből ki nem térek vala,
Vagy hogy vétkeimből ki nem emelsz vala,
Ím, mint veszek vala,
Örök kárhozatra tántorodom vala.

12. Néked azért nyelvem híven énekeljen,
Elvött jovaidért tégedet dicsérjen
És holtig tiszteljen,
Hogy annak utána öröké élhessen!

13. Tanúságra szerzé ez verseket öszve,
Kinek neve vagyon az versek fejébe,
Magát megesmérte,
Ajánlja is magát Istennek kezébe.

Mégis bővebb szóval kérleli Istennek haragját

1. Ó, én Istenem, ím, mi történék
én szegény fejemen?
Kit reménleni ingyen sem tudtam
volna életemben,
Kiért csak hálát kell néked adnom,
mert megérdemlettem.

2. Ezelőtt való reám bocsátott
kemény ostoroddal
Meg nem tanulék, s ihon, mint járék
veled, én Urammal!
Mégsincs mit tennem, hozzád kell esnem
én imádságommal.

3. Ha ennél nagyobb ostort bocsátsz is
reám, megérdemlem.
De kérlek, Uram, szinte az földhöz
ne verj immár engem,
Szent fiad által tött ígéretid
jussanak eszedben!

4. Ne adj felettébb az kísértetre,
csak míg eltűrhetem,
Mert nyilván látod gyarló voltomot,
én édes Istenem,
Ha elhadsz engem, ó, hová légyek?
Kétségben kell esnem.

5. Igazságodot irgalmasságod,
kérlek, felülmúlja,
Csendesedjék meg szent felségednek
felgerjedt haragja,
Szent lelked által szegény lelkemnek
légy vigasztalója!

6. Szinte elfojtott és majd megemészt
engem az sok vétek,
Csak tőled lehet vigasztalása
keserves lelkemnek,
Ne vond meg tehát, kegyes Úristen,
örömét szívemnek!

7. Te minden jóra fordíthatod meg
az én bánatimat,
Ne vess el azért, Uram, előled,
kérlek, mutasd meg azt,
Hogy jó Isten vagy, és meghallgatod
fohászkodásimat.

8. Ezen is kérlek, ne tarts sokáig
rajtam haragodot,
Fordítsad immár kegyelmességre
bosszúállásidot,
Érdemem szerint ne büntess engem,
te szegény szolgádot!

9. Mi hasznod benne, ha martalékja
lészek az Sátánnak?
Hiszem nem néki teremtettél volt,
hanem te magadnak.
Kínszenvedését vallyon heában
hagyod-é fiadnak?

10. Lám, énértem is szinte úgy megholt,
mint az nagy szentekért,
Tartozol tahát engemet is meg-
hallgatni kedveért,
Hallgasd meg azért fohászkodásim,
az ő szerelmeért!

11. Szívem állását és kívánságát
voltaképpen tudod,
Semmi előtted elrejtvén nincsen,
mert te nyilván látod,
Tarts tisztán azért az én szívemet,
és adj bátorságot!

12. Teljes éltemben kiért dicsérjem
Uram, felségedet,
Adj erőt arra, hogy segítségül
híhassam nevedet,
Írasd bé, kérlek, az te könyvedben
én könyörgésimet!

13. Emlékezetre kik mindenkoron
légyenek előtted,
És ne bocsássák bosszúállásra
szent Istenségedet,
Te szent fiadért, kinek öröké
légyen nagy dicséret.

Deo vitae mortisque arbitro

Ex oda: Quem tu summe Deus semel Placatus patrio lumine respicis etc. (62)

1. Ó szent Isten, kit kedvedben, mint kegyes, kebledben
egyszer már bévettél,
Annak szíve bátor, kedve víg, mert nincs félelme,
rakva igaz hittel,
Ördög, ellenség, sok bú, szegénység
nem árthat, mert teljes reménséggel.

2. Mint nagy szál kő, úgy megáll ő, kárán nem törődő,
mindent könnyen szenved,
Ez világot, testi sok jót gyűlöl, mint nagy gondot,
s azokban nem eped,
De Mennyországra, mint főbb javára,
hal s vész, arra minden kedve gerjed.

3. Ha vétni mér, mindjárt megtér, s ha az bűn hozzáfér,
nem esik kétségben,
Isten lelke mert vezére, viseltetik teste
angyalok kezében,
Ójják lábait, mint szemek fényit,
hogy valamint ne üsse az kőben.

4. Ó, szent Isten, mind éltünkben, s mind holtunk idején
egyedül reményünk,
Te vagy éltünk, benned halunk, rajtad áll, minékünk
mikor légyen végünk,
Testünk romolván szent országodban
általad lészen gyönyörű éltünk.

5. Hogy tégedet, élő Istent, szívünk kedve szerént
szolgáljon s tiszteljen,
Jó egyesség, szent békesség és kedves kegyesség
szálljon mi közünkben,
Véletlen halál, ki reánk őrt áll,
ne fojtson meg hertelen éltünkben!

Könyörög Istennek, hogy bujdosásában viselje kegyelmessen gondját, s terjessze is reá újobb áldását

1. Kegyelmes Isten, kinek kezében
életemet adtam,
Viseld gondomot, vezérld utamot,
mert csak rád maradtam.

2. Gyermekségemtül fogván egyedül
csak tetőled vártam,
Mint atyja után fiú, kiáltván,
könyörögvén jártam.

3. Most is csak benned reménségemet,
Uram, helyheztettem,
Magam rád hadtam, s rád támaszkodtam,
tealád vetettem.

4. Mi hasznod benne, hogyha veszélre
jutok kétség miatt,
Kit fiad által hozzád váltottál
mint fogadott fiat?

5. Halgass meg azért te nagy nevedért
én könyörgésemben,
Mutasd meg jódot, sok áldásidot
az én szerencsémben!

6. Add meg énnékem én reménségem
szerint való jódot,
Áldd meg fejemet, ki bízik benned,
viseljed gondomot!

7. Az szép harmatot miként hullatod
tavasszal virágra,
Sok jódot, Uram, úgy hullasd reám,
te régi szolgádra,

8. Hogy mind holtomig szívem légyen víg,
téged magasztalván,
Mindenek előtt s mindenek fölött
szent nevedet áldván.

9. Ezeket írám az tenger partján,
Oceanum mellett,
Kilencvenegyet mikor jedzettek
másfélezer felett.

Adj már csendességet

1. Adj már csendességet, lelki békességet,
mennybéli Úr!
Bujdosó elmémet ódd bútól szívemet,
kit sok kín fúr!

2. Sok ideje immár, hogy lelkem szomjan vár
mentségére,
Őrizd, ne hadd, ébreszd, haragod ne gerjeszd
vesztségére!

3. Nem kicsiny munkával, fiad halálával
váltottál meg,
Kinek érdemeért most is szükségemet
teljesíts meg!

4. Irgalmad nagysága, nem vétkem rútsága
feljebb való,
Irgalmad végtelen, de bűnöm éktelen
s romlást valló.

5. Jó voltod változást, gazdagságod fogyást
ereszthet-é?
Engem, te szolgádat, mint régen sokakat,
ébreszthet-é?

6. Nem kell kételkednem, sőt jót reménlenem
igéd szerint.
Megadod kedvessen, mit ígérsz kegyessen
hitem szerint,

7. Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak
áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek
letört szárnyát;

8. Repülvén áldjalak, élvén imádjalak
vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván, haljak meg nyugodván,
bú s kín nélkül!

Háborúit, szíve fájdalmát számlálván, kéri Istent, hogy kétségben eséstől oltalmazza

1. Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása
Jusson elődben valaha már óhajtása,
Ne hagyj vesznem bűnöm miatt, lelkem váltsága,
Nyújts ki segítő karodot szabadságomra!

2. Angyaloknak s embereknek erős Istene,
Jóval forró kegyelemnek élő kútfeje,
Irgalmas, hű, tűrhető vagy téteményidbe,
Engedd, leljek kedvet szent színednek előtte!

3. Látod, engem sok háború mint elburított,
Veszedelem mindenfelől körül béfogott,
Nagy hatalma csak tereád immár szorított,
Emberi segítségtől, mindentől megfosztott.

4. Ne hagyj azért, én Istenem, veszedelmemben,
Belőlem az fájdalmat vedd ki kegyelmessen,
Akar vigasztalásoddal s akar másképpen,
Csak könnyebbíts meg, hogy ne légyen tűrhetetlen!

5. Halld meg imádságim nékem, kit te alkottál,
Ha bűnömért ostoroddal meghóldoltattál,
Jusson eszedbe, az mit régenten fogadtál,
Hogy mihelt néked könyörgök, szabadítanál.

6. Élsz, Istenem, s nem akarod veszedelmemet,
De kévánod megtértemet és életemet,
Ne hagyj el hát engem is, nyomorult hívedet,
Ki bűnéből hozzád térvén tégedet követ.

7. Ne emlékezzél ezután gonoszságimrul,
Mondd ezt inkább én lelkemnek te jó voltodbul:
Ím, én, ki te idvösséged vagyok, nagy búdbul
Kimenteni jelen vagyok, azért ne búsull!

Mégis azonról

1. Ó, én kegyelmes Istenem,
Mely igen megverél engem!
Kegyelmezz meg már énnekem,
Ne hagyj bűnömben elvesznem!

2. Nem tagadom, mert vétkeztem,
Hitemet gyakran megszegtem,
Rút fertelmes volt életem,
Kiért ím, lám megfizettem.

3. Légyen azért elég immár
Sok búm és szenvedtem nagy kár,
Rút szégyen, ki mint hegyes ár
Lelkemben keservessen jár.

4. Hol az te irgalmasságod,
Kivel vertedet gyógyítod?
Hol az te erős jobb karod,
Kivel híved szabadítod?

5. Régen Dávidot Saultul
Szabadítád, s mentéd bútul,
Noha sokszor vétett rútul,
Kiért megverted azontúl.

6. Ellened való sok vétkem
Mint Dávidé, olyan nékem, (63)
Kiért, azmint én azt vélem,
Veszett keserves életem.

7. De te, Dávid jó Istene,
Ki az ő szerencséjére
Vetél engem gyötrelemre,
Térj hozzám már kegyelemre!

8. Bűnömön talált búm után
Könyörülj lelkem fájdalmán,
Tégy szégyent azok orcáján,
Kik rám dühödtek méltatlan!

9. Engem penig bosszújokra[65]
Emelj fel jó állapotra,
Ne tessék az, hogy heába
Bíztam magamot magadra!

10. Kiért az míg élek itten,
Dicsérlek, felséges Isten,
Ki könyörülsz ily veszetten,
Áldott légy öröké, Ámen.

Psalmus 51.

1. Végtelen irgalmú, ó, te nagy hatalmú (64)
Isten, légy már kegyelmes!
Onts ki mindenestől jódot rám kebledből,
mert lá, mely veszedelmes
Bűnöm miatt lelkem, ki titkon rág engem,
mert nagy sebbel sérelmes.

2. Mosd el rólam immár, kit lelkem alig vár,
mosd el bűnöm rútságát,
S együtt az rút hírrel, mint rút bűzt, enyészd el
förtelmem büdös szagát;
Esmérem vétkemet, kiért nap engemet
rettent, mutatván magát.

3. Csak néked vétkeztem, bűnt ellened töttem,
ó, kegyelmes Istenem,
Kit semmi ravaszság nem csalhat, s álnokság
rejtve előtted nincsen,
Mert az nagy kék égből, mint királyi székből
látod, mit mível minden.

[65] Bosszúságukra

4. Ha érdemem szerint reám eresztesz kínt,
veszek, s jaj, hová legyek?
Ha teljes éltemben bűnt tettem mindenben,
bizony Pokolra megyek,
Mert még létem előtt testem megfertőzött,
ó, Istenem, már medgyek?

5. Engem mert vétkével anyám éltetett el,
méhében hogy hordozott,
Vétket te penig bánsz, igazt szeretsz, kívánsz,
ki tiszta szívet hozott,
Hogy életre adál, azonnal oktatál,
mint érteném titkodot.

6. Én rút, háladatlan azért, foghatatlan
Isten, hozzád kiáltok,
Tisztíts izsópoddal (65), irgalmasságoddal,
mert lá, ki nagy kínt vallok,
Hogy undok vétkemből megtisztulván belől
legyek szebb, hogysem vagyok!

7. Légyek fejérb hónál, s örömmondásoddal
tölts bé az én fülemet,
Élemíts elmémet küldvén örömedet,
ne szárazd ki velőmet
Csontomból bánattal, ne nézz rám haraggal,
mosd el inkább vétkemet!

8. Teremts ismét bennem teremtő Istenem,
tiszta szívet kegyessen,
Fúdd belém ismegént, hogy nagy szívem szerént
lelkem igazt szeressen,
Engem, romlott szegént, rossz érdemem szerént
haragod el ne vessen!

9. Ne fossz meg lelkedtől, sőt idvösségemről
mondj örömet már nekem,
Szentelő lelkeddel hadd épüljön meg fel,
mint azelőtt, bús lelkem,
Hogy sok tévelyedtek tehozzád térjenek,
követvén bízvást engem.

10. Az kövér aldozat jó kedvet nem hozhat,
jól tudom, Uram, néked,
Mert ha az kellene, örömest tisztelne
bús fejem azzal téged,
Töredelmességgel, buzgó könyörgéssel
beszéllem azért néked:

11. Ímé, kioldoztam, s teelődbe hoztam
fene ötte sebemet, (66)
Kit csak te gyógyíthatsz, életre fordíthatsz,
szánd keserves fejemet,
Bűneim kínjával, testem fájdalmával
ne gyötörd életemet!

12. Ha előbb nem hadtad, sőt hozzád fogadtad,
tahát mostan se hadd el
Jó voltodból szegént, jó szokásod szerént
Sion falát támaszd fel, (67)
Hogy, mint áldozatot, adjak úgy hálákot,
ki neked leginkább kell.

Gyarmati Balassi Bálintnak Thirsisnek Angelicával, Sylvanusnak Galatheával való szerelmükrül szép magyar Comedia (68)

Az erdéli nagyságos és nemes asszonyoknak, mint jóakaró asszonyinak, holtig való szolgálatját ajánlja (69)

Egynéhány ok készerít reá, hogy kegyelmeteknek ajánljam ez Comediát. Egyik ez, hogy magamnak is kedvet találnék vele, más meg ez, hogy látom, hogy mind ott benn Erdélben, s mind itt kinn Magyarországban az versszerzést igen elővették, és közdologgá is tötték, kit nem gondoltak akarmi héjával essék, csak őnekik tessék és az versek végében mehessenek ki (70) az hasomló bötűk. (71)

Akarám azért ez Comedia-szerzést új forma gyanánt elővenni, hogy ha az ott benn való ifjak az ide ki valókat az versszerzésben nemcsak követték, hanem sokkal inkább meg is elődzötték, ebben se maradnának el az ide valóktul. Sőt indulnának el utánnak; úgy én részemre penig ezt sem bánom, ha azt is, mint az versszerzést, elveszik tőlem. Meg is lehet penig az oly elméjő friss ifjaktul, kiknek nemcsak az bölcs tudomány, hanem az Kegyelmetek szépsége is serkengeti újabb, újabb dolgokra és szerelmes találmányakra elméjeket; nekem ennyi sok kölemb-kölembféle károkot vallott szegénlegénnek igaz elég csak elkezdeni is, azmint egyebnek oztán fogyatkozás nélkül véghez vinni és megékesíteni. Bizonyára mennyivel éntőlem ékesb igékkel lehetett, olyannal csináltam ez Comediát, kit kegyelmeteknek jó szűből kívánok és ajánlok mint az Kegyelmetekhez való jóakaratomnak örökkévaló szolgálatját.

Vegye Kegyelmetek is jó néven és nyomorult szolgáló gyanánt fogadja be Kegyelmetek házában, szolgálhasson Kegyelmetek vele mindenkoron, de főképen akkor, mikor az Világbíró szerelemnek győzhetetlen nagy hatalmát érzitek magatokon.

Ha az elsőben szerzett Szolgálóleányom kedves leszen Kegyelmeteknél, ezért az én szolgálatomért, rövidnap más szolgálót is szerzek Kegyelmeteknek, ki nemcsak ékes énekekkel is, és valami dolgok az én szerelmemben megtörténnek, mindazokról írt szerelmes levelekkel gyönyörködteti ti Kegyelmeteket. (72)

Isten éltesse Kegyelmeteket és adjon oly kedves szerelmest, kinek úgy örülhessen Kegyelmetek, mint a fülemilék az tavaszi időnek, kiknek gyönyörű éneklésekkel kikeletkor minden hegyek, völgyek, berkek széllyel mindenütt zöngenek.

Kegyelmeteknek míg él, örömest szolgál

Julia rabja N N

Ez Comédia miről vagyon, annak az summája

Ez Comédia csak arról vagyon, mint szeretett Candia szigetében egy Tyrsis nevű ifjú legén egy Angelica nevű szép leánt, mely viszont igent tökélletesen szerette az ifjat. Megtetszik penig, mert midőn más legén is, Monthan nevő, fölgerjedett volna az Angelica szerelmire és semmiképpen magához nem csalhatná Tyrsistől Angelicát, ilyen álnokságot mívelt, hogy oly italt ada Angelicának meginnia, ki miatt halálra válék. Kit midőn Tyrsis megértett

volna, látván hogy Angelica immár vonyogna[66], azt hivé, hogy soha meg nem gyógyulna, hanem ugyan meghalna szegén. Ingyen sem várhata azért, hogy az lélek kimúlik belőle, hanem mint reménteln elkeseredett ember, mindgyárt elszekék és az erdőkre bújdosék atyja házától, csak hogy penig inkább meg ne találhatná senki, nevét is elváltoztatta, és Tyrsis helyett Credulusnak nevezte magát. Mely dolgot hallván Monthan s látván immár hogy Tyrsistől elválasztotta volna Angelicát, menten Angelica atyjához megyen és fölfogadtatja az vén jámborral, hogy ha ő meggyógyíthatja, neki adja Angelicát.

Nem késik azért, hanem hamar meggyógyítá Monthan Angelicát, de azért ugyan megcsalatkozott az álnok lator reménségében, mert meggyógyulván Angelica, hogy megérté Monthannak álnokságát, és az ő szerelmes Tyrsise elbujdosását, ő is menten elszökék, csak, hogy senki meg ne tudhassa hova lött, s hogy hamarébb megtalálhassa Tyrsist, Angelica helyett Juliának nevezé ő is magát. Már tíz esztendeje múlik vala az Tyrsis és Angelica bujdosásának, mely időközben csak hírt sem kaphatának egyik is az másik felől, egy mákszemet is. Már Tyrsis, kit minden ember Credulusnak hív vala, oly roncsosodott, oly szakadozott vala, s az Angelica is, ki Juliának nevezte vala magát, elnőtt s megállapadott vala, hogy egyszer történet szerint, csak szerencsére, látá Credulus, de nem esmeré az időben Juliát, hogy valami patakban horgászna, kinek nagy szépségén elálmélkodék, csudálván mely igen hasonló volna az ő régi Angelicájához. Azért nem esmerheti vala meg Credulus Juliát egyikért, hogy midőn azt hiszi minemő halandó félen azelőtt tíz esztendővel hatta volt, hogy soha meg nem gyógyult, hanem ugyanakkor megholt az szép Angelica; másszor ím ezért nem esmerhette meg, hogy tíz esztendő elforgásában noha nem rútult, hanem szépült, de azért ugyan megváltozott és megtölt vala Angelica. Harmadikért, hogy Juliának híja vala minden, senki nem tudja vala más nevét, mely név igen külembez vala az Angelica névtől. Mindazon esmeretlen voltában is azért nem tűrheti nyavolás, hanem felgyullad Julia szerelmére, mely ő nagy szerelmét megjelenté bíztában egy hitves atyjafiának Sylvanusnak, egy szálat sem tartván Sylvanus árultatásától. De Sylvanus mihelt meglátá, ottan elhagyván az ő régi szerelmesét, Galatheát, ki mindaddig is, míg Sylvanus Juliához nem hajlott, csak kegyetlenkedett Sylvanuson, és megvetvén az Credulus-atyafiúságot, Juliára gerjed. Így azért, midőn Credulus nyilván (!), s immár ez dolognak két esztendeje vala, Julia penig nem gondola egyikkel is, hogy ím Credulust nem esmerheti vala, az másiknak is szeretője tudja vala lenni, főképpen penig, hogy hiti fogadása tartja vala, hogy soha senki egyebet teljes életiben nem szeretne, kérdé Credulus, eszében véven az Sylvanus juhásza szovábul, Sylvanusnak Juliához való szerelmét, alítván szegén nyavolás, hogy Sylvanus volna az Julia szeretője, hogy ő miatta nem nyerhetné ő Juliát, összevesz Sylvanussal s Juliával is szemben leszen, kinek könyörög is erősen, de Julia meg sem esmerhetvén Credulust Tyrsisnek lenni, nem hajol hozzája és okot vet bele, hogy ő régen más legén szerelméhez kötette magát, annak mind holtig tekélletes és igaz akar lenni, mely szót Credulus Sylvanusra ért, s annál inkább elbúsul rajta. Búában penig mint reménteln ember hogy szintén meg akarja ölni magát, reá talál esmét Julia, ott szóval beszélvén egymással, megesmervén egymást, egymáshoz házasolának. Sylvanus is megbékélik Galatheával, s elveszi. Vagyon az dologbeszélésben egynéhány tréfa is, kit azért egyelítettünk ez Comédiában, hogy míg az hallgatók az Comédia végét érnék, addig ne szomorkodnának, szánván az egymástokot, hanem nevetnének is, örülnének is, hallván az tréfákot.

Ez az Comédia Summája.

Ez Comédiában szóló beszélő személeknek nevek:

PROLÓGUS Fírfi, az Comédiaszerző szólója.
CREDULUS, kinek igazán Tyrsis volt neve, fírfiu.
JULIA, Credulus szeretője, kinek igazán Angelica neve, Asszon.
LICIDA, Credulusnak barátja, fírfi.
BRISZEIDA, Juliának jó barátja, Credulusnak Juliánál szolgálója, Asszon.

[66] Hörögne

SYLVANUS, Credulus hitves atyjafia, fírfi.
GALATHEA, Sylvanusnak szeretője, Asszon.
DIENES, Sylvanusnak juhásza. Paraszt ember.
ECHO, Tündérasszon.

Prológus

Ha mindenkor csak az erős tél uralkodnék ez világon s koroskint minden időben csak az nagy hó és jéggel volna az föld beborulva, az füvek s az fák hogy mutathatnának az ő szép virágokot, s hogy adhatnának jó gyümölcseket? Ezenképpen, ha valami mulatság és vigasság meg nem könnyebbítené azt az nagy terhet és gondot, mely az emberekre szállott, hogy tartana sokáig az emberi állat? Annakokáért én is, midőn nagy búsulásban volnék, hogy azban, az kiben minden reménségemet Isten után vetettem vala, megcsalatkozám, akarám ez Comediában nyerhetetlen jóm után valami búmot elvennem, vagy inkább valamennyire megenyhítenem, azért is penig, hogy megtetszenéjek, hogy nemcsak fegyverre jó szívvel, hanem egyébre is mindenre jó elmével szerette volna Isten az mi nemzetségünket. Csakhogy nem tudom micsoda bolond szokás, és pór szemérmesség bánt bennünket, hogy azt csak mi szégyenljük, az mivel egyeb nemzet dicsekedik és tisztelkedik, úgymint Diáksággal, jó nyelvvel s elmével, s versszerzéssel, mely dolgok Istennek fő ajándéki az emberekben! Ha régen Ciceronak Rómában s Demosthenesnek Athenásban nagy tisztességet szerzett az jó hírnév, ha Virgiliusnak, Homerusnak jó hírt nevet szerzettek az szép versek, azonképpen ha Sándornak s Juliusnak az jó tudomán s bölcsesség nemcsak használt, de tisztességére esett, mi mért pirolunk meg rajta? Micsoda lehet éktelenb bolondság, mint azt szégyenleni, az mivel ember nemcsak jobb egyeb állatoknál, hanem az miből ember az Isten esmeretit, s az üdvösségre való utat igazán megtanolá, (kik az Bibliának s egyes Doktoroknak írásinak olvasásából lehetnek), kivel ember egésségét is oltalmazhatja, betegségét is gyógyíthatja, s még arrul is az bölcs emberek szoktanak írnia s regulákot szabni, mind most s mind ezelőtt, kiből ember példát s tanulságot vehet, mint mehessen elő, s mint vehessen jó nevet, s mint nyerhessen jó nevet s jó hírt, s nagy tekintetet magának ez világon. Ha atyánk Mátyás királynak, Károly császárnak[67] nem volt kárára, sőt nagy hasznára az Diákság, astrológia azonképpen; ha Cortes Ferdinandusnak, ki jeles versszerző volt (az ki jobb részre az egész Indiát, kinek Nova Terra neve, megholdoltatta Károly Császárnak), nem hozott szégyent, sem kárt az Diákság (73), mi időnkben Schwendi Lázárnak ha nem ártott, sőt használt az Philosophia, Geometria (74), mi miért irtózunk úgy az jó s bölcs tudomántól, ha látjuk, hogy az kinek az Isten az bátor szű mellé az jó tudománt is adta, annak nem tompítja, hanem igen megjobbítja szablája élét vele. Tudom, mit itt mondnak az szapora szűvek ellenem, tudni illik, hogy nem szerelem dolgárul, hanem másrul kellett volna elmélkednem, mert ezekkel csak botránkozást csinálok az ifjú s fejér cseléd között. Kiknek azt felelem, hogy Históriát nem írhattam, mert egyik az: vagyon ki írja, másik az penig, hogy talám énnekem arra nem volna annyi mivoltom is; Szentírást sem, mert arrul is mindkét felől eleget írtanak s írnak is, hanem olyat kellett előhoznom, ki, azmint elsőben is megmondám, az szomoróknak is öremet s víg kedvet hozna. Botránkozást az nem hoz senkinek, mert tisztességes szerelem vagyon benne, oly kedig, ki szabad, nem köteles személek között forog, sem egyeb végre, hanem házasságra. Oztán mennyi Olasz, Francúzus, Német vagyon, ki azféle dolgokrul szerez vagy verset vagy Comediát, kit nem botránkozásnak, hanem szép találmánynak dicsírnek egyéb nemzetek!

Ha én is azért az magyar nyelvet ezzel akartam meggazdagítani, hogy megesmerjék mindenek, hogy magyar nyelven is meg lehetne ez, az mi egyéb nyelven meglehet, ez jóakaratért nem érdemlem, hogy botránkozónak híjanak az emberek. Mert az mi az szerelmet illeti, azt Magyarországban immár régen annyira felvették, úgy eltanulták, s úgy követték mind titkon s mind nyilván mindenek, hogy sem Olaszok nagyobb okossággal, sem Spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik. Tudok egy néhány példát Magyar-

[67] V. Károly német császárnak

országban, kiknek vásárra nem jutott[68] szerelmek, kikről, ha gyalázatjok nélkül emlékezhetném, megbizonyítanám, hogy mostani időben nincs semmi nemzet, ki többet szenvedjen s mieljen s nagyobbat ki szerezzen szeretőjeiért, mint az Magyar nemzet. Mert tudok olyanokot, kik házastársok előtt sem tagadták szerelmeket, sőt megmondották, hogy ők tekintet nélkül szeretnek, mely tekintet nélkül való szerelmeket midőn házastársok kérdené tőle mi volna: azt felelték, hogy semmi nem egyéb, hanem ők sem az Istent, sem az lelkeket, sem gyermekeket, sem életeket, sem tiszteségeket, sem nemzeteket, sem hírt, sem embert nem tekinthetnek az ő szerelmekben, hanem mindezeket hátrahagyván, az ő szeretőjöket kell szeretniek. Meg is halni penig, ki kész lett volna szeretőjéért, tudok mind férfiat s mind asszont, úgy penig, hogy ingyen nem más miatt, hanem maga keze miatt, sem egyebért, hanem csak az szerelemnek szeretőjéhez való megbizonyításáért kellett volna lelkeknek ez világból kárhozattal kimúlniok, ha az Isten meg nem ótta s tartotta volna őket csudaképpen.

Azért bár ugyan valami megtiltott szerelem forogna is ez Comediában, nem esnék sem példájára, sem botránkoztatására az egy szálnyéra[69] is az magyar nemzetnek, mert Péter Pap is megírta az Kisértetekről írt könyviben ezelőtt egynéhány esztendővel, mint merölt el az magyar nemzet az szerelemben. (75) Jóllehet csak keveset írt meg benne ahoz képest, az mit az dolog őmagában fog. Az penig az jeles dolog, hogy noha minden ember magában szerelmes kedig, vagy jól vagy gonoszul, de azért mindenik szégyenli s tagadja, hogy ő nem tudja mit eszik s mi állat az szerelem, bár jól szeressen is. Kinek ím megírom hogy esmerje, ha nem tudja az jámbor. Az szerelem azért semmi nem egyéb, hanem egy igen nagy kívánság, melyel igyekezünk nemcsak személyét, hanem minden jókedvét is megnyerni annak, az kinek mindenek felett szolgálni, engedni s kedveskedni igyekezünk. Mely indulat az ifjú embernek gyakorta sok jóknak oka, mert ha részeges, elhagyja az részegséget, csak azért, hogy az józansággal inkább kedvét lelhetné szerelmének s tiszteséges volta miatt gyűlelségben ne essék nála. Ha gondviseletlen s tunya, ottan tisztán jár, frissen, szépen s mindenre gondvisel, hogy meg nem jegyezze s gyűlelje az szeretője, ha undok s mocskoson viseli magát. Ha penig tompa elméjű, ottan elmélkedik, mint járjon, s mint szóljon, szép verseket szerezzen, kivel magának szeretőjénél kedvet lelhessen. Az félékent penig mi teszi bátorrá, midőn csak szembenlételért, vagy egy távol való beszélgetésért is oly veszedelemre szerencsére ereszti magát, ki életében s tisztességében jár? Ha azért ilyen az jó szerelem, hogy erőseket bátort, bolondokat eszését, resteket meggyorsít, részeget megjózanít, miért alázzuk, szidalmazzuk szegént? Én bizon nem ugyan! Sőt követem mindholtig, mint jó oskolamesteremet s engedek neki, nem gondolván semmit az tudatlan községnek szapora szavakkal s rágalmazóknak beszédekkel. Hogy penig ez dolgot vettem előmben s mást nem, oka ez, hogy az én véghetetlen nagy szerelmemnek valami példáját akartam mégis ez Comediában megmutatni annak, az kinek nevének emlékezetére az igaz szerelemben nagy alázatosan, engedelmesen meghajol mindenkor az én térdem.

Vegye azért jó néven tőlem, régi nyomorult rabjától ez kis ajándékomot, s ha az Isten azt hatta, hogy áldozzék régen az én lelkemmel, égetvén nyavolást az ő régi szerelminek tüziben, boldogítson immár meg valaha az igaz lelkem áldozatjáért ennyi sok kínvallásom után, bevívén szegén fejemet az ő kedviben, s nagy szerelmiben, hogy ennyi sok veszély miatt ne essem reménteleségben, hanem dicsőség gyanánt részesülhessek az ő jó kedvére, kit éltessen Isten boldogul kívánta javaiban sok esztendeiglen. Amen.

[68] Nyilvánossá nem lett
[69] Egy szálnyira is

Actus I, scena I.

In qua animi angor eorum qui perditi amant, exprimitur, quibus nec dies nec nox quieti esse potest[70]
Credulus szól őmagában az Hajnalnak

Óh, én veszett fejem, medgyek immár, ha még piros Hajnal is öregbíti, gerjeszti az én keseredett szívemben felgyúlt buzgó nagy szerelmemnek tüzét, midőn reggel az embereket dologra s az barmokat munkára s egyebféle állatokot is s nyájakot az legellő helyekre széllyel fekövő helyekből felserkent s felindít! Oh, szép Hajnal, néked szólok, mert te vagy oka az én fájdalmimnak! Íme, csak alig setétülnek vala tegnap az odúk, hogy ismég az te világosító piros fényedet kívánom vala látni! De nem tudok mit tenni, mert magam sem tudom, mit kívánjak: az napot avagy étszakát, azmint az szerelem az én búmot öregbíti s enyheti? Mert éjjel (az mikor már nem látom az én kegyetlen tündérasszonyomnak fene ábrázatját) igaz hogy nem alhatom akkor, csak nyughatatlankodom, de mindennyi nyughatatlanságomban is ugyan bízom azért, hogy holddá kelve[71] megláthatom az ő áldott személyinek fényét, sőt remélem is, hogy talám immár megelégedvén az én könnyhullatásimból, kegyesen is fordítja boldogító szemeit reám. Ez ilyen bizodalmomban levén penig éjjel: azonban reggel, midőn te ismét elérkezel, az csillagokot lassan-lassan elenyésztvén, hogy az eget az setétségnek homályából megtisztítod, alig várom, hogy lássam az szép, de igen vad Juliát, az én szívembeli eleven tűznek kegyetlen gyútóját. De látván akkor is csak szokása szerint neki hozzám kedvetlen voltát, s haraggal reám fordult szemeit, nem tudok mit tenni, hanem csak széllyel bújdosom, sírván s fohászkodván, merthogy nyilván látja, hogy noha eléggé epedek s kesergek érette, de mindenképpen megcsalatkozom nappal abban, az mit éjjel felőle reméllek. Nincs azért immár semmi reménségem, kivel csak tengethessem s hitegessem is keseredett lelkemet, sőt búm könnyebbségére csak hízelkedni sem tudok immár semminemő gondolattal magamnak, én szegén nyavolás, mert látom, hogy minden bizodalmom csak heában való, s az én véghetetlen szerelmemnek nincs orvossága, sehonnan senkitül semmi jót nem tudok várnom, semmi segítséget. Oh, keserves gonosz szerencse, oh, dicsőült szépség, dühödt kegyetlenség, mely igen nagy szerencsétlen s igen keseredett temiattad az én szarándok árva életem, ki reméntelen veszélyre jutott igyem, oda vagyon immár minden örömem, kedvem! Oh átkozott szerelem, szerelem!

Actus I, scena II.

In qua argumentum sive materia Comoediae proponitur.[72]
Credulus szól egy barátjával, Licidával

LICIDA: Mi dolog társ, Credulus, hogy itten keröl mind az te siralmiddal zengenek széllyel az vadon erdők?

CREDULUS: Hagyj békét, Istenért kérlek! Ha Isten az te majorságidot minden égi háborútul megótalmazta s fejedet sem látta semmi búval-bánattal, kérlek, ne indíts fel az én régi keserőségemet, ne kér az én siralmomnak okát, mert azzal csak nyitod az én keserőségemnek régi sebeit!

LICIDA: Sőt annál inkább mond meg társ, mert tudod, hog enheszik embernek bánatja bízott barátival való beszélgetésében!

CREDULUS: Ne hidd azt társ, mert nincs annyi kalász Szent-Iván havában, sem Szent-Mihály havában annyi szőlőszem, amennyiszer külemben tapasztaltam azt én meg enmagamon. De ha ugyan meg akarod érteni az én régi keserves siralmimnak okát, megmondom, az mennyire siralmimtul s fohászkodásimtól lehet. Oh, oh, oh, oh, oh!

[70] Melyben azok elméjének búsulása íratik meg, akik eszeveszetten szeretnek, s akiknek sem a nappal, sem az éjjel nem hoz nyugalmat.

[71] Másnap

[72] Melyben a komédia tartalma vagy anyaga adatik elő

LICIDA: Ne sír hát el immár! beszéld meg az miért ilyen igen keseregsz. Ki tudja, talám én is használhatok, szolgálhatok ez mostani nyavoládban?

CREDULUS: Ezt értsed először, hogy Candia az én hazám, Credulus sem igaz nevem, noha itt az környékben mind ez világ annak hív s tart engemet.

LICIDA: Hát micsoda szerencsétlenség űzött ki tégedet édes hazádból s micsoda kegyetlen csillag készerített Credulus nevire tégedet?

CREDULUS: Gyermekkoromban, mikoron volnék tizenharmadfél esztendős, az minemő városban laktam, ottan közel egy kies völgyben egyéb gyermektársaimmal gyakran mulattam gyermekjátékban. Ugyanazon várasbul abban az völgyben sok leánygyermekek is szoktanak vala egyben gyűlni az játék kedvéért s mulatságért. Ki koszorút kötett s ki táncolt, s ki játszott, ki verset éneklett. Egykor azért, midőn egy néhányat külön az többitül versent énekelni látnék, láték egy szűzet közöttek, ki mind szépséggel s mind gyönyörűséggel, illendő magaviseléssel, édességgel, kedvességgel az többit naggyal meghaladta volna. Nem tudom, ha természetimből lőn-é, vagy az szerelemtül (mert gyermek szüviben ritkán szokott az szerelem uralkodni), de nem tűrhetém, hanem mindjárt az szép Angelikához menék, s beszélleni kezdék véle, s tréfálni: hol szóval s hol egyébképpen. Végezetre versent akarék véle énekelni, ilyen okkal, hogy [ha] valamelikünk jobban énekelne, annak anna az másikunk minden versért egy-egy csókot. Így hol ő csókolt engemet, s hol én őtet. Nekem mindegy volt, akar vesztettem s akar nyertem, mert annyi károm volt az nyerésben is, mint az vesztésben.

LICIDA: Ah boldog s igen szerencsés ember, ki minden kívánságodban annyi jótéte lett az szerelemnek hozzád!

CREDULUS: Sőt boldogtalan szerencséjőnek mondj inkább, mert keves ideig tarta az örvendetes állapat közöttünk, mert az én gonosz szerencsémnek átkozott csillaga az én örvendetes időmnek gyönyörű fényét hamar az nagy búval s véletlen veszéllyel, mint egy sőrő ködděl úgy eltéríté! Oh, mely igen kezel jár az bánat mindenkor az vigassághoz! De hogy szerencsétlenségemet megértsed, egész esztendeig tartott vala immár az áldott szerelem én közöttem és Angelica között, mely ideig senki nem irigykedett reánk, senki sem igyekezett egymástul elszakasztani bennünket, hanem végre ugyanazon képtelen szépség, ki engemet rabbá tött vala, más legénnek is eszét veszté. Mely legén, midőn ez tőlem Angelicát semmiképpen magához nem hajthatná (mert igen igazán szeretett vala engem Angelica), gyűlelségben es az áruló az Angelicához, jóllehet azt értette, hogy inkább szeretne mint azelőtt.Irigyelvén azért és szomjúhozván az átkozott az én jómot, kivel erömömben már békével egész esztendőt töltettem vala, s egy nap midőn Angelica fáradva s izzadva hazamenne, s egy szép tiszta forrás mellett ülvén innia akarna, addig hazudoza az áruló kerőle, hogy mérges italt ada szegénnek meginnia.

LICIDA: Ah, nagy kegyetlenség, oh, hitetlen gonosz ember, hogy vehetett ilyen rettenetes vétket lelkére? De mint jára oztán az ital után szegén Angelica?

CREDULUS: Mint mihelt az dolgot meghallám, ottan hazafutamám, s látván, hogy egyedől verteng ott az földen s az ég felé emelvén kegyes szemeit s kezeit, fulodozva kiáltá, az mint lehet, nevemet, mihelt penig inték ottan, szegén reám emelvén kegyes szemeit, az mint lehete, mondá igen lassan, hogy énmagam is csak elég érthettem vala (s mond): Én édes nagy jóm, én immár elhadlak, mert az én szernyű halálomnak oka csak az irégy Monthan: ő ada álnakséggal mérget meginnom. Ezt hallván elkeseredém és mint reménte-len eszeveszett ember nagy búmban az erdőre futék s bújdosni indulék.

LICIDA: Ládd-é, hogy végre is az szerelemnek csak kín, bú s keserűség gyümelcse!

CREDULUS: Hogy penig az szegén vén atyám hírem nélkül való eljöttömet ne alítaná arra, hogy vagy vad szaggadott volna el, vagy menny ütett volna meg, annál inkább ne kesergene szegén vén atyám rajtam, egy atyámfiának mindeneket megjelenték. Azúlta penig, miólta Angelica ez világbul kimúlt, azóta immár tízszer rekesztette be erős faggyal az szép forrásokat az erős tél, s az jó nyár is megannyiszor szabadította meg folyásokot, de mindennyi ideig is még csak emberjárta ösvént sem láttam, hanem csak itt bújdostam széllyel az erdőken. Mindennyi nyavolyás életemben is penig, noha már tíz esztendeje az mint mondám, hogy itt bolygok, nyomorgok, sem az rút havasokon való keserves bújdosás, sem édes hazámtól

való messze távozás, sem éhség, sem szomjúság, sem hó, sem hideg, sem eső nem felejtette el velem az én szerelmes egyetlenegy lelkemet.

LICIDA: Bizon ha sem az nyavolyás élet, sem az messze távozás nem olthatá, sőt meg sem lágyíthatá benned az te nagy buzgó szerelmedet, ennyi sok esztendőknek mégis meg kellett volna enyhíteni, mert tudó dolog, hogy az esztendők még az követ, vasat is elfogyatják.

CREDULUS: Oh azok sem, egy szálnyéra is, sőt egy mákszemnyire sem mosdolhatták ki az Angelica ábrázatját. Őmaga az szerelem önnen két kezivel, lelkemnek kellő közepette metszette vala bennem. Így azért immár midőn az időnek hosszú voltával sem várnám semmi könnyebbségemet, csak azon járok vala, hogy az Angelicához valamennyire hasonló kegyest találhatnék. Egykor azért, sok heában keresésem után, láték egy vízparton egy igen szép asszont, hogy az tudatlan halakot horogra csalogatna, kinek kegyes személye annyira hasomlónak tetszék az szegén Angelicához, hogy ha bizonnyal nem tudtam volna szegénnek az átkozott méreg miatt való szörnyű halálát, százszor meg mertem volna esküdni, hogy ugyanaz az Angelica.

LICIDA: Énnekem úgy tetszik, hogy az oly szerelmes embernek, ki távol vagyon szerelmesétől, nem kétes könnyebbségére esik, ha másat lát szeretőjéhez hasomló képet vagy termetet.

CREDULUS: Ingyen jól meg sem nézhettem az ő szép világoskodó szemeit, hogy mindjárt érzém erejében szívemnek hatni az szerelemnek titkos langját.

LICIDA: Mint jártál oztán vele? Szóltál neki?

CREDULUS: Talám tízszer tátottam fel az számot, hogy megjelentsem néki szerelmemet és mindenszer valami félelem rettente el. Kiben ugyan elhűltem, csak olyan voltam, mint az néma. Csak egyetlenegy szót nem tudék néki mondani, úgy megtartóztatta valami az nyelvemet. Az Asszony látván, hogy csak reá ámodám[73] vala, nagy szemérmetesen elpirula, s az vesszőt is, az kivel horgász vala, elejtvén, lehajtá fejét s nagy hallgatva egy sőrő bokorban ballaga, s elrejtezék előttem.

LICIDA: Ki hamar elment volt!

CREDULUS: Aznapságtul fogva, noha már kétszer hozta elő az jó nyár az ő gyümelcsét, az tél is annyiszor fosztotta meg az füveket az szép virágoktul, nemhogy ő én rajtam könyerülne, nemhogy siralmim mia esnék, de még inkább keményül ellenem s kegyetlenkedik rajtam. Ez azért oka, atyámfia, az én bánatimnak és siralmimnak; annak is, hogy onnan enél tovább nem bújdostam, hanem itt veletek az erdőben maradtam. Bizony, hogy azt hittem, hogyha szinte az én esedezésem s könyörgésem meg nem lágyinthatná is hozzám az Julia kemén szívét (mert Julia neve az vízparton láttam szép Asszonnak), talám Briseida az ő hív társa, ki egy igen tudós, okos asszonyállat, vagy szép szovával vagy bölcs tudományával megengesztelhetnéje az ő kemén szüvinek győhetetlen erejét hozzám. De az mint látom, csak heában fáradunk mindketten is abban, mert nem látom, hogy semmi kelne dolgunkban.

LICIDA: Hadjárjon, társ, ne essél kétségben s ne is búsulj felettébb az te szép szerelmesednek kemén természetén. Mi lehet keményebb az márvánkőnél, s mi lehet viszont lágyabb az víznél, mégis, ládd-é, hogy ugyan végre is meglikasztja az kemén márvánkövet az lágy víznek gyakorta való csepegése? Bízzál csak az szerelemben s könyörögg neki; reá felelek, úgy megtanít, mint járj érette s minemő mesterséggel vesd meg az hálót utánna, hogy ha egyikben nem is, de az másikban meg kell esni! Oztán ha ugyan semmi egyeb neked nem használhatna is, csak az idő is, lehetetlen, hogy valamelyt későre meg nem engesztelné hozzád őtet. Hallottam, hogy idővel ebnek foga kopik, déceg lónak is háta túrosodik. Én is penig valamiben használhatok, parancsolj és örömest szolgálok. Elmegyek, valami nádat szedek az ház héjára, hogy az eső reám ne csepegjen.

[73] Ámultam, bámultam

Actus I, scena III.

Suscipio injicitur ex Pastoris sermone Creduli de amore in Juliam Silvani[74]
Dienes, az Silvanus juhásza szól Credulussal

DIENES: Bestyék, lám ugyan jő az sok veszély fejemre, mint az sok légy az jungátára[75]. Olly nap nincs, hogy vagy juhaimot vagy kecskémet el ne lopnák!

CREDULUS: Ahon jő Dienes, majd megkérdem, ha látta-é az én szerelmes Juliámot. Hallad-é Dienes, láttad-é ma valahol?

DIENES: Vigyen el, csak nem mondom mi! Hagy békét, gondom vagyon most. Egy kecskémet lopták el, azt kell megkeresnem.

CREDULUS: Állj, mondok, láttad-é valahol?

DIENES: Láttam, csak nem mondám mit!

CREDULUS: Mi lehet, eszed vesztő?

DIENES: Hagy békét, ne szólj az Istenért!

CREDULUS: Mi dolog? Csak két szóra! Halljad, jámbor vagy Dienes!

DIENES: Lám, szinte mint egy döngebogár[76], úgy búsítasz! Mi köll?

CREDULUS: Mondd meg, ha láttad-é valahol az én tündérasszonyomot, az ki az én szüvemet ellopta?

DIENES: Ha eszemben vehettem volna, mikor szüvedet ellopta, egy kis darabot mégis elkértem volna az boglocskámnak[77], mert majd negyed napja, hogy semmit nem ött szegén! Hiszem bolondságot beszéltek, ti kik így szeretkeztek! Bolond, ha szüved nem volna, valjons szólhatnál-é vagy egy kukukkot? Vaj lopták volna el úgy az én kecskémet, azmint az te szüvedet tőlem, nem kellene most semmit fáradnom.

CREDULUS: No ageb, no! Mondd meg, láttad-é az én kegyesemet? Mondd meg!

DIENES: Mondd meg te is hát, ha láttad-é az én kecskémet?

CREDULUS: Láss agebet az zöld ágon! Mondd meg, ha láttad-é az én virágomot?

DIENES: Hogy tudom, micsoda az te virágod, ha meg nem nevezed? Látod, hogy rakva az mező az sok szép virágszállal s nevezd meg, melyik az. Én próféta nem vagyok.

CREDULUS: Mégsem tudod-é, ki neve? Én azt hittem, hogy az mennyiszer szólottam Uraddal felőle, hogy bár meg ne nevezzem is, tudod, mit akarok!

DIENES: Néma gyermeknek anyja sem érti szavát. Én sem érthetem mondatlan, te mit akarsz. Hanem tudom, mikor rezet mutatsz reám, köszöned azkor.

CREDULUS: Julia az, az kit keresek.

DIENES: Hohohó! Nem veszett volna neked még el az szemed fénye! Szép simácska ám az! Kövérke, pirosocska, jó őszecske, mint egy nyúlcímerecske![78] Oly fejér, mint az én ingem karácson napján! Az melle mint egy gyömbelő retkecske, az orcája, mint egy parlagi rózsa, az ajaka, mint egy kis megért cseresnye, oly fejér az foga, mint egy lisztlang, az orra vékon hosszúcska, mint egy lyukon hámzott salátatorzsácska, jó szaga penig mint az én cicskémnek[79] az kemencében! De halljad, en[80] az tanácsom, légy anélkül, mert bizony egyben hordjuk az gubát[81]!

CREDULUS: Miért? Mi gondod vagyon neked reá?

DIENES: Az, hogy Silvanus szeretője.

CREDULUS: Melyik Silvanusé, az Uradé?

DIENES: Az tat[82] bezeg!

[74] A pásztor beszédéből gyanúság támad Credulusban, hogy Sylvanus Júliát szereti.
[75] Sajtféle
[76] Dongó
[77] Baglyocskámnak
[78] Nyúl hasa vagy torka
[79] Cipó (?)
[80] Íme
[81] Összeveszünk
[82] Mondom

CREDULUS: Ne játszál!

DIENES: Ki vagy szegén? Mindenkor együtt vadtok az gazdámmal, mindéltig egymás nyakán csüggöttök, mint az harang az én bakom nyakán, s mégsem tudod?

CREDULUS: Lehetetlen dolog, hogy az ki énnekem ilyen meghitt, megpróbált barátom, minden titkomnak tudója, hogy az énnekem illy hamissat tenne!

DIENES: Azt nem tudom, mint vattok: hamisok-é vagy igazok, de ezt jól tudom, hogy Silvanus inkább szereti Juliát, mint az héja az kis tikfiat. No, maradj el, énnekem az kecskét kell megkeresnem, mert szolgálatomban tudják, ha meg nem lölem.

CREDULUS: Állj, mondok, várr édes bátyám, csak egy kevéssé! Halljad Dienes, Dienes. Elmegyik! Csak kár! Oh, keserves állhatatlan szerencse, micsoda új bút forralsz ismét fejemre! Kell hinni valjon, hogy Silvanus ilyen nagy árultatást míeljen valaha rajtam? Az ki úgy tetszett, hogy még az két szememnél is szeret inkáb vala engemet, én is mindennemő titkomot megjelentettem őneki, reá bíztam s reá támaszkodtam s reá hattam magamot! Nem tudom, mit higgyek, de míg besetétedik, végére megyek s kiveszem kétségemet belőle, s ha ugyan igaz lészen az juhász szava, meglátja hitemre, hogy úgy állom meg bosszúmot, az mint olyan áruló érdemli.

Actus I. scena IV

Silvanus Amore Juliae incensus partim carmine, partim soluta oratione deflet et absentiam et crudelitatem Juliae[83]
Silvanus szól őmagában nézvén széllyel Juliát

SILVANUS: Csak egy ösvényen sem tudom az én szerelmes szép Juliámnak kisded nyomát! Ej, jól juta eszemben, néha amaz völgyen látám, hogy hol léppel, hol kelepcével madarászdogált! Majd azfelé ballagok, s nyugodván az jószagó füvekben, mégis énekeldegélek, s úgy mulatom el addig az időt, míg valahol megláthatom itt az tengerszakadék mellett.

Ó, nagy kerek kék ég, dicsőség, fényesség, csillagok, palotája,
Szép zölddel béborult, virágokkal újult jó illatú föld tája,
Csudákat nevelő, gállyákot viselő nagy tenger morotvája!

Mi haszon énnékem hegyeken-völgyeken bújdosva nyavolyognom,
Szörnyű havasokon fene párduc módon kietlenben bolyognom,
Tövis közt bokorban, sok esőben, hóban holtig csak nyomorognom?

Medvéknek barlangit, vadak lakóhelyit mi haszon, ha béjárom?
Emberek nem lakta földön ily régolta mi jutalmomat várom?
Ha mindenütt éget szerelem engemet, mind búm, kínom csak károm.

Sokszor vadászással, szép madarászással én mind csak azon voltam,
Hogy nagy szerelmemet, ki forral engemet, szívemben mint megoltsam,
De semmit nem nyertem vele, sőt vesztettem, mert inkább égtem, gyúltam.

Mert valahol járok s valamit csinálok, elmémbe mind ott forog
Julia szép képe, gyönyörű beszéde, lelkem érte forr, buzog,
Valahova nézek, úgy tetszik szememnek, hogy mind előttem mozog.

Noha felmetszette szívem közepette Cupido néki képét
Gyémánt szép bötűkkel maga két kezével, de mégis szép személyét,
Nézni elűz engem, noha nyilván érzem, hogy csak vallom gyötrelmét.

[83] Silvanus, kit Júlia szerelme éget, részint énekekben, részint kötetlen beszédben siratja Júlia távollétét és kegyetlenségét.

Más kegyes is engem szeret, de én őt nem, noha követ nagy híven,
Azért, mert az Isten, csodául nagy bölcsen, csak Juliára éppen
Minden nagy szépséget e földön úgy szerzett, hogy senki szebb ne légyen.

Oh, énreám dühödt, elvesztemre esküdt igen hamis szerelem!
Miért nem holdultatsz meg annak, kit jártatsz utánam szerelmessen?
S mire kedvem ellen gyútasz ahoz engem, aki még nyerhetetlen?

De te törvényidnek, noha csak vesztenek, kételen kell engednem,
Zsámolyul vetettél, rabjává ejtettél mert Juliának engem,
Kínját, hiszem csoda, hogy mintha jó volna, oly örömest viselem.

Mint az leppentőcske gyertyalang közibe magát akartva üti,
Nem gondolván vele, hogy a gyertyalang heve meg is égeti, süti,
Szívem is ekképpen Julia szevében magát örömmel fűti.

Hatalmas szemei, haragos beszédi engem noha vesztenek,
De minden szépségnél, minden szerelemnél mégis inkább tetszenek,
Rajta esik, hal, vész lelkem, s csak az nehéz, hogy tart számkivetettnek.

De ám akar medgyen vélem bár szerelem, szabad légyen már vele,
Csak hogy ezt engedje kínom érdemébe, hogy amint felmetszette
Juliát szívemben, szinte úgy versemben is tessék meg szép képe.

Actus II, scena I.

Julia magában szól, elmélkedvén régi szerelméről

JULIA: Nem hiszem, hogy ég alatt, föld kerekségében, asszonyállat énnálamnál nyavolyásb, szerencsétlenb ez világon lehessen senki. Én az én atyám házától, az hol nagy gazdagon, nagy kényemre felnűttem s nevelkedtem vala, holott szép lágy puha ágyon háltam, most messze kibújdosván, az kietlenben élek s gyászot viselek, ágak közé földen, köven hol heverek. Bizon, hogy minden hitem ez volt, hogy nemsokára véget érne az én keserves bujdosásomban az nevemnek s állapotomnak elváltozása, hamarébb is megtalálom így az én lölkemtől szakadt Tyrsisemet. De igen megcsala az reménség, mert látom, hogy mégsem elégedett meg az gonosz szerencse az én keserő búmmal. Oh, régi átkozott s igen gonosz szerencse, mért adád, hogyha ilyen hamar akarál tőle megfosztani? Oh, kegyetlen, istentelen irégység, ha immár minden jómtól megfosztottál, fosztottál volna meg életemtől is, hogyha az én szerelmes Tyrsisem méreg mia alított engem megholtnak lenni, s azon való búában adta bújdosásra magát, adtad volna, hitt volna bizon dolgot, s holtam volna meg ugyan valóban, hogy ok nélkül ne bujdosnék miattam nyomorultan ez világ kerekségében széllyel, szegén nyavolyás!

Actus II, scena II.

Briszeida s Julia szól egymással

BRISZEIDA: Isten adjon jó napot Julia, meg hozzád jüvék!
JULIA: Valami nagy gondod vagyon most? Ne bántson, Istenért kérlek!
BRISZEIDA: Nesze mit beszél? Azt sem tudja, mi szóm vagyon vele!
JULIA: Talám tudom. Fogadjuk, ismét az Credulus szerelmiről s akarsz egyéb hű szokásod szerént trécselni velem s előttem!
BRISZEIDA: Reá találád. De csak egy kicsin dolgon esedezik szegén, kit ha meg nem engedsz, embernek sem tartlak, hanem kőnek ezután. Csak azon könyörög, nészed, hogy előttem beszélhessen vagy két szót veled.

JULIA: Jaj, jó Briszeida, mit beszélsz? Lám azelőtt is sokszor megmondottam, hogy mindketten csak heában halásztok, afelől mást kereshettek. Kérlek Istenért, mondd meg neki, vesse másban reménségét, mert előbb elfut az oroszlány az szarvas előtt, mint én elváltoztassam az én tökéllett s elvégezett tiszta szándékomot.

BRISZEIDA: Ki kemén vagy. Bárcsak ezered részét érzenéd is az fájdalomnak, kiket ő szenved éretted, nyavolyás, bizony megszelídülnél s jobban beszélnél! Ha csak azt sem akarod szegénnek megengedni? Nem-e?

JULIA: Lám, mondom, hogy nem, nem, nem! Még sem érted-é?

BRISZEIDA: Vaj esztelen, leszen még oly idő, hogy ez mostani dolgodot bizony megbánod; olykor, mikor nem tehetsz róla, akkor fordítanád meg örömest az szókot, ha lehetne, de késő lesz akkor! Ilyen szép s ilyen nemzetes, s ilyen jeles legén szeret tégedet, kinek sohol itt az környékben nincsen mása, s mégsem kell neked? Nem olyan ám az, mint némely tejes szájúk, kiknek minthogy serte snincs az orcájokon, azonképpen okosság snincsen fejekben. Hallod, mely hajlandók s mint nyargalnak s mint változnak tétova az szerelemben. Akarmely szépecskék tekintésre is, de oly könnyen mozdulnak mint az aszú levél, akarmi kis szél előtt is. Talám azt hiszed, hogy rút vele, hogy ilyen szakálos? Hiszem azzal szép az fírfi! Mit ér az fa zöld levél nélkül s az ló is minemő az serén nélkül? Az madarak tollokkal, s juhok gyapjakkal ékesek, s az legénnek is az szakála ad szépséget, tekéntetet és böcsületet.

JULIA: S no medgyünk neki, ha szakálos? Metszek a szakállal, aggságával, nemzetségével, s akar okosságával, ha semmit nem gondolok őmagával?

BRISZEIDA: Ha mindezekkel nem gondolsz, gondolj gazdagságával! Nincs itt sohul nálánál marhásb ember, s ha azzal nem gondolsz, ottan csak az tudományával gondolj! Hiszem tudod, minemő bölcs, hogy csak énekét is külemb külembféle szép nótákra mond, az erdők is ugyan zöngenek, az madarak repösnek bele, sőt még az szép vadak is örülnek örömekben, de még Ekho is, noha tündérasszon, megfelel néha verseire, mikor valamiről szól neki, s ezt nem szereted ám te? Neszhetsze, talám azt akarnád, hogy felakasztaná magát éretted?

JULIA: Attól nem kell félteni, nem veszti el magát, nem hirtelenkedik vele! Bár ne félts, nem oly berce[84]!

BRISZEIDA: Miben tetszik meg inkább az halandó természet, az kegyesebb s nemes erkölcs, mint ha azt szereti ember, az kit tisztességére szeret? Felette bízol jó leányom szépségedhez, ifjúságodhoz! Nem tudod-e, hogy szépség keves ideig tart, s igen mulandó, romlandó jószág az emberben s oly, kit az idő is, nemcsak az betegség vagy gondviseletlenség vehet el embertől? Ne kételkedjél azért, ha szinte oly fejér vagy is mint az hó, s oly piros mint az Rózsa, mert tudod, az hó is hamar elolvad, s az Rózsák is hamar elhullnak.

JULIA: Csak heában, heában hányod az borsót az falra, csak heában hegedőlsz az malomban, mert nem szeretem, sem most sem ezután, hiszem érted immár!

BRISZEIDA: Nem tudom, mi vagy ez három kezől: Kegyetlen-é, vagy istentelen vagy talám az szégyentől rettegsz, s abban nem mersz szerelemben élni? Annak módját leljük. Ez széles világ tudja, hogy még az menybeli Jupiter is forgott szerelemben! Szeretője kedvéért néha bikává, s néha aranyessővé, s néha emez-amazzá tűnt!

JULIA: Oh, lám ugyan megkeserítel! Te az szerelmet beszéled nekem, én pedig tudom régen mi űző, mert sok ideje immár, hogy keserves nyilait hordozom szívemben! Régen ismerem immár súlyos voltát az átkozottnak! Most sem egyébért lakom az erdőben, hanem hogy híven és igazán szeretek s fogadásomban tekéletesen megállok, még élek!

BRISZEIDA: Nem értem vérem, mit beszélsz? Szólj nyilván, édesem!

JULIA: Hadjárjon! Ne keseríts ennél is inkább, másszor oztán megmondom.

BRISZEIDA: Értem szavából, hogy jól esmeri az szerelmet, noha azt tetteti, mintha nem esmerné. Ha azért nem kedveled Credulust, hogy juhászember, az semmi, mert Apollo is őrzett barmot szerelméért, Adonis azonképpen, de azért sokszor feküdt ölében Venusnak. Ha szégyenled; azt gondolod, hogy talám végére is szemedre vetné s azt mondaná, hogy temagadnak is volt kedved az ő szerelméhez, az semmi, bár engedett legyen az, hogy reám

[84] Buta (?)

veszem, hogy önmagam elhitettem vele, hogy immár te ingyen se tudtad, hanem én csaltalak meg, s ő is erővel vett reá s még őmaga is azt fogja mondani, hogy egyigyő menyecske levén, nem állhattál ellene az ő hatalmának is, s az én csalárdságomnak is.

JULIA: De csak kár, hogy szólasz, mert bizon semmi nem kell benne. Szintén elkésem miattad. Elmegyek Mirtinámhoz, amaz domb megett vár, hogy együtt madarásszunk.

BRISZEIDA: Eredj, eredj! Nem hadlak, míg megesel, mert az sok vágással dől le az nagy fa. Ennél keményebbet is engeszteltem én meg! Hadd csak élnem, mégy még, megládd, kegyetlenke, ha talám nem tudom mint kerőlnél is!

Actus II, scena III.

Sylvanussal az régi szeretője Galatea szól

SYLVANUS: Oh, siralmas nap, hogy sehol nem találhatok az én édes szerelmes Juliámot!

GALATEA: Egészséggel, lelkem Sylvanus!

SYLVANUS: Istenért kérlek, hagy békét, tarts dolgot, nem kellesz.

GALATEA: Volt az ideje, hogy köllettem. Nem űzsz vala így el akkor, jól tudom, hogy immár elvetettél előled, maga egyszer az én kezeimet mondod vala gyönyörűségeseknek, hóhoz, fejér liliomhoz, alabástromhoz, azokhoz hasomlítod vala: az én szememet penig az te magad szemed világának nevezéd vala, kikkel bár kedvetlen, vagy nem akaratommal tekintettem is reád; boldognak mondottad magadot utánna. Ha penig csak hozzád szóltam is félesztendőben egyszer, nem tudtál erömedben mit tenni. Sőt egyszer valami hitván gombostűmet is kaptad vala el, kivel az fátyolt egyengetém az fejemen, az jut-é eszedben, mint szeretéd, mint böcsülléd? Úgy tartottad mint egy szűfájás ellen való ereklyét! Ha azért akkor oly igen szerettél s mindenem oly igen tetszett, most miért gyűlelsz oly igen? Miért űzsz el? Mi okáért futsz én tőlem? Miért nem szólsz velem? Valljons nem azon haj, kéz avagy száj-é ez most is, az mint azelőtt volt?

SYLVANUS: Azt nem tagadom. De akaratja egyikünknek sem az most, az ki akkor volt. Jut-é eszedben, hogy az bárányfi sem ója jobban magát az farkastul, mint óvod vala akkor magadot éntőlem. Akkor, (mondok) mikor az édes szerelmesemet érted elhagyván, inkább szeretlek vala téged, mint az gerlice az ő egyetlenegy társát. Én is azért mostan inkább gyűlöllek, mint az kígyó az pávát. Ha te akkor mosolgottál az én siralmimon méltó, hogy én is vigadjak s nevessek most az tieden. Az mikor én akartam, te akkor nem akartad. Viszont azért én is nem akarom immár most, az mikor te akarnád, csak ennek okáért, hogy valamit kívántam, szerettem, azt most mind gyűlelem s utálom.

GALATEA: Tudja az igaz Isten, hogy akkor sem gyűleltelek én tégedet, ha szintén valami idegennek mutatám is magamot hozzád, azt az emberek nyelvétől való féltemben is míveltem. Főképpen azért, hogy az tökélletességet s töredelmességet akartam benned keresni, s oztán hogy kevés keserő után jobb űzőven[85] esnék az szerelemnek édes gyümelcse. Ah, Sylvanus, Sylvanuk, ki méltán viseled az neved, tudniillik, az vadember nevet, mert nemcsak szódrul s dolgaidról, hanem nevedről is megtetszik az te vad természetednek kegyetlen volta! Tudom, jól tudom, hogy Juliára veszett eszed, ki igaz, hogy nálamnál ifjabb, de hozzád bizon sem hívebb sem tökéletesb, s ha szintén oly ifjú nem vagyok, mint ő, de rútabbnak ugyan nem tartom azért magamot nálánál én is. Az mi penig igazságot, hívséget s tökéletességet illeti, arra sem ő nálánál, sem másnál senkinél ez világon alábbvalónak magamot nem tartom. Sőt ha valami dicsíretet vagy jutalmat érdemel ez világon emberek között az tiszta és tökéletes jámborság, én vagyok az, ki bátor szívvel merek azzal kérkedni, hogy egy állat ez föld kerekségében senki nincs, ki annak jutalmát s hasznát igazabban s méltábban megérdemli nálamnál.

SYLVANUS: Elmegyek előle, mert az napestig sem hagy békét!

GALATEA: Juss fuss! Nézsze, mint megyen az kegyetlen! Oh, én keserves szerencsém, mely sanyarúképpen gyötresz engem, hogy azt követnem, az után kell fáradnom kedvem ellen

[85] Ízűen

is, az ki elfut előttem! Oh, te hamis szerelem, miért erőltetsz annak szerelmére, az ki ilyen igen gyűleli szegén fejemet? Mostan veszem eszemben, hogy igaz volt, az mit egyszer beszél vala énnekem Briszeida, az szerelemnek igen tudós Doctora, hogy az kit ember merésznek, szorgalmatosnak véll az szerelemben, arra igaz, hogy ritkán köll csak jó szemmel is tekinteni, hogy ne haggyon ember bizodalmot magán venni, ne alítsa ember köz marhává, hanem szájon kell viseldegélni jó reménséggel, úgyhogy az kedvetlen tekéntet is kegyelem gyanánt essék neki, de azért ember oztán, ha megtapasztalja tekéletességét, s nyilván látja, hogy nincs mit félni tőle s miért kételkedni hozzá, azkor oztán jó kedved mutasd hozzá neki, hogy az reménség ki ne űzze az szerelmet szívéből, mert igen ritkán szokott az szerelemnek újonnan gyúlt tüze oly sokáig égni, hol reménséget nem raknak reá s bizodalommal nem gerjesztik. Oh, vajha fogadtam volna s nem kegyetlenkedtem volna azkor ellene, az mikor sok próbálás után nagy szántalan dologban megbizonyította vala tekélletes szerelmét hozzám! Most bezzeg nem nyelnék ennyi keserő sok bút!

Actus II, scena IV

Briszeida szól Credulussal

BRISZEIDA: Ám lásd, ám, ha ilyen rossz ember hazugságához képest kell kétséget s gyanóságot fejedre venned! Csudálom, eszes ember lévén, hogy ezféle bolondságot hiszesz. Egy csepp igazság nincs abban! Hamarébb laknak az halak az száraz homokon, mint az Sylvanus felől én ezt elhiggyem.

CREDULUS: Hát immár mi hasznáért mondta Dienes énnekem, olyan együgyő parasztember valván, ha igaz nem volna? Hohó, most veszem eszemben, mint sétál volt gyakorta alá s fel Sylvanus uram az Julia háza előtt!

BRISZEIDA: Egyéb szükségéért nem volt-é szabad azon előmenni?

CREDULUS: Mi szükség volt valjon szintén olyan gyakorta ballagni alá s fel? Vaj, hogy nem tudod, hogy az horgon vagyon az eledel, kire az halakot csalogatják?

BRISZEIDA: Ott vagyon az icce csak nem mondom mi! Felséges Isten, valjon szeretett-é valaha valaki, hogy mástul nem féltette volna szerelmesét, s ki ugyan ne kételkedett s gyanakodott volna szerelmeséhez soha?

CREDULUS: Ok nélkül bizon igen bolondság, az ki gyanakodik, de az minek ember bizonyos jelét látja, annál is nagyobb bolondság, ha mégsem veszi eszében!

BRISZEIDA: Valjon melyik jelben esmered, hogy szerelmedben elárult Sylvanus?

CREDULUS: Micsoda nagyobb jel köll annál, ha látom, hogy Julia, ha csak reá tekintek is, ottan lehajtja fejét, elfordolván tőlem, menten megyen előlem! Kicsoda oly vak, az ki okát annak esziben ne vegye?

BRISZEIDA: Nyavolyás, ki álmos! Serkenn fel szegén s teröld meg szemedet! Nézhetsze mivel álmodnak néha őmagokban az szerelmesek! Halljad, uram fia, csak most kezdett-é ily kemén lenni Julia hozzád? Tekintett-é inkább valaha jobb szemmel reád? Valljons hol trécselt s hol nevetkezett Kegyelmetek egymással s ki látta, hogy Sylvanussal nyájaskodott volna? Láss-é balgatak, mint vagyon?

CREDULUS: No hadjáron, az nap el nem megyen s el nem nyugszik addig, hanem nyilván végire megyek valamint s valahogy járok, mert az minemő búsulás lelkemre szállott, amiatt lehetetlen dolog, hogy csak egy csepp nyugodalmam is lehessen, valóban, míg nem értem az dolgot mint vagyon.

BRISZEIDA: Oh dühös gyanóság! Mely igen elfolyja embernek szívét az te halálos mérged! Ím, mely hamar betölted keserő méreggel az oly szűveket, az kiket az szerelem gyönyörűséggel s édességgel táplál! De te Credulus, énnekem ezután békét hagy! Ne kunyorálj utánam, ne tudakozzál tőlem, ha Julia enheszik-é hozzád vagy nem, se ne supplicall[86] azon, hogy őtet hozzád hajtsam, hanem fogg máshoz, mert azért hogy ily hamissat hiszesz felőle. Mert ha ezután melletted szólok bár!

[86] Könyörög, esdekel

CREDULUS: Látod-é, szép dolog, Istenemre mondom, még ő haragszik, hogy káromon törődöm! Semminek tartod te azt, hogy ilyen nagy szerelmes jómtól, sőt az éltető lelkemtől fosztják meg szegén fejemet?

BRISZEIDA: Istenért, ne bolondoskodjál s vesd ki szűvedből ez ok nélkül való hamis gyanóságot, s higy meg engem is valaha vagy egy dologban! Mert én tudom, mit beszélek s fogadd szót, könyeregg Juliának, ne gondolj véle, ha szinte haragosan tekint is rád. Nem látod-é az tulok is mit mível, mikor megszelheszik[87], mint rúg kapál, ölklel, de azért ugyan nemsokára megszelédül s viseli az igát. Az régi fenyűfa is elég kemén, de azért sok vágással ugyan ledűl, sőt még az erős kősziklákon is megtetszik néhol az hangyanyom is, ahol sok hangyák járnak. Könyörögg csak gyakran, fohászkodjál, sírván előtte, tudd, hogy nem ártasz véle.

CREDULUS: Veszek! S te nem akarsz-é hát azután mellettem szólni? Nem elég-é, hogy elárula Sylvanus, hogy te is elállasz mellőlem? Az mi az neki való könyergést illeti, azt én nem tudom, de mondd meg, ha ugyan nem akarsz-é ezután szolgálóm lenni előtte?

BRISZEIDA: Ne adja Isten, hogy én megszűnjem valaha teneked szolgálni! Sőt jó lelkiesméretem szerint mondhatom, hogy sehol senki sincs jobb akaród neked énnálamnál, s ha az erdő szólhatna, azal bizonyítanám, hogy szántalanszor szólottam melletted Juliának. De hogy azt hagyom, magad szólj s könyerögg neki, azt csak azért mondom, mert nekem úgy tetszik, hogy foganatosb sokkal akarmely asszonnál is az szerelemnek maga szava, mint izengetése s az írás, de sem az követ, sem az levél nem jelent alázatosságot, sem bocsát szíve szerint oly fohászkodásokot, sem oly keserves könyveket nem hullat, mint az szokott szeretője előtt hullatni, az ki az levelet vagy az követet küldette ki, mikor szeretőjével beszél. Úgy tetszik, hogy mindet, az mit szól, Cupido vagy Venus őmaga súgná fülében.

CREDULUS: Meglehet, hogy talám fog valami végre, ha nem mindjárt is, embernek buzgó könyergése az olyan asszonnál, az kinek dicsőséges színe az emberi képet meg nem haladta, vagy az, ki csak oly, ha igen szép is, mint ez világon kivált szépek kezől egyik. De nem nagy lehet itt az dolog. Ládd-é, minemők ennek az szemei, s mivel szepb akarmely tündérasszonnál is, midőn tétova kegyesen dűtögeti, mely nagy szerelemmel szikráznak széllyel! Kikkel néha, mikor akaratjával vígan tekint reám, tudod, mint az hó az verőfényben, úgy olvadok el az ő szerelmiben. Miképpen hogy az leppentőcske az gyertyalanghoz való erömiben az gyertyalangban akartva üti magát, én is erömest fűtem az ő kedvéért nagy szerelemben lelkemet. De viszont ha kedvetlen tekint reám mint az bálván, csak el nem esem, mint reméntelen ember ijedtemben, csak elhalok s elhülök előtte, ki miatt minden színem ottan elváltozik. Néha mint egy néma, csak szólni sem tudok s annyira vagyok, hogy ha az véghetetlen keserőségből valami jótételeddel ki nem mentesz, majd életemnek is vége leszen. Tűled függ azért, édes Asszonyom, az én életemnek minden reménsége.

BRISZEIDA: Ne keseregg. Ím fogadom, hogy ismét szemben megyek véle. De ha valahogy ezenben Julia, az te szerelmes ellenséged reád találj, ha szintén meg nem mersz is véle víni, de el ne fuss előle, hanem vess ellene neki, ha vágni nem mersz is hozzá. Ne félj semmit, ha szintén haraggal lőtt reád szemiből az szerelemnek tüzes nyilával, mert gyakorta elöljárója az igaz szerelemnek az keménség s az ellenkedés.

CREDULUS: Azt mívelem, az mit mondasz. Ím, ide kell egy barátomhoz mennem. Isten hozzád. Ajánlom szolgálatomot s az én életemet is.

BRISZEIDA: Nem kell annak ajánlás, az kitől szorgalmatos gondviselés vagyon. Eredj, viseljen Isten s az szerelem jó szerencsével.

Actus III, scena I.

CREDULUS: Ahol látom távul, hogy az ágak között egy igen szép kegyes jődögél. Úgy tetszik, az mint az kipirul, esmérem, hogy Julia, ha az szemem meg nem csal, ki Juliánál egyebet nem tud nézni. Ő bizon, ő! Oh, boldog virágocskák, kik viselitek az ő áldott lábacskáinak nyomdokát, ugyan irillem, hogy lábaival illet benneteket meg. Most ideje

[87] Megvadul

immár az én nyavolám beszélésének és gyógyításomnak. No hozzá hát én nyelvem s szólj neki és kegyelmet kérvén nyerr segedelmet tőle! Mit félsz? Hiszem lám ő maga az szerelem bátorít s tanít, mit köllessék szólnod! Oh, te felséges szép Venus asszon, adj, kérlek, oly erőt s oly hatalmot most énnekem, nagy keserves szolgádnak, hogy gerjeszthessem fel ennek szívében siralmas könyergésemmel az kegyességet s kegyelmességet.

[Juliához fordulva]: Szép virágok közt járó szép virág, Isten töltse be minden kívánságodot!

JULIA: Az gondom most, hogy veled trécseljek!

CREDULUS: Ha valaha csak egy mákszemnyire megestél valaki könyergésén, állj az élő Istenért, ne siess ilyen igen el tőlem! Érzed-é, hogy az verőfén is mely heven süt mostan? Nincs semmi, ládd, sem madár, ki most az árnyékon nem nyugodnék, vagy csürge pataknál az jószagú füvekben, vagy ágak közett fán az hűvesben! Állj, kérlek, egy kevéssé s ne tilts el siralmas szemeimet az te régen kívánt szép szemeidnek nézésétől! Vedd hozzád az én esedezésemet s engedjed hallgatnom az te szódnak gyönyörű édes beszédét! Nem vétek bizon könyergésemmel semmit te ellened, és majd ugyan elmehetsz oztán, mert még igen fönn az nap!

JULIA: Mondd el hát gyorsan versed, ím meghallgatom. De mi hasznod benne, ha tudod, hogy csak kár, hogy beszélsz?

CREDULUS: Tudod, szerelmes édes egyetlenegy lelkem, hogy azúlta immár kétszer ruházta zöldben az kedves tavasz az széles földet, megadván az füveknek is az szép virágokat, az fáknak is külemb-külembféle szép gyümelcseket, az miúlta szerelmedre felgerjesedvén szép szemeidnek mennyei világosságával szívemet édesem, eltolvajlottad. Azúlta magad vagy bizonságom, hogy mind csak az utánad való keserves kiáltásim zengettek ez vad erdők között. Hovatovább mind csak kegyetlenkedtél rajtam.

JULIA: Az mikor az emberek az juhokat az farkasra bízzák, s az mikor az fülemilék az tengerben szóllanak, akor leszek én is kegyes s szerelmes hozzád.

CREDULUS: Ki hinné, fölséges Isten, hogy ilyen angyali szépségben, efféle kegyesnek szemiben ilyen nagy istentelenség és szernyű kegyetlenség uralkodnék? Talám ím ez repedezett kőszikláktúl születtél? Vagy Cartago határiban oroszlántejet ittál? Vagy az armenei párduszok csöcseit szoptad, az minemő kegyetlen vagy? Az szép Diana, az vadászásnak istenasszonya, gyakran elhatta mulatságát, s figyelmetessen hallgatta az én verseimnek siralmát, sőt még az erdők, hegyek, völgyek, berkek, kövek is hallván az én keserves énekimet, mellettem keservesen megzengettek. Csak te egyedül, szép Julia, hogy istentelenképpen nem könyerülsz rajtam, sőt látom, hogy szintén úgy élsz kínommal s könyhullatásimmal, mint egy kedves eledellel!

JULIA: Tisztes kis eledel bátor! Nem veszed-é eszedben szegén, hogy inkább idegenítesz, mint édesítesz magadhoz effelül engem, ha sírsz minduntalan előttem? Mint veszekedel? Mint gyötred magadot?

CREDULUS: Kételen vagyok vele, mert az nagy szerelem és az te szépségedtül megbírt eszem s felgerjedett kívánságom erőltet reá. Szólnom kell azért s sírnom, nem hallgathatok akaratom ellen is, azért az szerelmet szidjad bennem, kegyetlen, s ne engemet; jóllehet én sem képtelen, sem tiszteletlen, sem lehetetlen dolgot nem kívánok, hanem csak azon könyergek, hogy ne legyen ellened, hanem legyen szabad bátran szép szemeidre néznem.

JULIA: Bizon szánom veszett nyavolyádat s bánom, hogy az igaz szerelem miatt vallasz ennyi sok bút, s bánom azt is, szívem szerint, hogy ha akarnám is, nem segíthetek s nem könnyebbíthetlek semmivel. Azért lássad, mert engemet csak heában igyekezel hozzád hajtani.

CREDULUS: Ha az Isten mind az mennyei s földi szépségeket épen s dicsőségesképpen teremtette, nem tudod-é, hogy oly szintén az kegyesség nélkül, mint az jó kút az forrás nélkül s mint az szép fiatal zöld ág gyümelcs nélkül. Ha azt tartod, hogy nem érdemlem az te szerelmedet, ámbár ne szeress engem, csak engedd ezt, hogy én szeresselek tégedet, s ha szintén nem kedveled s.nem becsülled most is, csak ne utálj teljeséggel az én szerelmemet, s ha szerelmesed nem lehetek is, legyek ottan csak rabod, még élek.

JULIA: Nem kell sem szerelmed, sem szolgálatod, se rabságod, akarki szeretője, szolgája, rabja légy, csak nekem hagy békét. Én elmegyek. *[Elmegy.]*

CREDULUS: Ne siess, én édes fényes Napom, mert ha te elmégy, én majd úgy maradok az keserőségben, mint az setétségben! Úristen, mit vétettem oly nagyot ellened, hogy hozzám nem engeszteled? Óh, szerelem, szerelem, mikor szegtem meg az te törvényedet, hogy ellenem így keméníted? Lám, senkit nem gyűlöltet énnálamnál inkább ez világon! De mit panaszolkodom heában, ha mind csak Sylvanus ennek az oka. Háládatlan, tekéletlen rossz ember, tetűled reménlettem segítséget, tetűled vártam minden jót, neked jelentettem meg minden szerelmes kívánságimot, igaznak alítván téged, áruló, s nézhetsze mint árulsz el! De bár reméntelenül haljak meg, ha magam két kezivel nem állom bosszúmot meg rajtad!

Actus III, scena II.

Sylvanus beszél az Tündérasszonnal, Ekhóval

SYLVANUS: Nappal vagyon az féléken nyulaknak az agarak, vizslák miatt bántások s az halaknak is nappal vetik meg az hálókot s horgot, s az szántó barom is akkor viseli az igát. De éjjelre kelve midőn az fényes hold feiterjeszti világát, mind nyulak, halak, barmok békével nyugosznak. Csak egyedül nekem, hogy sem éjjel, sem nappal nincs semmi nyugodalmom, mert mind éjjel-nappal csak az szerelem tüziben égek. De majd ez kőszálnak panaszolkodom énekemmel:

Ó, magas kősziklák, kietlenben nőtt fák, kik nagy szerelmem tüzén
Igaz bizonságim vadtok, mert kínjaim tudjátok, szinte mint én,
Ki látta világon, hogy így nyomorogjon más, mint én, veszett szegén?
Echo: én.

Ki felele nékem? Távul az edőben lőn ugyan valami szó,
Talám egyik tündér jár itt valamiért vagy valami nyúlászó;
Ha ló nem nyerített, ki itt csörögetett, lévén lábain békó?
Echo: echo.

Echo, te szóllasz-é, mond meg, ha tudod-é ki vigasztalhatna?
Búm helyett örömet, halálért életet nekem ki adhatna?
De mond meg ki neve, kit jóknak felette szívem inkább kévánna?
Echo: Anna.

Az bizony, megvallom, de jó szolgálatom, mond meg, ha kell-é vagy nem?
Az én szép Juliám, leszen-é jó hozzám, vagy mind csak ily kegyetlen?
Hogy régen szolgálom, leszen-é jutalmom, köll-é jót reménlenem?
Echo: nem.

Kegyetlenségéért, tűrtem sok kínjáért hát még Istentül sem fél?
Ilyen szép személyben, mint kedves fészekben kegyetlenség hogy-hogy él?
Mert mint nyelved beszél, búmmal én hiszem él, hogy ily igen nem kímél?
Echo: él.

Ó, hova legyek hát, tűrvén ennyi kínját, kivel vett körös-köről?
Nincs út szerelméhez, mert immár elvetett ez kegyes szemei elől,
Vetett gyötrelemre, kiben megöl végre, amint látom, hogy gyűlöl.
Echo: öl.

No csak mutasd módját, mint olthassam langját szerelmemnek, ki csak nő,
Vagy hogy így szeretem s kegyelmét nem érzem, netalám oka nem ő,
Hanem más gonosz nő, ördöngős bűvölő, mert kegyes ő, sem mint kő.
Echo: ő.

Hát medgyek én veszett, kit szerelem éget s kit már hozzá nem fogad?
Szívem régi búmban, mint szép virág nyárban, ím látod, hogy úgy hervad,
Azért add tanácsod, szánjad nyavolámot, ha sebemet gyógyíthadd.
Echo: hadd!

Vajha elhagyhatnám, volna mi nyavalyám? De ha lelkem mint gerjed,
Mikor szép orcáját, mint pünkösd rózsáját, látom hogy pirul, terjed,
Ha szép voltát látnád, elhadni nem hadnád, nézd meg csak és esmerjed!
Echo: merjed.

Nem merheti szívem, hanem ha két kezem végez ki életembül.
No tőrrel, méreggel nagy búmot verem el, mert kiestem kedvébül,
Látom, hogy csak gyűlöl, énnekem nem örül, s rajtam nem is könyörül.
Echo: örül.

Ó, vajha örülne, s szerelmébe venne, veszne szüvem bánatja,
De nem azt jelenti kemény tekinteti, s az mint magát mutatja,
Hogy esmét szeressen, nem adja az Isten, noha lölkem, imádja.
Echo: adja.

Ha Isten azt adja, leíkem viszont áldja nevét minden időben:
Hiszem is, megadja és szívét fordítja még végre szerelmében
Vidám Juliának, ki egyike annak, kiknek hazájok a menny.
Echo: Amen.

Actus III, scena III.

Briszeida szól Sylvanussal

BRISZEIDA: Az mint Juliától értem, nem ok nélkül panaszolkodott az szegén Credulus, mert azt mondja Julia, hogy úgy jár utánna Sylvanus és oly szakadatlan tőle, mint az galamb édes felétől.

SYLVANUS: Ihon jű Briszeida! Immár nem kérdezkedhetem többet Ekhótól magam felül.

BRISZEIDA: Ihon vagyon az áruló Sylvanus! Ezt kelle Credulussal mívelned? Soha nem hittem, hogy ilyen hamis légy neki!

SYLVANUS: Sem ujja, sem galléra, eb vegye magára! Kérlek, ha lehet, ne korpázz, jó asszonyom, mert nem állhatja fejem az hév lúgot! De mi bolondságot hiszen Credulus is felőlem?

BRISZEIDA: Imhol még tagadja! Mit tagadod, ha még az ágak, fák, kövek is tudják minden álnokságodot? Ha másson cselekedted volna, soha nem bánnán, sem csudálnám, sőt mentenélek, mert én is tudtam ifjú koromban, micsoda az szerelem, ki semmi nem egyéb, hanem egy vak csalárd gyermek, de Credulust elárulnod bizon nagy bűn, nagy szégyen! Bizon igen bánom, magadért is!

SYLVANUS: Briszeida, megbocsáss! Én Credulust el nem árultam, s te ugyan árultatásnak nevezted dolgomot! Bizonyítom az erdőkkel, kik az én tudománytételemet halljátok, hogy nem én vétkem.

BRISZEIDA: Nincs s nem lehet semmi igaz mentséged! Magadtúl is meg kellene pirulnod Juliát szerettedben, mert nemcsak egyféle árultatást mívelsz ám azzal, hanem kétfélét egyszer s mind, mert az te igaz barátodnak, Credulusnak árulója vagy, s az Galateának is

azonképpen, kinek vidám szemeit jut-é eszedben, hogy egyszer az magad szemeinél is inkább szeretted vala? Ez-é az igazság? Ez-é az tökéletesség? Ha egyet nem nézünk talám ezennel!

SYLVANUS: Az mint látom, még az füvek s virágok is kikiáltják az én nagy szerelmemet. Látom bizon énmagam is, hogy ez szerelemmel én oly nagyot vétek, hogy méltó, ki-ki gyűlöljön érte. Vallom s nem tagadom énmagam is! De te szerelem, magadra hagyom, hogy nem én vétkem, hanem tied, mert az minemő hálót ennek előtte az Galatea ábrázatjára énnekem vontál volt, ugyanazont vontad Julia személére. De ennek fő oka azért csak az Galatea tűrhetetlensége, ki miatt midőn reménlenségben estem volna, s mint egy haba[88], úgy járnék az mezőn széllyel, akarám az Julia szépségével az Galatea miatt való búmot elvernem, úgy mint szeggel szeget, de így is csak nyavolára jutottam, noha bú előtt futottam.

Actus III, scena IV

Dienes szól Galateával

GALATEA: Hála Istennek, hogy mégis könnyebb, hogy noha én tűlem fut, de azért ugyan nem utál!

DIENES: Egészséggel, virágom! Azt hallom, hogy édesb az szád az lágy sajtnál!

GALATEA: Értetlen! Lám olyan vagy mint az Urad!

DIENES: Haha! mint haragszik! Lám mondom, hogy nem mívelem egy kérődet, hanem tízet. Csak parancsolj, megalkoszunk mi, édes vérem.

GALATEA: Ki tréfás ím Uram, mintha hímvarró társam volna!

DIENES: Csi, csi, csi, ki kövér! Vajha megfoghatnám!

GALATEA: Kivel beszélsz?

DIENES: Egy tengeliccel: csi, csi, csi! Nesze, mint jő az szómra; ha lépem volna, majd megfoghatnám!

GALATEA: Meg az ebet! Hagy békét annak! Ihon ládd-é az szép inget? Neked adom én ezt, ha ím ez kosárka eperjét elvétetnéd éntőlem az Uraddal. Bizon csak ezennel szedtem énmagam két kezivel!

DIENES: De ideadod-é az inget?

GALATEA: Oda!

DIENES: Talám csak tréfálsz?

GALATEA: Nem tréfálok bizon!

DIENES: Meg mersz-é rajta eskünni?

GALATEA: Meg, akar százszor!

DIENES: Hogy nekem adod az inget, ha elveszi Sylvanus tőled az eperjét?

GALATEA: Neked adom, lám, mondom, hitemre!

DIENES: Add ide az eperjét s tedd el az inget, hadd álljon készen!

GALATEA: Bátor valamely órában kéred, odaadom ottan, csak vegye el Sylvanus az eperjét.

Actus IV, scena I.

Credulus beszél Sylvanussal

CREDULUS: Csak kár, nem mesterkedhettél úgy Sylvanus, hogy dolgodot elfedezhetted volna előttem. Nincs oly vékony sodrott fonal, ki valaha az verőfénre ne keljen, titok sincs olyan, ki valaha ki ne jelenjen.

SYLVANUS: Mi dolog? Talám bort ittál? Mit garázdolkodol én velem?

CREDULUS: Nemcsak garázdolkodom az te hitetlen voltodért, hanem ugyan eszve hordjuk ma az marhát!

[88] Kába, bódult

SYLVANUS: Valamiért? Valljons mi hamissad volt valaha éntőlem, jámbor, hogy így pártolkodol?

CREDULUS: Mi hamissam? Még azt kérded? Te hozzád én úgy bíztam, mint magamhoz s ahhoz képest tanácsot is kérdettem tőled, mint meghitt barátomtúl, dícsírvén hol szemét, hol kezét, hol szavát, hol homlokát Juliának előtted, azt alítván, hogy orvoslanál inkább, hogysem elárulnál nyavalyámban s ha tekintem, hát nem barátom, hanem halálos ellenségem voltál énnekem, mert sok esztendeig való szolgálatomnak minden bérét, érdemét elvesztetted tőlem! Hogy mívelhettél ilyen árultatást rajtam? Tudod, hogy engemet, ilyen jó társodot s barátodot árulsz vele, engem, mondok, kinek mindenkoron ajánlottad szolgálatodot! Ez-é az igaz barátság s tökéletes jámborság?

SYLVANUS: Hallad, ím megmondom, azután tégy magad ítéletet benne, ha érdemlek-e böcsülletet vagy nem. Egykor Dametával ballagtunk vala az Olajfa völgyön, s egy dombnak az árnyékában találánk egymás mellett fekünni Juliát Mirtinával, hogy ott nyugodnának az jószagó füvekben az jó madarászás után. Vala valami eledel is mellettek. Mihelt megláttak bennünket, Mirtina ottan felkele s nagy emberséggel kezde étellel és itallal kínálni bennünket, s mi is mellejük ülénk. S hogy ott ennénk s innánk immár, történék, hogy az beszéd közben Julia csak történet szerint fordítá reám szemeit, s én is penig titkon eszemben vettem vala az ő tekintetit. Jó idő múlván felemeltem vala szemöldökömet, nagy szomorúan reája tekinték, úgyhogy egymás tekintetünk egyben találának s ugyanott mindjárt az szerelem (kinek az ő személét lesben állatá vala ellenem) egy nyilával gyógyíthatatlan sebet ejte szememen. Csak esék én rajtam, hogy ottan elvesze eszem, s elhalék s halálos veríték üte ki homlokomon, ki miatt csak elhalék s elnémölék, s mint az leángyermek álmában megrettenvén, s felserkenvén, ijedtében édes anyját kiáltja.

CREDULUS: Miért nem tekintettél másová? Miért néztél reá? Mit álmodtál csudául az ő mennyei ábrázatjára?

SYLVANUS: Bizon egynéhánszor akartam s igyekeztem, de soha erővel sem fordíthatám el szememet róla, mert az ő hihetetlen szép volta akaratom ellen is maga csudájára húzza vala szívemet.

CREDULUS: Nem, az nem, nem az ő szépsége, hanem az magad tekéletlensége s hitetlensége ennek az oka. Tudod, hogy nem cselekedtem én azt te veled, míg Galatheában égsz vala!

SYLVANUS: Bizonyára, ha az szerelem rabja vagy, az mint hogy tagadhatatlan dolog, hogy az vagy, tahát tudnod köll, haszontalan ő előtte mind az elfutás, s mind az elrejtezés s mind penig az ellenkezés, mert ő mind lőni s mind repülni, mind gyútani jól tud, s ha szinte néha valamely embernek az szíve kemén volta miatt nyilván nem árthat is, ugyan nem nyert ember azért azzal, mert kinek szívét nyilával meg nem hatja, azt tűzzel gyútja, s úgy meglágyítja. S ott még az gyútó tüzet is, ha meg akarná oltani valaki az tiszta szemérmességnek nevességével, úgysem fog semmit. Mert az hova az ember lábán igyekezik, oda hamarébb elérkezik szárnyon, s előbb viszen, mert repülve megyen.

CREDULUS: Semmi mentség ez! Csak árultatásodnak s tekéletlen hamis voltodnak undokságát (kiben ellenem fertetel[89]) forgattad volna is szabadon, mert ember lehettél volna, az szerelemnek nyilaitúl, szárnyától, langjától!

SYLVANUS: Nám, mondom, hogy nem én vétkem, hanem az szerelemé, kit magad is jól tudsz, hogy vak, s azt is vakká teszi, az kinek szűvét felgerjeszti, hogy az vétket sem esmeri, s az barátságot sem tekinti, s az atyafiúságot sem becsülli.

CREDULUS: Az mint látom, nemcsak nyertességgel, hanem ugyan erővel is akarod tennenmagadot igazétani. No, ám legyen helye mentségednek, noha nem igaz, s ámbátor legyen úgy, hogy az szerelemnek erőltetéséből szereted te Juliát, énellenem semmit nem vétesz, de itt mit mondasz arra, hogy nem elégedtél azzal, hogy szeretni merted Juliát, hanem annak felette, éntőlem el akartad veszteni, hogy énnálam nélkül csak egyedül örvendezhess nekie, kivel az éltető lelkemtől akartál engemet megfosztani. Nem hamisság-é ez? nem gonoszság? az mely gonoszságod napról napra mindaddig öregbell, míg meg nem szűnnél tőle.

SYLVANUS: Bizonságom az menny és az föld, hogy azelőtt is szántalanszor próbáltam s

[89] Férkőzöl

most is mindennap azon vagyok, hogy kivessem szememből, de nem enged az szerelem. Sőt akaratom ellen tartóztat engem, ha nem könyergünk mindketten neki, hogy ilyen méltó kívánságunknak ne legyen ellene, hanem ótsa meg az rút tüzet bennem s mentse ki te előtted is ártatlan fejemet. Isten hozzád! *[El.]*

CREDULUS: Oh áruló szerelem, mire juttatál engemet? Oh hogy bánom, hogy meg nem kérdém Sylvanust, ha szánja-é őtet Julia? Ha örömest hallja-é, mikor szól, vagy penig csak ővéle is így bánik, mint szinte énvelem, hogy még örül gyötrelmemen? De ihon szinte az kegyetlen Julia, mint beszél Briszeidával! Majd felfelé vonszom magamot, s meghallom, ha engem szán-é inkább vagy Sylvanust?

Actus IV, scena II.

Briszeida szól Juliával, Credulus egy bokor mellett hallgatja

BRISZEIDA: Nagy ok adja tennem, hogy ismeg megpróbáljam, micsoda akarattal vagy az szegén Credulushoz?

JULIA: Nekem is nagy ok adja, hogy régen se hallam szódot.

BRISZEIDA: Azt akarod-é, hogy mindholtig csak búban, szomorúságban viselje életét s mindenkoron csak keserő könyveket hullasson nyavolás: szánd meg szegént, te vad állat, s térj hozzá már valaha egyszer!

CREDULUS *[félre]:* Ha sokat késel az én életem segedelmével, én keveset késem az veszedelmével!

BRISZEIDA: Az hevült megszomjúhozott útonjárónak sem édesebb az tiszta forrásvíz, s az aratóknak sem kedvesb az árnyék s hűves szellő, sem az nyájnak az zöld pázsit fűhegye, kit az reggeli piros hajnal gyenge harmattal behinteget, mint Credulusnak az te szemeid tekinteti.

JULIA: Az dühös Farkas is nem nagyobb ellensége az Juhoknak és barmoknak, s az kőeső sem nagyobb az éretlen gyümelcsnek s az száraz dér sem az új plántáknak, mint nekem szerelme Credulusnak.

BRISZEIDA: Hadd el az kegyetlenséget s tekints kegyelmesen, mondok, szegénre. Meglásd, ne haragéts magadra az szerelmet, mert tudod, nem fog semmi poenitentia Cupidónál. Valjons nem esmered-é az ő nyilának hegyes voltát?

JULIA: Haragudjék bár, lője szintén annyi nyilát reám, mennyit akar, mit árthat annál többet, az mit ezideig ártott? De talám azt akarnád, hogy neked jelenteném én azt meg, az kit ezideig soha senkinek nem mondottam? De ne várd, mert mint hogy ekkoráig senkinek sem jelentettem, ezután sem senkinek, míg élek. Hanem ezt bizonnyal elhiggyed azért bátor felőlem, hogy én ezután soha senki szerelméhez magam nem kötem, mert sok esztendeje már, az miúlta egy ifjú Vitéz szerelmében adtam magamot válhatatlanképpen, kitől soha el nem szakadok.

Actus IV, scena III.

Dienes szól Sylvanussal

DIENES: Vedd el uram, vegye el uraságod, ha egyébért nem is, ottan csak azért, hadd legyen enyim az hímes ing, kit Galathea ígért.

SYLVANUS: Nem csuda, hogy oktalan voltodra így búsítasz. Hagy békét, menj inkább az juhokhoz, mert valami farkasordítást hallék mind az völgyen!

DIENES: Patvar marja mind farkast, medvét, rókát! Majd elmegyek, csak vedd el az eperjét, ne vesszen el az hímes ing tűlem.

SYLVANUS: Nem veszem, nem, hallod-é?

DIENES: Miért? Ha lám, ki jó! Ottan csak egy szemet egyél benne!

SYLVANUS: Eredj! Vessz el előlem!

DIENES: Miért nem kostolod meg? Talán azt hiszed, hogy valamit adnak megenned? Ím, én is eszem.

SYLVANUS: Add az Szamárodnak!

DIENES: Miért adnám? Magad is mègehetnéd azért, ha eszed volna! Miért adnám az Szamárkának? Nem tudod-é, hogy nem jó szamárnak eperj?

SYLVANUS: Ki bolond szegén!

DIENES: Ne mondd azt Uram! Nem bolond az szamárka! Látod-é hogy mind vizet, fát hord ő szegén az konhához!

SYLVANUS: Mondon én, mint vagyon. Az ki mivel társalkodik, olyanná leszen. Ha szamárral, szamárrá. Immár ő mind elpöngetné az agnő szót. Hadd el s eredj az juhhoz!

DIENES: Vedd el hát az eperjét!

SYLVANUS: Mit búsítasz? Hagy békét! Vakarj el![90]

DIENES: Miért nem veszed el? Miért árt? Miért vagy ilyen kegyetlen?

SYLVANUS: Nem vagyok olyan kegyetlen, mint Galathea érdemlené, kiért egész esztendeig sívék-rívék, könyergék neki, úgyhogy még az madarak is, úgy tetszett ki, keserűltenek. Kiért csak szemét sem vetette reám, szómot, izenetimet csak hallani sem akarta, levelemet sem olvasta, ajándékimot pedig, nemhogy elvette volna, de ingyen sem illette. Azért senkire ne vessen, ha olyan magot arat, az minemőt is vetett. Hadd csak hadd, jóllehet ha valaha megfizetem az kölcsönt, talám nem lesz ilyen kegyetlen hozzám. De itt mit vársz te? Hogy nem mégy el? Hogy nem látsz az juhokhoz? Meglásd, hogy ím estvére kelve az kosárba rekeszted őket, egy héja se legyen, mert bizon elhidd, te adod meg az árát, hallod-é? Nyilván szólok, érted-é?

DIENES: Vagyon héja, csak nem mondám, az egyik kos szarvának! Ím mint veszti el tőlem az hímes inget! Csak veszi vala el az eperjét, olyá tartom vala, mintha rajtam volt volna immár!

Actus IV, scena IV

Credulus mint reméntelen elbúsult ember magában szól egyedül, meg akarván búában magát ölni

CREDULUS: Mi szükség énnekem (tudván, hogy Julia mást szeret) tovább ez világban vajúdnom? Csak mint egy kába eszeveszett ember lecsüggött fővel az emberek között széllyel bolognom? Mi jót kell várnom, ha [enmagam] fülivel hallom, ő maga Julia mint beszél? Az szerencsét szidjam-é, ha látom, hogy nem az [ő] vétke, hanem Sylvanusé, hogy hova fönnebb s kegyetlenb Julia hozzám. No hadjárjon, [ha] sem az szerelem, sem hosszú idő orvosolhatja meg az én lelkem fájdalmát, orvosolja az halál, ki mindennemő búban s nyavalyában hamar véget szokott érni. Medgyek? Ím ez kősziklárul szakasszam-é le nyakamot? Ha azt mielem, csak foltonkint szakadozik az én testem, senki nem fogja tudni, hova lettem. Elszöktem-é vagy miben vesztem? Bizon senki hírt nem tud mondani halálomrul! Nem az tahát, hanem azt mívelem: oh, ti magas fák, kik sokszor hallottátok az én keserves sírásimot, kiken az én gyilkosom Julia csak mosologott, ti legyetek mostan is az én testamentumosim, s ti tegyetek bizonságot mind ő előtte s mind más előtt az én szörnyű halálomrul, mely halálomnak keserves okát ím fel is jedzem egy fiatalra[90/a], hogy mennél nagyobb időre nő, annál inkább kiterjessze magán az jedzésemet, mely jedzésrül vegyen ki-ki példát, mint űzze az szerelmet, s mást is tanítson reá. Oh, istentelen s igen kemén szép Julia, ki mindétig fene s néma lől hozzám, ím meghalok immár. Ezután [nem] búsít az én siralmas kiáltásom tégedet! Talám valaha ezután, ha jó szerencsére reá találsz az miattad veszett testemre, látván szörnyű halálomot, sokat is gondolkodván magadban, kezdesz akor megesni, s emlékezetért talám valami csontom darabját is kezedben veszed, sőt talám csókodot sem tiltod akor meg, kit éltemben megtagadtál tőlem. Ha penig Isten azt akarta, hogy ugyanez gonosz szerencse miatt ez holtom után való jó se teljék rajtam, s holt testemre se találj, hanem valamely ember ásta sír vagy valami vad gyomra legyen az én koporsóm,

[90] Takarodj!

[90a] Fiatal fa, csemete

mégis talám valaha reá találsz az jedzésre, kit az fiatalra metszek fel, s megértvén abból, hogy temiattad, kegyetlen, adtam az halálra magamot, talám megszánsz s könyvezve fohászkodol (noha keserőn) utánam heában akkor. Te is penig, hitetlen Sylvanus, engemet elárult hamis barátom, elégedjél meg immár az én Juliámmal! Oh, veszett s nyomorult fejem, bezzeg igen megcsalatkozám! Oh szép Juliám, immár nem halljátok az szegén Credulusnak szózatját, sem az ő keserves énekét!

De mit beszélek heában, nyavolyás, ha csak az hegyek, völgyek hallgatják szómot! No, hadd messem fel először okát halálomnak az fiatalra s azután hadd múljak ki ez világból:

Credulus búában, itt ez nagy pusztában azért ölé meg magát,
Hogy Sylvanus tőle, kit soha nem véle, elcsalta szép Juliát,
Kiért mint ezelőtt, most is ezen helyen nem szánta ő halálát.

Actus V, scena I.

Sylvanus szól Credussal, megragadván az kést kezében, hogy meg ne ölje magát

SYLVANUS: Mi dolog, mit csinálsz? ereszd az kést! Bocsásd; mondok! Felséges Istenért, kell-é mívelned? Hogy nem tekinted az lelkedet, miért míveled azt?

CREDULUS: Az te hűtelen voltodért. Ereszd, hagy békét, bocsásd az kést, hadd érje nyavolámnak végét.

SYLVANUS: Azt bizon nem, soha, csak kár!

CREDULUS: Mi közed hozzám, miért nem hadsz meghalnom? Hiszem neked is jobb leszen, ha csak egyedül s más társ nélkül erölsz az Julia szerelminek!

SYLVANUS: Ma üssön meg inkább az menny engemet, mint az soha! Legyen tied az szép Julia, csak egyedül te magad is érdemled őtet, soha csak reá sem tekintek azután az fejében, ha ezideig az mi barátságunk ellen áruló, jól gyönyörködtem ellened az ő szépségében, megbocsáss, az Istenért kérlek, mert bánom. Ezután nem is mívelem.

CREDULUS: Hohohó! késő immár sütve! Azelőtt kellett volna jómra gondolnod! Ereszd az kést s tarts dolgodot!

SYLVANUS: Nem adom, hitemre, csak kár, hanem inkább könyörgök az Julia szemecskéjének lebegő fényéért, sőt az ő szerelmére készerítlek, hogy bocsásd az kést. Látod, hogy az nélkül is kitekerem kezedből, ha megsértlek is? Valjons ha itt halva látna Julia, mit gondolna bizon? Csak nevetne halálodon, s bolondnak mondana érette. Nem tudod, hogy ez világon semmi nincs nagyobb örömek s gyönyörűségek az szép asszonyoknak s leányoknak, mint ha azokot látják halni veszni, az kik szerelmekre felgerjednek?

CREDULUS: Tahát az nyakamnak végeszakadtát is irilled, áruló! No hadjárjon! Tudom, hogy valaha eltávozol tőlem, azkor is elég idő s módom lészen dolgomban.

SYLVANUS: Jer oda inkább hozzám; talám kimegyen az istentelen szándék szívedből: ugyanis eszes ember az, ki gonosz szándékját jóra fordítja!

Actus V, scena II.

Julia szól magában, látván az Credulus nagy kését, kivel magát meg akarta ölni s az fiatalon is az jedzést elolvasván, kit Credulus felmetszett

JULIA: Micsoda nagy kés amaz, az kit ahol az fa mellett látok? Micsoda jedzés imez fiatalon? Valjons ki jedzette reá? *(Olvassa)*: „Credulus búában, itt az pusztában, azért ölé meg magát..."

Hazudsz benne, hitvány ember, hogy én volnék oka istentelen halálodnak s abban is, hogy én Sylvanust szeretem! De erre téged csak az magad hamis gyanúsága s tekéletlen kételkedő volta s bolondsága vitt! Bizonságom az szerelem, hogy nem Sylvanust, hanem Tyrsist óhajtom az én fohászkodásimban, kihez még gyermekkoromban felgerjedtem! Tyrsist keresem sok esztendétől fogva, Tyrsis csak egyedül az én szerelmes lelkem, kin soha senkit el nem cserélek s kinek nevét, szerelmét soha semmi idő el nem felejteti velem... De

kicsoda az, ki ez jedzést elolvasván, azt ne alítsa, hogy igaz az, mit reám írt, s el ne higgye az hamisságot felőlem? Majd mind ez egész világnál tekéletlen nevem kel s leszen! Hanem hadd metéllem ki inkább ez fiatal héjából, hogy senki meg ne olvashassa, hogy ne szálljon ártatlan voltomra örökkévaló szidalom fejemre!

De arról valami pór jő az bokrok között! Ha valahogy itt kap, hogy metélgetek, majd meg akarja tudni, mit mívelek, mert ezféle értetlen pórok mindennek végére akarnak menni, s ha csak reá tekintek is, mind mind ez egész tartomány rakva leszen vele. Jobb tahát, hogy hadd menjek felfelé, míg elhalad ezen!

Actus V, scena III.

Dienes magában szól

DIENES: Nincsen annyi hajszál az Uramon, az mennyi szitkot átkot szórok az rossz bestyére, ha az hímes inget elveszti tőlem! Nám, soha nem eshetik szíve szerint! Ím, most szintén úgy vagyon dolgom, mint az ebnek, kinek torkán akadott az csont: el sem nyelheti s ki sem vetheti. Valamit hagyott volt Galatea, hogy Uramnak megmondjam az mi választ tészen reá, hogy azt is megmondjam neki, s ím, szinte odamegyek most az ingért. Tudom, hogy menten megkérdi, ha megmondtam-é az követségit, s Uram is, hogy mit szólott reá s az a bestyeség, hogy meg nem tudom mondani, mert jobb része mind kicsúszott az fejemből, maga míg idejüttem, mind azt beszélettem magamban, hogy el ne felejtsem. Oh, hogy nem jut eszemben! Odaleszen az ing!

Dienes szól Sylvanussal

DIENES: Ahol jő Sylvanus, az gazdám! Jó szerencsével, uram, szinte te kellesz vala!

SYLVANUS: Mi dolog? Talán valami kár esett az juhokban?

DIENES: Az a kár, igen találád, valami káposztácskáért mentem vala az kertben, hogy vacsorára megfőzzem. Hallám, hogy Galatea mondá Friskának, hogy ott az sövénhez támaszkodván beszélnek vala egymással...

SYLVANUS: Talám Briszeidának inkább?

DIENES: Azt, azt!

SYLVANUS: Mit monda neki?

DIENES: Eregy, (mond) édes vérem, keresd meg az legént, mert én ezután senki után nem járok többet!

SYLVANUS: Nem nevezé-é meg az legént?

DIENES: Meg, de nem jut eszemben. Bestye ki csudás neve vagyon!

SYLVANUS: Talám Bereck?

DIENES: Nem az!

SYLVANUS: Dameth?

DIENES: Az ördögöt Damar!

SYLVANUS: Talám Celsus?

DIENES: Mégsem az. Magasabb annál is!

SYLVANUS: Monalcha?

DIENES: Annál is nagyobb!

SYLVANUS: Hát Coridon?

DIENES: Az sem!

SYLVANUS: Talán Alphesibeo, mert nálánál nem tudok többet, az ki olyas volna.

DIENES: Az az az! Alphesipolo!

SYLVANUS: Mit monda Briszeidának, hogy annak az legénnek mondjon?

DIENES: Mondd meg az Alphesibeónak, hogy jöjjön elém, ím itt megvárom. Vegye el immár hasznát az régi szerelemnek!

SYLVANUS: Elmene Briszeida megmondani az legénnek?

DIENES: El. Mindjárt mint nyakaszakadtában elfuta, azonban hátrafordola Galatea,

hogy engem megláta, monda: Mondd meg, úgymond, Uradnak, hogy ha szintén értetlen is, ugyan nem leszek azért világavesztett, ugyan lesz azért szép szeretőm, ki necsak ő kéresse magát, hanem ő könyörögjön utánam. Nem kötöm, ne féljen ezután az jámbor, nyakára magamot, mert látom, hogy úgy fut előttem, mint egy pestis előtt. Addig be nem setétedik, míg én egy szép ifjú legénnek ölébe leszek, ki meg fogja becsülleni, nem úgy mint ő, az én szépségemet!

SYLVANUS: Alphesibeo? Megcsalja bizon az reménség az jámbort! Mert míg én élek, bizony abban semmi nem kel soha, sem ő, sem más, nemhogy férje, de még szeretője sem leszen senki Galateának énnálamnál. Mert ha szinte az reménség arra vitt is, hogy Juliához hajoljak az én keserő nagy fájdalmomnak könnyebbségéért, kinek csak az Galatea telhetetlen hozzám való kegyetlensége volt oka, ugyan nem gyűleltem azért én annyi elhagyásomban is Galateát soha, sőt szerettem akkor is, szeretem ezután is, míg az lélek bennem marad. Most penig annál inkább, hogy Juliát Credulusnak engedtem, kinek igaz barátságának ne engedje Isten, hogy soha ezután vétsek, semhogy árulója legyek. Csak engemet illet azért Galatea, senkit nem egyebet. De jer azfelé; ha valahogy elhozta addig Briszeida Alfelsibeót, őkegyelmét! Reá felelek, hogy az kurva anyja csecsiből szopott tej is keserő méreggel forr az torkára!

DIENES: Jere, ím megmutatom, hol láttam Galateát, oztán az juhhoz megyek, mert estve vagyon immár, be kell rekesztenem őket. Óh szép ingem, hímes ingem, majd az kezemben leszesz!

Actus V, scena IV

Julia szól Credulussal

JULIA *(magában)*: Elhalad az pór, immár senki nem lát, hanem majd én is kimetélem ez hamis írást az fiatalból!

CREDULUS *(magában)*: Penig elszakadhaték az hitetlen Sylvanustul. Ne immár, nincs ki megtilthasson az én életemnek veszedelmének elvégzésétől, nem nehez meghalnom, de az nehez, hogy halálom óráján nincs jelen az én istenasszonyom s nem nézi, mint ölöm meg magam őmiatta. *(Észrevéve Juliát)*: Fogadjunk, ő az, ki ama fa mellett áll! Ő hitemre! Oh, áldott nap, kin kedvem szerint végezem el életemet!

JULIA *(magában)*: Azt reá felelek, senki el nem olvassa, én is úgy kimetélém!

CREDULUS *(Juliához)*: Az mit annak az jedzésnek kellett volna mondani, azt az te magad nyelve mondhatja meg ezután!

JULIA: Íme, lám élsz még! Vagy most támadtál fel?

CREDULUS: Talám bánod, hogy élek? Ne bánkódjál, ezennel teszek róla!

JULIA: Hogy élsz, nem bánom, de azt, hogy gonosz híremben akarsz ejteni, azt bizon bánom. Igaz-é az, hogy az fiatalon azt metszéd fel, hogy Sylvanus szerelmében adtam magamot? Micsoda bizonságod vagyon arról, ha tudja az Isten, hogy senki nem mondhatja igazán, hogy soha csak reá is tekintettem volna?

CREDULUS: Az gonoszság vakított volt meg s magam sem vettem eszemben, mit írtam. Ne siess az Istenért, kérlek, tedd el az kést. Csak egyért könyergök.

JULIA: Mi köll? Mondd meg gyorsan!

CREDULUS: Ha az te kegyetlenséged s az én gonosz szerencsém így hozta, hogy az én régi szolgálatom ne legyen kellemetes előtted, elégedjél meg egy halálommal s ne hagy mindennap ezerszer halált kóstolnom. Ez éles késedet üsd az én mellemben s vedd ki szívemet, ki téged igazán szeretett, s bocsásd ki az sok keserőségből, mint egy mély tömlecből, az fájdalmas lelkemet. Nem vétkezel semmit vele. Mert ha valaki szerelmes ember valaha kedve szerint végezte ez világban, én leszek az másik, ha az én édes szerelmesem keze miatt leszen itt elesésem, mely nem halál, hanem új élet gyanánt esik énnekem, miérthogy azt mondják, jó annak az halál, az ki búnak éri végét azzal!

JULIA: Isten őrizz, vesd ki ez rettenetes dolgot szívedből! Ím, az én hitemre megszánom, bizon, az mint azelőtt is megmondtam, ha segíthetnélek, örömest segítenélek, de nem szeghetem meg hitemet. Bizonságom az Isten és az szerelem.

CREDULUS: Átkozott legyen az szerelem, az is, az ki hiszen neki! Oh, kedves sebem hele, oh én édes jelem, kire sokat nézek napestig az szegén Angelica emlékezetire!

JULIA: Veszek! Mit beszélsz? Angelicát emlegetsz-é?

CREDULUS: Mely nehéz most, hogy akkor meg nem holtam, az mikor egy kígyó ez sebet rajtam ejtette vala! Oh, én édes Angelicám, az te magad kezivel gyógyítál meg akkor, mely jótétellel csak ez mostani veszélre juttatál, mert ha akkor meg hattál volna halnom, most ez nagy bút nem szenvedném, sőt az te áldott öledben múltam volna ki ez világból!

JULIA: Ha valaha valamiben énnekem kedvemet igyekezted tölteni, bizonyíts meg ezzel, hogy mondd meg, kicsoda az az Angelica, az kit emlegetsz?

CREDULUS: Ha lehet, hadd ne újítsam meg, lelkem, az én régi nyavolámot!

JULIA: De mond meg, fölötte igen kérlek!

CREDULUS: Ha életemet te éretted fogyatom meg, miért titkolnám azt előtted? Az Angelica egy igen szép leány vala, kinek szerelmire Candiában (ki mindkettőnknek hazája vala) felgerjedtem vala.

JULIA: S ő, az Angelica szeretett-é téged?

CREDULUS: Igenis. Sőt talám inkább ő.

JULIA: Hát nem csuda, hogy gyötör az szerelem s ennyi kívánságodban nem ad jó szerencsét! Mert az ki igazán szeret, egyet szeret!

CREDULUS: Mert megholt ám! Vajha élne, nem volnék az veszélyben! Mert bizon tereád sem egyébért gerjedt fel az én lelkem, hanem, hogy csuda hasomló vagy hozzá.

JULIA: Bizon elég kegyetlen halál volt, hogy így fosztott meg egymástól benneteket. De mit tehetsz róla? Tűrni kell, mert az halál senkinek nem kedvez.

CREDULUS: Az halál nem szintén oly keserves, mint az halálnak oka s módja, kiről könyvhullatás nélkül nem emlékezhetem soha!

JULIA: S mi módon holt meg?

CREDULUS: Egy társom búsoltában, hogy hozzá nem akart hajolni, mérget adott szegénnek meginnia, az mit magától értém, hogy ölembe vonyog vala.

JULIA: Ki volt társodnak neve?

CREDULUS: Monthan, ha igazán jut eszemben!

JULIA: Mit hallok? Monthant emlegetsz? Veszek! Álmomban vagy imetten hallom ezt? Neked kedig ki neved ugyan? Credulus-e igaz neved?

CREDULUS: Ölj meg inkább, ne kérdezkedjél tovább.

JULIA: Mondd meg csak, ha vagyon-é más neved, azután parancsolj s azt mívelem, amit mondasz.

CREDULUS: Nem Credulus, hanem Tyrsis az én nevem!

JULIA: Tarts, segélj! Tyrsis neked neved? Fogg, fogg, majd elesem!

CREDULUS: Julia, Julia! Oh, átkozott szerencse! Elájula, vagy ugyan megholt! Ím, mint fejéredik, hidegedik... Bizon megholt, mert semmit nem pih[91]! Oh, rettenetes történet! Ím, midőn én kérem azon, hogy az ő keze miatt haljak meg, ő hal meg az én kezemben! Ez-é az dolog, átkozott szerelem, így adod-é kezemben az én szerelmesemet? Mi jót várhassak immár tőled, ha megölted őtet? Az fejében már meg se adtad volna! De ha életemben nem engedted megcsókolgatnom, meghalva is megcsókolom. Magam ajakammal szedem el az ő édes ajakirul az hervadt piros rózsát. *(Megcsókolja.)*

JULIA *(magához térve)*: Tyrsis-é neked neved?

CREDULUS: Valami új erőm ocsútott-é fel téged?

JULIA: Sem nem egyeb, hanem az te szerelmes csókod, én édes Tyrsissem, tériteismeg életre az halálbúl!

CREDULUS: Engemet hiszel-é most Tyrsisednek, kit csak imént is úgy gyűlelsz, mint az szörnyű halált, s most édesnek mondod az én csókomot, maga imént csak az tekintetem is ellened vala? Valjons mitül lágyult meg ilyen hirtelen az te kemén szíved? Én hiszem, hogy csak valami új csalárdsága ez a szerelemnek! De mondd meg, ha Istent szereted, mi változtatott ilyen hamar téged? S mi fordította a kegyetlenségedet jókedvire s kegyelmire?

[91] Piheg

JULIA: Míg te Credulus voltál s én Julia, addig kegyetlen s kedvetlen voltam hozzád, de mihelt te is Tyrsissé lettél s én Angelicává, ottan kegyes szerelmes lettem hozzád.

CREDULUS: Igaz bizon, édes lelkem, hogy mind képpel s mind termettel igen hasonló vagy Angelicához, de, hogy ugyan ő volnál, az hihetetlen dolog, mert az magam két szememmel láttam még ennek előtte, hogy szintén meghal vala.

JULIA: Hiszen én mondtam vala azt teneked, mert enmagam is azt tudtam, hogy méreg volt az ital, az kit Monthan adott vala meginnom. Oh, én hamis beszédem, mely nagy bút s nagy kárt szerzett volt mindkettőnknek! Nem méreg volt, nem az Istenért, hanem csak valami oly ital, ki után ember egy napestig mind aludt.

CREDULUS: Nem tudom, mit higgyek, mert lehetetlen dolognak tetszik, hogy ily hamar kegyelmében vett volna az szerelem, s hogy ilyen nagy jómra tartott volna meg engem ezideig.

JULIA: Úristen! Micsoda bizonsággal mutathassam én meg neked az igazat s miképpen hitethessem el veled? Hála Istennek, eszemben juta! Látod-é az Unicornis szarva hegyit, kit ilyen módon aranyban foglalván, magad adtál vala otthon Candiában, hogy az te emlékezetedre nyakamon viseljem? Nesze, esmered-é? Mi kell ennél nagyobb bizonság? Én vagyok az te Angelicád, én vagyok, az kit te megholtnak hittél lenni.

CREDULUS: Immár nyilván látom. Oh, oh, oh!

JULIA: Miért sírsz édes Tyrsissem? Talám teljességgel elfeledkeztél rólam, az te Angelicádról? Azt bánod, hogy ismét megtaláltalak? Úgy-é? szólj lelkem!

CREDULUS: Erömemben nem szólhatok vala. Nem feledkeztem el még rólad én édes Angelicám! Nem lehetne az soha, mert kicsoda az, ki elfelejthesse az ő éltető lelkét, édes Angelicám? Oh, két szemem világa, nem tett soha ennyi gonoszt velem az szerencse, az mennyi jót most velem teszen! Hát ugyan te vagy az én édes Angelicám! Ím, noha látlak, hallak, de alig hiszem még magam szemeimnek is, füleimnek is!

JULIA: Én szintén azonképpen, én édes Tyrsisem, miérthogy tizenkét esztendeig való keresésemben sohul semmi hírt nem hallottam felőled s immár most véletlenképpen ilyen hamar egyben hoza Isten bennönket! Noha látlak, de alig hiszek én magamnak is. Jól esmerem az szép helyet, az kirül emlékezel, mikor amaz árnyékon együtt aluszunk vala s én meg valami füvel gyógyítálak meg!

CREDULUS: Óh, áldott szerencse! Óh, boldog s örvendetes nap, ki ez időt adtad érnem. De micsoda gonosz gondolat volt az a Monthantól, hogy téged elalusson?

JULIA: Érts meg! Azután, hogy ám az földre esém, nemcsak te, hanem egyéb is minden azt hitte, hogy megholtam. Látván ezt Monthan, menten az atyámhoz jutott s mondotta neki, hogy ő valami füvel föl tud támasztani engem. Ha megelevenedném, neki adjon az atyám házastársul! Atyám mint keserves ember neki ígért mindjárt, s Monthan is ottan megorvoslott engem. De megcsalta az latrot az reménség. Mert mihelt megértém az csalárdságát, hogy mint vagyon az dolog, azonnal elszökém, s azúlta csak téged kereslek erdékről erdékre én édes Tyrsisem!

CREDULUS: Miért változtattad meg nevedet? Hol laktál ennyi sok esztendeig?

JULIA: Hát te édes lelkem, miért nem nevezted magad Tyrsisnek, hanem Credulusnak?

CREDULUS: Azért, hogy hazánkba senki semmi hírt ne kaphatna felőlem!

JULIA: Én is szintén azért! De mint éltél te is azúta, hogy onnan hazúl eljöttél?

CREDULUS: Menjünk az én szállásomra, s ott beszéljük egymásnak minden nyavoláinkot, kiről erömmel emlékezhetünk immár most, hála Istennek. De valjons ki jő távol ahon? Mintha Sylvanus volna Galateával! Nézsze, mint beszének s nevetnek! Én hiszem, megkönyerültek egymáson. Jer vonjuk felfelé egy kevéssé magunkot, halljuk, mit beszélnek!

Actus V, scena V

Sylvanus, Credulus, Galatea, Julia

SYLVANUS: Bocsásd meg lelkem, hogy azt tetettem, mintha máshogy ezt szerettem volna inkább náladnál s nincsen előtted az a nagy bosszúság, ki az te régi kemén voltodbul szállott vala szívemre, mely kegyetlenséggel reméntelenségben ejtettél vala felőled, hogy azt hittem,

hogy soha nem veszesz be szerelmedbe. Tied mind lelkem, s mind szüvem, eszem, fejem, gondolatom, mindenem. Ez után sem szépség, sem egyeb semmi el nem szakaszthat tőled engem!

GALATEA: Inkább te bocsáss énnekem, ha mindjárt az mely nap engem szeretni kezdtél, nem becsültem az te szerelmedet, az mint érdemletted volna tőlem!

SYLVANUS *(észrevéve Credulust és Juliát)* Isten hozott minden jóval, édes társom Credulus! Lám, együtt látlak Juliával! Talám az szerelem ő maga szerzett eszve benneteket?

CREDULUS: Az bezeg s ezután halálnál egyéb sem választhat el bennünket egymástul.

SYLVANUS: Hála az Úristennek, nem tudok mit tennem erömemben! Ím, minket is együvé köte az szerelem fölbomolhatatlan kötelességgel, mely kötelességünk igaz, hogy azelőtt megtágult volt, de azért fel nem bomlott, fel sem szakadott soha az csomója!

JULIA: Lám, mondám én azelőtt is, hogy nem tarthat az harag sokáig közettetek, mert azok, az kik bizonyában és valóban szeretik egymást, ha valami tiszteségben járó dologban nem vesznek öszve, semmiért egyebért úgy meg nem haraghatnak, hogy ismég meg ne békéljenek. Mert az első szerelem az, az ki embernek szüvét égeti s főzi, noha második is nem hüvíti azért!

CREDULUS: Oh, áldott Úristen, ki mindnyájunkhoz ilyen kegyelmes vagy! Ez előtt itt az hegyeken, völgyeken mind csak síttam-ríttam, de legyen hála Istennek, ez után kiáltok, szólok s nevetek!

Dienes közikben szól

DIENES: Isten adjon jó estvélt, uram, jó hírt mondok! Ez estve ellék egyik juh kettőt! Oly nagy mindkettő, hogy ha szarvok volna, mindeniket egy-egy kosnak állatanád!

SYLVANUS: Legyen tied, Atyámfia Dienes!

DIENES: Isten adjon százannyit érette!

GALATHEA: Ím, én is megadom az Inget!

DIENES: Haja, haja, söle[92]! Hiszen jól jártam ma!

SYLVANUS: Jer az én szállásomra, Credulus! Jere, Julia te is! Együtt együk meg az vocsorát!

CREDULUS: Hadd menjünk inkább haza.

SYLVANUS: Nem mentek, hitemre.

CREDULUS: Bár úgy legyen, az mint parancsolod!

SYLVANUS: Eredj elöl Dienes, öljük meg az borjút, ki ma egy hete hogy lett. Készíts jó vacsorát!

DIENES: Ihon megyek! Nesze, mint nyúl immár is az nyálam, mintha hangyák járnának az számban, hogy az jó lakást érzem! Elvetem, ördeg vigye el, az sült répát!

SYLVANUS: Hosza az kezed, Galathea, fogg kézen Juliát te is Credulus, s menjünk úgy vígan az szállásra!

Conclusio[93]

Dienes szól az Comedia-hallgatóknak

DIENES: Halljátok jó Uraim, örömest vacsorára hínálak titeket is, ha az vocsoráló ház igen kicsin nem volna. De nem fértek be, mert igen szoros. Ti is penig, szép Asszonok, itt bár az bokrok közt ne várakozzatok az vocsorára, mert együtt estvére kelve megragad benneteket valami kétlábú farkas, vagy medve!

Finis.

1588–89

[92] Hejehuja (?)
[93] Tanulság

Levél a selmecbányaiakhoz Rubigallus (Rothahn) bányabíró legényének megfenyítése miatt

Zólyom, 1578. január 28.

Üdvözlet és szolgálatom ajánlása. Leveleteket megkaptam, és jól megértettem, amit a bányabíró szolgájáról írtatok, akit és nem ok nélkül némiképpen elfenekeltem (76). A mi ügyünk tényállása pedig ez volt: Mikor én a Hévízben fürödtem, az a legény dudorászva bejött és közvetlen mellém leült; mikor is udvariatlanságát elviseltem, és nem sokat törődtem avval, hogy velem egyenrangúvá tette fel magát és velem együtt fürdik. Ki akartam menni a fürdőből és megparancsoltam a legényemnek, hogy ingemet és egyéb ruháimat gyorsan hozza oda s ez, röviddel azután, hogy odahozva egyéb ruháimat, ingemet elfelejtette és nem hozta oda, pirongatást kapott tőlem. De a bányabíró legénye, mikor hallotta, hogy a szidalmat magyar nyelven mondom, nem tudom, milyen gonoszságtól ösztönöztetve, ugyanazon szidalommal illetett, mellyel én legényemet illettem. E dolog méltatlanságától felingerülten, és úgy találva, hogy nem tisztességes dolog, ha büntetlenül hagyom a sértést, mellyel ez az elvetemült ember, ez a bohóc engem megbántott, megvallom, őt jelesül elpáholtam, ezzel azonban sem a fürdő szabadságát, sem a ti tekintélyeteket nem kisebbítettem s nem vetettem meg. Ha ugyanis neki szabad volt engem a fürdőben a jelzett ügyben ezzel az igen becsmérlő szidalommal illetni, kérdem, miért ne lenne szabad nekem ezt a sértést elhárítanom? Hogy pedig benneteket illetlen szóval, szitokkal gyaláztalak volna, nem tudom, ki hitette el veletek. Bizony arcátlanul hazudott. Megkövetem tehát efelől tekintetességteket, kik, habár tudjátok, hogy nem holmi alávaló nemzetségből származom, gyermek sem vagyok, s némi tanultságom is van – hozzáteszem (ha ez ugyan a dologhoz tartozik), hogy sok országban és udvarnál megfordultam, – mégis azonnal elhittétek, hogy én olyasmit mondottam, amit kimondhatatlan vétek és szájbéli féktelenség nélkül ki sem lehet mondani. Mintha bizony őseim nyomdokai (akik az ilyen dolgoktól mindig a legtávolabb állottak) nem indítanának utánzásukra? Vagy ha volna is némi vadság és keménység természetemben, nem enyhült volna a múzsák nyájasságának, a tudomány ékességének, vagy a hosszú vándorlásnak és a huzamos udvari életnek hatása alatt? Tudniillik én ne tudnám, hogy a veszekedés vágya, a versenyt szitkozódás a gyerekek és asszonyok, nem pedig nemes férfiak gyönyörűsége? De ha olyan féktelen és udvariatlan volnék is, hogy afféle trágárságokat nem átallottam volna mondani, annyira gyáva vagy elasszonyosodott mégsem vagyok, hogy amit egyszer kimondtam, hazug szájjal letagadjam. Ugyanis higgyétek el, hogy bennünk is vér buzzog, és a nemeslelkűség szelleme előttünk is jól ismeretes.

Annakokáért akár az én levelemnek adtok hitelt, akár azoknak a hazugságoknak, melyek nem tudom miféle rosszindulattal vegyítve, ezeket becstelen szóval rólam terjesztették, avval én édeskeveset törődöm. Mert hogy ti arra intetek, hogy ezután efféle tragédiáktól tartózkodjam, higgyétek el, erre az intésre semmi szükség nem volt; annyira távol áll tőlem ugyanis a szokás, hogy én tragédiajátékban szerepeljek, valamint hogy valaha komédiajátékban részt vegyek, és kérem tőletek, hogy ezután engem se tragikus, se komikus névvel ne illessetek, mert én sem szűkölködöm a szavak bőségében, különben úgy vélem, hogy majd olyan jeles névvel nevezlek benneteket, hogy bizonnyal csípni fog, mint mondani szokás.

Hogy pedig prókátorok módjára amaz elcsépelt mondást: „szabad az erőszakot erőszakkal visszaverni", ti hozzám intézett leveletekben használni merészeltétek, az bizony elég sovány dolog, de még maga a rossz szándék is, amit beletettetek, hiú képtelenség. Mert ki az a valamirevaló ember, kérdem én, ki ha ilyen könnyű – nem mondhatom, hogy súlyos – sértéssel illet benneteket és nem véve figyelembe az ország törvényeit, féljen a ti erőtöktől? A ti aranybányáitok bányászainak meséljétek effélét, akik a ti respublikátokat úgy bámulják, mint a régiek a római köztársaságot! Hiú az erő nélküli harag. És nekem, Herkulesre mondom, ti nem félelmeteseknek, hanem nyomorultaknak látszotok, ti, kiket Isten a bányák állandó és dicstelen munkájának vetett alá és kiknek hírneve alig jutott túl azon

házak küszöbén, melyben laktok. Ez az, amit egyelőre feleletül üzenek nektek a hozzám küldött levélre, amint ti is kívántátok, de szívesen megengedem, hogy bármilyen értelemben magyarázzátok. Isten éltessen benneteket!

Levél Ernő főherceghez rézlopással vádolt és kínvallatás alá fogott jobbágya védelmében

Liptóújvár, 1587. jan. 25. előtt.

Fenséges herceg és legkegyelmesebb uram!

Fenséged parancsát, hogy Garay Mihály jobbágyot adjam ki, alázatosan vettem, amit ugyan készségesen teljesítenék, ha a besztercebányai kamarai prefektus igazságtalansága nem volna előttem túlságosan is ismeretes (77). Én neki 11 hónappal ezelőtt egy már ugyanezzel a bűnnel vádolt jobbágyot kiszolgáltattam, nem gondolva, hogy bármi igazságtalanságot és méltánytalanságot követek el a szegény paraszttal szemben. De a dolog másképp történt, mint gondoltam, mert semmiféle szavahihető és valószínű tanúval nem sikerült a bűnt rábizonyítani. De azért korántsem bocsátották el az ártatlan embert, és nemcsak mind a mai napig kemény tömlöcben megbilincselve tartják, hanem sokszor a hóhérok kínzásnak vetik alá. Mintha bizony igazságos lenne, más tanúság, más érv híján kínzással kicsalni az igazságot! Hiszen nyilvánvaló, hogy a legártatlanabb embert is könnyű maga vádolásának vallására kínzással rákényszeríteni! Ygl úrnak a kegyetlenségén elszörnyülködve nem akartam átadni, mikor kérte, Garay Mihály jobbágyomat, sőt megbántam és szégyellem, amit korábban megtettem, mikor hallottam, hogy hiszékenységem miatt oly kegyetlenül kínozzák jobbágyomat, annál is inkább, mert azt az ország egyetlen törvénye szerint sem kellett volna megtennem. Ezért kérem fölségedet, kegyeskedjék a dolgot bölcsessége szerint mérlegelni, és engem nem arra kényszeríteni, amire sem az ország törvénye, sem az inscriptio kötése (melynek folytán e várat birtokolom) nem kényszerít. Én pedig, mint ahogy Ygl úrnak is azelőtt megírtam, most fölségeddel is közlöm, hogy hajlandó vagyok az ország alkotmánya értelmében, Hibbe városában igazságot szolgáltatni Ygl úrnak, mikor neki tetszik, s ha ezzel az igazságszolgáltatással és ítélettel nincs megelégedve, abba is belemegyek, hogy a megyeszékben, nyilvánosság előtt, hol igazságot tesznek e főispán és a nemesek színe előtt az ügyet megvitassuk, és minden haladék nélkül az ítéletet végrehajtassuk. Mert ugyanabban az ügyben felperesnek lenni és ítélkezni is Ygl uramnak a törvény szerint nem lehet. Hogy pedig mennyire igazságos dolog, hogy egy jobbágyot, kit már azelőtt megvádolt és kire a bűnösséget semmi módon rábizonyítani nem tudta, végül is hogy a tekintetes úrnak csupán önmaga előtt legyen nyilvánvaló az ügy, s nehogy egy parasztot minden ok nélkül és büntetlenül törvényre híni és oly sokáig tömlöcben tartani lássék, a hóhérnak kínzásra átadjon, vagyis hogy egy keresztény ember jobbnak lássa az ártatlant üldözni, mintsem hogy maga az elővigyázatlanság színében tűnjék fel, fölségedre bízom, hogy megítélje.

Levél Ungnád Dávidhoz, a haditanács elnökéhez (78)

1588. február 23. előtt

Tekintetes és nagyságos uram, nekem különösen jóakaró uram, szolgálataim örökös ajánlása után. Bevallom, az emberség ellen vétettem, hogy amikor minap nagyságodtul oly jóakaratúan mint emberségesen ebédre meghívattam, annak ellenére, hogy megígértem, nem jöttem el: de ezt szeméremből tettem, amit nem tudom, parasztinak vagy együgyűnek nevezzek? Ugyanis mikor útközben Pethő uramhoz betértem, és tőle megértettem, hogy nagyságodnál igen előkelő asszonyok társasága lesz együtt, megrettenve a szégyentől, hogy egyrészt ünneplő ruhám nincsen, másrészt, hogy az én mostani szerencsétlenségem képe

vetődik fel, hazamentem, nehogy az én változatlan sorsom nyomorúsága bárkinek is csúfság és látványosság tárgyául szolgáljon. Eszembe jutott ugyanis az a gondolat, hogy részint a már elszállott viruló életem, részint jelenlegi nyomorúságos életem avval ellentétes és elütő képet mutat, minek gyászos gondolata úgy megzavarta lelkemet, annyira elvette minden jókedvemet, hogy azt gondoltam: a vendégség jókedve nehezen tud szomorúságomból felderíteni. Ennek okáért sokkal jobbnak láttam távol maradni, mint jelen lenni a vendégségen, annál is inkább, mert egyesek azt állítják, hogy szépen hazudni nem vétek. De mégis ha valami vétek van ebben a dologban, bízom abban, hogy nagyságod nekem megbocsátja... (79)

Levél Balassi Ferenchez

Krakkó, 1590

Ne véljen uram senki oly bolondnak, hogy ha ott kinn[94] tisztességesen szolgáltatnának velem, hogy örömesben az szolgálatban mint az versfaragásban nem foglalnám az elmémet. De ha nem szolgáltatnak velem, meggyek? Az hibbei bíróságot vegyem-é fel? (80) Nem illik. Megházasodjam-e? Annak ellent mondtam. Azért uram így lévén az dolog, hogy meg sem házasodhatom, s az szolgálatra sem lévén hivatalom, nem jobb-e itt kisebb boszúsággal s elmémnek vékony törődésével urakkal s hercegekkel való nyájasságban az időmöt elmulatnom (81), mint otthon csak az szamorságban és morgolódásban? Bezeg ha valamely szorgos gondot bíznának reám, mint Tatát, vagy Palotát (82), ahol kin-kintelen distrahálnom[95] kellene az elmémet a virtus-gyakorlásra, elhadnám Krakkót érette, s úgy el is távoztathatnám az emberek rágalmazását, mert az mindennapi munka és fáradság az testet is megszelídítené, az gondviselés penig az elmémet is megenyhítené az hivalkodásban, mert alio esset mens atque cogitatio conversa, atque in unico solaeque Virtuti exercenda studio omnis cura defixa etc.[96]

Levél Batthyány Ferenchez

Pozsony, 1593. március 21.

Nagyságos úrfi, nekem igen jó meghitt bizodalmas uram! Isten adja meg nagyságodnak, valamit nagyságod kíván, ha szinte az Stalmaster leánya lesz is (83).

Bécsbe létemben keresett itt nagyságod levelével nagyságodnak egyik szolgája. Skatulát is hozott volt, négy pecsétest hiszem, kit csak megmutatott a Galenus-szabású[97] szolgámnak, agg Márkusnak s meg vissza vitte magával. Az az ám, hogy csak mutatá neki, mint Isten ígéret földet Mózesnek, de nem engedte, hogy örülhessünk neki. Ha nagyságod akaratjából mielte, értem az okát, tudni illik, hogy aval híjjon mint egy kiáltóval nagyságod Újvárba[98], de még aval Nagyságod arra nem veszen. Nagyságod elmente után jutottak vala valami új versek elmémre, Poszedarszkynak adtam (84), Nagyságod kérje el tőle. Nem rosszak bizony, az mint én gondolom. Ha Nagyságod az gyűrőt Fulviának megküldené, bizony oly verseket küldhetnék, hogy az Stalmaster leányának (ha értené ám) megímelyednék az gyomra belé miatta! (85).

Új hírt semmit Nagyságodnak nem írhatok olyat, ki öröm vagy bánat lehetne, hanem

[94] Magyarországban
[95] Elvonnom
[96] Mert akkor másra fordul az elme és gondolkodás, és minden gond csupán a vitézi erény gyakorlására irányuló igyekezetre van lekötve.
[97] Galenus kopasz és öreg volt
[98] Németújvárba, Batthyány várába

csak ezt, ha megírom, hogy az én roh[99] lovamot és fakó lovamot én tizenkétszáz forinton adám el egy német úrnak, két százát ugyanitt megadá benne, az ezerét otthon adja meg házamnál, mert oda jű az lovakért velem. Mihent ott megadja az árát, ottan Erdélbe megyek enmagam is lovat venni esmét az pénzzel. És az vén cigánkínt csak cseréléssel élek ezután, mert látom, hogy a jó királnak nem kellek. Isten éltesse Nagyságodot. S minden dolgodba adjon jó véget. Írtam Posomban, 21. Martii Anno 93.

Nagyságod jóakaró szolgája amíg él a Balassy Bálint.

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

Erdély története

(részlet)

Az ezerötszáz és kilencvennyolcadik esztendő kezdetével a dolgoknak minden utód számára nevezetes változása történt Erdélyben; s az eseményeknek ebben a kavargásában, mintha csak végzetes fordulat következett volna be számára, majdnem a végső veszedelembe sodródott. S nagyon közel volt ahhoz, hogy a különböző bajoknak egy időbe való esése miatt alapjaiból kihányassék. Ezt a nagy tömeg bajt, hogy milyen kezdetekből eredt, milyen fejlődés folytán növekedett, s végre milyen kimenetellel fejeződött be, csak a főbb pontokat érintve a többi elmondandóhoz kapcsoljuk.

Zsigmond[1] fejedelem Rudolf császárhoz való legutóbbi útjában, amelyre az előző évben vállalkozott, önként kötelezte magát, hogy Erdély fejedelemségéről lemond, s az egész országot a császár hatalmába adja. Mikor Prágából visszatért, mivel egyrészt Temesvár meghiúsult ostroma, másrészt országának némileg megrázkódtatott helyzete miatt úgy látta, hogy helyzete rosszabb a reméltnél, s nagyon megromlott, még inkább ragaszkodott tervéhez, s a fejedelemségből a szerződés szerint, ahogy ő és a császár már korábban megegyeztek, mielőbb el akart távozni. De, amint az nagy jelentőségű, s meggondolatlanul kezdett dolgokban szokott történni, az önmagával tusakodó lélek számára számos nehézség támadt, melyek lassanként lecsillapították előbbi elhatározásának hevességét, s azt tanácsolták, hogy újabb meggondolásokkal változtasson rajta. Hiszen már egy egész év is elmúlt a meggondolatlanul tett ígéret óta: ezután – ha csak rajta állt volna – könnyen tűrte volna, hogy a megegyezés érvénye elmúljék, s az édes haza iránti szeretete is késleltette a kezdettől befejezésig vezető (úton) a lelkét. Mikor Zsigmond ilyen gondolatok közt gyötrődve lelkében mindenféle tanácsot megforgatott, s bizonytalanságban volt, hogy mit kell tennie, gondolataiba beavatta Jósika Istvánt, oklevélíró mesterét s gyűrűs pecsétjének őrét, akit kancellárnak mondanak, amely tisztség a fejedelmi méltóság és fenség után Erdélyben valamennyi tisztség közt a legmagasabb rang, s mintegy a többi tisztségeknek a koronája. Jósikát Zsigmond már előbb is felhasználta nehéz ügyekben, nemcsak a közügyekre vonatkozó nyilvános tanácskozásokban, hanem úgy látszott, hogy titkosabb tanácskozásain is valami jogon az első helyet foglalja el. S bár alig hagyta még el kora ifjúságának éveit, mégis erőtől duzzadó keblében bármilyen alkalmat kihasználni kész lélek élt és dobogott, s élénk és tevékeny szellem; ezért a nem annyira fiatal kora, mint inkább jellembeli gyengesége miatt bárhova hajtható fejedelmet megnyerve, annyira kezébe kaparította azt, hogy mondják: a fejedelmet egyedül tartotta hatalmában. Hogy kegyeit magának megnyerje, s a tisztségeket elérje, ahhoz hozzásegítette őt a tisztes tudományoknak nem közönséges ismerete, mely ritka ékesség a magyar előkelőknél, s ennek segítségével annyira felemelkedett, hogy senki sem volt, aki szerencsés dolognak tartotta volna, ha mindenféle szolgálatokkal Jósika István háláját s pártfogását kiérdemelhette. Zsigmond tehát kétségeskedve tervében,

[99] Sötétbarna, feketés

[1] Báthori Zsigmond

s szinte már megbánva, hogy belekezdett, mikor magában nem tudott határozni, hogy vajon neki s az országnak hasznára lesz-é, ha Erdélyből eltávozik, s a hatalmas Rudolf császárnak átadja, habozó lelkét, s a maradás és távozás között ingadozó gondolatait egyedül Jósikának tárta fel, mellőzve a többi tanácsosokat. Jósika nagy figyelemmel kísérte a beszédet, s azt mondják, hogy az ingadozót szándékában megerősítette, és azt, amiben már előbb megegyezett Rudolffal, keresztülvinni rosszallta, nem azért, hogy Zsigmond jólétéről s hasznáról gondoskodjék, hanem hogy a dolgoknak ebben a változásában megnyervén a népnek a szavazatait, valamilyen módon magának szerezze meg a fejedelemséget. Ugyanis mindenki előtt oly nagy tekintélyt, s a fejedelemnél olyan nagy pártfogást szerzett, hogy közkedveltségben s javakban majdnem minden erdélyi főurat megelőzött, az egy Jósika tett mindent, ő egyedül volt szinte minden; s nyíltan ki merte mutatni, hogy a fejedelmi örökösödési jog egykor rá fog szállani, ha Zsigmond az ország kormányzásáról lemondva németet törekszik örökösévé tenni. Oly vak s vakmerő volt lelkének uralkodási vágya, oly nagy a merészsége a dolgok megváltoztatására, hogy elütvén a többi pályázókat minden reménytől, ő, az új ember, aki sem származására, sem korára, sem őseinek kiválóságára nézve nem volt kimagasló, egy ilyen zavargó ország uralmának elnyerésére merte felajzani a lelkét. S noha őseinek kiválósága s dicsősége nem ajánlották, mégis úgy látszott, hogy tehetsége révén száll reá annak a tisztességnek a fensége, amelyre jelöltetett: minden méltó tulajdonsága s bölcsessége révén, másrészt vagyona s javai miatt, melyeket mérhetetlenül megnövelt, (megvoltak) a megfelelő eszközei a fejedelmi fény fenntartásához.

Míg ilyen meggondolások körül kétségeskedtek Zsigmond és Jósika, azonközben Rudolf császár a megállapodások s a közösen leszögezett biztos feltételek szerint, melyekben az előző évben Zsigmonddal az erdélyi fejedelemség átadásáról Prágában személyesen megegyezett, Erdélybe küldi a váradi püspöki címet viselő Pete Mártont és Poppel Ádám Gált, nagytekintélyű s bölcs tanácsosait. Ezek, mint mondják, Zsigmond hajlékony, s megkezdett dolgokban késlekedő és vonakodó lelkét megszilárdították és állhatatossá tették. Megemlítették a császár jogát Erdély uralmára, mely tartomány több mint ötszáz éve saját tagja volt Magyarországnak. Ez a vidék az előző fejedelmek zavargó vakmerősége miatt elszakadt a törvényes német császártól, saját királyától elpártolt és önálló létet bitorolt. Fejedelmeinek állhatatossága új uralmat alapított, egyikről a másikra szállott tisztségök, s Erdély az igazi testtől, a magyar birodalomtól a török szövetség által meghasonolva elszakadt Magyarország nagy kárára, s a császárnak s a magyar királynak erős bánatára. Noha Zsigmond fejedelem törvényesen biztosította uralmát Erdélyben Rudolf császár engedélye alapján, mivel mégis a földnek helyzete olyan veszélyes a törökök szomszédsága s hatalma miatt, hogy ha nem védenék a német fegyverek, nem remélhetne nemhogy örök, de még hosszabb ideig tartó békét sem: úgy látszik, hogy akkor lehet legjobban használni az ügynek s mindenki jólétének, ha visszaadják a tartományt a császárnak saját királyának, s az egyik császári testvérét fogja hatalommal felruházva odaküldeni, hogy így nagyobb elszántsággal, s nagyobb haderővel védhesse meg a törökök minden erejével szemben. Egyrészt mint Magyarország védőbástyájáért, másrészt pedig főleg édes testvérének a jólétéért, aki Erdélyt kormányozni fogja, semmi gondot, semmi munkát nem fog sehol sem elmulasztani a császár. Mivel mindenki tudja Zsigmond fejedelem magtalan voltát, hiszen uralma nem kaphat tőle származott örököst, ki ne látná be, hogy Erdély már Zsigmond életében a császárnak, s Magyarország királyának van elkötelezve a nemrégiben kötött szerződés pontjai szerint? (1) S minthogy ez így van, a legigazságosabb császár, nehogy úgy lássék, hogy igazságtalanul megfosztja Zsigmondot országától, kész Szilézia két hercegségét Zsigmondnak adni, Oppelnt és Ratibort, amit egykor János király fiának s anyjának, Izabellának is adott hasonló okokból. S ezeket a hercegségeket, ha az időknek és dolgoknak az állapota megcsendesedik, sokkal békésebben s nyugodtabban fogja bírni Zsigmond, mint Erdélyt, ott ment lesz a gondoktól és izgalmaktól, s akkor a háborúk zavaraitól félrehúzódva csendesen, nyugalomban s békességben élheti le életét; ott nem fogja látni a városok felperzselését, polgárainak pusztulását, a vidékek pusztasággá válását, a tüzet s a vasat, mely a törökök kegyetlensége miatt az ország szívében pusztít. S hogy ezeket a bajokat, melyek nemcsak kölöncként vannak Erdély nyakán, hanem szinte hurokként,

eltávolítsák, az a császár gondja lesz, aki ennek a tartománynak az érdekében, mintha a saját temploma s háza lenne, sehol semmi buzgalmat s fáradságot nem fog sajnálni. Végre is vagy így lehet megvédeni ezt a tartományt, vagy sehogy. Zsigmond a legtisztább hitvestől, a császár rokonától való elválással nem annyira házasságát szakítja meg s oldja fel, mint inkább a megkötött szövetséget; miért adjon ki a császár ennek a vidéknek védelmére oly tenger sok pénzt, hogy a törökök támadásait az országtól távoltartsa, amelyből semmi haszon nincs, hanem csak a munkának, költségeknek s a kellemetlenségeknek hatalmas gyarapodását éri el? Vagy hatalmas kiadásaival ne a maga unokahúgát támogassa, aki a házasság felbontása után eltávozott Erdélyből, hanem Zsigmond meddőségét? aki, valameddig csak tart az élete, kevésbé aggódik az örökös kijelölése miatt, mint a császár, aki nemcsak a szerződés pontjai alapján, hanem örökösödési joggal is kell, hogy megkapja ennek az országnak az uralmát. Mivel pedig közben sokminden történhetik, ami mind az idegen segítségre támaszkodó Zsigmond, mind a reményt pénzén megvásárló császárt kiforgathatja Erdély uralmából s örökléséből, valóban méltányos, ha Zsigmond idejében átadja az országot a császárnak, hiszen az idő előrehaladásával akár akarja, akár nem, át fogja adni, de addig sok baj fogja érni. Mindenki előtt világos, hogy Rudolf császár több segítséget tud adni az ország megvédésére, mint Zsigmond, aki a közös jólétet idegen segítséggel tartja fenn. Hiszen a császár nemcsak reményt, hanem biztos hitet tud adni a jólétre, mert egyrészt gazdagságának nagysága, s katonáinak sokasága, másrészt minden, a háborúhoz szükséges dolgoknak mérhetetlen bősége segítségével Erdélyországot bármely ellenséggel szemben meg tudja védelmezni.

Hogy Zsigmondot helyéből kimozdítsák, ahhoz hozzájárult még ezenfelül más ígéreteknek bőséges csábítása is: Rudolf császár Oppeln és Ratibor évi jövedelméhez a maga kincstárából évente ötvenezer magyar forintot fog adni: ez tisztes lehetőséget ad Zsigmondnak nemcsak arra, hogy ilyetén helyzetét elviselje, hanem családja, s a fejedelmi méltóság fényének megóvására is. A pápa megígérte, hogy mihelyt a Mária Krisztiernától való elválás után Zsigmondot özvegyi élet felé vezérli a hajlama, ehhez a bíbornoki kalapnak a legfőbb méltóságát fogja csatolni, mely állapot méltóságra s tekintélyre előbbrevaló, mint a nagy királyoké. S nehogy úgy lássék, hogy a pápa ilyen nagy méltóságnak csak az üres címét adományozza Zsigmondnak, hogy csak nagyravágyó lelkét elégíti ki, ezenfelül megígérte, hogy az olmützi vagy boroszlói püspökséget Szilézia földjén, vagy a szomszéd tartományokban a legelső alkalommal neki fogja adni; s ezek mind értékesebbek s fényesebbek Erdély terhes és sok baj miatt veszélyes fejedelemségénél. Ilyen s más okoskodásoktól ostromolva, lelkében megingatva Zsigmond további haladékot nem hagyott a megfontolásra, hanem megígérte, hogy hatalmába adja magát azoknak, akik ilyen tisztes és üdvös dolgokat tanácsolnak. De oktalanul s a jövőbe nem látva nem vette észre, hogy mennyi rejtett veszedelmeket foglal magába ez a tett, hogy milyen meggondolatlanul fogadta el ezt a tervet, hogy egy fejjel megkisebbítette magát, hogy szerencséjének növelésében elzárta maga előtt az utat, s végül, hogy a dolgoknak ezzel a megváltoztatásával a bajoknak mekkora tengerébe taszította az országot.

Feltüzelte ennek a természete miatt minden okosabb tervet semmivé tevő embernek a reményét a spanyol nemzetiségű Carillo Alfonz, a papoknak abból a rendjéből, mely Jézusról kapta a melléknevét[2]; egy nagy bölcsességű s azonkívül sok tudománnyal ékeskedő férfi, aki már korábban Zsigmond belső barátságába jutott, s tehetsége miatt előtte kezdettől kedves volt (2). Ez ok miatt annyira megbízott ebben a természettől és tudománytól igen sok dologban használhatóvá tett s a királyok és fejedelmek titkos ügyeiben már régóta jártas emberben Zsigmond, hogy azt tartotta: nem szabad az ő tanácsaitól akár egy körömfeketényire is eltérnie. Ez Róma városából az olasz Turre Zsigmond gróffal, egy mind családja fénye, mind bölcsessége miatt híres férfivel január havában Erdélybe visszatérve, az addig kétségeskedő Zsigmondnak minden aggodalmát úgy eloszlatta, hogy, amint vélik, lelkébe szilárdságot s végig kitartó állhatatosságot lehelt. Ott volt az egykori milánói Viscontiak családjából, hercegi törzsből származott apostoli követ (3), akiről azt mondják,

[2] Jezsuita

hogy – nem tudom, milyen úton-módon – II. Jánossal[3], János, Magyarország dicső királyának fiával, s anyjával, Izabellával atyafiságban volt; talán mivel a Sforza hercegek, akiktől II. János anyai ágon származott, a Viscontiaknak rokonai voltak. Ez a püspök már három éve intézte Erdélyben a pápa ügyeit, de inkább méltósága volt nagy, mint műveltsége, mert a fényűzésen és a kétágú mitrán kívül semmi püspökhöz illőt nem hozott Erdélybe. És noha ilyen volt, mégis amint Rómába visszatért, a pápa kegyességével azonnal a bíborosok testületébe vette fel, s a szentséges rendnek a számát ő is egy kalappal növelte. Ez a két Alfonz, egyik püspök, a másik jezsuita, hogy a pápánál s Rudolf császárnál nagyobb kegybe jussanak, egymás között megbeszélve a terveket, Zsigmondnak azonnal a szájába rágták, s nem szűntek meg sürgetni, hogy átadva az országot a császárnak, a bíbornoki méltóság magaslatát, Oppeln és Ratibor igen nyugalmas hercegségeit a fáradságos s veszedelmekkel teljes erdélyi fejedelemségnek elébe helyezze. Nem hiányoztak a hízelgők, a királyok hiúsága mellett mindig megjelenő pestis sem, és Zsigmondnak nem a szellemét, hanem felizgatott, s alávalóságokra hajlamos szenvedélyét nem tudom miféle hatalmas tisztségeknek a reményére gyújtották fel. Legfőképpen pedig az őt már öt éve körülhemzsegő olasz csürhe rontotta meg lelkét meggondolatlan és aljas csábítóeszközökkel. Ennek Itália legutolsó söpredékéből, egyik a másik után özönlött oda az ő elárasztására, s ő nemcsak barbár nyelvüket tette állandó családi nyelvévé, hanem szokásaikat is magába szívta, noha semmi jobb jel nem ajánlotta azokat. A legnemesebb nemzet ezen szemetjének nemcsak az udvarát nyitotta meg, hanem otthoni bizalmas környezetébe is maga mellé vette, s éjjel-nappal maga mellett dédelgette ugyanazon szobában: inkább ezekre fordította kincseinek legnagyobb részét, mint a haza üdvére.

Sokat lehetett közülök látni, ahogy előjöttek Olaszország mit tudom én melyik zugából borzasan, mocskosan, mindenféle nyomorúságba merülve. Ezek, miután többi honfitársaink gyülekezetéhez csatlakoztak, az ő ajánlásuk révén azonnal Zsigmond ismeretségébe, ebből mindennapi környezetébe s végül hízelgő beszédekkel bizalmas barátságába jutottak, mintha Glaucus füvéből ettek, vagy Circe poharából ittak volna, egyszerre megváltozva, talpig selyembe öltözve s pénzzel jól ellátva léptek elő, s minden szennyet, a nyomorúságnak minden mocskát levetették, mint vedléskor a kígyó. S hogy a külső fény mellett ne hiányozzék származásuk ragyogása s viselt dolgaiknak a dicsősége sem, költött családfájukat összekötötték őseik s a maguk hihetetlen vitézségének emlegetésével, s ezzel a hiszékeny fejedelem fejét annyira teletömték, hogy az méltányosnak tartotta, hogy vitézségök jutalmát, melytől otthon megfosztották őket, idegenbe vándorolva, Erdélyben a legjobb fejedelemtől jog szerint kérik számon s nyerik el, mintha azokat az érdemeket itt szerezték volna. Ebből az származott, hogy közülök senki sem távozott ajándékozatlan: inkább volt tekintettel[4] a külföldiek koholt, mint az övéinek a maga szemével látott erényeire. Ezért az olaszok csőcselékéből egyeseket a tanácsba helyezett, másokat kamarásaivá tett, másokat más tisztségekkel halmozott el, többnyire valamennyit az udvar előkelőbb tisztségeibe emelte. Ezért visszautasította vagy hanyagul fogadta a saját nemzetéből s népéből származott legnemesebb ifjaknak apródi szolgálatait, s azt akarta, hogy mindég olaszok legyenek körülötte, szinte egyedül az olaszok jelentek meg előtte, egyedül azok intéztek mindent, egyedül ők voltak minden: velök ment vadászni, játszani, velök forgolódott, szinte az ölében dédelgette őket, velök dobálta a felfújt labdát, minden szórakozását, szóval a pihenést és a munkát egyaránt megosztotta velök; egyébként a ruhának s a nyelvnek a szokatlanságán kívül a pogány rómaiaktól vett nevek új volta is bántotta a magyarok fülét: a Pompeiusok, Fabiusok, Fulviusok, Flamineusok, Iuliusok, Zenobiusok, Mezentiusok, Zephyrusok, Virgiliusok s más effélék. A nyelvnek, neveknek s a ruházatnak idegen volta, noha magában véve sem szeretetre méltó, még nem is bántotta volna a magyarok lelkét, akik megszokták, hogy az idegenekkel barátságosan s magukat mérsékelve éljenek együtt, ha Zsigmond az idegeneket a hazaiaknak, s a semmiféle kiválóság által nem ajánlott külföldieket a nemzetbelieknek elébe nem tette volna, s nem igyekezett volna inkább

[3] János Zsigmonddal
[4] Ti. a fejedelem

azoknál, mint övéinél érdemeket szerezni, s nem használta volna fel mohóbban azok javára inkább, mint a közjóra a nép szegénységéből összegyűjtött kincseket. Ha valaki az ő tékozlását elítélni vagy kárhoztatni merte, s azt mondta, hogy nem hiábavaló és haszontalan dolgokra kell kiadni az adókat, s gazdálkodást és takarékosságot hangoztatott előtte, nemcsak hogy helyet nem adott az üdvös intelmeknek, hanem a szerzőjét s a tanácsot egyaránt visszautasította, s hasznos dolgot tanácsolót nem ritkán kötéllel s halállal fenyegette meg.

Bármilyen bosszantásra nem kevésbé volt pazarló a megtorlással, mint a fenyegetéssel. Ilyenfajta intelem miatt, s tékozlásának enyhe megpirongatásáért éppen csak hogy nem veszett el István, a nagybátyja[5], egykor tanácsának s vitéz tetteinek részese. Alig lehet elmondani, hogy életének ez a szabados módja mennyire szembetűnt mindenkinek, s ez a dolog (s mi inkább?) elég anyagot szolgáltatott a gyalázásra, s mind a vele, mind az olaszokkal szemben való gyűlölet fellángolására: különösen mikor az olaszok s magyarok közül is többnyire a méltatlanokat halmozta el kincsekkel s tisztségekkel: az érdemekért nemcsak a jogos jutalmat nem adta meg, de még csak méltóan meg sem becsülte. Az olaszokat, akiket sem nevelésök, sem valami nemes szolgálatuk nem ajánlott, befogadta, s dédelgette, még hagyján, az orvosokat, költőket, szónokokat, matematikusokat, szobrászokat, építészeket, mert ezek tehetségének és szorgalmának valami gyümölcsét még látta ő és az ország; de bárki, aki véletlenül vagy szemérmetlenségétől vezetve az ő barátságába jutott, könnyen menedéket talált nála: ha egy csavargó valami kiválóságnak vagy tudománynak az elhitetésével ment hozzá, és sokkal silányabb tehetséget mutatott, mint amilyenről beszélt, de a társalgásnak a csábító erejével, s hamisan nyájasságot s emberiességet színlelve rászedte őt, minden érzését s egész lelkét megfertőzhette s minden tisztességes dolgot kizárva egyedül a gyönyörök felé irányíthatta őt. Ezért többnyire csak a saját gyönyörűségére, s nem az országos haszon céljából gyűjtötte össze palotájába, s árasztotta el esztelen költekezéssel őket: énekes lantosokat, citerásokat, fuvolásokat, muzsikusokat, papokat, elsősorban a szent énekek éneklésére, s egyéb félszamarakat. Összegyűjtötte a zöldségkertészeket, virágkertészeket, szakácsokat, cukrászokat, hurkatöltőket, s akik a sajtot olasz formára sajtolják; hozzájuk járultak a szemfényvesztők, színészek, mimusok, udvari bolondok, táncosok, szabók, tréfacsinálók, gladiátorok, az öklöző párna forgatói, s más ilyen istentelen haszontalanságoknak a mesterei, akiknek annyira a kedvében járt, hogy mindennap velök lehetett látni. Nem hiányoztak a mágusok s a szellemidézők sem, és a gyulafehérvári nagyobb palotában ezeknek az istentelen mesterkedésével Hunyadi Jánosnak s más régen eltemetett embereknek a szellemeit felidéztette, s tőlük tetteinek kimenetelét tudakolta: mindezekkel a beszédekkel nem akarjuk gúnyolni azt, aki most a fejedelmünk. Friss még mindezen dolgoknak az emlékezete, s nem olyan elfeledett a híre, hogy mindenkinek a beszéde ne emlegetné, s még élőknek a tanúsága s hitele ne igazolná. Miután az embereknek ezt a salakját Zsigmond a barátságába s szinte a családjába fogadta, alig lehet elmondani, mennyire a hatalmukba került. Ezért ügyes hízelgésekkel egészen az ő arckifejezéséhez, s intéseihez alkalmazkodtak, s egyrészt hibáit hízelgéssel növelték, másrészt kegyeit kihízelegték, s ajándékaiért epekedtek.

Olaszország gyönyörű voltát, városainak fényét, a fejedelmek ragyogását, a bíborosok fenségét, s végül az egész olasz nép híresség és nagyságát hangoztatták állandóan, s ezzel szemben a magyarok szokásait ócsárolták a fejedelem előtt, hogy ti. idegenek a szavak minden nyájasságától s a beszédnek bájától, s messze esnek minden csiszoltabb műveltség szépségétől. Azt akarták, hogy lelkük keménységét s darabosságát könnyedséggel s enyhe gúnnyal meggyalázzák, s hogy a török torkában levő országot (a fejedelem) mielőtt elhagyja. „Ezt a barbárságot az olaszok csiszoltabb szokásaival kell felcserélnie. Egy ilyen fejedelem az emberi nem díszére és gyönyörűségére született, s nem illik hozzá, hogy a magyarok barbárságában töltse el életét. Itália fényében, vagy a császári udvar ragyogásában, mintegy minden derekség színhelyén kell bemutatnia tehetségének s isteni lelkének kiválóságát. Ez a tartomány, mint egy silány kuckó, nem elég arra, hogy nagyságát és dicsőségét befogad-

[5] Bocskai István

ja." A múló dicsőség ilyen izgatószereit lelkével s füleivel mohón szívta magába Zsigmond (hisz ez a királyok hiúsága), úgyhogy odáig jutott a hízelgők buzdítása folytán, hogy semmi más nem járt az eszében, csak Itália, Róma, a bíborosok, a pápaság, egyszóval mindenféle telhetetlen s hiábavaló nagyravágyásának a szele, s a tisztségeknek üres szemfényvesztése. Ezeknek az olaszoknak az ösztönzésére ruháit is idegenné tétette: szűk harisnyát, fonott sarut, sokszorosan hasogatott inget, felpuffasztott vállakat (hordott), s hogy még titkosabban rejtve legyen, ezt felöltve gyakran bolyongott a városban s a városon kívül az olaszok társaságába elvegyülve. Mivel pedig a császári ajánlás reményében bízott abban, hogy közelesen bíborosi méltósággal fog ékeskedni; rögtön a császári ígéret első hírére ennek a méltóságnak a jelöltjeként viselkedett. S hogy ennek a méltóságnak a felvételében fenségesebbnek lássék, bíborosi ruhát szabatott bíborcsiga-festékkel színesített posztóból, amelyet skarlátnak neveznek, s valahányszor ezt felöltötte, a palota belső részeiben sétálgatott, maga után húzva az elnyúló uszályt, melyet, nehogy a földet érje, egy utánajövő gyerek emelt kezeivel. Ilyen módon főpapi méltóságot öltve az olaszok véleményét kérdezgette. Akkor azok a szokásos ürességgel arcának isteni kifejezését dicsérték, s azt mondták, hogy öltözete inkább hasonlít az istenekéhez, mint az emberekéhez, s esküdöztek, hogy a pápa is, minden fenséges magasztosságnak a teteje, az ő testének s öltözködésének az ékességét nem éri el. Zsigmond nem utasította vissza dicséretének ezeket az édességeit, s ezért az ő helyeslésök miatt annyira tetszett önmagának, hogy azt hitte: az eget éri ujjaival, s azoknak az üres ígéretei oda vezették, hogy inkább akart Oppelnnek nemtelen és szomorú magányába költözni, mint szülőföldjén, Erdély kiességében élni le életét. Ezek voltak Erdély elhagyásának, s a németek uralmába való adásának kezdetei, okai, indítói.

1598–1603 *Novák József fordítása*

Bocskay István fejedelem bőkezüségéről

Egyre igérsz, sosem adsz, nagyságos uram, fejedelmem,
s kelletlen-gyorsan – Majd adok! – ezt feleled.
Juj, de miért ez a „majd"? Mondd ezt inkább a jelenben,
egy szóval könnyebb mondani azt, hogy: adok.[6]

1605 körül *Geréb László fordítása*

[6] A költőt Bocskay nevezte ki Erdély történetírójává

2. Egyházi irodalom

SKARICZA MÁTÉ

Szegedi Kis István élete
(Víta Stephani Szegedini)
(részlet)

Az 1564. év folyamán, mikor mindenki örvendezett az ő kiszabadulásának, a laskóiak[1] hoztak neki egy roppant nagy halat (mi pontynak nevezzük), amelynek az ezen fajta halak közt való bámulatos nagyságát mindenkinek és Szegedinek emlékezésre méltó örömére a pitvar falára felrajzoltam. És ugyanezen a nyáron, Budára szándékozván utazni, mikor Háros és Csepel között ugyanazon időben két szekéren mentünk a Duna partján, és én Literatus Pálommal a második szekéren ültem, történt, hogy Szegedi kocsisának lovai a szomjúság vagy a hőség miatt hirtelen a Duna vizébe vágtattak. És akkor is a hatalmas Isten gondviselése úgy őrizte meg a rögtöni haláltól, hogy a lovak pusztán úszással vonszolták a szekeret huszonöt lépésnyire, mi pedig, mikor a dolgot észrevettük, a megrémült kocsisra hangosan rákiáltottunk, hogy a lovakat ne egyenesen felfelé, merre siettek, ami veszedelmesebb s a benn ülők felborítására alkalmasabb volt, hanem aláfelé, a folyás mentében irányítsa a gyeplővel. Így aztán épségéért való együttes hálaadással, a ruhák átázásától eltekintve, visszanyertük őt, akik Szegediért az imént a saját életünknél is jobban aggódtunk, mivel ő egyfelől elhízott testű volt, másfelől pedig az úszás mesterségéhez egy cseppet sem értett. Ugyanezen évben született neki második Dorottya nevű leánya, aki most már tizennyolc éves. Szintén ezen esztendőben Szegedi ebben a mi egyházunkban nagyon emlékezetes szertartáson három jeles tudományú férfiút szentelt fel kézrátétellel papokká: Ambrus Lukácsot, Clipeatoris Jánost, mindketten tolnaiak voltak és Dombrinus Pétert, akik közül ez most a mányoki egyházat igazgatja igen híven, amaz ezelőtt négy évvel Turon végezte be életét, Ambrus pedig kétszer-háromszor az áriánusokhoz pártolván, mindmostanáig Polgárdiban ízetlenül végzi a visszavonás titkos mesterségét.

Egyébként az 1565. év közeledtével jött Pestre egy sok nyelvet és vidéket ismerő Seraphinus Panthanus nevű barát, aki (amint saját szemeimmel láttam) görögül és héberül – mondhatnám – csak kissé írta lassabban a magyarázatokat, mint latinul. Ez a csuklyások szokása szerint azzal kérkedett, hogy a lutheránusok kitűnőségével (Szegedit gondolván) akar mérkőzni, majd végül is Pestről egy zsák könyvet lecipelve, Keviben[2] termett. Szegedi megtudván a dolgot, a vitatkozástól semmi esetre sem vonakodott, sőt mind a két felekezet érdeklődő embereit szorgalmasan hívogatta a mi templomunkban való vitatkozásra. Mit szaporítsam a szót? Akkor a vita folyamán Seraphinus az ő sikertelenül védett tévelygésének tüzétől annyira megpirult, hogy az olaszok és rácok, akik az ő oldalán látszottak állani, szégyenkezve és észrevétlenül távozván a templomból, a barátot azután egymagára hagyták a szent könyveknek nevetséges módon a saját hátán való elcipelésére, melyeket azelőtt eléggé fennhéjázón, nyilván még a győzelem előtt diadalmenetről ábrándozva, saját híveinek a vállára rakott fel ideszállítás végett. Erről és az ő feleletének módjáról töredékben fennmaradt Szegedinek elmés párbeszéde, melyet ő rögtön azon a napon vagy a következőn állított össze. Természetesen kiviláglott ezekből, hogy a pápisták tömege még most is mily vakmerőséggel és az igazi józan észnek mily megtagadásával kardoskodik az ő miséjükért,

[1] Szegedi 1554–58 közt volt Laskón lelkész.
[2] Ráckevén, ahol Szegedi ekkor lelkész volt.

a purgatóriumért, az évenként előforduló ünnepekért és az effajta hazugságokért, az emberi agyvelőnek szörnyszüleményeiért és üszköt meg lándzsákat ragad, mert önhittségében vasfegyverrel fenyegetőzik, de ez a szent harckészségnek és szétzúzó igazságnak erejével szemben csak nád- és ólomfegyver. Én ezt a bajviadalt, annak idejét s egyszermind kimenetelét a betűkben elrejtve már akkor ilyen disztichonnal gúnyoltam ki:

Vár az olasz Panthán: Szegedinkkel szállsz ki vitára:
pápáddal te bukol, győz Istennel amaz.

1582 *Kathona Géza fordítása*

TELEGDI MIKLÓS

Felelete Bornemisza Péternek Fejtegetés nevű könyvére

(részletek)

Telegdi Miklós pécsi püspök az alázatosságnak lelkét kéri Istentől Bornemisza Péternek, hogy feljebb ne értsen maga felől annál, amint illik.

Ez elmúlt ezerötszázhetvennyolc esztendőbeli gyűléskor akadott vala kezembe egy könyved[1], melyet énellenem és az én postillám ellen csak akkor írtál volt és Pozsonba az uraknak és nemeseknek házanként mutogattál és osztogattál. Kit midőn megolvastam volna, rakva találám ondok szitkokkal, rágalmazásokkal és csúfolásokkal. Szörnyen szidogatsz, átkozsz és rágalmazsz én magamat, csúfolod és meveted az én írásomat.

Azt írod, hogy míg hírrel hallottad, hogy az én szokott prédikációimat magyarul ki kezdettem volna nyomtatni, más reménségbe voltál. Vélted azt, hogy ha néhol eltévelyedném is, viszont valami szép idvösséges dolgokra is tanétanék. De kilömben esett annál, amint reméletted. Mert noha úgy vagyon, hogy ütöm vetem az igazat is, és mikor az igéket fejtegetem, a ti atyátok fiainak, az evangélikusoknak írásokból alkolmas értelmet szedegetek, de azt is mintha bottal vernék ki belőlem és hamar elfutamodom arrul, ami a szegény egyigyű híveket építené a Krisztusnak igaz esmeretibe, és az jó marha mellett, mint az álnok csaplár és a hamis kalmár hitvány borát és marháját előhozza, azonképpen én is a rútot szépnek közibe ölgyétem és az levét nagy fenn adom az húsa nélkül.

Továbbá azt is beszélled, hogy szent Pálnak ímez mondását: Meg nem hamísetjuk az Istennek igéjét, hanem az igazságnak kijelentésével ajánljuk magunkat minden embereknek lelki esmeretivel; az Isten előtt hamissan hoztam elő és méltatlan nyomtattam a postillának első levelére és hogy ilyen szép cégér alatt büdös és nyúló bort árulok.

Mindez kedig csak kezdeti a keserűségeknek és csak elöljáró leveledbe (mellyet a Krisztus Jézusban való szenteknek és hív atyafiaknak írtál és könyvednek eleibe töttél) találtatnak. De midőn tovább mégy a dologba és az énellenem való hársolódáshoz valóba hozzákezdesz, iszonyúság olvasni, minemű éktelen szidalmakkal illetsz: néha Judásnak, néha ördöngösnek, néha orvnak, poroszlónak, gyilkosnak, hazugnak, Krisztus ellenségének, bolondnak, szemfényvesztőnek, bájolónak, bálványozónak, csúfnak, cigánynak, az igaz egyház háborgatójának, rókának, álnoknak, koszos érdeműnek, Krisztus csúfolónak, káromlónak, feszétőnek, és sok egyéb efféle utálatos nevekkel nevezvén engemet. Rövid beszéddel, valami gonosz eszedbe juthatott, abban semmit el nem hagytál, hanem mindent reám szórtál és fejemhez vertél.

[1] Bornemisza Péter: Fejtegetés (Sempte, 1578) c. művéből példány ma már nem ismert.

Igazat mondok benne, hogy noha tudományodat és vallásodat soha nem igazlottam, mindazáltal míg ezt a te szép könyvedet nem olvastam vala, mértékletesb erkölcsű és csendesb elméjű embernek alétottalak tégedet; de most veszem eszembe, hogy távol vagyon tetűled mind az mértékletes erkölcs, mind a csendes elme. És hogy Szent Dávidnak mondásaként olyan a torkod, mint a felnyittatott büdös koporsó, nyelveddel nem jól élsz, aspis kígyónak mérge vagyon ajakidban, rakva a te szád átokkal és mérges beszéddel.

Igen mented ugyan magadat, erősen esküszöl és szabadol[2], hogy sem harag, sem bosszúság, sem irégység nem indétott, hanem a prédikátorságnak tiszti készerétett tégedet rejá, hogy olyan rútol bántál énvelem és azt hányod, hogy Isten akart teáltalad engemet megszóllétani; de azonközbe egynehány helyen kimutatja magát írásodban a te felindulásodnak más igaz oka. Midőn azon panaszolkodol, hogy sok esztendőtül fogva rejád törtem, sok fő püspököket és a fejedelmet is többször százszernél ellened felindétottam. Hogy akik itt Nagyszombatban a religió dolgában valami újétást kezdettenek vala, azoknak ellenek viaskódtam.

Értem barátom, mi fájlalja a te gyomrodat. Az marja beledet, hogy kőfalul vetem magamat teellened az Izraelnek házáért. Hogy az én vitézségemnek lelki fegyverit, melyek az Isten hatalmával erősek, a nagy erősségek ellen kivonszom, az emberi okoskodásokat és minden feltámadást, mely az Isten esméreti ellen támad, rontom. Hogy nem futamom el a farkasok előtt, hanem Istennek segétségével szembe állok veletek, nem hadlak titeket szabadon dihösködnötök az Istennek aklába és ebben e várasban a Krisztusnak juhait ragadoznotok, téstova hánynotok, ölnötök és kedvetek szerént vesztenetek. Ez oka hogy engemet szidalmazsz, átkozsz és minden rutalmas beszéddel illetsz. Bánod hiszem, hogy sem a te társaidnak nem engedtetik olyan nyilván és szabadon hintenetek Szombatban a konkolyt, amint ti kévánnátok.

Hallod hiszem, hogy Szent Pál, ki teneked minduntalan ajakid között és pennádon forog (adnaja Isten, hogy bátor szívedben is forogna, mert úgy szebben tudnál velem szóllani), azt aki nem enged az apostoli beszédnek és tanétásnak (amint felőlem beszéled, hogy én sem engednék) nem akarja hogy úgy tartsák a hívek, mint ellenséget, hanem hogy intsék, mint atyafiát. És hogy a vétkes embert a lelkiek szelédségnek lelkével oktassák, sőt másutt a testnek cselekedeti közé számlálja a haragtartást, versengést, irégységet és patvarkodást: a szitkozódó embert peniglen oly igen utálja, hogy csak együtt sem akarja, hogy egyenek véle az hívek. Azt is beszéli együtt, hogy az úr szolgájának nem kell viaskodónak lenni, hanem engedelmesnek mindenkihez, ki tudjon tanétani, békeséggel eltűrvén a gonoszokat. Ki szelédséggel tanétsa azokat, akik ellenkednek az igazsággal. Az Ephesusbelieket kedig erősen kéri, hogy minden mérges beszéd, minden gerjedés, harag, kiáltás és átkozódás kivettessék közülök.

Annakokáért ha a Szent Páltúl prédikáltatott tudománnak hirdetője, ha az úr szolgája, ha nem testi, sőt inkább lelki ember vagy, mit haragszol? mit versengsz? mit szitkozódol? mit viaskodol olyan rútétó beszédekkel? Ha amint mondod az Isten szólét engemet teáltalad, miért nem intesz, miért nem tanétasz, miért nem feddesz kersztyéni szelédséggel?

Azt mondod a többi között, hogy sohol annyi parázna, trágár szóbeszéd, éktelen ondok szitok nincsen, mint némely pispökök és Káptalanság közt. Ítélje az Isten és ítéljék azok meg, akik a te ördögi késértetekrül írott könyvedet olvassák, hallottanak-é valaha vagy pispököktül, vagy a káptalanokban vagy akarholott az egész világon annyi és olyan szörnyűséges és ondokságos rútságokat, mint akiket te ott egybegyűjtöttél, nagy gyönyörű-

[2] Szabadkozol

séggel előszámláltál és szemérem nélkül, ingyen[3], nem valami kerülő beszéddel, hanem tulajdon neveken, sok szüzeknek, ártatlan gyermekeknek, ifjaknak és egyéb rendbeli tisztességes jámbor személyeknek botránkozásokra mosolyogva kifejtegettél.

1580

Az evangéliomoknak magyarázatja

(részlet a III. kötetből)

Szent Imre napi prédikáció

Szent Imre herceg a mi első keresztyén királyunknak, Szent Istvánnak (atyjához hasonló) fia vala. Ennek következendő szentségét még az ű gyermeksége megmutatá. Mert kicsinségétül fogva oly ájétatos volt, hogy gyakorta éfeli után mind virradtig imádkozott és Szent Dávid psalmusit olvasta. A Szent Lélek Istennek ajándéki, mely igen bévelkedtek legyenek űbenne, csak ímezből is megtetszik, hogy mikor egy időre atyjával, a győri Szent Márton hegyen való Claustromba[4] ment volna és az ott lakó sok jámbor szerzetesek eleikbe jövén, kezeiket fogdosnáják, Szent Imre mindeniket csókolgatván, némelyiket csak egyszer, némelyiket többször, némelyiket szintén hétszer csókolá meg. Mely dolognak midőn egy olykor okát kérdette volna tűle Szent István, megjelenté, hogy kinek-kinek mind az ű szentes életének érdeme szerént tött volna tisztességet. Kiváltképpen kedig arra nézvén, kibe mint bévelkednék az tisztaság. Úgy hogy azok, kiket hétszer csókolt volna meg, teljes életekbe szüzességet viseltek volna, kétség nélkül nem a testi szemek látták azoknak érdemeket, hanem a benne lakozó Isten, ki mindeneknek szíveket látja, jelentette meg Szent Imrének.

Annakutána mikor Veszprimett a Szent György egyházában imádkozék és azon könyörögne Istennek, hogy megjelentenéje neki, mit mívelhetne ű szent felségének legkedvesb dolgot. Nagy hertelenséggel a templom fényességgel megtelék és íme ilyen szózatot halla a fényességből. Imre, semmi nekem kedvesb dolog nem lehet a szüzességnél. Annakokáért ha az én Istenségemnek kedves áldozatot akarsz áldozni, maradj meg a szüzességben. Felele Szent Imre: Uram Isten, ki mindeneket látsz, végezd el énbennem a te akaratodat. Ezeket senki több ű magánál és egy hív szolgájánál (ki akkor véle ment vala be a templomba) nem tudta. Annakokáért az ű atyja nem értvén az Istennek jelentését és akaratját, nem sok idő múlva házasságra készerétte Szent Imrehet, egy igen szép király nemből való leánt szerze neki. Engede ugyan atyjának Szent Imre, mindazáltal soha feleségével nem ölgyödék, hanem inkább azt is reábírta intésivel és kérésével, hogy még űvéle az is tiszta szűz életet visele. Kirűl Szent Imrehnek holta után nem csak az asszony, hanem a szolga is, mely látja vala a templomba való jelenést és hallotta vala Istennek Szent Imrehhez és Szent Imrehnek Istenhöz való szavát, tanúbizonyságot tőnek.

Ifjú korába hala meg Szent Imre, atyjának éltében, kinek koporsójánál sok csodák történtenek. Melyeket idő jártában látván Szent László király, felvövén a földből az ű testét, nagy örömmel az országbeli pispökökkel és sok egyéb egyházi személyekkel egyetembe, más drága koporsóba helyezteté, holott az hívő keresztyénektől mindaddig, míg Székesfehérvár (mert ott volt temetése) kezünkbe lőn, nagy tisztességbe és böcsületbe tartaték.

1580

[3] Egyenesen
[4] Pannonhalmára

RÁKÓCZI ZSIGMOND

Régtől fogván támaszkodtam uramra

Régtől fogván támaszkodtam uramra,
Az én életemnek megtartójára,
Az Istennek nagy irgalmasságára,
Ki megáldott engem minden órában.

Akaratom ez teljes életemben,
Hogy féljem és tiszteljem magos mennyben,
Mert megvárja tisztességét mindenben,
Azért néki így könyörgök hitemben:

Kegyelmes, megváltó, irgalmas Isten!
Ki lakozol fejem felett az mennyben,
Általlátod igaz hitem székedben,
Hálá légyen jóvoltodért mindenben!

Oltalmazó Istenemnek reménlek,
Igazgatóm- és megváltómnak hiszlek,
Régtől fogva segítségeddel élek,
Most is, uram, mindent tetőled kérek.

Csak te vagy Istenem én bátorságom,
Noha most is háborúval bántatom,
Mint Dávidnak, Isten, te vagy paizsom,
Azért most is felséged oltalmazóm.

Íletemet látván, tőled áldatik,
Szívem kevélységben nem fuvalkodik,
Azért te szent felségedben úgy bízik,
Hogy ennél is több jó néki adatik.

Sok irigyek támadtanak ez világon,
Kik nem voltak felséged tanácsában,
Bánják jó szerencsémet áldásodban,
Ő ellenek bízom, mint jó atyámban.

Igazgassad, Úristen, életemet,
Szolgálhassam Isteni felségedet,
Oltalmazzak árvákat, özvegyeket,
Dicsírhessék velem szent felségedet.

Dicsíretes áldása az Istennek,
Én birodalmimban meg ne szűnjenek,
Kiért légyek őrizője szentinek,
Vélem együtt szolgáljanak Istennek.

Megmaradásokért szegény árváknak,
Találhassam mennyben kedvét uramnak,
Azok is az Istennek szolgáljanak,
Nékünk nagy jóakaró szent atyánknak.

Oltalmazó kegyelmes atyánk légyen,
Igazgatónk, megtartónk nékünk légyen,
És az mennyből áldása rajtunk légyen,
Mely Istentől fejünk szentelve légyen.

Nagy tisztességére szent felségednek,
Az én életem, Uram, szent nevednek
Állhatatos légyen Istenségednek,
Dicsíretíre az te jótétednek.

Dicsekedhessem, Isten, ez világban,
Légyek szent felségednek áldásában,
Lássam élő javaidot házamban,
Szívem vigasztalhassam bánatimban.

Kit engedjen Isten ő szent fiáért,
Az én nagy jóakaró megváltómért,
Nyerhessem meg ezeket az Krisztusért,
Örök életemnek megadójáért.

Urunknak mennyben menésének utána,
Ezerötszáznyolcvanhétben fordula,
Áldozó csütörtökön az Munkácsban írám,
Áldott légy Isten, az mennyországban!

1587

BOGÁTI FAZAKAS MIKLÓS (1)

Magyar zsoltár

(részletek)

Psalmus I. Jámbor

Nótája: mennynek, földnek ura Isten... etc.

1. Jámbor és bölcs, bódog és szent, Istenét tudja,
Az ki latrok útát látta, soha nem nyomta,
Tévelygő tudománt hallott, de nem vallotta,
Vesztő hűt tanolni nem ment, papját sem tartja.

2. Az jobb élet után hanem csak tudakozza,
Éjjel-nappal ülve, járva csak azt forgatja,
Szívében és beszédében az törvént tartja,
Az nagy Isten nálla szállott és szívét lakja.

3. Még ez jár úgy, mint szép zöld fa, ki parton termett,
Kit sem hideg, sem az hév nyár soha meg nem veszt,
Idejében gazdájának gyümölcsöt terempt,
Hulló virággal, szép színnel Urának nem vét.

4. Bátron elhidd, nem így jár, nem, az istentelen,
Ki azt sem akarja tudni, ha vagyon Isten,
Az mit szeret, mind azt tudja, hogy igaz törvény,
Hanem úgy jár, mint apró por az forgószélen.

5. Osztán mikor az szent bíró székít leteszi,
Szemét az bűnös emelni reá sem meri,
Jámborok közé állani igen szégyenli,
Mert nem egy úton jártak volt, igen jól érti.

6. Rendben őket ott az bíró kétfelé híja,
Az jámborokat dicsíri, áldja, megtartja,
Az latrokat szidalmazza, veszélyre hányja,
Ha ki hinne, zsoltár első része ezt mondja.

Psalmus III. Ments fiútúl

Nótája: Atya Úr Isten, mennybéli teremtőnk etc.

1. Mikor Absolon atyjára támada,
És jó tanácsit mind melléje voná,
Székíből Dávid kevésen kifuta,
Útban óhajta:

*

2. Énreám, Uram, lá, mely sokan vadnak,
Vajh s miért költek, erős pártot tartnak,
Én fiam előtt tanácsim így szólnak,
Noha hazudnak:

3. Nem remélheti Istentől ótalmát,
Mert az Istennek vétett igen sokat.
Jertek utána, kerüljük meg utát,
Fogjuk országát.

4. Tudhatnák ugyan, Uram, csak te voltál
Minden ótalmom, szerencsém te voltál,
Minden ügyemben te gyámolítottál,
Felkoronáztál.

5. Sőt tudom, most is hogy engem megtartasz,
Ez könyörgésben örömest meghallgatsz,
Mintha Sionban zokognék, itt is látsz,
Útban vigasztalsz.

6. Fémre noha sok tör és mind országom,
De ugyan bátron lefekszem, aluszom,
Édes álmomban mert Isten virrasztóm,
Fejem, ótalmom.

7. Így megótalmaz, semmitől nem félek,
Nem tehet nekem semmit az sok lélek.
Sok ezer fegyvert, tudom, reám fentek,
De mire féljek?

8. Úr, emelj zászlót, mozdulj ki hadammal,
Ronts az árulót te bölcs tanácsoddal,
Az ki méltatlan reám költ ez haddal,
Ronts hatalmaddal!

9. Törd meg, Úr, törd meg azoknak fogokat,
Verd arcul őket, törd meg pofájokat,
Szidalmas halál találja azokat,
Árulóimat.

10. Úgy ments népedet, Izraelt úgy áldjad,
Ez pártos hadban ne vesszen, megtartsad,
Most maradása bizonnyal csak rajtad,
Gyámola te vagy.

*

11. Lelke fáradva mikor futva menne,
Harmad énekkel király így könyörge,
Jó fejedelem magában beszélje,
Ha leszen ügye.

Psalmus VI. Beteg ember szava

Nótája: Mint kévánkozik az szarvas etc.

1. Beteg vala Dávid egykor bűnei miatt,
Az egészségesek örülik dolgát,
Megrémült, megbúsult, így hívá szent orvosát:

2. Én Istenem, megérdemlem ostorod súlyát,
De ne verd, míg haragszol, te szolgádat,
Ne búsulj vagy ne verj, elhalaszd egy dolgodat!

3. Tedd le vessződet mindaddig, az míg haragszol,
Míg az én bűnöm új és engem vádol,
Mikor kedved megjő, bár büntess víg orcádbúl.

4. Ez egyszer megbocsáss, inkább nyúlj lágyan hozzám,
Mert betegség megemészt, megfonnyadtam,
Testem nem bírom már, erőmben elszakadtam.

5. Gyarló inaim nem bírnak, én úgy elfogytam,
Csontaim mind elhullnak, elszáradtam,
Immáron én koporsómhoz, Istenem, közel juttam.

6. Étszaka csak hányom magam, sírok, óhajtok,
Lelkem megepedt, nyughatatlan vagyok,
Könnyhullatás közben szertelen én zokogok.

7. Megáztattam én ágyamat könnyhullatással,
Leplem oly vizes, mint egy nagy záporral,
Szemem fogyatkozott végetlen sok sírással.

8. Bőröm, én szép színem hirvadt, testem elapadt,
Nincs elevenség benne, mert elfonnyadt,
Kicsin reménségem, Istenem, mégis biztat.

9. Ezenben az nem barátim vígan lakoznak,
Énfelőlem, Uram, nem szépen szólnak,
Hadd, hadd, megérdemli, ha kidűl is, azt mondják.

10. Rajtok én lelkem elbúsult, hírt mikor hallok,
Testem inkább nehezül, hogy búsulok.
Uram, meddig bántasz, ebben meddig fonnyadok?

11. Szemem ha ebben elhúnyik, meg sem említlek,
Holtom után téged én nem dicsírlek,
De ha meggyógyítasz, míg élek, mind dicsírlek.

12. Az én szómat az jó Isten ím meghallgatá,
Mert könnyebbedém, már meggyógyíta,
Halálom halada, senki ne lesse, várja.

13. Vajh, latorországban meghíztak, én nem barátim,
Mit bosszontotok volt, én ellenségim,
Szégyenben maradtok, sok gonosz akaróim.

14. Az Isten ez csudát tevé, mert feltámaszta,
Tütöket gonosz hírbe-névbe hoza,
Az min örültetek, rólam rátok fordítá.

*

15. Hatod énekben szent Dávid régen ezt mondá,
Kór, beteg embereknek példát hagya,
Egészséges ember az fekvőt ne csúfolja.

Psalmus VIII. Mely nagy az Isten

Nótája: Régen vala az nemes Perzsiában etc.

1. Mely hatalmas az mi urunk, az Isten,
Híre terjedt az nagy föld kerekségen,
Mert ki legyen, jelenti földön, mennyen,
Széki égen, zsámolya az föld színén.

2. Erős hatalmát mindenütt jelenti,
Az eget, földet valaki megnézi,
Ha nem tudta, már bizonnyal hiheti,
Hogy Isten vagyon és nagy, azt értheti.

3. Legnagyobb mivolta tetszik az égen,
Mert az fényes ég ereje az földön,
Az vizeken, minden teremtetteken,
Éltet az ég mind ennyi kerekségen.

4. Ím, hogy az csecsszopó gyermeket nézem,
Nagy bölcsességedet innet ismerem,
Anyja csecsin mint neveled, intézem,
Kicsinből naggyá mint tészed, ítílem.

5. Nem mondhatja tahát az istentelen,
Csak azt nézze, hogy sohul Isten nincsen,
Minden állat csak ön kéjén lött, s megyen,
Csak történet[1], az mi esik emberen.

6. Az eget, földet az ember tekintse,
Hogy Isten vagyon, innet is ismerje,
Nem semmitől lött mindez valamivé,
Nem magától leszen kicsinből bölccsé.

7. Gyermek kicsin vérből csudán fogonik,
Anyján belől, kívül mint nevekedik,
Vastaggá mindenben mint öregbedik,
Nem ember, ki ezen nem elmélkedik.

8. Immár mikor az nagy égre tekintek,
Napot, holdot, csillagokat elnézek,
Kezed szennyét, míveit elszemlélek,
Az embert megtekintem, így beszéllek:

9. Az embert mely nagy tisztességre fogtad,
Mikor őtet teremtetted s alkottad,
Mi dolog, hogy ugyan megkoronáztad,
Minden felett ez földön magasztaltad.

10. Szent angyalid közé csaknem ültetted,
Földi királlyá és Istenné tötted,
Vadon, barmon, halon úrrá emelted,
Minden lelkes állaton feltisztelted.

11. Isteni lelket őbelé bocsáttál,
Kit őneki te magadból szakasztál,
Te mindenkor oly igen rá gondoltál,
Minden dolgaiban te igazgattál.

[1] Véletlen

12. Serény lelket és eszest belé adtál,
Kivel egyaránt áll az angyalokkal,
Kivel nagyobb mindenféle állatnál,
Teste szerént küsebb az angyaloknál.

13. Temérdeki sok jót ez mellett hagytál,
Hogy éljen, bírjon ennyi sok jovaiddal,
Gyönyörködjék minden kazdagságoddal,
Summa szerént éljen nagy urasággal.

14. Ezeket, hogy látom, igen csudálom,
Én Istenem, teróllad én azt vallom,
Nincsen oly föld, világ, bizonnyal mondom.
Hol ne hinnék, hogy Isten légy, azt tartom.

*

15. Nyolcad énekben szent Dávid ezt mondá,
Teremtésről az Istent magasztalá,
Emberekre mely gondja volt, azt látá,
Mi állat az ember, azon csudála.

Psalmus XXXVIII. Betegen bolond örül

Nótája: Bátor érted, Uram Isten, kárt vallanék etc.

1. Bús haragból ne büntess, én Istenem,
Erőm felett ne sújtolj, ne verj engem,
Míg haragszol, ne verj, noha érdemlem!

2. Énbelém már nyilaid behatottak,
Csontaimra, velőmre már szállottak,
Érdememből kezeid tapasztottak.

3. Testemben nincs sohonnan semmi épség,
Haragodtul szívemben nincs csendesség,
Bűnöm érzem, kitől nő az betegség.

4. Ez az bűnnek nagy mérge, ki elhatott,
Fejem felett nagy volta már haladott,
Mint nehéz kő, örvénben beborított.

5. Gyenge testem megrothadt, dohos, senyvedt,
Bűneimtől fekéllyel rakva, epedt,
Talán lábom soha nem bír engemet.

6. Elepedtem, fonnyadtam, meghorgadtam,
Koporsómat mindennap én várattam,
Itt valókkal magam elsírattattam.

7. Nincsen épség csípőmben, ágyékomban,
Rútságomat szégyen említni szóban,
Kinek mérge hatott minden tagjaimban.

8. Betegségem fájdalmát nem tűrhetem,
Szokatlan jajt kiáltok, mert nagy sebem,
Ez forróban békételen én szívem.

9. Óh, nagy Isten, te látod, eltörődtem,
Csak óhajtok, kiáltok, mert elvesztem,
Nem tűrhetem, hogy békételenkedem.

10. Látod, Uram, és érted, mit kévánok,
Szívem felszök, megfordult, úgy nyomorgok,
Erőm szakadt, szememmel jól sem látok.

11. Oldalnak és félen állnak barátim,
Távol néznek szomszédim és rokonim,
Csak utálság mindennél én sebeim.

12. Némely népek, kik soha nem szerettek,
Minden gonoszt énróllam beszéllettek,
Oly óra nincs, kiben rám nem törnek.

13. De minderre én süket, néma vagyok,
Mintha semmit nem tudnék, úgy nem szólok,
Patvar[2] ellen nyelvvel én nem támadok.

14. Én teérted hallgatok, te felelj meg,
Mert gondolom, énrajtam mint örülnek,
Ha nehezedem, osztán ha nekik szólnék.

15. Osztán tudom, örökké hogy nem büntetsz,
Noha immár sántálok, tovább nem versz,
Ennyi veszélt, hiszem, már megeléglesz.

16. Rajtam igaz haragod, mit tagadok,
Bánom, Uram, én vallom, bűnös vagyok,
De az gonosz nő, ha én csak hallgatok.

17. Ellenségim egészségben örülnek,
Élnek s urak, kik méltatlan gyűlölnek,
Hogy az törvént tartom, rám azért törnek.

18. Uram, tahát szent atyám, ne hagyj messze,
Siess mellém, gyógyíts meg, te tégy éppé,
Mert nem hiszem, hogy más tegyen emberré.

19. Latrok Istent és jámbort nem szeretnek,
Nyavalyáján jámbornak ők örülnek,
Harmincnyolcad ének így szól ellenek.

[2] Rágalom, gúnyolódás

Psalmus LIV. Árulók

Nótája: Nagy bánatban Dávid mikoron vala etc. (azaz a II. zsoltár nótájára)

1. Atyám, ne hagyj, mert ezent kézben leszek,
   Rajtam ellenségem, kitől rettegek,
   Hogy az jók velem nevedet szeressék,
   Az gonoszok hatalmadat rettegjék.

2. Reád fogok, mert te lehetsz ótalmom,
   Siess mellém, tudd meg, mi kévánságom,
   Ne dugd be filed, halld meg imádságom
   Mert lelkemet szinte markomban tartom.

3. Utánam és reám királt kihoztak,
   Kiknek nem ártottam, reám támadtak,
   Istent sem tekintvén reám szállottak,
   Hatalmasok ártatlant háborgattak.

4. Látja Isten s megsegíti lelkemet,
   Kevés hadacskámmal megment engemet,
   Add meg, Isten, azok méltó érdemét,
   Kik reám költik én ellenségimet.

5. Oltáridon azért vígan áldozom,
   Áldozattal neked énekem mondom,
   Árulóim veszedelmét ha látom,
   Kévántam ótalmodat mikor látom?

6. Ótalmaz engemet csak az jó Isten,
   Valamikor megszorulok ügyemben,
   Ellenségem veszedelmét megértem,
   Kin örültem, kit Uramnak köszöntem.

*

7. Király Zifi pórok szaván kimene (2)
   Dávid után, kit csaknem el is ejte,
   Csuda szerencsén az Isten megmenté,
   Kit ő ötvennegyed énekben szerze.

Psalmus CXLIV. Király és ország

Nótája: Sok királyról, császárról emlékeztem etc.

1. Kegyelmes Úr, adok nagy hálát neked,
   Hogy minden szerencsén fejemet őrzéd,
   Szívet adál, kezeimet vezeted,
   Ennyi hadban ujjaimat viseléd.

2. Isten volt mindenütt két erős karom,
   Minden ellenségtől váram és tornyom,
   Paizsom, ótalmom, nagy bizodalmom,
   Ő tisztelt fel, hogy ennyi sok országom.

3. Róllam hogy ily gondod volt, csudálkozom,
Mert emberre ily gondod mire vagyon,
Mi jó benne, hogy szemed így vigyázzon,
Ily számtartásod az apró Ádámon.

4. Álom és egy semmi az Ádám fia,
Egy buborék, ki elvész, míg nézsz hátra,
Egy árnyék, ki semmi estvére jutva,
Egy füst, ki hamar elfogy, és egy pára.

5. Láttam magamon gondviselésedet,
Akkor így jelentém könyörgésemet:
Uram, most hajts le az te egeidet,
Szállj mellém, felhőzd be az nagy hegyeket!

6. Jelents mellettem így velem létedet,
Hadd gőzöljenek, üsd meg az hegyeket,
Mennyköveddel verd el ellenségimet,
Bonts meg nyilaiddal ez sereg népet!

7. Ezekre nyúts ki mennyből szent kezedet,
Ments ki, atyám, ez özönből engemet,
Istentelenektől ódd meg fejemet,
Mert hamissan húztak kezet és nyelvet.

8. Sok új énekkel dícsírlek tégedet,
Ezért neked zengetem hegedűmet,
Hogy ótalmazod az fejedelmeket,
Hogy pogán kardtól így mented én fémet.

9. Ótalmazd azért Dávidot, szentedet,
Pogánok kezéből ments ki népedet,
Kik ellenünk költnek hamis beszédet,
Kik reánk emelték hamis kezeket.

10. Régi fogadásodat most megadjad,
Én királyságomban népemet áldjad,
Gyermekinket ember korig úgy tartsad,
Mint jó földbe plántánkat, szaporítsad!

11. Szépek legyenek leányink s kedvesek,
Mint templomban szegletek, ajtó felek,
Mint palota oszlopi mely ékesek,
Mint faragott, metszett, drága szép kövek.

12. Az mi pincénk, csűrünk mindennel rakva,
Mindenféle éléssel legyen dugva,
Barmunk, johunk mezőt, utat befogja,
Sok ezeren tenyésszen, éltünk tartsa!

13. Gyorsak járó barmaink és kövérek,
Ne törjék várasinkat az törökök,
Ne kergessenek az idegen népek,
Jajt, siralmat ne mondjanak szent népek!

1582–83

Énekek éneke

(részletek)

Első fejezet

Sulamytha Salamonhoz

8. Monda szép leány ő szeretőjének: engemet szüvem, szerelmem! csókolj meg;
Mert a te szerelmid nálam édesbek drága bornál és gyönyörűségesbek.

9. Oly becsületes a szépeknek neved, mint jó szagú, ritka és drága kenet,
Neved jóságáért téged szeretnek, szép asszonyok szüzek igen kedvelnek.

10. Siess, fogd kezemet és vonj utánad, ágyasházba indulj, futok utánad;
Mikor bevissz, mind örülünk te rajtad, szent szerelmeden, kit minden jámbor tart.

11. Zsidó lányok! noha fekete vagyok, de illik az, mert azzal oly szép vagyok,
Mint kívül festett királyi sátorok, kiben belől gyöngy arany, víg lakosok.

12. Az nap sütött engem, azt ne nézzétek, mert bátyjaim haragjokban kiküldtek,
Hőben velem a szőlőt őriztették, hon őrzenem én szőlőmet nem tűrték.

13. Lelkem! nekem mondd meg, hol keresselek? hol éteted nyáj juhaid
s delleted?[3]
Társid csordái közt ne keresselek, ne költsenek tisztátalan személynek.

Salamon

14. Oh szép kegyes! mond az ifjú vőlegény, ha nem tudod, hol találsz meg
– a füven.
Jöjj mezőre mind a juhok ösvényén, nyájad étesd sátorod környékében.

15. Marhám nekem olyan, mint lovag hadom, aegyptusi kaszás szekeres hadam;
Fülben vetőddel[4] ékes vagy galambom, gyöngy láncos a nyakad édes virágom!

16. Oly fülbevetőt, főkötőt csináltatok, kit inkább illeni testedhez látok,
Semmi kéncset tőled, szűvem! nem szánok, sok színő köveket arra adatok.

Sulamytha

17. Nardus[5] és myrrha ruhámon, testemen, de azoknak szagát én akkor érzem,
Mikor mátkám ölel vagy ül mellettem, tőle drága, szagos az én kebelem.

18. Az én mátkám énnekem marok myrrha, az én mátkám drága, muskotály szaga,
Kinek éjjel is nálam marad –, ha távol is én lelkem él utána.

[3] Delelteted
[4] Fülbevalóddal
[5] Növény, melyből illatos olaj készül.

Salamon

19. Szinte szép vagy kellemetes virágom, szinte szép vagy én galambom!
Szemeid mint galambnak szép házason, vígak, rám mosolygók, oh szép madarom!

20. Úgy vagyon, de így virágos mi ágyunk, hogy te s szép vagy, díszes a mi házunk,
Cedrus, cyprus, minden palotánk, házunk, kiben én, rózsád, virágod úgy lakunk.

Második fejezet

Salamon, Sulamytha

21. Olyan az én mátkám szép asszonyok közt, mint rózsaszál a több tövis bokrok közt.
Olyan az én uram a több ifjak közt, mint szeléd almafa a több vad fa közt.

22. Sűrű lombos, magas fa az én mátkám, kinek árnyékában ülni kévántam,
Kinek gyümölcsétől mézes az én szám, kitül éltem, valamikor haraptam.

23. Az én mátkám kezem fogva hordoza, pincékben, tárházban sok jót mutata,
Sok gyűjtött javait hogy látnom hagya, szerelmesen palástja alá foga.

24. Gyenge vagyok, oh elesem ezennel, kérlek, támasszatok meg valamivel,
Akár az Baranya szőlő vesszőkkel (3), akár ím az almafa gyümölcsével,

25. Nyavalyodom szerettemben miattad, azért szerelmem! testemet nyugassad,
Bal kezeden gyenge nyakamat tartsad, jobbal ölelj által, orcám apoljad.

Salamon

26. Oh jeruzsálemi szépek, asszonyok! virágomat ti fel ne kiáltsátok,
Amíg akarja, nyugonni hagyjátok, úgy leszen jó minden ti majorságtok.

Sulamytha

27. Sebesen jő szép mátkám, úgy alítom[6], hegyen völgyön én felém jö. az tartom;
Kedves szavát mert fülemmel jól hallom, kiből, ugrálva jő hozzám, gondolom.

28. Ki mint egy szarvas vagy erdei kecske, mint egy fa megett felállott szép kóró,
Mint rostélyos ablakon néz ki, ládde la! mint tetszik, mint rostélyon a teste.

Salamon

29. Oh szép virág! úgy kiált nekem mátkám: kelj fel virág, kelj fel, jer ide hozzám,
A pokol tél elmúlt, jöhetsz már hozzám, gerliceszót hallgat már az én házam.

[6] Sejtem, vélem

30. Kedves tavasz vagyon, a föld most nyílik, fényes virágokkal, mint hízelkedik,
A fige megindult, szőlőnk virágzik, minden állat szája énekre nyílik.

31. Azért virágom, én szépem! jer ide, galambon térj ide, mellettem ülj le,
A kőpadokon nézek szépségedre, énekedet hadd halljam itt felfele.

32. Nekem mert te termeted igen tetszik, szemed és tested állása mind illik,
Beszédedben én lelkem gyönyörködik, ha ide jössz még közelebb, inkább tetszik.

Sulamytha

33. Én nekem virágom kiált oly szókat... de kérlek űzzétek meg a rókákat,
Kik virágban vesztik a szőlő faját, fogjátok, öljétek a pusztítókat.

34. Neked szerelmem! én örököd vagyok, te is én tulajdonom vagy, kit tudok,
Neked csak azon virág közt lakásod – liliommal, rózsával minden dolgod.

35. Térj meg szűvem, ki most mint egy vad kecske, mint gyermek szarvas állottál a hegyre,
Térj meg, amíg ide nem ér nap heve, míg el nem múlt az éjnek ő setéte.

Negyedik fejezet

Salamon

46. Ah virágom! mely szép és mely jó te vagy, szemeid mint a galambnak úgy állnak,
Fodros üstököd köziből villámlanak, hajad, mint kecskeszőr laposan állnak.

47. Neked fogaid tiszták és fejérek, mint a juhok, kik csak imént feredtek,
Kik közül meddőt csak egyet sem leltek, sőt mindenha kettőt-kettőt ellettek.

48. Narancs színű szemed alatt két pofád, kin ékesen lenyúlt szép fodor hajad,
Piros gránát színű te szép ajakad, ékes és kedves mindenben te szavad.

49. Olyan nyakad, mint Dávid király tornya, kit derék bástyának ő csináltata,
Jeruzsálemben erősen rakata, minden hadi szerszámmal kit megraka.

50. Nemes mellyeden két szép termés alma, erdei kecskének mint két szép fia,
Ki mindenkor a rózsahegyet lakja, színét, szépségét a rózsától kapta.

51. Jó hajnal előtt sötétben elmegyek, míg éj vagyon myrrha hegyre sietek,
Avagy addig temjén völgyet keresek, hogy a hébe[7] bátorsággal ott legyek.

52. Oh lelkem! mely szép vagy te mindenestül, talpig makulátlan, díszes tetőtűl;
Jer el velem a nagy Libánus hegyről, mindenfelé nézz velem a hegyekről.

[7] Hévben, hőségben

53. Drága húgom, én virágom, szerelmem! jobb szemedet mihelyt egyszer tekintem,
Nyakadbeli arany láncot hogy nézem, úgy sebheted és hozzád kötöd lelkem.

54. Ím mely szépek te csecseid, mely szépek, drága bornál életemben díszesbek,
Ruháid szagai becsesebbek, oly szag vagy olaj nincs, hogysem kedvesbek.

55. Gyönyörűséges ajakad és nyelved, ajakid annyi folyó lépes mézek,
Tejjel csecsed és mézzel drága nyelved, Libánus hegy szaga minden köntösed.

56. Nem egyéb vagy, hanem egy szép almás kert, rakva sok jóval, erősen kerített,
Te vagy a kert, kit ura bekerített, te vagy forrás, kit ura bepecsétlett.

57. A te benned való plánták mind virágok, gyümölcsöd, virágod, füveid ritkák,
Kik neveit mi földünkben nem tudták, kinek hírét népeink sem hallották.

58. Libánuson való fák benned vannak: Aloe[8], myrrha, sáfrány fák, fahéjak,
Minden szagok, kik patikákban vannak, vagy kit inkább patikában sem hagynak.

59. E kertben drága s jó a forrás vize, eleven víz, folyó, csorgó a vize,
Minémű víz a Libánus szép vize, kinek sok részre száll sok forrás vize.

Sulamytha

60. Perdülj felszél, perdülj délszél, jer ide, fújj által kertemen, hadd legyen este,
Mint te kertedben, szűvem! kérlek, jer be, gyümölcsimet, virágimat szaggasd le.

1584

Jób könyve

13. fejezet

„Mégis, úgymond szent Jób, szomorú beszédem,
Néha nyegésemnél nehezebb veszélyem,
Csak tudnám az Istent szemben hol lelhetném?
Széki eleiben perem hol vehetném? (4)

Én igazságomat neki megmutatnám,
Elég erősséggel megbizonyíthatnám,
Ha mit felel reá meglátnám, és hagynám,
Ha mit mond ellenem, azt is megforgatnám.

Király nagy haddal ütközik-é velem?
Vagy egyedül egyet kap-é elő, engem?
Hogy ártatlan vagyok, ott erősíteném,
Az én bírám előtt ügyemet megnyerném.

[8] Pálmafajta, keleti illatszer

Sem napkelet fele de űtet nem lelem,
Sem napeset fele akármint keressem,
Ha északra, balra dolgoz, nem nézhetem,
Ha délre, mit szerez, ott is rejtett tűlem:

Erkülcsöm, ha mint én ismerem, úgy látja,
Tiszta finum, próbált aranynak találja,
Mert az ű szent nyomát az én lábom járta,
Parancsolatitól nem távoztam soha.

Rendtartásom soha én meg nem máslottam,
De rejtve szűvemben, mondásit tartottam,
De Istent sarkából én ki nem bonthattam,
Hogy az mit szánt, meg ne cselekedné rajtam.

Képes, véghez viszi, az mit rám végezett,
Számtalant találok az Istenben ilyent,
Azért elijedék szembelátva űtet,
Hogy csak gondolom is, szűvem tűle reszket.

Egy tekéntésével szűvem meglágyítná,
Ha szembe perelnék, elháborítana,
Mert ez nyavalyán is én testem szajogna,
Ű is szemem előtt nagy homályt tartana."

14. fejezet

Tűlönk sok dolgait bár az Úr titkolná,
Szentinek imilyent látni bár ne hagyna,
Minthogy az hamis hatalmast élni hagyja,
Ki az más határát, barmát, javát lakja.

Árvák járó barmát, szamarát elhajtja,
Özvegyeknek ökrét zálagban elfogja,
Minden jószágától az szegént elfosztja,
Úgy, hogy az szegént kikelni nem általja.

Mind az vad szamárok az erdőt beállják,
Az járókelőket martalékra várják,
Kenyereket lessel az pusztán találják,
Kivel űmagokkal kölyköket hizlalják.

Isten ellen az másét bearatják,
Jámborok szőlejét beszűrik, fellakják,
Kivel szegényeknek ruhájok elfosztják,
Télben mezételen űk azokat hagyják.

Kik hegyen záporral, hogy megvizesednek,
Nincs hol, hanem kövön ruhátlan ledűlnek,
Mert mindent elvöttek az istentelenek,
Szegénnek, árvának veszélyével élnek.

Orvoktól mi maradt, kobzással eldúlják,
Árvát törvéntelen, s az szegént szaggatják.
Dolgosokat étlen, ruhátlan jártatják,
Nagy ínok szakadván málhával fárasztják.

Sok olajtörőjök és kik búzát hordnak,
Vagy nekik sajtolnak, de mind szomjan halnak,
Rájok élők, holtak Istenre kiáltnak,
Mint mondod hát, hogy szép dolga mind az Úrnak.

Az Úr ellen ezek nyilván tusakodnak,
Sem ismerik utát, sem után nem járnak,
Gyilkosok mint orvok napestig alusznak,
Estve kelnek útra, sok szegént nyakaznak.

Estvét vár az kurvás, hogy senki ne lássa,
Álorcát veszen rá, színét változtatja,
Nappal házat jegyez, éjjel azt megássa,
Mert az napvilágon dolgozni útálja.

Gyűlöli az hajnalt, mint egy szörnyű halált,
Mert ha megismerik, tudja, hogy vall nagy kárt,
Nyavalyája neki penig nem sokáig tart,
Nem úgy, mint az szőlő, ki homokon is tart.

Ezzel is bódogbak sokat nem kínlódnak,
De mint héven az hó, latrok hamar hullnak,
Olyanok, mint az kik soha nem voltanak,
Jó szerencse után örömest kimúlnak.

Romló fa mint törik, latrok könnyen halnak,
Úgy hogy ű barátjok nem sokat bánkódnak,
Mert világ édesén holtig vígadtanak,
Sok asszonyt kedvekre latrok rontottanak.

Idétlen azokkal fatyjok elvettettek,
Hogy latorságokat elrejtegethessék,
Kevély magtalanná kurvájokat tötték,
Az özvegy népeket sok kárral illették.

Jeles személyeknek erővel ártottak,
Kik már életekhez semmit nem bízhattak,
Kiknek néhányszor latrok kezek adták,
Másfelől rálestek, kikapták, levágták.

Oh mennyi bűn után nagy kedvekre laktak,
Kiről törvény szerént soha nem lakoltak,
De mint az egyebek, nagy szépen meghalnak,
Mint egy ért gabona, vénségben kimúlnak.

Bizony dolog mindez, így élnek az latrok,
Éltekben, holtokban mindenben bódogok,
Ha így nincs, no, szómat ám hamisétsátok,
Ha tűletek lehet, no, bátor rontsátok!

1586

ISMERETLEN SZERZŐ

Szombaton reggeli tanítás előtt

1. Jer, dicsírjük ez mai napon az nagy Úristent,
Ki magának ez szent innepet
Rendelte, melyet
Teremtés után heted nap nyugvásra szentelt.

2. Ez napot jegyül népének ottan Úr adta,
Megszentelni mindennek hadta,
Megparancsolta,
Hogy ez napon csak őneki ember szolgalna.

3. No hát minden ez nagy napon és mind családja,
Az felségest dicsérje, áldja,
Csak őt szolgálja,
Hétről hétre szent törvényét ezen tanolja.

4. Bűntől minden önnön magát igen megója,
Készüljön szentül az szombatra,
Mint drága napra,
Mert különben[1] ki ünnepel, szent úr azt bánja.

5. Tisztaságot, nagy szentséget Istenünk kéván,
Gyönyörködik irgalmasságban,
Szűből valóban,
Kit kövessen minden igen Istennek után.

6. Tiszta szűvel, hívű lélekkel így mindenkoron,
Ember az felségest nagy bátron,
Buzgóságosan
Dicsírheti, innepelhet így nagy hasznoson.

7. De ha ki ez mai napot megfertezteti,
Bűnnel rútítja vagy megtöri,
Pór nappá[2] teszi,
Halálnak halálával azt Úr fenyegeti.

8. Illik tehát most Urunkat igen áldanunk,
Szűből, lélekből magasztalnunk,
Dicsőítenünk,
Ez jelen való szent napon neki szolgálnunk.

9. Kérjük ezen ő felségét, engedjen nekünk,
Ez végre több napot is érnünk,
Hogy készülhessünk,
Szent neve dicsíretire, kin buzgók legyünk.

[1] Máskülönben, másféleképp
[2] Munkanappá

10. Neked azért, áldott Isten, mü most könyörgünk,
Hogy ha bűn miatt inneplésünk,
Nem egész nekünk,
Bocsásd meg és add teljesben másszor tölthessük.

11. Engedd szent Úr, szentségesben másszor ílhessük,
Innepedet úgy őrizhessük,
Törvént tölthessük,
Hogy benned való örömre méltókká legyünk.

12. Köszönjük szent, erős Isten, te felségednek,
Vakságát tudatlan szívünknek
Elvötted s fénknek
Kegyelmezvén, akaratod oltottad belénk.

16. sz. vége

ALVINCI ÉNOK (1)

Szombaton tanítás utánra

1. Egy szűvel most minden Urat dicsírje,
Régi rendeléséről emlegesse,
Szombatját híven, szeretettel ílje,
Legyen ezen törvényen esze, kedve.

2. Nemességet ember ez napon nyere,
Kit úr hat napi munkára teremte,
De szabadság lőn ez napon címere,
Személyét Úr így jelenté emberbe.

3. Ottan Úr bélyegét ember vévén rá,
Nemességért ígíré magát arra,
Járna abban, mint az felség kívánna,
Tudván, hogy nemes úgy lenne valóba.

4. Könnyű ez szép állapat regulája,
Mert áll csak Úr szívének tudásába,
De emberek címerlevél adása
Forog búba, gondba, vérbe és kardba.

5. Állapatja szombatnak int csak arra,
Hogy kövessük Istent ő dolgaiba,
Mint ő hat nap, mü is legyünk munkába,
Hetediken, mint ő legyünk nyugvásba.

6. Látá Ádám hasznát ily állapatnak,
Adá meg tisztösségét az szombatnak,
Mert lőn ízi szájában ött almának,
Ezért tölté ebben kedvét urának.

7. Vőn Ádám Úrtól ezért nagy szép áldást,
Élet hosszát, unokák sokaságát,
Csendes, bodog, nyugalmas élet javát,
Ezek felett jövendőnek tudását.

8. Ilyen szép áldás renddel unokákon,
Ízről ízre marada nagy hasznoson,
Séthen, Énokon, Noén, Ábrahámon,
Ennek magva közt sok szent jámborokon.

9. Nincs semmi nemesség Úrtol emberen,
Kit Isten munka és nyugvás rendiben
Magához tött hasonlóvá kegyesen,
Maga ember egymást nem tartja ebben.

10. Célját kegyetlenség szent rendelésnek
Elhágta, de hívek Úrtól függjenek,
Mint osztozó fiak úgy engedjenek,
Nyugvó napért hálaadók legyenek.

11. Ily nagy napot innepléssel tölcsenek,
Jótétellel, szentséggel végezzenek,
Hogy végetlen nemességre érjenek,
Melyet végső szombat mutat híveknek.

1607 előtt

PÉCHI SIMON

Újhold napjára való ének

1. Semmi nincs ez földi állatok közül,
Ki Urat nem tartaná teremtőjül,
Tisztiben jár minden vígan és örül,
Ember is jó, ki erre híven készül.

2. Ím újságot mutatja változással,
Újult holdunk tanítja szép példával,
Hűséggel kell járni sok vigyázással,
Drága üdő ne folyjon tunyasággal.

3. Mennyei seregek hivataljokban
Szépen járnak s urat nagy hatalmában,
Dicsőítik kegyes méltóságában,
Embernek tanúság ez szép példában.

4. Oly bölcsen az egeket teremtötte,
Magos tengelyekre felfüggesztötte,
Kerekekre erősségért szerzette,
Csuda sebes forgással eresztötte.

5. Noha földnél égnek minden csillagi
Nagyobbak hold kívül minden seregi,
Mégis huszonnégy óra csak az közi,
Hogy egész menny földet mind megkerüli. (1)

6. Paraszt elme ezt így de nem tudhatja,
Mert szemével ennyire meg nem fogja,
Nem tudja, hogy emberség annak oka,
Hogy erőtlen szemfény úgy nem láthatja.

7. Ez földet középben felfüggesztette,
Mély tengerrel körül megövedzette,
Emberekkel mindenütt bétöltötte,
Lelkes állatokkal gazdaggá tötte.

8. Pusztán semmit, sem üresen nem hagyott,
De mindennel bővön mindent megrakott,
Hasznos erőt kicsidökben is oltott
Csudálásra mindenben okot adott.

9. Tudó dolog Istennek bölcsessége,
Mindenekben tetszik csuda ereje,
De hold ád okot sok elmélkedésre,
Mert új változást hoz minden negyedbe.

10. Sokféle ereje az földieken,
Birodalma nyavalyákon, üdőkön,
Titkos ereje fákon, sok füvekön,
Döglött égen[1], vizeken és szeleken.

11. Isten evvel holdot gazdagította,
Csudáival ennyire magasztalta,
Népének innepét ez okon hagyta,
Hogy hirdesse ily nagy hatalmát rajta.

12. Neki azért, nem holdnak innepeljünk,
Szűvel, szájjal, nyelvünkkel őt dicsírjük,
Sok öröminnepek után érhessünk
Örök inneplésre, kit most reménlünk.

16. sz. vége

[1] Pestises levegő(égen)

3. Népszerű reneszánsz irodalom

ISMERETLEN SZERZŐ

Az Béla királyrul való és az Bankó leányárul szép história

1. Halljátok meg mostan, rígi dolgot mondok,
Az Béla királynak ideirül szólok
És az vén Bankónak leányárul szólok,
Kit emlékezetért előtekben adok.

2. Parancsolatja lőn az Béla királynak
És utána való sok fő-fő uraknak,
Száz és hetvenhét szentelt vitézeknek,
Hogy ők hamarsággal udvarhoz győlnének.

3. Ezt adák tudtára az vitéz Bankónak,
Ki vénsége miatt megnehezőlt vala,
Fírfiúmagzatja nekie nem vala,
Kit küldhetett volna király udvarába.

4. Kilenc hajadon szép lánya nekie vala,
Mely között ifjabbik a legszebbik vala,
De járása neki fírfi módra vala,
Felele atyjának, ő ezt mondta vala:

5. „Én szerelmes atyám, borotváltasd hajamot,
Huszármódra mostan csináltasd ruhámot
És énvelem adjad te jó lovaidot
És velem bocsássad sok jó szolgáidot.

6. Én te fiad levén: Budára felmegyek,
Királyhoz udvarban helyetted felmegyek,
Minden tisztességet én ott megjelentek,
Mint illék fiadnak, én ott ugyan tészek."

7. Hamar felkészété leányát az atyja,
Bankó elereszté király udvarába;
Mikor jutott volna király udvarába,
Béla király látá, nekie így szóla:

8. „Mely igen ifjú vagy, kin nagy csodám vagyon,
Te szép tekéntésed leány módra vagyon;
Te járásod neked fírfi módra vagyon,
Hogy én megérthessem, akaratom vagyon.

9. De honnat való vagy és kicsoda vagy te?
Énnekem megmondjad és megjelentsed te,
Mert ha leány volnál, igen szeretnélek,
Budánál, mindeneknél inkább becsülnélek."

10. Király parancsolja az fő-fő uraknak,
Hetvenhét ötvenegy szentelt vitézeknek,
Buda piacára hamar kimennének,
Orsót, rokkát mind vennék, vegyenek.

11. Úgymond: „Ifjú vitéz hogyha leány lészen,
Orsóra, rokkára tekinteti lészen;
De ha fírfi leszen: mellette elmegyen
És fényes fegyverre neki szeme leszen."

12. Hetvenhét ötvenegy vitézek menének,
Buda piacára mulatni jövének;
Orsóra, rokkára nem akara nézni,
Hanem az szép fínes fegyverre szemléli.

13. Ifjú vitéz felvőn egy szarvas kéziját,
Az idegben vette nagy szép hosszú nyilat;
Hamar általvonta két ujjal az nyilat;
Ezt művelte vala vitézek láttára.

14. Ismeglen mondának vitézek mindnyájan:
„Jer lőjünk az cílhoz, zálogért mindnyájan."
Vitézek az cílhoz lövének mindnyájan,
Ő közölök az cílt senki nem tanálván.

15. Legutolszor löve vén Bankó leánya,
Az cél közepében egyenest találá,
Övé lőn mindjárást vitézek zálogja,
Mondának vitézek mindgyárást azomba:

16. „Te vitéz ifiú, jer vessünk most követ."
Mindnyájan vitézek elvették az követ;
Legutolszor vette vén Bankó leánya;
Vitézeknél tovább egy singnyivel hajta.

17. Az hetvenhét vitéz ötvenegy magával
Mondanak mindjárást: „Jertek fussunk pályát!"
Mindjárást megfuták vitézek az pályát,
Utolszor indula: elíré az pályát.

18. Harmadszor felvevé az vitézek zálogját:
Az Bankó leánya így jelenté magát.
Vitézek mondának ismeglen az ifiúnak:
„Jer ölönk mindnyájan mi az boritalnak."

19. Vitézek fejenként asztalra ülének.
Vén Bankó leányát köztük leöltetének;
Az Bachus istennek áldozni kezdének,
Mind fejenként hamar elrészegedének.

20. Vén Bankó leánya még józanon vala,
Felvőn egy szép kupát, kiben jó bor vala
És az vitézekre azt köszönte vala,
Király egészségeírt azt megitta vala.

21. Mindnyájan vitézek királyhoz menének,
Felséges királynak ingyen felelének:
„Nem leány az vitéz, hanem kurvafia,
Mert minket meggyőze az vín Bankó fia.

22. Az célhoz lövésben ő minket meggyőze,
A pályafutásban abban is meggyőze,
Az kőhajtásban is felette meggyőze,
Az boritalban is ő minket megnyere."

23. Ezt hallván az király, igen csodálkozék
Nagy csudatételén az ifjú vitéznek.
Végre ő magában sokat gondolkodék.
Bankó leányának hogy ő megmondaték.

24. Végre monda király mind az vitézeknek:
Fördőben ölének mindnyájan vitézek,
Az fördőben király ott ül, igyen szóla:
Fölséges király is ott vala közöttek.

25. Fördeni nem akar vén Bankó leánya:
Az fördőben király ott ül, igyen szóla:
„Miért nem föridel vén Bankó leánya?"
Föridni együtt vélek parancsolja.

26. Felele királynak vén Bankó leánya:
„Te hatalmas király! csodálkozom rajta,
Ne talán nem tudod én kesergő búmat:
Az én vén atyámra való nagy gondomat?

27. Ím látod kezemben atyámnak levelét,
Kiben írja nekem nagy keserűségét:
„Törökök, tatárok minden váraimot
Égettek, rabolják minden tartományimot."

28. Ezt hallván az király hamar felszökölék,
Hadván ferödését rajta, emelkedék,
Fenszóval ezt mondja Bankó leányának,
Az vitézek előtt, ő jó szolgájának:

29. „Siess fiam, haza, oltalmazd földedet,
Te szép váraidot, te szép örökségedet
És az te atyádnak tápláljad vénségét
És engedelmes légy, hallgassad beszédét!"

30.. Ezt jó neven véve király ő felségétül,
Szép ajándíkokat vőn királyi felségtül:
Az Bankó leánya hamar elkészöle,
Az ő szolgáival mindjárást erede.

31. Mikor beszörzöde szép könnyő gályában
Az Duna vizének aláfolyásában,
Hamar kapcsolja komoka[1] dolmányát,
Királynak mutatá szép két almáját.

32. Az Bankó leánya ezt mondta királynak
„Teremnek-e király te birodalmadban,
Az te szép kertidben ilyen drága almák,
Mint az én kertemben, kik előtted voltak?

33. Budára hoztam volt az két drága almát,
De nem tudtad, király, megszegni az almát!"
Felszóval kiálta, utána indíta,
Minden népének sokaságát indíta.

34. „Utána, utána, vitézek! utána!"
Nagy szép folyó sajkán sietnek utána.
„Örök feleségem lész!" Király azt mondja,
„Tinektek fejenként királyné asszonytok."

35. Jó Duna mentiben oly sebest megyen vala,
Mint az láthatatlan sebes szél futása,
Bíkével atyjához, vén Bankónak, juta,
Minden ő járását őneki megmondta.

36. Az ő leányától Bankó ezt hogy hallá,
Felséges királynak mint udvarlott volna:
Nagy fenn hahottával azon nevet vala,
Az ő leányának igen öröl vala.

37. Horváttul magyarra nem régen fordéták,
Sebes Vág mentiben Semphte városában,
Rendelé egy ifiú gondolatjában,
Az Istenhez való szerelmet mutatván.

38. Mikoron írnának ennyi esztendőben,
Az ezerötszázban és hetven esztendőben,
Kisasszony havának[2] legelső hetiben,
Dicsértessék Isten az magos mennyekben.

1570

[1] Nehéz, virágos selyemkelme
[2] Augusztus

ILOSVAI SELYMES PÉTER

Az híres neves Tholdi Miklósnak jeles cselekedetiről és bajnokságáról való história

1. Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az élmúlt időkben jó Tholdi Miklósról,
Ő nagy erejéről, jó vitézségéről;
Csuda hogy mindeddig sem emlékeztünk erről.

2. Az örök Istennek nagy sok ajándéka,
Kivel mindez világ körös-környül rakva;
Az erősség sem utolsó áldomása,
Kivel Tholdi Miklóst régen ő megáldotta.

3. Gyakran gondolkodtam ezen én magamban,
Keveset olvasok róla krónikában,
Maga méltó volna írni ezt is abban;
Az énekszerzők is feledkeztek dolgokban.

4. No azért dolgait szép renddel megértsük,
Isten ajándékát benne megteténtsük,
Az jó vitézeknek például jelentsük,
Az félelmeseket ezzel megbátorítsuk.

5. Irtak akkor ezer háromszáz és húszban,
Tholdi Miklós hogy születék Nagyfaluban,
Velencei Károly vala királyságban. (1)
Erős, vastag gyermek Tholdi kicsin korában.

6. Fiát Tholdi Lőrinc felnevelte vala;
Az öregbik fia jó Tholdi György vala,
Károly udvarában György ám felment vala,
Károly fiát ez Tholdi György szolgálta vala.

7. Idő telvén Tholdi György megházasodék;
Miklós húsz esztendős vala hogy ez esék;
Az jó Károly király világból kimúlék,
Akkor Magyarország siralomba hozaték.

8. Károly fiát Lajost királlyá választák,
Urak az királynak nagy híven szolgálnak,
Laczfi András neve az nádorispánnak,
Nagy urak Budában az királynak szolgálnak.

9. Otthon Tholdi Miklós lakik az anyjával,
Lát minden dologban az béres szolgákkal,
Hatalmas erejét nézik nagy csudával,
Nagy malomköveket emelget egy karjával.

10. De hogy Budáról Tholdi György megjő vala,
Vitézlő szolgái rudat hánnak vala;
Tholdi Miklós ott köztök forgolódik vala,
Vissza két annyira az rudat veti vala.

11. Oly nagy nehéz követ, melyet hánnak vala,
Azt is sokkal messzébb visszaveti vala;
Bátyjának az dolog mind hírével vala,
Öccsét ez dologért gyakran megfeddi vala.

12. Magában Tholdi György úgy búskodik vala,
Miklósra, öccsére nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala,
Kiért réten, nádon Miklós búdosik vala.

13. Igen keserüli Miklóst az ő anyja,
Titkon azért őtet éléssel táplálja,
Szárcsamonnyal néha ő asztalát tartja,
Míg megkegyelmeze nékie az ő bátyja.

14. Nem sokára Laczfi András jó Budára,
Erdélyből indula Lajos udvarába;
Az úton mentében Váradot haladá,
Nagyfalu határán hadával hogy ballagna.

15. Ott egy általúton hogy ő mégyen vala,
Véletlenül útát elvesztette vala;
Egy rakodó szénaszekeret lölt vala,
Tholdi Miklós kezében nyomtató rúd vala.

16. Sok szóval az utat tőle kérdik vala;
Tholdi Miklós ezen igen búsult vala:
Nyomó-rudat félkezével kapta vala,
Buda felé utat azzal mutogat vala.

17. Történék, hogy ismég esék gyilkosságba,
Melyért következék néki búdosása,
Bolyog és búdosik, mégyen jó Budára,
Csakhamar béjuta ő Pestnek városába.

18. Alá függesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában;
Tehénvágó-hídhoz mégyen koplalásban,
Hogy májat kaphasson, ólálkodik magában.

19. Pokol-fene bika szarvon kötve vala,
Kit akkor mészáros vágni akar vala;
Bika rugaszkodván kötél szakadt vala,
Tholdi Miklós látá, bika után fut vala.

20. Hamar hogy eléré, farkon megragadá,
Az farkánál fogva mészárszékhez voná.
Ki ez dolgot látá, felette csudálá,
Miklósnak akkoron sok máj adatott vala.

21. Azután Budára hogy általment vala,
Mészárosnak ott is igen szolgál vala,
Nagy tehéntagokat egyedül hord vala,
Kiért mészárosok Miklóst jól tartják vala.

22. Nem sok napra méne király konyhájára;
Nem vala udvarnál Tholdi György az bátyja,
Csak ételért a szakácsokat szolgálja;
Étel után szennyes fazakokat mos vala.

23. Onnét az Dunára vízért küldik vala,
Két jó öreg kondért hamar ragad vala;
Két kezében vízzel teli hozza vala:
Az ő nagy erején elálmélkodnak vala.

24. De mikor vitézek rudat hánnak vala,
Ifiú Lajos király sokszor nézi vala;
Miklós is konyháról oda ballag vala,
Két annyira veti, – király csudálja vala.

25. Egyszer király kérdé: honnan való volna?
Tholdi Györgynek mondják atyafia volna,
Gyilkosságért hazúl elbújdosott volna;
Tholdinak az király megkegyelmezett vala.

26. Parancsolá király, levelét megírnák,
Tholdi Györgynek írá mint hű szolgájának:
Kegyelem megvolna öccsének, Miklósnak,
Ne tartaná Miklóst otthon – írá – nagy kárnak.

27. Érté az levelet Tholdi György s olvasá,
Öccsét igen feddé, erősen dorgálá,
Miklósnak két lóra akkor szert tött vala,
Szolgálatra menne, őt kénszeríti vala.

28. Rá gondolván magát, két lóval indula,
Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala,
Száz aranyat rozstésztába csenált vala;
Hütös szolgája csak ez dolgot tudja vala.

29. Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kére,
Jó Tholdi Miklósnak ha lészen szüksége,
Akkor rozskenyeret eleibe tégye,
Rozskenyér bélivel Tholdi szükségét tégye.

30. No mikor feljuta Tholdi jó Budába,
Lajosnak akkoron vala új udvara;
Egy cseh vitéznek az öklelés áll vala,
Mindent öklelésben vitéz elejtett vala.

31. Csak két vitéz fiát egy özvegy asszonynak
Cseh megölte vala az özvegy asszonynak,
Vala az asszonynak azért nagy siralma;
Tholdi Miklós érté meg okát siralmának.

32. Oly igen megszáná az asszony siralmát:
Mondá, hogy megállja nékie bosszúját;
Hamar cseh vitéznek küldé ottan tollát,
Mert övéle akar késérteni szerencsát.

33. Mind egy akarattal ketten indulának,
Két csolnokon Dunaszigetbe jutának;
Számtalan sok népek Dunaparton állnak,
Nézik a két vitézt az szigetben mint járnak.

34. Ímé mihelt Tholdi az porondra juta,
És csolnokból bátran fegyverét kiraká,
Ottan ő csolnokját vizen elbocsátá;
Az cseh vitéz kérdi: „mi légyen annak oka?"

35. „Tudod vitéz, monda, elég egy embernek
Vizen egy csolnokban járni egy személynek;
Meg kell ma itt halni, tudod egyikünknek,
Nem szükség a hajó, tudod megholt embernek!"

36. Ímé Tholdi szíből[1] Úristent említé,
Erős cseh vitézzel ottan ölbe mené,
Szörnyű rángatással fárasztá, epeszté,
Ugyan ropog vala az cseh vitéznek teste.

37. Csudálatos vala Tholdi erőssége,
Keze között csehnek elolvada teste;
Cseh vitéz hogy látá, ottan elijede,
Azért Tholdi Miklós csehet térdére ejté.

38. Oly igen szabódván cseh vitéz, így szóla:
„Fiam kérlek, de ne siess halálomra:
Tizenkét vitéznek minden sok marhája
Tiéd lészen, vitéz, magammal apródsága."

39. Meg sem hajla szíve jó Tholdi Miklósnak;
Hamar fejét vövé az cseh Mikolának,
Fejét és marháját adá az asszonynak:
Így állá bosszúját meg siralmas asszonynak.

40. Ímé az királynak ebben hír lött vala,
Tholdi vitézségét, erejét csudálá;
Király azért őtet fejéhez választá,
És tizenkét lóra néki hópénzt[2] adata.

41. Több dolgai között jó Tholdi Miklósnak,
Még ifjú voltáról ilyeneket írnak:
Szolgáló leánya királyné-asszonynak,
Egykoron meghala, mondják herceg leányának.

[1] Szívből
[2] Zsoldot

42. Az idő akkoron szép folyással vala,
Az bálványimádás akkor regnál vala[3],
Leányt nagy gazdagon eltemették vala,
Lélek üdvösségét mert abból várják vala.

43. Tisztessége megadassék mindeneknek!
Budában halála lőn egy fő embernek,
Ifjú felesége megmarada ennek,
Tholdi, szerelmére igen gerjedez ennek.

44. Vala okossága az tisztes asszonynak,
Izenetit elúná Tholdi Miklósnak,
Egy gazdag vacsorát készíté Tholdinak,
Vígan akar véle mulatni, – írá annak.

45. Sőt minden házait asszony felcifrázá,
Az ablakokat kárpitokkal bévoná,
Az egyik ablakra mely kárpitot vona,
Azon egy oroszlány arannyal írva vala.

46. Vendég hogy érkezék csak egy kis apróddal,
Az asszony kénálja hízelkedő szóval,
Tholdi csak ingében vetkezék azonnal,
Kezde ott ugrálni nagy maga-mutatással.

47. „Gyakorta hallottam, – asszony néki monda,
Náladnál ugrásban nincs jobb ez világba;
Az én szerelmemért amaz oroszlányra,
Kérlek, ugordjál fel az én kévánságomra."

48. Ottan Tholdi Miklós hátra iramodék,
Az asszony kedvéjért egyet-kettőt ugrék,
Fene oroszlányra hamar felugordék,
Buda piacára Tholdi csöndülést ugrék.

49. Csak nyaka nem szegék, igen bosszonkodék:
Tholdi egy imegben ott künn pironkodék,
Az egy lakatoshoz bánattal bébotlék,
Az lakatgyártónak ezekrül panaszkodék.

50. Ez lakatgyártóval éjjel elindula,
Ál kúccsal beméne az kis kápolnába,
Gazdagsággal való rakott sírt felbonta,
Sírba hogy bészálla, gazdagságot kiadá.

51. Nagy hamar lakatos az követ mozdítá,
Az kő Tholdi Miklóst oda bészorítá:
Lakatos nagy hamar onnat el-kifuta.
Ott vesződik Tholdi, azonban megvirrada.

[3] Vagyis a katolikus vallás az uralkodó vallás

52. Sok vesződés után vállát erősíté,
Az nagy bálványkövet el-felemelíté,
Ijedtében sírbul magát el-kiveté,
Lakatos ruhában ő szállására méne.

53. Ifjúságabéli több sok dolgairól
Én mostan nem szólok semmit az többiről,
Szólok vénséginek csuda dolgairól,
Ő nagy erejéről, szólok vitézségéről.

54. Sok nap után levél juta az királynak,
Nagy parancsolatja cseh király császárnak. (2)
Adóját kívánja jó Magyarországnak,
És személyét látni ifjú Lajos királynak.

55. Parancsol az császár, ezt írja királynak:
„Jöttön jöjj! hozd ide adóját országnak,
Tizenegy királyok mostan nálam vannak,
Azok is tégedet mind látni kívánnak!"

56. Ezt hogy hallá király, rajta megbúsula,
Jó főfő tanácsit hamar béhivatá,
Császár kívánságát, levelét mutatá.
Ott Lajos királynak Laczfi András így szóla:

57. „Te felséged ezen semmit se búsuljon,
Főfő vitézivel sőt el-felkészüljön,
Tholdi tőrhordozód és inasod légyen,
Laczfi István öcsém ország hadnagya légyen.

58. Rettenetes haddal ezentől induljunk,
Prágában császárral hamar szemben légyünk;
Mi kívül az haddal bátran megmaradjunk,
Meglátja felséged, ott is mit cselekedünk."

59. Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vannak seregében,
Az nagy urak véle indulnak örömben,
Megmondom uraknak neveket én versemben.

60. Sőt nádorispán az Hédervári Kont Miklós,
Laczfi András, István, vala Laczfi Miklós,
Laczfi Mihály vala, vitéz Druget Miklós,
Bebek István, Bebek György és Garai Miklós.

61. Jó Lőkös Bertalan, az Giléthi Miklós,
Kanizsai Lőrinc vala, jó Tót Miklós,
Jó Péterfi Tamás vala, Szécsi Miklós,
Jó Czudar György vala, és vitéz Tholdi Miklós.

62. Lajos király hamar ezekkel indula,
Morva felé mozog lassan az ő hada,
Trincsént meghaladá, Csehországba hata,
Prága városához nagy hadával eljuta.

63. Ott az város körül táborát jártatá,
Vitéz magyarokat minden nép csudálja.
Lajos királyt Laczfi András úgy oktatja,
Károly császár előtt félelmét ne mutassa.

64. „Semmit ne félj, király, kérd meg a császártól:
Mi okáért fáraszt minket országunkból,
Prága kapuját mi megvesszük csehektől;
Isten lészen velünk, ne félj semmit császártól."

65. Vannak az császárral tizenegy királyok,
Lajos király megyen, urak véle vannak,
Vitéz Tholdi Miklós inasa királynak,
Király el-belépék eleiben császárnak.

66. Az király oly igen megijedett vala,
Ijedtében szólni egyet sem tud vala;
Sarkát Tholdi Miklós úgy nyomódja vala,
Sarkából királynak az vér el-kifoly vala.

67. Nagy vakmerőséggel az vitéz magyarok
Prága kapujára ottan rohanának,
Csehektől az kaput megvövék magyarok,
Városban boltokat csakhamar felrontának.

68. Vagyon nagy kiáltás széllel az városban,
Császár semmit nem tud ebben a dologban:
Egy követ eljuta, hogy hírt tegyen abban,
Tholdinak buzgánya vagyon köntös ujjában.

69. Sőt az köntös ujjal követet úgy csapá,
Ottan ez világból kimúlék, meghala,
Csakhamar más követ azt kiáltja vala:
Prágát az magyarok régen megvötték vala.

70. Sisakkal magyarok az pénzt mérik vala,
Skárlát, gránátnak singi kópia vala:
Tholdi Miklós királyt taszigálja vala,
Lajos király azért császárnak így szól vala:

71. „Értsem okát, császár, mire most hivattál,
Messzől országomból ide fárasztottál,
Talám csak próbádnak engem alítottál,
Hogy tőlem uradtól adót venni kévántál?"

72. Rövid szóval monda császár az Lajosnak:
„Nincsen helye nálad valami tréfának,
Fiam, Lajos, békét hagyj most haragodnak,
Izenj magyaroknak, hogy ne kóboroljanak.

73. Vegyed fiam Lajos, atyafiságomat,
Ezeket ismérjed mint te barátidat,
Városomból küldd ki kóborló hadadat,
Örök békességet szerezzünk mi hit alatt."

74. Tholdi botját előrántá, s monda nékik:
„Meghiggyétek tü ezt, tizenegy királyok,
Agyatokba rontom arany koronátok,
Uratokat Lajost ha jól nem szolgáljátok!"

75. Császárral egyemben, hidd igaz dolognak,
Tizenegy királyok talpokra állának,
Jó Lajos királynak mind fejet hajtanak,
Úgy rettegnek vala nagy botjától Miklósnak.

76. Ülteté le mellé császár Lajos királyt,
Nagy vígan vendéglé ott az királyokat,
Lajos kiszólítá az magyar urakat,
Budába megtére, vendéglé az urakat.

77. Tholdira királynak egyszer lőn haragja,
Bizonyt nem írhatok, mi volt annak oka,
Három esztendeig ne. ment bé udvarba,
Új udvart hirdete Németújhely várába.

78. Új udvarba sok nemzetségek gyűlének,
Jeles öklelések akkor ottan levének,
Szép pálya-futások, győzködések lőnek,
Egy olasz vitéztől de mind elejtetének.

79. Tőn emlékezetet az király Tholdiról,
Ez dolgot baráti megírák Újhelyből:
Egy olasz az címert elvötte magyartól;
Az vén Tholdi Miklós gondolkodik magáról.

80. Egy cseppet sem késék, Pesten általmene,
Klastromban gárgyántól barátruhát vöve,
Kurta pejlovára, mint egy barát üle,
Újhely vára felé hamar el-kiléptete.

81. Mikoron Újhelyben lovon el-béjuta,
Újhely piacára szépen bényomtata,
Oktalan őnéki nagy öklelő fája;
Piacon hogy nyargal, szikrázik ló patkója.

82. Nagy öklelő fáját hogy felhánja vala,
Nyakában csuklyája úgy lógdogál vala,
Derekán kápája hogy rengdegél vala:
Lajos király kérdi: vajjon s kicsoda volna?

83. Nagy felszóval öklelő társot kér vala.
Az olasz vitéznek hírré adták vala:
Hamar jó lovára olasz felült vala,
Gyorsan vén baráttal ő kópiát tört vala.

84. Egybe roppanának: nézik sok ezeren,
Olasz az nyeregből esék messze földön,
Az barát akarja fejét venni menten,
Király azt kiáltja: „kegyelem néki legyen."

85. Lőn ezen öröme jó Lajos királynak,
Címere megmaradt jó Magyarországnak,
Dicséreti, tisztessége lőn barátnak:
Így kegyelmeze meg király Tholdi Miklósnak.

86. Ezeknek utána hogy megvénhüdt vala,
Haja és szakálla megfehérült vala,
Lajos király Budán egy gyűlést tött vala:
Az vén Tholdi Miklóst oda hivatta vala.

87. Lám akkoron szintén Kassa városában
Tholdi Miklós vala, egy szép palotában,
Széllelvigyáz vala világos ablakban,
Így dörgölődik, feddődik ő magában:

88. „Oh én vén szakálom, hivatlan vendégem!
Budára hivatott mostan király éngem,
Az ifjú vitézek megcsúfolnak éngem,
Király parancsolta, fel kell mennem énnekem.

89. De ha megállandod ott az te bosszúdat,
És megtanítandod most serdült ifjakat,
Gyönggyel megfűzetlek mint jó szakálomat;
De ha nagy szégyenbe hozod ténnen magadat:

90. Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak,
Város piacára, szemétre kihánlak:
De ha megmutatod magad az ifjaknak,
Gyöngyben és aranyban téged béfoglaltatlak."

91. Mikoron feljuta Tholdi jó Budára,
Jó Lajos királynak fényes udvarába,
Ifjak tekintének ő vén szakálára,
Egyik az másiknak csúfságba így szól vala:

92. „Ez ember azt vélem, régenten molnár volt,
És az lisztes zsákot fejéhez verték volt."
Másik vitéz mondja: „bezzeg nem molnár volt,
Nem látod-é inkább, hogy ez régen halász volt?

93. Apró halacskákot merőn ez elnyelt volt,
Halaknak teteme állán kiütött volt."
Tholdit az harmadik megszólította volt:
„Hallád-é te, bátya! – Tholdinak azt mondja volt.

94. Malacot királynak elébb hoztak vala,
Látom ludat hoztál az is kedves nála." –
Az vén Tholdi Miklós ezt hallgatja vala,
Mondhatatlan igen ezen megbúsult vala.

95. Hét tollú buzgánya köntösujjban vala;
Köntösujjal kiket az hol érhet vala,
Ottan ez világból az kimúlik vala,
Még királyhoz juta, addig hárma meghala.

96. Jó Lajos királynak ezt bémondták vala:
Tholdi vitézekben hármat megölt vala;
Azonban Miklós is királyhoz béjuta;
Király kérdi okát, miért mívelte volna?

97. „Király! ha nem nézném vitézi voltomat,
Majd fejedhez verném hét tollú botomat;
Másszor megfeddenéd apró kölkeidet,
Meg nem csúfolnájak vitézi vén fejemet."

98. Akkor Tholdi Miklós királlyal így jára,
Azonban az gyűlés Budáról eloszla,
Tholdi Miklós haza méne Nagyfaluba,
Két esztendő múlván Tholdi Miklós meghala.

99. Ott vagyon mostan is Miklós feje csontja,
Szertelen temérdek agya-kaponyája;
Még most is ott vagyon nagy öklelő fája,
Híres ez világban szíve nagy bátorsága.

100. Vétek ez lőn benne, hogy részeges vala,
Minden reménsége boritalban vala,
Ő nagy erejének nem sok hasznát látá,
Semmiben marháját meg nem szaporíthatá.

101. Az ki e dolgokat szerzé bé versekbe,
Az régi dolgokról lőn emlékezetben,
Neve versszerzőnek vagyon versfejekben,
Az ezer ötszázban hetvennégy esztendőben.

1574

ENYEDI GYÖRGY

Gismunda és Gisquardus históriája.

(részletek)

- -

144. Tartóztatá Gismunda végsiralmát,
Könyveitől törlé gyenge orcáját,
Hogy ismeré királynak nagy haragját,
Férfiszűvel így kezdé el mondását:

145. „Isten nélkül nem lehet semmi, tudom,
Végezése ellen nincs tanács, vallom,
Minden dolgok tőle bíratnak, látom,
Egymás szeretőkre gondját jól tudom.

146. A szerelmet bennem nem titkolhatom,
Nem is illik az ellen rugódoznom,
Noha tőled, uram atyám, vádlatom,
Érts meg, mely méltatlan azokat hallom.

147. Méltóságát felségednek becsülöm,
Ítíleted vénségedhöz mértéklem,
Haragodat semmiben nem kérleltem,
Hízelkedő szóval fülöd sem kentem.

148. Azt se véljed, atyám, hogy haragoddal,
Most használhass rajtam búsulásoddal,
Nem ijeszthedd szüvemet fene szóddal,
Sőt szerelmem gerjeszted inkább azzal.

149. Mert kész vagyok az halált megkóstolnom,
Szörnyű ítíletit rajtam próbálnom,
Szép Gisquardust hogynem mint hátrahadnom,
Szerelmeért halálomat nem szánom.

150. Oka igaz nincs ebből feddésednek,
Hogy megszegtem fogadását hitemnek,
Nem tudod-é jobb engedni Istennek,
Megbecsülvén virágát az üdőnek.

151. Régen kellett volna erre vigyáznod,
Igaz atya lévén, szemed megnyitnod,
Ifjúságnak lángját jól meggondolnod,
Ezt hozta most gondviseletlen voltod.

152. Írják Aetna hegynek ő sebes tüze,
Mint az napnak úgyan gerjedez fénye,
Ezenképpen ifjúságnak szerelme,
Kiváltképpen ég leánzók szüvében.

153. Bátor szívnek mert jókarú vitézzel
Mely nagy harca vagyon ellenségével;
Szép termetnek, hidd el, a szüzességgel,
Olyan harca vagyon mint ellenséggel.

154. Soha nincsen szerelemnek jobb helye,
Örömesben hol verekedjék fészke,
Szép termetű ifjaknak mint szüvekbe,
Mert Venusnak nagy kedve szép személybe.

155. Életemnek most nálam szép virága,
Időm olyan, mint szépen kinyílt rózsa,
Ifjúságnak kebelemben illatja,
Hogy lehettem ily jóknak titkolója!

156. Kőfal között életem nem tűrhettem,
Fene módra élnie nem szerettem,
Házasságban, tudod, ezelőtt éltem,
Régen hagyott jómra most visszatértem.

157. Esztelenség habok ellen evezni,
Sebes szélnek ellene igyekezni,
Nyájasságtól ifjakat is tiltani,
Természet folyásában megfogni.

158. Szép Ilonát hozod elő például,
Miként csalta hüteséd nagy álnakúl,
Ne csudáld, mert nem esett történetből,
Nem volt házasságok illő termettül. (1)

159. Házasságnak nemcsak az hit kötele,
Mert gyakorta csizamik[1] hitnek vége,
A szép üdő, higgyed, főerőssége,
Mert ifjúval aggnak dísztelen élte.

160. De inkább ezt csudálom, hogy forgatod,
Fejedelem lévén, elméd fárasztod,
Hogy szeretőm királynemből nem látod,
Ezért dolgom javalni sem akarod.

161. Ítíleted nem méltó vénségedhöz,
Nem is férnél, atyám, jó móddal ehhez,
Gyalázatot hogy keress ily hívedhez,
Hidd meg, nem fér régi dicsíretedhöz.

162. Udvarodban tisztelek mindeneket,
Úrfiakat, sok kazdag hercegeket,
Nem gyalázom meg ebből személyeket,
Tisztelettel látok minden rendeket:

163. De ezek közt, kik palotádat nyomják,
Kazdagsággal magukat mutogatják,
Elszemlélte szemem ők állapatját,
Gisquardusnál hasonlóbbat nem talált.

164. Nem volt ítíletem az kazdagságért,
Soha senkit nem tiszteltem aranyért,
Ezt szerettem ily drága erkölcseért,
Azoknál nincs, kik fáradtak kedvemért.

165. Panaszodat hogy penig ebből mondod,
Éktelenül ezt szemeimre hányod,
Szegénységért szeretőm szidalmazod,
Nemességért, nemzetiért tagadod:

166. Nem tudod-é atyám, szerencse dolga,
Állhatatlan mindenben adománya;
Egyik kézzel mit ád, mással elvonsza,
Higyjed, ilyen minden kazdagnak sorsa.

[1] Elcsúszik

167. A kazdagság szerencsétől bíratik,
Mely igazán az ködhöz hasonlatik,
Erős széltől midőn háborgattatik,
Ezt sem tudod, mely hamar elszéllezik.

168. Igaz ugyan, ki arra ragaszkodik,
Eleitől maradttal dücsökedik,
Ha szerencse akarja, hamar esik,
Híre-neve kazdagsággal enyészik.

169. Gondold, atyám fiait a szerencse
Miként tartja, kikben vagyon ereje,
Azkit felvött, tartja meddig jó kedve,
Csak az tudományon nincsen ereje.

170. Nemde Quintus Scipio kazdag vala,
Ki Rómában nagy fejedelem vala,
A szerencse ezt böcsülteti vala,
Nem tudod-é, tömlecben lőn halála. (2)

- -

175. Kazdagságért senkinek se süvegölj,
Szegénységért jámbort soha ne gyülölj,
Jó erkölcsöt és tudományt megböcsülj,
Szerencsének orrán kevélyen ne ülj.

176. Minden külső szépségek elmaradnak,
Mint az harmat, hertelen elszáradnak,
Szép termettel kazdagságok elhúlnak,
Az tudósok örökké uralkodnak.

177. Nemességek sem tagadhadd azoknak,
Ilyen drága kinccsel valakik bírnak,
Szerencsének semmiben nem szolgálnak,
Tudós embert soha ne mondj parasztnak.

178. Az nemesség nemcsak külső nemzetség,
Mert nem testnek, de elmének fényesség,
Sem nemzettől származandó tisztesség,
De tulajdon természeti fényesség.

179. Két eszköze vagyon az némelyeknek,
Melyek által részeltetnek mindenek,
Fegyver egyik úta ez tisztességnek,
Szép tudomány második úta ennek.

180. Igaz nemességet nem adhat az pénz,
Nem vehetni áron, mert igen nehéz,
Színnemesség, azkit papiroson véssz,
Szerencsétől ilyetén nemesség vész.

181. Mindnyájunknak eredeti Istentől,
Születésünk hozatik atyáinktól,
Jó életünk adatik csak Istentől,
Az nemesség jó erkölcs folyásától.

182. A szép hajnalcsillag mely szépen fénylik,
Többi közül az égen kiismerszik,
Szép erkölcse Gisquardusnak így fénlik,
Nemessége mindenek közt tündöklik.

183. Őt szerettem, atyám, mindenekfelett,
Mert méltóbb volt hozzám egyebek felett,
Míg az Isten el nem veszi éltemet,
Soha tőle nem vonszom szerelmemet.

184. Szűből vallom, ha az halál elvészi,
Hitetlenül szemem elől elveszti,
Ha életét álnoksággal elrejti,
Szörnyű halált kész lészek megkóstolni.

185. Gondold meg jól, ha szerelmem feddheted,
Temagad is lám Gisquardust szeretted,
Nám egyebek felett megböcsületted,
Hát énnékem szememre miért veted?

186. Ne szégyenljed, atyám, ezt melléd venned,
Országodban Gisquardust részeltetned,
Leányodat, kérlek, együtt szerezzed,
Nevelkedjék ezért jó híred-neved.

187. Ebből bizony gyalázatod se véljed,
Jámbor híved ha fejedelmmé tészed,
Idegenre országod nem ereszted,
Nem hallatlant késértesz, ha megnézed.

188. Gondold meg az római birodalmot,
Mely ekkédig szerencsésen bíratik,
Eredetét Róma pásztoroktól vött,
Nagy sok szegényeket fejedelmmé tött.

189. Hostilius Tullius paraszt vala,
Egy szolgálóasszonnak fia vala,
Deákságban felnevelkedett vala,
Fejedelmmé Isten emelte vala. (3)

- -

194. Kövesd, atyám, nagy Maximinus császárt,
Ki felvövé tudományért deákját,
Gadareust, egy kötélverő fiát,
Leányával ennek adá országát. (4)

195. Semmi rendet nem utál az Úristen,
Személyválogatás mert nála nincsen,
Szegényeket pad alól elővészen,
Nagy kegyelme vagyon őtet félőken.

196. Mondd meg, atyám, kérlek ítíletedre,
Lám sokakat már láttál vénségedre,
Ha úrfiból több ment-é nagyobb rendre,
Mondom, maga keresett tisztességre?

197. Avagy paraszt nemből akik támadtanak,
Semmi kazdagságot vélek nem hoztak,
Találtak-é nagyobb méltóságokat,
Nemzeteknél feljebb uraságokat?

- -

202. Tovább immár beszédem nem nyújthatom,
Hiszem, vötted eszedbe kévánságom,
Ha végezted, hogy szeretőm meghaljon,
Bár nékem is jó voltod ne használjon."

203. Véget veté Gismunda beszédében,
Semmi rettegés nincs bátor szüvében,
Királyt ejté oly igen nagy kétségben,
Gondolattul elájula székiben.

- -

1574

GERGEI ALBERT

Árgirus históriája

Nóta: Oly búval bánattal az Aeneas király, etc.

Pars prima

1. Az tündérországról bőséggel olvastam
Olasz krónikákból kit megfordítottam,
És az olvasóknak mulatságul adtam,
Magyar versek szerént énekben foglaltam.

2. Lészen most beszédem ifjú Árgirusról,
Acleton királynak kisebbik fiáról,
Ő szeretőjéről, tündér szűz leányról,
Fáradsága után ő vigasságáról.

3. Bizonnyal országát én meg nem mondhatom,
Acleton királynak hol légyen, nem tudom,
Az tündérországban volt kővára, tudom,
Mint az krónikából értem és olvasom.

4. Ékes tartománnyal az király bír vala,
Szép fénlő kővára országában vala,
Asszony felesége szép Medana vala,
Három vitéz fia az királynak vala.

5. Régi rakott kerte az királynak vala,
Mely szép termő fákkal ékesítve vala,
Drága szép folyóvíz kertében foly vala,
Mellyel szép kőkerte ékesítve vala.

6. Történék azonban kertében hogy járna,
Egy szép virágos fát ott az kertben láta,
Melyet ő ezelőtt még nem látott volna,
Honnat hozták oda, ő azt kérdi vala.

7. Virága mint ezüst, olyan színű vala,
Az közepi pedig szép gyöngyszemmel rakva,
Melynek az termését alig várja vala,
Háromszor egy napon megvirágzik vala.

8. Sietséggel király az kertészt hívatá,
Kérdé, az almafát ki plántálta volna.
Monda, hogy ő többé azt nem látta volna,
Sőt annak szépségét ő is úgy csudálná.

9. Gyönyörűségesen nappal az almafa
Ezüst virágával úgy tündöklik vala,
Étszaka nagy szépen érik meg almája,
De reggelre fáján egy sem marad vala.

10. Ezen az Acleton igen búsult vala,
Másodszor is az fa megvirágzik vala,
Gyöngyös virágjában sokat béhordata,
Étszaka őrzőket az kertben bocsáta.

11. Reggelt alig várja, az király felkele,
Palota ablakán az kert felé néze,
Az szép gyümölcsfának hát nincsen termése,
Ő maga az kertben őrzőkhöz béméne.

12. Gyorsasággal siet az király hozzájok,
De hát az fa alatt mind elaludtanak,
Az király felkölté, kérdé, mit láttanak,
Azok az királynak imígyen szólának:

13. „Ért aranyalmákat fán szépeket láttunk,
Egy kis szellőt fúni étszakán hallottunk,
Mely miatt mindnyájan el kellett aludnunk,
Mint egy fél megholtak, földre nyomattattunk."

14. Igen hamar király házában béméne,
Nagy bánatnak magát mindjárást ereszté,
Egy jövendőmondót hamar kerestete,
Kinek az bús király ezképpen beszélle:

15. „Mondd meg nékem – úgy mond –, ezt az fát ki hozta,
Akaratom ellen kertemben plántálta?
Az ő szép termését kertemből elhordja,
Mely miatt, ím látod, jutottam nagy búra.

16. Ha nékem megmondod, várjad nagy jutalmát,
Örömre fordítod az én bánatimat,
Vészesz ottan tőlem sok ajándékokat,
Tészek én tevéled ottan minden jókat."

17. Az jövendő mondó Philarenus vala,
Ki ördöngösséggel oly igen bölcs vala,
Harmad napot kére gondolkodására,
Akkor szóról szóra néki megmondaná.

18. Király megengedé, előle elméne,
Harmad nap eltelvén az királyhoz jöve,
Királyt fiaival házban együtt lelé,
Philarenus így szól király beszédére.

19. Monda: „Az termő fát az ki oda hozta,
Ugyan azon ember termését elhordja,
Az tennen gyermeked néked megmondhatja,
Az ki fa termését megoltalmazhatja.

20. Ennek ő kedvéért hozták ez fát ide,
Az ő szép személyét kívánta látnia,
De ez felségednek fordul nagy bánatra,
Az te gyermekednek nagy bujdosására."

21. Philarenus ennél többet ott nem szóla,
Szép ajándékokat király néki ada,
Fa megvirágoznék, immár alig várja,
Idő reá telvén fénlik szép virága.

22. Szép vetett nyoszolyát tétete fa alá,
Ő nagyobbik fiát őrizni bocsátá,
Az szép nyoszolyában hanyatt fekszik vala,
Az szép termő fára szemével néz vala.

23. Látá, hogy az alma nagy szépen megérék,
Álomhozó szellő azontól érkezék,
Nagy nehéz álomtól szegény elnyomaték,
Királytól aluva reggel találtaték.

24. Középső fiát is elküldé próbára,
Jövendőmondónak parancsolatjára,
Hasonlatosképpen ez szintén úgy jára,
Király megharagvék jövendőmondóra.

25. Szegény Philarenust piacra viteté,
Nagy hirtelenséggel fejét elütteté,
Nem fog semmit az ő könyörgő beszéde,
Nagy bánattal király házában béméne.

26. Király felesége szép Medana vala,
Kisebbik fiával béméne az ajtón,
Királyt vigasztalja szép Medana asszony
Kisebbik fiával, az szép Árgirussal.

27. Tekintetes ifjú az Árgirus vala,
Nagy ékes beszédű, szép termetű vala,
Szép ékes erkölccsel felruházva vala,
Kiért ez országban néki híre vala.

28. Nagy kegyes beszéddel atyját vigasztalja:
„Én szerelmes atyám – az királynak monda –,
Egy szót szólnék, hogyha felséged nem bánná,
És ha ráhajlanál én kívánságomra.

29. Ím, látod, bátyáim meg nem őrizhették,
Sem az őrizők is eszekben nem vették,
Almalopót néked meg nem jelenthették,
Felséged bánatját nem engesztelhették.

30. Az jövendőmondót megöletéd, látom,
Mely cselekedeted bizony igen bánom,
Mert mit jövendölt volt, igaz lészen, tudom,
Nékem jelentette ez étszaki álom.

31. Én szerelmes atyám, hadd menjek el én is,
Ha megőrizhetném, próbáljam meg én is,
Az álomhozó szél ha reám támad is,
Miként az több őrzők ha elaluszom is."

32. Az keserves király monda Árgirusnak:
„Szerelmes szép fiam, az én bánatomnak
Ne örülj oly igen én búsulásomnak,
Ne légy oka, fiam, minden bánatimnak.

33. Mert ha igaz lészen Philarenus szava,
Bánatomra nékem ez dolog fordulna,
Néked, édes fiam, sok bujdosásodra,
Bár inkább az alma egyig vesszen oda.

34. Mi vagyon énnékem, fiam, aranyalmám,
Az almafát inkább jobb, hogy levágassam,
Tűzre mind tövestől, virágostól vessem,
Hogynem mint ennél is inkább háborodjam."

35. „Megbocsáss, jó atyám – az ifjú így szóla –,
Akaratod ellen elmégyek – azt mondá –,
Igaz lészen talán Philarenus szava,
Noha te felséged őtet levágatta."

36. Akaratja ellen atyjának elméne,
Az kertben hogy juta, az fa alá méne,
Aranyas fegyverét letevé melléje,
Gyenge vetett ágyra testét leereszté.

37. Szép egyenes teste az ifjúnak vala,
Idejének szintén virágjában vala,
Úrfi módra termett vitézi járása,
Minden dolgaiban mértékletes vala.

38. Nem felette karcsú, közép ember vala,
Kiterjedt, fejér, szép sima ő homloka,
Két fekete szeme, szép piros orcája,
Tekintetre méltó, kívánatos vala.

39. Feküvén ágyában úgy könyörög vala,
Két szép szemeivel az fára néz vala,
Lassanként elhulla az fának virága,
Az alma nőttön nő, szemeivel látja.

40. Az almák megértek, s már fénlenek vala,
Csak egyedül ifjú kertben fekszik vala,
Az önnen testében ugyan retteg vala,
Álomhozó széltől mert igen fél vala.

41. Mint egy lassú szellő, olyan zúgást halla,
Szép hat fejér hattyú az fára leszálla,
Hetedik fejéhez nyoszolyára szálla,
Melyen az királyfi igen rémült vala.

42. Nagy lassan ő kezét akkoron kinyújtá,
Fél lábát hattyúnak kezében szorítá,
Hattyú megrázkódék, hata elszalada,
Hetedik kezében ott marada fogva.

43. Hallhatatlan dolog ím, attól lett vala,
Mert emberi szóval az hattyú szól vala:
„Ne siess királyfi, az én halálomra,
Mert nem jöttem, higgyed, tenéked károdra."

44. Másodszor a madár ő magát megrázá,
Leányábrázatban magát változtatá,
Melyen az királyfi álmélkodik vala,
Az leány ily szóval őtet bátorítá:

45. „Ne félj, szép szerelmem, királynak szép fia,
Medana asszonynak szerelmes magzatja,
Te vagy én szívemnek édes vidámsága,
Lelkem nyugodalma, életem istápja.

46. Nem plántáltam az fát atyádnak kedvéért,
Mit haragszik tehát ennek terméséért?
Szabad az embernek elvinni sajátját,
Két kezével plántált fának szép almáját.

47. Csak néked plántáltam, szerelmiem, az szép fát,
Csak tenéked szabad leszedni almáját.
Ím, szemeddel látod tündérek királyát,
Ha szereted, mostan néked adta magát."

48. Hallhatatlan, mely szép ez a leány vala,
Nyelvével az ember azt meg nem mondhatja,
Emberi kéz soha azt le nem írhatja
Az ő szép termetét mely drága szép vala.

49. Juno, Pallas, Venus, Dido és Minerva
Ezzel nem ér vala nimpháknak soksága,
Sem az szép sibillák, sem éneklő musák,
Ékes tekinteti mert mind felülmúlja.

50. Aranyszínű haja földig terjedt vala,
Étszaki időn is ugyan fénlik vala,
Nyoszolya nagy részét árnyékával tartja,
Fénlik gyenge testén testszínű ruhája.

51. Termete szép karcsú, magas állapotja,
Fejér az ő teste, mint hattyúnak tolla,
Istenasszony módra termett ábrázatja,
Gyenge, ékes, lassú zengedező szava.

52. Ifjú felgerjedvén karját felemelé,
Hozzája szorítván leányt megölelé,
Kitől ő magát is leány nem kímélé,
Mert ő is az ifjat igen megkedvelé.

53. Gyönyörű csókokat ajakok nem unnak,
Ölelgetésekkel karjok nem fáradnak,
Nagy gyönyörűségben mind az ketten vannak,
Így szóla királyfi ím, az szép leánynak:

54. „Kegyes tekintetű, én édes szerelmem,
Víg kedvű, szép, vidám szívem, édes lelkem,
Ennyi munkát tőled én hogy érdemlettem?
Mit kívánsz én tőlem, én édes szerelmem?

55. Nálad nélkül, higgyed, nem lészen életem,
El ne hagyjon engem kegyes voltod, kérem,
Az halálra érted hogy ne vessem fejem,
Ha személyem tetszik, légy én feleségem."

56. „Szívemnek virága – az leány is szóla –,
Szép ékes rózsaszál, kit ajakam csókol,
Szép fejér, gyenge test, kit kezem tapogat,
Gyönyörű szép beszéd, kit két fülem hallgat,

57. Mit tusakodjam már az szerelem ellen,
Ha csak hozzád vagyon, szívem, minden kedvem?
Nálad nélkül nincsen énnékem örömem,
Tied vagyok, szívem, ihon a jobb kezem."

58. Mint mágneskő vasat hozzája szorítja,
Így gyenge testeket ők egyben szoríták,
Így ő szerelmeket egymáshoz mutaták,
Sok szívem lelkemet egymásnak mondának.

59. Végre szép Árgirus az leánynak szóla,
Venus játékára hajlani kívánna,
Gyenge lágy ruháját kezében szorítá,
Az leány az ellen ilyen szókat szóla:

60. „Én édes szerelmem, fogadjad meg szómat,
Abból még nem közlöm véled én magamat,
Mert ha azt meglátják, mondnak ránk szitkokat,
Hagyj békét, szerelmem, ereszd el ruhámat.

61. Lám tevéled közlök minden játékokat,
Ölelgetéseket, gyönyörű csókokat,
Kedved szerint való apolgatásokat,
Ezzel elégedjünk, tűrtessük magunkat."

62. Szép Árgirus néki ezképpen felele:
Hozzá nagy szerelmét ő addig nem hinné,
Mert abból tetszik meg szerelem gyümölcse,
„Mi nem lészen, szívem, az kisebbségünkre.

63. Vallyon s ha virradtig mi itt elaluszunk,
Atyám szolgáitól ha itt találtatunk,
Elhiszik-é, hogy mi az nélkül mulattunk,
Főképpen hogy ilyen szerelmesek vagyunk?

64. Emberi látástól mi semmit ne féljünk,
Mert nagy magas kőkert vagyon mi környülünk,
Erős kapu, az kin reggel kell kimennünk,
Az felől lehetünk mi bátorságosok."

65. Leány meg felele: „Édes szép virágom,
Serkengető, híves, nedves szép harmatom,
Én tetőled magam de hogy tagadhatom?
Vérem kiontását tőled én nem szánom.

66. Tied vagyok ámbár, szabad légy énvelem,
Többet már nem szólok akaratod ellen,
Mert énnékem sincsen kívánságom ellen,
Nékem is nem kedvez az gonosz szerelem."

67. Venusnak szerelmes szép játéka után
Magukat mindketten az álomnak adák,
Nem sok idő múlva ottan megvirrada,
Az király felkele, kijöve az ajtón.

68. Palota ablakán kert felé tekinte,
Tehát az szép fának fénlik szép termése,
Szívében, lelkében ugyan megörüle,
Alig hiszi, hogy hírt fiáról érthetne.

69. Egy vénasszony ottan eleiben méne,
Az király asszonynak ez képpen felele:
„Vajha ki nékem hírt fiamról mondana,
Szép ajándék lenne tőlem néki adva."

70. Vénasszony futamék, kulcs néki adaték,
Kertben hogy belépék, az leányt meglátá,
Nagy álmélkodással szépségét csudálá,
Aranyszálú haja nyoszolyát béfogta.

71. Költeni nem meri, mert igen fél vala,
Istenasszony volna, ő azt véli vala,
Lassú leheléssel ott alusznak vala,
Kezeket egymásra általveték vala.

72. Késit ott kirántá, hajában elmetsze,
Király eleiben azt hamar bévivé,
Nagy álmélkodással királynak beszéllé,
Aranyszál hajakat adá ő kezében.

73. „Lehetetlen dolog – királynak azt mondja –,
Hogy emberi magnak olyan haja volna."
Asszony felesége felkele Medana,
Öltözék, hogy menjen szép fia látnia.

74. Azonban álmából leány felserkene,
Sivalkodék, kire ifjú is felkele,
Hajában elloptak, azt eszében vette,
Jajszóval ő haját siratja s kesergi.

75. „Ó, szerelmem – úgymond –, ha ezt tudtam volna,
Hogy atyád házánál tolvaj lakott volna,
Jobb még estve innét én eltűntem volna,
Hogysem mint ily szégyent rajtam tettek volna.

76. Nem lehet már többé hogy én itt maradjak,
Mert nagy híja vagyon én fényes hajamnak,
Mert az mi törvényünk nem engedne annak,
Hogy lakója lennék atyád udvarának."

77. Sírással Árgirus leányt kérdi vala:
„Én édes lelkemnek kegyes vidámsága,
Ennek az esetnek én vagyok-é oka,
Hogy engemet elhagysz keserves halálra?

78. Avagy csak azt mondd meg, hol lesz maradásod,
Vagy mely felé vagyon te lakó városod,
Megkereslek téged, bizonnyal meglátod,
Avagy megtalállak, vagy érted meghalok."

79. Az keserves leány visszatekint vala,
Orcáján könyvei legörögnek vala,
„Mi haszna, szerelmem – Árgirusnak monda –,
Ez országi ember ha nem jöhet oda.

80. Az fekete várost tudakozd északra,
Az változó helynél ott megtalálsz – monda –,
De tudom bizonnyal, hogy nem jöhetsz oda."
Leány azonközben ajtónyílást halla.

81. Többet ott egymással nem beszélhetének,
Keserű sírással az leány eltűnék,
Az ifjú elhala, az földre leesék,
Az király béméne, kertben megállapék.

82. Az leányt az király sohul nem láthatá,
Az fia hogy elholt, az földön meglátá,
Könyve lecsordula, fiát felragadá,
Medana asszony is elfakada sírva.

83. Az keserves király ilyen szókat szóla:
„Ím, majd hol telik bé Philarenus szava,
Igaz lészen, tudom, jövendőmondása,
Az alma megérés fordul bánatomra."

84. Az atyja és anyja fiát vigasztalá:
„Én édes szívemnek szerelmes istápja,
Ne hadd magad, kelj fel, ne hagyj engem búra,
Hadd értsem meg tőled, mi nyavalyád volna."

85. Királyfi sokára eszére jött vala,
„Ne vigasztalj engem – keservesen síra –,
Oka te vagy ennek – atyjának ezt mondá –,
Te miattad mégyek majd szörnyű halálra.

86. Tolvajt küldöttél volt hozzám követségül,
Engemet megfosztál az én szeretőmtől,
Búcsút vészek majdan az napnak fényétől,
Nem akarok többé felkelni ez helyből."

87. Nagy sok vigasztalást atyja rátámaszta,
„Nem én vagyok oka, jó fiam – azt mondja –,
Nem tudtam magzatom, de nem küldtem volna."
Sok szó után ifjú lábára felálla.

88. Atyjával, anyjával házban bément vala,
Leánynak szépségét ő beszélli vala,
Sem enni, sem innya ő nem akar vala,
Míg az vén kofának halálát nem látná.

89. Király megengedé, kezében bocsátá,
Hóhért az keserves ifjú hozattata,
Lófarkon az kofát hamar hordoztatá,
Azután négy részre testét vágattatá.

90. Atyjára az ifjú viszont kiált vala,
Minden jószágából részét hogy kiadná,
Mert lakni házánál többé nem akarna,
Semmi nyugodalma mert néki nem volna.

91. Az atyja és anyja ezen csudálkoznak,
Mind az ketten sírnak, s atyja így szóla:
„Ne hagyj, édes fiam, minket ily nagy búra,
Ne adjuk magunkat érted rút halálra."

92. Sok sírást, zokogást környülötte tőnek,
De semmit belőle ki nem vehetének,
Mint egy dühödt ember kiált mindeneknek:
Nem lészen lakója többé ő földének.

93. Szóla ismét anyja: „Édes feltartottam,
Az fúvó széltől is megoltalmaztalak,
Az én kebelemben én úgy tartottalak,
Ne menj el előlem, látod, mint óhajtlak,"

94. Hogy látá az atyja, szava nem használna,
Aranyat nagy bőven őnéki adata,
Atyja, anyja házban jajgatván siratja,
De csak meg sem hallja, az útnak indula.

95. Az almafát mindjárt tőből kiásatá,
Mint egy áldozatot az tűzre hányatá,
Világánál fiát keserven siratá,
Jövendőmondónak jut eszében szava.

96. „Jámbor Philarenus igazat szólt vala,
Ok nélkül halálra én vitettem vala,
Az én bosszúságom, lásd, nékem mit hoza,
Holtig siralomra az én fejem juta."

97. Hasonlatosképpen az anyja siratá,
Szolgálóleányi, az egész udvara,
Mintha halva volna, úgy kesergik vala,
Nem különben mintha eltemették volna.

98. Udvara övéle bezzeg ékes vala,
Mert őt tekintetlen senki nem tűrheté,
Ékes ábrázatját sok nem felejtheti,
Éjjel nappal sok szűz az ifjat kesergi.

99. Az szegény Árgirus hegyeken-völgyeken
Mind éjjel, mind nappal észak felé mégyen,
Kit elől-utól ér, ő mind tudakozik,
De senki városról nem emlékezhetik.

100. Csak egy inassával ő bujdosik vala,
Az tündérországban immár jutott vala,
Egy nagy havas közben hogy bujdosik vala,
Egy széles barlangban egy kis füstöt láta.

101. Mikor az barlangnak szélire eljuta,
Az barlangban ottan egy nagy embert láta,
Ugyan megrettene az embert hogy látá,
De visszafordulni immár késő vala.

102. Bátorítván magát így szóla magában:
Nem bízom én immár semmit ez világban,
Jobb holtom, hogysem mint életem nagy búban."
Ez szók után mindjárt méne az barlangban.

103. Az nagy ember kérdé, kicsodák volnának,
Zeng a föld hangjától az ő nagy szavának,
Egy szeme közepin az ő homlokának,
Az is csak kerekded, mint bagoly madárnak.

104. Az ifjú Árgirus bátorsággal szóla,
Micsoda járatban ő akkoron volna,
Eleiben nagy bő beszéddel számlálá,
Az fekete várost tőle tudakozá.

105. Az nagy ember szóla: „Hallod-é, jó fiam,
Sok tartományokat immár én béjártam,
De annak még hírét soha nem hallottam,
Ím, tetőled hallom, de többé nem tudtam.

106. Várj reggelt, jó fiam, talám megmondhatom,
Mert az tündéreket én reggelre várom,
Tőlük mind fejenként én megtudakozom,
Az ki tudja, társul véled elbocsátom."

107. Egy vadat egészen nyársra felvonata,
Inassával együtt Árgirust jól tartá,
Minden nemzetségét tőle tudakozá,
És miért fáradna, ő azt is megtudá.

108. Másnapra virradva tündérek jövének,
Sok ajándékokat őnéki hozának,
Barlang rakva vélek, oly sokan valának,
Az nagy ember szóla, hogy mind hallgatnának.

109. „Tudom, hogy fejenként ti sokat jártatok,
Az fekete várost talám hallottátok,
Melyitek hallotta, nékem megmondjátok,
Nem gonoszból kérdem, nem lészen bántástok."

110. Egyik is közzülök azt meg nem mondhatá,
Mindenik azt mondja, az várost nem tudja,
Sőt még csak hírrel is soha nem hallotta,
Az szóra egy sánta ember oda juta.

111. Hogy az szónak okát megértette volna,
Ottan fenn kiálta, hogy ő azt jól tudná,
Az ő fél lábát is ott szegték meg, monda,
De felette messze az az város volna.

112. Az nagy ember hívá, néki parancsolá,
Magát ifjú mellé úti társul adná,
Oda nem mér menni, sánta ember monda,
Mert ő onnat soha nem jöhetne vissza.

113. „Én ott az városban sok károkat tettem,
Mert farkas képében sok barmokat ettem,
Mihelyt ők megtudják, hogy én odajöttem,
Halálom énnékem őközöttök lészen."

114. Az nagy ember monda: „Hallod, mit beszéllek,
Menten menj, ne várjad többé hogy küldjelek!"
Akaratja ellen útra eredének,
Nagy erős utakon éjjel-nappal mennek.

115. Menésben sok idő immár hogy tölt volna,
Egy nagy magos hegyre felmentenek vala,
Egy nagy széles mezőn várost megmutatá,
„Nem mégyek már tovább – az ifjúnak monda –,

116. Mert ha az határban immár én bémégyek,
Mihelyt őnékiek abban lészen hírek,
Tudom én bizonnyal, engemet megölnek,
Menj el, járj békével, én is visszatérek."

117. Árgirus köszöné, nagy hamar indula,
Fekete városban hogy immár eljuta,
Egy özvegy asszonyhoz találá szállásra,
Kinek gazdagsága, kővára nagy vala.

118. Jó kedvvel az asszony ifjat befogadá,
Kérdé, honnat jőne s mi szándékban volna,
Nemzetit s országát asszonynak megmondá,
Honnat jő s mit keres, ő azt is megmondá.

119. Az asszonyt végtére ifjú kérdi vala,
Az változó helyet ha tudná, hol volna,
Mert őnéki oda még nagy gondja volna,
Néki megmondaná, azon kéri vala.

120. Az asszony felele, ifjúnak ezt mondá:
„Ez városon csak túl az nem messze volna,
Egy nagy szép ékes kert csak mellette volna,
Kiben egy szép leány mindennap mulatna.

121. Csak egyszer napjában az leány bémenne,
Hat szép szolgálólány mégyen bé övéle."
Monda, hogy az volna tündérek királya.
Ifjú hogy azt hallá, ugyan megvidula.

122. Szemét el nem vészi az asszony őróla,
Ő sok bujdosását erősen csudálja,
Járással hogy győzte? – álmélkodván mondja,
Az ő szép személyét nézni el nem unja.

123. Királyfi őnéki azt is megbeszéllé,
Hogy ő azt leányért jött volna ily messze,
Mint lett volna dolga, azt is megbeszéllé,
Kiről ím az asszony gondolkodni kezde.

124. Hajadon leánya asszonynak szép vala,
„Ez gazdag királyfi – magában gondolá –,
Ím, mely szép termetű – magában azt mondja –,
Leányomat néki adom házasságra."

125. Álnokságot asszony azontól gondola,
Miképpen leányát őnéki adhassa,
Nyugodalmat ada néki étszakára,
Inassát kihívá az házból titokra.

126. Nagy sok hazugsággal őtet elhiteté,
Hajadon leányát őnéki ígéré,
Hogyha ő kérését bételjesítené.
Beszédét az asszony ilyenképpen kezdé:

127. „Mikor elbémentek uraddal az kertben,
Ez az kis tömlőcske légyen te kezedben,
Mihelyt annak szelét uradra ereszted,
Nehéz álom miatt ottan elnyomatik.

128. Az szép leány onnat mikor elkimégyen,
Ez kicsiny kenettel kend meg ő szemeit,
Az nehéz álomból őtet felserkentsed,
Ha úr akarsz lenni fiam, azt műveljed."

129. Maga az asszonynak más szándéka vala,
Mert édes leányát Árgirusnak szánta,
De az bolond inast ím mint eláltatá,
Asszonynak engede, urát elárulá.

130. Reggelt alig várja, Árgirus felkele,
Az megmondott helyre inassával méne,
Az szép drága kertet mikoron eléré,
Lassan az ajtaján az kertnek béméné.

131. Csuda ékességét az kertnek csudálja,
Szép folyó forrásra az kertben találá,
Mint egy olvasztott réz, olyan színű vala,
Az helynek is nevét arról híják vala.

132. Zöldellő borostyán kertet környül fogta,
Ciprus és puszpánggal az kert teljes vala,
Pirosló narancsfák az kertben plántálva,
Liliom virágok bővelkednek vala.

133. Kertnek közepében sok szép fák valának,
Szagos balzsamumfák szépen illatoznak,
Szép kiterjedt, sűrű, magos, nagy cédrusfák
Napnak fénye ellen árnyékot tartanak.

134. Egy szép tiszta forrás fának árnyékában
Szépen hömpölyögvén, földből felbuzogván,
Szép lassú folyással kertben széllyel folyván,
Gyenge, szép pázsitot mindenütt áztatván.

135. Drága szép nyoszolya ott az kertben vala,
Szép gyenge fátyollal béborítva vala,
Mindennap az leány abban nyugszik vala,
Szép leveles fának híves árnyékában.

136. Ifjú szép Árgirus mihelyen meglátá,
Az ágyra borula, ugyan megvidula,
Az ő szeretőjét fáradt testtel várja,
Inassa csak közel nyoszolyához álla.

137. Asszonytól adatott tömlőt megszorítá,
Álomhozó szellőt urára bocsáta,
Mely miatt Árgirus úgy elaludt vala,
Mint egy holt-eleven ágyra borult vala.

138. Nem sok idő múlván az szép szűz eljuta,
Ki páva módjára az ajtón bélépett,
Hat szép gyenge leány ő utánna vala,
Ő szokott helyére menni siet vala.

139. Igen meleg idő az időben vala,
Földig terjedt haja mint egy sátor vala,
Szép fényes, tündöklő, aranyszálú haja,
Szép gyenge személynek árnyékot tart vala.

140. Testén ingadozik testszínű ruhája,
Lengedező fátyol fejére borítva,
Gyenge zöld pázsitot az alja csapdossa,
Gyenge piros színe mintha mosolyogna.

141. Fejér lenge lába mint hattyúnak tolla,
Saru az ő lábán akkoron nem vala,
Csak az lába feje mint hó látszik vala,
Zöld harmatos pázsit nedvesíti vala.

142. Mihelyen Árgirust nyoszolyán meglátá,
Megismeré mindjárt reája borula,
Gyenge keszkenővel orcáját levonja,
Verítékét mindjárt megenyhíté rajta.

143. Monda: „Édes lelkem, serkenj fel álmodból,
Hadd vigasztaljalak sok bujdosásidról,
Értekezzem tőled sok fáradságidról,
Ez ideig való próbán forgásidról.

144. Ne resteld elhagyni érettem álmodat,
Lám nem restelletted sok fáradságidat,
Felvettél érettem, szívem, sok munkákat,
Kelj fel édes lelkem, hadd halljan meg szódat."

145. Az ő feje felett tőn sok sírásokat,
Végre inassának szóla ilyen szókat:
„Ím látom uradnak veszedelmes álmát,
Ha felserken, mondd meg tőlem hallott szókat.

146. Az te szép szeretőd itt vala, azt mondjad,
De te el nem hagytad érette álmodat,
Még csak kétszer eljő látnia te hozzád,
De többször el nem jő, azt bizonnyal higgyed."

147. Ez beszédek után buzgó óhajtással
Az leány elméne keserves sírással,
Árgirusnak szemét szokott orvossággal
Az inas megkené, felkele azontól.

148. Kérdé: „Itt vala-é az én víg szerelmem?"
Monda, hogy itt vala, sirata keserven,
De hogy fel nem kelél, elméne tetőled,
Ilyen szókat hagya mondanom tenéked:

149. Kétszer még eljövök szeretőm látnia,
De az mi törvényünk többé nem mutatja,
Ha akkor fel nem kél személyem látnia,
Nem jöhetek többé én őtet látnia."

150. Másod nap is délkor az kertben jutának,
Hasonlatosképpen akkor is járának,
Az szállásra menvén asszony az inasnak
Ajándékot ada, hogy enged szavának.

151. Harmadszor Árgirus az kertben béméne,
Könyve legörögvén feltekinte mennyben,
Nagy fohászkodással Istenhez könyörge:
„Hallgass meg engemet, ki lakozol mennyben.

152. Ennyi fáradságom ne légyen hiában,
Atyámat, anyámat az én országomban
Érette elhagytam, jöttem ez országban,
Ha meg nem láthatom, esem rút halálban."

153. Az szép vetett ágyra nem akar feküdni,
Árnyékos fa alatt akar csak sétálni,
Az álomnak magát nem akará adni,
Az inas bujdosik, nem tud mit művelni.

154. Nagy sok ideiglen széllyel sétált vala,
Az inas melléje végre állott vala,
Az ajtót is immár megnyitották vala,
Álomhozó szellőt hogy reá bocsátá.

155. Királyfi az ágyra nem mehetett vala,
Az szép zöld pázsitra fa alatt dőlt vala,
Melyet az szép leány eszében vett vala,
Keserves jajszóval mégyen őhozzája.

156. „Én édes szerelmem, atyádat, anyádat
Érettem elhagytad gazdag országodat,
Mely hiában tettél ennyi fáradságot!
Csak egyszer hallanád én keserves szómat.

157. Jaj mely szomorúság szálla én szívemben,
Hogy nem beszélhetek véled keservemben,
Nem láthatlak immár többé én éltemben,
Ha most nem lehetek, szívem, véled szemben.

158. Mert soha nem mehet ez országból oda
Se ember, se madár nem repülhet arra,
Én is nagy munkával jöttem ide – monda –,
Többé ide jőnöm már nem szabad volna.

159. Bárcsak egyszer látnám, szívem, víg kedvedet,
Hallanád füleddel az én beszédimet,
Fülem is hallaná az te beszédidet,
Nem szánnám letenni érted életemet."

160. Ez szók után földről leány felemelé,
Nyoszolyára ülvén az ölében vevé,
Sűrű könyveivel soká serkengette,
Orcáját egészen véle nedvesíté.

161. Mind egész estvéig feje felett síra,
Sok siralmas szókat feje felett szóla,
Keserves jajszóval őtőle elvála,
Az ő inassának végre így szóla:

162. „Szerelmes rózsámnak, ifjú Árgirusnak
Mondd meg ezen szóval az én virágomnak:
Holtig érte adom magam nagy bánatnak,
Ím lásd, fia vagyok immár az halálnak.

163. Nem jöhetek immár többé ő hozzája,
Légyen már csendesen tőlem az ő tagja,
Kit őnéki hoza telhetetlen álma,
Kit mostan restelle érettem hagynia."

164. Nem tűrheté még is, de visszafordula,
Testét apolgatja és csókolja vala,
Mely nehezen lélek az testet elhagyja,
Ily szíve szakadva tőle nem válhatna.

165. „Bizonnyal jól tudom, én édes szerelmem,
Néked is ez nehéz, hogy nem láthatsz engem,
Mind hiában annyi fáradságod lészen,
Töltsd azon ki bosszúd, ki árulód lészen."

166. Az inas is immár ugyan szánja vala,
Költeni nem méri, mert igen fél vala,
Az szép leány viszont inasnak így szóla:
„Beszéld meg uradnak tőlem hallott szókat:

167. Az kisebbik szegről vegye le szablyáját,
Az nagyobbikára akassza ő kardját.
És így kitöltheti bosszúmat s bosszúját,
Ha abból fogadja szeretője szavát.

168. Mert ha eddig régen oda tette volna,
Vélem eddig régen beszélhetett volna,
Kedve szerént vélem mulathatott volna,
Én is ennyi búra nem jutottam volna."

169. Az inas eszében ezt nem vette vala,
Az leány elmenvén, urához járula,
Szokott orvossággal urát felserkenté,
Könyve miatt teste mind azon víz vala.

170. Monda: „Ím, úristen, mint megverítéztem!"
Az inassa monda: „De nem verítéztél,
Hanem szép szeretőd áztatott könyvével."
„Mit monda, jó szolgám? Hogy nem költöttél fel?"

171. „Miért mondod, uram, hogy nem költöttelek?
Földről szeretőddel ide emeltelek,
Ez ideig véle mind itt könyveztelek,
De ha fel nem költél, róla mit tehetek?"

172. Leánynak keserves beszédit számlálá,
Kin az szép Árgirus ugyan elájula,
Az szép leányt ő is sokáig siratá,
Életét nem szánja, magát halni adá.

173. Monda: „Megérdemlem érette az halált,
Hogy én el nem hagytam érette álmomat."
Inas monda ismét: „Halld meg az én szómat,
Az leány meghagya mondanom ily szókat:

174. Te ne igyekezzél soha őutána,
Hanem inkább térj meg atyád országába,
Innét ez országból – mert nékem azt mondá –
Hogy még az madár is nem mehetne oda.

175. Homályos beszéddel végre monda ily szót:
Az kisebbik szegről levegyed szablyádat,
Az nagyobbik szegre függesszed kardodat,
Ha bosszút bosszúval állani akarod.

176. Mert hogyha eddig is oda tetted volna,
Az te szeretőddel beszélhettél volna,
Minden kívánságod bétölthetted volna,
Ő is ennyi búját nem szenvedte volna."

177. Árgirus inassa azt gondolja vala,
Hogy otthon szablyáját nem jó helyen tartja,
De az bölcs Árgirus ottan azt megtudá,
Hogy inassa volna néki árulója.

178. Az ő kardját ottan nyakában megfogá,
Nagyobbik szegnek az ő nyakát alítá,
Inassának nyakát kisebb szegnek tudá,
Hüvelyéből kardját azontól kiránta.

179. „Most vészem eszemben, hogy te vagy árulóm,
Az én szeretőmtől voltál te megfosztóm,
Az ő szépségétől távol elszakasztóm,
Hogy én kegyesemet többé nem láthatom.

180. Jóllehet énnékem érte meg kell halnom,
Néked is akarom halálodat látnom,
Tőle megfosztottál engem, jaj mint szánom,
Nem látom már többé szegényt, jaj mint bánom."

181. Néki megbeszéllé keserven inassa,
Ő álnok asszonya mint megcsalta volna:
„Gazdag uraságot nékem ígért volna."
Keserves Árgirus nékie így szóla:

182. „Nem volt-é énnékem tereád nagy gondom?
Senki kívületted nem volt úti társom,
Köz lett volna veled minden uraságom,
Jaj mint vesztél engem, de majd bosszúm állom."

183. Azonban ő kardját kezében ragadá,
Inassa térdeplék, az fejét elcsapá,
Az szállásra menvén asszonyt megátkozá,
Szörnyű átok alatt leányostól hagyá.

Secunda pars

1. Halljuk meg immáron sok könnyhullatását,
Kegyetlen kősziklák között bujdosását,
Az halál torkából megszabadulását,
Bujdosása után való vigasságát.

2. Másod napon reggel bánattal felkele,
Sok könnyhullatással városból kiméne,
Nincsen már sohová semmi reménysége,
Keserűnek tetszik világban élete.

3. Iszonyú kegyetlen havasokon mégyen,
Hol lenne halála, ő csak azt keresné,
Egy szép forrás mellett ő maga leüle,
Ily keserves sírást ő magában kezde:

4. „Jobb holtom énnékem, hogysem mint életem,
Nem láthatom többé már az én szeretőm,
Kiért én nem szánom letenni éltem,
Általütöm rajtam az ennen fegyverem.

5. Ó, édes vén atyám és szerelmes anyám,
Kiket hitetlenül hagytam országomban,
Az én gyilkosomat csak vélem elhoztam,
Édes rokonimat bezzeg messze hagytam.

6. Légy egészségben már, szerelmes két bátyám,
Kikkel én az kertben szerencsét próbáltam,
Nap és az Hold, kiknek világánál jártam,
Átkozott nyoszolya, az hol elaludtam.

7. Légy te egészégben én édes szerelmem,
Jaj, ez idegen föld majd megemészt engem,
Keserűnek tetszik világban életem,
Szerelemnek mérge majd megemészt engem.

8. Én szép fejér testem, kit gyengén tartának,
Az fúvó széltől is megoltalmaztanak,
Hol az te koporsód? vadak elszaggatnak,
Ki temet el téged, vallyon s kik siratnak?

9. Légy egészségben már, én utolsó napom,
Melyen ez világból lészen kimúlásom,
Én utolsó órám, melyen elaluszom,
Ez csorgó forrásnál majd lészen halálom."

10. Kardjának az végét az földre bocsátá,
Hegyit oldalában szíve aránt tartá,
Az által hogy esnék hirtelen halálban,
Azonban énekszót az erdőben halla.

11. Hirtelen tekinte, egy szép leányt láta,
Ugyan megrettene, viszontag felálla,
Mert istenasszonynak őtet véli vala,
Az ő szépségében álmélkodik vala.

12. Tündérleány volna? – őtőle megkérdé,
Ő is kérdésére dolgát megbeszéllé,
Keservesen tőle ő jövendőt kérde,
Melyre az szép leány ezképpen felele:

13. „Mostan, te szép ifjú, meg ne öld magadat,
Dolgaidnak várjad jóra fordulását."
Ő magában viszont ismeg ígyen szóla:
„Jobb holtom, hogysem mint éltem ily nagy búban.

14. Napról napra, látom, öregbül bánatom,
Jobb az én testemből lelkem elkimúljon,
Ez keserves világ hogysem így gyötörjön."
Szablyáját kirántá, hogy többé ne éljen.

15. Iszonyú ordítást azontól ott halla,
Az melynek miatta haja feláll vala,
Azt alítja vala, sárkány és oroszlány
Egymásra találván vínak az barlangban.

16. Monda ő magában: „Ki magát megölné,
Isten országának lakója nem lenne,
De jobb nékem – úgy mond – az barlangban mennem,
Hadd szaggassanak el oroszlányok abban."

17. Hogy elközelgete, tekintvén barlangban,
Hát három ördögfi nagyon vínak abban,
Azokat megkérdé, hogy mi dolgok volna,
Ifjú Árgirusnak így feleltek vala:

18. „Egy atyától valók mi mindhárman vagyunk,
Az atyánktól maradt örökségen vívunk,
Egy ostor, palástón s egy bocskoron vívunk,
Ez három jószágon mi meg nem alkhatunk.

19. Az bocskor s palástnak oly ereje vagyon,
Hogy az ki ezekben felöltözvén vagyon,
Háromszor ő magát az ostorral sujtván
Azt mondja: ott légyek, azhol én akarom,

20. Minden kétség nélkül azonnal ott lészen,
Hogy ha dolgaiban bátorságos lészen,
Nem de nem méltó-é haragudnunk ezen,
Kinek egymás nélkül semmi haszna nincsen?

21. Középső öcsénknek hagyott ily hatalmat,
Valamikor akar, minket leszállíthat,
Az mely miatt vallunk sok bosszúságokat,
Lássad, édes bátyám, te ítélj igazat."

22. „Atyafiak vagytok, mit vítok? – azt mondá –
Hallgassatok reá az én mondásomra,
Én majdan titeket igazítlak jóra,
Az kinek érdemli, annak ítélem ma."

23. Háromfelé három nagy hegyet mutata,
Hogy aki először onnat vissza jutna,
Az hasznos jószágot mert ő annak adná.
Hallván futamának, készek lőnek hozzá.

24. Az bocskort lábára, palástot vállára,
Felvévén az ostort markában szorítá,
Háromszor ő magát sujtá, és így szóla:
„Hipp hopp szeretőmnél legyek!" – ő azt mondá.

25. Mint sebes ellőtt nyíl, földről ragadtaték,
Míg visszatérének, mindaddig viteték,
Hallhatatlan messze hirtelen távozék,
Szerencse szegénynek ilyen jó adaték.

26. Középső ördögfi mihelyt haza juta,
Megtudá Árgirust hogy ő elment volna,
Ő tudományával szegényt leszállítá,
Egy nagy hegy oldalán földre esett vala.

27. Hallhatatlan messze hirtelen ment vala,
Mert immár utána nem mehetnek vala,
Keserves Árgirus ő magát siratja,
Még csak madarat is ő nem láthat vala.

28. Magában gondolá, hogy hegyre felmenne,
Nagy keserves szemmel mindenfelé néze,
Magát az halálnak mindjárást ereszté,
Azonban az hegynek egyenest erede.

29. Szintén kenyere is már elfogyott vala,
Egy kis pogácsája turbájában[1] vala,
Éhségét gyökérrel ő enyhíti vala,
Teljes harmad napig elfeljutott vala.

30. Drága nagy szép várat láta hegy tetején,
Kinél soha szebbet nem látott éltében,
Akará, hogy ez vár felé közel menjen,
Egy szép leány jöve várból eleiben.

31. Mindjárt megismeré, hogy Árgirus volna,
Asszonyához leány mindjárt futott vala,
„Ihol jő Árgirus, asszonyom!" – azt mondja,
Mely szóra az asszony mindjárt arcul csapá.

32. „Vallyon s ki hinné el, mit hazudsz előttem?
Csak álmodban láttad, azt inkább elhittem."
Más szolgálója is ez híren kifuta,
Látá, megismeré, örömmel megtére.

33. „Asszonyom, szeretőd ihol jő!" – így szóla,
Annál is szörnyűbben asszony arcul csapá,
Harmadik futamék, az is őt meglátá,
Asszonyhoz béméne, ilyen szókat szóla:

34. „Az te szép szeretőd ihol jő, asszonyom!"
Azt is arcul csapá, nagy haraggal mondván:
„Megbolondultatok ti, amint aránylom,
Vagy tréfás társtoknak alítotok, látom.

35. Lehetetlen dolog, hogy ő ide jőne,
Az emberi nemzet ingyen se remélje,
Ha szárnya volna is, gond volna jőnie."
Leányok kiáltják, hogy bizony ő jőne.

36. Ő maga negyedszer kétséggel kiméne,
Mihelyen meglátá, ottan megismeré,
Fáradt tagját látá, rajta keserüle,
Ő sok bujdosásán megesék az szíve.

37. Kiterjesztett kézzel nyakára borula,
Nagy öröme miatt ugyan nem szólhata,
Gyenge lágy ruháját könyvével áztatja,
De szíve sokára meg helyére álla.

[1] Tarisznyájában

38. „Hogy érdemlettem ezt – mondá –, szép virágom
Én édes szép rózsám, nagy szép Árgirusom?
Kész vagyok ma érted halált megkóstolnom,
Ugyan is nagy sokszor volt immár szándékom."

39. Egymás szeretők közt mely szokott lennie,
Egyik az másikkal nagy soká beszélle,
De hogy az senkinek már nehéz ne lenne,
Csak rövid beszéddel minden ember értse.

Tertia pars

1. Ifjat megölelé, házában bévivé,
Minden szerencséjét néki megbeszéllé,
Minden fáradságát csak semminek vélé,
Az szép gyenge szűzzel játszadozni kezde.

2. Csattogó szerszámok az várban valának,
Kiktől zeng piaca széllyel az városnak,
Világos paloták ékesen ragyognak,
Aranyas csikorgók naptól csillagoznak.

3. Drága szép ékes kert ott az várban vala,
Szép ékes folyóvíz az kertben foly vala,
Fénlik az közepin az Venus temploma,
Szép aranyból csinált Belona oltára.

4. Sűrű szép virágok, árnyékos fák között
Az Ammon istennek kedves szép énekét
Hangos szóval mondja Venusnak serege,
Mint angyali szép szó hallatik zengése.

5. Ebben szép Árgirust egyedül bévivé,
Mint az szép Diána, úgy mégyen előtte,
Virágos fák alatt vannak leülésben,
Holott szép Árgirus gyakran dől ölében.

6. Szép vetett nyoszolyák az kertben valának,
Hol egyen s hol máson nagy szépen nyugosznak,
Lágy ruhájok széltől lassan ingadoznak,
Mind az ketten szépek, nagy örömben vannak.

7. Néha ott elmenvén csípdes szép violát,
Nagy gyakorta ismét az ő szép mátkáját,
Keszkenő szélivel illeti orcáját,
Különb-különb féle rózsákat mutogat.

8. Sok vigasság után kertből kijövének,
Örömében szerze gazdag lakodalmat,
Hozzája hasonló tündérasszonyokat
Házához hívata, kikkel vigadának.

9. Mikoron mindnyájan asztalnál volnának,
Senki nem bánkódik, mindnyájan vigadnak,
Egy nagy bánat éré szívét Árgirusnak,
Szemben ülvén az szép leány mátkájának.

10. Az vigasság közben őtet arcul csapá,
Az leány nem szóla, csak fejét lehajtá,
Ismét vigasságban ő magát foglalá,
Másodszor is ifjú leányt arcul csapá.

11. Asszony barátitól ugyan megszégyenlé,
De mégis nem szóla, csak fővel tekeré,
Harmadszor is ifjú leányt arcul üté,
Néki így felele, tovább nem tűrheté:

12. „Te Árgirus, azért fáradtál-é értem,
Hogy vendégim előtt így gyalázz meg engem?
Szégyennel illessed én királyi fejem?
Mondjad okát mostan énnékem, édesem."

13. Az leánynak szeme könyvben forog vala,
Árgirus is rajta úgy kesereg vala,
Szép ékes beszéddel néki így szól vala:
„Majd megmondom okát, szívem, hallgass reá:

14. Atyámat, anyámat éretted elhagytam,
Gazdag országomtól nagy messze távoztam,
Az te szerelmedért nagy messze bujdostam,
Veszedelmes helyen nagy sokat forgottam.

15. Mikor már házadhoz közel jöttem volna,
Három szép szűzleány előmben jött vala,
Kik felőlem néked jó hírt mondnak vala,
De te mind az hármat arcul csaptad vala.

16. Az mely lehetetlen dolognak azt vélted,
Hogy én jelen lennék akkor teelőtted,
Mindaddig, az míglen nem láttál engemet,
Negyedszer úgy jövél látni személyemet,

17. Olyan lehetetlen dolognak én vélem,
Hogy megharagudnál, immár nem ítélem,
Tudom, hogy egyaránt gyötör az szerelem,
Semmi haragodat ebből nem remélem."

18. Monda az szép leány: „Árgire, szerelmem,
Most látom, gonoszból hogy nem ütél engem,
Ezzel nem kisebbül az én emberségem,
Sőt inkább öregbül az én tisztességem.

19. Nagy szép szeretettel élének egymással,
Sok bujdosás után szép nyugodalommal,
Az sok bánat után jeles vigasságban,
Senkitől nem félnek, vannak bátorságban.

20. Nincs már Árgirusnak semmi fáradsága,
Ennyi bujdosását csak semminek tartja,
Mert az mit kívánt volt, már ölében tartja,
Az mikor kívánja, szintén akkor látja.

21. Az tündérleánynak sem búsong már szíve,
Helyén vagyon immár bujdosó elméje,
Minden bánatjának vagyon immár vége,
Ez históriának is légyen immár

VÉGE

16. sz. vége

HUSZTI PÉTER

Aeneis

V. rész

Aeneas hada Olaszországban,
házasulása, halála, maradéki,
Róma fundálása

Ad melodiam: Sok királyról s császárról emlékeztem.

1. Gyakran hallottatok históriákat,
Ez világról írott derék krónikát,
És az földnek hátán uraságokat,
Melyeknek megmondom nagy csudájokat.

2. Nem vélem, hogy erről még semmit szóltam,
Rómának hatalmát sokszor gondoltam,
Pogán és szent írást sokat olvastam, (1)
De mását ennek én még nem találtam.

3. Oly ha Zsidóország nagy hatalmas volt,
Török Szulimánt is láttuk már, mi volt,
De Rómának, hogy valaki parancsolt,
Ez ideig senki nyakán nem szántott.

4. Nagy hatalmas urak Rómában voltak,
Kik benne születtek, de bölcsek voltak,
Ő birodalmokat másra nem bízták,
Minden monarchiát fèllyül haladtak.

5. Vajon s mit nyert rajtok Nagy Sándor király? (2)
Egyszer adót adott jóakarattal,
Soha nem bírt vélek az híres király,
Lappongott előtte sok pogán király.

6. Pogánok nagy sokszor látván hatalmát,
Csodálkozván ítílék ez nagy Rómát,
Nem embernek mondták előbb lakóját,
De Istennek hítták Róma rakóját.

7. Saturnus egy fejedelem volt volna,
Olaszország földén mely lakott volna,
Kinek jámborságát mondják volt volna,
Semmi különbséget nem engedt volna.

8. Éltek közönséggel egy keresetet,
Szolgálást, vérontást az nem engedett,
Egyaránt hatta főnéppel közrendet,
Akkor mondják régi aranyas üdőt.

9. Tulajdon nevére az földet hítták[1],
Az Capitoliumot akkor rakták,
Holta után királt Istennek hítták,
Picus, Faunus, Latinus úgy származtak.[2].

10. Királyságban ezek is éltig voltak,
Szólások földnépnek, mint deákoknak,
Most is Rómában hasonlóul szólnak,
Csak valamennyire hogy otrombultak.

11. Vagyon mostan is olyféle keresztyén,
Ki dícsíri Istent csak deák nyelven,
Azt tudja, hogy csak azt kedveli Isten,
De honnan vötték fel, ím megmondom én.

12. Egynéhány ezer esztendő múlásban,
Jártak apostolok prédikálásban,
Krisztus igéjével mentek Rómában,
Sokat megöltek ott, mindennél tudván.

13. Róllok ő magában nem feledkezék,
Parancsola Latinus, béjönnének,
Királyi székiben ő leülteték,
Trójaiak eszesen köszönének.

14. Ő nyomorult voltokat, búdostokat,
Megbeszélvén Istennek akaratját,
Kegyelmet kérének és lakóházat,
Nem szegényítnék meg népét, országát.

15. Igen szép ajándékot hoztak vala,
Aeneas nevével kit adtak vala,
Latinus leánya szerencsét várja,
Szilíd kegyelmével nékik így szóla:

[1] Vagyis Róma városáról kapta nevét a birodalom
[2] A latin honfoglalás mondakörének ismert alakjai

16. „No, hatalmas Isten hozott tütöket,
Adjon azért néktek jó szerencséket,
Jöjjön bé királytok, fogja kezemet,
Akarok tünektek előmenetet.

17. Csuda sok jeleket én látok vala,
Leányomnak ki lenne házastársa,
Hiszem, hogy Jupiter ezt így akarta,
Lavíniám legyen Aeneas társa."

18. Ám jó kedvvel őket ajándékozá,
Lovakat gazdag szerszámmal hozata,
Aeneasnak szekereket bocsáta,
Julusnak is aranyláncokat ada.

19. Vala nagy bosszúban leánnak anyja,
Hamar város kapuját felvonatá,
Latinus királyra arcul támada,
Sírván, átkozódván így kiált vala:

20. „Tartott gyermekedet hogy jól adtad el,
Nyakát ez mai nap ám mint vágtad el,
Jövevény latornak mint árultad el,
Engemet is vélle te ma megöltél.

21. Az trójai Páris ez lészen nékünk,
Ki mia onnan is kivesztek ezek,
Hopp, mi is magunknak mely nagyot nyertünk,
Tolvaj-módon kapják el leánt tőllünk.

22. Mely jámborul Turnus kívánta tőled,
Nem idegen volt az, de sőt nemzeted,
Minden nemzetségét, hírét ismered,
Mégis ez elfutót inkább kedveled.

23. Ím ezennel lássuk ez szép menyegzőt,
Bor helyett igyanak ember-véreket!"
Kifutván házából külde követet,
Turnusnak ezekről ada híreket.

24. Mikor ím ezt Turnus hallotta volna,
Bosszúja, haragja el-felpozsdula,
Nagy hadat hertelen ő feltámaszta,
Segítséget nagy sokfelől kért vala.

25. Pogán Mezentius az Tusciából,
Ennek fia, Lausus Agillinából,
Harmad Aventinus Hercules magból,
Camilla asszony is vala Volscából.

26. Ugyan elámultak az trójaiak,
Csak Latinus vala ő biztatójok,
Ki sok népet ada az Aeneasnak,
Vízparton egy kastélt ők csinálának.

27. De lám parancsola Latinus király,
Siessen elmenni Aeneas király,
Latiumban lakik Evander király,
Adjon segítséget jó szomszéd király. (3)

28. Ő gondját viseli addig az hadnak,
Engede Aeneas parancsolatnak,
Felserdült Julust hagyja az királynak,
Még ő távol lészen jól forgolódjanak!

29. Nem kell lám, nyugodni az Aeneasnak,
Éjjel-nappal evezésben valának,
Palantheum városhoz mikor jutának,
Lakóhelye ez Evander királynak.

30. Sok könnyhullatással könyörge király,
Nyomorúságát beszélvén sírással,
Könyörüle, s szánó az jámbor király,
Latinust is nézvén segíte király.

31. Király mellé adá az önnön fiát,
Aeneas sietvén látá kastélyát,
Sok helyen levonták immár az falát,
Csak Isten tartotta sokszor táborát.

32. Oly vakmerő ellenséggel harcola,
Rettenetes lőn az hadnak forgása,
Csodáltatja szörnyű-voltát krónika,
De minden dolognak csak ez summája.

33. Győzedelmet vőnek az trójaiak,
Egynéhány királyok ott meghalának,
Turnus egyszer elszökék sullyán harcnak,
De végre megölék az trójaiak. (4)

34. Ez lőn Aeneasnak másod hazája,
Melybe nagy vérontás nélkül nem szálla,
Latinus ipával szerzésbe álla,
Szabadon bocsátá már az várasban.

35. Nagy kiáltások városban esének,
Nem kell idejönni olyan embernek,
Ki miatt országgal ínségbe esnek,
Sőt halálig néki meg nem engednek.

36. Tőn csittítást jámbor Latinus király,
De nem gondolának semmit szavával,
Azért ostromlatá Aeneas király,
Nem sok napra szót adának városból.

37. Ezen megrettene Amata asszony, (5)
Felakasztá magát királyné-asszony,
Sok ország rettene ez csuda dolgon,
Nagy sok ellenség lőn megholdolásban.

38. Fejét hajtogatá Latinus király,
Sokat tanácskozék fő olaszokkal,
Követeket külde jó akarattal;
Aeneast bévárják minden hadával.

39. Ülének lovakra reggel, másodnap,
Aeneas indula városhoz aznap,
Mind az egész hadnál király magasabb,
Julus is forgódék had előtt aznap.

40. Rajtok az olaszok, óh, mint csudálnak,
Vén Latinussal fő népek valának,
Eleikbe szép móddal indulának,
Nagy szerelmesképpen kezet nyútának.

41. Oly igen követi Latinus fiát,
„Megbocsáss, jó fiam" – kéri Aeneast,
„Engem ne vélj háborúságnak okát,
De hiszem: jól érted mindennek okát.

42. Rajtam bosszút állott hatalmas Isten,
Jöjj bé te házadba örökségedben,
Megadom tenéked, az mit régenten,
Én ígértem vala idejöttödben."

43. Ezekre Aeneas király felele:
„Édesatyám mindent értettem ezbe,
Nem te voltál fő ok ez sok veszélybe,
Isten akart hozni engem ez földre."

44. Így beszélvén mentek vala bé házba,
Asszon-népek, s leányok sok ablakokba,
Kiomlottak vala az nagy csudára,
Minden vigassággal piac zeng vala.

45. No, végre az szép szűz el-béindula,
Ékesen bélépék király leánya,
Számtalan szolgáló hosszan utána,
Vidám tekintetű szép leány vala.

46. Fejedelem, Aeneas mikor látá,
Őmagában rajta sokat csodála,
Nem semmi Turnusnak vakmerő volta,
Ily szépségért adta magát halálra.

47. Ő vén atyja leányt ám kézen fogá,
Aeneas királynak szépen ajánlá,
Sok üdvezletekkel őket megáldá,
Kit trójai király jó kedvvel foga.

48. Régi, hű szolgáját ottan szólítá,
Achatessel ajándékot osztata,
Szép Laviniának ruhákat ada,
Az mellett gazdag aranyláncot ada.

49. Trójából kikapott gazdagságokból
Tisztelé apját, királyi pálcával,
Priamustól maradt arany kupával,
Ő magát ajánlá szolgálatjával.

50. Sőt mely nagy gazdagon az menyegző lőn,
Egy város éltében el-felkészült lőn,
Szerelmében mert hogy felesége lőn,
Olasz nyelven neve Lavinium lőn.

51. Ő éltében holtig nagy jámbor vala,
Mint törődött ember végre meghala,
Julus, s Ascanius fia marada,
Alba nevű várost az rakattata. (6)

52. Róla marad vala két fiú-magzat,
Amulius, s Numitor bírák Albát;
Amulius elűzé öccsét, Numitort,
Hogy inkább bírhassa ő birodalmát.

53. Oly szép leánya Numitornak vala,
Kit Rheának híttak. Bátyja gondolá,
Magot ne foghatna öccse leánya,
Ki miá elveszne ő királysága.

54. Gonosz akaratból senki ne vélje,
Örök szüzességre az leánt küldé,
Mars istennek klastromában azt szerzé,
Az napnak fénye azután elvesze.

55. Oly szép két magzatja akkor lött vala,
De nem tudják, kitől származtak vala,
Ez nagy csudán király bánkódik vala,
Titkon két gyermekért béküldött vala.

56. Kegyetlenül leánt élőn temeté,
Gyermekeket vízbe-vetnie küldé,
De az ember, ki azokat elvivé,
Egymás mellett vízparton ám letevé.

57. Azokra talála egy nőstén farkas,
Szájában felfalá őket, mint okos,
Kis kölykei közé vivé az farkas,
Tején felnevelé, igen irgalmas.

58. Nyáj-juhhal egy pásztor nem messze vala,
Honnan – mint éh-állat – juhot kap vala,
Az pásztor, Faustulus kergeti vala,
Egyszer az alomra szinte találá.

59. Tisztes gyermekeket hogy látta volna,
Oly igen magában rajtok csudála,
Kiket ő ölében vín az szállásra,
Remus, s Romulusnak nevezte vala.

60. Valának immár jól felserdült korban,
Tolvajok búdosnak vala határban,
Gyakran szoktak vala kapdosni juhban,
Vigyázának ketten az juh-kosárban.

61. Sőt egyszer tolvajok rohantak vala,
Remust megkötözvén elkapták vala,
Amulius királynak vitték vala,
Hogy tolvajfi volna – árulták vala.

62. Tisztet már tart vala királynak öccse,
Kit az királyságért régen kivete,
Udvarbíró, Numitor király engedte,
Az gyermek anyjának atyja, ennyibe:

63. Ennek adá Remust, hogy megbüntesse,
De ő ifjú-voltán az könyörüle,
Soká ő házában elrejtegeté,
Annak ábrázatját gyakran szemlélé.

64. Sőt Numitor egyszer kérdezni fogá,
Honnan való volna? – néki megmondja,
Ifjú megbeszéllé, az mint hallotta,
Erdőben az farkas miként tartotta.

65. Testvér atyjafia hogy még egy volna,
Juh-kosárban egy pásztornál ki volna,
Kiket farkas alól elhozott volna,
És az juhok tején feltartott volna.

66. Víg szűvel Numitor mégis úgy kéré:
„Jer velem, fiam, úgymond – az helyre,
Mutasd meg énnékem, juh hol legelne,
Akarnám az pásztor velem beszélne."

67. De mely nagy örömmel ők mennek vala,
Mikor az juhpásztort meglelék volna,
Idejét dolognak értették volna,
Romulust Numitor elhozta vala.

68. Ismeré Numitor unokáinak,
Pásztorokat hüttel ott fogatták,
„Csak legyetek velünk" – igyen szólának, –
„Királyt megölhetjük, csak akarjátok!"

69. „Nagy úrrá teszünk fejenként tütöket,
Mert mi vagyunk az királyi nemzetek,
Minden birodalmok minket illetnek."
Ezt hallván, pásztorok sokan gyűlének.

70. Ebben hír lőn egész ország népének,
Jó reménség miatt mellé jövének,
Amulius hallá: kétségben esék,
Nem sok viadallal őtet megölék.

71. Partján Tyberisnek, hol vetteténck,
Kétfelől az vízen várost szerzénck,
Hét igen nagy hegyet békerítének,
Mezőt, s szántóföldet benne szerzénck.

72. Leányokat szomszéd földről kapának,
Sabinból erővel házasulának,
Pásztorokkal királyok leszállának,
Száz tanácsot atyák válosztatának.

73. Ez lőn az nagy Róma ez mai napig,
Kit senki meg nem bírt még ez ideig,
De soknak parancsolt mai óráig,
Kikben megnevezni, nem nyugszom addig.

74. Csuda mely hatalmas Athena vala,
De semmit Romának mégsem árthata,
Lacedemon város néki meghajla,
Sándor fő városi hallgatják vala.

75. Tauria, Gallia és Británia,
Nagy Ázsia, Colchos, és Arábia,
Meotica, Lídia, és Tracia,
Illíria, Parthus, Lusitania.

76. Igen rettegte őt bölcs Görögország,
Tótország, magyarok, s Szerecsenország,
Kartágó, Cynere, Egyptus ország,
Nagy két Németország s Franciaország. (7)

77. Többi között de jaj, zsidók országa,
Az ég alatt mint lőn onnan romlása,
Huszti Péter kit magában csudála,
Isten rásegélvén, másszor megmondja.

1582

TARDI GYÖRGY

Szikszói győzedelem

(részlet)

Második ének

1. Halljátok meg azért, kérlek, romlását
Törököknek, Szikszó miatt fogságát,
Magyar, németöt vitézöknek vívását,
Törökökkel erős nagy harcolását.

2. Íme pogány törököknek szándékát
Mi nem tudtuk ilyen dühös tanácsát,
Hogy reánk hozza ily hamar táborát,
És meggyújtsa az Szikszónak várasát. (1)

3. Mikor azért igön nagy rémülésben
Estönk volna iszonyú félelömben:
Az Úristen megszána jó kedvében –
Angyalinak parancsola ezképpen:

4. „Mönjetök el Egörben, Rákóczinak
Mondjátok meg, mint az én hű szolgámnak:
Üljön hamar hátára fölovának,
És viselje gondjukat juhaimnak.

5. Bátorsággal bízzék, semmit ne féljön,
Jámbor vitéz szolgáiban fölvegyön,
Népem ellensége után elmönjön –
Vele leszök, bátor semmit ne féljön.

6. Én vagyok nagy erős Jehova-Isten,
Ki népemet egyébkor is régönten
Általhoztam ím az Vörös tengörön,
És megvertem népemnek ellenségit.

7. Gedeonnak erőt és bátorságot
Én adtam volt olyan világosságot:
Lámpásokkal űzé madiánokat,
Énáltalom ellensége elfutott."

8. Ez hír szálla Rákóczinak szívében,
Bízék mindjárt az hatalmas Istenben,
Ögyébkor is az ő áldott nevében
Győzödelmet vött az Jézus nevében.

9. Mint jó vitéz örül az nyert prédának,
Ilyenképpen örül vala magában.
Hogy ez új hír juta az ő házában,
Nem forgatá ezt az fogást magában:

10. Ím csak tegnap jutottam még házamban,
Hadd nyugodjam immár az én hadammal!
Hanem mindjárt vitéz főszolgáival
Fölkészüle vitéz módra hadával.

11. Zöng az rézdob, harsog az sok trombita,
Vitéz módra az seregöt biztatja:
„Jertök jobban az hitötlen pogánra –
Velönk lészön az Istennek jobb karja!"

12. Indulának, és egy högyre jutának,
Az törökök után igön vigyáznak:
Sokaságát meglátták az töröknek,
Az végekből több társokat várának.

13. Elizene mindönfelé végekben,
Legelőször régi lakóhelyében,
Tudniillik az hírös Szendörőben,
Diós-Győrben, Ónadban és Gesztösben.

14. Izenést tőn fegyverös vitézöknek,
Országonkban levő több vitézeknek,
És az mellett az fölföldi hőseknek.
Hamarsággal mind melléje gyűlének.

15. Ezök között kiváltképpen hogy látá,
Vitéz Homonnai Istvánt, hogy látá:
„Legyön hála az Istennek!" – azt mondá
És mindjárást az népöt megbiztatá!

16. „Látjok – úgymond – töröknek sokságát,
Nem tudhatjuk jóllöhet ennek számát:
De az Isten megjelönti ma magát,
És megállja értönk rajtuk bosszúját!"

17. Vitéz módra nagy fölszóval szól vala,
Hadnagyokat szép módjával int vala,
Seregöket nagy szép röndben állatá,
Puskást, dárdást, lovagokat oszlatá.

18. Az urakkal és főfő embörökkel
Egyetértvén jámbor fővitézökkel
Végezék azt, hogy az pogány ebekkel
Megvínának úgy az jüvendő éjjel.

19. Végezetre az helyről mozdulának;
Csak kevessön: két ezörön valának,
És az fölött kétszáz lóval valának –
Az pogányok után igön vigyáznak.

20. Mint az juhok az jó vezér-pásztortul:
Úgy függének az Rákóczi Zsigmondtul,
És az vitéz Homonnai Istvántul,
Vitéz hadnagy Balázs-Deák Istvántul.

21. Közelítvén, az törököt megláták,
Zászlójukat szépön ők megbocsáták;
Viszont őket az törökök megláták:
„Mind benyeljök!" – törökök azt állíták.

22. Ládd, az pogány kevélködik magában,
Igön bízik az népnek sokságában:
„Tizenháromezör nép táboromban,
Az bék mondja, velem vagyon hadamban."

23. Vigyáztatni kezde az bék táborból,
Száguldókat bocsáta az dandárból,
Megszömlélék magyarokat lóhátról,
Kiismerék egri zászlót az hadból.

24. Nagy száguldva megvivék az béköknek:
Hogy ott volna zászlójok egrieknek;
Vagy két béknek mindjárt az félsz-szeplőnek
Megismerszék jele nagy félelömnek.

25. Fileki bék erreképöst magában
Megváltozék ő is az ő szívében,
Rémülés lén azontúl az békökben,
Magyar sereg érközék azonközben.

26. Sokasággal csak biztatják magokat,
És semminek vélik az magyarokat;
Mondják vala: csak lóval is azokat
Letopodtatják ők az kavorokat[1].

27. Röndben tarackokat rájok vonyának,
Az dandárból két szárnyat bocsátának,
Sok zászlókat igön lobogatának,
Jancsár, gyalog, mind egy röndben állának.

28. Az két fél közt röttenetös kiáltás:
„Jézus!", „Allah!", „Jézus!", „Allah!", az mondás,
Erősképpen háromszor sivalkodás,
Lőn azután dob-, trombitaharsogás.

29. Ütközének és kópiát törének,
Az magyarok igön megszélledének;
Mindkét félben hamar sokan veszének,
Törököket táborból kiverének.

30. Az némötök igön embörködének,
Törökökben sokat lövöldözének;
Némötöket mind egy kertben verének,
Erős harcot törökökkel tevének.

31. Sok törököt hamar elhullatának,
Az szép festött lovakról lehullának,
Magyarokban sokan arra ugranak,
Vitéz módra annál inkább forgódnak.

32. Magyar hajdúk egyet-kettőt ugranak,
Hozzá! Hozzá! erősen kiáltanak,
Az puskákkal törököket hullatják,
Fut az török, egymást azzal biztatják.

33. Táborhelyre ismét török szorula,
Viadalnak annál inkább búsula,
Az trombitát erősképpen futatja,
Magyarokat, némötöket hullatja.

[1] Kavor: gyaur (hitetlen)

34. Az katonák egy kis csoportocskában,
Kik el nem hullának az első harcban
Nyolcszáz lóval gyűlének egy csoportban:
Az dandárnak rohanának újonnan.

35. Vitéz Balázs-Deák István fölszóval:
Hozzá! Hozzá! – kiáltja nagy torokkal,
És őmaga az kétélű pallossal
Vitéz módon forgódik katonákkal.

36. Táborhelyről ismét az törököket
Kikergeték ottan hamar mind őket:
De sok magyar jámbor fővitézöket
Fogdosának akkor főemberöket.

37. Örök Isten! csuda lám az te dolgod,
Az kit akarsz, csakhamar kézben adod,
Hamarsággal ismét, ha te akarod,
Az halálból életre fordíthatod.

38. Így lőn dolga az nagy veszödelömben:
Homonnai István esék ott kézben,
És élete immár vala kétségben,
De megtartád, áldott Isten, kezedben!

39. Méltó volna ilyen úrnak fogságát,
Körösztyénség mellett nagy harcolását,
Az halálból életre fordulását,
Méltó volna énökölni jóvoltát.

40. Nem kímélle testét megszaggattatni,
Körösztyénség mellett kész lőn megvívni,
Jó hírnévért kész lőn inkább meghalni,
Hogynem itthon békességben jól lakni.

41. Vitéz módra termött két szép fiait,
Jámbor házastársát, édes szülejét,
Ő nem szánà pénzét és örökségét:
Bátorsággal harcra vivé ő fejét!

42. Sokan láták: vitézségöt nagyot tőn,
Két fő-török fejet igön hamar vőn,
Vitéz szolgáival ott nagy harcot tőn,
Nagy sok török igön hamar rajta lőn.

43. Nyolc töröknek esék harcon kezében:
Úri módon szépen vagyon öltözve;
Varrott gyolcsing fölül rajta fölvevén,
Páncélkesztyű vagyon mindkét kezében.

44. Mondják, az kesztyűben hogy nagy szép kövek
Az sötétben csuda szépön fénlöttek.
Ő nevéről erősen érteköztek,
Homonnai így felele azoknak:

45. „Vitéz röndön való beslia[2] vagyok,
Az csatázó katona is én vagyok,
Homonnai István szolgája vagyok,
Szolgái közt én is főember vagyok."

46. Nyert prédának igön örülnek vala,
Filek felé az úrral tartnak vala,
Szőlőgyepűn ha elmöhetnek vala:
Homonnait rabságra viszik vala.

47. De Istennek tetszék itt meg jóvolta:
Törököknek gyepűn utat nem nyita,
Gyepű mellett Homonnait hordozza,
Azonközben az török nagy zajt halla.

48. Megállapék az nyolc török suttogva,
Homonnait kérdözik nagy súttogva:
Ilyen nagy kiáltás mi dolog volna?
Így felele törököknek ez szóra:

49. „Lám, halljátok, vitézök: magyarokat
Hogy erősen hullatják kavurokat,
Az török vitézök mind az urakat
Most vágták le mind egy lábig azokat!"

50. De mint róka okos, ravasz magában,
– Így olvassuk Aesopus írásában –
Lopott kakas mikor volna szájában,
Nem hagyhatja vala kakast futtában:

51. Így az pogánt noha igön biztatja,
Homonnai, noha ily szóval tartja,
Magát mégis az török nem biztatja,
Egyik török az úrnak ígyen szólla:

52. „Bre! mit mondasz? ha az török táborra
Újabb kavor érközött az dandárra,
Ezt is mondja, hogy Rákóczi több haddal,
Homonnai István is jütt több haddal."

53. Mindezökre Homonnai azt mondá:
„Már levágták Homonnait, – azt mondá,
Rákóczi is oda vagyon, – azt mondá,
Most vágják le az többit is," – azt mondá.

54. Homonnai ezt azért mondja vala:
Hogy az török véle visszafordulna,
Ezenközben ha katonát láthatna –
Pogány kézből talám szabadulhatna!

[2] Könnyűlovas (török szó)

55. Isten, bizony csuda te ítéletöd,
Csudaképpen magad megismertetöd,
Szolgáidat hamar kézben adhatod:
Ha akarod, életre térithetöd.

56. Savul előtt Dávid is hogy fut vala,
Achis királyhoz beszaladott vala,
Élet-halál immár előtte vala –
Csudaképpen haláltul megmarada.

57. Gyermek módra bolondoskodik vala:
Achis király ezön igön ijede,
Parancsolá: igön hamar kimönne –
Az bolondság ott lőn néki életre.

58. Itt peniglen Homonnai Istvánnak
Jó vitézlő erőssége magának,
Az halálból való szabadulásnak
Lőn ez oka Isten után, az úrnak.

59. Élet-halál jóllehet csak Istenben,
Szabadulás vagyon csak ő kezében:
De eszközzel sáfárkodik éltönkben,
Mint megtetszik az két főembörökben.

60. Ezenközben három magyar érközék,
Törököket nagy fölszóval kérdözék:
Ti kik vagytok? vitéz módra megkérdék,
És az török mindjárt megcsöndesödék.

61. Homonnai csak hallgat alattomban,
És megerőlteté magát karjában:
Löhetne-e valamint eloldásban,
Megpróbálá, és megoldék – azonban.

62. Bolondsággal fegyverét az oldalán
Hagyták vala Homonnai tomporán,
Alattomban kardját rántá nagy bízván,
Fölkiálta, bátorsággal ezt mondván:

63. „Nosza, hozzá vitézök! mört ím ezök
Mind törökök, kiket ti most kérdöztök."
– És nagy vitéz módra az négy vitézök
Nyolc törököt csapkodának mint embörök.

64. Egymás között fölötte örülének:
Ily főrabot haláltul megmentének,
Viadalnak közepiben menének,
Vitézségöt ott is nagyot tevének.

65. Gyalog esék Homonnai seregben,
Futván, igön botlik az sok holttestben,
Megáradott vala már erejében:
Paripára ragada, ott möntében.

66. Viadalhoz ismétlen hozzá kezde,
Az mennyire mégis tüle löhetne,
Vitéz módra törökökben elveszte,
Szolgáiban es nagy késén meglele.

67. Szabadula csudaképpen fogságból,
Az Istennek nagy irgalmasságából,
Meneködék az halál árnyékából,
Pogány török ellenségnek markából.

1588

SÁRKÖZI MÁTÉ

Katonaének

1. Sok szép hadak majd indulnak,
Köztek szép zászlók lobognak,
Dobok, trombiták harsognak,
Mikor „Jézus"-t kiáltoznak.

2. Álgyúk, puskák, ha ropognak,
Az szép kopják romladoznak,
Az vitézek vagdalkoznak,
Pogány fejek földre hullnak.

3. Rettenetes fegyver fénlik,
Majdan leszen álgyú-zengés,
Seregek közt nagy üveltés,
Sebesedik sok fő, esik.

4. Könyörögjünk Istenünknek,
Adjon erőt seregünknek,
Bátorságot mi szívünknek,
Vigasságot mi lelkünknek.

5. Örök Isten, légy mellettünk,
Pogányokkal víjj érettünk,
Hogy ne légyen ellenségünk,
Kiért téged mi dicsérünk.

6. Szégyent vallnak, kik elfutnak,
Azok nyernek, kik próbálnak,
Ha meghalnak, jó hírt hadnak,
Igaz hitért, kik megvínak.

7. Zabolázd meg pogányokat,
Vedd el ő bátorságokat,
Ne mentsed meg ő hadokat,
Verd meg, Uram, hatalmokat!

8. Izraellel jót tett Isten,
Hatalom kívüled nincsen,
Te vagy király mennyen-földön,
Kerubinon, élő Isten.

9. Most sem kisebb te hatalmad,
Sem rövidebb te szent karod,
Pogányokon onts haragod,
Kivel őket elronthassuk.

10. Az szeleket fúni hagyod,
Az felföldet háborgatod,
Az tengert is háborgatod,
Az kis hadat vidámítod.

11. Tábort, Uram, járj környülünk,
Légy hatalmas fejedelmünk,
Ellenségtül hogy ne féljünk,
Kire angyaltul vezérltünk.

12. Támaszd fel már csillagunkat,
Taníts víni ujjainkat,
Vagdalkozni ma karunkat,
Szabadíts meg országunkat!

13. Ez csak Isten akaratja:
Pogányokat hogy kihozza,
Majd kezünkben őket adja,
Mind szablyára hányattatja.

14. Ha megver is, áll Istenem,
Minem az nagy sok seregen,
Sem emberen, sem ördögön,
Csak az hatalmas Istenen.

15. Ezerötszázkilencvenhétben
Szerzé ezt egy jókedvében,
Az nagy Isten seregében,
Áldott légy örökké, amen.

1597

MOLDOVAI MIHÁLY (1)

Éneke

1. Állapatomat jelentem,
Nevemet el nem felejtem,
Hűségemről emlékezem,
Vándornak magam esmerem.

2. Szűk táskám, étkem szép szöld fű,
Italom igen keserű,
Ruhám oly fótos, sok-színű,
Csaknem eszen meg a tetű.

3. Mikor urak odvarában
Felhínak szép tornácokban,
Hogy énekeljek nagy vígan;
Hátam viszket igen gyakran.

4. Oly igen engem tisztelnek,
Szép tiszta szóval illetnek,
Ha mentem magam, veretnek,
Cseber rúdon csak kivetnek.

5. Láss! ifjak ezen nevetnek,
Vén emberek emlegetnek,
Szép kegyesek úgy szemlélnek,
Kik csak rajtam könyörülnek.

6. De mit mondjak hűségemről,
Torkomhoz hajló mértékről?
Három ejteles tegezből
Itatnak engem egyedől.

7. Óbort elegyítvén vízzel,
Az gazda jól tart retekkel,
Torkomat mossa sós vízzel,
Fejemet káposztalével.

8. Vígan nagyokat rikkantok,
Senkitől semmit nem tartok,
Sok országot elől hozok,
Melyekről imígyen szólok:

9. Álnok társok az kik vagytok,
Járt-költ utamot tudjátok,
Azt meg nem tagadhatjátok,
Hogy voltam vándor társotok.

10. Igen keményen húsz hétben
Űztem az mívet Erdélyben,
De nem sokára elmémben
Megszakaszkodám testemben.

11. Mester valék az kő míben,
De nagy kárt tőn én testemben.
Hét napig feküvém az hévben,
Megunám magam az hétben.

12. Indulék Magyarországban,
Fazékgyártó lők Kassában,
Onnét elszekém Tokajban,
Mert módot lelék dolgomban.

13. Hogy kedvem lőn az csatára,
Jövék Erdélyben Patára,
Rozsdás kardom oldalomra,
Kötém tarisznyám nyakamra.

14. Az csaplárhoz behívának,
Közepin szepesi piacnak,
Pénzemtől jól megfosztának,
Eb köszönje meg tótoknak.

15. Levetém sárga csizmámot,
Útnak eresztém lovamot,
Lovam ragadá magamat,
Csaknem szakasztá nyakamot.

16. Juték vasárnap Szakmárra,
Találék jámbor gazdára,
Ellopá lovam láttomra,
Még oda vagyon az ára.

17. Dürgő Barlobást találám,
Rostos test Fábiánt ott látám,
Elvövék kenyeres táskám,
Többé nem látnám, fogadám.

18. El-bejövék Kolozsvárra,
Találék szép mag búzára,
Akarám vinni Patára,
Tehát igen fenn az ára.

19. Akadék jó barátimhoz,
Hazug házsártos Lukácshoz,
Az ifjú vándor Jánoshoz, –
Hát jól tudnak az lopáshoz.

20. Kőtségem elfogyott vala,
Kártyára vesztettem vala,
Az csaplárnak adósságban
Csuhámot vetém nyakában.

21. Embertelen lőn magában,
Meg sem köszöné búvában,
Borát megittam társimmal,
Elszökém jó barátimmal.

22. Nagy koplalást ott szenvedtem,
Kolozsvárra hogy bementem,
Az kódulást szégyenlettem,
Mit elhullattak, felszedtem.

23. Éhomra semmit nem öttem,
Verőfényen megrestöltem,
Az italt is megtűrhettem,
Mert én szerit nem tehettem.

24. Kérdezém sokadalmokban:
Adnak-e bővön az szóban?
Töltsetek innom azonban,
Ehetném paréjos húsban.

25. Haj, haj pridem, megvakoltam,
Minden háznál házsárkodtam,
Volt is, nincs is, kiáltottam,
Hadd is, vidd is, nem hallottam!

26. Ez éneket Molduában
Szerzék kéncses Kolozsvárban,
Simándon, Egren, Tokajban,
Vándor uccában, szállóban.

1590 körül

ISMERETLEN SZERZŐ

Salamon és Markalf

(részletek)

Elöljáró beszéd az Markalfus tréfás dolgaira

Sokféle bölcsek voltanak eleitől fogván, kik az embereknek hasznokért és életeknek megjobbításáért sok különb-különbféle dolgokat írtanak, hogy az embereknek légyen előtte mintegy tükör mindenha az egyebeknek példája. Miérthogy az minémű rövid az embernek élete, igen kevés dolognak menne végére, holott lassan-lassan elfogyatkozik a természet. Ezt meggondolván, némelyek satyrákat ékes dorgálással írtanak, némelyek comédiákat, avagy tragédiákat, sokan históriákat is szedtek öszve és szerzettek, csak azért mindezeket, hogy az nyomorult és gyarló természet teljességgel az gorombaságban és vétekben el ne merüljön. Mivelhogy penig az tréfás dolgokban is sok vagyon, azki embernek hasznára vitethetik és ezek közül egyik az Markalfnak játékos és tréfás cselekedetei, mint ezután megértjük; azért jónak és hasznosnak gondoltuk lenni, hogy az több írások között ezek is az tréfás dolgok olvastassanak az emberektől.

Kérjük azért az jámbor és tisztelendő olvasót, hogy ezeket oly móddal olvassa és megértse, hogy miképpen az bölcs orvos néha az méregből is orvosságot csinál, azonképpen ők is ebből a tréfából szép haszonra való tanuságokat notáljanak, kiváltképpen olyankor, mikor az egyébféle szorgalmatos gondtól megmenekedik.

Ezután, szerető olvasó, nemcsak azért írattatnak a bölcs emberektől, hogy emberek csak nevessenek rajta, hanem főképpen hogy, mint a szorgalmatos méhecske meglátogatja mind az jó és gonosz füveket, és mindenikről, azmi jó, levészi és haza viszi: azonképpen ezek is azért adattanak előnkbe, hogy jót vegyünk belőle. Ez penig az jó erkölcsű és természetű emberektől lehet.

Végezetre ezt is megjelentjük, hogy az mi nyelvünknek mivoltáért, némely helyen gyengébb és tisztességesb szóval vagyon fordítva, hogy sem mint az igék voltanak, de azért sok helyén maradott. Annakokáért, miérthogy, mint az deákok szólnak (Sapientibus satis est dictum)[1], akinek elméje vagyon rá, megértheti és értse úgy, azmint szereti. Azért, szerető olvasó, vedd jó neven mostan ezt a kis munkácskát mint jó barátodat etc.

Itt az király Markalffal az éjjelt álom nélkül töltik el

Salamon és Markalf egybeülének és egy kevés vártatva Markalf aludni kezde és hortyogni, kinek Salamon monda: Aloszol Markalf.

MARKALF. Nem aluszom, de magamban suttogok.

SALAMON. Mit suttogsz?

[1] Az okosaknak ennyi is elég

MARKALF. Azt, hogy az nyúlnak a farkában annyi íz vagyon, mint szinte az háta gerinciben.

SALAMON. Ha ezt meg nem bizonyítod, halálnak lész fia. És ismét hogy az király hallgatni kezde, Markalf elalvék. Kinek a király monda: Aluszol Markalf.

MARKALF. Nem aluszom, de csak magamban gondolkodom.

SALAMON. Mit gondolkodol?

MARKALF. Azt, hogy a szarkában annyi fejér toll vagyon, mennyi fekete.

SALAMON Ha ezt is meg nem bizonyítod, halálnak lész fia. És ismét hogy Salamon hallgatnia kezde, Markalf szunyodék és erősen kezde hortyogni. Kinek Salamon monda: Aluszol Markalf.

MARKALF. Nem aluszom, de magamban beszélek.

SALAMON. Mit beszélesz?

MARKALF. Azt, hogy ég alatt semminémű állat nincsen fejérb az napvilágnál.

SALAMON. Tehát a napvilág fejérb volna a téjnél.

MARKALF. Fejérb tat.

SALAMON. Meg kell tenéked ezt bizonyítanod. Ezután ismég, hogy Salamon vesztég lenni kezde és vigyázni, Markalf elalvék és erősen kezde fúni. Kinek Salamon király mondá: Mégis aluszol Markalf.

MARKALF. Nem aluszom, de csak gondolkodom.

SALAMON. Mit gondolkodol?

MARKALF. Hogy semmit asszonyembernek hinni ne kelljen az embernek.

SALAMON. Ezt is meg kell tenéked bizonyítanod. És mikor ismég veszteg lenni kezdett volna Salamon, Markalf elalvék és hortyogni kezde. Kinek Salamon monda: Aluszol Markalf.

MARKALF. Nem aluszom, de csak gondolkodom.

SALAMON. Mit gondolkodol?

MARKALF. Arról gondolkodom, hogy nagyobb a természet az szokásnál.

SALAMON. Ha meg nem bizonyíthatod, meghalsz. Ezeknek utána az éj eltelvén, Salamon hogy elfáradott vala, az ő ágyasházába elnyugovék és Markalf az királyt elhagyván, nagy sietséggel elfuta az ő nénjéhez Fudáza asszonyhoz és monda nénjének: Az Salamon király reám igen megharagudt, el nem szenvedhetem az ő fenyegetését és bosszúságtételét. De én egy kést vészek az én ruhám alá és ma, mikor ingyen sem vélné, a szüvébe beütem és megölöm őtet. Mostan ezokáért, én szerelmes néném, engem be ne vádolj, de nagy hűséggel eltitkolj és mégcsak az én atyámfiának, az Buffridusnak meg se mondd e dolgot.

Kinek Fudáza felel: Atyámfia Markalf! Semmit hozzám ne kételkedjél, mert ha szinte fejemet el kellene éretted vesztenem is, meg nem mondanálak.

Ezeknek utána azért Markalf megtére nagy titkon az királynak udvarába és a fényes nap betölté az királynak udvarát.

Itt Markalf mindeneket megbizonyít az királynak, melyeket gondolt vala.

Salamon felkelvén ágyából, üle az ő királyi székibe a palotában. És hamar keresének egy nyulat az király parancsolatjára és eleibe vivék és megszámlálák az ízeket és úgy találják, azmint Markalf megmondta vala. Annakutána keresének egy szarkát és abban is annyi fejér tollat, mint feketét találának.

Ezeknek utána Markalf, mikor az király nem tudná, egy palaszk tejet bevin a király kamorájában és bedugá az ablakokat, hogy az világosság be ne mehetne. És egy kevés vártatva behívá a királyt.

Mikor azért a király bemenne, az palaszk téjre hága a lábával és csak alig tartózhaték meg, hogy a földre nem esék. És megharagván a király, monda: Te veszedelemnek fia, mit töttél ide láb alá? Markalf felele: Mit haragszol e dologért? Ne haragudjál. Nemde te mondád-é, hogy fejérebb a téj az napvilágnál? Mire hát hogy most nem látsz a téjtől, mint az napnak világától láthattál volna. Igazat ítílj, mert semmit nem vétettem.

SALAMON. Isten megbocsásson tenéked: az én ruhám mind bekeveredett, a nyakam is

megszakad vala énnékem, az te cselekedeted miá, ha meg ne tartózhassam és nem vétettél-e ellenem?

MARKALF. Másszor megótalmazd magadat, de mostan leülvén, tégy ítíletet énnékem az én panaszolkodásomról, melyet megbeszélek előtted.

Mikor azért az király leült volna, Markalf ekképpen panaszolkodik vala őelőtte: Vagyon uram, egy néném, kinek Fudáza neve, ki paráznaságban találtatott és megterhesedvén, szégyenbe keverte minden nemzetségemet és mindazáltal mégis részt akar venni az mi atyánk örökségében.

Erre Salamon így felel: Híják ide a te nénédet és halljuk meg, mit felel ellened!

Markalf panaszolkodik az király előtt az ő nénjére

Mikor azért Fudáza asszont oda hítták volna, hogy lát a király, mosolyodék rajta és monda: Megtetszik igen szépen, hogy ez az asszony nénje Markalfnak. Mert a Fudázának teste állapatja kurta, törpe és igen temérdek vala, mintha hasas volt vólna. És valának nagy temérdek lábai és mind kettővel sántál vala. Tekintettel, szemeivel és teste állásával Markalfhoz hasonlatos vala.

Monda azért Salamon Markalfnak: Mondd meg mi panaszod vagyon tenéked nénédre? Markalf felelvén, ilyen feleletet tőn: Uram király! panaszt tészek te előtted az én némre, mert k...ává lött és megnehezkesült, azmint ím szemeddel jól látod. Megrútította minden nemzetségemet és mégis részt akarna venni az én atyám örökségében. Annakokáért, kérlek, parancsolj, hogy ne vehessen részt az örökségből.

Ezt hallván Fudáza, felgerjede és betelék dühösséggel és ilyen szókat szóla mérgében: Ó te gonosz hízelkedő és nyalakodó hitván lator! Miért ne vennék részt az én örökségemből? Nemde, Markalfe, Floscenia asszony szült-é engemet is, ki énnékem is szinte olyan anyám volt, mint tenéked?

Markalf felele: Nem lészen részed az örökségben, mert a te latorságod miá eltiltik tőled az örökséget. Fudáza ezt hallván, monda: Semmiképpen nem lehet az, mert ha vétkeztem, megjobbítom életemet. De én esküszöm az Istenre és az ő javaira és hatalmasságára, hogy ha engemet békével el nem bocsátasz, szent asszony elveszessen, ha oly dolgodat nem mondom ki, melyért tégedet a király azontúl felakasztat.

Markalf ezt hallván monda: Te ocsmán rút k...a, mit mondhatnál, ha senkinek semmit nem vétettem?

Fudáza felel: Igenis, vétkeztél, te alávaló álnok rossz ember, mert meg akarod ölni a királyt. És ha nem hinnék beszédemet, keressék meg a kést az te ruhád alatt és ott lelik meg.

Mikor azért az udvar népe keresné az kést és nem találná, Markalf monda az környülállóknak és az királynak: Nemde igazán mondottam-é, hogy semmit bátorságosan nem kell asszonyembernek hinni? És mikor mindnyájan elfakadtanak volna nevetve, monda Salamon király: Mindeneket okosan cselekedel te, oh Markalf!

MARKALF. Mi nem okosság ez, de azmit csak tréfásan bíztam vala némre, mindjárt kifecsegé, mintha igaz lött volna, ilyen az asszonyembernek ő természete.

SALAMON. Miért mondád penig azt, hogy nagyobb a természet a szokásnál?

MARKALF. Várj egy keveset és minekelőtte elaludnál, megmutatom azt is tenéked.

Itt Markalf kibocsát három egeret a köntös ujjából.

Mikor immár a nap elnyugodt volna és a vacsorának ideje elközelgetett volna, a király leüle az vacsorához nagy készülettel, mind az udvarnépével egyetembe. És Markalf ülvén az több szolgákkal, három egereket rekesztett vala a köntös ujjába. Mert vala az király udvarában egy macska, kit úgy szoktattak vala, hogy minden vacsorának idején gyertyát tartana az király előtt és mind az udvarnépe előtt, állván a két utolsó lábán és az ketteivel az világot tartván. Mikor azért immár mindnyájan vacsoráltanak volna, Markalf kibocsáta egyet az egerek közül, kit hogy látott volna a macska és utána akart volna indulni, a király megfenyegeté és nem mozdula ki helyéből; a másikkal is hasonlatosképpen lőn a dolog. Harmadikat is Markalf kibocsátá, melyet hogy megláta a macska, tovább nem tarthatá a gyertyát, hanem elveté és az egér után futamék és megfogá futtában.

Ezt látván Markalf monda a királynak: Ímé király, te előtted megbizonyítám, hogy nagyobb a természet a szokásnál és tanításnál.

Salamon felel: Űzzétek el őtet és vessétek ki szemem elől. És ha többszer ide jövend, huszítsátok reá az én ebeimet, szaggassák el!

Markalf szóla monda: Mostan tudom bizonnyal és nyilván mondhatom, hogy ott vagyon gonosz udvar, ahol nincsen igazság.

Ezen az Salamon király igen elpirula és monda a szolgáknak: fogjátok meg és akasszátok fel a latrot!

Mikor azért megfogták volna, szóla Markalf az királynak, monda: Uram király, csak azt nyerhessem meg tőled, azmely fát én szeretendek, arra akasszanak fel.

Salamon monda: Legyen úgy, amint könyörgesz, mert énnékem kis gondom vagyon arra, micsoda fára akasszanak.

Itt vitetik Markalf akasztani és mint nem találnak fát, kire akasszák

Akkor az szolgák azért megfogák Markalfot és kivivék az városról, hogy felakasszák és általmenvén Yosaphát völgyén, jutának az Olajhegynek tetejére, mind Jerichóig járván és semmi fát nem találának, kire szerette volna magát Markalf akasztani. Innét általmenének az Jordán vizén és bejárák egész Arábiát és mégis egy fát sem találának, kit Markalf magának választana. Ezeknekutána Carmelusnak ligetjét, berkét mind bejárák és az Libánus hegynek cedrusfáit és az pusztáknak minden helyeit meglátogaták az Verestenger mellett és ugyan sohúl egy fát sem szereté Markalf, kire akarta volna magát felakasztani.

Itt immár vissza az király eleibe viszik a szolgák Markalfot és megmondják, mint jártanak

Végezetre az király szolgái, hogy nem találának olyan fát, kit Markalf is szeretett volna, ezokáért visszavivék kötve a királynak és megbeszélék mind, hogy mint jártanak Markalffal.

Mely dolgot hallván a király, nagy csodálkozva monda: Vagy akarok, vagy nem, de kedvem ellen is el kell énnékem ezt tartanom. Eltartom ennekokáért őtet mind örökké, mind feleségével egyetembe. Mert immár meggyőzettettem az ő gonoszságitól és nem akarom, hogy többszer engemet haragra indítson.

Annakokáért mind őmagának s mind feleségének adassék étel, ital és ruházat minden szükségeknek idején. És ekképpen Markalf kimenekedék az Salamon király kezéből és mind éltig nagy békességben nyugovék.

De ám most is nyugszik.

1577

MARTONFALVAY IMRE

Emlékirat

(részletek)

Martonfalvay beteges Imre deák szolgálatjárúl rövidedön való emléközet. Az nagyságos Török Bálint uramtúl és asszonyomtúl, feleségétűl Pemflinger Kata asszonytúl őnagyságátúl (1) fogva az nagyságos Török János uram és Török Ferenc uramig és végezetre ez mostani Török István uram és Török János uramiglan mint szolgálgattam, íme rövidedön kiírattam, az mönnyire megemléközhettem rúla Szécsényben fektömben. Kérem mindönöket, hogy senki ne bánja, mert tudja az jó Isten, igazat írok, ifjúságomtúl fogva mind vénségömig, kinek immár hatvanöt esztendeje vagyon, nagy jámborúl, híven és igazán szolgáltam űnagyságoknak, magamat penig semmi szolgálatjoktúl soha meg nem vontam, valahol űnagyságok parancsolták, ott szolgáltam, gyakor helyökön károkat és veszödelmet vallottam űnagyságok után, kiket ide alá nyilvábban megérthetnek; ezök azért az szolgálatnak rövidedön való emlékezeti, az többit penig csak az Isten tudná előszámlálni.

1541.

Továbbá az hitetlen terek császár az német fejedelem ellen Buda vára és várassa megszállásájért basáját bocsátá nagy hadával. Az német hadat az Szent Gellért hegyén megveré, és azután őmaga is terek császár szömélye szerént fölérközék minden hadával, Buda várának föllül az Duna mellett táborba szálla, és az magyar urakat hozzá hívattatá, de az én kegyelmes uram betegsége miatt nem akar vala kimenni. De a kincstartó barát[1], ki azelőtt elárulta volt az én uramat, egyebet nem akara benne, hogy az én uram is kimenjen az urakkal az terek császár táborába. Az én kegyelmes uram kész vala Buda várába csak Batthányi Orbánnal és Podmeniczky János uramékkal megmaradni Buda várassába, és megesküdni kéncstartónak és az uraknak, hogy mindezen romlással megtartja Budát az terek ellen keresztyén fejedelemnek Isten segétségével. De ugyan nem akara engedni a kincstartó barát semmiképpen, kiért az én uram nagy sok jámbor előtt az Buda kapuján belől tudományt is tén, úgy mene el az én uram az több urakkal. Én is az én uram után jelön voltam, az urak bemenének az terek császár sátorába, mi az szolgákkal kiül vártok az urakat, de egy keveset várván, az urak kijevének, de az én kegyelmes uramat ott benn tartóztaták, azonközbe az terek tábor megzendüle és Buda várassa felé sietének, egy ember kár néköl bémentenek Buda várassába, az volt jobb az magyarok közől, ki hová futhatott az terek elől.

Én Sándor Mihály társommal megmaradék, várván az én kegyelmes uram kijevetelét az sátorból, de ugyan nem jeve, estvele felé az János király fiát is hozák az császárhoz, azt békével bocsáták, híttak minket is, hogy velök elmennénk együtt, de reménylöttök vala, hogy az mi kegyelmes uronkat is elbocsátják. De azután, hogy beestvélödék, az terek császár sátora elől az terekek elözdének[2]; találkozánk valami esmerő terekekhöz, kik szín alatt jó akaratot mutatának hozzánk, sátorokba bevinek és valami hitvány étket hozatának, de én abba semmit nem ehetém, végre dönyét hozának, abba evénk valami keveset, bort kértönk vala rejá, azt mondák hogy nem árulnak bort az ordeyán[3], etc. lefekevénk az terek sátorához, azon éjjel ellopák az én fölovamat, azt költék, hogy ugyan ő maga

[1] Fráter György
[2] Előzének
[3] Török tábori konyha

szaladott el az kötőfékről, úgy keresteték az táborba képutalásképpen[4], szolgámat is Buda felé köldék két szolgájokat keresni, hogy talán az szállásra bolongozott, szolgámnak is elvonták lovát alóla; megjevének, azt mondák a két terek, hogy az tolvaj terekek vették el, ő magokat is csak meg nem ölték mellette, ha módjok lehetett volna benne. Magonkat is rabbá akartak tenni az rovasz hitetlen árulók, de az jó Isten tizednapra csodaképpen szabadéta meg az terek császár táborából. De míg én hazaérkeztem sok keröngéssel az veszödelmes úton Somogyvárra, addig innét hazól az én keserves asszonyomnak valamely nem barátim azt mondották, hogy szömökkel látták, hogy engemet az terek császár sátora előtt levágtanak, ahoz képöst Somogyváratt az én asszonyom híre nélköl mind marhámba és pénzembe zsákmányt tettenek volt sok káromra, kibe nekem semmi meg nem térült benne, most is oda vagyon, valaki uralkodik rajta, ám éljön belőle az jámbor (ha élhet), én is amint azért vajuszom, Isten kegyelméből, csak immár az hitetlen pogán terek császár az én kegyelmes uramat fogságra nem adja vala hiti ellen, semmi navalyámat nem mondom vala, káromról nem emlékeztem volna soha, maga kétezer forintnál több kárt vallottam házamnál, de az hatalmasnak minden adatik, példabeszédben azt mondják.

Hogy az terek császár Budába mindeneket elrendele, passát választa az helynek gondviselésére, és egynehány békségöt ada hatalma alá, kikkel óltalmazza az Magyarországot, mint az koronás király etc.

Azután János királynét kis fiával és minden hozzá tartozókkal egyetemben Buda várából békével bocsátá, és az Tiszán túl birodalmat engede nekik. Budáért penig lakókelyől Erdélységöt adá nekik az terek császár, kit mastan is bírnak az János király neve alatt.

Hogy az Buda dolgáról török császár immár mindeneket elvégezött volna, hazamene Constantinapolba jó falka hadával, sok nyereséggel, minekönk nagy nyomorúságinkra és veszödelmönkre, kiből az Úristen az ő szerelmes szent fiáért szabadétson meg, ámen.

1585

[4] Képmutatásként

IV. A KÉSŐ RENESZÁNSZ (MANIERIZMUS) IRODALMA

1. A reneszánsz válságának irodalma

RIMAY JÁNOS

Az nagyságos Gyarmathi Balassa Bálintnak Esztergam alá való készületi

(részlet)

II.

Balassa Bálint uram az ostromra menvén, Minerva Palláshoz futamodik sietségvel, s törekedvén nála esedezik azon, hogy az úrfiat az ostromkor halálosan sebesítse, kivel jó hírt és nevet hozván reája ez földnek színéről (mentvén sok bújától életét) az égbe emelje és rendekbe helyeztetvén: halhatatlanná is tegye, s így szólt:

1. „Hadvezérlő Pallás,
Tekints s tisztedhez láss,
Jelentsd itt meg magadot,
Erre rended is int
S kér is híved Bálint,
Hogy ne hadd mint szolgádot,
Ki zászlód alatt élt,
Böcsüllett, tisztelt félt
Sokak felett magadot.

2. Élete bújának,
Nagy háborújának
Legyen ezvel már vége;
Hogy itt hazájának,
Mint édes anyjának
Szolgálhasson ő vére,
Mellyel az ég alatt,
Míg tart békesség s had
Folyjon jó híre-neve.

3. Én valamit tudtam,
Soha meg nem úntam
Azt elméjében rakni.
Ért is penig igen
Én ékes nyelvemen
Szólni, mint rajta látni;
Kivel egeket is,
Földi népeket is
Tud enyhíteni s hatni.

4. Hasson elődben is,
Mutatván ezben is
Hozzám s hozzá kedvedet;
Könyörgése haszna
S én elmémnek szava
Hajtsa meg személyedet,
Hogy közöttünk lévén
S örömönkkel élvén,
Szemlélhesse színyedet.

5. Háláadatlan rossz föld
Ítíld, kapja-é őt
S böcsüli-é elméjét,
Kit én ékesgettem,
S adtam veled ketten
Vitéz karja erejét,
Neki sokban ártván,
S gyalázatban tartván
Benne mind kettőnk nevét.

6. Ragadjuk közzénk fel,
Most jött ideje el
S helyheztessük rendünkbe;
Imhol jő nagy sebbel
Lődd halálos sebbel,
Akadjon mi kezünkbe.
Ha ostrom sebheti,
Jó hír is követi
S részt is nyér nemzetünkbe."

7. Hallván ez szót Pallás
Monda: „Ez kiáltás
Én előttem kedvet lölt,
Nagy szánakozásom,
Ki volt ez szolgámon,
Búval már csak meg nem ölt,
Hogy az rossz hitván föld,
Ki rá csak mérget tölt,
Vele semmi jót nem tött.

8. Tovább már sok jómot
S kegyes szándékomot,
Nem méltó hallasztanom,
Sem ő szegény fejét,
Kit ennyi sok kíny sért,
Több búval aggasztalnom,
Sokat tűrt érettem,
Láttam s megértettem,
Kell már felmagasztalnom.

9. Lachesist hivatom
S neki majd meghagyom,
Hogy élete fonalát,
Tovább ne eressze,
De gyengén elmesse,
Látván eljött óráját,
Mert Atropos is már
Az mely nagy búval jár,
Elúnta ő sodrását.

10. Sőt tetszik még ez is,
Hogy vitéz öccsét is
Ne hagyjuk ki közzülünk,
Kit más vénségében,
Ő ez életiben
Vegyen el kedven tűlönk,
Ülje mi székünket,
Bővítse rendünket,
S lakjék ott, hol mi ülünk."

III.

Megsebesedvén s halálához közel lévén, Hazájának, Barátinak és az öccsének szól, Istennek könyörög s meghallgattatik, lelkét Istennek ajánlja s elfogadtatik. Meghal s mennyország megörvendeztetik.

1. Ihon édes hazám!
Ez az jele, hogy szán
Életem igen téged:
Hogy vérem hullását
Az kit két szemed lát,
Nem kéméllettem tőled,
S jobb immár meghalnom,
Hogynem búdot látnom,
Vagy elszöknem mellőled.

2. Keserves kínaid
Oly nehezek bár, hidd,
Hogy nagy méregnek tetsznek,
S ez mostani sebnél,
Kiben még lelkem él,
Sokkal élesben metsznek;
Azok ölnek is meg,
Mondván, jer fojtsuk meg
S halálomra kéredznek.

3. Ó vezértől fosztott,
Rossz tanácsra osztott
Árva puszta hajlékom![1]
Reménségével csalt
S bolondságtól ált-falt
Test nyugotó árnyékom,
Ha tér meg nyavalyád,
Hol gondodhoz az lát,
Ki nőtt fel csak játékon.

4. Ím én már meghalok
S nehéz, hogy nem látok
Szabadságodban módot,
Mert az kit vitézül
Anya világra szül,
Hogy igazgassa jódot,
Nem szólhat dolgodhoz,
Ha szól, haragot hoz
S félben vész, az mit mondott.

5. Adja az Isten bár,
Hogy megszabadulj már,
De nehéz azt elhinnem;
Noha koporsómban,
Kévánt lelki jómban,
Kell már testemet vinnem,
Mert maga hasznával,
Préda kapásával
Szívét hizlalja minden.

[1] Azaz: hazám!

6. Jó vitéz barátim,
Megszűkült magyarim,
Isten légyen hozzátok!
Lelketek javáért
S jótok áldásáért
Vétkim megbocsássátok,
Hazátok oltalmát,
Mint Isten erőt ád,
Ne hagyjátok, lássátok.

7. Minden atyámfia,
Kiknek már sok hija,
S te is, jó vitéz öcsém,
Nemzetem szépsége,
Holtom ékessége,
Minden kedvem, szerencsém,
Kitől való váltom,
Mint nehezebb átkom,
Úgy tetszik s terhem sincsen.

8. Az Úristen áldjon,
Veletek maradjon,
Szívetekben biztasson!
Jó hírt halálomban,
Tőletek váltomban,
Ti fületek hallhasson,
Értem szátok áldást,
Örök magasztalást,
Istenteknek adhasson.

9. Mondván: Idvözítsed
S jóban részesítsed
Úristen az ő lelkét,
Mert tebenned bízott,
S te igéddel hízott
Téged magasztalt, félt, kért.
S noha vétkes fiad,
Mégis hozzád híjjad:
Lám már bűnéből kitért.

10. Mit mondhatok? Éltem
Hol bátran, hol féltem
Kedvvel, búval, panaszval;
Hol méltó vádlásban,
Több rágalmazásban,
Mert egész föld foly azzal.
Vétkemben rettegtem,
Jómban örvendettem,
S vígadtam az igazzal.

11. S mindez főbb éltemben,
Hogy itt is fektemben
Istent megkövethettem,
Minden utált gonoszt
Ki Istentől megfoszt,
Szívemből kivethettem,
Dávidnak könyvéből
Merítvén szívemből
Ím ezt énekelhettem: (1)

---

24. Mint álgyúgolyóbis
Temérdek kőfalt is
Szokott meghasítani;
Ez könyörgésnek is
Mint eleje, vége
Kezde menyekben hatni;
Csendeszség lőn menyben
S az Isten ekképpen
Kezde szájával szólni:

25. Micsoda nagy erő
Hittel rakva s merő
Hatá meg füleimet,
Miképpen tűrhessem,
Hogy földre ne vessem
Most az én szemeimet,
És meg ne tekintsem,
Vagy ilykor ne mentsem
Meg az én híveimet.

26. Nincs kedvesb áldozat
S többet semmi sem hat
Mint az keseredett szív,
Ki hivén hitemnek
Sok esküvésemnek,
Szükségében hittel hív;
Minden kétségével,
Pokollal, vétkével,
Igém fegyverével vív.

27. Megesküdt az én szám,
Mely órában hozzám
Felkiáltand az bűnös:
Nem lehet vétkében
Oly undok fertelmes
És megsenvedett büdös,
Hogy kedvvel ne lássam
S róla azt mondhassam,
Hogy jómra nem érdemös.

28. Menj el te Raphael
S lelkét még aki él,
Vedd csendeszen el tőle,
Immár hozzákészült,
Énnekem megfeszült,
Előttem kiterüle,
Vígy neki kegyelmet
És ne hagyj félelmet
Sehol lenni körüle.

29. Az ég megvidúla,
Rajta sok tűz gyúla,
Raphael elérkezék,
Mint testi ruhából
Minden tagjaiból
Az lélek levetkezék;
Méne fel mennyekbe,
Ábrahám keblébe,
Kin menny megörvendezék.

30. Sok szép sereg angyal
Nagy hálaadással
Isten székit meggyülé,
Az úrnak jótétét,
Bűnösek megtértét
Vigadással örülé,
Föld megszomorodék
S holtát ez vitéznek
Siratá, keserülé.

1595–96

Ne csudáld szívemet...

Nótája: már szinte az idő vala etc.

Ne csudáld szívemet, hogy ilyen keserves,
Szerelem tüzitűl mert megsérölt sebes,
Hogy attul távol vált, az kihez köteles.

Hogy ne legyen penig az után nehezem?
Kinél szerelminek jutalmát is érzem,
Mert ő sem gyűlöl lám, mint eszemben vészem.

Titkos tekinteti rám kedvvel mosolyog,
Szeme szép világa rajtam gyakran forog,
Ha nem láthat, mondják, hogy értem szomorog.

Ily távollétemben én mit kívánhassak?
Hanem hogy felőle minden jót hallhassak,
Véle rövid napon együtt végadhassak.

Te kegyelmes Isten mindkettünk szerelmét
Neveljed s tartsad meg testünk egészségét,
Foghassuk örömmel hamar egymás kezét.

Én édes Lydiám, vég légy, ne bánkódjál,
Hozzám szerelmedben mindvégig híven állj, (2)
Isten adjon jó éjt, csendesen aludjál.

1596 előtt

Én édes Ilonám...

Én édes Ilonám, tizedik bölcs Múzsám, kinek szavát nem unnám,
Te vagy negyed Charis[2], okosabb annál is, kit méltán kedvelt Páris,
Három asszony között, kik közt ítílet lött, Venus vagy ki almát vött.

Vasat győz jó acél, bír kard ellen páncél, velem pedig szépséged,
Szép szád teljes mézzel, nyelved bölcs beszéddel, nagy is az emberséged,
Kívánom, hogy bánat ne szálljon soha rád, ép legyen egészséged.

Mert az te szerelmed engem úgy környül vett, mint pézsmát ó szelence
Az én szívem kivel szintén úgy hevült el, mint tűz miatt kemence,
Mert te szépségedbe szívem úgy merült be, mint tengerben Velence.

Boldogíts kedveddel, éltess szerelmeddel, ne vess meg szerelmemért!
Kivel engem égetsz, égetvén emésztesz bennem minden élő vért,
Csak érted hervadok, szívemnek bút adok, rólad való gondom sért.

Szerelem micsoda tövisből szőtt csoda! hegyével sokakot sért,
Mert fogasát neki nehezen lelhetni, jelesben hol meg nem ért,
Idővel peniglen megérthet eszében, kit okosság jól rá mért.

Minden betegséget orvos megenyhíthet, de az orvos nem szenved,
Az ki nem egyébtül, csak szeretőitül minden gyógyulást vehet,
Nekem is te lehetsz orvosom, ha szeretsz, éltem kedvedben lehet.

Ajánlom ez könyvvel magam mindenemmel tekélletességedben,
Gyámolj jó kedveddel, éltess szerelmeddel, viselj fottig kedvedben,
Sok jód szaporodjék, búd halma omoljék, könny száradjon szemedben.

1590-es évek

Egy katona éneke

1. Katonák hadnagya, Istennek jobb karja,
Kit ő szeret, annak vagyon éles kardja:
Segíti, építi, véle jár, nem hagyja.

2. Ezt dob, trombita szó mindenkor vidítja,
Az ellenség ellen örömmel indítja,
Kopia rontásra karját vastagítja.

3. Roppanást, sikoltást, lövést semminek vél,
Megbátorodván ő Istenében: nem fél,
A sok pogány vérnek szagjával ugyan él,

4. Halál sem kín, s rabság őt nem tartóztatja,
Krisztusát mert ez nép[3] szidja kárhoztatja,
Ví szívből, mert mennyből Istene biztatja.

[2] A három charis (lat. grácia) a szépség megszemélyesítője
[3] A törökök

5. Ékes diadalmon, szíve buzog örül,
Forgódnak mellette baráti mind körül;
Segíti Istene, mert rajta könyörül.

6. Véres fegyverével, kinyitott sebével
Hazatér, örvendez jó híre nevével,
Nem gondolván semmit sebe sérelmével.

7. Kedves életnek ezt valaki nem vallja,
Istenét s jó nevét az szívből utálja,
Hazája oltalmát minden jónak tartja.

8. Kérjük az Úristent közöttünk maradjon,
Bő nyárral, szép ősszel bennünket megáldjon,
Víg tavaszt és telet nékünk érnünk adjon.

1604 körül

Ha az időnek igen viszálkodó felháborodott állapatja miatt kedvünk szerint való életet nem viselhetünk is, mindazáltal szívünk keservével ne bágyasszuk az elménket, s ne hajtsuk is bánattal meg az lelkünket, arra taníttatunk és tanácsoltatunk ez énekben

1. Ez világ mint egy kert,
Kit kőeső elvert,
Napról napra veszten vész,
Vagy mint senyvedt sindel,
Kit ó házról széllel
Tétova hány nagy szélvész;
Ő mint romlandó ház,
Elveszendő szállás,
Jóktul üresült rekesz.

2. Mindenütt való hel,
Rakva sok veszéllel:
Nyugta nincs embereknek,
Ki-kit bánat sebhít,
Bút öröm nem enyhít,
Vége nincs keservének:
Árad sok veszélyek,
Sér mind szívek, fejek
S halál vége ezeknek.

3. Felbomlott békesség,
Ki miatt sok épség,
Álgyúk súlyával romol;
Nagy roppant seregek,
Egymással ütköznek:
Hol sok ember s vér omol;
Vitézül nyert szépség
S karddal lelt nyereség,
Vitézek közt eloszol.

4. Táborban hideg szél,
Az nap melegével,
Hol hidegít s hol hevít:
Éhséggel szomjúság
S nagy nyughatatlanság
Mindentől kedvetlenít;
Mégis a vitézség,
A harcra buzdul s ég,
Ha kit az tisztesség szít.

5. Katona szerszámban,
Jó lovaknak hátán
Vitéz ifjak forgódnak;
Az jó hírért, névért
És az tisztességért
Jó kedvvel vagdalkoznak.
Arra ami nehéz
S az szép böcsület néz,
Szívek szakadva futnak.

6. Nem gondol halállal,
Sebbél, fájdalommal,
Mikor vív ellenséggel;
Bátran vagdalkozik,
Vitézül forgódik,
Piros vérrel ugyan él;
Ha mit kardjával nyér
S haza haszonnal tér,
Iszik nagy szeretettel.

7. Asztalnál vitézek
Víg örömmel esznek
S nagy szeretettel laknak;
Köszönt pohár mellett,
Sok jó szerencséket
Ők egymásnak kívánnak;
Jó kedvet mutatván
S kedvesen lakozván,
Egymást ajándékozzák.

8. Vérrel felkölt napra,
Hadakozó óra
Sokaknak vesztére tér,
Akarmely jó hópénz,
Kit az hadban felvész,
Mind megérdemletted bér.
Sőt az halálos sóld,
Mint rosszul szántott hóld,
Ha sok is, keveset ér.

9. Eloszlott sok rendek,
Mindenféle népek
Most más karban állanak:
Elváltozott idők,
Háborgó esztendők,
Különbségeket hoznak:
Kinek bút, kárt, gondot,
Kinek viszont hasznot,
Szerencsés napot adnak.

10. Okossan kell azért
Ez rosz időben ért
Állapatunkot élni:
Szívünknek keservét,
Kit nap ránk heven vét
Hogy le tudjuk metélni:
Az az jó kormányos,
Ki ha az víz habos,
Nem tudja tengert félni.

11. Mint habzó tengerben,
Mi is ez életben,
Evezőnket forgassuk:
Kínnal mi lelkünket,
Sok gonddal fejünket,
Igen ne nyomorgassuk;
Isten sok jókot ád,
Csak szelinknek zúgtát,
Csendesz szívvel hallgassuk.

1600 körül

Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlássán, s fogyássán

1. Oh szegény megromlott s elfogyott Magyar nép,
Vitézséggel nevelt hírrel vagy igen szép:
Kár, hogy tartatol úgy, mint senyvedendő kép[4],
Előmenetedre nincs egy utad is ép.

2. Kedvelt s becsült véred lött csufoltságossá,
Szablyádnak bő soldja nagy olcsóságossá,
Megcsorbult nemzeted változott korcsossá,
Nevednek szépsége, utállotságossá.

3. Föld reménségére felnevelt urfiak,
Szemétre vettettek, úgy mint köz tyúkfiak,
Zsírjokkal hízódnak az idegen fiak,
Hozzád nem külömbek, mint az ördögfiak.

4. Hazádnak szép vége mindenütt csonkán áll,
Sereged szép száma fogy, s romol, szállton száll,
Ínséged nő s árad, véled egy ágyban hál,
Bő étkeid helyett rakódik appró tál.

[4] Szenvedőképpen, szenvedő módjára

5. Ki szánhatt? bánd magad nyomoruságidatt,
Mert nézi s nem érzi az csak romlásodat,
Azki épitthetné te szép országodat,
Könnyen mulatja el csak záloglásidat.

6. Sem pénz, jószág mostan méltó áru posztó,
Nem indítt, hogy szolgálj, megszűkült az osztó[5],
Csudáld, hogy minden rend nem kóborló s fosztó,
Az nagy orv[6] mertt kicsintt szörnyebb felakasztó.

7. Oh kedves nemzetem, házám, édes felem,
Kivel szerelmetes mind tavaszom, s telem,
Keseregj, sírj, kiálts Istenedhez velem!
Nállad, hogy szeretlek, legyen ez vers jelem.

1604 előtt

Kerekdéd ez világ...

Ez világnak ő természetiről és állapotjáról: kiknek legyen édes anyjok, és kicsodáknak kedvezzen nékik való dajkálkodásával s nagy kíntetésével[7], kinek szeretetitől, s kedvétől viseltetvén az emberek, csak arra viselnek gondot, hogy pénzek lehessen, minden jóknak az keresetiben megrestülnek, és inkább igyekeznek gazdag gonoszok, hogy nem mint jámbor szegények lenni, mint ha ez világon az latrul keresett kazdagságnak s kegyetlenségnek is nagyobb böcsülleti vagyon, mint az igazság követésének keresetiből talált szegénységnek s istenes életnek az emberek között, vagy mondjam, ez világi népek között:

1. Kerekdéd ez világ, gömbölyű mint lapta,
Ritkán vált, ki őtet kezével jól kapta,
S vele keblét rakta,
És kedvelt javait vidám szívvel lakta.

2. Minthogy állhatatlan, nem szűnik forgása,
Fénlik, setétlik is napja változása,
Nincs állapodása,
Gyakran szélzúgásban tetszik is morgása.

3. Ily maga erkölcsű s természetű népek,
Istentelenségben kik hevervén élnek
S vétkekben nem félnek,
Véle jól alkusznak s benne gyönyörködnek.

4. Levén édes anyja minden latorságnak,
Mostohán ád kedvet s helt az jámborságnak
Örvend gonoszságnak,
Szaporít okokot sok háborúságnak.

[5] Elszegényedett a javak osztója is.
[6] Tolvaj
[7] Kényeztetésével

5. Légy bár ollyan jámbor mint Curius s Cato,
Tudományodban oly mint Homerus s Plató,
Ki volt minden látó,
Ha pénzed nincs ehez, lehetsz csak bőrgyártó.

6. Pénz tiszteltet, éltet, magasztal s dicsírtet,
Nem hagyhat egyedül, sokakkal kísírtet,
S csaknem szentnek hitet,
Fejedelem nemet ő szerez s készíttet.

7. Légy mint Diagorás ollyan istentelen
Claudius s Néróhoz hasomló kegyetlen,
Vakmerő, szemtelen,
Csak legyen sok pénzed, ülhetsz az fő helyen.

8. Pénzen jár ez világ, pénz az ő talyigája,
Fösvény embereknek szerelmes igája,
Mert szíveket rágja,
Ha erszények száját kezek gyakran vájja.

9. Ez világ bémerült az pénzszeretetben,
Kevesen örvendnek az igaz életben,
Jó cselekedetben
S az isteni csendesz lelkiisméretben.

10. Ez volna peniglen az állandó szép kincs,
De rajta nem kapunk, mert böcsületi nincs,
Akarhová tekints,
Pénzhez úgy ragadunk, mint az ebhez kelincs[8].

11. Kiki inkább szeret pénzzel gazdagulni,
Hogysem életében naponként jobbulni,
S elmében gyógyulni,
Maga ésszel szokott ember boldogulni.

12. Elmarad ez világ s mind pénzi gyüjtemény,
Hát ne torkoskodjunk, mint vízi hüvelmény,
Lelkem, ne légy kemény,
Szolgáld Istenedet s nem nyél el mély örvény.

Sibi canit et musis[9]

Az udvari nyalakodó rosz életnek és prédával töltött kapitányságó tiszteknek méltó feddésével s útáltatásával ajánlja ez ének az emberi elme és ékesítő bölcsességnek megböcsülhetetlen méltóságát, ki által az ember vétkeinek s balgatakságának sűrő sok gazzából kiirtván s tisztítván s az jószágos cselekedeteknek világosodó tág piacára, mintegy tömlöc setétségéből kihozván is magát, néminemő részent az isteni természetnek követésére szabadulást, s esmeretet is veszen ez életbeli szent szabadságával magának:

[8] Kulljancs
[9] Magának és a múzsáknak énekel.

1. Udvar s irígy tisztek
Tűlem távozzatok,
Ki hozzátok méltó,
Azzal lakozzatok,
Mert hol hevek vadtok,
Hol dérrel bocsáttok,
Kedvet magatokhoz
Nekem ne hozzatok.

2. Böcsület, térdhajtás
És fő hellyen ülés,
Mást elől haladás,
Sokaktul kísírés,
Oda álljon, hol nincs'
Lélekben épülés,
Nekem de elmémben
Legyen ékesülés.

3. Isten félelmétül
Üres Fejedelmek,
Kiknek állhatatlan
Mindenekben kedvek,
Soldot nekem bátor
Ne mérjen szerelmek,
Ismérem micsodás
Ő étkeknek levek.

4. Itt a nyalakodás
Azokot illesse,
Kiknek lelki jókban
Nincsen semmi lesse
Méltó zabálódás
Őket terhelhesse,
Hízelkedő békót
Lábok csergetesse.

5. Borivó hadnagyság
S korcsmás Kapitánság,
Tisztiben tébolygó
Éktelen cigánság,
Kibe csak prédára
Vagyon nagy kévánság,
Ha adná magát is,
Én vállamra nem hág.

6. Névvel áll ezeken
Csak az fő emberség,
Elméjekben penig
Vagyon nagy feslettség,
Ételre italra
Hasok és bélek ég,
Ebben sok vétkek közt
Nincs nálok semmi vég.

7. Te lelkem Istentől
Sokkal több jót nyertél
Annál mit ezekben
Nagynak lenni véltél,
Azt az utat nyomd csak,
Kire mostan tértél,
Darabos voltátul
Csudálom, hogy féltél.

8. Kevés lábnyom járja
Ugyanis az útat,
Melyen nyomozhatni
Castalius kútat, (3)
Gond, veríték, munka,
Mert csak hozzá juttat,
De fáradságodban
Higgyed, hogy megnyugtat.

9. Elmét ennek vize
Hint gyönyörűséggel,
Lelki háborút ólt
S táplál csendeszséggel,
Tudománt eggyütt ád
Kedves bölcseséggel,
Közlet emberséget
Közel Istenséggel.

10. Itt nyersz társaságot
Az szelíd Musáktól,
Akik idegenek
Minden dühödt hadtól,
Ne félj ő közöttök
Vagdalkozó kardtól,
Eggyigyők, csendeszek,
Üressek haragtól.

11. Hasomló szövetség
Hasomló elmét ád,
Ő erkölcsökben is
Sok ragad azért rád,
Kedvével ez mellett
Isten is szépít s áld,
Minden bölcs ember is
Nagy böcsülettel lát.

12. Kevés jók kedvével
Inkább elégedjél,
Hogynem gaz kedvében
Sokaknak örvendjél,
Lelki gazdagsággal
Jobb kenyeret egyél,
Hogynem mint ennélkül
Péppel kövéredjél.

13. Az fő emberségnek
Érdeme böcsültet,
Érdem nélkül penig
Hamis névvel éltet,
Egyfelől akiktől
Hízelkedtet, féltet,
Szitokkal másfelől
Visszapecsételtet.

14. Ne fuss szerencsének
Híres vásárára,
Szemedet se vessed
Ő gazdagságára,
Soknak oszt pénzt, tisztet
Nyaka szakadtára,
Irusnak Croesus is
Jut állapatjára.

15. Gazdagság sokakban
Nevel bolondságot,
Fösvénység által nem
Festnek gonoszságot,
Magától senkinek
Nem ád boldogságot,
A tudomány hoz csak
Halhatatlanságot.

16. Széles szerencsére
Te se törekedjél,
Vékony hírnév alatt
Fél felé helyben élj,
Könyvek olvasásból
Vött jókban örvendjél,
Mi sorsot Isten ád,
Azzal elégedjél.

17. Nagy szerencséjéből
Soknak kis jó sem jut,
Kicsinyből tudomány
Sok jókat venni tud,
Nem mind jó, mit frissen
Sokszor szerencse nyújt,
Használt soknak, aki
Java előtt elbújt.

18. Hű barátságodot
Meg ne vond azoktul,
Kik nem idegenek
A szép lelki jóktul,
Vezéreltethetsz is
Élethozó szóktul,
Tarts féken csak gazdag
Te tök s bot agyoktul.

19. Ez a fő bölcseség:
Üres légy vétkektől,
Félen is menj lakni
Sok gaz emberektől,
Külömbséget viselj
Az ő erkölcsöktől,
Alázd meg magadot
S függj az egy Istentől.

20. Sok helyen sok szamár
Visel bársony nyerget,
Senki nem érdemel
Pénzért böcsületet,
Ha lelkén nem tészen
Semmi épületet,
Testén is senyveszti
Az az szépületet.

21. Jobb szűrrel fedezzed
Benned a tudománt,
Hogy nem tudatlanul
Viselj bársony dolmánt,
Magadon el ne végy
Senkitől adomát,
Szabadságot szerezz,
A rabságot elhánd.

22. Sok dolgot bár ne tudj,
Füstös, aranyas-é,
Úgy mint Chimaera is,
Szarvas vagy szárnyas-é,
Ezt penig jó tudnod,
Ha nem szép mondás-é:
Ki magájé lehet,
Az ne legyen másé.

23. Magadot magadnak
Ád meg a bölcseség,
Lelki szépségünkre
Kiből foly eleség,
Az ő kincse soha
Meg sem rothad sem ég,
Legyen szómban erről
Itt immáron jó vég.

Az idő ósága nevel magos fákot

Omnia post obitum fingit maiora vetustas,
Maius ab exequiis nomen in ora venit.[10]

1. Az idő ósága nevel magos fákot,
Mint Tél után Nyár hoz kórókra virágot,
Így koporsó terjeszt hírnek névnek magot,
Halál sötétjéből hozván rá világot.

2. Ne várd hát éltedben, bár nagy érdemű légy,
Hogy itt holtod előtt nagy böcsületet végy,
Híredet nevedet tapodja sok irégy,
Mindazáltal jó légy, s mással is sok jót tégy.

3. Bízd az jövendőkre érdemed jutalmát,
Ha szolgáltad időd vékony alafát[11] ád,
Te az célra vigyázz s az centrumot találd,
Ne várd halandóktul, s az Úristen megáld.

Az epicedium Darholcz Kristófhoz intézett ajánlása

Nemzetes Darholcz Kristóf uram, kedves barátom uram, kinek mint testvéremnek szolgálok! A te végzett munkádért, hogy a Balassiaknak tudós férfiaktól írt dicséreteket, melyek eddig mindenfelé elszórva voltak, egy kötetben összeszedted, hogy legalább így csökkentenéd mindazoknak a gyászát, kiket a hazának ezen halálos sebei és talán sohasem gyógyítható sebhelyei izgatnak, sőt nyilvánosságra is hoztad, ki az, aki magától ne érezne önként irántad szeretetet, s a te utánad való vágyat, te aki oly dicső és termékeny vagy, kit ne sodorna el akarata ellenére? (4)

Nálam, aki veled már azelőtt szoros ismeretségben voltam, az a te kitűnő és dicséretes és elhunyt barátaink (5) körül jó érdemeket szerző törekvésed nem csekély mértékben esett latba, hogy erényedet mindjobban értékeljem, mert nagyon bánt engem annak a kiválóan vitéz embernek baja, mivel a halál sem tudja a szétszakított barátok emlékezését megszüntetni, sőt nem hiányozhat belőlünk a vágy sem, hogy az állandó dicsérés hangjával az ő avuló, sőt elmúlóban levő hírnevüket magából a sírból feltámasztva, boldogabb életre hívhassuk, és a dicsőség fényével beborítsuk. Módfelett örülök annak is, hogy mint sok más dologban is, úgy ezek elmúlt életének megdicsérésében is a te érzésed az enyémmel találkozott. Hányszor hallottalak ugyanis ennek az országnak állapotáról (melynek nemcsak minden nedvét és vérét, hanem még korábbi arculatát és színét is elvesztettük), okosan magyarázni, különösen olyankor, amikor is az ő tagjairól és fejeiről bővebben tárgyaltunk és ezekre nézve a már régen elkopott díszének helyreállításában a munkát nagyrészt magunknak szántuk és ítélőképességünk sem hiányzott volna hozzá, ha ezt az óhajunkat egyrészt a szerencse, másrészt életkörülményeink teljesülni megengedték volna. Mi volt ugyanis azoknak a természettől adott, vagy őseik igyekezetével szerzett javuk, vagy akár a szerencsétől is adott ajándékuk (bár a szerencse kedvezőtlenül és sohasem az ő erényükhöz szabott mértékkel mosolygott rájuk), amit ne teljesen arra tudtak volna fordítani, amire az országnak legnagyobb szüksége van? Példájukkal pedig úgy valamennyi őseiket, mint a velük hasonló rangban születetteket a katonai mesterség ragyogásával és az erő hősies

[10] A régiség a halál után mindent felnagyít, temetés után nagyobb hírnév kél a szájakra.
[11] Zsoldot (török szó)

gyakorlásával messze felülmúlták, hogy ne is szóljak arról, miszerint Eger, egész Magyarország híres vitézlő iskolája, egész Európánk bástyája, melyet nem természetes vagy pláne mesterségesen kieszelt felszerelés, mint inkább az igen erős férfiak karja védelmez, s amelyet annyi ragyogó győzelem diadala és győzelmi jelvénye díszít, amikor legjobban virágzott, ezeknek társaságától, ragyogásától, és hírnevétől nyerte fődíszét, és ebben a dologban mindenki biztonsággal vezethette le az igazi buzgóságnak és kiválóságnak patakjait, mintegy ezekből a forrásokból (6). Ha egyesek pedig másként vélekednek, és úgy látom, hogy ezeket az irántuk érzett irigységből mondják: azok, mivel hajlamosak arra, hogy mint tompaeszűek első pillantásra elárulják magukat, kevéssé törődnek a haza érdekével, gyűlölik az erényt, zsíros ítéletű emberekként viselkednek, így hát ezeknek véleményével vagy szavával szerintem nem kell sokat törődni. Az én lelkiismeretem (hogy egy igen ékesszóló férfiú szavával éljek) többet ér, mint mindenki beszéde. Én pedig szerettem őket életükben, szeretem és szeretni fogom holtukban és azok hírnevének védelmezője leszek, akik iránti szeretetben fogamzott fájdalmamat sem elvetni nem tudtam, sem, ha tudnám, nem akarnám. Kinek van olyan vaskemény lelke, aki ingó, sőt végromlással fenyegető országunk ilyen erős oszlopainak és támogatóinak vesztét, ilyen támaszaitól megfosztott és megtépázott Magyarországot ne szorongó aggodalommal nézne, amelyek pótlásáról ez a tönkretett, megtört, szétszórt és szaggatott kor aligha fog gondoskodni, annál is inkább, mivel a többiekre is, akik még megmaradtak és már maguktól is összedőléssel fenyegetnek, ugyanezt a bánásmódot alkalmazza és őket gyors felforgatással fenyegeti. Bizony, bár annyira bánkódni tudnék, amennyire kellene és akarnék, legalább azzal vigasztalódnám! Mi ugyanis, akiknek több mindenféle adatunk van az ő életük és erényeik részletes ismertetéséről, és akiket az élet tanúsága és a barátság irányítása vezet, midőn főleg akár ezt az ő hazának tett szolgálatukat, akár egyébként is testi és szellemi kiválóságaikat, melyeknek bővében voltak, ahogy azt te is jól ismerted, és az irántunk érzett és még halálban sem szűnő szeretetüket ízleljük, nem csoda, ha a fájdalom mély érzésével alig bírjuk elviselni, hogy egész lelkünkkel és elménkkel ne legyünk segítségére és ha az a gondolat, hogy mi méltó a lélek türelméhez, erejéhez, nagyságához, ami nemcsak a lelket nyomasztja, hanem magát a fájdalmat is valahogyan enyhíti, magát alkalmas időben közbeveti, a vele foglalkozónak érdeméül szolgál és a soká tartó szomorúságban nagy vigasztalást hoz. Az ilyen emberek halálánál helye van annak, amilyen megtiszteltetés még Herkulesnek sem jutott ki, sőt senkinek sem, hogy rólunk megállapíthatják, miszerint fájdalmunk mardosását viselve, gyászunkat nem engedtük félbeszakítani, és így az ő dicsőségét számba vettük. Nem kétséges ugyanis, hogy az ő dicsőséges halálukból a hazára is méltó dísz háramlik, mint azoknak gyümölcse, akiknek mindennapos és forrón óhajtott vágya volt az ország mai nehéz idejében ilyent még életükben hozni, ha a sors az ő vitézségüknek méltó jutalommal megfelelően rótta volna le adósságát kegye alatt. Ki ne tudná, hogy a szerencsének milyen ereje van mindkét esetben, jó és balsorsban egyaránt? Mert ha kedvező szelét kapjuk, a vég felé úgy sodortatunk, hogy:

> Semmi sem lehet igazán; szerencse kormányozza
> Az emberek sorsát; ő meg tudja gátolni a jóindulatú kezdeményt,
> Ő tudja segíteni a rosszat
> Ugyancsak ő:
> Ritkán van olyan erény, melyet nem szerencse kormányoz,
> Mely szilárdan álljon, míg amaz tovaszalad. (7)

Egyébként, hogy amaz elhunyt hősökre vonatkozó és reám eső tartozásom tisztét ellássam, és hogy a te szándékodat és munkádat is, melyet korábban az ő dicséretükre szenteltél, azoknál legalább is, akiknél a latin nyelv ismerete és használata hiányzik, ismertté tegyem, gyakorta ösztönöztetvén azt a keveset, amit tehettem, mint látod, gyenge tudással a mi köznyelvünkön az ő életükről és halálukról írt költeményeket a Nagyságos és Tekintetes stb. Nádasdy Tamás úrnak, ki hazáját és a széptudományokat nagyon becsüli, nevére címzett bevezető védőiratunkkal együtt kiadtuk (8) olyan módon pedig, hogy téged (akinek

az egészet bírálatra megmutattam, és hogy helyeselted, arra mindig emlékezni fogok) az ő gyámjukul jelöllek ki, és mindazokkal szemben, akik a hamis hírnek adnak hitelt, s akik dühös fenekedéssel, az erényeket, melyek a nyugalmas nyugalomra vannak szánva, kellemetlenül nyugtalanítják, őrizetbe és védelembe helyezhessem. Ha pedig ezek az én gyenge kísérleteim (9) úgy tetszenek neked, hogy van bennük, ami egyesek közönséges elméjét közönséges módon illeti, másutt meg kevéssé felelnek meg megértésüknek, tudjátok meg, hogy abban őt követtük, aki ilyenekben gyönyörködött, míg élt, és minket ilyenekre tanított, és akinek emléke és géniusza ilyenekre alkalmas volt. Ugyanis milyen szépség volt az irodalom mezején elrejtve előtte, melynek virágocskáiból ez a méh az ő fulánkjával serényen ki ne szítta volna a nedveit, és ízes lépes mézzé átalakítva a tudósoknak használatára át ne fordíthatta volna, hogy elméjét bámulják és dicsérjék?

Míg ugyanis a latin, olasz, német, lengyel és cseh nyelvben jártas volt, a mienket is retorikai mézzel itatta át, és az ékesszólás csúcsára emelte, és arra vágyott, hogy annak csiszolásában minden okos ember szemében csodálatot keltsen, és török nyelvtudásával annyira kitűnt, hogy minden ama nyelvben járatos ember állította, hogy nála különösen megvolt annak minden művészete és dísze. Mi pedig, tényleg az ő utánzásának és példájának ösztönzésére nem tudtuk teljesen elfeledni ebben az írásban a díszítést, édességet s egyúttal a komolyságot, hogy ti. a mi nyelvünket is, mely különben igen érdes, tisztesebb ruhába ne öltöztessük, a Helikon forrásaiból kiműveltekre való tekintettel régi írók tekintélyével erősítve műveltebbé ne tegyük. Ha te (mint reméljük) helyeslésedet kifejezve jó példával jársz mások előtt, alig kételkedem abban, hogy a mi rosszakaróink sértéseit megvetve többi zsengéinket is, melyeket ebben a mi életünk viharos folyásában szinte gondokkal terhes szabad időnkben, mintegy sötétben és láncok között neveltünk, napvilágra hozzuk. (10). Ha tégedet csakugyan követnek azok is, akiket becsülünk, s akiknek szívéhez akarunk mi és a mieink hozzáférkőzni (Pallasnak amaz ivadékait értjük, mint Nagyságos és Tekintetes Istvánfi Miklós, Forgách Mihály, Révay Péter, Kátai Mihály és Szokoli Miklós stb. urakat (11), és a hozzájuk hasonló humánus tanulmányokkal foglalkozók seregét, mely éppen ezért az ő természetes dicsőségének leendő örököse és örök emlékezetre méltó), az egész falkát és annak a falkának lármáját, rágalmait sőt irigységét is könnyen megvethetjük. Mi ugyanis nem azok vagyunk és leszünk, akik az ő fajtájukat az emberi társaságból kiiktatni tudnók, akik jobb szeretik a jobbakat gyalázni, mint utánozni, mert nem tudnak hozzájuk hasonlók lenni és versengeni próbálnak velük, ti. hogy ők, kiknek neve homályban van, a másoké által váljanak híresekké Az ő... panaszuk ellenére és elhatározásuk nélkül vállaltuk el, hogy ezt a mi termésünket behordjuk, még ha, mint a mostani polgári életnek őrhelyén állva kinek-kinek buzgó érdemeit csak éles tekintettel mérlegeljük is, nehogy azok neveit a hálátlan feledésbe merítsék, akiket az örök dicséret méltóknak talált önmagához, és így joggal ítéltük úgy, hogy valami módon az utókornak ajánljuk őket. Ezt a feladatot vállalni Tullius[12] igen értelmesen minden bölcs embernek előírja, ha magát a művelt életbe születettnek érzi, ha nemcsak azzal a szőrszálhasogató vitatkozással él, hanem szélesen ömlő, meg nem szűnő beszéddel, mellyel a népeket igazgatja, mellyel a törvényeket megalapozza, mellyel a becsteleneket megfenyíti, mellyel megvédi a jókat, mellyel megdicséri a jeles férfiakat, mellyel polgárainak a közjó és dicséret elveit előadja, melyek a meggyőzésre alkalmasak, mellyel az erényre buzdítani képes, visszatartani a gyalázattól, vigasztalni a szomorúakat és az erőseknek és bölcseknek tetteit és tanácsait a becstelenek gyalázatára örökké tartó emlékművekkel hirdetni. Nincs ok arra tehát, hogy bárki kételkedjék abban, hogy én illően és a magam tiszte szerint járok el, ha az ő emléküket, melyért buzgólkodóm, és mivel mindenki tudja, hogy én az irodalom szerelmese vagyok (amit tetszésem szerint és remélem, helyesen teszek), nem tudtam hallgatással mellőzni. És ha a bölcseknél a kiváló tetteknek tudata az erény bőséges jutalma – erre Macrobius a tanúm (12) – mégis ez az isteni erény nem ólommal bélelt szobrokat, sem száradó babérokkal ékesített diadalkapukat, hanem a jutalmaknak, valami szilárdabb és zöldelőbb fajtáját kívánja, amilyent csak az irodalom tud adni, amelyet az ő dicséretére

[12] Cicero

teszek csalétekül horogra, mert erre nemcsak késztet az én természetem, hanem kényszerít is, hogy így legalább az elhunytnak szeretettel feleljek arra, amire életében annyiszor ösztönzött, s ami nemcsak emberi dolog, hanem humanitas kérdése is, sőt nekem magamnak kötelességem is. Mert ugyanis én annyira bámultam ezt az embert mint mindenki, de különösen szerettem is. Ő volt az, aki engem, a dicséretért lángolót, azzal a reménnyel töltött el, hogy a vagyon vára nélkül is keletkezhet erény, melyet munkával és állhatatossággal elérni törekszünk, és hogy eléggé boldog az, aki lelki egyensúllyal és kitartással a balszerencse valamennyi csapásán felülemelkedve még sós ízű sorsával is megelégedhet. Főleg ilyenekkel bátorított engem, holott őneki magának nagyobb szüksége lett volna erre a vigasztalásra, hogy magát bujdosása közben ezzel gyámolítsa és támogassa. Élesszeműek azok a mások hibáival szemben, magukéival pedig vakok és szerfölött méltánytalanok annyiban, hogy a jók mellőzésével csak a rosszak és bűnös hajlamok elsorolására ügyelnek, és az erények sokaságát nem nézik, vagy nem szívesen nézik, semmilyen dicsérettel nem illetik, ha keményebben beleavatkozik az ő életébe, minek folyamán a szerénység határait túllépve, még törvény elé is vinnék az ő ügyeit. Mi pedig itt ezekkel szemben közbevetnők magunkat, ha a mi védőiratunkban (13) pajzsunkat már fel nem emeltük volna, hogy kivédjük és visszavessük az ő hírnevét bántó dárdákat. Benne ugyanis a paráznaság és harag bűnén kívül aligha találunk bűnt vagy más tűrhetetlen vonást, és még haragja is olyan volt, hogy abból önmaga is kigyógyulhatott volna, ha a szerencsétlen... (14)

Előszó Balassi Bálint verseihez

Az Magyar Nemzetbeli Főrendő személyek és írás éretlen ajándékjával ékeskedő Barátimnak közbe vetetett szószólásommal tudósítom ezekről közönségessen az egész Magyarságnak minden rendit is.

Ez elmúlt s haladott fölső seculumot Krisztus Urunk születésének ezernégyszáz elmúlt esztendők után az teljes ötödik század esztendőnek fordulatját minden mesterségnek és tudományoknak kellemetessen elől való haladással, ékessen való virágoztatással s gyönyörűségessen való gyümölcsöztetéssel is megékesített lött legyen csudálatos kegyességbül még az Úr Isten, aki csak rövideden való okoskodó ítíletibül vagy elmélkedésébül, kelletiképpen nem értheti, nem alítom, hogy bévséges elmélkedésével rövideden is érthesse az, s hogy az külső kézi mesterséges sok munkáknak, külömb-külömb új találmányó ékes formáirul itt bár semmit ne szóljunk neki is, és az régi időkbeli munkákkal azokat pályára ne vegyük is. Az elme éli írástudó mesterségekben is elég álmélkodó ajándékát tapasztalhatjuk az Úr Istennek, mellyel ezt ez időt igéjének tökéletes értelemre való jutatásával,[13] Szent Fiának igaz ismeretire való igazítássával, akaratjának homály nélkül való kinyilatkoztatásával felruházá s ékesíté és minden rozsdáját, mohát, dohát, porát, penyészét sűrő pókhálóját is elvonyogatván és tisztítván, az mennyei bölcsesség fényének, az emberi zsírhoz ragaszkodott, setét, bizonytalan és tévelygő vélekedeteknek s balgatak értelmeknek mértéklésével mennyei lámpássa világa által az bizonyos dolgok látására és forgatására nyitá az elméknek is fel szemeket, megvidámítván s gyengítvén ostobasággal, gorombult temérdekségét, kiből kövötkezött, hogy nemcsak a Deáki nyelvnek álla természeti és keleti szerint való tudománya és állapatja helére, de kinek-kinek (az tudományoknak kiáradásábul) honjabeli nyelve szólással is úgy ékesedék meg, hogy távoly való hertelen tekintéssel is az tudomány szép kamokáinak felemelt virági veressen látathatnak az tudós szemektül rajta.

Dicsírtessék az Istennek neve, ebben való szép ajándékátul az magyari nyelvnek sem lött csalatkoztatása és fogyatkoztatása, ha ki csak ezeket az jó emlékezető Néhai Nagyságos Gyarmathy Balassa Bálint uram (tőlem egybeszedegetett s renddel helyheztetett) tudományos elméjébül írt tudós énekit ítílettel megolvassa és kelletiképpen való rostálással hányja is meg minden részeiben őket, nem tagadhatni, hogy mint az sas az több apró madarak

[13] A reformációval

előtt, úgy ő minden magyar elmék előtt az magyari nyelvnek dicsősége fondamentomába való állásával felette előhaladott s célt tött az pályafutásra, ezben az pályafutásban való serénkedőknek fel. Nemde az Oroszlánynak is körmét az közönséges példabeszéd szerint nem hagyta-é az írássiba, kiből az féle dologban Oroszlánnak is mondhatják s esmertethetik is lenni és ítíletet tehetni mind tudományáról s mind elméje bővelkedésséről, melybe mind az Theológiának felséges bányája ércéből olvasztatott tündöklő fényes aranyát s mind az Philosophiának tekintetes örvénye mélységéből merített nectárját bágyadt szemgyönyörködtetéssel, szomjú nyelv szájelevenítéssel igen benne hadta s elvegyítette is, szényezte is ezekkel igen írássát, úgy hogy az históriáknak széles elterült mezein való szép gabonavetéssi, az poéták írássinak külömb-külömb színnyel ékeskedő örvendetes kertei virágjának illati között is sétáltathatja ez énekek olvasásában ember az elméjét. Így levén azért az dolog, hogy az vitéz Úrnak s vitézlő rend nevelő Atyjának az derék tudomány kincsével is így rakodott s gazdagodott volt meg az elméje, ha már nem láthatjuk is, nézzük elméjének képét és szépségét írássiba, melyet sokan egyebek is, tudós bölcs emberek álmélkodással néztenek benne, és halálán való szánakodásokból írt szép deák versek között az Múzsákot ő magokat is holtán való siránkozásra serkengetvén ily szép érdemével való ajánlást is tesznek előttök felőle:

(Rimay itt egy Balassiról megemlékező latin verset közöl.)

Azok, akik deáki nyelven értnek, alkalmasint eszekbe vehetik ezekbül, elméjében ki volt s minemő lehetett ez a mi Balassa Bálintunk, kit én az maga Magyar nyelven írt szép írásiból akarok az magyarokkal ösmertetnem. Ez dologban való munkálkodásomra penig, hogy ez énekeket én így egybe szedném, és sok helyben való bontakozási miatt megigazításommal ép rendben írnám is őköt, vezérlett ez két ok: kiváltképpen első, hogy része vagyok anyiból ez énekeknek én is, hogy tíz, tizenkétt esztendős korombeli ítíletemmel is munkálkodott ezeknek némelikébe, én igazgatásomnak bocsátotta meg efféle ép írásit örömest, kikbe semmi igazgatás sem látatott szükségesnek lenni. Tartoztam hát vele, hogy holta után is suffragalnék[14] annak s gyámolítást adnék munkájának, aki életiben sem idegenítette censurámtul anyiban munkáját, amenyiben az én magyarságomnak hozzájok huzalkodható értékét tapasztalhatta elmémben. Második ok, hogy méltó szűbeli fájdalommal való szánakozásom volt ez énekeknek mód nélkül való marcangolásin s vékony sugár ágainak természetiből való tekergetésével hozott fonyadásin, midőn kiki az ő maga elméje csonkaságához, tompaságához csonkítaná s tompítaná hajlásokot az egész magyar Nemzetség, Magyar nyelv ékessége tükörinek ferteztetésével, és pazarlásával, kiről még éltiben nemcsak szavával jelengetett neheztelési, de írás által való panaszolkodási is voltanak magának előttem, mint az többi között Prusz országi Pranspergából[15] írott egy levelében is (15):

„Kegyelmednek új esztendőbeli kedveskedő ajándékom emlékezetire küldtem két könyvet is. Elolvasván mindvégig Kegyelmed, kérem Kegyelmedet, írja meg felőlök való tetszését és opinióját[16]. Igazán írhatom Kegyelmednek, hogy semmi írásolvasásból efféle politikai tisztteknek igázgatása módjában annyit én nem okoskodtam, mint ez egymással ellenkező két autornak írásából (16). *Küldtem Kegyelmednek magam elméje faradékiból vágatott rövid három énekecskémet is* (17), *de magának Kegyelmednek, tudván, hogy természetekben való neveléssel ékesgettessék s tudja őket magánál tartani s igazgatni is Kegyelmed. S nevetem azokat s búsulás nélkül sem szenvedhetem, akik akármi írásimot is elméjeknek csomós pórázára kötvén sok igéknek változtatásával (obruálván sensusit[17] is) vesztegetik, fesletik, ízetlenítik és az mellett engem való rágalmazásokkal, nyelveknek hegyeit is fenik* (18) *Mit írjak azért, hanem hogy énnekem elég az, hogy Kegyelmed és egyebek is, ollyak mint Kegyelmed, azaz quorum nativa virtus aliis quoque virtutibus est cumulata[18], szeretik, és ha*

[14] Segítenék
[15] Braunsbergből
[16] Véleményét
[17] Elhomályosítva értelmüket
[18] Akikkel velük született az erény és más erényekkel is el vannak halmozva.

Kegyelmetek elméjébül ki nem kopik az emlékezetem, megmaradván kedve is hozzám, instar omnium vos mihi tres quatourve estis[19]."

Így annak okáért, amint maga bánta éltiben írási természetinek pazarlását s tővel heggyel viszájára való forgatását, úgy képébe holta után neheztelhetem én is s nem szenvedhetem is sok embereknek velek való ízetlenkedését, kik az Magyar nyelv ékessége példájának közöttünk való terjedéséért s erősödéséért irtogatni is erőlködtek reájok ragadott bojtorjánjoktul és színekhez nem illendő halványoktul, hogy így természetjek szerint való ábrázatjokban is tekintelgetnők őket s tökéletes magyarság ajánló formát és példát is vehetnénk követésükre belőlök. Mert ha meggondolom és vizsgálom ezelőtt s két-háromszáz esztendőkkel fő dolgok állapatjában való munkákban is mint írtanak magyar nyelven az magyarok, ennek az szép magyarság eleven langjának az sem füsti, sem árnyéka nem lehetne, holott semmi tudomány részének gyenge fékét sem arányozhatni, hogy nyújthatna valamelike magában. Mutathatnék Mária király és királné Asszony kezibe forgott oly Imádságos Magyar Könyvecskét is (19), aki minden magyarságával és tudományával savanyú fekette kökénye sem lehetne ennek az szép pirossággal gyönyörködtető tudomány ékességivel elvegyített teljes magyarságú megért édes cseresznyének; az szerint való részíben mondom, melyben Theológiának természetit és állapatját viseli és foglalja magában.

Ha ki az szerelem argumentomában[20] való énekének munkáját nem javalja penig, sőt kárhoztatná, inkábban kárhoztassa az egyéb minden Nemzetségek nyelvén írt hasonló munkákot is, hát az tegye semmivé őket, csak arányozhassa, hogy bizonyos részekbül épített valami dolognak épületi és épsége nagyobbik részének tőle való elszakasztásával még maradékát is teheti-e épségében. Az deáki nyelvnek kincses tárháza is felette megüresülne, bizony meghalványodnék igen ábrázatjának a képe is, ha az ábrázatját igen ékesítő egyéb színe közül ezt az tekintetit felette szépítő Miniumját letörlenők róla s elszakasztanók melőle; ki noha nem az Theológiához, de az teljes és derekas deákság állapotjához s akarmi Nemzetség nyelve vakarításához oly szükséges, hogy sem az első, sem az közép, sem az utolsó időbeli elmék nem tartóztatják ez argumentomon való munkálkodásoktul magokat, hacsak Ausoniusról, Dantesről, Petrarcháról, Bocatiusról, Eneas Silviusról szállítjuk ennek ez munkának successióját[21] és származatját is Sanazairusra, Auratusra, Macrinusra, Vezeliusra, Corderiusra, Moneriusra, Sammarhanusra, Passeratiusra, Bellaiusra, Johanes Secundusra, Petrus Lothihiusra, Vulteiusra (20) s az több velek egy időben élő és utánok következött szántalan fő tudós emberekre, kik az deák nyelv ékesítése mellett ezen Miniummal az közönséges honjokbeli nyelveket is mind színezték s mind ékesítették, kiknek írásihoz Plautusnak, Terentiusnak, Ovidiusnak, Catullusnak, Tibullusnak, Propertiusnak, Cornelius Galusnak, Horatiusnak, Martialisnak is tökéletes deákságó írásit ragasztván, könnyen megarányozhatjuk, hogy ha az deáki tudománynak ezek munkáival hosszú magosra huzalkodott tornya nem apadna s nem alacsonyodnék-e valamit, ha rajta való épületiből ezeknek munkáit kihadnók és rekesztenők.

Így annakokáért ez az mi elmés tudós Balassa Bálintunk is ezeknek nyomdokát hasonlatos nemű írásával jó móddal követvén az mi szükséges, fogyatkozott, Parnassus Hegyére ez előtt nem érkezhetett magyari nyelvünket, ha arra az bátorságra, becsületre, s értelemre is emelt, hogy az Helicon erdejének kies árnyékában éneklő s beszélő Múzsák szavát is értheti s tudhat is már velek beszélgetni: nem általjuk ez dologban való fáradságát neki most is megköszönni s érdemlett neve becsületivel kezünkben is munkáját forgatni és viselni.

Mely munkáját három részre való osztásomban foglaltam ez jelen való írásomba: Az első részben Istenhez tött keresztény buzgó könyörgéssi vadnak helyheztetve, de avval az elveszett éneke híjával, kinek kezdeti: *Pokolbeli kísértetek fogatnak* etc. Ez énekének eleiben penig mindeniknek deák summácskát jegyzettem, az három első Himnusát ő maga is deák Argumentomocskával (21) ékesítvén, kiből arányozám, hogy bizonyos emberek kedvéért

[19] Minddel felértek ti hárman-négyen.
[20] Tárgyában
[21] Egymásutánját

nem alkolmatlanul helyheztetek az többi eleiben is deák nyelven való rövid argumentomocskákot. Az másik részében egyeledett állapatrul való elvegyült énekeinek engedtem helyt, Magyar argumentomocskát írván mindenike eleiben, de hármat ezen énekeinek is nem kaphatám: Egyikeknek kezdeti: *Szít Zsuzsánna tüzet szívembül magára.* Másiknak: *Egy nagy követséggel, Vénus sietséggel, küldé hozzám Cupidót.* Harmadiknak: *Eger vitézeknek ékes oskolája jó katonaságnak nevelő dajkája* (22). Juliáról szerzett énekei foglalták penig az harmadik részét magoknak, úgy hogy mindenik eleiben deák Argumentumocskákot jegyezgettem, minthogy ő maga is kettet eleiben a végre csinált volt deák summácskát, hogy az többnek olyan rekedési lehettek volna.

Te neked azért, Magyar Nemzet, ki eleitül fogva mindenféle tulajdon honyodbeli jódot, szép bódogságodot, Nemzetségbeli emberek által mutatott gyarapodó állapatodat, állapatodban való huzalkodásodot, szerencsédben való hosszabbodásodat nehezen tudtad mind ismerni s mind becsülni. Malozát[22], is kívántál fáradsággal, törődéssel egészségednek epedésére, vérednek temérkedésére, elmédnek szelédkedésére, értékednek kevesedésére honyodban onnan hozatni, a hol malóza gyanánt isszák, vagy inkább innya kívánják az te Tarcali, Mádi, Szánthai, Zemberi boraidot. Neked úgy ajánlom újobban ez könyvet, hogy ítélettel olvasván minden részét, holta után is megbecsüld azt, aki életiben való kis becsületivel ily virágzó éles és tudós elmét viselt előtted s ki nagy hasznodra is tudott volna lenni, ha elméjével te tudhattál volna élni.

1610-es évek

Levél Rákóczi Györgyhöz

1629. május 25.

Az Nagyságod levelével együtt a Nagyságod énnékem küldötte, láthatnom régen kívánta *Fejedelmi óra* nevezendő böcsületes könyve ajándékát minemő szívbéli örvendezéssem indulatjával vettem és fogadtam legyen Nagyságodtól, rövid írásommal be nem foglalhatom. Fundamentomából való okoskodása volt Nagyságodnak ennek a Fejedelmi órának megtolmácsoltatása, s kinyomtatása által való nyomós hírnevének terjegetésére, kivel a jövendő embereknél is a Nagyságod neve emlékezetinek terjedtebb kezd sokkal is ágazadni dicsőssége, hogynem ágazhatnék táboros nagy hadi ellenségen való diadalmas szép győzödelméből, vagy valami derekas tartománynak, városnak, városoknak vívatással való megvételéből is. Tudjuk, hiszen, s emlékezhetünk jól reá, sokat sokféle vitézlő dolgokat mint forgattak igazgattak, minemő merészség bizonyításával való harcollásokat próbáltak, s minémő gondokban munkákban fogyatták elméjeket, ontották véreket, pazorlották értékjeket, tékozlották sok kéncseket, s emésztették életjeket halálokkal is. De ritkán hallatik csak immár is sok érdemekkel keresett hírek nevek is azoknak, és csak mintegy szempillantásbéli enésző vízi buborék, múló árnyékképpen veti magát elő emlékszetjek, s úgy is csak kevés számónyi emberek között, s néha néha csak.

Ennihány esztendőktül fogva akadozván szemeim tekénteti deák nyelven nyomtatott pöcsögdögése[23] ennek a böcsülhetetlen Fejedelmi szép órának, akinek harangja hangját a Castellána nyelv után olasz, francuz, s deák nyelven való harangszókat is harangjai zengedeztették széllyel Európában. Kívántam bizony érhetnem életemben magunk nemzete között is olly merész bátorsággal és tudós elmével ékesedett, s olly költséget nem kéméllő hasznos kereskedésre szorgalmatoskodó embereket, akik ennek az ékes Órának magyar nyelven zengedező harangja is gyönyörködtethetnék életek ékeskedésére való igyekeztetésekkel is minden magyari rendeknek magyarsággal töltekezhető fülöknek hallomásit.

Amely gyönyörűséges órának magyarsággal szivárkozó patakja folytatásával forgó kere-

[22] Mazsolát
[23] Ketyegése

keinek megindítására való munkájában, hogy ösztönzője, ébregető szorgalmaztatója volt Prágay András uramnak is, s erszénye szája kitágíttatásával kinyomtatására való költségének hogy kéméllője nem lehetett Nagyságod maga magának is, nem alítom, hogy ebben a munkájában érdemével keresett neve dicsőségét Nagyságodnak sem az időnek ósága sem az embereknek feledkező háládatlansága elnyomhassa, s megfojthassa, fenn kelletik tündöklésének maradni, kikkel is fénylenek terjedten, a még a magyari nemzetnek maradéki fenn maradnak, s ágazati fiúról fiúra terjedhetnek, származhatnak.

Ezen Fejedelmi órának megböcsülhetetlen méltóságát, kerekeinek mesterségessen való formálását s forgását, aki jól mértékelheti fontolhatja elméjével, meg tudhatja ítélhetni minden egyéb magyar nyelven kiterjedett politicus könyveken való haladásával mennyire vitte, s nyújtakoztatta légyen ez a könyv elől előttök pállyáját. Mint annakokáért az önnön maga böcsi, hogy böcsössebb a több efféle némű könyveknél, e világi életünk kerekei s mintái kellemetessen s kívánatossan való forogdogáltatására, s jó nyomba való jártatására, úgy előző böcsben tartathatnak irigység nélkül azok is, akik elméjekbéli fáradságokkal is, kezekbéli munkálkodásokkal is, költségbéli fogyatkoztatlanságokkal is érkeztették, és juttatták a mi magyari nyelvünkön való tolmácsoltatására s kinyomtatására.

Amelly gyönyörűséges könyv és drágakövekkel ékesedett Óra csak az én elmémnek való kedveskedésével s magát szívemmel s elmémmel való kedveltetéssével is örvendezésemmel serkenget, ébreget, mint most is ébreget környülötte való pöpöcsölésemre, s kerekded tekergetésemre. Mennyivel serkentheti s ébretheti hát inkább azokat, akik én nálamnál huzalkodottabban rázokathatják kebelekben a belőle rázogatható igaz élet rengető szépszínű s jó űzű gyümölcsét.

Illette bizonyára Nagyságos uram ennek a szép hasznú s gyümölcsöző örökség elfoglalásának hátra semmiképpen nem hagyható szorgalmatossága s gondja Nagyságodat, kívánta is igen Nagyságodtul elméje éli bizonyító próbája köve is, hogy magára vállalván Nagyságod e szép könyvnek kifordétatássát s kinyomtatássát is, másnak ne engedje s hagyja elragadni azt a hírnévbéli hervadhatatlansággal ékeskedő dicsősségét, aki ebből a munkájából, jó gondja viseléséből, s költségének nem kéméllséből terjedett, s ágazott csak immár is Nagyságodra, koronázván és tetézvén ebbéli költségével azt az úri értékéhez illendő dicséretes és felette magasztalandó költséget is, amellyel a Krisztus böcsületi s méltósága gyarapétó anyaszentegyházabéli tudománnyal ékeskedő keresztyén tanítóknak száma seregét is toldozgatja, szaprétja mostan is szüksége szerint Nagyságod országunkban.

Így immár érthetvén Nagyságod, minémű kedvvel is, s mely örvendező hálaadásra gyuladott elmével szívvel is fogadtam légyen Nagyságodtól ezt a Nagyságod énnekem küldötte mocsok nélkül való tisztaságabeli aranyas táblák közé érdeme szerint köttetett és foglaltatott úri könyve ajándékát. Értheti Nagyságod emellett azt is, hogy kívántam érhetnem életemben nyelvünkre fordétását s kinyomtatását is (azt a színyezett, hímezett részét magam mértékében hagyván, amely színezésnek ragadó gyantájára e világi vélekedeteknek löleményeiből szivárkoztatja csak iszaposkodó mételyes folyását) kívántam peniglen módos állapatját, rendét és formáját, s mikoraságát is úgy láthatnom, hogy quantitássa, qualitássa[24], mivolta, mineműsége is ne ütköztesse, se ne idegenítse magától elmémet, kiváltképpen, hogy a marginális sententiák is mint annyi arany boglárokkal teljesek, az írásnak derekas textusához lévén ragasztattak, elegendő spátiumába tágasságába hagyhassák az írásnak derekát is, s a külső margókat se obruálják, borétsák s fojtsák el, semmi fejéren maradó szélei nem mutatásokkal (23), kit minden részében úgy vitt véghez illendő és kívánandó circumspectioval[25] Prágay András uram, amint kívántam, és kívánhattam követvén ő Kegyelme Vanceliusnak utolsó editioját[26], aki szintén illyen egész árkosó quantitásban prodeált[27] Drezdában (24). Betegeskedő ügyében, lankadt erejében, szegetett

[24] Mennyisége, milyensége
[25] Körültekintéssel
[26] Kiadását
[27] Nagyságban jelent meg.

kedvében, siető lévén munkája is, ő Kegyelmének sokat procedált, effectuált[28], s az közönséges ebbeli haszonnak dicséretesen szolgált bizony ő Kegyelme magyarsága felől való vékonyabb szerbéli vélekedésemet s intéssemet is, annyira vévén ő Kegyelme ez munkájabéli szép érdemét, hogy Esztelennek, szemtelennek ítílhessék méltán, aki az ő Kegyelme neve dicséretivel kereste érdemes munkájából fejéhez ragadott illyen nagy áru, s illyen ékes koronáját le merészlené fejéről rántani és ragadni. Mindazonáltal ha ő Kegyelméhez közellétemmel némely némely részeiben két vagy három igebéli suggerálásommal forveálhattam volna[29] elméjét tulajdon maga ítéletivel is, nem lehetett volna megvethető abbéli jelenlételem ő Kegyelme előtt. Szabadságot adván tolmácsolásunkban Cicero, maga is több szóval s igével azt megmagyaráznunk, akit egy szóval elegendőképpen ki nem mondhatunk és magyarázhatunk, kit maga cselekedetivel is bizonyít, így írván felőle: Én, úgymond, a tolmácsolásba vagy magyarázatba, akit a görögök egy igível, szóval írnak vagy mondanak, nem lehetvén egyéb mód benne, s nem mondhatván is én egy deák szóval azt, több igível szoktam ugyanazont kimondanom és tolmácsolnom. Amely tolmácsolásában való Cicero szabadságot adott példájából követhetjük mi is az írásmagyarázó rendi folyássának felette kívánandó ékességével is, s az hézagos szófogyatkoztató csorba írás csonkaságának teljesedésével: suppleálássával is, ki nélkül a méltóságos díszes böcsös írás természeti dísztelenséget szokott magára tekeréteni, azoknak elméjek sértésével, fülöknek csalatkoztatásával, akik ennek nagy szükségét, módját sőt mesterségét is méltán kívánhatják írásunkban tekinthetni, noha nem sokan lehetnek afféle írás tudományban elől haladott emberek közöttünk, akik csak gondolkodni tudhassanak is efféle mesterséges írásoknak keletiről és természetiről, s ugyan nagy szükségéről is, nemhogy követhetni tudnák, akiknek elég bővelkedő szók és igék folyása szivárkozik is szóllásokban a nyelvekre, elégségesnek alítván a szerint írhatniok, a mint a mindennapi közönséges szókkal való beszélgetéseknek a szokássa vezérli elméjeket, nem gondolkodván Cicerónak amaz mondásiról, hogy Más dolog, úgymond, néminémű nembéli fődolognak, avagy mesterségnek mesterének lenni, s más közönséges hivatalban, s közönséges emberek beszélgetéssének szokásában nem tompának, tudatlannak. Azt tartom penig én (mint tartja s állétja Cicero is), hogy ha valamit e világi egy fődolog kíván bizonnyal mesterséget bizonyítani magában, bizony az írásbéli munka kívánja. Akitől a mesterséget valaki el akarja vonni s távoztatni, nem ítélvén, hogy mesterség kívántassék hozzá, vékonyan bizonyíthatja elméjebéli okosságát, s külömb külömbféle dolgok értelmének tudományát abban az ítéletiben, holott az okos elmének, s próbára vethető sok dolgok értelmével ékesült főmódon írható mesterembernek soha semmiből sem tetszhetik meg úgy valósága, mint a mesterséges írásnak, szóllásnak előhaladott voltából, úgy hogy legfőbb cégére is a mesterséges írás csak az igen jeles, okos és éles elmének bizonyítja *Isocrates* imez mondásában: A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllásnak, írásnak tompa, bahó, goromba elméjű emberekkel nem közöltetett értéke kiváltképpen való tulajdon tiszti s hivatalja s okossága bizonyító főjele ajándékja is az okos elménék. Így hát bizonnyal mestersége vagyon az írás épületének falai, ablakai, és szegeletei, oldalai, ajtai, grádicsai, héjazati felállatásának és minden egyéb részeinek, s abban való ékességi megadássának is, s nem nyúlnak jól az íráshoz azok, akik a mesterséget idegenétik, hidegétik, lopogatják, s fosztogatják is tőle, azt vélvén s ítélvén felőle, hogy ne kívántassék semmi mesterséges dolog hozzá. De hallák mit mond, s mit beszélget Cicero is nékik: A nagy fődolognak semmi mesterségét mondani, s vallani, holott a kicsony dolgoknak sincsen egyike is magához illendő, s kívánandó mesterség nélkül, jó gondolattal szóllóké, s az nagy gondos dolgokban tévölygőké. Állapotjának s természetinek mivoltával, s illendőségével is érteti s érezteti penig az írásnak főfolyássa velünk, hogy sok dolgok értelméből buzogdogálló mesterség kívántatik természeti állapatjának bizonyíttásához, s vérével s levével bővelkedő ép egészségének mutogatásához. Amely egészsége és épsége tapasztaltatására s ösmertetésére ilyen jeleket adogat s mutogat az ékesírásnak főmestere, s valóságos apja, Cicero előkbe: Az a javallandó és magasztalandó, ép és egész írásfolyás, akiben semmi

[28] Sokat járt el és intézkedett.
[29] Hozzájárulásommal előmozdíthattam volna.

hiálló, hézagos üresség, semmi ízetlen dísztelenség, semmi farka vágott kurtaság, semmi sugorodott lábú sántaság, semmi szükségtelen partjai kívől folyamodott csacsogó csalcsapság sincsen, úgymond. Tanít emellett arra is, hogy írásunkat igen száraz ösztövérségétől és nedvességétől levétől s vérétől fogyatkozott betegeskedő lankadozássától is oltalmazzuk intvén, hogy: Ha szinte igen bővelkedő nem lehet is írásunknak tagja s állapatja, de szükséges, hogy némünemű nedvességgel, s leve legyen, úgy hogy ha ama derekas vastag erőbeli nem lehet is, hogy így szóljak, épséges egészségő legyen.

Érthetvén annakokáért jó részént, csak szintén ezekből is alétom, Nagyságod minémő állapattal való készülettel kellessék az írássoknak forgattásában s gyarapításában való munkának mesterségét viseldegélni s bizonyítani azoknak, akik az írásoknak veteményi földeit irtogatják s egyengetik, szántogatják, ugarolják, kevergetik s vetegetik, hintegetik is gyümölcsöző magjaival. Jól cselekedte Nagyságod, hogy oly irtogató, szántogató, ugaroló, kevergető értelmes szemes személyt keresett s választott ennek a szép könyvnek tolmácsolásához s kifordétásához is Nagyságod, aki dicséretessen vihette s vitte ebbéli hivatalában való terhes fáradságát véghez.

Akarom, hogy illyen munkássa és órásmestere találkozott kerekei megindítására ennek a Fejedelmi Orának, kívántam is igen, hogy találkozhassék, noha kételkedem, találkozik-e, kinek táplálkozásából tapasztalom helyesnek s valóságosnak lenni Justus Lipsiusnak ím ez ékes darab íráskáját: Nincsen olly boldog szerencsés ország, aki minden szerencsés tudós elméket magába rekesszen, vagy rekkentsen, vagyon minden országnak és tartománynak olly tündöklő drágakövecskéje, aki villagó fénlésével tündököltesse s ragyakoztassa is honjabéli tudományát, s országát magával. Így az ő részéről ebbéli hivataljának eleget téve Prágay András uram, kívántatnék, hogy azok is felelhetnének hivataljoknak meg e szép Ora harangja hangjához való életek egyengetésével, akik szemek tekéntetit s fülöknek hallomásit éregeti, s ébregetheti csengése és pöcsögése. Fölötte vak, igen siket, nyelve megköttetett néma is lehet az, aki nem láthatja s hallhatja és vallhatja, hogy minden részében rubinos gyemántos élet ékesgető tanúságokat s tanácsokat nyújtogat, mutogat az elméknek. Olvassák is, dicsérik is sokan, de kevesen formálják s igazgatják ennek a Fejedelmi Orának serkengetésséhez életjeket; nem is öltözködnek azokban a lélek szépítő ruházatokban, kiket ez a könyv szabogat reájok; avagy annak a szép illatú balsamumnak kenetével sem kenyegethetik testeket, akit ezen könyvnek szivárkoztatásából kenyegethetnének illatoztatásokkal magokra. Ugyanis: Ez könyvbeli olvasáshoz oly haszonhozó munkálkodás kívántatnék, hogy ez innen gyűjtögethető ambra, pézsma, balsamum kenetnek gyönyörűséges illatját s mindennémő fűszerszámoknak velős gyomorerősítő használatját szagát a közöttök sétikáló s járdogáló személy, maga is szagolhatná s másokkal is szagoltathatná mindenkor magában. De héjában, aki szerecsen, ugyan szerecsen az, annyi szappant nem vesztegethetnek mosogathatnak reája, hogy feketesége fejérséggé változzék bőrinek, s csak úgy is ragadnak s akadnak ez könyv intési, tanítási, oktatási szívébe, elméjébe, mint a tövis, a bojtorján és a csipke ragadhat, akadhat az igen megaszott száraz tökben. Ahol a csacsogó szajkó, terecselő szarka, szökdöcsölő cinege, ugrácoló buja veréb természetű vicgapurdi[30] asszonnyok szájába zabolát vetegető s életek dorgáló feddő íráshelyek fordulhatnak ez könyvnek rendiben elő, leginkább mindenek csak azokot tudják az helyeket, s asszonyok természetiben való fakadékokot, szemölcsöket, nyelvek esporja[31] hegyével feszegetni, mintha a feszegetőknek is nem volna elégséges sóbálványok eleikbe ott gördítve, akik nyelveknek megveszett ízi helyére hozással nyalogathatnának, s hintegethetnének is természet veszketegét, s rihedt erkölcsöknek terjedező fenéjét a porával mind császárok, királyok, zászlós urak, papi rendek, hadakozó állapatbéli vezérek hadnagyok, kereskedő emberek, nagy asszonyok, nemes és közrendbéli asszonyállatok, özvegyek, attyák, anyák, fiak, leányok, szolgák és szolgálók, dajkák, orvosok, tanító mesterek, vének, ifjak, serdülő inasok és egyebek érthetik s vehetik eszekben, hogy ez a szép Fejedelmi Ora kocogdogál nékik minden illetlenségeknek távoztatásával hivataljokban igazán és kelletiképpen való

[30] Könnyelmű
[31] Talán: kardja

eljárásokra. Csakhogy akadályt nagyot látok ennek a drága Orának sok szép hasznai gátolására s fojtogatására, a sok trágár, borbolond, csapza, nyalka, rusnyabeszédő ocsmán dolgok cselekedő fajtalanoknak, bordélyoskodóknak eláradássából, szaporodássából, országunkban torlódnia, kikkel mind fejedelmi s mind úri paloták, udvarok igen megrakodtak. Kivántatnék bizony, hogy Marcus Aurelius császár feltámadna, s mint Rómát, hogy császárságának idejében repurgálta, megsöprötte, s kitisztította volt éltébe, efféle szemet embereknek elsokasodott gazzábul, s szaporodásábul tisztítaná, söprené ez mi romlott hazánk darab részecskéjét is, melyből relegáltatná, számkivettetné, oszlatná a tengeri szigetekre onnan való soha meg nem térésekkel efféle csintalan, keresztyénség undokétő, emberi emberséget zavarító, tisztesség s böcsület ocsmányító, Isten parancsolatjait rontó s ő szent felségének tűrő szenvedő szent természetit bosszontó, minden virtusokat, s jámbor erkölcsöket talpokkal tapodó, disznólkodásban merült heveredett embereket, akik országunknak visszafordult állapatjával olly böcsben tartatnak, olly előző állapottal vadnak, mind urak asztalához való telepedésekkel tanácskozásokban, mulatkozásokban, társolkodásokban, nyájaskodásokban való részessedésekkel, hogy ha fontolásra a jámborságnak s az latorságnak s az illendőségnek az illetlenségnek vetődni akárki is megarányozhatná, hogy a latorság, csapzaság, s az illetlenség is nyomja mindenütt el a jámborságot, s az illendőséget, úgy hogy a jámborság egy fontnyi sem lehetett, ahol sok mázsányinak lölletik a latorság. Ahol így vagyon penig a dolog, ott bizony ennek a Fejedelmi Orának avval a haszonnal való tekénteti s böcsületi igen hibáltatik, fojtogattatik, amely böcsületinek és tekéntetinek jó szavú harangja csörögdögéléséből származható sok hasznokért, minden rendek között áradazni s nevekedni kívántatnék. De kit tegyünk itt vétkessé, ki ád a férges erkölcsű moslék emberek szeretetiből, s böcsületiből okot ennek az órának böcstelenségre s mindnyájunk kárával való haszontalanságára is? Nemde nem azok-é, akik udvarokat, palotájokat, ebédelő vacsoráló házakat, tanácskozó kamarájokat is nyitogatják néki, akik nevelik, hizlalják, csókolgatják, nyallák, kenik, fenik, skárlátozzák, gránátozzák, ajándékozzák, minden kedves javokkal őket, sőt formálják, igazgatják, mérik, szabják, egyengetik bordélyoskodó rosz magokviseléséhez, semmire köllő avass erkölcsökhöz is magok viselések s természetjek görcsösségét. Gondolhatjuk-é efféléknek viselését, házokot asztalokat érdemes böcsületivel ékesítheti-é ez a fejedelmi drágakövekkel, gyöngyökkel ékesített Ora? Nem gyöngy hanem árpaszem köll a kakasnak. Bikk és töllymak (hogy valami dögösbet ne mondjak) a disznónak. Most írogatok, raggatok Nagyságos Uram egy Satyrás dorgáló feddő írást (25) a nem udvari udvariság ellen, amely nem udvari udvariság a virtusnak háta megé vettetett gyaláztatássából, tövéből, gyökeréből való kifordétásából gyarapodik Országunkban, intvén abban az írásomban az elöljáróinkat, hogy a dögösült erkölcsű, csapza, gözöngúz, cselefendi természetű, nadályforma és termetű, keskeny hajokat orrok tövére nyújtakoztató, deli, hegyke, dicsegető, rusnya beszédő, trágár, szemtelen, nyelves embereket gyomlálhassák, irtogassák udvarokból hátok megé, házokat üresítsék tűlök, a jámborságot, keresztyénséget, virtusokat, jó erkölcsöket plántálgatván, nevelvén, gyarapítván, magok böcsületivel helyettek. Abban az írásomban magyarázom ím ez Verseket, akik méltók, hogy minden házakban felszegeztessenek, minden emberek előtt is tartassanak úgy, hogy kinek kinek szívében elméjében is plántáltassanak: A rossz gonosz erkölcsöknek pestises lehelete, ha széllyel fulalhatja is magát, dögöt hoz magával beléd, ha ölelve szorít is magához, mirigyesít. Viselj gondot azért ellenek, hogy valami módon magokhoz való édesgetésekkel kecsegdegeltető viszketést, tőlök való sértegetésedet ne hozzanak beléd. Amely tőlök való fertelmezésedet úgy távoztathatod magadtól el, ha távol kerülöd nem kedveléseddel őket. Ugyanis peniglen ha a gonosz erkölcsöket nem gyűlöljük, nem szeretjük, sem szerethetjük a jókat (26)

ILLÉSHÁZY ISTVÁN

Ferendum et sperandum

1. Forog a szerencse, mit bízunk őbenne, semmiben nem állandó,
Csak ideig kedvez, tündöklő iveghez[1] mindenekben hasonló,
Ki minthogy eltörik, így ő is változik s állapatja romlandó.

2. E világi sok kincs, melyben semmi jó nincs, múlhatik szerencsétül,
Tündöklő uraság, tisztbéli méltóság függ ennek erejétül,
Ha megszűnik kedve, küld idegen földre régi lakóhelyétül.

3. Rólam vehet ebből, mint egy szép tükörből, magának minden példát,
Mert amint rám osztá, tőlem úgy elfosztá szerencse adományát,
Ki kedvemre éltem, kell immár szenvednem, számkivetésnek kínját.

4. E rossz család világ, ki merő hamisság, engemet jaj mint veszte,
Mint halat horogra, úgy csala sok búra hízelkedő beszéde,
Étkével táplála, melyben rejtve vala iszonyú csalárd mérge.

5. Nem is kerülöm el, szentséges erkölccsel hízelkedő poharát,
Nem jutván eszemben, hogy Isten mindenben jelenti igazságát,
Amint sok jóm után, érzem immár nyilván Istenemnek ostorát.

6. De miért csudálom, Isten dolga tudom, hogy gonosz jóra fordul,
Vétkünket eltűri, de reánk is küldi büntetését ostorul,
Segítségét tőlünk rántja[2], ha nem térünk régi gonoszságunkból.

7. Úgy én bűneimért, Istenem engem sért, elhagyott és megútált,
Hatalmas emberek mindenütt üldöznek, ellenségem rám kiált,
Lesben megállanak, fejemnek akarnak szerezni szörnyű halált.

8. Mindentűl megváltam, egyedül maradtam, barátim elhadtanak,
Iszonyú kősziklák, erdők, széles puszták fejemet lappangatják,
Idegen emberek engem elkerülnek, magok hozzám sem adják.

9. Éljek-é, nem tudom, mert késik halálom, s kínaim nevekednek,
Kétségben essem-é s halált szerezzek-é nyomorodott fejemnek?
Azt sem mívelhetem, mert elveszti lelkem haragja Istenemnek.

10. Tűrnöm hát jobb lészen, mert még elől vészen Istenem szent fiáért,
Bűnöm elfelejti, pokolra sem veti lelkem, ki hozzá megtért,
Noha kereszt által keservesen próbál fertelmes életemért.

11. Szenvednem békével, magamat is ezzel biztatom mindenekben,
Többet én megváltóm szenvedett, jól tudom, idvösségemért testben,
Nem egyedül vagyok, földön ki nyomorgok, szenvedik ezt is többen.

[1] Üveghez
[2] Elvonja

12. Példáját sokaknak, igyefogyottaknak látom árva fejemen,
Mert szerencséjekben, számkivetésekben részes vagyok sokképpen,
Kedves lakóhelyem távoly lévén tőlem, jut eszemben keservem[3].

13. Éktelen kősziklák, mint fészek úgy állván, hazája Ulyssesnek[4],
Hosszú életénél, jó szerencséjénél tetszik lenni kedvesbnek,
Midőn azt óhajtja, hogy csak füstit lássa régi lakóhelyének.

14. Röpülő madarak ősszel ha távoznak, megjőnek ismét nyárban,
Úgy félelmes vadak, messze ha elfutnak, térnek szokott barlangban,
Csak egyedül nékem nem szabad megtérnem örömem hajlékában.

15. A tél mikor múlik, víg tavasz érkezik, föld mindenestül újul,
Levelekkel erdő, örvend a sík mező, virágokkal béburul,
Csak én szegény lélek, sírok és kesergek, mert örömem nem újul.

16. Nyughatatlan sok gond, ímé annyira ront, hogy nem soká megemészt,
Ha nem szánja lelkem, teremtő Istenem, sok bú s siralom elveszt,
Sőt én ellenségem csudálja, hogy engem az föld is el nem sillyeszt.

17. De megszán Istenem, s ennyi sok siralmim tudom jómra fordulnak,
Múlnak óhajtásim, noha most könyveim[5] szemeimből csordulnak,
Mint nap eső után, így bánatim után örömim megújulnak.

18. Véget ér, elhittem, az idő mindenben, bánatnak vége szakad,
Nagy erős kősziklák idővel romolnak, idővel tenger apad,
Így sok ínségimnek, számkivetésimnek idővel vége szakad.

19. Mikor a madarak fákon fészket raknak tavasszal zöld erdőben,
Béjárván sok földet, bujdosó fejemet megnyugotám egy völgyben,
Ezeket úgy szerzém, igyemet kesergém az ezerhatszáznégyben.

1604

ECSEDI BÁTHORY ISTVÁN

Meditációk

(részlet)

Tudom Úristen, hogy az én sok könyörgésim teelődben felhatoltanak, naponként fel is mennek, kiket bűnös, haszontalan férged, éjjel és nappal tehozzád küldök Uram, meg is hallgatod őket. Kik addig el nem távoznak előled, míg énnekem lelki, testi jókat azon az úton alá nem hoznak, azmely úton szent felségedhez, felséged által szent Atyádhoz felmen-

[3] Keservesen
[4] Odysseusnak
[5] Könnyeim

tenek szent lelkeddel egyetemben in unitate et trinitate[1]. Ez is énnálam szent segítséged által, tökéletes igaz hitben vagyon, mert az én veszedelmemnek nem örölsz, nem gyönyörködöl.

Könyörgök Uram ismeg mostan esedezvén siralmas szívvel lélekkel, lefüggesztett fővel, légy irgalmas, kegyelmes énnekem és az én megkeseredett nemzetemnek, hazámnak lelkönkben, testönkben. Bocsássad meg az mi éktelen bűneinket, kiváltképpen az enyéimet, és ne veszess el minket az mi nagy bűneinkért, ne hagyj kárhozatra jutnonk, se ellenségünk kezébe jutnonk és esnönk az te igaz ítíleted szerént.

Te isteni segítsíged velem lévén, teljes életemben kérek, zörgetek, importunuskodom[2] az te ajtódon, noha számtalan ezerszer vétkezem magam bekevervén, tékozló fiú vagyok, nincs mit tennem, tehozzád kazdag Istenhez, atyámhoz Uramhoz, kazdagsággal bővölködőhöz kell futnom, esedeznem kegyes gazdához, mert éhhel kell meghalnom, ha elhagysz Uram engemet; bizony Uram hozzád futok mind fogytig, mert jobbat Uram náladnál nem találok, nem is keresek segítséged által, mert vajon s hova futnék az megharagudt Istentől, hanem csak az megengeszteltetett Istenhez?

Ki mikor ellenséged volnék, Atya Úristen, szerettél engemet az te szerelmedben, tudom bizonnyal elunván engemet tőled Uram el nem vetsz, az te szerelmes kéncsedet menkoron jobbodon látván ülni és állani; az én testemben, által ökleltetvén oldalát, kezét, lábát megsebhetvén, szegezvén keresztfájához: kiben Uram kedved tölt és mindenekhez jó kedvvel vagy.

Oh én Uram, Jézus Krisztus, nyisd meg az én szívemet, lelkemet, elmémet, gondolatimat az te szent lelkeddel, az te szent kolcsoddal, megnyitván szent igíddel szent lelked által menj be oda: rekessz ki Uram onnan minden rútságokat és tégy engemet oly emberré, hogy énnálam teljes Szentháromság Isten örökké megmaradást tégy. Lelkemet szent lelkeddel megkenegetvén, Krisztus vérével Atya Isten megcorálván, rigálván[3], hogy gerjedezzen az én szegény szívem, lelkem repessen, ugráljon, ugrándozzék énbennem az te szent szerelmednek megolthatatlan tüzével, mely soha énbelőlem ki ne fogyjon, se aludjék.

Oh én uram Jésus Krisztus, te cselekedjél az te örök isteni hatalmaddal vég nélkül énbennem, ki oly hatalmas Isten valál még az Szent Szűznek megszenteltetett szent méhében is, hogy az Erzsébet asszonynak méhében is megrepestetted az te isteni vigasztaló erőddel az gyermek Szent Jánost az te precursor[4] hopmesteredet.

Végy be Uram oltalmad alá, aki bevöttél gondviselésed alá, serkenj fel kegyelmes Uram hozzám, rázz fel engem, költs fel az én bűnös mély álmomból, ládd-e Uram, régtől fogva mint vertegek[5], mely bűn álmomba hortyogván. Most is te vagy Uram nekem az én hív Istenem, s mindörökké is te leszesz: nem leszen Uram tenáladnál nekem több Istenem, de te segíts én hív Istenem, mindenekre adj erőt, oh én Jehova Istenem. Ódozd meg Uram az én szívemnek köteleit, kenegesd lelkemnek sebeit, vidámítsd elmémnek tömlöcös életét, formáld minden jóra gondolatimnak járását. Mert az szél, ahol akar, ott fú, honnan jő, hova megyen, nem tudjuk, így Uram csak tetőled vagyon az mennyből az mi újonnan való születésönk. Mint az szélnek erősségét, az árvíznek sebességét meg nem bírhatjuk, és az tenger habokat meg nem győzhetjük: így az én gondolatimnak, elmémnek habjait ez én erőmből semmiképen bizony meg nem bírhatom, meg sem tartóztathatom.

Úristen, te tudod, mert csak te vagy egyedöl az én jó és hív Istenem Uram, noha sokszor elestem és esem éltemben, mint ember, gyújts fel Uram mindvégiglen az én füstölgő csepőmet, és engem, romlott nádacskát ne törj össze, Uram. Hogy felségedet várhassam, zörgetőt, világos lámpással, szövétnekkel, olajom teáltalad béven legyen, minden üdőben megnyithassam ajtómat teneked, engedhessek és szeretettel bebocsáthassalak örök üdvösségemre.

Ültess le Uram engemet is érdemetlent, éhező eb kölykét, az melyhez leülteted az

[1] Egységben és háromságban
[2] Alkalmatlankodom
[3] Meggyógyítván, rendbeszedvén
[4] Előfutár
[5] Vergődöm

napkelettől fogva napnyugatig valókat, Ábrahámmal, Izsákkal, Jákobbal leültetsz az te szent országodban az te asztalodhoz, ez helybe Uram nekem testi jók nem kellenek. Add meg Uram illyen szeretettel való kérésimet, kit szívemből lelkemből bocsáttam tehozzád, melyben nem annyira testemért, mint lelkemért esedezem, kiáltok, ne űzzél engem reád futót, ne vessél előled nyomorék szegényt, mert az tehozzád menőt, te Uram, ki nem veted. Hogy téged minden keresztyének dicsérjenek, én is áldhassam szent nevedet, hogy mi velönk tűrsz minden szükséginkben, mi hív Istenünk, urunk. Mert csak te vagy Uram az én kőváram, Istenem, oltalmám, kiben minden üdőbe bízom és reménlek én Istenem teáltalad.

1603–1605

BOCATIUS JÁNOS

Hadaknak iszonytató dúlásukról

(In horrendas militum exsecrationes)

Üdvötadó Krisztust, ó, mért vered újra meg újra,
  nép, ki keresztje jelét csak bitorul viseled!
Hát csoda, hogyha a föld megnyílna alattad azonnal
  és a tüzes villám verne pokolra alá?
Nem teszi ezt a török, de te Istenedet bizony egyre
  káromlod rútul, jaj, te dög, ó, nyomorult!
Császárunk, óvj meg, birodalmi királyok, elég volt:
  mindünket s mindent, mert ez a szenny elemészt!

Geréb László fordítása

Kedves a háború azoknak, akik nem ismerik

(Dulce bellum inexpertis)

Vonzhat a háboruzás sokakat, kik a hadviselésben
  nem jártak soha még karddal az oldalukon.
Ám aki éhen-szomjan táborozott; kit a hőség
  és fagy kínja gyötört, az fut a harcok elől.

Tóth István fordítása

Nagyszombat városán átutazóban

1592-ben

(Per Tyrnaviam iter faciens)

Nagyszombat, te dicső, hol Zsámboky jött a világra,
úgy nézlek, mint ős Róma nemes falait:
már is ez egy fiadért ismernek a messze világon;
szülj ezután is még ily csoda férfiakat!

Geréb László fordítása

Azokra a költőkre, akik rosszindulatúan írnak a magyar népről

(In poetas de gente Hungarica sinistre scribentes)

Barbár nép a magyar, mondod, nagy hírü Sabínus[1],
durva fölöttébb, s ezt úntalan emlegeted.
S Lottichius Péter[2], te is azt fujod egyre – bocsáss meg! –
mily vad a pannon nép, mennyire nyers, darabos.
És ti, kiműveltebb teuton költők is, akikre
tán a reánk szórt sok rágalom érve hatott,
lám, a szegény hun népről úgy írtok nem is egyszer,
mint mely az emberiség szégyene, alja csupán.
Rég hittem nekik én! De ma nem hihetek, lehetetlen,
mert a panón földről mit se tud itt e csapat.
Germán hűséggel számolnál róla be, másképp
érezvén, teuton, tellne csak életed itt!
Míg te oroszlán vagy békében, s birka a harcban,
békés otthon e nép, s hadba vonulva szilaj.

Muraközy Gyula fordítása

A részeg katonára, aki ölében ringyót dédelget

(In militem ebrium et meretriculam in sinu foventem)

Egykor a részegség lett nagy Macedónia veszte,
tán csoda, hogy ma e csúf baj teszi tönkre hazánk?
Egykor a rút bujaság lett Trója s Frígia veszte,
tán csoda, hogy ma e csúf baj teszi tönkre hazánk?
Itt poharakkal küzd katonánk, s már szinte halálra
fojtják őt ölelő, lágy, cupidói karok.
Szörnyü! Az ellen kell itt harcolnunk, kinek ádáz
vad geta ellen elől kellene küzdenie!

Muraközy Gyula fordítása

[1] Georg Schüler (1508–60) latinul író német költő
[2] Petrus Lotichius (1528–60) német humanista költő

Barátok, Bocatius sirjára ezt irjátok, ha megérdemli

(Amici, Bocatio tumulo, si meretur hoc superaddite)

Itt a Bocatius földbe elásott csontjai vannak:
vonzódott az Ige és a Poézis iránt.

Tóth István fordítása

1599

Öt év börtönben

(Olympias carceraria)

(részlet)

Második szakasz, avagy az 1607. esztendő

Győztél, mert a hazád meg a becsvágy volt teelőtted

Amiként a Sátán engedélyt kapott az ég urától a végtelen türelmű Jób megkínzására, ugyanúgy az én ördögöm is kijárta a föld uránál azt a lehetőséget, hogy kénye-kedvére azt tehesse velem, amit csak akar. Ez a Mezentius[3] ugyanis az udvari patrónusaira támaszkodva cinkostársai segítségével és hazug panasz-jelentéseivel személyemet olyannyira gyűlöletessé tette az udvarban, hogy könnyűszerrel elérte azt is, hogy ügyemben ő legyen a vádló, az ellenem idézett tanú és Rhadamantus is[4], azaz a bíró; pedig mindenki tudta erről a bűnök ültetőjéről és ápolójáról, hogy a magyarországi nagy tűzvésznek ő volt az előidézője, és hogy az udvarnál csak azért tudta mindezt elérni, mert a császár nagyon haragudott a magyarokra, és a magyar nemzetért vagy értem még csak egy mukkot sem mert mondani senki. De hogy ennek a hármasságnak mekkora jelentősége volt, azt minden közepes ítélettel rendelkező ember beláthatja. Dávid ezt a választási lehetőséget állította maga elé: inkább az Úr kezébe kerülni, mint az ellenségébe. És hányszor imádkozott, hogy ne adassék a gonosz ellenség kezébe. És Szent Jeremiás próféta is, miután megverték a börtönben, így kesereg könnyezve: olyan kézbe adott engem az Úr, melyből nem tudok szabadulni. Hogy azonban a keresztem minél különlegesebb, szabadulásom pedig minél dicsőségesebb legyen, az égi bölcsességnek úgy tetszett, hogy előbb a pokol mélyére taszít engem, és a Megváltóm szenvedéseiből is ki kell vennem a részemet: mert ez a szentek béketűrése és hite (Apok. 13, 10). Jóllehet Lucifer az általa megtámadott Istentől vereséget szenvedett és az égből kitaszíttatott, mégsem szűnt meg a küzdelmet folytatni, és Ádámon, a mi ősszülőnkön keresztül igyekezett rosszat tenni az egész emberi nemnek. Így volt ez Belgioiosóval is, amikor a saját mennyországából kitaszították. Amiként az a bizonyos tirannus[5] azt kívánta, hogy bárcsak egy feje volna a római népnek, hogy annál könnyebben és egyetlen csapással lefejezhessen mindenkit, ezt kívánta ő is, úgy vélvén, hogy az egész nemzet ügye énbennem összpontosul. Jelenlétem rendkívüli módon fellobbantotta lelkében a bosszúvágyat, s úgy viselkedett, mint egy megveszett kutya, amely nem az embert, hanem a feléje dobott botot és követ marja-harapja, és ezekre önti ki epéjének minden haragját.

Január hónap elején megjelent nálam Barbiano, az én legesküdtebb ellenségem (de ugyanúgy gyűlölte a magyar nemzetet is!), maga mellé véve még két komédiástársát is: az

[3] Kegyetlenségéről híres etruszk vezér (itt: Belgioioso)
[4] Az Alvilág egyik bírája
[5] Caligula római császár

egyik a fentebb említett doktor Pick volt, a másik meg doktor Pissnitz Henrik (1), a hitvány cseh kancellár volt, aki az evangélikus keresztények üldözésében még a dühöngő Saulon is túltett. Kijelentették, hogy a császár küldte őket, aki most a pestis miatt nem tartózkodik Prágában. A félelmes és harcias arcuk főleg azzal fejezte ki nagy méltóságukat, hogy csak oldalvást, a szemük sarkából tekintettek rám. Jövetelük célja az, hogy egyszer s mindenkorra megtudják a magyarországi nagy felkelés és váratlan lázadás keletkezését és okát, mivelhogy én mindenről tudok; egyszersmind leplezzem le és tárjam fel őszintén, hogy milyen úton-módon lehetne a megromlott magyar helyzeten javítani és mindent a régi állapotába visszaállítani. Ha igazán és őszintén fogok beszélni – merthogy eddig még sem őszintén, sem igazán nem beszéltem –, akkor a bűnös dolgaimra bocsánat, rám pedig a császár kegye vár; de ha nem így fogok beszélni, akkor a legszörnyűbb gyötrelmekre és kínzásokra lehetek elkészülve – fenyegettek. Egyszersmind előhúznak és felolvasnak egy császári pecsétes levelet, mely teljes felhatalmazást ad nekik, hogy eljárjanak ellenem, s mint felségsértés bűnével vádolt lázadóval tehetnek, amit akarnak.

Amikor ezeket végighallgattam, eszembe jutott egy előző éjszakai látomásom és annak valóságos hangja (mert nem aludtam és nem is álmodtam): Ma cselekedj férfiasan, mondj igazat. Az igazságot nem lehet elnyomni, az igazság elnyeri jutalmát. Cselekedj ma bátran! Legfőbb ellenfelem jelenlététől egyáltalán nem ijedtem meg, és még mondtam is: örülök, hogy felvirradt ez a nap; jóllehet mindenki más – joggal – tiltakozással és kifogással élt volna, hogy teljesen jogellenes, ha egy haragosa biztosi szerepet tölt be. Elkezdem hát, emlékezve a kimondhatatlan fájdalomra: mi indította a hajdúkat annak a bűnös tettnek[6] a vállalására; mi szorította rá Bocskait, hogy fegyvert fogjon; mi kényszerítette rá a kassaiakat, hogy a jelenlevő gróf urat kizárják; mi késztette az országgyűléseket és megyegyűléseket, hogy minden effélébe beleegyezzenek. Míg én ezeket latin nyelven és részletesen elsoroltam, Pick doktor pedig lejegyezte, Barbiano olaszul – mert ők hárman egymás között csak olasz nyelven tárgyaltak meg egyes tételeket –, nagy hangos és egy bohóchoz illő taglejtéssel mindent visszautasított. Közben hol az ingét tépte, hol a mellényét szakította szét, hol meg a körmeit rágva esküdözött Jézusra, Máriára és valamennyi szentre, hogy mindaz, amit én mondok, szemenszedett hazugság. Őrjöngésében nemegyszer azt is ordította – kirántva tőrét –, hogy leszúr engem, és ezt meg is tette volna, ha a másik kettő meg nem akadályozta volna. Én pedig állhatatosan ismételgettem újra meg újra – ugyanazt. Erre aztán előugrott a dühöngő Aiax[7]. Ide azt a két kínvallató létrát – hörögte –, ide azt a két vallatógépet is! Az egyiken kínozzátok meg ezt az árulót, a másikon engem! S máris kezdte levetni mellényét, majd ezzel jelt adva előhívta cinkostársait, akik e célra már oda voltak rejtve a sötét zugokba, és nekigyürkőztek a munkának. Szolgák – mondta nekik dühösen –, rajta, kínozzatok meg engem, feszítsetek ki, de velem együtt ezt is! Társai azonban lebeszélték erről és félrevonták őt. Így aztán csak engem ragadott meg, először a hajamat és a szakállamat, aztán lelökött a földre, majd kiadta a parancsot: tüzet, kötelet. Parancsait teljesítik, mint a kutyák a nyúlra, úgy rohantak rám; és miként a medve szokta karmaival lenyúzni a fetrengő vadász bőrét, úgy tépték le rólam rongyos ruháimat, mivel akadályozták őket a munkában. Közben én úgy láttam, hogy Pick doktornak a helyzet iszonyú volta miatt eleredtek a könnyei, az erőszak ellen azonban hiába tiltakoztam, hiába emelgettem hosszú nyakamat könyörögve, hogy azt vágassa le és elégedjék meg ennyivel. Már köldökig meztelen voltam, kezeimet a hátam mögött összekötözték. Barbiano tartotta az odahozott létrát, majd odaállította, ahova dühe szerint jónak látta. A hátul összekötözött kezeimnél fogva fölrántanak a magasba, lógok. Összekötik lábaimat is, csupasz lábszáraim között átdugnak egy farudat, a hosszú rúd egyik végét a hátam mögött odakötik valamihez. Barbiano egyik szolgája teljes testsúlyával rádől a dorong elülső részére, és igyekszik a földre nyomni, a másik szolga pedig több összekötött és meggyújtott gyertyával ott égetisütögeti testemet, ahol Barbiano mutatja neki. Miután így alkalmassá tettek a vallatásra, nem kértek tőlem mást, csak azt mondjam meg, kik voltak a lázadás szervezői, mik voltak

[6] Azaz a lázadásnak

[7] Vitéz görög harcos Trója ostrománál

a lázadás okai, és hogyan tudná a császár visszaszerezni Magyarországot. Ez azonban merő ürügy volt, mert ezzel az aljas tettével ő semmi mást nem akart, mint ellenséges érzületét rajtam kitölteni. Vigyék el a kínzóeszközöket, kértem, adjanak nekem tollat és papírt, és az elkövetkező éjjelen én mindent pontosan le fogok írni. Teljesítik kérésem. Adnak tíz nagy alakú papírlapot, a gyertyák meg már itt vannak. Térdre borulva szívem legmélyéből kérem az Istent, sugalmazzon nekem fentről érveket, Szentlelke által diktálja le nekem azt, amit írnom kell, s ha az igazságért még továbbra is szenvednem kell, tegyen engem olyan bátorrá, mint az egykori mártírokat, hiszen e nagy ártatlanságomban ő az én tanácsadóm, ő a tudója a rettenetes kegyetlenségnek és hallatlan önkénynek, és ő az, aki lát is mindent. Hirtelen új indulatot érzek a szívemben, és már tudom, hogy azt fogom írni, amit Isten sugalmaz. Leülök, hogy leírjam ugyanazokat, amiket már ugyanazokról elmondtam. Úgy vagyok én is, mint az apostol: képtelen vagyok az igazság ellenében cselekedni, csak az igazságért. Amit a tegnapi nap vallatás előtt és vallatás alatt kicsikart belőlem, s amit szóban bővebben és nagyobb gúnnyal elmondtam, azt a bűnt mind erre az olasz ördögre, a császáriak rossz tanácsaira és a katonák garázdálkodására hárítottam, egyúttal rámutatva arra is, hogy milyen módon, milyen feltételek mellett lehetne visszaállítani a nyugalmat. Elsősorban a vallásszabadságot kell megengedni az országban, a templomot vissza kell adni a kassaiaknak. Bocskainak és katonáinak át kell engedni az erdélyi fejedelemséget és a tiszántúli birtokokat; a hajdúkat részint várakban kell elhelyezni, részint pedig ajándékokkal és adományokkal megbékíteni; továbbá szabad letelepülési helyet kell kijelölni nekik. Generálisokat és tiszteket csak a magyarok közül kell kinevezni, Magyarország teljhatalmú kormányzójául magyart kell választani; kamarákban a püspökök nem kaphatnak tisztséget. A jezsuitákat ki kell űzni, a káptalanok mellőzendők, és mindezekre vonatkozólag megfelelő biztosítékot kell adni. A királyi koronát Magyarország területén kell őrizni. A törökkel békét kell kötni.

1606–10 *Csonka Ferenc fordítása*

PETKI JÁNOS

Az Virtusnak és Voluptasnak egymással való vetekedések

(részlet)

140. Erdélyi iffiak én ezt nektek írám,
Kikkel mind egy vízen hajókázik sajkám,
Legyen ebben bátor[1] Istenem én bírám,
Jót kévánván nektek, vettem erre pennám.

141. Paedaretus szívvel talám nem lehetnék, (1)
De vele mind együtt én annak örülnék,
Hazánknak szolgálni híven ha kelletnék,
Jobbat háromszázat magamnál találnék.

142. Avagy közöttetek bár csak számost látnék,
Ki Virtus házában lakni kévánkoznék,
Szoros ösvényire hágni igyekeznék.
Én romlott hazámmal többet vigadhatnék.

[1] Ámbár

143. De nem kérkedhetik Erdély fiaival,
Mint görög szép Spárta édes magzatival,
Noha megkerítvén nem volt az kőfallal,
De kőfalnál erősb volt jó polgárival. (2)

144. Ott az anyák szültek csak szép hazájoknak,
Melyért fiok hadban ha veszett, vigadtak,
Hogy méltó magzatot neveltek Spártának,
De kenyere nem volt köztök az tunyáknak.

145. Itt hazánkért bátor senki meg ne haljon,
Közönséges jóért neki csak jót adjon,
Romlott tagaira oly írat[2] ragasszon,
Kivel rút halálos sebe ne újuljon.

146. De talám ilyen is, nincsen tíz közöttünk,
Ha kit penig támaszt vérünkből Istenünk,
Érdemlett Virtusa viseli előttünk,
Ördögnél is inkább arra irigykedünk.

147. Sem éjjel, sem nappal addég nem nyughatunk,
Átokkal, méreggel, vassal rajta vagyunk,
Hamis árulással utána ballagunk,
Mígnem farkasoktól szaggattatik juhunk.

148. Mely nagy gonoszságnak okát ha keresed:
Neveléstől vagyon, jól eszedben veszed,
Resten, tunyán nő fel köztünk jó nemzeted,
Nem különb baromnál régi nemes véred.

149. Szép tudománytól fut, munkát fel nem veszen,
Nem tanul, azt mondja, mert pappá nem leszen,
Katonának sem jó, hogy hírt-nevet vegyen,
Szerencse próbálni Kolozsvárra megyen.

150. Mikor penig látja jámbor atyafiát,
Kiben az szép Virtus mutatja virágát,
Irigyli, hogy ő nem éri bódogságát,
Gyűlőségből rontja ezért állapatját.

151. Rút tunya bagolynak tudod ő szokását,
Csak egérrel tartja minden barátságát,
Nem kedveli társul sólyomnak szép fiát,
Naptól fut, csak éjnek szereti homályát.

152. Elein az ifjak nem így élnek vala,
Mert én is régenten voltam Korinthusba, (3)
Mentenek nagy messze idegen országba,
Csak hogy erkölcseket szoktatnám Virtusra

[2] Írt, orvosságot

153. Scithiai vadságot tőlök ott lerakták,
Az szép tudománynak ajtaját kinyitták[3],
Bőröket, mint kígyó, azzal újították,
Édes hazájoknak magokat áldozták

154. Elméjekben szállott isteni bölcsesség,
Mind elmarad tőlök az undok kevélység,
Rágalmazat[4], vadság, gyűlőség, irigység,
Csak jót hagyott nálok virtusi ékesség

155. Most mihelt serdülhet, jószágát eladja,
Sokáig az árát ládában nem hagyja,
Hogy láda fenekén rozsda meg ne fogja,
Hanem míg benne tart, erre leszen gondja

156. Köntösének bársony legelső arája,
Sok aranygomb annak grádicsos trágyája,
Arany, boglár, sok gyöngy neki bokrétája,
Víg tánc városokban, szép asszony mátkája

157. Egykor megtekinti: hát üres erszénye,
Nincs otthon is semmi, másnak szánt ekéje,
Bársony köntös semmit nem főzet ebédre,
Péter bíró elkölt, nincs sohul reménye. (4)

158. Akarmint kérkedjék ottan eleivel,
Nagy báróságának hírével-nevével,
Ha drága szép virtus nincsen elméjével,
Elcsúsz urasága mind együtt pénzével

159. Lészen nemzetének ő csak gyalázatja,
Megismerszik, hogy volt csak Voluptas rabja,
Mit munka s vér által keresett jó atyja,
Azt buján költötte rossz tékozló fia

160. Nemes születését bár ilyen ne hányja,
Mert csak annyit teszen, ha magát gondolja,
Mintha oroszlánnak szamár lenne fia,
Vagy nagy elefántnak rút majom magzatja

161. Azért ha ki akar jóra igyekezni,
Szép Virtus beszédét híven kell fogadni,
Munkával életet szükség jobbítani,
Bujaság restségtől magát el kell vonni

162. Kicsin birodalmok így löttenek naggyá,
Nyomorult nemzetből nagy sokan királlyá,
Porból emeltettek koldusok urakká,
Virtus útján járván löttenek bódoggá

[3] Kinyitották
[4] Rágalmazás

163. Fényes nap világa nincs melegség nélkül,
Intésem sem leszen jóknak gyümölcs nélkül,
De az tunya szamár rest sarkantyú nélkül,
Tudom, hogy ellehet bársony nyereg nélkül

164. Mely álomból szükség mindnyájan serkennünk,
Magunkért, hazánkért jóra igyekeznünk,
Vigyázva találván megáld mi Istenünk,
Világon is marad így jó hírünk-nevünk

165. Az ki ez verseket magyarul fordítá,
Szerelmes hazáját kesergé, siratá,
Fiainak reá keves gondját látá,
Nagyobb nyavalyától félti, s ezért szánā

166. Ezerhatszáz és nyolc bolygó esztendőben,
Hogy magyar korona németnek fejében,
Pozsomban tételték magyarok földöben,
Mátyás király lőn, ezt úgy írák Erdélyben. (5)

1610

FILICZKI JÁNOS

Magyarország

(Hungária)

Fölségem hova tűnt? Hova tűnt el a régi dicsőség?
Mennyire elzúzott sorsom s a haragja az Úrnak!
Megbámult azelőtt a világ, úrnője ki voltam
s hányavetik falait győztes kézzel leigáztam.
Trónom- s földemből mostan magam is kivetődtem
s ájultan heverek; fegyver pusztítja ki népem,
görnyedezik más rész ellenséges rabigában.
Mégse zokoghatok én eleget, mert tiltja a Végzet:
Ennyi csapást méltón elgyászolnom lehetetlen!

1614 *Geréb László fordítása*

ISMERETLEN SZERZŐ

Pöngését koboznak...

Pöngését koboznak gyakran ha te hallod,
Minden vígságodat elmulatni látod,
Gyönyörűségedet szomorúságra fordítod,
Szép száraz szemedet könyvezésre hozod.

Nem korcsmához való koboznak pöngése,
Sem tánchoz nem való gyönyörű zengése,
Mert hozatik tőle elme gyötrődése,
Bujdosó elmének gondban törődése.

Hárfa, lant zengése gyönyörűséget hoz,
Hegedűnek hangja lakodalom házhoz,
Síp szónak az szava, jó az ser korcsmához;
De koboz pengése elme törődést hoz.

Regal[1] és orgona, díszes templomokban,
Mikoron dicsérik Istent ének szókban,
Puzan és hortista[2] az éneklő karban:
Koboz igen illik katonák karjaiban.

1620–1638 között

PATAKI FÜSÜS JÁNOS

Királyoknak tüköre

(részlet)

Dedikáló levél az Felséges Bethlen Gábornak

Inkább kévántatik azért, hogy az mi nyelvünköt, amennyire lehetséges, írásunkkal ékesítsük. Én is ezt előttem viselvén, az magyar nyelvet megtartottam, hogy ez könyvecske mindenektől, minden részeiben megértessék, és hogy az uralkodóknak szüvekben gyümölcsöt is hozhasson, kiket alázatosan kérek, hogy ahol buzgóságosban, mint netalántán kévántatnék, szólok, nem tudatlan esztelenségemnek, magam feledékenységének, s amint ez világiak ítílhetnék, magam felfuvalkodásának, hanem inkább emberi indulatomnak, az igazsághoz való szeretetemnek, és minden rendbéli emberek felől az igaznak kimondásában való egyenlő ítíletemnek tulajdonítsák.

[1] Kis orgona nyelvsípokkal
[2] Kürtfajták

Szintén úgy tartozom én (tudom, hogy el sem kell hallgatni, gyengén is kell az nagy renden valókkal bánni) az nagy méltóságúnak, mint szintén az alávaló állapotú embernek, az igaznak kimondásával. Nem lehet ebben személyválogatás. Az igazmondás pediglen nem keményen való traktálás. Ha valahol azért némelyek kemény igiknek tetszenek, arról bocsánatot kérek, és ha mi egyéb fogyatkozások (mely nélkül egy könyv sincsen), ez könyvben találtatnak, mindazok igaz atyafiúi szeretetnek palástjával, hogy befedeztessenek, mindenkitől keresztyéni módon, kévánom.

Ezeknek utána az Atyaisten Felséged királyságának eleit tegye szerencséssé, közepit boldoggá, végét és kimenetelit idvösségessé. És az ő nagy nevének dücsőségéért, sok esztendőkig, kedves udvara népével, és minden hozzátartozókkal egyetemben jó egészségben éltesse. Szent lelkének általa az országnak oltalmazására igyenesen vezérelje, fiáért, az Úr Jézus Krisztusért, valóban kévánom. Úgy légyen! Írattatott az utolsó időnek 1622. esztendejében, Idibus Octobris[1].

Királyi Felségednek alázatos szolgája
Pataki Füsüs János
az kegyelemnek prédikátora.

I.
Az serénységről

Elég eddig az szorgalmatosságról, következik rendszerént az hadi jóságos cselekedeteknek harmadik kívánsága, az királynak valamely dolognak véghezvitelében való serénysége, mely nem egyéb, hanem buzgó indulatja és hazájához való szereteti, melytől kényszeríttettik, hogy országának békességiért és megmaradásáért szorgalmatosan vigyázzon. Ez a foglalatosság országlásának harmadik fundamentuma, kit hyacinthusnak hívok. Mert az hyacinthus (1), akiktől viseltetik, azokat bátorságossá teszi a mennyütő kőnek félelmétől, és nem rettegteti meg azokat is az döghaláltól, akik dögletes helyen lakoznak. Így az serénység avagy hazájához való buzgóság, az ellenségnek pusztító mennyütő kövétől, és még azokat is az erőszakkal való haláltól megoltalmazza, kiknek halálok felől dögletes tanácskozásokat tésznek. Igen kívántatik tehát ez a fáradságos foglalatosság az királyban, mint Senecanak is értelme tartja, midőn imígyen szól: Omnium domos illius vigilia defendat, omnium otium illius labor, omnium deliciae illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Az királyoknak vigyázása mindeneknek házokat megoltalmazza, munkájával mindeneknek tunya hivalkodásokat, szorgalmatosságával mindeneknek henyéléseket. Plutarchus Epaminondas felől mondja, midőn a Thebanum-béliek tobzódásának és egyéb hívságos nyájasságoknak adták volna magokat, csak egyedül kerülte az kerítést, mondván: Én józan vagyok és vigyázok, hogy szabad légyen más részegeknek aludni. Mintha mondotta volna:

Non licet integram noctem dormire regentem:
Imperio populos, & agentem pectore curas.

Nem szabad annak, aki az népet igazgatja, és az ő elméjében gondokat hány-vet, egész éjjel virradtig aludni. Innet mondotta Vespasianus: Imperatorem stantem debere mori: hogy az Imperatornak fennállva kellene meghalni. Ugyanazon Epaminondas, mikor az strázsát kerülné, és egy vitézt alva talált volna, általverte, és mikor mások feddenék az nagy kegyetlenségéről, azt felelte: Talem cum reliqui, qualem inveni. Idest, dormientem. Úgy hagytam őtet, amint találtam. Azaz aluva. Iulius császár, nagy Alexander és Iulianus imperator[2], az napot hadakozásban eltöltvén, az éjszakát három részre osztották. Egyik részét nyugodalomra, másikat az ország gondjára, harmadikat tanulásra.

[1] Okt. 15-én
[2] Császár

Ha ezt cselekedték az régi királyok, inkább kívántatik, hogy ez mostani istenfélő királyok vigyázók és serények legyenek, minden dolgoknak, melyeket cselekedni kell, véghezviteliben. Világosan megmutatja ezt a mi nagy tűrhető királyunk Bethlen Gábor, mikor keresztyén indulást tött Erdélyből Ausztria felé: annyi földet nagy vigyázással és serénységgel megjárt, hogy énnékem gondolkozást szerezne, Dávid királynak százhuszonhetedik zsoltárában való amaz mondásáról: Miképpen az nyilak az hatalmas, erősnek kezében, olyanok az ifjúságnak fiai. Pindarus az Meropák ellen, kik Coa szigetben lakoznak, Herculesnek indulatját nem tűzhöz, nem szélhez és nem tengerhez, hanem sebesen folyó vízhez hasonlítja. Így Dávid király ez igikben, az Istentől felindíttatott úri férfiakat, az erősnek kezéből sebesen ellőtt nyilakhoz hasonlatosnak mondja, kik keményen mindent megjárnak, mint Cyrus, Iulius és kiváltképpen Alexander, Pompejus, Carolus és Ottho, kik serényen viselt dolgokért MAGNI, NAGYNAK nevezetit is érdemlették magoknak. Nem maradott el ezek közül az kétféle serényen vigyázó Bethlen Gábor, kinek, valamely felé fordult, mindenek engedtenek: mindeneket, mint az erőstől, az mindenható Istentől sebesen ellőtt nyíl, láthatóképpen megjárt, és kevés üdő alatt azt vitte véghez, amelyet sok királyok, fejedelmek és urak véghez nem vihettenek. Méltán hivattatik immár Nagy Gábornak...

1626

PRÁGAI ANDRÁS

Fejedelmeknek serkentő órája

(részlet)

2.

Marcus Aurelius továbbmenvén beszédében, tanácsul adja az fiának, hogy nagy dolgoknak végbevitelére mellette eszes embereket tartson, kiktül jó tanácsokkal oktattassék: és inti, mit cselekedjék maga mulatságának okáért és az titkos tanácskozásban mint kellessék magát viselni (1)

Fiam, eddig csak mind közönséges beszéddel szólottam tenéked: de immár kiváltképpen való dolgokról beszélgetek veled. Az Istenekre kénszerítelek, hogy figyelmetességgel hallgassad mondásaimat. Mivelhogy mint vén atyád, úgy szólok tenéked; illendő, hogy te is, mint jól taníttatott fiú hallgasd beszédimet. Ha boldog gyönyörűséggel akarod életedet élni, intésimet nagyra böcsüljed. Mert ha az én hasznos tanácsimat bé nem veszed, soha az Istenek még jó kívánságodnak is, helyet nem adnak. Az fiaknak atyjokhoz való engedetlenségek és felőlök való kétséges hitelek, veszedelmekre fordul. Mert az Istenek gyakorta az ellenek lött vétket hamarébb megengedik, hogynem mint az fiaknak az atyákhoz való böcstelenségeket.

Fiam, nem kívánom, hogy pénzt adj énnékem, mert magad is szegény vagy; nem kívánom, hogy munkálkodjál, mert kényes, gyenge vagy; hogy ellenségimen állj bosszút, mert ellenek való vétkemmel senkit ellenségemmé nem tettem; hogy engemet szolgálj, mert meghalok; birodalmat tőled nem kívánok, mert az birodalmat is én hagyom tenéked. Ez egyet kívánom tőled, hogy dicsiretesen viseld magadat az római községhez, hogy az én házamnak jó híre, neve el ne vesszen: ha nagynak böcsülöd, hogy ennyi országok hagyattatnak néked, sokkal inkább megböcsüljed tanácsadásimat, melyekkel országlásodat megtart-

hatod. Mert ha felfuvalkodásoddal és kérkövő dicsekedéseddel tanácsomat bé nem veszed, és az magad tanácsára támaszkodol, mindenekelőtte testem a koporsóban megrothadna, és az férgektül megrágattatnék, már az előtt ellenségidtül meggyőzettettél.

Fiam, én is ifjú koromban állhatatlan, vakmerő, oktalan, goromba, kevély, irigy, fajtalan, haragos, fösvény, torkos, tunya, tisztesség kívánó voltam, és mivelhogy ily nagy és sok vétkekben estem, azért ily szép intésekkel és tanácsokkal tanítalak. Mert aki ifjúságában csak ez világnak adta magát, vénségében attul származik az jól megért tanács. Amit eddig tanácslottam, mind halálomig ugyanazont tanácslom: próbáld meg, ha nem jódra lészen, hadd el; ha hasznodra lészen, megtartsd. Mert soha az orvosság nem olyan keserű, bátor ugyan kétséggel éljen is véle az beteg, ha itili, hogy használ egészségének megnyerésére.

Fiam, kérlek és intelek, hogy az te ifjúságod az én vénségemnek, tudatlanságod bölcsességemnek, álmodozásod az én vigyázásimnak, szemeidnek homálya az én fényes látásomnak, ifjú vélekedésed egész életemben való bróbáimnak, kételkedő gyanakodásod igazmondásomnak hitelt adjon: mert ha még valaha oly nagy szorongásra kezdesz jutni, hogy az megtérésre csak kicsiny időt engedtessék; megorvoslásodra pedig én gyógyíttatásodra, egy szempillantásig való időd se légyen. Fiam, ha azt akarnád mondani, hogy ha én ifjú voltam, és az ifjúságnak vásottságát követtem, méltó, hogy az te ifjúságodat is elszenvedjem, mivelhogy idő jártában te is vénségre juthatsz még: ha ugyan akarsz élni, mint ifjú, csak azon kérlek, hogy ifjúságodban úgy parancsolj, mint vén ember. Mert az jó fejedelemnek, ki az országot és közönséges társaságot jól igazítja, ugyan nagy vétke és szerencsétlensége légyen is magán, el szokott hallgattatni.

Miképpen pedig hogy az nagy dolgoknak végben vitelére megért tanácsok kívántatnak, így az életnek terheinek könnyebbítésekre az embernek magának is megújulása közben szükséges. Mert az mindenkor felvont kézíj vagy eltörik, avagy igen megtágul s hajló lészen. Akár ifjak legyenek az fejedelmek, akár vének, kik az országnak és alattok valóknak igazgatásában foglalják idejeket, semmi igazabb nem lehet, minthogy magoknak néha-néha tisztességes gyönyörűségeket és mulatságokat keressenek, melyet ok nélkül nem mondok. Mert néha oly rút, és hozzájok illetlen, mód nélkül való, költséges gyönyörűségeket keresnek, hogy gazdagságokat elvesztegessék, méltóságokat megmocskolják, és a mulatságokban magokat inkább elfárasszák, mintsem ha a közönséges dolognak igazítására vigyáztanak volna.

Az te ifjúságod mellé tekintetes uraknak fiait hagyom, kikkel idődet mulassad: ennek okáért nem heában viseltem arra gondot, hogy gyermekségektül fogva veled együtt neveltetnének fel; hogy megállapodott időre jutván, és örökös lévén s az Imperiumban beszállván, ha az ifjakkal való mulatságodat kívánod, legyenek olyak melletted, kik jól taníttattak. Az hadaknak viselésére hagyok erős vezérhadnagyokat, noha, hogy igazán megmondjam, az hadaknak viselésében bátor, nagy ésszel mozdíttassanak és indíttassanak is; de az kimenetelt ugyan az szerencse bírja. Hagyok hívséges embereket, hogy tárházadra és kéncsedre gondot viseljenek, kiket hív embereknek nem ok nélkül mondok. Mert gyakorta tiszttartók és tárházaknak gondviselői az fejedelmektül többet lopnak el, hogynem mint mennyi az fejedelmek udvarában szokott elkelni. Hagyok néked fiam próbált, eszes, látott, régi öreg embereket, kik tanácsidnak és munkáidnak társai legyenek. Mert az fejedelemnek semmi nincs tisztességesebb, mint mikor sétálásában utána, tanácskozásában mellette vénemberek vannak. Mert az koros emberek az fejedelemnek méltóságát tekintetessé tészik, és az udvarnak dicsőségét ékesítik.

Az játékos helyeken való mulatást, halas vizeknek halászását, berkeken és mezőkön való vadászást, pályafutást, madarászást és fegyveres játékoknak gyakorlását, minthogy ifjú vagy, tőled nem tilthatjuk: hogy több ifjú legényekkel azokban magadat ne gyönyörköttessed. De ezt igen eszedben vedd, hogy seregeknek igazgatásában, hadviselésben, békességnek és ideig való frigynek szerzésében, adóvetésben, törvényszabásban, tisztre való emelésben, tisztből való kivetésben, latrok büntetésében, jutalom adásban, látott, hallott és ősz fejű emberektül kérj tanácsot. Ne tartsd illetlennek, mulatságnak okáért, az ifjakkal néha idődet múlatni, nehéznek se tartsd az vénekkel tanácskozni. Mert az mértékletes fejedelmeknek és az jámbor uraknak, minden dologra idejek lehet, csak tudjanak véle élni.

Fiam, igen megóvjad magadat, hogy mértékletlennek ne találtassál; melyet azért mondok, hogy ha nem tudod, megértsed, hogy szintén olyan rút dolog és gyalázatos, ha az fejedelem magaviselésének nagy, tekintetes színe alatt csak az vénektűl igazgattatik: minemű illetlen dolog az mulatságnak neve alatt, mindenkor csak ifjaknak nyájasságával élni. Nem közönséges mindenkor, hogy minden ifjak állhatatlanok, és minden vének eszesek legyenek. Ez okáért ebben az dologban azt tanácslom neked, hogy ha valakit az vén tanácsosok közül látsz idejével meghanyatlottnak lenni, elbocsásd: és ha eszes ifjat találsz, annak tanácsát meg ne vessed. Mert az méhek több mézet szednek a gyenge virágokról, mintsem az megaggott füvekről. Az vén tanácsosokat sem kárhoztatom, az ifjakat sem javallom: de mind az vének s mind az ifjak közül mindenkor jobb az jóságos cselekedetekkel tündöklő, jámbor eszeseket választani: mert nincsen ez földön oly tökéletes társaság, hogy gyanakodás nélkül benne élhessünk; mivelhogy látjuk, hogy az ifjak bolondsággal születtetnek, az vének is fösvénységgel élnek. Ennek okáért ismét intlek tégedet, jó fiam, hogy semmi dologban mód nélkül ne cselekedjél: mert ha csak az ifjaknak hiszesz, az ő állhatatlanságokkal erkölcsödet megvesztegetik: ha csak vénekre bízod magadat, azok is az igazságot kívánságokkal elfordítják.

Mi lehet illetlenb és csudásabb dolog, mint mikor az fejedelem elszenvedi, hogy néki egy parancsoljon, mivelhogy ő mindeneknek parancsol? Elhiggyed fiam, lehetetlen dolognak lenni, hogy sok népeknek gubernálása[1], csak egy tiszttartónak akaratjától jól bírattassék. Az fejedelemhez, aki sokakat igazgat és bír, az illik, hogy sokaknak hallja tanácsát és itiletit. Semmi nincsen képtelenb dolog, mint mikor sok országoknak légy ura, s csak egy kapud tartassék nyitva, melyen menjenek bé tehozzád mindenek, kiknek valami dolgok vagyon veled. Mert aki tenéked belső tanácsod, bátor ugyan természet szerént való legyen is, és tenéked ne legyen ellenséged; mindazonáltal félj tőle, mert ellenségidnek barátjok lehet: és bátor hozzád való gyűlölségből teveled gonoszt ne cselekedjék is, de mégis tarts tőle, hogy ellenségidnek kedvekért veled jól tenni meg ne szűnjék.

Az Pompejusnak esztendőnként lőtt dolgairól írott könyvek között, emlékezem, hogy találtam vala egy kis könyvecskét, melyet Pompejus magával szokott vala hordozni; melyben nagy sokakat, melyeket ő más könyvekben olvasott vala, és különb-különb tartományokból hozzá küldött szép mondásokat kaphatott, béjegyzett vala. Az több mondások között pedig ilyen szép sententia is vala benne: Valamely gubernátor az közönséges társaságnak gubernálását, és igazgatását csak vénekre bízza, kicsinyre kell azt böcsülni. Aki ifjakra bízza, állhatatlan. Aki csak maga igazgatja, vakmerő. Aki egyszersmind maga és mások által bírja az országot, eszes fejedelem. Mely jeles mondás, ha ő magáé Pompejusé, avagy más könyvből olvasta, avagy valamely filozófustól hallotta, avagy pedig valamely jó barátjától tanácsot kérdvén közöltetett véle, bizonnyal nem mondhatom. De ezt merem mondani, hogy maga saját keze írásából olvastam, és bizonyára méltó volna, mely arany bötükkel írattatnék meg.

Ha fölötte súlyos leszen az dolog; mindenkor többeknek tanácsával igyekezzél végbevinni. Mert ha nem szintén szerencsés lészen is kimenetele, mivelhogy sokaknak tanácsából áll, mindazokkal köz lészen az vétek. Fiam, megpróbálhatod azt, ha sokakkal kezdesz tanácskozni; mert az tanácsosok közül némely az károkat, némely az veszedelmeket, némely az akadályokat számlálja elő; némely félelmet, némely az hasznot, némely az orvosságot, és némely különb-különbféle dolgokat hoz elő. Egy sommában, ki egy dolgot, s ki mást annyit hoznak elő, hogy nyilván általláthatod az dolgot, és az jót az gonosztúl meg tudod különböztetni. Fiam, szorgalmatosan intlek tégedet, hogy az tanácskozásban elmédet az akadályokra és fogyatkozásokra, melyek előszámláltatnak, szintén úgy reá figyelmeztesd, mint az hasznos orvosságra, melyet mondnak. Mert az jó tanács nem áll annak megmondásában, amit kell cselekedni; hanem annak megmagyarázásában és általlátásában, ami abból következik.

Fiam, mikor valami nagy és súlyos dolgot indítasz, az kicsiny kárt annyira böcsüljed, hogy azt mindjárást elkerüld, amennyire a nagy szerencsétlenséget, hogy annak osztán

[1] Kormányzása

ellene állhass. Mert gyakorta az gazdának gondviseletlensége miatt, ha az házon egy zsindely, avagy esőfogó csatornát meg nem újít, és akármi kicsiny romlást meg nem épít, az egész ház romol el. Nem is azt akarom egyáltalában, hogy mondásomat arra értsed, hogy akármi kis dologért, mindjárt nagy szorgalmatoskodással egész tanácsot gyűjts össze. Mert sok dolgok vannak olyak, melyek azt kívánják, hogy mindjárt meglegyenek, és végbe vitessenek, ha pedig még hosszú tanácsra bocsáttatnak, károsabbak lésznek. Amit magad méltóságával és a közönséges dolognak kára nélkül végbevihetsz, ne bízzad és igazítsad másra.

Ebben is igaz lészesz, és ami az igazsághoz illik, azt cselekeded, mivelhogy csak az tehozzád tartozóktúl kívánhatod az engedelmességet, hogy ha egyedül csak tetőled függ az jutalomadás. Emlékezem Marius consulról, midőn az numidák ellen való hadakozásból megtért volna, és az egész prédát, melyet nyert vala, az vitézeknek osztotta volna, és csak egy gyöngyöt sem vitt volna bé az közönséges tárházban, s annak okáért keményen vádoltatnék, hogy az tanácsnak sem akaratjából, sem méltóságától nem várt volna semmit, így felelt: Akik másnak tanácsával nem éltenek, hogy énnékem szolgálnának; énhozzám sem illik, hogy másoknak jutalma és ajándékozása felől, másnak tanácsával éljek.

Fiam, találsz oly embereket, akik az pénzben igen markos és fösvények, de tanácsoknak bővön tékozlói lévén, annyira készeknek mutatják magokat, hogy kéretlen is az tanácsadásra ajánlják magokat. Ezek felől ehhez tartsd magadat, hogy soha ne várd annak második tanácsát, ki adta első tanácsát is másnak veszedelmére. Mert efféle ember szóval szolgálatra való kész akaratját ígíri ugyan, de minden dolgot csak az maga hasznára igazgat és fordít.

Bizonyára, mivelhogy az Istenek hosszú életet adtanak vala, ugyan sok próbákon mentem által, melyekből sokat tanultam. Mert tudjad azt, hogy tizenöt esztendő alatt polgármester, tanácsbéli censor, azaz bírságlással büntető bíró, kéncstartó, egyházfiú, és az községnek hadnagya voltam; és utoljára huszonkét esztendeig római császár voltam: mely esztendők alatt sokan valamit mondottanak, de mind magok hasznára, és felebarátjoknak kárára igazgatták, és nagy újság volt, ha valaki tökéletességből énnékem jómra és másnak hasznára szólott.

Akik az fejedelmeknek és uraknak udvarokban laknak, és főrendben szolgálnak, kiváltképpen csak erre néznek, hogy az magok házát terjesszék és neveljék; ha pedig ennek szerint nem tehetik, az más ember marhájának fogyatására igyekeznek, ezt is pedig nem valami haszonnak reménységével cselekszik, avagy hogy valakitül valamiben megbántattanak légyen; hanem oly gonosz elmével bírnak az emberek, hogy más ember hasznát magok kárának állítsák. Ez okáért ugyan nagy könyörületességre méltó az az fejedelem, akit sokan nem azért hogy szeretnek, hanem a jótéteményre és haszonra nézve, melyet tőle várnak szolgálnak és hízelkednek néki. Mely ebbül nyilván kitetszik, mert csak egy kicsinnyé megszűnjék is az fejedelem adakozni, mindjárt megkezdik utálni, úgy hogy efféle szolgákat nem az fejedelem személyének szeretőjének, hanem gazdagságának kívánóinak méltán láttassunk mondani.

1628

Sebes agynak késő sisak

(részlet)

Bethlen Gábor

1. Az magyar nemzetnek
S az köröszténységnek
Én vagyok Gedeona[2],
Sok fejedelmeknek
És minden rendeknek
Függ rám szeme világa;
Süveg emeléssel
Tisztességes füllel
Jámbor, nevemet hallja.

2. Astyáges régenten (2)
Ágyában feküvén
Ilyen álmot látott volt:
Hogy szép leányának
Mándane asszonynak
Ágyékából szőlő nőtt,
Kinek szép árnyéka
Egész Ázsiára
Messze földre elhatott.

3. Szívében félelmes
Astyáges álmától
Igen is megrettene:
Hogy leánya fiát
Maga unokáját
Veszteni igyekeze,
Kit lám az nagy Isten
Jövendő üdőben
Királlyá helyheztette.

4. Ha Cyrus országát
Királyi hatalmát
Szőlőlugos példázta,
Ki az nagy Persiát,
S mind az két Ázsiát
Árnyékával befogta:
Így születésemet
S nagy hercegségemet
Nem vakszerencse adta!

5. Dávidot az Isten
Nagy veszedelmekben
Kegyesen megtartotta,
Serény vitézséggel,
Okos bölcsességgel
Ott megajándékozta,
Izráel országát,
Saul koronáját
Lám végre neki adta.

6. Régi magyaroknak,
Jeles királyoknak
Én is nyomdokit nyomom,
Hunyadi Jánosnak,
Amaz nagy hadnagynak
Bátorságát én bírom,
És az Attillának
Két élű pallosát
Oldalamon hordozom.

7. Egész napkeletnek,
Napnyugoti résznek
Félelmire én vagyok;
Az föld is megrendül,
Sok fül hírrel csendül,
Ha trombitát fújtatok,
Sok diadalmakkal,
Szerencsés csatákkal,
Kit megbizonyíthatok.

8. Ferdinánd császárnak,
Sok számú hadának
Sokszor gátot csináltam.
Tompérnak, Bucconak,
Sok német uraknak
Holtokig hadakoztam,
Kiknek halálával
Az nagy iga alól
Nemzetemet föloldtam. (3)

9. Az Hunyadi Mátyást
Amaz magyar királyt
Az németek mind félték,
Az bécsi asszonyok
Síró gyermekjeket
Mátyással ijesztgették,
Engem sem kívánnak,
Valaki karomnak
Erejét megismerték.

[2] Izrael népét szabadította meg a midiániaktól.

10. Emlékezetemre
S nagy dicséretemre
Az lészen jutalmam,
Hogy királyi székben,
Pozsonyi gyűlésben
Közvox-ul[3] választattam,
Melyre én magamat
Minden érdem alatt
Ugyan nem méltóztattam.

11. Elég vala nekem,
Hogy vala érdemem
Az magyar koronára,
Nem akartam venni,
Fejembe tétetni
Másnak gyalázatjára,
Csak tartsa határát,
Ám viselje gondját –
Nincsen bosszúságomra. (4)

12. De az közigazság,
Hitbéli szabadság
Igen nagyok előttem,
Melynek oltalmára,
Bosszúállására
Magamat lekötöttem.
Ha ki ellenem jár,
Míg életem fönnáll,
Kardomat le nem tészem!

1631–32

[3] Egyhangúan

2. Késő-humanista protestáns irodalom

MAGYARI ISTVÁN

Az országokban való sok romlásoknak okairól
(részletek)

Az keresztyén olvasónak

Látván az mi elnyomorodott országunknak és elkeseredett nemzetségünknek ez egynéhány esztendőben az pogányság miatt sok kárban való állapodását és változását, hasznosnak ítélem lenni, az nagyobb romlásoknak eltávoztatásért, azoknak az okoknak (melyek okot adnak az pusztaságra) előszámlálását és eltávoztatását. Ez ada okot keresztyén olvasó ez kis könyvemnek írására. Senki bosszúságára nem írtam, sem gyalázatjára, sem magam mutogatásomból, hanem bizonyságom az Isten, hogy legfő oka az Istennek tisztessége és az ő anyaszentegyházának haszna: azután osztán az mi édes hazánkhoz és nemzetségemhöz való szeretetem, kinek ily veszedelmes állapatjában, avagy csak ezzel is használni és szolgálni igyekeztem, hogy az ő romlásának okait (melyeket ez ideig is ha megismert és eltávoztatott volna, jobban lett volna dolga) előszámláltam és megmutattam, mint szabadulhasson meg sok pusztaságából. Ez oka írásomnak. Négy része leszen penig ez kis könyvnek. Az első része az országokban és birodalmokban való változásoknak okairól szól. A második nagyobb romlásokkal fenyegeti a szófogadatlanokat. Az harmadik az régi zsidó keresztyéneknek, az több pogány és keresztyén fejedelmeknek hozzánk hasonló nyomorúságban való példájokat számlálja elő. Az negyedik arra tanít meg, mi is mihez tartsuk magunkat, ha meg akarunk szabadulni. Vedd jónéven azért keresztyén olvasó tőlem ez jó akaratból származott, fáradtsággal öszveszedegettetett és költségemmel kinyomtattatott könyvecskémet és ha mi ellened való nehéz szó benne, nekem megbocsáss: én csak az vétket feddem. Légy jó egészségben.

Első Rész

Annak okáért, miért hogy az mi megkeseredett szerelmes hazánkbéli sok pusztaságoknak is valami megtapasztalható cégéres okai vagynak, jer, lássuk meg, mi légyen ennek valóságos oka, hogy az pogányok mirajtunk ily nagy diadalmot vöttenek, mi penig napról-napra, édes országunkkal, ékes városinkkal, sok jövedelmű pispökségünkkel, érsekségünkkel és szerzetünkkel s polgári rendünkkel fogyatkoztunk. Luther Mártont mondják sokan az ő tudományával ennek okának lenni, de mely hamis legyen, kitetszik ide hátrább nyilvábban. Hiszem ha Luther volna ennek oka, hát akkor lenni is kellett volna, mikor ez romlások kezdettenek, mert... előbb köll az kútfőnek az ő folyásánál lenni. De nem volt még akkor Luther Márton ez világon, mikor immár régen megáztatta keresztyén vérben fegyverét az pogányság: mert vagyon immár több kilencszázhatvan esztendejénél, hogy az Mahomet vallásán való pogányok pusztítani kezdették az keresztyén országokat, olykor, mikor még híre sem volt Luthernek, nemhogy okot adott volna ez ínségekre.

Más okai vagynak tehát az keresztyének romlásának, olyak, melyek Luther Márton előtt is voltanak, melyeket, ha szabadulásunkat kívánjuk, valaha immár meg kell ismernünk és el kell távoztatnunk. Mert bár három vagy négy esztendeig nyereséggel járjunk is, de ha ezt nem cselekesszük, bizonyára félő leszen, hogy végre kezünkön ne veszessük és az frigiaiakként kárunkon későn ne bánkódjunk..

Vajha elménket homály nem fogta volna be, csak olvasnúk az próféták írásit, ugyan kezünkkel megtapogathatnúk ez okokat, mert azokban nyilván vagyon, hogy a bűnökért hasonló romlásokkal fenyegeti Isten az engedetleneket. Noha penig az históriák és bölcsek hol egy s hol más fogyatkozást mondanak valamely helynek elpusztulásának okának lenni, úgy mint gondviseletlenséget vagy árultatást etc. de azért tudni való, hogy az olyatén fogyatkozások is Istentől büntető ostorul bocsáttatnak a sok gonoszságokért az emberekre. Mely Isten soha semmi gonosznak nem volt ugyan s nem is leszen oka, de azért a bűnökért az országokban való sok romlásokat bizonyos eszközök által szokta kiszolgáltatni, úgy mint ellenség, hadak, pártütések, árultatások és hasonló büntető fogyatkozások által.

De megszűnünk talám csodálkozni rajta, miért pusztuljunk ily szörnyen, ha az köztünk való sok gonoszságoknak eláradását megtekintjük. Íme köztünk vagyon bálványozás, visszavonás, gyilkosság, fertelmesség, hitötlenség, irigység, kevélység, árultatás, részegség, tobzódás és mindenféle gonoszság. Tisztesség adassék minden jámbornak, de ha jól meggondoljuk, csak igen keveset találunk, ki tisztiben, hivataljában eljárna híven. Az lelkipásztorok restek a tanításban, keveset építnek jó példájokkal, az pap urak és szerzetesek gyengeségnek, pompaságnak, bujaságnak és gazdagságnak keresésének szolgálnak. Az fejedelmek és urak gondviseletlenek. Az magisztrátusoknak kell csak az jóllakás, henyélés, perpatvar, kevélység, irigység és sok gonoszság. Az vitézlő nép nem az szép örvendetes szabadságnak, hanem az nyereségnek és prédának örvendez, kóborol, dúl, foszt és minden latorságot cselekszik: akár ki nyerje, csak ő ragadománnyal telhessék meg, azzal ő keveset gondol; az tisztviselők nem az közönséges jóra, hanem magok hasznokra viselnek gondot. Az városbéliek, falubéliek, kereskedők és mesteremberek sem jobbak, ők is fösvények, álnokok, az más kárával magoknak mit használhassanak, azon törik éjjel-nappal fejeket. Nézd el immár a törvénytevőket, írástudókat, prókátorokat és nótáriusokat, ajándékban telhetetlenek és kiben fogyatkozás nem volna, csak igen keveset találsz: ím még a gyermekek között is eláradott a sok gonoszság.

Senki ne csodálja tehát, ha az sok gonoszságért Isten is megvonsza tőlünk segítségét, mert Isten ő szent felsége (ki nélkül senki győzedelemmel nem járhat) sohasem lakhatik együtt efféle szófogadatlan-gonosz keresztyénekkel, hanem jó módja vagyon ő szent felségének benne, mikor és miképpen büntesse meg az gonoszokat. Innét vagyon, hogy az Úristen, avagy jó módot sem ad az hadakozáshoz, avagy ha valaha jó alkalmatosságot mutat is, de az had előtt járóknak és vitézeknek a sok gonoszságért úgy elveszi bátorságokat, hogy még az alkalmatossággal sem tudnak élni, sokszor penig büntetésül zűrzavart, éhséget, drágaságot, döghalált, visszavonást, hevet, hideget, esőt, havat bocsát a táborra, melyek miatt elkezdett dolgokat véghez sem vihetik.

Mindezek nyilvábban lesznek, ha a Szentírásból és históriákból, tanóságnak okáért például, előszámlálok egynéhány dolgokat, melyek valamely tartománynak vagy népnek romlásának okai voltanak: ezt penig az végre, hogy ha az mi országinkban is megtapasztaljuk lenni azokat, avagy elhagyjuk őket, avagy ha el nem akarjuk hagyni, tudjuk, mit kellessék fejünkre várnunk.

Lehetetlen dolog azért, hogy az Isten igéjének megutálása és annak hirdetőinek háborgattatások utolsó veszedelmet és romlást ne szerezzen...

Vajha meggondolnák ezt a pápa seregében valók, nyilván eszekben vehetnék, hogy az evangéliomnak hirdetői[1] ellen nem kellene ilyen igen élesíteniek kardjokat.. De mennél inkább fenik ellenünk fogokat, annál közelebb hozzák az veszedelmet fejekre. Igen háborgatják ugyan az keresztyéneket, mind az tanítókat mind az hallgatókat, tömlecezik, bírságolják, számkivetik, és kergetik őket, igen akarnák ugyan, hogy az igaz keresztyéneknek valamennyin vagynak, csak egy nyakok volna, hogy egycsapásban mindnyájunknak nyakunkat szakaszthatnák, igen fújják ugyan ellenünk az követ, erősen tanácskoznak, mint

[1] Azaz a protestánsok

fogyathassanasak el, de az, ki az magosságban lakozik, csak neveti és csúfolja az ő haszontalan végezéseket s fegyvert élesíttet ellenek.

Így országunkat meg nem szabadítjuk, ha másképpen nem fogunk hozzá, mert magának ás az vermet, valaki az Isten igéje tisztelőinek hálót vet. Igen féltem őket, úgy ne járjanak, mint amaz felfuvalkodott Ámán[2], ki Mardokheusnak csináltatá az akasztófát, de maga ő magát köték fel reá. Holofernes is el akarja vala rontani a keresztyéneket (1), de ám magának és táborának tőn kárt vele. Nehéz az ösztön ellen rugódozni: mert oly szégyeletnek és botránkozásnak köve az Úr Krisztus, ki megrontja és megtöri azokat, azkikre esik. No lássátok csak kövér nyakú papurak, háborgassátok csak a keresztyéneket, talám hamarább elvesztitek az gonoszul-poklul hozzátok koporított uraságot, de az Isten igéje megmarad mindörökké, az pogányok között is hatalmas Isten azt megtartani, de ti sokat alábbhagytok az gőgösségben ha arra kél az dolog.

Ó vérben telhetetlen emberek, ha oly igen szomjúhozzátok az vérontást, miért nem fordítjátok fegyverteket az pogányok ellen s hagynátok békét az keresztyéneknek? Hiszem jobb volna szomjúságtokat az pogány vérével megoltani, hogysem mint az igaz keresztyénekével. Ezért adjon-e Isten jószerencsét? Lám még a pogányok sem cselekednek íly nagy kegyetlenséget az köztök lakos keresztyénekkel, mert erőszakkal nem kényszerítik őket törökké lenni s ha ki törökké nem leszen is, csak szolgáljon, fizessen nekik, nem ölik meg érette, nem bírságolják, nem tömlecezik: sőt, amely hadat ellenünk tartnak is, nem az hütért elannyéra, mint az birodalomért tartják: mert ha csak az hütért hadakoznának velünk, csak egy keresztyén sem maradhatna birodalmokban, holott itt ha lehetne mind nyakokat szakasztanák a keresztyéneknek az pápista urak.

De hogy beszédemben tovább menjek, szóljunk immár az sok orzásról, tolvajlásról, uzsoráról, prédálásról, ragadozásról és telhetetlen fösvénységről is: mert ezek is csak országunk veszedelmére való gonoszságok. Minden bölcs filozófusok, (kik ékesek értelemmel) egyenlőképpen azt tartják, melyet a Szentírás is bizonyít, hogy az hamisságért, irigységért, bosszúságért, sokféle csalárdságokért és visszafordult élésekért az birodalom egyik nemzetségtől elvétetik s az másiknak adatik, de az igazságért öregbül és gyarapodik. Mert holott minden állat, temészete szerént megmaradását kívánja, sem gonoszul, sem hamisan nem akar szolgáltatni. Valahol azért az hamisság és az Istennek állatival való gonoszul élés az igazságot és jó rendtartást feljül haladja, szükséges ott az országnak mind emberestől, barmostól teljességgel elpusztulni, mindaddig fogyatkozik.

Az hamisságot penig avagy az aranynak éhezéséből, az telhetetlen fösvénységből (melyet szent Pál is bálványimádásnak mond) avagy az kevélységből és építésbéli cifraságból mondják az bölcsek kiszármazni: úgy hogy ne mondotta légyen hiában szent Ágoston a fösvénységet az igazságnak mustoha anyjának és gyehennának dajkájának lenni: mert innét támadnak az ételben, italban, és ruházatban való pompaságok: innét vesznek eredetet az lopások, tolvajlások, uzsurálkodások, sok rovások, nyúzások, fosztások, prédálások, méltatlanságok, saccoltatások és erőszakok: melyekből, mint a virágból az gyümölcs, így az országnak is romlása szokott származni.

Az lopókat fel szoktuk akasztani, bizonyára penig ha igazat kell mondanunk, sokkal többet lopnak az uzsurások az hamis singgel, réffel, köböllel, fonttal, pinttel élők (hogy azokat se hagyjam el) az szegénységen, amaz aprólék orvoknál, mert lám majd az véreket is kiszíjják szegényeknek az sok saccoltatók uzsurával. Vajha mostan élne Ágis, ki sok igazgatása volna efféle uzsurások ellen (2). Lucullus és Cato ha látnák az mostani sok hamis

[2] Hámán (vö. a bibliai Eszter történetével)

uzsurákat, semminek alitanák mind az ázsiait s mind a szicíliait ez mostaniakhoz képest. (3)

Hogy ne romoljon azért országunk, ha mind egyfelől, másfelől magunk is elfogyatjuk és szegényítjük egymást? Hiszem akkor volna jól országunk dolga, mikor az benne lakók bírnák magokat, akkor tarthatnának éléssel és pénzzel hadakat, de így az nagy szegénység miatt mivel segíthetnek bennünket? Az község is elfogyatkozik így, s az uzsurából gyűjtött pénznek sem adja Isten szaporaságát, mert... az utálatos prédának nincsen jó sükeressége. Szükség annak délben is vaknak lenni, ki ezt által nem látja.

Mit mondjak immár az fejedelmeknek, uraknak és tisztviselőknek az szegény községhez való keménységekről? Tisztesség és dicsíret adassék az olyanának, ki az alatta valókat ótalmazza-takargatja, és nemcsak az gyapját veszi el, hanem oszlopul is veti magát a község mellett az ellenség ellen, mint jó atya: sokakat adjon Isten ilyeneket, s azokat is tartsa meg, az kiket adott, de vajki sokan vagynak, kik az magisztrátusságban nem az közönséges jót, nem országunk maradását keresik, hanem az magok hasznokat halásszák, és mint az olaj, mindeneken feljül akarván járni, törvénytelen az szegénységet dúlják, fosztják és erőhatalommal mindaddig húzzák-vonszák, míg csak hajokat-szakállokat nem hagyják szegényeknek.

No valami mértékkel mérünk mi egyebeknek, olyannal mérnek egyebek is minekünk. Ha mi az községet elkóboroljuk, ismég más kóborlókat, ellenséget hoz Isten mireánk is, kik elprédálják ragadományunkat. Ó ha ezt meggondolnák azok, (az vitézekről és magisztrátusokról szólok,) kik gyakran az községet háborgatják, torkonverve mindeneket elvonszák, mely nagy romlást hozzon ez nagy méltatlanság közönségesen reánk, talán engedelmesbek lennének az szegénységhez.

Nem számlálom immár az pusztaságnak több okait itt elő, nem is győzném, annyian vagynak azok, hanem minden keresztyént intek, főképpen az fejedelmeket, urakat, nemeseket és főfőnépeket, kiknek példájokhoz szabja az község is magát, hogy ím az sebet én megmutattam, s az ki sok romlásunkból való szabadulásunkat akarja, ne gondoljon az orvosságnak keserűségével, lám ugyanis keserűt keserűvel szokták kiűzni, erős görcshöz erős ék kell, hanem az intéseket jónéven vévén, ez előszámlált gonoszságokat hagyja el, Istenhez térjen. Ha ezt cselekesszük, jó, Isten is velünk lészen, és fogadása szerént el nem hágy ellenségünk ellen való igyünkben, s ha őtet hallgatjuk, az földnek jovával elégszünk meg, holott ha nem akarjuk őtet hallgatni, sőt haragra gerjesztjük fel, fegyverrel emésztet meg, mint Ézsaiásnál fenyeget...

Negyedik Rész

Az békességről

Az gyönyörűséges és kívánatos békességnek is felette igen szeretői voltanak, mindazok az régiek, valakik országok maradását és nemzetek jovát kívánták és azért az békességgel ellenkező dolgoktól igen oltalmazták magokat. Ezeknek példájokhoz képest mi is békességnek és egyességnek legyünk szeretői és követői, oltalmazván magunkat mindazoktól, valamelyek az békességet felbontják. Bizonyára penig csak ott maradhat meg az szép békesség, ahol az igazság uralkodik, mely kinek-kinek az mivel tartozik, azt megadja. Az helvéciaiak erősek voltak, mert mindennek kiszolgáltatott igazsága, senki méltatlanságot nem cselekedett, mely miatt szeretet és nagy jóakarat volt egymáshoz mindenekben. Erős ország az, melyben az igazság szép békességben tartja és szeretetben az lakosokat, nagy erővel sem árthatni annak.

Óh kívánatos és gyönyörűséges igazság, békesség és egyesség, vajjon s mikor jősz az mi elepedett és nálad nélkül megszakaszkodott szegény országunkban magadnak fészket vetni és lakóhelyet szerzeni? Vajjon s mikor foldozod meg elszakadozott ruháját édes hazánk-

nak? Mikor vetsz véget az mi sok romlásink miatt való búdosásinknak? Óh kedvességes békesség, mikor csendesítesz le ugyan országunkban ennyi sok változásokat? Térülj mihozzánk is valaha immár egyszer, találsz sok puszta helyeket itt is földünkben, éppítsd meg azokat jobb állapatra. Te mindenható Isten, ki vagy ennek adhatója, könyörülj mirajtunk és adj békességet országunkban s az sok pusztaságot és romlást fordítsd az pogányságra és azokra a helyekre, melyekben szent neved segítségül nem hívattatik és az te szent fiad nem ismertetik.

Nem kívánják ugyan sokan az békességet, s kiváltképpen azok, kik nem az közönséges jóra, hanem az magok hasznokra néznek: de az értelmesek szívök szerént óhajtják és buzgó könyörgések által is kérik Istentől. Mert jól tudják, mely hasznos dolog legyen az békesség. Az békesség idején zöldellenek és virágoznak minden rendek, az törvények, tisztességes deáki tudomány és kézi mesterségek. Akkor mind házoknál bátorságban lakhatnak s mind utokban békével járhatnak az emberek: akkor az község is nyájára, ménesére, méhére, marhájára csendesen gondot viselhet, kiki mind békességben lakhatja jószágát, örökségét, élheti erdejét, rétét, vizét, szőlejét, szánthatja-vetheti földét és táplálhatja magát s háza népét igaz majorságából: akkor vagyon az bornak, búzának és baromnak bősége, akkor az olcsóság és az szép tisztesség lakodalmoknak, játékoknak és vígasságoknak csendességben, rettegés nélkül kiszolgáltatása, sok több jókkal egyetemben, mint az Saturnus idejebeli boldog állapatról írnak az poéták. (4)

Vaj ki drágalátos az békesség. Boldog város az, mely ennek szeretője. De most az sok viszhavonyás minden jót felfordétott és minden helyeket rettegéssel, félelemmel töltött be. Búdosik most az igazságnak kiszolgáltatása, mind igazság, ha ki jobban bírván magát, mást megnyomoríthat. Így nem lészen az békességnek helye nálunk. Az ki azért országát s nemzetségét szereti, őrizze magát az békességnek ellenző dolgaitól. Legyen az igazságnak szeretője, senkit bosszúsággal ne illessen, valamit magának nem akar, azt mással se cselekedje, mint az természetnek törvénye is megtanítja, hírét-nevét, marháját se gyűlölségből, se irigységből ne bántsa, mindennel jót tegyen, szerettesse mindennel ő magát.

Fő gondjok az isteni tisztelet után erre legyen az uraknak és fejedelmeknek, hogy az külső dologban is kinek-kinek igazsága kiszolgáltassék, oltalmaztassanak az alattok valók, s úgy leszen, hogy az község is földesurához, fejedelméhez való jóakaratra indíttatik. Ezenkívül, akármint gyötörtessék is az község, de miérthogy Plautus mondása szerént gonoszul keresett marhának gonoszul kell elveszni, ha az község felettébb megerőltetik, az békességnek nyilván fel kell bomlani és az erőszakkal vont ragadománnak más kézre kell kelni. Soha egy erőszak által keresett birodalom sem volt sokáig állandó. De mégsem veszik ezt sokan eszekbe s azért kínozzák ilyen igen az községet, elannyéra, hogy azmint a példabeszéd tartja, sokkal nagyobb orvok és tolvajok legyenek azok között, kik aranyláncot viselnek, hogysem mint azok között, kik vasbékókban fogva tartatnak.

Ide való egy Diomedes nevű tolvajnak históriája, ki midőn fogva vitettetvén Alexandertől[3] kérdettetnék, hogy merné az másét tolvajlásával ragadozni, Sándornak így felele: Egy hajócskám vagyon, ó király, s tehozzád úgy mint tengeri tolvaj, úgy hozattatom, holott te mind földön vízen sokkal több tolvajságot cselekedjél énnálamnál és egész országokat is hatalommal magadnak foglalj. Az mi az dolgot illeti, te igaz olyan tolvaj vagy, mint én, csakhogy te énnálamnál hatalmasb vagy és semmi szükséged nem lévén, telhetetlenségedből kóborlasz, én pedig szegénységemből. Ha az te gazdagságodnak csak ezered része nekem engedtetett volna, én nem tolvajlanék. Ha azért az törvényeket megtekintjük, melyek az ragadozást tiltják, bizonyára te sokkal gonoszabb vagy énnálamnál, úgymint ki míg én egyet fosztok, addig ezeret is fosztasz meg. De ez különbség vagyon miköztünk, hogy te hatalommal és kegyetlenséggel oltalmazod cselekedeteket, az törvényeket lábod alá tiprod és valamit mívelsz és szólasz, vagy jó, vagy gonosz, de minden alatta valóknak dicsérniek kell. Én penig szegénységem miatt tolvajlással keresvén kenyeremet, halálra ítéltetem. (5)

Nehéz továbbá az is az községnek, hogy igazsága elő nem vétetik, igazságában az

[3] Nagy Sándortól

fejedelmektől és uraktól meg nem hallgattatik, panasza be nem vétettetik, supplicatioja[4] el nem olvastatik, hanem vagy elszaggattatik, vagy elhányattatik, mint Antigonus fia Demeter király is cselekedett a macedoniaiakkal. (6) Sokan gondviseletlenségek miatt akármi csélcsapokra és kazdagságban telhetetlenekre bízzák az szegénységnek meghallgatását, mely miatt sokszor (amint Diocletianus is panaszkodik rajta) ketten hárman egyben szólván, arra hajtják az fejedelmeket és urakat, az mire akarják. Ezt eltávoztathatják, ha magok kezdik az alattok valóknak panaszát, amint kívántatik is tőlök, meghallgatni s minden rendnek igazságát kiszolgáltatják: mely dolgot Domitianushoz való írásában Martialis nagyra böcsül, mikor az fejedelem jóságos cselekedetének mondja az alatta valóknak ismeretségét lenni (7). Ugyanis mint az Publican[5] fiaihoz, olyan, amint azt Alphonsus király címere jelenti, az jó fejedelem az alatta valókhoz. (8)

Vagyon még más nehézsége is az községnek, mert háza, réte, szántófölde módjánál feljebb adóztatik, maga igazság kívül sok szolgálatra botoltatik, méltatlan bírságoltatik. Földesura mind az községnek s mind az úton járóknak sok kárával, büdös borát rajta kétszer árán tartja. Ecetre sem volna jó, kinek az községnek kétszer árát le kell tenni. Ide való az pintnek, köbölnek, réfnek, fontnak és egyéb mértéknek meghamisítása is. (9) Az vendégfogadóknak és kufároknak drágaság csinálások is. Ezek és ezekhez hasonló dolgok az jó törvént és az igasságot felbontják, ki miatt az békesség is felbomol. Ezeket tehát, és minden egyéb dolgot is, mely az békesség ellen volna, mindenütt kiirtsuk országunkból, legyünk egyesek s meglátjuk, hogy mind ennyi sok háborúkban is, jobb állapatja lészen országunknak. De minthogy az idő állapatja azt kívánja, elhagyván az békességről való több szómat, szólok az vitézlő hadakozásról, nem hogy az hadnak kívánója volnék, hanem azért, hogy ha immár háborúság ront és pusztít bennünket, tudjuk az hadat is keresztyéni módra viselni.

Az hadról és vitézségről

Harmadik dolog, melyre az régiek gondot viseltenek, az vitézlő hadakozás vala, melyről legelőször ezt vegyük eszünkbe, hogy az hadakozást noha kedvelik az ifjak, kik mi légyen az had, nem tudják, de az értelmesek azt mindenkor futották, tudván annak káros voltát, melyre az sok időtől megtaníttattanak. És bizonyára ha valami vagyon ez világon, melyet mindenképpen futni kell, eltávoztatni és gyűlölni, az had az, az mint Erasmus mondja, melynél semmi nincs iszonyúbb, nyomorultabb, veszedelmesb és közönséges pusztaságot és romlást hozóbb; elannyéra, hogy az régi poéták, kik mindeneknek természetit igen megvizsgálták és szép találmányokkal megábrázolták, nem ok nélkül láttassanak mondani, hogy pokolból az fúriáknak, az dihösségre vonó pokolbeli asszonyoknak szolgálatjok által támadjon az had.

Az Úristen az embert nem az vérontó hadakozásra teremté. Egyéb állatokat felfegyverkeztete, az bikát szarvával erősíté, az oroszlánt körmével tevé rettenetessé, kanoknak erős agyarakat, az elefántnak nagy erőt ada, kinek egyet s kinek mást, mindeniknek fegyvert ada: csak az embert teremté mezítelen, fegyvertelen, gyengén, hússal és lágy bőrrel vévén környül, nem látsz hadakozáshoz valót semmit is benne, magával is jó tehetetlen, ha mástól nem segíttetik, sem szólhat, sem járhat, sem ehetik, csak rívásával kér segítséget, hogy avagy csak ezből is könnyen megismertethessék, az ember nem hadakozásra, hanem társaságra teremtetettnek lenni. De minekutána az aranyidők elmúlván, az vérontó hadakozás feltámada, kezdenek az emberek felmészároltatni, azóta már minden nyájas vígasságok, minden szépségek, barátságok és egyességek felbomlanak s mindazólta is nincs csendes állapatjok az országoknak.

Csodálatos dolog penig, hogy sokszor szintén azok ingerlik az fejedelmeket az hadakozásra, kiknek oltaniok kellene, meg nem gondolván ki sok változások és pusztaságok származzanak ki belőle. Bizony, ha ki jól megrostálja, micsodák következzenek ki az

[4] Kérvénye
[5] Pelikán

hadból, teljes minden erejével futja, gyalázza, szidalmazza és távoztatja azt, úgy mint minden jónak ellenségét. Vajjon s mit látsz az hadban szomorúságra indító dolognál egyebet? Szemben áll az két had, dobok, trombiták harsognak, csattognak a szerszámok, villámlanak az fegyverek, szólnak az ágyúk, rikoltnak-sikoltnak a seregek, az egek leszakadni s a föld megnyílni láttatnak. Iszonyú kiáltások és oly fene dolgok lesznek, hogy még az erős és bátor szívű embert is ideig (tudják, az kik próbálták) félelmessé teszik. Azonban következik az ütközet, embermészárlás, sokezer lélek veszedelme, holttesteknek (kik csak akkor elevenek valának és keményen vívának) iszonyú és szomorító nézése, mezőknek és vizeknek vérrel folyása. Leszen sokszor, hogy az atyafi atyafiat, jóbarátja barátját, szomszédja szomszédját akaratja ellen feltagolja. Ez-e az szép dolog? De hallj még többet is.

Az had alatt hallgatnak az jó törvények, szabadságot vesznek magoknak minden latorságok, akkor az gonoszok büntetés nélkül ölnek, vágnak, dúlnak-fosztnak és ragadoznak. Akkor az barmok elhajtatnak, eltiportatnak az vetések, az lakosok elfogynak, megöletnek, vagy szerelmes emberektől a halálnál is keserűbb rabságra vitetnek, elégettetnek az faluk, pusztíttatnak az tartományok, erős várak és sok költséggel s munkával építtetett városok vagy elrontatnak, vagy ellenség-kézre jutnak. Az polgároknak gazdaságok idegen latrok kezére kél, mindenek rettegnek-félnek, sírnak, jajgatnak, sápolódnak és törődnek. Ki siratja urát, atyját, anyját, feleségét, gyermekét, atyafiát s ki jóbarátját. Nincs az műnek keleti: az szegények éheznek és idegen földön, esőben, hidegben, sárban-vízben sok nyomorúságot szenvednek. Az gazdagok vagy elveszett javokat siratják, vagy megmaradt részét féltik elveszéstől, mind egy s mind másképpen nyavalyások.

Akkor az gyenge, szép szüzeknek siralmas házasságok, vagy pogány kézre jutások, özvegyeknek és árváknak számos sokasulása. Az emberségnek, jámborságnak, isteni szolgálatnak, igazságnak, tisztességes tudományoknak és jó rendtartásnak nincs helye. Az vének kesergnek idejek hosszúságán, pusztulnak az faluk, az község szegényedik, kevesednek az urak, az porták alábbszállanak: nevekedik az drágaság, fogyatkozik az szabadság és summa szerént az had alatt, mely nagy ínségek legyenek, senkinek nyelve elegendőképpen elő nem tudja számlálni, bár arról semmit ne szóljak is, hogy az vitézek egy kevés ragadományért ő magokat eladják és sok nyughatatlanságot, éhséget, fáradtságot, veszedelmet vesznek fel magokra.

Ezeket nem avégre mondám, mintha méltó és igaz okból hadakozni szabad nem volna, hanem azvégre, hogy az hadakozásnak ártalmas voltát eszünkben vévén lennénk inkább az békességnek, hogysem mint az viadalnak szeretői és azmennyére lehetne, még méltó okért se kapnánk minden kicsiny dologért fegyvert, mert még az igaz okból támadott had sem lehet kár nélkül, nem hogy az hamis okból támadott volna, sőt az nem szükséges hadaknak ugyan bódogtalan kimenetelek vagyon, mint Peucerus, Gualtherus és Strigelius (10) írják. Nem szükséges okból támadott hadak penig azok, valamelyek vagy az Jézus Krisztusban való hütnek ótalmazásáért nem lesznek, vagy az pusztítók ellen hazánk ótalmáért, vagy az szomszéd nemzetségnek, kinek ótalommal tartoznak, utolsó szükségében való segítségért nem vétetnek fel, avagy valami más igaz okból nem indíttatnak, hanem irigységből, kevélységből, gyűlöségből, felfuvalkodtságból, erőben, sokaságban való bizodalomból, hírnek, névnek, gazdagságnak, birodalomnak nevekedésének szomjúságából, vagy hasonló dologból támadnak. Az ily hadak szerencsétlenek.

De ha ugyan nem lehet egyéb benne, hanem hadban kell az ellenséggel szállanunk, minthogy Istenünkért, hütünkért, országunkért, maradásunkért, özvegyekért, árvákért etc. néha-néha fegyvert is kényszeríttetünk fogni, mert az békességet az ellenség vagy nem akarja, vagy csalárdul, tehát az legyen fő gondunk, hogy mennél kevesebb kárral legyen meg az hadviselés. Mely dolog, hogy szép módjával mehessen véghez, jer, lássuk meg rend szerént immár az régiektől ez dologban mit tanulhatunk s az ő példájokhoz képest mi is jobban tudjuk dolgunkat forgatni.

Legelőször penig az sok tiszttartóknak számos voltokat szállítsuk mi is alább, ne vonattassék az község ereje és fizetése annyi sokfelé, az adót is az mennyére lehet szállítsuk alább, az sok perpatvar, visszavonás gyomláltassék ki, egymáshoz szeretet plántáltassék helyébe: kiki mind ereje szerént jóakaratból gyarapítsa táborunkat, senki az közönséges jótól kincsét

meg ne vonja, el ne tagadja, ne járjunk úgy, mint Konstancinápolyban az görögök, kikről Leonardus Chiensis így ír: minden elásott számtalan sok kincs pogány kézre kele. Óh immár szegény nyavalyás görögök, kik mindenkor szegénységteket hányjátok, ám feltalálták hiszem az ti elrejtett gazdagságtokat, melyet az város segítségétől megtagadtatok (11). Osztán az mely költséget az bálványokra vesztegetünk, az hol semmi haszna nincs, sem Istennek nem kedves:

Dicite Pontifices in sacro quid facit aurum[6], jobb azzal is országunkat ótalmaznunk, hogysem, mint Konstancinápolyban, Drinápolyban, Nándorfejérvárban, Tömösvárban, Szigetben, Budában, Székesfejérvárban s több helyeken is így az pogányságot gazdagítsuk vele (12). Az hashízlaló szerzetesektől is az olyan jövedelmet, melyet az régiek az vitézeknek, kik fegyvereket az ellenség vérével szépen megvirágoztatták, rendeltenek volt, fordítsuk országunk ótalmára, mint Alfonsus cselekedék az templom kincsével, az község könnyebbségéért (13). Ha ki pap, az földi urak módjára való uralkodást hagyja el, segíttessenek az vitézek azzal, ő penig tanítson, prédikáljon, intsen, dorgáljon, feddjen, vígasztaljon és mint az só, olyan legyen, ez az ő tiszti, az többit hagyja ez világi fejedelmekre.

Továbbá, hogy az hadakozás jó módjával lehessen, erős és jó vitéz férfiak kellenek hozzája, kiknek legyen mindenkor bizonyos számok és hogy mindenkor készen lehessenek, járjon még bizonyos fizetések. Így ótalmazta kész hadával azelőtt országunkat az jó és vitézségre termett Mátyás király, kinek csak híre előtt is futott Mahomet császár (14), vagynak sok jó vitéz legények most is, de fizetések imígy-amúgy szolgáltatik ki, sok könyörgések és fogyatkozások után az is, nincs szabadságok, nincs jövedelmek. Nincs böcsületi az jó vitéz embernek, noha nagy szükségünk volna reá. Mikor az szükség vitézeket fogadtat velünk, akkor minden válogatás nélkül, akármely tudatlant is felveszünk, csak tudja felkötni szablyáját mind vitéz, maga csak nem esik az falat is ki szájából, puskáját, ha kisüti is, távol tartja orrától, akárhol essék, csak pattanjon. Nem méltó csak seregbe is efféléket állatni, ne rútítsák meg rossz voltokkal az jó és igaz vitézeket is. Oka ennek az fizetetlenség és az vitézeknek bizonyos[7] számon való nem tartása.

Mikor vitézeket fogadunk, sok ígéreteket teszünk nekik, ha eloszol az had, nincs semmi kelletek. Ha kik szegény vitézek közül édes hazánkért és nemzetünkért fejeket az mészárszékre vinni nem szánják s megsebesednek, semmi gondviselés alá fel nem vetetnek, el sem temettetnek, ha meghalnak. Bizony ezzel nem gerjesztjük, hanem rémítjük inkább az vitézeket az viadaltól. Az török halálra fut az harcra, mert ha szinte megcsonkul is, tudja, hogy tisztessége leszen, Zaimság, Iszpahiaság, Bégség, zsold adattatik neki s még sem leszen koldussá. De nem sietsz elő te szegény legény, mert tudod, hogy jó katonában jó koldus szokott lenni. Az régi fejedelmek, megajándékozták azokat, kik valami nagy dolgot próbáltanak. Látná csak az vitézlő nép most is az tisztességet, ajándékot, másképpen futna az viadalra: így nem csoda, ha úgy fél tőle, mint az tűztől, mert semmi hasznát nem látja maga vetésének: ha mit nyer is, amaz hátul járó deliácskák (kik a bokorból nézik az dolognak súlyát) erővel elvonszák tőle, mely dolognak gondolatja sok jó legényt tartóztat az első ütközettől.

Tanuljunk annak felette ezben is a régiektől, hogy az községre nagy gondot viseljünk, takargassuk, ótalmazzuk őket, csináljunk erősségeket, melyekben az rablók ellen maradhassanak meg. Mert ha népünket elhordják és mint Esztergom alatt létünkben, sok édesatyáknak, anyáknak holtig való keserves siralmokra, csordával hajtják el őket szemünk elől, mind marhástól-barmostól, az várak és puszta kastélyok bizony nem oltalmaznak minket is meg s nem is táplálnak el: egyik az másikkal volna jó. Így építé régen meg Páduát és Ratisbonát[8] Alfonsus az magyarok ellen, az urakra s nemesekre mérvén az kerítést a szegénységnek könnyebbségéért (15). Skander bég is Epirusban minden éléssel öszve városokba helyheztette vala be az föld népét török császár ellen.

[6] Mondjátok meg főpapok, a szent dolgok közt mit keres az arany.
[7] Elegendő
[8] Regensburgot

De mi ugyan semmi gondot az községre nem viselünk s nemhogy az ellenségtől ótalmaznúk, de sőt magunk pusztítjuk el őket, házokat fölégetjük, elvonszuk éléseket, ruhájokat, költségeket elragadozzuk, házok népét megszeplősítjük, s ő magokat mint egy tikot felmészároljuk. Szívem fáj rajta, mely nagy éktelenséget tesznek némely Istentől szakadtak rajtok. Ez-e az keresztyéni vitézség? Így kell-e az keresztyénséget ótalmazni? Magunk is elpusztítjuk így magunkat. Az török sem cselekedi azt az alatta valókkal. Ó ki sok porta szállott az kóborló vitézek miatt le. Ezek által meg nem szabadítjuk Magyarországot.

Intem itt ez aránt az végházakkal bíró kapitányokat is, hogy fejedelmeknek tött esküvéseket, hitöket, tisztességeket s főképpen Isteneket meggondolván, vitézek legyenek, végházakat soha hütre az pogányságnak meg ne adjanak. Akár mit ígérjenek és fogadjanak is nékiek, de ne higgyék, álnok az török és hazug, ha tulajdon vérének tött fogadását meg nem állja, sokkal inkább tevéled tött kötését felbontja, mint Tömösvárott, Gyulán és több helyeken is (16). De bár szinte megállaná is fogadását, vitézek legyenek az kapitányok, fejek fennállásáig, hűséggel megtartsák fejedelmünknek, az felséges római császárnak, az erősségeket: az ellenségnek soha meg ne adják, ha meghalnak is, jobb tisztességekre hivataljok szerént vitézül meghalniok, hogysem mint asszonyember nevet viselvén, örök gyalázatjokra, elejeknek és maradékoknak nagy kisebbségekre, itt az elevenek között gyalázatos halált szenvedniek, szidalmaztatniok. Ha ki csak szót teszen is az megadás felől, büntessék meg, mint az athénásbéliek, kik, midőn Xerxes a várost megadatni kíváná, Lycidast (amint Herodotus írja, vagy az, mint Demosthenes Cyrsilust) csak azért verék agyon kővel, hogy az megadás felől szólna (17), mely példát jó volna most is követni. De az fejedelmek is meglássák, hogy az végeknek elveszéseket semminek ne tartsák, azokat méltó személyekre bízzák, éléssel, költséggel, porral, golyóbissal s néppel megerősítsék, ha penig valamelyiket megszállják, az régi jó királyoknak példájok szerént segítségre siessenek, mert ezekre való gondviseletlenség miatt sok végházak elveszhetnek, mint hogy el is vesztek.

Az fejedelmek és urak annak felette legyenek igazságszeretők, édesatyák, kegyesek, gondviselők, ótalmazók, az polgári rendet szeretők és az alattok valóknak vérekkel is örömest szolgálók, mint az régi fejedelmek, kiknek az község nyavalyája fájt, és kik igaz törvényt szolgáltattanak mindennek, természet és törvény ellen az népet nem terhelték. Tanóljanak az mostaniak is, járjanak el tisztekben, méltatlan adóval, hamis rovással, szolgálattal, prédálással, erőszakkal, vérontással, hamis törvénnyel, kegyetlenséggel, hamis isteni tisztelettel, hamis vámmal, hamis dézsmával, álnok harmincaddal, borváltsággal, borfoglalással, perpatvarral, ajándékkal, bírsággal a községet ne terheljék, mert számot kell valaha nekik is hivataljokról az Úristennek adni. Keserű leszen penig a számadás ha ki béres fejedelemnek és földesúrnak találtatik lenni, ha hasznát, adóját, fizetését, szolgálatját az községnek elvötte, de az ellenségtől őtet fegyverével nem őrzötte, az sok adót cifrára, jóllakásra és kínyességre vesztegette, s hazája ótalmára nem térítette.

Erre is gondot viseljenek, az kiknek illik, hogy az mikor végházat az pogányságra megszállának, ne mulassák idejeket az vitézek hejába, hanem kiki mind tehetsége szerént lásson dolgához, senki kétfelől való fizetést fel ne vegyen, az mire fizetése arról embert tartson és az várvívást minden keményen fogja, az pattantyúsokra gondviselés legyen, haszontalan lövést ne tegyenek, nemcsak szóljon, hanem találjon is az álgyú. Az ostromlásban is gyakorlás legyen, jó mód légyen, egyik másikát ott érje, megsegítse s azok számosan legyenek, hogy erejekkel elbírhassák az ellenséget. Ha nem szégyenlenűk az vár vitatásban, sokat tanólhatnánk az törököktől. Adjon az Úristen még valaha oly jó vezéreket előnkben, kik ezekre viseljenek jó gondot és az elnyomorodott szegény magyar nemzetnek szolgáljanak jól megmaradására, kiket Isten immár is megadott sokszor és ezután is kész volna megadni: ha az köztünk való sok istentelenség, eláradott sok vétkek és az sok kárvallott embereknek sápolódások immár égben, Isten eleibe felhatván, az mi jó szerencsénknek kútfejét be nem zárlották volna, hogy mireánk ki ne áradhassanak.

1602

SZENCI MOLNÁR ALBERT

Latin–magyar szótár

(részlet az előszóból)

Fölöttébb hasznos és bölcs gondolat, Olvasóm, az, hogy a jól fundált iskolákban a még zsenge gyermeki szív és ajak a legfontosabb nyelvek alapelemeibe avattassék be. Mert a nyelvek, amint valaki igen okosan mondotta, mintegy előtanulmányai a vallásnak és a bölcsességnek, melyek mintegy, szolgálók követik úrnőjüket, és örömmel szolgálnak neki. Ezért van az, hogy az apostolokra, Krisztus evangéliumának mindenféle nép között leendő hirdetőire, a mennyekből kitöltetett Szentlélek erejét először is nyelvükben mutatta meg kiváltképpen: mert tüzes nyelvek mutatkoztak bennük, amelyekkel Isten csodálatos műveit mindenféle népnek hirdették.

Minek említeném, hogy Krisztus keresztjének felirata is – nem a tudós kegyesség nagy misztériuma híján – három nyelven íratott meg? Mert bár a Krisztus keresztje alatt katonáskodó egyház kincstára, minden igazság mértéke és szabálya, zsidó és görög forrásokban foglaltatik tisztán, mégis legfőképp a római nyelv jóvoltából meríthet áldott bőséggel és terjed szerteszét.

E nyelv használata minden időkben oly széles földekre terjedt, amilyen szélesre a rómaiak birodalma, amint bizonyítják a császárok, vezérek és elöljárók s mások régi emlékei, pénzei és feliratai, melyeket a világ legtávolabbi határain is találnak, kiásnak és szemlélnek. Ezeknek összegyűjtésében és kiadásában mások is hasznosan munkálkodtak, a tudomány javára, de ezek közül is kimagaslott Adolphus Occo augsburgi orvos és Janus Gruterus választófejedelmi professzor dicséretes buzgalma. De maga Krisztus, a világ ura is a latin nyelvet beszélő birodalomban akart élni ezen a földön, sok római feliratot olvasott, és a római császárnak megadatta az adót.

Nyelvüket a rómaiak szorgosan művelték, és nemcsak üdvös életigazságokat s őseiknek dicséretes tetteit örökítették meg irodalmi művekben, hanem szinte a görögök minden bölcsességét is latinra fordították. Így történt, hogy Marcus Tullius Cicero idejétől kezdve majdnem minden utána következő században kiváló tehetségű férfiak támadtak, akik minden erejüket a római ékesszólás tanulmányozására szentelték, hogy azt virágzásában megtartsák, hanyatlásában támogassák, elesett állapotában megújítsák. Jól látták ugyanis ezek a bölcs férfiak, hogy annak segítségével nemcsak a szent vallást lehet szerte minden népeknél terjeszteni, hanem általa a művészetek és a bölcselet tanulmányait is közölhetik az addig barbár nemzetekkel.

Az elmúlt és ebben a mi századunkban aztán annyira felragyogott a hajdani latinság dísze és ékessége, hogy szinte Plautus és Terentius, Lucretius, Cicero és Caesar irodalmának kora virágzott fel újra. Mert a megszámlálhatatlanul sok – és tiszta római stílusban megírt – teológia, jogtudományi és bölcseleti könyvön kívül rengeteg mű jelent meg a latin nyelv tisztaságáról is. Így születtek meg a roppant kincsesházak, példagyűjtemények, jogtudományi kézikönyvek, mindenféle lexikonok, így a legsűrűbb erdővel felérő szótárak és bőséges kifejezésgyűjtemények. Ezekhez járulnak az egyes nemzetek külön szótárai (amilyen ez is, amely elé bevezetőnket iktatjuk), amelyek az ábécé-sorba rendezett latin szólásokat anyanyelvi formájukban és – fordítva – az anyanyelvieket latinul is megadják. Mindezek, bár elnevezésük szerint gyermekeknek szánvák, a felserdültebbeknek is gyakorta nagy hasznára vannak. Ezeknek szükséges és fölöttébb hasznos voltáról inkább a leghíresebb és az ifjúság nevelésében – amiben egész életüket leélték – a leggyakorlottabb mesterek bizonyságait és vélekedéseit idézem itt előszómban, és nem a magam szavaival fogok róla bővebben értekezni, hogy az én kevéssé ismert nevem ne ártson eleve az ügynek az olvasó szemében. Mert bizony az emberek a beszélők megítélése alapján szoktak ítélkezni arról is, ami elhangzik. Én csak annyit mondanék, hogy ilyenfajta könyvek segítségével még közepes

tehetséggel megáldott, de ítélőképességnek nem híjával levő ifjú is képes akár a többi fontos nyelvet megtanulni, akár a bölcselet szentélyeit megközelíteni; még akkor is, ha nincs mellette élő szavú mester. Ismerek Németországban többeket, akik hazájukból sohasem tették ki a lábukat, mégis nyolc nyelvet tanultak meg derekasan ilyen – amint mondják – néma mesterek jóvoltából. Ezeket én nem becsülöm többre az élőszóval tanítóknál, ahol ilyenek vannak: de a mi Magyarországunkban sajnálattal látom mindkettőnek a hiányát és az ezzel járó nehézségeket. Itt, Németországban és a közelebbi országokban, a virágzó akadéimákon és híres gimnáziumokon kívül a legtöbb városnak is megvan a maga hallgatósága és osztályok szerint tagolt iskolája. Ezekben minden egyes osztály élére külön mestert és tanítót állítanak, akik a maguk nagyjából egykorú és azonos ismeretekkel rendelkező osztályának a jó szerzőket felolvassák, és megfelelően, világosan, alaposan elmagyarázzák; a szavak és kifejezések diktálásával nem sok időt töltenek, hanem a gyermekek a lediktált olvasmányok szavait és kifejezéseit könyveikben otthon maguk keresik ki, és írott leckéjüket javításra tanítóiknak adják.

A mi hazánkban viszont még a híresebb és látogatottabb iskolákban is legfeljebb két tanító akad; ezek az úgynevezett elsősöket, másodikosokat és harmadikosokat óránként felváltva oktatják, a keményebb fejűeket és az újakat pedig elsős tanítványaiknak osztják ki oktatásra, és az időnek nem csekély részét töltik szavak és kifejezések diktálásával. Ráadásul a tanulók különbözősége is rengeteg gyötrelemmel jár: a diktált anyagon kívül nincs, amire a gyengébbeket utalhatnák. Ezért van az, hogy három éven túl kevés tanító bírja elviselni ezt a terhet: vagy összerogynak a teher alatt, vagy egyházi hivatalba igyekeznek, mert az zsírosabb és kevésbé terhes.

Az én gyermekkoromban nem volt egyetlen megfelelő könyv sem, amely a tanulók egyéni igyekezetét segíthette volna. Calepinus[1] egyik-másik kiadása fel-felbukkant ugyan, de azt is csak a tanítók és a serdültebb növendékek használták: a szegényebbek nem tudták megvásárolni, a kicsinyebbek nagy súlya miatt forgatni sem tudták, a kezdők nem értettek a kezeléséhez. A Calepinus-szótárnak magyar jelentéssel kiegészített változatát először Németországban láttam. Kinyomtatták ugyan Krakkóban Johannes Murmellius Háromnyelvű szójegyzékét[2], amiképpen Bécsben is egy másikat, hat nyelven megadott kifejezésekkel, de a magyar jelentés mindkét kiadásban lengyel és német betűkkel volt nyomtatva. Ezért aztán a mi gyermekeink alig-alig tudták használni; arról nem is beszélek, hogy Magyarország eldugottabb helyeire ritkán vagy sohasem kerültek el. Én mindkettőből kértem, szereztem egy-egy példányt, de aztán az egyiket egyéb könyveimmel együtt Debrecenben hagytam, a másikat elkérte egy barátom, annak ajándékoztam.

Majdnem harminc esztendeje, hogy a tudós Szikszai Faber Balázs a pataki iskolában egy latin-magyar szójegyzéket adott tanítványainak a kezébe. Ennek így-úgy lemásolt példányai szerte Magyarországon elterjedtek, majd végül a szerző halála után tizenhat évvel ugyanezt a szójegyzéket Debrecenben ki is nyomtatták. Ehhez járultak aztán Heyden Sebald egykori nürnbergi iskolamester Gyermeki beszélgetései, majd Cato, a mimus[3] és a bölcsek mondásai, melyeket magyarázat kíséretében ugyanitt nyomtattak ki. Ezeket kivéve semmiféle magyarországi irományt nem ismerek, amely a gyermekek egyéni szorgalmát elősegíthette volna.

Elmondottam immár, hogy a könyveknek milyen bősége van Németországban és egyebütt; elsirattam ugyanezeknek magyarországi hiányát; most azt fogom elmondani, hogy milyen alkalmak és eszközök vezettek ennek a szótárnak a megírására, és abban micsoda módszert követtem.

Amikor gyermekkoromban, Kassán először láttam Petrus Dasypodius latin–német és fordítva: német–latin szótárát, egyszerre csak felsóhajtottam, hogy mi, magyarok – úgy gondoltam – meg vagyunk fosztva ettől a kincstől. Ennek a képe maradt meg bennem ezután is, ezt őrizgettem.

[1] Híres szótára 1502-ben jelent meg először, magyar értelmezésekkel 1585-ben

[2] Murmelius latin–német–magyar szójegyzéke 1533-ban jelent meg.

[3] Mímus (Szenci szótárában): „Más ember szólásának, erkölcsének mesterséggel tréfás követője."

Mikor aztán nemsokára Isten rendeléséből Németországba kerültem, és egy darabig Wittenbergben állapodtam meg, majd komolyan tanulni vágyván Strassburgba igyekeztem, úgy esett, hogy Heidelbergben a tiszteletre méltó erdélyi – brassói – Störel Márton úr levelével egyebek közt kiváltképp a matematikus Konrad Dasypodius úrnak ajánlott: az engem – Philipp Glaser jog- és történelemtudós úrral, nemkülönben Johann Ludwig Havenreuterrel, a híres orvossal és filozófussal egyetemben – úgy mutatott be az iskola nagy tekintélyű urainak, Josias Riheliusnak és Nicolaus Fuchs consulnak, hogy felvettek a strassburgi városi Vilmos-kollégium növendékének. Itteni időzésem során Dasypodius úr sűrűn igénybe vette közreműködésemet matematikai értekezéseinek másolásában. Ez a kegyes és tudós férfi sohasem szűnt meg elősegíteni boldogulásomat és tanulmányaimat. Örvendeztem közben pártfogómnak, akinek atyja – Petrus Dasypodius – is oly hasznos könyvet szerzett a német ifjúságnak, és már akkor óhajtozni kezdtem, hogy a jóságos Isten egyszer majd velem vagy akár még érettebb korom előtt mással a mi magyar fiatalságunknak is ilyen könyvet szereztessen: aki a kegyes szándékok iránti jóságos kedvezésével sohasem hagyta, hogy ez a vágy lelkemben lelohadjon.

Mert ez idő tájt, mikor a felsőbb osztályokból a közönséges iskolákba jutottam, a tisztelendő Johannes Pappus magához hívatott, és könyvtárában úgyszólván a keresztyén világ minden nemzetének bibliáit és szótárait megmutatta, majd így szólt: „Testvérem, ha azt mondanám, hogy mindezeket a nyelveket értem, hivalkodó módjára szólnék; a szótárak segítségével mégis az Írás bármely mondását ki tudom nyomozni, hogy fordította bármely nemzet." Ezután azt kérdezte tőlem, van-e magyar nyelvű biblia, és van-e magyar–latin szótár. Midőn azt feleltem, hogy bibliánk van, szótárunk nincsen, ő viszont mindkettőt szükségesnek vélte, elmondtam neki, milyen úton-módon juthatna bibliához, az utóbbit pedig magamban megfogadtam és az utókornak ígértem. Nem sok évvel később, midőn a heidelbergi akadémiáról már Magyarországra, a pataki iskola lektorának hívtak, és egy igen tekintélyes teológus úr megkérdezett, hogy a tisztséget elvállalom-e, azt feleltem, hogy azon a vidéken, az én koromban félek a teher nagy súlyától, hiszen az ifjúság sem rendelkezik megfelelő könyvekkel, de még csak egy közönséges szótárral sem. Az nyomban ilyen következtetésre jutott: „Te akkor érdemes dolgot művelnél egész hazánkkal, ha ilyesmit írnál." Jó érzés volt hallanom titkos fogadásom és tervem dicséretét ilyen tekintélyes férfitól, aki nem is tudhatott róla. Ettől kezdve mindig valamilyen nyugalmas állapotra pályáztam, hogy egyedül ennek az írásomnak szentelhessem magamat. Ez azután – Isten kegyelméből – Altdorfban részemül is jutott. Mert amiképpen Strassburgban Konrad Dasypodius, úgy Altdorfban Konrad Rittershusius, a híres jogtudós és filológus személyében tanulmányaimnak jóságos pártfogójára akadtam.

Bár nem kétlem, hogy sokan lesznek fáradozásom kifogásolói és gáncsolói, hiszen könnyebb a mását ócsárolni, mint valakinek a maga erejéből érdemleges dolgot művelnie, mégis vigasztalni fog az a tudat, hogy ezt a munkát nem a magam hiú dicsősége, hanem hazám javának szolgálatában vállaltam és barátaim buzdítására fejeztem is be. Egyszóval beérem azzal, ha szándékomnak és szorgalmamnak akár csak egynéhány helyeslője akad. Nem tagadom, bizonyára jobban is meg lehet egynek-másnak a jelentését adni, és ha szükség mutatkoznék ennek az átformálására, a mindennapos gyakorlatban és tapasztalásban nagyobb jártasságra tévén szert, Isten segítségével magam is jobbá tudnám formálni és átalakítani ezt az én szorgalmatosságomnak mintegy első gyümölcsét.

Így ha a tudósabbak majd figyelmeztetnek, kész vagyok benne egyet-mást változtatni és a hiányokat pótolni, különösképpen, mivel szükség van olyasmire, amihez mindig járulhat valami. Azokat pedig, akik csak a tökéletes dolgokat helyeslik és követelik, megkérem, hogy emlékezzenek Varro intelmére: „Aki a szavakról sok mindent jól mondott, inkább dicsérendő, semmint kifogásolandó, amiért valamit nem tudott", vagy Muretuséra: „Senkit ne kifogásoljunk, aki azt adja, amire képes, amiért bizonyos dolgokra nem képes." Élj boldogan, Kegyes Olvasóm, és híres férfiaknak ilyen könyvekről szóló ítéleteit, amelyeket idéztem, előítélet nélkül olvasd.

1604 *Borzsák István fordítása*

SZENT DÁVID KIRÁLYNAK ÉS PRÓFÉTÁNAK SZÁZÖTVEN ZSOLTÁRI

(részletek)

Előljáró beszéd

Az Magyarországban és Erdélyben vitézkedő keresztyén anyaszentegyháznak és ennek nagyságos és kegyes gondviselőinek, lelkipásztorinak, tanítóinak és tanuló tagainak, az Atyaistennek kegyelmét, az megszentelésnek és békességnek lelkét, az Krisztusban kívánja szíve szerint.

Miulta tanuságnak kévánságából idegen országban élek és látás, hallásnak okáért néha veszedelmekbe is forgok, gyakran kérem azt az Úristentől, hogy az ő kegyelmes akaratjából, avagy vigyen föl idein ez bűnszaporító világból az ő mennyei akadémiájában és bölcsességgel bővelkedő paradicsomában, avagy ez földen életemet az Krisztusért szent lelkével úgy vezérelje, hogy senkinek ne legyen botránkozására, hanem az híveknek seregeiben élhessek egyebeknek hasznokra és az ő felséges nevének dicséretire. Innét vagyon, hogy ez híres akadémiákban fő tanítók közt forogván (1), nem kapok ez világon gazdagító tudományokon, hanem olyakat kévánok, melyekkel legtöbbeknek használhassak az mi nyomorgó hazánkban.

Ezelőtt anakokáért hét esztendővel, midőn Kassán éntőlem magyar könyvet kért volna az tiszteletes Békési János (ki az én tanuságomra az Istentől néki engedett jókból másfélszáz forintot adott, kit megfizet Isten őkegyelmének), mihelt följutottam Haidelbergában, menten magyarról fordítottam az Daniel Tossanus doktor Vígasztaló könyvét, melyet ő először franciai nyelven írt, osztán németül fordított és Lelki iskolának nevezött, mellyel én az megmondott kassai személynek akartam hálaadó voltomat megmutatni. Azután pedig egynéhány esztendővel fáradságos nagy munkával írtam az Deák és Magyar Dictionariomat.

Ezeket pedig, ó Istennél kedves anyaszentegyház, nem dicsekedésből számlálom elődben (mert akarom, hogy csak azé légyen az dücsőség, az ki ezekre nékem erőt és alkolmatosságot engedett), hanem kedvem ellen azért beszélem meg jó igyekezetemet és fáradságomat, hogy lássák meg ezt némelyek, az kik engem tehozzád hálaadatlannak alitnak és haszontalan fiadnak ítélnek, csak azért pedig, hogy illendő hivatal nélkül, nem futok az néked szolgálandó tiszt[4] keresésre. De az én megváltó Krisztusom, az ki téged szent vérével magának jedzett, jól látja minemű szeretettel voltam és vagyok hozzád; és tudja, minek mikor kell lenni.

Mostan azért ez zsoltár könyvet, mellyel én sok időtől fogva az én énségimben, gyűlölőim ellen vigasztaltam magamat, immár pedig teneked vigasztalásodra és együgyű tagaidnak hasznokra magyaról fordítottam, kérlek tekénts engedelmes szemmel, szerelmes anyám, keresztyén anyaszentegyház, és hozzád való hálaadósságomnak ez küsded jelét vödd jó névön addiglan, míg az te szerelmesed, az Jézus Krisztus ennél nagyobbal szeret.

Kérlek ezen is nagy szeretettel, hogy ne bánjad ez dolgot, hogy ez néked szánt könyvet először idegen országi nagy fejedelmeknek ajándékul mutattam bé (2). Mert ezek is tenéked egyéb istenfélő nemzetek fejedelmivel egyetembe igen jóakaróid és az te közelb való gondviselőid is, ezeknek főiskolájokban szokták költségekkel fölküldeni az néked szolgálandó ifjakat az szentírási tanuságra. Kik között én legkisebb és alábbvaló vagyok, de az Krisztus kegyelméből vagyok, az mi vagyok.

Továbbá Nagyságos és Kegyelmes Uraim, kik ez anyaszentegyháznak Isten után gondviselői és dajkái vattok, kérem alázatoson Nagyságtokat és Kegyelmeteket, hogy nemcsak az én munkámat magyarázza jó végre Nagyságtok és Kegyelmetek, hanem egyéb hasznos könyveknek kinyomtatásától is bőséges adakozó kezeit ne vonja meg Nagyságtok, kiváltképpen ha Isten rajtunk könyörülvén, állandó békességet adand.

Ti kegyelmeteket is, tisztelendő uraim, lelkipásztorok és scholamesterek, fölötte igen

[4] Vagyis egy papi állás

kérem azon, hogy kegyelmetek is jó kedvvel fogadja és könyvecskét, melyet ím kibocsátok barátimnak javallásokból, és az rágalmazók ellen ez én munkámat ótalmazza kegyelmetek. Mivelhogy azhoz nem oly szándékból fogtam, hogy ez előbbeni szokott énekeket ki akarnám venni az híveknek kezekből, vagy hogy ezeket egyebekénél ékesbeknek alitanám. Mert látom, hogy főemberek által az zsoltárnak nagy része meg vagyon fordítva cseh, német és tulajdon nótákra, kik közől az én tetszésem szerint legszebbek az Szegedi Gergelyé és Sztárai Mihályé. Vadnak Istennek hála, egyéb szép énekek is, melyekkel rakva az debreceni anyaszentegyház énekeskönyve, az Bornemisza Péteré, Huszár Gálé és Böythe Istváné. (3). De az egész zsoltárt magyar versekben még senki nem formálta én tudásom szerint. Látom pedig azt is, hogy dominus Scaricaeus (4) és ezelőtt megmondott főemberek psalmusi kivől némelyek igen paraszt versekben vadnak foglalván, noha még az szentlélek-nek is kedves az versek szép egyező volta, amint megtetszik az alfabétum rendire írt psalmusokból. Kik közől az CXIX. zsoltár az alfabétumnak mindenik bötűin nyolc-nyolc verset kezd el az zsidó zsoltárkönyvben. Az régi magyar énekekben pedig avagy semmi egyenlő terminátiók[5] nem voltak, avagy tíz vers is egymásután mind egy igében ment ki, ahonnan az históriás énekekben számtalan az sok vala – vala – vala. Kin az idegen nemzetek, azkik ezt látják, nem győznek eleget rajta nevetni. De hála Istennek, ez egynéhány esztendőkben az mi emberink is ékesb verseket szoktak írni. Példának okáért egy vers nemének megjobbított módjait írom ide:

Az első és közmód ez:

Láss hozzám Úristen kegyelmes szemeiddel,
Nyomorúságaimban vigasztalj Szentlelkeddel,
Sok bosszúságimat hogy elszenvedhessem jó lelki békességgel.

Második azon nótára imez:

Csuda állhatatlan
Lám ez világ dolgában,
Mint kerék forogván
Inkább minden órában,
Változik, különböz,
Számtalan sok bút hoz
Minden szempillantásban.

Harmadik azon nótára legszebb:

Bocsásd meg, Istenem, ifjúságomnak vétkét,
Sok hitetlenségét, undok förtelmességét,
Töröld el rútságát,
Minden álnokságát,
Könnyebbits lelkem terhét.(5)

A franciai ritmusok pedig sokkal különb formán foglaltanak öszve, és az verseknek sokféle nemei[6] vadnak. Néhol az három első ritmus[7] egy módon megyen ki, de az negyedik ritmus véginek az következendő vers[8] ritmusi felelnek meg. Ilyen az XXII. zsoltár az 53. levelen. Öszveséggel az zsoltárok százharminc különböző nótákra vadnak és majd meganynyi a versek nemei.

Annakokáért meggondolhatja minden, minemő nagy munkával kellett énnékem ez hosszu magyar igéket az franciai apró igékből álló versekre formálnom, holott egy sillabával[9] sem tehettem többet hozzá, sem az sensustul[10] nem kellett eltávoznom. Mert nagyobb

[5] Végződések, rímek
[6] Versformái
[7] Verssor
[8] Strófa
[9] Szótaggal
[10] Értelemtől

gondom volt az fondamentombéli[11] igaz értelemnek fordítására, hogy nem a verseknek ékesgetésére. Ha azért valaki énnálamnál módosban fordítandja, örülök rajta és ezt félen tévén, én is azzal élek örömesben az Istennek dicséretire. Végezetre, atyámfiai, legyetek jó egészségben, épüljetek, vigasztaltassatok meg, egy értelemben legyetek, békességesen lakjatok és az szeretetnek s az békességnek Istene leszen veletek. Az Úr Jézus Krisztusnak kegyelme, az Istennek szerelme és az Szentléleknek veletek való közösülése légyen mindnyájan ti veletek Amen.

XXIII.

1. Az Úr énnékem őriző pásztorom,
Azért semmiben meg nem fogyatkozom;
Gyönyörű szép mezőn engemet éltet,
És szép kies folyóvízre legeltet,
Lelkemet megnyugotja szent nevében,
És vezérl engem igaz ösvényében.

2. Ha a halál árnyékában járnék is,
De nem félnék még ő setét völgyén is,
Mert mindenütt Te jelen vagy énvelem,
Vessződ és botod megvigasztal engem,
És nékem az én ellenségim ellen
Asztalt készítesz, eledelt adsz bőven.

3. Az én fejemet megkenöd olajjal,
És engemet itatsz teljes pohárral;
Jóvoltod, kegyességed környülveszen,
És követ engem egész életemben.
Az Úr énnékem megengedi nyilván,
Hogy mind éltiglen lakjam Ő házában.

XLII.

1. Mint a szép híves patakra
Az szarvas kívánkozik,
Lelkem úgy óhajt uramra,
És hozzá fohászkodik.
Tehozzád én Istenem
Szomjúhozik én lelkem!
Vajjon színed eleiben
Mikor jutok, élő Isten?

2. Könnyhullatásim énnékem
Kenyerem éjjel nappal,
Midőn azt kérdik éntőlem:
Hol Istened, kit vártál?
Ezen lelkem kiontom
És házadat óhajtom,
Hol az hívek seregiben
Örvendek szép éneklésben.

3. Én lelkem mire csüggedsz el,
Mit keseregsz ennyire?
Bízzál Istenben, s nem hágy el,
Kiben örvendek végre,
Midőn hozzám orcáját
Nyújtja szabadítását.
Oh én kegyelmes Istenem,
Mely igen kesereg lelkem!

4. Mert terólad emlékezem
Ez Jordánnak földéről,
Szent helyedre igyekezem
Ez Hermon kis hegy mellől,
Mélység kiált mélységet,
Midőn én fejem felett
A sok sebes víz megindol,
Mint egy erős hab megzúdol.

[11] Lényegbeli

5. Sebessége árvizednek
És az nagy zúgó habok
Énrajtam öszveütköznek,
Mégis hozzád óhajtok,
Mert úgy megtartasz nappal,
Hogy éjjel vigassággal
Dicséreteket éneklek
Néked erős őrizőmnek.

6. Mondván: Isten én kőszálam,
Mire felejtesz így el?
Ellenségim vadnak rajtam,
Gyászban járok veszéllyel,
Mert az ő hamis nyelvek
Csontaimban megsértenek,
Mert így bosszontnak ellened:
Lássuk, hol vagyon Istened?

7. Én lelkem, mire csüggedsz el,
Mit kesergesz ennyire?
Bízzál Istenben: nem hágy el,
Kiben örvendek végre,
Ki nékem szemlátomást
Nyújt kedves szabadulást,
Nyilván megmutatja nékem,
Hogy csak ő az én Istenem.

LXV.

1. Az Sionnak hegyén Úristen
Tiéd az dicséret:
Fogadást tésznek néked itten,
Tisztelvén tégedet.
Mert kéréseket az híveknek
Meghallod kegyesen,
Azért tehozzád az emberek
Jőnek mindenünnen.

2. Rajtam az bűn elhatalmazék
Terhelvén engemet:
De nagy volta kegyességednek
Eltörli vétkünket.
Boldog az kit te elválasztál,
Fogadván házadban,
Hogy előtted nagy buzgósággal
Járjon tornácodban.

3. Javaival az te házadnak
Megelégíttetünk:
Szép dolgain te templomodnak
Gyönyörködik szívünk.
Az te csuda igazságodból
Megfelelsz minékünk,
Hallgass meg Isten, velünk tégy jól,
Oh mi segedelmünk!

4. Mindenek csak tebenned bíznak
Ez föld kerekségén,
Az kik széllyel, messze lakoznak
Az tengernek szélén.
Te mondhatatlan hatalmoddal
Az magas hegyeket,
Környülfogod, mint egy abronccsal
Erősítvén őket.

5. Az tengeri habok zúgását
Te megcsendesíted,
Az pogány nép zúgolódását
Ottan elenyészted.
Nagy félelmekben elbágyadnak
Mindenek ez földen
Nagy voltán az te csudáidnak,
Kiknek száma nincsen.

6. Te megvígasztalsz mindeneket
Reggel az napfénnyel,
Bíztatsz minden élő rendeket
Csillagokkal éjjel.
Áldásiddal meglátogatod
Az elszáradt földet,
Hasznos esőkkel meglágyítod
Gazdagítván őtet.

7. Az te kutaidból az vizek
Soha el nem fogynak:
Hogy az szép földi veteményes
Szaporodhassanak.
Az barázdákat megitatod
Az szántóföldeken,
Az vetést szép esővel áldod,
Hogy bőven teremjen.

8. Megkoronázod az esztendőt
Nagy-sok javaiddal:
Lábaid nyoma kövérségöt
Csöpögtet nagy zsírral.
Lakóhelyei az pusztáknak
Folynak kövérséggel,
Hegyek és halmok vigadoznak
Nagy bőv termésekkel.

9. Az szép, sík mezők ékesednek
Sok baromcsordákkal:
Villagnak az szép szántóföldek
Sürő gabonákkal.
Az hegyoldalak, mezőföldek
Szép búza nevéssel
Örvendeznek és énekelnek
Nagy gyönyörűséggel.

XC.

1. Tebenned bíztunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltanak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva:
Te voltál és te vagy erős Isten,
És te megmaradsz minden időben.

2. Az embereket te meg hagyod halni
És ezt mondod az emberi nemzetnek:
Legyetek porrá, kik porból lettetek!
Mert ezer esztendő előtted annyi,
Mint az tegnapnak ő elmúlása,
És egy éjnek rövid vigyázása.

3. Kimúlni hagyod őket oly hirtelen,
Mint az álom, mely elmúlik azontól,
Mihelyt az ember felserken álmából, –
És mint az zöld füvecske a mezőben,
Azmely nagy hamarsággal elhervad,
Reggel virágzik, s estve megszárad.

4. Midőn Uram haragodban versz minket,
Ottan meghalunk és földre leesünk;
Az te kemény haragodtul rettegünk,
Hogyha megtekinted nagy bűneinket,
Titkos vétkünket ha előhozod
És színeid eleiben állatod.

5. Haragod miatt napja életünknek
Menten elmúlik oly hirtelenséggel,
Mint az mondott szót elragadja a szél.
A mi napink, kiket nékünk engedtek,
Mintegy hetven esztendei idő,
Hogyha több, tehát nyolcvan esztendő.

6. És ha kedves volt is valamennyire,
De többire volt munka és fájdalom,
Elkél életünknek minden ékessége,
Elmúlik, mint az árnyék és az álom,
De ki érti az te haragodat?
Csak az, az ki féli hatalmadat.

7. Taníts meg azért minket kegyelmesen,
Hogy rövid voltát életünknek értsük,
És eszességgel magunkat viseljük.
Óh Úristen, fordulj hozzánk ismételen!
Míg hagyod, hogy éltünk nyomorogjon?
Könyörülj már az te szolgáidon!

8. Tölts bé minket reggel nagy irgalmaddal,
Hogy jó kedvvel vigyük véghez éltünket,
Ne terheltessünk szorgalmatossággal;
Vigasztalj minket és adj könnyebbséget,
És haragodat fordíts el rólunk,
Mellyel régulta ostoroztatunk.

9. Szolgáidon láttassad dolgaidat,
Dicsőségedet ezeknek fiain;
Add értenünk fölséges hatalmadat.
Mi kegyes Urunk, óh irgalmas Isten!
Minden dolgunkat bírjad, forgassad,
Kezeink munkáit igazgassad.

1607

Új magyar nyelvtan

(Előszó)

Mivel úgyszólván valamennyi európai nemzet nyelvét nemcsak különb-különb könyvekben művelik és ékesítik, hanem a sok nyelv kedvelőinek kedvéért nyelvtani szabályokba is foglalják, úgy tetszett a felséges és hatalmas Móric fejedelem úrnak, Hessen hartományi grófjának stb., az én kegyes uramnak és Maecenasomnak, hogy a magyart sem szabad elhanyagolni. Így adta tehát őfelsége kegyelmesen azt a parancsot, hogy hazai nyelvemet, amelyet Szótáram és a Zsoltárok kiadásával próbáltam művelni, amennyire lehetséges, rövid nyelvtani szabályokba foglaljam, és a szabályokat áttekinthető példákkal szemléltessem. Bizonnyal szívesen engedelmeskedtem ily nagy fejedelem akaratának, de nem sok híja volt, hogy tehetségem erejében nem bízván, mindjárt művem kezdetén össze ne rogyjak. Folytattam tovább, az isteni felség és dicső fejedelmünk segítségében és kedvezésében bizakodván, de befejezni két évnél hamarabb nem tudtam. Miért is ne vallanám meg az igazat? Hiszen a tudós Johannes Clajus is bevallja, hogy Német nyelvtan-át húsz éven át írta figyelő gonddal, pedig már előtte is nem megvetendő német nyelvtant szekesztett Albert Oelinger, akinek művét Clajus látta és olvasta, maga sem tagadja. Nekem viszont nem volt egyáltalán senki, akit követhettem vagy kerülhettem volna. Ahány magyar könyvet csak fel tudtam kutatni, valamennyit végiglapoztam; e célra a húsz évvel ezelőtt kiadott szent Bibliát is kétszer olvastam el – elejétől a végéig; a munka során Biblia-példányom hibáit kijavítottam, és mintegy útközben új kiadásról gondoskodtam, mivel tudtam, hogy hazámban szükség van rá, és hogy nyelvtanunk majdani használói láthassák, miféle forrásokból merítettünk. Módszerként pedig a Móric fejedelemtől, Hessen tartományi grófjától stb. a hesseni iskolák számára előírt Latin nyelvtan Ramus-féle módszerét követtem. Ennek többnyire még a szakkifejezéseit is változatlanul megtartottam, névragozási esetei közül egyiket-másikat áthelyeztem, és egy hetedikkel toldottam meg, amelyet mutativus-nak neveztem el; az igék ragozásában a harmadik személyt, amelyet bármely ige tövének tapasztaltam, a héber nyelvtanok szokása szerint első helyre tettem, azután a második és

végül az első személyt. A mondattani szabályok közé számos bibliai példát iktattam, hogy ne úgy lássék, mintha a teológia tudományát elfelejtettem volna. De a teológia nem is nagyon különbözik az efféle nyelvtani tudománytól. Tanúként hivatkozom Theodorus Bezára, a kiváló teológusra, aki maga is írt francia nyelvtant, de írt Petrus Ramus is Franciaország királynéjának kedvéért és használatára.

Ha most valaki azt kérdezné tőlem, hogy honnan ered ez a nyelv, vagy mely más nyelvekkel rokon, bevallanám, hogy nem tudom. Látom ugyanis, hogy akik mostanában többnyelvű szótárakat szerkesztenek és az illető nyelveket eredetük szerint megfelelő osztályokra tagolják, a magyart mindig kérdésesnek hagyják. Annyi bizonyos, hogy nyelvünk az európaiakkal nem rokon, kivéve néhány Pannoniában talált dolog szláv megjelölését, de nagyrészt azok is elváltoztak. Tudom azonban a legtudatlanabbakkal együtt, hogy Ázsia szkíta vidékein ma is élnek bizonyos népek, amelyek a mi hun nyelvünket használják. A hegyeken túli siculusok vagy székelyek hun betűjegyeit, amelyeket Székely István Magyar krónika-jában említ, én sohasem láttam és olyan embert sem ismerek, aki ilyet látott. Kérem hát honfitársaimat, elsősorban az erdélyi székelyeket, hogy ha ilyesmi akadna náluk, azt megjegyzéseikkel egyetemben adják közre, és a magyar nyelv művelését – a szlávok nyomában járva – ne vessék meg. Ezekről Laurentius Benedictus Nudozierinus valahol így ír: „Kiváltképpen szeretném itt szláv honfitársaimat buzdítani, akik nyelvük művelésével végképp nem törődnek, olyannyira, hogy némelyek – tapasztalatból beszélek némelyekről – azt tartják dicsőségnek, ha nemcsak nem olvasnak cseh könyveket, hanem még könyvtárukban sem tartanak egyet sem. Innen van az, hogy ha ezekről a dolgokról hazai nyelvükön kell tárgyalniuk, kénytelenek félig latinul beszélni. E tanulmány elhanyagolásának egyéb hátrányait nem is fejtegetem." Ezeket írja.[12]

Én pedig örömest bocsátom ezt a művecskémet honfitársaim bírói széke elé, s kérem őket, hogy tévedéseimet javítsák ki, Justinianus eme mondására gondolván: „Ki a gondos munkát kijavítja, dicséretesebb az eredeti feltalálójánál." És ha egyet s mást történetesen nem előnytelenül találtam volna, azt hozzájárulásukkal helyeseljék, Cicero ama mondása szerint: „Legokosabbnak azt mondják, akinek eszébe jut, amire szüksége van; ehhez legközelebb jár az, aki másnak jó ötleteit hasznosítja. A butaságban fordítva van: kevésbé oktalan az, akinek semmi sem jut az eszébe, mint az, aki helyesli, ami butaság másnak jutott az eszébe." Élj hát jó egészségben, Nyájas Olvasó, és ha valami részben előbbre tudod vinni az efféle tanulmányokat, vidd.

1610 *Borzsák István fordítása*

KANIZSAI PÁLFI JÁNOS

148. zsoltár

1. Dicsőült helyeken, mennyei paradicsomban,
Akik vigadoztok véghetetlen boldogságban,
Vadtok megújult állapatban,
Az Úrnak nevét énekszóban,
No dícsírjétek vígasságban.

[12] Benedictus Laurentius cseh nyelvtanárról (Grammatice Bohemicae libri duo, Prága 1603) van szó.

2. Áldjátok az Urat, kik csak őnéki szolgáltok,
Ártatlan ruhában tündöklő sok kar angyalok,
Ti is Nap és Hold és Csillagok,
Valakik égi tűzzel bírtok,
Felszóval őtet kiáltsátok.

3. Egek sok részei, világnak nagy szélessége,
Dícsírjed az Urat tengernek titkos mélysége,
Azkiket Isten őfölsége,
Bizonyos céllal bérekeszte,
Fel nem bonthat már senki keze.

4. Barlangok fenekén nyugovó mérges sárkányok,
Sötét havasokon lakozó vad oroszlánok,
Ti is, iszonyú nagy cethalak,
Tenger örvényét kik jártátok,
Áldassék az Úr, azt mondjátok.

5. Földi s mind égi tűz, fejér hó, kő, záporeső,
Déli s északi szél, levegőég, könnyű szellő,
Tél, tavasz és nyár, őszi idő,
Mely négy részből áll egy esztendő,
Tőletek az Úr dicsérendő.

6. Szőlőtermő hegyek, felnyúló szép híves halmok,
Vad s szelíd gyümölcsfák, zuhogó csorgó patakok,
Ligetes erdőn lakó vadak,
Csúszó és mászó sok állatok,
Nevét az Úrnak mind áldjátok.

7. Megújult tavasszal hangos éneklő madarak,
Szép új énekekkel áldjátok nevét az Úrnak,
Kis filemile, ki torkának
Az rekedések nem árthatnak,
Nyújts dícsíretet az nagy Úrnak.

8. Császárok, királyok, földi hatalmasságok,
Nemzetes nagy urak, gazdagok és szabadosok,
Bírák, tanácsok és polgárok,
Kik a köznépnek törvényt szabtok,
Ti is az Urat mind áldjátok.

9. Ti is szép tavaszi virághoz hasonló iffiak,
Szüléknek örömi, gyermeki kedves seregek,
Tiszta életű, kegyes szűzek,
Eszes és okos jámbor vének,
Az Úrnak nevét dicsírjétek.

10. Dicsíret, dicsőség, tisztesség és hálaadás,
A szentek Urának légyen örök magasztalás,
Kiben soha nincs megváltozás,
Vagy ígírettül elhanyatlás,
Tőle fejünkre szálljon áldás.

1611

SZEPSI CSOMBOR MÁRTON

Europica Varietas

(részletek)

Danczka vórosának situsa vagyon sub grad. long. 54. m. 22.33, sub grad. vero latitud. 44. m. 50. Ez város eleitől fogva nem annyira szépségével, mint hirtelen való épületeivel és gazdagságával szerzett magának idegen országokban hírt-nevet. Pruzországnak nemcsak metropolisa, hanem legfőbbik empóriuma[1], azaz, az tengertől behordott marhák vevésének-adásának helye. Én mondom ez egész ország asszonyának.

Mondják, hogy neveztett volt az tánctól. Azmely mikoron először 1280. eszt. más helyen alább a Viszla mellett építtetett volna, csudaképpen, azmint Caspar Schüttius (1), az danczkáiak fő historikusok mondja, hozatott volt ez helyre. Így ír felőle mindjárt pag. 6. lib. Cron.: Nem messze az helytől, az hol most az óváros vagyon, régen egy falu volt, kit ők Vichnek híttanak, az melyben csak szinte halászok és korcsmárosok laktak, mivelhogy az tengerre menő emberek, kik az culmai emporiumból kitértek, ott szoktak volt szelet várni. Szokások szerént ez falubeliek innepnapokon az falun kívül tüzeket szoktak volt rakni, melyeket ők öröm tüzének nevezték, mellettek ittak, öttek, játszódtak kicsintől fogva nagyig, még az idegenek is táncoltak és az ki legnagyobb tréfát vagy bolondságot űzhetett, legnagyobbnak azt kiáltották. Efféle bolond játékokbul sok háborúság támadott, lopás, emberöldöklés, paráznaság etc., az mely éktelen dolgokat hogy az falunak ura, kinek neve vala Hagel, eltávoztathatná, kegyetlenül tartja vala őket, ruhájokat, pénzeket, barmokat tűlök gonosz cselekedeikért el szokta volt venni, lakása volt az Minden lelkek templomának felette való hegyen, mely hogy mind ez mai napig megtartja annak az úrnak nevezetit, mert még mostan is Hagelsbergnek hívattatik. Ez úrnak tartoznak vala az Vichbeliek esztendőnként minden ő barmoknak, haloknak és madaroknak felét adni. Szenvedhetetlen vala az jobbágyságnak terhe naponként, mert őket nemcsak az mezei munkára, hanem udvarában is minden tisztátalan dolgokra kénszeríti vala, sőt azmi nagyobb, a jobbágyoknak feleségével és leányokkal akaratja szerént él vala. Ez tyrannusnak kegyetlenségén az jobbágyok megindulának és mind magának s mind házanépének megrontására tanácsot tartának. Volt az falubélieknek esztendőben egy bizonyos napjok, kin midőn az ő Isteneknek tiszteleteket, örömöket, táncokat szokások szerént elvégezték, az egész falu népei egymás kezét fogván az Hagelnek tisztességejért az hegyre kénszerítették felmenni és az kastély előtt táncot járni, az mely táncért tartozott az úr őket béhíni és egy hordó sert ajándékozni. Ilyen alkalmatosság alatt ítélék az jobbágyok, hogy az Hagelt, az ő urokat megölhetnék. Az innepnap annakokáért előjövén, mindnyájan az hegyre felmenének, az kastély előtt táncoltanak, kiknek az Hagel nagy jókedvéből két hordó sert ada. Csudálkoznak vala az jobbágyok ezen, miérthogy az szokás szerént csak eggyel tartozék, s kettőt adna, kiknek ő ezt mondá: Hasznomra cselekeszem ezt, mert ez sertül ti megrészegedvén, ezentúl nagy háborúságot szerzetek egymás közt, és énnékem módom leszen tiközületek bőnökért sokakat minden marhájoktul megfosztani. Bébocsátatának azért az kastélyban az táncra, kik mikor vígan mulatnának, Hagel pedig nézésében gyönyörködnék, íme némelyek az ifjak közül, kiknek fegyverek ruhájok alatt rejtve vala, reá rohanának és mind őtet s mind penig házanépét, egy Precta nevű leányán kívül, megölék, kit annak ítélének, hogy adjanak házastársul az ki legelőször ily tanácsot adott vala az jobbágyoknak. Mondják penig, hogy minekelőtte az Hagel megholt volna, mind ezt kiáltotta: Ach Tanz, Tanz, warumb hast Du mich verrathen[2]. Azhonnan az városnak nevezeti Tanzwich lött. Alkolmatosságát azért ez hely-

[1] Kereskedő városa

[2] Ah tánc, tánc, miért árultál el engem!

nek látván, az régi kis falut elrontották, és ezen az helyen, az melyen most vagyon, 1308. esztendőben építeni kezdették. Más néven híják Gedanumnak, néha Gedaniának.

Ez várost három szép folyóvíz erősíti és egyszersmind ékesíti is. Napkelet felől az Viszla, mely forrásától fogva száznegyvenöt mélyföldet kerengvén, itt szakad az tengerben, mely annyi javára vagyon az városnak, hogy az megszűnvén, szükség volna az városnak is megszűnni, avagy csak igen nagy szegénységre jutni, mert elégséges eledelt adása-vévése által Pruzországban nem találhatna, holott az lengyelek egész országoknak zsírját sok ezer hajókkal esztendőnként ide hordják alá. Ugyan napkelet felől vagyon az Motlau vize, kin a Viszlárul és tengerről jövő hajók az városig bemehetnek. Ez víz háromképpen használ az városnak. 1. Az hajóknak utat ad mind az kapukig. 2. Napkelet felől az várost mélységével árok gyanánt őrzi, kinek mélysége hol öt, hol hat ölnyire vagyon. 3. Megszálláskor az város népe ez víznek általa nagy bátorságot szerez, mert szokott helyébül az polgárok kibocsátják, mely egynéhány mélyföldre délre és napkeletre az földet béborítja, úgyannyira, hogy az felől az ellenségnek erejéről semmit nem félnek. Napnyugatra az Rhodanus vize mossa, (de nem az, azki felül az poéták beszélgetnek, mert az galliai korona alatt vagyon) (2), ki három egész mélyföldön töltés között menvén, végre az várost általfollya, azhol mindenféle mesterembereknek, de főképpen az posztófestőknek nagy könnyebbségére vagyon. Ez szolgáltat vizet az városbeli kutakban, ezen vadnak mindenféle malmok, úgymint papiroscsináló, csertörő, portörő és lisztmalmok. Az lisztmalmok közül vagyon egy, kibül esztendőnként minden órában az lengyel királynak egy magyar aranya jár, teszen nyolcezerhétszázhatvan aranyat esztendeig. Vagyon benne tizennyolc forgó malomkő az Szent Catharina temploma mellett.

Danczkai urak oly módjával igazgatják dolgokat, hogy az szegény községnek esztendeig való fizetése házától nemigen esik több tíz, avagy tizenkét pénznél, mindent az város derék jövedelméből visel és fizet. Azt mondják felőle, hogy esztendőben oly nap nincsen, azkin kétezer forintja az városnak minden tisztviselőknek és szolgáknak fizetésére és egyéb épületekre ki nem menne, de nincs olyan nap, kin harmadfélezer be nem menne, főképpen penig minden jövedelme az mellette lévő tartománnak adója, az hajóbér és az szépen elrendelt helyeknek, azmelyeken az hajókbul mindenféle marhákat kiszednék, fizetése, viszontag az, kereskedés, mert soha semmit idegen embernek idegentül venni és adni nem szabad, hanem egy országból azmit hoznak, az ottvalóknak kell megvenni és úgy adják viszontag nagy nyereséggel más országbelieknek. Mindenféle marhát szabad idehozni idegen országbélieknek az angliai posztón kívül, mely dolog mibül esett, az Elbingának leírásában ide alább megmondom.

Erkölcséről ez városnak azt írhatom, gazdagságára képest minden lakosa igen kevély, semmi nemzethez nem barátságos, minden tiszteket pénzen és ajándékokkal szereznek, tanácsházi személyeken kívül. Muzsikákban, szép éneklésekben, szolgálókban, szolgákban igen gyönyörködnek, férfiú ha az asszonyállat előtt elmegyen süvegemelés nélkül, gyalázatnak tartják, az leány és asszonyállat penig nem köszönt sem ifjat, sem vénet, hanem hova kevélyebben léphet, úgy mégyen el az ember előtt.

Az leányok merészbek az ifjaknál, úgyannyira, hogy vendégségben is az ételt ők szerzik, metélik az vendég eleiben. Vendégségek, főképpen menyegzőjök pogány módra éjszaka vagyon mindenkor, tizenkét órakon éjszaka vacsorállonak, azhol minemű dolgok esnek gyakorta, gondolja meg az olvasó. Az papi rendnek fizetése felette nagy, ritka, kinek kevesebb volna nyolcszáz forintnál, vagyon penig csak az két reformata religion[3] több huszonhat papnál. Az emberöldöklés közöttök gyakor, mert ha az piacon az embert az lator megöli is, csak az börtön szolgái jelen ne legyenek, senki, ha szintén az bíró látja is, az gyilkoshoz nem nyúl, hanem afféle kifut az kapun és az asylumra[4], ki mindjárt az kapu előtt egy hegyecskén vagyon, felszalad.

[3] Protestáns valláson

[4] Menedékhely

Minthogy az város igen nagy, az vallás sokféle, vasánap és minden innepnapon is igaz úgy munkálkodik az mesterember, mint mívelőnap, nincsen semmi büntetése. Találtatnak benne sok bordélyházak. Az lopásért senkit, akárminémű legyen az kár, fel nem akasztnak, valameddig háromszor benne nem érik, kétszer condemnálják[5] *ad carros, seu currus*, azaz, kit egy holnapig, kit kettőig, kit fél esztendeig az szekér eleiben köttetnek *pro quantitate delicti*, hogy terhet hordozzon. Az leányoknak eladása ideje harminckét esztendő, azki azelőtt férjhez mégyen, megcsúfoltatik és leánykának mondatik, gyakorta ötven, még ötvenhat esztendős korában is férjet talál az leány, szememmel láttam, hogy negyvenhat esztendőst eladtanak. Nagy gazdagsággal bír az város népe, csak közember is ötezer, hatezer, tízezer forintot ad jegyruhában, az nagy nemzetbeliek hetvenezer, nyolcvanezer és sokan százezer forintot is adnak leányokkal.

Ruházatjok külömb-külömb, mert minthogy fiakat idegen országra elküldik, és az ki soha nem búdosott, nem nagyra becsülik, ezek idegen országból idegen erkölcsöt és idegen ruhát hoznak haza. Ekképpen némelyek német ruhában, némelyek lengyel, olasz, dániai, hispániai, angliai ruhában gyönyörködnek. Az asszonyállatok és leányok majd egyeznek ruházatjokból az mi nagyságos asszony és leányinkkal, csakhogy inkább temérdekítik magokat, három, négy szoknyát is egyik reá vévén. Béllett süvegek őnékiek télbe, nyárba. Atyjoknak anyjoknak képét halálok után nagy becsületben tartják, gyermekekhez csak közrendbeliek is dajkát tartanak, bizony elhiggye minden, háromezer dajka mindenkor kimehetne ez városbul.

Két sokadalom szokott közöttök esztendőnként esni, Sz. Dominic, és Sz. Márton napján, melyeken sok országokbul, Cretából, Siciliából, Sardiniából, Hispániából, Galliából, Flandriából, Hollandiából, Norvégiából, Svetiából, Dániából, Curoniából, Livoniából, Lengyel és Litva országból és egyéb sok tartományokból az áros emberek, mindenféle muzsikások, kötélen járók és egyéb csudára termettek feljőnek. Ezerhatszáztizenhét esztendőben volt egy leány, kinek a természet sem kezet, sem lábat nem adott volt, ki szájával nagy szépen írt és az én nevemet is leírta, azon felett az tőben az cérnát szájával bévonta és igaz úgy recét varrott, mint azkinek ép kezei löttek volna...

Azon sokadalomban láttam egy órát, ki nemcsak mikor verni akart, hanem valamennyiszer az mestere akarta, nagy gyönyörűséggel, nemkülönben mint az orgona, szép nótákat fúvott, két szerecsen képére csináltatott bálvány dobot vert, négy angyal trombitát fúvott, az Hector és Achilles képe lovon egymást kergették, kikhez végre az halál egy kaszával kijővén egymástul elválasztott. Ezen felett volt egy leány képére egy bálvány kezében egy cythara, egy hosszú asztalon sok ideig sétált és mindeneknek fülök hallottára az cytharán nótát vert, mikor kijött penig és mikoron viszont bément, az néptül nagy ékesen szemeit az földre fordítván, térdet, főt hajtott.

Ezt sem hagyom Danczka felől. Az leányok, én hiszem, az pápától maradt lelki tudománybul vötték, nagy lélekvesztő persuasiót[6] követnek, Szent András napja előtt való nap, in vigiliis Andreae. Némelyek egész nap estig semmit nem évén, némelyek évén, de igen keveset, várják reájok alázatosan és szomorkodva az éjszakának idejét és minekelőtte az ágyra fekünni mennének, mezítelen, mint anyjok méhéből kijöttenek (lásd az ördög játszását), az ágy előtt térdre leesnek és Szent Andrást bizonyos könyörgések formájában, de csuda idegen név alatt ingerlik azon, hogy őnekiek, ki leszen jövendő férjek, megmutassa. Valakivel azért éjjel álmodnak, teljességgel elhiszik, hogy az leszen jövendőbeli házastársok.

Nagy hatalma vagyon ez városnak az tengeren, az benne levő halászoknak nagy hasznok, mivelhogy minden szerdára és péntekre (ez két napot ugyan csak halemésztő napnak híják) felette sokat hordnak ki belőle. Csak közel fogják az heringet is, de mégis gyenge volta miatt soha egyet sem láttam, hogy elevenen hozták volna az városba; olcsó mikor fogják, egy polturákon két tálra valót is vehet az ember, káposztával főttet gyakorta ettem, igen jóízű hal, ritkán untatja meg magát.

Azhol az Viszla az tengerbe szakad, vagyon egy fortezza, avagy erős vár, kit őt Mündnek,

[5] Elítélik

[6] Meggyőzés

az deákok ostiumnak, az magyarok tenger szájának hínak, sok álgyúkkal teljes az városnak tenger felől való oltalmáért, kétfelől mellette két nagy magos faoszlopon egy-egy vasból csinált tonna olajjal teli, ezeket minden éjre meggyújtják, hogy az éjszakai veszedelmekben forgó hajók el ne tévelyedjenek az tengeren, hanem egyenesen az portusra[7] találjanak jőni. Az fortezzában is az toronyban oly nagy lámpás vagyon, kiben egyszersmind nyolcan voltunk. Láttam ott amaz erős fejedelemnek, Báthori Gábornak nevét egy üvegre gyémánttal felmetszve. Innen három mélyföldön az tenger mellett vagyon az városnak egy szigete, falukkal megrakodott, ki azelőtt merő vízben állván mintegy negyven esztendő felett az jövevény belgák nagy mesterségesen csinált szélmalmok által az vizet az tengerre feltolták és az szigetet megszáraztották, hol bizony mondom, oly nagy káposztafők teremnek, hogy nincs ez itt való scholában oly deákom, ki az öregiből kettőt elvihetne, de gyakorta találkozik, hogy bizony csak egy is terhet adna. Csudálatra méltók ez víztekerő malmok, immár akármely álló tót is nagy könnyen kiszáraszthatnak vélek az szél forgatása által, és azonközbe igaz úgy őrölhetnek is rajtok.

Azok, azkiket mostan belgáknak és batavusoknak[8] hínak, régen németországi népek voltanak az cattusok közül valók, kik *propter intestina dissidia*[9] hazájokból kiűzetvén Németországot elhagyták és egyik része Mosa[10] nevű víz mellett szállott meg, Galliának határában, az másik penig az Rhenus[11], azhol a tengerbe bészakad, annak mellyékét ülte meg. Ezt Hollandiának híják, amazt Brabantiának. Az két híres víznek, Mosának és Rhenusnak haszna nálok; azonkívül is vadnak halász vizei. Az Rhenus vize nem ott szakadt régen az tengerbe, ahul most, Dordrechtumnál[12], hanem Lugdunumon[13] alól. Ez tartomány Krisztus Urunk születésekor puszta volt és semmi ember nem lakta, hanem csak erdők voltanak, de azután az tengernek habjai és zűrzavarai miatt az egész tartomány nagy vízárral veszett volt el és így azolta nem lehetett solidum[14], hanem fövenyes föld. Kerületi nem nagyobb 52 magyar mélyföldnél, úgyhogy álljon meg ember az közepin Hollandiának, minden szegleti felől ez világnak gyalogember egy nap kimehet belőle; ily szorosságban vagyon mégis harmicegy téglával kerített városa, tizenhárom közöttük nevezetesb, kikről in speciale descriptione[15] szólok.

Az impérium[16] benne volt az hispániai királyé, kinek midőn csak egy Albanus nevű hercege is Hollandiában az igaz vallásért tizennyolcezer embert megöletett volna, kénszerítették magok ótalmokban feltámadni ez nagy tirannus ellen, kétszer azért az királynak minden erejét az britanniai Oceanus tengeren megverték és igájukat nyakokból kivették (3), most az statut, ők ordonak híják, aristocratice[17] bírja. Belli ductor[18] közöttük az nagy erejű Mauritius Orángiai famíliából való fejedelem (4), kinek lakása Hága nevű városban. Az tartománynak címere egy fakertben szoríttatott oroszlány.

Nincsen őnekiek kemencéjek, hanem csak fütő, az is az földben; nincsen szőlőhegyek, nincsen szántóföldök, nincs fájok, mely dolgon bizony elcsodálkozhatol, miképpen lehessen az embereknek benne táplálások, holott csak Amsterodamumban[19] is lakos gazda számláltatik kétszer való százezer. Vagyon rétségnek nagy bősége, az hol számtalan sok

[7] Kikötő, rév
[8] Hollandoknak
[9] Belső meghasonlás miatt
[10] Maas
[11] Rajna
[12] Dordrecht
[13] Leyden
[14] Szárazföld
[15] Külön leírásban
[16] Hatalom
[17] Az államot... arisztokratikusan
[18] Hadvezér
[19] Amsterdamban

barom. Tehene oly nagy termetű, mint nálunk akarmely ökör, felette jó fajta fejír, vörös, zöld. Népe emberséges, tisztább ég alatt minden nemzetségnél, csakhogy az fának szűk volta miatt igen rút étkekkel él, mert ugyan nagy rendbeli ember is csak kétszer főzet egy egész héten, vasárnap, szerdán, több napokon minden főtthúst, mind pecsenyét hidegen eszik, ha pedig megmelegíti, bizony rosszabb lészen az ízi, mert csak földbül s ganéjbúl csinált fának tüzénél melegítik meg, mely teljességgel általjárja az egész étkeket; az tengeri habnak természeti bennek az itt valókban, kik igen ritkán szoktak másnak engedni, hanem mindennek ellene mondani, vendégeskedők az módjok szerént, ruhájokban idegen formát követnek minden német nemzetség között. Hajósi ég alatt egy tartománynak jobbak nincsenek, mint ennek, kik ugyan palinurusoknak neveztetnek az ő délre és északra való peregrinatiojokért[20] (5), holott mit szenvedtek, mit láttak, mit hallottak, mind ide írhatnám és tudom, hogy minden olvasónak mindenkori gyönyörűségére lenne, de hogy róla ne szóljak, azt cselekszi az könyvnyomtatónak országunkban való szűk és drága volta. Az leányok,nemkülömben mint Danckában, megnőnek s úgy adják el idejeknek harminckét esztendeje felett. Ahol egy dicséretes dolgokrúl emlékezhetem az leányoknak. Esztendőnként egyszer, télben harmad nap alatt az egész ország törvényes szokása szerint pályafutásnak okáért bizonyos jutalom alatt, (melyet az magisztrátus[21] teszen le) az leányok az ő idejek szerént való, hozzá hasonló ifjú legényeket az tengerre kihíják, az leány az férfiúnak, az férfiú az leánynak lábára felköti az csontból, vagy csak fából csinált csuszkondot; de ez nem így vagyon, mint itt Magyarországban láttam, hogy egy nagy vassal megszegezett bot volt kezében az jégen járónak, hanem szintén csak lábainak mesterségesen való félretaszítása által, felhányása és mozgatása által az egész nép láttára elindulnak, és oly sebességgel menne, hogy az ég alatt nincs oly ló, ki velek elérkeznék. Csak közönséges incessusok[22] is merő mesterség; nincs oly Cleopátra, oly Camilla, oly amazon, ki velek érne, igen magosak, de felettük karcsúk, mert sok főemberek kicsinységüktől fogván nagy erős vastag matériákból csinált testszorítókban nevelik fel leányokat, hogy derekának szép állása lehessen.

Az egész tartományban nincsen kinnjáró koldus, hanem azki megérdemli, ispotályokban tartják, ha ki pedig munkálkodhatnék és minden ok nélkül koldulásra adja magát, megjelentem ide alább, hova viszik őket.

Azmely városokon által mentem, így következnek:

Május nyolcadik napján szállottunk ki az Balthicum, Pomeranicum, Svedicum, Norvégicum és Frisicum tengerről és az Istennek nagy hálákot adtunk, hogy az tengeri háborúktól és betegségekbűl kiszabadított, mert immár teljességgel elúntuk vala az tengeri utat. Bemenénk azért Amsterdamumba.

Amsterdamum, ki másképpen Amstellodamumnak neveztetik, vagyon helyeztetve az német Oceanus tengernek Tia (Het Ije) nevő morotvája mellett. Ez mi időnkben Lisibonán[23], Velencén, Quinzain és Antverpian[24] kívül ez világnak legfőbb emporiuma ki lakos népét számlálja 200 000 felett, minden idegenek kívül, sub grad. long. 38. latitud. 43. m. 20.; (6) utcáin nemkülönben, mint Velencének mondják, mindenütt hajón járhat az ember, mert mindenfelé az portusról nagy víz megyen bé.

Fundamentuma[25] egészen csak faoszlopokon áll, ha valaki házat akar építeni, először az helyen lévő földet nagy mélyen béássa, az árokban sok égerfa oszlopokat ver bé, azonfelyül osztán úgy kezd a házi épülethez, innen vagyon ez, hogy ő nálok nem találtatnak oly magos házak, mint Danckában, azhol sok helyen egymáson fel nyolc rend ház is vagyon. Amsterdamban drágábba kerül az fundamentum, mint az felől való épületi. Utcái felette szépek és tiszták, mind éllel felvert téglábul, gyakor helyen még az is mázos, kin ember elcsudálkozhatik, az tisztaságát megtarthatják, mert soha szekér bé nem mégyen az

[20] Vándorlásukért
[21] Hatóság
[22] Járásuk
[23] Lisszabon
[24] Antwerpen
[25] Alapzata

városban, lovon is nem más, hanemha valamely fejedelem avagy nagy úr. Sok szép skólái, nevezetes könyvnyomtató műhely, árutartó patikáknak sokasága, szép mulatókertjei etc. Az nevezetes és közönséges épületek benne ezek: az templomok, az fegyvertartó ház, tanács ház, ispotályok és az Zuchthaus[26] avagy jó erkölcsre és munkákra tanító ház. A templom benne nyolc: Az ó, az új, Szt. Klára, Szt. Margit, az minoritáké, Szűz Mária, Szt. Magdaléna, Szt. Borbála. Az ó-templom 34 fejír kerekded öreg oszlopokon, két öreg orgona benne, az ablakoknak üvegi drága szép históriákkal képesen megíratott. Vagyon egy nevezetes epitáfium[27], Jakob Heemskerk nevő embernek emelte az egész tartomány, az ember az észak alá, az dél alá kétszer volt hajón, hol mindenkor az ellensége ellen győzelemmel járt, azután Gades városa alatt megöletett és földön teste idehozatott temetni, 1604. Az újtemplomnak az kit hínak, 42 kőoszlopa vagyon, vagyon benne szép lefüggő gyertyatartó tizenöt, az sanctuáriumot[28] merő velencei rézből csinált rostéllyal fogták el az derék templomtúl, egyéb oly dolog nincs benne egy krokodil és egy cethalnak bőrén kívül. A boloniak, akik az igaz vallásra térvén, hazájokban meg nem maradhattak (7), hanem ideszorultak, ez templomban szoktak francia nyelven prédikáltatni.

Az egész városnak közönséges-képpen öt kiváltképen való tornya vagyon: legszebb az, kit most építenek egészlen mind drága faragott kövökből. Nagyobb részére az házak tégla avagy zsindely helyett mind kővel héjazottak, oly szépek, mintha mind bádogból való volna. Az Tanács-ház minden ékesség nélkül vagyon az Halárus-utcán, ajtaja felett drága arany bötűkkel ez vagyon feljegyezve: „Audi et alteram partem"[29].

Sok ispotályok vagynak benne, sok betegek háza; soha ez városban ember koldust nem láthat, mert el nem szenvedik, hogy a piacon járna, hanem hogyha ereje nincs reá, hogy munkálkodhasson, tehát bizonyos helyre megyen, ahol őtet felveszik és ispotályban viszik, ha penig nem érdemli meg az alamizsnát s mégis koldul, jaj bizony annak, ha rajta érik, mert az Zuchtházba viszik, azhol megpróbálják, ha ehetik-é avagy nem. Én Istenem, mely nagy alamizsnálkodás közöttök, meglátnál egynéhány száz embert betegen feküvén, ki mellett, minden négy mellett, egy asszonyállat, ki gondjokat viseli, etc. Az elhagyatott árváknak is egynehány közhelyek vagynak, ahol laknak, azhol őket külömb-külömb mesterségre tanítják, és egyenlőképpen mindeniket veres ruházatban járatják...

Az tisztátalan személyektül elhagyatott gyermekeknek is szép házuk és jó gondviselések vagyon. Az Zuchthausról (az deákok nevezik Domus disciplinaris) így érts: mivel hogy minden helyeken, de főképpen ő közöttük találtatnak afféle elvetemedett fiak, kik atyjoknak, anyjoknak szavokkal semmit nem gondolván, mindenféle gonosz cselekedetekre ugyan rohannak, tékozlók szitkozódók, verekedők, paráznák s az többi, erre való képest az böcsületes és okos tanács csináltatott egy közönséges házat, kibe azoknak gonosz erkölcsökét idővel megzabolázhatná; mindenféle mesterember vagyon benne, valamit az ember elgondolhat, ide azért nemcsak az ott valók, de egyebek is, sok országokból gonosz fiokat elküldik, és azmire látják az benne való gondviselők, hogy alkolmas, tehát arra választják, kit deákságra, kovácsságra, kit szabóságra, ácsságra, ötvösségre és egyéb mesterségekre, de mind az mesterségen s mind penig annakelőtte míg reá fogják, bezzeg úgy kezekhez tanítják, hogyha fene oroszlány volt is, szelíd bárannyá változik; először próbálják engedelmességét sokféle dolgokon. Napestig egy helyből más helybe követ hord, vizet kutakbúl kádakba merít, azt meg visszatölti az kútban, kivel tapasztatnak, kivel énekeltetnek, némelyiknek lábán, némelyiknek nyakán az vas, fűrészeltetnek velek, ugratják néha, néha hasmánt az verőfényre fektetik, az ki nem cselekszi avagy restnek láttatik lenni, vagyon egy ház szinte olyan, mint Heydelbergában az fejedelem lóistállójában és Prágában az király udvarában, kiben egy ember képére vagyon egy nagy rézbálvány, kin egynehány ezer lyukacska; csak egy ablaka az háznak, az is penig igen magosan, az mint ember felérheti; az rest embert ebbe az házba zárják, egy kezéhez illendő edénnyel, az vizet

[26] Dologház
[27] Sírfelirat
[28] Szentélyt
[29] Hallgasd meg a másik félt is

megbocsátják az réz emberbe, oly sebességgel jő ki belőle, hogy soha semmi szegletiben az háznak meg nem maradhatni szárazon, az víz penig nőttön-nő benne, az ember sehová nem hághat, lássa azért avagy hányja az feje felett levő ablakrúl az vizet, avagy bizony elvész benne; némelyik annyira kihordja, hogy mind a két kezéről teljességgel lemegyen az bőr, némelyik penig vakmerőségre vetvén magát, ha fő embernek fia és eleitől fogva kémélésben nevekedett fel, tehát nagysokáig fuldok az vízben, úszkál, sír, kiált, könyörög, efféléket gyakorta holt elevenen hozzák ki. Egyszóval: purgatóriumba lakik az ember, mikor ez házban vagyon, elég az dolgok, de bizony szűk az cipójok. Szertelen nagy haszna jár az városnak belőle, mert az mesteremberekneк jóllehet esztendőnként fizet, de az számtalan sok hű szolgák inkább csak szintén kenyérért és vízért mindenféle csinálandó matériákat, úgymint posztót, fát, bőrt, meszet, földet, vasat, faggyat, etc. behordnak az város számára déllyest hétfő napon és ugyanakkor reggel mindent megcsinálva hordnak ki. Az szegény benne lévők közül ki esztendeig, ki két esztendeig, ki meddig benne. Egy időben mindnyájan nagy titkon felindultak volt, hogy ki-ki az ő mesterét, tanítóját megölné, de egy nem tudom, ha kegyességétűl avagy inkább jövendőbe reá szállandó nagyobb nyomorgatástúl indíttatván, az egyik házra Vergiliusnak imez versét írta volt veres krétával:

Quondam etiam victis redit in praecordia virtus
Victoresque cadunt Danai.

Az az: „Még végre azoknak is, azkik meggyőzettettek, megjű az ő bátorságok, és az győzedelmes görögök elhalnak." Ezt látván az benne lakozó gondviselők (minthogy kicsinyebb dologra is animadversio[30] vagyon) kezdik az vereség által examinálni[31] ki írta s mivégre, azonközben az egész dolog s álnok végezés kitetszik, és annakutána kétannyira nevekedett az őreájuk való sanyarú gondviselés. Ide szokták behozni az alamizsna nem érdemlő koldusokat is. Én bizony csak szintén látásától is ez háznak iszonyodtam, mert az nagy kapu felett vagyon egy ember státuája[32] egy szekérbe ülve, mellette s előtte sok fűrész, kapa, olló, tű, sarló, etc. Az ember felett arannyal ez írva: „Virtutis est domare ae quae cuncti pavent"[33]. Az szekereket tigrisek, oroszlányok, farkasok és medvék vonszák.

Flissinga[34]... Ez város oly erős az ő igaz vallásában, hogy az kalmárokon kívül akármi pápista avagy arminiánus, ha az ő helyekbe bémenne, minden törvény nélkül akárhol az utcákon megölnék, nemcsak ez penig, hanem az egész Zelandiának városi. Ottlétemben déllyest menék fel egy kis templomba, szinte az derék portusnál, mely felmenésem felette nagy szomorúságomra esék, mert az prédikátor, ki akkor proponála[35] mindenképpen, ábrázatjával, szavával, gesztusával, idejével, tekintésével annyira hasonló vala, az én kedves jóakaró uramhoz, patronusomhoz, atyámfiához, Szepsi L. Mihályhoz, mostan az szatmári ekklézsiának lelkipásztorához, hogyha tudtam volna mostan Németországban lakását, bizony ezerszer megesküdtem volna rajta, hogy ő volt volna. Szomorított penig az, hogy tőlem messze lévén, kit régen kívántam látni, az idő, árnyékával játszódtatván oly hirtelenséggel előmbe vetett vala.

Ez helyen az tengernek nagy refluxusa[36] vagyon, honnan majd megbetegedtem az büdösségnek miatta; hat egész óráig, azaz kilenc órától fogván mind egész három óráig az városban lévő vizek az utcákról az tengerre felmennek és az utcák víz nélkül maradnak, az hajók megszáradnak. Három órára viszontag megtér az víz és az hajókat felveti,

[30] Figyelem
[31] Kivizsgálni
[32] Szobra
[33] Az erénynek az a tulajdonsága, hogy mindazt megfékezi, amitől mindenki fél.
[34] Vliessingen
[35] Előadott
[36] Visszafolyása

hasonlóképpen Amsterdamban, Lugdunumban, de itt alig ismerheti meg az ember, ez városban pedig teljességgel semmi víz nem marad.

Olcsóbb halat nem láttam semmi országban, mint itt, mert nyolc garason oly nagyot, mint egy másfél esztendős gyermek, vehettek. Én szálláson voltam az Három Szerecsen Leányban az tenger partján, azhol, mivelhogy az hajók nem várakoztanak, estve hét órakor ki kellettek jőnöm és szintén úgy meg kellettek az ágyért és vacsoráért fizetnem 12 stuivért, mintha ott háltam és vacsoráltam volna, én mikor ott feddőzném velek, hogy nem hálok ott, azért nem tartozom az ágyért fizetni, csak ezt felelék reá: Vagy hálsz, vagy nem hálsz, bizony addig ki nem mégy, mert szándékod volt itt hálni. Ezt hallván mindjárt eszembe juta az Szamos mellett, itt Magyarországban egy nemes embernek (kit megnevezhetnék) lator szolgáinak cselekedetek, azkik, ha az szegény jobbágynak ökrei bárcsak az túlsó partjárúl az Szamosnak beletekintettek is az uroknak rétiben, ily okon, hogy szándékok volt belemenni, behajtották és bírság alatt bocsátották ki; gondolván azért azt, hogy ha még hazájában is oly fortély, megtörténik emberen, miért mentegetem magamot idegen országban? Fordítám az erszény száját és megadám nékiek. Megtapasztalám ez cselekedetkor amaz közönséges veriverbiumnak[37] is igaz voltát: *„Peregrinans duos saccos debet habere, alterum pàtientiae, alterum pecuniae*[38].

Kijövén azért Zelandiából Isten segítsége által, egy éjjel és egy nap hajókázván az Zelandicus Oceanuson, Angliának határában érkezénk, az Tamesis Ostiumára[39], azhol tizenöt egész mélyföldet felmenvén, érkeztünk Angliának metropolisába, Londinumba.

Az nép Londinumba oly bő, ítélné ember: mindennap sokadalom benne. Hallottam, hogy minden jövevényen kívül mindenkor találtatik háromszázezer ember benne, kenyér kell hiszem ezeknek. Bizonnyal mondhatom nincsen oly hét, melyen másfélszáz ökröt, ezer juhot le nem vágnának benne. Hol azonfelett az égi madarak? Hol az tengeri halaknak sokasága?

Nagy módjával annakutána az skóla mesterrel béferkeztem volt az Szent Pál templomának sanctuariumába[40], azhol miket láttam, micsodás epitáfiumokat olvastam, hosszú volna mind ide leírnom... Sok püspököknek hallatlan szép koporsói látásában sokat gyönyörködtem: mert mindeniken kinek-kinek az képe oly természet szerint vagyon kifaragva, hogy csak szintén az szó és mozgás nincsen, de ábrázatjokat az természet sem csúfolhatná meg. Az mostani királyoknak temetőhelyek némelyeknek ez templom, némelyeknek az Westmonostorbeli[41] ekklézsia.

Az Tamesis folyóvízen, mely nagyobb az Bodrognál, valamely hajó feljő az városban, az királynak kedvéért minden álgyúját ki szokta sütni, néha egy nap meghallhat ember kétszáz álgyú-lövést, mely hogyha földön volna, gyakorta az magos házakban kárt tenne, de az vízen lévén semmit nem árthat.

Mely nagy örömére avagy keserűségére legyen idegen földön valónak más országban csak valami kicsinke hazájabeliekhez hasonlókat látni, itt Angliában vettem eszemben, mert midőn nagy szomorúan sétálnék, történet szerint három muszkát az ő ruházatjokban, mely az mienktől nem sokban különböz, láték. Magossarkú sárga csizmájok, egyik zöld, az kettő szederjes öltözetben. Ezeknek látása annyira béhata szívemben, bizony gondolkodásim miatt alig tudhattam hol vagyok.

---

[37] Igazmondásnak
[38] A bujdosónak két zsákja legyen; egyik a türelemnek, másik a pénznek.
[39] Temze partjára
[40] Szentélyébe
[41] Westminster

Britanniai oceanus tenger felé utamot indítván, este eltévedék egy sűrő erdőben, azhol tovább menni hogy nem látnék, béheveredtem egy tövises bokorban, azhol ott is nagy szerencsén fordulék meg, mert midőn pallosomat rajtam hivelye nélkül keresztül töttem volna és nagy csendesen, de bizony félve nyugodnám, íme két paraszt ember nagy suttogva, egy-egy szekerce náluk, eljöve, én hiszen falopók voltanak, az bokor felett megállának. Minthogy sötét volt, talán ők engem meg nem láttanak volna, de én őket szintén az fejem felett állani jól láttam. Féltem rettenetesképpen, ha valahogy tolvajok s meglátnak először, úgy hajít valamelyik avagy úgy üt, mert oly közel voltak, hogy ütve is elértek volna, hogy szörnyű halált meghalok. Ragadám az mezítelen hegyes tőrt kezemben, felugortam, ők ezt látván tőlem hátrább futának, de én vendégfogadót kérdezvén tűlök, megbátorodának és hozzám jövén megbeszéllék, hogy két egész mélyföldön az igaz utat elhagytam volna. Igazítának mindazonáltal egy vendégfogadó felé, ki még csak egy mélyföldön vala, de mivelhogy én szertelen megfáradtam volt és meggondolván azt is, hogy ha szintén az vendégfogadóhoz elmegyek is éjszakának idején, egy embert bé nem bocsátanak, főképpen azki nyelveken nem tud. Keresek azért egy más helyet az erdőben, s ott hálék az filemiléknek és baglyoknak keserves szavok és éneklések között.

Páris városáról az régiek nem sokat írtanak, azmelyből megtetszik, hogy nem volt régen oly királyi fényes állapatban, mint mostan vagyon. Emlékeznek az Páris nemzetségről, de hogy azoknak valami oly nagy városok volt volna, semmit nem hoznak elő. Híják Lutetiának a *luto*[42]. mert felette igen sáros, főképpen a Sequana[43] szigetében való városa. Eredetit némelyek az trójai Priamus fiától, Páristól hozzák, némelyek penig csak Julius császártúl, de hihetőbb az első opinio[44], mert Julius császár idejénél sokkal régibb, mint ezt az benne lévő antiquitások[45] megmutatják. Öregbedett egy néhányszor, mert belől is egynehány kerítésekre talál ember, meddig azelőtt volt.

Vagyon benne ötszáz derék utca, mindenféle eledelnek annyi bősége, szombat napon ha látnád, ítélnéd, hogy az egész országnak minden ökreit, juhait, madarit, kenyerit és minden gyümölcsét odahordották fel. Ez város nemcsak Franciának, hanem az egész Galliának, nemcsak birodalmára, de nagyságára képest is feje. Az Sequana folyóvíz mellett szép térmezőn építtetett.

Az Parlamentum[46] háza szertelen nagy épület, egy egész utcának ítélné az ember. Ezelőtt három holnappal nagyobb része egész az pádimentomig[47] leégett volt. Kiben, mivelhogy rendszerint, eleitől fogva minden francia királyoknak statuája benne volt, az padlásoknak leromlása miatt, csak belül több kár lött hetvenezer forintnál. Onnan igyenesen az la rue de Betesi utcán felé menvén, jut az ember az kapura, melyet ők la porta de Pari[48] neveznek. Ez kapu között vagyon egy rút, rostélyos házacska, melybe bé szokták vetni azokat a testeket, kik éjjel avagy nappal az utcákon megöletettenek, huszonnégy óráig ott tartják, azután minden várakozás nélkül, ha ez világon annál jámborabb ember nem volt volna is, az Tanácsház előtt lábbal felakasztják. Minden személynek penig új-új akasztófát kell az városnak csináltatni, soha egy akasztófára sem egyszersmind, sem successive[49] az városban

[42] A sártól
[43] Szajna
[44] Vélemény
[45] Régiségek
[46] Törvényszék
[47] Padlóig
[48] Páris kapujának
[49] Azt követően

többet egynél nem akasztonak. Egy nap rajta tartják az testet, másnap tisztességesen eltemetik.

Ez után jöhetni az két hídra, melyeknek egyikén mind ötvösök, másikán kalmárok és egyéb vevő-adó emberek laknak. Híják ezt Madaras-utcának, mert mindenik házat madárrúl nevezték el. Legnagyobb vérontás ez két hídon történt vala az igaz hitért, 1572, mivelhogy az mesteremberek és kalmárok idegen országokban búdosván Istentől megvilágosítattanak volt, és hazájokban is vallásokat megtartották és halálig oltalmazták. Ez két utcabeli vérontás miatt az egész Sequana folyóvíz vérrel folyt (8).

Ezeknek utána kezdettem observálni[50] Párisnak második városát, az Sequanan túl, melyet la universitenek[51] hínak. És mindenekelőtte igyekeztem azon, hogy amaz híres-neves nagy elméjű baráttal, ki az egész cursus philosophicust[52] nagy mesterséggel táblákra hozta, megismerkedhetném (9). Megkérdezém azért az minoriták klastromát, azhova engem elvitt egy deák. Én Istenem, – elcsudálkoztam rajta! Csak az egy helyben volt több hatszáz barátnál, kiknek mindeniknek könyv lévén kezében, csak várták az órát. Nagy örömmel különb-különbféle leckére különb auditoriumokra[53] mentenek. Midőn kérdezném az Martinus Meurisset, ketten is elfutának megjelenteni, hogy idegen ember akar vele szembe lenni. Én azt ítéltem, hogy ilyen tudós ember, kinek elméjét és mesterségét ez világ csudálja, valami fényes és tündöklő ruhában jőne előmbe. De eljöve egy igen alázatos, szürke ruhában, kinek testét nem külömben, mint az többinek, két istráng szorította által. Fekete színű ember, de mindannyi tanulásában is piros színt tart, idejének huszonnyolcadik esztendejében.

Onnan kijöttünk és vitt engem az Sorbonába[54]. Ez az főbbik akadémia. Akkor az professzor benne theológiát olvas vala de quaestione[55] *An pro omnibus sacrificium sit offerendum?*[56] Csak ez egy professzornak auditora[57] volt több négyszáznál. Innen mentem az claromontana akadémiába, hol hallgattam a jezsuita pátereknek leckéiket (10). Az prima classisban[58] históriát olvasnak vala, az secundában[59] Horatiust, tertiában[60] Cicerót. Az phisicaban *de motu coeli*[61] vala az kérdés. Az theológiában *de unione duarum naturarum in Christo*[62]. Az mathematicában, *de arte mensurandi profunditates*[63]. Eképpen minden arsokon[64], minden fakultásokon valamennyi óra az napban vagyon, minden órában tanítás vagyon, nem csuda, hogy oly disputátorok és tudósok válnak közülük.

Az Sorbonaban mindennap sok disputációk vagynak. Akkor egy ifjú legény Hieronymus Bachelier Parisinus socius sorbonicus pro minori ordinaria, ez kérdésről: Quis divisit mare rubrum in septem divisiones[65]? – disputált. Ellene tizenkét baccalaureusok opponáltak (11).

[50] Megfigyelni
[51] Az egyetemnek
[52] Bölcseleti előadássorozat
[53] Tantermekbe
[54] Sorbonne-ba
[55] Erről a kérdésről
[56] Vajon mindenkiért kell-e misét szolgáltatni?
[57] Hallgatója
[58] Első osztályban
[59] Másodikban
[60] Harmadikban
[61] Az ég mozgásáról
[62] Krisztus két természetének egységéről
[63] A mélységek méréséről
[64] Tudományban
[65] Ki osztotta a Vörös-tengert két részre?

Én életemben soha jobb elmét sem láttam, sem hallottam, nyolc órától fogva három óráig délután az sok reá kiáltó disputátorok között nyelve meg nem botránkozott, egy argumentum[66] nem volt, kire meg nem felelt, mely dolgot az egész nép és az deákság is külön kezének nagy öszvecsattogtatásával, nagy örvendezéssel, nagy vígassággal approbált[67]. Sőt még az Magnificus Rector is, kit veres posztóruhában három aranyos sceptrummal[68] hoztanak vala bé, kezét – ez dolgot látván – összeverte. Igazán a Sorbonában neveltetett volt ez ifjú, mert eleitől fogva, hallottam és olvastam, hogy az vallásban az Biblia autoritása[69] kívül senkiét bé nem veszi, nem nagyra becsüli az sok supposititius[70] könyveket, az minémű az szent Jakab Liturgiája, az Nicodemus Evangélioma, (12) etc. Ez is midőn az barátok szent Tamásból, Lombardus s az többiből bizonítanának ellene, mindjárt azt kiáltotta: „Non iuravi in verba magistri, rationibus, non authoritate, philosophus sum. Hoc loco suspectum habeo S. Thomam, non recipio, non approbo nisi rationem dederit, Thomas, Lombardus potuit mecum errare.[71] Mely szókat midőn gyakorta iterálná[72] az egész ottlévő barátok, főképpen azkik nem Sorbonisták voltak, ugyan fogokat csikorgatták, zajgottak, azután az praeses[73] így szólította meg: „Subtilissime iuvenis sobrie loquere, nam melius est cum Angelico Doctore errare, quam contra cum falsi aliquid statuere"[74]. Ez disputatióban opponens volt az Fr. Martinus Meurisse is (kivel ötöd napig barátságosan éltem), hol minémű elméje legyen, kiváltképpen eszembe vettem. Így az egész nap disputacióban eltelvén másnap nagy pompával az baccalaureusok között jöve be. Ez akadémiába tanított régen szent Tamás, Scotus, Lombardus, De Bacone, Ocham, Alexander de Ales., Caietanus, Gandensis (13) etc. Patronája az akadémiának Szent Orsolya asszony.

Nagy veszekedése volt 1611. esztendőben az akadémiának ez jézsuiták akadémiájával, mely megtetszik akkor Magnif. Rectornak, Hardiviler Péternek az Páris-beli tanács előtt lött hosszú és bölcsen írt prokátor leveléből, hol minden origójokat[75], minden erkölcsöket, minden igyekezetöket kevés szóval, de hosszú értelemmel leírja. Mostan is oly szörnyű egyenetlenségek vagyon. Azok, kik az Sorbonába laknak, elmennek Claromontanába, az ablakok alatt hallgatják a jezsuiták leckéjeket, ezek meg amazoknak, és ha valamit kaphatnak egymás szájából, egymás gyalázatjára mindjárt kinyomtatják.

Catalonia[76] az ő nyelveken Schallon, szép város, minden kőkerítése amaz szegletes kövekből rakatott. Vagyon nagy árokja. Az alsó kapunak szintén alatta foly el az nagy Matrona[77] folyóvíz. Vagyon tizenegy szép temploma, kik közül ékességével tündöklőbb az parochiale[78] melyen sok császárok és királyok képe rézből kiöntetvén felcsináltattak az héjazatjának oldalán. Sok járásomnak miatt az lábambeli akkori sárga csizma felette igen megszakadozott volt, mentem azért egy vargához, ki nagy lelke üdvösségéért mint efféle búdosó legénnek harmincöt stiveren, garason egy közönséges két talpú cipellőst ada, (itt is megért volna 25 pénzt). Ott midőn mulatnék, egy nevezetes főember, ott való pharmaco-

[66] Érv
[67] Helyeselt
[68] Jogarral
[69] Tekintélye
[70] Nem hiteles
[71] Én nem esküdtem a mester tanítására, az észérvek, nem pedig e tekintélyérv alapján vagyok filozófus. Ezen a helyen gyanúsnak tűnik nekem Szent Tamás, nem fogadom el, nem helyeslem, hacsak igazát be nem bizonyítja! Tamás, Lombardus éppúgy tévedhetnek, mint én.
[72] Ismételné
[73] Elnök
[74] Éleselméjű ifjú, beszélj józanul, mert jobb az angyali doktorral (Aquinói Tamás) tévedni, mint azt állítani róla, hogy valami hamisat tanít.
[75] Eredetüket
[76] Chalons
[77] Marne
[78] Plébániatemplom

paeus[79], Nicolaus Taleus jöve hozzám és nagy ismeretséget vete velem, emlékezetire albumomba szép verseket is íra.

Szörnyű mezősége vagyon ez városnak situsa[80], melyen régen az Attilával együtt az Scithiaból kijött magyarságnak színe elveszett volt (14). Mutatják most is az halmoknak helyét, azhová az testeket hordották volt, de minthogy nem újították, távolról meg nem ismertetik. Csak közel az városon kívül vagyon egy vad olajfás és nyárfás sétálóhely, hol fáradságom után, mintegy másfél óráig csendesen aludtam. Alig hiszem, hogy valaha arrúl az földről Attila haza sietett volna, ha magáévá tehette volna, mely kedves és gyönyörűséges föld az Francia és Picardia felé.

Iccéjek csak kicsiny, mint nálunk az Kassai messzely, de az bor nem drága.

Háltam Argentina[81] felől való külső városban, az Szélmalom nevű vendégfogadóban, azhol igen kedves és csendes szállásom volt, csak szintén az gazdasszony hon lévén. Midőn penig az vacsorához ültem volna, igen keserves kobzolást hallék, mely engem nem tudom ha megvígasztala, vagy inkább megkeseríte. Nem hallottam volt Danckától fogván minden utaimban kobzot ez hely kívül. Kérdém azért az gazdasszont, ha fizetésünkre ez kobzos eljönne-e szállásunkra? Az asszony szolgáját bocsátván az hegedűsökkel egyetemben az kobzost elhívatá. Én midőn ez szokatlan muzsikán csudálkoznám, az kobzos kérdé, ha láttam volna-e valaha oly vígasztaló szerszámot? Kinek én felelvén mondék: Nem az koboznak csudálom formáját és hangját, hanem azon csudálkozom, hogy noha immár sok országokon és tartományokon általjöttem, mindazonáltal sohul ez városon kívül ily muzsikát nem láthattam, hazámban penig még csak az gyermekek is azt pengetik. Ő erről diskurálván[82], miért hogy Galliának is csak szintén ez egy városában vagyon uzusa[83] ilyen okát adta, hogy midőn amaz fene ellenség, az Attila, kiről az historikusok írnak ez városnak mezején (kinek most vitézinek testéből rakott halominak helyét mutogatják) megverettetett volna, sok számtalan kobzosokat (mert táborában bőségesen voltak) összeállatott és nagykeservesen sirattatá meg az holtaknak keserves állapatjokat.

Nagy vígan mulattam Cataloniában mindenképpen, csakhogy az ágy nem tetszett, mert én nem tudtam micsoda füvekkel, melyek ő nálok kedvesek rakták volt meg elegyesen az párnákat.

Kijövén az városból egy jó reggel először ily szerencsétlenség esett rajtam, hogy egy hetvenöt pénzes keztyűmet elvesztettem. Másodszor, minden instrukció[84] nélkül egyedül gyalog indultam az széles cataloniai mezőségre, melynek mivoltát nem tudván, azt ítéltem, hogy falukat találok, mint egyebütt. De hat egész mélyföldön sohul falu nem volt, nem volt sohul vendégfogadó, sohul nem volt víz, egy mákszemnyi ételem-italom magammal sem volt. Én Istenem ki akkor velem jelen voltál, te tudod mit szenvedtem! Vasárnap volt, igen szörnyű hőségben, éheztem szörnyen, de szomjúhoztam bizony tízszerte inkább. Mentem, mentem, gyakorta erőtlen lévén viszont ledűltem. Sok menésem után mintegy tíz óra tájban egy szamárnyomban találtam egy kevéske vizet, de az bizony száraz torkomban ingyen sem kordula is; legfeljebb bús szívvel menvén egy szekérvágásban csak az tegnapi esőből lött vizet annyit találék, hogy másnak is adhattam volna. Én bizony annyit ivám benne, hogy miatta felfuvalkodván sok ideig sehová nem mehettem, hanem csak ott hevertem hasamnak érezvén nagy fájdalmát. Találtam azután egy vastag búcsújáró embert, ki az Hispániában lévő compostellai Szent Jakabtúl jő vala, (15) bétekerte egészben az derekát az sok pater noster avagy olvasóval. Volt barátszínű szürke ruhában, az oldalán egy palack, teli jó campagniai borral, kit midőn kérnék, mégis hogy az mezőn mutatna valahol valami folyó avagy kút vizet, fogá az palackot és kezembe adá. Itata erősen belőle. Én nem mondám, de gondolám, vagy használt vagy nem az búcsújárásod Compostellába, ezt bizonnyal tudom, hogy ez velem való jó cselekedetednek Istentől jutalmát veszed. Ezenfelett bíztatást

[79] Gyógyszerész
[80] Fekvése
[81] Strassburg
[82] Beszélvén
[83] Használata
[84] Útbaigazítás

tőn, hogy két óra múlva az mezőségen találsz, úgymond, egy Ramaison nevő vendégfogadót, és ha nem mulatsz, találsz benne két Argentinából jövő németeket, kik minden utaidra intsrukciót adhatnak.

Csehország az Imperiumnak[85] egyik tartománya, melyet az Hercynia nemkülönben, mint egy természeti szerént való kőfal, vett környűl, igen kicsin kiterjedése szerént, mert szélességén általmehet gyalog ember harmad napig, hosszasága nem nagyobb penig szélességénél. Rétei, szántóföldei sok és bő fű, rozs, búza, árpa, zab, tönköly terem rajtok. Bora is gyakor helyen vagyon. Napkeletre Morva és Szilézia határa, északra Saxonia,[86] délre Ausztria, napnyugatra Noricum. Szép folyóvizei vadnak, kik közül némelyek folynak az Dunába, némelyek északra az Pomeranicum és Danicum tengerbe. Nevezetesbek ezek: az Albis vulgo Elb[87] az Molda és az Svarta. Ily kicsiny ország Németországnak majd közepin lévén, csuda dolog, hogy maga tulajdon koronáját ily sok ideig megtarthatta és hatalmason mindenfelé erejét mutatta és most is ez világ álmélkodására tyrannus fejedelmére, városainak háborgatóira feltámadván szerencsésen magát mutogatja (16).

Beskau. Egy kis falu, holott egy szegény asszonnak házában bemenvén, minthogy vendégfogadó nem volt s az eső igen esett, kérénk pénzünkre valami eledelt, és midőn kérdette volna, honnan valók volnánk, monda a társam, hogy ő cseh volna, én penig magyar. Több dolgaimat tudakozván, miben volna nékem állapotom az társom mind megbeszéllette, mely nagy országokat és tartományokat jártam volna immár be tengeren és földön. Ez szegény asszony ennünk ada tejet, de valameddig ettünk oly nagy keserves sírást tött érettem s az én budosásim miatt, hogy bizonyára egy fia halva feküdt volna is, annyi ideig inkább nem sirathatta volna. Az tejért nem vevé el az pénzt, hanem erszényét fordítván, hat pénznél több szegénynél nem volt s annak is felét nekem adá. Szomszédasszonyától egy darab túrót kölcsön kért, úgy adá az útra egy darab kenyérrel egyetemben. Jóllehet bizonyára nem akartam tőle elvenni, mert én adhattam volna neki is, de mégis tiszta szívét hozzám meglátván, elvettem, gondolnám azt, hogy ilyen nevezetes alamizsnámat (ki többet tött Isten előtt, bizony elhittem, az gazdagoknak hatvan-hetven forintjoknál) örökké megtartanám, de gondviseletlenségem miatt mihelyt Eperjesbe beértem, elvesztettem.

Rokizzam[88]. Kálvinista város, szép formán építtetett, ahol midőn vendégfogadót keresnék, egy asszony behíva házához, praeoccupálván[89] hogy noha nem volna vendégfogadó háza, mindazonáltal örömest szállást adna. Bemenék hozzája és este felé hát az skólamestert odahívatá vacsorára, kit reá kért, hogy mindenképpen vegye ki belőlem hová való vagyok? Tudományom minémű? Akaratom vagyon-é Csehországban való maradásra? Midőn én nem tudván mi okon kérdeznék tőlem olyan szorgalmatosan, bizony csak tréfából mondám: hogyha állapotot kaphatok, Prágában fogok maradni. Ezt tolmácsolván az mester az asszonynak, mindjárt egy szép leányát, kinél több sem vala semmi gyermeke, az szóbeszéd közben mellém ülteté és sok kerengő beszédekkel kezdék a leánt mind erkölcséről s mind penig jó gondviseléséről erősen dicsirni. Végre ugyan nyilván kijelenték, hogyha kedvem volna hozzá, tőlem az leánt meg nem tartanák, hanem nekem adnák. Én ily jó akaratjukra egyebet sem tudék felelni, hanem megköszönvén mondék, hogy Prágába az császár udvarában Magyarországról atyámfiai vagynak, kiknek hírek nélkül semmit nem illik, hogy ott közel lévén cselekedném. Az másnap tarisznyámat szép pogácsákkal megrak-

[85] A német-római császárságnak
[86] Szászország
[87] Közönségesen... Elba
[88] Mai neve Rokycany
[89] Előrebocsátván

ták, tőlök nagy kedvesen úgy búcsúztam el ily reménység alatt, hogy Prágában atyámfiaival végezvén viszontag megtérek. De ugyan tőlök elválván mindjárt gondolám magamban: megtérek akkor, midőn az egész cseh lányoknak gyűlését fogom hallani, ily végre, hogy törvényükből menjen ki, hogy soha egyik se menjen közülök férjhez. Mely tudom akkor lészen meg, mikor az tenger vize minden állásában megszárad.

1620

ALVINCI PÉTER

Magyarország panasza

(részlet)

A mi időnknek elmúlt esztendeiben (hogy a dolgot mélyebben elő ne forgassuk) e Magyarország hatalmas török császártól midőn megrontatott és annak ereje úgy megvékonyíttatott-koptatott volna, hogy más országokból és tartományokból az istenfélő és keresztyén fejedelmektől kényszeríttetett segítséget és erőt kérni, a nyírt papság, mely másképen is valóságosan nyughatatlan és az evangéliom s közönséges megmaradás ellen nagy gyűlölséggel gerjedező neme az embereknek, az ilyetén idegen hadakozót, mely szegény Magyarországnak oltalmára bocsáttatott vala, álnokságával, csalárdságával és csudálatos találmányival és mesterségivel az együgyű lakos föld népe ellen késztette. Mely hadakozó nép az ő megnevezett álnok mesterségekkel gonoszban lévén és egyébképen is prédát szomjúhozván, elfeledkezvén az ő tisztéről, melyre rendeltetett vala azon földön, lakosok és magyar községek ellen engesztelhetetlenül dühösködött és kegyetlenkedett. Valamijükhöz térhetett, valami jószágukat megkaphatta, mindenben prédát tett. Melyből rövid időn (kiváltképen Erdélyben) oly drágasága támadott az életnek, hogy az akasztott embereket, holt-nyűves ebeknek dögöket megették, a titkon megölt emberek húsát disznó, avagy tehénhús közé elegyítvén a mészárszékben árulták és tudatlanságból megették. Dühösködött mondom, nevezetesen a boloniak serege[1] némelyeknek feleségüket, gyermeküket elragadván és a szemérmetességnek rejtekit szemmelláthatóvá tévén, erőszakkal, némelyeknek hajlékukat és nemes udvarházukat hamuvá tévén, némelyeket fogságba vetvén, némelyeket szörnyű kínnal meggyötörvén, megölvén, hogy csak még emlékezni is róla akármely szíves embereknek is, siralmas lehet.

Ha pedig valaki Magyarországnak nyomorodott sorsát mélyebben akarja meggondolni a hit dolgában (holott a lelkiismeretében senki egyéb nem, hanem egyedül az Isten uralkodhatik) az igaz evangéliomi vallást ez országból a nyírt papság gyökerestől kigyomlálni igyekezik vala, mert immár az evangélikusoktól a templomok elvétetnek vala, immár az evangélikus egyházi szolgák számkivettetnek vala, immár a kisdedek a szent keresztségnek feredőjétől megtiltatnak vala, a halottaknak temetését harangszóval és ékes sereggel ékesíteni nem vala szabad és végezetre a szokott helyen eltemetni nem engedtetik vala. Immár az istenfélő házgazdák, kik az Isten igéjének ily nagy szomjúságában házuk népének az evangéliomot olvassák vala, elszenvedhetetlen fizetéssel büntettetnek vala, mely ő igykezetüket a pozsonyi 1614. esztendei végzéseknek istentelen artikulusában, melyet a regnikolák[2] híre és akaratja ellen az evangélikusoknak kigyomláltatásukról hozzátoldottak vala, az egész keresztyén világ, mint egy tükörben megláthatott.

[1] Bolognai zsoldosok
[2] Országlakók

Ahonnét a mi édes hazánknak Magyarországnak polgártársai és népei ennyi és ilyen szörnyű bosszúság tételével és szorongatásával a külső nemzeteknek a nyírt papságnak ingerléséből terheltetvén, nyavalyásul gyötörtetvén és szaggattatván, amiképen, hogy vére hullásával szokta vala szabadságát keresni, ugyanazont ilyen szörnyűképen megszegettetvén és földre tapodtatván kényszeríttetett állatni és oltalmazni. És midőn semmi egyéb mód nem volna a dologban, fegyverhez is kellett nyúlni, magát és minden jószágát veszedelemre vetni és előbb emberül meghalni, hogy sem mint vég nélkül való szolgálatra a magyar nemszetségnek eltörülhetetlen gyalázatjával törvényinek és keresztyén vallásának szabadságát hagyni ama kézben forgó authornak javallása és tanácsa szerint.

Mely fegyvernek és belső köztünk való hadakozásnak zörgési és csattogási közt a szerencsének elegyes forgásával, megbúsúlván és keményedvén és teljességgel dühösségre fordulván az idegen nemzet, láthattad volna fenyíték nélkül való kegyetlen, mintegy lángfúvó és tűz módjára akármit is megemésztő mérges, külömb-külömb-színű köntösben öltözött ellenséget a keresztyének közt zenebonával fenyegetést kiokádni. Néminemű szörnyűség foglalja vala el e rettegés miatt még az igen bátor embereknek szívüket csak e fegyverrel tündöklő kegyetlen vitéznek tekintete miatt is. Nem volt itt az erőtlen vénségnek semmi tekintete, avagy valamely méltóságnak becsülete, nem volt a gyarló asszonyállati nemnek semmi kedvezés, a vének együtt az ifjakkal és az ifjak a vénekkel nagy seregenként nyavalyásul megöletnek vala. Ott az asszonyiállat az ő férjének öléből kiragadtatik vala és az ő szerelmes hitvesének szeme előtt erőszakot szenved vala s megöletik vala. Az édesanyának emlőjéről függő csecsemőgyermek elszakasztatik vala és az anyának jajgatásával megöletik vala, a lovaknak lábukkal tapodtatik vala, az ellenségnek pedig sem anyának sírására, sem a gyermekeknek koakolására[3] szíve meg nem esik vala. (Ó anya és keserves atya, ha lehet, mely lehetetlen, mutasd meg nékünk a te szívednek keserves fájdalmát!) Árvává tétetik vala a fiú atyjától és az atya fiától, a leány anyjától és anya leányától, az atyafi atyjafiától, az öcs nénjétől. Láthattad volna a szegény községet, mint valami sereg juhot faluról-falura, majorból-majorba, városból-városba kótyavetyére hajtattatni és gyakorta olcsóbban eladattatni a barmoknál. Láthattad volna a szép szűzességükben megrontatott leányzót az ellenség nyergéhez kötöztetvén, a ló mellett hurcoltatni! Siralmas szemmel tekinthetted volna a keresztyéneknek gyermekeivel megterheltetett lovakat, kik örök rabságra vitetnek vala. Bizony felkiáltottál volna: óh kegyetlen idők, óh boldogtalan napok, óh vitézeknek halhatatlan szörnyűségek, óh felnyírt papoknak átkozott merészsége, mely igen szomorú dolgoknak nézésére és vérontó szörnyűségre okot adott!

Meglátá mindazáltal Isten az égből ily nagy háborúban is és megszáná a nyavalyás és földre tapodtatott keresztyénséget és a tűzzel-lánggal gerjedező tört hüvelyébe fordítá.

Szívét s elméjét a boldogemlékezetű II. Rudolphusnak, a mi néhai kegyelmes urunknak békességre hajtá és arra illendő személyeket és egyéb orvosságokat intézvén ilyen szomorú, szörnyű és csaknem reménytelen dolgot, kedves csendességre és békességre vivé. Melyből annakutána a szomszéd országoknak, fejedelmeknek és főfő rendeknek segítségekkel ama kívánatos bécsi végzés következék, mely által az igaz isteni tisztelet az evangéliomi tudomány szerint szabadosan helyére állíttaték (1). A szomszéd tartományoknak, melyeknek szívök maguk között megrögzött gyűlölséggel viszálykodnak vala, összealkudhatának úgy, hogy azoknak immár megmaradásuk a mi megmaradásunkkal vastagon és felbomolhatatlanképen egybeköttettetett, melynek általa a magyar nemzetnek édes és drágalátos szabadsága, mintegy utol jutva, ismét helyre állíttatott. A pilises papság minden emberi vélekedés kívül csak merő kegyelemből az ő előbbeni állapotjában hagyattatván, mely ellen, úgymint a polgári köztünk való egyenetlenségnek gerjesztője ellen, noha a státusoknak és minden rendeknek bizonyos okokból keményebben kellett volna maguknak viselni és azt a nyírt papságot, mint hazánknak mirigyét, ki kellett volna gyomlálni, mindazáltal e nemzetségnek veleszületett jámborságából jobb reménységben lévén felőle és reménylvén megjobbulását, az előszámlált hadi károkkal, melynek nagy részét őmaga is a pilises papság megkóstolt vala és szemmel látott tanúja vala, elébbeni helyében hagyá.

[3] Sírás-rívás

De úgy járánk mi, mint ama közbeszéd tartja: Gyakorta megcsal a reménység. Mert óh minemű és mennyi jobbulása lőn a nyírt papságnak? Mint szánák-bánák meg szörnyű gonosz cselekedetöket és latorságokat? Avagy micsoda háladatossága lőn hazájához való jótéteményekért? Ez pedig gonoszoknak tapasztaltuk őket lenni, de bizonyára immár gonoszbaknak és alábbvalóknak tapasztaljuk, mert az ő megrögzött csalárdságok szerint azon regéjöket dúdolják, mivelhogy a farkas szőrét szokta változtatni, nem erkölcsét. Mert kicsoda hintegetett újonnan ezen hazának polgártársai és lakosai közt visszavonást és ellenkezést? A pilises papok! Kicsoda lőn tanácsával oka, hogy segítség színe alatt az erdélyi fejedelem ellen annyi vérontással menjenek? A nyírt papok! Kicsoda késztetése, hogy Őfelsége, a mi néhai kegyelmes Urunk a bécsi békesség szerzésének megtartására, melyben őmaga volt fő, és maga függő pecsétivel és sok egyéb fejedelmek és főfő népekkel meg is erősítette, ne legyen köteles? A pilises papok! Kicsoda vezére és oktatója ama szörnyű regulának, hogy a keresztyén evangélikusoknak (kiket ők csalárdul eretnekeknek neveznek) a hittel való fogadást nem kell megtartani? A pilises papok! Kicsoda oka, hogy a nékünk tett ígéreteket, akárminémű formán lettek is, be nem teljesítették? A nyírt papok! Ki oka, hogy a felséges Ferdinánd király Magyarországban ezideig megrögzött jeles hivatalnok formáját meg nem tartotta és a státusoknak villongó értelmek alatt alkalmatlanul s mód nélkül jött el? A tarpapok! Ki az oka, hogy a palatinusnak[4] választásában nem az elvégzett artikulus szerint jártak el? A tarpapok! Ki az oka, hogy Magyarországban hallatlan móddal kétrendbeli propozíció[5] koholhatott és nem egy nyomban-folytában adatott ki? A nyírt papok! Kicsoda szerzője az elmúlt 1618. esztendőbéli boldogtalan és az országnak felfordítására törekedő gyűlésnek? A nyírt papok! Kicsoda oka, hogy némelyek az urak közül (kik között nevezetben lehet Eszterhás Miklós) csacsogni merték, hogy ha régenten ama jeles férfiú, Szilágyi Mihály Magyarországnak érdemes gubernátora, ama örök dicséretre méltó és gyönyörűséges ifjat, a Hollós nemből való Matthiást, Magyarországnak királyává tette, ezek a balgatagok és eszelősök az ország akaratja ellen is hogyhogy nem választhatnak királyt? A pilises papok! Óh micsoda kergetegség bánt titeket?! Miért nem jut tinéktek esztekbe, hogy a VES et VA, azaz a tikmony s lófő között nagy különbség vagyon? Mert az előhozott Mathias rabságban lévén, híre és várakozás nélkül (kétség nélkül Istennek tanácsából) királlyá választatott és kiáltatott vala, mert aki ország után jár, nem könnyen tévelyedik el, a felséges Ferdinánd Urunk pedig ezeknek a felfuvalkodottaknak tanácsát fogadván komisszáriusságának színe alatt jött Pozsonyba. Mathias Morvaország határában Strasnicza nevű városba a cseh és morvai uraktól tisztességgel és nagy pompával kísértetvén adatott a magyarok kezébe, mindkét féltől nagy örömmel megékesítettvén trombitáknak s doboknak zengésével üdvözlik köszöntéssel, puskák és ágyúropogásokkal egyenlő szívvel-lélekkel és kibeszélhetetlen tapsolással királynak nevezik, veszik és kiáltják.

Kicsoda volt az oka, hogy a cseh uraim követe, D. Jessenius, kit gyakorta megnevezett gyűlésbe küldtek vala (2) az országhoz, megfogattatott? A nyírt papok! Kicsoda az oka, hogy mostan is akárkinek követi nagy kárral követségekben el nem mernek járni? A tarpapok. Ki volt szerzője, hogy a minap elmúlt pozsonyi gyűlésben a personális[6] az egész római katholikus statusok képében nagy fenn protestálván a szabad relígiónak ellene mondott? A pilises papok!

1619

[4] Nádornak
[5] Feltétel, tárgyalás
[6] Személynök (az országgyűlésen a király személyét képviselő, elnöklő tisztviselő)

THORDAI JÁNOS

41. Zsoltár

1. Istennek áldása az olyan emberen,
Akinek könyörül szíve a betegen,
Mellette vagyon és szolgál néki ingyen,
És nyavalyájában segíti szilígyen.

2. Ennek mert az Úr is mindenkoron készen,
Ha veszélyben esik, segítséggel lészen,
Ellenségin érte győzedelmet vészen,
És híven mindenütt vele sok jót tészen.

3. Hogyha ágyban esik és ha megbetegül,
Az Úr hozzá megyen mindjárt segítségül,
Vígasztalja őtet, nem hagyja egyedül,
Megveti ágyát és beteg fejéhez ül.

4. Én is mikor nehéz betegségben volnék,
És nem volna senki velem, kivel szólnék,
Kihez folyamodjam, hogy arról gondolnék,
Úristen eszembe te jutál és mondék:

5. Úristen, énrajtam könyörülj s gyógyíts meg,
Meggyógyulok mindjárt, csak bűnöm bocsásd meg,
Atyai kezeddel lelkem tapogasd meg,
Örömét szívemnek, édesatyám hozd meg.

6. Ellenségim ímé mert gonoszul szólnak,
Meghal, nem él és elvész neve, úgy mondnak,
Végét érjük immár, ily szóval boszontnak,
Az én nyavalyámon magok közt vígadnak.

7. Ha ki látogatnom, közülök hozzám jő,
Álnokul beszél, mert csalárd benne a szű,
Vigasztalásra kész méreg s halálos fű,
Amellyen kesereg bennem a szegény szű.

8. Ellenem suttognak és gonoszt gondolnak,
Istentelenképpen ilyen módon szólnak:
Ennek nyilván sokkal több bűnei vannak,
Hogynem elkerülné kezét a halálnak.

9. De mindezek felett ez ád keservesb jelt,
Hogy aki énvelem azon kenyérből szelt,
Ellenem, hogy farba rúgjon, sarkat emelt,
És egyebekben is effelől adott jelt.

10. Te penig Úristen könyörülj énrajtam,
Mert jól látod, magam, hogy csak reád hagytam,
Gyógyíts fel ágyamból, melyben megszáradtam,
Hadd lássák, hogy tőled én el nem maradtam.

11. Ím Uram megtudám, hogy szeretsz engemet,
Érzem, hogy gyógyítod mert betegségemet,
Nem hagyod örülni sok ellenségemet,
Már megerősíted mert reménségemet.

12. Az Úr, az Izrael Istene áldassék,
Szent neve mindenütt felmagasztaltassék,
Az Úrnak Istennek dücsőség adassék,
Örökkön örökké az Isten áldassék.

42. Zsoltár

1. Mint a hévség miatt
Megepedett, fáradt szarvas
Kévánkozik az hideg forráshoz,
Az én lelkem oly igen vágyódik az Úrhoz.

2. Kévánkozik erősen
Szomjú lelkem a bő vízzel
Kifolyó hűvös élő kútfőhöz,
Az én minden sok jókkal bőséges kútfőmhöz.

3. Oh, vajon s mikor megyek
Kedves atyám templomodba,
Hogy áldozzam dücsőséged előtt,
A te gyönyörűséges tekinteted előtt.

4. Kedves hazám földéből
Kiűzetvén keseredett
Szívvel és síró szemmel búdosom,
És ellenségim előtt bús fejem dugdosom.

5. Étkem sok zokogásom,
Italom könnyhullatásom
Éjjel-nappal mind egyre sóhajtok,
Tehozzád én Istenem, tehozzád óhajtok.

6. Nem tűrhetem én magam,
Elfakadok sírva mikor
Ellenségem azt kérdezi tőlem:
Miért feledkezett el Isten énfelőlem?

7. De én kegyelmes atyám,
Hiszem, hogy nem feledtél el,
Repes ezen és örvendez szívem,
Tudván, hogy igen hamar megadod víg kedvem.

8. Víg kedvemet megadod,
Mert hazavissz és sok néppel
A te szent templomodhoz késértetsz,
És nevednek előttem szépen énekeltetsz.

9. Az énekek hangja zeng,
Az Anyaszentegyház meg cseng,
Minden fülben dicséretmondás zúg,
Harsog az orgonának kedves szava és búg.

10. Ne keseregj énbennem,
Szegény lelkem, ne törd magad,
Végy szívet és bízzál Istenben,
Mert még felemel engem s bévészen kedvében.

11. Így vígasztalom magam,
De bús szívem búsong bennem,
Hogy a Jordán pusztáján lappangok,
Rettegtetnek engemet a kietlen hangok.

12. Egyik nyavalyám éri
A másikat, csak helyem sincs,
Hová bágyadt fejemet lehajtsam,
Vagy elfáradt lábomat nyugvásra kinyújtsam.

13. Alól is felvöt a víz,
Felül is a sok esővíz,
Szél zuhatar[1], mennydörgés, villámlás,
Minden ostorid rajtam, rajtam minden romlás.

14. Üdővel de mindezek
Azt remélem, hogy megszűnnek,
Ezalatt az én Uram imádom,
Nappal őtet dicsérem, éjjel pedig áldom.

15. Ez az én könyörgésem,
Keserves esedezésem
Édes Atyám, Úristen már végy fel,
Kedves Atyám éngemet miért felejtél el?

16. Miért itatsz méreggel?
Bosszontatsz az ellenséggel
Az kérdezi minden napon tőlem:
Miért feledkezett el Isten énfelőlem?

17. Ne keseregj énbennem,
Szegény lelkem ne törd magad,
Végy szívet és bízzál az Istenben,
Mert még felemel engem s bévészen kedvében.

18. Szent Dávid a pusztában
Így keserge, amint írva
A negyvenkettődik énekében,
Bíztatja is ő magát az ő bús lelkében.

1627

[1] Zivatar

PÉCSVÁRADI PÉTER

Felelet Pázmány Péternek

(részlet)

Felelet az első könyvnek 8. részére: (1)

Minden szükséges tudomány úgy találtatik-é az Szentírásban, hogy hinni ne kelljen, ami nincs írva?

Sozomenus[1]... az régi egyházi embereknek példájokból azt hozza ki, hogy illetlen dolog traditio[2] kedvéjért azoknak háborganiok, akik egymással a hitnek fű ágaiban egyeznek és ezt az értelmet dicséri. Sőt a tradíciót csak a szokásnak mondja. Ugyanis micsoda egyéb, hanem csak szokás, azaz emberi okoskodás, haszontalan és istenbosszantó találmány, mint Idvezítőnk jelenti. Méltán csudálkozhatunk azért az pápista idegen atyafiakon, kik noha az idvösségnek fondamentomiban imitt-amott láttatnak, hogy már velünk egyezni, mindazonáltal az zsíratlan és lélekfonnyasztó tradícióért, melyeken enyelegnek, pörlődnek és kocódnak velünk. Az érsek is az ő első könyvét a tradícióban végzi el és ez jelenvaló utolsó nyolcadik részben azokról tanít: hogy megtessék, hogy neki sem jó azokat feledékenységben hagyni. Azt tudja penig, hogy ugyan megtekintésre és meggondolásra méltó dolgot ír és olyat, mellyel mindenfelé eleget tehet, ha szinte ezután senki följebb elméjét a tradícióknak megmutatásában nem emeli is nálánál: ahonnan ajánló levelelében semmi pironságnak tartja, mikor azt hirdeti, hogy ezekből az ű két rongyos könyvecskéiből akarki is eligazíthat minden közbevetéseket, mintha nálánál csak egy pápista sem írt volna értelmesb meséket.

Első kérdés: micsoda az érsek föltött célja?

Föltött célja az caput előtt ilyen: Nem minden szükséges tudomány úgy találtatik az Szentírásban, hogy hinni ne kelljen, ami nincs írva. Ottbenn a caputban így teszi azt föl: Nem találunk föl mident, valamit hinnünk kell, az Isten könyvében, hanem azt is hinnünk kell, ami ott írva nincsen. Ezekkel ellenkezik, amit mond így szólván: Valami idvösségünkre szükséges, azt a Szentírásból megtanulhatjuk. Miképpen tanulhatjuk meg ezt, ami benne írva nincs? Talán a római Ecclesia csak sivölt és amit akar, mindjárást jelen leszen az Szentírásban? Talám a pápa az nincsenből is vagyont tud kihozni? Úgy vagyon. Mert azt olvasom felőle, hogy neki mennyei akaratja vagyon: az dolgoknak természetit elváltoztathatja és semmiből amit akar, kihozhatja, mert ű Isten. Ez az érseknek feltött célja, melyet mi tagadunk. És azt mondjuk, hogy ma az Isten mindeneket előnkbe adott minekünk az Szentírásban, valamelyeket megtartanunk és hinnünk kell, úgyhogy azokon kívül, Isten igéjének nem kell tartanunk.

1629

[1] 5. századi egyháztörténetíró

[2] Hagyomány

PÉCSELI KIRÁLY IMRE

Jaj tenéked, ki prédálsz!

(Ézsaiás, 33,1)

1. Prédának ki örül, erszénye megürül,
Mert Istennek átka forgódik akörül,
A kóborló ember bizony megszégyenül,
Rosszul gyűlt szerdékje[1] rosszul ismét eldűl.

2. Egy rút féreg terem prédának gyomrában,
Kinek jaj a neve a szent Bibliában,
Sok kárt tész e féreg ember jószágában,
Minden jó szerencsét megfojt marhájában.

3. Csuda mely édesnek tetszik a más java,
Kit magának foglal ember húzva vonva,
De bizony ily mézből méreg lészen folyva,
Mely embert meggyaláz mindenestül fogva.

4. Ennek igaz vóltát Sándor bizonyítja,
Kinek sok prédából méreg lőn itala,
És nagy birodalom sokfelé feloszla,
Szintén mint a Trója, gonoszul elbomla.

5. Lest hány a büntetés a gyors hamisságnak,
Tőr esik nyakában minden gonoszságnak,
Késnek-é valamit? adj helyt igazságnak,
Idvösséges után kövesd Zakeusnak[2].

6. Istennek haragja sem siet, sem feled,
Nem siet, hogy megtérj és jól tegyen veled,
De ha nem térsz, semmit bűnödben nem feled,
Sőt kegyelem nélkül tűz módon rád gerjed.

7. Jónás idét[3] hamar Nivivé megtére,
Istennek is rólok haragja eltére,
De hogy Jeruzsálem sokára sem téte,
Ezért mind elnyelé őtet saját vére.

8. Magyar, kérlek, hadd el a prédálást,
Országunkban való szörnyű nyúzást-fosztást,
Szegény nemzetünkön való nagy kóborlást,
Hogy nyújtson az Isten reád bő áldomást.

[1] Préda, zsákmány
[2] A Biblia szerint gazdag kereskedő, aki vagyonát szétosztotta
[3] Idejében

9. Régi Mátyás király hogyha felkelhetne,
És szép szemeivel ha reánk nézhetne,
Mint a sebes eső rajtunk könyvezhetne,
És sok gonosztévőt méltán büntethetne.

10. Elkölt az igazság, meghólt Mátyás király,
Kegyes Isten, csak te fejünk föliben állj,
Sok gonoszságinkért minket meg ne utálj,
Sőt fiad kedvéért eröddel mellénk szállj.

11. Ezerhatszáz után harmincegyedikben,
Mikor magyar magyart prédálná frigyében,
Írám ezt nagy búmban, mint egy kék mirigyben,
Isten jobbítson meg minket ily igyünkben.

1631

WATHAY FERENC

Kilencedik ének

1. Ázsiának földe, elúntalak nézni, Európából szömlélni
Mivel megtiltatott énnekem tebenned, mint akarnám úgy járni,
De mint madárkának, résén kalitkának, bánom kell úgy rád nézni. (1)

2. Látom, hogy vagy ékös, heggyel, völggyel díszös, hol lehet örvendetesb,
Tudom, hogy még beljebb ennél is vagy kedvesb s lakóknak édösségösb,
De Pannoniának földe nekem hasznosb volna, meg békességösb.

3. Olympus hegyei magasan kékelni tűlem távul láttatok,
És Bythiniának[1] bojtos ciprusfái, dicséretre jók vagytok,
De körösztyéneknek vagy sok hajat hoztok vagy fejét megkopasztjátok. (2)

4. Tenger tiszta víze, szép igyenessége s rajta hajók szépsége,
Fölvont vitorlákon széltül sebessége, örvendetös menése,
De az Duna vize volna, szőkesége, szívem jobb kedvessége.

5. Ázsia naranccsal, szép öreg citrommal, béves pomagránával[2]
Tengeri halakval, aranyszűnő borval, bévelkedik sok jókkal,
De magyarországi szép piros almákval, tartnám én fejér borval,

6. Az disznóhalakat[3] ugyan sok százakat, seregben úszásokat,
Az tengerben látom gyakran játszásokat, vízszint ugrálásokat,
De jó pozsárokat[4] s dunai halakat, inkább látnám vizákat.

7. Európából látom, elhigyjed barátom, Ázsiában juh s barom
Jár és legeltetik, ki szánt s kaszálódik, ezt igazán írhatom,
De elúntam néznöm, eztet is szemlélnöm, mert más én gondolatom.

8. Jó Ázsia földe s Európának vége, mivel megdicsérjelek,
Holott tejjel s mézzel folysz és nagy bőséggel Kanaán földhöz ítéllek,
De adnája Isten veled elégedvén többé már ne néznélek,

9. Hanem Traciának, átjött határinak után visszamehetném,
És Bolgárországnak s Hemus havasának sziklás hegyeit nézhetném,
Rodope hegyének után, mély völgyének hazafelé szökögném,

[1] A kis-ázsiai félsziget északnyugati vidéke
[2] Gránátalma
[3] Delfin
[4] Csuka

10. Mert nincsen itt módjok, semmi víg italjok, töröknek hegedűjök,
Kit szép citerával s gyönge virginával ők megpöndetettnének,
Hosszú palotában, egymást űző táncban ők semmit gyönyörködnek.

11. Házokban sem padjok, sem nincsen asztalok, sem aranyos pohárok;
De szintén olyanok, mint oktalan állatok, azért méltán pogányok,
Nem kellene szokások nekem, sem országok, mert Isten nincsen nálok,

12. Sem nincs szép mulatság, istenes vigasság nálok, csak van bujaság,
Paráznaság, rútság nálok mit szabadság, az kit kedvel ifjúság,
Isten ez cethallal, oktass ki kérlek innend, ki vagy igazság.

13. Ti kik Európának, világ harmadának csaknem közepin vagytok,
Én pedig az végen, és néha éhezvén, köszöntvén tülem vagytok,
Pohártok töltetvén, segétségtek az levén, egyet értem igyatok,

14. Sok szép nemös asszony, ifjú s mind vénasszony, írok sok köszönetöt,
Kikben mind méz s méreg, öröm keserűség világon helyheztetött,
Isten megengedje, kedvetek se szegje, soká legyen éltetök,

15. Oh, jó Magyarország s édös társaság, vajon s mikor láthatlak,
Kit jó szabadságért s egy szeginy árváért bizony igen óhajtlak,
Ki azért vagy nehéz s életem végezés, hogy hírrel sem hallhatlak,

16. Isten ki vagy szentség, légy innent kimentség és énnekem segétség,
Bennem felgyúlt kis szöszt[5] meg ne hadd aludni, ki vagy egy örök fölség
Kiért tégöd dicsérvén, teneked mondhassam, legyen örök dicsőség.

17. Ezt jó Hagymásinak, írá az Kristófnak, kit hínak Wathaynak, (3)
Régi barátságért: megmutatván küldé jelét akaratjának,
Tudván természetit ember szólásának, mondja érte Balázsnak, (4)
De csak egészségben s legyen békességben, mondják őt Salamonnak.

1604

DEBRECENI S. JÁNOS

Militaris congratulatio (Katonai üdvözlet)

1. Az szép szabadságra,
Magyarság javára
Törekedő jó urunk:
Úri dicsőségből,
Mint Krisztus mennyekből
Alászállott gyámolunk:
Szolgai ruhában,
Katona formában
Hallgasd meg, az mit írunk.

2. Az kinek örvendünk,
Most annak éneklünk
Vitézlő öltözetben,
Sisakban, fegyverben,
Lovakon nyergekben,
Sátor alatt mezőkben,
Jóllehet sok kárban,
De azért vígságban,
Magyarok örömében.

[5] Kanóc (élete lángja)

3. Ha nyelvem száz volna,
Hogy szóm víz volna,
Ha mint Körös, úgy folyna:
Szívemnek titkait,
Magyarok örömét
Megírnám bölcs formára,
Jaj, szegény magyarok,
Immár vigadnotok
Egyszer ideje volna.

4. Sok ideje immár,
Hogy szívünk várton-vár
Isteni segítséget,
Elfordult volt tűlünk,
Mert nagy sok volt bűnünk,
Szívünk azért rettegett,
Lám nem haragszik volt,
Csak mint atyja sújt volt,
S immár megkegyelmezett.

5. Dobunkat perdítvén,
Trombitát zendítvén
Jézust, Jézust kiáltunk,
Gyakran könyörögjünk,
Vitéz módon éljünk,
Országvesztőket rontsunk,
Szegény, szép hazánkért
Magyar koronánkért
Ideje vagdalkoznunk.

6. Mit tehet az eső,
Hó, víz, szeles fölhő,
Hol vagynak most az Múzsák?
Tavaszi szép tánccal,
Örvendező szóval
Nem zengenek az nimfák,
Lám táborban vadnak,
Lám egy szívvel laknak
Az jó hajdú katonák.

7. Óh szegény katonák,
Szeret már az ország,
Semmit ne bánkódjatok,
Igyünk igaz vagyon,
Istenünk jó vagyon,
Meg nem csalatkozhattok,
Szeme fényét szúrják,
Haragját már lássák,
Hogy lesz diadalmotok

8. Az ekklézsiáért,
Igaz tudományért (1)
Ű maga föláll talpra,
Mikor zászlótokkal,
Dobbal, trombitákkal
Mentek az kemény harcra,
Adván bátorságot,
Nálatok az kardot
Forgatja csak ű maga.

9. Ha jövendőt tudunk,
Ha igazat szólunk,
Ott leszen az újulás,
Szomszédság-szegőktül,
Országunk-vesztőktül
Magyari szabadulás,
Az mennyei Úr is
Így akarja ű is,
Hogy legyen az megváltás.

10. Nyomorúságinkat
Szánta nyavalyánkat,
Gyalázatos voltunkat,
Engedelem alatt,
Hűség szűne alatt[1]
Hogy látta rabságinkat,
Kegyetlen urunknak,
Vérszopó hóhérnak
Keze alatt kínunkat. (2)

11. Sokszor óhajtottunk,
Kesergettünk, sírtunk,
Ez méltatlan dolgokon,
Mi oka, Úristen?
Lelkünk mely bűntelen,
S mely kemény szívek vagyon.
Híveknek kiáltnak,
Másfelől pusztítnak,
Vágnak, ölnek szabadon.

12. Az magyar koronát,
Világ kívánságát
Lábok alá tapodják,
Selyimet magunknak,
Daztikotzot mondnak, (3)
Személyünket utálják,
Sem hűségünk nem kell,
Barátságunk sem kell,
Halálunkat kívánják.

[1] Hűség látszata alatt

13. Mostoha Rudolphus,
Sátán miatt vagy bús,
De megvér az Jehova,
Az híveket űzöd,
A Krisztust üldözöd,
De horgot vet orrodba,
Szegény keresztyének,
Meg ne rettenjetek
Az Isten causajában.[2]

14. Maga megalázott,
Szíve nyomorodott
Te keresztyén Gedeon, (4)
Hogy szemünk ily vak volt,
Hogy nyakunk kemény volt,
Ne haragudjál azon,
Fejünk megalázva,
De hűséggel rakva
Már te kezedben vagyon.

15. Tudjuk, nem vétkeztél,
Minket keserültél,
Halálodat nem szánván,
Úri dicsőségből,
Kazdag fényességből
Egy ideig leszállván,
Hálaadók leszünk,
Nagyobbra emelünk,
Koronánkat meghozván.

16. De mi mit emelünk?
Magunkkal sem bírunk,
Fölemelt az Jehova;
Tegyen örökössé,
Hosszú életűvé,
Ország vidámságára,
Örvendező orcánk,
Sokáig szép hazánk
Nézhessen királyára.

17. Nem kell irigykedni,
Farkas szemmel nézni
Senkinek ez dologra;
Bihar vármegyéből,
Hogy te ez kis helyből
Származtál oltalmunkra:
Krisztus is jászolból
És kis Názáretből
Jütt világ váltságára.

18. Így szokott az lenni,
Ezt szokta mívelni,
Az mennyeknek szent ura.
Az kisded szíveket,
Vezérelvén őket,
Viszi derék dologra:
Moizes és Áron,
Jozsué, Gedeon
Példája ezt mutatja.

19. Hogyha hallgathatunk,
Hogyha nem gondolunk
Nemzetünk ínségével,
Búva kinek lészen
Kinek ártasz igen
Méltóságos tiszteddel:
Az Úr annak adja,
Az kinek akarja,
Nem gondol ű senkivel.

20. Nem bánkódik Várad,
Noha kénja árad,
Ezen az diadalmon.
Karótúl fejünket,
Kéntól életünket,
Mert megmentéd az napon.
Petz Jánosnak hadát,
Luciper táborát
Hogy megrontád ez napon. (5)

21. Az sok szent szerzettel,
Húsvesztő péntekkel[3],
Siet vala mireánk.
Mise faragókat
Nyírt jezsuitákat
Hoz vala, hogy tartanánk.
Noha viasz nélkül,
Délben gyertya nélkül,
Jól látott eklézsiánk.

22. Az Úr teáltalad
Izené, mit fárad
Ily méltatlan dolgoban:
Az szent zsolozsmákat,
Piléses papokat
Küldje haza Rómában;
Ő maga örömben,
Kutus víz mentében
Lakjék veszteg Sákában. (6)

[2] Ügyében, ügyének védelmében
[3] Pénteki böjttel

23. Hát mit óhajtanánk,
Avagy miért sírnánk
Megszabadulásunkon,
Ha hazánk elromlott,
Éltünkben megtartott
Az mennyei oltalom:
Az eklézsiához,
Nem az külső jókhoz,
Köttetünk ez világon.

24. Dob, trombita zengést,
Álgyú, puska lövést,
Mindent el kell szenvednünk,
Dióbélt kívánván,
Tudjuk azt mind nyilván,
Az héját meg kell törnünk,
Ha mind aluszunk is,
Békével lakunk is,
Nem mind örökké élünk.

25. Vitéz atyáinknak,
Szegény magyaroknak
Nyomdokokat kövessük,
Kit ők nyertek vérrel,
Mi is azon vérrel
Megtartsuk és őrizzük,
Ha német határát
Oltalmaztuk, gondját
Magunknak is viseljük.

26. Nem szólnánk reájok,
Tudjátok, magyarok,
Ha igazak volnának,
Urakról urakra
Menvén mindnyájunkra
Jobb-e, hogy róton rónak,
Kolozsvár nagy kénja,
Erdély pusztasága
Példa az mindnyájunknak. (7)

27. Ha megfogyatkozunk,
Hogyha nem adhatunk,
Mindjárást megnyakaznak,
Ha vitézek vagyunk,
Úgy is félnek tőlünk,
Árulóknak kiáltnak,
Patkó szeget vernek,
Fejünkben szegeznek,
S ez világból kiirtnak.

28. Méltó hát vigyáznunk,
Méltó könyörögnünk,
Az új fejedelmünkért,
Maradék hazánknak,
Szép ekklézsiánknak
Adatott Gedeonért,
Tegye szerencsésség,
Hosszú életűvé
Isten az sok árvákért.

29. Keserves nemzetünk,
Szomorkodott szívünk
Egyszer hadd vidámuljon,
Rabságából testünk,
Siralomból lelkünk
Immár hadd szabaduljon,
Ezeknek fejében,
Boldog reménységben
Minden ember induljon.

30. Dobunkat perdítvén
Trombitát zendítvén,
Az egekben kiáltsunk,
Erőt onnat kérjünk,
Az ki meghal bennünk,[4]
Jézussal uralkodunk
Az ki egészségben
Megmarad éltében,
Szép tisztességet nyerünk.

31. Serény hadnagyinknak,
Jó kapitánunknak,
Példájokat kövessük,
Mi nem jobbak vagyunk,
Vagy mi nem több lelkünk
Az övéknél, mit féljünk;
Az ellenség is fél,
Jóból is vesz sok vér,
Semmit ne iszonyodjunk.

32. Hadat igazgató,
Győzedelmet adó,
Bölcs és hatalmas Isten!
Mutasd meg magadat,
Irgalmas voltodat,
Magyari híveidben,
Kiért fejedelmünk
És minden nép velünk,
Áldjon tégedet. Ámen.

1605

[4] Közülünk

ISMERETLEN SZERZŐ

Ének Bocskai Istvánnak szomorú haláláról

1. Mély álomba merült, oszloptul üresült,
Pusztaságra terült, gyalázatra került,
Szemében veresült, szívében keserült,
Idejében vénhült, erejében gyengült –

2. Kőszívű magyarság! – kiben az pusztaság,
Megrögzött a rabság, újult az árvaság:
Micsoda parasztság tőled – rongyos ország,
Ha most is vigasság dolgod és nyájasság?

3. Szomorú ruhával, feketített gyásszal,
Siralmas orcával, elholt ábrázattal,
Festett lobogókkal, keserves zászlókkal, (1)
Nézd! az urak haddal, mint mennek bánattal.

4. Ama bévont hintó, és hat fekete ló,
Kit az sok udvarló körülvött sok zászló,
Vajjon mire való? bezzeg sok a jajszó!
Nem nyerít csak egy ló, s mind sír az sok báró.

5. Csendes szép lépéssel, alázatos színnel,
Kit visznek bús szívvel, siránkozó szemmel,
Mit akarnak ezzel, az sok énekléssel,
Az papi sereggel, deákkal, mesterrel?

6. Född bé szemeidet, nyisd meg füleidet,
Hallhadsza[1], ezeket, az síró igéket,
Elvesszek, ha többet értél ilyeneket:
Megölték fejünket, jó fejedelmünket!

7. Ó váratlan fortély, véletlen jött veszély,
Júdás szívű személy (2), iszonyító fekély!
Ím mely nagy bút szerzél, mely kárban leledzél,
Jó uradnak, kevély, halállal fizetél.

8. Kőszívű, kegyetlen, etető[2], hitetlen!
Tigris volt elmédben, skorpió lelkedben,
Uradat bor közben, itatván méregben;
Hogy valamennyiben nem szántad szívedben?

9. S lásd mely nagy jót kapál, csak magadnak ártál,
Urunkon az halál, mert ugyan nem regnál:
Lelke az Krisztusnál, teste az országnál,
Híre penig fennáll az egész világnál.

[1] Halljad
[2] Megmérgező, méreggel megetető

10. De te – sok kínokra, sok ezer szablyára,
Sok színű halálra, méltó gyehennára[3],
Nero maradékja, Júdás unokája, –
Nem mehetél nagyra az ő halálában.

11. Sok részre vagdalva, sok ízre koncolva,
Sok dirib darabba vettetél pokolba.
Áldott legyen annak karja és az kardja,
Az ki ezt próbálta, mert jó urát szánta.

12. S hát ti rongyos múzsák, számkivetött nimfák,
Kiket az magyarság, megúnt mind az ország,
Noha vattok csúfság, de háládatlanság,
Ne legyen parasztság benneteket az vakság.

13. Ha udvar nép szánta űtet elannyéra,
Halálát búvában, hogy meg is torlotta,
Nem de méltó volna tehát siratnia,
Nektek is őrajta könyvet hullatnia?

14. Bűn nélkül egy sincsen földi emberekben,
Rágalmazás közben jusson eszetekben,
Azt hadja az Isten Moizes könyvében;
Holtakat hírekben tartsunk tisztességben.

15. Alexander marka[4] ha nem volt ő nála,
Nem is volt annyéra terjedt birodalma,
Így minden ő reá méltán panaszolna,
De ki Krisztus tagja, azt már megbocsátja.

16. Fényes szerencséjű, jó emlékezetű!
Kit sirat minden szű, mert holtod keserű,
Mely szép tekintetű valál és szép színű[5],
Mely kegyelmes szívű, mely drága erkölcsű!

17. Magyarok paizsa, igazság oszlopa,
Jók oltalmazója, gonoszok rontója!
Hova mégy az sírba, előlünk az porba,
Pásztor nélkül néma és kevés juhocska.

18. Sok farkas környűlünk, melyektől rettegünk,
Tudjuk, hogy vezérünk vagyon egy Istenünk,
De drága tükörünk valál te közöttünk,
Kinek örvendeztünk, kivel dicsekedtünk.

19. Ha te minket elhadsz, mint ahogy el is hadsz,
Utánad csak bút hadsz, csak keserű jajt hadsz,
Minden jót elragadsz, árvaságra juttatsz,
Az pusztaságra hadsz, ha nekünk szót nem adsz.

[3] Kárhozatra
[4] Nagy Sándor gazdagsága
[5] Arcú

20. Kedves keszkenőcske! kis szememnek könnye,
Sűrűen megtölte, meghata[6] bő vize,
Te légy ennek jele, keserűség mérge,
Hogy bement lelkembe, szívem közepibe.

21. No ím megfacsarlak: hol vattok már urak?
Nincs-e fia annak az drága atyának,
Itt-e vége annak az jó akaratnak,
Kit ajánlottanak azelőtt urunknak?

22. Megvénhült katonák, fizetetlen szolgák,
Rongyosult besliák, (3) nyomorodott árvák!
Bizonyság ez ország, voltatok jó szolgák,
Kiről jutalomság mennyei boldogság.

23. Ne nézzétek dolgát, megszorult tárházát,
Láttátok jóvoltát, kegyes akaratját,
Mutathat Isten mást, fáradtság váltságát,
Ki megadja árát, munkátok jutalmát.

24. Kísérjétek el bé ti őtet Erdélyben,
Az urak székekben hadd üljenek helyben;
Leszen jövendőben csak hamar időben,
Hogy ő nemzetünkben lesz emlékezetben.

25. Hadat szállítani, törökkel alkudni,
Némettel traktálni, erős frigyet kötni,
Népet gubernálni, megtelepíteni,
Megválik hordozni, ki lesz jobb viselni? (4)

26. No ez Isten dolga, ti őtet azonban,
Fogjátok ágyában, szomorú boltjában,
Vigyétek az sírban, utolsó házában,
Holott nyugovásban, lesz csendesz álomban.

27. De az vitel közben, keseredett szűben,
Sírjatok lélekben, ezt mondván ezenben:
„Azkihez éltünkben bíztunk legerősben,
Azt tesszük az földben, romlandó sellyében[7].”

28. Magyarok bölcs atyja, nemzetem szánója!
Azkit csak mutata Isten s meg elhíva,
Judás maradéka, kit pénzért elolta,
És minket elronta, tőled, hogy megfoszta.

29. Immár az irígység, nem bánt semmi ínség,
Drága test! békesség, legyen már könnyebbség,
Testedben szép épség, lelkedben csendesség,
Krisztusnál dicsőség, örökös fényesség.

[6] Átjárta, átitatta
[7] Koporsóba

30. Országod országnál jobb legyen ez rossznál,
Kit romlásban hagyál, mert úgy is találál;
Immár mindnyájunknál, siralmas bánatnál
Nem marad az bűnál egyéb óhajtásnál.

31. Többet nem szólhatunk, téged ím itt hagyunk,
Most csak mi siratunk, kik szegények vagyunk,
De jövendőt mondunk, hamar időt hagyunk,
Országostul sírunk, rajtad és zokogunk.

32. Adja Isten jóra, mit szívünk vádolna,
Gonoszt távoztassa, tőlünk elfordítsa,
Hazánkat megtartsa, békességben hozza,
Azki magyar tagja, tudjuk, ezt kívánja.

1607 körül

MISKOLCZI CSULYAK ISTVÁN

Jocoserium

1. Lakjatok vígan, igyatok gyakran, jo jo jo jo.
Az üdő mondja, gazda kívánja,
Fusson az bánat, töltsed az kannát, jo jo jo jo.
2. Boldog ez élet ha mind így lehet, jo jo jo jo.
Fekete kenyér mostan többet ér,
Hogy nem sült kappan, tegnap kit láttam, jo jo jo jo.

3. Nem vizet adnak inni torkodnak, jo jo jo jo.
De tarcali bort, mézesmáli bort:
Töltsed az pohárt, ne lássunk több kárt, jo jo jo jo.

4. Meg ne részegülj, de gőgösön ülj, jo jo jo jo.
Gazda, adj innom, régen kívánom,
Üres erszényem, mert nincsen pénzem, jo jo jo jo.

5. Ne bánkódjatok, vígan lakjatok, fa la la la.
Gazda víg, lakjunk, mind estig igyunk,
Majd lefeküdjünk, s mind elaludjunk, fa la la la.

1610

ISMERETLEN SZERZŐ

Cantio Gabrielis Bethlen

1. Gondban forgó magyar,
Érzed-e mely nagy kár,
Nemzetid között jár,
Gyarló szived hogy vár,
Egy hír, mint tüzes ár,
Szivedben lánggal jár,
Hogy elrepült immár
Amaz Főnix madár.

2. Megnőtt törödelmed,
Árad veszedelmed,
Elbomlott örömöd,
Ledőlt segedelmed,
Maradt csak félelmed,
Ki leszen védelmed,
Megholt fejedelmed,
Kit sirathat szemed.

3. Bethlen nagy nemzetből,
Fejedelmi kertből,
Isten kegyelméből,
Szép eredetet vől,
Hazánknak sok jót től,
Még ez életben lől,
Istenünk ki elvől,
Síró szemünk elől.

4. Maradtunk csak búra,
Feketedett gyászra,
Hogy szemünk világa,
Magyarok csillaga,
Óh, életünk drága
Fejedelmi ága,
Letörött virága,
Szű szakasztó búnkra.

5. Sok bölcseség tanult
Édesanyánk ez volt,
Mikor kívántatott,
Bölcsen hadakozott,
Ellenség ha ránk folt[1],
Viselt erős gyámolt,
Erős Hektorunk volt,
Jaj, ki kár, hogy megholt.

6. Ennek idejében,
Gondviselésében,
Lakván kebelében,
Nemzetünk földében,
Mint nyárban, mint télben
Voltunk békességben,
Nem estünk szüntelen
Ellenség kezében.

7. Ha gonosz hírt hallott,
Istenhez óhajtott,
Táborában szállott,
Sokszor talpán állott,
Mélyen tanácskozott,
Mikor fáradozott,
Értünk hadakozott,
Békességet hozott.

8. Hazánk édesatyánk,
Nemzetünk istápja,
Magyarok szép napja,
Hűv oltalmazója,
Az halál fulákja
Tagadod hogy fogja,
Keserves bő habja,
Szívünket kín járja.

9. Bezzeg nagy kárt vallánk,
Hogy tőle megválánk,
Meg ettől hallgatánk,
Ha jó rá gondolnánk
Békességben valánk,
Hazánkban is lakánk,
Ellenség nem jött ránk,
Préda sem lött hazánk.

10. Tizenhat esztendőn
Ennyi számú időn,
Isten után földön
Segedelmünk ő lőn,
Nem bújdostunk erdőn,
Zuhataros esőn,
Sem az hideg szelen,
Fene havas tetőn.

[1] Folyt

11. Nemzetünk bűnével
Ilyen oszlop dőlt el,
Istenem, hogy vőd el,
Tűlünk miért tőd el,
Egész nemzetünknek kell,
Siratkoztunk szívvel,
Kit felejtjük csak el,
Halálunk sebével.

12. Mozdítsuk szívünket,
Kérjük Istenünket,
Kösse be sebünket,
Ne nézze bűnünket,
Kisded gyermekünket,
Búlátát[2] fejünket,
Szánja meg földünket,
Árva nemzetünket.

13. Ezer hatszáz után
Az harmincra jutván,
Urunknak halálán,
Szívünkben szakadván
Nemzetünk nagy kárán,
Bőven gondolkodván,
Irtam, sokat sírván,
Kiskarácsony napján.

1630

SZERELMI ÉNEKEK A BALASSI UTÁNI ÉVTIZEDEKBŐL

1.

1. Megcsal az Cupido
Engem az áruló,
Szerelemre hajtó,
Az tőrben szállító.
Mindenre hajlandó,
Engem megmordáló[1]
Kegyetlen áruló.

2. Ő mérges nyilával
Az én víg szívemet
Igen sebesíti,
Arra felgerjeszti,
Ereit elvíví,[2]
Vagyok gyötrelemben,
Tagaim ketílben.[3]

3. Szívem szépsígíre,
Mint angyal képire
Egykoron találék,
De előlem elmúlik,
Néki én így szólík:
Szívem, nagy örömem,
hogy reád találék,

4. Egíszsíggel szívem,
Szívem, édes lölkem,
Tekints reám, szívem,
Kegyes szép szerelmem,
Én édes szeretőm,
Az sziép ciprosfához
Hasonló víg szívem.

[2] Búlátott (?)

[1] Csalárdul megsebesítő
[2] Elvivé, elvitte
[3] Kötélben, vagyis megkötözve

5. Ne siess éntőlem,
Add kezedet nekem,
Erőljen[4] víg szívem,
Oh én víg szerelmem,
Édes gyönyerősígem
És sziép piros rózsám,
Állandó violám.

6. Sziép piros orcájú,
Fekete szemöldekő,
Kegyes tekintető,
Tekílletes szavú
És sziép feír szenő,[5]
Oh sziép ábrázatú,
Kegyes jó erkölcsű.

7. Bánatim, víg szívem,
Tőlem eltávozik,
Tagam szakadkozik,
Ottan én szívemben
Éles tőr futamék,
Ki miatt életem
Megrövidíttetik.

8. Ha Istent szeretted,
Értem ez dologban
Járj híven, szerelmem,
Szolgálatom neked
Ajánlom ezekért,
Ha lehet, víg szívem,
Tarts meg életemet.

9. Az ki ez éneket
Rendeli versekben,
Az ezerötszázban,
Az ő nagy búvában,
Az kilencvenegyben,
Nevit nem jelenti
Verseknek fejiben.

2.

1. Már eljött én utam, el kell már indulnom
Oh én víg szerelmem, tőled el kell válnom,
Máshova bújdosnom,
Gyötrelmet szívemben érted sokat látnom.

2. Isten legyen veled, tartson egíszsígben,
És engemet viselj mindenkor szívedben,
Emlékezetben,
Holtig el se felejts te jó víg kedvedben.

3. Csendes nyugodalma marad én szívemnek,
Már vígasság semmi nem kellesz kedvemnek,
Mert én életemnek
Csak egyedől vala öröme ezeknek.

4. Hova legyek immár én nagy bánatimban,
És idegen földen való bujdostomban?
Mert szívem nagy búban
Már megemísztetik rúlad való gondban.

5. Juta vígasságom ottan siralmomra,
Mihelt együttlítünk esik elválásra,
Tőled távozásra,
Ki miatt életem már adom halálra.

[4] Örüljön
[5] Fehér színű, fehér arcszínű

6. Jártomban költemben az te ajándékod
Higgyed meg, viselem, szívem, adományod,
Mert ez akaratod,
Az mellett keszenem te hív szolgálatod.

7. Velem való te sok jótíteményidért
Mit adhassak, szívem, az te hívségedért,
Igaz szerelmedért?
Holtig szolgálatom ajánlom ezekért.

8. Az Úristen menket gonosz hírtől névtől
Mindenkor őrizzen az sok irígyektől,
Rágalmazó nyelvtől,
Te is, szívem, őrizd magad mind ezektől.

9. Rúlam is szöntelen légy emlíkezetben,
Kírjed az Úristent te könyörgísedben,
Hogy jó egíszségben
Tartson meg sokáig veled egyetemben.

10. Immár az Istennek ajánlak tégedet,
És mind éjjel nappal kérem szent felsígít:
Minket, szeretőket
Jövendőre hozzon eszve[6] bennönket.

11. Ezerötszáz után kilencvenháromban,
Egy szomorú ifjú szerzi ezt bánatban,
Nagy keserősígben,
Sziép szeretőjítől távul bujdostában.

3.

1. Az rigónak ő szólása engem vígasztal,
Kit gyakorta óhajtottam fuhászkodással,
Mert ékesen, kedvesen,
Leüle ő szép csendesen
Sugár szárnyával.

2. Alig vártam szép szólását, hogy neki halljam,
Rózsaszínű szép orcáját hogy csókolhassam,
Kezét kèzemben tartsam,
Szép orcáját megcsókoljam,
Azt óhajtottam.

3. Megadtam neki magamat, mint szerelmemnek,
Tudom, hogy ű is nem örül fejem vesztének,
Sőt vígasztal énekekkel,
Ékes tréfa beszédekkel.
Kérli kedvemet.

[6] Össze

1. A szemeid két gyémántnál
Ékesebbek s rubintoknál,
Orcád gyöngébb szép rózsánál,
Nyakad szebb elefántcsontnál.

2. Ezekkel az én szívemet
Nyilakkal sebesétetted,
Hozzád kötölössé tetted
S nagy kenményen megkötözted.

3. Szörzém ezen énekemet,
Bíztatván szegény fejemet,
Egy szép tornácról, szívemet
Látván sétálni kert mellett.

5.

1. Jövel az táncban én velem, én szép társom,
Kivel kívántam sokszor táncolásom,
Hogy lehessen teveled én szólásom,
Kedvem szerint való nyájasságom,
Bár anyád minket meg ne lásson,
Bár apád lásson nyájason,
Csak szerelmünk jó úton járhasson.

2. Ifjakat az tánctúl ageb az, az ki tiltja,
Avagy az táncot gonosznak alítja[7],
Gazda há.át tánc porral rútítja,
Te leánya sarját megpulhítja,
Háztúl leányát vadítja,
Mert házosságra indítja,
Nyertes gazda új szokást indítja.

3. Ez farsangban no minden vígadjon,
Gazda leány az táncban faragjon,
Az jó borral gazda szép szót adjon,
Ha ifjú, ámbár táncoljon,
Ha kofa[8], ahhoz ne szóljon
Vesztig oljen[9], helin ne morogjon.

4. Nincs mit mívelnünk télben, mi vígadjunk,
Jó lovainkon majd nyárban jargaljunk,
Istenünknek, országnak szolgáljunk,
Ez országért vagy éljünk, vagy haljunk,
Majd egy egy kardot ragadjunk,
Ellenségünkre támadjunk,
Ellenségünkkel holtig viaskodjunk.

[7] Véli
[8] Vénasszony
[9] Üljön

5. Az gazdáért majd mezőn szolgáljunk,
Leányáért ifjak strázsát álljunk,
Szép tanácsáért sík mezőn jargaljunk,
Szép ágyáért zöld pázsiton háljunk,
Kedveket ezzel találjuk,
Értek mezőre ha szállunk,
Jó hírt, nevet, tisztességet vallunk.[10]

6. Az megmondott jót ha cselekedünk,
Télben gazdánkhoz ismét vissza tírünk,
Jók az gazdák, hiszem jól esmerjük,
Ha szolgáltunk, tőlek jót remínljünk,
Tőlek egy egy leánt kírjünk,
Megadják, attúl ne féljünk,
Ageb volna, ki tiltaná tőlünk.

7. Gazda leányát majd fírhez kell kérni,
Főve, sem sötve nem jó húsát enni,
Gazda ne tartsa magának megenni,
Megvísz[11], ha sokat kezd otthon lenni,
Haggya olyanhoz elmenni,
Ki jobb hasznát tudja venni,
Ki tanítsa ez világot élni.

8. Hajda hop hajda, hop hajda hajda, szép Kata,
Karjánál fogva két kezem az ki forgatta,
Kár, hogy az jó tél tovább ennél nem tarta,
Kiírt én velem hogy tovább nem táncolhatta,
Hadd járjon, az hul elhatta,
Ott kezdje másszor, azt hatta,
Legyen az Isten teveled eddig, jó Katta.

6.

HAJNAL

1. Kelj fel, ki valál te szép leány,
Fényes napnak szép hajnalán,
Szép hajnalnak harmatján.

2. Kelj fel, kelj fel, szép menyecske,
Szökj ki, mint mennyei kecske,[12],
Járolj, vígadj, szép hölgyecske.

3. Kelj fel, magad itt ne felejtsed,
Itt sem voltál, azt jelentsed,
Álmodban lött, magad mentsed.

4. Kelj fel, ismét majd estve leszen,
Urad ismét melléd veszen,
Csak várd, az nap elenyísszen.

5. Kelj fel, kelj fel, ne szígyenled,
Nem csak rajtad történt, higgyed.
Hogy melletted hált te férjed.

6. Kelj fel, ki boldog örömet értél,
Nagy leány időtől megmentél[13],
Mert ha pártádtul elszektél.

7. Kelj fel, tedd fel az te kontyodat,
Már ne mondjad te gondodat,
Isten adta kívánt jódat.

[10] Valljunk
[11] Megvész
[12] Madárfajta
[13] Megmenekültél a vénlányságtól

7.

1. Kertemben nyílt piros rózsám
Árnyék tartó szép ciprusfám,
Jó szagú kisded violám,
Egészséggel, szép Júliám.

2. Nagy keserves gyászban éltem,
Még tőled lőn távollétem,
De már az mit reménlettem
Megleltem s víg az én szívem.

3. Arany színű fényes haja,
Tejjel mézzel folyó szava,
Piroslik mostan orcája,
Kinek bennem gerjed lángja.

4. Mint baziliszkusz[14] szemével
Megöl embert nézésivel,
Így engemet szerelmével
Megsebhedt tekintetivel.

5. Frissen járó s cifra páva,
Dücsőséggel ki vagy rakva,
Gyönyörű kedves rózsafa,
Hozzád vagyok én kapcsolva.

6. Sebes tűznek melegétől,
Az viasz olvad hevétől,
Így én szívem szerelmétül
Éjjel nappal ég vég nélkül.

7. Mint drága gyémánt gyűrűben
Foglalva vagyon ezüstben,
Szerelmed leszen szívemben,
Neved felmetszem elmémben.

8. Azért szívem tes[15] eszedben
Légy állandó szerelmedben,
Vég nélkül való örömben
Örülök veled éltemben.

9. Az idő, ládd, múlton múlik,
Az nap is estve lenyugszik,
Szép rózsa, mely most virágzik,
Ki tudja, majd hol tartozik.

10. Mint mezében kinyílt virág,
Harmattúl újult cipros ág,
Hóval tündöklik, mint csillag,
De estvére kelve megagg.

11. Szintén így az bolygó világ,
Rózsa fénlik mint szép virág,
De rövid minden vígasság,
Mert nincs benne örök jószág.

12. Azért még fenn áll virágod,
Boldogul éled világod,
Neked is majd meg kell halnod,
Kóróvá kell majdan válnod.

8.

1. Az erős mágneshez hasonlatos sólymom!
Higgyed, megkereslek, lelkem szép asszonyom!
Hosszú utak közt bánat fog,
Kárvallásokkal gyakran foszt
Nagy sok bujdosásom.

2. Nyughatatlanságom világban csak kerget,
Keserves szívemnek ad végetlen mérget,
Vígasságra ritkán ébreszt,
Sőt fejemre gyakran ereszt
Veszedelmes mérget.

[14] Mesebeli sárkánygyík
[15] Te es: te is

3. Az erős kősziklák lám megrepedeznek,
És az nagy álló fák tövekből kidőlnek.
Nem szánsz-e meg, engem, híved?
Nem esik meg rajtam szíved?
Ne örülj vesztemnek!

4. Neked ajánlottam szegény árva fejem,
Mert nem tudom, meggyek[16], hozzád vonszon szívem,
Nyugosd meg édes kedvedben,
Gyönyörűséges kebledben
Elbágyadt bús szívem.

5. Reméntelen éltem, szívem, nálad nélkül,
Mert ugyan fut szívem másnak szerelmétül,
Csak búdosások közt tengek
És árva kenyérrel élek
Világban egyedül.

6. Édes, mély álmaim elmémben forgatnak,
Képét belém oltják szép ábrázatodnak,
De mihelyt hogy nem láthatlak,
Csak hosszú utat nyitának
Fohászkodásimnak.

7. Hamar jöjj meg hozzám, életem gyámola,
Mert csak alig várja két szemem világa!
Jóhír-mondó követségül
Ím, előtted megyen s repül
Lelkemnek postája.

9.

1. Az egek forgási,
Csillagok járási
Mely szépen megmutatják,
Istenasszonyokkal
Fejenként azokkal
Bölcsek is bizonyétják,
Szeretőm személyét
Tetőbb[17] ékességét
Ezek legszebbnek mondják.

2. Vénus csak egyedül
Több csillagok közül
Mely igen szépen fénlik,
Hajnalban legszebben,
Estve is az égben
Feljüvén megismerszik,
Kedves szép társával,
Mint önnön magával,
Nekem oly szépnek tetszik.

3. Ragyag ő az égben,
Mint társa szépségben
Ez földi szépek között,
Ki hogy énvelem bír,
Nem csoda ez új hír,
Mert két szemével győzött,
Nézvén személyére,
Azzal szerelmére,
Kivel engem megkötött.

4. Oly nagy méltán azért
Ez vezetéknevet
Ő magával viseli,
Mint Vénus szépségét,
Kegyes víg személyét,
Mely igazán érdemli,
Mert az én szívemet
Magához kedvemet
Régtül fogva neveli.

[16] Mit tegyek?
[17] Tetszőbb

5. Rút fekete gyászban,
Mint nap az homályban
Noha mast ő úgy tetszik,
De mégis orcáján,
Mint pünkösd rózsáján
Szép színe megismerszik,
Ki nekem elmémben
Fészket vert szívemben,
Kiben ő régen fekszik.

6. Az Vénus víg kedvét,
Hozzám nagy szerelmét
Ebben is megmutatta,
Sok fáradtság után,
Jó érdemem útján
Dolgomat jóra hozta,
Hogy nekem szép társát,
Mint kedves barátját
Kézen fogva így adta.

7. Nagy jó és szép volta
Igazán őrajta
Megtetszik személyének,
Kemény tekinteti
Bizonnyal jelenti
Erejét két szemének,
Víg szava járása,
Az maga tartása
Egyenlő mindkettőnek.

8. Ezt nagy vígan várta
S csak űtet kívánta
Szívem, hogy megnyerhesse,
Mint elrejtett titkát,
Régen feltett célját
És pályát elérhesse,
Hogy annak jutalmát,
Az szép arany almát
Keze közé vehesse.

9. Víg leszen már szívem,
Hogy mind holtig bennem
Ez kegyes ábrázatja,
Így belém oltatott,
Régen is úgy hatott,
Mint égnek új harmatja,
Ki az kikeletben,
Szép tavasz időben
Mely az földet áztatja.

10. Ez kegyes kezében,
Mint lelkem kedvében,
Magamat úgy ajánlom,
Igaz hűségemmel
Együtt szerelmemmel
Fejemet neki vallom,
Hogy sokáig éljen,
Amen, ez úgy legyen,
Istentül azt kívánom.

10.

1. Sok búm és fáradtságim után
Ugyan ottan elalvám,
Fejemet kezemre hajtám
És ott álmamban azt látám.

2. Csak közel egy szép rózsafa,
Kinek ott mása nem vala,
Két szép küsded fiatalja,
Mely alatt nyugoszom vala.

3. Hát el messze ér árnyéka,
Csudálatos szép illatja,
Egy méhecske nagy fáradva
Édességgel magát rakja.

4. Kihez közelítek, mondván,
Kénaimat megenyhítvén
Rabságából kimentenem,
Jutalommal kűl[18] nem lennék.

5. Fúni kezdé szép nótáját,
Számlálja éltében jártát,
Mellyel szívemnek nagy kínját
Megújítá sok bánatját.

6. Nagy bánattal járni kezdék,
Egy mezőben ha láthatnék
Hasonlót küs méhecskémhez,
Vagy ikes énekléséhez.

7. Juta azonban egy darázs,
Mint egy örős[19] vitéz puzdrás,
Kérem, ha méhemre találsz,
Meg ne fogd mit nála találsz.

8. Nagy haraggal megfelele,
Noha nem vala ereje,
Mondá, az volna fő étke,
Az mit keres az méhecske.

[18] Jutalom nélkül
[19] Erős

9. Kegyetlen fenekedéssel
Siet utána fegyverrel,
Rakva két felől méreggel
Néz reám megdühüdt szemmel.

10. Menék azonban egy hegyre,
Édes méhem őrzésére,
Hogy az darázs szerencsére
Rá ne találna szegénre.

11. Juta azonban az hegyre
Messze földről egy görlice,
Kérdem, láttad-e jöttödben
Méhemet jó egészségben?

12. Látám, monda, nagy fáradva
Virágokkal szárnya rakva,
Darázs is csak hamar juta,
Kitől méhem szabadula.

13. Örömömben hogy ezt hallám,
Istenemhez fohászkodám,
Jó hírt ki monda, megáldám,
És így tőlem elbocsátám.

11.

1. Egy bízott barátom engömet szólétván
Monda, hallád, mond még, de szemed mit kíván,
Talán jó lakóhelt, vagy ruhát, szól nyilván.

2. Felelék: az sem kell, én azt sem kívánom,
Ezüstön, aranyon nincsen mit vígadnom,
Méltósággal metszek[20], ha gondját köll látnom?

3. Mezételen jöttem ez árnyék világra,
Mezételen mégyek ismég föld gyomrába,
De kívánságom ez, ugyan bizonyába:

4. Nehéz bú s gond nélköl hogy vígan élhessek,
Egy nehány vitéznek előtte lehessek,
Jó hamar lovakon gyakorta ülhessek.

5. Kérdi ismét tőlem, kívánsz-e egyebet?
Felelék: csak azt, hogy egyedől engemet
Szeressen az, aki gyújtotta szívemet.

6. Ez meglévén nékem semmi egyéb nem kell,
Bár akárki bírjon Darius kéncsével,
Nem leszek érette hozzá gyűlölséggel.

12.

1. Nincs már életemnek
Reménye szívemnek,
Mert látom, hogy kedvesem
Nem beszél már velem,
Sőt szántszándék képpen
Kerültön kerül engem,
Fel s alá sétálván,
Házban járdogálván
Rám sem néz már két szemem.

2. Az te szép szavaid,
Tött sok fogadásid
Jaj, már mire hozának!
Keserű kínokkal,
Lelki fájdalmokkal
Engem felruházának,
Tudom, hogy már abban,
Mint emésztő lángban
Holtig engem ott hadnak.

[20] Mit teszek

3. Maga hogy engemet,
Elbúsúlt szívemet
Ő magának foglalá,
Akkor esküvéssel,
Sok igaz hitivel
Énnekem azt fogadá,
Hogy szegény fejemnek,
Mint maga lelkének,
Olyan javát akarná.

4. De lám, megváltozott
Az idő, mert hozott
Néki újabb napokot,
Hajnalban szép víg színt,
Délben tündöklő fényt
Eleiben állatott,
Csak engemet szegént,
Mint veszett idegen,
Oh mely nagy búra hagyott!

JEGYZETEK

Vitéz János

(1) Pál főesperes Vitéz János humanista környezetéhez tartozott, tőle származott a leveleskönyv megszerkesztésének gondolata. 1448-ban Hunyadi János kormányzó főjegyzője volt. Az episztoláriumot végül Ivanich Pál váradi kanonok, kancelláriai jegyző állította össze, ő látta el azokat magyarázó jegyzetekkel. Mivel ezek a korabeli összeállítás szerves részét alkották, mi sem hagyhattuk el őket: közvetlenül a főszöveg után, a betűjelzések rendjében következnek.
(2) Célzás a várnai csatát követő zűrzavaros állapotokra, illetve az azt követő nyugalmasabb korszakra Hunyadi János kormányzósága idején.
(3) Az ütközet a várnai tengerpart mellett zajlott le 1444. november 18–19-én.
(4) III. Frigyes császár.
(5) V. László.

Janus Pannonius

(1) Camillus, Marcus Furius (megh. i. e. 364.) római hadvezér 390-ben, a gall háború idején a pusztulástól mentette meg Rómát.
(2) Szójáték, amely az eredetiben szereplő *lupa* szó kettős jelentésén alapul: *nőstényfarkast* és *szajhát* egyaránt jelentett.
(3) Leonello d'Este 1441–1450 között Ferrara hercege, Guarino fiatalon elhunyt tanítványa.
(4) Azaz ötven év. Egy olimpiászi év Janus humanista költői időszámításában öt évet jelent.
(5) Euathlos a szofista Protagorasz (i. e. 485 k.–415 k.) tanítványa.
(6) Theodórosz Atheosz (i. e. 4. sz.) a kürénei hédonista iskola ateista nézeteket valló filozófusa.
(7) Alberto Berdini da Sarziano (1385–1450) és Roberto Caracciolo da Lecce (1425–1495) ferences szerzetesek.
(8) Püthagorasz (i. e. 580–570 k.–500) Szamosz szigetén született, többek közt a lélekvándorlás tanának hirdetője.
(9) Marsilio Ficíno (1433–1499) firenzei neoplatonista filozófus, akivel Janus Pannonius is kapcsolatba került.
(10) Püthagorasz.
(11) A Mars bolygó a ptolemaioszi világkép rendszerében az ötödik szférában kering. Előtte a Hold, Mercurius, Venus és a Nap pályája található.
(12) A Tartarosz az ógörög mitológiában mélységes föld alatti szakadék, ahol az elhaltak lelkei bűnhődnek.
(13) Tuscia (vagy Etruria): Itália középső része, Firenze környéke. A firenzei városi tanács szokatlan ajándékküldésére 1470-ben, Bajoni István magyar követ javaslatára került sor Mátyás király bécsi tárgyalásai alkalmából.
(14) Janus ciprusi származású iskolatársa.
(15) V. Lászlóról van szó. A vers az ő, valamint III. Frigyes császár 1452. jan. 17-i ferrarai látogatása tiszteletére készült.
(16) Apolló ikertestvére Diana (Artemisz) istennő volt. Az előbbi a napnak és fénynek, az utóbbi a holdnak és éjnek megszemélyesítője volt.
(17) Janus tanulótársai Guarino-tanítványok lehettek.
(18) Atlasz leányának, Maianak gyermeke volt Hermész (Mercurius), a gyors hírvivő, akit bokáin kis szárnyakkal ábrázoltak.
(19) Danaé és Zeusz fia, Perszeusz a mitológia szerint szárnyas sarukat kapott, hogy a rettenetes Gorgók egyikét, Medúszát megölhesse.
(20) Utalás a hét szabad művészetre.
(21) Manuel Chrysoloras tanára volt Guarinónak, a görög nyelv és irodalom itáliai megismertetésében kiemelkedő szerepet játszott.

(22) Krantor (i. e. IV. sz.) a régi Akadémia filozófiai irányzatának híve. Zénon a kortársa, de ő már az újabb filozófiai módszerek híve.
(23) A pellai ifjú: Nagy Sándor makedóniai király (i. e. 356–323). Az ő mestere Arisztotelész volt, aki Sztagirában született.
(24) A csodálatos erejű Heraklészról van szó, aki minden akadályt le tudott győzni.
(25) 1454-ben Janus Ferrarában bevégezte tanulmányait, innen Padovába ment jogi stúdiumokra, ezért búcsúzik a múzsáktól.
(26) Az eredetiben is hiányosan fennmaradt sor.
(27) Thürszosz: bot. Bacchust, a bor és mámor istenét szőlővel és repkénnyel díszített botokat szorongatva kísérték a szatírok az isten tiszteletére rendezett ünnepeken.
(28) Lykurgosz: spártai törvényhozó az i. e. VIII. században.
(29) Mantegna (1426–1506) festette meg Janus és Galeotto Marzio elveszett kettős portréját.
(30) Apellész (i. e. 332 k.) II. Philipposz, majd Nagy Sándor udvari festője.
(31) Héphaiszton, Nagy Sándor gyerekkori barátja.
(32) Apellész Kósz szigetén festette meg Aphrodité-képét, mely Aszklépiosz templomában volt elhelyezve, míg Augustus császár Rómába nem vitette.
(33) Titus Livius, aki szintén Padovában született, akárcsak Mantegna.
(34) Feronia istennő: Ferogna forrás. Tisztelete az ókorba nyúlik vissza. Narnia: Galeotto Marzio lakhelye.
(35) A Nagykutya (Sirius) csillagkép állása az asztrológia szerint nagy forróságra utal. Langia: argoszi forrás.
(36) Kasztalia: a Múzsáknak szentelt forrás a görögországi Parnasszosz hegyén.
(37) Herilus király ősanyja Feronia istennő volt, születésekor három lelket kapott tőle. Evandernek, Aeneas szövetségesének ezért háromszor kellett őt megölnie.
(38) Vitéz Jánosra céloz a költő.
(39) Vitéz János váradi humanista könyvtára.
(40) Szent István, Imre, László ércszobrai, a Kolozsvári testvérek alkotásai 1363–65 között.
(41) A váradi tűzvésznek 1456 előtt esett áldozatul a székesegyház, ezt követően építtette újjá Vitéz János.
(42) Utalás a László-legenda ún. patrocinium-csodájára, amely szerint a váradi sírjából kikelt Szent László az 1345-ös csatában győzelemre segítette a székelyeket a tatárok ellen, a csata után átizzadt testtel találták koporsójában.
(43) A címzett valószínűleg Magyar Balázs, Hunyadi Mátyás vitéze, előbb erdélyi vajda, majd szlavón bán. Az említett táborozás 1458. aug. 25-én kezdődött, a török kézben lévő Galambóc vára elleni készülődéskor.
(44) Az eredetiben *sidus* (csillag) szerepel. Lehet, hogy nem üstökösről, hanem az igen ritkán nappal is látható Esthajnalcsillagról van szó. A közhiedelem szerint az üstökösök megjelenése közelgő háborút jelent.
(45) A költő édesanyja, Vitéz Borbála 1463. dec. 10-én halt meg.
(46) Az emberi létet meghatározó Párkákról van szó: Klothó fonta, Lakheszisz nyújtotta, Atroposz pedig elvágta az élet fonalát.
(47) Cynthia: holdistennő, aki befolyást gyakorol minden földi eseményre (vö. a görögöknél Artemisz, a latinoknál Diana).
(48) Uranosz vércseppjeiből születtek a gigászoknak nevezett sárkánylábú óriások, valamint a boszszúálló szellemek, az erünniszek. Orcus: magát az alvilágot s annak urát is jelenti.
(49) Orion: híres vadász, aki egyszer szemet vetett Artemisz kíséretének egyik nimfájára, ezért az istennő lenyilazta őt.
(50) Aktaion híres vadász volt, aki megpillantotta a fürdőző Artemiszt, ezért az istennő szarvassá változtatta és kutyáival tépette őt szét.
(51) Antonio Constanzi ferrarai diáktársa volt Janusnak, a Mátyás nevében írt költemény az 1463. év politikai körképét festi.
(52) Utalás Constanzi Hunyadi Jánost és Mátyást dicsőítő verseire.
(53) A magyar sereg ekkor Bátánál készülődött a Boszniát megszállva tartó török ellen.
(54) A Szerémségbe betört Ali bég seregét Pongrác János erdélyi vajda verte vissza.
(55) Aragóniai Ferrante nápolyi király
(56) II. Pius (Aeneas Sylvius Piccolomini)
(57) Borso d'Este, Ferrara fejedelmeként 1450–1471 között uralkodott, Lodovico Gonzaga mantovai herceg pedig 1444–78 között.
(58) Francesco Sforza milánói fejedelem fiai
(59) Bajoni István pécsi kanonok. Valószínűleg Vitéz János pártfogoltjaként tanult Ferrarában és Bolognában, majd a királyi kancellária munkatársa lett. Többször járt itáliai követségben, vele történt az itt megverselt vadászkaland.
(60) A főpap Vitéz János, Henrik személyét nem tudjuk azonosítani. Mind ez, mind a következő vers őhozzá íródott, mindkettő a Sevillai kódexben található, amely az 1970-es évek elején került elő.
(61) A hagyomány szerint a Janus által fordított beszédet Démoszthenész i. e. 338-ban Kheroneia

mellett elesett athéniek felett tartotta, ezt a nézetet azonban már az antikvitás is kétségbe vonta, a modern filológia pedig bizonyossá tette, hogy a beszéd nem lehet Démoszthenészé. Janus – bár ő is kételkedett hitelességében – ennek ellenére lefordította, talán arra gondolva, hogy hasznosítható lehet egy vészterhes korszak felé néző ország humanistái számára.

(62) A monda szerint az amazonok a Phaszisz folyó mellékén laktak.

(63) Poszeidón tengeristen fia, akit apja az athéniekkel háborúskodó Eleuszisz segítségére küldött. Erektheusz athéni király megölte őt, mire Poszeidón is megölte Erektheuszt, akit ezért az athéniek istennek kijáró tiszteletben részesítettek.

(64) Mükénéi király, szolgálatában vitte véghez Héraklész a 12 munkát.

(65) Erektheusz athéni királynak a jóslat szerint csak akkor volt reménye a győzelemre, ha egyik lányát feláldozza. Erre egyik leánya, Praxithea önként feláldozta magát a hazáért.

(66) Aegeusz, Athén mondai királya.

(67) Pandion Athén mondai királya.

(68) A Kleiszthenész által felállított tíz attikai phylé egyikét nevezték így.

(69) Thészeusz athéni király fia. Vö.: Homérosz: Iliász III. 144.

(70) Kadmosz Thébé mondai alapítója, leányától, Szemelétől született Dionüszosz, a bor istene.

(71) Dionüszoszt – mint felvilági istent – nem volt szabad a temetésen megnevezni.

(72) Athén mitikus királya, alapítója, félig ember, félig kígyó formában született a földből.

(73) Poszeidón fia.

(74) Homérosz: Odüsszeia, XI. 562.

(75) A bibliai idézet Hieronymus Lando krétai püspökre, pápai legátusra vonatkozik. Lando a török elleni háború ügyében tanácskozott Mátyással, s közben valamilyen ürüggyel igyekezett Janust rossz színben feltüntetni a király előtt. Ez ügyben egyébként – úgy tűnik – maga Galeotto sem volt teljesen ártatlan.

(76) Érsek sosem volt, csupán hatalma nagyságát akarta érzékeltetni.

(77) Pál apostol Titushoz intézett levelében idézi Epimenidész (i. e. VI. sz.) De oraculis c. munkájából vett citátumot, mely a krétaiak legendás hazudozásáról szól. (Vö.: Ad Titum, 1, 12.)

(78) Vitéz János

(79) Várdai István

(80) Vespasiano da Bisticci firenzei könyvkereskedő.

(81) Kosztolányi György humanista, Janus barátja.

(82) Célzás Vergilius Georgicájára.

Hunyadi Mátyás

(1) Viktorin herceg Podjebrád György cseh király fia. Mátyás és Podjebrád közt ekkoriban egyre feszültebbé vált a viszony, az ifjú herceg Mátyás egyik éles hangú levelét nem adta át apjának, nehogy a helyzet tovább éleződjön. Mátyás ezt az eljárást helyteleníti levelében.

(2) Pomponio Leto (1428–98) itáliai humanista, a római akadémia tagja, összeesküvést szőtt II. Pál pápa ellen.

(3) Római származású könyvfestő Mátyás udvarában.

Pietro Ransano

(1) II. Murád török szultán (1421–51)

(2) I. Ulászló 1444-ben esett el a várnai csatában.

(3) Giuliano Cesarini bíboros, a törökellenes háború szószólója ugyancsak a várnai csatában esett el.

(4) Albert nem volt római császár, magyar, német és cseh király azonban igen.

(5) IV. Jenő pápa (1431–47)

(6) Amit Ransano Hunyadi származásáról előad, a dákoromán kontinuitás elméletének egyik legkorábbi felbukkanása. A humanista történetírásban elfogadott módszerekkel, naiv igyekezettel vezeti vissza Hunyadi és feltételezett népe származását a római eredetre.

(7) Konstantinápolyról van szó.

(8) Corvina nevű sziget ismeretlen.

(9) Marcus Valerius Corvus történetét Livius (7, 25) dolgozta fel.

Galeotto Marzio

(1) Vergilius Aeneis 3. 342–343.

(2) A történet hiteles, az 1468-as sternbergi találkozót beszéli el.

(3) Lorenzo Roverella

(4) Vergilius: Aeneis 5. 569–570.

(5) Úthosszat jelölő mértékegység volt (kb. 5–15 km-es távot jelölt).
(6) Timóteushoz írott I. levél, 3. 2–3.
(7) Horatius: Epistulae 1. 2. 58–59.
(8) Vergilius: Aeneis 6. 276.
(9) Remedia amoris 47–48.
(10) Livius 2. 6. 8–10.
(11) Valerius Maximus: Factorum et dictorum memorabilium libri novem, 6. 5. Rom. I.
(12) Valószínűleg: Epistula a LXXVII. Ad Oceanum de morte Fabiolae 464. Itt azonban Jeromos a hunokról tesz említést.
(13) Tibullus 4. 108–109.
(14) Statius Sylvae I. 4. 78–79.

Antonio Bonfini

(1) 1466 és 1493 között Szokoli János volt a csanádi püspök.
(2) Báthori István erdélyi vajda 28-án érkezett meg.
(3) Váradi Péter kalocsai érsek. 1484-ben kegyvesztett lett, Mátyás börtönbe vettette. Innen szabadította ki Corvin János 1490-ben.
(4) Csulai Ficsor László és Derencsényi Imre.
(5) Beriszló Bertalan
(6) Szapolyai István
(7) Mátyás ún. fekete serege.
(8) Estei Hippolit, Beatrix királyné unokaöccse.
(9) Tolna megyei folyó.
(10) Hadvezér 1476 és 1499 között.
(11) Ulászlót a Nagyszombat melletti Farkashidán fogadták, itt írták alá azokat a feltételeket, melyek révén királlyá választották.
(12) Az olmützi egyezményt Mátyás és Ulászló kötötte; a szóban forgó területeknek tehát továbbra is Magyarországhoz kellett tartozniok.
(13) A nyolcados törvényszék (octavae) a peres ügyek intézésének ideje. Rendszerint valamely jeles ünnep utáni nyolcadik napon kezdődött és huszonöt–negyven napig tartott.
(14) A király Farkashidáról vonult Semptére, innen Párkányon és Esztergomon át érkeztek Budára, augusztus 9-én.

Váradi Péter

(1) Célzás azokra az urakra, akik váradi birtokait háborgatták (Kinizsi Pál, Bánfi Lőrinc, Újlaki Lőrinc, Kishorváti János, Izdenci Benedek, Ráskai Balázs, Drágffy Bertalan).
(2) Bakócz Tamásra céloz.
(3) Keszthölci Mihály 1469–99 között esztergomi olvasókanonok volt, egy ideig a királyi kancelláriában is dolgozott.
(4) Ekkor Kétházi Pál volt az esztergomi káptalan nagyprépostja.
(5) Janus Pannonius pécsi püspök (és nem kanonok) volt, ez a levélíró tévedése.

Brodarics István

(1) I. Ulászló és II. Lajos volt az említett két Jagello-uralkodó.
(2) II. Lajos és Habsburg Mária eljegyzése 1515-ben, a házasságkötés 1522-ben volt.
(3) Szapolyai György, János öccse Mohácsnál esett el.
(4) Belgrád 1521. augusztus 29-én esett el.
(5) Thurzó Elek (1490–1543) 1522-ben, aztán 1525–26-ban kincstartó, közben tárnokmester. Ezenkívül több tisztséget viselt.
(6) Bornemisza János (1527) kincstári tisztviselő, egy ideig kincstárnok, 1506-tól 1526-ig budai várnagy, pozsonyi ispán. II. Lajos nevelője volt.
(7) Szalkai László (1472–1526) jobbágysorból emelkedett az esztergomi érseki méltóságra 1524-ben.
(8) Szabács 1521-ben veszett el.
(9) Szent György mártír napja március 24.
(10) A pápa (1523–1534) VII. Kelemen volt.
(11) I. Zsigmond lengyel király a törökellenes magyar–lengyel szövetséget szorgalmazta.
(12) Zólyomi Miklós neves császári kapitány (1459–1530).
(13) Macedóniai László (1480–1536) 1520-ig pécsi prépost, 1526-ig szerémi püspök volt, ekkor Brodarics javára lemondott a püspökségről, és ismét pécsi prépost lett.
(14) Gerendi Miklós 1526-ban királyi titkár.
(15) Statileo János erdélyi püspök, neves humanista és diplomata.

(16) Frangepán Kristóf kitűnő hadvezér hírében állt, a király őt akarta a sereg élére állítani, de nem érkezett meg időben.
(17) Perényi Ferenc váradi püspök, humanista műveltségű kancelláriai tisztviselő, Mohácsnál esett el.
(18) Zalaházy Tamás királyi titkár, 1526-tól veszprémi püspök.
(19) A két Erdődi Bakócz Tamás unokaöccse volt, Simon 1519-től 1543-ig zágrábi püspök.
(20) Móré Fülöp 1524 óta pécsi püspök, a csatában elesett.
(21) Ráskai Gáspár főkamarás, tárnokmester, temesi ispán, Kállay János pedig szörényi bán volt.
(22) Sárffy Ferenc plébános tudósította Brodaricsot a király holttestének megtalálásáról.
(23) Szulejmán szept. 12-én vonult be Budára, 20-án vonult ki.
(24) Szulejmán okt. 12-én hagyta el Magyarországot. Mária királyné először Pozsonyba, onnan Bécsbe menekült.

Oláh Miklós

(1) Raguzai Félix (Felice Petanzio) kitűnő miniatúrafestő volt, ő vezette a budai iskolát, emellett a török kérdésről több fontos történelmi és földrajzi művet írt.
(2) A Corvin-könyvtárral kapcsolatban Oláh Miklós állítása lényegében megfelel a valóságnak: 1526-ban a könyvtár megsemmisült, csak azok a könyvek maradtak meg, amelyeket már korábban elloptak vagy elajándékoztak, vagy amelyeket a szultán elszállíttatott.
(3) Az Oláh által említett épületek maradványai ma is megvannak. A kutatások feltárták Mátyás nyéki vadászkastélyának, valamint a Hárs-hegy oldalában lévő budaszentlőrinci pálos kolostornak az alapjait. Sicambria: az ókori Aquincum maradványai.
(4) Oláh Miklós leírása Mátyás visegrádi palotájáról egybevág az utóbbi évtizedek művészettörténeti kutatásainak és ásatásainak eredményeivel.

Zay Ferenc

(1) Zemlén (Zimony) vára a Száva partján, Nándorfehérvárral szemben emelkedett. Szkoblith Márk várkapitány védelmezte, de a túlerő győzött, a vár elesett.
(2) Más történeti dokumentumok tanúsága szerint Móré Mihály volt 1521-ben a vár vicebánja.
(3) Zay elbeszélése szerint Morgay János volt az az áruló, akinek szavaira visszafordult a török sereg s újabb ostromokkal elfoglalta a várat.

Mindszenti Gábor

(1) Szapolyai János király 1539-ben vette feleségül Izabella lengyel királylányt. 1540 tavaszán Izabella teherben volt, július 7-én született meg fia, János Zsigmond.
(2) A váradi béke 1538-ban leszögezte, hogy Szapolyai halála után egész Magyarország Ferdinándot ismeri el királyának. Szapolyai két erdélyi vajdája, Majláth István és Balassa Imre azonban ezt meg nem várva engedett a bécsi udvar csábításának és megkísérelte az átpártolást.
(3) Verancsics Antal (1504–1573) dalmát származású humanista, később esztergomi érsek. Történeti szintézist tervezett, ehhez gyűjtött anyagot.

Szerémi György

(1) Szerémi az itt elmondottakat Lajos király egyik kísérőjétől hallotta.
(2) Szapolyai György öccse volt Jánosnak. A mohácsi csatában ő volt Tomori fővezér helyettese. Szepesvár volt a Szapolyaiak legnagyobb családi birtoka, innen a Szepesi György elnevezés.
(3) Szalaházi Tamás Mohács után azonnal Ferdinánd pártjára állt, aki kancellárrá nevezte ki.
(4) Báthori István nádor, Ferdinánd párthíve védte Temesvárt Dózsa ellen. Ekkor mentette őt meg Szapolyai János.
(5) Fekete Iván egy Dél-Magyarországon kitört nagyarányú – főként törökellenes – parasztfelkelés vezére volt. Szapolyai csapatai leverték, 1527-ben megölték.

Zsámboky János

(1) Thujgon (Tojgon v. Tujgun) Ozmánt 1553-ban nevezték ki budai basának. 1555-ben rohammal elfoglalta Kaposújvárt, majd Babócsát is.
(2) Kerecsényi László 1554–55-ben volt itt várkapitány, egy támadást elhárított 1554-ben. Később, 1560–66 között a gyulai vár parancsnoka lett, ennek feladása után ölték meg a törökök.
(3) Horváth-Stansych Márk 1555 decemberétől lett Szigetvár parancsnoka, de már korábban is itt szolgált. A szóban forgó ostrom visszaverése után lemondott, de később ismét visszatért, mert

anyagi fedezetet kapott a vár megerősítésére. Sziget az ő irányítása alatt vált az ország egyik legerősebb végvárává. Az ő visszatérése és másodszori kinevezése alkalmából írta Zsámboky elbeszélését, amely néhány apró pontatlanságtól eltekintve történetileg hiteles.

(4) Rhenanus Beatus (1485–1547) strassburgi humanista, történetíró, kiadta Janus Pannonius verseit is. Jakob Sturm (1489–1553) strassburgi reformátor, a város akadémiájának egyik alapítója.

(5) I. e. IV. században élt államférfi, Démoszthenész híve. Vele kapcsolatos a nagy görög szónok egyik beszéde, amelynek fordítását tévesen Janusnak tulajdonították.

Farkas András

(1) Farkas a hun–magyar krónika elképzelésének megfelelően említ két honfoglalást (kijövetelt), Attila hunjait is magyaroknak tekinti.

(2) Mohács előtt Magyarország leghíresebb bortermelő vidéke a Szerémség volt.

(3) Szulimán 1526. évi hadjáratára céloz.

(4) Szapolyai Jánost 1526. nov. 11-én koronázták királlyá, a törökkel 1528-ban lépett szövetségre.

(5) Habsburg Ferdinándot 1527. nov. 3-án koronázták meg, röviddel ezután az egész Dunántúlt és Felvidéket elfoglalta.

Szkhárosi Horváth András

(1) Az utolsó kenet szertartását gúnyolja ki.

(2) Arra utal, hogy akik az igaz hitet (a reformációt) követik, azokat a világ (a katolikusok) nem tekintik keresztényeknek, hanem eretneknek (tévelygőnek), holott épp ők az igazi keresztények. Pikárdoknak a cseh husziták egyik ágát nevezték, vagyis az „eretnekek" egy csoportját.

(3) A karácsonyi éjféli misét nevezték „aranyas misének". Szkhárosi gúnyolódva elferdíti az aranyas szót.

(4) Karácsonykor, az éjféli misén, emlékezve arra, hogy Krisztus szalmán született, a katolikus templomokban szalmát hintettek a földre.

(5) István vértanú napján szokták a zabot (dec. 26.), János apostol napján (dec. 27.) a bort megszentelni. Aprószentek napja dec. 28-án van, a bethlehemi kisdedek megölésének emlékére. A vesszőszentelés az ilyenkor szokásos virgácsolásra vonatkozik.

(6) Gyertyaszentelő Boldogasszony napján (febr. 2.) szokás, hogy a katolikus hívek gyertyákat visznek a templomba, hogy a pap megszentelje őket. Az ilyen gyertyát a haldoklók vagy beteg gyermekek kezébe adják.

(7) A néphit szerint a farsangot lezáró hamvazószerda éjjelén Konc vajda, a farsang és Cibere bán, a böjt megszemélyesítője összeverekednek. A győztes Cibere, a böjt lesz, amely 46 napig tart. A székelyföldön még ismerik ezt a népi hiedelmet.

(8) A szerzetesek reggeli ájtatosságuk során a kolostorudvart körülvevő ún. keresztfolyosón körbejárva, „kerengve" olvasták imáikat, a sok „precest"

(9) A hosszú olvasó, azaz a rózsafüzér tekintélyével szerzik meg pénz nélkül a halat: az olvasó a hálójuk, amellyel a halakat fogják.

(10) Virágvasárnap szokták a katolikus szertartások során a barkát (berke) megszentelni.

(11) Nagycsütörtök éjjelén a gyertyákat egyenként leszedik az oltárról. Jézus megostoroztatásának emlékére szintén ekkor szokták botokkal csapdosni a földet.

(12) Itt azt gúnyolja ki, hogy nagypénteken kiállítják Jézus szimbolikus koporsóját, amely ki van díszítve, festve (írott).

(13) Az ún. feketevasárnaptól (húsvét előtt a második) kezdve húsvétig (a gyász jeléül) nem harangoznak és a miséből kihagyják a „glória patri" kezdetű formulát.

(14) Nagyszombat reggel rendezik meg a „tűzszentelést" és a „keresztvízszentelést" Ez utóbbi úgy történik, hogy a viaszgyertyát a keresztelő medencébe eresztik, a pap felette az előírt szöveget mormolja (súgva bűvöli) és azután rálehel.

(15) A nagyszombat esti szertartás alkalmával szokták a hívek a 61. szakaszban jelzett koporsót meglátogatni és megszemlélni benne a fából faragott Krisztust, a „szúette tőkét"

(16) A disznó sódor (sonka) ünnepe a húsvét, amikor a húsvéti sonkát reggel elviszik megszentelni, „sós vízzel meghintjük"

(17) Márk napján (ápr. 25.) szentelik meg a búzát; az áldozócsütörtök előtti hétfőn, kedden, szerdán: a „keresztjáró héten" pedig a feszülettel ki szoktak vonulni a határba, „kullagni a rozsban" Bálványon az oltáriszentséget érti, melyet az úrnapi körmenetben mennyezet alatt (vagyis „árnyékban") visznek.

(18) Káptalanszer: a kanonokok lakhelyéül szolgáló utca, városrész.

(19) Szkhárosi „emberi szerzés"-nek nevezi az egyháznak azokat a tanításait, melyek nincsenek bent a Bibliában, az „isteni szerzés"-ben.

(20) A Biblia szerint Mózes két kőtáblára véste fel a tízparancsolatot, az egyikre a hittel, a másikra

az erkölccsel kapcsolatos rendelkezéseket. A vallásos felfogás szerint ezek megtartására a fejedelmek kötelesek gondot viselni.
(21) Móré Lászlót, az erőszakosságairól, rablásairól hírhedt főurat 1543-ban a törökök Nána várában (Heves m.) elfogták és örök rabságra Konstantinápolyba vitték.
(22) A reformátorok tiltakoztak a „lutheránus" elnevezés ellen. Azt tartották, hogy vallásukat nem Luther alapította, hanem Krisztus, akinek eltorzított tanításait Luther csak napfényre hozta.
(23) Lelki dúlók: a szerzetesek. Több szerzetesrendben a barátok fején és tarkóján a hajat körülnyírták, ezért „nyaka nyírt" emberek.
(24) Bizánc 1453. évi pusztulására céloz. A görögök nem voltak hajlandók pénzt áldozni a város védelmére és ezért a törökök elfoglalhatták azt. Buda 1541-es, csellel való elfoglalása közismert. A szerző jól látja, hogy ennek okai közt a feudális pártharcokat is joggal lehet említeni.
(25) Egyiptomból való kijövetelük után a zsidók 40 évig bújdostak a pusztában és égből hullott mannával táplálkoztak (Mózes I. 14.)
(26) Az Újszövetség szerint Krisztus öt kenyérrel és két hallal csodás módon megvendégelte az őt hallgató sokaságot, ötezer embert.

Sztárai Mihály

(1) A katolikus papszentelési szertartáshoz hozzátartozott a papok hajának körülnyírása (pilis) és az olajjal való megkenés. *Pilisetlen és olajotlan* papok azok, akik ilyen szertartáson nem mentek keresztül, vagyis a protestáns prédikátorok. Lókörömre nyírt haj: kb. egy lóköröm hosszúságú lehetett a katolikus papok haja.
(2) A népi hiedelem szerint a tonzúra Szent Péter apostol személyével függ össze, így is festették meg alakját. A katolikus egyház e szokást a világi élet megvetésével magyarázza.
(3) Abból, hogy Frátor Lukács Szent Domonkost emlegeti, arra lehet következtetni, hogy ő is e rend tagja volt. Lehet, hogy Sztárai ezt az alakját arról a Józsa domonkos szerzetesről mintázta, aki vele egy időben működött Tolnán, s akivel sokat vitázott.
(4) Az I. Gergely pápától vett második idézet: „Homiliae super evangeliis" (539) c. művéből való.
(5) Az évszámok itt össze vannak keverve. 1559 nem a dráma megírásának az éve, hanem a kiadásáé. Valószínűleg Huszár Gál, a kiadó változtatta meg az évszámokat.
(6) Mivel Sztárai korábban ferencrendi volt, valószínűleg valamelyik volt rendtársáról van szó.
(7) A reformáció magyarországi hívei közül legelsőként az erdélyi szászok választottak püspököt 1553-ban, Wiener Pál nagyszebeni prédikátor személyében.

Melius Juhász Péter

(1) A szakirodalom megállapította, hogy a Herbárium nagyrészt Adamus Lonicerus (Adam Lonitzer) német botanikus műve (Historiae naturalis opus novum, 1569) alapján készült, de később Melius más szerzők (többek között Plinius és Galenus) műveit is felhasználta anyaga bővítésére.
(2) A Melius által is elfogadott ókori gyógyításelmélet szerint a betegséget a testben lévő egyensúly megbomlása okozza, az egyensúlyt kell szárasztó, hidegítő, melegítő vagy nedvesítő hatású gyógynövényekkel helyreállítani.

Károlyi Gáspár

(1) Vatablus (Varebled) a héber nyelv professzora a párizsi egyetemen a 16. század első felében. – Santes Pagninus dominikánus szerzetes, orientalista (megh. 1541). – Sebastian Münster (1489–1552) heidelbergi professzor, teológus, héber nyelvész, latinra fordította a Bibliát. Immanuel Tremellius (1520–1580) zsidó származású hebraista Biblia-kiadó.

Ismeretlen szerző: Comoedia Balassi Menyhárt árultatásáról

(1) Az itt említett Melith György birtokairól egy ízben a következőket írta: „Mert egyfelől Hagymásy dúlja őket, másfelől Balassa uram nyúzza, fosztja őket. Az mely jószágomat török bírja, azok sokkal nagyobb békességben vadnak, hogy nem mint az, kik Balassa uram birodalma alatt vadnak, házam ő miatta ége meg; ha szolgáit belé nem szállítja vala, az én házam meg nem égett volna."
(2) Az itt szereplő Bottyáni valószínűleg Batthyányi Ferenc horvát bán. A Vas megyében levő Németújvár és Rohonc a Batthyányiak birtoka volt.
(3) Kovászó várát Balassi, átpártolása után, 1562-ben foglalta el János Zsigmondtól.
(4) Detrekő várát szintén az árulás jutalmául kapta Menyhárt a Habsburgoktól. Ezt a várat kisebbik fia, István, örökölte, aki később menedéket adott itt az üldözött Bornemisza Péternek.
(5) Ferdinánd király 1563-ban meghalt, utóda Miksa (1563–1576).

(6) Vagyis a kálvinista predesztináció tanát vallotta. Predesztináció azt jelenti: eleve elrendelés; ti. Kálvin szerint az Isten eleve elrendeli, ki fog üdvözülni, és ki elkárhozni.
(7) Bari-i „szent" Miklósra vonatkozik (IV. szd.), aki a legenda szerint megfékezte a tengeri vihart, és ezért a hajózás védőszentje lett.
(8) Balassa Imre Menyhárt fivére volt. 1534-ben Erdély vajdája lett, 1539-ben elpártolt János királytól. Erről az árulásról beszél a szerző.
(9) Paulus Jovius (1483–1552) olasz humanista történetíró *Historiarum sui temporis libri XLV.* c. nagy munkájában a XV. század végétől 1547-ig feldolgozta Európa történetét. Könyve 1550–52-ben jelent meg Firenzében. Jovius szerint (II, lib. XXXIX. 350. l.) I. Ferdinánd biztatására Balassi Menyhárt beszélte rá bátyját, Imrét az említett összesküvésben való részvételre.
(10) Nem Menyhártnak a drámában is szereplő ily nevű fiáról, hanem a szintén Boldizsár nevet viselt bátyjáról van szó.
(11) Balassi Menyhárt testvére, a költő Balassi Bálint apja. Ebben az időben Balassi Jánosnál prédikátor és nevelő Bornemisza Péter.

Ismeretlen szerző: Debreceni disputa

(1) A szögletes zárójelbe helyezett szövegrészek a kéziratban latinul vannak.
(2) Az 1569-ben megtartott nagyváradi dispután történhetett János Zsigmondnak ez a kijelentése. Ezen a hitvitán ugyanis ő elnökölt.
(3) Szegedi Lőrinc tiszántúli református prédikátor, Melius híve, a *Theophania* c. dráma (1575) szerzője.
(4) Valamelyik erdélyi antitrinitárius prédikátor gúnyneve lehet.
(5) A Melius által előbb idézett bibliai hely az egyetlen, amely bizonyítaná, hogy a szentháromság dogmája a Biblián alapul. Erasmus azonban Újszövetség-kiadásából szövegkritikai meggondolások alapján kihagyta ezt a passzust, mely ilyen fogalmazásban először a Jeromos (Hieronimus) által görögből latinra fordított bibliaszövegben, az ún. Vulgatában szerepelt. Ezért tekinti Dávid ezt a sokat vitatott cikkelyt Jeromos hamisítványának.
(6) A szentháromság dogmáját a 328-ban és 341-ben tartott niceai zsinatok mondták ki.

Heltai Gáspár

(1) Livius római történetíró szerint Menenius Agrippa szenátor ennek a mesének a tanulságával bírta rá a patríciusok uralma ellen fellázadt és a városból kivonult római „plebs"-et a visszatérésre. Livius munkájából került később az esópusi mesék gyűjteményébe.
(2) Wittenbergi protestáns teológusok, Melanchton vitapartnerei.
(3) Az ispán innen kezdve felsorolja azokat a furfangos eljárásokat, melyeket a XVI. századi földbirtokosok és tiszttartóik, a parasztok fokozottabb kizsákmányolása érdekében kiagyaltak. Heltai a valóságból veszi ezeket a példákat.
(4) A Szkhárosi „Fösvénységről" c. versében is emlegetett kötelező ajándékokról beszél itt az ispán. Balázs napján (ápr. 24.) malacot, György napján (febr. 3.) bárányt stb. kellett a parasztoknak ajándékként beszolgáltatniok.
(5) Nyomás annyi, mint legelő. A mondat értelme: megtiltottam a legelő és az erdő használatát is. Mihelyt észrevesz valakit ott a csősz, mindjárt megbírságolom.
(6) Ti., hogy megbírságolja azt a jobbágyot, akinek a kezén elveszett a jószág; amint azt fentebb a lovakra vonatkozólag ajánlotta az ispán.
(7) Kata asszony szavainak értelme: Ravasz perlekedők voltatok: mindig tudtatok exceptiot (óvást) emelni a perekben. Most ezt a rettenetes ügyünket (ti. hogy a pokolra visznek) próbáljátok megfellebbezni (appellatio). Ezzel húzni lehet az ügyet, és amíg eldől, talán sikerül megszabadulnunk.
(8) Az „ördögök nyelvén" annyit jelent, mint „jól vagyon" A szláv dobzse szóból származik.
(9) Szapolyai János király – Heltai pártfogójának, János Zsigmond erdélyi fejedelemnek apja – 1538-ban megkötötte Habsburg Ferdinánddal a nagyváradi békét. János arra számított, hogy ezután a német és a török (a két nagy bak) csak egymással fog háborút viselni, Magyarország azonban semleges maradhat.
(10) Frangepán Ferenc kalocsai érsek, egyben egri püspök is.
(11) Szegedi Gergely nagyváradi ferences, a kat. egyház elszánt védője. Az egyik legelső magyar reformátor, Dévai Bíró Mátyás ellen két vitairatot is írt. Nem tévesztendő össze a hasonnevű debreceni prédikátorral, Melius hívével.
(12) Az arbiterek, vagyis a vitatkozás bírái: Adrián doktor: Adrianus Wolphardus gyulafehérvári kanonok, humanista író; Kálmáncsehi Sánta Márton gyulafehérvári kanonok, aki éppen a segesvári hitvitának a hatására a reformációhoz csatlakozott, és annak buzgó terjesztője lett.
(13) Heltai téved. János király, bár Szántait nem engedte bántani, ellensége volt a reformációnak.
(14) Azaz: nemcsak érvekkel, hanem vaskos istenkedésekkel is.

(15) Bácsi Ferenc: szepesi prépost, a reformáció híve; Kassai János és az alább említett Ötves Kristóf kassai polgárok elkísérték Szántait a hitvitára.
(16) II. Fülöp spanyol király 1554-ben vette feleségül a protestánsokat üldöző, vérengző Mária angol királynőt.
(17) Szulimán 1566-os hadjárata alkalmával foglalta el Gyulát és Szigetvárt. Miksa (Maximilián) császár hatalmas sereget gyűjtött össze Komárom melletti táborában, de a magyarok minden igyekezete ellenére sem mozdult onnan ki, hogy az ostromlott várakat megmentse.
(18) Katolikus imádság kezdete. Magyarul: könyörögj érettünk.
(19) Mátyás rendelete a források összegyűjtéséről, a visegrádi felolvasás és vita nem hiteles értesülésekeken alapulnak. Heltai valószínűleg a nagyobb hitelesség látszatát akarta kelteni ezekkel a mesékkel.
(20) A XVI. században valóban több töredékes Bonfini-másolat forgott közkézen. Ezek egyikét adta ki Brenner Márton 1543-ban, ebből a Mátyásról szóló fejezetek nagyobb része hiányzott. Heltai, midőn Csáky Mihály erdélyi nemesúrtól kapott egy másolatot a Mátyás cselekedeteit tartalmazó IV. decasról: a Brenner-féle kiadás Mátyásról szóló részeit és a Csáky-féle másolat szövegét összeegyeztette, s 1564-ben nyomdájában kiadta.
(21) Vö. Bonfininek Mátyás udvaráról szóló leírásával. Míg Bonfini pozitívumként értékeli, hogy Mátyás elhagyta Beatrix bejövetele után régebbi közvetlenségét, addig Heltai álláspontja éppen az ellenkező.
(22) Brodarics István hol és mikor találkozott Heltaival, azt homály fedi.
(23) Heltai itt leírja, hogy milyennek tervezte Mátyás a Buda melletti egyetemi városrészt. Mindez azonban félreértésekből ered. Mátyás csak Pozsonyban alapított egyetemet 1469-ben, Budán nem is tervezett. Heltai egyébként is valószínűtlen és fantasztikus dolgokat ír erről az állítólagos félbenmaradt építkezésről.
(24) Az itt felsorolt nyelvtan, dialektika, retorika, számtan, zene, mértan és csillagászat az ún. „hét szabad művészet"-et (septem artes liberales) képezte. Ezek alkották a középkori iskolák tananyagát.
(25) Vö. Oláh Miklós leírásával Mátyás Corvinájáról.
(26) Szabács ostroma 1476-ban volt. Heltai könyve Mátyásról szóló részének 26. fejezetében írja le Szabács megvételét és Mátyás vakmerő vállalkozását.
(27) A Mátyás fennhatóságát lerázni akaró István moldvai vajda 1467. dec. 15-én Moldvabányán megverte Mátyás seregét. A király megsebesült és Erdélybe menekült. Hogy ki az a Domine Valentine, akinél megpihent, nem tudjuk.
(28) Geréb Péter nagyszebeni polgármester részt vett az erdélyi bárók 1467. évi összeesküvésében. Mátyás ez év nyarán lefejeztette.
(29) Vö. Galeotto Marzio anekdotáival.
(30) Bécsújhelyt érti. Mátyás 1487-ben foglalta el. Bonfini Bécsújhely elfoglalásának elbeszélése után meséli el a Mátyás által rendezett katonai díszszemlét. Heltai ezt a leírást ebbe a fejezetbe illeszti.

Bornemisza Péter

(1) Phokisz királya, Agamemnon sógora. Halálos ellensége volt nagybátyja, az alább említett Phanotheusz, aki Aigiszthosszal tartott.
(2) Mykéné (ejtsd: Mükéné) Görögország déli részén, a Pelopponneszosz félszigeten lévő ókori város. A hagyomány szerint ennek a városnak a királya volt Agamemnon, Elektra apja.
(3) Klytemnesztra férje meggyilkolásának ürügyéül másik leányának, Iphigéniának a feláldozását hozza fel: Ugyanis Agamemnon a hagyomány szerint magára haragította Artemisz istennőt, aki úgy állt bosszút rajta, hogy a parancsnoksága alatt Trójába készülő görög hajóhadat kedvezőtlen szelekkel visszatartotta Aulis öblében. Artemiszt csak Agamemnon leányának, Iphigéniának a feláldozásával lehetett kiengesztelni.
(4) A görög mondák szerint Agamemnon családjának története szakadatlan vérontásból állt. A borzalmas családi gyilkosságokra utal itt a Mester.
(5) Erről a történeti hagyomány nem tud, Szophoklész ilyen beállítása túlzás. Annyi igaz, hogy részt vett a politikában, a közéletben nagy tisztelet övezte, Periklész diplomáciai ügyekben fel is használta szolgálatait.
(6) Athénben a tragédiák bemutatása mindig igen ünnepélyes keretek között játszódott le. Az ünnepre összegyűlt lakosság emelkedett hangulatban nézte végig az ilyenkor előadott darabokat. Természetesen egy különösen sikerült remekmű, mint az Elektra is, fokozott mértékben vonzotta a hallgatókat.
(7) Ugyanezt a gondolatot, illetve tanulságot hangsúlyozza az Eurialus és Lucretiáról szóló széphistória.
(8) Tanner György német humanista, 1557-től a bécsi egyetemen a görög nyelv tanára; a reformáció híve.
(9) Bornemisza itt a három említett filozófus író retorikai irataiban kifejtett megállapításokra utal. Hermogenesz i. sz. II. században élt neves szónoklattan-tanító.

(10) Bornemisza korában népszerű mesék, históriák. Királyfia Kis Miklós magyar népmese lehetett; Apollonius története a Gesta Romanorum egyik elbeszélése. Egy 1588-ban készült magyar nyelvű verses feldolgozása nyomtatásban is megjelent 1591-ben.
(11) Az a nyolc bájoló imádság, melyet Lethenyei Pál Szerencse Benedekné ajkáról lejegyzett, minden valószínűség szerint igen ősi eredetű. Pogánykori betegség-elleni ráolvasásokat kell bennük látnunk, melyekben időközben keresztény elemek is keveredtek. A nép ajkán még a múlt században is éltek hasonló babonás mondókák. A bájoló imádságok közül az elsőt közöljük.
(12) Trágár Balázs története elveszett.
(13) Till Eulenspiegel, a középkori német népkönyvek mulatságos hőse. Történeti alak: a XIV. században élt, és mint udvari bolond bejárta fél Európát; később típussá vált, és különböző történeteket kapcsoltak nevéhez. XVI. századi magyar feldolgozásáról nem tudunk, Bornemisza Németországban ismerhette meg. – Orlando valószínűleg Ariosto (1474–1532) híres eposza: „Orlando furioso." Itáliai tartózkodása során olvashatta.
(14) Móric bizánci császárt katonai felkelés egy Phokasz nevű katona vezetésével megbuktatta 602-ben. Phokasz Móricot és családját kivégeztette, és trónra lépett.
(15) Bornemisza itt az ún. „szent kereszt" legendájára céloz. Különböző változatai magyar nyelvű kódexeinkben is fennmaradtak. A király, akinek a nevére úgy látszik Turzó lantosa nem emlékezett, a legenda szerint a bibliai Salamon.
(16) A könyv margóján nyomtatva ez áll: „Én voltam." Az itt elbeszélt eset 1553-ban történt.
(17) Feledi Lestár 1552–5-ig volt Kassa katonai parancsnoka. Ferdinánd híve és a reformáció ellensége.
(18) A Postillák IV. kötetében levő prédikációkra utal itt.
(19) Heltai híres 99. meséjét mondja el.
(20) A magyarokat összekeveri az avarokkal. Amint a hunokat magyaroknak gondolták, ugyanígy gyakran a VI. században a magyar alföldre települő avarokat is annak gondolták. Kagán-nak hívták az avarok vezérét. A 14. jegyzetben már említett Móric császár az 590-es években folytatott háborút az avarokkal, de nem szerencsétlenül, mint Bornemisza írja, hanem győztesen. Phokasz és a katonák lázadása azért tört ki, mert Móric hadseregét a Dunától északra elfoglalt területeken akarta teleltetni. A következő bekezdésben elbeszélt békekötés: mese.
(21) A vers, amiből Bornemisza ezt a szakaszt idézi, ismeretlen.
(22) Szkhárosi: Az fejedelemségről 56. szakasz.
(23) Dobó István Eger 1552. évi ostromának hős védője.
(24) Talán azonos a Balassi Menyhárt-komédiában szereplő Józsa deákkal.

Tinódi Lantos Sebestyén

(1) Pekri Lajost I. Ferdinánd 1537-ben fogságba vetette, innen csak hét év múlva szabadult ki.
(2) 16. századi szólás, eredete nem ismert.
(3) Vagyis részegen a reformációval kapcsolatos kérdésekről vitatkoznak, noha józan állapotban semmit sem tudnak a Bibliából.
(4) Furfangos paraszt, a Salamon és Markalf c. népkönyv hőse. Jelen kötetünk részletet közöl belőle.
(5) Holofernes babilóniai vezér ostromolni kezdett egy zsidó várost, de egy bátor zsidó asszony, Judit csellel megölte őt, erre serege szétfutott. A 16. században rendkívül népszerű ez a történet: Sztárai és Tinódi külön énekben is feldolgozták.
(6) Nabukodonozor babilóniai király foglalta el és pusztította el Jeruzsálemet i. e. 586-ban. Cyrus perzsa király i. e. 539–8-ban hódította meg Babilont. Ekkor Nabukodonozor már nem élt.
(7) Szolnok várát, melyet 1552-ben a török elfoglalt, 1550-ben jelentősen megerősítették.
(8) Vagyis ha bort nem adnak, kevesebb verset ír, kisebb lesz a Krónika.
(9) Sápi zsoltár, dolhai dekrétom: jelentésük ismeretlen.
(10) I. Ferdinánd a Castaldo által vezetett erdélyi hadak megerősítésére spanyol zsoldosokat küldött, ezeknek voltak hadnagyai Bernardino Aldana és Alonzo Perez. Az előbbit nevezte a nép Nagy Kampónak, az utóbbit Kis Kampónak.
(11) Nyári Lőrinc később kiszabadult a fogságból, egyes források szerint kalandos szökés útján.
(12) Tinódi 1553-ban, az ének írása idején már Kolozsvárott tartózkodott műveinek sajtó alá rendezése miatt.
(13) Az 1552-es egri ostromról Tinódi előbb egy jóval hosszabb, mintegy 1800 soros éneket írt, majd ennek tartalmát egy rövidebb énekben is összegezte. Mindkettőt kiadta végül Krónikájában, 1554-ben. Az ének versfőiből az első versszak olvasható ki.
(14) Temesvárral együtt jutott török kézre többek között Lugos, Karánsebes, Arad, Solymos, Lippa, Nagylak, Csanád, Jenő, Versec, Pankota és még számos vár.
(15) Azaz külső és belső várra volt osztva.
(16) Domb Eger mellett. A monda szerint Szent István király innen szemlélte az általa alapított püspökség székesegyházának építését.

(17) A vers ...i életében nem jelent meg, lehet, hogy ennek politikai oka volt: hűsége II. János király mellett. Az éneket a Decsi-kódex (1609–1613) őrizte meg, a szöveg hiányosan maradt ránk, ezt jelzi a 12. strófát követő szaggatott vonal.

Nagybáncsai Mátyás

(1) A szerző itt pontatlan. II. Mehmed szultán 1456. júl. 4-én kezdte meg Nándorfehérvár ostromát. Hunyadi felmentő serege júl. 22-én aratott győzelmet a megszállók felett. A győztes hadvezér aug. 11-én halt meg a táborban kitört pestisjárványban, majd Gyulafehérvárott temették el.

Görcsöni Ambrus

(1) Mátyás király öt hónapi ostrom után 1485. jún. 1-én vonult be a meghódolt Bécsbe. Az ostrom jan. 29-én kezdődött. Előzőleg Mátyás és III. Frigyes császár alkudozásai nem vezettek eredményre. Bécs polgárai jún. 6-án tették le a hűségesküt Mátyásnak és fiának, Corvin Jánosnak. Görcsöni éneke egyébként befejezetlen maradt, de később ketten is megírták folytatását: Ilosvai Selymes Péter volt az egyik, Bogáti Fazakas Miklós a másik.
(2) Nesterfehérvár (később Akjerman, ma Belgorod-Dnyesztrovszkij) megerősített kikötőváros a Dnyeszter folyó torkolatában. A többi szóban forgó vár: Galambóc, Orsova és Kilia. Abban téved Görcsöni, hogy e várak elfoglalása II. Mehmed szultán nevéhez fűződne, hiszen ő 1481. május 3-án meghalt, a Moldva elleni támadás II. Bajezid szultán akciója volt.

Forgách Ferenc

(1) Forgách műve hosszú ideig kéziratban maradt, de közkézen forgott. A kézirathoz Istvánffy Miklós latin, Forgách Simon magyar nyelvű jegyzeteket, kiegészítéseket fűzött. Az előbbi ehelyütt pl. ezt írta a lapszélre: Higgye a kutya! – A törökök létszámáról közölt adat valóban erős túlzás.
(2) Vö. a Tinódi műveihez fűzött 10. sz. jegyzettel.
(3) Temesvár ostroma 1552. jún. 24–júl. 27. között zajlott le. Losonczyék 34 napig tartották fel az ellenséget, így hozzájárultak ahhoz, hogy a törökök Eger alatt időzavarba kerültek.
(4) Vö. Tinódi: Szegedi veszedelem c. énekével.
(5) Istvánffy jegyzete: Akkor Mehmet pasának hívták; később nagy tisztségekre emeltetvén ő ostromolta meg Szigetvárát; valaki aztán megölte.

Budai Parmenius István

(1) Hakluyt, Richard (1552 k.–1616) angol geográfus, a fölfedezések történésze, dokumentumainak kiadója.
(2) Aucher, Anne: Sir Humphrey Gilbert felesége, akinek apja 1556-ban Calais ostrománál esett el.

Kovacsóczy Farkas

(1) A kormányzó és a fejedelmi hatalom viszonyának elemzésére az adott alkalmat, hogy az erdélyi rendek elégedetlenek voltak a Báthory Zsigmond mellé kirendelt háromtagú kormányzótanács működésével. Kovacsóczy viszont ennek további fenntartása mellett foglalt állást, véleményét a dialógusban Eubulus szavai tükrözik. A fejtegetés Báthory István döntését kívánta befolyásolni, ezért juttatta el azt a szerző Krakkóba, a kancellárián dolgozó barátainak.

Baranyai Decsi János

(1) A felsorolt személyek mind szerepelnek Sallustius Catilináról, ill. Jugurtháról szóló műveiben, jó vagy rossz példájukat ezért ajánlja olvasói figyelmébe.
(2) A szerző itt az 1595 elején történt sikeres törökellenes csatározásokra, valamint Moldva és Havasalföld töröktől való elszakadására utal. Ezekről éppen Baranyai Decsi írt részletesen magyar históriájában.
(3) A mondatból az következnék, hogy itt Báthori Zsigmond gyurgyevói győzelméről van szó. Ez viszont 1595 októberében volt, vagyis később, mint ahogy a szerző előszavát keltezte. Lehet, hogy a mondat későbbi betoldás.
(4) Schwartzenberg Adolf sikeres császári tábornok volt, több várat visszafoglalt a töröktől. A császárnak küldött jelentésein alapul mindaz, amiről közölt szemelvényünk szól, Baranyai Decsi leírása tehát teljesen hiteles.
(5) Polüphémosz és a küklopszok története az Odüsszeiában.

(1) Radéczy István (megh. 1585) Oláh Miklós esztergomi érsek pártfogoltja, Miksa és Rudolf királyok idején jelentős Habsburg-párti politikus, váradi, később egri püspök, királyi helytartó. Pozsonyban irodalmi kört szervezett, híres hársfája alatt gyülekeztek a városban tartózkodó literátorok és tudósok (pl. Zsámboky, Istvánffy, Nicasius Ellebodius, Purkircher stb.)
(2) Nicasius Ellebodius, a neves humanista tudós Flandriából származott, a római Collegium Germanicumban tanult, később Pozsonyban, Bécsben és Padovában tevékenykedett, ezért gyászolhatja őt saját halottjaként több ország is.
(3) Szokolovics Mehmet török nagyvezér volt.

Eurialusnak és Lucretiának szép históriája

(1) Zsigmond király és császár „bujaságáról" gyakran esik szó régi irodalmunkban. Tinódi egyik énekében (Tar Lőrinc pokoljárása), Heltai krónikájában is olvashatunk erről, az utóbbi hitelt ad annak a mendemondának, hogy Hunyadi János is Zsigmond egyik szerelmi kalandjának gyümölcse.
(2) Etruria: Közép-Itália (az egykori etruszkokról). Siena Toscana tartomány legjelentősebb városa volt Firenze mellett.
(3) Ovidius Metamorphoses c. műve, mely csupa olyan mitológiai művet tartalmaz, amelynek lényege valamely csodás átváltozás.
(4) Célzás arra a Lucretiára, aki a római monda szerint öngyilkos lett, mert férje rokona erőszakot követett el rajta. A monda szerint ez adott indítékot a király elűzésére. A görög mondakör Medeája viszont elárulta apját szerelme, Jason kedvéért.
(5) Máig is rejtély, ki volt e széphistória szerzője. Egyes feltevések szerint Balassi Bálint is lehetett.

Balassi Bálint

(1) Titkos jelentésű allegória, az ókorban is kedvelt műfaj. A 16. században a példabeszédet, találós kérdést is így hívták.
(2) A hattyú képe a 34. versben is előfordul, a szerelmétől elhagyott poétát szimbolizálja.
(3) Az udvarló vers leendő feleségéhez, Dobó Krisztinához szól, akivel 1584 karácsonyán kötött házasságot. A nótajelzés az Euriálus és Lucretia széphistóriára utal.
(4) Egy hármasütemű olasz ugróstánc neve (Gianni = Jancsi).
(5) Balassi szerelmi frazeológiájában a rab jutalom nélkül szolgál úrnőjének, a szolgának viszont jutalom jár: csók és érzelmi viszonzás.
(6) Az „új szerelem" Bebek György főnemes négy leánya közül a második, Judit, akinek erdélyi útja (1575–76) során udvarolt. Az akrostichon is a címzett nevét adja ki.
(7) Morgay Katáról közelebbit nem tudunk; ilyen nevű nemesi család élt Erdélyben.
(8) A német nótajelzés: Én úgy véltem. Jakob Regnart (1540–1599) bécsi udvari zeneszerző 1578-ban megjelent énekgyűjteményének egy darabjáról van szó.
(9) A középkori hiedelem szerint a krokodil gyermeksírást utánozva csalja magához a jámbor utazót, akit azután felfal.
(10) Besszosz Baktria helytartója volt, aki megölette királyát, mert az csatát vesztett. Árulásának jutalmául a makedónok két erősen meghajlított fiatal fa közé kötözték s azok feszítő erejével tépették szét testét.
(11) Balassi néha hölgyek nevében írt verseket is beiktat gyűteményébe, ezzel a női dal archaikus műfajához kapcsolódik.
(12) Az „özvegy gerlice" az ókor óta élő hiedelem szerint elszáradt ágra száll, onnan siratja elhalt párját.
(13) Az akrostichon Csák Borbála nevét tartalmazza, róla azonban semmi közelebbit nem tudunk. Kérdéses, hogy Borbála nevében írt női dal-e a vers, vagy pedig épp Borbálához szól.
(14) Ilosvainak Toldiról szóló históriás énekére utal a nótajelzés. A vers irodalmi mintája Jakob Regnart dalgyűjteményében a Wann ich den gantzen Tag c. ének.
(15) Prokrisz és Kephalosz történetét Ovidius dolgozta fel (Átváltozások VII. 835–844). A féltékeny Prokrisz egy bokorból leselkedett férje után, aki – vadállatot sejtvén a bokorban – dárdájával feleségét ütötte át.
(16) Hüszminész (latinosan Ismenias) a hőse Makrembolitész 12. századi regényének. Az ifjú mátkáját a háborgó tenger lecsendesítésére vetették a habokba.
(17) A pelikánról az ókori és középkori természetszemlélet azt vélte, hogy önnön vérével táplája, saját élete árán kelti életre kicsinyeit. A vers a reneszánsz korban oly divatos ajándékkísérő költemények közé tartozik, ezek a küldött tárgy szimbolikus értelmét igyekeztek megmagyarázni.
(18) Utalás a trójai monda Szép *Ilonájára*, akinek szépségét azonban a vers címzettje, az akrosztichonban is szereplő Krusith *Ilona* meghaladja.

(19) Inkább tudós módon, mint szerelmesen, inkább a Múzsáknak, mint Venusnak énekel.
(20) Mulatni mentemben. A vers minden bizonnyal pontos fordítás törökből.
(21) A latin cím fordítása: Vékony és nem goromba elmével szerzett ének. A román nótajelzés értelme: Vagy beenged engem a házba a leány.
(22) A példa forrása: Fulgosius Battista: Factorum dictorumque memorabilium libri IX. V/2. Ott azonban a leány neveli a sast, s nem a sas lányáról, hanem emberi szűzről van szó.
(23) A következő sorokban számos bibliai és mitológiai történet hősét idézi fel Balassi annak bizonyítására, hogy a szerelemnek senki ellent nem állhat: a nagyerejű Sámson és Herkules egyaránt szeretője miatt vesztette el erejét, Arisztotelész és a bölcs Salamon a szerelem hatása alatt viselkedett esztelenül, de a labirintusbeli Minótaurosz megölésének és a trójai háborúnak is szerelem volt az oka. Jázon és Médea históriáját 1626-ban egy ismeretlen szerző magyar nyelvű széphistóriában dolgozta fel. Akontiosz és Küdippé története Ovidius egy művének (Hősnők levelei, XIX, XX) tárgya, ugyanúgy Héró és Leánder szerelmi históriája is (uo. XVII. és XVIII.).
(24) Donya Liciza történetét nem ismerjük.
(25) Európa-szerte ismert népkönyv főszereplője. Férjétől elszakadt, kórházat építtetett, majd itt látja viszont férjét, kolduskénť. A következő sorban szereplő Phyllis és Demophoón szerelmi történetét ugyancsak Ovidius dolgozta fel: a trójai háborúból hazatérő Demophoónt Trácia királynője vendégül látta, szerelem szövődött köztük, amelyet azonban a férfi elfelejtett. Phyllis hosszú, hiábavaló várakozás után bánatában öngyilkos lett.
(26) Leukippé és Kleitophon történetét Akhilleusz Tatiosz (i. sz. 5. sz.) írta meg, Theagenész pedig Héliodórosz: Aithiopikon (Sorsüldözött szerelmesek) c. regényének hőse.
(27) A Balassi-kódexből ez a vers hiányzik.
(28) A nótajelzés Lubelczyk 1558-as lengyel zsoltárfordításainak 67. sz. darabjára utal: Áldj meg minket, Urunk.
(29) Pető Gáspárné: Dobó Krisztina, Balassi volt felesége. Abból, hogy e versnek itt csak első két sora található meg, kiderül: Balassi a kódex összeállításakor nem jutott hozzá saját versének kéziratához, emlékezetből pedig csak az első két sort tudta leírni.
(30) A török dal: Nem kell nélküled ez a világ.
(31) A szalamandra-hasonlat a középkori szerelmi költészet gyakran felbukkanó eleme, a trubadúroknál csakúgy megtalálható, mint Petrarcánál.
(32) Balassi fordításában: „versszerző találmány" (vö. 55. éneke), azaz olyan költemény, amely hangsúlyozottan fikció, kitalálás.
(33) Dobó Jakab Balassi feleségének volt az unokaöccse (megh. 1585. márc. 20-án), verseit nem ismerjük, nem valószínű, hogy az említett éneket ő írta volna. Az Ámorról szóló, vitázó formában írt versek igen népszerűek a humanista költészetben.
(34) A bibliai Lázár ujja hegyét vízbe mártva hűsíthetné a pokolban perzselődő gazdag ember nyelvét, de a szenvedés enyhítésére nincs mód.
(35) A kárhozott Titüosz óriás, akinek azért kell a leírt büntetést elszenvednie, mert erőszakkal akarta magáévá tenni Latonát (Létót). Egyébként ennek az éneknek az alapötlete is Angerianus (Gerolamo Angeriano) nápolyi latin nyelvű költő versgyűjteményéből származik, amely Balassira nagy hatást tett. A kötet, amely Johannes Secundus és Marullus verseit is tartalmazta, 1582-ben jelent meg Párizsban.
(36) A visszhanggal játszadozó (ekhós) versek igen népszerűek voltak a humanista költészetben. Ezt a költeményt Balassi a Szép magyar komédia szövegébe is beépítette. Irodalmi mintául Cristoforo Castelletti: Amarilli és Pasqualigo: Gl'intricati (Cselszövők) c. pásztordrámáinak megfelelő részei szolgáltak számára.
(37) Az említett könyörgés a 40. ének (Cupidónak való könyörgés...), ezt követi 14 „versszerző találmány" Angerianus és más humanista költők ötletei nyomán, itt pedig ismét Cupido ad tanácsot „régi rabjának".
(38) A *hölgy* szó ekkor még két jelentésű: mai értelmén kívül él még eredeti jelentése is. Eszerint *hermelin* értendő rajta, olyanforma kedveskedő állatnév, mint pl. mókuskám.
(39) Miután mindenféle okfejtéssel hiába próbálkozott Júlia felgyullasztására, azon igyekszik, hogy őt fölöttébb való heves könyörgéssel a maga iránti szerelemre édesgesse, különb-különbféle példákkal hozakodván elő meggyőzésére.
(40) Ókori-középkori felfogás szerint a gyémánt csak bakvérnek enged.
(41) Látván, hogy Júliát sem ékes beszéddel, sem okfejtéssel nem gyújthatja föl szerelmére, a nyavalyás az eget, a földet és a tengereket betölti panaszolkodásával, és bosszúsan ígéri, hogy több éneket Júlia kedvéért ezután nem énekel. – A vers a Szép magyar komédiában is megtalálható. Vele egyébként tényleg véget ért a Júliához szóló költemények sora.
(42) Egy feltevés szerint Perényi Zsófiáról lehet szó, aki épp 1589-ben anyja halála miatt öltözött „fekete gyászába".
(43) A kajhorvát nyelvű nótajelzés értelme: Ámíg szűzlány voltam. A szlovákos kiejtésű lengyel verskezdet fordítása: Ott az erdő alján. Mindkét ének ismeretlen.
(44) A nyolc útonjáró és Echo istenasszony beszélgetése. – A versben előforduló nevek többnyire Castelletti már említett pásztorjátékából származnak. Credulus maga Balassi.

(45) Szeretője háládatlanságán kesergő elméjét saját maga vigasztalja. – A nótajelzés a 144. zsoltár parafrázisára hivatkozik.
(46) Fulgosius már említett művében olvasható Fulvius története: rabnőjét felszabadította, feleségül vette, majd az megvádolta őt, s ennek alapján halálra ítélték.
(47) A vers eszerint 1589. szept. 18–25. között íródhatott. Az 1582. évi, XIII. Gergely pápa által bevezetett naptárreformra utal az *Ó szerint* kifejezés. Szent Mihály nap: szept. 29. Ebből kell 3 hetet levonni és 10 napot hozzáadni, hogy a mai használatú naptár szerinti dátumot megkapjuk.
(48) Istenhozzádot mond hazájának, barátainak és mindazoknak, akiket leginkább kedvelt. – Ezzel a verssel zárult le 2 × 33 versből összeállított gyűjteménye. A 9. strófából másfél sor hiányzik.
(49) Bejt: időmértékes, kétsoros vers a tudós török költészetben. A török szövegek nyersfordításait (Németh Gyula fordításának felhasználásával) *sorrendben* közöljük: 1. A világ virágát gyűjtő ha te vagy, egy rózsát nem ér, A társaságban szép amikor nincs, egy fillért nem ér. A latin cím: Fordítás, amelyet Júliára alkalmaz. 2. Engem koldusnak mondók, előkelő hölgyem nincs-e? Vagy én ember sem vagyok-e, vagy lelkem sincs-e? A latin szöveg: Tolmácsolás díszítéssel. 3. Mondják, hogy újra felemelte szemöldökének íját, Kiveti a pillantása nyilát, lelkem a céltáblája, Mondják, hogy elébe tettem én testemet és lelkemet, Szeret a bájos engem, én is őt. 4. Mondják, hogy festménybe illően tökéletes lett benned a szépség, ifjúság, finomság, Engem e bú zugában hagynál, ez-é az emberség? 5. Engem haraggal ha ő megölne, nem mondom annak a kedvesnek, hogy véres, Jogos legyen neki, a vérem szép... (könnyes). 6. Mondtam annak a királyi szépnek: Van-e valaki, aki pótolja a holdat? Rózsaként nevetett s azt mondta, hogy: Hát mit gondoltál, te bolond? 7. Senki sem látta a lélek elmentét a testből, De én szememmel láttam, íme, lelkem az elmenő. 8. Mondják, hogy a kedves így szólt: Akik hajlandók a mi miattunk való nyomorúságra, Méltányos-e hogy mindazok beleegyezzenek a mi kegyetlenségünkbe? 9. Hej, rózsaarcú kedvesem, világomat börtönné ne tedd, A szerelmesedet agyonkínozva vérre vért ne halmozz, Lesz idő, hogy a vetélytárs eljön, társalgásba merültök, Óvakodj, hogy belemélyedj akkor, karodat alázattal melleden keresztbe ne tedd!
(50) A három istennév itt a bátorság, tisztaság, bölcsesség megszemélyesítője. A strófa eleje egyébként a kódexben hiányos, elképzelhető, hogy több strófa is megelőzte.
(51) Deianeira Heraklész felesége volt. Ovidius dolgozta fel a történetét (Hősök levelei IX.), mely szerint a féltékeny nő mérgezett köntöst küldött férjének, aki azt felvéve, szörnyű kínok közt halt meg.
(52) Mars és Venus szerelmi légyottját Vulcanus leplezte le: hálót dobott a meztelen párra, így köznevetség tárgyaivá váltak. A történetet Ovidius dolgozta fel (Átváltozások 4. 171)
(53) A latrikánus vers alantasabb szerelmi éneket jelöl. A cortigiana (eredetileg: udvarhölgy) jelentése ekkoriban: örömlány.
(54) Az öt egyszakaszos kis versből álló füzér Balassi saját kezeírásában maradt ránk. Az első négy korábbi költemények egy-egy részletének változata, az utolsó más forrásból nem ismert. Fulvia személyéről semmit nem tud a kutatás.
(55) A főcím: Három himnusz a Szentháromsághoz. – Érdemes arra utalni, hogy az itt következő 3 himnusz verssorainak száma 99, ez aligha véletlen, valószínűleg a számmisztika tudatos megnyilvánulása. – Az első himnusz címe: Az Atyaistenhez a bajok eltávolításáért.
(56) Második himnusz. A Fiúistenhez, a vitézi dicsőség elnyeréséért.
(57) Harmadik himnusz. A Szentlélekhez a boldog házasságért.
(58) A 27. zsoltár fordítása magyar énekre, Buchanan parafrázisa szerint. – George Buchanan (1506–1582) skót reformátor, akinek latin zsoltárparafrázisait Európa-szerte jól ismerték.
(59) Az 54. zsoltárból. Istenem, a neved által oltalmazz meg engem. – Mintája a svájci reformátor, Theodor de Béze (1519–1605) verses parafrázisaival együtt kiadott prózai zsoltárfordítás.
(60) Az ének mintája Béze prózai zsoltárparafrázisa. Ugyanennek a zsoltárnak a leghíresebb fordítása régi irodalmunkban Szenci Molnár Alberttől származik.
(61) A vers mintája Béze: Felix syderea turba sedens domo (Mennyekben lakozó boldog sokaság) kezdetű zsoltárparafrázisa.
(62) Az Istennek, élet és halál urának. Ebből az ódából: Akit te, nagy Isten, egyszer már megbékélve, atyai szemmel megtekintesz. – A dallamjegyzést vö. a 8. énekével. – A vers formájára valószínűleg Horatius: Melpomenéhez c. ódája hatott.
(63) Balassi sok tekintetben érezte magát és sorsát a Dávid királyéhoz hasonlónak. Mindketten versszerzők és katonák is voltak, bűneik is közösek: más asszonyának kívánása, „bujaság". Rimay János epicédiuma is utal e párhuzamra: Balassi Esztergom fala alá Dávid királyt ábrázoló zászlóval vonul.
(64) Balassi legutolsó verse; Rimay szerint halálos ágyán, Esztergom falai alatt „Béza verseiből ő maga fordította ki" Az eredeti címe: Ah Deus immensum clemens.
(65) Az izsóp nevű növényt az ószövetségi zsidók a tisztulási szertartásokhoz használták. A 16. században is használták e néven egy gyógynövényt, de a kettő nem biztos, hogy azonos.
(66) Elmérgesedett sebemet.
(67) Sion Jeruzsálem legmagasabb dombja, egyben gyakran az igaz hit jelképe is.

(68) A nevek írásában való következetlenséget (hasonlóan a szöveggyűjtemény korábbi kiadásaihoz) meghagytuk, ez a korra jellemző sajátosság.
(69) 1588–89 telét Balassi Erdélyben töltötte, itt írta komédiáját. Ekkor azt remélte, hogy a nemrég megözvegyült Ungnádné Losonczy Anna kezét a közeljövőben elnyerheti. Cristoforo Castelletti: Amarilli c. pásztorjátékának átdolgozásával azt is példázta, hogyan találkozhatnak ismét össze az egymástól régóta elszakadt szerelmesek.
(70) Az 54. sz. versben is előfordul a „versek végében" kifejezés, amely nyilvánvalóan a rímekre vonatkozik.
(71) A versszerzésnek arra a kezdetlegesebb módjára utal, amelyben legfontosabbnak a rímek kikalapálása bizonyult.
(72) Kérdés, hogy az itt említett „szerelmes levelek" a Júlia-ciklus lett volna-e vagy valamely tervezett mű.
(73) Hernan Cortes (magyarosan: Cortez Ferdinánd), Mexikó meghódítója két évig a salamancai egyetemen tanult, életírója (Bernal Diaz del Castillo) szerint „latinul jól tudott és tudós emberekkel mindig ezen a nyelven beszélt. Verseket is tudott írni..." Balassi csodálatra méltó tájékozottságáról tanúskodik, hogy ezt az eléggé eldugott adatot is ismerte Cortesről.
(74) Schwendi Lázár jeles Habsburg-zsoldos hadvezér volt Balassi korában, számos hadtudományi művet is írt.
(75) Bornemisza Péter: Ördögi kísértetekrül c. könyvében.
(76) Balassi 1578 elején a vihnyei melegfürdőt látogatta, ott történt az alábbiakban elbeszélt eset. Rubigallus gazdag selmecbányai polgár a városi tanács útján keresett orvoslást legénye megverése miatt. A tanács szigorú hangú levélben fenyegette meg Balassit. Erre ad itt választ.
(77) 1578 elején Ygl besztercebányai bányaprefektus panaszt tett a királynál egy réztolvajlás ügyében. Szerinte Balassi három lipótújvári jobbágya volt a tettes, közülük egyet át is adott a prefektusnak, a másik kettőt viszont nem volt hajlandó. Az erre vonatkozó királyi parancsot ebben a levelében visszautasította.
(78) Ungnád Dávid sógora volt Losonczy Annának, Balassi jó barátságban volt vele.
(79) A levél a költő életének egyik legreménytelenebb korszakára vet fényt: házassága csődbe jutott, be is perelték érte, vagyona is elúszott.
(80) Hibbe: Liptó vármegyei városka a Balassi-birtokon.
(81) Vö. Célia-énekek, a lengyel citerás lányhoz írt vers stb.
(82) Balassi egri szolgálata óta állandóan várkapitányságért folyamodott, de kérése sosem teljesült, nem bíztak benne.
(83) Stalmaster: udvari istállómester. Célzás Lobkowitz Évára, Batthyány leendő feleségére, akinek nagybátyja viselte ezt a tisztséget, lehet, hogy apja is. Poppel Éva később Zrínyi Miklós nevelőanyja lett.
(84) Valószínűleg a Torquatus néven ismert délszláv humanistáról van szó.
(85) Célzás arra, hogy Batthyány Balassi verseivel udvarolt Poppel Évának; Batthyánynak fennmaradt több olyan levele, melybe Balassi-idézetek vagy versek vannak beleszőve.

Rákóczi Zsigmond

(1) Irodalmi működésének egyetlen emléke ez az istenes vers. Annál jelentősebb személyiség volt politikai és katonai téren. 1587-től egri várkapitány, a Bocskay-felkelés idején Erdély kormányzója és generálisa, Bocskay halála után rövid ideig erdélyi fejedelem. A 16–17. század fordulója táján számos főrangú politikus írt őhozzá hasonlóan verseket, többnyire vallásos tárgyú könyörgéseket (pl. Ecsedi Báthory István, Illésházy Isván, Homonnay Bálint, Petki János stb.)

Bogáti Fazakas Miklós

(1) Az újabb kutatás tisztázta, hogy a helyes névalak: Fazekas. A radikális antitrinitárius nézeteket valló erdélyi teológus 1582-ben Pécsre menekült, ott készült el zsoltárfordítása, amelyhez hatalmas apparátust mozgósított: héber, arámi, arab, görög és latin zsoltárszövegeket, középkori rabbinikus kommentárokat és posztbiblikus zsidó műveket egyaránt felhasznált annak érdekében, hogy szombatossággal is érintkező antitrinitárius felfogását érvényre juttassa. Az alapszövegek szabad értelmezése, igen változatos versformái és strófaszerkezetei, ízes, markáns erdélyi nyelve egyaránt jelentős értékévé avatja művét régi irodalmunknak.
(2) Zifeusok, Zif nevű bibliai város lakói.
(3) A baranyai (ma: villányi és mecseki) borok már akkor híresek voltak.
(4) A bibliai Jób könyvének parafrázisa ember és Isten viszonyáról elmélkedik. A versfőkbe szőtt latin disztichonokban a szerző elmondja, hogy kisfia halálán érzett szomorúságában írta a verset s azt pártfogójának, Kornis Farkas erdélyi főúrnak ajánlja. Jób könyvének parafrázisa egyébként az egyéni fájdalom és nyomorúság megverselésén túl a társadalmi igazságtalanságok megfogalmazására is jó alkalmat ad. (14. fej.)

Alvinci Énok

(1) Az ószövetségi tanítás alapján álló, szombatos szerzőről nevén kívül semmit nem tudunk, a versfőkbe szőtt neve azonban más énekben is megőrződött.

Péchi Simon

(1) Péchi Simonnak ez a minden bizonnyal korai szerzeménye a saját korában általánosan elfogadott geocentrikus világképet tükrözi. Eszerint az univerzum középpontja a föld, e körül forog az egész mennybolt. Kopernikusz heliocentrikus világképe még a 17. században sem volt általánosan elfogadott.

Ilosvai Selymes Péter

(1) Károly Róbert, aki 1308–42 között uralkodott. De Ilosvai tévesen nevezi velenceinek, a nápolyi Anjou-házból származott.
(2) IV. Károly cseh király (1316–1378) egyben német-római császár is volt.

Enyedi György

(1) Ez a szakasz válasz a királynak egy korábbi kijelentésére. Ott szemére vetette leányának, hogy özvegységet fogadott, de szavát megszegte, s a női szószegés példájaként hozza fel Menelaosz esetét, akit felesége, Szép Ilona elhagyott.
(2) A strófa több tévedést tartalmaz. Publius Cornelius Scipio (nem Quintus) római konzul és hadvezér volt, a második pun háború (i. e. 218–201) győzelmes befejezője. Később bevádolták, ezért önkéntes száműzetésbe vonult birtokára, ott halt meg i. e. 183-ban.
(3) A hagyomány szerint Tullius Hostilius Róma harmadik királya volt.
(4) Az utalás nem világos. A történetírás nem ismeri Maximius császárnak ezt a tettét. Enyedi (vagy forrásai) bizonyára összekevertek különböző dolgokat.

Huszti Péter

(1) Huszti műve Vergilius eposzának meglehetősen szabad átköltése. Az alapszövegen túl ehhez felhasználta a Vergilius-kommentárokat is, meg Ovidiust és kommentárjait, az antik történeteket a protestáns történetszemlélettel és biblicizmussal ötvözte, több helyütt katolikusellenes célzásokkal tűzdeli elbeszélését.
(2) A középkori Nagy Sándor-regény szerint a híres makedón hadvezér egyszer Róma ellen indult hadba, de Róma adót fizetett neki, így elállt az ostromtól.
(3) Vergilius művében a Thybris folyó istene, Tiberinus biztatja Aeneast az Evanderrel való szövetségre. Huszti ezt a szerepet ruházza át Latinus királyra, a racionálisabb és fantáziaszegényebb protestáns szemléletnek ez nyilván jobban megfelelt.
(4) Turnus a rutuluszok fejedelme volt, Lavinia korábbi vőlegénye, Vergilius szerint Aeneas ölte meg. A 31–37. versszakokban Huszti sommásan összevonja az eposz tartalmát.
(5) Latinus király felesége, Lavinia anyja, aki ellenezte leánya házasságát Aeneasszal.
(6) Alba Longa volt Róma anyavárosa, melyet Aeneas fia, Ascanius (más néven: Julus) alapított.
(7) A régi római birodalom területi kiterjedésének ecsetelésébe sok anakronisztikus elem is bekerült, pl. olaszok és Olaszország emlegetése a korábbiakban, itt pedig Franciaország, Tótország említése (Gallia és Dalmatia provinciák helyett); a „két Németországon" feltehetően Germániát és Noricumot érti.

Tardi György

(1) 1588. okt. 8-án mintegy 10 ezer főnyi sereg támadta meg Szikszót, de Rákóczi Zsigmond egri várkapitány szétverte őket. Ezt az eseményt verseli meg Tardi György sárospataki prédikátor.

Moldovai Mihály

(1) A szerzőről semmit nem tudunk; verse egy 1587-ben íródott énekkel együtt egy régi magyar nyomtatványba volt bejegyezve.

Martonfalvay Imre

(1) Pemfflinger Kata volt Török Bálint felesége; őket, majd két fiukat, Jánost és Ferencet is szolgálta Martonfalvay, mint sáfár.

(1) Az epicédiumba Rimay itt beillesztette Balassi L. zsoltárát, ezeknek a szavaknak a kíséretében; „Ezt a psalmust az Béza verseiből ő maga fordította ki csak halála előtt való betegségébe." A zsoltár közlését, mivel Balassi versei közt, 96. sz. alatt közzétettük, itt mellőzzük.
(2) Lidiáról, szerelmi költészetének ihletőjéről közelebbit nem tudunk.
(3) Castalius kút: a Parnassus hegye tövében levő forrás, aki iszik belőle, állítólag ihletet nyer.
(4) A sárosi Darholcz Kristóf a Balassiak nagy tisztelője volt, s a két Balassi Bálint és Ferenc halálára, Rimay epicédiumát is megelőzve, egy latin nyelvű gyászvers-gyűjteményt adott ki 1595-ben Bártfán.
(5) Ti. Balassi Bálint és öccse, Ferenc.
(6) Rimay itt Balassi Bálint egri éveire, valamint Ferenc később szintén Egerben való szolgálatára utal. Mivel Egert még magyar kézen levő várként említi, ajánlása Eger 1596. október 13-án történt elfoglalása előtt kellett, hogy készüljön.
(7) Rimay itt két latin epigrammát idéz, ezek eredetét még nem sikerült megállapítani.
(8) E sorokból kiderül, hogy az epicédiumot tartalmazó kiadvány élére Rimay egy Nádasdy Tamáshoz címzett apológiát tervezett. Ennek a magyar nyelvű védőiratnak egyes töredékei Rimay hagyatékában fennmaradtak. Nádasdy Tamás (megh. 1620), a nagy hatalmú családnak politikai téren kevéssé jelentős tagja volt, aki azonban kitűnt az irodalom és a tudomány pártolásával, s tisztelte Balassit.
(9) Ti. az epicédium versei.
(10) Rimay itt fiatalkori, 1596 előtti verseinek tervezett kiadásáról beszél. Ez azonban nem valósult meg.
(11) Rimay itt felsorolja korának azokat a főurait, akikből, Darholczot és saját magát is beleszámítva, Balassi tudós humanista társasága, baráti köre állhatott élete utolsó éveiben. Istvánffy az ismert történetíró; Forgách Mihály (1569–1603) a kor vezető humanistájával, Justus Lipsiussal levelezett, s Giordano Brunót is ismerte; Révay Péter (1568–1622) a szentkoronáról szóló művével a magyar államtudományi irodalom egyik úttörője; Kátai Mihály Bocskai későbbi kancellárjával azonos; Szokoli Miklós tiszántúli főúr tudományos és irodalmi tevékenységéről egyelőre semmit sem tudunk.
(12) Macrobius V. századi római író. In somnium Sciptionis című műve igen népszerű volt Rimay korában.
(13) Vagyis a Nádasdy Tamáshoz címzett, s a tervezett kötetben a Darholczhoz intézett latin nyelvű ajánlás előtt helyet foglaló apológiában.
(14) A fennmaradt kézirat itt megszakad.
(15) A Balti-tenger mellett levő poroszországi Braunsberg városából írta Balassi ezt a levelet 1591 januárjában.
(16) A Balassi által küldött két könyv közül az egyik Machiavelli Discorsi c. könyvének latin fordítása, a másik pedig valószínűleg egy Machiavellit cáfoló jezsuita munkája volt.
(17) A három Balassi-vers közül az egyik bizonyosan a Kegyelmes Isten... kezdetű volt, mert azt az utolsó szakasz szerint 1591-ben az Oceanum mellett szerezte (Vö. Balassi versei közt: 93. sz.). A másik kettő minden valószínűség szerint a 92. és 94. sz. alatt közölt.
(18) Igen gyakori volt a versek eltorzítása a másolások és az élőszóval való terjedés következtében. Számos Balassi-verset olvastunk romlott formában a XVII. századi énekeskönyvekben. Balassi levele azt mutatja, hogy ez a folyamat már az ő életében megindult, ami érthetően bosszantotta a költőt.
(19) Rimaynak ez az utalása egy ma már ismeretlen XIV. század végi nyelvemlékről értesít.
(20) Dante, Petrarca és Boccaccio mellett Rimay itt felsorolja azokat a divatos humanista költőket, akik szerelmi verseket írtak: Aeneas Silvius Piccolomini (1405–1464), aki élete végén II. Pius néven pápa lett. „De duobus amantibus" (Eurialus és Lucretia) c. szerelmi tárgyú novellájával vált híressé. Sanazarius, Jacopo Sannazzaro (1458–1530) nápolyi olasz költő vegyes prózai és verses formájú idilleket írt. Veselius a zsoltáríró Béza Teodor (1519–1605), francia protestáns költővel azonos. Joannes Secundus (1511–1536) flamand humanista költő, Balassi egyik költői mintája, ciklusát Balassi is ismerte. Petrus Lotichius (1528–1560) német újlatin költő, korának legjobb német lírikusa. A többi költőt Rimay a különféle francia költők latin verseit tartalmazó „Delitiae poetarum Gallorum" (Frankfurt, 1605.) c. gyűjteményből ismerte. Ezek közé tartoznak Auratus, Jean Daurat (1508–1588) és Bellaius, Joachim du Bellay (1525–1560), mindketten a Pléiade tagjai, valamint Samartanus, Gaucher Sainte-Marthe (1536–1623) és Passeratius, Jean Passerat (1534–1602), továbbá a jelentéktelen Corderius Lepidus, Martialis Monerius és Joannes Vulteius. A Rimay által felsorolt költők közé azért kerülhetett Ausonius római költő (i. sz. 310–392) is, mert már keresztény volt; versei pedig 1575 óta keltettek nagyobb feltűnést, amikor Scaliger, a híres filológus kiadta őket.
(21) Summának, argumentumnak nevezték azokat a rövid magyarázó mondatokat, melyekkel Balassi is, gyakran Rimay is verseit bevezette.

(22) A Rimay által említett négy elveszett ének közül a Szit Zsuzsánna tüzet... kezdetűt (Lengyel citeráslányról) a Balassi-kódex megőrizte. A többi azonban a Balassi-kódexből is hiányzik.
(23) „Marginalis sententiák" alatt a margóra nyomtatott tömör összefoglaló mondásokat kell érteni, melyek a mellette fekvő szöveg lényegére hivatottak a figyelmet felhívni. Rimay ezek szerencsés megfogalmazását és szép tipográfiai elhelyezését dicséri.
(24) Prágay András nem Guevara spanyol eredetijéből, hanem Johannes Wanckelius latin fordításából (Horologium principum) dolgozott.
(25) Rimaynak ez az írása elveszett.
(26) A levél a továbbiakban még egy verset, valamint személyes közléseket tartalmaz, ezeket elhagytuk.

Bocatius János

(1) Andreas Pick, birodalmi udvari tanácsos; Heinrich von Pissnitz, birodalmi kancellárhelyettes. Őket vette maga mellé Belgioioso (Barbiano), hogy kivallassa Bocatiust, Kassa polgármesterét, Bocskay hívét a felkelésről.

Pataki Füsüs János

(1) Jácint: Hüakinthosz görög ifjú nevéből. Apollo véletlenül halálra sebezte diszkoszával az ifjút, akinek kiserkedt véréből sarjadt a jácintvirág. Így neveztek el egy vöröses színű, többnyire homokban található drágakövet is. Pataki Füsüs bonyolult manierista szimbólumrendszerében a tizenkét fejedelmi erényt tizenkét drágakővel szimbolizálja, így lesz a serénység jelképe a hyacinthus.

Prágay András

(1) A mű a királytükrök népszerű műfajához tartozik, Antonio Guevara spanyol ferences szerzetes fiktív Marcus Aurelius-életrajzának (1529) magyar átdolgozása. Az egykori római császár tanításai, az ő szájába adott szavak a kései reneszánsz kor számára közvetítették az udvari élet normáit.
(2) Astyages méd király (i. e. 585–550) itt leírt álma hatására unokáját meg akarta öletni, nehogy később hatalmi vetélytársa lehessen. A fiút titokban pásztorok nevelték fel.
(3) Bethlen első hadjárata (1619–22) során Dampierre (Tompér) és Buquoi (Bucco) császári tábornokokat megverte, mindketten elestek a harcokban.
(4) Az 1619–20-as pozsonyi országgyűlés Bethlent Magyarország fejedelmévé választotta, a királyi címet azonban ekkor nem fogadta el, csak később, a besztercebányai országgyűlésen 1621. aug. 25-én, de a koronázás elől ekkor is kitért nem látván biztosítottnak pozícióját.

Magyari István

(1) A keresztyének szó itt a zsidókra vonatkozik. A protestáns írók az ókori zsidóságra is alkalmazzák ezt az elnevezést, mintegy ezzel a jelentéssel: igaz vallású.
(2) Agisz i. e. 245 k. lett Spárta királya. A lezüllött, elszegényedett, elgyengült államot újra fel akarta virágoztatni, ezért a földet egyenlően fel akarta osztani a nép között, az adósságokat el akarta törölni, a gazdagok fényűzését le akarta törni. A befolyásos birtokos és uzsorás réteg azonban, élükön Leonidásszal, elgáncsolta terveit, Agiszt magát pedig megölték. Ezt a történetet dolgozta fel Bessenyei Ágis tragédiája c. drámájában.
(3) Lucullus, római hadvezér, a Mithridates elleni háborúban i. e. 70 k. védelmébe vette a római adóbérlők és uzsorások által kiszipolyozott városokat. Cato pedig fiatal korában mint quaestor (a tartomány pénzügyeinek kezelője) Szardíniában oly erélyesen lépett fel az uzsorások ellen, hogy azok, Livius szerint (XXXII. 27.) szinte elmenekültek a szigetről.
(4) Saturnus Itália legendás ősi királya. A római hagyomány szerint az ő idejében az emberek között békesség, egyenlőség és boldogság honolt. A költők ezt az ún. „aranykor"-t minden lehető eszményi tulajdonsággal felruházták.
(5) Nagy Sándor alakja köré már az ókorban sok mesés elem és adoma fűződött. A középkorban különösen kedveltek voltak a Nagy Sándorról szóló regényes történetek. Ennek a mondaképződési folyamatnak egyik eleme ez a Magyari említette történet is.
(6) Demetrios Poliorcetesről, Antigonos, Nagy Sándor hadvezére fiáról van szó, Macedónia meghódítójáról.
(7) Martialis a vérszomjas Domitianusnak minden más jelentős római íróval ellentétben buzgón hízelgett. Többek között igyekezett a császárt népe sorsát szívén viselő uralkodónak feltüntetni. Egyik epigrammájában a császárok császárának és a legkiválóbb censor-nak nevezi őt. (A censor feladata volt a köztársasági korban a szenátus névjegyzékét személyes ismeret, mérlegelés alapján összeállítani, tehát jól kellett ismernie az embereket.)

(8) Valószínűleg Arnulf német királyról van szó. Lásd a 14. sz. jegyzetet.
(9) Vö. Szkhárosi: Az fösvénységről; Heltai 99. meséje; Bornemisza: Az ördögi kisírtetekről. – A borral és hamis mértékekkel való visszaélések még Magyari korában is a parasztok egyik fő sérelmeként jelentkeznek.
(10) Peucerus Gáspár (1525–1602) német prot. tudós, orvostudományi, teológiai, történeti, bölcseleti műveket írt. – Gualtherius (Cornelius Valerius Wouters, 1512–1578) holland filológus, a lőweni egyetem tanára, nyelvtani, logikai, retorikai tankönyveket írt. – Strigelius, Viktorin (1524–1569) német prot. teológus. Melanchton tanítványa.
(11) A konstantinápolyi példát már Szkhárosi is használta (Az fösvénységről 43. szakasz). Chiensis (Leonardo di Scio) görögországi származású domonkos szerzetes nevezetes jelentést írt Konstantinápolynak a törökök általi elfoglalásáról.
(12) A felsorolt városokat a török mind elfoglalta. Magyari arra céloz, hogy jobb lett volna e városok egyházi kincseit az ország védelmére fordítani, mint a törököt gazdagítani velük.
(13) Magyari itt Alfonsus-t ír Arnolfus, vagyis Arnulf helyett. Forrása, Aventinus Ursachen-ja, Arnulf királyról mondja el ezt az adatot.
(14) Lehet, hogy Magyari ismerte a Jajca megvételéről szóló históriás népéneket, melynek két sorát Zrínyi jegyezte fel. A fennmaradt két sorban éppen Mahomet futásáról van szó.
(15) Itt Magyari kétszer is félreérti forrását. Megint Arnulfról van szó, aki 900 körül valóban hadakozott a honfoglaló magyarokkal. Aventinus nyomán beszéli el az urak költségén való városerődítéseket. Magyari azonban a forrásában említett Passau helyett Paduát mond.
(16) Temesvárnál (1552) a török szabad elvonulást ígért Losonczi Istvánnak és seregének, de hitét megszegve a kivonuló várőrséget legyilkolta. Gyulát (1566) Kerecsényi László szintén szabad elvonulás feltételével adta át a töröknek, de az Kerecsényit mégis elfogta, s haláláig fogságban tartotta. Tinódi hatását láthatjuk itt Magyarinál. Tinódi igen gyakran figyelmeztet arra, hogy a végvárakat a töröknek semmiféle feltétel mellett sem szabad feladni, mert a török a szavát úgyis megszegi. Később Zrínyi is többször hangsúlyozza ezt; Temesvár és Gyula példáját ő is emlegeti a Szigeti Veszedelemben.
(17) A perzsa háborúk idején Mardonios perzsa hadvezér követeket küldött a Salamis szigetén táborozó athéniekhez. Lykidász az ötszázak tanácsának egyik tagja azt javasolta, hogy fogadják el a perzsák feltételeit. Erre megkövezték. Herodotosz még elmondja ugyanitt (IX. könyv, 5. fejezet), hogy állítólag ugyanez a sors érte feleségét is. Demosthenész (XVII. 204.) és Cicero (De officiis, a kötelességekről írott munkájában III. 48.) hasonló történetet beszélnek el egy Kyrszilosz nevű athéni polgárról, aki 480-ban azt javasolta, hogy adják meg magukat a perzsa Xerxesnek.

Szenci Molnár Albert

(1) A heidelbergi egyetemre, a herborni és marburgi akadémiákra, az ott tanító professzorokra céloz. E három főiskola volt a 17. század elején a református későhumanizmus központja, mely kiváló haladó tudósok egész sorát vonta maga köré.
(2) A zsoltárkönyvet Szenczi Molnár IV. Frigyes pfalzi választófejedelemnek és Móric hesseni tartománygrófnak ajánlotta. Mindketten a protestáns tudomány és kultúra erőteljes pártfogói s a német református egyetemeken tanuló magyar ifjak segítői voltak.
(3) Szenczi Molnár itt a következő énekeskönyvekre utal: az Újfalvi Imre szerkesztésében megjelent 1602. évi debreceni énekeskönyv; Bornemisza Péter 1582-ben és Huszár Gál 1574-ben megjelent énekeskönyvei, valamint az egyetlen példányban sem ismert Beythe István-féle.
(4) Skaricza Máté ráckevei pap (1544–1591) néhány zsoltárát Újfalvi Imre 1602. évi énekeskönyve adta ki, innen ismerte azokat Szenczi Molnár.
(5) A három vers közül az első Ladoni Sára alkotása, a Bornemisza-féle énekeskönyvben jelent meg. A második verset nem ismerjük. A harmadik Balassi híres, házassága előtti bűnbánó éneke.

Szepsi Csombor Márton

(1) Schütz Gáspár (megh. 1594) danzigi városi főírnok, történetíró. Főműve: Historia rerum Prussicarum (Poroszország története). 1592-ben jelent meg először
(2) A franciaországi Rhône folyó latin neve ugyanis szintén Rhodanus.
(3) Szepsi Csombor itt a győztes németalföldi forradalomról beszél. (Németalföld akkor magába foglalta a mai Belgiumot és Hollandiát.) A XVI. században Németalföld a spanyol király fennhatósága alá tartozott. II. Fülöp király a gazdag polgárosodó ország teljes kifosztására törekedett, és ennek érdekében bevezette az inkvizíciót. A lakosság elégedetlenségének, függetlenségi mozgalmának megtörésére Alba herceg, spanyol helytartó véres törvényszéket szervezett, melynek 8000 (Szepsi Csombor túlozva 18 000-et ír) ember esett áldozatul. A terrorral szemben 1572-ben az északi tartományok fegyvert fogtak, és hosszú küzdelem után (1609-ig) kivívták szabadságukat a spanyol nemesi monarchiával szemben. Ez volt az első győztes polgári forrada-

lom, melynek eredményeképpen Németalföld északi tartományai Hollandia néven független országgá alakultak.

(4) A hatalmat Hollandiában a gazdag burzsoázia és az arisztokrácia gyakorolta. Az ország élén az országos tanács állt, melynek feje a helytartó, aki egyben a hadsereg vezetője (belli ductor) is. A helytartók csaknem mindig az Orániai-házból kerültek ki, melynek érdemei voltak az ország felszabadításában. Szepsi Cs. utazása idején Orániai Móric (1584–1625) volt a helytartó, aki mint fővezér sikerrel vezette a spanyolok elleni harcot.

(5) Hollandia felszabadulása után tengeri nagyhatalom lett. Hajósai Kelet-Ázsiában és Amerikában hatalmas gyarmatbirodalmat hoztak létre.

(6) Szepsi Csombor itt Amsterdamnak a pontos helyét is megjelöli a hosszúsági és szélességi körök alapján. A tökéletes fokbeosztásos térképeket egyébként éppen a holland hajósok használták először. Szepsi Csombor is valószínűleg Hollandiában látott ilyet először életében, s most műveltségét akarja honfitársai előtt mutogatni.

(7) Vagyis a reformációhoz csatlakozó bolognaiak. (Bologna: város Itáliában.)

(8) A francia vallásháborúk egyik véres eseményéről emlékezik itt meg az író: 1572. augusztus 23-áról 24-ére virradó éjszaka a katolikusok Medici Katalin királynő támogatásával rajtaütésszerűen lemészárolták a Párizsban tartózkodó protestánsokat, az ún. hugenottákat. A kortársak számítása szerint a vérengzéseknek mintegy 30 000 ember esett áldozatul. Ez volt a híres „Szent-Bertalan éj"

(9) Az alább említett *Meurisse* teológiai professzor az 1610-es években adta ki *Artificiosa totius moralis philosophiae tabella* c. munkáját, melyben táblázatokba foglalta a filozófiai tanításokat. Szepsi Csombor valószínűleg erre a műre céloz.

(10) A jezsuiták párizsi főiskolája volt a Collège de Clermont (Claramontana), mely heves harcokat folytatott a Sorbonne-on gyökeret vert szabadgondolkodó irányzatokkal.

(11) Baccalaureus (borostyánkoszorús): egyetemi tudományos fokozat. Elérése vizsgához van kötve, melyen a jelölt (respondens)-nek a tételét meg kellett védenie a tanárral és az összegyűlt baccalaureusokkal (opponensek) szemben.

(12) A Biblia hivatalos állományába nem tartozó apokrif könyvek.

(13) Skolasztikus filozófusok, akik valamikor a párizsi egyetemen tanítottak: Aquinói Tamás (1226–1274), Duns Scotus, Johannes (1274–1308), Lombardus Péter (megh. 1164). Bacon, Baco Roger (1214–1294) a szabad tudományos kutatás, a természettudományi vizsgálódás merész korai hirdetője, Occam, William (1270–1347) az újkori gondolkodás egyik előfutára, Alexander of Hales (megh. 1245), Cajetanus Ferenc (XVI. sz.), Gandensis, Henri de Gand (megh. 1293).

(14) A mai Chalons sur Marne város mellett volt i. sz. 451-ben a híres catalaunumi csata Attila hunjai és a rómaiak között.

(15) A spanyolországi Compostella híres búcsújáró hely volt Sz. Jakab tiszteletére.

(16) Célzás az 1618-ban kitört cseh felkelésre. A cseh nemesek 1618-ban fellázadtak II. Ferdinánd Habsburg császár zsarnoksága, vallási üldözései ellen. A csehek felkelésével, melyet Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is támogatott, kezdetét vette a harmincéves háború (1618–1648). Szepsi Csombor a háború kezdetekor utazott keresztül Csehországon.

Alvinczi Péter

(1) A bécsi béke 1606-ban kimondta a protestánsok szabad vallásgyakorlási jogát, de úgy, hogy ez ne menjen a katolikusok vallási gyakorlatának rovására.

(2) Forgách Zsigmond nádor fogatja el Pozsonyban Jessenius Jánost, a felkelő cseh rendek követét, ő viteti Bécsbe, ahol az év végéig tartják fogva a prágai egyetem tanárát. Akkor engedik szabadon, amikor megígéri, hogy többet nem politizál. Jessenius elfogásához a „tar papoknak" semmiféle közük nem volt.

Pécsváradi Péter

(1) Pázmány: Két rövid könyvecske (Bécs, 1626) c. művére válaszol Pécsváradi. Pázmány a „szentírásrul és az anyaszentegyházrul" szóló korábbi tételeit kívánta itt sommázni és népszerűsíteni szülőföldje, Bihar vármegye számára.

Wathay Ferenc

(1) Wathay konstantinápolyi fogságában írta énekét. Előzőleg székesfehérvári vicekapitány volt, a vár elfoglalásakor esett török fogságba, itt írta 28. énekét és önéletírását.

(2) Utalás keserves rabságra.

(3) Hagymási Kristóf unokaöccse és barátja volt Wathaynak.

(4) Azaz: hűbelebalázsnak, hebehurgyának. A 16. században többször feljegyzett szólás: „Hű, bele Balázs, lovat ád Isten!"

(1) Azaz a reformációért, hiszen Bocskai és hajdúi a protestáns vallásszabadságért is harcoltak.
(2) „Kegyetlen Urunk": II. Rudolf király. A „vérszopó hóhér" feltehetően Básta.
(3) Itt a német nyelvű zsoldosok jellegzetes szitkozódásaira utal a szerző. Schelm: selyma, gazfickó. „Daß dich Gotts Blitz treffe": az Isten villáma találjon el; a német káromkodás eltorzított első fele szerepel a versben.
(4) A bibliai Gedeon a népéért és a hazájáért harcoló vezér példaképe lett. Bocskaira, majd Bethlen Gáborra mondták ezt a protestáns magyarok.
(5) A hajdúk 1604. okt. 15-én a Bihar megyei Álmosdnál verték meg Petz János ezredes csapatait.
(6) Zsáka: község Bihar vármegyében (Berettyóújfalu mellett). Kotus víz: lápos víz.
(7) Básta pusztításaira vonatkozik.

Ének Bocskai Istvánnak szomorú haláláról

(1) Főurak temetésére szokás volt díszes zászlókat festeni s rájuk alkalmi sírverseket írni. Bocskai halálára Rimay írt latin epitaphiumot, melyet zászlóra is felfestettek.
(2) Célzás Kátai Mihályra, Bocskai kancellárjára, akit a fejedelem megmérgezésével vádoltak, s akit ezért a hajdúk felkoncoltak. Az újabb kutatások szerint Kátai ártatlanul bűnhődött, Bocskai betegsége következtében halt meg.
(3) Beslia: eredetileg török könnyűlovas, itt a magyarokra vonatkozik.
(4) Ez a strófa kitűnő összefoglalása Bocskai tetteinek. Utal a katonai eredményekre, a törökkel való előnyös tárgyalásokra, a bécsi béke vívmányaira és a hajdúk letelepítésére.

FORRÁSJEGYZÉK

Szemelvényeink egy részét a *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból* (szerk. Barta János–Klaniczay Tibor, Bp., 1963.) c. kiadványból vettük át. Az innen származó szövegekben a nyilvánvaló sajtóhibákat javítottuk, egyes szavak nagy kezdőbetűvel való helyesírását egységesítettük (pl. Isten, Biblia stb.), egyes esetekben pedig az íráskép következetlenségei miatt kényszerültünk kisebb helyesírási változtatások végrehajtására (pl. Balassi drámája esetében).

Szemelvényeink nagyobbik hányadának forrásául újabb kiadványok szolgáltak, ezeket az alábbiakban soroljuk fel.

1. Balassi Bálint és a 16. század költői. Magyar Remekírók. Sajtó alá rendezte Varjas Béla, Bp., 1979. (Innen valók Farkas András, Szkhárosi Horváth András, Kecskeméti Vég Mihály, Szegedi Gergely, Bornemisza Péter, Batthyány Orbán, Nagybáncsai Mátyás, Horváth Ilona, Valkai András, Görcsöni Ambrus, Rákóczi Zsigmond, Tardi György, Sárközi Máté, Moldovai Mihály versszövegei, Sztárai Mihály 74. zsoltára, Batizi András: Az istenfélő Zsuzsanna asszonnak históriája c. műve, ismeretlen szerzőtől a 46. zsoltár parafrázisa, Jeremiás próféta könyörgése, Szép ének a gyulai vitézekről, valamint Bogáti Fazakas: Jób könyve c. művéből való részlet.)
2. Bogáti Fazakas Miklós: Magyar Zsoltár. A válogatás Szabó Géza, az utószó Dán Róbert munkája. Bp., 1979. (Innen valók a közölt Bogáti-zsoltárszövegek.)
3. Bocatius János: Öt év börtönben (1606–1610). Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Csonka Ferenc. Bp., 1985. (Innen vettük közölt szemelvényünket.)
4. Ecsedi Báthory István meditációi (Adattár 16–17. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 8.) Sajtó alá rendezte: Erdei Klára, Keveházi Katalin. Bp.–Szeged, 1984. (Közölt Ecsedi Báthory-szemelvényünk innen való.)
5. Gergei Albert: Árgirus széphistóriája. Sajtó alá rendezte Stoll Béla. Bp., 1986. (Ezt a szöveget vettük át.)
6. Gyarmati Balassi Bálint énekei. A szövegeket és a dallamokat gondozta, a jegyzeteket írta Kőszeghy Péter és Szabó Géza. Bp., 1986. (E kiadás Balassi-versszövegeit vettük át, rajtuk kisebb korrekciókat Kőszeghy Péter és Szabó Géza végzett el jelen kötet számára.)
7. Heltai Gáspár: Száz fabula, Krónika és egyéb írások. Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta Molnár Szabolcs. Bukarest, 1980. (A fabulák, valamint Ponciánus császár históriájának szövegét innen vettük át.)
8. Horváth János: Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexben. ItK 1974. 594–627. (Pszeudo-Démoszthenész epitaphioszának magyar szövege innen való.)
9. Humanista történetírók. Magyar Remekírók. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Kulcsár Péter. Bp., 1977. (Innen vettük Ransano, Galeotto, Bonfini, Brodarics, Zsáboky és Baranyai Decsi történeti tárgyú műveinek szemelvényeit.)
10. Huszti Péter: Aeneis. Szerk. Szabó Géza. Régi Magyar Irodalmi Ritkaságok. Bp., é. n. (A Huszti Péter-részletet innen vettük át.)
11. Janus Pannonius munkái latinul és magyarul. Szerkesztette, az utószót írta és a jegyzeteket összeállította V. Kovács Sándor. Bp., 1972. (Janus Pannonius versszövegei innen valók.)
12. Janus Pannonius és a magyarországi humanisták. Magyar Remekírók. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Klaniczay Tibor. Bp., 1982. (Ebből a kötetből vettük át Vitéz János közölt leveleinek szövegét, Hunyadi Mátyás II. Pius pápának és Pomponio Letónak írott leveleit, Garázda Péter, Váradi Péter, Hagymássy Bálint, Nagyszombati Márton, Taurinus István, Bocatius János, Budai Parmenius István, Skaricza Máté, Filiczki János műveit, Oláh Miklós, Szamosközy István és Istvánffy Miklós közölt verseit, Zsámboky János levelét és versét, valamint Kovacsóczy Farkas dialógusát.)
13. A magyar kritika évszázadai I. Írta és összeállította Csetri Lajos és Tarnai Andor. Bp., 1981. (E kötetből vettük át Pesti Gábor Ézópus-fordításának bevezetőjét, Sylvester János két könyvének bevezetőjét, Dévai Bíró Magyar helyesírásának ajánlását, Baranyai Decsi Adagium-gyűjte-

ményének ajánlását és Sallustius-fordításainak bevezetőjét, valamint Szenci Molnár Albert szótárának és nyelvtanának előszavait.)

14. Magyar gondolkodók (17. század). Magyar Remekírók. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Tarnóc Márton. Bp., 1979. (E kötetből vettük át Pataki Füsüs János és Prágai András prózai művének egy-egy részletét.)
15. Martonfalvay Imrének naplótöredéke és emlékirata. A magyar nyelvtörténet forrásai I. szerk. Benkő Loránd. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 1986. (Martonfalvay-szemelvényünket e kiadás alapján írtuk át mai helyesírás szerint.)
16. Melius Juhász Péter: Herbárium. Bev. és sajtó alá rendezte Szabó Attila. Bukarest, 1979. (A Herbárium-részleteket e kiadásból merítettük.)
17. Mindszenti Gábor Diáriuma öreg János király haláláról. Makkai László utószavával. Bp., 1977. (Ez a kiadvány Mindszenti-szemelvényünk forrása.)
18. Pécsváradi Péter: Felelet Pázmány Péternek két könyvecskéire. Debrecen, 1629. (Pécsváradi-szemelvényünk e kötetből származik.)
19. Régi Magyar Költők Tára (17. század). I–VIII. kötetek. Bp., 1959–1976. (E kötetekből származik a Szenci-zsoltárok szövege, Pécseli Király Imre, Petki János, Wathay Ferenc, Miskolci Csulyak István, Thordai János, Kanizsai Pálfi János, Illésházy István, Alvinci Énok, Péchi Simon és Debreceni S. János költeményeinek szövege, valamint az ismeretlen szerző szombatos éneke.)
20. A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztyén egyházi írói. Szerk. Incze Gábor. II. Bp., 1934. (Innen vettük át Alvinczi Péter művének részletét.)
21. Rimay János összes művei. Összeállította Eckhardt Sándor. Bp., 1955. (Rimay verseit innen, prózai műveit a szöveggyűjtemény régebbi kiadásából vettük át.)
22. Telegdi Miklós: Az evangéliumoknak ...magyarázatjának harmadik része. Nagyszombat, 1580. (Telegdi-szemelvényünk innen való.)
23. Tinódi Sebestyén: Krónika. (Bibliotheca historica) Bp., 1984. (A Tinódi-szövegeket innen vettük át, de számos esetben mégis Varjas Béla textológiai megoldását követtük, amely az 1. szám alatt említett kötetben található meg.)
24. Tóth István: Múzsák fellegvára. A kolozsvári latin nyelvű humanista költészet antológiája. Bukarest, 1977. (Megyericsei János versét innen vettük át.)
25. Zay Ferenc: Az Lándorfejírvár elveszésének oka e vót és így esött. Sajtó alá rendezte Kovács István, az utószót Szakály Ferenc írta. Bp., 1980. (Zay Ferenc szövegét innen vettük át.)

ELŐSZÓ 109

I. A HUMANISTA IRODALOM KIALAKULÁSA 114

VITÉZ JÁNOS

Második levél Pál főesperesnek. Ford. Boronkai Iván 5
János kormányzó úr nevében Frigyes római királynak. Ford. Boronkai Iván 7 127
A németújhelyi kongresszuson V. László király és a magyar rendek nevében elhangzott beszéde (részlet) Ford. Gerézdi Rabán 9 127

JANUS PANNONIUS 127

Itáliai epigrammák

Guarinóhoz. Ford. Kardos Tibor 10 127
Guarino dicsérete. Ford. Zala Mária 10
Gryllushoz. Ford. Végh György 11 130
Gryllusra. Ford. Hegedűs István 11
Hugóra. Ford. Kardos Tibor 11 4
Prosperhez. Ford. Tellér Gyula 11 8
Szilviáról. Ford. Berczeli A. Károly 12 10
Leonello sírverse. Ford. Weöres Sándor 12
Kikacagja a római búcsúsokat. Ford. Végh György 12 41
Ugyanarról. Ford. Végh György 13
Ugyanarról. Ford. Végh György 13 3
Kocsmáros a jubileum évében. Ford. Végh György 13
Kigúnyolja Galeotto zarándokútját. Ford. Végh György 13 147
Aeneas Sylviushoz. Ford. Áprily Lajos 14
Martialishoz. Ford. Csorba Győző 14
Panaszkodik, hogy társai bordélyházba csalták. Ford. Dybas Tihamér 15
Ágnesnéz. Ford. Kardos Tibor 15
A nyárfák nem teremnek borostyánkövet. Ford. Csorba Győző 15
Önmagáról. Ford. Kálnoky László 16
Névváltoztatásáról. Ford. Berczeli A. Károly 16
Hunyadi Jánosnak, Mátyás király atyjának sírfelirata. Ford. Csorba Győző 16

Magyarországi epigrammák

Mátyás megválasztása Magyarország királyává. Ford. Kálnoky László 17
Könyörgés az istenekhez a török ellen hadba induló Mátyás királyért. Ford. Illyés Gyula 17 60
A Narni-i Galeottóhoz. Ford. Csorba Győző 17 66
A királyi kocsit vonó szarvas. Ford. Vajda Endre 18
Pannonia dicsérete. Ford. Berczeli A. Károly 18 171
Marsilio Ficinóról. Ford. Weöres Sándor 18 72
Egy dunántúli mandulafáról. Ford. Weöres Sándor 178
Mátyás királyhoz. Ford. Tellér Gyula 180
Mars istenhez békességért. Ford. Kardos Tibor 188
Békéért. Ford. Kálnoky László 195
197
207
207
208

Itáliai elégiák és dicsőítő énekek
Perinushoz. Ford. Végh C[illegible]y 21
A hónapok vetélkedése. F[illegible] Kardos Tibor 21
Marco Giorgiónak és A[illegible]-fordításának, mikor Scien[illegible]an nyaraltak. Ford. Tellér Gyula t.) 22
Dicsőítő ének a veronai Guarinóhoz (részletek) Ford. Csorba Győző 23
Búcsú a múzsáktól. Ford. Kerényi Grácia 27
Andrea Mantegna padovai festő dicsérete. Ford. Kálnoky László 28
Az olasz nimfák legdicsőbbikének, Feronia istennőnek. Ford. Csorba Győző 29
Magyarországi elégiák és ódák
Búcsú Váradtól. Ford. Áprily Lajos 31
A lázbeteg Janus a táborozó Balázsnak. Ford. Takáts Gyula 32
Nyárdél egén ragyogó üstökös. Ford. Weöres Sándor 33
A vadkan és a szarvas. Ford. Illyés Gyula 34
Siratóének anyjának, Borbálának halálára. Ford. Csorba Győző 35
Szidalmazza a holdat, mivel anyját elragadta. Ford. Nemes Nagy Ágnes 38
Mátyás magyar király válasza... Ford. Csorba Győző 41
Mikor a táborban megbetegedett. Ford. Kálnoky László 44
Betegeskedése miatt panaszkodik... Ford. Áprily Lajos 46
Az álomhoz. Ford. Berczeli A. Károly 47
Saját lelkéhez. Ford. Berczeli A. Károly 49
Az árvíz. Ford. Csorba Győző 50
A roskadozó gyümölcsfa. Ford. Kardos László 55
Bajoni István követ vadászkalandjáról. Ford. Kerényi Grácia 55
János Henrikhez, a germán költőhöz. Ford. Jelenits István 57
Óda ugyanahhoz. Ford. Jelenits István 58
Prózai írások
Pszeudo-Démoszthenész epitáphiosza. Ford. Horváth János 59
Levél Galeotto Marzióhoz. Ford. Boronkai Iván 64
GARÁZDA PÉTER
Saját sírfelirata. Ford. Tóth István 66
MEGYERICSEI JÁNOS
Saját sírfelirata. Ford. Tóth István 66
HUNYADI MÁTYÁS
II. Pius pápának. Ford. Boronkai Iván 67
Levél Viktorin herceghez. Ford. Gerézdi Rabán 67
Levél Pomponio Letónak. Ford. Boronkai Iván 68
PIETRO RANSANO
Minden idők évkönyvei (részlet). Ford. Kulcsár Péter 69
GALEOTTO MARZIO
Könyve Mátyás király tetteiről (részletek) Ford. Kardos Tibor 74
ANTONIO BONFINI
Magyar történet (részlet) Ford. Kulcsár Péter 83
VÁRADI PÉTER
II. Ulászló királynak. Ford. Boronkai Iván 96
Keszthölci Mihálynak. Ford. Boronkai Iván 97
HAGYMÁSI BÁLINT
Magyarországhoz (részlet) Ford. Takáts Gyula 98
WERBŐCZY ISTVÁN
mes Magyarország szokásjogának hármaskönyve. Ajánlás. Ford. Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen 98

TAURINUS ISTVÁN
Stauromachia, avagy a keresztesek paraszti háborúja (részletek) Ford. Muraközy Gyula .. 102
NAGYSZOMBATI MÁRTON
Magyarország főuraihoz (részletek) Ford. Majtényi Árpád 109
BRODARICS ISTVÁN
Igaz történet. Ford. Kulcsár Péter 114

II. A REFORMÁCIÓ ÉVTIZEDEINEK IRODALMA

1. Tudós humanista irodalom 127
OLÁH MIKLÓS
Rotterdami Erasmus sírfelirata. Ford. Ford. Tóth István 127
Hungaria (részletek) Ford. Kardos Tibor 127
KOMJÁTHY BENEDEK
Az Szent Pál levelei magyar nyelven. Ajánlás 127
PESTI GÁBOR
Ezópus fabulái (részletek) ... 130
SYLVESTER JÁNOS
Magyar–latin grammatika (részlet). Ford. Szörényi László 134
Újtestamentum magyar nyelven (részletek) 138
Levél Nádasdy Tamáshoz. Ford. Gerézdi Rabán 140
ZAY FERENC
Az Lándorfejírvár elveszésének oka e vót és így esött (részlet) 141
MINDSZENTI GÁBOR
Diáriuma öreg János király haláláról 143
SZERÉMI GYÖRGY
Emlékirata (részletek) Ford. Kardos Tibor 147
ZSÁMBOKY JÁNOS
Sziget ostromának előadása. Ford. M. Tihanyi Gyöngyi 150
Janus Pannoniushoz. Ford. Geréb László 154
Liszti Jánosnak a Janus Pannonius-kiadás ajánlásaként. Ford. Vásárhelyi Judit 154
2. A reformáció irodalma . . 157
DÉVAI BÍRÓ MÁTYÁS
Magyar helyesírás .. 157
FARKAS ANDRÁS
Az zsidó és magyar nemzetről (részletek) 157
BATIZI ANDRÁS
Az istenfélő Zsuzsánna asszonnak históriája 160
Meglött és megleendő dolgoknak teremtéstül fogva mind az ítéletig való históriája (részletek) 166
SZKHÁROSI HORVÁT ANDRÁS
Vigasztaló ének 171
Kétféle hitről (részletek) 172
Emberi szerzésről 178
Az fejedelemségről 180
Az fösvénységről . 188
ISMERETLEN SZERZŐ
Jeremiás próféta könyörgéséből 195
SZTÁRAI MIHÁLY
Az igaz papságnak tükre 197
74. zsoltár 207
Szent Illyésnek és Ákháb királynak idejénben lött dolgokról (részlet) 207
ISMERETLEN SZERZŐ
46. zsoltár (Luther éneke) 208

KECSKEMÉTI VÉG MIHÁLY
55. zsoltár 209
SZEGEDI GERGELY
Micsodás az fesvény ember 210
7. zsoltár 213
10. zsoltár 214
31. zsoltár 215
38. zsoltár 215
A magyaroknak siralmas éneke a tatár rablásáról (részlet) 216
MELIUS JUHÁSZ PÉTER
Herbárium (részletek) . . 218
KÁROLYI GÁSPÁR
Két könyv (részlet) 220
Szent Biblia (részlet az előszóból) . 225
ISMERETLEN SZERZŐ
Comoedia Balassi Menyhárt árultatásárul 227
ISMERETLEN SZERZŐ
Debreceni disputa (részletek) 237
HELTAI GÁSPÁR
A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus (részlet) 249
Száz fabula (részletek) 252
Háló (részletek) 266
Ponciánus császár históriája (részletek) 270
Chronica az magyaroknak dolgairól (részletek) 276
BORNEMISZA PÉTER
Siralmas énnéköm 284
Énekecske gyermekek rengetésére 285
Tragoedia magyar nyelven (Elektra) 285
Az ördögi kísértetekről (részletek) 310
3. Deák-irodalom 319
TAR BENEDEK
Házasságrul való dicséret . . 319
ISMERETLEN SZERZŐK
Házasok éneki 321
Responsio 322
Adhortatio mulierum (Asszonyok intése). 323
Szendrői hegedős ének 325
Pajkos ének . . . 326
TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN
A Cronica előszava 328
Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról 328
Sokféle részögösről 338
Hadnagyoknak tanúság 338
Kapitán György bajviadalja (részletek) 340
Az udvarbírákról és kulcsárokról 343
Szegedi veszedelem (részlet) 346
Budai Ali basa históriája (részlet) 352
Egri históriának summája 355
Az János király fiáról való szép krónika (részletek) 366
BATTHYÁNY ORBÁN
Az háborúságnak szenvedéséről 368
RÁSKAY GÁSPÁR
Egy szép história 370

NAGYBÁNCSAI MÁTYÁS
História az vitéz Hunyadi János vajdáról (részlet) 386
ISMERETLEN SZERZŐ
Szép ének a gyulai vitézekről 391
HORVÁTH ILONA
Panaszének .. 396
VALKAI ANDRÁS
Bánk bán históriája ... 397
GÖRCSÖNI AMBRUS
Mátyás király históriája (részlet) 405

III. A RENESZÁNSZ IRODALOM FÉNYKORA

1. Udvari irodalom 410
FORGÁCH FERENC
Emlékirat Magyarország állapotáról (részlet) Ford. Borzsák István 410
BUDAI PARMENIUS ISTVÁN
Epibatikon (részlet) Ford. Csorba Győző 412
KOVACSÓCZY FARKAS
Dialógus Erdély igazgatásáról (részlet) Ford. Bónis György 417
BARANYAI DECSI JÁNOS
Ötezer görög–latin–magyar adagium (részlet az ajánlásból) Ford. Csonka Ferenc 419
Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája (részlet) 420
Magyar história (részlet) Ford. Kulcsár Péter 422
ISTVÁNFFY MIKLÓS
Egy csodálatosan szép hársfára. Ford. Hegyi György 424
Felirat a casseli Nicasius Ellebodius sírjára. Ford. Hegyi György 425
História (részletek) Ford. Endrei Ákos 425
PATAKI NÉVTELEN
Eurialusnak és Lucretiának szép históriája 428
BALASSI BÁLINT
Kölem-kölemféle szerelmes éneki, kik között egynéhány isteni dícsíret és vitézsígről való ének is vagyon 468
ELSŐ, Aenigma
Jelentem versben mesémet 468
MÁSODIK, Kristina nevére
Cupido szívemben 469
HARMADIK
Eredj, édes gyűrőm 470
NEGYEDIK
Bizon esmérem rajtam most erejét 472
ÖTÖDIK
Nő az én örömem most az én szép 474
HATODIK, Bebek Judit nevére
Beteges lelkem 475
HETEDIK, Morgai Kata nevére
Mondják jövendölők 476
NYOLCADIK
Reménségem 477
KILENCEDIK, kit az szeretőjével való haragjában szerzett
Ó, te csalárd világ. 479
TIZEDIK, kiben az szeretője háládatlansága és keménsége felől panaszolkodik
Valaki azt hiszi 480
TIZENEGYEDIK, borivóknak való
Áldott szép Pünkösdnek 482

[TIZENKETTŐDIK] Decima secunda, ejusdem generis
Széllyel tündökleni 483
TIZENHARMADIK, kit egy szép leány nevével szerzett
Siralmas nékem 484
[TIZENNEGYEDIK] Decima quartus, Borbála nevére
Csak búbánat immár 485
TIZENÖTÖDIK, Ad apes
Hallám egy ifjúnak 487
TIZENHATODIK, Insomnium extra[hit]
Kikeletkor, jó Pünkösd havában 488
TIZENHETEDIK, kiben annak adja okát, hogy él, noha a lélek a szerelmeséhez elszökött tőle
Csókolván ez minap 490
TIZENNYOLCADIK, kiben örül, hogy megszabadult az szerelemtől
Szabadsága vagyon 491
TIZENKILENCEDIK, titkos szerelméről szerzette
Vajha én tüzemnek 492
HUSZADIK, Somnium proponit
Már csak éjjel hadna 493
HUSZONEGYEDIK
Nő az én gyötrelmem 494
HUSZONKETTŐDIK, kit egy násfa felett küldött volt a szeretőjének
Íme, az pellikán 495
HUSZONHARMADIK
Keserítette sok bú és bánat az én szívemet 496
[HUSZONNEGYEDIK] Poema vigesimum quartum, kit egy bokrétáról szerzett
Most adá virágom 497
[HUSZONÖTÖDIK] Vigesimum quintum, Losonczy Anna nevére
Lelkemet szállotta 498
[HUSZONHATODIK] Vigesimum sextum, kit egy gyémántkereszt mellett küldött volt a szeretőjének
Szentírás szerint is 499
HUSZONHETEDIK, Anna nevére, kiben a szeretője ok nélkül való haragja és gyanúsága felől ír
Az én szerelmesem 500
HOSZONNYOLCADIK, egy török ének:
Minap múlatni mentemben 501
[HUSZONKILENCEDIK] Vigesimum nonum, Carmen tenui nec pingui Minerva compositum
Mint sík mezőn 502
HARMINCADIK
Mire most, barátom 503
[HARMINCEGYEDIK]
[HARMINCKETTŐDIK], egy lengyel ének
Áldj meg minket, Úristen 506
HARMINCHARMADIK, kiben bűne bocsánatáért könyörgett akkor, hogy házasodni szándékozott
Bocsásd meg, Úristen . 506
HARMINCNEGYEDIK, Ezt akkor szerzette, hogy az felesége idegenségét és hamisságát eszébe kezdte venni
Méznél édesb szép szók 508
HARMINCÖTÖDIK, Ezt akkor szerzette, hogy az ő felesége idegensége miatt az régi szeretőjén kezdett szívében megindulni
Régi szerelmem nagy tüze 509

[HARMINCHATODIK], Kívánsága szerint cselekszik (tudniillik egy igen-igen szép kegyest [ígér]), okát jelenti Venus annak is, miért árolta el az felesége
Egy nagy követséggel 510
HARMINCHETEDIK, Ezt akkor szerzette, mikor az feleségétől elvált
Ez világgal bíró 510
HARMINCNYOLCADIK, Immár hogy az Cupido mutatására megsaldítja Juliát
Egy kegyes képében 512
HARMINCKILENCEDIK, Hogy Júliára talála, így köszöne néki
Et világ sem kell már nékem 513
NEGYVENEDIK, Cupidónak való könyörgés
Engemet régolta 514
NEGYVENEGYEDIK, De Julia venante: A Julia vadászatjáról
Széllyel hogy vadásza 516
NEGYVENKETTŐDIK, Inventio poetica: Azt írja meg, mint veszett öszve Julia Cupidóval
Fáradtsága után 517
NEGYVENHARMADIK, A fülemilének szól
Te, szép fülemile 518
NEGYVENNEGYEDIK, Inventio poetica: Grues alloquitur: A darvaknak szól
Mindennap jó reggel 519
NEGYVENÖTÖDIK, Dialogus, kiben azt beszéli egy barátjával a maga szerelméről
Kérde egy barátom 520
NEGYVENHATODIK, Az Dobó Jakab éneke, Az már szintén az idő vala kinyílásban ellen szerzett ének
Bezzeg nagy bolondság 521
NEGYVENHETEDIK, Item inventio poetica: Az ő szerelmének örök és maradandó voltáról
Idővel paloták 522
NEGYVENNYOLCADIK, Hogy Juliának, s nem az szerelemnek adta meg magát
Szerelem s Julia 523
NEGYVENKILENCEDIK, Sokféle dolgokhoz hasonlítja magát és a szerelmet
Ha ki akar látni 524
ÖTVENEDIK, Juliát hasonlítja a szerelemhez
Julia két szemem 525
ÖTVENEGYEDIK, Hogy nyerte el Julia a Cupido nyilát, íját
Áldott Julia 526
ÖTVENKETTŐDIK, kiben morog Cupidóra, hogy csak ígérte, s nem adja meg Juliát
Édest keserűvel 528
ÖTVENHARMADIK, Az hét planétákhoz hasonlítja Juliát
Hét fő csillag vagyon 529
ÖTVENNEGYEDIK, Dialógus, kiben úton járván az versszerző beszél Echóval
Ó, magas kősziklák 530
ÖTVENÖTÖDIK, Mindezekre is a versszerző találmányokra, kiket a könyörgése után ide írt, midőn Juliától sem izenetbe, sem levélbe semmi választ nem vehetne
Mi dolog, Úristen 533
ÖTVENHATODIK, kiben csak azon könyörög, látván, hogy semmi választ nem vehet tőle, hogy ottan csak ne feledkezzék el róla
Kegyes vidám szemű 534
ÖTVENHETEDIK, Frustra omnibus rationibus incendendae Juliae tentatis ar-

dentissima precatione eam in sui amorem alicere conatur variis ad persuadendum exemplis allatis
Én édes szerelmem 535
ÖTVENNYOLCADIK, Videns Juliam nec oratione nec ratione in sui amorem inflammari posse, questubus miser coelum, terras et maria implet, pollicens indignabundus se nullum carmen Juliae gratia deinceps cantaturum
Ó, nagy kerek kék ég 537
ÖTVENKILENCEDIK, Következik más, Zsófi nevére
Szerelem istene 539
HATVANODIK, Bécsi Zsuzsánnáról s Anna-Máriáról szerzette
Az Zsuzsánna egy szép német leán 540
HATVANEGYEDIK, Egy katonaének, in laudem confiniorum
Vitézek, mi lehet 541
[HATVANKETTŐDIK], Amatorum carmen de virgine Margareta
Vitézek karjokkal 543
[HATVANHARMADIK], Colloquium octo viatorum et deae Echo vocatae
Nyolc ifiú legén 545
[HATVANNEGYEDIK], Animum ingratitudine amatae moerentem ipsemet solatur
De mit gyötresz engem 546
[HATVANÖTÖDIK], Szarándoknak vagy bujdosónak való ének
Pusztában zsidókat 547
[HATVANHATODIK], Valedicit patriae, amicis iisque omnibus quae habuit carissima
Ó, én édes hazám 548
Valahány török bejt, kit magyar nyelvre fordítottak 549
Celia-versek
[ELSŐ]
Kit csak azért mível 552
[MÁSODIK] Ugyanakkor, hogy megkedveli Celiát, ekképpen könyörög mindjárt neki
Két szemem világa 552
HARMADIK, kiben köszöni Cupidónak hozzá való kegyelmét, tudniillik, hogy Celiát szerelmére felgerjesztette, s kezében adta
Kegyelmes szerelem 553
NEGYEDIK, kiben az Celia feredésének módját írja meg
Csudálván egy ferdőt 554
ÖTÖDIK, kiben az Celia szerelméért való gyötrelméről szól
Mely csuda gyötrelem 554
In eandem fere sententiam
Kiáltok, csak bolygok 555
HATODIK, kiben az szeretőjétől való elváltán kesereg
Az mely keresztyén hű 555
HETEDIK, kiben az kesergő Celiáról ír
Mely keservesen kiált 556
NYOLCADIK, kiben a maga ok nélkül való gyanúságában bánkódik
Ó, én bolond eszem 556
In eandem fere sententiam
Vétettem ellened 557
KILENCEDIK, kiben Júliához hasonlítja Celiát
Júlia szózatját 557
TIZEDIK, kit egy citerás lengyel leányról szerzett
Szít Zsuzsánna tüzet 559

Az Cortigianáról, Hannuska Budowskionkáról szerzett latrikánus vers
Fris szép fejér póka 560
[Cím nélküli versfüzér] 561
Ennéhány Istenhez való énekek
Hymni tres ad sacrosanctam trinitatem 562
Primus (Az Szentháromságnak első személye) 562
Hymnus secundus (Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak) 563
Hymnus tertius (Az Szentháromságnak harmadik személye) 564
Egy könyörgés. Új. (Nincs már hová lennem) 565
Psalmi 27. Translatio (Az én jó Istenem) 566
Ex 54. Psalmo (Az te nagy nevedért) 568
Ex psalmo 42. (Mint az szomjú szarvas) 568
Psalmus 148. (Mennyei seregek) 570
Ebben a Nóé... (Segélj meg engemet) 571
Gyűjteményen kívül fennmaradt istenes énekek 572
Balassi Bálint nevére (Bizonnyal esmérem...) 572
Mégis bővebb szóval... (Ó én Istenem...) 573
Deo vitae mortisque arbitro (Ó szent Isten) 575
Könyörög Istennek (Kegyelmes Isten) 576
Adj már csendességet 577
Háborúit, szíve fájdalmát... (Lelkemnek hozzád való) 577
Mégis azonról (Ó, én kegyelmes Istenem) 578
Psalmus 51. (Végtelen irgalmú) 579
Gyarmati Balassi Bálintnak Thirsisnek Angelicával, Sylvanusnak Galatheával való szerelmükrül szép magyar Comedia 581
Levél a selmecbányaiakhoz. Ford. Eckhardt Sándor 609
Levél Ernő főherceghez. Ford. Eckhardt Sándor 609
Levél Ungnád Dávidhoz. Ford. Eckhardt Sándor 609
Levél Balassi Ferenchez 610
Levél Batthyány Ferenchez 610
SZAMOSKÖZY ISTVÁN
Erdély története (részletek) Ford. Novák József 611
Bocskay István fejedelem bőkezűségéről. Ford. Geréb László 616
2. Egyházi irodalom
SKARICZA MÁTÉ
Szegedi Kis István élete (részlet) Ford. Kathona Géza 617
TELEGDI MIKLÓS
Felelete Bornemisza Péternek Fejtegetés nevű könyvére (részletek) 618
Az evangéliomoknak magyarázatja (részlet) 620
RÁKÓCZI ZSIGMOND
Régtől fogván támaszkodtam uramra ... 621
BOGÁTI FAZAKAS MIKLÓS
Magyar zsoltár (részletek) 622
Énekek éneke (részletek) 631
Jób könyve (részlet) 634
ISMERETLEN SZERZŐ
Szombaton reggeli tanítás előtt 637
ALVINCI ÉNOK
Szombaton tanítás utánra 638
PÉCHI SIMON
Újhold napjára való ének 639
3. Népszerű reneszánsz irodalom 641
ISMERETLEN SZERZŐ
— Az Béla királyrul való és az Bankó leányárul szép história 641

ILOSVAI SELYMES PÉTER
Az híres neves Tholdi Miklósnak jeles cselekedetiről és bajnokságáról való história . 645
ENYEDI GYÖRGY
Gismunda és Gisquardus históriája (részletek) 654
GERGEI ALBERT
Árgirus históriája 659
HUSZTI PÉTER
Aeneis (részlet) 682
TARDI GYÖRGY
Szikszói győzedelem (részlet) 689
SÁRKÖZI MÁTÉ
Katonaének 696
Moldovai Mihály deák éneke .. 697
ISMERETLEN SZERZŐ
Salamon és Markalf (részletek) 699
MARTONFALVAY IMRE
Emlékirat (részlet) 703

IV. A KÉSŐ RENESZÁNSZ (MANIERIZMUS) IRODALMA

1. A reneszánsz válságának irodalma 705
RIMAY JÁNOS
Az nagyságos Gyarmathi Balassa Bálintnak Esztergam alá való készületi (részlet) 705
Ne csudáld szívemet 708
Én édes Ilonám 709
Egy katona éneke 709
Ha az időnek igen viszálkodó felháborodott állapatja... 710
Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlássán, s fogyássán 711
Kerekdéd ez világ 712
Sibi canit et musis 713
Az idő ósága nevel magos fákot 716
Az epicedium Darholcz Kristófhoz intézett ajánlása. Ford. Eckhardt Sándor 716
Előszó Balassi Bálint verseihez 719
Levél Rákóczi Györgyhöz 722
ILLÉSHÁZY ISTVÁN
Ferendum et sperandum .. 727
ECSEDI BÁTHORY ISTVÁN
Meditációk (részlet) .. 728
BOCATIUS JÁNOS
Hadaknak iszonytató dúlásukról. Ford. Geréb László 730
Kedves a háború azoknak, akik nem ismerik. Ford. Tóth István 730
Nagyszombat városán átutazóban 1592-ben. Ford. Geréb László 731
Azokra a költőkre, akik rosszindulatúan írnak a magyar népről. Ford. Muraközy Gyula 731
A részeg katonára, aki ölében ringyót dédelget. Ford. Muraközy Gyula 731
Barátok, Bocatius sírjára ezt irjátok, ha megérdemli. Ford. Tóth István 732
Öt év börtönben (részlet) Ford. Csonka Ferenc 732
PETKI JÁNOS
Az Virtusnak és Voluptasnak egymással való vetekedések (részlet) 734
FILICZKI JÁNOS
Magyarország. Ford. Geréb László 737
ISMERETLEN SZERZŐ
Pöngését koboznak 738

— PATAKI FÜSÜS JÁNOS
Királyoknak tüköre 738
—PRÁGAI ANDRÁS
Fejedelmeknek serkentő órája (részlet) 740
Sebes agynak késő sisak (részlet) 744
2. Késő-humanista protestáns irodalom 746
— MAGYARI ISTVÁN
Az országokban való sok romlásoknak okairól (részletek) 746
SZENCI MOLNÁR ALBERT
Latin–magyar szótár (részlet az előszóból) Ford. Borzsák István 755
Szent Dávid zsoltárai (részletek) 758
Új magyar nyelvtan (előszó) Ford. Borzsák István 763
KANIZSAI PÁLFI JÁNOS
148. zsoltár 764
SZEPSI CSOMBOR MÁRTON
Europica Varietas (részletek) 766
- ALVINCZI PÉTER
Magyarország panasza (részlet) 779
THORDAI JÁNOS
41. Zsoltár 782
42. Zsoltár 783
PÉCSVÁRADI PÉTER
Felelet Pázmány Péternek 785
PÉCSELI KIRÁLY IMRE
Jaj tenéked, ki prédálsz! 786
3. Népszerű reneszánsz irodalom 788
WATHAY FERENC
Kilencedik ének ... 788
DEBRECENI S. JÁNOS
Militaris congratulatio (Katonai üdvözlet) 789
ISMERETLEN SZERZŐ
Ének Bocskai Istvánnak szomorú haláláról 793
MISKOLCI CSULYAK ISTVÁN
Jocoserium 796
ISMERETLEN SZERZŐ
Cantio Gabrielis Bethlen 797
SZERELMI ÉNEKEK A BALASSI UTÁNI ÉVTIZEDEKBŐL
Megcsal az Cupido 798
Már eljött én utam 799
Az rigónak ő szólása engem vígasztal 800
A szemeid két gyémántnál 801
Jövel az táncban én velem, én szép tarsom 801
Hajnal 802
Kertemben nyílt piros rózsám 803
Az erős mágneshez hasonlatos sólymom 803
Az egek forgási 804
Sok búm és fáradtságim után 805
Egy bízott barátom 806
Nincs már életemnek 806
JEGYZETEK 808
FORRÁSJEGYZÉK 829
TARTALOMJEGYZÉK 831

113.–,Ft

41092

TANKÖNYVKIADÓ